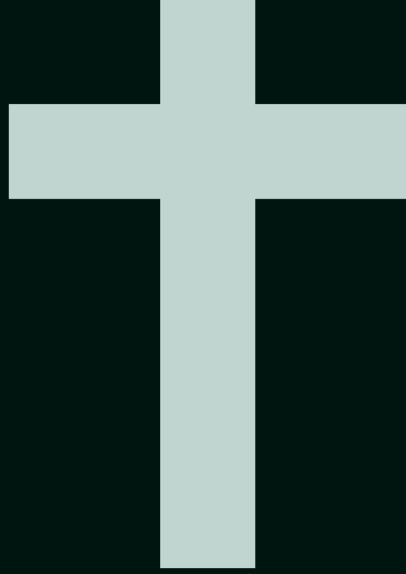

God Lavaiyat An
Puhuvasiwni

New Testament in Hopi (US:hop:Hopi)

God Lavayiyat An Puhuvasiwni New Testament in Hopi (US:hop:Hopi)

copyright © 2012 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Hopi

Translation by: Wycliffe Bible Translators, Inc.

Hopi [hop], USA

Copyright Information

© 2012, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation text is made available to you under the terms of the Creative Commons License: Attribution-Noncommercial-No Derivative Works. (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/>) In addition, you have permission to port the text to different file formats, as long as you do not change any of the text or punctuation of the Bible.

You may share, copy, distribute, transmit, and extract portions or quotations from this work, provided that you include the above copyright information:

You must give Attribution to the work.

You do not sell this work for a profit.

You do not make any derivative works that change any of the actual words or punctuation of the Scriptures.

Permissions beyond the scope of this license may be available if you contact us with your request.

The New Testament

in Hopi

© 2012, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2014-04-25

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 21 Feb 2024 from source files dated 29 Jan 2022
f1558f03-6e18-5edf-b292-77ef05524aff

Contents

MATTHEW	1
MARK	52
LUKE	84
JOHN	137
Jesus Ayamuyatuy Hiniwhtipumu	173
ROMANS	218
1 CORINTHIANS	238
2 CORINTHIANS	258
GALATIANS	271
EPHESIANS	278
PHILIPPIANS	285
COLOSSIANS	290
1 THESSALONIANS	295
2 THESSALONIANS	299
1 TIMOTHY	302
2 TIMOTHY	308
TITUS	312
PHILEMON	315
HEBREWS	316
JAMES	331
1 PETER	336
2 PETER	342
1 JOHN	346
2 JOHN	352
3 JOHN	353
JUDE	354
HIMU NATONIQA MATAQTIWHQA	356

LOMATUAWI MATTHEWT AHPIY'O

The Birth Record of Jesus Christ (Lk 3.23-38)

¹ I' tutuveni it Jesus Christ hakiy ahpiy sinotiqat tuawi'ta. Pam Abraham-nit pu David pumuy amuhpiy aniwhti. ² Ura Abraham Isaac náata; noqw pam Jacob náata; noqw pam Judas-nit pu tupkomuyatuy pumuy náamu. ³ Noqw Judas Phares-nit pu Zarat pumuy náamu; (Thamar pumuy yúamu); noqw Phares Esrom náata; noqw pam Aram náata: ⁴ Noqw pam Aminadab náata; noqw pam Naasson náata; noqw pam Salmon náata; ⁵ Noqw pam Booz náata, (Rachab put yúata); noqw Booz Obed náata, (Ruth put yúata); noqw Obed Jesset náata. ⁶ Noqw pam David it moñwit náata; noqw pam Solomon náata, (hakiy Urias nõmaatniñwuqa put yúata). ⁷ Noqw Solomon Roboam náata; noqw pam Abiat náata; noqw pam Asat náata. ⁸ Noqw pam Josaphat náata; noqw pam Joram náata; noqw pam Ozias náata. ⁹ Noqw pam Joatham náata; noqw pam Achaz náata; noqw pam Ezekias náata. ¹⁰ Noqw pam Manasses náata; noqw pam Amon náata; noqw pam Josias náata. ¹¹ Noqw pam Jechonias-nikañw pu tupkomuyatuy pumuy náamu, sinom Babylon aqw tsāmiwyaqat ephaqamo. ¹² Noqw pumuy Babylon aqw tsāmiwyaqaw put atsva Salathiel tihtiwa. Pam hak Jechonias tíata. Noqw pam Zorobabel náata. ¹³ Noqw pam Abiud náata; noqw pam Eliakim náata; noqw pam Azor náata. ¹⁴ Noqw pam Sadoc náata; noqw pam Achim náata; noqw pam Eliud náata. ¹⁵ Noqw pam Eleazar náata; noqw pam Matthan náata; noqw pam Jacob náata. ¹⁶ Noqw pam Joseph náata. Noqw Joseph Maryt kōñnaata. Noqw Maryt hapi ahpiy Jesus, Christ yan túnwantiwhqa tihtiwa. ¹⁷ Noqw õviy Abraham añqw David aw pahsavo sohsoyam nānañk qatsívaptuyaqam pakwt nālōq sihkay'tasikipwatya; noqw pu David añqw Babylon aqw tsāmiwyaqat aw pahsavo pakwt nālōq sihkay'tasikip nānañk qatsívaptuya; noqw pu Babylon aqw tsāmiwyaqat añqw Christ aw pahsavo pakwt nālōq sihkay'tasikip nānañk qatsívaptuya.

The Birth of Jesus Christ (Lk 2.1-7)

¹⁸ Noqw yantaqat ahpiy Jesus Christ hapi tihtiwa: Put yuat Mary Joseph aw awiniwtaqw, nāt pumuy qa nāmatiqw, pam Qahováriwtaqat Hikwsit eñem nõ'yiwkañw mātāqti. ¹⁹ Noqw put siwatwaat Joseph suan hintaqe, put nuhtutpik hamanhintsanniqey qa suhtaq'ewnihqe, pay as put turs nanauyve mātāpniquey unañwti. ²⁰ Noqw nāt pam pan wūwankañw tūmoklawhq, meh, pi Tutuyqawhqat hoñviayaat put aw mātāqtiqe, aw pañqawu: Joseph, um David tíata, pay um qa nānaphin wūwantat, uhmantuway Maryt nāmi távini; pay put ahsonve aniwhtiqa Qahováriwtaqat Hikwsit eñemi. ²¹ Noqw pam tiyohyat tihtani; noqw um hapi put Jesus yan túnwani, ispi pam sinomuy qaanhtipuyamuy añqw ayo óyaniq'õ. ²²⁻²³ Ura Tutuyqawhqat lavay'ayay ahpiy yan lavayhti: Meh, nāt qanawhvalni'taqa māna nõ'yiltini; nen tiyohyat tihtani. Noqw puma put Emmanuel yan tuñwáyani, pam hapi Tutuyqawhqat itamuma, i'nihqe pam'i. Noqw ñi yantaqa sohsoy yaniwhti qw, i' hisat lavaytiwhqa aw antsaniwa. ²⁴ Pahsat pu Joseph tātayhqe, Tutuyqawhqat hoñviayaat hin put aw tutaptaqat anhtiqe, mantuway nāmi távi; ²⁵ Nihqe pas

pam put qa aw hintsana, pas pam susmohti tiy tihtaniqat aw pahsavoo. Noqw pam tiyohyat tihtaqw, Joseph put Jesus yan tuñwa.

2

Visitors from the East

¹ Noqw hak Moñwi Herod moñw'iwtaqw, Jesus Judea-tutskwat ep Bethlehem-kitsókit ep tihtiwa. Noqw meh, hakim pas wuwni'yuñqam hōpahaqawq Jerusalem ep ökihqe pañqawu: ² Ya Jew-sinmuy amumi moñw'iwtaniqe tihtiwhqa hak háqamo? Pi itam hōpaq sōhut put tuawi'taqat tutwaqe put hakiy aw naokiwlalwanique öviy añqwaya. ³ Noqw Moñwi Herod it navotqe tusitaye pas hinhaqam unañway'ta, pu sohsoyam Jerusalem ep yesqam pīwu. ⁴ Noqw öviy pam Tutuyqawhqtat awwat mohpeq momñwituy-nikañw pu sinmuy amuñaqw tutavot tūtutuqaynayaqamuy sohsokmuy tsovalaqe, haqam Christ tihtiwniqat pumuy tūviñta. ⁵ Noqw puma put aw pañqawu: Judeat ep Bethlehem ep'e; pi Tutuyqawhqtat lavay'ayaat yan pēna: ⁶ Pu úmaa, uma Judat-tutskwat ep Bethlehem-kitsókit ep sínomu, pas uma Judat ep pavansinmuy amuñaqw qa hin'eway'omu; pi umuñaqw hak moñw'iwtaniqa wunuptuni; nen pam isinomuy amumi tunatyawmani, Israel-sinmuy amumii. ⁷ Pahsat pu Herod pumuy hakimuy pas wuwni'yuñqamuy nanauyve wánwayhqe, hisatniqw sōhu mātaqtiaqat pumuy pās tūviñta, ⁸ Nit pumuy Bethlehem aw hōnaqe amumi pañqawu: Uma awye', tsākw pās hepyani, nen ason uma tutwe' añqw nuy āawnawisni; noqw nu tuwat awnen put pas hihtatani. ⁹ Noqw puma moñwit añqw yan nanaptat ahpiyya; noqw meh, ura sōhu hōpaq pumuy amumi mātaqtiaqat pumuy amupyeve hinmaqe, haqam tiyohyat qátuhqtat aw pítuhqe atsve huruhti. ¹⁰ Noqw puma sōhut tutwaqe, pas hinhaqam hahlayhtoti. ¹¹ Noqw puma kīhut aw yuñqe, pep tiyohyat yuyat Maryt enañ tutwa; nihqe puma tiyohyat atpipo tamötshoñvat pas hihtatota; nit pu hihta enem hinvayaqey añ hōtahtotaqe, put hihta huytota, sikavalasivata, pu frankincense, nit pu myrrh. ¹² Noqw pay puma Herod aw qa áhoyyaniqey God añqw tumoknanaptaqe, pay pas háqe'wat ahoy tutskway aqwaya.

The Escape to Egypt

¹³ Noqw pumuy ahpiyyaqw, pi meh, Joseph tūmoklawhq, Tutuyqawhqtat hoñviayaat put aw mātaqtiaqat aw pañqawu: Meh, Herod tiyohyat pās hepni, put nīnaniqee. Noqw öviy um qatuptut, tiyohyat, yuyat enañ wikkañw, Egypt-tutskwat aqw wāyani; nen pas ason nu hisat uñ hin āawnaniqat pahsavo um hāk pepeq qátuni. ¹⁴ Noqw öviy pam qatuptut, tiyohyat yuyat enañ wikkañw, míhikpuva Egypt aqw'a; ¹⁵ Nihqe pas ason hisat Herod mokqat aw pahsavo pam pepeq qatu. Ura Tutuyqawhqa lavay'ayay ahpiy yan lavayhti: Nu Egypt aqw itiy wánwayi. Noqw yan hapi i' hisat lavayhtiwhqa aw antsaniwa.

The Killing of the Children

¹⁶ Noqw ima a'nö wuwni'yuñqam ahpiyyaqw, Herod māmatsq kurs puma paysoq put yūyuyhnaya. Noqw öviy pas pam a'nö itsívutiqe, hakimuy hōnaqe, puma totimhoymuy Bethlehem ep yesqamuy sohsokmuy qōqyaniqat ayata, pu ahsupoq qalava yesqamuyu, lōq yahsañwni'yuñqamuy ahpiy nāt tsātsakwmuy aqw pahsavoo. Ura pam pas wuwni'yuñqamuy pās tūviñtaqe hisat paniwhitiqat navotqey put ahpiy panhti. ¹⁷ Pahsat pu Tutuyqawhqtat lavay'ayaat Jeremy hin lavayhtiqtat aw antsaniwa; ura pañqawu: ¹⁸ Ramat ep hakiy tōnaat nanaptiwa; hak paktöqnuma, a'nö paknuma, pas pavan

hinhtiqey pan paknuma. Rachel timuy ōviy paknumqe, pas qa okniqey nāwakna, puma sūlawhtiqw ōviy'ō.

The Return from Egypt

¹⁹ Noqw ason hisat Herod mokq, meh, Joseph Egypt epeq tūmoklawhq, Tutuyqawhqat hoñviayaat put aw mātaqtique aw pañqawu: ²⁰ Um qatuptut tiyohyat, yuyat enañ wikkañw, Israel-sinmuy tutsqwayamuy aqw áhoyni; pay put nīnayaniqey anyuñqam qa yēse. ²¹ Noqw pahsat pu pam qatuptut, tiyohyat yuyat enañ wikkañw, Israel-sinmuy tutsqwayamuy aqw'a. ²² Noqw yaw Archelaus nay Herod qeniyat ep Judeat aw moñw'iwtaqat pam navotqe, pañsoniqey tusita; nit pay pam God añqw tumoknavotqe, Galileet ep haqamiwat aw lahsi. ²³ Nihqe pam pep pítuhqe kitsókit Nazareth yan mātsiwhqat ep qatuptu. Yan Tutuyqawhqat lavay'aymat hin lavayhtotiqat aw anhti; ura pañqaqwa: Pam Nazareth-sino yan tūñwantiwni.

3

The Preaching of John the Baptist

(Mr 1.1-8; Lk 3.1-18; Jn 1.19-28)

¹ Noqw ephaqam hak tāqa John yan mātsiwhqa sinmuy kūyit akw tuvoylalawhq Judeat ep qayēsiwhpuve yuaataqe, ² Pañqawlawu: Uma nāp umuhtunatyay añqw lasyani; taq ōveqatsit añqw moñwtunatyay aw hayhkalti. ³ Ura Tutuyqawhqat lavay'ayaat Esaias yan lavayhti: Hakiy tōnaat qayēsiwhpuve tsa'tinumqa navotniwa; nihqe yan lalvaya: Uma Tutuyqawhqat enem pōhut aw hintsatsnani, pam háqe'niqat aw suwiptotani. Noqw John ep i' hisat-lavayhtiwhqa aw antsaniwa. ⁴ Noqw i' John hihta pohkot pōlay'taqat pōhōyat añqw yukiwtaqat yuws'i'kañw, kolāsat kwewta; noqw pam mātuy tūmoyta; pu piw haqam mōmohtuy tsāme', momospalayamuy enañ tūmoytañwu. ⁵ Pahsat pu Jerusalem añqw sinom put aw ōkiwta, noqw pu Judeat sohsovik añq'ō, pu ahsupoq tutskwat pāyut Jordan nōyakiwtaqat añq'ō. ⁶ Nihqe qaanhtipuy nahostotat, John ahpiy pāyut Jordan aqw kūyit akw tuvoylatoti. ⁷ Noqw kaysiwhqam Pharisee-sinom-niqw, pu Sadducee-sinom put ahpiy kūyit akw tuvoylatotiniqe ep ōkiqw, pam pumuy túwahqe amumi pañqawu: Is úmaa! Ya uma hinoqw tsūtsu'tuy amún itsívut nātoniqat añqw watqa? Ya hak umuy āawna? ⁸ Kurs uma pas antsa nāp umuhtunatyay añqw lasye', uma alōnōt qatsit ahpiy tutmalat hintsatskani. ⁹ Pu uma qa pan wūwankahkañw, umuh'unañwpeq pañqaqwani: Abraham hapi itanaa, kitotani. Taq nu umumi pañqawni: God it o'wat añqw Abraham enem sinmuy aniwnaniqey tuwi'ta. ¹⁰ Noqw pay hapi pikaiñwa himutsotskit ñayat tsahqaniqey na'sas'iwta; noqw ōviy himuwa tsoki lomasipalat qa himuy'vañwuqa tsaqniwe' qōhit aqw tūviwni. ¹¹ Pay as pi pas antsa nu umuy kūyit akw tuvoylalawu; uma nāp umuhtunatyay añqw lasyaqat tuawi'taniqee. Nikañw añqw inuñknihq inuhpenihqe pas pavan ōqala; noqw soon nu yan'ewaynīkañw put tōtsiyat yawmani; ason pam Qahováriwtaqat Hikwsit akw umuy tuvoylalawni, pu qōhit akw'a. ¹² Pam wuhihpiy yawta, nihqe murivihkay ep pās wuwhini; nen sōhōvosit koyohtani; nikañw pam qōhit pas qa tokniqat akw tsihput taqtsokni.

The Baptism of Jesus

(Mr 1.9-11; Lk 3.21-22)

¹³ Noqw pahsat pu Jesus John ahpiy kūyit akw tuvoylatiniqe Galileet añqw Jordan aw pitu. ¹⁴ Noqw John put qa nakwhanaqe aw pañqawu: Soon as qa nu uhpiy kūyit akw tuvoylatiwni. Noqw piw kurs um añqaqw inumii?

¹⁵ Noqw pay Jesus lavayhtiğe put aw pañqawu: Pay soon tis qa pantani; itam pan hapi God tunatyayat añ ahsupoq aw antsanni. Noqw pahsat pu pam put nakwhana. ¹⁶ Noqw Jesus kūyit akw tuvoylatiwht, pahsat pay pānaqw yama; noqw meh, tokpela hōtsíltiqw, God Hikwsiat hōwit antaqa añqw hawhqe, put atsmi tsokiltiqw, pam aw yori. ¹⁷ Noqw meh, hakiy tōnaat ōñaqw pañqawu: I' hapi pas aw iunañwa Itii; it nu pas hahlayi.

4

The Temptation of Jesus (Mr 1.12-13; Lk 4.1-13)

¹ Pahsat pu Qahováriwtaqa Hikwsi qayēsiwhpumi haqami Jesus wīki, Nukpanat ahpiy aw unaheviwniqat ōviy'o. ² Noqw pam lōp sunát-sikis talōnvaqat pu tōkilat añ qa nōsqe, put atsve tsōnmoki. ³ Noqw Unatwi'taqa put aw pítuhqe aw pañqawu: Kurs um pas antsa God Tíatnen um it o'wat pōlavikiniwhtiniqat aw pañqawni. ⁴ Noqw pam lavayhtiğe put aw pañqawu: Sóoni, pi ura yan pey'ta: Sino qa pōlavikit-sa akw qátut, sohsok lavayit God moañaqw nōñantaqat akw qátuni. ⁵ Pahsat pu Nukpana pas āantsawat kitsókit aqw ōmiq Jesus wikqe, God kīyat ep suswupakits'omiq put tsoka, ⁶ Nit aw pañqawu: Kurs um pas antsa God Tíatnen um atkamiq tsóokni; pi ura yan pey'ta: Pam hoñviaymuy ayataqw ūmi tunatyaltotini. Nen puma may akw un hōlōlni'yuñwni, taq ka um owat aqw uhkukuy sáviknani. ⁷ Noqw Jesus put aw pañqawu: Sóoni, pi ura yan pey'ta: Um God Uhtutuyqawhqay aw qa tuwanlawni. ⁸ Pu piw Nukpana haqami pas wupatukwit aqw put wīki; nihqe tūwaqatsit añ ahsupoq moñwqeqnit, piw put añ hihta susnukñwat put aw mahtakna; ⁹ Nihqe put aw pañqawu: Iit sohsok nu ūmi nóani, um inutpipo tamōtswunuptut, inumi naokiwhaq'ō. ¹⁰ Pahsat pu Jesus put aw pañqawu: Sóoni, yupa Satan, pi yan pey'ta: Um Uhtutuyqawhqay God aw naokiwlawni, pu um put-sa eñem tumalay'tani. ¹¹ Pahsat pu Nukpana put mātavi; noqw meh, ōñaqw hoñvia'yam put aw ōkihqe aw unañwtaqya.

Jesus Begins His Work in Galilee (Mr 1.14-15; Lk 4.14-15)

¹² Noqw yaw John sivikimi panayaqw Jesus navotqe pañqw Galileet aqw'a. ¹³ Nihqe pam Nazareth-kitsókit añqw ahpiynihqe Capernaum-kitsókit ep pítuhqe pep huruhti. Pam kitsóki wuhkovatuphat qalaveq'a, Zabulon-nikañw pu Nephthalim pumuy tutskwayamuy qalavoo. ¹⁴ Yan Tutuyqawhqat lavay'ayaat Esaias hin lavayhtiğat aw anhti; ura pañqawu: ¹⁵ Zebulon tutskwayat pu Nephthalim tutskwayat wuhkovatuphat aqw pihkat pāyut Jordan yupqōyve qa-Jew-sinmuy tutskwayamuy Galileet ep ¹⁶ Hakim sinom qatalpuve yesqam qaan'ewakw tālat tutwa; noqw mokiwuy qalava, pu kihsiwniyat añ yesqamuy amumi tālawva. ¹⁷ Pahpiy haqahpiy pu' Jesus nuhtumi yuaativaqe pañqawlawu: Uma nāp umuhtunatyay añqw lasyani, taq ōveqatsit añqw moñwtunatyay aw hayhkalti.

Jesus Calls Four Fishermen (Mr 1.16-20; Lk 5.1-11)

¹⁸ Noqw Jesus wuhkovatuphat Galilee yan tūnwantiwhqat qalavaqe hinmakañw, hakimuy lōqmuy nātupkomuy tuwa, hakiy Simon, Peter yan piw tūnwantiwhqat-nikañw, pu tupkoyat Andrew púmuyu. Puma pakiwmaqtut-sayat pāmiq pahpana, puma pakiwmahkatnihqey akw qátuhqee. ¹⁹ Nihqe pam pumuy amumi pañqawu: Uma inuñk hinmani. Noqw nu umuy tutuwnaqw, uma sinmuy kwihkwisnani, uma pāvakiwhtuy hin kwihkwisnaqey

pan'i. ²⁰ Noqw pahsat pay puma tutsayay tatamhtat, put aŋki. ²¹ Pu pam pahpiynikaŋw, piw hakimuy lōqmuy nātupkomuy tuwa, hakiy Zebedeet tímuyatuyu, hakiy James-nikaŋw pu tupkoyat John púmuyyu; puma nay Zebedeet amum pākihut aŋqw pakiwkaŋw, pakiwmaqtutsayay aw yuyku; noqw pam pumuy wáŋwayi. ²² Noqw pahsat pay puma pākihut nay enañ mātapt, put aŋki.

Jesus Teaches, Preaches, and Heals
(Lk 6.17-19)

²³ Noqw Jesus tutskwat-Galileet an ahsupoq waynumqe, tsotsvalkiyamuy an sinmuy tutuqaynatinuma; nihqe lomatuwit moŋwtunatyat yuaataqat nuhtumi yuaatinumkaŋw, sinmuy amuhpa' sohsokmuy hihta akw ōpuiwyuŋqamuy, pu tūtuyyaqamuy qalapsintima. ²⁴ Noqw put ahpiy pam ahsupoq Syriat an nanaptiwa. Noqw puma sohsokmuy hihta tūyat akw ōpuiwyuŋqamuy, pu kānavoti'yūŋqamuy put aw tsamvanta, pu hakimuy nukpanhihikwsimuy akw tuyqawiwyuŋqamuy, pu homimitutuyyaqamuy, pu amuhpa' qatāyūŋqamuy; noqw pam pumuy qalapsina. ²⁵ Noqw qaan'ewakw hintaqam sinom Galileet aŋqw put aŋk hinnumya, pu Decapolis aŋq'ō, pu Jerusalem aŋq'ō, pu Judeat aŋq'ō, pu Jordan yupqöyñaq'ō.

5

The Sermon on the Mount

¹ Noqw pam qaan'ewakw hintaqamuy sinmuy amumi yórikqe, tsomomiq wupqe, epeq qatuptuqw, put aw nánatuwnayaqam put aw öki. ² Noqw pam lavayhtiye, pumuy tutuqaynativaqe, amumi paŋqawu:

True Happiness
(Lk 6.20-23)

³ An okiw'unaŋway'yūŋqam hahlayhpit epya; pi puma hapi öveqatsit ep moŋwtunatyat himuy'yūŋwa. ⁴ Pas an tsaykitaqam hahlayhpit epya; pi puma okyani. ⁵ An pasi'naŋway'yūŋqam pas hahlayhpit epya; pi puma tūwaqatsit makiway'yūŋwani. ⁶ An suan hinwisniqey tuŋlay'yūŋqam, hak nōsiwhqat, pu kūyit hin tuŋlay'taqat pan suan hinwisniqey tunatyawyuŋqam pas hahlayhpit epya; pi puma tunatyay aw yórikyani. ⁷ An nun'okwat hahlayhpit epya; pi God pumuy ökwatuwni. ⁸ An suan unaŋway'yūŋqam hahlayhpit epya; pi puma God aw yórikyani. ⁹ An namivöhikit tumalay'yūŋqam hahlayhpit epya; pi puma God tímahnihqey pan tūŋwantiwyani. ¹⁰ An suan hinwisqey ep okiwsahsanwaqam hahlayhpit epya; pi puma hapi öveqatsit aŋqw moŋwtunatyat himuy'yūŋwa. ¹¹ Sinom inutsviy umumiq hīhīŋqawakahkaŋw, umuy okiwsahsanyakaŋw, sohsok hīhihta qalolmat umuy atsátotoynayaq, uma hahlayhpit epyani. ¹² Uma hahlayhtote' pas hinhaqam hahlayyani; ispi uma öveqatsit ep qaan'ewakw ahsatit makiwyaniqee; pi pay puma Tutuyqawhqat lavay'aymuyatuy umupyeveyaqamuy pan okiwsasna.

Salt and Light
(Mr 9.50; Lk 14.34-35)

¹³ Uma hapi tūwaqatsit ep önat anyuŋwa. Nikaŋw pi öña suhuviwe', sen hihta akw piw suhutiwni? Pi pam pāpu qa hihta ápiynihqe maspiwhq, sinom aw wukukuykuyani. ¹⁴ Uma hapi sinmuy amumi tālat anyuŋwa. Tsomoveq kitsóki wúnuhqa kurs hin tupkiltiŋwu. ¹⁵ Ya sen sinom wihqöhít úwiknaye', hihta sīvut akw put kuhtayaŋwu? Qae. Puma put tsotsókpiyat epeq tsokayaq, pam kīve yesqamuy sohsokmuy amumi talni'taŋwu. ¹⁶ Noqw pan hapi uma

sinmuy amumi talni'yuñwni; noq̄w puma umuhtutmalay lolmat aw t̄ayuñwe', òveqatsit ep Umunay pas hihtatotani.

Teaching about the Law

¹⁷ Uma qa yan inumi wūwayani: Pam ka tutavot piw Tutuyqawhqat lavay'aymuyatuy lavayiyamuy ayo yúkuniqe òviy pitu. Nu qa paniq̄w òviy pitu; pi nu put aw antsanniqe òviy pitu. ¹⁸ Nu hapi umumi pas súañqawni: Pay tokpela, pu tūwaqatsit nātoniq̄w, soon tutavot ep hihsay tsohkokpu alòntini; soon sushihsay pey'taqa put añq̄w sūlawhtini, pas añ ahsupoq tunatyaat aw antsaniwniq̄at aw pahsavoo. ¹⁹ Paniq̄w hapi òviy hak haqam it tutavot ep hihta sushihsakwhoyat ayo yukut, pan tūtutuqaynaqa òveqatsit añq̄w moñwtunatyat ep susqahimuniq̄ey pan tūñwantiwni; pu hak haqam put an hinmaqa pan tūtutuqaynaqa hapi òveqatsit ep moñwtunatyat ep pas pāvannihq̄ey pan tūñwantiwni. ²⁰ Pas uma soon qa imuy tutavot tutuqaynayaqamuy-nikañw pu Pharisee-sinmuy, pumuy amuhpenihq̄e pavan suan hinwisni. Uma qa panwise', pas soon òveqatsit ep moñwtunatyat aw yuñni.

Teaching about Anger

²¹ Uma nanaptaq̄w ura hisatsinom yan lavayhtoti: Um qa hakiy nīnani, kitota; pu hakiy nīnaqa hin yukuniwniq̄ey aw unahinhtimantani, kitota. ²² Noq̄w nu' hapi umumi pañqawni: Hakiy sinoat hakiy ehpewi qa hihta ep qaanhtiḡw, hak put ep itsívuiwtaqa hapi hin yukuniwniq̄ey aw unahinhtimantani; pu hak sinoy pas qa hihtataqa nawus moñwtsovawtaqamuy amumi taviwmantani; pu hak haqam Um núanhimuu, hakiy aw kitahqa maskiveq q̄ohit sivihpit aq̄w unahinhtimantani. ²³ Paniq̄w òviy kurs um hom'oyvihkat ep uhkuwahtipuy kwusivat, ura uhsino ūmi hihta ep unañway'taqat u'ne', ²⁴ Um pep uhkuwahtipuy mātap̄t, ahpiynen, put amum namivöhikt, pu' pahsat awnen, uhkuwahtipuy tāvimantani. ²⁵ Um uhpew'iwtaqat its amum namivöhikmantani, nāt amum aqwnikañwo; taq nāp hisat sen pam hakiy hin yukunañwuqat aw uñ mātap̄q, pam uñ solāwat aw noaq̄w, pam uñ sivivanani. ²⁶ Nu umumi pas antsa pañqawni: Pas um soon pañq̄w yámakni, pas ason um hisat uhpöiy sohsok ep sisve', pep pu' pañq̄w yámakni.

Teaching about Adultery

²⁷ Uma nanaptaq̄w ura hisatsinom yan lavayhtoti: Um hakiy qa nāp uhhimuy qa kwañwáy'ni ²⁸ Noq̄w nu' hapi umumi pañqawni: Wuhtit aw nuv'otay'taqa hapi pay unañwpeq put kwañwáy'ñwu. ²⁹ Noq̄w òviy kurs putvaqwat uhposi uñ qalomáhintsanq̄w um put hórok̄nat nahpiy tūvani. Pay pi tatam uhposi sūlawhtiḡw, um pankañw òveqatsit añq̄w moñwtunatyat aw pákini, hikis pi as um uhtokoy pasiwkañw q̄ohit sivihpit aq̄w tūviwni. ³⁰ Pu kurs putvaqwat uhma uñ qalomáhintsanq̄w, um put ayo tuke' nahpiy tūvani. Pay pi tatam uhma sūlawhtiḡw, um pankañw òveqatsit añq̄w moñwtunatyat aw pákini, hikis pi as um uhtokoy pasiwkañw q̄ohit sivihpit aq̄w tūviwni.

Teaching about Divorce

(Mt 19.9; Mr 10.11-12; Lk 16.18)

³¹ Pu ura piw pañq̄aqwa: Nōmay mātap̄niqa pan tutuvenyukit put máqamantani. ³² Noq̄w nu' hapi umumi pañqawni: Hak wuhti tokoy qa hovalaq̄w, put kōñaat put mātave', pay yoñayqatsit aw put mātap̄ñwu. Noq̄w hak tāqa put ámumtiqa pay tokot sokoptañwu.

Teaching about Vows

³³ Pu uma piw nanaptaqw ura hisatsinom yan lavayhtoti: Um hihta lavayvasiwne', put qa atsátamantani; pu um Tutuyqawhqat aw lavayvasiwne', put anhtini, kitota. ³⁴ Noqw nu hapi umumi pañqawni: Uma hihta lavayvasiwnaye' qa hihta akw put òqaltoynayani. Uma qa òveqatsit akw òqallavayhtotini, taq pam God moñw'atsvewaata. ³⁵ Pu piw qa tūwaqatsit akw'a, taq pam put wuwukpiata, pu piw qa Jerusalem akw'a, taq pam a'nò Moñwit wuhkokitsokiata. ³⁶ Piw um qa uhqötöy akw uhlayayiy pavan òqalat pasiwnamantani, taq um soon sūkw hōmit qōtsatani, piw qōmvitani. ³⁷ Nikañw uma pay Owi, kitotani, sen Qae. Nen uma hin lavayhtote' panhtotimantani. Taq òqallavayi Nukpanat ahpiy nōñanta.

Teaching about Revenge
(Lk 6.29-30)

³⁸ Uma nanaptaqw ura hisatsinom yan lavayhtoti: Hak hakiy pōsiyat tūhote', nawus pam pōsiy akw put ep aw ahoytamantani; pu hak hakiy tamayat tūve', nawus tamay akw put ep aw ahoytamantani. ³⁹ Noqw nu' hapi umumi pañqawni: Uma hakiy qalolmat aw qa rohomtotimantani; nikañw nāphaqawa putvaqwat uhtayway wuvahtaqw, pay um piw ayañqwat put aw namtōknamantani. ⁴⁰ Pu kurs haqawa tutavot aw yankañw uhnay himtaqw, pay um piw aw uh'usimniy mātampantani. ⁴¹ Noqw kurs solāwa mōkiy uñ ikwiltōynat, um sūkw tutskwatuwanit put ámunniqat uñ tusoq'ayataqw, um lōq tutskwatuwanit pahsavo put ámunni. ⁴² Hak ūmi hihta tūviñtaqw um put máqamantani; pu hak ūmi hihta nasimokahtaniqat um nasimokmaqani.

Love for Enemies
(Lk 6.27-28, 32-36)

⁴³ Uma nanaptaqw ura yan lavayhtotiwa: Um uhsinosñway aw unañway'tani, pu um uhtuwqay aw qa suhtaq'ewni, kitota. ⁴⁴ Noqw nu' hapi umumi pañqawni: Uma umuhtuwqamuy amumi unañway'yuñwni; umuy qalomásavitotaqamuy uma amumi lomavayhtotimantani; umumi qa suhtaq'ewyaqamuy uma amumi lolmat hintsatskani; pu umuy qalomáhintsahsanyaqamuy, pu umuy okiwsahsanyaqamuy amuñem uma nāwakintotani. ⁴⁵ Nen uma kurs pas antsa Umunay òveqatsit ep qátuhqat tímatni; pi pam añ qalōlolmatuy-nikañw pu lololmatuy amuñem tāwat yámaknañwu; pu súanyuñqamuy-nikañw pu qasanyuñqamuy amumi yoknañwu. ⁴⁶ Ispi uma umumi unañway'yuñqamuy-sa amumi unañway'yuñwe' ya uma hihta ahsati'yuñwni? Ya hikis pi moñwit eñem sīvat òmalalwaqam qa panyuñwa? ⁴⁷ Pu kurs uma umuhsinomuy-sa amumi yuaatote' ya uma mimuy amuhpenihqe hihta alōñöt hintsatskani? Ya hikis pi moñwit eñem sīvat òmalalwaqam qa panyuñwa? ⁴⁸ Paniqw òviy uma pás pasiwyuñwni, òveqatsit ep Umuna pás pasiwtaqat pan'i.

6

Teaching about Charity

¹ Uma tunatyaltotini. Sinom umuy tsokanayaniqat uma qa tunlay'kahkañw, hakiy hihta akw òkwatuwyamantani. Uma panyuñwe' Umunay òveqatsit ep qátuhqat ahpiy soon hihta ahsati'yuñwni. ² Uma navoti'yuñqw imuy pavansinmuy amuñaqw haqawat yantsatska: Himuwa hakiy hihta akw òkwatuwnik, añwu pay nāpyeve hakiy ayataqw, pam ahsavo tsotsvalkive, pu kihsonve put tunvotnañwu. Puma pay nawip'ew hintsatska; puma pay sinmuy amuñaqw tayawinpit tunlay'yuñwa. Noqw uma qa amún hintsatskani. Taq nu umumi pas súañqawni: Puma pay ahsatiy òmahtota.

3-4 Uma qa panyuñwt nanauyve hihta kuwahtotimantani. Uma haqawa hakiy hihta akw òkwatuwnik hikis pas aw uh'unanway uhkwatsiy qa āawnani. Noqw Una sohsok hihta qamātaqpuvenihqat tuway'taqa pas nāp un nuhtutpik tuwat tayawnamantani.

Teaching about Prayer
(Lk 11.2-4)

⁵ Pu um òveqatsit ep Unay aw nāwakne' imuy nawip'ew hinyuñqamuy qa amúntamantani; soq sinom pumuy amumi tāyuñwniqat òviy puma tsotsvalkiva, pu kitpik tūtuyqava hoñkahkañw okiwlalwanigey pas nānawakna. Nu umumi pas antsa pañqawni: Pay puma ahsatiy òmahtota. ⁶ Ason um tuwat nāwakne' haqami uh'ahpaviy aw pakit, nañk uhtat, pahsat um Unay qamātaqpuvenihqat aw nāwaknamantani; noqw Una sohsok hihta qamātaqpuvenihqat tuway'taqa un nuhtutpik hihta akw tayawnamantani. ⁷ Nikañw uma nānawakne', añ qatuptsiwni'yuñqamuy qa amún paysoq pūvut-sa yuaatotani; taq puma yan wūwantota: Itam qatsá' lavayhtotiqw, suyan pi God itamuy hu'wani. ⁸ Paniqw òviy uma pumuy qa amunyuñwni, pi pay Umuna umuy hihta haqni'yuñqw put navoti'tañwu nāt umuy aw qa tūviñtotaq'ò. ⁹ Noqw òviy uma yan nānawaknamantani: Itanaa, òveqatsit ep qátuhqa, nam uhnatñwani pas kaptsi'tiwaa. ¹⁰ Nam uhmoñwtunatyay aw pituu; nam uhtunatyā tūwaqatsit ep aniwhtii, òveqatsit ep hin aniwhtiqey pan'i. ¹¹ Um okiw pu' talòñvaqat ep itamuy itahtunòsmakiway huytani. ¹² Pu um okiw itahpòiy itamuhpiy ayo yúkuni, itam itamumi pòiwyuñqamuy amuhpiy put ayo yuki'wisqat pan'i. ¹³ Pu okiw um itamuy unaheppit qa añ tsāmi'mat, hakiy qalolmat añqw itamuy ayo òoyhtimani. Pi um hapi pas Mòñwinihqe òqalay'ta. Um-sa lolmat tālawñway'ta, sutsép-sa aqwhaqamii. Nam antani. ¹⁴ Pi hakim umuhpewi qaanhtotiqw, uma put ep pòhikyaqw, pep pu' òveqatsit ep Umuna tuwat umuhqaanhtipuy umuhpiy ayo yukut, umumi pòhikni. ¹⁵ Nikañw kurs uma pumuy amumi qa pòhikyaqw, pep pu' òveqatsit ep Umuna tuwat umumi qa pòhikni.

Teaching about Fasting

¹⁶ Pu òviy piw uma nānapwale', uma nawip'ew hinyuñqamuy qa amún hinyuñwni; taq puma qahahlayyaqey pan pitsánway'yuñwniqe òviy tayway nukushintsanyañwu; noqw sinom sohsoyam pumuy nānapwalaqat nanaptañwu. Nu umumi pas antsa pañqawni: Pay puma ahsatiy òmahtota. ¹⁷ Pu um'i, um napwale', uhqötöy wihkuyit akw lelwimantani, pu posimavaqtamantani. ¹⁸ Noqw pep pu' um napwalaqat sinom qa nanaptaqw, Una qamātaqpuvenihqa put navoti'tani; noqw Una sohsok hihta qamātaqpuvenihqat tuway'taqa un nuhtutpik tayawnamantani.

Riches in Heaven
(Lk 12.33-34)

¹⁹ Uma yep qatsit ep nennem hihta qa kahaktañalalwani; yep kwahkwahyam pu hihta sikañputañwuqa hihta hovalañwu, pu uuyiñwt hótaye', hihta ūuyyañwu. ²⁰ Uma qa panyuñwt, òveqatsit ep nennem hihta kahaktañalalwani; pep kwahya pu hihta sikañputañwuqa hihta qa hovalañwu, piw uuyiñwt qa hótayañwu, piw hihta qa ūuyyañwu. ²¹ Pi hakiy kahakhimuat háqamniqw hakiy unañwaat piw pepniñwu.

The Light of the Body
(Lk 11.34-36)

²² Hakiy pōsiat hakiy aw talni'tañwu. Noqw òviy kurs hakiy pōsiat pasiwtaqw, pay tokoyat añ ahsupoq talni. ²³ Nikañw kurs hakiy pōsiat qa pasiwtaqw pay tokoyat añ ahsupoq qatalni; noqw òviy kurs tāla uhsonvenihqa sūlawuqw, is uti pas qatālani.

God and Possessions
(Lk 16.13; 12.22-31)

²⁴ Soon hak haqam lōqmuy mōñwituy amuñem tumalay'tani; ispi soon pam qa sukwat aw pay qa yan unañway'kañw sukwat-sa pas hahlayni; sen pay hihtawat-sa aw pas yuki'kañw pu sukwat pay qa himuni. Kurs hin uma kāhakiwuy òviy tumalay'kahkañw, piw God eñem tumalay'yuñwni. ²⁵ Paniqw òviy nu umumi pañqawni: Uma hin yesniqey qa nānaphin wūwantotani, hihta nōñsaniqeyu, pu hihta hikwyaniqeyu, pu piw umuhtokoy éñem'i, hihta yuwsyaniqeyu. Puyaw hakiy qatsiat nōsiwhqat epnihqe qa pavan pas hímuu? Pu hakiy tokoat yuwsit epnihqe qa pavan pas hímuu? ²⁶ Uma sūmawuy añ masay'yuñqamuy amumi tāyuñwni; puma qa ūuyyañwu, piw qa hōqyañwu, piw hihta qa koyohtotañwu; noqw yanyuñqw òveqatsit ep Umuna pumuy nopni'ta. Noqw ya pam umuy pumuy amuhpenihqe qa pavan pas kahkawna? ²⁷ Ya sen umuñaqw haqawa pan wūwantaqa hin nāwuñwnaniqey ñas'ew tuwi'ta? ²⁸ Noqw hinoqw pas piw uma yuwsit òviy nānaphin wūwantota? Uma tutskwat añ sishut aw wūwayani, hin puma wuñw'iwwisqata. Puma qa tumalay'yuñwa, piw qa tontotañwu. ²⁹ Noqw nu umumi pañqawni: Hikis pi Solomon sohsok hihta nukñwat yuwsikañw qa hihtawat it sishut an lomayuwsita. ³⁰ Yan hapi God tutskwava tūsaqat lomayuwsina; pay pi pam hihsavo panyuñq'ō. Pu' pam as panyuñwt, qāvotiqw pay qōpqōmiq maspiwni. Puyaw hinoqw tis pam umuy qa pas pavan yuwsinani, okiw uma òwituptionsiwni'yuñqamu? ³¹ Paniqw òviy uma qa nānaphin wūwantotani pañqawkahkañwo: Sen itam hihta nōñsani? ya sen itam hihta hikwyani? ya sen itam hihta nāyuwsinayani? kitotani. ³² Pi pay sohsok it yantaqat qatuptsiwni'yuñqam tunatyawyuñwa. Pi òveqatsit ep Umuna umuy sohsok it hihta haqni'yuñqat pay navoti'ta. ³³ Nikañw uma mohti God moñwtunatyayat tunatyaltotimantani, pu suan hinwisniqeyu; noqw sohsoy ñi himu umumi enañ noiwni. ³⁴ Paniqw òviy uma pu' talōñvaqat ep qavomi hintaniqat ep qa nānaphin wūwantotani. Pay pi qāvoniqa hihta hintaniqat aw nāp tunatyaltimantaniq'ō. Pay pi uma pu' talōñvaqat ep hiniwhitiqat-sa aw tunatyaltotimantani.

7

Judging Others
(Lk 6.37-38, 41-42)

¹ Uma qa tūovelantotani, nen uma qa pantsaniwyani. ² Taq uma tūovelantote' pay piw pan pantsaniwyani; pu uma hihsa'haqam hakiy eñem tuwantotaqw, pay piw pan umuñem tuwantiwmantani. ³ Noqw hinoqw um uhtupkoy posmiq hihta hihsaq tuway'kañw, pas nāp uhposeq lestavit pakiwtaqat aw qa unañwtavi'ta? ⁴ Noqw pantaqw um hin uhtupkoy aw pañqawni: Himu as nu uhposkiy hóroknani, kítani, susmataqpi uhposveq lestavi pakiwtaqō'? ⁵ Um nawip'ew hinmaqa, um mohti uhposñaqw lestavit hórokne', pahsat pu um suyan tālat taykañw, uhtupkoy poskiyat hóroknani. ⁶ Uma hihta God aw noiwhqat qa popkotuy amumi taviyamantani, taq ka puma umuy nūaye', tutkitotani; pu uma umuhpearl-túkwaviy qa pitsōtimuy amutpipo tūvayani, taq ka puma put aw wukukuykuyani.

Ask, Seek, Knock
(Lk 11.9-13)

⁷ Uma hihta òviy tūviñtotani, nen uma put makiwyani; pu uma hihta hep-yani, nen tutwani; pu uma pönönöykinayani, noqw umumi hötsíltini. ⁸ Pi hak hihta òviy tūviñtaqa makiwñwu; pu hihta hepqa túwañwu; pu pönönöykinaqat aw hötsíltimantani. ⁹ Noqw kurs umuy haqawat tiat nay aw pölaviktuviñtaqw ya sen pam put owat máqani? ¹⁰ Hal ya sen pam pākiwuy òviy tūviñtaqw soq put tsūat máqani? ¹¹ Noqw kurs pay as uma qalomáhinkahkañw umuhtimuy hihta nukñwat huylalwanigey tuwi'yuñqw, puyaw tis òveqatsit ep Umuna put aw tūviñtotaqamuy hihta nukñwat huytani? ¹² Sinom umuy pāsyaniqat uma pan nānawakne' pay uma piw pan sinmuy pāsyamantani. Pi yan hapi Moses Tutuyqawhqat lavay'aymuyatuy amumum itamumi tutapta.

The Narrow Gate
(Lk 13.24)

¹³ Uma hihsa' qenit hötsiwat añ yuñni. Taq mokiwuy aqw hötsiwa wuhko-qni, pu aqw pöhu a'nö pūtsi; noqw kaysiwhqam pañsoq nātsamya. ¹⁴ Pi qatsit aw hötsiwa hihsaq qéniniqw, pu aqw pöhu hihsaq pūtsiniqw, òviy híkiyom put tuway'numya.

A Tree and Its Fruit
(Lk 6.43-44)

¹⁵ Uma hakimuy Tutuyqawhqat lavay'aymatnihqey pan nātuñwantotaqamuy ep tunatyaltotini. Taq haqawat pan atsáy'kahkañw umumi òkiwtani. Puma kanelmuy amún okiw'unañway'yuñqey ankahkañw, kwēkwewhtuy amún tūhovalayaniqey tunatyawyuñwni. ¹⁶ Pay uma pumuy hintsakpiyamuy mātsi'yuñwni. Ya sinom òvat yönötskit añqw mawyañwu? Sen nönvospalat hihta kūtay'yuñqat añqw mawyañwu? Pay qa panta. ¹⁷ Noqw òviy haqam lomasipaltsoki nukñwat sipalay'vañwu; noqw pay qalomásipaltsoki qa nukñwat sipalay'vañwu. ¹⁸ Pas lomasipaltsoki soon hin'ewakw sipalay'vañwu; pu qalomásipaltsoki soon nukñwat sipalay'vañwu. ¹⁹ Qalomásipaltsoki qa nukñwat aniwnañwuqa tsaqniwe' qōhit aqw maspiwñwu. ²⁰ Pantaqw òviy uma pumuy aniwniyamuy akw pumuy mātsi'yuñwni.

I Never Knew You
(Lk 13.25-27)

²¹ Qa sohsoyam inumi Tutuyqawhqa, Tutuyqawhqa, kitiwisqam òveqatsit ep Ina moñw'iwtaqat aw yuñni; pi òveqatsit ep Inay tunatyayat añ hinmaqa hapi pañso pákini. ²² Ason aw pituqw pep pu' kaysiwhqam inumi pañqaqwani: Tutuyqawhqa, Tutuyqawhqa, ya itam qa uhnatñwaniy aw yankahkañw unem yuaaykuya? pu uhnatñwaniy aw yankahkañw nukpanhihikwsimuy nuhtuñaqw ipwaya? pu uhnatñwaniy aw yankahkañw nihtiwtaqat kätutmalat tumaltota? ²³ Pahsat pu nu amumi pas pañqawni: Nu qa hisat umuy tuwi'ta; huvam inuhpiy ahpiyyaa, nukpantuwit hintsatskaqamu.

The Two House Builders
(Lk 6.47-49)

²⁴ Paniqw òviy haqawa ilavayiy aw tūqaykañw put an hinmaqa tāqat wuwni'taqat antaqat nu pañqawni. Pam owat atsve kīta. ²⁵ Noqw yokvaqw, wukomunva, pu hukvaqe kihut añ a'nö yēvanta; noqw pam qa sahpū, pam owat ep kīwtage òviy'o. ²⁶ Pu haqawa ilavayiy aw tūqaykañw qaanhinmaqa

hakiy qa wuwni'taqat antani. Pam hak pisave kīta. ²⁷ Noqw yokva, wukomunva, pu hukvaqe kīhut aṅ a'nō yēvanta; noqw pam sahpū, nihqe pam kīhu qaan'ewakw kīqōti.

The Authority of Jesus

²⁸⁻²⁹ Noqw Jesus pas öqalat pasiwkañw, pan pumuy tutuqayna, tutavot tütutuqaynayaqamuy qa amun'i. Noqw pam yan yuaataqe yukuqw, sinom put hin tutuqaynaqat ep aw kätayuñwa.

8

Jesus Makes a Leper Clean

(Mr 1.40-45; Lk 5.12-16)

¹ Pu pam tsomoñaqw hawhq, sinom qaan'ewakw hintaqam put añkya. ² Noqw meh, hak tokoplelet tütuyhqa pituhqe, put aw naokiway'taqe aw pañqawu: Tutuyqawhqa, um suhta'ewnen soon nuy qa powatani. ³ Noqw Jesus put aw māvuyaltiqe aw toñokt pañqawu: Pay nu suhta'ewa; powaltii. Noqw pahsat pay put aṅ tokoplele sūlawhti. ⁴ Noqw Jesus put aw pañqawu: Um hapi qa hakiy aw haqam lavayhtini; pay um ahpiynen God awwat moñwit aw nāmahtaknani, nen Moses hin tutaptaqw um kuwahtiput God aw nōani. Um yan powaltiqey nuhtumi tuawi'tani.

Jesus Heals a Roman Officer's Servant

(Lk 7.1-10)

⁵ Noqw Jesus Capernaum aw pakiqw, hak solāwamuy amumi moñwi put aw pituhqe, put aw qa nātusitaqe, ⁶ Pañqawu: Tutuyqawhqa, ihoñviaya ikiy ep tuyhqatsq, put ahpā' qatāyuñqw, pam pas kānanvotkañw okiwhinta. ⁷ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay nu aqwnen put qalaptsinani. ⁸ Noqw solāwamoñwi lavayhtiqe put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, soon pi um nuy yan'ewakwniqw ikiy aw papkini. Pay um panis lavayhtiqw, pay ihoñviaya qalaptuni. ⁹ Pi nu sukwat aw maqaptsi'kañw qatu. Noqw solāwam inumi piw maqaptsi'yuñwa. Noqw nu sukw aw, Yupa, kitaqw pam haqaminiñwu; pu sukwat aw, Pew'i, kitaqw pam inuminiñwu; pu ituwikiy aw, Yanhtii, kitaqw pam panhtiñwu. ¹⁰ Noqw Jesus put navotqe pas aw kätaytaqe put añkyaqamuy amumi pañqawu: Nu umumi pas antsa pañqawni: Pas nu qa haqam pas yan tuptsiwnit tuwa, hikis Israel-sinmuy amuhpee. ¹¹ Noqw nu umumi pañqawni: Nāt kaysiwhqam hōpaqw, pu tavañqw ökini; nen Abraham, pu Isaac, pu Jacob, pumuy amumum öveqatsit ep tunösvoñat aw yesvani. ¹² Noqw ima as pañsoq yuñniqam ihpo qatalpumi maspiwyani. Pep pu' tsaykitiwni, pu tama ñuritiwni. ¹³ Noqw Jesus solāwamoñwit aw pañqawu: Pay pi um aqwni. Pay um hin tuptsiwhq nam antaa. Noqw put hoñviayaat pay pahsatniqw qalaptu.

Jesus Heals Many People

(Mr 1.29-34; Lk 4.38-41)

¹⁴ Pu Jesus Peter kīyat aw pakiqw kurs put nōmayat yuat mukituyat akw tuyhqatsi. ¹⁵ Noqw Jesus put māyat aw toñokq, mukituya put mātavi; noqw wuhti qatuptuqe pumuy amumi unañwtavi. ¹⁶ Noqw tapkiqw, sinom kaysiwhqamuy nukpanhihikwsimuy akw tuyqawiwyuñqamuy put aw tsamvaya; noqw pam lavayiy akw sinmuy amuñaqw nukpanhihikwsimuy ipwa; nihqe sohsokmuy tütuyyaqamuy qalaptina. ¹⁷ Yan Tutuyqawhqtat lavay'ayayat Esaias lavayiat aw antsaniwa, pam ura pañqawu: Pam itamuy hihta akw öpuiwyuñqat nāmi nahlaknakañw, itahtuyay ikwilita.

The Would-Be Followers of Jesus
(Lk 9.57-62)

¹⁸ Noqw Jesus sinmuy qaan'ewakw hintaqamuy put aw nõyakiwtaqw túwahqe, put aw nánatuwnayaqamuy wuhkovatuphat yupqöymiyaniqat amumi pañqawu. ¹⁹ Noqw hak tutavot tütutuqaynaqa Jesus aw pítuhqe put aw pañqawu: Tütutuqaynaqa, nu uñ haqaminiqw úmummantani. ²⁰ Noqw Jesus put aw pañqawu: Ima sisikahtayht haqe' qölöy'yuñwa, noqw súmawuy añ masay'yuñqam totokpi'yuñwa; noqw nu' Sinot Tiat haqam iqötöy nãsuñwnaniqey ñastaa. ²¹ Pu piw suhka put aw nánatuwnaqa put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, um nuy nakwhanaqw, nu mohti inay amht, pu' uñkni. ²² Noqw Jesus put aw pañqawu: Um inuñkni; ason pi so'pum pumuy amuñaqw so'pumuy amyani.

Jesus Calms a Storm
(Mr 4.35-41; Lk 8.22-25)

²³ Pu pam pākihut aqw pakiqw, put aw nánatuwnayaqam put añk aqw yuña. ²⁴ Noqw meh, wuhkovatuphat añqe' qaan'ewakw hukvaqe, pas qaöwíhuhukq, öviy pākihut pāhut hoñvantaqat akw nōmilti; noqw pantaqw Jesus pūwi. ²⁵ Noqw put aw nánatuwnayaqam put aw ökihqe, tātaynayaqe aw pañqaqwa: Tutuyqawhqa, itamuy ayo óyaa; itam súlawhtini. ²⁶ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Ya uma hinoqw pas tsawiniwyuñwa, okiw uma öwituptsiwni'yuñqamu? Pahsat pu pam wunuptut, hūhukañwtuy mēwa, pu pāhuta. Noqw wukosutmakma. ²⁷ Noqw tuwat tahtaqt katayuñqe pañqaqwa: Ya sen i' hak himuniqw, öviy hikis pi hūhukañw, pu pāhu put hiñqawhqa anhtoti?

Jesus Heals Two Men with Demons
(Mr 5.1-20; Lk 8.26-39)

²⁸ Noqw pam wuhkovatuphat ayoqwat Gergese-sinmuy tutskwayamuy aw pituqw, pepeq hakim löyöm tāqatuy nukpanhihikwsimuy akw tuyqawiwtaqamuy tuamaqölnaqw yámakqe, put ahsawva; hakim nuhtsel'ewayomniqw, öviy soon hak pañqe' hinnumni. ²⁹ Noqw meh, puma a'nö töqtiqe pañqawu: Ya um itamuy hinhtiniqat nāwakna Jesus, um God Táita? Ya um nāt aw qa pituqw pay itamuy okiwsanniqe öviy pitu? ³⁰ Noqw pep pumuy amuñaqw yāp pitsötim wukotonawtaqam nōnova. ³¹ Noqw öviy nukpanhihikwsim put aw ö'qalyaqe pañqaqwa: Kurs um itamuy ipwe', itamuy pitsötimuy amumi yuñniqat itamuy nakwhanani. ³² Noqw pam amumi pañqawu: Yúpave. Noqw puma nōnakqe, pitsötimuy amumi yuña. Noqw sohsoyam pitsötim tuhpelat añ pāmiq a'nö yuhtukqe, pāmiq paöysoa. ³³ Noqw pumuy nopni'yuñqam watqaqe, kīmiyaye, hin hiniwhtiqtat lavayhta, pu ima hakim nukpanhihikwsimuy akw tuyqawiwtaqam hin hinhtiqata. ³⁴ Noqw sohsoyam pep kitsókit ep ki'yuñqam pañqw Jesus ahsawvawisa; nihqe put tutwaqe pay pam pumuy tutskwayamuy añqw ahpiyiniqat put aw ö'qalya.

9

Jesus Heals a Paralyzed Man
(Mr 2.1-12; Lk 5.17-26)

¹ Pu Jesus pākihut aqw pakit, wuhkovatuphat yámakqe, nāp kitsókiy aw pitu. ² Noqw meh, hakim hakiy ahpā' qataytaqt tütuyhqat ahpāt añ wāökiwtaqat Jesus aw wikvaya. Noqw pam pumuy qapēvewniyamuy amumi túwahqe, it tütuyhqat aw pañqawu: Itii, um qa hin unañway'tani; pay uhqaanhtipu

uhpiy ayo yukiwa. ³ Noqw hakim tutavot tütutuqaynayaqam pep yesqam unañwpeq pañqawa: I' tãqa God aqw hiñqawu. ⁴ Noqw Jesus pumuy wuwniyamuy mãtsi'taqe amumi pañqawu: Ya uma hinoqw umuh'unañwpeq qalomáwuwantota? ⁵ Ya hinwat lavayhtiniqw qa pas pas hinta? sen Uhqaanhtipu uhpiy ayo yukiwa, kitaniqö'? sen Wunuptut, nakwsuu, kitaniqö'? ⁶ Noqw pay pi nu' Sinot Tiat yep qatsit ep hakiy ahpiy qaanhtipuyat ayo yúkuniqey aw öqalat pasiwtaqat uma it akw nanaptani-pu pam it hakiy ahpa' qataytaqat aw pañqawu: Wunuptut, uh'ahpay kwusut, um nímani. ⁷ Noqw pam wunuptut, kiy aw'i. ⁸ Noqw kaysiwhqam sinom put aw täyuñqe, God pas hihtatota, pam hakiy sinot pas panhaqam öqalat máqahqat ep'e.

Jesus Calls Matthew

(Mr 2.13-17; Lk 5.27-32)

⁹ Noqw Jesus pañqw ahpiynihqe, hakiy tãqat Matthew yan mãtsiwhqat haqam moñwit eñem sivat ömalalwaqat ep qatuqw tuwa; nihqe put aw pañqawu: Um inuñkni. Noqw pam wunuptut put anki. ¹⁰ Noqw ahpiy pantaqw, Jesus put aw nãnatuwnayaqamuy amumum Matthewt kiyat ep ökihqe, pep tunösvoñat aw yesq, kaysiwhqam moñwit eñem sivat ömalalwaqam-niqw pu qaanhinwisqam pañso ökihqe, pumuy amumum put aw yesva. ¹¹ Noqw Pharisee-sinom put aw tãtayaq, put aw nãnatuwnayaqamuy amumi pañqawa: Noqw umuy tutuqaynaqa hinoqw moñwit eñem sivat ömalalwaqamuy-nikañw, pu qaanhinwisqamuy amumum tümoyta? ¹² Noqw Jesus put navotqe, pumuy amumi pañqawu: Pay añ qahinyuñqam tühikat qa haqni'yuñwa; nawus pi tütuyyaqam put haqni'yuñwa. ¹³ Uma yañqw ahpiyye', tutuvenit añ pupriye', pahsat pu it lavayyukit mãmatsyani: Uma tūookwatuwyaniqat nu put tuñlay'ta; noqw uma soq hom'oyit-sa inumi noaya, it'a. Pi nu añ sũanhinwisqamuy qa pumuy wãñwayniqe öviy pitu; pi nu imuy qaanhinwisqamuy nãp tunatyay añqw lasyaniqat aw wãñwayniqw öviy pitu.

The Question about Fasting

(Mr 2.18-22; Lk 5.33-39)

¹⁴ Pahsat pu John aw nãnatuwnayaqam Jesus aw ökihqe aw pañqawa: Itam-niqw pu Pharisee-sinom piép nãnapwalañwu. Noqw ya hintaqw öviy ũmi nãnatuwnayaqam qa pantsatska? ¹⁵ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Ya sen haqam mö'wit ep sinoiwyuñqam möönañwuy pumuy amumumniqw napwalni'yuñwini? Nikañw pay ason hisat aw pituqw, möönañw pumuy nawhkiwni; noqw pep pu' puma nãnapwalani. ¹⁶ Qa hak sino puhutsatsak-wmötsaput yewaskwit aw pihtaknañwu. Ispi hak panhtiqw, put ep pihtakqa yuwsit añqw tsikq, pu' pas pãpu wukoprokñwu. ¹⁷ Piw qa haq pi hak pukawikorot sakwiiwmaqat añ puhuovavalat kuhkuya; pi hakiy panhtiqw, ovavala pëke' wiwkorot patomnani, nen añqw küyiwtaqa wehemhtini, noqw wiwkoro sakwitotini. Pi puma puhuovavalat puhuwiwkorot añ kukyañwu; noqw pam qa hinhtiñwu.

The Official's Daughter and the Woman who Touched Jesus' Cloak

(Mr 5.21-43; Lk 8.40-56)

¹⁸ Noqw nãt pam pumuy amumi yan yuaataqw, meh, hak moñwi pítuhqe, Jesus aw naokiwtat, aw pañqawu: Okiw iti mãna nãt pas pu' möki. Noqw um as awnen, aw uhmey akw toñokq pam ahoy tãtayni. ¹⁹ Noqw Jesus wunuptut put anki, pu put aw nãnatuwnayaqamu. ²⁰ Noqw pam aqwniqw, hak wuhti pakwt löq sihkay'taqat yahsañwuy añ uñway qa huruhtaqey akw tütuyhqa put ahkwayñaqaw aw pítuhqe, yuwsiyat qalawñwayat aw toño, ²¹ Pam unañwpeq pañqawhqe öviy'o: Nãs'ew pi nu as yuwsiyat aw tónoke', pay soon

qa qaluptuni. ²² Noqw pam panhtiqw, Jesus namtökt, put túwahqe aw pañqawu: Itii, pay um qahin unañway'tani; pay uhqapevewni un qalapsina. Noqw pahsat pay wuhti qalaptu. ²³ Pu Jesus moñwit kiyat aw pákihqe, lēlenyaqamuy pu kaysiwhqamuy sinmuy pep saáatotaqamuy amumi yórikqe, ²⁴ Pañqawu: Huvam ayoyaay! Pay māna qa mōki, pi pūwi. Noqw puma put aw tutsíwtsuyhti. ²⁵ Pu òviy pam sinmuy pañqw nōñaknat, ahpami pákihqe, mānat māyat ñuaqw, pam qatuptu. ²⁶ Noqw pam pep paniwhtiqa put tutskwat añ ahsupoq yuaatiwa.

Jesus Heals Two Blind Men

²⁷ Noqw Jesus pañqw ahpiyniqw, hakim lōyöm qapostalqam put añk tsa'timaqe pañqawma: David tíata, okiw itamuy òkwatuwaa! ²⁸ Noqw pam kīmi pakiqw, qapostalqam put aw pitu. Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Ya nuy panhtiniqey tuwi'taqat uma tuptsiwa? Noqw puma put aw pañqawu: Owi Tutuyqawhqa. ²⁹ Pahsat pu pam pōsiyamuy aw toño pañqawkañwo: Pay uma hinhaqam qapēvewnaqat pan umuñem hintani. ³⁰ Noqw pumuy pōsiam tālawwa; noqw Jesus pumuy pās mēwaqe pañqawu: Uma hapi tunatyaltiqa, qa hak it navotni. ³¹ Noqw tuwat soq puma pañqw ahpiynihqe, pam pumuy pantsanqat put tutskwat añ ahsupoq kúrukna.

Jesus Heals a Dumb Man

³² Noqw pumuy pañqw yámaktoqw, meh, hakim hakiy qayuáataqat nukpanhikwsit akw tuyqawiwtaqat Jesus aw wikvaya. ³³ Noqw nukpanhikwsit put añqw ayo tūviwhq, qayuáataqa yuaayku. Noqw sinom suhpantaqam kātayuñqe pañqawu: Pas qa hisat Israel-sinmuy amuhpe yan hiniwhtiqa hak aw yori, kitota. ³⁴ Noqw tuwat Pharisee-sinom pañqawu: Pam nukpanhikwsimuy moñwiyamuy aw yankañw, nukpanhikwsimuy ipwanta.

Jesus Has Pity for the People

³⁵ Noqw Jesus pañ wuhkokitsokit añ-nikañw pu pay kitsókit añ nakwsuqe pumuy tsotsvalkiyamuy añ pumuy tutuqaynatinuma; pu moñwtunatyat ahpiy lomatuawit yuaatinuma; pu sinmuy amuhpa' sohsokmuy tūtuyyaqamuy qalapsintinuma, pu sohsok hihta akw òpuiwyuñqamuy. ³⁶ Nihqe pam kaysiwhqamuy sinmuy amumi yórikqe pumuy òkwatuwa, mañwúiwyuñqw òviy'o, pas kanelmuy amumi qa hak tunatyawtaqw puma ahtsawaliwyuñwa. ³⁷ Pahsat pu pam put aw nánatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Pas hapi as ūyi qaan'ewakw tukwsiwta, noqw tsovalayaniqam híkiyomu. ³⁸ Oviy uma ūyi'taqat aw nānawaknaqw, pam hakimuy ūyiy aw ayatani.

10

The Twelve Apostles (Mr 3.13-19; Lk 6.12-16)

¹ Pu pam pakwt lōq sihkay'taqamuy put aw nánatuwnayaqamuy wáñwayhqe, pumuy tuyoy'e'wakw hīhikwsimuy amumi òqalat huyta, pumuy nuhtuñaqw ipwanwisniqat òviy'o; pu sohsokmuy hihta akw tūtuyyaqamuy, pu òpuiwyuñqamuy qalapsintiwiwsiqat aw pumuy òqalmaqa. ² Noqw pakwt lōq sihkay'taqam ayaiwyuñqam yan mātsiwyaya: I' mohti'maqa Simon, Peter yan piw tūñwantiwihqa, noqw pu put tupkoat Andrew; pu Zebedeet tiat James-niqw pu tupkoat John; ³ Pu Philip-niqw, pu Bartholomew, pu Thomas-niqw, pu moñwit eñem sīvat òmalawhqa Matthew; pu Alphaeus tiat James-niqw, pu Lebbaeus, hak Thaddaeus yan piw mātsiwhqa; ⁴ Pu Simon sinomuy amuñem qa nātusi'taqa-niqw, pu Judas Iscariot, momñwituy amumi Jesus mātapniqa.

The Mission of the Twelve
(Mr 6.7-13; Lk 9.1-6)

⁵ Noq̄w Jesus imuy pakwt löq sihkay'taqamuy ayataqe, amumi tutaptaqe pañqawu: Uma hapi imuy qa-Jew-sinmuy qa amuhpa'yani; pu Samariat ep sinmuy kitsókiyamuy qa haqamiwat aw yuñni. ⁶ Uma qa pañyat, Israel-sinmuy amuhpa'yani. Taq okiw puma kanelmuy amún haqami hiniwh-toti. ⁷ Pu uma añqe'ye', yan yuaatinumyani: Oveqatsit añqw moñwtunatyat aw pitsíwiwta, kitotani. ⁸ Uma tütayyaqamuy qalapsintiwisni; tokoplelet tütuyyaqamuy powatiwisni; so'pumuy tātaynatíwisni; nuhtuñaqw nukpanhi-hikwsimuy ipwanwisni. Uma hapi öqalat paysoq makiwya; öviy uma pan piw paysoq tūvaañwantiwisni. ⁹ Uma palasivat, qötsásivat, pu sikavalasivat qa sivamokyuñwni. ¹⁰ Piw qa tukput maskay'wisni; piw qa löq napnay'wisni, piw qa tōtsita, piw qa natōñpita. Pay tumal'aya nōsniqey ahsatañwu. ¹¹ Pu uma haqami wuhkokitsokimi, sen pay kitsókimi yuñe', hak pep kaptsihiwhqat tūviñtotamantani. Nen uma hisat pañqw ahpiyyaniqey pahsavo pep yesmantani. ¹² Pu uma haqami kīmi yuñe', amumi pañqawamantani: Uma kwakwhat yesni. ¹³ Pu kurs pep kīvit pay umuhkwakwhay hihkay'yuñqw, umuhkwakwha pep hūrstimantani. Pu kurs pay puma put qa hihkay'yuñqw, pay umuhkwakwha umumi ahoy pítumantani. ¹⁴ Pu hakim umuy qa pās o'yat, piw umuhlavayiy qa aw tūqayyuñqw, uma pañqw kīñaqw añqw ahpiyye', umuhkukuy añ qöat ayo tsatswiyamantani. ¹⁵ Nu umumi pas antsa pañqawni: Hisat hin yukiltiniqat aw pituqw, imuy umuy qa pās o'yaqamuy amuñem pas is öhini. Puma Sodom-nikañw pu Gomorrhat ep sinmuy amuhpenihqe pas pavan amuñem nuhtsel'ewayhtini.

Coming Persecutions
(Mr 13.9-13; Lk 12.12-17)

¹⁶ Nu' hapi umuy añhqe ayatani. Noq̄w uma kanelmuy amún hakimuy kwēkwewhtuy amunyuñqamuy amuhpa' hinnumyani. Öviy uma tsütsu'tuy amún qaūunatni, pu höwihtuy amún ñasta nukpanay'yuñwni. ¹⁷ Nikañw uma tunatyawkahkañw hinnumyani. Taq sinom moñwtsovawtaqamuy amumi umuy tsamvayani; nen tsotsvalkiy añ umuy a'nö wuvahtotani. ¹⁸ Pu uma inutsviy momñwituy-nikañw pu pas susmomñwituy amumi tsamvanyani. Nen uma pumuy amumi nuy tuawi'yuñwni, pu qa-Jew-sinmuy amumii. ¹⁹ Nikañw ason puma umuy nuhtumi mātapyaqw, uma hin hihta yuaaykuyaniqey qa wuwanvisoqtotini. Pay ason uma hihta yuaaykuyaniqa pep umumi noiwmantani. ²⁰ Pi qa uma yuaatotani. Pi öveqatsit ep Umunay Hikwsiat umupqölp̄a yuaatani. ²¹ Pu nātupkomuy amuñaqw suhka sukwat mokiwuy aw nōamantani; pu naat tiy pay piw pantsanni. Pu timat nay, pu yuy, pumuy amuhpewhtote', pumuy mokiwuy aw pitsínayamantani. ²² Pu sinom sohsoyam umumi qasuhtaq'ewyani, uma isinomniqw öviy'o. Nikañw ason so'ñwamiq añ kuytaqa hapi ayo yámakiwtamantani. ²³ Nikañw ason puma yep it kitsókit ep umuy okiwsahsanyaqw, uma haqamiwat aw watqani. Pi nu umumi pas antsa pañqawni: Soon nāt uma Israel-sinmuy kitsókiyamuy añ ahsupoq kükuyvaqw, pay nu' Sinot Tiat pítuni. ²⁴ Pay tutuqayhqa put tutuqaynaqat epnihqe qa pavan pasniñwu. Pu piw hoñviaya moñwiyy epnihqe qa pavan pasniñwu. ²⁵ Pay tutuqayhqa put tutuqaynaqat ante', pay pam put ep tsuyakmantani, pu hoñviaya piw moñwiyy an'i. Noq̄w kurs sinom ki'taqat Beelzebub yan tuñwáye', pay kurs pi hin tis puma sinomuyatuy qa pan tūñwantotani.

Whom to Fear
(Lk 12.2-7)

²⁶ Noqw òviy uma pumuy qa mamqasyani. Pi qa himu āmiwtaqa qa mātaktini; pu qa himu tupkiwtaqa qa nanaptiwani. ²⁷ Nu hihta qatulpuve umumi lavayhtiwhq, uma put tālat ep yuaaykuyamantani. Pu himu umuh-naqvumiq lavayhtiwhq, uma kits'onaqw put tsa'lalwani. ²⁸ Uma sinmuy qa mamqasyani. Puma pi hakiy tokoyat-sa nīnayaniqey aw òqalay'yuñwa; nīkañw kurs hin hakiy hikwsiyat nīnayani. Uma qa panyuñwt, God mamqasyani. Pam pi hakiy tokoyat pu hikwsiyat sivihpit qōhit akw hovalaniqey aw òqalay'ta. ²⁹ Puyaw qa löyöm kwevewhyat sūkw palavotōnat òviy huyiwñwu? Noqw qa himuwa puma Umunay qa tunatyayat ahpiy tutskwami posñwu. ³⁰ Noqw hikis pi umuhqötöva umuhhōmi sohsoy pohtoylaniwta. ³¹ Paniqw òviy uma qa tsawiniwyuñwani. Umuna umuy kaysiwhqamuy kwekwéwewhyamuy amuhpenihqe pas kahkawna.

Confessing Christ before Men
(Lk 12.8-9)

³² Hak haqam isinonihqey nuhtumi pañqawhqw, nu piw tuwat put isinoynihqat òveqatsit ep Inay aw pañqawani. ³³ Nīkañw hak haqam qa isinonihqey nuhtumi pañqawhqw, nu piw tuwat put qa isinoynihqat òveqatsit ep Inay aw pañqawani.

Not Peace, but a Sword
(Lk 12.51-53; 14.26-27)

³⁴ Uma qa inumi yan wūwantotani: Pam ka sinmuy qa hin unañwat yesniqat amuñem yūkuniqe òviy pitu. Qae. Nu qa paniqw pitu. Pi sinom inutsviy nātsikyani. ³⁵ Pi nu tāqat nay ehpewtaniqe pitu, pu māna yuy ehpewii, pu mō'wi kōñay yuyat ehpewhitiniqat òviy'o. ³⁶ Pu hak pas nāp sinomuy tuwqamuy'vani. ³⁷ Inumi unañway'taqey lalvaykañw, nay pu yuy pumuy amumi pas unañway'taqa pay nawus qa isinoni. Pu inumi unañway'taqey lalvaykañw, timuy amumi pas unañway'taqa hapi pay nawus qa isinoni. ³⁸ Pu nahoylehtsit qa kwusut, pu qa inuñknihq hapi pay nawus qa isinoni. ³⁹ Qatsiy kahkawnaqa put kwayhni. Pu inuñem tunatyat ep qatsiy kwayhqa put túwani.

Rewards
(Mr 9.41)

⁴⁰ Umuy pās óyahqa hapi nuy pās távini; pu nuy pās távihqa hapi Inay nuy añqw távihqat pās távini. ⁴¹ Kurs Tutuyqawhqw lavay'ayaat hakiy aw pituqw, pam Tutuyqawhqw tunatyayat òviy put pās tave', pam lavay'ayat amum hihta ahsatiyat makiwani. Noqw kurs sino súantaqa hakiy aw pituqw, pam put súanmaqat òviy put pās tave', pam put amum hihta makiwani. ⁴² Noqw kurs imuy inumi puhutuptsiwani'yuñqam haqawa hakiy aw kuyhtuviñtaqw, pam inumi tutuqayhq paniqw put kuyne', pas soon qa ahsatiy makiwani.

11

The Messengers from John the Baptist
(Lk 7.18-35)

¹ Pu Jesus pakwt löq sihkay'taqamuy put aw nānatuwnayaqamuy amumi tuptlawhqe yukut, pu kitsókinawit sinmuy tutuqaynakañw amumi yuaataniqe òviy pañqw nakwsu. ² Noqw John sivikive pakiwkañw, Christ hintsakpiyat navotqe, pam löqmuy put aw nānatuwnayaqamuy Jesus aw ayata. ³ Noqw puma Jesus aw pañqawu: Ya um hak Tutuyqawhqw lavay'ayaat pas pávannihqa hisat

pítuniqa? Sen pi itam nāto hakiy pas sukwat nuhtayyuñwni. ⁴ Noqw Jesus lavayhtiçe, pumuy amumi pañqawu: Uma ahpiynen, hihta navotqey, pu aw yórikqey put John āawnani. ⁵ Qapostalyaqam pōsiy tālawnaya; pu tutuhapt nankwusa; tokoplelet tūtuyyaqam powatoti; pu nanaqsöpt nanapta; so'pum ahoy tātayya; añ öokiwyaqam lomatuawit nanapta. ⁶ Noqw i' hak inuhpe qa unañwmokqa hapi hahlayhpit ep'e. ⁷ Noqw pumuy ahpiyniqw, Jesus sinmuy amumi John yuaataçe pañqawu: Ya uma qayēsiwhpumihaqami hihta aw kuyvawisa? Sen pāqavit hūkañwuy akw wayayataqat awi'? ⁸ Noqw ya uma hihta aw kuyvawisa, sen hakiy lomayuwsit'atqat awi'? Meh, pi lomayuwsit'yuñqam momñwituy kīkiyamuy añ yēse. ⁹ Noqw ya uma hihta aw kuyvawisa? Sen pi Tutuyqawhqat lavay'ayayat awi'? Owi, nu umumi pañqawni: Pam Tutuyqawhqat lavay'ayayat epnihçe pas pávani. ¹⁰ Pi it hapi tutuveni lavayhtiçe pañqawu: Meh, nu hapi upyeve ituaw'ayay ayatani; noqw pam uhsavo uñ háqe'niqat añ qenitani, yan'i. ¹¹ Nu umumi pas antsa pañqawni: Pas qa haqam momoymuy amuhpiy tihtiwyaqamuy amuñaqw John kūyit akw tūtuvoylalawhqat epnihçe pas pávannihqa wunuptu. Noqw pay as pi pantaqw, öveqatsit añqw moñwtunatyat ep sushin'ewaynihqa put epnihçe pas pávani. ¹² Noqw kūyit akw tūtuvoylalawhqat John hintsaktivaqat añqw pew pahsavo sinom öveqatsit añqw moñwtunatyat nānaqaslalwa; noqw a'nöyayam öqalay akw put tuyqawvanta. ¹³ Pi sohsoyam Tutuyqawhqat lavay'ayamat-niqw pu tutavo John aw pahsavo hin hintaniqat yuaatota. ¹⁴ Noqw uma nānakwhaniqw, i' hapi Elias, ura hak pítuniqa. ¹⁵ Tuqayvastotaa. Pi uma naqvuy'yuñwa. ¹⁶ Noqw ya sen nu pu' qatsivaptsiwyuñqamuy hihta enañ namimahtaknani? Puma tsātsakwmuy kihsonve yesqamuy amunyuñwa. Puma suñwámuy amumi pañqaqwa: ¹⁷ Itam umumi lēlenyaqw, uma qa tīva; itam umumi tsaykitaqw, uma qa tsayku. ¹⁸ Oviy pi John pítuhçe qa tūmoykañw, piw qa hīhikq, puma pañqaqwa: Pam nukpanhikwsit akw tuyqawiwta, kitota. ¹⁹ Noqw nu' Sinot Tiat pítuhçe tūmoykañw, pu hīhikq, puma piw pañqaqwa: Is uti hunuka, wine pas qa öyñwu, moñwit eñem sīvat ömalalwaqamuy-nikañw pu qaanhinwisqamuy kwātsiamu, kitota. Noqw pay God unañwtalwuwniat aniwniy akw súantaqey mahtakni'ta.

The Unbelieving Towns (Lk 10.13-15)

²⁰ Ura Jesus kitsókinawit suswuhāq kātataypit tumalta. Noqw as pi panhiqiw, pañ sinom nāp tunatyay añqw qa hin lasyaniqey pan unañwtoti. Noqw öviy pam pumuy qöhqöytiva, ²¹⁻²² Nihçe pañqawu: Is ohi, úmaa, Chorazin ep sínomu! Is ohi úmaa, Bethsaidat ep sínomu! Taq nu as umuhpa' qatsá' kātataypit tumaltaqw uma nāp umuhtunatyay añqw qa lasya. Nu umumi pañqawni: Hisat hin yukiltiniqat aw pituqw, umuñem pas is óhini! Pep pu' imuy Tyre ep sinmuy amuñem-nikañw pu Sidon ep sinmuy amuñem umuhpenihçe pay soon pas nuhtsel'ewayni. Pi nu as pumuy amuhpa' hisat kātataypit tumaltaqw, puma soon qa anahaat yūyaht, qöhtsapsomova yesvani; pan puma namtaknayani nāp tunatyay añqw lasyaniqeyu. ²³ Noqw úmaa, Capernaum ep sínomu, ya uma ömiq nātsokaya? Uma nāt maskimiq maspiwyani. Taq nu as qatsá' kātataypit umuhpa' tumaltaqw, uma qa tuptsiwya. Noqw kurs as nu Sodom-kitsókit ep pan tumaltaqw, puma inumi tuptsiwyaniqw, kitsókiam nāt pewhaqami pahsavo wúnuni. ²⁴ Noqw nu umumi pañqawni: Hisat hin yukiltiniqat aw pituqw, pep pu' Sodom ep sinmuy amuñem umuhpenihçe pay soon pas nuhtsel'ewayni.

Come to Me and Rest
(Lk 10.21-22)

²⁵ Ep pu' Jesus lavayhtiqe pañqawu: Kwakwhay Inaa, òveqatsit aw-nikañw pu tūwaqatsit aw Tutuyqawhqa. Kwakwhat pi um iit yantaqat añ wuwni'yuñqamuy, pu qaūunatuy amumi tupki'kañw, titipostuy amunyuñqamuy amumi put mahtakna. ²⁶ Pantani, Inaa, pam hapi uñniqw súaanta. ²⁷ Sohsoy himu Inay añqw inumi noiwa. Noqw hakiy God Tíyatnihqat qa hak navoti'ta, pas Náat-saa; piw qa hak Naat hákiyinhqat navoti'ta, pas nu' put Tiat-saa, pu Tiat hakiy aw put mahtaktaniqw pam piwu. ²⁸ Huvam sohsoyam pew inumiyaa, uma añ hihta akw maqsoni'yuñqamu, pu putuiwyuñqamu; nen uma inumi yankahkañw nānasuñwnayani. ²⁹ Uma itumalsuñwamatniwhtote', inuhpiy tuwi'vayani; pi nu nānakwhani'kañw, okiw'unañway'ta. Nen uma umu'nañwpeq uyiwaltotini. ³⁰ Pi itumalnōñpi qa anahaa, pu iikwilni umuñem qa pútuni.

12

The Question about the Sabbath
(Mr 2.23-28; Lk 6.1-5)

¹ Noqw Jesus nasuñwintalōnnit ep sōhōvos'uyit añ yámakto; noqw put aw nānatuwnayaqam tsōnso'qe talayat mawtiwiskahkañw put nōnoptiwisa. ² Noqw Pharisee-sinom amumi yórikyaqe, Jesus aw pañqaqwa: Meh, ūmi nānatuwnayaqam nasuñwintalōnnit ep hihta mewniwtaqat hintsatska. ³ Noqw pam amumi pañqawu: Ya ura David suñwámuy amumum tsōnmokqe hinhtiqw uma put añ qa tuñwáya? ⁴ Ura pam Tutuyqawhqa kīyat aw pákihqe pōlavikit God aw noiwhqat sowa. Ura soon nāp hak put añqw nōsñwu, pas God awwat momñwit-saa. ⁵ Hal ya uma tutavot añ it qa tuñwáya, ura God awwat momñwit put kīyat ep nasuñwintalōnnit qa hihtatostat pay qa hinhtoti? ⁶ Noqw nu umumi pañqawni: Suhka Tutuyqawhqa kīyat epnihqe pas pávannihqa yep'e. ⁷ Ura yan pey'ta: Uma tūookwatuwyaniqat nu put tuñlay'ta; noqw uma soq hom'oyit-sa inumi noaya, yan'i. Noqw kurs uma put māmatsye', soon hakimuy qa hihta ep qaantotiqamuy tukopnayani. ⁸ Pi nu' Sinot Tiat hikis pi nasuñwintalōnnit aw moñwi.

The Man with a Crippled Hand
(Mr 3.1-6; Lk 6.6-11)

⁹ Pu pam pañqw ahpiynihqe, pumuy tsotsvalkiyamuy aw paki. ¹⁰ Noqw meh, hak tāqa lakput may'taqa pep nuhtuma. Noqw momñwit hihta ep put nēveltoyanyaniqe òviy put tūviñtotaqe aw pañqaqwa: Ya pay hak nasuñwintalōnnit ep hakiy qalapsinaniqw pam súaanta? kitota. ¹¹ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Kurs haqawa umuñaqw sūkw kanelvokoy'taqw, pam nasuñwintalōnnit ep haqami hōtsit aqw posq, ya pam put qa pañqw hóroknani? ¹² Noqw puyaw sino kanēlot epnihqe qa pas himuu? Paniqw òviy hak nasuñwintalōnnit añ lolmat hintsakniqw pam súaanta. ¹³ Pahsat pu pam tāqat aw pañqawu: Uhmey tsihkwaa! Noqw pam put tsihkwa; noqw pam ayañqwat māyat an pās powalti. ¹⁴ Pahsat pu Pharisee-sinom añqw ahpiyyaqe, hin as put nīnayaniqey ankiwakw yuaatota.

God's Chosen Servant

¹⁵ Noqw pay Jesus put navoti'taqe pañqw ahpiy'o. Noqw qaan'ewakw hintaqam sinom put añkya; noqw pam sohsokmuy tūtuyyaqamuy qalapsina. ¹⁶ Nihqe puma put qa tunvotnayaniqat pam amumi pañqawu. ¹⁷ Yan Tutuyqawhqa lavay'ayayat Esaias hin lavayhtiqat aw antsaniwa; pam ura pañqawu: ¹⁸ Kurs huvam itumal'ayay inamoray aw yórikyaa. Put hapi nu

aw unañway'ta; nu put pas hahlayi. Nu put aw ihikwsiy távini. Noq̄w pam imuy qa-Jew-sinmuy amumi haq̄e' súanhintaqat mahtaknani. ¹⁹ Pam qa nāñwuy'tani; piw qa tsa'tinumni. Soon hak put tōnayat kitpik navotni. ²⁰ Pam hopaqat muhtsikput soon qōhiknani; pu wihqōhit híhin uwiwitaqat soon pam tōkani. Hisat súanqatsit tūwaqatsit añ ahsupoq kúrukmaq̄w, pañso pahsavo pam pan hinmani. ²¹ Noq̄w ima qa-Jew-sinom put aw yanyuñwini. Yan ura pey'ta.

Jesus and Beelzebul

(Mr 3.20-30; Lk 11.14-23)

²² Noq̄w pahsat pu hak nukpanhikwsit akw tuyqawiwtaga qapostalkañw qayuáataqat put aw wikvaya. Noq̄w pam put qalapsinaq̄w, ōviy pam yuaaykukañw pu pōsiy tālawna. ²³ Noq̄w sinom sohsoyam kātayuñqe pañqawwa: Ya qa i' David Tíata? ²⁴ Noq̄w pay Pharisee-sinom put nanaptaqe pañqawu: I' nukpanhihikwsimuy moñwíyamuy Beelzebub aw yankañw nukpanhihikwsimuy nuhtuñaq̄w ipwanta. ²⁵ Noq̄w Jesus pumuy wuwniyamuy mātisi'taqe, amumi pañqawu: Haqam moñwtunatyā nehpewhtiqa soon qa kīqōtini; pu kitsóki, sen kīvit nehpewhtotiqa soon hoñni. ²⁶ Noq̄w kurs Satan ayo nāhorokne', pam pep nehpew'iwatani; noq̄w pahsat pu moñwtunatyāat hin wúnuni? ²⁷ Noq̄w kurs nu Beelzebub aw yankañw nukpanhihikwsimuy ipwantaq̄w ya umumi nánatuwnayaqam hakiy aw yankahkañw pumuy ipwantota? Ason puma umuy atsáñhkiye', umuy suhputsnayani. ²⁸ Nikañw kurs nu God Hikwsiyat ōqalayāt aw yankañw pumuy ipwantaq̄w, pay hapi pas God moñwtunatyāat umumi pitsiwiwta. ²⁹ Ya sen hin hak hakiy a'nō hoñvit kīyat aw pake' hihta himuyat put añq̄w nawhkini? Pam mohti put some', pahsat pu pam put kīyat kīqōtani. ³⁰ Qa inumumnihqa hapi inuhpew'iwta; pu qa inumum tsovalantaqa tatslakinta. ³¹ Paniq̄w ōviy nu umumi pañqawni: Hak hihta ep qaanhtiniq̄w, sen nuhtumiq̄ hiñqawniq̄w, pam pantaqa put ahpiy ayo yukiwmantani. Nikañw hak haqam Qahováriwtaqat Hikwsit aq̄w hiñqawniq̄w, pam pantaqa pas soon hisat put ahpiy ayo yukiwini. ³² Pu hak haqam nuy Sinot Tiyat aq̄w hiñqawh̄q pay pam put ahpiy ayo yukiltini. Nikañw hak haqam Qahováriwtaqat Hikwsit aq̄w hiñqawh̄q pam pas soon hisat put ahpiy ayo yukiltini, it qatsit ep'e, pu qatsit nātoniqat ep'e.

A Tree and Its Fruit

(Lk 6.43-45)

³³ Hak lolmat sipaltsokit ūye', lomasipalat aniwnañwu. Pu hak sipaltsokiy aw qa tunatyawtaq̄w, pam nukushinhte', qalomásipalat aniwnañwu. Pi sipaltsoki aniwniy akw mātisiwtañwu. ³⁴ Is uti, uma hakim tsūtsu'tuy amunyuñqamu! Ya uma hin qalomátunatyay'kahkañw hihta lolmat yuaatotani? Pi hakiy unañwpeq himu ohpokiwtaw, put hapi hakiy moat yuaatañwu. ³⁵ Lolmat tunatyawtaqa sino unañwñaq̄w hihta lolmat nōñantoyañwu. Pu qalomátunayawtaqa sino piw unañwñaq̄w hihta qalolmat nōñantoyañwu. ³⁶ Noq̄w nu umumi pañqawni: Sinom hihta an'ewakw lavayhtote', hisat hin yukiltiniqat aw pituq̄w, pep pu' nawus nennem hin lavayhtotini. ³⁷ Pi God hakiy lavayiyat ep hakiy hin yukynani, sen put súanataqat pañqawni, sen qasúantaqata.

The Demand for a Miracle

(Mr 8.11-12; Lk 11.29-32)

³⁸ Noq̄w pahsat pu hakim tutavot tūtutuqaynayaqam Pharisee-sinmuy amum aw lavayhtotiqa pañqawwa: Tūtutuqaynaqa, um as kātatayhpit hihta tuawi'taqat itamumi mahtaknani. ³⁹ Noq̄w pam lavayhtiqa amumi pañqawu: Ima pu' qatsívaptsiwyuñqam nukpansinomu, tuskapsinomu. Puma kātatayhpit

hihta tuawi'taqat aw yórikyaniqey nānawakna. Nīkanw pay puma soon kātatayhpit aw yórikyani, hal pas sūkw kātatayhpit-saa. Pam Tutuyqawhقات lavay'ayayat Jonas qatsiyat ep hiniwhitiqat an aw yukiltini. ⁴⁰ Ura Jonas wukovakiwuy ponoveq pāyis tālat añ-nikañw pu pāyis tōkilat añ pakiwta. Noqw pay pan piw nu' Sinot Tiat tutskwat ahsonve pāyis tālat añ-nikañw pu pāyis tōkilat añ pakiwtani. ⁴¹ Hisat hin yukiltiniqat aw pituqw, Nineveht añqw sinom pu' qatsivapsiwyuñqamuy amumum hoñve', pumuy qatuptsiwniyamuy ep suhputsnayani; ispi Jonas pumuy amumi yuaaykuqw, puma nāp tunatyay añqw lasyaq'ö. Noqw meh, Jonas epnihqe pas pāvannihqa yep umumum wunu. ⁴² Hisat hin yukiltiniqat aw pituqw, tatkaqw mōñwi-wuhti pu' qatsivapsiwyuñqamuy amumum wunupte', pumuy qatuptsiwniyamuy ep suhputsnani; ispi pam Solomon a'no wuwniyat aw tūqaytaniqe òviy tūwaqalñahaqaw put aw pitu. Noqw meh, Solomon epnihqe pas pāvannihqa yep'e.

The Return of the Evil Spirit
(Lk 11.24-26)

⁴³ Tuyoy'eway hikwsi sinot añqw yámaké', haqe' qa pay'taqat añ hinnumñwu, haqam nāsuñwnaniqe òviy'o; nit qa túwañwu. ⁴⁴ Nen pahsat pu pañqawñwu: Han pi pay nu ikiy añqw yámakqey aw áhoy'i, kítañwu. Pu pam ep pituqw qa hak epniqw, pās maspiwtaqw, añ himu lomahinyuñqw, pantaqat yórikñwu. ⁴⁵ Nen pahsat pu pam ahpiyñen, pētuy tsáne'nihqamuy hīhikwsimuy nahpenihqe pas nūnukpantuy aw tsamñwu; noqw puma aw yuñe' pep ki'yūññwu. Noqw hakiy qatsiat añkñihqa mohtiwat epnihqe pu' pas qalomáhinhtñwu. Noqw pan hapi imuy pu' qatsivapsiwyuñqamuy qalomáhinyuñqamuy amuñem hintani.

Jesus' Mother and Brothers
(Mr 3.31-35; Lk 8.19-21)

⁴⁶ Noqw nāt pam sinmuy amumi yuaataqw, meh, put tupkomat yuyat amum ihpaq hoñkahkañw, put aw yuaaykuyaniqey nānawakna. ⁴⁷ Noqw haqawa put aw pañqawu: Meh, uhtupkom uñuy amum ihpaq hoñkahkañw, ūmi yuaaykuyaniqey nānawakna. ⁴⁸ Noqw pam lavayhtiqe, put āawnaqat aw pañqawu: Noqw ya hak ínuu? Pu ya hakim itupkomya? ⁴⁹ Pu pam put aw nánatuwnayaqamuy amumi māmasat, pañqawu: Huvam inuy, pu itupkomuy amumi yórikyaa. ⁵⁰ Pi hak haqam Inay òveqatsit ep qátuhqat tunatyayat añ hinmaqa hapi itupko, pu isiwa, pu inuu.

13

The Parable of the Sower
(Mr 4.1-9; Lk 8.4-8)

¹ Noqw ép tāwat ep Jesus kīñaqw yámakqey, wuhkovatuphat qalaveq qatuptu. ² Noqw qaan'ewakw hintaqam sinom put aw tsovalt. Noqw òviy pam pākihut aqw pākihqe pepeq qatuptu; noqw sinom sohsoyam pāhut qalavaqe hōñi. ³ Noqw pam tūtuwutsit akw pumuy hīhihta tutuqaynaqe amumi pañqawu: Meh, hak tāqa uyto. Poshumit tsálakintaniqe pan uylawu. ⁴ Noqw pam uylawhq, pēhu poshumi pōhpava lōhō; noqw masay'yūñqam òkihqe, añ put soswa. ⁵ Noqw pēhu pikaqlōva qa pas pisay'taqat añ lōhō; nihqe pay suhkuyva, añ tutskwa qa pōñalaniqw òviy'o. ⁶ Nit tāwat yamakq, pay kólaki; noqw pay pi pam qa ñay'yūñqe òviy añ tsakya. ⁷ Noqw pēhu kutqōlpa lōhō; noqw kūta añ kuyvaqe put lakna. ⁸ Noqw pēhu lolmat tutskwat añ lōhōkqe hihta aniwna; pēhu tsivót-sikip sunat aw hōyokput aniwna, pu pēhu payhp

sunát-sikipo, pu pēhu sunat pakwt sihkay'tasikipo. ⁹ Tuqayvastotaa! Pi uma naqvuy'yuñwa.

The Purpose of the Parables
(Mr 4.10-12; Lk 8.9-10)

¹⁰ Noqw put aw nánatuwnayaqam put aw ökihqe, aw pañqaw: Ya um hinoqw pumuy amumi tütuwutsit akw yuaata? ¹¹ Noqw pam lavayhtiqe amumi pañqawu: Oveqatsit añqw moñwtunatyat ahpiy navoti tupkiwta pew pahsavoo. Nikañw pu' hapi pam umumiwat susmataq'a; nikañw ímuywatuy qatuptsiwni'yuñqamuy amumi qa mahtaq'a. ¹² Pi hihta himuy'taqat hapi aw piw noiwni; noqw pam hóyokiwtaqat himuy'tani; noqw pay nãstanihqat hikis pi hihta himuy'taqw pam put añqw nawhkiwni. ¹³ Paniqw hapi öviy nu pumuy amumi tütuwutsit akw yuaata, puma as aw taykahkañw qa tutwaqw öviy'o, pu tūqaykahkañw qa nanapta, pu qa māmatsya. ¹⁴ Noqw pumuy hapi amuhpe Esaias nāt hintaniqa lavayiat aw antsaniwa. Ura pam Tutuyqawhqat enem yan lavayhti: Uma as aw tūqaykahkañw nanaptat, qa māmatsyani; pu uma as aw taykahkañw tutwat, qa māmatsyani. ¹⁵ Pi imuy sinmuy unañwaam pās tunaiwyuñwa, pu naqvum qa nanvoty, pu puma uviyuñwa, nāp hisat pi ka puma pōsiy akw tutwakañw, naqvuy akw nanaptakañw pu unañway akw māmatsye', inumi ahoy nānamtōkaqw, nu pumuy qalaptsinani, kita. ¹⁶ Nikañw uma hapi hahlayhpit epya, ispi umuhposi tālat aw tāyuñqw öviy'o, piw umuhnaqvuy añ hötsíltoti. ¹⁷ Nu umumi pas antsa pañqawni: Pas as kaysiwhqam Tutuyqawhqat lavay'aymatniqw, pu súanhinwisqam umuy hihta aw yórikyaqat as aw yórikyaniqey nānawaknakañw hapi qa aw yóriky, pu umuy hihta nanaptaqat as nanaptanikañw qa nanapta.

Jesus Explains the Parable of the Sower
(Mr 4.13-20; Lk 8.11-15)

¹⁸ Kurs huvam tuqayvastotaa. I' tūwutsi hihta tuawi'taqat uma nanaptani. ¹⁹ Hak haqam moñwtunatyat ahpiy lavayit navotkañw, put qa māmatsq, pahsat pay Nukpana aw pite', put unañwpeq lavayit üyiwhqat pañqw ipwañwu. I' hapi pōhpava yēvayaqat anta. ²⁰ Pu i' pikaqlöva yēvayaqa hapi it hakiy anta. Hak lavayit navote', hahlaykañw āpiy put kwúsuñwu. ²¹ Noqw pay lavayi hakiy unañwpeq qa ñay'taqw, pay öviy as pam hihsavo añ kuytañwu. Nikañw ason lavayit ep kānanvotpit, pu okiwsahsaniwuy aw pituqw, hihsavoniqw pay pam sóonhtiñwu. ²² Pu i' kutqölpa yēvayaqa hapi it hakiy anta. Hak lavayit as navotat, yep qatsit-sa aw tunatyalte', pu kāhakiwuy tuñlay'kañw put akw ūnatiqe, soq lavayit qa aw tunatyaltiñwu. Noqw öviy lavayi put ahsonve qa hihta aniwnañwu. ²³ Pu tuwat i' lomatutskwat añ yēvayaqa hapi imuy amunta. Hakim lavayit nanapte', māmatsyañwu. Noqw lavayi wuñwe', hihta aniwnañwu, pēhu tsivót-sikip sunát-sikip hóyokput himuy'vaya; pu pēhu payhp sunát-sikipo, pu pēhu sunat pakwt sihkay'tasikipo.

The Parable of the Weeds

²⁴ Pu pam piw tūwutsit hihta tuawi'taqat akw pumuy tutuqaynaqe amumi pañqawu: Oveqatsit añqw moñwtunatyat hapi hak pās ay añ lomavoshumit uyhqat anta. ²⁵ Noqw pam puwhq, put tuwqaat pítuhqe, söhövosit amuhtsava söhövostusaqat uyht, ahpiy'o. ²⁶ Noqw üyi nahpi'vage talay'vaqw, pahsat pu söhövostusaqa piw mātaqti. ²⁷ Noqw öviy ki'taqat tumal'aymat put aw ökihqe, aw pañqawu: Moñwi, ya um as qa lomavoshumit uhpasay añ ūya? Noqw pam haqam söhövostusaqata? ²⁸ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Pay

ituwqa panhti. Noqw tumal'aymat put aw pañqaqwa: Noqw itam awey', añ tsovalayaniqat um nāwakna? ²⁹ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Qae, taq ka uma sōhōvostusaqat añ tsovalantote', sōhōvosit énañyani. ³⁰ Pay pi hāk añ sohsoy wúnwiwmani hisat tsovalaniwniqat aw pahsavoo. Noqw ason hōqyaniqw, pep pu' nu hōqyaniqamuy amumi pañqawni: Uma añ sōhōvostusaqat mohti tsovalayani, nen put somhtotat taqtsokyani; pu' ason uma sōhōvosit ikoyohkiy aw tañatotani.

The Parable of the Mustard Seed
(Mr 4.30-32; Lk 13.18-19)

³¹ Pu piw pas sukw tūwutsit akw amumi yuaaykuqe pañqawu: Oveqatsit añqw moñwtunatyta mustard-uyit sivosiyat anta. Put hak pāsay ep ūya. ³² Pam pas sohsok hihta pōvoshumit amuñaqw sushihsay'o; nīkañw pam wuñwe', sohsok tusaqtsotskit amuhpenihqe suswuyyoqtiñwunige pas himutskiniwhtiñwu. Noqw ōviy sūmawuy añ masay'yuñqam öke', put nantaqayat añ yesvañwu.

The Parable of the Yeast
(Lk 13.20-21)

³³ Pu piw pam sukw tūwutsit akw pumuy amumi yuaaykuqe pañqawu: Oveqatsit añqw moñwtunatyta pēkenit anta; put wuhti kwúsuhqe, payhp tuwanit ñumnit enañ namiqwrilañwu; noqw pam sohsok put pēkenañwu.

Jesus' Use of Parables
(Mr 4.33-34)

³⁴ Iit yantaqat sohsok Jesus sinmuy amumi tūwutsit akw yuaata; nihqe pam tūwutsit qa akw yuaatanik, pay amumi qa yuaatañwu. ³⁵ Yan Tutuyqawhقات lavay'ayaat hin lavayhtiqa aw antsaniwa; pam ura pañqawu: Nu tūwutsit hihta tuawi'taqat akw yuaatani; nu tūwaqatsit hisat yukiltiqat añqaw hihta tupkiwyuñqat pañqawni.

Jesus Explains the Parable of the Weeds

³⁶ Pahsat pu Jesus sinmuy añqe' hōnat, kīmi paki. Noqw put aw nánatuwnayaqam aw ökihqe, aw pañqaqwa: Um as sōhōvostusaqat hihta tuawit'atqat itamuy āawnani. ³⁷ Noqw pam hu'waqe amumi pañqawu: I' lolmat poshumit uyhqa hapi nūu, Sinot Tíata. ³⁸ Noqw pāsa hapi yep qatsi. Lomavoshumi hapi moñwtunatyat añqw sinoiwtaqamu; noqw sōhōvostusaqa hapi hakiy qalolmat sinomatu. ³⁹ Pu tuwqa, pumuy uyhqa hapi i' Nukpana; yep qatsit so'ñwamiq pituqw, pahsat pu hōhōqsattiqat antani, noqw añ tsovalayaniqam hapi ōveqatsit añqw hoñvia'yamu. ⁴⁰ Noqw ōviy hapi sōhōvostusu tsovalaniwht, qōhit akw taqtsokiwhq, pay pan hapi yep qatsit so'ñwaveq hintani. ⁴¹ Nu Sinot Tiat ihoñviaymuy ayataqw, puma imoñwtunatyay añqw sohsokmuy lasnayaqamuy, pu qaanhinwisqamuy tsovalayani; ⁴² Nen pumuy qōpqōmiq qōhit aqw maspayani. Pep a'nō tsaykitiwni, pu tama ñuritiwni. ⁴³ Noqw pep pu' hakim sūanyuñqam Nay moñwtunatyay ep tāwat an tālawñway'yuñwni. Tuqayvastotaa! Pi uma naqvuy'yuñwa.

The Parable of the Hidden Treasure

⁴⁴ Pu i' pīwu: Oveqatsit añqw moñwtunatyta himu a'nō hihkay'taqat pasve tupkiwtaqat anta. Put hak tāqa túwahqe, ahoy amht, put ep kwañwtoynaqe, ahpiynihqe sohsok hihta himuy húyahqe, put pāsat tui.

The Parable of the Pearl

⁴⁵ Pu i' pīwu: Oveqatsit añqw moñwtunaty hakiy huhyaqat lolmat pearl hepnumqat anta. ⁴⁶ Pam hak sūkw pearl pas a'nō hihkay'taqat túwahqe, ahpiynihqe sohsok hihta himuy húyahqe, put tui.

The Parable of the Net

⁴⁷ Pu i' pīwu: Oveqatsit añqw moñwtunaty pakiwmaktutsayat anta. Pam wuhkovatuphamiq tūviwhqe, sohsok hinyuñqamuy pāvakiwhtuy inhta. ⁴⁸ Put aw ohpokq, puma pāhut qalavoq put lánaknayaqe, pep yesvat, pu añ nūnukñwatuy pāvakiwhtuy hihta aqw tañatostat, pu pay hin'ewakwmuy mas-payañwu. ⁴⁹ Noqw pan hapi hintani yep qatsit so'ñwaveq'a. Oveqatsit añqw hoñvia'yam nankwuse', añ nūnukpantuy lomasinmuy amuñaqw tsīkayani, ⁵⁰ Nen pumuy qōpqōmiq qōhit aqw maspayani. Pep a'nō tsaykitiwni, pu tama ñuritiwini.

New and Old Treasures

⁵¹ Pu Jesus pumuy amumi pañqawu: Ya uma ñit sohsok māmatsya? Noqw puma aw pañqawa: Owi, Tutuyqawhqa. ⁵² Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Sohsoyam tutuvenit tuwi'yuñqam òveqatsit añqw moñwtunatyat ahpiy tutaqayhpit tuwi'vayaqam hapi hakiy kahaktaqat anyuñwa. Puma tutuvenit añqw hisattutuqayhpit sinmuy tutuqaynaya, pu pūhut tutuqayhpit pīwu.

Jesus Rejected at Nazareth (Mr 6.1-6; Lk 4.16-30)

⁵³ Noqw Jesus yan tutuqaynaqey yukut, pañqw ahpiy'o. ⁵⁴ Noqw pam nāp kitsókiy ep pítuhqe, pumuy tsotsvalkiyamuy añ pumuy tutuqayna. Noqw put aw tūqayyuñqam aw kātayyuñqe, nātuviniñlalwaqe pañqawa: Ya sen i' haqaqw it wuwantuwit makiwa? Is uti, pu it kātutmalat haqaqw òqalmakiwa? ⁵⁵ Ya qa i' wunavutsit tumaltuwi'taqat tíata? Ya yuat qa Mary yan mātsiwa, pu put tupkomat James-niqw, pu Joses-niqw, pu Simon-niqw, pu Judas. ⁵⁶ Pu siwamat, ya qa puma sohsoyam itamumya? Noqw ya sen i' haqaqw ñit hihta makiwa? kitota. ⁵⁷ Nihqe puma put ep qaan'unawtoti. Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Pay pi Tutuyqawhqaqat lavay'ayaat sohsovik kaptsi'tiwñwu, hal pay nāp kitsókiy-sa ep'e, pu pas nāp kiy ep pīwu. ⁵⁸ Noqw puma qa tuptsiwini'yuñqw, òviy pay pam pep qa a'nō hihta tumalta.

14

The Death of John the Baptist (Mr 6.14-29; Lk 9.7-9)

¹ Noqw ephaqam Moñwi Herod Jesus hihta hintsakqat navota; ² Nihqe tumal'aymuy amumi pañqawu: I' John kūyit akw tūtuvoylalawñwuqa. Pas hapi pay pam hakton mokiwuy añqw ahoy tātayi; nihqe òviy kātatayhpit hintsaki. ³ Herod pi nōmay Herodias unañwve hinhtiniqe, hakimuy ayataqw, puma John ñuayaqe somyat, sivikimi panaya. Ura Herod tupkoy Philip nōmanawhki. ⁴ Noqw John Herod aw pañqawu: Soon as um uhtupkoy nōmanawhkinikañwo. ⁵ Noqw pam as put nīnaniqey anhtikañw, piw sinmuy maqasti; puma put Tutuyqawhqaqat lavay'ayayatnihqat pan aw tāyuñqw òviy'o. ⁶ Noqw Herod tihtiwhpuyat aw pituqw, pam nōviwhqat aw kaysiwhqamuy sinmuy tūtsama. Noqw pumuy nōnovaqw, Herodias tiat māna ep pákihqe, pumuy amuhpewi wunimaqw, Herod put aw nahyoñwa. ⁷ Noqw òviy pam pas òqalat pasiwniy akw put aw pañqawhqe, pam nāp hihta òviy tūviñtaqw put máqaniqey aw pañqawu. ⁸ Noqw pam yuy tutavoyatnihqe put aw pañqawu: Um kūyit akw tūtuvoylalawhqaqat John qötöyat tsaqaptat ep íniwtaqat nuy máqani. ⁹ Noqw pas

as Moñwi qahahlayhtikañw, pay nuñwu pas aw qaöwílvayhtiqe, nawus put máqaniqey pañqawu, ispi kaysiwhqam sinom put amum yesqam lavayiyat nanaptaq'ö. ¹⁰ Nihqe hakiy ayataqw, pam sivikimihq, John qötöyat ayo tuku; ¹¹ Nihqe put qötöyat tsaqaptat ep íniwtaqat kwusivaqe, mānat aw tavi; noqw pam put yuy aw yawma. ¹² Noqw put aw nánatuwnayaqam ökihqe, tokoyat haqami amwisa; nit ahpiyyaqe, Jesus āawnaya.

Jesus Feeds the Five Thousand

(Mr 6.30-44; Lk 9.10-17; Jn 6.1-14)

¹³ Noqw Jesus put navotqe, pay nāla pākihut akw haqamii, haqam pas qa hak waynumqat pañsoo. Noqw sinom put nanaptaqe hāhaqaqw kitsókit añqw nāp put añkya. ¹⁴ Noqw Jesus pañqw yámakqe, qaan'ewakw hintaqamuy sinmuy tuwa; nihqe pumuy ökwatuwhqe, pumuy amuñaqw tütuyyaqamuy qalaptina. ¹⁵ Noqw tapkiwmaq, put aw nánatuwnayaqam put awyaqe aw pañqaqwa: Yep qayēsiwhq, pas hapi hísatniqwti. Um as sinmuy hōnaqw, puma añqe' kitsókiva nankwuse', nenñem hihta tunöstuy'yani. ¹⁶ Noqw pay Jesus pumuy amumi pañqawu: Soon as puma ahpiyyani. Uma nopnayani. ¹⁷ Noqw puma put aw pañqaqwa: Itam panis tsivot pölaviki'yuñwa, pu löqmuy pākiwhtuyu. ¹⁸ Noqw pam pañqawu: Pew kiwisaa. ¹⁹ Pu sinom tūsaqat añ yesvaniqat pam amumi pañqawu, nit pu pam tsivot pölavikit ömahtat, pu pākiwhtuy kwusut, pu ömiq taykañw, put ep God aw hahlayhti; nit yōnoytat, put aw nánatuwnayaqamuy amumi put oya; noqw puma sinmuy amuhpa' o'ya. ²⁰ Noqw puma sohsoyam nōnōsaqe ööya; noqw puma akwsiñwqat yōnoyhpup pölavikit tsovalayaqe, pakwt löq sihkay'taqat hoaput añ opomnaya. ²¹ Noqw nōnōsaqam tsivot-sikip sōmorit pahsa'haqam tahtaqtaya, noqw pu momoyam-niqw pu tsātsayom pīwu.

Jesus Walks on the Water

(Mr 6.45-52; Jn 6.15-21)

²² Pahsat pay Jesus put aw nánatuwnayaqamuy pākihut aqw yuñe', pay ahsavo wuhkovatuphat ayoqwatyaniqat pumuy tusoq'ayata nāto pam sinmuy niman'ayalawhqe. ²³ Noqw pam sinmuy hōnat, nāwaknaniqe nāla tso-momiq'a; nihqe mihikq, pam pepeq súnalaa. ²⁴ Noqw pahsat pākihu wuhkovatuphat nāsaveq hinnumkañw, pāhut wuñwnuptuqat akw wawaöklawu, amuhpewi hūhukq öviy'o. ²⁵ Noqw talhahayiñqw, Jesus pāvaqe waymakañw pumuy amumii. ²⁶ Noqw put aw nánatuwnayaqam put pāvaqe waymaq, tutwaqe, tsātsawnaqe pañqaqwa: Pam tualañw'u, kitota; nihqe tsātsawnaqe a'nö hiñqaqwa. ²⁷ Noqw pahsat pay Jesus pumuy amumi lavayhtiqe, pañqawu: Uma qa hin unañway'yuñwni; pay nūu; uma qa tsawiniwyuñwni. ²⁸ Noqw Peter lavayhtiqe aw pañqawu: Tutuyqawhqa, kurs pay pas umnen, nuy pāvaqe ūminiqat um pañqawu. ²⁹ Noqw pam pañqawu: Pew'i. Pahsat pu Peter pākihut añqw yámakqe, Jesus aw pāvaqe wayma. ³⁰ Nit pas a'nö hūhukq pam navotqe pahsat pay tsawna, nihqe pakitoqe a'nö pañqawu: Tutuyqawhqa, nuy ayo távii. ³¹ Noqw Jesus pahsat pay put aw māvuyaltiqe nuat, aw pañqawu: Is okiw um öwituptsiwni'taqa, ya um hinoqw pēvewinhti? ³² Noqw puma pākihut aqw pakiqw, hūkañw qe'ti. ³³ Noqw ima pākihut añqw tañawtaqam Jesus aw ökihqe, pas hihtatotaqe aw pañqaqwa: Kurs um pas antsa God Tíata.

Jesus Heals the Sick in Gennesaret

(Mr 6.53-56)

³⁴ Pu puma ayoqwat nōnakqe, haqam tutskwat Gennesaret aw öki. ³⁵ Noqw pep sinom put pituqw nanaptaqe, pep añqe' tutskwat añ ahsupoq hakimuy

ayatotaqe, sohsokmuy tütuyyaqamuy put aw tsamvaya; ³⁶ Nihqe pay nas'ew puma put yuwsiyat qalavaqe nömökput aw tónokyaniqey put aw nānawakna, noqw hakim hihsa'nihqam put aw tónokyaqam pās qalaptuya.

15

The Teaching of the Ancestors (Mr 7.1-13)

¹ Pahsat pu hakim tutavot tütutuqaynayaqam Pharisee-sinom amumum Jerusalem ańqwayaqam Jesus aw ökihqe aw pańqaqwa: ² Ya hinoqw ūmi nānatuwnayaqam wūwukwmuy navotiyamuy qaanhinwisa? Oviy pi puma nōnovanik qa māvaqtotańwu. ³ Noqw pam lavayhtiqe, amumi pańqawu: Noqw ya hinoqw öviy piw uma umuhnavotiy akw God tutavoyat qahihtatota? ⁴ Pi God tutaptaqe pańqawu: Um unay, pu unuy pumuy kaptsi'tani. Pu hak nay, pu yuy pumuy qalomálavayhtiqe pas pay mokmantani, ura kita. ⁵ Noqw úmawat pańqaqwa: Hak nay, pu yuy pumuy amumi pańqawni: Nu as umuy hihta akw paańwanikańw, God aw put sohsok noa, kite', pay tutavot ańqw mātaviwńwu, uma kitota. ⁶ Nen pam pumuy paańwaniqey qe'tikańw, pay qa hihta ep qaanhiniqat uma kitota. Yan uma God tutavoyat ayo yuykuya, umuhnavotiy akw'a. ⁷ Uma nawip'ew hinyuńqamu, pas pi öviy Esaias Tutuyqawhqat lavay'ayaat umuy súańqawhqe pańqawu: ⁸ Ima sinom moay akw inumi ökiwta, pu lavayiy akw nuy kaptsilalwa; noqw pi unañwaam inuńaqw haq'ursvehaq'a. ⁹ Piw haktonsa inumi okiwlalwa. Puma pi sinmuy tutavoyamuy pas antsa tutuqayhpinihqat pan put tütutuqaynaya, yan'i.

The Things that Make a Person Unclean (Mr 7.14-23)

¹⁰ Pu pam sinmuy nāmi wānwayhqe, amumi pańqawu: Inumi tūqayyuńwaa, nen uma māmatsyani. ¹¹ Himu hakiy moamiq pake', qa pam hakiy tuyoy'ewakwtańwu. Pi hakiy moañaqw nōńataqa hapi hakiy tuyoy'ewakwtańwu. ¹² Pahsat pu put aw nānatuwnayaqam put awyaqe aw pańqaqwa: Ya Pharisee-sinom it yantaqat nanaptaqe qatsúyhtiqw um qa navota? ¹³ Noqw pam lavayhtiqe pańqawu: Pay pi Ina öveqatsit ep qátuhqa himutskit qa uyhq pam himutski náipwaniwni. ¹⁴ Pay pi panyuńwni. Pay pi puma qapostalyaqam qapostalyaqamuy tsamya. Noqw kurs qapostalqa qapostalqat wíki'maqw, puma nāma haqami pövamiq posni. ¹⁵ Pahsat pu Peter lavayhtiqe, put aw pańqawu: Kurs i' lavayi hihta tuawi'taqat itamuy āawnaa. ¹⁶ Noqw Jesus pańqawu: Ya uma piw nāt pas qa mātsi'yuńwa? ¹⁷ Ya himu sinot moayat aqw pake', ahpiy ponomiq pake', kwayñave tūviwńwuqat uma pas nāt qa mātsi'yuńwa? ¹⁸ Pi himu sinot moayat ańqw nōńakqa unañwayat ańqwnińwu; nihqe pam hapi sinot tuyoy'ewakwtańwu. ¹⁹ Pi hak qalomáhintsakqa unañwpeq qalomátunatyay'taqey mahtakni'ta. Pam tuqwyantunatyay'ta; nōmaqtsit sokoptimaniqey tunatyay'ta; qahopqatsit añ hinmaniqey tunatyay'ta; uyińwtunatyay'ta; hakiy hihta atsátoynaniqey tunatyay'ta; nuhtumiq hińqawlawniqey tunatyay'ta. ²⁰ Hak pan hinmaqa nātuyoy'ewakwtańwu. Noqw hak qa māvaqtat, nösqa qa put akw tuyoy'ewayhtińwu.

A Woman's Faith (Mr 7.24-30)

²¹ Pahsat pu Jesus pańqw ahpiynihqe, Tyre-nikańw, pu Sidon pumuy amuqlavohaqamii. ²² Noqw meh, hak Canaan-tutskwat ańqw wuhti pańqw

yámakqe, put aw tsa'lawhqe aw pañqawu: Um okiw nuy òkwatuwni, Tutuyqawhqa, David Tíata! Okiw iti māna nukpanhikwsit akw tuyqawiw-tage okiwhinta. ²³ Noqw Jesus put aw qa nas'ew hiñqawu. Noqw put aw nánatuwnayaqam put awyaqe, aw òqaltotiqe pañqaqwa: Put ahpiy hōnaa; taq pam panis itamuñk tsa'tinuma. ²⁴ Noqw pam lavayhtiqe pañqawu: Pay nu Israel-sinmuy amumi-sa ayatiwa. Puma pi kanelmuy amún haqami hiniwhtotiq'ò. ²⁵ Pahsat pu wuhti put awnihqe, aw naokiwhtaqe, pañqawu: Tutuyqawhqa, okiw inumi unañwtavii. ²⁶ Noqw Jesus lavayhtiqe, put aw pañqawu: Pas hapi hak tsātsakwmuy nōsiwhqamuy nawhkit, put popkotuy amumi maspaniqw, pam qa súanta. ²⁷ Noqw pam pañqawu: Pas antsa, Tutuyqawhqa, noqw pi popkot moñwímuy nōnōspiyamuy añqw hihta piñput lōhōhōtaqat nōnovañwu. ²⁸ Pahsat pu Jesus lavayhtiqe, put aw pañqawu: Is uti um hak wuhti! pas uhtuptsiwni qaōwíewa; pay uñ hin nāwaknaqw uñem pantani. Noqw put tiat pay pahsat qalaptu.

Jesus Heals Many People

²⁹ Pu Jesus pañqw ahpiynihqe, wuhkovatuphat Galileet ep ahoy pitu; nihqe tsomomiqñihqe pepeq qatuptu. ³⁰ Noqw sinom qaan'ewakw hintaqam hakimuy qayaktaqamuy, qapostalyaqamuy, qayuáatotaqamuy, qapasíwyuñqamuy, pu kaysiwhqamuy tūtuyyaqamuy put aw tsamvaya; nihqe pumuy Jesus atpipo o'ya; noqw pam pumuy qalapsina. ³¹ Noqw sinom pas kātayuñwa, imuy qayuáatotaqam yuaaykuyaq'ò, pu qapasíwyuñqam qalaptuyaq'ò, qayaktaqam nankwusaq'ò, pu qapostalyaqam tālawnayaq'ò; nihqe puma God Israel-sinmuy Tutuyqawhqaqamuy pas hihtatota.

Jesus Feeds the Four Thousand (Mr 8.1-10)

³² Pahsat pu Jesus put aw nánatuwnayaqamuy nāmi wánwayhqe, amumi pañqawu: Pas nu sinmuy òkwatuwa, puma pu' pāyis talqat añ inumumyaqw, nōsiwhqaam súlawhtiq'ò. Noqw soon nu pumuy qa òyiwyuñqamuy hōnani; taq nāp hisat sen puma kiy qa añ òkit māmañuani. ³³ Noqw put aw nánatuwnayaqam put aw pañqaqwa: Kurs pi itam haqam amuptsiwtaqat pōlavikit tuiyani? Pi itam qayēsiwhpuveya. Pas ka itam soon imuy qaan'ewakw hintaqamuy sinmuy öynayani. ³⁴ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Ya uma hihsa'haqam pōlaviki'yuñwa? Noqw puma pañqaqwa: Tsānee, pu piw híkikwmuy pāvakiwhtuyu. Noqw puma pay hiñsayhohyamu. ³⁵ Noqw sinom tutskwava yesvaniqat pam amumi pañqawu. ³⁶ Nit pu pam tsañe pōlavikit òmahta, pu pāvakiwhtuyu; nit put ep God aw hahlayhtit, yōñoyhtat, put aw nánatuwnayaqamuy amumi put oya; noqw puma sinmuy amuhpa' put o'ya. ³⁷ Noqw sohsoyam nōnōsaqe òöya. Noqw puma akwsinñat tsovalayaqe, tsañe' hoaput añ opomnaya. ³⁸ Noqw nōnōsaqam nālöp sōmorit pahsa' tahtaqtia, pu momoyam tsātsakwmuy amumum nāto pīwu. ³⁹ Pu pam sinmuy añqe' hōnat, pākihut aqw pakit, Magdala-kitsókit qalavoq pitu.

16

The Demand for a Miracle (Mr 8.11-13; Lk 12.54-56)

¹ Noqw hakim Pharisee-sinom Sadducee-sinmuy amumum òkihqe, Jesus aw tuwantota; pam òveqatsit añqw kātatayhpit hihta tuawi'taqat pumuy amumi mahtaknaniqat aw ò'qalya. ² Noqw pam lavayhtiqe, amumi pañqawu: Uma tapkiqw pañqaqwañwu: Kurs qāvo kwañwqatni, òviypi tokpela pālañwpu, kitotañwu. ³ Pu talavay uma pañqaqwañwu: Kurs pu' hin sóniwni, òviypi

tokpela pālañpu, piw añqe' himu ohpokiwta. Uma nawip'ew hinyuñqamu, pay as uma tokpelat pitsánwayat māmatsyañwunikañw, uma soon qatsi haqe' qalawmaqat hihta tuawi'taqat māmatsyani. ⁴ Is uma pu' qatsívaptsiwyuñqam nukpansinomu, tuskapsinomu! Uma kātatayhpit hihta tuawi'taqat aw yórikyaniqey nānawakna. Nikañw uma soon kātatayhpit aw yórikyani, hal pas sūkw kātatayhpit aw uma yórikyani. Pam Tutuyqawhqat lavay'ayayat Jonas qatsíyat ep hiniwhtiqat an aw yukiltini. Noqw pam pañqw nakwsuqe ahpiy'o.

The Yeast of the Pharisees and Sadducees
(Mr 8.14-21)

⁵ Noqw put aw nánatuwnayaqam wuhkovatuphat ayoqwat nōñak-wiskañw, kurs puma nitkay suhtokya. ⁶ Noqw pahsat pu Jesus pumuy amumi pañqawu: Uma Pharisee-sinmuy pu Sadducee-sinmuy pēkeniyamuy ep tunatyaltotini. ⁷ Noqw puma nānami yuaatotaqe pañqawu: Itam itahnitkay qa kivayaqw, ōviy itamumi pañqawu. ⁸ Noqw Jesus put navotqe, amumi pañqawu: Is okiw uma ōwituptionsiwni'yuñqamu. Ya uma hinoqw qa nitka'vayaqey nānami yuaatota? ⁹ Ya uma nāt pas qa mātsi'yuñwa? Ura nu tsivot pōlavikit tsivot-sikip sōmorit pahsa'nihqamuy tahtaqtuy nopna. Noqw uma akwsiñwput tsovalayaqe, hihsa' hoaput an opomnaya? Ya uma pas qa ñas'ew put u'ni'yuñwa? ¹⁰ Pu ura piw nu tsañe' pōlavikit nālōp sōmorit pahsa'nihqamuy tahtaqtuy nopna. Noqw uma akwsiñwput tsovalayaqe, hihsa' hoaput an opomnaya? Ya uma pay put suhtokya? ¹¹ Noqw ya uma hinoqw qa māmatsya? Nu qa pōlavikit umumi yuaata. Uma Pharisee-sinmuy-nikañw pu Sadducee-sinmuy pēkeniyamuy ep tunatyaltotinaqat nu kita. ¹² Pahsat pu puma māmatsyaqw, kurs pam qa pōlavikit pēkeniyat pañqawht, kurs puma Pharisee-sinmuy tutuqayhpiyamuy-nikañw pu Sadducee-sinmuy tutuqayhpiyamuy ep nāmi tunatyaltotinaqat amumi lavayhti.

Peter's Declaration about Jesus
(Mr 8.27-30; Lk 9.18-21)

¹³ Pu Jesus Caesarea Philippi ahayhpo pítuhqe, put aw nánatuwnayaqamuy tūviñtaqe, amumi pañqawu: Ya nu' Sinot Tiat hákiynihqat sinom pañqawu? ¹⁴ Noqw puma aw pañqawu: Um yaw kūyit akw tūtuvoylalawhqat John-nihqat haqawat pañqawu; noqw haqawatuyniqw yaw um Elias; pu pētuyiniqw yaw um Jeremias, sen pay yaw um suhka Tutuyqawhqat lavay'ayaata. ¹⁵ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Noqw úmuyniqw nu' hak'i? ¹⁶ Noqw Simon Peter lavayhti, put aw pañqawu: Um hapi Christ, God añqw Moñw'asi'taqa, God qátuhqat Tíata. ¹⁷ Noqw Jesus lavayhti, put aw pañqawu: Pas um Simon Jonat tiat hahlayhpit ep'e; pi qa hak sino ūmi it mātakta; pi Ina ōveqatsit ep qatuhqa pam hapi un put āawna. ¹⁸ Um hapi Peter. Noqw nu isinomuy tsovalat, it pikaqlōt ep soñawnen pumuy akw nēnem kītani. ¹⁹ Noqw nu' hapi ōveqatsit añqw moñwtunatyat aw hōtahpit ūmi óyani; noqw um yep qatsit ep hihta hakiy aw uhtaqw, pam ōveqatsit put aw uhtsiltimantani; pu um yep qatsit ep hihta hu'wanaqw, pam ōveqatsit ep hu'waniwni. ²⁰ Pahsat pu pam put aw nánatuwnayaqamuy pās mēwaqe, pam hapi Jesus Christ-nihqat qa hakiy āawnayaniqat amumi pañqawu.

Jesus Speaks about His Suffering and Death
(Mr 8.31-9.1; Lk 9.22-27)

²¹ Pahpiy pu Jesus put aw nánatuwnayaqamuy hihta hiniwhtiniqat aw-intivaqe, amumi pañqawu: Itam Jerusalem aqwyaw, God awwat moh-peq momñwit-niqw, pu wukw'a'yam-niqw, pu tutavot tūtutuqaynayaqam nuy

ñuayat, okiwsahsanyat, nuy nīnayani. Noqw ahpiy pāyis talq nu ahoy tātayni. ²² Pahsat pu Peter put ñuat, qöhqöyaye aw pañqawu: Soon pantani, Tutuyqawhqa. Soon um pantsaniwni. ²³ Noqw pam namtökt, Peter aw pañqawu: Yupa ayohaqamii, Satan; um inumi sus'itsi. Um qa God tunatyayat yuaata, nīkañw sinmuy tunatyayamuyu. ²⁴ Pahsat pu Jesus put aw nānatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Inuñkniqey nāwaknaqa nātatamtat, nahoylehtsiy kwusut, inuñkmantani. ²⁵ Taq qatsiy kahkawnaqa put kwayhni; pu itunatyay öviy qatsiy kwayhqa put túwani. ²⁶ Ispi puyaw as sino tūwaqatsit sohsok himuy'vakañw, pas nāp qatsiy kwahe', hin pam put akw moñwvasni? Hal ya sen sino hihta akw qatsiy ahoy nāptini? ²⁷ Pi nu Sinot Tiat nāt Inay tälawnwayat pasiwkañw, ihoñviaymuy tsamkañw pítuni; nen pahsat pu nu sohsokmuy sinmuy hin tumaltotaqat pan amumi ahoytani. ²⁸ Nu umumi pas antsa pañqawni: Soon pas hisat nu' Sinot Tiat imoñwtunatyay yankañw pítuni. Noqw ima yep hoñqam haqawat nāt mokiwyuy qa aw öke', puma put aw yórikyani.

17

The Transfiguration

(Mr 9.2-13; Lk 9.28-36)

¹ Noqw ahpiy navaysikis talq, Jesus Peter-nit, James-nit, pu put tupkoyat John pumuy tsamkañw, haqami wupatukwit aqw puma yayva. Noqw pumuy pepeq nánaltyaqe, ² Pumuy täyuñqw, pam alönti; noqw pas put taywaat tawat an tälawnway'va; pu yuwsiat tälät an qötsati. ³ Noqw meh, pepeq Moses Elias amum pumuy amumi mātaqtique, put amum yuaata. ⁴ Noqw Peter lavayhtiqe, Jesus aw pañqawu: Tutuyqawhqa, pas hapi itam yépeqyaqw pam lolma. Uñ pan nāwaknaniqw, itam yepeq payhkomuy kistotani, sukw úñemnit, pu sukwat Moses éñemnit, pu sukwat Elias éñem'i. ⁵ Noqw pam nāt yuaataqw, meh, pi omaw suyan talqa pumuy nākwapna; noqw hakiy tōnaat omawuy añaqaw pañqawu: I' hapi pas aw iunañwa Itii; pas nu put hahlayhti. Uma aw tūqayyuñw. ⁶ Noqw put aw nānatuwnayaqam put nanaptaqe, tayway akw tutskwami yévaya, pas tsātsawnaqe öviy'o. ⁷ Noqw Jesus amuminihqe, amumi toñokt, pañqawu: Huvam hoñvaa; uma qa tsawiniwyuñw. ⁸ Noqw puma kwuhpukyay, añqe' yórikyaqe, pay qa hakiy tutwa, pay Jesus-saa. ⁹ Noqw puma tükwiñaqaw hanwisq, Jesus pumuy mēwae, amumi pañqawu: Uma hapi hin yórikyaqey qa hakiy āawnayani, hisat nu' Sinot Tiat mokiwyuy añqw ahoy tātayniqat pahsavoo. ¹⁰ Noqw put aw nānatuwnayaqam put tūviñtotaqe, aw pañqawu: Ya hintaqw öviy tutavot tutuqaynayaqam Elias mohti pítuniqat pañqawu? ¹¹ Noqw Jesus lavayhtiqe, pumuy amumi pañqawu: Pay antsa Elias pas suyan mohti pítuni; nen sohsok hihta haqe' hintaniqat aw antsantani. ¹² Noqw nu umumi pañqawni: Pay Elias pitu; noqw puma put qa māmatsyaqe, pas tunatyay an put hintsatsna. Noqw pan hapi nu' Sinot Tiat piw pumuy amuhpiy okiwsaniwni. ¹³ Pahsat pu put aw nānatuwnayaqam māmatsyaqw, kurs pam küyit akw tütuvoylalawnwuqat John pumuy amumi lavayhti.

Jesus Heals a Boy with a Demon

(Mr 9.14-29; Lk 9.37-43a)

¹⁴ Noqw puma sinmuy amumi ökiqw, hak Jesus aw pítuhqe, aw tamötswunuptut, pañqawu: ¹⁵ Tutuyqawhqa, um as okiw itiy ökwatuwni; taq pam okiw homimitutuyhqe okiwhinta; nihqe pam piép qöhit aqw posñwu, pu pāmiq'a. ¹⁶ Noqw nu as ūmi nānatuwnayaqamuy amumi put wikvaqw, puma kurs hin put powatotani. ¹⁷ Pahsat pu Jesus lavayhtiqe pañqawu: Is ohi

uma qatuptsiwni'yuñqamu, nukushinyuñqamu, pu' qatsívaptsiwyuñqamu, ya nu hihsavohaqam umumum yantani? ya nu hihsavohaqam umuy maqsonlawni? Pew wikyaa. ¹⁸ Noqw Jesus nukpanhikwsit mēwa; noqw pam put añqw yamakq, tiyo pahsat pay powalti. ¹⁹ Pahsat pu Jesus aw nánatuwnayaqam pay nánaltyakañw put aw ökihqe, aw pañqaw: Ya hintaqw öviy itam kurs hin put hóroknayani? ²⁰ Noqw Jesus pumuy amumi pañqaw: Ispi uma qa tuptsiwni'yuñqee; pi nu umumi pas antsa pañqawni: Kurs uma pay hihin tuptsiwni'uyñwe' (nāmahin pi as pam mustard-uyit sivosiyat an pay hihsayhoyaniqw) uma it tükwit: Yañqw ayo nahlakuu, aw kitotaqw, pam soon qa nahlakni. Pu qa himu umuñem qa pasiwtani. ²¹ Nikañw hak qa napwalni'kañw qa nāwakinkañw pas soon it yantaqat qalomáhikwsit hakiy añqw ayo hóroknani.

Jesus Speaks again about His Death
(Mr 9.30-32; Lk 9.43b-45)

²² Noqw nāt pumuy Galileet ep yesq Jesus pumuy amumi pañqaw: Nu' Sinot Tiat sinmuy amumi mātaviwni. ²³ Noqw puma nuy nīnayani; noqw ahpiy pāyis talq nu ahoy tātayni. Noqw puma it nanaptaqe, pas qahahlayhtoti.

Payment of the Temple Tax

²⁴ Noqw puma Capernaum ep ökiqw, hakim God kīyat eñem siviwuy tsovalantotaqam Peter aw ökihqe, aw pañqaw: Ya umuy tutuqaynaqa God kīyat aw sīvat öoywaqat qa sivima? ²⁵ Noqw pam pañqaw: As'a. Nit pam kimi pakiqw, Jesus pay mohti lavayhtiqa pañqaw: Simon, ya um hin it aw wūwa? Ya tūwaqatsit ep momñwit hakimuy amuñaqw tax ömalalwa, pu nahpe sīvita? Ya sen nāp sinomuy amuñaqw put ömalalwa? Sen pay hakimuy a'löntuy amuñaqö'? ²⁶ Noqw Peter put aw pañqaw: Pay a'löntuy amuñaqö'. Noqw Jesus aw pañqaw: Noqw pay kurs sinomat qeniveya. ²⁷ Noqw pay itam pumuy qa unañwmoknaniqw, öviy um wuhkovatuphat awnen, aqw huhuwphit tūvani; nen um hihtawat mohti hórokne', nūani; nit tsañwtaqne', añqw hihsaqw sīvat tūwani; um put añqw hóroknat, nēñem-nikañw pu inuñem momñwituy amumi sisvini.

18

Who Is the Greatest?
(Mr 9.33-37; Lk 9.46-48)

¹ Noqw ephaqam Jesus aw nánatuwnayaqam put aw ökihqe, pañqaw: Ya hak öveqatsit añqw moñwtunatyat ep pas suspavanni? ² Noqw Jesus hakiy tsākwhoyat wáñwayhqe, put amuhsonmi tavi; ³ Nit pañqaw: Nu umumi pas antsa pañqawni: Pas uma nāp umuhtunatyay añqw qa lasye', tsātsakwmuy qa amuntote', soon öveqatsit añqw moñwtunatyat aw yuñni. ⁴ Paniqw hapi öviy haqam it tsākwhoyat an qanāhihtataqa pam hapi öveqatsit añqw moñwtunatyat ep suspavanni. ⁵ Pu haqawa inatñwaniy añ yan tsākw pās távihqa hapi nuy pās távini.

Temptations to Sin
(Mr 9.42-48; Lk 17.1-2)

⁶ Nikañw hapi hak haqam imuy tsātsakwmuy inumi tuptsiwni'yuñqam hihtawat lasnaqw, put eñem pas is óhini? Pay pi tatam put kwapkaqe mata hāyiltiqw, pam wuhkovatuphat a'nö hötsit aqw paöymokq, pam put eñem lolmani. ⁷ Is ohi sinmuy amuñem'i, hakimuy hihita akw lomavöhut añqw lasyaqamuy amuñem'i. Taq sinmuy lasnayaqam pas soon haqami peveltini. Nikañw pantsatskaqamuy amuñem pas is óhini! ⁸ Paniqw hapi öviy kurs

uhma, sen uhkuku un lasnaniqw, um put ayo tukut, nānaqw ayo tūvani; pay pi um tatam qa pasiwkañw qatsit aw pákini, hikis pi as um pās pasiwkañw, qōhit qa súlawhtiñwuqat aqw túviwni. ⁹ Pu kurs uhposi un lasnaniqw, um put ayo hóroknat, nānaqw ayo tūvani. Pay pi um tatam sūkw pōsi'kañw qatsit aw pákini, hikis pi as um pās lōqmuy pōsi'kañw maskimi qōhit aqw tūviwni.

The Parable of the Lost Sheep
(Lk 15.3-7)

¹⁰ Uma tunatyaltote' qa hihtawat imuy tsātsakwmuy paysoqtotani; taq nu umumi pañqawni: Pumuy tuwalan'aymat Inay ōveqatsit ep qátuhqat taywayat aw sutsep tāyuñwa. ¹¹ Pi nu' Sinot Tiat haqami hiniwhtotiqamuy ayo óyaniqe ōviy pitu. ¹² Ya uma hin wūwantota? As kurs hak haqam tsivót-sikip sunat kanelmuy pokmuy'taqw, suhka pumuy amuñaqw haqaminiqw, pam hintini? Pam púmuywatuy mātapt, tsotsmomihaqaminen, it haqaminihqat hep-toni. ¹³ Nu umumi pas antsa pañqawni: Pam put tuwe', put ep pas hahlayhtini, imuy nālöp sunat pakwt pept sihkay'taqamuy qa haqami hiniwhtotiqamuy amuhpenihqee. ¹⁴ Noqw pan hapi piw Umuna ōveqatsit ep qátuhqa imuy tsātsakwmuy himuwat súlawhtiniqat qa nāwakna.

A Brother Who Sins

¹⁵ Pu ōviy kurs piw umún tuptsiwni'taqa hihta ep ūmi qaanhtiqw, um put awnen, pay umuy nālaniqw put ōwihiniwhtipuyat aw pónaknani; noqw kurs pam ūmi tuqayvastaqw, pahsat hapi um put pay ahoy tuyqawvani. ¹⁶ Ason kurs pam ūmi qa tuqayvastaqw, pahsat pu um sūkw, sen lōqmuy wikkañw awni; noqw lōqmuy, sen payhkomuy tūqayyuñqw, pep hin lavayhtiwhqa pasiwtamantani. ¹⁷ Noqw kurs pam pumuy amumi qa tuqayvastaqw, pahsat pu um inumi tuptsiwni'yuñqamuy tsovawtaqw, pumuy put āawnani. Pu kurs pam pumuy amumi qa tuqayvaste', pam nawus úmuyniqw qatuptsiwni'taqat antamantani, sen moñwit eñem sīvat ōmalawhqat an'i.

Prohibiting and Permitting

¹⁸ Nu umumi pas antsa pañqawni: Uma tūwaqatsit ep hihta somyaqw, pam ōveqatsit ep sómiltimantani; pu uma tūwaqatsit ep hihta nahyaqw, pam ōveqatsit ep nāhiwmantani. ¹⁹ Pu nu piw umumi pañqawni: Kurs uma lōyöm tūwaqatsit ep hihta ōviy Inay aw tūviñtaniqey ep sun unañwtiqw, ōveqatsit ep Ina umeñem put aw antsantamantani. ²⁰ Pi haqam lōyöm, sen pahyom inatñwaniy aw yankahkañw haqam tsovawtaqw, pep nu pumuy amumumni.

The Parable of the Unforgiving Servant

²¹ Pahsat pu Peter put awnihqe aw pañqawu: Tutuyqawhqa, kurs itupko inumi qa sūs qaanhtiqw, ya nu hihsakis put ep aw pōhikni? Sen tsañé'sikisi? ²² Noqw Jesus put aw pañqawu: Tsañé'sikisi nu hapi ūmi qa kita, pas payhp sunat añqw pakwt sihkay'tasikip tsañé'sikisi, (tsañé'sikip pakwt tsañé'sikis navitañhtiqat pahsaa). ²³ Panta hapi. Ōveqatsit añqw moñwtunatya hak moñwi tumal'aymuy amumi sīvat ep pohtaniqey nāwaknaqat anta. ²⁴ Nihqe pam put añ purivaqw, hak wūhak sōmorit sīvat put aw pōiwtaqa aw wikvaniwa. ²⁵ Noqw pay kurs pam hihta sisviniqw, pam huyiwniqat moñwiat pañqawu, pu nōmaata, pu timatu, pu sohsoy himu himuata, noqw pōiyat ep sisviwni. ²⁶ Noqw ōviy tumal'aya put atpipo nātuvaqe, okiw aw naokiwtaqe pañqawu: Moñwi, pay um okiw inumi qa pas kānavotitaqw, pay nu soon ūmi qa sohsoy sisvini. ²⁷ Pahsat pu moñwi put ōkwatuwhqe mātavi; nihqe sohsoy pōiyat ayo yuku. ²⁸ Noqw pay pam tumal'aya pañqw yamakt, sukw tumalsuñway put aw sunat sīvat pōiwtaqat tuwa; nihqe pam put tōnhpe nuat, aw pañqawu: Um

inumi pöiwtaqey sisvini. ²⁹ Noq̄w put tumalsuñwaat put kukmiq̄ nātuvaq̄e, put aw naokiwtaq̄e pañq̄awu: Pay um qa pas okiw inumi k̄anavotitaq̄w, pay nu soon ūmi qa sohsok sisvini. ³⁰ Noq̄w pam qa nakwhaq̄e, put sivikimi tūva, hisat pöiy sisviniq̄at pahsavoo. ³¹ Noq̄w ōviy put tumalsuñwamat hin hiniwhitiq̄at aw yórikyaq̄e, pas qa hahlayhtoti; nihq̄e moñwiw aw ōkihq̄e, sohsok put āawnaya. ³² Pahsat pu moñwiat tumal'ayay wánwayhq̄e, aw pañq̄awu: Is ohi um hak nukpantumal'aya, um inumi pan nāwaknaq̄w, ōviy nu sohsok uhpöiy uhpiy ayo yuku. ³³ Noq̄w puyaw nu un hin ōkwatuwhq̄, soon um tuwat qa pan uhtumalsuñway ōkwatuwni? ³⁴ Noq̄w moñwi pas itsívutiq̄e, hakiy okiwsanyañwuq̄amuy amumi put mātavi, pas hisat put aw pöiwtaq̄ey sohsok put aw sisviniq̄at pahsavoo. ³⁵ Noq̄w kurs umún tuptsiwni'taq̄a umuhpewi qaanhtiḡw, uma umuh'unaññaq̄w qa aw pöhikyaq̄w, pay ōveqatsit ep Ina piw tuwat umuy pan hintsanni.

19

Jesus Teaches about Divorce (Mr 10.1-12)

¹ Noq̄w Jesus yan yuaataq̄e yukut, Galileet añq̄w ahpiynihq̄e, Jordan yupq̄öymi Judeat qalavoq̄ pitu. ² Noq̄w qaan'ewakw hintaq̄am sinom put añkya; noq̄w pam pumuy pepeq̄ qalapt̄sina. ³ Noq̄w Pharisee-sinom nuhtum put aw ōkihq̄e, put unahepyaq̄e aw pañq̄aq̄wa: Ya tāqa pay nāphihta ep nōmay mātapniq̄w pam sūanta? ⁴ Noq̄w pam lavayhtiq̄e amumi pañq̄awu: Ya uma it añ qa tuñwaya: Ura God yayhniwhq̄at epeq̄ pumuy yúkuhq̄e, pumuy tāq̄at-nit pu wuhtit yuku, it'a? ⁵ Nihq̄e pumuy yúkuhq̄e pañq̄awu: Yantaq̄w hapi ōviy tāqa nay, pu yuy pumuy mātapt, nōmay aw hūrstimantani; noq̄w puma sūka tókomantani. ⁶ Panta hapiniq̄w, ōviy puma pāpu qa löyömnit, sūka tókoniwhitiñwu. Paniq̄w ōviy God hihta namitskaq̄w, qa hak put nāhoy távini. ⁷ Noq̄w puma put aw pañq̄aq̄wa: Noq̄w hinoq̄w pantaq̄w hak nāmataviwuy pēnat, pu nōmay nahpiy lālaymantaniq̄at Moses tutapta? ⁸ Noq̄w pam pumuy amumi pañq̄awu: Ispi uma anahaat unañway'yuñq̄w ōviy pay hak nōmay mātapmantaniq̄at Moses umuy hu'wana. Nikañw pas as yayhniwhq̄at añq̄w qa panta. ⁹ Noq̄w nu hapi umumi pañq̄awni: Tāqa nōmay qa hintsakq̄, put mātave', piw suk̄w amum qatupte', tokot ūuyñwu; pu wuhtit mātaviwhq̄at amum qatuptuqa tokot ūuyñwu. ¹⁰ Noq̄w put aw nānatuwnayaq̄am aw pañq̄aq̄wa: Kurs tāq̄at pu nōmayat amuñem pan hintaniq̄w, pay kurs ka qa nōmataniq̄w pam pay lolmani. ¹¹ Noq̄w pam pumuy amumi pañq̄awu: Pay qa sohsoyam tahtaqt namituyq̄awi'yuñwa; nihq̄e ōviy kurs hin it tutavot kwususyani. Noq̄w God pētuy-sa ōqalmaqaq̄w ōviy puma namituyq̄awi'yuñwa. ¹² Pi haq̄awat nōmaq̄tsit aw qa pasiwyuñq̄am pay pas pankahkañw tihtiwyā; noq̄w haq̄awat panyuñq̄am pay sinmuy amuhpiy pan yukiltoti; pu haq̄awat pas pay ōveqatsit añq̄w moñwtunatyat tunatyawyuñq̄ey ōviy qa nōmatota. Haq̄awa it añ hinmaniq̄a nam panhtii.

Jesus Blesses Little Children (Mr 10.13-16; Lk 18.15-17)

¹³ Pahsat pu hakim put aw tsātsakwmuy tsamvaya, pam pumuy amumi may akw toñokt nāwaknaniq̄at ōviy'o. Noq̄w put aw nānatuwnayaq̄am pumuy mēwaya. ¹⁴ Noq̄w Jesus pañq̄awu: Uma tsātsakwmuy inumiyaniq̄at nakwhanayani; uma qa mēwantotani; pi panyuñq̄am hapi ōveqatsit añq̄w moñwtunatyat ep sinoiwyuñwa. ¹⁵ Pu pam pumuy amumi matyawht, pañq̄w ahpiy'o.

The Rich Young Man
(Mr 10.17-31; Lk 18.18-30)

¹⁶ Noqw pahasat pu hak tiyo Jesus aw pituhqe, aw pañqawu: Lomatutuqay-naqa, ya nu hihta lolmat hinhte', qatsit qaso'taqat himuy'vani? ¹⁷ Noqw pam put aw pañqawu: Ya um hinoqw nuy lolmalawu? Pi qa hak lolma, pas sūkaa, i' God. Noqw pay pi um qatsit aw pákinik, um hin tutaptiwhqat añ hinmani. ¹⁸ Noqw pam put aw pañqawu: Hihtawata? Noqw Jesus pañqawu: Um hakiy qa nīnani, um qa nāp úhimuy tokot qa sokoptani; um hihta qa ūuyuni, um hakiy hihta qa atsátoynani; ¹⁹ Um unay, pu uñuy pumuy kaptsi'tani; pu um pas hin nāmi unañway'taqey pan uhsinosñway aw unañway'tani. ²⁰ Noqw pam Jesus aw pañqawu: Pay nu itsákoy añqaqw pan tutavot sohsok añ hinma. Noqw ya nu haqam hihta nāt qaanhti? ²¹ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay pi um pas pasiwtaniqey nāwakne', um ahpiynen, hihta úhimuy huyahtani; nen añ ōokiwayaqamuy put huytani; nen um ōveqatsit ep hihta nukñwat himuy'tani; nit um añqwnen inuñkni. ²² Noqw pam put navotqe qahahlaykañw ahpiy'o, pam hihta nihti'taqe ōviy'o. ²³ Pahasat pu Jesus put aw nánatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Nu umumi pas antsa pañqawni: Pas kahaksino ōveqatsit añqw moñwtunatyat aw pákiniqw eñem qa tūvosi. ²⁴ Noqw nu nāt piw umumi pañqawni: Pay himu pohko pōlay'taqa tsakomostat añ pórokput añ yámakniniqw, pam pay qa pas qa tūvosi. Noqw pay kahaksino ōveqatsit añqw moñwtunatyat aw pákiniqw, pam put eñem pas qa tūvosi. ²⁵ Noqw put aw nánatuwnayaqam put nanaptaqe, hin kurs wūwayaqe pañqaqwa: Noqw pantaniqw, hak sen ayo yámakiwtani? ²⁶ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Pay i' sinmuyniqw kurs hin pasiwtani; nīkañw pay God-niqw sohsoy himu pasiwta. ²⁷ Pahasat pu Peter lavayhtiqe, put aw pañqawu: Meh, itam hapi sohsok hihta mātapyat, unñk nankwusa; noqw itam panhtotiqw, itamuñem hintani? ²⁸ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Nu umumi pas antsa pañqawni: Hisat qatsit nātoniqat aw pituqw, Nu' Sinot Tiat kaptsi'tiwkañw imoñw'atsveway ep qátuni. Noqw pep pu' uma inuñk hinnumyaqam piw tuwat pakwt löq sihkay'taqat moñw'atsvewat añ yeskahkañw, Israel-sinmuy pakwt löq sihkay'tasikivo sinoiwtaqamuy amumi moñw'iwyuñwni. ²⁹ Hak haqam inatñwaniy ōviy sinomuy, sen nāp himuy hihta tatamhtat, yep qatsit ep tsivót-sikip sunat aw hóyokiwtaqat ōmahtani, sen pam kiy tatamhtani, sen pāvamuy, tupkomuy, qōqamuy, siwamuyu, sen nay pu yuy, sen nōmay pu timuy, sen pāvasayu. Pu qatsit nātoniqat ep pam qatsit qaso'taqat makiwni. ³⁰ Nīkañw kaysiwhqam mohti'wisqam nuhtuñkyani, pu nuhtuñkyaqam mohti'wisni.

20

The Workers in the Vineyard

¹ Pi ōveqatsit añqw moñwtunatyat hak tāqa ovauyi'taqat anta. Pam hak suits talavay tumal'aymuy wáñwayi. ² Noqw puma sūkw yālit ōviy tapkinayaniqey hu'wayaqw, pam ovauyiy aw pumuy ayata. ³ Noqw wukotōñvaqw, i' ūyi'taqa haqe' waynumkañw, hakimuy piw tuwa. Puma huhyankive hoñnumya qahintsatskaqee. ⁴ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Pay uma iovauyiy awyani. Noqw pay ason hin súantaqw, nu pan umumi sisvini. Noqw puma awya. ⁵ Noqw tāwanasaptiqw, pu tāwat atvelpetiqw, pam añqe' nakwsuqe piw anhti. ⁶ Noqw pu kanel'ökisat, piw pam huhyankiminihqe, piw hakimuy tahtaqtuy tuwa, ep hoñnumyaq'ö, nihqe amumi pañqawu: Ya uma hinoqw paysoq tēvep hoñnumya? ⁷ Pu suhka aw pañqawu: Ispi qa hak itamuy tumal'ayhtaq'ö. Noqw pam amumi pañqawu: Uma turs piw

iovauiy awyani, amumi kita. ⁸ Noqw pu tapkiqw, ovaui'taqa tumalmoñwi aw pañqawu: Um tumalay'yuñqamuy wánwayni; nen pumuy amumi sisvini. Um nuhtuñk ökihqamuy añqw hoyoyokukañw, mohtimaqat aqw yúkuni. ⁹ Noqw ima pas pay tumalqe'totiniqw ökihqamuy amumi suskomuy yálit sisvi. ¹⁰ Nikañw mohti ökihqam puma wūhaq ömahtotaniqey wūwaya; nit puma pay amún sohsoyam suskomuy yálit ömahtota. ¹¹ Noqw puma ahsati ömahtotaqe, üyi'taqat aw qa tsúyak-unañway hiñqaqwaqe, ¹² Pañqaqwa: Ima nuhtuñk ökihqam panis sūs tāwat qöniltiqat añ tumaltota; noqw itam tēvep tumalay'yuñwa, pu itam utuhuut kānanapta. Noqw um sun itamumi sisvi. ¹³ Noqw pam sukwat aw pañqawu: Ikwátsi, pay nu qa hin qasuanhti. Ya um qa sūkw yálit öviy tumaltaniqey inumum pan yuku? ¹⁴ Taa, uh'ahsatiy um yawkañw nimani. Pay nu sohsokmuy umumi sun sisviniqey nāwakna, umuy tēvep tumalay'yuñqamuy-nikañw pu imuy nuhtuñk ökihqamuy piwu. ¹⁵ Ya nu hihta nāp isivay hintsanniqey nāwakne' panhtiniqw, pam qasuenta? Ya nuy qa unánwawniqw, öviy um inumi qa kwañwátayta? ¹⁶ Noqw öviy nuhtuñkyaqam mohti'wisni, pu mohti'wisqam nuhtuñktotini. Pi kaysiwhqam as wánwayniwya, nikañw hikiyom namorstiwya.

Jesus Speaks about His Death a Third Time

(Mr 10.32-34; Lk 18.31-34)

¹⁷ Noqw pumuy Jerusalem aqwyaw, Jesus imuy pakwt löq sihkay'taqamuy put aw nánatuwnayaqamuy nanaltyaw, amumi pañqawu: ¹⁸ Meh, itam Jerusalem hapi aqwya. Noqw nu' Sinot Tiat God awwat mohpeq momñwituy-nikañw pu tutavot tutuqaynayaqamuy amumi noiwni; noqw puma nuy nīnayaniqey pasiwnayani. ¹⁹ Pu nuy qa-Jew-sinmuy amumi noayaqw, puma inumi tututsiwyani; nuy wuvahtotani; pu nahoylehtsit aw nuy muayani. Nikañw pāyis talq nu ahoy tātayni.

A Mother's Request

(Mr 10.35-45)

²⁰ Noqw pahasat pu Zebedeet timat yuy amum Jesus aw pitu. Noqw yuam put pas hihtatakañw aw okiwlawu, hihta tuñlay'kañwo. ²¹ Noqw Jesus put aw pañqawu: Ya um hihta nāwakna? Noqw pam put aw pañqawu: Ason um uhmoñwqeniy ep qatuptuqw, as imuy itimuy amuñaqw haqawa uhputvaqe qátuniqw, pu suhkawa uhsuyvaqe qátuniqat um itamuy hu'wani. ²² Noqw Jesus tiyotuy amumi pañqawu: Uma hihta öviy tūviñlawhqe qa mātsi'ta. Ya pay uma nuy kānavotpit añqw yúkuniqat añqw yúkuniqey suhtaq'ewa? Ya sen uma nuy hin tuvoylaiwtaqat pan tuvoylatiwniqe öviy'o? Noqw puma put aw pañqawu: Owi, pay itam suhtaq'ewa. ²³ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Pay nu kānavotpit añqw yúkuniqat uma as soon qa yúkuni; piw nuy hin tuvoylaiwtaqat pan uma tuvoylatiwni. Nikañw pay nu hakiy iputvaqe, sen isuyvaqe qátuniqat pañqawniqey aw qa tutuyqawi. Nikañw pay ason pas pam hakimuy amuñem na'sastiwhq pam pumuy amumi noiwni. ²⁴ Noqw ima pakwtñiqam put nanaptaqe, pumuy nātupkomuy amumi qa yan unāwtoti. ²⁵ Noqw Jesus pumuy nāmi wánwayhqe, amumi pañqawu: Uma navoti'yuñqw imuy qa-Jew-sinmuy moñwimat pumuy amumi tutuyqawya, noqw pavansinom öqalay pumuy nanvotnatiwisa. ²⁶ Nikañw uma hapi qa panyuñwani. Pay umuñaqw haqawa pas pávanniqey nāwaknaqa umuy nawus tumalay'tani. ²⁷ Pu uma haqawa sustutuyqawniqey nāwaknaqa nawus piw sohsokmuy tūwikiamni. ²⁸ Hikis pi nu' Sinot Tiat qa hihta tu'yalawniqey öviy pitu; pi nu nuhtumi unāwtapniqey öviy pitu, piw sinmuy kaysiwhqamuy amuñem iqatsiy táve', pumuy ayo öyaniqey öviy'o.

Jesus Heals Two Blind Men
(Mr 10.46-52; Lk 18.35-43)

²⁹ Noqw pumuy Jerichot ańqw ahpiyyaqw, qaan'ewakw hintaqam sinom Jesus ańkya. ³⁰ Noqw meh, lōyōm qapostalqat tāqat pōqlave qatukańw, Jesus ańqe'niqw navotqe, tsa'lawhqe pańqawu: Is okiw itamuy ōkwatuwaa, Tutuyqawhqa, um David tiat! ³¹ Noqw sinom pumuy mēwayaqe, qa hińqawlawniqat amumi pańqaqwa. Noqw pahsat pu puma pas pāpu a'nō pańqawu: Is okiw itamuy ōkwatuwaa, Tutuyqawhqa, um David tiat! ³² Noqw Jesus pep wunuptut, pumuy wánwayhqe, amumi pańqawu: Ya nu umuy hintsanniqat uma nāwakna? ³³ Noqw puma put aw pańqawu: Tutuyqawhqa, um as okiw itahposiy tālawnani. ³⁴ Pu Jesus pumuy ōkwatuwhqe, pumuy pōsiyamuy aw hintsana; noqw pahsat pay pumuy pōsiam tālawwa; noqw puma put ańki.

21

The Triumphant Entry into Jerusalem
(Mr 11.1-11; Lk 19.28-40; Jn 12.12-19)

¹ Noqw puma Jerusalem aw hayińwnayaqe, Olive-tsomot aw ōki, Bethphage-kitsókit aw'i. Noqw Jesus lōqmuy put aw nánatuwnaqamuy ayataqe, ² Amumi pańqawu: Uma umupyeve kitsókit awnen; uma pep mōrot som'iwtaqw tiyat ámumnihqat túwani. Uma pumuy naht, ańqw inumi wikni. ³ Pu ason kurs hak umumi hińqawhqa, uma aw pańqawni: Tutuyqawhqa imuy nāwakna, kítani; noqw pahsat pay pam pumuy ańqw lālayni. ⁴ Yan Tutuyqawhqaqat lavay'ayaat hin lavayhtiqaqat aw antsaniwa; ura pam pańqawu: ⁵ Uma Sion ep sinmuy āawnayani: Meh, umuhmońwi ańqw umumii, okiw'unañway'kańw mōrot akw tsokiwma, morohyat akw'a. ⁶ Noqw put aw nánatuwnaqam ahpiynihqe, Jesus hin amumi lavayhtiqaqat anhti; ⁷ Nihqe mōrot wikva, pu morohyata. Noqw sinom yuwsiy amutsmi ahpatota; noqw Jesus aqw wūvi. ⁸ Noqw sinom pas qaan'ewakw hintaqam pōnawit yuwsiy ahpatota; pu pētu himutsotskit nantaqayat tsahqayaqe pōnawit o'ya. ⁹ Noqw ima mohti'wisqam amuńkyaqamuy amumum tsa'tiwisqe pańqawwisa: Öqawmańwu, David tíata! Uma Tutuyqawhqaqat natńwaniyat ań pitutoqat pas hihtatotani. Nam God Sus'oveqnihaqat put ōqalaa! ¹⁰ Noqw pam Jerusalem ep pituqw, kīve sinom hin mowawaykuqe pańqaqwa: Ya pam hak'i? ¹¹ Noqw sinom pańqaqwa: I' Tutuyqawhqaqat lavay'ayaata, Jesus, Galileet ep Nazareth ańq'ō.

Jesus Goes to the Temple
(Mr 11.15-19; Lk 19.45-48; Jn 2.13-22)

¹² Noqw pu Jesus God kīyat aw pítuhqe, ep ihpove huhyayaqamuy, pu hihta tuhtuy'yaqamuy sohsokmuy pańqw tusoqlalayi, nit sivat nāhoyńwantotaqamuy huhyanpiyamuy takumna, pu hōwihtuy huhyayaqamuy atsviewayamuy énań'a; ¹³ Nihqe amumi pańqawu: Ura Tutuyqawhqaqat lavay'ayaat put eńem yan pēna: Iki nāwakinpikihu yan túńwantiwni. Noqw tuwat soq uma put uuyińwtuy kivatoyńaya. ¹⁴ Noqw hakim qapostalyaqam, pu qayaktaqam God kīyat ep put aw ōki, noqw pam pumuy qalapsina. ¹⁵ Noqw tsātsayom God kīyat ep saáataqe, pańqaqwa: Öqawmańwu, David Tiat! Noqw God awwat mohpeq momńwit-niqw pu tutavot tutuqaynayaqam it nanapta. Pu puma pas nāp yórikya Jesus kātutmalat hintsakq'ō; nīkańw tuwat a'nō itsívutotiqa, ¹⁶ Jesus aw pańqaqwa: Ya um imuy hińqaqwaqwa qa navota? Noqw pam amumi pańqawu: As'a. Noqw ya uma it tutuvenit qa

hisat añ tuñwáya: Um titipostuy, pu yōyoñyaqamuy moayamuy ahpiy pas suyan tayawintiwni, it añ'a? ¹⁷ Pu pam pumuy mātap, kitsókit Bethanyt awnihqe, pep talōñna.

Jesus Curses the Fig Tree

(Mr 11.12-14, 20-24)

¹⁸ Noqw talavay pam ahoy kīminikañw, tsōñmoki. ¹⁹ Nit pam pōhut qalave nōnvospaltsokit túwahqe, aw last, qa hihta ep tuwa, pay nahpit-saa, nihqe aw pañqawu: Pay um pas yahpiy qa hisat sipalay'vani, kita. Noqw pahsat pay nōnvospaltsoki lāki. ²⁰ Noqw put aw nānatuwnayaqam put tutwage, kātayuñqe pañqaqwa: Is uti! Nōnvospaltsoki súlaki. ²¹ Jesus lavayhtiqe, pumuy amumi pañqawu: Nu umumi pas antsa pañqawni: Pas uma qapēvewnayakahkañw qa wiwsiye' nuy nōnvospaltsokit hintsanqat uma piw pan hintsak-wisni. Hikis put epnihqe hóyokput uma hintsak-wisni. Uma it tūkwit nahlake' wuhkovatuphamiq tūviwniqat aw pañqaqwaqw, pam kurs hin qa panhtini. ²² Pu uma qapēvewni'kahkañw Inay aw hihta ōviy tūviñtote', soon qa put makiwyani.

The Question about Jesus' Authority

(Mr 11.27-33; Lk 20.1-8)

²³ Noqw pam God kiyat aw pákihqe, sinmuy tutuqaynaqw, ima God awwat mohpeq momñwit, pu sinmuy amuñaqw wukw'a'yat put aw ōkihqe, aw pañqaqwa: Ya um hihta ōqalat aw yankañw iit hintsaki? Hak uñ it ōqalat maqa? ²⁴ Noqw Jesus lavayhtiqe amumi pañqawu: Kurs nu tuwat umuy suk w hihta tūviñtani; noqw kurs uma nuy put āawnayaqw, nu tuwat hihta ōqalat aw yankañw iit hintsakqey umuy āawnani. ²⁵ Ura John kūyit akw tūtuvoylalawu. Pam pantsakniqey haqaqw makiwa? sen ōveqatsit añqō'? sen sinmuy amuñaqō'? Noqw puma nānami yuaatotaqe pañqaqwa: Ya sen itam Ōñaq'ō, kitotani? Soon qa pam itamumi pañqawni: Noqw hinoqw uma put aw qa tūtuptionsiwa? ²⁶ Ya sen itam sinmuy amuñaq'ō kitotani? Nikañw itam sinmuy mamqasya. Pi sinom sohsoyam John Tutuyqawhqat lavay'ayaatnihqat pan mātsi'yuñwa. ²⁷ Noqw puma lavayhtotiqe Jesus aw pañqaqwa: Kurs itam hin pañqaqwani; noqw pam umumi pañqawu: Pay nu ōviy piw soon hihta ōqalat aw yankañw iit hintsakqey umuy āawnani.

The Parable of the Two Sons

²⁸ Noqw ya uma hin wūwantota? Hak tāqa lōqmuy tiyotimuy'ta; nihqe pam mohti'maqat awnihqe aw pañqawu: Itii, um pu' iovauiy ep tumalay'tani. ²⁹ Noqw pam lavayhtiqe nay aw pañqawu: Sóoni, kitat, pay hihsavoniqw wuwniy alōntaqe aw haqamii. ³⁰ Pu pam añknihqat awnihqe aw piw án lavayhti. Noqw pam hu'wage nay aw pañqawu: Nu awni, itanaa, kitat pay qa aw'i. ³¹ Noqw ya úmuyniqw imuy lōqmuy amuñaqw himuwa nay tunatyayat anhti? Noqw puma aw pañqaqwa: Pay mohti'maqa. Noqw Jesus amumi pañqawu: Nu umumi pas antsa pañqawni: Ima moñwit eñem sīvat ōmalalwaqam, pu tokoy huhyayaqam momoyam umupyeve pay God moñwtunatyayat aw yuñta. ³² Pi John súantaqat pōhut umuy āawnaniqe umumi pituqw uma put aw qa tūtuptionsiwa; noqw añwu pi moñwit eñem sīvat ōmalalwaqam, pu tokoy huhyayaqam put aw tūtuptionsiwa. Noqw as uma aw yórikyat umuhtunatyayat añqw qa lasya, uma as aw tūtuptionsiwanikañwo.

The Parable of the Tenants in the Vineyard

(Mr 12.1-12; Lk 20.9-19)

³³ Huvam inumi tuqayvastotaa. Noqw nu umuy tūwutsit āawnani. Hak tāqa ōvat uyht, put aw nōyakna, nit haqam ōvat pālayat yuykuyaniqat

eñem qölötat, tuwalankihut kīta; nit ūyit tumalay'yuñqamuy amumi put mātapt, yāvoqhaqamii. ³⁴ Pu ōviy kwañwtinisavotiqw pam tumal'aymuy ūyit tumalay'yuñqamuy amumi hōna, aniwnit ōmahtotaniqat ōviy'o. ³⁵ Noqw ūyit tumalay'yuñqamuy put ayamuyatuy űuahtotaqe, sukwat wuvahtota, pu sukwat nīnaya, pu sukwat tatatupya. ³⁶ Pu piw pam pētuy tumal'aymuy mohti aqwyaqamuy amuhpenihqe hōyokiwtaqamuy amumi ayata. Noqw puma pumuy mohti' ōkihqamuy amún hintsatsna. ³⁷ Pahsat pu pam nuhtuñk pas tiy pumuy amumiq tavi pañqawhqe: Puma pay itiy soon qa kaptsi'totani, yan wūwaqee. ³⁸ Noqw soq ūyit tumalay'yuñqamuy tiyat tutwage nānami pañqaqwa: I' hapi nay akpetaniqa. Taa, itam nīnayani, nen itam hihta himuyat himhtotani, kitota. ³⁹ Nihqe puma put űuayat, ovauyit añqw qalavo tūvayat, nīnaya. ⁴⁰ Taay, noqw ya ōvat ūyi'taqa pite', ūyit tumalay'yuñqamuy hintsanni? ⁴¹ Noqw puma put aw pañqaqwa: Soon qa pam pumuy qahopihtuy qōyani, nit pas pētuy tumal'ayhtani; noqw puma put kwañwtiqw put aw kiwismantani, kitota. ⁴² Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Ya uma qa hisat it tutuvenit añ tuñwáya? Owa kīlalwaqamuy amuhpiy qalavo tūviwhqa hapi tuyqaatniwhiti. Tutuyqawhqa it tumaltaqw, itamuyniqw kātatayhipi, it'a? ⁴³ Yaniqw ōviy nu umumi pañqawni: God moñwtunatyat umuñaqw nawhkiwhit, pu hihtuywatuy sinmuy amumi noiwni. Noqw puma hapi moñwtunatyat ep sinoiwyuñqamuy amún hinwisni. ⁴⁴ Noqw it owat ep posqa hapi yónoyhtimantani; nīkañw ason pam owa hakiy aw pohse' put pās tostani. ⁴⁵ Noqw God awwat mohpeq momñwit, pu Pharisee-sinom, puma put lavayiyat aw tūqayyuñqe māmatsyaqw, kurs pay pam pumuy yuaata. ⁴⁶ Nihqe puma as put űuayaniqey unañwtotit, piw sinmuy maqastoti, pūmuyniqw pam Tutuyqawhqa lavay'ayaatniqw ōviy'o.

22

The Parable of the Wedding Feast (Lk 14.15-24)

¹ Noqw Jesus tūwutsit hihta tuawi'taqat akw pumuy amumi lavayhtiqe pañqawu: ² Oveqatsit añqw moñwtunatya hakiy moñwit tiat nāaptsinaqw eñem nōvatiwhqat anta. ³ Put naat nōviwhqat aw tūtsamiwyuñqamuy wánwayyaniqat ōviy ayamuy añqe' ayata. Noqw tūtsamiwyuñqamuy awyaniqey qa nānawakna. ⁴ Pahsat pu piw pam pētuy tumal'aymuy ayataqe amumi pañqawu: Uma tūtsamiwyañqamuy amumi pañqaqwani: Taay, nōva pās yukilti; nu iwakasvokmuy, pu iwakashoymuy wi'yuñqamuy qōya; noqw shosoy himu pās yukiwta. Uma nāaptsinaqat ep nōviwhqat awyani. ⁵ Noqw puma put paysoqtotaqe, haqe' nankwusa, suhka pāsaw aw'i, pu suhka huhyanpiy aw'i. ⁶ Noqw pētuy tumal'aymuyatuy űuahtotat, pumuy okiwsasnat, qōqya. ⁷ Noqw moñwi put navotqe itsivuti; nihqe pumuy amumi solāwamuy ayataqw, puma tumal'aymuyatuy qōqyaqamuy tuwat qōqya; nit kitsókiyamuy taqtsokya. ⁸ Noqw pahsat pu moñwi tumal'aymuy amumi pañqawu: Pas nāaptsiniwhqat ep nōviwhqat pās yukiwta; noqw kurs tūtsamiwyaqamuy qahopitu. Noqw ōviy soon pumuy amuñaqw haqawa nōviwhqat añqw nōsni. ⁹ Taay, uma añqe' pōhut añ nankwuse', hakimuy hihsa'nihqamuy tutwe', uma pumuy nōviwhqat aw tūtsamtotani. ¹⁰ Noqw ōviy puma tumal'a'yat añqe' pōhut añ nankwusaqe, hakimuy hihsa'nihqamuy tutwage, pañso tsovalaya, qalomásinmuyu, pu lomasinmuyu. Noqw haqam nāaptsiniwhqat ep sinom ohpo. ¹¹ Noqw moñwi tūtsamiwyuñqamuy amumi kuyvatoqe, ep pákihqe, hakiy tāqat nāaptsiniwhqat ep yuwsit qa yuwsit'atqat tuwa. ¹² Nihqe pam put aw pañqawu: Ikwátsi, ya um hin nāaptsiniwhqat ep yuwsit qa yuwsit'kañw pew paki? Noqw kurs

pam hiñqawni. ¹³ Pahsat pu moñwi tumal'aymuy amumi pañqawu: Huvam māyat, pu hokayat somyat ayo'haqami ihpomi qalālat aw uma tūvayani. Pep tsaykitiwni, pu tama ñuritiwni. ¹⁴ Pay as kaysiwhqam wáñwayniwya; nikañw pay híkiyom namorstiwya.

The Question about Paying Taxes
(Mr 12.13-17; Lk 20.20-26)

¹⁵ Pahsat pu Pharisee-sinom ahpiyyaqe, hin as put lavayiyat akw núansanyaniqey ōviy namivavasiwnaya. ¹⁶ Nihqe puma hakimuy pumuy amumi nánatuwnayaqamuy pu Herod añqw wísiwtaqamuy Jesus aw hōnayaqw, puma pañqaqwa: Tūtutuqaynaqa, itam ūmi navoti'yuñqw, um pas qaatsatni-hqat hintsaki; nihqe um God tuwiyat suan tūtutuqayna; pu um qa sinonuiña, ispi um sinmuy wuwniyamuy qa kaptsi'taqee. ¹⁷ Um kurs ōviy itamuy āawnani, Ya um hin wūwanta? Ya pay itam hihta añ sivit Caesar aw ōoyyaniqw pam súanta? Sen qa súanta? ¹⁸ Noqw Jesus pumuy nukpantunatyayamuy tuway'taqe, amumi pañqawu: Ya uma hinoqw nuy unaheptota, nawip'ew hintsatskaqamu? ¹⁹ Kurs tax ep sívat inumi mahtaknayaa. Noqw puma put aw put mahtaknaya. ²⁰ Noqw pam amumi pañqawu: Ya i' hakiy taywaata? Pu hakiy tuñwniat añ pey'ta? ²¹ Noqw puma put aw pañqaqwa: Caesar hapi. Pahsat pu pam amumi pañqawu: Panta hápiniqw; ōviy uma Caesar himuyat Caesar aw noayani; pu uma God himuyat God aw noayani. ²² Noqw puma yan nanaptaqe, kurs hiñqaqwaqe, kátayuñt, put mātapyat, ahpiyya.

The Question about Rising from Death
(Mr 12.18-27; Lk 20.27-40)

²³ Noqw pay put tālat ep hakim Sadducee-sinom, yaw so'pum pay ahoy qa yesvaniqat pañqaqwaqam, put aw ōkihqe tūviñtotaqe, ²⁴ Aw pañqaqwa: Tūtutuqaynaqa, ura Moses hapi pañqawu: Kurs tāqa qa tímuy'kañw mokq, put pāvaat, sen tupkoat put nōmayatniñwuqat amum qatupte', put eñem tíoymantani. ²⁵ Noqw ura as hakim tsáñe'niñqam nānatupkom yēse. Noqw amuñaqw suspavaam as nōmatat, qa tímuy'vat, pay mōki; nihqe tupkoy aw nōmay mātavi. ²⁶ Noqw añkniñqa pay piw anhti; noqw pu amuñkniñqa pay piw amunhti. Noqw puma as tsáñe'niñqam put nōmatotaqw, qa hihtawat eñem wuhti ti'va. ²⁷ Noqw nuhtuñk pu' wuhti tuwat mōki. ²⁸ Noqw ya ōviy sinmuy ahoy yesvaqw, pam hihtawat pumuy tsáñe'niñqamuy nōmaatni? Pi puma sohsoyam put nōmatota. ²⁹ Noqw Jesus amumi pañqawu: Suyan pi uma tutuvenit-nikañw pu God ōqalayay qa tuwi'yuñwa. Nihqe paniqw hapi ōviy uma qa suan wūwaya. ³⁰ Pi sinom ahoy yesve', soon nōmalalwani, piw soon puwsuñwllalwani; pas puma ōveqatsit ep God hoñviaymuyatuy amunyuñwni. ³¹ Noqw kurs uma so'qam ahoy yesvaniqat ep tūviñtotaqw-ya uma qa hisat tutuvenit añ it tuñwáya: Ura God umumi pañqawu: ³² Nu hapi Abraham, pu Isaac, pu Jacob, pumuy Tutuyqawhqaamu, it'a? (Noqw ōviy puma nāto yēse.) Oviy pi God qa so'pumuy amumi tutuyqawi, pi yesqamuy amumii. ³³ Noqw sinom it nanaptaqe, put tutuqayhpiyat ep kátayuñwa.

The Great Commandment
(Mr 12.28-34; Lk 10.25-28)

³⁴ Noqw yaw pam Sadducee-sinmuy moavöltaqat Pharisee-sinom nanaptaqe, puma sumitsovalti. ³⁵ Noqw pumuy amuñaqw suhka tutavot aw tuvoti'taqe put unahepqe, tūviñtaqe aw pañqawu: ³⁶ Tūtutuqaynaqa, ya tutavot ep himuwa pas suspavani? ³⁷ Noqw Jesus put aw pañqawu: Um God Uhtutuyqawhqaaw sohsok uh'unañway akw unañway'tani, pu sohsok uhhikwsiy akw'a, pu sohsok uhwuwniy akw'a. ³⁸ I' hapi susmohti-nikañw pu suswuyoyq

tutavo. ³⁹ Noqw añknihqá pay piw put anta: Um pas nāmi hin unañway'taqey pan uhsinosñway aw unañway'tani. ⁴⁰ Pi sohsoy tutavo pu Tutuyqawhqat lavay'aymuyatuy lavayiam imuy lōqmuy tutavot hapi ahpiy'o.

The Question about the Messiah
(Mr 12.35-37; Lk 20.41-44)

⁴¹ Noqw nāt Pharisee-sinom tsovawtaqw, Jesus pumuy tūviñtaqe, ⁴² Amumi pañqawu: Ya uma hin Christ aw wūwantota? Ya pam hakiy tíata? Noqw puma put aw pañqaqwa: David hapi pam tíata. ⁴³ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Noqw pantaqw hinoqw David Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy put Moñwílawu? Oviy pi pañqawu: ⁴⁴ Tutuyqawhqá Imoñwiw aw pañqawu: Um hāk iputvaqewat qátuni, hisat nu uhtuwqamuy áñwutaqw, puma ūmi maqaptsi'yuñwniqat pahsavoo. ⁴⁵ Noqw kurs David put Moñwílawhq, hin pam put tíatni? ⁴⁶ Noqw soon kurs hak put hu'wani. Piw pāpu qa hak pahpiy put hihta tūviñtaniqey aw unasaki.

23

Jesus Warns against the Teachers of the Law and the Pharisees
(Mr 12.38-39; Lk 11.43, 46; 20.45-46)

¹ Pahsat pu Jesus sinmuy-nikañw pu put aw nānatuwnayaqamuy amumi lavayhtiqe, ² Pañqawu: Tutavot tūtutuqaynayaqam Pharisee-sinmuy amum Moses qeniyat ep hōñi. ³ Paniqw ōviy uma pumuy lavaiyamuy aw tūqayyuñwi, pu umuy hinhtotiniqat umumi pañqaqwaqw uma panhtotimantani; nikañw uma pumuy qa tututskanayani. Taq puma as nuhtumi yuaati-wiskahkañw, lavaiy qa an hinwisa. ⁴ Taq puma soñawnen hihta s'nō putut mokahtotat, hakiy ikwiltuynayañwu; nikañw soon ñas'ew put paañwayañwu. ⁵ Nihqe nāp hihta hintsatskaqey mahtakni'yuñwniqey ōviy pantsatska. Puma God lavaiyat hihta añ pey'yuñqat put qōtōsosomhpi'yuññwu, pu may añ pīwu, pu yuwsiy wupatsamimhtoynaya. ⁶ Pu haqe' nōviwhqat añ mohkaqe qeqnit tuñlay'yuññwu, pu tsotsvalkiva qenit pas pávanyaqat pīwu. ⁷ Pu sinom kisonva pumuy pas hihtay'yuñwniqat nānawakna, pu Tutuqaynaqa yan tūñwantiwyaniqey tuñlay'yuñwa. ⁸ Noqw uma hapi Tutuqaynaqa qa yan tūñwantiwyan; pi sūka umuy tutuqaynaqa, Christ; noqw uma sohsoyam nānatupkomu. ⁹ Pu uma tūwaqatsit ep qa hakiy nālalwani; pi sūka Umunaa, ōveqatsit ep qátuhqa. ¹⁰ Pu piw uma Tūtsami'wisqey qa yan tūñwantiwyan; pay pi sūka umuy tsāmi'maqa, Christ. ¹¹ Pay umuñaqw pas suspavannihqa umuy tumalay'mani. ¹² Haqawa pavan nāhihtataqa hapi qahimuniwhtini; pu nāqahihtataqa hapi a'nō hímuniwhtini.

Jesus Condemns Their Hypocrisy
(Mr 12.40; Lk 11.39-42, 44, 52; 20.47)

¹³ Nikañw is ohi uma tutavot tutuqaynayaqamu, pu Pharisee-sínomu, nawip'ew hinyuñqamu! pi uma ōveqatsit añqw moñwtunatyat aw sinmuy uhtsi'yuñwa; uma as qa aw yuñtakañw, aw yuñniqamuy qa nakwhantoyñaya. ¹⁴ Is ohi uma tutavot tutuqaynayaqamu, pu Pharisee-sínomu, nawip'ew hinyuñqamu! uma koñnanalvutuy kikiyamuy nawhkilalwa; pu uma nawip'ew nānawakne', sutsépyuaaykuyañwu. Paniqw hapi ōviy uma pas pavan qalomáyukuniwyaniqey aqw hoyta. ¹⁵ Is ohi, uma tutavot tutuqaynayaqamu, pu Pharisee-sínomu, nawip'ew hinyuñqamu! Pas pay uma hakiy umuhtuptsiwniy aw tuptsiwnayanique ōviy pātuwaqatsit, pu tūwaqatsit añ

ahsupoq nankwusañwu. Noqw uma put aw tuyqawvayaqw, pam umuhpenihqe pas qalomáhintsakñwu. Noqw òviy God nawus maskive qòhit aqw put sivintoyñani, umuhpenihqe hóyokiwtaqata. ¹⁶ Is ohi uma tũtsamyaqam qapostalyaqamu! Oviy pi uma pañqaw: Hak lavayhte': Nam ilavayi God kiyat hin hũrs wũnuhqat pan wũnuni kite', pam soñawnen qa hinwat lavayhtiñwu. Nikañw kurs pam ilavayi it sikavalasivat God kiyat epnihqat an pasiwtani kite', pam nawus lavayiy kurs hin qa anhtini. ¹⁷ Uma ñasta wuwni'yuñqamu qapostalya! Ya himuwa pas pávanniqw òviy'o? sen sikavalasiva? sen God kĩaata? Pi put kiat hapi sikavalasivat pas hihtatañwu. ¹⁸ Uma piw pan tũtutuqaynaya: Hak lavayhte': Nam ilavayi God kiyat ep hom'oyvihkat an pasiwtani, kite', pam soñawnen qa hinwat lavayhtiñwu. Nikañw hak lavayhte': Nam ilavayi hom'oyvihkat ep kuwahtiput an pasiwtani, kite', nawus pam lavayiy kurs hin qa anhtini. ¹⁹ Uma núanhihtu qapostalyaqamu! Ya himuwa pas pávanniqw òviy'o? sen kuwahtipu? Sen hom'oyvihka? Pi pam hapi kuwahtiput pas hihtatañwu. ²⁰ Paniqw òviy hom'oyvihkat akw òqalat lavayiy pasiwnaqa piw kuwahtiput pep oyiwhqat akw pan lavayhtiñwu. ²¹ Piw God kiyat akw òqalat lavayiy pasiwnaqa piw God pep ki'taqat akw pan lavayhtiñwu. ²² Pu hak òveqatsit akw òqalat lavayiy pasiwnaqa hapi God moñw'atsvewayat akw pan lavayhtiñwu, pu put ep tsokiwtaqat akw'a. ²³ Is ohi uma tutavot tũtutuqaynayaqamu, pu Pharisee-sínomu, nawip'ew hinyuñqamu! uma pi umuh'uyiy añqw nēnevenit pakwút-sikivo sun oyit God aw noayañwu; nikañw soq God tutavoyat pas pávanyaqat uma ayo yuykuya; uma sinmuy amuñem suan hin yukuyaniqey qe'toti; uma ñasta núokway'yuñwa; uma qa suan hinwisa. Uma as pávanyaqat tutavot añ ahsupoq hinwisnikañwo, pu it qa pas qatuvosnihqat añ piwu. ²⁴ Uma hihtu qapostalkahkañw tũtsamyaqamu! pas uma totophohyat òviy kũyit tsahkwakinkahkañw, it himuvohkot pòlay'taqat kwukwú'ya. ²⁵ Is ohi uma tutavot tũtutuqaynayaqamu, pu Pharisee-sínomu, nawip'ew hinyuñqamu! Uma kuyapkuyit, sen tsaqaptat òvaqe-sa kwan'ewakwnihqat anyuñwa, nikañw soq hihta tukwhanayaniqey-sa tunatyawyuñwa, Pu uma qanamítuyqawi'yuññwu. ²⁶ Um qapostal Pharisee-sino, um mohti uhkuyapiy ahsonñaqw kwan'ewakwtaqw, pam òvaqe piw kwan'ewayni. ²⁷ Is ohi uma tutavot tũtutuqaynayaqamu, pu Pharisee-sínomu, nawip'ew hinyuñqamu! Uma tũtuamit qòtsálwiwyuñqat anyuñwa. Pay as antsa pi pam òvaqe lomasosniwa; noqw pi ahsonve sinmuy òqaam añ opom'iwyuñwa, pu sohsoy himu toyoy'eway'o. ²⁸ Noqw pan uma suovaam pay suan hinyuñqey nuhtumi namtaknaya; nikañw uma pan atsáy'kahkañw qa súanhinwisa.

Jesus Predicts Their Punishment
(Lk 11.47-51)

²⁹ Is ohi uma tutavot tũtutuqaynayaqamu, pu Pharisee-sínomu, nawip'ew hinyuñqamu! Uma pi Tutuyqawhqat lavay'aymuyatuy amuñem tuamhqòlòt lomahinyuñqat yuykuya, pu añ hakimuy súanyuñqamuy haqe' tũam'iwyuñqat añ aw nukwánwsonilantotaqe, ³⁰ Pañqawañwu: Pas as itam itanamuy qatsíyamuy ep yēse', soon amumum Tutuyqawhqat lavay'aymuyatuy qòqyani. ³¹ Yan uma Tutuyqawhqat lavay'aymuyatuy qòqyaqamuy tímatnihqey nāsuhputsni'yuñwa. ³² Taay! Huvam umunamuy hihta yayhnayaqat aw antsatsnaa. ³³ Uma lölòqañhtuy amunyũqamu, uma tsũtsu'tuy aniwnimatu! ya uma hin qòhit aqw maspiwyaniqey añqw ayo nõnakni? ³⁴ Pantaqw òviy meh! Nu hapi umumi lavay'a'yatuy hõnani, pu suan wuwni'yuñqamuy; pu tũtutuqaynayaqamuy nu umumi ayatani. Noqw haqawatuy uma

qöqyani; pu haqawatuy nahoyehtsit aw múayani; pu haqawatuy uma umuhtsotsvalkiy añ a'nö wuvahtotani, nen añ aqwhaqami kitsókinawit pumuy okiwsahsanyani. ³⁵ Noqw God umuy hapi tukopani, sohsokmuy suan hinwisqamuy umunam qöqyaqat ahpiy'o, it súantaqat Abel qatsiyat ep'e, pu añk yesqamuy piwu, pu Barachias tiyat Zacharias yan mätsiwhqat qatsiyat ep'e. Ura uma God kíyat-nikañw pu hom'oyvihkat pumuy amuhtsave put nīnaya. ³⁶ Pas antsa nu umumi pañqawni: God pu' qatsívaptsiwyuñqamuy amumi sohsok it yantaqat ep nāoyni.

Jesus' Love for Jerusalem

(Lk 13.34-35)

³⁷ Is ohi úmaa, Jerusalem ep sínomu! Is ohi umuñemi! Uma Tutuyqawhqat lavay'aymuyatuy qöyantotaqamu, pu umumi ayatiwyaqamuy tatatupqöyantotaqamu! Pas as nu hihsakishaqam umuy tsovalani, kowakowuhti timuy masay atpikaqe tañatañwuqat pan'i; noqw uma qa nānakwha. ³⁸ Meh! God umuhkiy pay tatamhta. ³⁹ Pi nu umumi pañqawni: Pay uma yahpiy haqahpiy soon inumi yórikyani. Nikañw ason hisat aw pituqw, uma pañqawani: Tutuyqawhqat natñwaniyat añ pitutoqa nam tayawintiwa, uma kitotani; nen pep pu' uma inumi piw yórikyani.

24

Jesus Speaks of the Destruction of the Temple

(Mr 13.1-2; Lk 21.5-6)

¹ Pu Jesus pañqw yamakt, God kíyat añqw ahpiy'o; noqw put aw nánatuwnayaqam God kíyat ep añ kíwyuñqat put aw mahtaknayaniqe put aw öki. ² Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Ya uma sohsok it añ qa tāyuñwa? Pas antsa nu umumi pañqawni: Pay nāt pas qa haqam i' owa nāp qeniy epni. Pas sohsoy sahpuksiwni.

Troubles and Persecutions

(Mr 13.3-13; Lk 21.7-19)

³ Noqw pam tsomot Olivet epeq qatuqw, put aw nánatuwnayaqam pay nanalt put aw ökihqe aw pañqawu: Um itamuy āawnani: Ya ii hisat yaniwhtini? Pu un hisat pítuniqat himu put tuawi'tani, pu qatsit sohtiniqata? ⁴ Noqw Jesus lavayhtiqe pumuy amumi pañqawu: Uma tunatyaltotini; noqw qa hak umuy ūnatoyani. ⁵ Taq nāt kaysiwhqam inatñwaniy aw yankahkañw öke', pañqawani: Nu' hapi Christ kitotani, nen kaysiwhqamuy ūnatoyani. ⁶ Pu uma nāqöyiwuy yāvaqnihqat nanvotyani, pu umuhhayhke' nāqöytaqw uma nanaptani. Nikañw uma qa hin unañwtotini. Pi pay pam pāvantaqa pas soon qe'ni. Nikañw pay hapi nāt qa pep so'ñwamiq pítuni. ⁷ Pi añqe' hih-tuwat sinom hihtuywatuy sinmuy amumi wuñkuyamantani. Pu moñwtunaty suk w moñwtunatyat ehpewhimantani. Pu hāhaqe' tsönösqatsini, wukotuy-hqatsini, pu tutskwa tayayaykuni. ⁸ Ii hapi hīhihta kānanvotpit yayhniata. ⁹ Noqw sinom sohsoyam umumi qa suhtaq'ewyani, uma isinomniqw öviy'o. Noqw puma umuy okiwsahsanyat, umuy qöqyani. ¹⁰ Noqw pahsat pu kaysiwhqam tuptsiwniy añqw lasye', nānami qa suhtaq'ewyani. Noqw sūka suk w momñwituy aw mātapni. ¹¹ Noqw kaysiwhqam hoñve', Tutuyqawhqat lavay'aymatnihqey atsáy'kahkañw kaysiwhqamuy ūnatoyani. ¹² Ephaqam qaanhtipu tūwaqatsit añ ahsupoq kúrukiwmani, noqw öviy kaysiwhqam nami'nañway añ peveltotini. ¹³ Noqw pay yūmosa añ kuytaqa hapi ayo yámakni. ¹⁴ Noqw isinom tūwaqatsit añ ahsupoq it lomatuwawit yuaatotaqw, sinom sohsoyam nanaptani. Noqw pep pu' so'ñwamiq pítuni.

The Awful Horror

(Mr 13.14-23; Lk 21.20-24)

¹⁵ Ura Tutuyqawhqat lavay'ayaat Daniel yan lavayhti: Hak nuhtsel'ewaynihqa tūkiqōtaniqa wunuptuni. An tūnwantaqa māmatsni. Noqw ōviy ason uma put God kiyat pas himunihqat ep wūnuhqat aw yórikyaqw, ¹⁶ Pep pu' ima Judeat an yesqam tuhtukwimi qwatqani. ¹⁷ Pu i' hak kits'oveqnihqqa pañqw hāwe', nawus soon hihta ōviy ahpami papkini, súwayaniqe ōviy'o. ¹⁸ Pu i' hak pasve hinnumqa soon yuwsiy ōviy kīmini. ¹⁹ Noqw hisat aw pituqw, pep hapi pu' haqawat an nō'yiwyuñqamuy, pu yōyoñnayaqamuy kurs hin watqaniqamuy amuñem pas is óhini. ²⁰ Noqw pas pay okiw uma qa tōmō' watqaniqey ōviy Umunay aw tūviñlalwani, piw qa nasuñwintalōñnit ep'e. ²¹ Taq pep aw pituqw, qaan'ewakw kānavotpini, pas tūwaqatsit hisat yukiltiqat anqw pew pahsavo qa hisat pan hiniwhtiqat pan'i, pas qae, piw soon hisat pāpu paniwhtini. ²² Noqw as talōnwintiwhqa qa pelvotiqw, soon hak ayo yámakni. Noqw pay hapi Tutuyqawhqat namoramuyatuy amuñem tunatyat ahpiy pam pelvotini. ²³ Pep pu' ason kurs hak umumi, Meh, yep Christ kitaqw, sen Ayamo, kitaqw uma qa tūtuptionsiwani. ²⁴ Taq nāt hakim Christ-nihqey nātsokani'yunqam mātaqtotini; pu Tutuyqawhqat lavay'aymatnihqey nātsokani'kahkañw hoñvani, qa pūmayakañwo; nen hihhihta kātatayhpit hihta tuawi'taqat hintsatskani, pas qaōwíhintaniqw ōviy kurs as hin pasiwtaniqw hikis pi an Tutuyqawhqat namoramuyatuy ūnatoyayani. ²⁵ Noqw meh, uma hapi pay nanapta, ispi nu anwu pay umuy put āawnaq'ō. ²⁶ Paniqw ōviy kurs puma umumi Meh, taq pam qayēsiwhpuve qatu, kitotaqw, uma qa awhaqamiyani; sen Meh, pam yūpaveq qatu, kitotaqw, uma qa tūtuptionsiwani. ²⁷ Pi hōpaq talwihpiki tēveñehaqami mātaqtiñwu; noqw pay hapi pantani hisat Nu, Sinot Tiat, pítuniq'ō. ²⁸ Pi haqam himu mokput tokoatniqw, pañso wiwsokt tsovaltiñwu.

The Coming of the Son of Man

(Mr 13.24-27; Lk 21.25-28)

²⁹ Noqw pahsat put kānavotpit atsve āpiy pay tāwa qa tālawvani, pu mūyawuy anqw qa talni, pu sōtu tokpelat anqw lōhōhōykuni, pu ōvaqe hīhimu ōqala tayayaykuni. ³⁰ Noqw pahsat pu himu tokpelat epeq māsiltini, nuy Sinot Tiyat pítuniqat tuawi'taniqee. Noqw pahsat pu tūwaqatsit ep sohsoyam nanāpwat sinom tsaykitani; noqw pu Nu, Sinot Tiat, ōqalat yankañw, qaan'ewakw son'iwkañw, ōvaqe ōomawhtuy akw hawtoqw, puma nuy tutwani. ³¹ Noqw itōtōqpi a'nō tōqtiqw, nu ihoñviaymuy anqe' ayatani; noqw puma inamoramuy tūwaqalvoqhaqami yesqamuy nānan'ivaqw tsovalayani.

The Lesson of the Fig Tree

(Mr 13.28-31; Lk 21.29-33)

³² Taay, kurs uma nōnvospaltsokit hihta tuawi'taqat nanaptani. Put nantaqaat palmokte' sákwawsate', nahpi'wisq, kurs tal'anwhayiñwitiqat uma nanaptañwu. ³³ Noqw pan hapi uma sohsoq iit hihta aw yórikye', soon pas nu hisat pítuniqat uma nanaptani. Pep hapi nu soñawnen hōtsíwhpeq wūnuhqat uma nanaptani. ³⁴ Pas antsa nu umumi pañqawni: Soon nāt ima sinom tūtuwayaqw, pay i sohsoy yaniwhtini. ³⁵ Pay tokpela, pu tūwaqatsi tūwayani; nikañw ilavayi hapi pas soon tūwayani.

No One Knows the Day and Hour

(Mr 13.32-37; Lk 17.26-30, 34-36)

³⁶ Nikañw hisat aw pítuniqat, pu haqe' qalawmaqwhaqamniqat hapi qa hak navoti'ta. Pas qae, ōveqatsit ep hoñvia'yam hikis qa navoti'yunwa. Pas Ina nāla

put navoti'ta. ³⁷Noq̄w ura Noet qatsíyat ep hin hiniwhtiqat pay hapi piw pantani hisat Nu, Sinot Tiat pítuniqat ep'e. ³⁸Pay ura nāt qa pātsikq, sinom nōnova, pu hīhikwya; nōmalalwa, pu puwsuñwłalwa, hisat Noet pākihut aq̄w pākihqat aw pahsavoo. ³⁹Nihqe puma qanavoti'yuñqe pātsikq, puma sohsoyam sұлawhti. Noq̄w pay piw hapi pantani hisat nu' Sinot Tiat pítuniqat ep'e. ⁴⁰Pep pu' hakim lōyōm haqam pasveni; suhka wīkiwhq, suhka akwsiñwñi. ⁴¹Pu hakim lōyōm wuhtit nūmantani; suhka wīkiwhq, suhka akwsiñwñi. ⁴²Pantaq̄w ōviy uma tunatyawyuñwñi, taq Umuhutuyqawhqa hisat pítuniqat uma qa navoti'yuñwa. ⁴³Noq̄w uma it navoti'yuñwñi: Pi as ki'taqa uyiñwut hísatniq̄w pítuniqat navoti'te', soon qa tūwalani, nen soon put kīyat haqe' aw pákiniq̄w pam pánani. ⁴⁴Paniq̄w ōviy uma pās moñwvas'iwyuñwñi; taq uma nāt qa pan wūwantotaq̄w, nu', Sinot Tiat pítuni.

The Faithful or the Unfaithful Servant
(Lk 12.41-48)

⁴⁵Taa. Ya hak haqam hihta añ suan hinmaqa suan wuwni'taqa tumal'aya? Put hapi moñwi tumalsuñwamuyatuy amumi moñwtapq, pam pumuy añsakis tunōshuylawñi. ⁴⁶Kurs moñwi hisat ahoy pite', put nāt suan tumalay'maqat aw yorikq, pam hahlayhpit epni. ⁴⁷Pas antsa nu umumi pañqawñi: Put moñwíat pas soon put qa sohsok hihta himuy aw moñwtapni. ⁴⁸Nikañw kurs as pam tumal'aya qahopinen, pam unañwpeq pañqawñi: Imoñwi pítuniqey pas nāt haqami tavi'ma, kítani. ⁴⁹Nen pu' tumalsuñwamuy wuvahtivakañw, pu honaq̄kuyit akw hōnaq'iwyuñqamuy amumum tūmoykañw, pu hīhikwñi. ⁵⁰Pu pam qa hin pan wūwankañw, moñwiy qa nuhtay'taq̄w, ⁵¹Pam pite' put pavan pas a'nō sivintoyñani. Noq̄w pam nawip'ew hinyuñqamuy amumum nātuwiwñi. Pep a'nō tsaykitiwñi, pu tama nūritiwñi.

25

The Parable of the Ten Girls

¹Pahsat pu ōveqatsit añq̄w moñwtunatya hakimuy pakwtñihqamuy mámanhtuy amuntani. Puma wihqōhiy ōmahtota, möönañwhtiniqat ahsawvawisa. ²Noq̄w pumuy amuñaq̄w tsívotñihqam wuwni'yuñq̄w, pu tsívotñihqam qa wuwni'yuñwa. ³Qa wuwni'yuñqam wihqōhi'wiskahkañw, tövukuyit qa maskay'wisa. ⁴Noq̄w wuwni'yuñqam wihqōhi'wiskahkañw, tövukuyit hihta añ kūyi'wisa. ⁵Noq̄w möönañw nawutsnaq̄w, puma sohsoyam puwso'qe tokva. ⁶Noq̄w suhtokihaq hak a'nō pañqawu: Meh, möönañw añq'ö, huvam ahsawvawisaa. ⁷Pahsat pu puma mamant sohsoyam hoñvaqe, wihqōhiy aw hintsatsna. ⁸Noq̄w qa wuwni'yuñqam wuwni'yuñqamuy amumi pañqaq̄wa: Itamuy umuhütövukuyiy añq̄w maqayaa, taq itahwihqōhi tōkiwwisa. ⁹Noq̄w wuwni'yuñqam lavayhtotiqe pañqaq̄wa: Sóoni, taq ka itamumi nan'ivo qa aptsiwtani, tis pi uma huhyayaqamuy amumiye', nenñem tuiyani. ¹⁰Noq̄w pumuy nāt tuiwisq möönañw pitu; noq̄w ima moñwvas'iwyuñqam put amum nāñuiwñiqat ep nōviwhqat aw yuñña, noq̄w ihpoq uhtsilti. ¹¹Atsve pu' mimawat mamant piw tuwat ökihqe, pañqaq̄wa: Moñwi, Moñwi, itamuñem hōtaa. ¹²Noq̄w pay pam lavayhtiqe pañqawu: Nu umumi pas antsa pañqawñi: Nu umuy hakimuy qa tuwi'ta. ¹³Yantaq̄w ōviy uma tunatyawyuñwñi, pi uma hisat talōñvaqat, pu haqe' qalawmaq̄w nu' Sinot Tiat pítuniqat qa navoti'yuñwa.

The Parable of the Three Servants
(Lk 19.11-27)

14 Pi nu hakiy haqami yāvoqnihqat antani. Pam hak tumal'aymuy wánwayhqe, amumi hihta himuy noa. 15 Nihqe sukw aw tsivót-sikip sōmorit sīvat oya, nit pu sukw aw lōp sōmorit sīvata, nit pu sukw aw sūp sōmorit sīvata, hin nanāpwat akw moñwvastotiniqat pan pakwámna; nit pahsat pay haqami nakwsu. 16 Pahsat pu i' tsivot-sikip sōmorit sīvat ömahtaqa ahpiynihqe, put akw huhyaqe, put aw tsivót-sikip sōmorit sīvat hóyokna. 17 Pu i' lōp sōmorit sīvat ömahtaqa piw put anhtiye, lōp sōmorit sīvat put aw hóyokna. 18 Noqw pu sūp sōmorit sīvat ömahtaqa ahpiynihqe, tutskwave hañwat, pañsoq moñwiw sīvayat tupka. 19 Pu ahpiy wūyavotiqw, pumuy moñwíam pítuhqe, pumuy amumi put ep pohta. 20 Noqw öviy i' tsivót-sikip sōmorit sīvat ömahtaqa pituhqe, piw tsivót-sikip sōmorit sīvat kívahqe, pañqawu: Moñwi, ura as um tsivót-sikip sōmorit sīvat inumi noa, noqw meh, nu put aw tsivót-sikip sōmorit sīvat hóyokna. 21 Noqw put moñwíat aw pañqawu: Um súanhti, um lolma qa paysoq hintsakqa tumal'aya, um tsa' tuwanit ep qa paysoq hintsaki. Noqw öviy nu un pavan wūhaq tuwanit aw moñwtapni. Um uhmoñwiw amum hahlayni. 22 Pu tuwat i' lōp sōmorit sīvat ömahtaqa pítuhqe aw pañqawu: Moñwi, ura as um lōp sōmorit sīvat inumi noa; noqw meh, nu lōp sōmorit sīvat put aw hóyokna. 23 Noqw put moñwíat aw pañqawu: Um súanhti, um lolma qa paysoq hintsakqa tumal'aya; um tsa' tuwanit ep qa paysoq hintsaki. Noqw öviy nu un pavan wūhaq tuwanit aw moñwtapni. Um uhmoñwiw amum hahlayni. 24 Pahsat pu i' sūp sōmorit sīvat ömahtaqa pituhqe, pañqawu: Moñwi, nu ūmi navoti'taqw, um a'nö unañway'ta; nihqe um haqam qa uyht ep höqñwu, pu haqe' poshumit qa tsalakin'uyht añ hihta tsovalañwu. 25 Noqw nu un mamqasqe, öviy ahpiynihqe, uhsivay tutskwave tupka; noqw meh, yep uhsiva. 26 Noqw put moñwíat lavayhtiqe put aw pañqawu: Is okiw um hak qahopi, naöntumal'aya! Pas as um inumi navoti'taqw, nu haqam qa uyht ep höqñwunikañw, pu haqe' poshumit qa tsalakin'uyht pañ tsovalañwu. 27 Himu pi um sīvat aw tunatyawyuñqamuy amumi isivay óyanikañwo; noqw nu hisat pite', isivay ep sivit enañ ömahtani. 28 Pahsat pu tumal'aymuy amumi pañqawu: Huvam sīvat nawhkiyaa, nen pakwút-sikip sōmorit himuy'taqat put maqayaa. 29 Pi hakiy himuy'taqat aw himu noiwmantani, noqw pam hihta nihti'tamantani; nikañw hihta öwihimuy'taqw, hikis pam put nawhkiwni. 30 Pu uma it nasta apit tumal'ayat ihpo qatālat awhaqami tūvayani; pep tsaykitiwni, pu tāma nūritiwni.

The Judgment of the Nations

31 Ason nu' Sinot Tiat sohsokmuy ihoñvia'yamuy tsamkañw, lolma tälawnway'kañw pite', pep pu' nu pas kaptsi'tiwkañw, imoñw'atsveway ep qatuptuni. 32 Noqw sohsoyam hihtu nanāpwat sinom inutpipo tsovaltini; noqw nu pumuy pep nāhoy tsikani, lālayhqa kanelmuy kakapirstuy amuñaqw tsikañwuqat pan'i. 33 Nen nu kanelmuy iputvaqewat óyani, pu kakapirstuy isuyvaqewata. 34 Nen nu iputvaqewat tsovawtaqamuy amumi pañqawni: Huvam pewyaa, Inay añqw hahlaywaqamu; nen uma umuhmoñwiw umeñem hihta na'sastaqat makiwyani, tūwaqatsit hisat yukiltiqat añqaqw umuñem na'sastiwhqat put'a. 35 Pi ura nu tsönmokiwtaw, uma nuy nopnaya; nu pānaqmokiwtaw, uma nuy hikwnaya; nuy kurs hákiyniqw, uma nuy pās taviya; 36 Nuy qa yuwsit'aw, uma nuy yuwsinaya; nuy tūtuyhq, pu sivikive pakiwtaw, uma nuy pohtaya. 37 Pahsat pu ima suan hinyuñqam lavayhtote', pañqaqwani: Moñwi ya hisat un tsönmokiwtaw, itam un tutwaqe nopnaya; un pānaqmokiwtaw, itam un hikwnaya? 38 Ya hisat um kurs hákiyniqw, itam un tutwaqe pās taviya, un qa yuwsit'aw, un yuwsinaya? 39 Pu ya

hisat um tūtuyhq, pu sivikive pakiwtaqw, itam uñ tutwaqe uñ pohtaya? ⁴⁰ Noqw nu lavayhte', amumi pañqawni: Pas antsa nu umumi pañqawni: Pay uma imuy itupkomuy amuñaqw hihtawat sushin'ewakw aw pan unañwtapye', uma inumi unañwtapyañwu. ⁴¹ Pahsat pu nu imuy isuyvagewat tsovawtaqamuy amumi pañqawni: Huvam inuñaqw ahpiyaa, uma God itsivuyat akw nankiwakw hinhtotiqamu. Qōhit qa tsohtso'ñwuqat aqw uma maspiwyani, it qōhit Nukpanat énem-nikañw pu hoñviaymuyatuy amuñem na'sastiwHQat aqw'a. ⁴² Pi ura nu tsōnmokiwtaqw, uma nuy qa nopnaya; nuy pānaqmokiwtaqw, uma nuy qa hikwnaya. ⁴³ Ura nu kurs hákiyiniqw, uma nuy qa pās taviya; qa yuwsitaqw, uma nuy qa yuwsinaya; nuy tūtuyhq, pu sivikive pakiwtaqw, uma nuy qa pohtaya. ⁴⁴ Pahsat pu puma tuwat lavayhtote', pañqaqwani: Moñwi, ya hisat um tsōnmokiwtaqw, pu pānaqmokiwtaqw, sen kurs hákiyiniqw, sen qa yuwsitaqw, sen tūtuyhq, sen sivikive pakiwtaqw, itam uñ tutwakañw ūmi qa unañwtapye? ⁴⁵ Pahsat pu nu lavayhte', amumi pañqawni: Pas antsa nu umumi pañqawni: Pay uma imuy amuñaqw sushin'ewakw aw qa unañwtapye', uma inumi qa unañwtapyañwu. ⁴⁶ Noqw ima hapi sivihpit sūtsepnīqat aqwyani; noqw suan hinwisqam qatsit qaso'taqat awyani.

26

The Plot against Jesus

(Mr 14.1-2; Lk 22.1-2; Jn 11.45-53)

¹ Noqw Jesus yan lavayiy yúkuhqe, pahsat pu pam put aw nánatuwnayaqamuy amumi pañqawu; ² Uma navoti'yuñqw lōtok hapi ura amutsva-yūmosanihqat ep nōviwnīqat aw pītuni. Noqw ep hapi nu' Sinot Tiat momñwituy amumi mātaviwhq, puma nahoyehtsit aw nuy muayani, kita. ³ Noqw ephaqam hakim pavansinom hakiy Caiaphas kīyat ep tsovaltī, God awwat susmohpeq moñwit kīyat ep'e-ímaa: God awwat mohpeq momñwit-niqw, pu tutavot tutuqaynayaqam-niqw, pu sinmuy amuñaqw wukw'a'yamu. ⁴ Nihqe hin as puma nanauyve Jesus ñuaye' nīnayaniqey pavasiwnaya. ⁵ Nit pay pañqaqwa: Pay qa nōviwhqat epni, taq ka sinom qaunáñwtalawvayani.

Jesus Anointed at Bethany

(Mr 14.3-9; Jn 12.1-8)

⁶ Noqw Jesus Bethany ep hakiy tokoplelet tūtuyñwuqat Simon kīyat epniqw, ⁷ Pumuy nōnovaqw, hak wuhti wihkuyit kwañwáhovaqtuqat a'nō hihkay'taqat hihta añ kūyiwtaqat yawkañw ep paki, wikorot hihta owat alabaster añqw yukiwtaqa añ kūyiwtaqata; nihqe wikorot yōhaqe, Jesus qōtōyat aw wihkuyit wūta. ⁸ Noqw Jesus aw nánatuwnayaqam aw yórikyaqe, qayan unañwtotiqe pañqaqwa: Ya i' wihkuyi hinoqw paysoq hovalniwa? ⁹ Añwu ka as pam wūhak òviy huyiwe', añ òkiwyuñqamuy amumi noiwnikañwo. ¹⁰ Noqw Jesus hiñqaqwaqat navoti'taqe, òviy pumuy amumi pañqawu: Ya uma hinoqw wuhtit unañwmokintota? Pam inumi lolmat tumalta. ¹¹ Uma pi pay òkiwyuñqamuy sutsep oyi'yuñwa; nīkañw uma nuy qa sutsep tavi'yuñwani. ¹² Pam nuy ásnaniqe òviy it wihkuyit itokoy aw wūta, nuy tūamiltiniqat òviy'o. ¹³ Nu umumi pas antsa pañqawni: Tūwaqatsit añ ahsupoq haqam i' lomatuwawi yuaatiwhq, pep i' wuhti yep hinhtiqw pam piw yuaatiwani. Sinom it akw put u'ni'yuñwani.

Judas Agrees to Betray Jesus

(Mr 14.10-11; Lk 22.3-6)

¹⁴ Pahsat pu pakwt löq sihkay'taqam put aw nánatuwnayaqamuy amuñaqwsuhka, Judas Iscariot yan mātsiwhqa, God awwat mohpeq momñwituy amumi, ¹⁵ Nihqe amumi pañqawu: Ya uma nuy hihta maqayani, nu put umumi mātapq'ö? Noqw puma sunat pakwt sihkay'taqat qötsásivat put maqayaniqey aw pasiwnaya. ¹⁶ Noqw pahpiy pu' pam put amumi mātapniqey qenihevi'ta.

Jesus Eats the Passover Meal with His Disciples
(Mr 14.12-21; Lk 22.7-14, 21-23; Jn 13.21-30)

¹⁷ Noqw qapeken'oyvut pölavikit nōviwniqat sūs talönni'taqw, Jesus aw nánatuwnayaqam put aw ökihqe aw pañqawu: Ya itam haqam aw hintsatsnaqw, um pep ura Amutsva Yūmosanihqat ep nōviwniqat nōsniqey nāwakna? ¹⁸ Noqw pam pañqawu: Uma kīminen it hakiy tāqat aw pañqawni: Tūtutuqaynaqa yan lavayhti: Ituwaniy aw pitu. Noqw nu as uhkiy ep amutsva-yūmosanihqat ep nōviwniqat inumi nánatuwnayaqamuy amumum nōsni. ¹⁹ Noqw löyöm put aw nánatuwnayaqam awnihqe, Jesus amumi hin tutaptaqat anhti; nihqe puma ura Amutsva Yūmosanihqat ep hintsatskiwhqat pās aw hintsana. ²⁰ Noqw tapkiqw, pam pakwt löq sihkay'taqamuy put aw nánatuwnayaqamuy amumum tunösvoñat aw qatuptu. ²¹ Noqw pumuy nōnovaqw, pam pañqawu: Nu umumi pas antsa pañqawni: Uma haqawa nuy momñwituy amumi mātapni. ²² Pahsat puma pas qahahlayhtotiqe, nanāp put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, ya nu'ni? ²³ Noqw pam lavayhtiqe pañqawu: Inumum tsaqaptat aqw may morstoynaqa hapi nuy momñwituy amumi mātapni. ²⁴ Pi tutuveni Sinot Tiyat hin lalvayhqat nu pan yep qatsit añqw ahpiyni. Noqw pay i' hak momñwituy amumi nuy mātapniqat eñem pas is óhini. Pay pi as tatam pam qa tihtiwhq put eñem lolmani. ²⁵ Noqw i' Judas put momñwituy amumi mātapniqa lavayhtiqe pañqawu: Tūtutuqaynaqa, ya nu'ni? Noqw Jesus put aw pañqawu: Um súañqawu.

The Lord's Supper
(Mr 14.22-26; Lk 22.15-20; 1 Co 11.23-25)

²⁶ Noqw pumuy nōnovaqw, Jesus pölavikit kwusut, put ep hahlayhtit, yoñoytat, aw nánatuwnayaqamuy put huytat pañqawu: Huvam it ömahtote' nōnösaa; i' hapi itoko. ²⁷ Pu pam kuyapkuyit kwusut, ep hahlayhtit, pumuy amumi put tavi, nihqe amumi pañqawu: Uma sohsoyam it añqw hikwyani. ²⁸ I' hapi iuñwa; pam kaysiwhqamuy amuñem puhuvasiwnit pasiwnaniqe munvaniwa, pu pumuy qaanhtipuyamuy ayo yúkuniqee. ²⁹ Nikañw nu umumi pañqawni: Pas nu soon yep qatsit ep ovauyit aniwniyat añqw hikwni. Nikañw qatsit nātoniqat aw pituqw, Inay moñwtunatyayat ep nu umumum puhuovavalat añqw hikwni. ³⁰ Noqw puma tayawinpit tawlalwat, pañqw nōña, Olivet tsomot aqwyaniqee.

Jesus Predicts Peter's Denial
(Mr 14.27-31; Lk 22.31-34; Jn 13.36-38)

³¹ Pahsat pu Jesus pumuy amumi pañqawu: Pu' tōkilat ep uma sohsoyam inutsviy unañwso'ni; pi ura Tutuyqawhqa lavay'ayaat yan put eñem pēna. Nu kanelmuy tumalay'taqat nīnani; noqw kanēlom ahtsavalni, yan'i. ³² Nikañw ason nu ahoy tātaye', añwu pay umuhsavo Galileet aqwni. ³³ Noqw Peter lavayhtiqe, put aw pañqawu: Pay nāmahin sohsoyam utsviy unañwso'q, pas nu' soon panhtini. ³⁴ Noqw Jesus put aw pañqawu: Nu ūmi pas antsa pañqawni: Pay pu' tōkilat ep nāt taqakowāko qa tōqtiqw, um nuy qa tuwi'taqey pāyis pañqawni. ³⁵ Noqw Peter put aw pañqawu: Nāmahin pi nu umum mokni nu uñ

qa tuwi'taqey pas soon pañqawni. Noqw sohsoyam Jesus aw nánatuwnayaqam put an lavayhtoti.

Jesus Prays in Gethsemane
(Mr 14.32-42; Lk 22.39-46)

³⁶ Noqw pam pumuy tsamkañw, haqami Gethsemane yan mātsiwhqat aw pitu, nihqe pam pumuy amumi pañqawu: Uma hāk inuhsavo yep yesq, nu ayohaqaminen Inay aw nāwaknani. ³⁷ Pu pam Peter-nit, pu Zebedeet tiyotimuyatuy tsamkañw, ahpiynihqe, pahsat pu pas qa hahlay'iwmakañw, pavan putuiwma; ³⁸ Nihqe pumuy amumi pañqawu: Pas iunañwa qahahlayi, pas mómokqat pan'i. Uma hāk yepye', inumum tunatyawyuñw. ³⁹ Pu pam ahpiy hihin yūmonit, pep tayway aqw tutskwani yēvat, nāwaknaqe pañqawu: Taay, Inaa, kurs pay hin pasiwvaniq, pay i' kānavotpi inuhpiy ayoni. Nikañw pay qa nuy hin nāwaknaqw pantani; pay uhtunaty antani. ⁴⁰ Pu pam put aw nánatuwnayaqamuy amuminihqe, pumuy tokqamuy tuwa; nihqe Peter aw pañqawu: Is ohi! Ya pas uma soon tāwat añqe' sūs qöniltiqat pahsavo inumum tunatyawyuñw? ⁴¹ Uma tunatyawkahkañw nānawaknani, nen qa unaheviwyani. Pay as hakiy tunatyaat pas antsa su'qawtañwu; noqw pay tokoat nānahtsovi. ⁴² Pu pam pañqaw ahpiynihqe, nāwaknaqe pañqawu: Kurs i' kānavotpi pas soon inuhpiy ayoniniq, nuy put añ kuyvaniqat um pan nāwaknaqw, pay nam uhtunaty antani. ⁴³ Pu pam amumi pituq, pay piw tōka, pumuy pōsiam putuiwyuñqw ōviy'o. ⁴⁴ Noqw pam pumuy mātapt, piw ahpiynihqe, pāyisni'makañw nāwaknaqe, pay piw án lavayhti. ⁴⁵ Pahsat pu pam put aw nánatuwnayaqamuy amuminihqe, amumi pañqawu: Pay pi uma tōke', nānasuñwnani. Pay aw pitu; noqw nu' Sinot Tiat qaanhinwisqamuy amumi mātaviw. ⁴⁶ Huvam hoñvaa; itam áñwuyani; meh, nuy momñwituy amumi mātapniqa pitu.

The Arrest of Jesus
(Mr 14.43-50; Lk 22.47-53; Jn 18.3-12)

⁴⁷ Noqw nāt pam yuaataqw Judas, imuy pakwt löq sihkay'taqamuy amuñaqw suhka pitu; noqw sinom qaan'ewakw hintaqam sipwuvahpi'kahkañw, pu murikhoy'kahkañw put amum öki, God awwat mohpeq momñwit-niqw pu sinmuy amuñaqw wukw'a'yam pumuy ayatotaq'ö. ⁴⁸ Noqw i' hak pumuy amumi put mātapaq pumuy amumi pañqawu: Nu hapi hakiy tsohtsonaqw, pam hápini. Uma put hūrs nuayani, kita. ⁴⁹ Nit pahsat pay pam Jesus awnihqe aw pañqawu: Tütutuqaynaqa, kitat put tsohtsona. ⁵⁰ Noqw Jesus put aw pañqawu: İkwatsi, ya um hinoqw añqö'? Pahsat pu puma Jesus awyaqe, put hūrs nuaya. ⁵¹ Noqw meh, imuy Jesus amumyaqamuy amuñaqw haqawa sipwuvahpi'kañw, put aw yohtokqe, put hórokmat, God awwat sus mohpeq moñwit tūwikiyat aw sáviknaqe, naqvuyat ayo tuku. ⁵² Noqw pahsat pu Jesus put aw pañqawu: Uhsipwuvahpiy tukpuyat aqw pánaa; taq hakim sipwuvahpit akw hintsatskaqam sipwuvahpit akw súlawhtotini. ⁵³ Nuy pan Inay aw tūviñtaqw, pam āpiy pay pakwt löq sihkay'tasikip sōmorit amuhpenihqe hóyokiwtaqamuy hoñviaymuy inumi óyani. Ya um it pēvewna? ⁵⁴ Nikañw kurs nu panhtiniq, tutuveni hin aw antsaniw? ⁵⁵ Noqw pahsat pu Jesus sinmuy amumi pañqawu: Ya uma hakiy uyiñwut awyaqe ōviy pas piw sipwuvahpi'kahkañw, pu murikhoy'kahkañw nuy nuawisa? Ura nu nāqavo God kīyat ep tütutuqaynaqw, uma nuy qa nuaya? ⁵⁶ Noqw Tutuyqawhqat lavay'aymuyatuy pēniam soon qa antaniq, ōviy sohsoy ii yaniwhiti. Pahsat pu put aw nánatuwnayaqam sohsoyam put tatamhtotat watqa.

Jesus before the Council

(Mr 14.53-65; Lk 22.54-55, 63-71; Jn 18.13-14, 19-24)

⁵⁷ Noqw Jesus nuayaqam God awwat susmohpeq moñwit, Caiaphas yan mätsiwhqat, aw put wikya. Noqw tutavot tütutuqaynayaqam-niqw pu wukw'a'yam piw pep tsovawta. ⁵⁸ Noqw Peter yāvaqw Jesus añk hinma, God awwat susmohpeq moñwit kīyat aw pahsavoo; nihqe hoñvia'yatuy amumum ihpovewat qatuptu, hin hintaniqat yórikniqee. ⁵⁹ Noqw ima God awwat mohpeq momñwit-niqw, pu wukw'a'yat-niqw, pu sohsoyam pep tsovawtaqam Jesus nīnayaniqey anyuñwa; nihqe òviy as put hihta atsátoynayaniqey hevi'yuñwa, ⁶⁰ Nihqe qa hihta tutwa. Pi as kaysiwhqam put hihta atsátoynaniqe ökikañw, qa sun lavayhtoti. Noqw nawis'ew hakim lōyöm put hin atsátoynaniqe pitu; ⁶¹ Nihqe pañqawu: I' hapi pañqawu: Nu God kīyat sahpuknat, pāyis tālat añ ahoy put aw yúkuni, kita. ⁶² Pu God awwat susmohpeq moñwi wunuptuqe, put aw pañqawu: Ya pay um qa hin it ep lavayhtini? Ya ima hihta uhpewi yuaata? ⁶³ Noqw pay Jesus qa hiñqawu. Noqw God awwat susmohpeq moñwi lavayhtiqe, put aw pañqawu: Nu hapi ūmi pas pañqawni: Um pas God Qátuhqat atpip itamumi súañqawni: Ya uma pas antsa Christ God Tíata, i' moñw'asi'taqa? ⁶⁴ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay um súañqawu. Noqw nu ūmi pañqawni: Yahpiy pu' nu Sinot Tiat Sus'òqaltutuyqawhقات putvaqewat qatuptuni, pu tokpelat añ òomawhtuy akw nu hawhtoqw uma inumi yórikyani. ⁶⁵ Pahsat pu God awwat susmohpeq moñwi itsivutiqe, yuwsiy tsíkat pañqawu: Pam Hakiy pas kaptsitiwhqat aqw qalomáhiñqawuy! Ya hinoqw pas piw nāt hak hin yuaatani? Meh, uma qalomálvayhtiqlw aw tūqayyuñwa. ⁶⁶ Uma hin wūwaya? Noqw puma lavayhtotiqe pañqawu: Pam mokiwuy hihkay'ta. ⁶⁷ Pahsat pu puma put taywami töhtota, pu may pölölni'kahkañw wuvalalwa; noqw pētū mapqölöy akw put wuvalalwakañw, ⁶⁸ Aw pañqawu: Taay, um Christ, um itamuy āawnani, Ya hak uñ wuvahta?

Peter Denies Jesus

(Mr 14.66-72; Lk 22.56-62; Jn 18.15-18, 25-27)

⁶⁹ Noqw Peter moñwkit ihpaq tukwñöyakiwtaqat ep qatu; noqw hak māna tumal'aya put aw pítuhqe, aw pañqawu: Um pi piw Jesus Galilee añqwnihqat ámuma. ⁷⁰ Noqw pam sohsokmuy amutpik qa nakwhaqe pañqawu: Kurs um hiñqawlawu. ⁷¹ Pu pam tuhööt aw yamakq, piw suhka māna put túwahqe, pep yesqamuy amumi pañqawu: I' pi piw Jesus Nazareth añqwnihqat ámuma. ⁷² Noqw piw pay pam qa nakwhaqe, pas öqalat lavayit akw pañqawu: Pay nu pas put tāqat qa tuwi'ta. ⁷³ Pu ahpiy hihsavoniqw, put aqlaq hoñqam Peter awyaqe aw pañqawu: Pay pi um pas suyan piw pumuy amumuma, òviy pi uhlayiy uñ suhputsni'ta. ⁷⁴ Pahsat pu Peter pas öqalat lavayhtiqe pañqawu: Pay nu pas put tāqat qa tuwi'ta, kita. Noqw pahsat pay taqakowāko töqti. ⁷⁵ Noqw Peter Jesus lavayiyat u'na; ura pam put aw pañqawu: Nāt taqakowāko qa töqtiqw, um pāyis nuy qa tuwi'taqey pañqawni. Nihqe pam pañqw yamakqe, nāp hin nāvak'öyna.

27

Jesus Taken to Pilate

(Mr 15.1; Lk 23.1-2; Jn 18.28-32)

¹ Noqw qavoñvaqw, sohsoyam God awwat mohpeq momñwit, sinmuy amuñaqw wukw'aymuyatuy amumum Jesus ankiwakw yuaatota, put nīnayaniqee. ² Noqw puma put somyaqe, pahpiy wikyaqe, pep tutskwat aw moñwit, Pontius Pilate yan mätsiwhqat, aw put noaya.

The Death of Judas (Acts 1.18-19)

³ Pahsat pu Judas, momñwituy amumi put mātapaqqa, Jesus tūviwhq pan yórikqe pi ason qahahlayhtiqa, God awwat mohpeq momñwituy amumi-nikañw pu wukw'a'yamuy amuminihqa, sunat pakwt sihkay'taqat qótsásivat ahoy kivaqa, ⁴ Amumi pañqawu: Pas kurs nu hakiy qa hihta ep hinhtiqat umumi mātapaqqa qaanhti. Noqw puma pañqaqwa: Noqw hinhtini? Pam pi pay uhpee. ⁵ Noqw pam God kiyat ep qótsásivat tsálaknat, ahpiynihqa, haqam nāhaya. ⁶ Noqw God awwat mohpeq momñwit qótsásivat añ pohpoñaqa pañqaqwa: Itam sivatatañpimi q put tañatote', qa súanhtotini, taq ura itam hakiy qatsiyat put akw tuiya. ⁷ Nihqa puma put yuaaykuyaqa, haqa' tutskwat Tsaqavotlawhqa Tutskwaat yan tūñwantiwhqa sivat akw tuiya, pep hakimuy qa pep sinmuy ooyaniqa oviy'o. ⁸ Noqw oviy pam tutskwa Uñwat akw Tuiwhpu nāto yan tūñwantiwa. ⁹ Noqw yan hapi Tutuyqawhqa lavay'ayayat Jeremiyt lavaiyat aw anhti; ura pam pañqawu: Pu puma sivat omahtota, it pakwt sunat sihkay'taqat qótsásivat hakiy qatsiyat ep sisviyaqeyu. Pan hapi ima Israel-sinom put qatsiyat hihkatoy naya. ¹⁰ Nihqa put akw hakiy tsaqavotlawhqa tutskwayat tuiya, Tutuyqawhqa inumi hin tutaptaqat pan'i. Yan ura pey'ta.

Pilate Questions Jesus (Mr 15.2-5; Lk 23.3-5; Jn 18.33-38)

¹¹ Noqw Jesus pep tutskwat aw moñwit atpip wunuwta. Noqw moñwi put tūvintaqe aw pañqawu: Ya um Jew-sinmuy moñwiamu? Noqw Jesus put aw pañqawu: Um súañqawu. ¹² Noqw God awwat mohpeq momñwit-niqw pu wukw'a'yam put hin nēveltoynayaqwa, pam qa hiñqawu. ¹³ Pahsat pu Pilate put aw pañqawu: Ya ima hihsa' hihta uñ tsotskanayaqwa, um qa navota? ¹⁴ Noqw pay pas pam qa hiñqawu. Noqw oviy moñwi put ep pas hin kurs wūwa.

Jesus Sentenced to Death (Mr 15.6-15; Lk 23.13-25; Jn 18.39-19.16)

¹⁵ Noqw put nōviwhqa aw pituqwa moñwi sinmuy amumi hakiy sivi-lawhqa mātapañwu, hakiy nānawaknaqwa put'a. ¹⁶ Noqw piw ép puma hakiy pas qahopímataknihqat sivi vani'yuñwa, hakiy Barabbas yan mātsiwhqata. ¹⁷ Noqw oviy puma sumitsovaltqw, Pilate pumuy amumi pañqawu: Ya nu hakiy umumi mātapniqat uma nānawakna-sen Barabbas, sen it Jesus, Christ yan tūñwantiwhqata? ¹⁸ Suyan pi puma qatsutsúyhqa oviy put aw Jesus noayaqwa, pam mātsi'taqe oviy pañqawu. ¹⁹ Noqw pam Jesus enem hin yúkuniqey wūwankañw, moñw'atsveway ep qatuqwa, put nōmaat put aw hakiy ayataqa pañqawu: Um put tāqat súantaqat qa aw hintsakni; taq nu tōki tūmoklawhqa, put atsviy hīhihta kānavota. ²⁰ Noqw God awwat mohpeq momñwit wukw'a'yamuy amumum sinmuy pan unañwtoynayaqwa, puma Barabbas tuhtui'ya, pu Jesus nīnayaniqat pañqaqwa. ²¹ Noqw moñwi lavayhtiqa, pumuy amumi pañqawu: Noqw nu hihtawat imuy lōqmuy amuñaqwa umumi mātapniqat uma nānawakna? Noqw puma pañqaqwa: Barabbas awúy! ²² Noqw Pilate amumi pañqawu: Noqw nu panhte', Jesus Christ yan tūñwantiwhqa hintsanni? Noqw puma sohsoyam sáakmaqa, aw pañqaqwa: Nahoylehtsit aw múaa! ²³ Noqw moñwi pañqawu: Ya hínoq'ō? Ya hihta qalomáhinhtiqw oviy'o? Pahsat pu puma pas sáakmaqa pañqaqwa: Nahoylehtsit aw múaa! ²⁴ Noqw pay Pilate pumuy kurs hintsanni qw, nuñwu pay sinom pas qa unañwtalawvayaqwa, pahsat pu pam kuyht, sinmuy amutpik mávaqtat, pañqawu: Nu hapi it tāqat qa hintaqat qatsiyat ep qa tukopniwtani. Uma pi put

hin yukuyani. ²⁵ Noqw pahsat pu sinom sohsoyam lavayhtotiğe pañqaqwa: Pay pi ason itam put qatsíyat ep tukopniwyani, pu itahtimu. ²⁶ Noqw õviy pam pumuy amumi Barabbas mātavi. Nikañw pam solāwat aw Jesus mātapq, pam put qa sūs wuvahta. Noqw pahsat pu Pilate put nahoyehtsit aw muiltiniqat õviy pumuy amumi put mātavi.

The Soldiers Make Fun of Jesus
(Mr 15.16-20; Jn 19.2-3)

²⁷ Pahsat pu moñwit solāwamat pavasiwhkimi Jesus wikyaqe, sohsokmuy suñwámuy put aw tsovalaya. ²⁸ Nihqe puma put yuwsiyat nawhkiyat, palausimnit put usihtoyneya. ²⁹ Pu puma hihta kūtay'taqat nõlatotaqe, put qötösomtoynaya; nit pu putvaqw hopaqat matsvoñtoynayat, put aw tamõtshoñvankañw, tututsiwyaqe, put aw pañqaqwa: Öqawmañwu Jew-sinmuy moñwíamu! ³⁰ Pu puma put aw töhtota, pu hopaqat kwusuyaqe, put akw put qötöyat wuvalalwa. ³¹ Yan puma put aw tututsiwyat, put usimnit nawhkiyat, nāp yuwsiyat put yuwsinayat, put nahoyehtsit aw muayaniqe õviy ahpiy wikya.

Jesus Nailed to the Cross
(Mr 15.21-32; Lk 23.26-43; Jn 19.17-27)

³² Noqw puma kīnaqw nõnakwiskahkañw, hakiy Cyrene añqw tāqat Simon yan mātsiwhqat tutwa; noqw pam Jesus nahoyehtsiyat ikwiwtaniqat puma put tusoq'ayatota. ³³ Pu puma haqami Golgotha yan túñwantiwhqat aw öki. Pam Masqötvihka i'nihqe pam'i. ³⁴ Noqw puma pep ökiqw, solāwam wine hihta a'nõ tsivot enañ namiqwriwtaqat put hikwnayaniqw, pam put añqw yúkuhqe, hikwniqey qa nakwha. ³⁵ Pep puma put nahoyehtsit aw muaya; pu puma yuwsiyat õviy nanavö'ya. Yan Tutuyqawhقات lavay'ayaat hin lavayhtiقات aw antsaniwa; ura pam pañqawu: Puma iyuwsiy nāhuyva, pu iusimniy õviy nanavö'ya. ³⁶ Pahsat puma pep yesvaqe put tütuwala. ³⁷ Nihqe put hin nēveltoyniwhqat pey'taqat put qötöyat atsve tsokaya. Noqw yan hapi pey'ta: I' HAPI JESUS, JEW-SINMUY MOÑWIAMU. ³⁸ Noqw puma piw lõqmuy uyiñwutuy put ahsaq nīnaya, nānap nahoyehtsit aw muayaqee. Suhka putvaqeniqw, pu suhka suyvaqee. ³⁹ Noqw añ sasqayaqam put aw tututsiwyaya, qötöy wilankahkañwo; ⁴⁰ Nihqe pañqaqwa: Taay, um God kīyat sahpuknat, pāyis tālat añ ahoy aw kītaniqa, ayo nātavii! Pas pi um antsa God Tíatnen nahoyehtsit añqw hawni. ⁴¹ Noqw amún God awwat mohpeq momñwit-niqw, pu tutavot tütutuqaynayaqam-niqw, pu wukw'a'yam put aw tututsiwyaqe pañqaqwa: ⁴² Pas as pam pētuy ayo oyat, kurs hin ayo nātapni. Pas pi antsa pam Israel-sinmuy moñwíammen, nahoyehtsit añqw hawhq, itam aw tütuptsiwani. ⁴³ Kurs pi pam God aw yanta; pay pi God putnik, put ayo távini; himu pi pañqawu: Nu God Tíata. ⁴⁴ Noqw ima uyiñwut put amum nahoyehtsit aw muiltiqam pay piw amún put aw hiñqawlawu.

The Death of Jesus
(Mr 15.33-41; Lk 23.44-49; Jn 19.28-30)

⁴⁵ Noqw tāwanasaptiqw, añ ahsupoq qatālawva, tāwat atvelpetiqw aw pahsavoo. ⁴⁶ Pu tāwat atvelpetiqw, Jesus pas tōnay añqe' a'nõ pañqawu: Eli, Eli, lama sabachthani! Pam God, Itutuyqawhqa, ya um hinoqw nuy tatamhta? i'nihqe pam'i. ⁴⁷ Noqw haqawat pep hoñqam put nanaptaqe pañqaqwa: Taq pam Elias wánwaylawu. ⁴⁸ Noqw pahsat pay pumuy amuñaqw haqawa wárikqe, hihta söyatkoy'taqat (sponge) vinegar akw tsehkwekmat, hopaqat epeq söñnat, put hikwniniqw maqa. ⁴⁹ Noqw pay haqawat pañqaqwa: Pay

pantani; mātaqpi kurs Elias put ayo távinik pítuni. ⁵⁰ Pu Jesus piw a'nö hiñqawht, sohsok hikwsu. ⁵¹ Noqw meh, God kīyat ep mötsáp'uhtsi ññaq aw atkaniq tsiki, noqw tutskwa tayayayku, pu o'wa kwanamhti. ⁵² Pu tūtuami hötsiltotiqw, kaysiwhqam God sinomat so'gam ahoy yesvaqe, tūamit añqw nõña. ⁵³ Nihqe Jesus ahoy tātayhq, put atsve puma pas āantsawat kitsókit aw yuñqw, sinom kaysiwhqam amumi yórikya. ⁵⁴ Noqw solāwamoñwi-niqw pu ima put amum Jesus tūtuwalaqam tutskwat tayayaykuqw, pu hin hiniwhtiqat aw yórikyaqe, pavan pas tsātsawnaqe, pañqaqwa: Pas antsa kurs as i' God Tíata. ⁵⁵ Noqw kaysiwhqam momoyam pep yāvaqw aw tāyuñwa. Puma Galileet añqw Jesus añk hinnumyaqe, eñem hihta hintsatska. ⁵⁶ Noqw pumuy amuñaqw Mary Magdalene, pu Mary, James-nikañw pu Joses pumuy yúamu, piw Zebedeet timuyatuy yuámu.

The Burial of Jesus

(Mr 15.42-47; Lk 23.50-56; Jn 19.38-42)

⁵⁷ Noqw Jesus aw tuptsiwni'yuñqamuy amuñaqw haqawa Joseph yan mātsiwa. Pam Arimathaea-kitsókit añq'ö, nihqe a'nö hihta himuy'ta. ⁵⁸ Noqw tapkiwtaqw, pam Pilate aw pítuhqe Jesus tokoyat tuhtui. Noqw put tokoat put aw noiwniqat Pilate pañqawu. ⁵⁹ Noqw tokoyat Joseph yawmaqe, kwañ'ewakw tusaqtontsatsakwmötsaput akw put mokahta; ⁶⁰ Nit pu pam haqam owat ep puhutuamhqölöt himuy'taqey ep put tavi, nit tūamit hötsíwmiq wuko'wat hóyoknat, ahpiy'o. ⁶¹ Noqw Mary Magdalene-niqw, pu suhkawa Mary tūamit ehpewi qatu.

The Guard at the Grave

⁶² Noqw totokat qavoñvaqw, God awwat mohpeq momñwit-niqw, pu Pharisee-sinom Pilate aw ökihqe, aw pañqaqwa: ⁶³ Moñwi, itam u'nayaqw, ura i' nuhtumi hīhihta átsalawhqa nāto qátuhqe pañqawu: Nu ahpiy pāyis talq ahoy tātayni. ⁶⁴ Taay, noqw öviy um pañqawhq, tūamit pāyis tālat aw pahsavo qaöwíhintani; taq ka put aw nánatuwnayaqam mihikq öke', put tokoyat haqami ūuyi'wist, nuhtumi pañqawani: Pam mokiwuy añqw ahoy tātayi, kitotani. Noqw pantaniqw, tis pas mohtiwat epnihqe qalomáhintani. ⁶⁵ Noqw Pilate pumuy amumi pañqawu: Uma pi tuwalan'aymuy'yuñwa; uma ahpiyye', aw qaöwíyukuyani. ⁶⁶ Noqw öviy puma ahpiyyaqe, tūamit qaöwihintsatsnayaqe, tuvoylat akw owat uhtayat, ep hakimuy tuwalan'o'ya.

28

The Resurrection

(Mr 16.1-10; Lk 24.1-12; Jn 20.1-10)

¹ Noqw nasuñwintalöñnit añ ruhpaq, Sundayt aw pituqw, nāt qöyañwnuqsiwtaqwhaqam Mary Magdalene, sukwat Maryt amum tūamit aw kuyvato. ² Noqw meh, pas tutskwa a'nö tayayayku; pi Tutuyqawhqat hoñviayaat ññaqw hawhqe, hötsíwat añqw owat ayo mūmat, atsveq qatuptu. ³ Noqw pas taywaat talwihpikit anta; pu pas yuwsiat nūvat an qōtsa. ⁴ Noqw tūtuwalaqam put mamqasyaqe, pavan tururuykuyaqe, pas so'qey panhtoti. ⁵ Noqw hoñviaya lavayhtiqe, wuhtituy amumi pañqawu: Uma qa tsawiniwtani. Pay nu navoti'taqw, uma Jesus ura nahoylehtsit aw muiltiqat hepnuma. ⁶ Pam qa yep'e; pi pam ahoy tātayi, ura pan lavayhti. Kurs huvam pewnen, Tutuyqawhqat as haqe' qatsqat uma aw yórikni. ⁷ Nen uma yañqw kaktaye', pam mokiwuy añqw ahoy tātayhqat put aw nánatuwnayaqamuy āawnani; Noqw meh, pay pam hapi añwu umupyeve Galileet aqwni. Ason pepeq uma aw tātayyani. Meh, nu hapi umuy āawna, kita. ⁸ Noqw puma

tsawiniwkañw, piw pas hahlaykañw, tūamit añqw ahpiy kaktayhqe, put aw nánatuwnayaqamuy amumi tūawmaqe wari. ⁹ Noqw puma pañsoniqw pi meh, Jesus pas nāp pumuy amuhsawvaqe pañqawu: Hakim hahlayñwu. Noqw puma put awnihqe, hokayat mavoqtat, aw naokiwhta. ¹⁰ Pahsat pu Jesus amumi pañqawu: Uma qa tsawiniwtani. Uma yahpiyenen, itupkomuy amumi pañqawhq, puma Galileet aqwyani; nen ason pepeq inumi yórikyani.

The Report of the Guard

¹¹ Noqw puma nāto pañsoniqw, meh, haqawat tūtuwalaqam kīve ökihqe, hin hiniwhtiqat God awwat mohpeq momñwituy sohsok āawnaya. ¹² Noqw puma wukw'a'yatuy amumum tsovaltīqe, hinhtotiniqey yuaatota; nihqe nihtiwtat qat sīvat solāwamuy huýtota, ¹³ Pañqawkahkañwo: Uma hapi kitotani: Itamuy tokq, put aw nánatuwnayaqam mihikq ökihqe, put tokoyat haqami ūuyi'wisa. ¹⁴ Noqw ason kurs tutskwat aw moñwi it navotq, itam aw tūtuyqawve', umuñem qeni'totani. ¹⁵ Noqw öviy puma sīvat ömahtotaqe, amumi hin tutaptotaqat anhtoti. Noqw i' yan lavayi nāt Jew-sinmuy amuhpa' yuaatiwa pewhaqami pahsavoo.

Jesus Appears to His Disciples

(Mr 16.14-18; Lk 24.36-49; Jn 20.19-23; Acts 1.6-8)

¹⁶ Pahsat pu pakwt sūkw sihkay'taqam Jesus aw nánatuwnayaqam Galileet aqwya, haqam tsomot Jesus pumuy amumi tutaptaqat pañsoq'a. ¹⁷⁻¹⁸ Noqw Jesus pumuy amumi pituqw, puma put aw yórikyaqe pas hihtatota. Noqw pay haqawat soq pēvewinhtoti. Noqw pam amumi pañqawu: Ina sohosk hihta öveqatsit ep-nikañw pu tūwaqatsit epnihqat aw nuy moñwtavi. ¹⁹ Noqw öviy uma añqe' nankwuse', sopkawtaqamuy sinmuy tutuqaynayani, pu kūyit akw pumuy tuvoylatiwisni, Inay, pu Tiyat, pu Qahováriwtaqat Hikwsit, pumuy natñwaniyamuy aqw'a. ²⁰ Nen puma itutavoy añ ahsupoq añ hinwisniqat uma pumuy tutuqaynayani. Noqw nu' hapi yūmosa umumum hinmani, yep qatsíso'ñwamiqhaqamii. Okiw antani.

LOMATUAWI MARK AHPIY'O

The Preaching of John the Baptist (Mt 3.1-12; Lk 3.1-18; Jn 1.19-28)

¹ I' lomatuwawi Jesus Christ God Tiyat yuaataqa yan yayhniwa. ² God lavay'aymuyatuy pēniyamuy añ yan ura pey'ta: Meh, nu hapi upyeve ituaw'ayay ayatani; noqw pam hapi upyeve uñem pöhut añ qenitani. ³ Hakiy tōnaat qayēsiwhpuve tsa'tinumqa navotniwa; nihqe yan lalvaya: Uma Tutuyqawhqat enem pöhut aw hintsatsnani, pam háqe'niqat aw suwiptotani. ⁴ Hak tāqa John yan mātsiwhqa qayēsiwhpuve kūyit akw tūtuvoylalawu; nihqe sinmuy amumi pañqawu: Uma nāp umuhtunatyay añqw lasye', kūyit akw tuvoylatotini. Noqw God umuhqaanhtipuy umuhpiy ayo yūkuni. ⁵ Noqw tutskwat Judeat añ ahsupoq sinom sohsoyam put aw ökiwta, pu Jerusalem añq'ö; nihqe qaanhtipuy nahostotat, John ahpiy pāyut Jordan aqw tuvoylatoti. ⁶ Noqw i' John hihta pohkot pōlay'taqat pöhöyat añqw yukiwtaqat yuwsikañw, kolāsats kwewta. Noqw pam mātuy tūmoyta; pu piw haqam mómohtuy tsāme', momospalayamuy enañ tūmoytañwu. ⁷ Nihqe pam yuaataqe pañqawlawu: Hak inuhpenihqe pas pavan öqalay'taqa inuñkni; noqw soon nu yan'ewaynīkañw pay ñas'ew put tots-sosompiyat ñahnik aw motoltini. ⁸ Pay nu pas antsa kūyit akw umuy tuvoylalawu. Nīkañw ason pam Qahováriwtaqat Hikwsit akw umuy tuvoylalawni.

The Baptism and Temptation of Jesus (Mt 3.13-4.11; Lk 3.21-22; 4.1-13)

⁹ Noqw ephaqam Jesus Galilee-tutskwat ep kitsókit Nazareth añqwniqw, John pāyut Jordan aqw put tuvoylata. ¹⁰ Noqw Jesus pāñaqw yámakq, pahsat pay tokpela hötsiltiqw Qahováriwtaqa Hikwsi höwit ankañw put aqw hawhtoqat pam aw yori. ¹¹ Noqw hakiy tōnaat öñaqw pañqawu: Um hapi pas aw iunañwa Itii, pas nu uñ hahlayi. ¹² Noqw pahsat pay Qahováriwtaqa Hikwsi qayēsiwhpumi haqami put lālayi. ¹³ Noqw pam pep qayēsiwhpuve löp sunat tālat añ tūtuvosiptuy amumum yanta. Noqw Satan put unaheplawu; noqw öñaqw hoñvia'yat put aw unañwtavi'yuñwa.

Jesus Calls Four Fishermen (Mt 4.12-22; Lk 4.14-15; 5.1-11)

¹⁴ Noqw John sivikive pakiwtaqw, Jesus Galilee-tutskwat ep pituhqe, lomatuwawit God moñwtunatyayat yuaataqat yuaatinuma, ¹⁵ Pañqawkañwo: Pay hapi aw pitu, God moñwtunatyayat aw hayhkalti. Uma nāp umuhtunatyay añqw lasye', lomatuwawit aw tūtuptionsiwani. ¹⁶ Noqw pam wuhkovatuphat Galilee yan mātsiwhqat qalavaqe hinmakañw, hakiy Simon tupkoyat Andrewt enañ tuwa. Puma pakiwmaqtutsayay pāmiq pahpana, puma pakiwmahkatnihqey akw qátuhqee. ¹⁷ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Uma inuñk hinmani; noqw nu umuy tutuwnaqw, uma sinmuy kwihkwisnani, uma pāvakiwhtuy hin kwihkwisnaqey pan'i. ¹⁸ Noqw pahsat pay puma tutsáyay tatamhtat, put anki. ¹⁹ Noqw pam pahpiy hihsavo nakwsuqe, hakiy Zebedeet tímuyatuy James pu John pumuy tuwa. Puma tuwat pākihut añqw pakiwkañw, tutsáyay aw yuyku. ²⁰ Noqw pam āpiy pay pumuy wánwayi. Noqw puma nay Zebedeet tumal'aymuy enañ pākihut ep mātapt, put anki nakwsu.

A Man with an Evil Spirit
(Lk 4.31-37)

²¹ Noqw puma Capernaum-kitsókit ep öki. Noqw nasuñwintalönnit aw pituqw, äpiy pay pam tsotsvalkimi pákihqe, sinmuy tutuqaynativa. ²² Noqw puma put hin tutuqaynaqat ep pas aw kätayyuñwa, pas pam öqalat pasiwtaqey pan pumuy tutuqaynaqw öviy'o, imuy tutavot tutuqaynayaqamuy qa pumuy amun'i. ²³ Noqw hak tāqa tuyoy'ewakw hikwsit akw tuyqawiwtāqa pumuy tsotsvalkiyamuy ep nuhtuma. Nihqe pam tsa'lawhqe, ²⁴ Pañqawu: Um itamumi qa hintsakni. Ya um itamuy hinhtotiniqat nāwakna, um Nazareth añqw Jesus? Ya um itamuy hovalaniqe öviy añqaqö'? Pay um hákiyniqw nu uñ tuwi'ta. Um hapi God añqw pas Qahováriwtāqa. ²⁵ Noqw Jesus hikwsit mēwaqe, aw pañqawu: Qa hiñqawlawht, añqw yámakuu. ²⁶ Noqw tuyoy'eway hikwsi tāqat homimikinat, a'nö töqtit, añqw yama. ²⁷ Noqw sinom sohsoyam kätayunqe, nātuviniñlalwaqe pañqaqwa: Hin pa i' hintani? sen pay puhutu-tuqayhpi? Pas pi pam öqalat pasiwkañw, öviy hikis pi pas tuyoy'e'wakw hihikwsimuy mēwaqw, puma put aw tuqayvastotañwu. ²⁸ Noqw pas pay pahsat Jesus pep hintsakq, Galilee-tutskwat añ ahsupoq pay pan yuaatiwa.

Jesus Heals Many People
(Mt 8.14-17; Lk 4.38-41)

²⁹ Noqw panis puma tsotsvalkiñaqw nönakt, hakiy Simon-nit, pu Andrew, pumuy kiyamuy aw yuñā, ima James pu John pumuy amumumniq'ö. ³⁰ Noqw Simon nōmayat yuat mukituyat akw qātsi. Noqw äpiy pay puma put Jesus āawnaya. ³¹ Noqw pam put awnihqe, māyat nuat, qatuptsinaqw, pahsat pay mukituyat put mātavi. Noqw wuhti pumuy amumi unañwtavi. ³² Noqw tāwat pakiqw, sinom Jesus aw sohsokmuy hihta akw tütuyyaqamuy tsamvaya, pu nukpanhihikwsimuy akw tuyqawiwyuñqamuy. ³³ Noqw pep kitsókit ep sinom sohsoyam hötsiwmiq tsovalti. ³⁴ Noqw pam kaysiwhqamuy hīhihta akw tütuyyaqamuy qalaptisinta, piw kaysiwhqamuy nukpanhihikwsimuy nuhtuñaqw ayo ipwaqe, pumuy hiñqawaniqw qa nakwhana, puma put hákiyniqw tuwi'yuñqw öviy'o.

Jesus Preaches in Galilee
(Lk 4.42-44)

³⁵ Pu qavonvaqw, nāt qa hin tālawvaniqw, Jesus qatuptuqe, kiñaqw yama; nihqe haqami súnalkominihqe, pephaqam God aw okiwlawu. ³⁶ Noqw Simon pu put suñwámat puma put añkya. ³⁷ Noqw puma put tutwaqe, aw pañqaqwa: Sinom sohsoyam uñ hepnumya. ³⁸ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Tuma yuhke' kitsókinawit nankwusa; noqw nu pañ piw yuaatinumni; pi nu paniqw añq'ö. ³⁹ Pu pam Galilee-tutskwat añ ahsupoq sinmuy tsotsvalkiya-muy añ yuaatinumqe, nukpanhihikwsimuy nuhtuñaqw ipwannuma.

Jesus Makes a Leper Clean
(Mt 8.1-4; Lk 5.12-16)

⁴⁰ Noqw hak hihta tokoplelet akw tütuyhqa put aw pituhqe, okiw aw tamötswunuptut pañqawu: Um suhtaq'ewnen soon nuy qa powatani. ⁴¹ Noqw Jesus put ökwatuwhqe, aw māvuyaltiqe, aw toñokt pañqawu: Pay nu suhtaq'ewa; powaltii. ⁴² Noqw panis pam pañqawhq, pahsat pay tokoplele put añ sülawhti; noqw pam powalti. ⁴³ Noqw Jesus put pās mēwat, pahsat pay nahpiy put hōnaqe, ⁴⁴ Aw pañqawu: Um tunatyalte', qa hakiy it āawnani; nikañw um ahpiynen, God awwat moñwit aw namtaknani; nen Moses hin tutaptaqat um pan powaltiqey ep kuwahtiput távini. Um yan powaltiqey tuawi'tani. ⁴⁵ Noqw tuwat soq pam pañqw ahpiynihqe, añqe' put a'nö yuaatinumqe,

ahsupoq tunvotna. Noqw òviy Jesus kurs hin pāpu kitsókimi mātaqpuva pákiniqe, pay qalavehaqam tutskwava hinnuma; noqw sohsokivaqw sinom put aw ökiwta.

2

Jesus Heals a Paralyzed Man

(Mt 9.1-8; Lk 5.17-26)

¹ Noqw ahpiy hihsakis talq, Jesus piw Capernaum-kitsókit aw paki. Noqw yaw pam kīve pakiwtaqat sinom pañqawwa. ² Noqw pahsat pay sinom kaysiwhqam pañso tsovalti, pas kaysiwhqe òviy kurs haqe' yesni, pas qa ñas'ew hōtsiwhpeq qeni, pas qae. Noqw pam pumuy amumi God lavayiyat yuaata. ³ Noqw hakim nālōyöm hakiy tāqat ahpā' qataytaqat tūtuyhqat tsöpkaħkañw put aw öki. ⁴ Noqw ep huru'pokiwtaqw, òviy kurs hin puma put aw ökini. Nihqe pahsat puma put háqamnihqat atsve kīamit yāhayaqe, póroknayat, it hakiy tūtuyhqat ahpāt añ wáökiwtaqat pañ put aw hawnaya. ⁵ Noqw Jesus pumuy qapēvewnayaqat amumi túwahqe, it tāqat añ qataytaqat aw pañqawu: Itii, pay uhqaanhtipu uhpiy ayo yukiwa. ⁶ Noqw haqawat tutavot tutuqaynayaqam pep yēse; nihqe pan unañwpeq wūwaya: ⁷ Ya hinoqw i' God aqw hiñqawlawu? Ya hak sen hakiy qaanhtipuyat ayo yúkuni, hal pas God-saa? ⁸ Noqw kurs puma unañwpeq pan wūwantotaqw, Jesus panis unañwpeq māmatst, amumi pañqawu: Ya uma hinoqw umuh'unañwpeq pavan wūwantota? ⁹ Ya hak hakiy añ qataytaqat tūtuyhqat aw hinwat lavayhtiniqw qa pas pas hinta, Sen Uhqaanhtipu uhpiy ayo yukiwa, kitaniqö'? sen Wunuptut, uh'ahpay kwusut, nakwsuu, sen kitaniqö'? ¹⁰ Noqw pay pi nu' Sinot Tiat yep qatsit ep hakiy ahpiy qaanhtipuyat ayo yúkuniqey aw öqalat pasiwtaqat uma it akw nanaptani-pu pam it tāqat añ qataytaqat aw pañqawu: ¹¹ Oviy nu ūmi pañqawni: Qatuptut, uh'ahpay kwusut, uhkiy aw'i. ¹² Noqw pahsat pay pam wunuptut, ahpay kwusut, pumuy sohsokmuy amutpik nakwsu. Noqw òviy puma sohsoyam kātayuñqe, God pas hihtatota, pañqawkaħkañwo: Pas itam qa hisat hihta yanhaqamnihqat aw yórikya.

Jesus Calls Levi

(Mt 9.9-13; Lk 5.27-32)

¹³ Pu pam pañqw piw wuhkovatuphat qalávohaqamii. Noqw sinom sohsoyam put aw tsovalti; noqw pam pumuy tutuqayna. ¹⁴ Noqw pam pañmakañw, hakiy Alphaeus tiyat Levi moñwit eñem sīvat ömalawkañw haqam qatuhqat túwahqe, aw pañqawu: Um inuñkni. Noqw pam wunuptut, put añki. ¹⁵ Noqw Jesus put aw nānatuwnayaqamuy amumum put kīyat ep ökihqe, pep tunösvoñat aw yesq, kaysiwhqam moñwit eñem sīvat ömalalwaqam-niqw pu qaanhinwisqam pañso ökihqe, pumuy amumum put aw yesva; pi put añk hinwisqam pas kaysiwhqee. ¹⁶ Noqw pam moñwit eñem sīvat ömalalwaqamuy-nikañw pu qaanhinwisqamuy amumum tūmoytaqw, ima tutavot tutuqaynayaqam Pharisee-sinmuy amumum put aw tātayyaqe, put aw nānatuwnayaqamuy amumi pañqawwa: Ya pam hinoqw moñwit eñem sīvat ömalalwaqamuy-nikañw pu qaanhinwisqamuy amumum tūmoyta, piw hihiko? kitota. ¹⁷ Noqw Jesus put navotqe, pumuy amumi pañqawu: Pay añ qahinyuñqam tūhikat qa haqni'yuñwa; nawus pi tūtuyyaqam put haqni'yuñwa. Pi nu añ súanhinwisqamuy qa pumuy wánwayniqe òviy pitu; pi nu imuy qaanhinwisqamuy nāp tunatyay añqw lasyaniqat aw wánwayniqe òviy pitu.

The Question about Fasting

(Mt 9.14-17; Lk 5.33-39)

18 Noqw ima pi John aw nánatuwnayaqam-nikañw pu Pharisee-sinmuy amumi nánatuwnayaqam napwalni'yuñwa. Noqw òviy sinom Jesus aw òkihqe aw pañqawa: Meh, John aw nánatuwnayaqam-nikañw pu Pharisee-sinmuy amumi nánatuwnayaqam napwalni'yuñwa. Noqw ya hinoqw ùmi nánatuwnayaqam qa pantsatska? 19 Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Ya sen haqam mò'wit sinomat nāt möönañwuy amumum yantaqw, napwalni'yuñwani? Soon pi möönañw pumuy amumum yantaqw puma napwalni'yuñwani. 20 Nikañw pay ason hisat aw pituqw, möönañw'am pumuy amunaqw ahpiyniqw, pep pu' puma nānapwalni. 21 Qa hak sino puhutsatsakwmötsaput yewaskwit aw pihtaknañwu. Ispi hak panhtiqw, put ep pihtakqa yuwsit añqw tsikq, pu' pas pāpu wukoproknwu. 22 Noqw qa hak sino pukawiwkorot sakwiiwmaqat añ puhuovavalat kuyñwu. Ispi hakiy panhtiniqw, puhuovavala pēke', wiwkorot patomnaqw, ovavala wehemh-tini. Noqw wiwkoro sakwítotini. Soon pi puhuovavala qa puhuwiwkorot añ küyiltiñwu.

The Question about the Sabbath
(Mt 12.1-8; Lk 6.1-5)

23 Noqw ahpiy pantaqw, puma nasuñwintalönnit ep söhövos'uyit añ nõnakwisq, put aw nánatuwnayaqam söhövosit talayat mawtiwisa. 24 Noqw Pharisee-sinom Jesus aw pañqawa: Meh, ya puma hinoqw nasuñwintalönnit ep himu mewniwtaqat hintsatska? 25 Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Ya uma qa hisat David hinhtiqat añ tuñwáya? Ura pam-niqw, pu suñwámat puma hihta haqni'yuñqe tsönsoq, 26 Pam God kiyat aw pákihqe, pölavikit God aw noiwtaqat añqw nõsat, suñwámuy añ huyta, Abiathar God awwat mohpeq moñw'iwtaq'ö. Pam pölaviki moñw'iwyuñqamuy-sa amuñem nõvatiwñwu. 27 Pu pam pumuy amumi pañqawu: Nasuñwintalönni hapi sinmuy amuñem yukiwa, qa sinom nasuñwintalönnit énem yukiwa. 28 Paniqw hapi òviy nu' Sinot Tiat nasuñwintalönnit híkis aw tutuyqawi.

3

The Man with a Crippled Hand
(Mt 12.9-14; Lk 6.6-11)

1 Pu piw pam tsotsvalkimi paki; noqw hak tāqa lakput may'taqa pep nuhtuma. 2 Noqw mātaqpi kurs Jesus nasuñwintalönnit ep put qalapsinaniqat òviy momñwit put aw tunatyawyuñwa, puma as hihta ep put nēveltoynayaniqe òviy'ö. 3 Noqw pam lakput may'taqat aw pañqawu: Kurs nuhtutpik wunup-tuu, kita. 4 Pahsat pu pam pumuy amumi pañqawu: Ya hak nasuñwintalönnit ep lolmat hinhtiniqw pam súanta, sen qalolmat hinhtiniqö'? sen qatsit ayo táviniqö'? sen nñnaniqö'? Noqw puma qa hiñqawa. 5 Pu pam hin unañwtiqe, pumuy a'nö unañwayamuy ep kwañwáitsivutiqe, amuhpa' yorkit, tāqat aw pañqawu: Uhmey tsihkwaa. Noqw pam put tsihkwa; noqw māat ayañqwat māyat an pās powalti. 6 Pahsat pu Pharisee-sinom añqw ahpiyyaqe, āpiy pay Herod añk wīsiwtaqamuy amumum hin as put nñnayaniqey put ankiwakw yuaatota.

A Crowd by the Lake

7 Noqw pay Jesus put aw nánatuwnayaqamuy amumum sinmuy amunaqw ahpiynihqe, wuhkovatuphat aqw'a. Noqw sinom qaan'ewakw hintaqam put añkya, Galilee-tutskwat añq'ö, pu Judea-tutskwat añq'ö, 8 Pu Jerusalem-kitsókit añq'ö, pu Idumaea-tutskwat añq'ö, pu pāyut Jordan yupqöyñaq'ö, pu ima Tyre-nikañw pu Sidon-kitsókit añqe' yesqam

pīwu. Puma put kātumaltaqat nanaptaqe, aw öki. ⁹ Noqw pam put aw nānatuwnayaqamuy amumi pañqawhç, puma put eñem tsākw pākihut maskatota, taq nāp hisat sinom qaan'ewakw hinhte', put aw hürs hómikmani. ¹⁰ Pi pam kaysiwhçamuy sinmuy qalatsintaqw, öviy sohsoyam hihta akw tütuyyaqam put aw tónokyaniqey put aw nānaqasya. ¹¹ Noqw añsakis tuyoy'e'wayom hīhikwsim put aw tātayyaqe atpipo nawhitotakahkañw, kēew pañqaqwa: Um hapi God Tíata. ¹² Noqw puma put tunvotnayaniqiw, pam pumuy tusoqmewa.

Jesus Chooses the Twelve Apostles
(Mt 10.1-4; Lk 6.12-16)

¹³ Pu pam tsomomiqnihqe, hakimuy namorstat, pumuy wánwayi. Noqw puma put awya. ¹⁴ Noqw pam pakwt löq sihkay'taqamuy namorsta, puma put amum hinnumyaniqat öviy'o, pu pam pumuy añqe' lomatuwawit yuaat-inumyaniqat ayataniqee. ¹⁵ Pu puma hīhihta akw tütuyyaqamuy qalapsintiwisniqat aw öqalat pam pumuy pasiwna, pu nuhtuñaqw nukpanhīhikwsimuy ayo ipwanwisniqat aw'i. ¹⁶ Pam imuy tavi: Simon, pam piw Peter yan put tuñwa. ¹⁷ Pu Zebedeet tiyat James-nit, pu tupkoyat John, pumuy pīwu. Pam piw Boanerges yan pumuy tuñwa; pam Yoy'umukit antaqamu, i'nihqe pam'i. ¹⁸ Pu Andrewt, pu Philip, pu Bartholomewt, pu Matthewt, pu Thomas, pu Alphaeus tiyat James, pu Thaddaeus, pu Simon sinomuy amuñem qa nātusi'taqata, ¹⁹ Pu momñwituy amumi put mātapaniqat hakiy Judas Iscariot pīwu. Noqw puma haqam kīve öki.

Jesus and Beelzebul
(Mt 12.22-32; Lk 11.14-23; 12.10)

²⁰ Noqw pay piw sinom qaan'ewakw hintaqam amumi tsovaltiqw, öviy soon kurs puma ñas'ew nōnösani. ²¹ Noqw Jesus sinomat put nanaptaqe, put ñuayaniqe awya pañqawkahkañwo: Pam okiw qanavóti'numa. ²² Noqw hakim tutavot tutuqaynayaqam Jerusalem añqw ökihqe pañqaqwa: Pam Beelzebub akw tuyqawiwta. Pam nukpanhīhikwsimuy moñwiyamuy aw yankañw nuhtuñaqw nukpanhīhikwsimuy ipwanta. ²³ Noqw pam sinmuy wánwayhqe, tūwutsit hihta tuawi'taqat akw pumuy amumi pañqawu: Ya sen Satan Satan ayo hóroknani? ²⁴ Haqam moñwtunaty nehpewhte', pas soon wúnuni. ²⁵ Pu kurs haqam kīvit nehpewhtote' soon hoñni. ²⁶ Noqw kurs Satan nāp nāmi mamke', pu nātsike', soon pam wúnuni; panis pi pam sohtini. ²⁷ Soon hak hakiy a'nō hoñvit kīyat aw pake', hihta himuyat put añqw nawhkini, hal pas mohti put some'-saa, nen pahsat pu pam put kīyat kīqötani. ²⁸ Nu umumi pas antsa pañqawni: Hak hihta ep qaanhtiniqiw, sen nuhtumiq hiñqawniqiw, pam pantaqa put ahpiy ayo yukiwmantani. ²⁹ Nīkañw hak haqam Qahováriwtaqat Hikwsit aqw hiñqawniqiw, pam pantaqa pas soon hisat put ahpiy ayo yukiwni. Panhtiqa pas sūs tūviwniqey aqw nāvitsinani. ³⁰ Ura puma pañqaqwa: Pam tuyoy'ewakw hikwsit akw tuyqawiwta, kitotaqw, öviy pam yan lavayhti.

Jesus' Mother and Brothers
(Mt 12.46-50; Lk 8.19-21)

³¹ Noqw pahsat pu put tupkomat, yuy amum, put aw ökihqe, ihpaq hoñkahkañw, put aw hakiy ayatotaqe, put wánwayya. ³² Noqw sinom kaysiwhçam put aqlap yesqam put aw pañqaqwa: Meh, uhtupkom, uñuy amum, ihpaq uñ wánwayya. ³³ Noqw pam lavayhtiqe, amumi pañqawu: Ya hak ínuu? Pu ya hakim itupkomya? ³⁴ Pu pam put aqle' yesqamuy amuhpa' yorikt, pañqawu: Kurs inuy, pu itupkomuy amumi yórikyaa. ³⁵ Pi hak haqam God tunatyayat añ hinmaqa hapi itupko, isiwa, pu ínuu.

4

*The Parable of the Sower**(Mt 13.1-9; Lk 8.4-8)*

¹ Pu piw pam wuhkovatuphat qalaveq sinmuy tutuqaynativa; noqw sinom qaan'ewakw hintaqam pep put aw tsovalti; noqw òviy pam pàkihut pàhut ep pāyawnumqat aqw pàkihqe epeq qatuptu; noqw sinom sohsoyam wuhkovatuphat qalava tutskwava yēse. ² Noqw pam tūwutsit hihta tuawi'taqat akw pumuy hīhihta tutuqayna; nihqe pumuy amumi pañqawu: ³ Kurs huvam tuqayvastotaa. Hak tāqa tsalakin'uylawniqe pasmii. ⁴ Noqw pam uylawhq, pēhu poshumi pōhpava lōhō. Noqw sūmawuy añ masay'yuñqam òkihqe añ put soswa. ⁵ Pu pēhu pikaqlōva qa pas pisay'taqat añ lōhō. Noqw añ qa pōñalaniqw, òviy pay āpiy kūkuyva. ⁶ Nikañw tāwat òvetiqw, pay ūyi kólaki; nihqe pam qa pas pas ñay'taqe, òviy tsahkwi. ⁷ Pu pēhu kutqōlpa lōhō; noqw kutqōlō wuñqe, put laknaqw, pam qa hihta himuy'va. ⁸ Pu pēhu lolmat tutskwat añ lōhōkqe kuyvaya; pu wuñqe, hihta himuy'va, pēhu sunat pakwt sihkay'tasikip aw hōyokput aniwnaya, pu pēhu payhp sunát-sikipo, pu pēhu tsivót-sikip sunát-sikipo. ⁹ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Tuqayvastotaa, uma pi naqvuy'yuñwa.

*The Purpose of the Parables**(Mt 13.10-17; Lk 8.9-10)*

¹⁰ Noqw puma nánaltyaqw, ima put aqlaqyaqam pakwt löq sihkay'taqamuy amumum it lavayit hihta tuawi'taqat put tūviñtota. ¹¹ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: God moñwtunatyayat ahpiy navoti tupkiwta pew pahsavoo. Nikañw pu' hapi pam umumiwat susmataq'a; nikañw imuywatuy qatuptsiwni'yuñqamuy amumi qa mahtaq'a. Nikañw pam tūwutsit-sa akw yuaatiwa. ¹² Puma as aw taykahkañw, tutwat, qa māmatsyaniqat òviy'o, pu aw tūqaykahkañw nanaptat, qa māmatsyaniqata; taq nāp hisat sen puma ahoy nánamtōkaqw, pumuy qaanhtipuam pumuy amuhpiy ayo yukiwni.

*Jesus Explains the Parable of the Sower**(Mt 13.18-23; Lk 8.11-15)*

¹³ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Ya uma it tūwutsit hihta tuawi'taqat qa mātsi'yuñwa? Noqw ya hin tis uma sohok tūwutsit mātsi'yuñwni? ¹⁴ Uylawhqa hapi God lavayiyat uylawu. ¹⁵ Noqw lavayi pōhpava lōhōkqa imuy amunta. Hakim lavayit as nanaptaqw, āpiy pay Satan pite', pumuy unañwpeq lavayit ūyiwqhāt pañqw ipwañwu. ¹⁶ Pu pay piw pan pikaqlōva lōhōkqa hapi imuy amunta. Hakim lavayit nanapte', hahlaykahkañw āpiy pay put kwusuyañwu. ¹⁷ Noqw lavayi pumuy unañwayamuy ep qa hūrs ñapkiwtaqw, òviy puma pay hihsavo as añ kūyuññwu. Noqw pay lavayit ep kānavotpit, sen okiwsahsañwaqat aw pituqw, pahsat pay puma unañwmokyañwu. ¹⁸ Noqw pu kutqōlpa lōhōkqa hapi imuy amunta. Hakim lavayit as nanaptat, ¹⁹ Yep qat-sit-sa aw tunatyaltote', pu kāhakiwuy akw ūnatote', pu hīhihta tuñlay'kahkañw, soq lavayit aw qa tunatyaltotiñwu. Noqw òviy lavayi pumuy unañwpeq qa hihta himuy'vañwu. ²⁰ Noqw pu lomatutskwat añ ūyiwqhā hapi imuy amunta. Hakim lavayit nanapte', kwusuye', hihta himuy'vayañwu; pētu sunat pakwt sihkay'tasikip hōyokput himuy'vayañwu, pu pētu payhp sunát-sikipo, pu pētu tsivót-sikip sunát-sikipo.

*A Lamp under a Bowl**(Lk 8.16-18)*

²¹ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Ya sen hak wihqöhít úwíknat, sívut sen puvuwhpít atpipoq távini, as pam tsotsókpít ep put tsokí'taníkánwo? ²² Pi sohsoy himu tupkiwtaqa pay mátaqtiniqe óviy pantañwu, piw sohsoy himu nanauyve hiniwhtíqa añqe' nanaptiwniqe óviy'ó. ²³ Tuqayvastotaa, uma pi naqvuy'yuñwa. ²⁴ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Uma hihta aw túqayyuñqey ep tunatyaltotimantani. Pi uma hihsa'haqam hakiy enem tuwantotaqw, pay piw pan umuñem tuwantiwmantani; pu uma añ nanaptaqamuy amumi piw nāt wūhaq noiwni. ²⁵ Pi himuy'taqat aw piw pēhu noiwni; pu nāstanihqā híkispí as hihta himuy'taqey kwayhni.

The Parable of the Growing Seed

²⁶ Pu pam pañqawu: God moñwtunatyaaat hakiy tāqat pasva poshumit uyhqat anta. ²⁷ Pam uyht, mihikq puwñwu; pu qavoñvaqw qatuptuñwu. Níkánw poshumi nahkuyvakanw, pu wuñqw, hin pam panhtiqaqat pam qa navoti'tañwu. ²⁸ Pi tutskwa nāp hihta aniwñañwu; mohti nahpi'vañwu, pu sihkuyvañwu, pu timuy tukwsinañwu. ²⁹ Pu himu aniwhtiqw, pahsat pu ūyi'taqa put tsahqañwu, pi hōhōqyaniqat aw pítuñwuniq'ō.

The Parable of the Mustard Seed

(Mt 13.31-32, 34; Lk 13.18-19)

³⁰ Pu pam pañqawu: Ya sen itam God moñwtunatyaaat hihta antaqat pañqaqawani? Ya sen itam hihta enañ put namimahtaknayani? ³¹ Pam mustard-uyit pōsiyat anta. Pam tutskwave ūyiwheq as tūwaqatsit ep pōvoshumit amunaqw sushisayhoya. ³² Níkánw pam ūyiwe', wuñwe', sohsoq hihta tusaqt-sotskit amuhpenihqe yahsayoqtiñwu; nen wukonantaqay'vañwu. Noqw óviy sūmawuy añ masay'yuñqam put atpik kihsit añ yesvañwu. ³³ Yanhaqam pam tūwutsit hihta tuawi'taqat akw nuhtumi hihíhta yuaatañwu, pay puma hin put kwusi'wisqat pan'i. ³⁴ Pam tūtuwutsit-sa akw pumuy amumi yuaata. Nihqe pay ason pumuy nánaltyaqw pam put aw nánatuwnayaqamuy amumi put sohsoq namtōmnañwu.

Jesus Calms a Storm

(Mt 8.23-27; Lk 8.22-25)

³⁵ Noqw pay ép tapkiqw, pam put aw nánatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Tuma wuhkovatuphat yupqōmiya. ³⁶ Noqw puma sinmuy suhpantaqamuy añqe' hōnayāt, puma pākihut aqw yuñā, Jesus haqam qátuhqat aqw'a. Noqw puma pañqw ahpiyya. Noqw pētu pākihu piw pumuy amumumya. ³⁷ Noqw wukohukvaqw, pāhu walalataqe, pākihut aqw a'nō yēvantaqe, nuñwu pay aqw kūyi ohpo. ³⁸ Noqw Jesus pākihut yūpaqwat epeq qōtōpay'kañw pūwi. Noqw puma put tātaynayaqe aw pañqaqwa: Tutuqaynaqa, ya itamuy so'niqw um pas qa hin unañwtini? ³⁹ Noqw pam tātayht, hūkañwuy mēwaqe, pāhut aw pañqawu: Uyiwalte', sun yúkuu, kita. Noqw hūkañw qe'tiqw, qaan'ewakw sutmakma. ⁴⁰ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Ya uma hinoqw tsawiniwyuñwa? Ya hintaqw óviy uma qa tuptsiwni'yuñwa. ⁴¹ Noqw puma pas kātayunqe nānami pañqaqwa: Ya sen i' hak himuniqw, óviy híkispí pas hūkañw, pu pāhu put aw tuqayvasta?

5

Jesus Heals a Man with Evil Spirits

(Mt 8.28-34; Lk 8.26-39)

¹ Pu puma wuhkovatuphat yupqōymi Gádara-sinmuy tutskwayamuy ep öki. ² Noqw Jesus pākihut añqw yamakq, pahsat pay hak tāqa tuyoy'ewakw hikwsit

akw tuyqawiwtaqa o'wat ep tuamtuhsöt añqwnikañw put ahsawva. ³ Pam tūamit ep okiw ki'ta. Noqw soon kurs hak put sómi'tani, pas sóoni, nāmahin pi hikis pas sivanamiqlölöt akw'a. ⁴ Hikis as pam qa sūs hokasosomhpit, pu sivanamiqlölöt akw sómiltiñwu. Nikañw pay pam sivanamiqlölöt nāhoy tutkitañwu; pu hokasosomhpit piñañwu. Pu soon kurs hak put áñwuy'tani. ⁵ Noqw pam tōkilnawit, pu tāwanawit tsotsmova, pu tūtuamit añ hinnumñwu, a'nō hiñqawkañwo, pu o'wat akw nātutkitinumñwu. ⁶ Noqw pam Jesus yāvoq túwahqe, aqw wárikqe, pas put aw naokiwlawhqe, ⁷ A'nō tōnay añqe' pañqawu: Ya um nuy hinhtiniqat nāwaknaka, um Jesus God Sus'oveqnihqat Tíata? Nu God atpip ūmi pañqawni: Um okiw nuy qa okiwsanni. ⁸ (Jesus pay put aw pañqawu: Tuyoy'eway hikwsi, tāqat añqw yámakuu, kita. Noqw ōviy tāqa pan lavayhti.) ⁹ Noqw Jesus put tūviñtaqe aw pañqawu: Ya um hin mātsiwa? Noqw pam put hu'waqe aw pañqawu: Nu Qaan'ewakw hintaqamu yan mātsiwa. Itam qaan'ewakw hintaqw ōviy'o. ¹⁰ Noqw pam pep tutskwat añqw pumuy qa lālayniqat ōviy tāqat put aw pas qaatsat nāwakna. ¹¹ Noqw pep tsotsmot áhayhke pitsōtim wuhkotonawtaqam nōnova. ¹² Noqw sohsoyam nukpanhikwsim put aw qa nātusitotaqe pañqawu: Itamuy pitsōtimuy amumi hōnaqw, itam amumi yuñni. ¹³ Noqw pahsat pay Jesus pumuy hu'wa. Noqw tuyoy'e'way hihikwsim tāqat añqw nōñakqe, pitsōtimuy amumi yuñqw, puma tōnawtaqam wuhpatpelat añ wuhkovatuphamiq a'nō yuhtukqe, pāmiq paōysoa, (lōp sōmorit pahsa'haqamo.) ¹⁴ Noqw pumuy nopni'yuñqam watqage, kīve put tūawvaya, pu añqe' tutskwavaa. Noqw sinom hin hiniwhtiqat aw kuyvawisqe, ¹⁵ Jesus aw ōki; nihqe it tāqat as nukpanhikwsit akw tuyqawiwtaqat, hal qaan'ewkw hintaqamuy hihikwsimuy akw tuyqawiwtañwuqat puma tutwa. Pam yuwsikañw, suyan unañway'kañw pep qatu. Noqw puma put aw yōrikyaqe, pas tsātsawna. ¹⁶ Noqw hakim it nukpanhikwsit akw tuyqawiwtañwuqat hin hintsaniwhqat aw yōrikyaqam aw kuyvawisqamuy put āawna, pu pitsōtimuy hinhtotiqata. ¹⁷ Noqw pay as pam pumuy tutskwayamuy añqw ahpiyniqat puma Jesus aw ō'qalya. ¹⁸ Noqw pam pākihut aqw pakitoqw, i' tāqa nukpanhikwsit akw tuyqawiwtañwuqa as put ámumniqey aw ō'qala. ¹⁹ Noqw pay Jesus put qa nakwhanaqe aw pañqawu: Um uhsinomuy amuminen, Tutuyqawhqa uñ ōkwatuwhqe, uñem hihta qaōwíhinhtiqat pumuy āawnani. ²⁰ Noqw pam ahpiynihqe, añqe' put yuaatinuma, Decapolis añ ahsupoq'a. (Pam pakwt kitsóki i'nihqe pam'i.) Noqw nanaptaqam sohsoyam kātayuñwa.

Jairus' Daughter and the Woman who Touched Jesus' Cloak
(Mt 9.18-26; Lk 8.40-56)

²¹ Noqw Jesus pākihut akw ayoqwat piw yamakq, sinom qaan'ewakw hintaqam put aw tsovalti; noqw pam wuhkovatuphat qalaveq wunu. ²² Noqw meh, hak tāqa tsotsvalkive moñw'iwtaqa Jairus yan mātsiwhqa pitu; nihqe pam Jesus túwahqe, kukmiq nātuvaqe, ²³ Okiw aw naokiwhtaqe, pañqawu: Okiw imanawhya mómok. Noqw um as okiw inumumnen, uhmuy akw put aw toñokq, pam qalapte', qátuni. ²⁴ Noqw Jesus put ámuma. Noqw sinom kaysiwhqam put añkyaqe, aw hūrs homimitiwisa. ²⁵ Noqw hak wuhti pakwt lōq sihkay'taqat yahsañwuy añ uñwáy'taqa pep nuhtuma. ²⁶ Okiw pam kaysiwhqamuy tūtuhiktuy amutsviy as hīhihta añ kānavotkañw, sohsoq hihta himuy amuhpa' sohsoq; nit qa nās'ew hihin qalaptut, tuwat soq pas qalomáhinhti. ²⁷ Nihqe pam Jesus hintsakqat navotqe, nuhtukwayñañaqw sinsonñaq put aw pítuhqe, yuwsiyat aw toño, ²⁸ Pañqawhqe ōviy'o: Nās'ew pi nu as put yuwsiyat aw tónoke' pay soon qa qalaptuni. ²⁹ Noqw pahsat

pay put ańqwuńwa súlawhti; noqwu pam tūyay qalaptuqey nahpe sunvota. ³⁰Noqwu kurs öqala nānaqwu yamakqat Jesus sunvotqe, sinmuy amumi namtökt, pańqawu: Ya hak iyuwsiy aw tońo? ³¹Noqwu put aw nānatuwnayaqam aw pańqaqwa: Meh, sinom ūmi homimitota. Noqwu hinoqwu pas piw hak ūmi tónokqat um kita? ³²Noqwu pam hakiy panhtiqat aw yórikniqe, öviy ańqe' yori. ³³Noqwu wuhit napqólpe hinhtiqat navotqe, okiw tsawinneveq tururutikańw, put aw pítuhqe, atpipo nātuvat, sohsok suan put āawna. ³⁴Noqwu pam put aw pańqawu: Itii, pay uhqapēvewni un qalaptisina. Pay um hahlaykańw qa hin'unanway'kańw, nīmani. Pay um uhtuyay ańqwu pās qalaptiswtani: ³⁵Noqwu nāt pam yuaataqwu, hakim mońwit kīyat ańqwu ökihqe, put aw pańqaqwa: Pay okiw uhti mōki. Noqwu pas um piw nāt Tutuqaynaqat aw nunuiña? ³⁶Noqwu puma pańqaqwaqwu, Jesus panis navotqe, mońwit aw pańqawu: Um qa hin unanwtini; pay um pānis-sa tuptiswini'tani. ³⁷Noqwu pay qa hak put amumniqat Jesus nakwhana, hal pay Peter-niqwu pu James-niqwu, pu tupkoat John, pūma-saa. ³⁸Pu pam mońwit kīyat aw pítuhqe, sinmuy mowawato-taqamuy amumi tātayi. Puma hińqawkahkańw, tsaykita. ³⁹Noqwu pam aw pákihqe, pumuy amumi pańqawu: Ya uma hinoqwu yanhaqam mowawatota, piw tsaykita? Pay manawhya qa mōki; pi pūwi. ⁴⁰Noqwu puma put aw tutsiwsuyhti. Noqwu pam pumuy sohsokmuy pańqwu lālayht, manawhyat nāyat-nikańw pu yuyat-nikańw pu put amumyaqamuy tsamkańw, manawhyat haqam qatsqat aw paki. ⁴¹Noqwu pam put māyat űuat aw pańqawu: Talitha cumi. Manawhya, qatuptuu, nu ūmi pańqawu, i'nihqe pam'i. ⁴²Noqwu pahsat pay manawhya qatuptuqe nakwsu. (Pam pakwt löq sihkay'tasikip yahsańwni'ta.) Noqwu pas puma pawan kātayuńwa. ⁴³Noqwu pam pumuy pās mēwaqe qa hak put navotniqat amumi pańqawu; pu puma manawhyat hihta nopnayaniqat amumi tutapta.

6

Jesus Rejected at Nazareth (Mt 13.53-58; Lk 4.16-30)

¹Pu pam pańqwu ańpiynihqe, nāp tutskway aw pitu; noqwu put aw nānatuwnayaqam put amumya. ²Pu nasuńwintalōnnit aw pituqwu, pam tsotsvalkive sinmuy tutuqaynativa. Noqwu kaysiwhqam put aw tūqayyuńqe, put aw kātayyuńqe pańqaqwa: Ya sen i' haqam iit hihta tuwi'va? Pu ya sen i' súanwuwni put aw noiwtaqa hímuu? Is uti pam may akw qaan'ewakw kātumalta! ³Puyaw qa i' wunavutsit tumaltuwi'taqa, it Maryt tíata, imuy James, nit Joses, nit pu Judat, nit pu Simon, pumuy pāvaamu? Puyaw siwamat qa yep itamumya? Kitotaqe, put aw qaán unanwtoti. ⁴Noqwu Jesus pumuy amumi pańqawu: Pay God lavay'ayaat soon qa kaptisitiwńwu, hal pay nāp tutskway ep-saa, pu sinomuy amuhpaa, pu nāp kiy ep'e. ⁵Noqwu pay pam kurs hin pep a'nō hihta tumaltaniqe, öviy pay panis pam híkikwmuy tūtuyyaqamuy amumi may akw tónokqe qalaptisina. ⁶Nihqe pam pumuy qatuptiswiniyamuy ep amumi kātayta. Pu pam pań kitsókinawit sinmuy tutuqaynatinuma.

Jesus Sends out the Twelve Disciples (Mt 10.5-15; Lk 9.1-6)

⁷Pu pam pakwt löq sihkay'taqamuy wāńwayhqe, pahsat pumuy lōlōqmuy ańqe' ayativa; nihqe tuyoy'e'wakw híhikwsimuy amumi pumuy öqalat huyta. ⁸Nihqe pay pumuy qa hihta hinwisniqat amumi pańqawu. Pay panis natōńpi'wisni, qa tukpuy'wisni, qa nitkay'wisni, qa sivamoki'wisni. ⁹Pu puma tōtsi'wisni; pu qa löq napnay'wisni. ¹⁰Pu pam pumuy amumi

pañqawu: Umuñaqw löyöm haqam kīmi pake', hisat pep kitsókit añqw ahpiyniqey pahsavo qátumantani. ¹¹ Pu ason kurs haqawat umuy qa pās taviyat, umumi qa tūqayyuñqw, uma pañqw ahpiynen, umuhkukqölnaqw qöat ayo tsatswimantani, pumuy amunkiwakw hihta sutuawi'tani. Nu umumi pas antsa pañqawni: Hisat hin yukiltiniqat aw pituqw, pep kitsókit ep sinmuy amuñem pas is óhini. Puma Sodom-nikañw pu Gomorrhat ep sinmuy amuhpenihqe pas pavan amuñem nuhtsel'ewayhtini. ¹² Noqw puma pañqw ahpiyyaqe, sinmuy tunatyay añqw lasyaniqat amumi yuaatinumya. ¹³ Pu puma sinmuy amuñaqw kaysiwhqamuy nukpanhihikwsimuy ipwanwisa, pu kaysiwhqamuy tütuyyaqamuy wihkuyit akw lelwiyat, qalapsintiwisa.

The Death of John the Baptist
(Mt 14.1-12; Lk 9.7-9)

¹⁴ Noqw Jesus natñwaniat ahsupoq nanaptiwhq, pep tutskwat ep Moñwi, Herod yan mätsiwhqa, put navotqe pañqawu: I' hapi küyit akw tütuvoylalawhqa John. Pam mokiwuy añqw ahoy tātayhqe, öviy pas pavan öqaltumalat hintsaki. ¹⁵ Noqw sinom pētu pañqaqwa: Pam Elias, piw pētu pañqaqwa: Pam God lavay'ayaata, imuy lavay'aymuyatuy hisatñahaqaw yesqamuy amuni. ¹⁶ Noqw Herod put navotqe pañqawu: Ura nu John qötötkuqw, i' pam'i; kurs pam mokiwuy añqw ahoy tātayi. ¹⁷⁻¹⁹ I' Herod pi ura tupkoy Philip nōmayat hakiy Herodias amum qatuptuqw, John put aw pañqawu: Um uhtupkoy nōmanawhkiqw pam pas qa suanta. Noqw öviy Herodias pas John nōyi'ta. Noqw Herod put unañwve hinhtiniqe, John aw hakimuy hōnaqw, puma put nūayaqe, sivikimi panaya. Noqw Herodias as John nīnaniqey ankañw, Herod atsviy kurs hin panhtini. ²⁰ Pi Herod John aw tunatyawmaq'ö. Pi John súanhinmakañw pās unañway qatu. Noqw Herod put aw navoti'taqe, put kaptsi'ta; nihqe put aw tūqaytaqe, nāmi soon unañwti. Nikañw pam hahlaykañw put aw tūqaytañwu. ²¹ Noqw hisat nukwáñw'ew Herod tihtiwhpuyat aw pituqw, pam nuhtumi moñw'iwyuñqamuy nōviwhqat aw tūtsama, imuy pavan solāwamomñwituyu, pu Galilee-tutskwat ep pavansinmuy piwu. ²² Noqw Herodias tiat māna ep pákihqe, wunimaqw, Herod put aw nahyoñwa, pu put amum yesqamu. Noqw Moñwi mānat aw pañqawu: Um hihta nāwakne', put öviy inumi tūviñtaqw, nu un put máqani, kita. ²³ Nihqe pas pam put aw qaöwílvyayhtiqe pañqawu: Pay um pas nāp hihta öviy inumi tūviñtaqw, soon nu un qa máqani, hikis pas imoñwtunatyay nāsamiq yantaqata. ²⁴ Noqw pam pañqw ahpiynihqe, yuy aw pañqawu: Ya nu hihta öviy tūviñtani? Noqw pam aw pañqawu: Pay aw küyit akw tütuvoylalawhqtat John qötöyat awu. ²⁵ Noqw pahsat pay pam kaktaykañw, Moñwit aw pákihqe, aw pañqawu: Um küyit akw tütuvoylalawhqtat John qötöyat inpit ep íniwtaqat pay pu' nuy máqaniqat nu nāwakna. ²⁶ Noqw pas as Moñwi qahahlayhtikañw pay nuñwu pi pas aw qaöwílvyayhtiqe, pu imuy pep put amum yesqamuy tuway'taqe, öviy kurs hin nawus qa hu'wanani. ²⁷ Nihqe pahsat pay hakiy nīnañwuqa put qötöyat kwistoniqat Moñwi aw pañqawu. Noqw pam ahpiynihqe, sivikive put qötöyat ayo túkuhqe, ²⁸ Inpit ep íniwtaqat kwusivaqe mānat aw put tavi. Noqw māna yuy put maqa. ²⁹ Noqw John aw nānatuwnayaqam put nanaptaqe, ep ökihqe, tokoyat haqami taviwisa.

Jesus Feeds the Five Thousand
(Mt 14.13-21; Lk 9.10-17; Jn 6.1-14)

³⁰ Noqw ima ayaiwyuñqam Jesus aw natsvalayaqe, hihta hinhtotiqey, pu hihta tütutuqaynayaqey sohsok put āawnaya. ³¹ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Túmai, nuhtuñaqw haqami qayēsihwpumiya. Nen itam hihsavo pep

nāsuñwnayani. Pas pi sinom kaysiwhqam ökiwkahkañw, ahpiy sasqayaq, öviy soon kurs hisat qenitiqw puma ñas'ew nönösani. ³² Pu öviy puma pay nanalt päkihut akw haqami qayësiwhpumiya. ³³ Noqw pumuy ahpiyyaqw, sinom kaysiwhqam amumi täyuñqe, Jesus tuwi'yuñqe, sohsokivaq kitsókit añqw pañso nāp yuhtukqe, amuhpeqtotaqe, aw tsovalti. ³⁴ Noqw Jesus päkihut añqw yamakqe, sinmuy qaan'ewakw hintaqamuy túwahqe, pumuy ökwatuwa, soñawnen pi puma kanelmuy amumi qa hak tunatyawtaqat pañyuñqw öviy'o. Nihqe pahsat pu pam pumuy hihita tutuqaynativa. ³⁵ Noqw pay nuñwu tapkiwmaq, put aw nānatuwnayaqam put awyaqe aw pañqawa: Pas hapi yep qayësiwa; noqw hapi pay pas hisatniqti. ³⁶ Um as sinmuy hōnaqw, puma añqe' tutskwava nankwusani, pu kitsókinawita; nen nennem hihta tunöstuiyani; taq puma qa hihta nitkay'yuñwa. ³⁷ Noqw pam lavayhtiqe amumi pañqawu: Huvam nopnayaa. Noqw puma put aw pañqawa: Ya itam haqami huhyawise', löp sunat sivat akw pölavikit tuiye', pumuy nopnayani? ³⁸ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Ya uma hihsa'haqam pölaviki'yuñwa? Kurs aw pohtayaa. Noqw puma nanaptaqe pañqawa: Tsivot pölavikita, pu löqmuy päkiwhtuy. ³⁹ Noqw puma sinmuy sakwátusaqat añ tōnawyuñqamuy yesvanayaniqat pam amumi pañqawu. ⁴⁰ Noqw sinom nānan'ik tōnawkahkañw yesva, hahqe' tsivot-sikip susnatya, pu hahqe' löp sunat pakwt sihkay'yuñqamu. ⁴¹ Noqw pam tsivot pölavikit päkiwhtuy enañ ömahtat, ömiq taykañw, put ep hahlayhtit, pölavikit yónoyhtat, put aw nānatuwnayaqamuy amumi put oya. Noqw puma sinmuy amuhpa' o'ya. Pu pam löqmuy päkiwhtuy sohsokmuy añ huyta. ⁴² Noqw sinom sohsoyam nönösaqe ööya. ⁴³ Noqw puma pölavikit akwsiñput tsovalayaqe, pakwt löq sihkay'taqat hoaput aqw opomnaya, pu päkiwhtuy akwsiñput piwu. ⁴⁴ Noqw tahtaqt pölavikit añqw nönösaqam tsivot-sikip sōmorit pahsa'haqamo.

Jesus Walks on the Water
(Mt 14.22-33; Lk 6.15-21)

⁴⁵ Noqw nāt pam sinmuy añqe' hōnantaqw, put aw nānatuwnayaqam pay añwu päkihut aqw yuñe', put ahsavo ayoqwat Bethsaidat aqwyaniqat pam pahsat pay pumuy tusoqhona. ⁴⁶ Pu öviy pam sinmuy añqe' hōnaqe, nāwaknaniqe tsomomiq'a. ⁴⁷ Noqw masiphiqw, päkihu wuhkovatuphat nāsavaqe hinma; noqw pam tutskwava nālaa. ⁴⁸ Noqw pumuy amuhpewi hühukq, öviy puma añqe' kwetstiwisqe pas qa nātusi'wisa. Noqw Jesus pumuy pantsakwisq amumi tätayhqe, tālawiwwaqw pāvaqe waymakañw, pumuy amumi pituto; nihqe as pay soon pumuy amuhpeq qa yūmosani. ⁴⁹ Noqw puma put pāvaqe waymaq tutwaqe, pay himu tualañwnihqat wūwayaqe, a'nö hiñqawa, ⁵⁰ Ispi puma sohsoyam put tutwaqe tsātsawnaqee. Noqw pahsat pay pam pumuy amumi yuaaykuqe pañqawu: Pay uma qa hin unañway'yuñwni. Pay nūu. Uma qa tsawiniwyuñwni. ⁵¹ Pu pam pumuy amumiq päkihut aqw wūvi; noqw hūkañw qe'ti. Noqw puma hihin wūwankahkañw kätayyuñwa, ⁵² Puma a'nö unañway'kahkañw pölavikit ep kätumaltiwihqat qa mätsi'yuñqe öviy'o.

Jesus Heals the Sick in Gennesaret
(Mt 14.34-36)

⁵³ Noqw puma ayoqwat nöñakqe, haqami tutskwat Gennesaret aw ökihqe, pähut qalavoq hoyoyotota. ⁵⁴ Noqw puma päkihut añqw nöñakq, pahsat pay sinom Jesus māmatsya. ⁵⁵ Nihqe tutskwat añ ahsupoq yuhtukqe, hakim tütuyyaqamuy ahpāt añ qatsyaqamuy put háqamnihqat nanaptaqe, pañso

pumuy tsamvanta. ⁵⁶ Noqw pam haqami kitsókimi pituqw, sen pas wuhkok-itsokit, sen tutskwave kitsókit aw pituqw, sinom ööputuy kisonve o'yaqw, pay nas'ew yuwsiyat qalawñwayat aw tónokyaniqey put aw ö'qalya. Noqw hakim hihsa'nihqam aw tónokyaqam qalaptuya.

7

The Teaching of the Ancestors (Mt 15.1-9)

¹ Pahsat pu ima Pharisee-sinom hakimuy tutavot tutuqaynayaqamuy Jerusalem añqw ökihqamuy amumum Jesus aw tsovalti. ² Noqw Jesus aw nánatuwnayaqam qa māvaqtotat, nōsiwhqat nōnovaqw, haqawat amumi tāyuñqe, pay umumi qaantaqat tutwa. ³ Ima pi Pharisee-sinom-niqw pu sohsoyam Jew-sinom wūwukwmuy lavaiyamuy añ hinwisqe, öviy qa māvaqtote', qa nōnōsañwu. ⁴ Pu puma huhyankiñaqw öke', qa māvaqtote', qa nōnōsañwu. Pu ahpiy hihita añ hinwisniqat tutaptiwhqat puma aw tunatyawwisa. Puma yan hintsak-wisa: Puma kukyapit, pu sīsivut pās kuksiyañwu, pu sikasivat añqw tsatsqaptat yukiwyuñqata, pu nōnōspita. ⁵ Noqw öviy Pharisee-sinom, tutavot tutuqaynayaqamuy amumum Jesus tūviñtotaqe aw pañqawu: Ya ūmi nánatuwnayaqam hinoqw wūwukwmuy tutavoyamuy qa an hinwisqe, soq qa māvaqtotat, nōnovañwu? ⁶ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Ura Esaias añwu pay umuy nawip'ew hinyuñqamuy pas súañqawhqe yan pēna: Ima sinom moay akw nuy kaptsilalwa, noqw pi unañwaam inuñaqw yāvahaq'a. ⁷ Piw haktonsa inumi okiwlalwakahkañw, sinmuy tutavoyamuy pas antsa tutuqayhpinihqat pan put tūtutuqaynaya, yan'i. ⁸ Uma pi God tutavoyat ayo yuki'kahkañw sinmuy wukwnavotiyamuy pas pas'i'yuñqe ñuy'yuñwa, sīsivut pu kukyapit pās kuksiyakahkañwo. Pu ahpiy pāvan'e'wakw hihita uma hinwisa. ⁹ Pu pahsat pam pumuy amumi pañqawu: Pas pi öviy uma tutuhisnikañw umuhwukwnavotiy añ hinwisniqey öviy God tutavoyat qa himuya. ¹⁰ Oviy pi Moses ura pañqawu: Um unay pu unuy pumuy kaptsi'tani. Pu hak nay, sen yuy aqw qalomáhiñqawhqa pay as mokmantani, ura kita. ¹¹ Noqw úmawat pi pañqawu: Pu kurs sen hak haqam nay, sen yuy aw pañqawu: Pay as ka um ihmuy akw moñwvastiniqw, piw pam Corban (pam God aw noiwa, i'nihqe pam'i) kite', pay qa hintamantani. ¹² Nihqe yan uma hakiy nay, sen yuy eñem hihta hinhtiniqw aw uhtayañwu. ¹³ Yan uma umuhwukwnavotiy nuhtumi mātapyaqe God lavaiyat ayo yuki'yuñwa, pu ahpiy yāyantaqat uma hinwisa.

The Things that Make a Person Unclean (Mt 15.10-20)

¹⁴ Pu pam sohsokmuy sinmuy wáñwayhqe, amumi pañqawu: Uma sohsoyam inumi tūqayyuñwe', māmatsyani. ¹⁵ Himu sinot qa ahsonvenikañw put ahsonmi pake', soon put tuyoy'ewakwtani. Pi sinot unañwayat añqw nōñantaqa hapi put tuyoy'ewakwtañwu. ¹⁶ Tuqayvastotaa, uma pi naqvuy'yuñwa. ¹⁷ Noqw pam sinmuy amuñaqw kīmi pakiqw, put aw nánatuwnayaqam it lavayit hihta tuawi'taqat put tūviñtota. ¹⁸ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Puyaw uma piw pas qa mātsi'yuñwa? Puyaw himu sinot qa ahsonvenikañw put ahsonmi pake', soon put tuyoy'ewakwtaniqw uma put qa mātsi'yuñwa? ¹⁹ Ispi pam put unañwayat qa aqw pakit, ponoyat aqw pake' kwayñavehaqam maspiwñwu. Yan pam lavayhtiqe, sohsoq nōsiwhqat kwañw'ewaynihqat pañqawu. ²⁰ Pu pam pañqawu: Pi himu sinot unañwaq nōñakqa hapi put tuyoy'ewakwtañwu. ²¹ Pi ii himu

sinmuy unañwayamuy añqw nõnanta: Qalomátunatyá, nõmaqtsit sokoptunatyá, tokot sokoptunatyá, tuqwyantunatyá, ²² Uyiñwtunatyá, tuñlay'tunatyá, nukpantunatyá, unatwi, qaunánwtalqatsi, unañwtuya, nuhtumiq qalomálvayi, kwivi'nañwa, honaq'unañwa. ²³ Ii hapi qalomáhimu sinot unañnaqw nõnantaqa hapi put tuyoy'ewakwtañwu.

A Woman's Faith (Mt 15.21-28)

²⁴ Pu pam piw pañqw ahpiynihqe, Tyre-kitsókit, pu Sidon-kitsókit pumuy aqlavoo, nihqe kīmi pákihqe qa hak navotniqat nāwakna; nikañw soon kurs qa navotniwtani. ²⁵ Pi hakiy wuhtit tiat manawhya tuyoy'ewakw hikwsit akw tuyqawiwtaqw, yuat Jesus hintsakqat navotqe, ep pítuhqe, kukmiq nātuva. ²⁶ I' hak wuhti pep tutskwat ep sínonikañw, Greek-sinmuy lavayiya-muy yuaata; nihqe as pam put tiyat añqw nukpanhikwsit hóroknaniqat okiw aw nāwakna. ²⁷ Noqw Jesus put aw pañqawu: Ason tsātsayom mohti õõyani, taq soon pi hak tsātsakwmuy nõsiwhqayamuy õmahtat, pu popkotuy amumi maspañwu. ²⁸ Noqw pam lavayhtiqa aw pañqawu: Pas antsaá, Tutuyqawhqa; noqw pay pi popkot nõnõspit atpikaqa tsātsakwmuy nõvayamuy piñput nõnovañwu. ²⁹ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay um yan lavayhtit nímani. Pay nukpanhikwsi uhtiy añqw yama. ³⁰ Noqw wuhti kiy ep pituqw pay kurs nukpanhikwsi put tiyat añqw yama; noqw pam ahpay añ wáõkiwta.

Jesus Heals a Deaf and Dumb Man

³¹ Pu piw Jesus Tyre-nikañw pu Sidon pumuy qalañaqw ahpiynihqe, Decapolist tutskwat qalavaqa hinmakañw, Galileet ep wuhkovatuphat ep pitu. ³² Noqw hakim hakiy naqsöp'iwkañw huhrulqat yuaataqat put aw wikvayaqa, as pam put aw hintsanniqat aw nānawakna. ³³ Noqw pam suhpantaqamuy sinmuy amuñaqw put qalavo wikt, put naqvumiq malatsiy panat, tōhakt, leniyat aw toño, ³⁴ Nit pu õmiq yorikt, wupahikwsut, put aw pañqawu: Ephphatha, (hõtsíltii, i'nihqe pam'i). ³⁵ Noqw pahsat pay put naqvuat hõtsíltiqw, pu leñiat nāhiwa. Noqw pam suyan yuaativa. ³⁶ Noqw pam pumuy mēwaqa put pantaqat qa hakiy āawnayaniqat amumi pañqawu. Noqw tuwat soq pam pumuy pās mēwaqw pahsat pas puma añqe' tunvotnaya. ³⁷ Pas pi puma kātayyuñqe, õviy pañqaqwa: Pas sohsok hihta qaõwíhinhti; pas nanaqsõptuy naqvuyamuy hõtahta, pu qayuáatotaqamuy yuaaykina.

8

Jesus Feeds the Four Thousand (Mt 15.32-39)

¹ Noqw ephaqam sinom wukotsovawkañw, qa hihta nitkay'yuñqw, Jesus put aw nānatuwnayaqamuy wánwayhqe, amumi pañqawu: ² Pas nu sinmuy õkwatuwa, pu' pāyis tēvep inumumyakahkañw, okiw kurs hihta nõnovani. ³ Noqw nu pumuy qa õyiwyuñqamuy kīkiyamuy añqe' hõnaqw, soon puma qa māmañuani, pi pētu yāvaqhaqaw õki. ⁴ Noqw put aw nānatuwnayaqam lavayhtotiqe put aw pañqaqwa: Puyaw sen hak haqam nõsiwhqatnen imuy sinmuy yep qayēsiwhpuve haqam õynani? ⁵ Noqw pam pumuy tūviñta: Ya uma hihsa'haqam pōlaviki'yuñwa? Noqw puma pañqaqwa: Tsánee. ⁶ Pu pam sinmuy tutskwava yesvaniqat amumi pañqawu. Nit pu pam tsañe' pōlavikit õmahtat, put ep hahlayhti, nit put yõnoyhtat, pu put aw nānatuwnayaqamuy amumi put oya, sinmuy nopnayaniqat õviy'o. Noqw puma panhtoti. ⁷ Noqw puma hikikw hiñsakwmuy pāvakiwhtuy kinumya. Noqw pam pumuy ep hahlayhtit, pu put aw nānatuwnayaqam sinmuy piw nopnayaniqat amumi

pañqawu. ⁸ Pu òviy puma nōnōsaqe òōya. Noqw puma yónoyhput akwsiñqat tsovalayaqe, tsañe' hoaput añ opomnaya. ⁹ Noqw ima nōnōsaqam nālöp sōmorit pahsa'haqamo. Noqw pam pumuy añqe' hōna. ¹⁰ Nit pahsat pay pam put aw nánatuwnayaqamuy amumum pākihut aqw pakit, Dalmanutha-tutskwat ep pitu.

The Pharisees Ask for a Miracle
(Mt 16.1-4)

¹¹ Noqw hakim Pharisee-sinom put aw òkihqe, amum nānwuy'yuñqe, put aw tuwantota; nihqe as pam òñaqw kātatayhpi hihta tuawi'taqat mahtak-naniqat put aw ò'qalya. ¹² Noqw pam unañwpeq òykitat pañqawu: Ya hinoqw pu' qatsívaptsiwyuñqam kātatayhpi hihta tuawi'taqat aw yórikyaniqey-sa nānawakna? Pas antsa nu umumi pañqawni: Pay soon kātatayhpi hihta tuawi'taqā pu' qatsívaptsiwyuñqamuy amumi mahtakiwni. ¹³ Pu pam pumuy amuñaqw nakwsut, pākihut aqw piw paki, wuhkovatuphat yupqöymiq yámakniqee.

The Yeast of the Pharisees and of Herod
(Mt 16.5-12)

¹⁴ Noqw put aw nánatuwnayaqam kurs pölavikit suhtokya; pay puma pākihut añqw pas panis sūkw pölaviki'yuñwa. ¹⁵ Noqw pam pumuy u'nanaqe, amumi pañqawu: Uma tunatyaltote', Pharisee-sinmuy pēkeniyamuy ep qa ūnaiwyuñwni, pu Herod pēkeniyat ep'e. ¹⁶ Noqw puma nānami pañqaqwa: Itam qa nitkay'wisq, òviy pañqawu. ¹⁷ Noqw Jesus put navotqe, pumuy amumi pañqawu: Ya uma hinoqw qa pölaviki'wisqey lavayta? Puyaw uma nāt a'nō unañway'yuñwa? ¹⁸ Ya uma pōsi'kahkañw qa tāyuñwa, piw naqvuy'kahkañw, qa nanvotyā? Ya uma qa u'ni'yuñwa? ¹⁹ Ura nu tsivot-sikip sōmorit pahsa'nihqamuy tahtaqtuy amuhpa' tsivot pölavikit yónoyhtaqw, uma akwsiñqat tsovalayaqe, hihsakip hoaput opomnaya? Noqw puma put aw pañqaqwa: Pakwt löq sihkay'taqata. ²⁰ Pu ura nu nālöp sōmorit pahsa'nihqamuy sinmuy amuhpa' tsañe' pölavikit yónoyhtaqw, uma akwsiñqat tsovalayaqe, hihsakip hoaput opomnaya? Noqw puma pañqaqwa: Tsáñee. ²¹ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Noqw ya hintaqw òviy uma nāto qa māmatsya?

Jesus Heals a Blind Man at Bethsaida

²² Pu pam Bethsaidat ep pitu. Noqw hakim hakiy qapostalqat put aw wik-vayaqe, pam put aw hintsanniqat aw nānawakna. ²³ Noqw pam qapostalqat māyat ūuat, kīñaqw qalavo put wīki; nit put posmiq töhakt, pu lövaqw may akw put aw toñokt, sen pam hihta túwahqat túviñta. ²⁴ Noqw pam kwuhpukt, pañqawu: Pay nu sinmuy himutsotskit anyuñqamuy yaktaqw tuwa. ²⁵ Noqw pahsat pu piw pam put posmiq lövaqw may akw hintsanqw, put pōsiat tālawva. Noqw pam powaltiqe, pas suyan sohsokmuy tuwa. ²⁶ Pu Jesus put kīyat aw hōna pañqawkañwo: Um qa kīmini; piw um qa hakiy kīve it āawnani.

Peter's Declaration about Jesus
(Mt 16.13-20; Lk 9.18-21)

²⁷ Pu Jesus put aw nánatuwnayaqamuy amumum pañqw ahpiynihqe, Caesarea Philippi añ kitsókinawit nakwsu. Noqw pumuy pañsoyaqw, pam put aw nánatuwnayaqamuy túviñtaqe amumi pañqawu: Ya sinom nuy hákiynihqat pañqaqwa? ²⁸ Noqw puma pañqaqwa: Yaw um kūyit kw tūtuvoylalawhqa John-nihqat pañqaqwa. Pu yaw um Elias-nihqat pētu pañqaqwa. Pu haqawatuyniqw yaw um himuwa God lavay'ayaata. ²⁹ Pahsat pu pam

pumuy amumi pañqawu: Noq̄w úmuyniq̄w nu hak'i? Noq̄w Peter hu'waqe, put aw pañqawu: Um hapi Christ, (God ahpiy moñw'asi'taqa). ³⁰ Noq̄w pam pumuy pās mēwaqe, puma put pantaqat qa hakiy āawnayaniqat amumi pañqawu.

Jesus Speaks about His Suffering and Death
(Mt 16.21-28; Lk 9.22-27)

³¹ Pahsat pu pam yuaatwaqe, pumuy amumi pañqawu: Pas nu' Sinot Tiat kurs hin hīhihta añ qa kānavotni. Noq̄w ima wukw'a'yat-niq̄w, pu God awwat mohpeq momñwit-niq̄w, pu tutavot tutuqaynayaqam nuy tūvayani, piw nuy nīnayani. Noq̄w pāyis talq nu ahoy tātayni. ³² Noq̄w pam it pas suyan pañqawh̄q, ōviy Peter put qalavo lánaknat mēwa. ³³ Noq̄w pam namtökq̄e, put aw nánatuwnayaqamuy amuhpa' tātayht, Peter u'nanawe aw pañqawu: Inuhkwayñavoo, Satan! taq um qa God tunatyayat wūwantat, tuwat soq sinmuy tunatyayamuyu. ³⁴ Pu pam sinmuy put aw nánatuwnayaqamuy enañ wánwayh̄qe amumi pañqawu: Inuñkniq̄ey nāwaknaqa nāqahihtat, nahoylehtsiy ikwiltat, inuñk nakwsumantani. ³⁵ Pi qatsiy kahkawnaqa hapi put kwayh̄ni; pu inuñem tunatyat, pu lomatuawit ōviy qatsiy kwayh̄qa hapi put tuyqawvani. ³⁶ Ispi puyaw as sino tūwaqatsit sohsok himuy'vakañw nāp qatsiy kwahe', hin pam put akw moñwvastini? ³⁷ Ya sen sino hihta akw qatsiy ahoy nāptini? ³⁸ Paniq̄w hapi ōviy haqawa pu' tuskap'iwyuñqamuy, qaanhinwisqamuy qatsívaptsiwyuñqamuy amutpip nuy, ilavayiy enañ hahmanq̄w, nu' Sinot Tiat put hapi tuwat hahmanni, nu hisat ihoñviaymuy qahováriwyuñqamuy tsamkañw, Inay lolmat tālawñwayat yankañw pītee.

9

¹ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Pas antsa nu umumi pañqawni: Soon pas hisat God moñwtunatyat ōqalat yankañw pītuni. Noq̄w ima yep hoñqamuy amuñaqw haqawat nāt mokiwyuy qa aw ōke' put aw yórikyani.

The Transfiguration
(Mt 17.1-13; Lk 9.28-36)

² Pu ahpiy navaysikis talq, Jesus Peter-nit, James, pu John, púmuy-sa tsamkañw, haqami wupatukwit aqwnih̄qe, pepeq pumuy amutpik alōnti. ³ Noq̄w yuwsiat nūvat an qōtsat̄iq̄e pavan pas talqaqsala; noq̄w pas soon hak tūwaqatsit ep tsatsákmōtsaput hintsakqa put an pas pavan qōtsatani. ⁴ Noq̄w pahsat pu Elias, Moses amum pumuy amumi mātaqt̄iq̄e, Jesus amum yuaata. ⁵ Noq̄w Peter lavayht̄iq̄e, Jesus aw pañqawu: Tutuqaynaqa, pas hapi itam yépeqyaqw lolma. Himu as ōviy itam payhp kistotani, suk-wat únemnit, pu suk-wat Moses énemnit, pu suk-wat Elias énemi. ⁶ Pay pam kurs hiñqawniq̄e ōviy pañqawu, pas puma tsātsawnaqw ōviy'o. ⁷ Noq̄w ōmaw pepeq pumuy amumi kihsiwnaqw, añqaw hakiy tōnaat pañqawu: I' hapi pas aw iunañwa Itii; put uma aw tuqayvahsi'wisni. ⁸ Noq̄w āpiy pay puma añqe' yórikyat, qa hakiy tutwa; pay Jesus nāla pumuy amumuma. ⁹ Noq̄w puma tūkwiñaqw hanwisq, pam pumuy pās mēwaqe, amumi pañqawu: Ason pas nu' Sinot Tiat hisat mokiwyuy añq̄w ahoy tātayniqat aw pahsavo uma hin yórikyaq̄ey qa hakiy āawnayani. ¹⁰ Noq̄w puma put lavayiyat nuy'yuñwa; nih̄qe pam mokiwyuy añq̄w ahoy tātayniq̄ey hiñqawh̄qat nātuviñlalwa. ¹¹ Noq̄w puma put tūviñtotaq̄e aw pañqawu: Ya hinoq̄w tutavot tutuqaynayaqam Elias soon qa mohti pītuniqat lavayta? ¹² Noq̄w pam pumuy hu'waqe amumi pañqawu: Pay Elias pas antsa mohti pite', sohsok hihta añ ahoy aw antsantani. Noq̄w Sinot Tiat hin pey'taqw, pan kurs nu hin qa hīhihta añ kānavote', qa hímuniwh̄tini.

¹³ Noqw nu umumi pañqawni: Pay as Elias pas antsa pitu. Noqw puma hin nānawaknaqey an put hintsatsna, hin pam pey'taqat pan'i.

Jesus Heals a Boy with an Evil Spirit
(Mt 17.14-21; Lk 9.37-43a)

¹⁴ Noqw pam put aw nānatuwnayaqamuy amumi pítuhqe, sinom qaan'ewakw hintaqam pumuy amumi tsovawtaqamuy amumi yóri. Noqw tutavot tutuqaynayaqam pumuy amumum hīhihta yuaatotaqe, pumuy tūviñlalwa. ¹⁵ Noqw sinom sohsoyam Jesus tutwaqe, pas aw kātayyuñqe, pahsat pay aw yuhtukqe aw hahlayhtoti. ¹⁶ Noqw pam tutavot tutuqaynayaqamuy amumi pañqawu: Ya uma hihta pumuy amumum yuaatota? ¹⁷ Noqw sinmuy amuñaqw haqawa lavayhtiqe aw pañqawu: Tutuqaynaqa, nu as itiy tiyot ūmi wikva, hikwsi hakiy lavayiyat nawhkiñwuqat akw okiw pam tuyqawiwtawq ōviy'o. ¹⁸ Hikwsi put haqam ñue' okiw tutskwamiq put tūvañwu; noqw qōtmokñwu, pu tamay ñuriritikañw nawhtañwu. Noqw as ūmi nānatuwnayaqam put añqw put ayo hóroknayaniqat nu amumi pañqawhq, pay puma kurs hin panhtotini. ¹⁹ Noqw pam lavayhtiqe, put aw pañqawu: Is ohi uma pu' qatsívaptsiwyuñqam qatuptsiwni'yunqamu, ya nu hihsavohaqaqam umumum yantani? Ya nu hihsavohaqaqam umuy maqsonlawni? Pew wikyaa. ²⁰ Noqw puma put aw put wikya. Noqw hikwsi Jesus tuwaqw, tiyo homimiyykuqe, okiw pam tutskwamiq yēvaqe, qōtmokiwkañw añqe' waöötinuma. ²¹ Noqw Jesus put nayat tūviñtaqe, aw pañqawu: Ya i' hísathaqaqam it aw pitu? Noqw pam pañqawu: Pay tsayñahaqaq'ö. ²² Noqw pam piép as it hovalanik qōhit aqw tūvañwu, pu pāhut aqw'a. Noqw kurs um hihta tuwi'te', um okiw itamuy ökwatuwni, nen itamuy paañwani. ²³ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay um tuptsiwhq'ö; tuptsiwhqat eñem sohsoy himu pasiwta. ²⁴ Pahsat pu tsākw naat okiw pakkañw pañqawu: Tutuyqawhqa, nu tuptsiwa, um okiw iöwituptsiwniy ep nuy paañwani. ²⁵ Noqw sinom put aw yuyutyawq, Jesus amumi yórikqe, tuyoy'ewakw hikwsit mēwaqe, aw pañqawu: Um hikwsi hakiy lavayiyat nawhkiñwuqa pu naqvuyat uhtañwuqa, nu ūmi pas pañqawni: Um put añqw yámakni; nen pāpu qa hisat aw pákini. ²⁶ Noqw hikwsi a'nö hiñqawht, put homimiyykunat, añqw yama. Noqw pay sumataq pas mokq, öviy wūhaknihqam pañqaqwa: Pay möki. ²⁷ Noqw Jesus put mayat ñuat, lánaknaqw, pam wunuptu. ²⁸ Noqw pam ahpami pakiqw, put aw nānatuwnayaqam pay nanaltyakahañw put tūviñtototaqe aw pañqaqwa: Ya hintaqw öviy itam kurs hin put hóroknayani? ²⁹ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Pay i' yantaqa pas nāwakinpit akw-nikañw pu napwalnit-sa akw ayo hórokniwñwu.

Jesus Speaks again about His Death
(Mt 17.22-23; Lk 9.43b-45)

³⁰ Noqw puma pañqw ahpiyyaqe, Galilee-tutskwat añ ayo nōña; noqw qa hak put navoti'taniqat pam nāwakna. ³¹ Pi pam put aw nānatuwnayaqamuy tutuqaynaqe, amumi pañqawu: Nu' Sinot Tiat sinmuy öqalayamuy aw mātaviwni. Noqw puma nuy nīnayani. Noqw ason nu nīniwe', payis talqat ep ahoy tātayni. ³² Noqw puma put hiñqawhqaqat qa māmatsyakañw, piw put tūviñtotaniqey nānahtsopya.

Who Is the Greatest?
(Mt 18.1-5; Lk 9.46-48)

³³ Pu pam Capernaum ep pitu. Nihqe pam ahpavenikañw pumuy yan tūviñta: Ya uma añqwyaqe hihta nānami pas pavan yuaatiwisa? ³⁴ Noqw puma qa hiñqaqwa; puma pi añqwyaqe haqawa pa pas suspavanniqaqat nānami

yuaatiwisa. ³⁵ Noqw pam qatuptut pakwt löq sihkay'taqamuy wánwayhqe, amumi pañqawu: Mohpeqniqey nāwaknaqa hapi sohsokmuy amuñaqwu nuhtuñkmantani, pu sohsokmuy tumalay'tamantani. ³⁶ Pu pam hakiy tsākw pañso wikqe, amuhsonve tavit, put tsöpahtat, pumuy amumi pañqawu: ³⁷ Haqawa inuñem yan hihtawat tsākw pās távihqa hapi nuy pās távimantani, pu haqawa nuy pās távihqa hapi qa nuy pās tavit, añqw nuy pew távihqat pās távimantani.

Who Is not against Us Is for Us
(Lk 9.49-50)

³⁸ Noqw John lavayhtiqe, pañqawu: Tutuqaynaqa, hak itamum qa hinmaqa uhnatñwaniy aw yankañw nukpanhihikwsimuy ipwanta. Noqw itam aw yórikyaqe put mēwaya, qa itamum hinnumqw öviy'ö. ³⁹ Noqw Jesus pañqawu: Uma qa mēwantotani. Soon pi hak haqam inatñwaniy aw yankañw kätatayhpit hintsakqa nuy paysoq qalomáyuaatani. ⁴⁰ Qa itamuhpew'iwtaqa hapi itamuma. ⁴¹ Pas antsa nu umumi pañqawu: Hak haqam inuñem umuy Christ sinomatniqw öviy umuy kuyapkuynaqa pas soon qa ahsatiy ömahtani.

Temptations to Sin
(Mt 18.6-9; Lk 17.1-2)

⁴² Pu kurs haqawa imuy tsātsakwmuy hihtawat inumi tuptsiwni'taqat lasnaqw, pay pi tatam put kwapkaqe wukomata hāyiltiqw pam wuhkovatuphamiq tūviwhq, pam pantaqa put eñem pay ñas'ewni. ⁴³ Noqw öviy kurs uhma un lasnaqw, um put ayo tükuni. Pay pi um tatam qa pasiwkañw qatsit aw pákini, hikis pi as um löqmuy may'kañw maskiveq qöhit pas qa tokñwuqat aqw pákini. ⁴⁴ Pepeq ätu pumuy sówantotaqam qa so'ñwu, piw qöhi pas qa tokñwu. ⁴⁵ Pu kurs uhkuku un lasnaqw, um put ayo tükuni; Pay pi um tatam qa pasiwkañw qatsit aw pákini, hikis pi as um löqmuy kuhkuy'kañw maskiveq qöhit pas qa tokñwuqat aqw tūviwni. ⁴⁶ Pepeq ätu pumuy sówantotaqam qa so'ñwu, piw qöhi pas qa tokñwu. ⁴⁷ Pu kurs uhposi un lasnaqw, um put ayo hóröknani. Pay pi um tatam sükw pösi'kañw God moñwtunatyayat aw pákini, hikis pi as um löqmuy pösi'kañw maskiveq qöhit pas qa tokñwuqat aqw tūviwni. ⁴⁸ Pepeq ätu pumuy sówantotaqam qa so'ñwu, piw qöhi pas qa tokñwu. ⁴⁹ Pi sohsoyam qöhit akw suhutiwyani, pu sohsoy hom'oyi öñat akw suhutiwni. ⁵⁰ Öña as lolma. Nikañw kurs as pam suhuviwniqw, ya sen uma hihta akw put suhutotani? Uma suhupkiwyuñw, nen uma qa nānami hin unañway'yuñw.

10

Jesus Teaches about Divorce
(Mt 19.1-12; Lk 16.18)

¹ Pu pam pañqw nakwsukañw, Jordan päyut yupqöyve Judea-tutskwat aqlavo pitu. Noqw sinom qaan'ewakw hintaqam piw put aw öki. Noqw pay pi pam panhtiñwunihqe piw pumuy tutuqaynativa. ² Noqw Phariisee-sinom put aw ökihqe, unahepyaqe, tūviñtotaqe aw pañqaqwa: Ya tāqa nōmay mātapniniqw pam súanta? ³ Noqw pam lavayhtiqe amumi pañqawu: Ya Moses umumi hin tutapta? ⁴ Noqw puma pañqaqwa: Hak nōmay mātapninik pan put eñem tutuventat, put hōnamantaniqat Moses sinmuy pan nakwhana. ⁵ Noqw Jesus lavayhtiqe amumi pañqawu: Pay pi uma a'nö unañway'yuñw, öviy Moses it tutavot umuñem pēna. ⁶ Noqw pi as yayhniwhqat añqaqw hisat hīhihta yukiltiqat pepeq God tāqat pu wuhtit pumuy yuku. ⁷ Pañiqw hapi öviy tāqa nay, pu yuy mātapt, nōmay aw huruhtimantani. ⁸ Noqw puma löyömnikañw sükw tokot antamantani. Noqw öviy hapi puma päpu

qa löyömnit sūka tókoniñwu. ⁹ Paniq̄w öviy God hakimuy namitsakaqat qa hak nāhoy távini. ¹⁰ Noq̄w put aw nānatuwnayaqam ahpave pay piw nāt put tūviñtota. ¹¹ Noq̄w pam pumuy amumi pañqawu: Hak nōmay mātapt, piw sukw amum qatupte', tokot sokoptaqey akw nōmay ehpewi qaanhtiñwu. ¹² Pu kurs wuhti kōñay mātapt, piw sukw amum qatupte', pam tokot sokoptañwu.

Jesus Blesses Little Children
(Mt 19.13-15; Lk 18.15-17)

¹³ Noq̄w hakim tsātsakwmuy tsamkahkañw, Jesus aw ökihqe, as pam pumuy amumi hintsanniqat aw pañqaqwa. Noq̄w put aw nānatuwnayaqam pumuy tusoqmewaya. ¹⁴ Noq̄w Jesus put túwahqe, qa yan unañwtiqe, amumi pañqawu: Uma tsātsakwmuy inumi nakwhanayani; uma qa mēwantotani. Pi panyuñqam hapi God moñwtunatyayat ep sinoiwyuñwa. ¹⁵ Pas nu umumi súañqawni: Hak God moñwtunatyayat tsāk̄w qa an kwúsuhqa pas soon pañso pákini. ¹⁶ Pu pam pumuy tsöpalawkañw, amumi mámatyawah̄t, öqalanta.

The Rich Man
(Mt 19.16-30; Lk 18.18-30)

¹⁷ Noq̄w pam pañq̄w ahpiyniq̄w, hak tiyo añqaq̄w wárikwiwtaqe put atpipo tamötswunuptut, aw tūviñtaqe pañqawu: Lomatutuqaynaqa, ya nu hihta hinhte', qatsit qa so'taqat himuy'vani? ¹⁸ Noq̄w Jesus put aw pañqawu: Ya um hinoq̄w nuy lolmalawu? Pi qa hak lolma, hal pas God-saa. ¹⁹ Pay pi um hinwisniqat tutavot navoti'ta: Um tokot qa sokoptani; um hakiy qa nīnamantani; um hihta qa ūuymantani; um hakiy hihta qa atsátoynamantani; um unay, pu uñuy, pumuy kaptsi'tamantani, it'a. ²⁰ Noq̄w pam lavayhtiqe aw pañqawu: Tutuqaynaqa, pay nu pas itsákoy añqaq̄w put sohsok añ hinma. ²¹ Pahsat pu Jesus put aw taynumqe, aw unañway'ta; nihqe aw pañqawu: Um sūp̄wat hihta ep qa pasiwta. Um ahpiyñen hihta uhhimuy húyani; nen añ öokiwyaqamuy sīvat huytani. Nen um öveqatsit ep hihta hihkay'taqat himuy'vani. Pu um añqwnen nahoylehtsit kwusut inuñkni. ²² Noq̄w pam put lavayit ep unañwmokqe, qahahlaykañw pañq̄w ahpiy'o; pam hihta nihti'taqe öviy'o. ²³ Pu Jesus añqe' yorikt, put aw nānatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Pas kahaksinmuy amuñem qatuvoshinta God moñwtunatyayat aw yuñwniq'ö. ²⁴ Noq̄w put aw nānatuwnayaqam put lavayiyat ep hin kurs wūwaya. Noq̄w Jesus piw lavayhtiqe amumi pañqawu: Tötimu, pas kāhakiwuy aw yanyuñqamuy amuñem qatuvoshinta God moñwtunatyayat aw yuñwniq'ö. ²⁵ Pay himu pohko pōlay'taqa tsakomostat añ pórokput añ yámakniniq̄w pam pay qa pas qa tūvosi. Noq̄w pay kahaksino God moñwtunatyayat aw pákiniq̄w pam put eñem pas qatūvosi. ²⁶ Noq̄w pahsat puma tis pas kurs hin wūwayaqe, nānami pañqaqwa: Noq̄w pantaniq̄w, hak sen ayo yámakni? ²⁷ Noq̄w Jesus pumuy amuhpa'taykañw pañqawu: Pay sinmuyniq̄w i' kurs hin pasiwta. Nīkañw God-niq̄w qa panta. Pi God-niq̄w sohsoy himu pasiwta. ²⁸ Pahsat pu Peter yuaaykuqe aw pañqawu: Meh, itam hapi sohsok hihta tatamhtotat, uñk nankwusa. ²⁹ Noq̄w Jesus lavayhtiqe pañqawu: Pas antsa nu umumi pañqawni: Pas qa hak paysoq kiy, sen pāvamuy, sen tupkomuy, sen qōqamuy, sen siwamuy, sen nay, sen yuy, sen nōmay, sen timuy, sen pāvasay inuñem tunatyat-nikañw pu lomatuawit eñem tunatyat öviy mātavi. ³⁰ Nīkañw pam tuwat it qatsit ep tsivót-sikip sunát-sikip hóyokiwtaqat himuy'vani: Kīkihuta, pāvamuyu, tupkomuyu, qōqamuyu, siwamuyu, yúmuyu, tímuyu, pu pāvasata, pu okiwsahsanpit énaña; pu piw qatsit nātoniqat ep qatsit qaso'taqata. ³¹ Nīkañw hapi kaysiwhqam mohti'wisqam nuhtuñktotini; pu nuhtuñkyaqam mohti'wisni.

Jesus Speaks about His Death a Third Time
(Mt 20.17-19; Lk 18.31-34)

³² Noqw puma pañ Jerusalem aqwyaqw, Jesus pumuy amupyeve hinma; noqw puma hin kurs wūwankahkañw, maqasneveq añk hinwisa. Noqw pam pakwt löq sihkay'taqamuy piw namitsovalat, hin pam hintsaniwniqey pumuy āwintiva; ³³ Nihqe amumi pañqawu: Meh, itam hapi Jerusalem aqwya. Noqw nu' Sinot Tiat God awwat mohpeq momñwituy-nikañw pu tutavot tūtutuqaynayaqamuy amumi mātaviwni. Noqw puma nuy mokiwyu hihkay'taqat pañqawani; nen imuy qa-Jew-sinmuy amumi nuy noayani. ³⁴ Noqw puma inumi tututsiwyat, nuy wuvalalwat, inumi töhtotani; nen nuy nīnayani. Noqw pāyis talq nu ahoy tātayni.

The Request of James and John
(Mt 20.20-28)

³⁵ Noqw hakiy Zebedeet timat James-niqw pu John, puma Jesus aw pítuhqe, aw pañqawu: Tutuqaynaqa, um as itamuy hin nāwaknaqw pan itamuy hintsanni. ³⁶ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Ya nu hihta umuñem hinhtiniqat uma nāwakna? ³⁷ Noqw puma put aw pañqawu: Ason um moñwqatuptuqw, as itamuñaqw haqawa uhputvaqe qatuqw, pu suhkawa uhsuyvaqe qátuniqat um itamuy hu'wanani. ³⁸ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Uma hihta öviy tūviñlawhqe qa mātsi'ta. Ya pay nuy kānavotpit añqw yúkuniqat añqw uma yúkuniqey suhta'ewa? Ya sen uma nuy hin tuvoylaiwtaqat pan tuvoylatiwniqe öviy'o? ³⁹ Noqw puma put aw pañqawu: Owi, pay itam soon qa panhtini. Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Pay nu kānavotpit añqw yúkuniqat uma as soon añqw qa yúkuni; pu nu hin piw tuvoylatiwhqat uma soon as qa pan tuvoylatiwyani. ⁴⁰ Nikañw pay nu hakiy iputvaqe sen isuyvaqe qátuniqat pañqawniqey öqalat qa pasiwta. Nikañw pay ason pas pam hakimuy amuñem na'sastiwhq, pumuy amumi pam noiwni. ⁴¹ Noqw ima pakwtñiqam put nanaptaqe, James-nikañw pu John, pumuy amumi qa yan unañwtoti. ⁴² Noqw Jesus pumuy wánwayhqe, amumi pañqawu: Pay uma navoti'yuñqw, imuy qa-Jew-sinmuy amumi moñw'iwyuñqey yan tūñwantiwyaqam pumuy amumi tutuyqawya; pu pumuy amuhpa' pavansinom öqalay pumuy nanvotnatiwisa. ⁴³ Nikañw uma hapi qa panhtotimantani; pay umuñaqw haqawa pas pāvanniqey nāwaknaqa umuy tumalay'tani. ⁴⁴ Pu uma haqawa pas susmohpeqniqey nāwaknaqa sohsokmuy tūwikiamni. ⁴⁵ Hikis pi nu' Sinot Tiat qa hihta tu'yalawniqe öviy pitu; pi nu nuhtumi unañwtapniqe öviy pitu, piw sinmuy kaysiwhqamuy amuñem iqatsiy táviniqee, pumuy ayo öyaniqe öviy'o.

Jesus Heals Blind Bartimaeus
(Mt 20.29-34; Lk 18.35-43)

⁴⁶ Pu puma Jericho aw öki. Noqw pam put aw nānatuwnayaqamuy-nikañw pu sinmuy kaysiwhqamuy amumum Jericho añqw ahpiyniqw, hak qapostalqa Bartimaeus yan mātsiwhqa, hakiy Timaeus tiat, pöhut qalave qatukañw, okiw nuhtumi hihta tuñlay'ta. ⁴⁷ Noqw yaw hak Nazareth añqw tāqa Jesus pañnihqat pam navotqe, put aw tsa'lawhqe pañqawu: Um Jesus, David Tíata, okiw nuy ökwatuwaa. ⁴⁸ Noqw hakim wūhaqñiqam put mēwayaqe, qa hiñqawlawniqat aw pañqawu. Noqw pahsat pu pam övaqe tsa'lawhqe pañqawlawu: Um David Tíata, okiw nuy ökwatuwaa. ⁴⁹ Noqw Jesus pep huruhtit, puma put wánwayyaniqat amumi pañqawu. Noqw puma qapostalqat wánwayyaqe aw pañqawu: Hahlayhtit, wunuptuu; pam uñ wánwaylawu. ⁵⁰ Noqw pam usimniy ayohaqami tūvat, wunuptut, Jesus aw nakwsu.

⁵¹ Noqw Jesus lavayhtiqa, put aw pañqawu: Ya nu uñ hintsanniqaqat um nāwakna? Noqw qapostalqa put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, um as okiw ivosiy tālawnani. ⁵² Noqw Jesus put aw pañqawu: Taa, pay um nímani; uhqapevewni uñ powata. Noqw pahsat pay pam pōsiy tālawnage, pahpiy pōhpava Jesus añki.

11

The Triumphant Entry into Jerusalem (Mt 21.1-11; Lk 19.28-40; Jn 12.12-19)

¹ Noqw puma Jerusalem ahayhp ökiwisa, tsomot Ólivet aw'i. Pep hapi Bethphage-kitsóki-nikañw pu Bethany-kitsóki wunu. Noqw pumuy pañso ökiqw, Jesus lōqmuy put aw nānatuwnayaqamuy ayataqa, ² Amumi pañqawu: Uma kitsókit umupyeye wúnuhqat awni. Nen uma panis ep pake', pay morohyat pas nāt qa hisat hak aqw wupqat sómiwtaqat túwani. Uma put ñaht, añqw wikni. ³ Pu ason kurs hak umuy hinoqw pantsakqat pañqawhqa, uma put aw pañqawni: Itahtutuyqawhqa put haqni'ta, uma aw kítani. Noqw pahsat pay pam añqw put lālayni. ⁴ Noqw puma ahpiynihqa, haqam ihp pōnalsive hōtsíwat aqlap morohyat sómiwtaqat tuwa; nihqa puma put ñaha. ⁵ Noqw pumuy pantsakq, hakim pep hoñqam pumuy amumi pañqawu: Ya uma hinoqw morohyat ñáñaha? ⁶ Pu öviy Jesus pumuy amumi hin tutaptaqat puma pan amumi lavayhti. Noqw puma pumuy mātapyá. ⁷ Noqw puma Jesus aw morohyat wikvaqa, put aqw yuwsiy ahpata. Noqw pam aqw wūvi. ⁸ Noqw kaysiwhqam pōnawit yuwsiy ahpata. Noqw pētú himutsotskit nantaqayat tsañqayaqa, put pōnawit ahpata. ⁹ Pu ima mohti'wisqam-niqw pu amuñkyaqam tsa'tiwisqa pañqawwisa: Öqawmañwu! Nam Tutuyqawhqaqat natñwaniyat aw yankañw pitutoqa tayawintiwa. ¹⁰ Nam itanay David moñwtunatyat Tutuyqawhqaqat natñwaniyat añ pitutoqa tayawintiwa. Nam God Sus'oveqnihaq put öqalaa! ¹¹ Noqw Jesus Jerusalem aw pákihqa, God kíyat awnihaq, sohsok hihta añ yori. Noqw pay pas hísatniqtqw, öviy pam pakwt löq sihkay'taqamuy amumum pañqw Bethany-kitsókit aw'i.

Jesus Curses the Fig Tree (Mt 21.18-19)

¹² Noqw qavoñvaqw puma Bethanyt añqwayaqw, pam tsörnokqa, ¹³ Yāvo nōnvospaltsokit nahpi'taqat túwahqa, put aw'i, nāphisat sen put ep aniwñit túwaniqa öviy'o. Noqw pam aw pituhqa qa hihta tuwa, pay panis nahpiyat-saa, nāt nōnvospala hisat aniwñiñwuqat qa aw pituqw öviy'o. ¹⁴ Noqw Jesus lavayhtiqa aw pañqawu: Nam turs yahpiy qa hak ūñaqw hihta nōsni. Noqw put aw nānatuwnayaqam nanapta.

Jesus Goes to the Temple (Mt 21.12-17; Lk 19.45-48; Jn 2.13-22)

¹⁵ Pu puma Jerusalem aw öki. Noqw Jesus God kíyat aw nōyak'iwpuyat aw pákihqa, pahsat pu pep hakimuy huhyayaqamuy pañqw ihpomiq lālayi, pu hihta tuhtuy'yaqamuyu, pu sívat nāhoyñwantotaqamuy huhyaniyamuy takuminva, pu imuy hōwihtuy huhyayaqamuy atsvewayamuy piwu. ¹⁶ Nihqa hakiy pep nōyakpuva haqami hihta yawmaniqaqat pas qa nakwha. ¹⁷ Noqw pam tutuqaynaqa, pumuy amumi pañqawu: Ura God lavay'ayaqat put eñem yan pēna: Iki hapi nāwakinkihunihaq pan sohsokmuy sinmuy amuhpiy túñwantiwñi. Noqw soq tuwat uma put uuyiñwtuy kíyat pan yukuya. ¹⁸ Noqw tutavot tutuqaynaqam God awwat mohpeq momñwituy amumum put

nanaptaqe, hin as put nīnayaniqey wūwanvaya, sinom sohsoyam put tutuqayh-piyat aw kātayyuñq'ö. Noqw öviy puma put mamqasya. ¹⁹ Pu tapkiqw pam kīnaqw ahpiy'o.

The Lesson from the Fig Tree

(Mt 21.20-22)

²⁰ Pu qavoñvaqw puma añqwayaqw, kurs nōnvospaltsoki ñay aqwhaqami lāki. ²¹ Noqw Peter u'naqe, Jesus aw pañqawu: Tutuqaynaqa, meh ura um nōnvospaltsokit aw qalomálavayhtiqw, kurs pam lāki. ²² Noqw Jesus lavayhtiqe, pumuy amumi pañqawu: God aw tūtuptionsiwa. ²³ Pas antsa nu umumi pañqawni: Haqawa it tsomot nahlake' wuhkovatuphamiq tūviwniqat aw pañqawhqa pas unañwpeq qa pēvewnakañw, hin lavayhtiqey pas soon qa anhtiniqat tuptionsiwe', hin lavayhtiqey pas soon aw qa yórikni. ²⁴ Paniqw öviy nu umumi pañqawni: Uma nānawaknakahkañw, hihta öviy tūviñlalwe', uma pas soon put qa ömahtotaniqey qa pēvewnaye', put makiwyamantani. ²⁵ Pu uma honkahkañw nānawakne', kurs hakiy aw hihta ep hinyuñwe', put ayo yukuyamantani. Noqw Umuna, öveqatsit ep qátuhqa umuy mewnit ep qaanhtotiqat tuwat umuhpiy put ayo yúkumantani. ²⁶ Nīkañw kurs uma hakiy ahpiy put qa ayo yukuyaqw, pay soon Umuna öveqatsit ep qátuhqa umuy mewnit ep qaanhtotiqat tuwat umuhpiy ayo yúkumantani.

The Question about Jesus' Authority

(Mt 21.23-27; Lk 20.1-8)

²⁷ Pu puma piw Jerusalem aw öki. Noqw Jesus God kīyat ep waynumqw, hakim God awwat mohpeq momñwit-niqw, pu tutavot tutuqaynayaqam, pu wukw'a'yat put aw ökihqe, ²⁸ Aw pañqaqwa: Ya um hakiy öqalayay aw yankañw iit hintsaki? Ya hak un iit hintsakniqat un öqalmaqa? ²⁹ Noqw Jesus lavayhtiqe, amumi pañqawu: Kurs nu piw tuwat umuy sūkw hihta tūviñtani. Noqw ason kurs uma put nuy āawnayaqw, pu' nu tuwat piw hihta öqalat aw yankañw iit hintsakqey umuy āawnani. ³⁰ Ura John kūyit akw tūtuvoylalawu. Ya pam pantsakniqey haqaqw makiwa? sen öveqatsit añqö'? sen sinmuy amuñaqö'? Uma nuy āawnayani. ³¹ Noqw puma nānami put yuaatotaqe pañqaqwa: Pas ka itam, Oñaq'ö kitotaqw, kurs hin pam qa pañqawni: Noqw ya hinoqw pantaqw uma put aw qa tūtuptionsiwa? kītani. ³² Pu as ka itam Sinmuy amuñaq'ö kitotanikañw-pi puma sinmuy mamqasya, sinom sohsoyam John pas antsa God lavay'ayaatnihqat pan mātsi'yuñqw öviy'o. ³³ Noqw öviy puma lavayhtotiqe, Jesus aw pañqaqwa: Pay kurs itam hin pañqawani. Noqw Jesus lavayhtiqe, amumi pañqawu: Pay nu tuwat soon hihta öqalat aw yankañw iit hintsakqey umuy āawnani.

12

The Parable of the Tenants in the Vineyard

(Mt 21.33-46; Lk 20.9-19)

¹ Pahsat pu pam lavayit hihta tuawi'taqat yuaativaqe, pumuy amumi pañqawu: Hak tāqa övat uyht, put aw nōyaknat, haqam övat pālayat yuykuyaniqat eñem qölötat, tuwalankihut kītat, hakimuy tumalay'yuñqamuy amumi put mātavi. Nit pahsat pu pam yāvoqhaqamii. ² Nihqe hisat kwañwtiniqat aw pituqw, pam ovauyit tumalay'yuñqamuy amumi tumal'ayay hōna, amuñaqw aniwnit makiway ömahtaniqey öviy'o. ³ Noqw puma put ñuayaqe a'nö wuvahtotat, qa hihta hintaqat ahoy lālayya. ⁴ Pu piw üyi'taqat suk-wat tumal'ayay pumuy amumiq hōna. Noqw puma putwat tatatupyaye qötöyat wuvahtotat, hamanhintsatsnat lālayya. ⁵ Pu piw pam suk-wat amumi

hōna. Noqw puma putwat nīnaya. Noqw pam wūhaqnihqamuy amumiq hōna. Noqw puma pētuy wuvahtota, pu haqawatuy qōqya. ⁶ Noqw pam sūkw tiy pas aw unañway nāt tavi'taqe, pu nuhtuñk pumuy amumiq put tavi pañqawkañwo: Pay soon puma itiy qa kaptsitotani. ⁷ Noqw tuwat soq ovauyit tumalay'yuñqam nānami pañqaqwa: I' hapi nay akpetaniqa. Taa, itam nīnayani; noqw himu aw noiltiniqa itahhimuniwhtini. ⁸ Pu puma put ñuayaqe, nīnayat, ovauyit añqw qalavohaqami tūvaya. ⁹ Taa, noqw ōvat ūyi'taqa it ep sen hinhtini? Pam pite', ovauyit tumalay'yuñqamuy qōyani. Nen pam a'lōntuy amumi ovauyit nōani. ¹⁰ Noqw ya uma yan pey'taqat qa hisat añ tuñwáya? Owa kīlalwaqamuy amuhpiy qalavo tūviwhqa hapi tuyqaatniwhti. ¹¹ Tutuyqawhqa it tumaltaqw, itamuy-niqw kātatayhpi, it'a? ¹² Noqw suyan pi pam pumuy amuhpewi yan lavayhti qw, ōviy puma put ñuayaniqey unañwtoti. Nikañw puma sinmuy mamqasya; nihqe put mātapyat pañqw ahpiyya.

The Question about Paying Taxes

(Mt 22.15-22; Lk 20.20-26)

¹³ Noqw hisnen as puma put lavayiyat akw núansanyaniqey ōviy hakimuy Pharisee-sinmuy, Herod añk wīsiwtaqamuy enañ put aw hōnaya. ¹⁴ Noqw puma put aw ōkihqe aw pañqaqwa: Tutuqaynaqa, itam ūmi navoti'yuñqw um pas qa atsat añ hinma; piw um qa hakiy mamqasi, ispi um sinmuy wuwniyamuy qa kaptsi'kañw, God tuwiyat suan tūtutuqaynaqee. Ya itam moñwit eñem hihta añ sivit Caesar aw siviwisniqw pam súanta, sen pay qa súanta? ¹⁵ Sen itam sisviyani, sen pay itam qa sisviyani? Noqw kurs puma paysoq hintsatskaqw pam amumi mātsi'taqe amumi pañqawu: Ya uma hinoqw nuy unaheplalwa? Pew yālit yawwisq nu aw yórikni. ¹⁶ Noqw puma aw put taviya. Noqw pam pumuy tūviñtaqey amumi pañqawu: Ya hakiy pitsánwaat ep pey'ta? pu ya hakiy tuñwniat añ pey'ta? Noqw puma put aw pañqaqwa: Caesar pitsánwaata. ¹⁷ Noqw Jesus lavayhti qe, amumi pañqawu: Uma turs Caesar hihta himuyat Caesar aw siviwisni, pu uma God hihta himuyat God aw noayani. Noqw puma put aw kātayuñwa.

The Question about Rising from Death

(Mt 22.23-33; Lk 20.27-40)

¹⁸ Pahsat pu hakim Sadducee-sinom, yaw sinmuy qa ahoy yesvaniqat pañqaqwaqam put aw ōkihqe, put tūviñtotaqe aw pañqaqwa: ¹⁹ Tutuqaynaqa, ura Moses itamuñem yan pēna: Kurs hak tāqa tupkoy'taqa qa tímuy'kañw moke', yep nōmay mātappq, put tupkoat wuhtit amum qatupte', pāvay eñem tíoymantaniqat pañqawu. ²⁰ Taa, ura hakim tsáne'nihqam nānatupkom as yēse. Noqw mohti'maqat nōmatat, qa hihta ti'kañw pay mōki. ²¹ Noqw pu añknihqay put nōmayat amum qatuptut, qa ti'kañw mōki; noqw pu amuñknihqay pay piw amunti. ²² Noqw puma as tsáne'nihqam put nōmatota; nit qa hihta tío'ya. Noqw nuhtuñk pu wuhti tuwat mōki. ²³ Taa, noqw ya ōviy ahoy yesvaniqat aw pituqw, pumuy tātayyaqw, pam pumuy hihtawat nōmaatni, pi puma tsáne'nihqam put nōmatota? ²⁴ Noqw Jesus lavayhti qe, pumuy amumi pañqawu: Suyan pi uma tutuvenit-nikañw pu God ōqalayay qa tuwi'yuñwa. Ya qa paniqw ōviy uma qa suan wūwaya? ²⁵ Pi puma moki wuy añqw tātayye' qa nōmalalwani, piw qa puwsuñwllalwani; pi puma ōveqatsit ep yesqamuy God hoñviaymuyatuy amunyuñwni. ²⁶ Noqw kurs uma so'qam ahoy yesvaniqat tūviñlalwaqw-Ya uma Moses pēniyat ep it qa hisat añ tuñwáya? Ura pam himutskit yuaataqey yan pēna: Ura God put aw pañqawu: Nu hapi Abraham, pu Isaac, pu Jacob, pumuy Tutuyqawhqaamu, it'a? ²⁷ Oviy pi God qa so'pumuy

amumi tutuyqawi, pi yesqamuy amumii. Oviy uma pas qahin aw suan wūwaya.

The Great Commandment
(Mt 22.34-40; Lk 10.25-28)

²⁸Noqw hak tutavot tutuqaynaqa amumi pítuhqe, puma hihta yuaatotaqat navota; noqw pas Jesus pumuy amumi súañqawhq navotqe, put tūviñtaqe aw pañqawu: Ya tutavot sohsok amuñaqw himuwa pas suspavani? ²⁹Noqw Jesus put hu'wage aw pañqawu: Sohsok tutavot amuñaqw suspavannihqa hapi ii. Tuqayvastotaa, Israel-sínomu. Tutuyqawhqa hapi aw itahyantaqa. Pam hapi pas nāla Tutuyqawi. ³⁰Noqw ōviy hapi uma sohsok umuh'unañway akw God Ūmuhtutuyqawhqaqay aw unañway'yuñwni, pu sohsok umuhhikwsiy akw'a, pu sohsok umuhwuwniy akw'a, pu sohsok umuh'ōqalay akw'a. I' hapi pas suspavannihqa tutavo. ³¹Noqw añkñihqa piw put anta. Um nāmi hin unañway'taqey pas pan uhsinosñway aw unañway'tani. Qa himu hapi tutavo imuy amuhpenihqe pas pávan'i. ³²Noqw tutavot tutuqaynaqa pañqawu: Pas antsa, Tutuqaynaqa, um súañqawu. Pi God pas sūkaa, qa hak pīwu, pas pam-saa. ³³Piw hak God eñem wākasit tataqtsoke', sen put aw hihta noe' súañsakñwu. Noqw pay hak sohsok unañway, pu sohsok wuwniy, pu sohsok hikwsiy, pu sohsok ōqalay akw put aw unañway'kañw, nāmi hin unañway'taqey pan sinosñway aw unañway'taqa hapi put epñihqe pas pavan súañhtñwu. ³⁴Noqw pas pam put aw súañqawhq Jesus navotqe, put aw pañqawu: Pay um God moñwtunatyayat añqw qa yāpo. Noqw pahpiy pu' pāpu qa hak hisat put hihta tūviñtaniqey unahintsaki.

The Question about the Messiah
(Mt 22.41-46; Lk 20.41-44)

³⁵Noqw Jesus God kīyat ep tūtutuqaynakañw, lavayhtiqe pañqawu: Ya hintaqw ōviy tutavot tutuqaynayaqam Christ David tíatñihqat pañqaqwa? ³⁶Pi ura David Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy pas nāp pañqawu: Tutuyqawhqa Imoñwiw aw pañqawu: Um hāk iputvaqewat qátuni, nu hisat uhtuwqamuy añwutaqw, puma ūmi maqaptsi'yuñwniqat pahsavoo. ³⁷Noqw ōviy hapi David pas nāp put Moñwílawhq, ya hin pam put tíatni?

Jesus Warns against the Teachers of the Law
(Mt 23.1-36; Lk 20.45-47)

Noqw sōqavuñwsinom put nanaptaqe, hahlayhtoti. ³⁸Pu pam pumuy tutuqaynakañw amumi pañqawu: Uma tutavot umuy tutuqaynayaqamuy wupayuws'i numyaniqey nānawakñahkañw, kitpik pas kaptsi'tiwyaniqey tuñlay'yuñqamuy amuhpe qa nāunay'yuñwni. ³⁹Puma tsotsvalkiva pas mohkaqe atsvewat tuñlay'yuñwa, pu nōviwhqat añ mohkaqe qeqnita. ⁴⁰Puma koñnalvutuy kīkiyamuy tusoqkwahankahkañw, nānawakne', nawip'ew sutsépyuaatotañwu. Ima hapi pas pavan qaōwíhintsaniwyani.

The Widow's Offering
(Lk 21.1-4)

⁴¹Noqw Jesus sivatatañpit ayañqwat qatukañw, sinmuy pañsoq sīvat ōoyaqw, amumi tayta. Noqw kaysiwhqam kahaksinom aqw nihtiwtatqat tañalalwa. ⁴²Noqw hak koñnalavu ōokiwhqa pítuhqe lōq hihsaq votōnat pañso pana. Puma lōyōmnen sūka palávotōnaniñwu. ⁴³Noqw Jesus put aw nānatuwnayaqamuy wañwayhqe, amumi pañqawu: Pas antsa nu umumi pañqawni: Pas i' koñnalavu ōokiwnihqa imuy sivatatañpit aqw ōoyaqamuy amuhpenihqe aqw suswuhag oya. ⁴⁴Puma pi pay qa rūrumnayakahkañw hihta akwsñqat pañsoq ōoya.

Noqw i' pi rūrurnakañw pas sohsok himuy, pas hihta akw qátuhqey sohsok pañsoq oya.

13

Jesus Speaks of the Destruction of the Temple

(Mt 24.1-2; Lk 21.5-6)

¹ Noqw Jesus God kiyat añqw yámaktoqw, haqawa put aw nánatuwnaqa put aw pañqawu: Tutuqaynaqa, meh, is uti pavan pas o'wa! pu pavan pas kīkuhu!
² Noqw Jesus lavayhtiye put aw pañqawu: Ya um iit qaan'ewakw kīkihut aw tayta? Pay nāt qa haqam owa qeniy ep akwsiñw; pas sohsoy sahpukiwni.

Troubles and Persecutions

(Mt 24.3-14; Lk 21.7-19)

³ Noqw pam God kiyat ayañqwat tsumot Olivet epeq qatuqw, Peter-niqw, pu James-niqw, pu John-niqw, pu Andrew, puma pay nánaltyakahkañw put tūviñtotaqe, aw pañqawu: ⁴ Um kurs itamuy āawnani: Ya hisat iñ himu yaniwhtini? Pu hisat iñ sohsoy hiniwhtiniqw himu put tuawi'tani?
⁵ Noqw Jesus pumuy hu'waqe, amumi yan lavayhti: Uma tunatyaltotini, taq nāphisat hak umuy ūnatoyñani. ⁶ Nāt kaysiwhqam inatñwaniy añ ökini; nen pañqawani: Nu Christ, kitotani; nen kaysiwhqamuy ūnatoyñani. ⁷ Pu uma nāqöyiwuy yāvaqñihqat nanvotyani, pu umuhhayhke' nāqöytaqw uma nanaptani. Nikañw uma qa hin unañwtotini. Pi pay pam pāvantaqat pas soon qe'ni. Nikañw pay hapi nāt qa pep so'ñwamiq pītuni. ⁸ Pi añqe' hih-tuwat sinom hihtuywatuy sinmuy amumi wuñkuyamantani. Pu moñwtunaty suk w moñwtunatyat ehpehtimantani. Pu hāhaqe' tutskwa tayáyaykuni, pu tsönösqatsini, pu koyanisqatsini. Ii hapi hīhihta kānavotpit yayhniata. ⁹ Noqw pay uma nānami tunatyaltotini. Nāto hakim haqe' moñwtsovawyuñqamuy amumi umuy noayani. Pu uma tsotsvalkiva wuvimuyiwuyani, pu nuhtumi momñwituy, pu pas momñwituy amutpipo tsamvaniwuyani. Noqw uma pumuy amumi nuy tuawi'yuiñw. ¹⁰ Noqw lomatuawi hapi pas soon qa mohti sohsokmuy sinmuy amumi yuaatiwni. ¹¹ Nikañw ason puma umuy tsamyē', momñwituy amumi mātatveqw, uma añwu pay hihta yuaaykuyaniqey qa wūwantotamantani; piw uma qa yēwalalwamantani. Pi ason aw pituqw, Qahováriwtaqa Hikwsi umuy hin tutuqaynaqw, pan uma yuaaykuyani. Pi qa uma yuaaykuyamantani; pi Qahováriwtaqa Hikwsi hapi umuhpiy yuaaykuni. ¹² Noqw hapi nātupkom nāmi nukpanhti qw, himuwa suk w mokiwuy aw mātapni, pu nāam tīmuyu. Pu tīmat namuy, yumuy amuhpehtote', tuqwyantotaqamuy amumi pumuy noayani. ¹³ Pu sinom sohsoyam umumi qa suhtaq'ewyani, uma isinomniqw öviy'ö. Noqw pay yūmosa añ kuytaqa hapi ayo yámakni.

The Awful Horror

(Mt 24.15-28; Lk 21.20-24)

¹⁴ Ura God lavay'ayaat Daniel yan lavayhti: Hak nuhtsel'ewayñihqa tūkiqötaniqa wunuptuni. Añ tūñwantaqa māmatsni. Noqw öviy ason pam haqam as qe'niqey ep wunuqw, uma aw yórikyaqw, pep pu' ima Judeat añ yesqam tuhtukwimi q watqani. ¹⁵ Pu i' hak kīts'oveqñihqa pañqw ahpami qa hāhawni, piw hihta öviy pañso qa papkini. ¹⁶ Pu i' hak pasve hinnumqa qa kīmi yuwsiy öviyñi. ¹⁷ Noqw hisat aw pituqw, pep hapi pu' haqawat añ nō'yiwuyñqamuy, pu yōyoñnayaqamuy kurs hin watqaniqamuy amuñem pas is öhini. ¹⁸ Noqw uma qa tömö' watkiwnumyaniqey öviy God aw nānawakñani. ¹⁹ Ispi aw pituqw kānavotpininiq'ö, pas hisat God hihta yúkuhqat pahpiy pew

pahsavo qa hisat pan haqam hiniwhiqat pan'i; piw pas soon hisat pāpu paniwhitini. ²⁰ Noqw as Tutuyqawhqa pan talōnwintihqat qa pelvotaqw, soon hak ayo yámakni. Níkañw pay hapi pam hakimuy namorstaqey pumuy tunatyawkañw, pan talōnwintihqat pay pelvotaniqey tunatyawta. ²¹ Pep pu' ason kurs hak umumi Meh, yep Christ, sen kítani, sen meh, pam áyamo, kitaqw, uma qa tūtuptionsiwani. ²² Pi nāto hakim atsáy'kahkañw Christ-yaqey, pu God lavay'aymatnihqey pan nātsokani'yuñqam hoñvani; nen kātatayhpit hihta tuawi'yuñqat poñalalwani, sen pay hin pasiwtaniqw hikis pi pas namorsti-wyaqamuy lasnayaniqey ōviy'o. ²³ Noqw uma hapi tunatyaltotini. Meh, nu hapi sohsok hihta umuy añwu pay āawna.

The Coming of the Son of Man
(Mt 24.29-31; Lk 21.25-28)

²⁴ Noqw ephaqam, put kānavotpit atsve tāwa qa tālawvani; pu mūyawuy añqw qa talni. ²⁵ Pu tokpelat añqe' sótu lōhōhöykuni, pu tokpelat añqe' hihimu öqala tayayaykuni. ²⁶ Noqw pahsat pu nu' Sinot Tiat qaan'ewakw öqalat pasiwkañw a'nō sóniwkañw, òomawhtuy akw hawtoqw, sinom inumi yórikyani. ²⁷ Noqw pep pu' nu ihoñviaymuy añqe' ayatani. Noqw puma nānan'ivaqw inamoramuy tsovalayani, tūwaqatsit susqalawñwayat añqw it tokpelat susqalawñwayat añqee.

The Lesson of the Fig Tree
(Mt 24.32-35; Lk 21.29-33)

²⁸ Taa, noqw uma nōnvospaltsokit hihta tuawi'taqat nanaptani; nāt put nantaqaat qa hūrunen nahpi'wisq, kurs tal'añw hayiñwnaqat uma nanaptañwu. ²⁹ Noqw pan hapi uma iit yantaqat hiniwmaqaw aw yórikye', pay pas aw pitsíwtaqat nanaptani, hikis pi pay pāpu pas hötsíwhpeqnihqata. ³⁰ Pas antsa nu umumi pañqawni: Ima sinom soon tūtuwayaqw, pay i sohsoy yaniwhitini. ³¹ Tokpela, pu tūwaqatsi pay tūwayani; níkañw ilavayi hapi pas soon tūwayani.

No One Knows the Day or Hour
(Mt 24.36-44)

³² Níkañw hisat aw talōnvaniqat, pu hage', qalawmaniqat qa hak navoti'ta. Pas qae, òveqatsit ep hoñvia'yam qa navoti'yuñwa, pu piw Tíata. Pas Ina nāla put navoti'ta. ³³ Uma tunatyaltotini; nen qa ūnaiwkahkañw nāwakintotani. Taq uma hisat aw pítuniqat qa navoti'yuñwa. ³⁴ Pi nu' Sinot Tiat hakiy haqam yāvoqnihqat anta. Pam hak kiy añqw ahpiyniqe tumal'aymuy amumi himuy noat, nanāp pumuy tumalhuytat, pu tuwalan'ayat tūwalaniqat aw pañqawu. ³⁵ Paniqw ōviy uma tunatyawyuñwni. Taq uma ki'taqat hisat pítuniqat qa navoti'yuñwa, sen tapkiqwniqata, sen tōkilnasaveqniqata, sen kowāko tōtōqw pahsatniqata, sen talavayniqata. ³⁶ Taq nāphisat sen pam suptuqw, uma tokkañw put ahpiy núansaniwyani. ³⁷ Noqw nu umumi hiñqawhqe nu hapi sohsokmuy amumi pañqawni: Uma tunatyawyuñwni.

14

The Plot against Jesus
(Mt 26.1-5; Lk 22.1-2; Jn 11.45-53)

¹ Pu' hapi ura amutsva yūmosanihqat ep nōviwhqat aw lōs tāla pēti, pu qa peken'oyiwhput pōlavikit nōñōsañwuqat aw'i. Noqw God awwat mohpeq momñwit, tutavot tutuqaynayaqamuy amumum hin as Jesus ūnatoyñaye' nīnayaniqey wūwantota. ² Nihqe pañqawna: Pay qa nōviwhqat epni, taq ka sinom pas qaunāñwtalawvayani.

Jesus Anointed at Bethany
(Mt 26.6-13; Jn 12.1-8)

³ Noqw Jesus Bethany-kitsókit ep hakiy tokoplelet tütuyñwugaqat Simon kiyat ep tunösvoñat aw qatuq̄w, hak wuhti tatañpit hihta owat alabaster yan tñwantiw̄h̄qat añq̄w yukiw̄taqat añ tusaq̄wih̄kuyit kwañwáhovaq̄tuqat kūyikañw ep paki; nihqe tatañpit yōhage, Jesus q̄ötöyat aw wih̄kuyit wihta. Pam wih̄kuyi nard yan tñwantiwa; noqw pam a'nö hih̄kay'ta. ⁴ Noqw haqawat pep yesqam itsívutotiqe, unañwpeq pañq̄aqwa: Ya hinoqw i' wih̄kuyi paysoq hovalniwa? ⁵ Añwu ka as pam payhp sunat s̄ivat epnihqe hóyokiw̄taqat òviy huyiwe', òokiwyaqamuy amumi noiwnikañwo. Noqw puma qayan unañway wuhtit aq̄w hiñq̄aqwa. ⁶ Noqw Jesus pañq̄awu: Uma qa aw hiñq̄aqwani. Ya uma hinoqw unañwmokintota? Pi pam inuhpe lolmat tumalta. ⁷ Uma pi pay òokiwyaqamuy sutsep oyi'yuñwa, nihqe uma hisat pan unañwtote', pumuy pās̄yamantani. Nikañw uma nuy qa sutsep tavi'yuñwani. ⁸ Pay pam hihta aw nuhtsaknihqey tumalta; pam hisat nuy āmiwniqat aw añwu pay wih̄kuyit akw itokoy lelwiniqe pitu. ⁹ Pas antsa nu umumi pañq̄awni: Tūwaqatsit añ ahsupoq haqam i' lomatuw̄i yuaatiwhq, pep i' wuhti hinhtiqat pam yuaatiwmantani. Sinom it akw put u'ni'yuñwani.

Judas Agrees to Betray Jesus
(Mt 26.14-16; Lk 22.3-6)

¹⁰ Noqw Judas Iscariot, pakwt löq sihkay'taqamuy amumum tōnawtaqa God awwat mohpeq momñwituy amumi Jesus mātapniqe pumuy amumii. ¹¹ Noqw puma put nanaptaqe hahlayhtotiqe, put s̄ivat maqayaniqey aw pañq̄aqwa. Noqw pam hisat nukwán'ewhtiqlw pumuy amumi put mātapniqey qeni'hevi'ta.

Jesus Eats the Passover Meal with His Disciples
(Mt 26.17-25; Lk 22.7-14, 21-23; Jn 13.21-30)

¹² Noqw qa peken'oyiwhput pōlavikit ep nōviwhqat ep sūs talni'taqw, ura ep hapi sinom amutsva yūmosanihqat ep mañat nīnayañwuniq̄w, Jesus aw nānatuwnayaqam put aw pañq̄aqwa: Ya itam haqam hihta aw hintsatsnaq̄w, um pep ura amutsva yūmosanihqat ep nōviwhqat nōsniqey nāwakna? ¹³ Noqw pam löqmuy put aw nānatuwnayaqamuy pahpiy ayataqe amumi pañq̄awu: Uma kīmini; nen hak tāqa kuysivut akw kūyi'kañw umuhsawvaq̄w uma añkni. ¹⁴ Nen ason pam haqami pakiq̄w, uma pep ki'taqat aw pañq̄awni: Tutuqaynaqa yan lavayhti: Ya um haqam yeyespi'ta? Nu as pep inumi nānatuwnayaqamuy amumum ura amutsva yūmosanihqat ep nōviwhqat nōsni. ¹⁵ Noqw pam tupatsveq wukoahpave pās himu pasiwtaqat umuy āawnani. Pepeq uma itamuñem hihta aw hintsanni. ¹⁶ Noqw put aw nānatuwnayaqam pañq̄w ahpiynihqe, kīve pítuhqe, pam hin pumuy amumi lavayhtiqlat pan yori; nihqe amutsva yūmosanihqat ep nōviwhqat aw hintsana. ¹⁷ Noqw tapkiq̄w, Jesus pakwt löq sihkay'taqamuy amumum pañsoo. ¹⁸ Noqw puma aw yeskahkañw nōnovaq̄w, Jesus pañq̄awu: Pas antsa nu umumi pañq̄awni: Uma haqawa inumum tūmoytaqa momñwituy amumi nuy mātapni. ¹⁹ Noqw pahsat puma qahahlayhtotiqe, nanāp put aw pañq̄aqwa: Ya nūu? Pu piw suhka pañq̄awñwu: Ya nūu? ²⁰ Noqw pam lavayhtiqe amumi pañq̄awu: Pay pakwt löq sihkay'taqamuy amuñaq̄w haqawa inumum novaoyit aq̄w morstoynaqani. ²¹ Pi Sinot Tiat hin pey'taqat pas kurs hin nu qa yep qatsit añq̄w ahpiyni. Noqw pay i' hak momñwituy amumi Sinot Tiyat mātapniqat eñem pas is óhini. Pay pi as tatam pam qa tihtiwhq, pam put eñem lolmani.

The Lord's Supper

(Mt 26.26-30; Lk 22.15-20; 1 Co 11.23-25)

²² Noqw pumuy nōnovaqw, Jesus pōlavikit kwusut, put ep hahlayhtit, yōñoyhtat, pumuy put huytat pañqawu: Huvam it ömahtote', nōñösa; i' hapi itoko. ²³ Pu pam kuyapkuyit kwusut, put ep hahlayhtit, pumuy amumi put tavi. Noqw puma sohsoyam put añqw hikwya. ²⁴ Pu pam amumi pañqawu: I' hapi iuñwa kaysiwhqamuy amuñem munvaniwhqa, amuñem pūhut pasiwnaniqe öviy'o. ²⁵ Pas antsa nu umumi pañqawni: Pas nu soon yep qatsit ep ovauyit aniwniyat añqw hikwni. Nikañw hisat God moñwtunatyayat aw pituqw, pep pu' nu puhuovavalat añqw hikwni. ²⁶ Pu puma tayawinpit tawlalwat, pañqw haqami tsomot Olivet awya.

Jesus Predicts Peter's Denial

(Mt 26.31-35; Lk 22.31-34; Jn 13.36-38)

²⁷ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Pu' mihikq hapi uma sohsoyam inutsviy unañwso'ni; pi ura pan pey'ta: Nu kanelmuy amumi tunatyawtaqat nīnani. Noqw kanēlom ahtsavalani. ²⁸ Nikañw ason nu ahoy tātayniwe', añwu pay umuhsavo Galileet aqwni. ²⁹ Noqw Peter put aw pañqawu: Pay as pi nāmahin sohsoyam unañwso'niqw, pay nu' pas soon panhtini. ³⁰ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pas antsa nu ūmi pañqawni: Pay pu' it tālat ep mihikq, nāt taqakowāko qa lōs töqtiqw, um nuy qa tuwi'taqey pāyis pañqawni. ³¹ Noqw pahsat pu pam pas öqalat pañqawu: Pay nāmahin pi as kurs nu umum moknikañw, pay nu un' qa tuwi'taqey pas soon pañqawni. Noqw puma sohsoyam put an lavayhtoti.

Jesus Prays in Gethsemane

(Mt 26.36-46; Lk 22.39-46)

³² Pu puma haqami Gethsemane yan tūñwantiwhqat aw öki. Noqw Jesus put aw nānatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Uma hāk inuhsavo yep yesq, nu nāwaknani. ³³ Pu pam Peter-nit, pu James-nit, pu John pumuy pahpiy tsamhqe, pahsat pu suyhtsepñwat qahahlay'iwmaqe hin unañwiti. ³⁴ Nihqe amumi pañqawu: Nu hapi sumataq mokni; pas iunañwa qahahlayi. Uma hāk yepye', tunatyawyuñwni. ³⁵ Pu pam ahpiy hihin yūmonit, tutskwami nātuvat, pep okiwlawu; nihqe kurs pay hin pasiwtaniqw, i' tuwani put ahpiy ruhpaqniqat nāwakna. ³⁶ Nihqe pañqawu: Abba, Inaa, pay uñniqw sohsoy himu pasiwta. Um as it kānavotpit inuhpiy ayo yūkuni. Nikañw pay qa nuy hin nāwaknaniqw, pantani; pay uhtunatyay antani. ³⁷ Pu pam amuminihqe, pumuy tokqamuy tūwahqe, Peter aw pañqawu: Simon, ya um pūwi? Ya pas um soon tāwat añqe' sūs qōniltiqat pahsavo tunatyawtani? ³⁸ Uma tunatyawkahkañw nānawaknani, taq nāp hisat sen uma ūnatiwyani. Pay as hakiy tunatyaat pas antsa su'qawta; noqw pay tokoat nuksiwa. ³⁹ Pu pam ahpiynihqe nāwaknaqe, pay piw án lavayhti. ⁴⁰ Pu pam ahoy amuminihqe, pay piw pumuy tokqamuy tuwa; puma pi puwmañw'iwyuñwa. Noqw puma kurs put aw hiñqaqwani. ⁴¹ Pu pam pāyisni'makañw pítuhqe, amumi pañqawu: Pay pi uma tōke', nānasuñwnani. Hapí, tuwanit aw pitu. Meh, nu' Sinot Tiat hapi qaanhinwisqamuy öqalayamuy aw mātaviwa. ⁴² Huvam hoñvaa, itam awyani. Meh, nuy momñwituy amumi mātapniqa pew pituto.

The Arrest of Jesus

(Mt 26.47-56; Lk 22.47-53; Jn 18.3-12)

⁴³ Noqw pam nāt yuaataqw, Judas imuy pakwt löq sihkay'taqamuy amuñaqw suhka pitu. Noqw sinom qaan'ewakw hintaqam sipwuvahpi'kahkañw, pu murikhoy'kahkañw put amum öki, God awwat mohpeq momñwit-niqw pu sinmuy amuñaqw wukw'a'yam pumuy ayatotaq'ö. ⁴⁴ Noqw i' pumuy amumi put mātapniqa amumi hihta tuwantaqe pañqawu: Nu hapi hakiy tsohtsonaqw, pamni. Uma put nuaye', pās aw tunatyawkahkañw wikyani. ⁴⁵ Nihqe öviy panis pam ep pitut, pay yūmosa Jesus awnihqe, aw pañqawu: Tutuqaynaqa, Tutuqaynaqa, kitat put tsohtsona. ⁴⁶ Pahsat pu puma put aw may'yuñqe put nuaya. ⁴⁷ Noqw pumuy pep hoñqamuy amuñaqw haqawa sipwuvahpiy hóroknaqe, God awwat mohpeq moñwit tūwikiyat sáviknaqe, naqvuyat ayo tuku. ⁴⁸ Noqw Jesus lavayhtiqe, sinmuy amumi pañqawu: Ya uma hakiy uyiñwut ehpewi añqaqwyaye, öviy pas piw sipwuvahpi'kahkañw murikhoy'kahkañw nuy wik-wisa? ⁴⁹ Himu nu nāqavo God kīyat ep umumum hinnumkañw tūtutuqaynaqw, uma nuy qa nuaya. Noqw pay sam pi tutuveni soon qa antani. ⁵⁰ Noqw put aw nánatuwnayaqam sohsoyam put tatamhtotat watqa. ⁵¹ Noqw hak tiyo qa yuwsikañw tusaqtonsatsakmötsaput uskañw put añkniqw, tōtim put nuaya. ⁵² Noqw pam usimniy ayo tūvat, qa yuwsikañw amuñaqw wāya.

Jesus before the Council

(Mt 26.57-68; Lk 22.54-55, 63-71; Jn 18.13-14, 19-24)

⁵³ Noqw solāwam God awwat susmohpeq moñwit kīyat aw Jesus wikya. Noqw ima God awwat mohpeq momñwit-niqw, pu wukw'a'yat-niqw, pu tutavot tutuqaynayaqam sohsoyam pep tsovawta. ⁵⁴ Noqw Peter yāvaqw Jesus añk hinmakañw, God awwat mohpeq moñwit kīyat ihpoviyat aw pahsavo pitu; nihqe tumal'a'yatuy umumum qatukañw, qōhit aw nāmukinta. ⁵⁵ Noqw God awwat mohpeq moñwi, sohsoymuy pep tsovawtaqamuy umumum as Jesus nīnayaniqey öviy hakiy hihta qalolmat put nēveltoynaniqat heptotat, qa hakiy tutwa. ⁵⁶ Pay as pi kaysiwhqam put hīhihta atsátoynayaqw, pumuy lavayiam qa sunyuñwa. ⁵⁷ Noqw haqawat wunuptuqe, put hihta atsátoynaqe, pañqawu: ⁵⁸ Itam it aw tūqaytaqw pañqawu: Nu it God kīyat sinmuy māyamuy akw yukiwhqat sahpuknat, sukwat pas qa sinmuy māyamuy akw yukiwhqat pāyis tālat añ kītani, kita. ⁵⁹ Noqw pay piw pumuy lavayiam qa sūnanta. ⁶⁰ Pahsat pu God awwat mohpeq moñwi pumuy amuhsonve wunuptut, Jesus tūviñtaqe aw pañqawu: Ya pay um qa hiñqawni? Ya ima hihta uhpewi yuaata? ⁶¹ Noqw pam qa hiñqawhqe, pay amumi qa hinwat lavayhti. Noqw pu piw God awwat mohpeq moñwi put tūviñtaqe aw pañqawu: Ya pas pay um Christ, Tayawintiwhqat Tíata? ⁶² Noqw Jesus put aw pañqawu: Nu' pam'i. Pay nāt nu' Sinot Tiat Sus'öqaltutuyqawhقات putvaye qátukañw tokpelat ep öomawhtuy akw hawtoqw, uma inumi yórikyani. ⁶³ Pahsat pu God awwat mohpeq moñwi itsívutiqe, yuwsiy tsikat pañqawu: Ya hinoqw pas piw nāt hakim put ehpewi hiñqaqwani? ⁶⁴ Pi uma qakaptsi'lavayiyat aw tūqayyuñwa. Uma hin wūwantota? Noqw puma sohsoyam put mokiwuy hihkay'taqat pañqaqwa. ⁶⁵ Pahsat pu haqawat put aw töhtivaya, piw put taywayat nākwapnayaqe, may pölölni'kahkañw akw put wuvahtivayaqe, aw pañqaqwa: Kurs hákiynihqat pañqawuu! Pu ima tumal'a'yat mapqölöy akw put wuvalalwa.

Peter Denies Jesus

(Mt 26.69-75; Lk 22.56-62; Jn 18.15-18, 25-27)

⁶⁶ Noqw Peter pep moñwkit ihpoviyat epniqw, haqawa God awwat mohpeq moñwit tumal'aymuyatuy mámanhtuy amuñaqw pítuhqe, ⁶⁷ Peter nāmukintaqw tūwahqe, aw taynumt, pañqawu: Um pi piw it Jesus Nazareth añqw sinot

ámuma. ⁶⁸ Noqw pam qa nakwhaqe pañqawu: Nu put qa tuwi'ta; piw um hiñqawhq nu qa māmatsi. Nit pam yámakqe, hötsíwat aw wunuqw, taqakowāko töqti. ⁶⁹ Noqw māna piw put túwahqe, pahsat pep hoñqamuy amumi pañqawu: I' pi pumuy amumuma. ⁷⁰ Noqw piw pam qa nakwha. Pu hihin hihsavoniqw, ima pep hoñqam piw Peter aw pañqaqwa: Pay um pas antsa pumuy amumum hinnuma. Um pi Galilee-sino; öviy pi uhlayayi panta. ⁷¹ Noqw pahsat pu pam God atpip amumi pas qa atsátaniqey amumi pañqawu; nihqe pas öqalat pañqawu: Pay nu pas umuy hakiy yuaatotaqat qa tuwi'ta. ⁷² Noqw pahsat pay taqakowāko piw töqti; noqw pahsat pu Peter Jesus put aw hin lavayhtiqtat u'na; ura pam pañqawu: Nāt taqakowāko qa löš töqtiqw, um nuy qa tuwi'taqey päyis pañqawni, ura kita. Noqw pam put añ wūwaqe, pahsat paklawu.

15

Jesus before Pilate

(Mt 27.1-2, 11-14; Lk 23.1-5; Jn 18.28-38)

¹ Pu panis tālawvaqw, pay ima God awwat mohpeq momñwit, pu wukw'a'yat-nikañw pu tutavot tutuqaynayaqam wuwan'a'yatuy sohsokmuy amumum hin hintaniqtat yuaaykuyaqe, Jesus somyat, ahpiy wikyaqe, pep tutskwat aw moñwi, Pilate yan mātsiwhqat, aw put noaya. ² Noqw Pilate put tūviñtaqe aw pañqawu: Ya um Jew-sinmuy moñwíamu? Noqw pam hu'waqe aw pañqawu: Um súañqawu. ³ Noqw God awwat mohpeq momñwit put hīhihta nēveltotoynayaqw, pam qa hiñqawu. ⁴ Noqw Pilate piw put tūviñtaqe aw pañqawu: Ya pay um pas qa hiñqawni? Meh, ima hīhihta uhpewi yuaatota. ⁵ Noqw piw nāt Jesus qa hiñqawu. Noqw öviy Pilate hin kurs wūwa.

Jesus Sentenced to Death

(Mt 27.15-26; Lk 23.13-25; Jn 18.39-19.16)

⁶ Noqw put nōviwhqat ep pi pam hakiy sivilawhqat hihtawat nuhtumi mātapiñwu, pumuy hakiy nānawaknaqw put'a. ⁷ Noqw hak tāqa Barabbas yan mātsiwhqa pētuy amumum sivikit ep sómiwta. Ura puma put amum moñwit ehpewi hoñva; nihqe panhtotiqe hakiy nīnaya. ⁸ Noqw sinom qaan'ewakw hintaqam Pilate aw sa'taqe, pam hin yúkuñwuqey pan piw amuñem hintiniqtat ö'qalya. ⁹ Noqw Pilate lavayhtiqtat amumi pañqawu: Noqw ya nu Jew-sinmuy moñwíamuy amumi mātapiñqat uma nānawakna? ¹⁰ Suyan pi God awwat mohpeq momñwit qatsutsúyyaqe öviy put aw Jesus noayaqw, pam mātisi'taqe öviy pañqawu. ¹¹ Noqw God awwat mohpeq momñwit sinmuy pan unañwtoynaya, as pam Barabbas pumuy amumi mātapiñqata. ¹² Noqw Pilate lavayhtiqtat piw amumi pañqawu: Noqw ya nu it umuhpiy Jew-sinmuy moñwíamuy yan tūñwantiwhqat hintsanni? Ya uma hin nānawakna? ¹³ Noqw puma piw sáakmaqe aw pañqaqwa: Nahoyehtsit aw múaa! ¹⁴ Pahsat pu Pilate amumi pañqawu: Ya hínoqö'? Pam hihta qalomáhinhtiqw öviy'o? Noqw pahsat puma tis pas pavan sáakmaqe pañqaqwa: Nahoyehtsit aw múaa! ¹⁵ Noqw Pilate sinmuy pas pay unañwveniqe, pumuy Barabbas mātapt, Jesus wuvahtiwniqat pañqawht, nahoyehtsit aw muiwniqat öviy solāwamuy amumi put mātavi.

The Soldiers Make Fun of Jesus

(Mt 27.27-31; Jn 19.2-3)

¹⁶ Noqw solāwam pavasiwhkit Pretorium yan tūñwantiwhqat aw put wikyaqe, suñwámuy sohsokmuy sūmi tsovalaya. ¹⁷ Pu puma put palasakwat usimnit usihtoyñayat, hihta kūtay'taqat kwitetotaqe, put qötösomtoynaya. ¹⁸ Nit pahsat pu put pas hihtalalwaqe, pañqaqwa: Öqawmañwu, Jew-sinmuy

moñwíamu! ¹⁹ Pu puma hopaqat akw put qötöyat wuvalalwakahkañw, aw töhtota; pu aw tamötshonvankahkañw, put pas hihtalalwa. ²⁰ Pu öviy puma put aw tututsiwyaqey yukuyaqe, palasakwat usimnit oyanayat, pu pas nāp yuwsiyat put yuwsinaya, nit nahoylehtsit aw put muayaniqe ahpiy wikya.

Jesus Nailed to the Cross

(Mt 27.32-44; Lk 23.26-43; Jn 19.17-27)

²¹ Noqw hak Cyrene-tutskwat añqw tāqa, Simon yan mātsiwhqa, hakimuy Alexander-nikañw, pu Rufus pumuy naam, haqaqw pitutoqe pañqee. Noqw pam Jesus nahoylehtsiyat eñem ikwiwtaniqat solāwam put tusoq'ayatota. ²² Noqw puma haqami Golgothat aw Jesus wikya; pam Masqötvihka i'nihqe pam'i. ²³ Noqw puma wine hihta a'nö sikat enañ namiqwriwtaqat put hikwnayaniqw, pam qa nakwha. ²⁴ Pu puma put nahoylehtsit aw muayaqe, yuwsiyat nāhoy o'ya, put öviy nanavö'yakahkañwo, mātaqpi hak hihtawat-mantaniqw öviy'o. ²⁵ Wukotönvaniwtaqw-haqam puma nahoylehtsit aw put muaya. ²⁶ Noqw pam hihta nēveltoyniwhq, pam put atsva pēniwa; nihqe yan pey'ta: JEW-SINMUY MOÑWIAMU. ²⁷ Noqw puma piw hakimuy lōqmuuy uyiñwutuy put ahsaq nīnaya, nānap nahoylehtsit aw muayaqee, suhkawa put putvaqeniqw pu sukawa put suyvaqee. ²⁸ Noqw pep pu' tutuvenit an hiniwhti, ura yan pey'ta: Pam qaanhtotiqamuy amumum pohtoylaniwa, yan'i. ²⁹ Noqw ima añ sasqayaqam aw tututsiwyaqe, qötöy wīlankahkañw pañqaqwa: Hē! um God kīyat sahpuknat pāyis tālat añ aw kītaniqey tuwi'taqa, ³⁰ Ayo nātave', nahoylehtsit añqw hāwii. ³¹ Noqw God awwat mohpeq momñwit piw amún put aw tututsiwyaqe, tutavot tutuqaynayaqamuy amumum nānami pañqaqwa: Pas as pam ayo tūooykañw, kurs hin ayo nātapni. ³² Pay pas Christ Israel-sinmuy moñwíammen nahoylehtsit añqw hawni, noqw itam aw tāyuñwe' tūtuptionsi. Noqw ima put amum nahoylehtsit aw muil-tiqam put aw tutsiwhiñqawlawu.

The Death of Jesus

(Mt 27.45-56; Lk 23.44-49; Jn 19.28-30)

³³ Noqw tāwanasaptiqw ahsupoq tūwaqatsit añ qatālawva, tāwat atvelpetiqw pahsavoo. ³⁴ Noqw tāwat atvelpetiqw, Jesus a'nö pañqawu: Eloi, Eloi, lama sabachthani. Pam God, Itutuyqawhqa, ya um hinoqw nuy tatamhta? i'nihqe pam'i. ³⁵ Noqw haqawat pep hoñqam nanaptaqe pañqaqwa: Meh, taq pi pam Elias wāñwaylawu. ³⁶ Noqw haqawa wárikqe, hihta söyatko'y'taqat (sponge) vinegar aqw mórokmat, hopaqat epeq söñnat, put hikwna pañqawkañwo: Pay pantani; mātaqpi kurs Elias añqwnen put hawnani. ³⁷ Noqw Jesus a'nö hiñqawht, sohsok hikwsu. ³⁸ Noqw God kīyat ep mötsáp'uutspi öñaqw atkamiq nāhoy tsiki. ³⁹ Noqw solāwamoñwi Jesus ayañqwat aw wúnuhqa put pan hiñqawht, sohsok hikwsuqw yórikqe pañqawu: Pay kurs pas antsa i' tāqa God Tíata. ⁴⁰ Noqw hakim momoyam piw yāvaq tāyuñwa. Noqw ima nuhtumya-i' Mary Magdalene, pu Mary hakiy James tsaywatnihqat-nikañw pu Joses, pumuy yúamu, noqw pu Salome. ⁴¹ Ura as Jesus Galilee-tutskwat ep hinnumqw, ima momoyam put añk hinnumyaqe, put tumalay'yuñwa. Pu piw wūhaqnihqam momoyam put amum Jerusalem aqwayaqam pep hōñi.

The Burial of Jesus

(Mt 27.57-61; Lk 23.50-56; Jn 19.38-42)

⁴² Noqw nasuñwintalönnit totokayat ep tapkiqw, ⁴³ Hak tāqa Arimathea-kitsókit añqwnihqa, Joseph yan mātsiwhqa, ep pítuhqe, qa tuhtuskañw Pilate aw pákihqe, Jesus tokoyat tuhtui. Pam hak wuwan'aya

kaptsiwtaqa, nuhtum God moñwtunatyayat nuhtayta. ⁴⁴ Noqw pay sen Jesus mokqat Pilate wūwaqe, solāwamoñwit wānwayhqe, put tūviñta. ⁴⁵ Nihqe yaw put pay mokqat pam solāwamoñwit añqw navotqe, pahsat put tokoyat Joseph maqa. ⁴⁶ Noqw pam suphiñput tusaqtontsatsakwmötsaput tui; nit Jesus tokoyat hawnaqe, put akw put mokahta; nit owat ep tuamhqölö tuhsöiwtaqat aqw put panat, hötsiwmiq owat mūma. ⁴⁷ Noqw Mary Magdalene-niqw, pu Joses yuat Mary, puma haqam put taviwhqat aw yori.

16

The Resurrection

(Mt 28.1-8; Lk 24.1-12; Jn 20.1-10)

¹ Pu nasuñwintalönnit añ ayo ruhpakq, Mary Magdalene-niqw, pu James yuat Mary-niqw, pu Salome, puma hīhihta kwanwāhovaqtuqat tuiya, tūamit awye', put akw Jesus lelwiyaniqe öviy'o. ² Pu öviy Sundayt aw pituqw, puma suits talavay tāwat yámaktoqw tūamit aw ökiwisa. ³ Nihqe nānami pañqawwisa: Ya sen hak itamuñem tūamit hötsíwat añqw ayo owat mūmani? ⁴ Nit puma aw yórikyaqw, kurs owa pay ayo mūmaniwa, pas pi qaan'eway yahsayoq'a. ⁵ Noqw puma tūamit aqw yuñqw, kurs hak tiyo wūpat qōtsat yuwsí'kañw put putvaqe qatu. Noqw puma put tutwaqe pas tsātsawna. ⁶ Noqw pam hak pumuy amumi pañqawu: Uma qa tsawiniwyuñwni. Pay uma as Jesus Nazareth añqw sino nahoyehtsit ep multiqat hepwise. Pam ahoy tātayi, pam qa yep'e. Kurs huvam haqam pam taviwhqat aw yórikyaa. ⁷ Noqw yupave, uma put aw nánatuwnayaqamuy-nikañw pu Peter, pumuy amumi yan tuawwisni: Pam umuhsavo Galilee aqwni. Ason pep uma put aw yórikyani. Pay ura umumi pañqawu. ⁸ Noqw puma pañqw nōñañayku; nihqe hin unañwtotiqe, tururuti'kahkañw watqa. Pas pi puma tsawiniwyuñqe, öviy qa hakiy haqam aw hiñqawa.

Jesus Appears to Mary Magdalene

(Mt 28.9-10; Jn 20.11-18)

⁹ Noqw Sundayt aw pituqw, suits talavay Jesus ahoy tātayhqe, mohti Mary Magdalene aw namtakna. Ura pam put añqw tsañe' nukpanhihikwsimuy ipwa. ¹⁰ Noqw pam ahpiynihqe, Jesus ámumyañwuqamuy put āawna, pumuy qahahlayyakahkañw tsaykitaq'ö. ¹¹ Noqw yaw pam piw qátuhqe, pu Maryt aw namtaknaqat puma nanaptakañw qa tütuptsiwa.

Jesus Appears to Two Disciples

(Lk 24.13-35)

¹² Pantaqat atsve pu' pumuy amuñaqw haqawat löyöm haqami tutskwamiq waymaqw, pam piw pas hinwat hinkañw pumuy amumi namtakna. ¹³ Noqw puma ahoy kīminihqe, mímuwatuy put āawna. Noqw pay piw puma pumuy lavayiyamuy qa tütuptsiwa.

Jesus Appears to the Eleven

(Mt 28.16-20; Lk 24.36-49; Jn 20.19-23; Acts 1.6-8)

¹⁴ Pantaqat atsva pu' pakwt sūkw sihkay'taqamuy nōnovaqw, Jesus amumi namtaknaqe, pumuy qatütuptsiwaqat, pu a'nö unañwayamuy ep qöhqöya, puma put ahoy tātayhqat aw yórikyaqamuy lavayiyamuy qa tütuptsiwaqw öviy'o. ¹⁵ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Uma tūwaqatsit añ ahsupoq nankwusani. Pu uma sohsokmuy sinmuy amumi lomatuawit yuaatotani. ¹⁶ Lomatuawit qa tuptsiwhqa hapi maskimiq tūviwtaniqw, pam put eñem yukiwni. Nikañw tuptsiwh, kūyit akw tuvoylatiqa hapi ayo yámakiwtani. ¹⁷ Pu ñi himu tuawi'yunqa añ tuptsiwni'yunqamuy amumi éñañhtini: Puma

inatñwaniy aw yankahkañw nukpanhihikwsimuy nuhtuñaqw ipwanwisni; pu piw himuhkwa yuaatotani. ¹⁸ Kurs puma tsũtsu'tuy ñuaye', pu sen kurs puma hihta qöyanpit hikwe', pas soon put akw hinhtotini. Puma tũtuyyaqamuy amumi hintsatsnaqw, puma qalaptuyamantani.

Jesus is Taken up to Heaven

(Lk 24.50-53; Acts 1.9-11)

¹⁹ Noqw Tutuyqawhqa pumuy amumi yan yuaaykut, õmi wĩkiwa; nihqe God putvaqe qatuptu. ²⁰ Noqw puma pañqw nankwusaqe, sohsovik yuaat-inumyaqw, Tutuyqawhqa pumuy amumum tumalay'kañw, kãtatayhpit hihta tuawi'taqat akw lavayit õqalanma. Yantani.

LOMATUAWI LUKE AHPIY'O

Introduction

¹ Pas as kaysiwhqam itamuhpa' hihta hiniwhtiqat pās oyiwtaqat pēnayaniqey tuwantota. ² Ima hakim añ ahsupoq Jesus hihta hintsakmaqat aw yórikyat, lomatuawit yuaatotaqam itamumi hin mātapyaqat pan put pēnayaniqey aw may'yuiŋwa. ³ Noqw ōviy nu put yayhniwhpuyat añqaqw sohsok hihta añ pās puprikqe, put pās pasiwtaqat ūmi pēnaniqey unañwti, um hak pavan Theophilus. ⁴ Noqw pep pu' sohsoy himu ūmi mātaviwhqa pas antsanihqat um pas suyan navoti'tani.

The Birth of John the Baptist Announced

⁵ Hakiy Herod tutskwat Judeat ep moñw'iwtaqw, hak God awwat moñwi, Zacharias yan mātsiwhqa qatu, hakiy Abiat paptsiyat ep nuhtum wúnuhqa. Noqw put nōmaat Elizabeth yan mātsiwhqa piw hakiy Aaron ahpiyvi. ⁶ Puma nāma God atpip súankañw, Tutuyqawhqat hin lavayyukuhqat pu hin tutap-taqat añ ahsupoq qaöwihinma. ⁷ Nikañw puma qa ti'ta, Elizabeth qa tılawhq ōviy'o. Noqw puma nāma pāpu pas wuyoiwta. ⁸ Noqw ephaqam i' Zacharias suñwámuy amumum God kiyat ep tumalay'taniqat aw pitsíwta. ⁹ Noqw puma hin hinhtotiniqe hihta akw tuwantotaqe, pan tumalat nāhuyvaya. Noqw Zacharias God kiyat ep put eñem hihta kwanwáhovaqtuqat taqtsokniqw pan put eñem yukiwa. ¹⁰ Noqw pam panhtiniqat aw pituqw, sinom sohsoyam ihkaqe hoñkahkanw, God aw nānawakna. ¹¹ Noqw pam pañso pakiqw, Tutuyqawhqat hoñviayaat put aw mātakti; pam kwanwáhovaqtuqat eñem qöqöhpit putvaqe wunuwta. ¹² Noqw Zacharias put túwahqe, pas tsawnaqe, hin unañwti. ¹³ Noqw hoñviaya put aw pañqawu: Um qa tsawnani, Zacharias. God uhnawakinpiy navota. Noqw ōviy uhwuhti Elizabeth unem tiyohyat tihtani. Noqw ason um put John yan túñwani. ¹⁴ Um put tihtiwhqat ep pas hinhaqam hahlayhtini; noqw kaysiwhqam umum hahlayhtotini. ¹⁵ Pi pam Tutuyqawhqat atpip a'nō hímuni. Nihqe ōviy pam ovaalat, pu honaqkuyit qa hihikwni. Pi pas pam tihtiwhpuy añqaqw Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwtani. ¹⁶ Pam Israel-sinmuy amumi ö'qalaqw, puma ahoy Tutuyqawhqay God aw nānamtökani. ¹⁷ Pam Elias antani, numiy añ'a, pu öqalay añ'a. Nihqe pam Tutuyqawhqat ahsavo hinmaq, namat timuy amumi unañway'vayani; noqw añ qatuqáyvahsi'yuiñqam súanhinwisqamuy amún súan unañwtalwuwni'vaye', súanhinwisni. Noqw pam Tutuyqawhqat ahsavo put sinomuyatuy unañwayamuy put eñem moñwvastani. ¹⁸ Noqw Zacharias hoñviayat aw pañqawu: Noqw nu hin unñ súañqawhqat navoti'tani? Pi nu' wuhtaqa, pu iwuhti pāpu pas wuyoiwta. ¹⁹ Noqw hoñviaya lavayhtiqe put aw pañqawu: Nu Gabriel yan mātsiwa; noqw nu God atpip wunu. Noqw nu it lomatuawit unñ āawnaniqat ōviy pam nuy añqw ūmi ayata. ²⁰ Noqw meh, um hapi ilavayiy qa tuptsiwa. Noqw ōviy uhlayayi nawus ūñaqw nawhkiwhq, kurs um hin yuaatani, pas hisat ilavayiy aw antsaniwhqat aw pahsavoo. Noqw hisat aw pituqw, God ilavayiy aw antsanni. ²¹ Noqw sinom Zacharias nuhtayyuñwa. Hinoqw pam God kiyat ep pas nawutsnaqw, puma put ep hin wūwantota. ²² Noqw pam yāmakqe, pay kurs hin pumuy amumi hiñqawni. Noqw puma māmatsyaqw, sumataq pam God kiyat ep hihta aw yori; ōviy

pi pam amumi māsanġaŋw, pay pas qa hiŋqawu. ²³ Noqw ōviy pam panis papsiy aŋ kuyvat, pahsat pay nima. ²⁴ Noqw ahpiy pantaq̄w, put nōmaat Elizabeth nō'yiltiqe, tsivot mūmuyawhtuy aŋ haqam nātupki'ta. ²⁵ Nihqe paŋqawu: Yanhaqam Tutuyqawhqa nuy hintsana, nuy ōkwatuwhqee. Nu as qa tiylawhq ōviy sinom as inumi tutsiwhiŋqaqwaq̄w, askwal pi God put pantaqat aŋq̄w nuy ayo tavi.

The Birth of Jesus Announced

²⁶ Noqw navay mūmuyawhtuy sūlawhtiqw, God hoŋviayay Gabriel Galilee-tutskwat ep haqami kitsókit Nazareth yan mātsiwhqat aw ayata, ²⁷ Hakiy mānat nāt qanāhovalni'taqat Mary yan mātsiwhqat aw'i. Pam hak hakiy tāqat Joseph yan mātsiwhqat, David ahpiyvit aw noiwniqat enem nawiniwta. ²⁸ Noqw hoŋviaya put aw pákihqe, aw paŋqawu: Um hahlayni, Tutuyqawhqa úmuma. Pam núokway ūmi pas qaōwínoa. Um momoymuy amuŋaqw pas hahlayhpit ep'e. ²⁹ Noqw Mary put aw yórikqe, lavaiyat ep hin kurs wūwa; nihqe hihta pa pam lavayhtiqat pam wūwanta. ³⁰ Noqw hoŋviaya put aw paŋqawu: Pay um qa tsawiniwtani Mary, God núokway ūmi pas qaōwínoa. ³¹ Noqw meh, um nō'yilte', tiyohyat tihtani. Nen um put Jesus yan túŋwani. ³² Pam a'nō hímuni; pu Pas Sus'oveqnihqat Tíatnihqey yan túŋwantiwni. Noqw Tutuyqawhqa God put nayat David moŋqeniyat put máqani. ³³ Noqw pam Jacob ahpiy sinoiwtaqamuy amumi sutsep moŋw'iwatani. Pu put moŋwtunatyat pas qa haqami so'tani. ³⁴ Pahsat pu Mary hoŋviayat aw paŋqawu: Noqw hin i' pasiwtani. Pi nu qa hisat haqam hakiy tāqat ámuma. ³⁵ Noqw hoŋviaya lavayhtiqe put aw paŋqawu: Pay ason Qahováriwtaqa Hikwsi ūmi pítuni; pu Sus'oveqnihqqa ōqalay akw uŋ nākwapnani. Paniqw ōviy ason pam tsāy qahováriwtaqa uhpiy tihtiwniqa God Tíatniqey yan túŋwantiwni. ³⁶ Noqw meh, ūnaq̄wvi Elizabeth as qa tílawhqat paŋqaqwaŋwuq̄w, pam wuyovehaq nō'yilti. Noqw pu' hapi pam navay mūmuyawhtuy aŋ panta. ³⁷ Pi God-niqw pay qa himu qa pasiwtani. ³⁸ Pahsat pu Mary paŋqawu: Taa, pay pi nu Tutuyqawhqa tūwikiata. Pay nam um hin lavayhtiqw antani. Noqw hoŋviaya put aŋq̄w ahpiy'o.

Mary Visits Elizabeth

³⁹ Noqw ephaqam Mary paŋq̄w nakwsuqe, haqami tsotsmoy'yuŋqat aqwhaqami kaktayi, Judeat-tutskwat ep kitsókit aw'i; ⁴⁰ Nihqe Zacharias kiyat aw pákihqe, Elizabeth aw yuaayku. ⁴¹ Noqw Elizabeth Maryt lavaiyat navotq, put ponoveq tiposi tsoomhti. Noqw Elizabeth Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwkaŋw, ⁴² A'nō paŋqawu: Nāspi um momoymuy amuŋaqw namorstiwa! Pu uhpiy tihtiwniqa pas hahlayhpit epni. ⁴³ Noqw nuy yan'ewayniqw ōviy kurs piw Itutuyqawhqa yuat aŋqaq̄w inumii? ⁴⁴ Oviy pi meh, panis uhlayayi inaqvumiq tōqtiqw, pahsat pay tiposi hahlayhtiqe, ivonoveq tsoomhti. ⁴⁵ Um God aw tuptsiwhqe, pas hahlayhpit ep'e, ispi Tutuyqawhqa ūmi hin lavaytiqey pas kurs hin qa anhtiniq'ō.

Mary's Song of Praise

⁴⁶ Noqw Mary tuwat paŋqawu:
 Oviy nu iunaŋnaq̄w Tutuyqawhqa pas hihtay'tani.
⁴⁷ Ihikwsiy akw nu God nuy ayo távihqat aw hahlayhtini,
⁴⁸ Ispi pam manhtuwikiy okiwhqatsiyat aw tātayhq'ō.
 Noqw meh, yahpiy haqahpiy yantani:
 Sohsoyam haqami nānaŋk yesniqam nuy hahlayhpit epnihqat paŋqaqwani.
⁴⁹ Pi pam nuy qaōwítumalta, i' hak Sus'ōqaltutuyqawhqa,

Qahováriwtaqa yan túnwantiwhqa.

⁵⁰ Pam put kaptsi'yuñqamuy óokwatuwa,
Sohsokmuy hakimuy nānañk yesqamuyu.

⁵¹ Is uti! Pam hinurs öqalay'ta!

May akw añ kwivi'nañway'yuñqamuy tatslakna.

Piw pumuy tunatyayamuy sóontsana.

⁵² Pam añ ö'qaltuy qeniyamuy añqw hanna,
Nit añ ókiwyaqamuy momiq oya.

⁵³ Pam añ tsönsoiwtaqamuy hihta nukñwat öyna,
Nit kahaksinmuy súmavuyawyuñqamuy añqe lālayi.

⁵⁴⁻⁵⁵ Pam tumal'ayay Israel aw unañwtavi,
Itanamuy amumi hin lavayhti qey hapi panhti.

Pam Abraham timuyatuy ökwatuwa,
Pu ahpiy aniwhtotiqamuy sohsokmuyu,
Nihqe pam yūmosa panmani.

⁵⁶ Noqw Mary payhkomuy mūmuyawhtuy añ Elizabeth amum qatut, pu ahoy
kiy aqw'a.

The Birth of John the Baptist

⁵⁷ Noqw Elizabeth tihtaniqat aw pituqw, pam tiyohyat tihta. ⁵⁸ Noqw
put kisñwamat, pu sinomat nanaptaqw, yaw Tutuyqawhqa put qa an'ewakw
ökwatuwa. Nihqe puma put amum hahlayhtoti. ⁵⁹ Noqw put nanalsikis
talni'taqw, puma tsākw poñotkuyaniqe öki. Nihqe puma put Zacharias yan
tuñwáya, nayat tuñwniyat an'i. ⁶⁰ Noqw put yuat pañqawa: Qae, pam John
yan mātsiwni. ⁶¹ Noqw puma put aw pañqawa: Noqw pi qa hak uhsino
pan mātsiwa. ⁶² Pu puma put nayat aw māmasaya, hin pam put túnwaniqey
nāwaknaqat tūviñtota. ⁶³ Noqw pam hihta añ pēnaniqey tuhtuy'qe, añ pēna:
Pam John yan mātsiwa. Noqw puma sohsoyam hin kurs wūwaya. ⁶⁴ Noqw
pahsat pay put moaat hötsíltiqw, leñiat nāhiwa. Noqw pam yuaaykuqe, God aw
hahlayhti. ⁶⁵ Noqw pumuy kisñwamat pas kurs hin wūwaya. Noqw sohsoyam
Judeat ep tsotsmova yesqam pep hin hiniwhtiqat nānami lavayta. ⁶⁶ Noqw
sohsoyam put nanaptaqam unañwpeq put wūwankahkañw pañqawa: Hin pa
i' tsay hintani? Noqw Tutuyqawhqaqat maat put aw unañwtavi'ta.

Zechariah's Prophecy

⁶⁷ Noqw put naat Zacharias Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwkañw,
hin hintaniqat lavayhti qey pañqawu:

⁶⁸ Nam God Israel-sinmuy Tutuyqawhqaam tayawintiwa;
Pam sinomuy pohta qe, pumuy qenivo oya.

⁶⁹ Pam hakiy a'nö öqalay'taqat wunuptsina,
Itamuy ayo öoyniqata,

Tumal'ayay David amuhpiyviyatuy amuñaq'ö.

⁷⁰ Ura pam hisatñahaqaw itanamuy amumi pan lavayhti,
Hakimuy pas hihtuy lavay'aymuy moayamuy ahpiy'o.

⁷¹ Itahtuwqamuy māyamuy añqw itamuy ayo óyaniqey pañqawu,
Pu sohsokmuy itamumi qa suhta q'ewyaqamuy öqalayamuy añq'ö.

⁷² Pam itanamuy amumi núokway mahtakna,
Amumi hin lavayhti qey aw antsana,

Amumi pas qa paysoq pasiwnaqey pam u'na.

⁷³ Ura pam itanay Abraham aw pas qaöwílvayhti;

⁷⁴ Itahtuwqamuy māyamuy añqw itamuy ayo óyaniqeyu,
Itam qa tsawiniwkañw, put enem hintsatskaniqata.

⁷⁵ Noqw itam itahqatsiy añ ahsupoq put atpip hinwisni,
Sohsok hihta akw pasiwkahkañw, súankahkañwo.

⁷⁶ Noqw ùm'i, ítii, ya uñem hintani?

Um Sus'oveqnihqat lavay'ayaatni;

Pan hapi um túñwantiwni.

Um Tutuyqawhqat apyeve hinmani;

Pu put enem pöhut añwu añ qenitani.

⁷⁷ Um God sinomuyatuy hin ayo nõñakniqat āawnani;

Pumuy qaanhtipuyamuy ayo yukiltiq'ö.

God pumuy qaanhtipuyamuy ayo yuke', pumuy ayo óyani.

⁷⁸ Kwakwhat pi God aw itahyantaqa itamuy ökwatuwa, Kwakwhat pi öñaq
itamumi tālawva.

⁷⁹ Qatalpuve yesqamuy amumi tālawnani,

Mokiwuy kihsiwniyat añ yesqam tālat aw yórikyani.

Noqw itam tālat aw tāyuñwe', pasi'nañway'kahkañw, hinwisni.

Yan Zacharias lavayhti. ⁸⁰ Noqw tsāy wūyoq'iwmaq, tunatyaat suyht-
sepñwat öqawi'ma; nihqe haqam qayēsihpuve qatu, hisat pam Israel-sinmuy
amumi namtaknaniqey pahsavoo.

2

The Birth of Jesus

(Mt 1.18-25)

¹ Noqw ephaqam sopkawtaqam sinom nāvenayaniqat Caesar Augustus yan
tutapta. ² Noqw hak Cyrenius Syria-tutskwat ep moñw'iwtaqw, sinom mohti
yan nāvenaya. ³ Noqw sohsoyam nāvenayaniqe nanāp kitsókiy añ nankwusa.

⁴ Noqw öviy Joseph Galilee-tutskwat ep Nazareth-kitsókit añqwnihqe,
Judea-tutskwat aqw'a, haqami kitsókit, Bethlehem yan mātsiwhqat aqw'a.

Ura David Bethlehem ep tihtiwa. Noqw Joseph David ahpiyvinihqe, öviy
nāvenaniqe pañsoq'a. ⁵ Noqw Mary put nömamkiwaat put ámuma, pas páy
tihtaniñwo. ⁶ Noqw pumuy pépeqniqw, pam tihtaniqat aw pitu. ⁷ Noqw
pam nāt sūs tihtage tiyohyat tihta; nihqe muhpiwñwat akw muhpiknat,

haqaqw tumalvopkot nõñosañwuqat pañqe' put tavi, qa haqam yeyespive
amuñem qéniniqw öviy'o.

The Shepherds and the Angels

⁸ Noqw pep tutskwat ep hakim lalay'a'yat haqam tutskwave yesqe, mihikq
kanelvokmuy tütuwala. ⁹ Noqw meh, Tutuyqawhqat hoñviayaat pumuy
amumi māaktiqw, Tutuyqawhqat lolma tālañwaat pumuy ahsupoq amuqlaq
tālawva. Noqw pavan pas puma tsawinwuhpukya. ¹⁰ Noqw hoñviaya
pumuy amumi pañqawu: Uma qa tsawiniwyuñwni. Meh, pi nu lomatuawit
umuy āawnani; noqw put ep sopkawtaqam sinom pas hinhaqam hahlayyani.

¹¹ Pi pu' hapi it talöñvaqat ep David kitsókiyat ep Ayo Tūooyhqa umuñem
tihtiwa, Tutuyqawhqa, Christ, God añqw moñw'asi'taqa. ¹² Noqw it akw
uma put māmatsyani: Tiposit muhpiwñwat akw muhpiwkañw haqaqw tu-
malvopkot nõñosañwuqat añqe' qatsqat uma tutwani. ¹³ Noqw pahsat pay
qaan'ewakw hintaqam öve yesqam kurs hoñviayat ámumyaqe God tayaw-
intotaqe pañqaqwa: ¹⁴ Nam God Sus'oveqnihqat tayawintiwa; pam pi
tūwaqatsit ep sinmuy hahlaykañw amuñem yukuqw, puma kwakwhat yesni.

¹⁵ Noqw hoñvia'yat tawlalwaqe yukuyat, ahoy ömiqhaqamiya. Noqw pahsat
pu lālayñwut nānami pañqaqwa: Taa, tuma kurs Bethlehem awye', it yan
hiniwhtiqtat, Tutuyqawhqa itamumi mahtaknaqat aw yórikwisa. ¹⁶ Pu puma
pañso kaktayyaqe, ep ökihqe, Maryt-nit pu Joseph pumuy tutwa, pu haqaqw

tumalvopkot nōnōsañwuqat añqe' tiposhoyat qatsqata. ¹⁷ Noqw puma put aw yórikyaqe, hoñviaya it tsākw hin lavayhtiqtat añqe' tunvotnaya. ¹⁸ Noqw sohsoyam put nanaptaqam lālayñwut pumuy hin āawnayaqat añ wūwantota. ¹⁹ Noqw Mary tuwat sohsok iit aw wūwankañw, unañwpeq pās oya. ²⁰ Noqw lālayñwut hoñviaya amumi hin hiñqawhqat sohsok nanaptaqe, pu aw yórikyaqe, ahoy kanelvokmuy amumiya; nihqe put pantaqat ep puma God pas hihtati-wiskahkañw, tayawintiwisa.

Jesus Is Named

²¹ Noqw nanalsikis talōnvaqat ep tsākw poñotkuyaniqtat aw pituqw, naat put Jesus yan tuñwa. Pan hapi ura hoñviaya put tuñwa, put yuyat nāt qa nö'yiltiq'ō.

Jesus Is Presented in the Temple

²² Noqw put yuat Moses tutavoyat anwat tiyqatskuyvaqw, puma tsākw Tutuyqawhqat aw nóaniqe, Jerusalem ep wikva. ²³ Ura pi yan Tutuyqawhqat tutavoyat añ pey'ta: Añsakis haqam hak wuhti pas mohtitiyohyat tihtapq, pam Tutuyqawhqat awwat noiwtani. ²⁴ Noqw tutavot añ hin pey'taqat pan puma Tutuyqawhqat aw hihta hom'oya. Yan ura pey'ta: Hak lōqmuy masihōwituy, sen lōqmuy qōtsáhōwituy Tutuyqawhqat aw hom'oymantani. ²⁵ Noqw meh, hak tāqa, Simeon yan mātsiwhqa, Jerusalem ep qatu. Pam hak súanakañw God pas kaptsi'ta; nihqe hak Israel-sinmuy Ayo Oyatoqat nuhtayta. Noqw Qahováriwtaqa Hikwsi put amum hinma. ²⁶ Noqw ason yaw pam pas Tutuyqawhqat añqw moñw'asi'taqat aw yorikt, pu' hisat ahpiyniqat Qahováriwtaqa Hikwsi put pan āawna. ²⁷ Noqw Hikwsi pan put unañwtoynaqw, pam God kīyat ep paki. Noqw Jesus yuat puwsuñway amum tutavot hin yuykiwhqat tsākw Jesus eñem hinhtiniqe öviy pep put wikva. ²⁸ Noqw Simeon put tsöpahtaqe, God aw hahlayhtit, pañqawu: ²⁹ Tutuyqawhqa, taay, um uhlayviy aw antsanni, Um uhtumal'ayay qa hin unañway'kañw yañqw ahpiyniqat aw nakwhanani. ³⁰ Pi nu ivosiy akw hak Ayo Tūoyaniqtat ūñaqwnihqat aw yori. ³¹ Put pantaqat hapi um sohsokmuy sinmuy amutpik na'sasta. ³² Soñawnen pam qa-Jew-sinmuy amumi tālawnani; pu uhsinmuy, Israel-sinmuy ömi tsokanani. ³³ Noqw Joseph put yuyat amum pam hin tsākw lavayhtiqtat aw kātuqayta. ³⁴ Noqw Simeon pumuy öqalake, put yuyat Maryt aw pañqawu: Meh, i' tsāy God ahpiy namorstiwa. Noqw put atsviy Israel-sinmuy amuñaqw kaysiwhqam munumhtini, pu piw kaysiwhqam hoñvani. Pam hihta tuawi'taqw, sinom put aqw hihiñqaqwani. ³⁵ Pantani hapi. Noqw soñawnen uh'unañwa sipwuvahpit akw tūhotiwni. Noqw kaysiwhqamuy tunatyaam tupkiwyuñqa mātaktotini. ³⁶ Noqw hak God lavay'ayaat, Anna yan mātsiwhqa, pep qatu, hakiy Phanuel tíata, Asert ahpiyvi. Pam hak wuhtiharsku; nihqe pam manhqatsiy ahpiy puwsuñway amum tsañe' yahsañwuy añ qatu. ³⁷ Noqw pam koñnalavu nālöp sunat añqw nālöp sihkay'taqat pahsa'haqam yahsañwñi'ta. Noqw pas pam God kīyat añqw qa ahpiyniñwu. Nikañw mimhikqat, pu talōnwiwmaqat añ nap-walni'kañw, nāwakinkañw God eñem tumalay'tañwu. ³⁸ Noqw Simeon nāt yuaataqw, i' wuhti ep pákihqe, Tutuyqawhqat aw hahlayhti, nit sohsokmuy amumi put tsākw yuaata, Jerusalem ep sinmuy Qenivo Oyaniqtat öviy maqaptsi'yunqamuy amumii.

The return to Nazareth

³⁹ Noqw Joseph, put yuyat amum Tutuyqawhqat hin tutaptaqat an sohsok hinhtit, ahoy Galilee-tutskwat aqw'a, nāp kitsókiy Nazareth aw'i.

⁴⁰ Noq̄w tsāy wuyōq̄'iwmaqe suytsep̄nwat tunatyay añ òqawi'ma; piw unañwtalwuwnit añ'a, nihqe God nùokwayat añ hinma.

The Boy Jesus in the Temple

⁴¹ Noq̄w Joseph, put yuyat amum añsakis yahsañwuy añ Jerusalem aqwniñwu, ura Amutsva Yūmosanihqat ep nōviwhqat ep'e. ⁴² Noq̄w Jesus pakwt lōq sihkay'tasikis yahsañwni'taqw, Jew-sinom hin hintsatskañwuqat òviy naat yuyat amum Jerusalem aqw'a, Jesus wikkañwo. ⁴³ Noq̄w puma añ kuyvaqe, nāp kitsókimiq áhoyniqw, tsāy Jesus pumuy qa amumumnihqe, Jerusalem epeq huruhti, noq̄w puma put qa navota. ⁴⁴ Nihqe pay pam pumuy amumumyaqamuy amumumnihqat puma wūwaqe, ep tāwanawit añ haqami pahsavo nakwsu; nihqe puma sinomuy-nikañw, pu tuwimuy amuhpa' put hēva. ⁴⁵ Nit puma put qa túwahqe, namtōkt ahoy Jerusalem aqw'a, put heptoqee. ⁴⁶ Noq̄w pāyis talqw, puma God kīyat ep put tuwaqw, pam tūtutuqaynayaqamuy amuhsonve qatukañw, pumuy amumi tūqaykañw, pu pumuy hihta tūviñlawu. ⁴⁷ Noq̄w sohsoyam aw tūqayyuñqam put hin hihta mātsi'maqat, pu hihta hin ahoy hu'wanmaqat ep kātayuñwa. ⁴⁸ Noq̄w puma put túwahqe hin kurs wūwa. Noq̄w yuat put aw pañqawu: Itii, ya um hinoq̄w itamuy yanhaqam hintsana? Okiw nu' unay amum kānavoti'kañw uñ hepnuma. ⁴⁹ Noq̄w pam pumuy amumi pañqawu: Ya uma hinoq̄w nāpi nuy hepnuma? Ya nu Inay hihta himuyat hintsakniqat uma put qa navoti'taqe òviy'o? ⁵⁰ Noq̄w pay puma put lavayiyat qa māmatsi. ⁵¹ Pu pam pumuy amumumnihqe, Nazareth ep pitu; nihqe pumuy amumi tūqaykañw qatu. Noq̄w tuwat put yuat ìit lavayit sohsoq unañwpeq pās oyi'ta. ⁵² Noq̄w Jesus suytsep̄nwat wuwni'makañw wūyoq̄'iwma; pu suytsep̄nwat God-nikañw pu sinmuy tayawni'ma.

3

The Preaching of John the Baptist (Mt 3.1-12; Mr 1.1-8; Jn 1.19-28)

¹ Noq̄w hak Tiberius Caesar pakwt tsivot sihkay'taqat yahsañwuy añ moñw'iwtaqw, pu Pontius Pilate Judea-tutskwat ep moñw'iwtaqw, pu Herod Galilee-tutskwat aw moñw'iwtaqw, pu tupkoat Phillip Iturea-tutskwat ep sinmuy amumi-nikañw pu Trachonitis-tutskwat ep sinmuy amumi moñw'iwtaqw, pu Lysanias Abilene-tutskwat ep moñw'iwtaqw, ² Pu Annas-niqw pu Caiphas, puma God awwat mohpeq moñw'iwtaqw, ephaqam God lavayhti, Zacharias tiyat John aw'i, pam qayēsiwhpuveniq'ō. ³ Noq̄w pam pāyut Jordan añ ahsupoq tutskwat añ nakwsuqe, sinmuy amumi yuaataqe pañqawu: Uma nāp umuhtunatyay añqw lasye', kūyit akw tuvoylatotini. Noq̄w God umuhqaanhtipuy umuhpiy ayo yúkuni, amumi kita. ⁴ Ura hakiy God lavay'ayayat Esaiast lavayiyat añ yan pey'ta: Hakiy tōnaat qayēsiwhpuve tsa'tinumqa navotniwa; nihqe yan lalvaya: Uma Tutuyqawhqat eñem pōhut aw hintsatsnani; pam háqe'niqat aw suwiptotani. ⁵ Sohsovik siskat añ otsómhtini, pu sohsovik tuhtukwi, pu tsotsmo tutskwatiwni, pu añ nukushinyuñqa súwiptotini, pu haqe' anahaiwyuñqa pōhiñputiwni. ⁶ Noq̄w sinom sohsoyam God hin ayo tūooyhqat aw yórikyani. ⁷ Pahsat pu sinom put ahpiy kūyit akw tuvoylatiwyanique òviy put aw òkiwtaqw, pam pumuy amumi yan lalvaya: Is ohi, uma hakim tsūtsu'tuy amunyuñqamu, ya hak umuy itsívut nātoniqat añqw watqaniqat umumi pañqawu? ⁸ Kurs uma pas antsa umuhtunatyay añqw lasye', uma alōnōt qatsit ahpiy tutmalat hintsatskani. Pu uma umuh'unañwpeq qa pan lavaytani: Abraham hapi

itanaa, kitotani; taq nu umumi pañqawni: God it o'wat añqw Abraham eñem sinmuy aniwnaniqey tuwi'ta. ⁹ Noqw pay soñawnen òviy piw pikaiñwa himutsokit ñayat tsahqaniqey na'sas'iwta. Noqw òviy himuwa tsoki lomasi-palat qa himuy'vañwuqa tsaqniwe', qòhit aqw tūviwni. ¹⁰ Noqw sinom put tūviñtotaqe aw pañqaqwa: Noqw itam hinhtotini? ¹¹ Noqw pam lavayhtiçe amumi pañqawu: Lõqmuy wukonapnay'taqa ñastanihqat sūkw máqani; pu nõsiwhqay'taqa piw pay anhtini. ¹² Noqw moñwit eñem sīvat òmalalwaqam piw kūyit akw tuvoylatotiniqe òkihqe, put aw pañqaqwa: Tūtutuqaynaqa, ya itam hinhtotini? ¹³ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Pay hihsa'haqam umuñem tuwantiwhqat epnihqe qa hóyokput uma nuhtuñaqw òmahtiwisni. ¹⁴ Noqw pu solāwam piw tuwat put tūviñtotaqe aw pañqaqwa: Noqw ítamwat hinhtotini? Noqw pam amumi pañqawu: Uma qa tūyuyuyhnayani. Piw qa hakiy hihta atsátotoynayani; pu uma hin ahsalalwe', pay put ep nakwhani'yuñwni. ¹⁵ Noqw nāt sinom sumataq hintaniqat maqaptsi'yuñqw, sohsoyam unañwpeq John aw hin wūwantota, sen pi pam Christ-nihqata, sen pi pay qa pammihqata. ¹⁶ Noqw John lavayhtiçe, sohsokmuy amumi pañqawu: Pay nu' pi as pas antsa umuy kūyit akw tuvoylalawu. Nikañw pay suhka inuhpenihqe pas pavan òqala añq'ò. Noqw soon nu yan'ewaynikañw pay ñas'ew put tots-sosomhpiyat ñahni. Ason pam Qahováriwtaqat Hikwsit akw umuy tuvoylatani, pu qòhit akw'a. ¹⁷ Soñawnen pam wuhihpiy yawta, nihqe murivihkay ep pās qeni'tani, nen sòhövosiy koyohkiy aw tañatani, nit pam ason tsihput qòhit qatokñwuqat akw taqtsokni. ¹⁸ Yan pam hihhihta akw pumuy òkwhankañw, amumi lomatuawit yuaata. ¹⁹ Noqw John Moñwit Herod qòhqòya, tupkoyat Philip nòmayat Herodius ep'e, pu sohsoq hihta ep qaanhtiqat ep piwu. ²⁰ Noqw Herod pay nāt piw qaanhtit, John sivikimi pana.

The Baptism of Jesus
(Mt 3.13-17; Mr 1.9-11)

²¹ Noqw pam nāt qa sivikive pakiwtaqw, sinom sohsoyam kūyit akw tuvoylatiwyaqw, pu Jesus piw kūyit akw tuvoylatiqe, nāwakintaqw òmi hòtsílti. ²² Noqw Qahováriwtaqa Hikwsi hòwit an tokoy'kañw put atsmi hāwi. Noqw òñaqw hakiy tónaat hiñqawhqe pañqawu: Um hapi pas aw iunañwaa Itii. Nu uñ pas hahlayi.

The Genealogy of Jesus
(Mt 1.1-17)

²³ Noqw Jesus tumalay hintsaktiva, sunat pakwt sihkay'taqat pahsa'haqam yahsañwni'kañwo. Noqw sinom wūwantotaqw, Jesus Joseph tíata. Noqw pam Helit tíata; ²⁴ Noqw pam Matthat tíata, noqw pam Levit tíata, noqw pam Melchit tíata, noqw pam Jannat tíata, noqw pam Joseph tíata; ²⁵ Noqw pam Mattathias tíata, noqw pam Amos tíata, noqw pam Naum tíata, noqw pam Eslit tíata, noqw pam Nagget tíata; ²⁶ Noqw pam Maath tíata, noqw pam Mattathias tíata, noqw pam Semeit tíata, noqw pam Joseph tíata, noqw pam Judat tíata; ²⁷ Noqw pam Joannat tíata, noqw pam Rhesat tíata, noqw pam Zorobabel tíata, noqw pam Salathiel tíata, noqw pam Nerit tíata; ²⁸ Noqw pam Melchit tíata, noqw pam Addit tíata, noqe pam Cosam tíata, noqw pam Elmodam tíata, noqw pam Er tíata; ²⁹ Noqw pam Joset tíata, noqw pam Eliezer tíata, noqw pam Jorim tíata, noqw pam Matthat tíata, noqw pam Levit tíata; ³⁰ Noqw pam Simeon tíata, noqw pam Judat tíata, noqw pam Joseph tíata, noqw pam Jonan tíata, noqw pam Eliakim tíata; ³¹ Noqw pam Meleat tíata, noqw pam Menan tíata, noqw pam Mattathat tíata, noqw pam Nathan tíata, noqw pam David tíata; ³² Noqw pam Jesset tíata, noqw pam Obed tíata, noqw pam Booz tíata, noqw

pam Salmon tíata, noqw pam Naasson tíata; ³³ Noqw pam Aminadab tíata, noqw pam Aram tíata, noqw pam Esrom tíata, noqw pam Phares tíata, noqw pam Judat tíata; ³⁴ Noqw pam Jacob tíata, noqw pam Isaac tíata, noqw pam Abraham tíata, noqw pam Tharat tíata, noqw pam Nachor tíata; ³⁵ Noqw pam Saruch tíata, noqw pam Ragaut tíata, noqw pam Phalec tíata, noqw pam Heber tíata, noqw pam Salat tíata; ³⁶ Noqw pam Cainan tíata, noqw pam Arphaxad tíata, noqw pam Sem tíata, noqw pam Noet tíata, noqw pam Lamech tíata; ³⁷ Noqw pam Mathusalat tíata, noqw pam Enoch tíata, noqw pam Jared tíata, noqw pam Maleleel tíata, noqw pam Cainan tíata; ³⁸ Noqw pam Enos tíata, noqw pam Seth tíata, noqw pam Adam tíata, noqw pam God tíata.

4

The Temptation of Jesus (Mt 4.1-11; Mr 1.12-13)

¹ Noqw Jesus Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwkañw, pāyut Jordan añqw ahoy pitu, nihqe Hikwsit ahpiy qayēsiwhpumi wīkiwa. ² Noqw Nukpana lōp sunat tālat añ pep put aw unaheplawu; noqw pam pahsa' talōnvaqat añ qa nōsa, nihqe añ ruhpakq pam tsōnmoki. ³ Noqw Nukpana put aw pañqawu: Kurs um pas antsa God Tíatnen, um it owat pōlavikiniwhtiniqat aw pañqawni. ⁴ Noqw Jesus lavayhtiqe aw pañqawu: Sóni, pi ura yan pey'ta: Sino qa pōlavikit-sa akw qátut, pas God lavayiyat sohsok akw qátuni. ⁵ Pu Nukpana haqami pas wupatukwit aqw put wikqe, tūwaqatsit añ ahsupoq moñwqeqnit put aw sūmahtakna. ⁶ Nihqe aw pañqawu: It hapi öqalat nu uñ sohsok máqani, pu hihta añ susnunukñwata, pi pam inumi noiwta. Noqw nu hakiy put máqanik máqañwu. ⁷ Noqw öviy kurs um inumi naokiwtaw, pay pam sohsoy uhhimuni. ⁸ Noqw Jesus lavayhtiqe put aw pañqawu: Sóni, yupa ayo haqamii, Satan, pi yan pey'ta: Um God Uhtutuyqawhqay aw naokiwlawni, pu um put-sa eñem tumalay'tani. ⁹ Pu Nukpana put Jerusalem ep wikvaqe, God kíyat ep suswupakits'omiq put tsókat, pu aw pañqawu: Kurs um pas antsa God Tíatnen, yañqw atkamiq nātuvani; ¹⁰ Pi ura yan pey'ta: Pam hoñviaymuy ayataqw, ūmi tunatyaltotini; ¹¹ Nen puma may akw uñ hólōlni'yuñwni, taq nāp hisat sen um uhkukuy owat aqw sáviknani. ¹² Noqw Jesus lavayhtiqe put aw pañqawu: Sóni, pi ura yan pey'ta: Um God Uhtutuyqawhqay aw qa tuwanlawni. ¹³ Noqw Nukpana sohsok unaheppit akw put aw tuwantaqe yúkuhqe, hihsavo put añqw ahpiy'o.

Jesus Begins His Work in Galilee (Mt 4.12-17; Mr 1.14-15)

¹⁴ Noqw Jesus Qahováriwtaqat Hikswit öqalayayt pasiwkañw, Galilee ep ahoy pitu. Noqw sinom añ ahsupoq put lavayta. ¹⁵ Noqw pam pumuy tsotsvalkiyamuy añ pumuy tutuqaynatinuma, sohsokmuy amuhpiy kaptsiwkañwo.

Jesus Rejected at Nazareth (Mt 13.53-58; Mr 6.1-6)

¹⁶ Pu pam haqam wuñhqe Nazareth aw pitu. Nihqe pam hin tuwi'taqey anhtiqe, nasuñwintalōñnit ep tsotsvalkimi paki, nihqe tutuvenit añ tūñwantaniqe wunuptu. ¹⁷ Noqw pep God lavay'ayayat Esaias tutuveniat put aw taviwa. Noqw pam tutuvenit púruknaqe, haqe' yan pey'taqat tuwa: ¹⁸ Tutuyqawhqat Hikwsiat nuy tuyqawi'ta, nu añ ókiwyaqamuy amumi lolmat yuaaykuniqat öviy nuy asnaqee; pu añ unañwsoiwtaqamuy suyan unañwtoynaniqat öviy nuy ayata, añ tūwik'iwyuñqamuy nuy mātaviwyaniqat amumi yuaaykuniqat öviy'o, pu añ qatālat pōsi'yuñqamuy

pōsiyamuy tālawnayaniqat amumi yuaaykuniqata, pu añ okiwsaniwyaqamuy qeniveyaniqat òviy'ò. ¹⁹ Pu i' Tutuyqawhqa ayo tūooyniqat aw pitsiwtatqat tunvotnaniqat òviy'ò. ²⁰ Yan pam añ tuñwat, tutuvenit mupipiykinat, aw tunatyawtaqat aw put ahoy tavit qatuptu. Noqw tsotsvalkive tañawtaqam put aw-sa tāyuñwa. ²¹ Pahsat pu pam pumuy amumi pañqawu: Umuy hapi aw tūqayyuñqw, i' yan pey'taqa it talōnvaqat ep aw antsaniwa. ²² Noqw sohsoyam put aw tūqayyuñqe, moañaqw lavayit lolmat nõñakqat aw kāwuwantotaqe, pañqaqwa: Ya qa i' Joseph tíata? ²³ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Pay kurs hin uma inumi yan lavayit qa pañqaqwani: Tūhika, nāqalapsinaa, it'a. Um yaw Capernaum ep hīhihta tumalta; um yep nāp uhtutskway ep piw panhtinikañwo. ²⁴ Noqw pam pañqawu: Pas antsa nu umumi pañqawni: Qa hak God lavay'ayaat nāp tutskwat ep pāsniwa. ²⁵ Noqw nu umumi súañqawni: Ura Elias qatsiyat ep payhkomuy yahsañwuy añqw navay mūmuyawhtuy añ qa yokva; noqw ura tutskwat añ ahsupoq tsõñõsti. Noqw ephaqam Israel-sinmuy tutskwamuy ep kaysiwhqam koñnanalvut yēse. ²⁶ Noqw pay ura pas Elias pumuy qa haqawatuy amumi ayatiwht, pay ura Sidon ep kitsókit Sareptat ep hakiy koñnalavut aw'i. ²⁷ Pu God lavay'ayayat Eliseus qatsiyat ep as Israel-sinmuy amuñaqw kaysiwhqam tokoplelet tūtuyya; noqw pay ura puma pas qa haqawa powalti, pay hak Syria-sino hak Naaman yan mātsiwhqa-saa, amumi kita. ²⁸ Noqw sohsoyam tsotsvalkive tañawtaqam it nanaptaqe, pas itsívutoti; ²⁹ Nihqe hoñvaqe, put kīñaqw tūvaya. Pumuy kitsókiam haqam tsoveq wunu. Noqw òviy pep tumpok puma put wikya, pañqw put tūvayaniqey unañwtotiqee. ³⁰ Noqw pay pam amuhsonñaqw hinmakañw, pañqw ahpiy'ò.

A Man with an Evil Spirit
(Mr 1.21-28)

³¹ Nihqe pam Galilee ep kitsókit Capernaum aqwnihqe, nasuñwintalõñnit añ sinmuy tutuqayna. ³² Noqw pas puma put hin tutuqaynaqat ep aw kātuyayyuñwa, pas pam a'nõ lay'taqat yuaataqw òviy'ò. ³³ Noqw hak tāqa tuyoy'ewakw nukpanhikwsit okiw akw tuyqawiwtatqa tsotsvalkive pakiwta, nihqe pam a'nõ hiñqawhqe pañqawu: ³⁴ Itamumi qa hintsakii. Ya itam uñ hintsatsnani, Jesus Nazareth añqwnihqa? Ya um itamuy kīqõtaniqe òviy añqaqõ'? Pay um hákiyñiqw nu uñ tuwi'ta. Um God añqw pas Qahováriwpu. ³⁵ Noqw Jesus put mēwaqe, aw pañqawu: Qa hiñqawlawht, put añqw yámakuu. Noqw nukpanhikwsi sinmuy amutpipo put tūvat, put añqw yama, nit pay put qa hintsana. ³⁶ Noqw puma sohsoyam kātayyuñqe nānami pañqaqwa: Is uti, pavan pas lavayi! Pas pi qananahtsopkañw, õqalat akw tuyoy'ewakw hīhikwsimuy amumi pañqawhqa, puma nuhtuñaqw nõñakñwu. ³⁷ Noqw pam pep hin yukuqw, pam pantaqa put tutskwat añ ahsupoq yuaatiwa.

Jesus Heals Many People
(Mt 8.14-17; Mr 1.29-34)

³⁸ Noqw pam tsotsvalkiñaqw yámakqe Simon kīyat aw paki. Noqw Simon nõmay yuat a'nõ mukitutuya; noqw puma put eñem Jesus aw taqa'nañwtoti. ³⁹ Noqw pam put aw wunuptut, mukituyat mēwa; noqw pam put mātavi, Noqw pahsat pay pam wuhti wunuptut, pumuy amumi unañwtavi. ⁴⁰ Noqw tāwat pakitoqw, sohsokmuy hihta akw tūtuyyaqamuy, puma Jesus aw tsamvanta, noqw pam pumuy sohsokmuy amumi may akw hintsange pumuy qalapsina. ⁴¹ Noqw nukpanhikwsim kaysiwhqamuy amuñaqw nõña, a'nõ hiñqawakahkañwo, nihqe pañqaqwa: Um Christ, God Tíata! Noqw

pam pumuy tusoqmewaçe, pumuy hinçaqwanıqıw qa nakwhana, puma put Christ-nihqat tuwı'yuñqıw öviy'o.

Jesus Preaches in Judea
(Mr 1.35-39)

⁴² Pu tälavvaqıw pam ahpiynihqe, haqami qayësiwhpumii; noqıw sinom put hepya, nihqe put aw ökihqe as put huruhtapnayani, pam as pumuy amuñaqıw qa ahpiyniqat öviy'o. ⁴³ Noqıw pam pumuy amumi pañqawu: Pas nu soon qa God moñwtunatyayat hin hintaqat aye' kitsókinawıt piw yuaatinumni, pi nu panıqıw añqıw ayatiwa. ⁴⁴ Nihqe pam Galileet ep haqe' tsotsvalkit añ yuaatinuma.

5

Jesus Calls the First Disciples
(Mt 4.18-22; Mr 1.16-20)

¹ Noqıw sinom God lavayiyat nanaptanıqe put aw hürs tsovawtaqıw, pam wuhkovatuphat Gennesaret yan mätsiwhqat qalaveq wunu. ² Nihqe pam löqmuy päkihut patuphat qalaveq wúnuhqat tuwa, noqıw kurs pakiw-mamahkam pumuy añqıw nõnakqe, pakiwmaqtutsayay tühahomtota. ³ Noqıw pam päkihut hakiy Simon himuyat aqıw paki; nihqe pam tutskwat añqıw hihin yūmo hóyoknaniqat aw pañqawu; noqıw pam pepeq qatuptuqe, päkihut añqıw sinmuy tutuqayna. ⁴ Pu öviy pam yuaataqe yukut, Simon aw pañqawu: Uma pavan hötsit aw hóyoke', pävakiwhtuy inhtanıqe öviy umuhtutsayay pämiq pánani. ⁵ Noqıw Simon lavayhtıqe put aw pañqawu: Moñwi, itam as tókep tumalay'tat, qa hihta kwisna, noqıw pay pi um pañqawıhıq öviy nu tutsayat pämiq pánani. ⁶ Noqıw puma panhtıqe, pahsat pu qaan'ewakw hintaqamuy pävakiwhtuy inhta; noqıw pumuy tutsáyaam tsikiwma. ⁷ Noqıw suñwámat sukwat päkihut añqıw tañawtaqıw, puma pumuy amumi mámasa pumuy paañwaniqat öviy'o. Noqıw puma pituqıw, puma löqmuy päkihut akw ohpoknayaqıw, pahsat pay puma päkihut pakıto. ⁸ Noqıw Simon Peter put aw yórikqe, Jesus tamöyat aw nätuvat pañqawu: Inuñaqıw ahpiy'o, taq nu okiw qaanhinmaqa, Tutuyqawhqa. ⁹ Pi pam-nıqıw, pu sohsoyam put ámumyaqam puma pävakiwhtuy inhtotaqey ep kätayyuñqıw, öviy pam yan lavayhti. ¹⁰ Noqıw piw hakiy Zebedeet timat James-nıqıw pu John, Simon suñwámatnihqam, puma pumuy amún nátsawina. Noqıw Jesus Simon aw pañqawu: Um qa tsawiniwtani, um yahpiy haqahpiy päpu sinmuy kwıkwisnani. ¹¹ Noqıw puma päkihuy tutskwami pitsınayaqe, sohsok tatamhtotat, Jesus añqıwa.

Jesus Makes a Leper Clean
(Mt 8.1-4; Mr 1.40-45)

¹² Pu piw pam haqam kitsókiveniqıw, hak täqa ahsupoq tokoplelet tütuya, nihqe pam Jesus túwahqe, tayway akw atpipo munukt, aw nāwaknaqe pañqawu: Tutuyqawhqa, um suhtaq'ewnen soon nuy qa powatani. ¹³ Noqıw pam put aw māvuyaltıqe, aw toñokt, pañqawu: Pay nu suhtaq'ewa; powaltii. Noqıw pahsat pay tokoplele put mātavi. ¹⁴ Noqıw pam qa hakiy put āawnaniqat pam aw pañqawu. Nikañw pay um ahpiynen God awwat moñwit aw nāmahtaknani; nen Moses hin tutaptaqat anwat um powaltıqey ep kuwahtıput távini. Um pan powaltıqey nuhtumi tuawi'tani, yan aw lavayhti. ¹⁵ Noqıw tuwat soq pahsat pu pas ahsupoq pam hin hinhtıqa yuaatiwa, noqıw sinom qaan'ewakw hintaqam Jesus aw tūqayyuñwnıqe sūmitsovaltı; pu hıhihta tütuyyaqam put ahpiy qalaptuyanıqe öviy put aw ökiwta. ¹⁶ Noqıw pay pam haqami qayësiwhpuminen, God aw nāwakintanıqey öviy kñaqıw ahpiynıñwu.

Jesus Heals a Paralyzed Man
(Mt 9.1-8; Mr 2.1-12)

¹⁷ Pu Jesus hisat sinmuy tutuqaynaqw ima Pharisee-sinom, tutavot tutuqaynayaqamuy amumum pep yēse. Puma Galileet añ ahsupoq kitsókit añqwaya, pu Judeat añq'ö, pu Jerusalem añq'ö. Noqw pumuy pep yesq, Jesus Tutuyqawhqat aw yankañw tūqalapsintaniqey öqalay'ta. ¹⁸ Noqw meh, hakim hakiy tāqat aħpa' qataytaqat tūtuyhqat aħpay añ qatsqat Jesus aw wikvaya; noqw puma as hin put panaye', Jesus atpipo taviyaniqey tuwantota. ¹⁹ Noqw ep huru'pokiwtaqw hin puma put panayaniqey qa tutwa; nihqe öviy kits'omiq wupnayaqe, tsöqa'wa kīamit póroknayaqe pañ put aħpayat enañ sinsonmi Jesus atpipo hawnaya. ²⁰ Noqw puma qapēvewnayaqat Jesus amumi túwahqe pañqawu: Tāqa, uhqaanhtipu uhpiy ayo yukiwa. ²¹ Noqw tutavot tutuqaynayaqam Pharisee-sinmuy amumum put ep wūwantotaqe pañqawu: Ya i' haknihqe pas God qa kaptsilawu? Ya hak hakiy qaanhtipuyat ayo yúkuni, hal pas God-saa? ²² Noqw Jesus pumuy wuwniyamuy māmatsqe, lavayhtiqe amumi pañqawu: Ya uma hihta umuh'unañwpeq wūwantota? ²³ Ya hak hakiy aw hinwat lavayhtiniqw qa pas hinta, Sen, Uhqaanhtipu uhpiy ayo yukiwa kítaniqö'? sen pi wunuptut, nakwsuu, kítaniqö'? ²⁴ Noqw pay pi nu' Sinot Tiat yep qatsit ep hakiy aħpiy qaanhtipuyat ayo yúkuniqey aw öqalat pasiwtaqat uma it akw nanaptaniqw-pu pam it hakiy aħpa' qataytaqat aw pañqawu: Oviy nu ūmi pañqawni: Wunuptut, uh'aħpay kwusut, nima. ²⁵ Noqw pahsat pay pam pumuy amutpik wunuptut, hihta añ wáökiwtaqey kwusut, pañqw nima, God pas hihtatimakañwo. ²⁶ Noqw sinom sohsoyam kātayuñqe, God pas hihtatota, nihqe puma nātsawini'yuñqe pañqawu: Pas itam pu' hihta qatuptsiwni'ewakw aw yórikya.

Jesus Calls Levi
(Mt 9.9-13; Mr 2.13-17)

²⁷ It yantaqat atsve pam nakwsukañw, hakiy moñwit eñem sīvat ömalawhqat, Levit yan mātsiwhqat aw yori, haqam put ömalawñwuqat ep qātuq'ö, nihqe aw pañqawu: Um inuñkni. ²⁸ Noqw pam sohsoq mātapt, wunuptut, put añki. ²⁹ Noqw Levi put eñem wukonovata; noqw kaysiwhqam sīvat ömalalwaqam-niqw pu hakim pumuy amumum pep nopyesva. ³⁰ Noqw Pharisee-sinom-niqw, pu pumuy amuñaqw tutavot tutuqaynayaqam, puma put aw nānatuwnayaqamuy amumi qayan unañway hiñqawwaqe pañqawu: Ya uma hinoqw moñwit eñem sīvat ömalalwaqamuy-nikañw pu qaanhinwisqamuy amumum nōnovakahkañw hihikwya? ³¹ Noqw Jesus lavayhtiqe amumi pañqawu: Pay añ qahinyuñqam tühikat qa haqni'yuñwa, nawus pi tūtuyyaqam put haqni'yuñwa. ³² Pi nu añ súanhinwisqamuy qa pumuy wánwayniqe öviy pitu; pi nu imuy qaanhinwisqamuy nāp tunatyay añqw lasyaniqat aw wánwayniqe öviy pitu.

The Question about Fasting
(Mt 9.14-17; Mr 2.18-22)

³³ Noqw puma put aw pañqawu: John aw nānatuwnayaqam pas nanapwalkahkañw nānawaknañwu, noqw Pharisee-sinmuy amumi nānatuwnayaqam amún hinwisa. Noqw hintaqw öviy ūmi nānatuwnayaqam nōnovakahkañw hihikwya? ³⁴ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Ya hak sen haqam mö'wit ep sinoiwyuñqamuy, möönañwuy pumuy amumumniqw napwaltoynani? Soon'i. ³⁵ Nikañw ason hisat aw pituqw, möönañw'am pumuy amuñaqw aħpiyniqw, pep pu' puma nānapwalani. ³⁶ Noqw pam piw pumuy amumi lavayit hihta antaqat akw yuaaykuqe pañqawu: Qa haq pi hak puhuyuwsit añqw

hihsaqat tukut, sakwit aw pihtakna. Taq hak panhtinik puhut sakwítani, piw pūhu soon sakwit amum súnantani. ³⁷ Pu qa haq pi hak pukawiwkorot sakwíwmaqat puhuovavalat kuhkuya; taq hakiy pantiniqw, puhuovavala pēke', wiwkorot patomnani, nen añ kūyiwtaqa wehemhtini, noqw wiwkorot sakwítini. ³⁸ Soon pi puhuovavala qa puhuwiwkorot añ kūyiltiñwu. ³⁹ Piw qa hak pi hak oavalat hísatwaihput hikwt, pay pahsat pūhutwat piw nāwaknañwu; nikañw pañqawñwu: Pay hísatwat pas nukñwa, kítañwu.

6

The Question about the Sabbath

(Mt 12.1-8; Mr 2.23-28)

¹ Noqw nasuñwintalōñnit aw pituqw, Jesus put aw nánatuwnayaqamuy amumum sōhōvos'uyit añ nōñakwisa. Noqw put aw nánatuwnayaqam sōhōvosit talayat mawtiwiskahkañw, put mapqōlpeq murikahkañw nōnoptiwisa. ² Noqw hakim Pharisee-sinom pumuy amumi pañqawu: Ya uma hinoqw nasuñwintōñnit ep hihta mewniwtaqat hintsatska? ³ Noqw Jesus lavayhtiqe pumuy amumi pañqawu: Ya ura hísat David suñwámuy amumum tsōñmokqe hinhtiqat uma put pantaqat pas añ qa ñas'ew tuñwáya? ⁴ Ura pam God kíyat aw pákihqe, pōlavikit God aw noiwhqat ömahtat, añqw nōst, pu ámumyaqamuy put huyta; pas ura God awwat momñwit-sa put añqw nōñosañwuqat put'a. ⁵ Pu Jesus pumuy amumi pañqawu: Pay nu' Sinot Tiat piw nasuñwintalōñnit aw móñw'iwta.

The Man with a Crippled Hand

(Mt 12.9-14; Mr 3.1-6)

⁶ Pu hísat pam nasuñwintalōñnit ep tsotsvalkimi pákihqe ep tūtutuqayna. Noqw hak tāqa putvaqw mālakiwtaqa pep nuhtuma. ⁷ Noqw tutavot tutuqaynayaqam Pharisee-sinmuy amumum Jesus aw tunatyawyuñwa, mātaq pi kurs pam nasuñwintalōñnit ep put qalapsinaniqw öviy'o; nen puma hihta ep put nēveltoynayani. ⁸ Noqw pay pam pumuy tunatyayamuy amumi mātsi'taqe, lākiwtaqat may'taqat aw pañqawu: Wunuptut, sinsonve wunuwta. Noqw pam panhti. ⁹ Pahsat pu Jesus pumuy amumi pañqawu: Kurs nu umuy hihta tūviñtani. Ya hak nasuñwintalōñvaqat ep hihta lolmat, sen qalolmat hinhtiniqw pam súanta? Sen qatsit ayo táviniqö', sen hovalaniqö'? ¹⁰ Pu pam pumuy sohsokmuy amuhpa' yorikt, tāqat aw pañqawu: Uhmaq tsihkwaa. Noqw pam panhti; noqw māat put ayañqwat māyat an pás powalti. ¹¹ Noqw puma itsívuhonaqtotiqe, hin as Jesus hintsatsnaniqey nānami yuaa-tota.

Jesus Chooses the Twelve Apostles

(Mt 10.1-4; Mr 3.13-19)

¹² Noqw pay ephaqam piw pam nāwaknaniqe haqami tsomomiq'a; nihqe tōkep God aw nāwakna. ¹³ Noqw tālawvaqw, pam put aw nánatuwnayaqamuy wánwayhqe, pumuy amuñaqw pakwt lōq sihkay'taqamuy namorsta; nihqe pam pumuy Ayaiwyuñqamuy yan tuñwa, ¹⁴ Imuyu: Simon, ura pam put Peter yan tūñwa, pu tupkoyat Andrewt, pu James-nit pu John, pu Philip-nit pu Bartholomewt, ¹⁵ Pu Matthewt-nit pu Thomas, pu Alpheus tiyat James-nit pu Simon, Zelotes yan tūñwantiwhqata, ¹⁶ Pu James tupkoyat Judas-nit pu Judas Iscariot Jesus momñwituy amumi kurs mātapniqata.

Jesus Teaches and Heals

(Mt 4.23-25)

¹⁷ Pu pam pumuy tsamkañw, pañqw hawhqe, haqam suntutskway'taqat ep wunu, kaysiwhqamuy put aw nánatuwnayaqamuy amumuma. Noqw qaan'ewakw hintaqam sinom put aw tūqayyuñwniqe, pu hīhihta tūyay añqw qalaptuyaniqe öki, Judeat añqw-nikañw, pu Jerusalem añqw sohsokivaq'ö, pu pātuwaqatsit qalaveq Tyre añqw-nikañw pu Sidon añq'ö. ¹⁸ Pu ima tuyoy'ewakw hīhikwsimuy akw okiwhinyuñqam piw ökihqe powaltoti. ¹⁹ Noqw sinom sohsoyam as put aw tónokyaniqey nānawakna, pas pi put añqw suyan öqala yámakiwtage sohsokmuy qalapsintaqw öviy'o.

Happiness and Sorrow
(Mt 5.1-12)

²⁰ Noqw pam put aw nánatuwnayaqamuy amuhpa' yorikt, amumi pañqawu: Pas uma añ öokiwayaqam hahlayhpit epya, pi uma God moñwtunatyayat himuy'yuñwa. ²¹ Uma añ pu' tsönsoiwtaqam hahlayhit epya, pi uma nāt ööyyani; pas uma añ pu' tsaykitaqam hahlayhpit epya, pi uma nāt tsutsúyni. ²² Ason sinom nuy Sinot Tiyat atsviy umumi qa suhtaq'ewye', nahpiy umuy lālayye', umumiq hīhiñqaqwe', umuhnatinwaniy himu itséheetnihqat pan ayo tūvayaqw, uma hahlayhpit epyani. ²³ Hisat panhtotiqw, uha hahlayhtote', pas hahlaytso'tinumyani, ispi meh, uma öveqatsit ep qaan'ewakw ahsatit makiwyaniqee; pi pay pan pumuy namat hapi God lavay'aymuyatuy hintsatsna. ²⁴ Nikañw is ökiwa, uma añ kahaksinomu, pi uma umuhhahlayhpiy pay ömahtota. ²⁵ Is ökiwa, uma añ öyiwyuñqamu, pi uma nāt tsönso'ni; is ökiwa, uma añ pu' tsutsúyyaqamu, pi uma nāt qahahlaykahkañw tsaykitani. ²⁶ Pas sinom sohsoyam umuy lomayuaatotaqw, umuñem is öhini; pi pay pan hapi pumuy namat hakimuy nawip'ew God lavay'aymuyatuy yuaatota.

Love for Enemies
(Mt 5.38-48; 7.12a)

²⁷ Nikañw nu umuy inumi tūqayyuñqamuy umumi pañqawni: Uma umuh-tuwqamuy amumi unañway'yuñwni; sinom umumi qa suhtaq'ewyaqamuy uma lolmat amuñem hintsatskani. ²⁸ Sinom umuy qalomáyuaatotaqw, uma pumuy amumi lomayuaatotani; pu umuy qaanhintsatsanyaqw, amuñem uma nāwakinwisni. ²⁹ Ason hak uhtayway sutsvaqw wuvahtaqw, um ayañqwat piw aw itamantani; pu hak uh'usimniy uñ nawhke', uhnaypna enañ nāwaknaqw, um qa aw rohomnumni. ³⁰ Hakiy ūmi hihta tūviñtaqw, um put máqamantani, pu hihta uhhimuy kímahqat um aw ahoy qa tūviñtamantani. ³¹ Pu sinom umuy pāsyaniqat uma nānawakne', pay uma piw pan pumuy pāsyan. ³² Ispi kurs pay uma umumi unañway'yuñqamuy-sa amumi unañway'yuñqw, hak sen put ep umuy hahlayhtini? Pay pi qaanhinwisqam pumuy amumi unañway'yuñqamuy amumi tuwat unañway'yuñwa. ³³ Pu kurs hak umuñem hihta lolmat hintsakq, uma tuwat put enem lolmat hintsatskaqw ya sen hak put ep umuy hahlayhtini? Pay pi añ qaanhinwisqam piw pan hintsatska. ³⁴ Pu kurs pay um hakiy añqw hihta ömahtaniqey wūwankañw, hakiy sivat nasimokmaqaqw hak put ep ūmi hahlayhtini? Pay pi añ qaanhinwisqam piw qaanhinwisqamuy nasimokhuylalwa, piw aw ahsatit ömahtotaniqey tuñlay'kahkañwo. ³⁵ Tis pi uma umuh-tuwqamuy amumi unañway'yuñwni; nen lolmat hintsatskani; pu tūnasimokhuylalwani, qa hihta put ep tuñlay'kahkañwo. Nen uma qaan'ewakw ahsatit makiwyani; piw Sus'oveqnihqat timatni. Pi pam añ qa tsúyakyañwuqamuy, qalölolmatuy enañ pás'i. ³⁶ Paniqw öviy uma nun'okwatni, Umunay hin núokwaniqw pan'i.

Judging Others (Mt 7.1-5)

³⁷ Uma qa tūovelantotani; nen uma qa pantsaniwyani. Uma hakiy qa paysoqtotani, nen qa pantsaniwyani. Ason hak umuhpe qaanhtiḡw, uma put pantaqat ep aw pōhikyamantani, noḡw sinom tuwat umumi pōhikyani. ³⁸ Uma hihta kuwahtotimantani, noḡw pu tuwat umumi himu kuwahtiwni. Sinom wukotuwanit aṅq̄w móo'taqat hihta kuytotat, put hūrs aḡw nūnuyvut, pu wīlaniwhput, pu pas aṅ wahohotaqat umumi o'yamantani. Pi uma hakiy eṅem hin tuwantotaḡw, pay piw pan umuṅem tuwantiwmantani. ³⁹ Noḡw pam tūwutsit hihta tuawi'taqat lavayhtiḡe, amumi paṅqawu: Ya sen hak qapostalqa hakiy qapostalqat haḡami wikni? Ya puma qa nāma haḡami pōvamiq posni? ⁴⁰ Pay hakiy aw tutuḡayhqa put tutuḡaynaqat epnihḡe qa pavan pasniṅwu. Nīkaṅw ason pam pās tutuḡaye', pep pu' pam put tutuḡaynaqat pay antani. ⁴¹ Noḡw ya um hinoḡw uhtupkoy posmiḡ hihta hihsaq tuway'kaṅw, uhposveḡ lestavit pakiwtaqat qa aw unaṅwtavi'ta. ⁴² Noḡw pantaḡw um hin uhtupkoy aw paṅqawni: Itupko, nu as uhposkiy uṅem hōroknani, kītani, susmataḡpi uhposveḡ lestavi pakiwtaḡō'? Um nawip'ew hinmaḡa, um mohti uhposṅaḡw lestavit hōrokne', pahsat pu um suyan tālat taykaṅw, uhtupkoy poskiyat hōroknani.

A Tree and its Fruit (Mt 7.16-20; 12.33-35)

⁴³ Pi lomasipaltsoki soon hin'ewakw sipalat himuy'vaṅwu; piw ḡalomásipaltsoki soon nukṅwat sipalat himuy'vaṅwu. ⁴⁴ Sinom himutsokit hīmunihḡat aniwniyat akw tuwī'yuṅwa. Soon hihta kūtay'taqat aṅq̄w nōnvospalat hak mawni; soon hak yōnōtskit aṅq̄w ōvat tsovalani. ⁴⁵ Sino lolma lomatunatyawtaḡa unaṅṅaḡw hihta lolmat nōṅantoynaṅwu; noḡw pam piw hak ḡalolma ḡalomátunatyawtaḡa unaṅṅaḡw hihta ḡalolmat nōṅantoynaṅwu. Pi hak hin tunatyay'te', pan hapi yuaataṅwu.

The Two House Builders (Mt 7.24-27)

⁴⁶ Uma nuy Tutuyḡawhqa, Tutuyḡawhqa, yan tūnwantota. Nīkaṅw uma hinoḡw ilavayiy qa aṅ hinwisa? ⁴⁷ Inuminihḡa ilavayiy aw tūḡaykaṅw put aṅ hinmaḡa hakiy antaqat nu umuy āawnani. ⁴⁸ Pam hakiy tāḡat anta. Pam hak a'nō hāṅwahḡe owat ep kīhut yayhna. Noḡw a'nō wukomunvaḡw, pāhu kīhut aḡw a'nō yēvantakaṅw, soon put wayáyaykinani, pam owat ep wunuḡw ōviy'o. ⁴⁹ Pu i' hak navotkaṅw put qa aṅ hinmaḡa hakiy tāḡat anta. Pam hak qa ḡaḡatspitaḡat, pisave kīta. Noḡw mūnaṅw put kīhut aḡw a'nō yēvantaḡw, pam āpiy sahpu; noḡw pam kīhu qaan'ewakw kīḡōti.

7

Jesus Heals a Roman Officer's Servant (Mt 8.5-13)

¹ Noḡw Jesus nuhtumi yuaataḡe yúkut, Capernaum aḡw'a. ² Noḡw hakiy tsivót-sikip sunat solāwamuy amumi moṅwit tumal'ayaat tūtuyhtiḡe, pāpu pay mómoki. Noḡw put moṅwíat put pas kahkawna. ³ Nihḡe pam Jesus tumalayāt navotḡe, Jew-sinmuy wukw'aymuyatuy put aḡw ayata, okiw as pam aḡwnen put tumal'ayayat ḡalapsinaniḡat puma put aw nānawaknaniḡat ōviy'o. ⁴ Noḡw puma Jesus aw ōkihḡe, pahsat pay qa nātusitotaḡe paṅḡaḡa: Um put eṅem yanhte', súanhtini. ⁵ Pas pam itamuy Jew-sinmuy hahlayhḡe, itamuṅem tsotsvalkit yuku. ⁶ Pahsat pu Jesus pumuy amumum aḡw'a.

Nihqe pam put kīyat aw hayiñwinaqw, i' hak solāwamoñwi kwatsmuy put aw hōnaqe aw pañqawu: Tutuyqawhqa, pay um qa pas pew ö'qalni; soon nu yan'ewakniqw um ikiy aw papkini. ⁷ Paniqw öviy nu soon yan'ewayniñkañw nāp ūminiqey antani. Pay um panis lavayhti qw, pay itumal'aya qalaptuni. ⁸ Pi pay nu sukwat amumi maqaptsi'kañw qatu; noqw solāwam inumi maqaptsi'yuñwa. Noqw nu hihtawat aw Yupa kitaqw, pam ahpiyiniñwu; pu hihtawat aw Pew'i kitaqw, pam inuminiñwu; pu ituwikiy aw Yanhtii kitaqw, pam panhtiñwu. ⁹ Noqw Jesus put navotqe, put aw kātayta; nihqe namtökt, put añk hinnumyaqamuy amumi pañqawu: Nu umumi pas pañqawni: Pas nu qa haqam Israel-sinmuy amuhpe yan qapēvewnit tuwa, pas qae. ¹⁰ Noqw ima ayatiwyaqam ahoy kīve ökiqw, kurs pay tumal'aya tütuyhqa pās qalaptu.

Jesus Raises a Widow's Son

¹¹ Noqw qavonvaqw pam haqami kitsókit Nain yan mātsiwhqat aw'i; noqw wūhaknihqam put aw nānatuwnayaqam put ámumya, pu kaysiwhqam sínomu. ¹² Noqw pam kitsókit tuhpeyayat aw hötsíwmi hayiñwinaqw, pi hakim hakiy tāqat mokput tūamwisa, put yuat put-sa tiyoti'ta; noqw pam koñnalavu. Noqw sinom kaysiwhqam kīñaqw wuhtit ámumya. ¹³ Noqw Tutuyqawhqa put túwahqe put ökwatuwhqe, aw pañqawu: Qa pakmumuyaa. ¹⁴ Pu pam mokput awnihqe, hihta akw taviwisqat aw toño; noqw put yawwisqam sun hoñva. Noqw pam pañqawu: Tiyo, nu hapi ūmi pañqawni: Qatuptuu. ¹⁵ Noqw i' hak as mokpu qatuptuqe, pahsat yuaativa. Noqw Jesus put yuyat aw put mātavi. ¹⁶ Noqw puma sohsoyam tsawinhinhtotiqe, God pas hihtatotiqe, pañqaqwa: Pas hak pavan God lavay'ayaat itamumi pitsíwta; pu' hapi piw God sinomuy pohta, kitota. ¹⁷ Noqw yan pam hinhtiqa Judea-tutskwat añ ahsupoq yuaatiwa, pu Galilee-tutskwat añ ahsupoq piwu.

The Messengers from John the Baptist (Mt 11.2-19)

¹⁸ Noqw John aw nānatuwnayaqam iit sohsoq John āawnaya. ¹⁹ Noqw John put aw nānatuwnaqamuy löqmuy nāmi wáñwayhqe, amumi pañqawu: Uma Jesus awnen aw pañqawni: Ya um hak God lavay'ayaat pas pávannihqa hisat pítuniqa, hal sen pi itam hakiy sukw nuhtayyuñwa? kitani. ²⁰ Noqw öviy puma Jesus aw pítuhqe, John amumi hin tutaptaqat pan Jesus aw pañqawu. ²¹ Noqw piw suhpahsat pam kaysiwhqamuy tütuyyaqamuy qalapsinta, pu hīhihta akw qa kwañwáhinyuñqamuy; pu nukpanhihikwsimuy akw tuyqawiwyuñqamuy powata; pu qa postalyaqamuy kaysiwhqamuy pōsiyamuy tālawna, ²² Pahsat pu Jesus lavayhti qe, John aw nānatuwnaqamuy amumi pañqawu: Pay uma áhoynen, hihta aw yórikqey, pu navotqey John āawnani. Ima qapostalyaqam pōsiy tālawnaya; qayaktaqam nankwusa; tokoplelet tütuyyaqam powaltoti; nanaqsöpt nanapta; so'pum ahoy tātayya; pu añ ókiwyaqam lomatuawit nanapta. ²³ Noqw inuhpe qa unañwmokqa hapi pas hahlayhpit epni. ²⁴ Noqw John tuaw'aymat ahpiyniqw, pahsat pu Jesus sinmuy amumi John yuaativaqe pañqawu: Ya uma qayēsiwhpumi haqami hihta aw kuyvawisa, sen pi pāqavit hūkañwuy akw wayayataqat aw'i? ²⁵ Noqw ya uma hihta aw kuyvawisa, sen hakiy lomayuwsitaqat aw'i? Meh, lolmat yuwsiyuñqam, qarurúmyesqam pi momñwituy kīyamuy añ yēse. ²⁶ Noqw ya uma hihta aw kuyvawisa, sen hakiy God lavay'ayayat aw'i? Owi, noqw nu umumi pañqawni: Pam hapi God lavay'ayayat epniñqe pas pávani. ²⁷ It hapi pey'taqe pan lalvaya: Meh, nu hapi upyeve ituaw'aya ayatani; noqw pam uhsavo un háqe'niqat añ qenitani, yan'i. ²⁸ Pi nu umumi pañqawni: Pas moyumuy amuhpiy tihtiwyaqamuy amuñaqw John kūyit akw tütuvoylalawhqa

pas pávani. Qa hak God lavay'ayaat put epnihqe pas pávani. Noqw pay God moñwtunatyayat ep pas susqahimuniqwa put epnihqe pas pávani. ²⁹ Pi sohsoyam put aw tūqayyuñqam, moñwit eñem sīvat òmalalwaqamuy amumum pay God-sa súantaqat pañqawwa; nihqe John tuwiyat anwat kūyit akw tuvoylatoti. ³⁰ Noqw ima Pharisee-sinom, tutavot aw tuvoti'yuñqamuy amumum God tunatyayat qa kwusuyaqe, John ahpiy qa tuvoylatoti. ³¹ Noqw Jesus pañqawu: Ya sen nu pu' qatsívaptsiwyuñqamuy hihta enañ namimahtaknani? Ya puma hihta anyuñwa? ³² Puma tsátsakwmuy kihsonve yesqamuy amunyuñwa. Puma nānami pañqawwa: Itam umuñem lēlenyaqw, uma qa tīva; itam umuñem tsaykitaqw, uma qa tsayku, kitota. ³³ Oviy pi John kūyit akw tūtuvoylalahqwa pítuhqe, pōlavikit qa tūmoyta; piw ovaalat qa hihiko; noqw uma pañqawwa: Pam nukpanhikwsit akw tuyqawiwta. ³⁴ Noqw nu' Sinot Tiat pítuhqe tūmoykañw, pu hīhikq, uma pañqawwa: Is uti hunuka, wine pas qa öyñwu, moñwit eñem sīvat òmalalwaqamuy, pu qaanhinwisqamuy kwatsiamu! kitota. ³⁵ Noqw pay pi suan unañwtalwuwni aniwniy ahpiy lolmat namtakni'tañwu.

Jesus at the Home of Simon the Pharisee

³⁶ Noqw haqawa Pharisee-sino Jesus tūtsama. Noqw pam put kīyat aw pákihqe, tunösvoñat aw qatuptu. ³⁷ Noqw meh, hak pep kitsókive wuhti qaanhinmaqa yaw Jesus Pharisee-sinot kīyat ep tunösvoñat aw qátuhqat navota. Pahsat pu pam tatañpit añ kwanwáhovaqtuqat wihkuyit kūyiwtaqat kwusiva. Pam tatañpi hihta alabaster-owat añqw yukiwta. ³⁸ Noqw wuhti okiw pakkañw, put kukveq wunukañw, pahsat posvalay akw put kukyat pāhomhtivakañw hōmiy akw put añ hōnta, nit kukyat tsohtsonat, wihkuyit akw put lelwi. ³⁹ Noqw Pharisee-sino put tūtsamqa put aw tātayhqe, unañwpeq pañqawu: Pas ka as i' tāqa God lavay'ayaatnen, i' wuhti put aw tónokqa hákiyiniqat, pu hin hak hintaqat soon qa navotni; pam pi qaanhinmaq'ò. ⁴⁰ Noqw Jesus lavayhtiqe, put tūtsamqat aw pañqawu: Simon, nu as ūmi hiñqawni. Noqw pam pañqawu: Tūtutuqaynaqa, pañqawuu. ⁴¹ Noqw pam pañqawu: Ura hak tāqa sīvat tūnasimokhuylawu. Noqw hakim lōyöm put aw hihta pōiwta; suhka put aw tsivót-sikip sunat sīvat pōiwta; noqw suhka pakwt sīvata. ⁴² Noqw puma kurs hihta sisviniqw pam pumuy lōqmuy amumi put pantaqat qe'wataqe paysoq ayo yuku. Taay, kurs nuy āawnaa, Ya uñniqw pumuy amuñaqw sen himuwa put pas pavan aw unañway'tani? ⁴³ Noqw Simon lavayhtiqe aw pañqawu: Pas nuyniqw soon ka qa pam suswuhak ayo yúkuhqat pamwani. Noqw Jesus put aw pañqawu: Um suan aw wūwa. ⁴⁴ Pu pam wuhtit aw namtökt, Simon aw pañqawu: Ya um it wuhtit aw qa tayta? Nu uhkiy aw pakiqw, um ikukuy eñem nuy qa kuyna; noqw i' pi pas posvalay akw ikukuy pāhomht, hōmiy akw añ hōna. ⁴⁵ Um nuy qa tsohtsona, noqw i' wuhti nuy pakiqw, qa sūs ikukuy tsohtsona. ⁴⁶ Um iqötöy wihkuyit akw qa lelwi; noqw i' wuhti ikukuy wihkuyit kwanwáhovaqtuqat akw lelwi. ⁴⁷ Noqw öviy nu ūmi pañqawni: Put qaantsakpiat nihtiwtawa put ahpiy ayo yukilti, kurs pam inumi pas unañway'taqw öviy'ò. Nikañw hakiy aw qa wūhak qe'watiwkañw ayo yukiltiqw, pam pay qa pas God aw unañway'tañwu. ⁴⁸ Pu pam wuhtit aw pañqawu: Pay uhqaanhtipu uhpiy ayo yukiwa. ⁴⁹ Noqw ima put amum tunösvoñat aw yesqam pahsat unañwpeq pañqawwa: Ya i' haknihqe, hikis hakiy qaanhtipuyat put ahpiy ayo yúkuniqey anta. ⁵⁰ Noqw pam wuhtit aw pañqawu: Uhqapevewni un ayo tavi. Um qa hin unañway'kañw nímani.

8

Women who Accompanied Jesus

¹ Pu it ahpiy pantaqw pam, tutskwat añ ahsupoq nakwsu, wuhkok-itsókinawita, pu pay kitsókinawita; nihqe God mönwtunatyayat ahpiy lomat-uawit nuhtumi yuaatinuma. Noqw ima pakwt lōq sihkay'taqam put aw nánatuwnayaqam put ámumya. ² Noqw hakim mó moyam piw put amum hinnumya. Pumuy amuñaqw haqawatuy amuhpiy pam qalomáhihikwsimuy ipwa, pu haqawatuy hihta akw qa pasiwuyñqw, pam pumuy qalaptina. Pu pam hakiy wuhtit Mary yan mátsiwhqat añqw tsáne'nihqamuy nukpanhihikwsimuy ipwa. Pam hak wuhti Magdala-kitsókit ep sinoiwta. Noqw pam put amum hinma. ³ Pu hak Joana, Moñwi Herod hihta himuyat aw tunatyawtaqat Chuzat nōmaata, pu hak Susana, noqw pu ahpiy wūhaknihqamu. Ima mó moyam hihta himuy akw put paañwantota.

The Parable of the Sower

(Mt 13.1-9; Mr 4.1-9)

⁴ Noqw kaysiwhqam sinom put aw tsovalti; pu ahsupoq kitsókit añqw sinom put aw öki. Noqw tūwutsit hihta tuawi'taqat yuaaykuqe amumi pañqawu: ⁵ Hak tāqa tsalakin'uyto. Nihqe pam uylawhq, pēhu poshumi pōhpava yēvaya. Noqw sinom put atsmi wukukuykuyaqw, pu sūmawuy añ masay'yuñqam put soswa. ⁶ Noqw pēhu pikaqlōva yēvaya; nihqe panis kuyvat, pay tsahkwi, qa halasaminiqw òviy'o. ⁷ Noqw pēhu kutqōlpa yēvaya. Noqw kūta amum añ kuyvaqe, put lakna. ⁸ Noqw pēhu lomatutskwava lōhö, nihqe kūkuyvaqe, tsivót-sikip sunat hóyokiwtaqat aniwnaya. Yan pam lavayhtit, pu a'nō pañqawu: Tuqayvastotaa, uma pi naqvuy'yuñwa!

The Purpose of the Parables

(Mt 13.10-17; Mr 4.10-12)

⁹ Noqw put aw nánatuwnayaqam put tūviñtotaqe, aw pañqaqwa: Noqw ya i' tūwutsi hihta tuawi'ta? ¹⁰ Noqw pam pañqawu: Uma hapi God moñwtunatyayat ep himu tupkiwuyñqat māmatsyaniqat pam pantaqa umuñem yukiwta. Nikañw imuy pay amumi pam tūwutsit akw yuaatiwa. Puma as aw taykahkañw, soon tutwani; pu tūqaykahkañw, soon māmatsyani.

Jesus Explains the Parable of the Sower

(Mt 13.18-23; Mr 4.13-20)

¹¹ Noqw tūwutsi it hapi tuawi'ta: Poshumi hapi God lavayiata. ¹² Noqw pōhpava lōhökqa hapi imuy amunyuñwa. Hakim lavayit as nanaptaqw, āpiy pay Nukpana pite', unañwayamuy añqw put ipwañwu, nāphisat ka puma put tūtuptsiwe', ayo nōñakniniqw òviy'o. ¹³ Noqw pikaqlōva lōhökqam hapi imuy amunyuñwa. Hakim lavayit nanapte', hahlaykahkañw put kwusuyañwu. Noqw pay lavayi pumuy unañwayamuy añ qa hūrs ñapkiwtaqw, puma as hih-savo tuptsiwni'yuñt, unaheppit aw öke', pay ayo lasyañwu. ¹⁴ Noqw kutqōlpa lōhökqa hapi imuy amunyuñwa. Hakim lavayit nanaptaqe, pahpiy añ hin-wisa. Nihqe puma yep qatist aw tunatyawkahkañw, pu hihta himuy-nikañw pu kwañwáewhpit ep hahlaykahkañw, lavayit qa aw tunatyawyuñqw, pam qa hihta aniwnañwu. ¹⁵ Noqw lomatutskwava lōhökqa hapi imuy amunyuñwa. Hakim lavayit nanapte', lomaunañway'kahkañw, qa paysoq put kwusuyañwu. Noqw puma nakwhani'yuñqw, lavayi unañwayamuy epeq hihta aniwnañwu.

A Lamp under a Bowl

(Mr 4.21-25)

16 Qa haq pi hak wihqöhít úwiknat, tsaqaptat aqw kuhtañwu, pu sen puvuwphiy atpipoq put pánañwu. Pam qa panhtit, tsotsókpiyat aqw put tsokañwu, ep yuñtaqam tálat aw táyuñwniqat öviy'ó. 17 Pi qa himu tupkiwtaqa qa mātáqtini; piw qa himu tupkiwtaqa qa nanaptiwe', añqe' kúrukni. 18 Paniqw öviy uma tunatyawkahkañw tūqayyuñwni. Pi himuy'taqat hapi aw himu noiwni; noqw pay ñastanihqa sohsok himuy kwayhni, hikis as pay suhpan hihta himuy'taqeyu.

Jesus' Mother and Brothers
(Mt 12.46-50; Mr 3.31-35)

19 Pahsat pu put tupkomat yuy amum pep öki; nikañw kurs hin put aw ökini, sinom aw hürs tsovawtaqw öviy'ó. 20 Noqw hakim put āawnayaqe pañqawwa: Uhtupkom unuy amum ihpaq hoñkahkañw, as ūmi hiñqawaniqey nānawakna. 21 Noqw pam lavayhtiye pumuy amumi pañqawu: Ima hakim God lavayiyat aw tūqaykahkañw, put añ hinwisqam hapi itupkomu, pu ínūu.

Jesus Calms a Storm
(Mt 8.23-27; Mr 4.35-41)

22 Noqw pam hisat aw nānatuwnayaqamuy amumum pākihut aqw pákihqe, amumi pañqawu: Itam kurs wuhkovatuphat ayoqwat aqw nōñakni noqw puma pañqw hoyóyoykuya. 23 Noqw pumuy pāvaqe hoyóyoytotaqw, pam puwva. Noqw patuphavaqe a'nō hukvaqw, amumiq pāhu ohpokq, puma tusiewhtoti. 24 Noqw puma Jesus awyaqe, tātaynayaqe, pañqawwa: Moñwi, Moñwi, itam so'ni. Pahsat pu pam qatuptut, hūkañwuy, pāhut a'nō hoñvantaqat enañ mēwa. Noqw pam qe'tiqw pas sutmakma. 25 Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Uma hinoqw qa tuptsiwni'yuñwa? Noqw puma tsātsawnaqe, kātayyuñqe nānami pañqawu: Is uti í' hak himu tāqa! Hikis pi pas hūkañwuy pāhut enañ mēwaqw, puma aw tūqayyuñwa.

Jesus Heals a Man with Demons
(Mt 8.28-34; Mr 5.1-20)

26 Pahsat pu puma Galileet ayañqwat Gadaret ep sinmuy tutskwayamuy ep öki. 27 Noqw pam tutskwat aw yamakq, hak tāqa kīñaqw put ahsawva. Pam hak wūyavo nukpanhihikwsimuy akw tuyqawiwtaye qa yuwsita; piw qa kīve qatut, tuamtuhsöt añ ki'tinuma. 28 Noqw pam hak Jesus túwahqe, a'nō hiñqawht, put atpipo nātuvat, pas tōnay añqe' pañqawu: Ya um nuy hinhtiniqat nāwakna, Jesus, uma pas Sus'oveqnihqat God Tíata? Um okiw nuy qa hintsanni. 29 (Tuyoy'ewakw hikwsit tāqat añqw yámakniqat Jesus aw pañqawhq, öviy yan lavayhti.) As sivanamiqlölöt akw put somyat, put hokasomyat pu tūtuwala. Noqw pay nukpanhikwsi qa sūs tāqat tuyqawve', somhpiyat tutkitat, qayēsiwhpumihaqami put lālayñwu. 30 Noqw Jesus put tūviñtaqe aw pañqawu: Ya um hin mātsiwa? Noqw pam pañqawu: Qaan'ewakw hintaqamu, yan'í. Pi kaysiwhqam nuhpanhihikwsim tāqat ahsonmi yuñā. 31 Nihqe pam pumuy haqami a'nō hōtsit qa aqw lālayniqat puma Jesus aw nānawakna. 32 Noqw pep tsomot ep qaan'ewakw hintaqam pitsōtim nōnova. Noqw pitsōtimuy amuhsonmi yuñniqat pam nakwhaniqat öviy puma Jesus aw ö'qala. Noqw pam pumuy nakwhana. 33 Noqw pahsat pu nukpanhihikwsim tāqat añqw nōñakt, pitsōtimuy amumi yuñā; noqw puma pan tōnawtaqam a'nō yuhtukqe, wuhpatpelat añ patuphamiq tsotsó'yaqe paöysoa. 34 Noqw pumuy nopni'yuñqam hiniwhitiqw aw yórikyaqe, watqaqe, kīve put tūawwaya, pu añqe' tutskwavāa. 35 Noqw pahsat pu sinom hiniwhitiqat aw kuyvawisa. Nihqe puma Jesus aw ökihqe, tāqat tutwa, kurs nukpanhihikwsim put añqw nōñakq, pam yuwsikañw, suyan wuwnikañw Jesus kukveq qatu. Noqw

puma pas tsātsawna. ³⁶ Noqw hakim hiniwhtiqt aw yórikyaqam i' hak as nukpanhihikwsimuy akw tuyqawiwtāqa hin qalaptuqt aw kuyvawisqamuy āawnaya. ³⁷ Pahsat pu sohsoyam Gadara-sinmuy tutskwayamuy añ ahsupoq yesqam pam pumuy amuñaqw ahpiyniqat Jesus aw ö'qalya, puma pas pavan wuhpukyāqe öviy pan lavayhtoti. Noqw pam pākihut aqw wūvi, haqaqw pítuhqey aqw áhoyniqee. ³⁸ Noqw i' tāqa as nukpanhihikwsimuy akw tuyqawiwtāwuqa as Jesus ámunniqey aw ö'qala. Noqw pay pam put hōnaqe aw pañqawu: ³⁹ Um uhkiy awnen, God unem hihta qaöwihinhtiqt lalvayni. Noqw pam ahpiynihqe, hin Jesus put anem hihta qaöwihinhtiqt kitsókive ahsupoq tunvotna.

Jairus' Daughter and the Woman who Touched Jesus' Cloak
(Mt 9.18-26; Mr 5.21-43)

⁴⁰ Pu Jesus ahoy pituqw, sinom hahlaykahkañw put ahsawvaya, puma put nuhtayyuñqe öviy'ö. ⁴¹ Noqw meh, hak tāqa Jairus yan mātsiwhqa, tsotsvalkive moñw'iwtaqa, Jesus aw pítuhqe, put kukmiq nātuvat, pam kīyat awniqt put aw ö'qala. ⁴² Pam sūkw manti'taqw, pam okiw mómoki. Māna pakwt lōq sihkay'taqat pahsa'haqam yahsañni'ta. Noqw Jesus put ámunniqw sinom put añqw hūrs homimitiwisa. ⁴³ Noqw hak wuhti pakwt lōq sihkay'taqat yahsañwuy añ unwáy'taqā pep nuhtuma. Okiw pam as tūtuhiktuy amuhpa' sohsok hihta himuy sohsoko. Noqw qa hak put qalapsina. ⁴⁴ Noqw pam hak wuhti Jesus ahkwayñavo aw pítuhqe, yuwsiyat qalawñwayat aw toño. Noqw pahsat pay put unwáat súlawhti. ⁴⁵ Noqw Jesus pañqawu: Ya hak inumi toño? Noqw sohsoyam qa púmayaqey pañqaqwaqw, pu Peter suñwámuy amumum put aw pañqawu: Moñwi, pi sinom kaysiwhqam ūmi homimitotaqw, pas piw hak ūmi tónokqat um tūviñlawu? ⁴⁶ Noqw Jesus pañqawu: Pay pas hak inumi toño; öviy pi inuhpiy öqala yamakq, nu navota. ⁴⁷ Noqw wuhti pas kurs hin qa nātuwiniqey navotqe, okiw tururutikañw, awnihqe, put atpipo nātuvat, aw pañqawu; hinoqw pam put aw tónokqey sohsokmuy sinmuy amutpik put āawna, pu hin pam suqlaptuqeyu. ⁴⁸ Noqw Jesus put aw pañqawu: Itii, pay um hahlayhtini. Pay uhqapevewni un pās qalapsina. Um qa hin unañway'kañw nímani. ⁴⁹ Noqw nāt pam yuaataqw, hak tsotsvalkit aw moñwit kīyat añqw pítuhqe, moñwit aw pañqawu: Pay okiw uhti mōki; pay um Tutuqaynaqat qa aw nunuiñni. ⁵⁰ Noqw pay Jesus put navotqe, aw pañqawu: Pay um qa hin unañway'tani; pay um panis-sa tuptsiwni'tani; pay soon pam qa qalaptuni. ⁵¹ Noqw pam kīmi pákihqe, sinmuy yuñniqt pumuy mēwa. Hal pay Peter, pu James, pu John, pu mānat náat-nit pu yuat, puma aw yuñniqt pañqawu. ⁵² Noqw kīve pay yuñqam sohsoyam tsaykikahkañw ókiwlalwa. Noqw pam amumi pañqawu: Uma qa tsaykitani, Pam qa mōki; pi pam pūwi, kita. ⁵³ Noqw puma aw tutsíwtsuyhti, suyan pi mokpuniqw öviy'ö. ⁵⁴ Noqw pam sohsokmuy pañqw lālayht, mānat māyat nuat, aw pañqawu: Māna, wunuptuu. ⁵⁵ Noqw put hikwsiat ahoy aw pituqw, pay pahsat pam qatuptu. Noqw puma hihta put nopnayaniqt pam amumi pañqawu. ⁵⁶ Noqw put naat yuyat amum kātayta. Noqw Jesus pay puma pep hiniwhtiqt pas qa hakiy āawnaniqt amumi qaöwítutapta.

9

Jesus Sends out the Twelve Disciples
(Mt 10.5-15; Mr 6.7-13)

¹ Pahsat pu pam pakwt lōq sihkay'taqamuy put aw nánatuwnayaqamuy sūmi wánwayhqe, sohsokmuy nukpanhihikwsimuy amumi pumuy

öqalhuuya, pumuy amumi tuyqawi'yuñwniqata; pu puma hīhihta akw tūtuyyaqamuy qalapsintotaniqat pumuy pan öqala. ² Nihqe pam pumuy God moñwtunatyayat yuaatinumyaniqat añqe' ayata, pu tūtuyyaqamuy qalapsintiwiñiqata. ³ Nihqe pam pumuy amumi pañqawu: Uma qa hihta hinkahkañw, añqe' nankwusani. Qa natöñpi'wisni, qa tukpuy'wisni, qa nitkay'wisni, qa sīvay'wisni; uma qa löqmuy napnay'wisni. ⁴ Pu uma haqami kīmi yuñe', pep yesmantani, nit pu pañqw ahpiyyamantani. ⁵ Pu hak umuy qa pās oyaqw, uma put kitsókit añqw ahpiyye', umuhkukuy añqw qōat tsatswiyyamantani. Pam pumuy amunkiwakw hihta sutuawi'tani. ⁶ Noqw puma añqe' kitsókinawit nankwusaqe, lomatuwawit yuaatinumya, pu sohsovik sinmuy qalapsintiwiñisa.

Herod's Confusion

(Mt 14.1-12; Mr 6.14-29)

⁷ Noqw Jesus hīhihta hinhtiqtat Moñwi Herod navotqe, kurs hinhtini, yaw John mokiwuy añqw ahoy tātayhqat haqawat pañqaqwaqw öviy'o. ⁸ Noqw pētuyniqw yaw Elias mātakti; pu pētuyniqw yaw hisat God lavay'aymuyatuy amuñaqw himuwa ahoy tātayi. ⁹ Noqw Herod pañqawu: Ura nu John qōtōtku; noqw ya i' hákiyniqw nu iit navota? Nihqe öviy as pam put aw yórikniqey nāwakna.

Jesus Feeds the Five Thousand

(Mt 14.13-21; Mr 6.30-44; Jn 6.1-14)

¹⁰ Noqw ayaiwyuñqam ahoy ökihqe, hihta hinhtotiqey sohsok Jesus āawnaya. Noqw pam pumuy tsamkañw kitsókit Bethsaida yan mātsiwhqat aqlavo qayēsiwhpumi haqamii. ¹¹ Noqw sinom put nanaptaqe añkya; noqw pam pumuy amumi unañwtaqwe, God moñwtunatyayat amumi yuaata, pu okiw as qalaptuyaniqey tunatyawyuñqamuy qalapsina. ¹² Noqw tapkiwmaqwa ima pakwt löq sihkay'taqam put awyaqe aw pañqaqwa: Um sinmuy añqe' hōnaqw, puma kitsókiva nankwusani, pu tutskwavaa; nen pañqe yesve', hihta tunöstutwani; taq itam yep qayēsiwhput epya. ¹³ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Huvam pumuy nopnayaa. Noqw puma pañqaqwa: Itam panis tsivot pōlavikit mumriñput oyi'yuñwa, pu löqmuy pākiwhtuy. Pay panis pi as itam imuy sohsokmuy amuñem tunöstuiwise'-sa pi panhtotini. ¹⁴ Puma tsivot-sikip sōmorit pahsa'haqam tahtaqtayaqw öviy'o. Noqw pam put aw nānatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Uma löp-sunat pakwt sihkay'taqamuy yesvanayani, pu aqwhaqami pañsa' uma yesvanayani. ¹⁵ Noqw puma panhtotiqe, sohsokmuy pan yesvanaya. ¹⁶ Pahsat pu pam tsivot pōlavikit löqmuy pākiwhtuy enañ ömahtat, ömiq taykañw, put ep hahlaytit, yónoyhtat, put aw nānatuwnayaqamuy amumi oya; noqw puma sinmuy amuhpa' o'ya. ¹⁷ Noqw puma nōñösaqe sohsoyam ööya. Noqw puma añ yónoyhpuput akwsinñqat tsovalayaqe, pakwt löq sihkay'taqat hoaput añ opomnaya.

Peter's Declaration about Jesus

(Mt 16.13-19; Mr 8.27-29)

¹⁸ Noqw pay ephaqam pam put aw nānatuwnayaqamuy amumum haqam nālanikañw, God aw nāwakna. Nihqe pam yúkuhqe, pumuy tūviñtaqe amumi pañqawu: Ya sinom nuy hákiynihqat pañqaqwa? ¹⁹ Noqw puma lavayhtotiqe pañqaqwa; Um yaw John kūyit akw tūtuvoylalawhqanihqat haqawat pañqaqwa; noqw haqawatuyniqw yaw um Elias; noqw pētū pañqaqwaqe, yaw hisat God lavay'aymatniñwuqamuy amuñaqw himuwa mokiwuy añqw ahoy tātayhqat pañqaqwa. ²⁰ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Noqw úmuyniqw nu'

hak'i? Noqw Peter lavayhtiqe aw pañqawu: Um hapi Christ, God añqw Moñw'asi'taqa.

Jesus Speaks about His Suffering and Death

(Mt 16.20-28; Mr 8.30-9.1)

²¹ Noqw pam pumuy pās mēwaqe, puma qa hakiy put āawnayaniqat amumi pañqawu. ²² Pu amumi pañqawu: Nu' Sinot Tiat pas kurs hin hīhihta añ qa kānavotni. Ima wukw'a'yat pi nuy tūvayani, God awwat mohpeq momñwituy amumum-nikañw, pu tutavot tūtutuqaynayaqamuy amumuma; nen nuy nīnayani; noqw pāyis tālat ep nu ahoy tātayni. ²³ Pu pam sohsokmuy amumi pañqawu: Inuñk hinmaniqey nāwaknaqa nawus soon qa nātatahtat, talōñwiwmaqat añ nahoylehtsiy ikwiltat, inuñkmantani. ²⁴ Taq hak qatsiy ayo táviniqey nāwaknaqa hapi put kwayhni; pu ason hak haqam inuñem qatsiy kwayhqa tuyqawvani. ²⁵ Puyaw as sino tūwaqatsit sohsok himuy'vakañw, nāp qatsiy kwahe', pu sen tūwiwe', hin pam put akw moñvastini? ²⁶ Ispi hak nuy Sinot Tiyat, pu ilavayiy hahmanqw put hapi nu hahmanni, hisat nu pite', pas hímunihqey pan namtaknee, pu Ina, qahováriwyuñqamuy hoñvia'yatuy amumum nuy pas kaptsi'taq'ö. ²⁷ Nikañw nu umumi pas súañqawni: Ima haqawat yep hoñqam soon nāt mokiwyuy ep ökit, pay God moñwtunayayat aw yórikyani.

The Transfiguration

(Mt 17.1-8; Mr 9.2-8)

²⁸ It ahpiy nanalsikishaqam talq, pam Peter-nit, John, pu James, pumuy tsamkañw, nāwaknaniqe haqami tükwimiqa'a. ²⁹ Noqw nāt pam nāwakintaqw, pitsánwaat alönti; noqw yuwsiat qötsatiqe pas talqaqsala. ³⁰ Noqw meh, hakim löyöm tāqat pepeq put amum yuaata, hak Moses-niqw pu Elias; ³¹ Ima hakim lolmat tālawñwat pitsánway'kañw mātaqtique, Jesus amum yuaata. Pam hin Jerusalem-kitsókit epeq God tunatyayat aw antsane', yañqw qatsit ahpiyniqat yuaatota. ³² Noqw Peter-niqw pu put amumyaqam pūwiwyuy akw mañuiwyuñwa, nikañw puma havivokalyaqe put lolmat pitsánwayat aw yórikyaya, pu löqmuy tāqatuy put amum wunuwtaqamuy amumi. ³³ Noqw puma pay put añqw nakwsuniqw, Peter Jesus aw pañqawu: Tūtutuqaynaqa, pas hapi itam yépeqyaqw pam itamuñem lolma. Himu as öviy itam payhp kistotani sukw úñem-nit, sukw Moses éñem-nit, pu sukwat Elias éñemi, pam kíta, hiñqawhqe qe mātsi'kañwo. ³⁴ Noqw nāt pam yan hiñqawlawhq, omaw pumuy nākwapnaqw puma tsawiniwkahkañw, omawuy aw yuña. ³⁵ Noqw omawuy añqaqw hakiy tōnaat pañqawu: I' hapi pas aw iunañwa Itii; put uma aw tuqayvahsi'wisni. ³⁶ Noqw hakiy lavayyukuqw, pay Jesus pep nālaniqw puma aw yórikyaya. Noqw pay puma put pas qa lavaytaqe, hin yórikyaqey pas qa hakiy āawnaya ephaqamo.

Jesus Heals a Boy with an Evil Spirit

(Mt 17.14-18; Mr 9.14-27)

³⁷ Noqw qavoñvaqw, pumuy tükwiñaqw hanqw, kaysiwhqam sinom Jesus ahsawvaya. ³⁸ Noqw meh, hak tāqa sinmuy amuñaqw tsa'lawhqe pañqawu: Tutuqaynaqa, um as itiy tiyot ókwatuwni; taq nu pas put-sa ti'ta. ³⁹ Noqw meh, qalomáhikwsi put ñuaqw, pam pahsat pay a'nö tōqtit, homimiykukañw moañaqw qötmokiwtañwu. Noqw pam put okiwsane', pēp qa mātapñwu. ⁴⁰ Noqw as ūmi nānatuwnayaqam hikwsit tiyot añqw ayo hóroknayaniqat nu amumi nāwaknaqw, pay puma kurs soon panhtotini, kita. ⁴¹ Noqw Jesus lavayhtiqe pañqawu: Is ohi, uma qatuptsiwni'yunqam nukushinyunqamu! Ya nu hihsavohaqam umumum yankañw umuy maqsonlawni? Pew uhtiy

wíkii. ⁴² Noq̄w nāt pam awniq̄w pay nukpanhikwsi tiyot tūvaq̄e, put a'nō homimiykuna. Noq̄w Jesus tuyoy'ewakw hikwsit mēwaq̄e, tsāk̄w q̄alaptinat, nayat aw put ahoy tavi. ⁴³ Noq̄w puma sohsoyam God a'nō öq̄alayāt ep aw k̄atayyuñwa.

Jesus Speaks again about His Death
(Mt 17.22-23; Mr 9.30-32)

Noq̄w nāto puma nanáp sohsoq̄ hihta Jesus hinhtiqtat ep k̄awuwantotaq̄w, pam put aw nānatuwnayaq̄amuy amumi pañq̄awu: ⁴⁴ Uma ïit lavayit hapi u'ni'yuñwni. Nu' Sinot Tiat hapi nāt sinmuy öq̄alayamuy aw mātaviwni. ⁴⁵ Noq̄w pay puma it lavayit qa māmatsya. Pam pumuy amumi tupkiwtaq̄w, öviy kurs hin puma put mātsi'yuñwni. Noq̄w puma as Jesus put tūviñtotanikañw nānahtsopya.

Who Is the Greatest?
(Mt 18.1-5; Mr 9.33-37)

⁴⁶ Noq̄w puma yuaatotaq̄e, pumuy amuñaq̄w haq̄awa pas pávanihq̄at ep nāñwuy'yuñwa. ⁴⁷ Noq̄w Jesus pumuy unañwpeq̄ tunatyayamuy mātsi'taq̄e, hakiy tsāk̄w tsöpahtat, naqlap tavi; ⁴⁸ Nit pumuy amumi pañq̄awu: Hak hapi inatñwaniy añ it tsāk̄w pás távihqa nuy hapi pás távini; pu nuy pás távihqa nuy añq̄w távihq̄at hapi pás távini. Pi umuñaq̄w q̄anāhihtay'taqa hapi suspavanni.

Who Is not against You Is for You
(Mr 9.38-40)

⁴⁹ Noq̄w John lavayhtiqtat pañq̄awu: Moñwi, itam hakiy tāq̄at tutwa. Kurs pam uhnatñwaniy aw yankañw nukpanhikwsimuy nuhtuñaq̄w ipwanta; noq̄w itam put mēwaya, pam qa itamum uñk hinnumq̄w öviy'o. ⁵⁰ Noq̄w Jesus put aw pañq̄awu: Uma qa mēwantotani; pay qa itamuhpew'iwtaqa itamumniñwu.

A Samaritan Village Refuses to Receive Jesus

⁵¹ Noq̄w pam ömi w̄ikiwniq̄at aw p̄itutoq̄w, pam Jerusalem aq̄w sutuk-taniq̄ey su'q̄alti. ⁵² Nihq̄e pam añwu tuaw'aymuy napyeve aq̄w ayata; noq̄w puma ahpiyyaq̄e, Samariat ep sinmuy haq̄am kitsókiyamuy aw öki, haq̄am eñem q̄enitotaniq̄ee. ⁵³ Noq̄w pay sinom put qa tsúyakyā, sumataq̄ pam Jerusalem aq̄w tunatyawmaq̄w öviy'o. ⁵⁴ Noq̄w löyöm put aw nānatuwnaq̄am, James-niq̄w, pu John, puma pan yórikq̄e pañq̄awu: Tutuyq̄awhqa, um as itamuy pan nakwhanaq̄w, itam Elias anhte' pañq̄awhqa, öñaq̄w ūwiñw hāwe' pumuy taq̄tsoknani. ⁵⁵ Noq̄w pam namtökt pumuy q̄öhq̄öyhq̄e, amumi pañq̄awu: Uma hihta hikwsit añ hinmaq̄ey qa mātsi'ta. ⁵⁶ Pi nu' Sinot Tiat sinmuy q̄atsiyamuy qa hovalaniq̄e pitu, pi nu pumuy ayo óyaniq̄e öviy pitu, kita. Noq̄w puma ahpiy sutsvo kitsókimiya.

The Would-Be Followers of Jesus
(Mt 8.19-22)

⁵⁷ Noq̄w pumuy ahpiy haq̄amiyaq̄w, hak put aw pañq̄awu: Tutuyq̄awhqa, nu uñ haq̄aminiq̄w uñkmantani. ⁵⁸ Noq̄w Jesus put aw pañq̄awu: Pay ima sisikahtayht haq̄e' q̄ölöy'yuñwa, pu sūmawuy añ masay'yuñq̄am to-tokpi'yuñwa; noq̄w pi nu' Sinot Tiat haq̄am iq̄ötöy nāsuñwnaniq̄ey ñastaa. ⁵⁹ Pu pam sukwat aw pañq̄awu: Inuñki. Noq̄w pam pañq̄awu: Tutuyq̄awhqa, um nuy nakwhanaq̄w, nu mohti inay amht, pu' uñkni. ⁶⁰ Noq̄w Jesus put aw pañq̄awu: Pay pi so'q̄amuy amunyuñq̄am ason amuñaq̄w so'pumuy amyani. Noq̄w um ahpiyñen God moñwtunatyayat yuaatinumni. ⁶¹ Pu piw suhka put aw pañq̄awu: Tutuyq̄awhqa, nu uñk hinmani. Noq̄w um nuy nakwhanaq̄w,

nu mohti ikiy ep yesqamuy amuminen öqalat, pu' uñkni. ⁶² Noq̄w Jesus put aw pañqawu: Hak pās̄ay q̄oritivat, ahoy taymaqa God moñwtunatyayat aw qa ápiyniqey anta.

10

Jesus Sends out the Seventy

¹ It atsve pu' Tutuyqawhqa hakimuy payhp sunat pakwt sihkay'taqamuy namorstaqe, lōlōqmuy añqe' ayata, puma kitsókinawit nankwusaniqata, pu tutskwavaa, Jesus haqaminiqey tunatyawmaqat pañsoq haqamii. ² Noq̄w pam pumuy amumi pañqawu: Pas as ūyi tukwsiwtaqa a'nōniqw, tumal'a'yat híkiyomu. Oviy uma Uyi'taqat aw pan nānawaknaqw, pam hakimuy tsovalayaniqat aw ayatani. ³ Taay, uma añqe' nankwusani. Meh, nu hapi umuy añqe' ayatani. Noq̄w uma mamñatuy amún hakimuy kwēkwewhtuy amúnyuñqamuy amuhpa' hinumuyani. ⁴ Uma qa sivamoki'wisni; piw qa tukpuy'wisni; qa totsmaskay'wisni. Uma qa sōwu haqam hakiy aw yuaatotamantani. ⁵ Pu umuñaqw löyöm haqam kīmi pake', mohti pañqawmantani: Nam yep kīvit kwakwhat yēsee. ⁶ Noq̄w ason kurs hak pan tunatyawtaqa pep qatuqw, pay umuhkwakwha pep huruhtimantani. Pu kurs qa pantaqw, pay pam umumi áhoymantani. ⁷ Nen uma pep kīve qate', hihta umuy nopnayaqw, put uma nōsmantani, pu hikwmantani. Pay tumalay'taqa ahsatiy hihkay'tañwu. Uma qa paysoq kīnawit kīkinumtinumni. ⁸ Pu uma haqami kitsókimi pakiqw, umuy pās taviye', hihta umumi tunōsvoñahotaqw, put uma nōsmantani. ⁹ Nen uma pep tūtuyyaqamuy qalapsintamantani; nen amumi pañqawmantani: God moñwtunatyaaat umumi hayiñw'iwta. ¹⁰ Pu kurs uma haqami kitsókit aw pakiqw, umuy qa pās taviyaqw, pep kitpiponen pañqawmantani: ¹¹ Hikis pi umuhkitsokiy ep qōat itamumi hūrstiqaat itam umunkiwakw tsatswiya. Noq̄w pay uma it navoti'yuñwini: Pas as God moñwtunatyaaat umumi hayiñw'iwta. ¹² Noq̄w nu umumi pañqawni: Hisat God sinmuy amuñem hin yukuqw, pep pu' pep kitsókit ep sinmuy amuñem is óhini. Put talōnvaqat ep pep kitsókit ep sinom pas kānanaptani, Sodom kitsókit ep sinmuy amuhpenihqee.

The Unbelieving Towns (Mt 11.20-24)

¹³⁻¹⁴ Nihqe pam pañqawu: Is ohi, úmaa, Chorazin ep sínomu! Is ohi úmaa, Bethsaidat ep sínomu! Nu as umuhpa' qatsá' kātatayhpit tumaltaqw, uma nāp umuhtunatyay añqw qa lasya. Oviy hisat hin yukiltiniqat aw pituqw umuñem pas is óhini! Pep pu' imuy Tyre ep sinmuy amuñem-nikañw pu Sidon ep sinmuy amuñem umuhpenihqe pay soon pas nuhtsel'ewayni. Pi nu as pumuy amuhpa' hisat kātatayhpit tumaltaqw, puma soon qa anahaat yūyaht, qōhtsapsomove yesvani. Pan puma namtaknayani, nāp tunatyay añqw lasyaqeyu. ¹⁵ Noq̄w úmaa, Capernaum ep sínomu, ya uma ōmiq nātsókaya? Uma nāt maskimiq tūviwyani. ¹⁶ Nihqe pam put aw nānatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Umumi tūqaytaqa inumi hapi tūqaytani; pu umuy qahihtataqa nuy hapi qahihtatani; pu nuy qahihtataqa nuy añqw távihqat hapi qahihtata.

The Return of the Seventy

¹⁷ Noq̄w ima payhp sunat pakwt sihkay'taqam añqe' nankwusaqe, hahlaykahkañw ahoy ökihqe pañqaqwa: Tutuyqawhqa, hikis pi pas nukpanhihikwsim itamumi tuqayvastota, itam uhnatñwaniy aw yankahkañw amumi pañqaqwaq'ö. ¹⁸ Noq̄w pam pumuy amumi pañqawu: Nu Satan talwihpikit an ōñaqw posqw tuwa. ¹⁹ Nu hapi imuy tsūtsu'tuy-nikañw, pu

putskohmokyunqamuy amumi wukukuykuyaniqat aw umuy öqalmaqa, pu tuwqat öqalayatsohsok aw'i. Noqw öviy soon himu umuy tühotani. ²⁰ Nikañw hihikwsim umumi tuqayvastotaqat qa put ep uma hahlayyani. Pi umuh-natñwani öveqatsit ep pey'yuñwa. Tis pi uma put hapi ep hahlayyani.

Jesus Rejoices

(Mt 11.25-27; 13.16-17)

²¹ Noqw pahsat Jesus hikwsiy añ hahlayhtiqe, pañqawu: Kwakwhay Inaa, öveqatsit-nikañw pu tüwqaqatsit aw Tutuyqawhqa, Kwakwhat pi um iit yantaqat añ wuwni'yuñqamuy, pu qaūunatuy amumi tupki'tat, titipostuy amunyuñqamuy amumi mahtakta. Pantani Inaa, pam hapi uñniqw súanta. ²² Sohsoy himu Inay añqw inumi noiwa. Noqw hakiy God Tíyatnihqat qa hak navoti'ta, pas Náat-saa; pu Naat hákiyinihqat qa hak navoti'ta, pas put Tíat-saa, pu Tiat, hakiy put mahtaktaniqw pam piwu. ²³ Pu pam put aw nánatuwnayaqamuy amumi namtökt, pay púmuy-sa amumi pañqawu: Hakim umuy hihta aw yórikyaqat aw yórikyaqam hahlayhpit epya. ²⁴ Pi nu umumi súañqawni: Kaysiwhqam God lavay'aymatniqw pu añ momñwit umuy hihta aw yórikyaqat as aw yórikyaniqey nānawaknakahkañw hapi qa aw yóriky, pu umuy hihta nanaptaqat as nanaptanikañw qa nanapta.

The Parable of the Good Samaritan

²⁵ Noqw meh, hak tutavot aw tuvoti'taqa wunuptut, put aw tuwan-taniqe aw pañqawu: Tütutuqaynaqa, ya nu hihta hinhte', qatsit qaso'taqat himuy'vani? ²⁶ Noqw Jesus put aw pañqawu: Ya tutavot añ hin pey'ta? Um hin añ túñwanta? ²⁷ Noqw pam lavayhtiqe pañqawu: Um God Uhtutuyqawhqaqay sohsoy uh'unañway akw aw unañway'tani, pu sohsoy uhhikwsiy akw'a, pu sohsoy uh'öqalay akw'a, pu sohsoy uhwuwniy akw'a. Pu pas hin nāmi unañway'taqey pan uhsinosñway aw unañway'tani. ²⁸ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay um súañqawu. Yan um hinme', soon qa qátuni. ²⁹ Noqw pay pam nēnem qenitaniqey nāwaknaqe, Jesus aw pañqawu: Noqw hak isinosñwa? ³⁰ Noqw Jesus lavayhtiqe pañqawu: Hak tāqa Jerusalem añqw Jerichot aqwniqw, hakim uuyiñt put ñuaya, pu put añ yuwsiyat poswayat, öputotat, ahpiyya, hihin taytaqat mātapyaqee. ³¹ Noqw piw hak God awwat moñwi pañsoo; nihqe pam put aw yórikqe, pay put ehpeq yūmosaa. ³² Noqw hak Levit ahpiy sino piw put an pañso pítuhqe, put aw tātayht, pay piw ehpeq yūmosaa. ³³ Noqw hak Samariat añqw sino haqaminikañw, put haqam qatsqa aw pitu. Nihqe pam put túwahqe, put ökwatuwa; ³⁴ Nihqe put awnihqe, haqe' hintsanyaqat añ somhta, wihkuyit wine enañ wutskañwo; nihqe put nāp moropkoy aqw tsokat, pu yeyespimi put wīki; nihqe aw unañwtavi. ³⁵ Pu öviy qavonvaqw pam ahpiynikañw, sunat sivat hórokñat, ki'taqat maqat, put aw pañqawu: Um it tāqat aw tunatyaltini. Nen ason kurs um it epniñqe hóyokiwtaqat sohsoykniqw, nu piw pite', put ahoy ūmi sisvini, pam kita. ³⁶ Taay, ya uñniqw imuy payhkomuy amuñaqw himuwa tāqat tühototaqat sinosñwaata? ³⁷ Noqw pam pañqawu: Pay hapi put ökwatuwhqa. Pahsat pu Jesus put aw pañqawu: Taa, Yupa, um put an hinmani.

Jesus Visits Martha and Mary

³⁸ Noqw pumuy pañ haqamiyaqw, Jesus haqami kitsókimi paki. Noqw hak wuhti, Martha yan mātsiwhqa, kiy ep put pās tavi. ³⁹ Noqw pam hakiy Mary yan mātsiwhqat tupkoy'ta. Noqw pam hak Jesus atpip qatukañw put yuaataqw aw tüqayta. ⁴⁰ Noqw Martha hihta qaa'saqalqe qa suyan unañway'taqe, Jesus awnihqe aw pañqawu: Tutuyqawhqa, pay itupko nuy mātapp, nu nāla hihta aw hintsaki. Noqw ya pam uñniqw qa hinta? Um öviy

aw pañqawhq, inumi unañwtapni. ⁴¹ Noqw Jesus lavayhtiye put aw pañqawu: Martha, Martha, pas um hīhihta pis'oqhintaqe qa suyan unañway'ta. ⁴² Pay hak sūkw hihta aw tunatyaltimantani. Noqw Mary put nukñwat namorsta. Soon pam put nawhkiwni.

11

Jesus' Teaching on Prayer (Mt 6.9-13; 7.7-11)

¹ Noqw hisat pam haqam nāwaknaqe yukuqw, suhka put aw nānatuwnaqa aw pañqawu: Tutuyqawhqa, um as itamuy hin nāwakintotaniqat itamuy tutuwnani, ura John put aw nānatuwnayaqamuy hin tutuwnaqaqat pan'i. ² Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Uma nānawakne', kitotamantani: Itanaa, òveqatsit ep qátuhqa, nam uhnatñwani pas kaptsi'tiwaa. Nam uhmoñwtunatyay aw pítuu. Nam uhtunatyā tūwaqatsit ep pasiwhiti, òveqatsit ep hin pasiwhitiqey pan'i. ³ Um okiw nāqavo itamuy itahtunōsmakiway huylawni. ⁴ Pu um okiw itahqaanhtipuy itamuhpiy ayo yúkuni; pay itam sohsokmuy itamuhpewi qaanhtotiqamuy amuhpiy put ayo yuykutiwisa. Pu um okiw itamuy un-ahēppit qa añ tsāmi'mat, hakiy qalolmat añqw itamuy ayo òoyhtimani, pay yan'i. ⁵ Pu pam pumuy amumi pañqawu: As kurs haqawa umuñaqw kwātsi'te' suhtokihaq put awnen, aw pañqawni: Ikwatsi, um as payhkomuy pōlavikit nuy nasimokmaqani. ⁶ Taq ikwātsi waynumqe inuhpe pituqw, kurs nu hihta put nopnani, kítani. ⁷ Noqw pam ahpañaqw lavayhte' pañqawni: Um nuy qa soontsahtsanni. Pay ikiy uhtsiwta; noqw itim inumum tōka. Kurs nu hin un máqaniqe òviy qaqtuptuni, kítani. ⁸ Nu umumi pañqawni: Pay soq pi pam put kwātsiatniqw, pam put qa máqani. Nikañw pam put aw qatūqayhq, nawus pam qatupte', put hihsa'haqam hintsanniqat pahsa' put máqani. ⁹ Noqw nu umumi pañqawni: Uma hihta òviy tūviñtotani; nen uma put makiwyani. Uma hihta hepyani; nen tutwani. Uma pōññōykinayani; noqw umumi hōtsiltini. ¹⁰ Pi hak hihta tūviñtaqa hihta makiwñwu; pu hepqa túwañwu; pu pōññōykinaraqat aw hōtsiltimantani. ¹¹ Sen uma haqawa hakiy náatniqw, uhti ūmi pōlavikit tūviñtaqw, ya sen um put owat máqani? Sen pākiwuy òviy tūviñtaqw, ya sen um tsūat put máqani? ¹² Hal sen pi pam nōhut òviy tūviñtaqw, sen um putskohmokaqat put āawnani? ¹³ Noqw kurs pay as uma qalomáhinkahkañw umuhtimuy hihta nukñwat huytotaniqey tuwi'yuñwa. Noqw tis pas Umuna òveqatsit ep qátuhqa put aw Qahováriwtaqat Hikwsit òviy tūviñtotaqamuy soon qa máqani.

Jesus and Beelzebul (Mt 12.22-30; Mr 3.20-27)

¹⁴ Noqw Jesus nukpanhikwsit hakiy lavayiyat nawhkiñwuqat put añqw hórokna. Noqw nukpanhikwsi put añqw yamakq, qayuáatañwuqa yuaayku; noqw sinom kātayyuñwa. ¹⁵ Noqw pay pumuy amuñaqw haqawat pañqawu: Pam nukpanhikwsimuy moñwiyamuy Beelzebub aw yankañw nukpanhikwsimuy ipwanta. ¹⁶ Noqw pētu put aw tuwantotaqw, pam kātatayhpit hihta tuawi'taqat òñaqw pumuy amumi mahtaknaniqat put aw nānawkna. ¹⁷ Noqw pay pam pumuy tunatyayamuy mātsi'taqe amumi pañqawu: Haqam moñwtunatyā nehpewhitiqa soon qa kīqōtini; pu kīvit nehpewhitiqam nātsike', soon haqami òkini. ¹⁸ Noqw òviy kurs Satan nehpewhitiqw, ya hin put moñwtunatyāat wúnuni? ¹⁹ Noqw kurs nu Beelzebub aw yankañw nukpanhikwsimuy ipwantaqw, ya umumi nānatuwnayaqam hakiy aw yankahkañw pumuy ipwantota? Ason puma umuy atsáñhkiye', umuy suhputsnayani.

20 Nikañw kurs pay nu God öqalayay akw nukpanhihikwsimuy ipwantaqaw, suyan hapi God moñwtunatyaaat umumi pitsíwiwta. 21 Pi tāqa hoñvi tunipi'kañw kiy tūwale', hihta himuy pās oyi'tañwu. 22 Nikañw ason put epnihqe pavan hoñvi pite', put añwute', pam sohsok naqöyyuwsiyat aw taqa'nañwayat nawhke', hihta himuyat kwatsmuy huytañwu. 23 Qa inumumnihqa hapi inuhpewiwta; pu qa inumum tsovalantaqa tatslakinta.

The Return of the Evil Spirit
(Mt 12.43-45)

24 Tuyoy'eway hikwsi sinot añqw yámake', haqe' qa pay'taqat añ hinnumñwu, haqam nāsuñwnaniqe öviy'o; nit qa tuwe' pañqawñwu: Han pi pay nu ikiy añqw yámakqey aw áhoy'i, kítañwu. 25 Pu pam ep pite', pās maspiwkañw lomahintaqat tūwañwu. 26 Pahsat pu pam ahpiyenen tsáne'nihqamuy hihikwsimuy nahpenihqe pas núnukpantuy aw tsamñwu. Noqw puma aw yuñe', ep ki'yunñwu. Noqw hakiy qatsíat añkñihqa mohtiwat epnihqe pu' pas qalomáhintañwu.

True Happiness

27 Noqw pam yan yuaataqaw, hak wuhti sinmuy amuñaqaw kēew hiñqawhqe aw pañqawu: Nāspi hak un tihta. Piw pihuy akw un yōyoñna. 28 Noqw pam put aw pañqawu: As um yan lavayhtinikañwo: Nāspi hakim God lavayiyat aw tūqaykahkañw añ hinwisa, puma hapi hahlayhpit epyani, um kítanikañwo.

The Demand for a Miracle
(Mt 12.38-42)

29 Noqw pan sinom sūmi hūrs tsovawmaqaw, Jesus yuaativage amumi pañqawu: Ima pu' qatsívaptsiwyuñqam nukpansinomu. Puma kātatayhpit hihta tuawi'taqat aw yórikyaniqey nānawakna, Nikañw puma soon kātatayhpit aw yórikyani, hal pas sūkw kātatayhpit-saa. Pam Tutuyqawhقات lavay'ayayat Jonas qatsíyat ep hiniwhtiقات an aw yukiltini. 30 Pi ura Nineve-kitsókit ep sinom Jonas qatsíyat ep hiniwhtiقات akw hihta tuwi'vaya. Noqw pay öviy hapi piw pan nu' Sinot Tiat pu' qatsívaptsiwyuñqamuy amumi hihta tuawi'tani, iqatsiy ep hiniwhtiقات akw'a. 31 Hisat hin yukiltiniقات aw pituqw, tatkaqw moñwi-wuhti pu' qatsívaptsiwyuñqamuy amumum wunupte', pumuy qatuptsiwniyamuy ep suhputsnani. Ispi pam Solomon wuwniyat aw tūqaytaniqe öviy pas tūwaqalñahaqaw pítu. Noqw meh, hak Solomon epnihqe pas pávannihqa yep'e. 32 Ason hin yukiltiniقات aw pituqw, Ninevet ep sinom pu' qatsívaptsiwyuñqamuy amumum hoñve', pumuy qatuptsiwniyamuy ep suhputsnayani; ispi puma Jonas lavayiyat nanaptaqe nāp tunatyay añqw lasyaqee. Noqw meh, hak Jonas epnihqe pas pávannihqe yep'e.

The Light of the Body
(Mt 5.15; 6.22-23)

33 Qa haq pi hak wihqöhít úwiknat, haqam qamātaqpuve put tavi, sen hihta sīvut akw put kuhta. Pi pam put tsotsókpiyat ep tsokaqaw, ep yuñtaqam tālat tāyunñwu. 34 Hakiy pōsiat tokoyat aw talni'tañwu. Noqw öviy kurs hakiy pōsiat pasiwtaqaw, pay tokoyat añ ahsupoq talñwu; pu kurs hakiy pōsiat qa pasiwtaqaw, pay tokoyat añ ahsupoq qatalñwu. 35 Oviy um tunatyaltiqw, uhpe tāla qa qōmawvani. 36 Paniqw öviy kurs uhtokoy añ ahsupoq talq, qahaqam qatālaniqw, pam sohsoy ahsupoqhaqami talni, wihqöhi suyan tālat talni'te', ūmi talni'tañwuqat pan'i.

Jesus Accuses the Pharisees and the Teachers of the Law
(Mt 23.1-36; Mr 12.38-40)

³⁷ Noqw pam yuaataqw, hak Pharisee-sinom put tūtsama. Noqw pam kīyat ep pákihqe, qatuptu. ³⁸ Noqw pam mohti qa māvaqat tūmoytaqw, Pharisee-sino put aw tātayhqe, aw hin wūwa. ³⁹ Noqw Tutuyqawhqa put aw pañqawu: Uma Pharisee-sinom kukyapit, pu tsatsqaptat anyuñwa. Uma suovaam kwañw'ewayhtotit tukwhanayaniqey-sa tunatyawyuñwa, pu qalomáhintsatskaniqeyu. ⁴⁰ Uma núanhihtuu, puyaw ōvaqenihqat yúkuhqa ahsonñaqwnihqat qa enañ yukuqw ōviy'o? ⁴¹ Tis pi uma hihta himuy'yuñwe', put akw tūookwatuwyanihkañwo; noqw pep pu' amuhpa' ahsupoq kwañw'ewayni. ⁴² Nikañw is ohi uma Pharisee-sínomu! uma pi umuh'uyiy añqw nēnevenit pakwút-sikivo sun oyit God aw noayañwu; nikañw uma soq sinmuy amuñem suan hin yukuyaniqey qe'toti; uma God qa aw unañway'yuñwa. Uma as pávanyaqat tutavot añ ahsupoq hinwisni; pu it qa pas qatuvosnihqat añ pīwu. ⁴³ Is ohi uma Pharisee-sínomu! Uma pi tsotsvalkiva mohkaqe tsotsókpit pas hahlayya, pu sinom kitpik umuy kaptsi'kahkañw umumi yuaatotaniqata. ⁴⁴ Is ohi uma tutavot tūtutuqaynayaqam, pu Pharisee-sínomu! nawip'ew hinyuñqamu! Uma pi tūtuamit qa mātaqyaqat anyuñwa; noqw sinom put atsva yaktaqam pumuy pañyaqw qa tuway'numya. ⁴⁵ Pahsat pu haqawa tutavot aw tuvoti'taqa lavayhtiqe, put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, um pañqawhqe itamumiq enañ hiñqawu. ⁴⁶ Noqw pam pañqawu: Pay panta. Is ohi uma tutavot aw tuvoti'yuñqamu! uma pi soñawnen hihta a'nō putut mokahtotat, hakiy ikwiltuynayañwu; nikañw uma soq soon ñas'ew pumuy paañwayañwu. ⁴⁷ Is ohi úmaa! Uma pi God lavay'aymuyatuy tūamiyamuy aw pūhulalwa; noqw pi umanam pumuy qōqya. ⁴⁸ Pas pi ōviy uma umunamuy hiniwhtipuyamuy navoti'kahkañw amún unañway'yuñqey mahtakni'yuñwa, ispi puma pumuy qōqyaq'ō; noqw uma pumuy tūamiyamuy aw pūhulalwa. ⁴⁹ Paniqw hapi ōviy God suan wuwni'kañw yan lavayhti: Nu pumuy amumi ilavay'aymuy hōnani, pu ituaw'a'yatuyu. Noqw puma pētuy yūyuyhnaye' qōqyani. ⁵⁰ Noqw God pu' qatsívaptsiwyuñqamuy hapi tukopnani, sohsokmuy put lavay'aymuyatuy tūwaqatsit yayhniwhqat añqaqw qōyaniwyaqat ahpiy'o, ⁵¹ It Abel qatsiyat ep'e, pu añk yesqamuy qatsíyamuy ep pīwu, nit pu Zacharias qatsiyat ep'e. Ura pam God kīyat-nikañw pu hom'oyvihkat amuhtsave nīniwa. Nu umumi súañqawni: God umuy put sohsok ep tukopnani. ⁵² Is ohi uma tutavot aw tuvoti'yuñqamu! Uma pi navotit aw hōtahpit yawwisa. Uma aw qa yuñkahkañw, aw yuñtaqamuy aw u'taya. ⁵³ Noqw pam pumuy amumi yan lavayhti qw, tutavot tutuqaynayaqam Pharisee-sinmuy amumum put aw pās ō'qaltivayaqe, pam hīhihta lavayhtiniqat ōviy aw qa tūtuqayya. ⁵⁴ Hísatniqw unahiñqawh q nanapte', put nēveltoynayaniqe ōviy moqmani'yuñwa.

12

A Warning against Hypocrisy
(Mt 10.26-27)

¹ Noqw añwu sinom pas qaan'ewakw hintaqam sūmi tsovaltqi qe nuñwu pay nānami wukukutotaqw, Jesus put aw nānatuwnayaqamuy amumi mohti pañqawu: Uma Pharisee-sinmuy pēkeniyamuy nawip'ew hintsakpit ep qa ūnaiwyuñwini. ² Pi qa himu āmiwtaqa qa mātaqtini, piw tupkiwtaqa qa nanaptiwini. ³ Pantaqw ōviy hihta qamātakpuve haqawa lavayhti qw, pam

tālat ep nanaptiwmantani; pu uma hihta yūyupavaqe hakiy naqvumiq sawi-wiykuyaqw, pam kihkits'ova tsa'lalwiwni.

Whom to Fear
(Mt 10.28-31)

⁴ Noqw nu umumi pañqawni ikwátsimu: Uma qa sinmuy mamqasyani. Puma pi pay hakiy tokoyat-sa nīnayañwu; pu pahpiy kurs hinhtotiñwu piwu. ⁵ Nīkañw uma hakiy mamqasyaniqat nu umuy āawnani. Uma God hapi mamqasyani. Pi pam hakiy nīnat, hakiy qōhit aqw tūvaniqey aw öqalay'ta. Noqw nu' piw umumi pañqawni: Uma put hapi mamqasyani. ⁶ Puyaw qa tsivot kwekwéwewhyam lōq palavotōnat öviy huyiwyañwu? Noqw qa himuwa God ahpiy suhtokiwnwu. ⁷ Hikis pi pas umuhqötöva umuhhömi sohsoy pohtoylaniwta. Oviy uma qa nalmamqasyani; God kwekwéwewhyamuy kaysiwhqamuy amuhpenihqe umuy pas kahkawna.

Confessing Christ before Men
(Mt 10.32-33; 12.32; 10.19-20)

⁸ Pu nu piw umumi pañqawni: Hak isinonihqey nuhtumi pañqawhq, nu' Sinot Tiat tuwat put isinonihqat God hoñviaymuyatuy amumi pañqawni. ⁹ Nīkañw hak qa isinonihqey nuhtumi pañqawhq, nu tuwat put qa isinonihqat God hoñviamuyatuy amumi pañqawni. ¹⁰ Ason kurs hak nuy Sinot Tiyat ehpewi lavayhtiqw, pam pantaqa put ahpiy ayo yukiwmantani. Nīkañw ason kurs hak Qahováriwtaqat Hikwsit ehpewi qakaptsilavayhtiqw, pam pantaqa soon put ahpiy ayo yukiwmantani. ¹¹ Pu ason sinom umuy tsotsvalkiva, sen momñwituy, sen öqalat pasiwyuñqamuy amumi tsamvayaqw, uma hin yuaatotaniqey, sen hihta lavayhtotiniqey qa wūwantotamantani. ¹² Pay ason aw pituqw, Qahováriwtaqa Hikwsi umuy hin lavayhtotiniqat umuy tutuwnamantani.

The Parable of the Rich Fool

¹³ Noqw haqawa sinmuy amuñaqw put aw pañqawu: Tutuqaynaqa, um as ivavay aw pañqawhq, pam hihta itahmakiway añqw nuy máqani. ¹⁴ Noqw Jesus put aw pañqawu: Tāqa, ya hak nu hihta ep hin yúkuniqat, pu sen umuy hihta namqananiqat aw nuy tavi? ¹⁵ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Uma tunatyaltote', hihta qa umuhhimuy tuñlay'yuñwniqey qe'yani. Pay sino hihta nihti'taniqe qa paniqw öviy qatu. ¹⁶ Pu pam hihta tūwutsit akw pumuy amumi yuaaykuqe pañqawu. Hakiy kahaktaqat pāsaat a'nö hihta aniwna. ¹⁷ Noqw pam unañwpeq wūwantaqe pañqawu: Ya sen nu hinhtini? Kurs nu haqami inatwaniy koyotani. ¹⁸ Pu pam pañqawu: Han pi yanhti: Nu hāhaqe' ikoyokiy tsawimnat, pas wūkoq kītani. Pu nu pañso sohsoy inatwaniy, pu hihta ihmuy tañatani. ¹⁹ Nit pu iunañway aw pañqawni: Iunañwa, um hihta nihtiwtat wūhak yahsañwuy aqw pitsíwtaqat tañata. Taa, um nāsuñwni'kañw, tūmoytani, hīhikwni; nen um hahlayni. ²⁰ Noqw pay God put aw pañqawu: Um núanhimu ñasta wuwni'taqa, it tōkilat ep nu uhkikwsi ūmi tuhtuy'ni. Noqw pahsat pu himu uhpiy na'sastiwhqa hakiy himuatni? ²¹ Noqw pan hapi i' hak nēñem-sa hihta tsovalantaqa hintani. Yep qatsit ep ka hihta nihti'tani, nīkañw öveqatsit ep God atpip pas öokiwni.

Trust in God
(Mt 6.25-34)

²² Pu pam put aw nānatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Paniqw öviy nu umumi pañqawni: Uma hin yesniqey qa nānaphin wūwantotani, hihta nōñösaniqeyu, piw umuhtokoy éñem'i, hihta yuwsiyaniqeyu. ²³ Pi

hakiy qatsiat nõsiwhqat epnihqe pas pavan hihkay'ta, pu hakiy tokoat yuwsit epnihqe pas pavan hihkay'ta. ²⁴ Kurs huvam aañwustuy amumi wūwayaa. Puma qa ūuyyañwu, piw qa höqyañwu. Puma qa koyoki'yuñwa, piw qa tuoyhki'yuñwu. Noqw God pumuy nõnopna. Nihqe tis pi pam masay'yuñqamuy amuhpenihqe umuy pas kahkawna! ²⁵ Ya sen hak pan tunatyawtaqa hin nāwuñwnaniqey tuwi'ta? ²⁶ Noqw kurs uma hihta sus'öwihintaqat kurs panhtotiniq, ya uma hinoqw pas piw ahpiy pēhut hinyaniqey tunatyawyuñwa? ²⁷ Kurs huvam sishut hin wuñw'iwwisqat aw wūwayaa. Puma qa tumalay'yuñwa; qa tontotañwu. Noqw nu umumi pañqawni: Solomon sohsok hihta nukñwat yuwsikañw qa ñas'ew imuy amumi hayawtaqat yuwsita. ²⁸ Sumataqpi God tūsaqat pās yūyuwsina, nāmahin pi pam pay hihsavo tayta. Pu' pam tutskwawanikañw, qāvo pam qöpqömiq maspiwni. Noqw ya pam tis umuy qa pavan pas yūyuwsinani, uma öwituptsiwni'yuñqamu? ²⁹ Oviy uma hihta nõnösaniqey, pu hihta hikwyaniqey qa tunatyawyuñw, piw uma qa wiwsiyani. ³⁰ Pi sinom yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam sohsok iit hihta tunatyawyuñwa. Noqw Umuna umumi navoti'ta, uma sohsok iit hihta haqni'yuñq'ö. ³¹ Nikañw tis pi uma God moñwtunatyayat tunatyawyuñw; noqw sohsoy iit himu umumi noiwni.

Riches in Heaven
(Mt 6.19-21)

³² Uma qa tsawiniwyuñw tōnawhohyamu; pi Umuna umuy moñwtunatyat máqaniqey moñwvasi'ta. ³³ Uma hihta himuy'yuñwe' put huyayani; nen akw sinmuy öokwatuwyani. Uma umuhkahakiwuy öveqatsit aw tañatotani. Pan uma soñawnen umuhsivamoktukpuy qa sakwíiwñwuqat nennem tutwani. Pi öveqatsit aw uyiñwu qa pákiñwu, piw kwahya qa hihta hovalañwu. ³⁴ Pi hakiy kahakhimuat háqamniqw, hakiy unañwaat piw pepniñwu.

Watchful Servants

³⁵⁻³⁷ Hakim tahtaqt moñwiq haqam nāñuiwhqat añqw áhoyniqat nuhtayyuñqamuy amún uma kwewkahkañw, umuhqöhiy úwikni'yuñw. Noqw ason pam ahoy pite', pönönöykinaqw, puma nuhtayyuñwe', eñem sühötaye', pas hahlayhpit epyani. Pas antsa nu umumi pañqawni: Soon pam qa hihta akw namuptat, amumi tunösvoñhahtat, pumuy nopni'tani. ³⁸ Noqw kurs pam suhtokilnasavehaqam, sen talhahayiñqw pite', puma put nuhtayyuñqat tuwaqw, pas puma tumal'a'yat hahlayhpit epyani. ³⁹ Pu meh yanta, pi as ki'taqa hísatniqw uyiñwu pítuniqat navoti'te', soon qa tūwalani, nen soon put kíyat aw pákiniqw, pam pánani. ⁴⁰ Pantaqw öviy uma piw pās moñwvas'iwyuñw. Taq uma nāt qa pan wūwantotaqw, nu' Sinot Tiat pítuni.

The Faithful or the Unfaithful Servant
(Mt 24.45-51)

⁴¹ Pahsat pu Peter put aw pañqawu: Tutuyqawha, ya um it lavayit itamumi-sa lavayhti, sen pay pas sohsokmuy amumii? ⁴² Noqw Tutuyqawha pañqawu: Noqw ya sen hak hakiy tumal'ayaat suan hinmaqat suan wuñw'taqa? Put moñwiat haqaminiqe sohsok hihta himuy aw tunatyawtaniqat aw put tavit, tumalsuñwamuyatuy aw put moñwtapq, pam pumuy añsakis tunösmakiwayamuy pumuy huytani. ⁴³ Noqw kurs put moñwiat pite', put nāt suan hinmaqaw put tuwaqw, pam tumal'aya pas hahlayhpit epni. ⁴⁴ Pas antsa nu umumi pañqawni: Pas soon put moñwiat qa sohsok hihta himuy aw put moñwtapni. ⁴⁵ Nikañw kurs pam tumal'aya moñwiat qa its pítuniqat unañwpeq pañqawe', pahsat pay tumalsuñwamuy, tahtaqtuy, pu momoymuy wuvahtivani; pu tūmoykañw, hihikwtive', honaqquyit

akw hōnaq'iwatani. ⁴⁶ Pu pam qa hin pan wūwankañw, moñwiy qa nuhtay'taqw, pam pite', put tumal'ayay ayo tūvani. Noqw pam nawus qatuptsiwni'yunqamuy amumum kānavotni. ⁴⁷ Pi i' tumal'aya moñwiy tunatyayat as navoti'kañw, hintaniqey qa pantsakt, piw tunatyayat qaan hintsake', hapi nawus wūhakis wuvahtiwmantani. ⁴⁸ Nikañw i' hak put tunatyayat qa navoti'kañw, qaan hinme', pay qa wūhakis wuvahtiwmantani. Pi i' hak wūhaq hihta makiwhq, sinom tuwat put aw wūhaq tuñlay'yunw. Pu sinom hakiy aw hihta wūhaq noaye', put aw wūhaq tuhtuiyamantani.

Jesus the Cause of Division
(Mt 10.34-36)

⁴⁹ Soñawnen nu tūwaqatsit aw qōhit tūvaniqe pitu. Noqw is as pay pam uwiwitani! ⁵⁰ Nikañw nawus nu nāt soñawnen hihta akw tuvoylatiwni. Nikañw nu nāt put qa añ kuyve', pas pavan sóontsaniwni. ⁵¹ Ya uma inumi yan wūwantota: Pam ka sinmuy qa hin unañwat yesniqat òviy pitu, pan'i? Uma qa pan wūwantotani. Pi sinom qa súnahpa'yaniqat òviy nu pitu. ⁵² Pi yahpiy haqahpiy hapi haqam sūkw kīve tsívotnihqam nātsikiwtamantani. Pahyom lōqmuy amuhpewiniqw, pu lōyōm payhkomuy amuhpewii. ⁵³ Hakiy naat tiy ehpehtimantani; pu tiat nay ehpehtimantani. Yuat tiy mānat ehpehtimantani; pu māna yuy ehpehtimantani. Pu mō'wi'taqa mō'wiy ehpehtimantani, pu' mō'wi puwsuñway yuyat ehpehtimantani.

Understanding the Time
(Mt 16.2-3)

⁵⁴ Pu piw pam sinmuy amumi pañqawu: Uma tāvañqw òmawuy kuyvaqw tutwe', āpiy pay pañqaqwañwu: Añqw yōyañ'u, kitotañwu; noqw antsa pantañwu. ⁵⁵ Pu tatkaqw hūhukq uma pañqaqwañwu: Kurs utuhuuni, kitotañwu; noqw antsa pantañwu. ⁵⁶ Uma nawip'ew hinyunqamu, pay as uma tokpelat añ-nikañw, pu tūwaqatsit añ hin sóniwhqat māmatsyañwunikañw, ya hintaqw òviy haqe' qalawmaqat uma qa māmatsya?

Settle with Your Opponent
(Mt 5.25-26)

⁵⁷ Pu ya hinoqw uma hihta umuhhintsakpiy qa aw suan wūwaya? ⁵⁸ Um hakiy uhpew'iwtaqat amum moñwit awnen, nāt umuy awniqw um hin put amum namivōhikniqey qanātusi'tamantani; taq ka pam hakiy hin yukunañwuqat aw uñ lōlōkintaqw, pam uñ solāwamoñwit aw noaqw, pam uñ sivikimi pánani. ⁵⁹ Nu ūmi pañqawni: Pas um soon pañqw yámakni; pas ason um hisat uhpōiy sohsok ep sisve', pep pu' pañqw yámakni.

13

Change Your Ways or Die

¹ Noqw ephaqam hakim Jesus awyaqe, aw pañqaqwa: Yaw hakim Galileet añqw God eñem kanēlot nīnayaqw, Pilate solāwamat pumuy qōqyaqw, unwaam kanēlot unwáyat enañ namiqwrilti. ² Noqw Jesus lavayhtiqe pumuy amumi pañqawu: Ya uma wūwantotaqw, ima Galileet añqw sinom sohsokmuy Galileet añqw sinmuy amuhpenihqe pas sus qaanhinwisqe, òviy pas panhaqam hintsaniwya? ³ Nu umumi pañqawni: Qae. Pi uma umuhtunatyay qa añqw lasye', soon qa sohsoyam pumuy amún sūlawhtini. ⁴ Ura Siloam ep wupaki sahpukqe, hakimuy pakwt nanal sihkay'taqamuy sinmuy qōya. Noqw ya úmuyniqw puma Jerusalem ep ki'yunqamuy sohsokmuy amuhpenihqe pas sus

qaanhinwisa? ⁵ Nu umumi pañqawni: Qae. Pi uma umuhtunatyay qa añqw lasye', soon qa sohsoyam pumuy amún súlawhtini.

The Parable of the Unfruitful Fig Tree

⁶ Pu Jesus piw tūwutsit hihta tuawi'taqat lavayhtiqe nuhtumi pañqawu: Hak tāqa ūyiy ep nōnvospaltsokit ūyi'ta. Nihqe pam as aw sipalat hept, qa hihta tuwa. ⁷ Nihqe pam ūyit aw tunatyawtaqat aw pañqawu: Meh, pu' hapi pāyis yahsañwuy añ nu it nōnvospaltsokit aw sipalhept, qa hihta tuwa. Tsañqaa. Pam paysoq tutskwat hovalni'ta. ⁸ Noqw ūyit aw tunatyawtaqa lavayhtiqe put aw pañqawu: Moñwi, pay hāk pam piw it yahsañwuy ep pantani. Noqw nu añhqe hañwe', añhqe kwitatoyrani. ⁹ Noqw ason kurs pam himuy'vaqw, pay lolmani. Kurs qa hihta himuy'vaqw, pay pi nu tsañqani, kita.

Jesus Heals a Crippled Woman on the Sabbath

¹⁰ Noqw Jesus nasuñwintalōnnit ep háqamwat tsotsvalkive tūtutuqayna. ¹¹ Noqw meh, hak wuhti himu hikwsit hakiy õputañwuqat akw tuyqawiwtāqa pep nuhtuma. Okiw pam pakwt nanal sihkay'taqat yahsañwuy añ tūtuyhqe, hūrs moto'taqe pas kurs hin kwuhpukni. ¹² Noqw Jesus put túwahqe, put wánwayhqe, aw pañqawu: Wuhti, pay um uhtuyay añqw mātaviwni, kita. ¹³ Noqw pam may akw put aw toñokq, pahsat pay wuhti tsikqe, pas God hihtata. ¹⁴ Noqw Jesus nasuñwintalōnnit ep put qalapsinaqw, õviy tsotsvalkive moñwi itsívutiqe, sinmuy amumi pañqawu: Sinom hapi navaysikis talōnnit añ tumalay'yuñwini. Oviy uma put añ pewye', qalaptuyani; nen qa nasuñwintalōnvaqat epyani. ¹⁵ Noqw Tutuyqawhqa pahsat put aw lavayhtiqe pañqawu: Um nawip'ew hintāqa! Ya uma qa nanap nasuñwintalōnnit ep umuhwakasvohkoy, sen umuhmoropkoy haqam pakiwtaqat añqw mātāpye', put hikwnawisñwu? ¹⁶ Noqw meh, Satan it wuhtit, Abraham tíyatnihqat pay pakwt nanal sihkay'tasikis yahsañwuy añ it tūyat akw sōma. Noqw puyaw nu nasuñwintalōnnit ep put mātāpqe, õviy pas qalomáhinhti? ¹⁷ Noqw pam yan lavayhtiqw, put ehpew'iwyuñqam sohsoyam hamanhtoti. Noqw sinom sohsoyam pas hinhaqam hahlayhtoti, pam sohsok hīhihta qaõwítumaltaqat ep'e.

The Parable of the Mustard Seed

(Mt 13.31-32; Mr 4.30-32)

¹⁸ Pu Jesus pañqawu: Ya God moñwtunatyaaat hihta anta? Ya sen pam hihta antaqat nu pañqawni? ¹⁹ Pam mustard-ūyit pōsiyat anta. Put hak tāqa kwúsuhqe, pāsāy ep ūya. Noqw pan wuñwqe, pas wukotskiniwhiti. Noqw masay'yuñqam put nantaqayat añ yesva.

The Parable of the Yeast

(Mt 13.33)

²⁰ Pu piw pam pañqawu: Ya nu God moñwtunatyayat hihta antaqat pañqawni? ²¹ Pam pēkenit anta. Put hak wuhti kwúsuhqe payhp tuwanit ñumnit enañ namiqwrilaqw, pam sohsoy pēke, kita.

The Narrow Door

(Mt 7.13-14, 21-23)

²² Pu pam kitsókinawit hinmakañw, sinmuy tutuqaynatima, Jerusalem aqw hoyhtakañwo. ²³ Pahsat pu hak put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, ya pay pas híkiyom ayo nõñakni? Noqw pam pumuy amumi pañqawu: ²⁴ Uma hihsa' qenit hōtsiwat añ yuñniqey qa nātusitotani. Taq nu umumi pas pañqawni: Pay as kaysiwhqam aw yuñniqey tuwantotanikañw, pay kurs hinyani. ²⁵ Hisat ki'tāqa wunupte', hōtsiwmiq uhtaqw, pahsat pu as uma ihpaqw hoñkahkañw,

uutspit pönöñöytoynayani, pañqawkahkañwo: Tutuyqawhqa, Tutuyqawhqa, itamumi hōtaa, kitotani. Noqw pam lavayhte', umumi pañqawni: Umuy háqaqwyaaqat nu qa navoti'ta. ²⁶ Pahsat pu uma pañqawtivayani: Ura itam utpip nñösa, pu hikwya; pu um itahkitpik itamuy tutuqayna. ²⁷ Noqw pay pam pañqawni: Pay nu umumi pañqawu: Nu umuy háqaqwyaaqat qa navoti'ta. Huvam inuñaqw ahpiyyaa, sohsoyam nukpantuwit hintsatskaqamu. ²⁸ Pep pu' uma tsaykitani, umuhtamay nūritotani. Noqw Abraham, pu Isaac, pu Jacob, pu sohsoyam God lavay'aymat, puma God moñwtunatyayat ep tañawtaqw uma amumi yórikyani. Nikañw úmawat ihpoq maspiwyani. ²⁹ Pu sinom hōpaqw ökini, pu tāvañq'ö, pu kwiniñaq'ö, pu tatkaq'ö; nen God moñwtunatyayat ep yesvani. ³⁰ Noqw meh, haqawat nuhtuñkyaqam mohti'wisni, pu mohti'wisqam nuhtuñkyani.

Jesus' Love for Jerusalem (Mt 23.37-39)

³¹ Noqw ép tāwat ep hakim Pharisee-sinom Jesus aw ökihqe, aw pañqaqwa: Um yámaké', yañqw ahpiyni. Taq Herod uñ nñaniqey nāwakna. ³² Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Yúpave, awye' put isawuy aw pañqaqwa: Meh, nu hapi nukpanhihikwsimuy nuhtuñaqw ipwanta, pu tūqalapsinta, pūu, pu piw qāvoo, pu pāyis talqat ep imakiway añ nu kuyvani. ³³ Nikañw pay nu nawus pu' Jerusalem aqw hoyhtani, pu qāvoo, pu lōtoki. Ispi soon God lavay'ayaat Jerusalem añqw nāp haqam súlawhtini. ³⁴ Is ohi uma Jerusalem ep sínomu! Is ohi umuñemi! Uma pi God lavay'aymuyatuy qóyantota, pu umumi ayatiwyaqamuy tatatupqóyantota. Pas as nu hihsakishaqam umuy tsovalani, kowākowuhti timuy masay atpikaqe tañatañwuqat pan'i; noqw uma hapi qa nānawakna. ³⁵ Meh, God umuhkiy pay tatamhta. Noqw nu umumi pas antsa pañqawni: Pay uma yahpiy haqahpiy soon inumi yórikyani. Nikañw hisat aw pituqw, uma pañqaqwani: Tutuyqawhqaqat natñwaniyat añ pitutoqa nam tayawintiwa, kitotani. Noqw pep pu' uma inumi piw yórikyani.

14

Jesus Heals a Sick Man

¹ Pu hisat nasuñwintalöñnit ep Jesus Pharisee-sinmuy amuñaqw hakiy pas mohpeqnihqat kiyat ep tūmoyta. Noqw puma put aw pās tunatyawyuñwa. ² Noqw meh, hak tāqa pāmoktuyat tūtuyhqa Jesus apyeve qatu. ³ Noqw Jesus lavayhtiqe tutavot aw tuvoti'yuñqamuy-nikañw pu Pharisee-sinmuy amumi pañqawu: Ya pay hak nasuñwintalöñnit ep hakiy qalapsinaniqw pam súanta? ⁴ Noqw puma qa hiñqaqwa. Noqw Jesus put nuahqe, qalapsinat, mātavi; ⁵ Nit pumuy amumi pañqawu: Kurs uma haqawa moropkoy'tani, sen wakasvokoy'tani. Noqw kurs pok'at nasuñwintalöñnit ep hötsit aqw posni. Ya sen put pohkoy'taqa qa āpiy pay pañqw pu hóroknani, nāmahin pi nasuñwintalöñniniq'ö. ⁶ Noqw puma kurs hiñqaqwani.

Hospitality and Humility

⁷ Pu pam tūtsamiwyaqamuy amumi tātayhq, kurs puma núnukñwat qenit namorstotaqw, pam amumi tutaptaqe, amumi pañqawu: ⁸ Ason hak nāñuiwhqat ep nōviwhqat ep uñ tūtsamq, um qa pas susnukñwat qenit ep qátuptuni, taq nāp hisat pi sen uñ tūtsamqa uhpenihqe hakiy pas pavan sinot tūtsamht, ⁹ Uminen ūmi pañqawni: It qenitoynaa, kítani. Noqw pahsat pu um hamanhtini, susqalaveq qatuptuniqu. ¹⁰ Um qa panhtiqw, ason hak uñ tūtsamq, um susqalaveq qatuptumantani. Noqw uñ tūtsamqa pite', ūmi pañqawni: Ikwatsi, um pavan ayo nukñwat aw hóyokni, kítani.

Noqw pep pu' umum nōnovaqam uñ kaptsi'yuñwni. ¹¹ Taq haqawa pavan nāhihtataqa hapi qahimuniwhtini; pu nāqahihtataqa hapi a'nō hímuniwhtini. ¹² Pu Jesus piw put tūtsamqat aw pañqawu: Um wukonovate', qa uhkwatsmuy tūtsammantani, piw uhsinomuyu, piw uqlaq kahaksinmuyu; taq ka puma soon qa uñ tūtsamyaqw, pay pam ūmi ahoytiwni. ¹³ Ason um tūnopnanik, añ ōokiwyaqamuy tūtsammantani, pu qapasiwyuñqamuyu, pu qayaktaqamuyu, pu qapostalyaqamuyu. ¹⁴ Nen um hahlayhpit epni. Pi puma kurs hin ūmi put añ ahoytotaniq'ō. Pay ason añ sūanyuñqam ahoy yesvaniwhq, pep pu' God ūmi put ep ahoytani.

The Parable of the Great Feast
(Mt 22.1-10)

¹⁵ Noqw put amum nōnovaqamuy amuñaqw haqawa it navotqe, put aw pañqawu: Pas hak God moñwtunatyayat ep nōsniqa hahlayhpit epni. ¹⁶ Noqw pam put aw pañqawu: Hak tāqa wukonovataqe, kaysiwhqamuy tūtsama. ¹⁷ Nihqe nonopsattiqw, tūtsamiwyaqamuy amumi tumal'ayay hōnaqw, pam amumi pañqawu: Huvam pewyaa; pay sohsoy himu yukiwta. ¹⁸ Noqw puma sohsoyam sun hihta akw qe'yanigey pan unañwtoti. Noqw mohti'maqa put aw pañqawu: Piw nu hihsaq tutskwat tūihqe, pas soon qa aw kuyvatoni. Himu nu as pay qa awni. ¹⁹ Noqw suhka pañqawu: Piw nu tsivót-sikip nanasñwamuy tumalwawakastuy tūihqe, pas piw soon amumi qa pohtani. Himu nu as pay qa awni. ²⁰ Noqw suhka pañqawu: Piw nu nōmataqe, ōviy kurs hin awni. ²¹ Noqw ōviy pam tumal'aya pítuhqe, iit moñwiw āawna. Pahsat pu ki'taqa itsívutiqe, tumal'ayay aw pañqawu: Yupa kaktayii, kīmii, kihkisonva, pu kikiskat aw'i; nen um añ ōokiwyaqamuy, pu hihta akw qapasiwyuñqamuy, pu qayaktaqamuy, pu qapostalyaqamuy añqw tsamni. ²² Noqw tumal'aya panhtiqe pañqawu: Moñwi, pay um hintaniqat pañqawhqw, nu as anhti; noqw pay nāt ep qeni. ²³ Noqw moñwi tumal'ayay aw pañqawu: Yupa, kurs pōnawita, pu kwiyauy'uhtsit aw'i, nen um añqw sinmuy tusoqtsamhqw, ikiy ep ohpokni. ²⁴ Pi nu ūmi pañqawni: Imuy tahtaqtuy as tūtsamiwyaqamuy amuñaqw qa haqawa inovay añqw nōsni.

The Cost of Being a Disciple
(Mt 10.37-38)

²⁵ Noqw sinom qaan'ewakw hintaqam Jesus ámumya. Noqw pam namtökqe amumi pañqawu: ²⁶ Inuminihqa nawus nay, pu yuy, pu nōmay, pu timuy, pu pāvamuy, pu tupkomuy, pu qōqamuy, pu siwamuy, pu hikis pas nāp qatsiy enañ aw qa suhta'ewni. Hak qa panhtinik, soon inuñk wīsiwtani. ²⁷ Pu nahoylehtsiy qa yankañw inuñknihqqa pas soon inuñk wīsiwtani. ²⁸ Kurs uma haqawa ōmi wupakitaniqey tunatyawte', ya sen pam qa mohti qatupte', hin hihkayat añ wūwani, sen aw aptsi'nitaqeyu? ²⁹ Nāphisat pi pam as qa qat-spiyat yukut, pay kurs hin put aw yúkuniniqw, aw yorstotaqam sohsoyam akw tututsiwtiwvaye', ³⁰ Pañqaqwani: I' as kītivat, pay kurs hin aw yúkuni. ³¹ Hal kurs hak haqam moñwi sukwat moñwit aqw kihpokte', ya sen pam qa mohti qatupte' añ wūwani, sen pay pam pakwút-sikip sōmorit pahsa' sinoy'kañw, put ahsawvatoqat áñwutaniqeyu, pam sunát-sikip sōmorit pahsa' sinoy'taq'ō? ³² Noqw kurs pay hinniniqw, nāt mi' pas yāvaqwniqw, pam aqw hakiy tuaw'ayhte', pay hintaqat akw puma qa nāmi may'taniqat aw tūviñtani. ³³ Noqw ōviy pay pan hapi kurs uma haqawa sohsoy hihta himuy qa tatamhte', pas soon inuñk wīsiwtani.

Worthless Salt
(Mt 5.13; Mr 9.50)

³⁴ Öña as lolma; nīkañw kurs pam suhuviwe', sen hihta akw suhutiwni?
³⁵ Pam tutskwat aw qa nukñwa, piw kwitatsvalnit aw'i. Pay pánis-sa pi hakim put maspayañwu. Tuqayvastotaa! Uma pi naqvuy'yuñwa.

15

The Lost Sheep

(Mt 18.12-14)

¹ Pahsat pu moñwit eñem sīvat ömalalwaqam, qaanhinwisqamuy amumum sohsoyam put aw tūqayyuñwniqe aw hóyokya. ² Noqw Pharisee-sinom, tutavot tutuqaynayaqamuy amumum Jesus aw qayan unañway'yuñqe pañqawwa: Tuwat i' tāqa qaanhinwisqamuy pas amu'puñalkañw, amumum tunöshomhta. ³ Noqw pam tūwutsit hihta tuawi'taqat akw amumi lavayhtiqe pañqawu: ⁴ As kurs umuñaqw haqawa tsivót-sikip sunat kanelvokmuy'taqw suhka kurs haqamini. Ya pam nālöp sunat pakwt pept sihkay'taqamuy haqam tutskwave qa mātapt, pu haqaminihqat heptoni, pas túwaniqe pahsavoo? ⁵ Pu pam put tuwe', hahlaykañw sukpa' tsoki'kañw, ⁶ Kiy ep pite', kwatsmuy, pu kisñwamuy tsovale', amumi pañqawni: Huvam inumum hahlayyaa, nu ikanelvohkoy kurs haqaminihqat tuwa, kitani. ⁷ Nu umumi pañqawni: Noqw pan hapi hak sūka qaanhinmaqa tunatyay añqw lasq, put ep öveqatsit ep yesqam hahlayhtotiñwu; sinom nālöp sunat pakwt pept sihkay'taqam sūanhinwisqam kurs hihta añqw lasyaniqw, puma pumuy amuhpe qa pan hahlayhtotiñwu.

The Lost Coin

⁸ Pu sen kurs hak wuhti pakwt qötsásivat himuy'kañw, sukw haqami hintsanni. Puyaw pam wihqöhít qa úwiknat, ahpave maspe', pās hepni, pas ason put túwaniqey pahsavoo. ⁹ Pu pam put tuwe', kwatsmuy, pu kisñwamuy tsovale', pañqawni: Huvam inumum hahlayyaa; nu sīvat haqami hintsanqey ahoy tuwa, kitani. ¹⁰ Nu umumi pañqawni: Noqw pan hapi hak suhka qaanhinmaqa tunatyay añqw lasq, put ep God hoñviaymat pas hahlayhtotiñwu.

The Lost Son

¹¹ Pu pam pañqawu: Hak tāqa löqmuy tiyotimuy'ta. ¹² Noqw tsāywa nay aw pañqawu: Inaa, as um hihta úhimuy añqw imakiway nuy máqani. Noqw pam hihta akw qátuhqey tiyotimuy namqana. ¹³ Noqw ahpiy qa wūhakis talq, pay tsāywa sohsok hihta himuy tsovalat, yāvoqhaqamii; nihqe pepehaq qahopqatuhqe, hihta himuy paysoq hintsana. ¹⁴ Nihqe pam put sohsokq, pep tutskwat ep wukotönösti; noqw put apha' himu sūlawhti. ¹⁵ Noqw pam pep tutskwat ep hakiy sinot aw nātuwikta. Noqw pam haqe' pās ay aw put hōnaqw, pam pitsötivokmuyatuy lālayi. ¹⁶ Noqw pitsötim hihta pahpuyat nōnovaqw, as pam put öyniqe amumi kwañwáy'tuswaqw, pas qa hak put hihta maqa. ¹⁷ Noqw pam unañwtalawvaqe pañqawu: Istáthihi! Kaysiwhqam inay eñem hihta öviy tumalay'yuñqam nōsiwhqat qarūrumnayaqe, akwsiñwni'yuñqw, nu yephaqam tsönmomoki. ¹⁸ Han pi inay aqwnen, aw pañqawu: Inaa, pas nu Öveqatsit ep Qátuhqat ehpewi qaanhti, piw uhpewii. ¹⁹ Nihqe soon nu yan'ewaynīkanw uhtinihqe pan túñwantiwni. Pay um nuy tumal'ayatani, nu kítani. ²⁰ Pu öviy pam wunuptut, nay aqw'a. Noqw pam nāt yāvaqniqw, naat put túwahqe, ehpewi wárikqe, kwapkaqe sūmavoktat, put tsohtsona. ²¹ Noqw tiat put aw pañqawu: Inaa, pas nu Öveqatsit ep Qátuhqat ehpewi qaanhti, pu uhpewii, nihqe soon nu yan'ewaynīkañw uhtinihqe pan túñwantiwni. ²² Noqw pay naat tumal'aymuy amumi pañqawu: Uma pew yuwsit susnukñwat yawwise', put yuwsinayani. Pu uma tañapsomnay,

totsvknayani. ²³ Nen uma wakashoyat wíwakiwtaqat pew wikye', nīnayani; noqw itam nōnove', hahlayyani. ²⁴ I' iti as soñawnen mokt ahoy tātayi; i' as kurs haqaminit ahoy nātuwiwa. Noqw pahsat pu puma hahlayhtivaya. ²⁵ Noqw tiat wūyoqwa pasvehaqam tumalay'ta. Nit pam kimi hayiñwnaqw, ep lēlenyaqat, pu tīvaqw, pam navota. ²⁶ Nihqe pam sukwat tumal'ayat wánwayhqe, puma hinoqw pantsatskaqat put tūviñta. ²⁷ Noqw pam put aw pañqawu: Uhtupko pitu; noqw una wakashoyat wíwakiwtaqat put eñen nīna, pam put qahintaqat suphelawtaqat pitsínaqe ōviy'o. ²⁸ Noqw pay pāvaat itsívutiqe, aw pákinqey qa nakwha. Noqw ōviy naat aw yámakqe, aw kuwawayku. ²⁹ Noqw pam lavayhtiqe nay aw pañqawu: Istáthihi! Nu hihsa'haqam yahsañwuy añ uñem tumalay'ta; piw nu qa hisat uhtutavoy hihtawat qaanhti. Noqw nu ikwátsmuy amumum hahlayniniqw, um qa hisat nuy kapireshoyat maqa. ³⁰ Noqw i' uhti tuwat nāhuhyayaqamuy amuhpa' uñ hihta akw qátuhqat sohsok'o. Noqw pam ahoy pituqw, āpiy pay um put eñem wakashoyat wíwakiwtaqat nīna. ³¹ Noqw naat put aw pañqawu: Itii, pay pi um sutsep inumum yanta; noqw sohsok himu ihimu úhimuu. ³² Pay pi tatam itam qatsítote', hahlayyani. Pi i' uhtupko as soñawnen mokt, ahoy tātayi, kurs haqaminit ahoy nātuwiwa.

16

The Dishonest Manager

¹ Pu piw pam put aw nánatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Hak kahaktaqa hakiy put eñem hihta himuyat aw tunatyawtaniqat aw tavi. Noqw yaw put himuyat aw tunatyawtaqa put himuyat hovalantaqat moñwíyat āawnaya. ² Noqw pam wánwayhqe, put aw pañqawu: Ya nu it hihta navota? Um hin hihta ihimuy as tunatyawtaqey nuy āawnani; pay um soon pāpu hihta ihimuy aw tunatyawtani. ³ Pu pahsat pam hak hihta aw tunatyawtaqa unañwpeq pañqawu: Ya sen nu hinhtini? Imoñwi itumalay nuy nawhkinig'ö. Kurs nu hin pasva tumalay'tani; nu hihta tuñlay'taniqey hahmana. ⁴ Hal kurs nu yanhtini. Noqw hisat nu itumalmakiway añqw ayo tūviwhq, sinom nuy kiy ep pās taviyani. ⁵ Kítahqe, ōviy pam moñwíyat aw pōiwyuñqamuy nānap wánwayhqe, mohti'maqat aw pañqawu: Um hihsa'haqam imoñwiy aw pōiwta? ⁶ Noqw pam pañqawu: Pay tsivót-sikip sunat tuwanit wihkuyita. Noqw pam put aw pañqawu: Uhpöiy pey'taqat kwusut, ayam suqtuptut, lōq sunat pakwt sihkay'taqat pēnaa. ⁷ Pahsat pu pam piw sukwat aw pañqawu: Noqw umwa hihsa'haqam pōiwta? Noqw pam pañqawu: Pay tsivót-sikip sunat tuwanit söhövosita. Noqw pam put aw pañqawu: Uhpöiy pey'taqat kwusut, nālöp sunat pēnaa. ⁸ Noqw put moñwíat put ep put aw tayawinlavayhti, pas pam tuhish-inhtiqw ōviy'o, nāmahin pi as pam qa súan hinhtiq'ö. Pi yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam nāp sinomuy amumiwat pas qa ūunatu. Noqw pay tālat añ hinwisqam qa pumuy amún tutuhistu. ⁹ Noqw nu umumi pañqawni: Uma yep qatsit ep hihta umuhimuy akw nenñem tūkwatslalwani; noqw ason umuhimu súlawhtiqw, puma umuy haqam sutsep yesniqat aw ökinayani. ¹⁰ Hak sustsa' ep qa paysoq hintsakqa piw nihtiwtaqat ep qa paysoq hintsakñwu; pu sustsa' ep paysoq hintsakqa piw nihtiwtaqat ep paysoq hintsakñwu. ¹¹ Paniqw ōviy kurs uma yep qatsit ep hímuy'tiwhqat paysoq hintsatsne', ya sen hak hihta hihkay'taqat pas antsanihqat umumi nóani? ¹² Pu uma hihta qa umuhimuy aw qa suan tunatyawwisq, ya sen hak hihta pas umuhimuyniniqat umumi nóani. ¹³ Kurs hin tumal'aya lōqmuy moñwímuy amuñem tumalay'tani; ispi soon pam qa sukwat aw pay qa yan unañway'kañw, súkwat-sa pas hahlayni;

sen pay hihtawat-sa aw pas yuki'kañw, pu sukwat pay qa hímuni. Kurs hin uma kâhakiwuy ôviy tumalay'kahkañw, piw God enem tumalay'yuñwni.

Some Sayings of Jesus

(Mt 11.12-13; 5.31-32; Mr 10.11-12)

¹⁴Noq̄w Pharisee-sinom sivat tuñlay'yuñqam sohsok it nanapta; nihqe put aw tututsiwya. ¹⁵Noq̄w pam pumuy amumi pañqawu: Uma pi sinmuy amumi lolmat nâlavaytañwu; noq̄w pi God umumi umuh'unañway navoti'ta. Pi himu sinmuyniqw pas hímunihq̄a God-niqw tuyoy'eway'o. ¹⁶Hisat John pítuhq̄at aw pahsavo hin hinwisniqa tutavo yuaatiwa, pu God lavay'aymuyatuy lavayiam piwu. Noq̄w pahpiy pu' God moñwtunatyayat yuaatiwhq̄, sinom sohsoyam aqw nânaqasya. ¹⁷Pay tokpela, pu tûwaqatsi tûwayaniqw, pam pantaqa qa pas hinta; noq̄w pay tutavot ep sushihsay pey'taqa alôntiniqw, pam pantaqa pas qatuvosi. ¹⁸Nômay mâtapqa piw sukw amum qatupte', tokot sokoptañwu; pu puwsuñway añqw mâtaviwhq̄at amum qatuptuqa tokot sokoptañwu.

The Rich Man and Lazarus

¹⁹Hak kahaktaqa tsatsákwmötsaput a'nö hihkay'taqat yuwsikañw, nâqavo hihta nasani'tañwu. ²⁰Noq̄w pu piw hak okiw hihta nuhtumi tuñlay'taqa, Lazarus yan mâtsiwhq̄a put hôtsíwat epeq taviwa, u'yasanikañwo. ²¹Nihqe pay okiw as ñas'ew pam kahaktaqat nôñôspiyat añqw hihta piñput tûmoytaniqey nâwakna. Noq̄w popkot öke', okiw put uyayat añ leñitsmitotañwu. ²²Noq̄w ahpiy pantaqw, i' okiwsino môki, Noq̄w God hoñviaymat put ômiq wikyaqw, pam Abraham aqlap qatuptu. Noq̄w pu tuwat kahaktaqa mokqe âmiwa. ²³Nihqe maskiveq kânavoti'kañw, kwuhpukqe, Abraham yâvoq tuwa, pu Lazarus put aqlap qátuhq̄ata. ²⁴Pu pam tsa'lawhqe pañqawu: Inaa, Abraham, um okiw nuy ôkwatuwe', peqw Lazarus hōnaqw, pam malatsiy tsukuyat kûyit aqw mórokmat, ileñiy hukanani; taq nu yepeq ûwiñwuy ep pas okiw kânavoti'ta. ²⁵Noq̄w Abraham pañqawu: Itii, pay ura um uhqatsiy ep hihta úhimuy lolmat ômahta; noq̄w pu pan piw Lazarus hihta qalolmat ômahta. Nit pu' pam suyan unañwtiqw, umwa tuwat kânavoti'ta. ²⁶Pu piw pi itamuhtsave a'nö tupqa yukilti; pantaqw ôviy as yañqw umumiqyaniqam kurs hinyani; pu piw as umuñaqw peqwyaniqam kurs hinyani. ²⁷Pahsat pu pam pañqawu: Inaa, um as turs inay kiyat aw put hōnani. ²⁸Taq nu tsivot tupkomuy'ta. Noq̄w pam hin yórikqey pumuy āawnaqw, puma qa tuwat peqw kânanvotpit aqwyani. ²⁹Noq̄w Abraham put aw pañqawu: Pay pi puma Moses-nikañw pu God lavay'ayamuyatuy lavayiyamuy oyi'yuñwa. Pay ason pumuy amumi tûqayyuñwni. ³⁰Noq̄w pam pañqawu: Qae, Ina Abraham, pay hak so'pumuy amuñaqw amuminiqw, soon puma tunatyay añqw qa lasyani. ³¹Noq̄w pam put aw pañqawu: Pay pi puma Moses-nikañw pu God lavay'aymuyatuy lavayiyamuy qa aw tûqayyuñwe', nāmahin pi hak so'pumuy amuñaqw ahoy tātayhq̄ soon tûtuptsiwani.

17

Sin

(Mt 18.6-7, 21-22; Mr 9.42)

¹Pahsat pu Jesus put aw nánatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Pas soon sinmuy lomavöhut añqw lasnayaqam haqami peveltini. Nikañw pumuy amuñem pas is'ohini. ²Kurs hak imuy tsâtsakwmuy hihtawat ayo lasnaqw, put enem pas is'ohini. Pay pi tatam mâta put kwapkaqe hâyiltiqw pam wuhkovatuphamiq tûviwhq̄, pam put enem lolmani. ³Uma nânamu tunatyaltotini,

kurs uhpava, sen uhtupko ūmi qaanhtiqw, um put u'nanani. Noqw kurs pam qaanhtipuy ep qahahlayhtiqw, pay um put pantaqat put ahpiy ayo yúkuni. ⁴Pu kurs pam tāwat ep tsañe'sikis ūmi qaanhte' put tāwat ep tsañe'sikis ūminen, qahahlayhtiqey pañqawhq, um hapi put pantaqat put ahpiy ayo yúkumantani.

Faith

⁵Noqw ayaiwyuñqam Tutuyqawhqat aw pañqawa: Um okiw itahtuptsiwniy aw hóyoknani. ⁶Noqw Tutuyqawhqa pañqawu: Kurs uma pay hihin tuptsiwni'yuñwe', nāmahin pi pam mustard-uyit pōsiyat an tsāyniqw, uma it sycamine-tsokit náipwaniwe', wuhkovatuphaveq kwihpiwniqat pañqawaqaw, soon pam umuhlavayiy qa anhtini.

A Servant's Duty

⁷Kurs uma haqawa tumal'ayay'taqw pam haqam tutskwat qōritani, sen wāwakastuy nopni'tani. Ason pam pasñaqw pituqw, ya um put aw yan lavayhtini: Taay, um tunōsvoñat aw qatuptuni, aw kítani? ⁸Sóoni. Um yanwat put aw layayhtini: Um namuptat inuñem nōvatat, nuy nopnani. Noqw nu tūmoytani, pu hikwni. Ason pay um inuñk nōsni, pu hikwni, kítani. ⁹Ya sen um put aw kwakwhatani, pam hin ayatiwhqey anhtiqat ep'e? Pay ka sóon'i. ¹⁰Noqw pay pan hapi ōviy piw uma tuwat hin ayatiwye', sohsok anhtote' pañqawani: Pay itam okiw qa hihta apitoti. Pi pay itam itah'ayaway-sa anhtoti, kitotani.

Jesus Makes Ten Lepers Clean

¹¹Noqw pam Jerusalem aqwnihqe, Samaria-tutskwat, pu Galileet-tutskwat pañ qaqlavaqa pañsoq'a. ¹²Nihqe pam haqam kitsókimi pituqw, hakim pakwt tahtaqt tokoplelet tūtuyyaqam put ahsawvayaqe yāvaqw hōñi. ¹³Nihqe puma pañqw tsa'lalwaqe pañqawa: Jesus, Moñwi, um okiw itamuy ōkwatuwni. ¹⁴Noqw pam pumuy túwahqe, amumi pañqawu: Huvam God awwat momñwituy amumi nāmahtaknawisaa. Noqw puma nāto aqwyakahkañw, pay powaltoti. ¹⁵Noqw pumuy amuñaqw sūka qalaptuqey navotqe, ahoy namtōkt, pu pas tōnay anqe' God pas hihtata. ¹⁶Nihqe pam Jesus kukmiq nātuvaye put aw put ep hahlayhti. Noqw pam hak Samariat anqw sino. ¹⁷Noqw Jesus lavayhtiqe pañqawu: Ya qa pakwtñiqam powaltoti? Noqw ya ima peptñiqam haqamiya? ¹⁸Ya pay qa hak God pas hihtataniqe pitu, hal pay i' qa-Jew-sino-saa? kita. ¹⁹Pu pam put aw pañqawu: Wunuptut, aqwhaqamii. Pay um qapēvewnaqe qalaptu.

The Coming of the Kingdom

(Mt 24.23-28, 37-41)

²⁰Noqw hisat God moñwtunatyayat aw pítuniqat ima Pharisee-sinom Jesus tūviñtota. Noqw pam umumi pañqawu: Pi God moñwtunatyat qa susmataqpuva pítuni. ²¹Soon hak pañqawni: Meh, pam ep'e, sen Meh, pam ayamo, kítani. Ispi meh, God moñwtunatyat yep umuhsonveniç'ö. ²²Pu pam put aw nānatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Pay uma nāto nuy Sinot Tiyat as ñas'ew sūs talōñvaqat ep umumumñiqat nānawaknaniqw, soon pam antani. ²³Noqw ephaqam sinom umumi pañqawani: Meh, pam yep'e! sen Meh, ayamo! kitotani. Noqw uma hapi qa aqwyani; piw qa amuñkyani. ²⁴Pi talwihpiki tokpelat añ ahsupoq tālawvañwu. Noqw pay hapi pan piw nu Sinot Tiat italōñiy ep hinhtini, hisat píte. ²⁵Nikañw pay mohti pu' qatsívaptsiwyuñqam nuy hīhihta akw okiwsasnayani, pu nuy tūvayani. ²⁶Noqw ura Noat qatsiyat ep hin yēsiwhq, pay hapi pan piw hintani, hisat nu' Sinot Tiat ahoy pítuq'ö. ²⁷Ura puma nōnova, hīhikwya, nōmalalwa, puwsuñwlalwa,

hisat Noa pākihut aqw pākihqat aw pahsavoo. Noqw pātsikq, puma sohsoyam sūlawhti. ²⁸ Pu pay ura piw pan Lot qatsiyat ep hinta. Sinom nōnova, hīhikwya, hihta tuhtuy'ya, hihta huyalalwa, uylalwa, pu kīlalwa. ²⁹ Noqw ura hisat Lot Sodom aṅqw ahpiyniqw, ep tāwat ep ūwiṅw hihta sikaḥpik owat enaṅ ḡnaqw lōhōhöykuqe sohsokmuy kīqōta. ³⁰ Noqw nāt hapi pantani, hisat nu' Sinot Tiat mātaqtiq'ō. ³¹ Put talōnvaqat ep kits'oveqniḥqa paṅqw hāwe', nawus soon hihta himuy ḡviy aḥpami papkini, sūwayaniqe ḡviy'ō. Pu piw pasvenihqa qa kīmii. ³² Uma Lot nōmayat u'ni'yuṅw. ³³ Qatsiy ayo tāviniqey tunatyawtaqa put kwayhni; pu qatsiy kwayhqa hapi put ayo tāvini. ³⁴ Nu umumi paṅqawni: Put tōkilat ep hakim lōyōm sūkw puvuwḥpit aṅ qatsni. Suhka wīkiwhq, suhka akwsiṅw. ³⁵ Hakim lōyōm wuhtit nāma nūmantani. Suhka wīkiwhq, suhka akwsiṅw. ³⁶ Hakim lōyōm pasve hinnumni. Suhka wīkiwhq, suhka akwsiṅw. ³⁷ Noqw puma lavayhtotiqe put aw paṅqaw: Hāqamni, Tutuyqawḥqa? Noqw pam pumuy amumi paṅqaw: Pay haqam himu mokputniqw, paṅso hapi wiwisokt sumitsovaltiniwu.

18

The Parable of the Widow and the Judge

¹ Noqw sinom sutsep nānawakne', qa naṅ'eknayaniqat Jesus pumuy tuṭaynaniqey nāwakna. Nihqe ḡviy pam it tūwutsit akw umumi lavayhtiqe, ² Paṅqaw: Haqam kitsókit ep hak tāqa qatu. Pam hak sinmuy amuṅem hin yuykuṅwu; nīkaṅw God qa mamqasi, piw sinmuy qa kaptsi'ta. ³ Noqw pu piw pay pep hak koṅnalavu qatu. Noqw pam hak wuhti tāqat aw pītuhqe aw paṅqaw: Um inuṅem ituwqay aw nāoyni. ⁴ Noqw pay as pam hihsavo qa nakwḥa; nit pay unaṅwpeq paṅqaw: Pay as pi nu God qa mamqasi, piw sinmuy qa kaptsi'ta. ⁵ Noqw i' koṅnalavu inumi sus'itsq, pay ḡviy nu eṅem nāoyni. Taq pam aṅk sasqe, nuy puhtsemoknani, kita. ⁶ Pu Tutuyqawḥqa paṅqaw: Taay, kurs huvam sinmuy amuṅem hin yuykuṅwuqa qa sūanhinmaqa hin lavayhtiqat nanaptaa. ⁷ Noqw puyaw God pas aṅ nāp namoramuy put aw tālō'nikaṅw, pu tōkilat aṅ tsaykitaqamuy amuṅem qa nāoyni? Ya pam sōwuni? ⁸ Nu umumi paṅqawni: Pas soon pam pumuy amuṅem qa sūnaoyni. Noqw pay pi as pantaqw ason nu' Sinot Tiat hisat pite', ya nu sinmuy qapēvewni'yuṅqamuy tūwani?

The Parable of the Pharisee and the Tax Collector

⁹ Noqw haqawat suan hinyuṅqey qanāvevewnayaqam ayam pētuy qahih-tay'yuṅwa. Noqw Jesus pumuy amumi it tūwutsit lavayhti: ¹⁰ Hakim lōyōm tāqat nāwaknaniqe God kīyat aw paki. Suhka Pharisee-sinoniqw, pu suhka moṅwit eṅem sīvat ḡmalawḥqa. ¹¹ Noqw Pharisee-sino wunuwkaṅw, nāwaknaqe yan nāyuaata: Kwakwhay God. Kwakwhat pi nu sinmuy qa amunta-hihta tukwhantota, qa suan hinyuṅwa, qa nāp himuy amum hinwisa, hal hikis yep moṅwit eṅem sīvat ḡmalawḥqat an'i. ¹² Nu tsaṅe'sikis talōnwintiwḥqat aṅ lōs napwalaṅwu. Nu sohsoḥ hihta ihmuy pakwūt-sikivo sun oyiwtat aṅqw sūp oyit ūmi nōaṅwu, kita. ¹³ Noqw moṅwit eṅem sīvat ḡmalawḥqa pay ayam haqam wunuwkaṅw, soon ṅas'ew ḡmi kwuhpukniqe okiw tawitsqay wuvahtikaṅw paṅqawlawu: God, um okiw nuy qaanhinmaqat ḡkwatuwni, kita. ¹⁴ Nu umumi sūaṅqawni: I'wa qenive wunuwkaṅw, nima; noqw mi'wa qa pankaṅw ahpiy'ō. Pi nāhihtataqa qahimuniwḥtini; noqw nāqahihtataqa pas pavan hīmuniwḥtini.

Jesus Blesses Little Children
(Mt 19.13-15; Mr 10.13-16)

¹⁵ Noqw sinom Jesus aw titipostuy tsamvaya, pam amumi tónokniqat òviy'ò. Noqw put aw nánatuwnayaqam amumi yórikyaqe, pumuy mēwa. ¹⁶ Noqw pay Jesus pumuy wánwayhqe pañqawu: Uma tsátsakwmuy inumiyaniqat nakwhanayani, nen qa mēwantotani. Pi puma hapi God moñwtunatyayat aw yuñni. ¹⁷ Pas antsa nu umumi pañqawni: Pas God moñwtunatyayat tsákw qa an kwúsuhqa soon pañso pákini.

The Rich Man

(Mt 19.16-30; Mr 10.17-31)

¹⁸ Noqw hak pavansino Jesus tūviñtaqe aw pañqawu: Lolma Tutuyqawhqa, ya nu hihta hinhte', qatsit qaso'taqat himuy'vani? ¹⁹ Noqw Jesus put aw pañqawu: Ya hinoqw um nuy lolmalawu? pi qa hak lolma, pas sūkaa, God. ²⁰ Pay um hin hinwisniqat tutavot navoti'ta: Um tokot qa sokoptani; um qa hakiy nīnani; um qa hihta ūuyni; um hakiy qa atsátoynani; um unay, pu unuy pumuy kaptsi'tani, it'a. ²¹ Noqw pam pañqawu: Pas nu itsákoq añqawq ūit añ ahsupoq hinma. ²² Noqw Jesus it navotqe, put aw pañqawu: Nikañw um sūpwat qaanma. Um hihta úhimuy sohsok huye', añ ōkiwyaqamuy put huytani. Nen um òveqatsit ep hihta nukñwat soon qa himuy'vani. Nit um añqwnen inuñkni. ²³ Noqw pam it navotqe, pas qahahlayhti, pas pam qaan'ewakw káhaknihqe òviy'ò. ²⁴ Noqw Jesus put pas qahahlayhti qw navotqe pañqawu: Pas añ hihta akw káhak'iwyuñqam God moñwtunatyayat aw yuñwniniqaw amuñem qa tūvoshinta. ²⁵ Pay himu pohko pōlay'taqa tsakomostat añ pórokput añ pákiniqaw, pam pantaqa pas qa tūvosi. Nikañw kahaktaqa God moñwtunatyayat aw pákiniqaw, pam put epnihqe pas qa tūvosi. ²⁶ Noqw hakim put nanaptaqam pañqawu: Noqw pantaqaw hak sen ayo yámakni? ²⁷ Noqw pam pañqawu: Pay añ himu sinmuyniqw pas kurs hin pasiwtaniqa pay God-niqw pasiwta. ²⁸ Pahsat pu Peter pañqawu: Meh, itam hapi sohsok hihta tatamhtotat unñk nankwusa. ²⁹ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Pas antsa nu umumi pañqawni: Pas qa hak haqam paysoq God moñwtunatyayat òviy kiy, sen nay, sen yuy, sen pāvamuy, sen tupkomuy, sen qōqamuy, sen siwamuy, sen nōmay, sen timuy tatamhta. ³⁰ Pi pam yep qatsit ep pay a'nō hōyokput òmahtani, pu qatsit nātoniqat ep qatsit qaso'taqata.

Jesus Speaks about His Death a Third Time

(Mt 20.17-19; Mr 10.32-34)

³¹ Pahsat pu pam pakwt lōq sihkay'taqamuy nāmi tsovalaqe, amumi pañqawu: Meh, itam hapi Jerusalem aqwya. Noqw God lavay'aymat Sinot Tiyat hin pēnayaqaw, pam pantaqa sohsoy aw antsaniwni. ³² Pi nu qa-Jew-sinmuy amumi mātaviwhq, puma nuy tututsiwnayani; nuy okiwsas-nani; pu inumi tōhtotani; ³³ Pu puma nuy wuvahtotani; pu nuy nīnani. Noqw pāyis talq nu ahoy tātayni. ³⁴ Noqw pam hiñqawhqtat puma qa mātsi'yūñwa, put lavayiat pumuy amumi tupkiwtaqaw òviy'ò. Pu pam hihta pañqawhqtat puma qa māmatsya.

Jesus Heals a Blind Beggar

(Mt 20.29-34; Mr 10.46-52)

³⁵ Pu ahpiy pantaqaw pam Jericho-kitsókit aw hayiñwnaqw, hak qapostalqa pōhut qalave qatukañw, okiw hihta nuhtumi tuñlay'ta. ³⁶ Noqw sinmuy qaan'ewakw hintaqamuy pañ haqamiyaye mowawatiwisq, pam navotqe, put tūviñta. ³⁷ Noqw yaw Jesus Nazareth añqw sínonihqa haqaminihqtat puma put āawnaya. ³⁸ Noqw pam tsa'lawhqe pañqawu: Jesus, um David Tíat, um okiw nuy òkwatuwni. ³⁹ Noqw ima mohti'wisqam put mēwayaqe, pay qa hiñqawlawniqat aw pañqawu. Noqw pahsat pu pas pam tuwat pavan

kēew pañqawu: Um David Tiat, um okiw nuy ōkwatuwni. ⁴⁰ Noqw Jesus huruhtiqe puma put aw wikyaniqat pañqawu. Noqw pam put aw pituqw, Jesus put tūviñtaqe, ⁴¹ Aw pañqawu: Ya nu un hintsanniqat um nāwakna? Noqw pam pañqawu: Tutuyqawhqa, um as okiw ivosiy tālawna. ⁴² Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay nam uhposiy tālawnaa. Pay um qapēvevnaqe ayo taviwa. ⁴³ Noqw pahsat pay pam pōsiy tālawna; nihqe Jesus añki, God pas hihtatimakañwo. Noqw sinom sohsoyam put aw yórikyaqe, God pas tayawnaya.

19

Jesus and Zacchaeus

¹ Noqw Jesus Jerichot aw pítuhqe, añ yámakto. ² Noqw hak tāqa Zacchaeus yan mātsiwhqa pep qatu. Pam hak moñwit eñem sīvat ōmalalwaqamuy amuñaqw mohpeq'a; nihqe kāhak'i. ³ Noqw pam Jesus hákiynihqat as aw yórikniqey tuwanta; noqw sinom hūrs hintaqw, pay pam kurs hin aw yórikni, hak tsāvanihqe ōviy'o. ⁴ Nihqe ōviy pam amupyeve wárikqe, pas pay aw yórikniqe sycamore-tsokit añ wūvi, pam pañniniqw ōviy'o, ⁵ Noqw Jesus put háqamniqw aw pítuhqe, ōmi tātayht, put túwahqe, aw pañqawu: Zacchaeus, pis'oqtit hāwii, taq nu pu' pas pay soon uhkiy ep qa huruhtini. ⁶ Pu pam pis'oqtiqe, pañqw hawht, hahlaykañw, kiy aw put pitsína. ⁷ Noqw sinom put aw yórikyaqe, sohsoyam qayan unañway pañqaqwa: Yaw pam hakiy tāqat qaanhinmaqat kiyavaqwwiatniqe ōviy ámumnihqat pañqaqwa. ⁸ Noqw Zacchaeus wunuptuqe, Tutuyqawhqaqat aw pañqawu: Tutuyqawhqa, nu hihta ihmuy nāsamiq yantaqat ōkiwyaqamuy huytani. Pu kurs nu hakiy sivit ep hihta paysoq nawhke', nu nālōs hōyokiwtaqat put aw ahoytani. ⁹ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pu' hapi it talōñvaqat ep um, pu umum yesqam ayo nōña, pay pi um Abraham ahpiy aniwhtiqw ōviy'o. ¹⁰ Pi nu' Sinot Tiat haqami hiniwhtotiqamuy hēve', ayo óyaniqe pitu.

The Parable of the Gold Coins (Mt 25.14-30)

¹¹ Noqw pumuy iit nanaptaqw, Jesus qa lavayyukut, pumuy amumi hihta tūwutsit akw yuaayku, pam Jerusalem aqw pitutoqe ōviy'o. Noqw ka God moñwtunatyat āpiy pay mātaqtiniqat sinom pan wūwantota. ¹² Noqw ōviy pam pañqawu: Hak pavansino moñwtunatyat makiwniqe ōviy yāvoqhaqamii, pay nāt piw ahoy pítunikañwo. ¹³ Nihqe pam tumal'aymuy pakwtnihqamuy wáñwayht, amumi pakwút-sikip sunat sīvat oyat, amumi pañqawu: Uma inuhsavo it apitoyni'yuñwni. ¹⁴ Noqw put amum sinoiwtagam put aw qa suhtaq'ewyaqe añk hakiy hōnaqe pañqaqwa: Itam it itamumi moñw'iwtaniqat qa nānawakna. ¹⁵ Noqw ahpiy pantaqw pam moñwtunatyat makiwhqe, ahoy pitu. Nihqe pahsat pu imuy tumal'a'yatuy amumi sīvat óyahqey pumuy wáñwayniwyaniqat pam pañqawu, puma huhyayaqw, hihsa'haqam pi hak aw hōyoknañwuqat navotniqe ōviy'o. ¹⁶ Noqw pahsat pu mohti'maqa pítuhqe aw pañqawu: Moñwi, ura um inumi sunat sīvat noaqw, nu put aw pakwút-sikip sunat sīvat hōyokna. ¹⁷ Noqw pam put aw pañqawu: Um súanhti, lomatamal'aya. Um hihta qa hímuniqat ep qa paysoq hintsana, ōviy um pakwút-sikip wuhkokitsokit aw moñw'iwtani. ¹⁸ Pahsat pu añkniqqa pítuhqe aw pañqawu: Moñwi, ura um inumi sunat sīvat noaqw, nu put aw tsivót-sikip sunat hōyokna. ¹⁹ Noqw moñwi put aw piw an lavayhtiqe pañqawu: Pay ōviy piw um tsivót-sikip wuhkokitsokit aw moñw'iwtani. ²⁰⁻²¹ Pu piw suhka pítuhqe put aw pañqawu: Moñwi, taay, yep uhsiva. Nu un mamqasqe, ōviy nu it hōhōnpit ep put mōki'ta. Um pi a'nō unañway'taqe, haqam hihta qa tavit ep

kwúsuñwu; pu um hihta qa uyht put höqñwu. ²² Noqwu moñwi put aw pañqawu: Nu nāp uhlayayiy akw un hin yukunani, um nukpantumal'aya. Kurs um nuy a'nō unañway'taqw put navoti'ta. Kurs nu haqam hihta qa tavit ep kwúsuñwu, pu hihta qa uyht put höqñwu. ²³ Ya hinoqwu um nuy pantaqwu tis nāpi isivay sivakimi qa pana? Pi um panhtiqw, nu pite', ihmuy-nikañw pu put ep ahsatit enañ ömahtani. ²⁴ Pu pam aqlaq hoñqamuy amumi pañqawu: Uma put sīvayat nawhkiyat pakwút-sikip sunat sīvāt himuy'taqat put maqayani. ²⁵ Noqwu puma put aw pañqawu: Moñwi, pay pam pakwút-sikip sunat sīvay'ta. ²⁶ Noqwu pam amumi pañqawu: Nu umumi pañqawni: Añ himuy'yuñqam piw hihta makiwyani. Pu nastanihqa hikis as pay hihta himuy'taqey kwayhni. ²⁷ Pu imuy ituwqamuy nu amumi moñw'iwtaniqat qa nānawaknaqamuy uma pew tsamyē', inutpip qōqyani,

The Triumphant Entry into Jerusalem
(Mt 21.1-11; Mr 11.1-11; Jn 12.12-19)

²⁸ Noqwu Jesus yan lavayhtit, sinmuy amupyeve Jerusalem aqwat nakwsu. ²⁹ Nihqe pam haqam tsomot, Olivet yan mātsiwhqat, aw pitu, Bethphage-kitsókit-nikañw, pu Bethanyt-kitsókit, pumuy hayiñwnaqee. Nihqe pam löqmuy put aw nānatuwnaqamuy ayataqe, ³⁰ Amumi pañqawu: Uma umupyeve kitsókit awni. Nen uma ep pake', morohyat sómiwtaqat túwani. Nāt pas qa hisat hak aqw wūvi. Uma put naht, añqw wikni. ³¹ Noqwu ason kurs hak umuy hinoqwu put nāñahqat tūviñtaqwu, uma yan lavayhtini: Tutuyqawhqa it nāwaknaqw öviy'ö. ³² Noqwu ima ayaiwhqam ahpiynihqe, hin pam pumuy amumi lavayhtiqat an yori. ³³ Noqwu puma morohyat nāñahq, pohkoy'yuñqam amumi pañqawu: Ya uma hinoqwu morohyat nāñaha? ³⁴ Noqwu puma pañqawu: Itahtutuyqawhqa it nāwaknaqw öviy'ö. ³⁵ Nihqe puma put Jesus aw wikvaqe, yuwsiy morohyat aqw ahpatat, put aqw Jesus tsoka. ³⁶ Pu pam pañ nakwsuqwu, sinom pōnawit yuwsiy ahpatota. ³⁷ Pu öviy pam kitsókimi hayiñwnaqe, pāpu pay tsomot Olivet añ pihpoqniqw, pahsat pu sohsoyam put añk wisiwtaqam pas tōnay añqe' God tayawintivaya, pu pam sohok hihta qaöwítumaltaqwu, put ep puma put pas hihtativaya; ³⁸ Nihqe pañqawtiwisa: Nam Moñwi, Tutuyqawhqat natñwaniyat añ pitútoqa tayawintiwa. Nam öveqatsit ep kwakwhat yēsiwaa. Nam Sus'ovenihqa, kaptsitiwaa. ³⁹ Noqwu haqawat Pharisee-sinom sinsonñaqwu Jesus aw pañqawu: Tutuqaynaqa ūmi nānatuwnayaqamuy mēwaa. ⁴⁰ Noqwu pam lavayhtiqe amumi pañqawu: Nu umumi súañqawni: Pas imuy qa hiñqawaniqw, soon yañ o'wa qa sáakmani.

Jesus Weeps over Jerusalem

⁴¹ Noqwu pam Jerusalem aw hayiñwnaqe aw tātayhqe, put ep paklawu, pañqawkañwo: ⁴² Is as uma yepahaq pu' kwakwhat yēsiwniqat haqe' qat-sqat māmatsyani! Noqwu núnwupi umuhposi qatālawva. ⁴³ Pi nāt hisat aw pituqwu, umuhtuwqam namurulnit akw umuhkitsokiy pónokni, nānan'ivaqwu put uhtayani. ⁴⁴ Nen put tutskwami sahpuknayani, uma pep ki'yuñqamuy énaña. Noqwu pep qa haqam owa nāp qeniy ep akwsiñwini, ispi Sus'oveqnihqa umumi pohtaqwu, uma put qa mātsi'yuñq'ö.

Jesus Goes to the Temple
(Mt 21.12-17; Mr 11.15-19; Jn 2.13-22)

⁴⁵ Pu pam God kiyat aw pákihqe, pep hihta huhyayaqamuy, pu tuhtuy'yaqamuy pañqwu ipwanva; ⁴⁶ Nihqe amumi pañqawu: Ikiy ep nāwakintotamantani. Noqwu uma soq put uuyiñtuy kivatoyñaya. ⁴⁷ Pu pam nāqavo God kiyat ep tūtutuqayna. Noqwu pay God awwat mohpeq momñwit-niqwu, pu tutavot tūtutuqaynayaqam-niqwu, pu sinmuy amuñaqwu

pavansinom, puma hin as put nīnayaniqey hēvi'yuñwa; ⁴⁸ Nit hinhtotiniqey qa tutwa, sinom sohsoyam put aw pās tūqayyuñqw ōviy'o.

20

The Question about Jesus' Authority

(Mt 21.23-27; Mr 11.27-33)

¹ Pu hisat pam God kīyat ep sinmuy tutuqaynaqe lomatuawit yuaata. Noqw God awwat mohpeq momñwit-niqw, pu tutavot tūtutuqaynayaqam, wukw'a'yatuy amumum put aw ōkihqe, ² Aw pañqawu: Kurs itamuy hihta āawnaa. Ya um hihta ōqalat aw yankañw iit hintsaki? Ya hak un it ōqalat maqa? ³ Noqw pam lavayhtiqe amumi pañqawu: Kurs nu tuwat umuy sūkw hihta tūviñtani. Noqw uma nuy āawnayani. ⁴ Ura John kūyit akw tūtuvoylalu. Ya pam haqaw put makiwa? Sen ōveqatsit añqō'? Sen sinmuy amuñaqō'? ⁵ Noqw puma put nānami yuaatotaqe pañqawu: Ya sen itam Ōñaq'ō, kitotani? Soon qa pam itamumi pañqawu: Noqw hinoqw uma put aw qa tūtuqsiwa? ⁶ Ya sen itam Sinmuy amuñaq'ō kitotani? Noqw soon sinom sohsoyam itamuy qa tatatupqōqyani. Pi pūmuyniqw John pas antsa God lavay'ayaata. ⁷ Noqw ōviy puma lavayhtotiqe aw pañqawu: Pay kurs pi hin put háqawnihqat itam pañqawu. ⁸ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Pay ōviy nu piw soon hihta ōqalat aw yankañw iit hintsakqey umuy āawnani.

The Parable of the Tenants in the Vineyard

(Mt 21.33-46; Mr 12.1-12)

⁹ Pahsat pu pam tūwutsit hihta tuawi'taqat sinmuy amumi yuaativaqe amumi pañqawu: Hak tāqa ōvat uyht, tumalay'yuñqamuy amumi put mātapt, wūyavo yāvoqhaqamii. ¹⁰ Pu ōvat kwañwtinisavotiqw, pam ovauyit tumalay'yuñqamuy amumi hoñviayay hōna, puma aniwniyat añqw put maqayaniqat ōviy'o. Noqw tuwat soq ovauyit tumalay'yuñqamuy put wuvah-totat, qa hihta hintaqat pañqaw hōnaya. ¹¹ Pu piw pam sukw hoñviayay pumuy amumi hōna. Noqw pay puma piw put wuvahtotat, hamanhintsatsnat, qa hihta hintaqat pañqaw lālayya. ¹² Pu amuñk pu' pam piw sukw pumuy amumi hōna. Noqw piw pay puma put ōputotat, qalavohaqami tūvaya. ¹³ Pahsat pu ovauyit himuy'taqa pañqawu: Ya sen nu hinhtini? Han pi amumi pas aw iunañway itiy tavi. Pay ka as puma put aw yórikye', kaptsitotani. ¹⁴ Noqw ovauyit tumalay'yuñqamuy put tutwaqe, nānami lavayhtotiqe pañqawu: I' hapi nay akpetani. Taay, itam nīnayaqaw, himu himuatniqa itahhimuniwhtini, kitota. ¹⁵ Pu ōviy puma ovauyit añqw qalavohaqami put wikyat, nīnaya. Taay, noqw ya ovauyi'taqa it ep sen pumuy hintsanni? ¹⁶ Pam pite', imuy tumalay'yuñqamuy qōye', pas pētuy amumi ovauyit noani, pam kita. Noqw puma put nanaptaqe pañqawu: Soon pantani. ¹⁷ Noqw pam pumuy amumi tātayht, pañqawu: Ura yan pey'ta: Owa kīlalwaqamuy amuhpiy qalavo tūviwhqa hapi tuyqaatniwhti, yan'i. Noqw ya pam lavayi hihta lavayhti? ¹⁸ Put owat ep yēvaqa yoyhni. Nikañw ason pam hakiy aw yēve', tostani.

The Question about Paying Taxes

(Mt 22.15-22; Mr 12.13-17)

¹⁹ Noqw God awwat mohpeq momñwit, tutavot tūtutuqaynayaqamuy amumum put lavaiyat māmatsya, suyan pi pam pumuy amunkiwakw sōmokyuaaykuq'ō; nihqe ōviy puma āpiy put nuayaniqey anhtotikañw, sinmuy mamqastoti. ²⁰ Noqw ōviy puma put aw pās tūqayyuñwa, piw hakim put mokmani'yuñwniqat put aw hōnaya, puma hakim suan hinyuñqey as nawip'ew hinyuñq'ō. Nen puma put lavaiyat unahepye', pep tutskwat ep

öqalayay, pu tunatyayat aw put mātapyani. ²¹ Noqw puma put tūviñtotaqe aw pañqaynaqa: Tutuqaynaqa, itam ūmi navoti'yuñqw, um suan yuaatakañw hihta súantaqat sinmuy tutuqayna. Pu um qa hakiy pas hihtay'kañw, pas qa atsat God tunatyayat tūtutuqayna. ²² Ya pay itam hihta añ sivit Caesar aw öoyyaniqw, pam súanta, sen qa súanta? ²³ Noqw pay pam pumuy unatwiyamuy māmatsqe, amumi pañqawu: Ya uma hinoqw nuy unaheptota? ²⁴ Kurs inumi votōnat mahtaknayaa. Ya i' hakiy pitsánwaat ep pey'ta? Pu hakiy tuñwniat añ pey'ta? Noqw puma lavayhtotiqe, pañqawu: Caesar pitsañwaata. ²⁵ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Turs uma hihta Caesar himuyat Caesar aw noayani. Pu God himuyat uma God aw noayani. ²⁶ Noqw pay puma kurs hin sinmuy amutpip put lavayiyat ep hintsatsnani. Nihqe puma put lavayiyat ep kātayunqe, pay qa hiñqaynaqa.

The Question about Rising from Death
(Mt 22.23-33; Mr 12.18-27)

²⁷ Pahsat pu hakim Sadducee-sinom, yaw so'pum pay ahoy qa yesvaniqat pañqaynaqam put aw öki; nihqe put tūviñtotaqe, ²⁸ Aw pañqaynaqa: Tutuqaynaqa, Moses itamumi tutaptaqe yan pēna: Kurs tāqa nōmay'taqa qa tímuy'kañw mokq, put pāvaat, sen tupkoat put nōmayatniñwuqat amum qatupte', put eñem tíoymantani. ²⁹ Noqw ura as hakim tsáne'nihqam nānatupkom yēse. Noqw amuñaqw suspavaam as nōmatat, qa tímuy'vat pay mōki. ³⁰ Noqw añknihqqa put nōmayatniñwuqat amum qatuptut, tuwat qa tímuy'kañw mōki. ³¹ Noqw pu amuñknihqqa pay piw amunhti. Noqw puma as tsáne'nihqam put nōmatotaqw, qa hihtawat eñem wuhti ti'va. ³² Noqw nuhtuñk pu' wuhti tuwat mōki. ³³ Noqw ya öviy sinmuy ahoy yesvaqw, pam hihtawat pumuy tsáne'nihqamuy nōmaatni? Pi puma sohsoyam put nōmatota? ³⁴ Noqw Jesus lavayhtiqe amumi pañqawu: Sinom yep qatsit ep nōmalalwa, piw puwsuñwlalwa. ³⁵ Noqw pay ima hakim mokiwy anqw ahoy yesve', qatsit nātoniqat ep ökiniqey pay ep pávanyaqamuy qa nōmalalwani, piw qa puwsuñwlalwani. ³⁶ Piw soon puma pāpu so'ni. Pi puma God hoñvi'aymuyatuy pas amunyuñwni. Puma ahoy yesve', God tímatni. ³⁷ Noqw kurs uma so'qam ahoy yesvaniqat ep tūviñtotaniqw-ya Moses himutskit lavayhtiqe hin pēnaqe hihta lavayhti? Ura God Abraham Tutuyqawhqaatnihqat pañqawu, pu Isaac Tutuyqawhqaata, pu Jacob Tutuyqawhqaata, ³⁸ Ispi pam qa so'pumuy Tutuyqawhqaamu, pi yesqamuyu; pi putniqw sohsoyam yēse. ³⁹ Pahsat pu tutavot tūtutuqaynayaqamuy amuñaqw haqawa lavayhtiqe pañqawu: Tutuyqawhqa, pas um súañqawu. ⁴⁰ Pahpiy pāpu puma put hihta tūviñtotaniqey aw qa unahintsatska.

The Question about the Messiah
(Mt 22.41-46; Mr 12.35-37)

⁴¹ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Ya hintaqw öviy uma Christ David tíatnihqat pañqaynaqa? ⁴² Noqw pi David Tātawit pey'taqat ep nāp pañqawu: Tutuyqawhqa, Imoñwiw aw pañqawu: Um hāk iputvaqewat qatuqw ⁴³ Nu uhtuwqamuy ánwutaqw, puma ūmi maqaptsi'yuñwniqat pahsavoo. ⁴⁴ Noqw öviy hapi David put Moñwílawu; noqw hin pam put tíata?

Jesus Warns alainst the Teachers of the Law
(Mt 23.1-36; Mr 12.38-40)

⁴⁵ Pahsat pu sinom sohsoyam tūqayyuñqw, pam put aw nānatuwnayaqamuy amumi pañqawu: ⁴⁶ Uma tutavot tūtutuqaynayaqamuy amuhpe qa nāunay'yuñwni. Puma wupausit usnumyaniqey nānawakna, pu kitpik

amumi hahlaykwa yuaatiwniqata; pu tsotsvalkiva mohkaqe tsotsókpit tuñlay'yuñwa, pu nōviwhqat añ nukñwat qeqnita. ⁴⁷ Ima hapi koñnalavutuy kiyamuy tusoqkwahanni'yuñwa. Puma nawip'ew hinkahkañw, nānawakne' sutsépyuaativayañwu. Puma hapi pas pavan qaōwíhintsaniwyani.

21

The Widow's Offering (Mr 12.41-44)

¹ Pu pam kwuhpukqe kahksinmuy kuwahtipuy sivatatañpit aqw tañalalwaqamuy amumi yori. ² Noqw pu piw pam hakiy ōokiwhqat koñnalavutuy pañsoq lōqmuy palavotōnat pahpañqw tuwa. ³ Nihqe pam pañqawu: Pas antsa nu umumi pañqawni: I' ōokiwhqa koñnalavu imuy sohsokmuy amuhpenihqe hōyokiwtaqat pañsoq pana. ⁴ Ima pi pay sohsoyam qarūrumnayakahkañw, hihta akwsiñqat añqw God eñem kuwahtiput pañsoq tañatota. Noqw i' pi okiw hihta rūrumnakañw, pas hihta akw qátuhqey sohsok pañsoq pana.

Jesus Speaks of the Destruction of the Temple (Mt 24.1-2; Mr 13.1-2)

⁵ Noqw haqawat God kiyat yuaatotaqe pañqaqwa: Is uti! pam lomaowat akw lomasniwa, pu hīhihta kuwahtiput akw'a. Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: ⁶ Ya uma iit yañ o'wat aw tāyuñwa? Pay nāt hisat aw pituqw, pep pu' qa haqam owa nāp qeniy ep akwsiñw. Pam sohsoy sahpumhtini.

Troubles and Persecutions (Mt 24.3-14; Mr 13.3-13)

⁷ Noqw puma put tūviñtotaqe aw pañqaqwa: Tutuqaynaqa, noqw ya iī hisat yaniwhtini? Pu hisat paniwhtiniqw himu put tuawi'tani? ⁸ Noqw pam pañqawu: Uma tunatyaltote' qa ūnatoyniwyani. Taq kaysiwhqam inatñwaniy añ ōke' pañqaqwani: Nu' Christ, kitotani; pu piw Aw hayiñwiti, kitotani. Noqw ōviy hapi uma qa amuñkyani. ⁹ Sinom nāqōytivayani, piw qanamítuqayvahsi'yuñw. Noqw pay uma put nanapte' qa tsawiniwyuñw. Pi iī yantaqa pas soon qa mohti yaniwhtini. Nikañw hapi pay nāt qa pep so'ñwamiq pítuni. ¹⁰ Pahsat pu pam pumuy amumi pañqawu: Haqam hihtuwat sinom hihtuywatuy sinmuy amumum nehpewi hoñvani. Pu moñwtunatya sup moñwtunatyat ehpewhtimantani. ¹¹ Pu hāhaqe' tutskwa a'nō tayayaykuni; pu tsōñōstini; pu hīhimu wukotuyani; pu sinom hīhihta nuhtsel'e'wakw aw yōrikyani; noqw tokpelat añ hīhimu hihta tuawi'taqat mātaktotini. ¹² Nikañw hapi nāt iit qa yayhniwhq, sinom umumi may'yuñwe', umuy okiwsahsantivayani, tsotsvalkiva momñwituy amumi umuy mātaplalwani; pu sivikimi umuy tañalalwani. Noqw uma kitsókimi moñw'iwyuñqamuy amumi-nikañw pu tutskwat aw moñw'iwyuñqamuy amumi tsamvaniwyani, uma isinomni-hqe ōviy'o. ¹³ Noqw uma umuhtuptionsiwniy tunvotnayaniqat aw umuñem qenitiwmentani. ¹⁴ Paniqw ōviy uma pep hin lavayhtotiniqey añwu pay wūwantotaniqey qe'yanigey umuh'unañwpeq yuki'yuñw. ¹⁵ Pay ason nu hapi umuy lavaymaqamantani, pu súanwuwnitoynamantani. Noqw sohsoyam umuhpew'iwyuñqam soon put ep umuy yumoñwaltotani, piw áñwuy'yuñw. ¹⁶ Pu umunam, umuñum, umuhpavam, umuhtupkom, pu umuñaqwvim, pu umuhkwatsim umuy nuhtumi mātaplalwaqw, puma umuy haqawatuy qōqyani. ¹⁷ Pu sinom sohsoyam umumi qa suhtaq'ewyani, uma isinomni-hqat ōviy'o. ¹⁸ Nikañw hapi pay pas soon umuhqötöva umuhhōmi himuwa súlawhtini. ¹⁹ Uma qa nan'eknaye', qatsit himuy'vayani.

Jesus Speaks of the Destruction of Jerusalem
(Mt 24.15-21; Mr 13.14-19)

²⁰ Pu ason Jerusalem solāwamuy akw nōyakiwtaqw, uma aw yórikye', pah-sat uma put kīqōtiwhqat aw hayiñtiqw uma nanaptani. ²¹ Pep pu' ima Judeat ep yesqam tuhtukwimi q watqani, pu kīveyaqam pañqw ahpiyyani, pu haqe' tutskwava hinnumyaqam qa pañso ahoy yuñni. ²² Pi ep hapi God sinmuy amumi nāoyani. Noqw tutuvenit añ hin pey'taqat sohsok añ aw antsaniwni. ²³ Nikañw hisat aw pituqw añ nō'yiwyuñqamuy, pu añ yōyoñnayaqamuy kurs hin watqaniqamuy amuñem pas is óhini! Taq sinom pavan pas kānanaptani. Pi God itsívuat pumuy amumi hūrs tōñaniwtani. ²⁴ Noqw puma sipwuvahpit qalayats akw sūlawhtini. Noqw tuwqaam pumuy tūwiktote', hāhaqe' tutskwat aw pumuy tsamyani. Noqw qa-Jew-sinom Jerusalem atsva wukukuykuyani, pumuy paptsiy añ kūkuyvaniqat aqw pahsavoo.

The Coming of the Son of Man
(Mt 24.29-31; Mr 13.24-27)

²⁵ Pu tāwat, mūyawuy, pu sōtuy añ himu hihta tuawi'yūñwni. Noqw hīhihtu sinom sóonhtote', kurs hin wūwantotani, pātuwaqatsi a'nō hoñvantakañw sōykitaqw òviy'o. ²⁶ Noqw sinom hihta tūwaqatsit aw pítuniqat aw-sa tāyūñwe', tsawiniwkahkañw, unañwso'ni, pi òvaqe òqala tayayaykuniqaw òviy'o. ²⁷ Pep pu nu' Sinot Tiat òqalat pasiwkañw, qaan'ewkw tálawñway'kañw òmawuy akw hawtoqw, sinom inumi tātayyani. ²⁸ Noqw ason ìi yantaqa hiniwmaqaw, uma kwuhpukye', òmiq tāyūñwni; ispi uma soon pas hisat ayo nōñakiwtaniqee.

The Lesson of the Fig Tree
(Mt 24.32-35; Mr 13.28-31)

²⁹ Pu pam pumuy amumi himu hihta antaqat lavayit akw yuaaykuqe pañqawu: Uma nōnvospaltsokit aw wūwayani, pu hīhihta himutsotskita. ³⁰ Puma sipölöy'vayaqw, uma aw tātayye', pay tal'añwhayiñwiwtaqat nanaptañwu. ³¹ Noqw pay pan hapi òviy uma ason ìit yantaqat hiniwmaqaw aw tātayye', pay God moñwtunatyat aw pitsiwtaqat nanaptani. ³² Pas antsa nu umumi pañqawni: Yep sinom pas soon tūtuwayaqaw, pay sohsoy it yaniwhtini. ³³ Pay as tokpela, pu tūwaqatsit tūwayani. Noqw ilavayi hapi pas soon tūwayani.

The Need to Watch

³⁴ Nikañw uma nānami tunatyaltotini. Taq ka uma hihta nasani'yūñwe', pu honaqkuyit akw hōnaq'iwyūñwe', yep qatsit ep hihta tunatyat-sa aw tunatyawyuñwe' qa unañwtalawwayani. Nen uma qa navoti'kahkañw, put talōñnit aw suy'kini. ³⁵ Pi sokkawtaqam sinom tūwaqalvoqhaqami yesqam put aw òke', soñawnen wivosit aqw kwisyani. ³⁶ Paniqw òviy uma tunatyawkahkañw, yūmosa nāwakinwisni. Nen uma ìit yaniwhtiniqat añqw ayo nōñakniqey aw òqawi'kahkañw, nuy Sinot Tiyat inutpip hoñni. ³⁷ Noqw Jesus nāqavo God kīyat ep sinmuy tutuqayna; nit mihikq pañqw yámake' tsomot, Olivet yan māsiwhqat aqwnen, epeq talōñnañwu. ³⁸ Noqw qavoñvaqw sinom sohsoyam suits God kīyat ep put aw òki, aw tūqayyuñwniqe òviy'o.

22

The Plot against Jesus
(Mt 26.1-5; Mr 14.1-2; Jn 11.45-53)

¹ Noqw qa peken'oyvut pólavikit nōviwniqat, Amutsva Yūmosanihqa yan tūñwantiwhqat aw pituto. ² Noqw God awwat mohpeq momñwit tutavot

tutuqaynayaqamuy amumum hin as Jesus nīnayaniqey hēvi'yuñwa, Nīkañw puma sinmuy mamqasya.

Judas Agrees to Betray Jesus
(Mt 26.14-16; Mr 14.10-11)

³ Noqw pahsat pu Satan, Judas Iscariot yan piw tūnwantiwhqat, imuy pakwt lōq sihkay'taqamuy amumum tōnawtaqat pan unañwtoynaqw, ⁴ Pam ahpiynihqe, God awwat mohpeq momñwituy-nīkañw pu solāwamomñwituy amumum pasiwna, hin as pam pumuy amumi Jesus mātapniqey ōviy'o. ⁵ Noqw puma hahlayhtotiqe, put sivat maqayaniqey aw pasiwñaya. ⁶ Noqw pam panhtiniqey pañqawhqe, hisat sinom Jesus qa amumyaqw, momñwituy amumi put mātapniqey qenihevi'ta.

Jesus Prepares to Eat the Passover Meal
(Mt 26.17-25; Mr 14.12-21; Jn 13.21-30)

⁷ Pahsat pu ōviy qa peken'oyvut pōlavikit ep nōviwniqat aw pitu. Ep hapi pu' Jew-sinom Amutsva Yūmosanihqat ep mañat nīnayañwu. ⁸ Noqw Jesus Peter-nit, pu John, pumuy ayataqe, amumi pañqawu: Uma ahpiynen, Amutsva Yūmosanihqat ep nōviwniqat hin hintañwuqat itamuñem aw hintsanni. Noqw itam nōnōsani. ⁹ Noqw puma put aw pañqawu: Ya itam haqam put aw hintsanniqat um nāwakna? ¹⁰ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Meh, uma kīmi pakiqw, pep hak tāqa kuysivut akw kūyi'kañw umuhsawvani. Uma put haqami kīmi pakiqw, añk aw pākini. ¹¹ Pu ason uma ki'taqat aw pañqawni: Itamuy tutuqaynaqa ūmi pañqawu: Ya haqam yeyespi? Pep nu as inumi nānatuwnayaqamuy amumum Amutsva Yūmosanihqat ep nōviwhqat nōsni. ¹² Noqw pam tupatsveq wukoahpavit ep pās himu yukiwtaqat umumi mahtaknani. Pep uma hihta aw hintsanni. ¹³ Noqw puma ahpiynihqe, Jesus amumi hin lavayhtiqat an yori. Nihqe puma Amutsva Yūmosanihqat ep nōviwhqat hin hintañwuqat aw hintsana.

The Lord's Supper
(Mt 26.26-30; Mr 14.22-26; 1 Co 11.23-25)

¹⁴ Pu ōviy aw pituqw, pam tunōsvoñat aw qatuptu; noqw ima pakw lōq sihkay'taqam ayaiwyuñqam put amumya. ¹⁵ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Nu it Amutsva Yūmosanihqat ep nōviwhqat umumum nōsniqey pas nāwakna, nu nāt qa kānavotat'a. ¹⁶ Pi nu umumi pañqawni. Pay nu soon put añqw piw nōsni, pay ason pas hisat God moñwtunatyayat ep pam aw antsaniwhq, pep pu' nu piw nōsni, pam kita. ¹⁷ Pu pam kuyapkuyit kwusut, put ep hahlayhtit, pañqawu: Huvam it kwusuyat nāhuyvaa. ¹⁸ Pi nu umumi pañqawni: Pas nu soon pāpu ovauyit aniwniyat añqw hikwni, pay ason pas hisat God moñwtunatyayat aw pītuniqat aw pahsavoo. ¹⁹ Pu pam pōlavikit kwusut, put ep hahlayhtit, yōhat, pumuy put maqa pañqawkañwo. I' hapi itoko umuñem taviwa. Yan uma hintsak-wise', akw nuy u'ni'yuñwni. ²⁰ Pu pay piw an pumuy nōnōsaqw, pam kuyapkuyit kwusut pañqawu: I' kuyapkuyi hapi iuñwa. Pam umuñem puhuvasiwnit pasiwñaniqe ōviy munvaniwni. ²¹ Nīkañw meh, hak momñwituy amumi nuy mātapniqa inumum tunōsvoñat aw may'ta. ²² Noqw pay pi pas antsa Sinot Tiyat eñem hin yukiwhqat pan nu yañqw ahpiyni. Noqw i' hak momñwituy amumi nuy mātapniqat eñem pas is ōhini. ²³ Pahsat pu haqawa puma yanhaqam hinhtiniqat puma nātuviniñtīvaya.

The Argument about Greatness

²⁴ Noqw puma pi piw nāñwuy'yuñwa, haqawa pa pas suspavanniqey mātaqtiniqat ep'e. ²⁵ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Qa-Jew-sinmuy

moñwímat pi pumuy amumi pas tutuyqawya; noq w pu ima pumuy amumi moñw'iwuyñqam pumuy amumi unañwtavi'yuñqey pan túnwantiwya. ²⁶ Noq w uma hapi qa panyuñwni. Pay umuñaq w pas suspavannihqa sustsākwnihqat pantani; pu i' moñw'iwtaqa suñwámuy amuñem tumalay'tani. ²⁷ Ya himuwa pas pávanniqö', sen tunösvoñat aw qátuhqa, sen nopni'taqa? Soon qa tunösvoñat aw qátuhqaniñwu. Noq w pi nu nuhtuñem hihta hintsakqey pankañw umumum yanta. ²⁸ Inumi tuwantiwhq, uma hapi inumum añ kükuyva. ²⁹ Noq w öviy nu hapi umuy moñw'oyni, Ina nuy moñw'tapqat pan'i. ³⁰ Noq w uma inumum tunösvoñat aw yesve', inumum nōnovat, hīhikwyani. Pu uma moñw'atsvewat añ yeskahkañw, Israel-sinmuy pakwt löq sihkay'tasikip sinoiwtagamuy amumi moñw'iwuyñwni.

Jesus Predicts Peter's Denial
(Mt 26.31-35; Mr 14.27-31; Jn 13.36-38)

³¹ Pu Tutuyqawhqa pañqawu: Simon, Simon, meh, Satan as umuy tuñlayhti, umuy söhövosit an tsātsayaniqe öviy'o. ³² Noq w pay nu unem nāwakna, uhtuptsiwni qa sóonhtiniqat öviy'o. Noq w ason um ahoy inumi namtöke', uhtupkomuy öqalani. ³³ Noq w pam put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, pay nu umum sivikimi pákiniqey pas suhta q'ewa, hikis nu umum mokniqeyu. ³⁴ Noq w Jesus put aw pañqawu: Nu ūmi súañqawni, Peter: Pay ason pas um päyis nuy qa tuwi'taqey pañqawhqa, pu' taqakowāko töqtini.

Purse, Bag, and Sword

³⁵ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Ura nu umuy sivat-nit, pu tukput-nit, pu totsit qa kiwiskahkañwyaniqat añqe' ayata. Noq w uma hihta haqtota? Noq w puma pañqawu: Qa hihtaa. ³⁶ Pahsat pu pam pumuy amumi pañqawu: Taay, nikañw pu' hapi sivamoktukpuy'taqa put yawmani, pu pay tukpuy'taqa piw put yawmani. Pu sipwuvahpit nastanihqa pay pi pösālay huye', sipwuvahpit túini. ³⁷ Pi nu umumi pañqawni: Ura yan pey'ta: Pam qaanhinwisqamuy amumum pohtoylaniwta, yan'i. Noq w soon pam tutuveni qa iqatsiy añ aw antsaniwni. Pas antsa. Noq w tutuvenit añ hin nuy lavayhtiqa soon pas hisat yukiltini. ³⁸ Noq w puma pañqawu: Tutuyqawhqa, itam löqmuy sipwuvahpi'yuñwa. Noq w pam pañqawu: Pay pahsa'ni.

Jesus Prays
(Mt 26.36-46; Mr 14.32-42)

³⁹ Pu pam pañqawu yamakt, pay hin hinhtiñwuyqey anhtiqe, tsomot Olivet aqw'a. Noq w put aw nānatuwnayaqam piw put amumya. ⁴⁰ Pu pam epeq pítuhqe, pumuy amumi pañqawu: Uma nānakawne', qa unaheviwyani. ⁴¹ Pu pam hihsavohaqami hak owat tūvañwuniqat, pam pahsavohaqami pumuy amuñaq w ahpiynihqe, pep tamötswunuptut, nāwaknaqe pañqawu: ⁴² Inaa, pay pi um kurs nāwakne', um it kānavotpit inuñaq w ayo távini. Nikañw pay qa itunatyay annit, uhtunatyay an um hinhtini. ⁴³ Noq w öveqatsit añq w hoñviaya put aw mātaqtique, put öqalmaqa. ⁴⁴ Noq w pas pam kānavoti'taqe, pahsat pu pas pavan nāwaknaq w, pālaat unwat an tutskwami wukotsölölöta. ⁴⁵ Pu pam nāwaknaqe, wunuptut, put aw nānatuwnayaqamuy amumi pítu. Noq w puma qahahlayhpit akw māmañwuy'qe kurs tokva. ⁴⁶ Noq w pam amumi pañqawu: Ya uma hinoq w tōka? Uma yesvat nāwakintotani, taq uma unaheviwyani.

The Arrest of Jesus
(Mt 26.47-56; Mr 14.43-50; Jn 18.3-11)

⁴⁷ Noq̄w pam nāt yuaataq̄w, pay kaysiwhq̄am sinom amumi öki. Noq̄w i' hak Judas yan mātsiwhq̄a sinmuy amutpipo pítuhq̄e, Jesus awnihq̄e, tsohtsona. Ura as pam imuy pakwt lōq̄ sihkay'taq̄amuy amumum tōnawta. ⁴⁸ Noq̄w Jesus put aw pañq̄awu: Judas, ya um nuy tsohtsonaq̄e, pan nuy Sinot Tiyat nuhtumi mātapni? ⁴⁹ Noq̄w ima Jesus ámumyaq̄am hiniwhtiq̄at nanaptaq̄e, put aw pañq̄aq̄wa: Tutuyq̄awhq̄a, ya itam sipwuvahpit akw rohomhtotini? ⁵⁰ Noq̄w pumuy amuñaq̄w haq̄awa God awwat mohpeq̄ moñwit tūwikiyat wuvahtaq̄e, putvaq̄wat naqvuyat tuku. ⁵¹ Noq̄w Jesus lavayhtiq̄e pañq̄awu: Hapi, pay pahsa'ni. Pu pam put naqvuyat aw tōñokq̄e q̄alapsina. ⁵² Pahsat pu Jesus God mohpeq̄ momñwituy amumi pañq̄awu, pu God kīyat ep solāwamomñwituy amumi-nikañw, pu wukw'a'yatuy put aw ökihq̄amuy amumii: Ya uma añq̄aq̄w hakiy uyiñwut awyaq̄e, öviy pas piw sipwuvahpi'kahkañw, pu murikhoy'wisa? kita. ⁵³ Himu pi nu nāq̄avo God kīyat ep umumum hinnumq̄w, uma nuy qa ñuaya? Noq̄w pay pu' hapi uma q̄atalpuve hintsatskiwhq̄at hinhtotiniq̄w umuñem q̄eniti.

Peter Denies Jesus

(Mt 26.57-58, 69-75; Mr 14.53-54, 66-72; Jn 18.12-18, 25-27)

⁵⁴ Pahsat pu puma put ñuayaq̄e, pahpiy wikyaq̄e, God awwat susmohpeq̄ moñwit kīyat ep wikvaya. Noq̄w Peter yāvaq̄ put ank hinma. ⁵⁵ Noq̄w puma ihkage aw nōyakiwtaq̄at nāsave q̄öhyaq̄e aw yesvaq̄w, Peter amumum q̄atuptu. ⁵⁶ Noq̄w hak māna tūwiki put q̄öhit aqlap q̄atuq̄w túwahq̄e, put aw taynumt pañq̄awu: I' tāqa piw put ámuma. ⁵⁷ Noq̄w pam put qa nakwhaq̄e pañq̄awu: Wuhti, nu put qa tuwi'ta. ⁵⁸ Pu ahpiy hihsavoniq̄w, piw suhka put túwahq̄e pañq̄awu: Pay um piw pumuy amumi tōnawta. Noq̄w Peter pañq̄awu: Tāqa, qa hin pi. ⁵⁹ Noq̄w ahpiy ka tāwat añq̄e' sūs q̄öniltiq̄w, piw suhka pas qa nānahtsopkañw pañq̄awu: Pay pi pas suyan i' piw put ámuma. Oviy pi pam Galileet añq̄w sino. ⁶⁰ Noq̄w Peter pañq̄awu: Tāqa, nu un hiñq̄awhq̄ qa māmatsi. Noq̄w pahsat pay nāt pam yuaataq̄w, taq̄akowāko töq̄ti. ⁶¹ Noq̄w Tutuyq̄awhq̄a namtökt, Peter aw tātayi. Noq̄w Peter Tutuyq̄awhq̄at lavayiyat u'na, ura pam put aw pañq̄awu: Nāt taq̄akowāko qa töq̄tiq̄w, um nuy qa tuwi'taq̄ey pāyis pañq̄awni. ⁶² Noq̄w Peter pañq̄w yámakq̄e nāvakhuruhta.

Jesus Mocked and Beaten

(Mt 26.67-68; Mr 14.65)

⁶³ Noq̄w tahtaqt Jesus ñuy'yuñq̄am put aw tututsiwya, pu wuvalalwa. ⁶⁴ Pu puma hihta akw put pos'uhdayaq̄e taywayat wuvalalwakahkañw, tūviñlalwaq̄e pañq̄aq̄wa: Kurs pañq̄awuu. Ya hak un wuvahta? ⁶⁵ Pu puma hihin pu ehpewi q̄alomáyuaatota.

Jesus before the Council

(Mt 26.59-66; Mr 14.55-64; Jn 18.19-24)

⁶⁶ Pu öviy panis tālawvaq̄w, sinmuy amuñaq̄w wukw'a'yat-niq̄w, pu God awwat mohpeq̄ momñwit-niq̄w, pu tutavot tutuq̄aynayaq̄am sumitsovaltiq̄w, Jesus pumuy amumi wīkiwa. ⁶⁷ Noq̄w puma put tūviñtotaq̄e aw pañq̄aq̄wa: Kurs itamuy āawnaa. Ya um pas antsa God añq̄w moñw'asi'taq̄a? Noq̄w pam pumuy amumi pañq̄awu: Nu umuy āawnaq̄w, soon uma tūtuptionsani. ⁶⁸ Pu kurs nu as piw tuwat umuy hihta tūviñtaq̄w, soon uma nuy āawnayani, piw soon uma nuy mātapyani. ⁶⁹ Noq̄w yahpiy haq̄ahpiy nu' Sinot Tiat God Sus'öq̄altutuyq̄awhq̄at putvaq̄e q̄átuni. ⁷⁰ Pahsat pu puma sohsoyam pañq̄aq̄wa: Um pa God Tíata! Noq̄w pam pumuy amumi pañq̄awu: Uma súañq̄aq̄wa. ⁷¹ Pahsat pu puma pañq̄aq̄wa: Ya hinoq̄w pas nāto piw hak hin hihta tsokanani? Pi itam hapi pas nāp moayat ahpiy put nanapta.

23

Jesus before Pilate

(Mt 27.1-2, 11-14; Mr 15.1-5; Jn 18.28-38)

¹ Pahsat pu pep tsovawtaqam sohsoyam hoñvaqe, pep tutskwat ep moñwi Pilate yan mätsiwhqat aw Jesus wikya. ² Pu puma put hīhihta nēveltotoynayaqe pañqaqwa: Itam it aw nanaptaqw, itamuy Jew-sinmuy nukushintsahsana; pu itam hihta añ sivit Caesar aw qa ðooyaniqat itamumi pañqawlawu, yaw pam pas nāp moñw'asi'taqey pañqawlawhqe ðviy'o. ³ Noqw Pilate put tūviñtaqe aw pañqawu: Ya um Jew-sinmuy moñwiam? Noqw pam hu'waqe, aw pañqawu: Um súañqawu. ⁴ Pahsat pu Pilate God awwat mohpeq momñwituy-nikañw pu sinmuy amumi pañqawu: Pay kurs i' qa haqam hihta ep qaanhti. ⁵ Noqw pahsat pu pas puma qa tūtuqayyaqe pañqaqwa: Noqw pi pam sinmuy hin u'nañwna, nihqe ahsupoq Jew-sinmuy amuhpa' tūtutuqaynatinuma, Galileet añqw hoyóyoykukañw pew pahsavoo.

Jesus before Herod

⁶ Noqw Pilate put navotqe, tūviñta sen pam Galileet añqwnihqata. ⁷ Noqw kurs pam Herod moñwvihakayat añqwnihqat navotqe, āpiy pay Herod aw put hōna, pam piw ephaqam Jerusalem ep qatuqw ðviy'o. ⁸ Noqw Herod Jesus aw yórikqe, pas hinhaqam hahlayhti, pam as hisat put aw yórikniqey nāwaknaqe ðviy'o. Pam pi put hīhihta hintsakq navotqe, sakiqw as pam hihta kātumaltaqw aw yórikniqey wūwanta. ⁹ Pahsat pu pam put hīhihta tūviñlawu. Noqw pay Jesus pas qa lavayhti. ¹⁰ Noqw God awwat mohpeq momñwit, tutavot tutuqaynayaqamuy amumum añ hoñkahkañw, a'nō put hihta nēveltotoynaya. ¹¹ Noqw Herod-niqw pu sōlawamat put qahihtatotaqe, aw tututsiwya; nihqe hihta lolmat yuwsinayat, ahoy Pilate aw lālayya. ¹² Noqw ep talönnit ep Pilate Herod amum nākwatsta, puma as hihta ep nehpew'iwtage ðviy'o. ¹³ Noqw Pilate God awwat mohpeq momñwituy, pu sinmuy amumi moñw'iwyuñqamuy-nikañw, pu sinmuy sohsokmuy tsovalaqe, ¹⁴ Amumi pañqawu: Uma as it tāqat inumi wikvaya; nihqe yaw pam sinmuy nukushintsahsanqat inumi pañqaqwa. Noqw meh, nu umutpik put puprikq, kurs uma put hīhihta nēveltotoynayaqw pas qa panta. ¹⁵ Pas qae, pu Herod piw pan tuwa. Pi nu umuy put aw hōna. Noqw meh, pay kurs pam qa haqam hihta mokiwuy hihkay'taqat hinhti. ¹⁶ Pay nu ðviy put a'nō wuvahtat, mātapni. ¹⁷ Put nōviwhqat ep pam pas pay soon hihtawat pumuy amumi qa mātapñwunihqe ðviy pan lavayhti. ¹⁸ Noqw puma sūsaq sáakmaqe pañqaqwa: It ayo tūvat, itamumi Barabbas mātavii, kitota. ¹⁹ (I' Barabbas as kīve sinmuy qaunánwtalawnaqe, hakiy nīna. Nihqe ðviy sivikimi tūviwa.) ²⁰ Pahsat pu ðviy Pilate as Jesus mātapniqey nāwaknaqe, piw sinmuy amumi yuaayku. ²¹ Noqw puma sáakmaqe pañqaqwa: Nahoyehtsit aw múaa, nahoyehtsit aw núaa. ²² Noqw pam pumuy amumi pu' pāyis pañqawu: Ya hínoq'ö? Ya pam hihta qalomáhinhtiqw ðviy'o? Pay pi nu qa hihta mokiwuy hihkay'taqat put aw tuwa. Pay nu ðviy wuvahtat mātapni. ²³ Noqw pay puma pas tōnay añqe' sa'taqe, pay pam pas nahoyehtsit aw muiwniqat nānawakna. Noqw sinom God awwat mohpeq momñwituy amumum sáakmaqe, nawis'ew tūtuyqawvaya. ²⁴ Noqw pahsat pu ðviy pumuy hin nānawaknaqw pantaniqat Pilate pan yuku. ²⁵ Pahsat pu pam it hakiy sinmuy qaunánwtalawnaqe hakiy nīnaqe sivikimi tūviwtaqat mātavi, sinmuy hin nānawaknaqat pan'i. Nit pam Jesus pumuy tunatyayamuy anhtiniqe amumi put noa.

Jesus Nailed to the Cross
(Mt 27.32-44; Mr 15.21-32; Jn 19.17-27)

²⁶ Noqw puma Jesus pahpiy wikkahkañw, hakiy Simon Cyrene añqw sino tutskwañahaqaw pitutoqat ñuayaqe, put nahoyehtsit ikwiltaynaya, Noqw pam Jesus añk put ikwiwta. ²⁷ Noqw sinom qaan'ewakw hintaqam Jesus añkya, pu hakim momoyam put añk ókiwa kitiwiskahkañw, tsaykiwisa. ²⁸ Noqw Jesus pumuy amumi namtökt pañqawu: Uma Jerusalem añqw momoyamu, uma qa inuñem tsaykitani; uma nennem, pu umuhtimuy amuñem tsaykitanikahkañwo. ²⁹ Taq meh, nāto aw pituqw, pu' sinom pañqawani: Naspi haqawat añ qa tilalwaqamu; pu ñaspi haqawat qa hisat nõ'yiltotiqamu, pu pñhuy akw qa hakiy yōyoñnayaqamu. ³⁰ Pep pu sinom tuhtukwimi pañqawtivayani: Itamumi sahpuquu; pu tsotsmot aw pañqawani: Itamuy āmaa, kītotani. ³¹ Kurs puma soñawnen himutskit nāto qehput yan hintsatsnat, puyaw tis lakput hintsatsnani? ³² Noqw hakim löyöm hihta ep qaanhtiqam nñiwniqe put amum wñkiwa. ³³ Pu õviy puma haqami, Calvary yan mātsiwhqat, aw õkihqe, pep put nahoyehtsit aw muaya, pu hihta ep qaanhtiqamuy pñwu, suhka put putvaqewatniqw pu suhka put suyvaqewata. ³⁴ Pahsat pu Jesus pañqawu: Inaa, pay um okiw it yantaqat pumuy amuhpiy ayo yúkuni, puma hintsatskaqey qa mātsi'yunqw õviy'o. Noqw puma put yuwsiyat nāhoy o'yaqe, put õviy nanavö'ya. ³⁵ Noqw sinom hoñkahkañw aw tāyuñwa. Noqw momñwit nuhtum put aqw tutsiwhiñqawqaw pañqawu: Pam pētuy ayo oya, pu' pi nāp ayo nātapnikañwo. Kurs pas pay pam God añqw moñw'asi'taqam namorstiwhqanen ayo nātapni. ³⁶ Noqw solāwam piw nuhtum put aw tutsiwyakahkañw put awyaqe vinegar put mamqaya, ³⁷ Pañqawkahkañwo: Kurs pay um pas Jew-sinmuy moñwíamnen um ayo nātapni. ³⁸ Noqw put atsva himu pey'ta, Greek-sinmuy-nikañw, pu Latin-sinmuy-nikañw, pu Hebrew-sinmuy penhtuwiyamuy akw'a. Noqw yan hapi pey'ta: I' HAPI JEW-SINMUY MOÑWIAMU. ³⁹ Noqw qaanhtiqam put amum hāyiwtayamuy amuñaqw suhka put aw tutsiwhiñqawlawhqe pañqawu: Kurs pay pas um Christ-nen, um ayo nātapni, pu itamuy. ⁴⁰ Noqw pay suhkawa put u'nanaqe aw pañqawu: Puyaw pay um God pas qa mamqasi? Susmataq pi um pay put an mokniqat unem yukuya. ⁴¹ Itam pi pay a'tsipnaqe pay itahhintsakpiy ahsatiyat õmahta. Noqw i' tāqa pas qa haqam hihta ep qaanhti. ⁴² Pu pam Jesus aw pañqawu: Tutuyqawhqa, ason um moñw'iwkañw ahoy pite', okiw nuy u'nani. ⁴³ Noqw Jesus put aw pañqawu: Nu ūmi pas antsa pañqawni: Pay pu' it tālat ep um inumum lomaqatsit ep nātuwiwni.

The Death of Jesus
(Mt 27.45-56; Mr 15.33-41; Jn 19.28-30)

⁴⁴ Noqw tāwanasavehaqam tūwaqatsit añ ahsupoq qatālawva, tāwat atvelpe-tiqat aw pahsavoo. ⁴⁵ Noqw tāwa qatālawva, noqw God kiyat ep mötsáp'uhtsi nāsavaqe tsiki. ⁴⁶ Noqw Jesus a'nõ hiñqawhqe pañqawu: Inaa, nu ihik-wsiy uhmapqölmig mātavi. Yan pam hiñqawht, sohsok hikwsu. ⁴⁷ Noqw solāwamoñwi hin hiniwhtiqat aw yórikqe, God pas hihtataqe pañqawu: Pay kurs pas as antsa i' tāqa súanta. ⁴⁸ Noqw sohsoyam sinom pep hiniwhtiqat aw yórikyaqe, tawitsqay wuvahtiwiskahkañw, pañqw ahoy ninma. ⁴⁹ Noqw sohsoyam put tuwimat-niqw pu momoyam Galileet añqw put ámumyaqam yāvaqw hoñkahkañw, ñit aw tāyuñwa.

The Burial of Jesus
(Mt 27.57-61; Mr 15.42-47; Jn 19.38-42)

⁵⁰⁻⁵¹ Noqw piw hak tāqa, Joseph yan mātsiwhqa, Aramathaea-kitsókit ep ki'taqa, sinmuy amumi moñw'iwta. Pam hak tāqa lolma, piw súantaqe, nuhtum God moñwtunatyayat kwañwtoynakañw nuhtayta. Pam hak momñwituy pasiwniyamuy, pu hintsakpiyamuy ep qa amumum pan yuki'ta. ⁵² I' hak Pilate awnihqe Jesus tokoyat put aw tuhtui. ⁵³ Nihqe pam put hawnage, tusaqtontsatsakwmötsaput akw put mokahta; nit put haqam owatpelpetuumqölot ep put tavi. Pay qa hak hisat pep tuamhqölot ep nāto taviwa. ⁵⁴ Noqw ep nasuñwintalönnit aw totokay'yuñwa. ⁵⁵ Noqw piw ima momoyam Jesus amum Galileet añqw ökihqam put añkyaqe, tuamhqölot aw yórikya, pu put tokoyat hin taviwhqata. ⁵⁶ Pu puma ninmaqe, hihta hovaqtuqat, pu ñañhut na'sastota; nit nasuñwintalönnit ep nāsuñwini'yuñwa, Moses nuhtumi hin tutaptaqat pan'i.

24

The Resurrection

(Mt 28.1-10; Mr 16.1-8; Jn 20.1-10)

¹ Noqw Sundayt aw pituqw ima momoyam suits talavay tūamit aqwya hihita kwañwáhovaqtuqat na'sastotaqey kiwiskahkañwo. Noqw haqawat pumuy amumumya. ² Noqw kurs tūamit añqw owa ayo mūmaniwhq, puma pantaqat tutwa. ³ Noqw puma aqw yuñqe, Tutuyqawhqat Jesus tokoyat qa tutwa. ⁴ Noqw puma kurs hinhtotiniqw nāto panyuñqw, hakim löyöm tāqat tālawñway'taqat yuwsikañw pumuy amuqlap wunuwta. ⁵ Noqw puma tsātsawnage, tutskwami yökoltotiqw, tāqat pumuy amumi pañqawu: Ya uma hinoqw so'pumuy amuhpa' hakiy taytaqat hepnumya? ⁶ Pam qa yep'e, pam tātayhqe, ahoy qatuptu. Pay ura pam nāt Galileet epnihqe umumi pan lavayhtiqe, ⁷ Pañqawu: Nu' Sinot Tiat hapi pas pay soon qa qaanhinwisqamuy öqalayamuy aw noiwni, nen nahoylehtsit aw multini. Nit päyis tālat ep nu ahoy tātayni. ⁸ Noqw puma put lavaiyat u'naya, ⁹ Nihqe tūamit añqw áhoyyaqe, pakwt sūkw sihkay'taqamuy Jesus aw nānatuwnayaqamuy sohsok iit āawnaya, pu ahpiy put kwātsmuyatuy sohsokmuyu. ¹⁰ Noqw i' Mary Magdala-kitsókit añqwnihqa, pu Joana-niqw, pu James yuat Mary-niqw pu haqawat momoyam pumuy amumumyaqam ayaiwyuñqamuy iit āawnaya. ¹¹ Noqw pumuyniqw pumuy lavaiyam an'eway hímuu. Noqw pumuy lavaiyamuy qa tütuptsiwa. ¹² Pahsat pu Peter wunuptut, tuamit aw wari; nihqe aqw motoltiqe, tusaqtontsatsakwmötsaput pay nāp sup óyihqat tuwa. Nihqe pam pañqw ahpiynihqe, pep hin hiniwhitiqat aw wūwanma.

The Walk to Emmaus

(Mr 16.12-13)

¹³ Noqw ep talönnit ep pumuy amuñaqw hakim löyöm Emmaus-kitsókit aqw'a. Pam Jerusalem añqw navay tutskwatuwanit pahsavohaqamo. ¹⁴ Noqw puma sohsok iit hiniwhitiqat nāmi yuaatima. ¹⁵ Noqw öviy nāto puma nāmi yuaatimaqe añ wūwanmaq, Jesus pas nāp pumuy amumi pituhqe, pahpiy pumuy amumuma. ¹⁶ Noqw pay puma put qa māmatsniqat öviy puma pos'uhtsiltiqat panta. ¹⁷ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Ya uma hihta pas nāmi yuaatimaqe, pas qahahlaykañw kwilalata? ¹⁸ Noqw suhka, Cleopas yan mātsiwhqa, put hu'waqe aw pañqawu: Pas um ka nāla Jerusalem ep kiyavaqvinihqe pep pu' hiniwhitiqat qa navoti'ta. ¹⁹ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Ya himu hiniwhiti? Noqw puma put aw pañqawu: Itam hakiy Jesus Nazareth añqwnihqat yuaatima. Pas as pam God lavay'ayaata; God atpip-nikañw pu sohsokmuy sinmuy amutpik hihta qaöwíhintsaki, piw a'nö lay'taqat lavayi'ta. ²⁰ Noqw ima God awwat mohpeq

momñwit-niqw, pu itahmomñwit put mokiwuy hihkay'taqat pañqaqwaq, tutskwat ep moñwit aw put noayaq, nahoyehtsit aw put muaya. ²¹ Noqw itam put aw yanyuñq, sakiq pay ka as pam hak ura Israel-sinmuy Rome-sinmuy amuñaqw mātapniqat itam pan wūwantota. Noqw piw pi it yaniwhtiqat atsva pu' pāyis tāla. ²² Pu piw pi ōviy hakim itamuñaqw momoyam pas itamuy hin unañwtoynaya. Puma suits talavay pam haqam taviwhqat ep ōkihqe, ²³ Yaw put tokoyat qa tutwaqey itamuy āawnaya. Pu yaw puma ōñaq, hoñvia'yatuy tūawtotaq, yaw pam qátuhqat puma pumuy amumi pañqawu. ²⁴ Noqw haqawat itamuñaqw tūamit aw haqamiyaqey momoyam hin lavaytaqat pan yórikya, Níkañw Jesus pay puma qa aw yórikya. ²⁵ Pahsat pu pam pumuy amumi pañqawu: Is uma ñasta wuwni'taqamu. Uma sōwu God lavay'aymuyatuy lavayiyamuy sohsok tuptsiwñi'taniqey qa pan unañwti! ²⁶ Puyaw pay nawus Christ soon qa mohti iit hihta añ kānavot, pep pu' pas hímuniwhtini? ²⁷ Pu pam Moses lavayiyat añq, hoyóyoykuqe, God lavay'amuyatuy lavayiyamuy pumuy navotna. Pu tutuvenit añ pam hin lavayhtiwhqey sohsok pam pumuy amumi namtōminta. ²⁸ Noqw puma haqami kitsókit awyaqey aw hayiñwnayaq, pay pam yūmosaniqey anhti. ²⁹ Noqw puma put aw ōqaltiqe, aw pañqawu: Pay um itamum huruhtinikañwo. Taq pi pay tapkiwmaq, nuñwu pay pas hísatniqti. Noqw pam amumum huruhtiniqe aw paki. ³⁰ Noqw ōviy pam pumuy amumum tunösvoñat aw qatuptut, pōlavikit kwusut, put ep hahlayhtit, yōhat, pumuy maqa. ³¹ Noqw pumuy pōsiam tālawvaq, puma put māmatsi. Noqw pay pam pumuy amuhpiy haqami kurs hiniwhti. ³² Noqw puma nāmi pañqawu: Pi ōviy itamuy añqwaq pam itamumi yuaatimaq, itamumi tutuvenit namtōminmaq, pas itam hin unañway'ma! ³³ Noqw puma pahsat pay wunuptut, ahoy Jerusalem aqwnihqe pakwt sūkw sihkay'taqamuy tsovawtaq, pumuy amumi pitu, pu hakimuy pumuy amumumyaqamuy amumii. ³⁴ Noqw puma pumuy amumi pañqawa: Pay kurs Tutuyqawhqa pas antsa ahoy tātayhqe, Simon aw namtakna. ³⁵ Noqw pahsat pu ima löyöm tuwat pumuy Emmaus aqwniqw, hin hiniwhtiqat pumuy āawna, pu hin puma Jesus māmatsqeyu, pam pōlavikit yōhaq'ö.

Jesus Appears to His Disciples

(Mt 28.16-20; Mr 16.14-18; Jn 20.19-23; Acts 1.6-8)

³⁶ Noqw pumuy nāt yan yuaatotaq, Jesus pas nāp pumuy amuhsonve wunuptuqe, amumi pañqawu: Nam uma kwakwhat yēsee. ³⁷ Noqw puma wuhpukyāt, tsātsawnaq, pay tūawtotaqey wūwaya. ³⁸ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Ya uma hinoq, hin unañway'yuñwa? Uma hinoq, umuh'unañwpeq hin wūwantota? ³⁹ Huvam imay, ikukuy enañ aw yórikya. Pi pay nū. Inumi hintsatsnat nanaptaa. Hakiy hikwsiat pi qa tokoy'tañwu, piw qa ōqay'tañwu. Noqw uma nuy pantaqat aw tāyuñwa. ⁴⁰ Yan pam lavayhtit, amumi lövaq may, pu kuhkuy mahtakna. ⁴¹ Noqw nāt puma hahlayhtotiqe qa tūtuptsiwaqey wūwantotaq, pam pumuy amumi pañqawu: Uma qa hihta yep nōvay'yuñwa? ⁴² Noqw puma hihsakw pakiwhtuhtpet momospalat enañ put maqaya. ⁴³ Noqw pam put kwúsuhqe, pumuy amuhpewi put tūmoyta. ⁴⁴ Pahsat pu pumuy amumi pañqawu: Ura nu nāto umumumnihqe yan umumi lavayhti: Moses tutavoyat añ hin nuy lalvayhqa soon qa antani, pu God lavay'aymuyatuy lavayiyamuy añ'a, pu Tātawit añ'a, ura nu kita. Noqw yan hapi ilavayi aw antsaniwa. ⁴⁵ Pahsat pu pam pumuy wūwniyamuy tālawnaq, tutuvenit pumuy māmatsna; ⁴⁶ Nihqe amumi pañqawu: Yan hapi pey'ta. Noqw ōviy pay Christ nawus soon qa pan kānavot, pu mokt, pu

pāyis talq mokiwuy ańqw ahoy tātayni. ⁴⁷ Noqw uma soon qa sinmuy amumi yuaatinumyani amumi pańqawkahkańwo: Uma umuhtunatyay ańqw lasyaqw, umuhqaanhtipu umuhpiy ayo yukiwni, Jesus Christ natńwaniyat ań'a, kitotani, Uma Jerusalem ańqw hoyóyoykuyakańw sohsokmuy hihtuy sinmuy amumi yan yuaatiwisni. ⁴⁸ Pi uma hapi pas ĩit aw yóriki'yuńwa. ⁴⁹ Noqw meh, Ina umumi hakiy awini'taqat nu ańqw távini. Nikańw pay uma hāk yep kitsókit ep yesni, hisat ōńaqw öqalat makiwyanıqey pahasavoo.

Jesus is Taken up to Heaven

(Mr 16.19-20; Acts 1.9-11)

⁵⁰ Pu pam pumuy Bethanyt pahasavo tsamht, māvuyaltit, amuńem nāwakna. ⁵¹ Nihqe nāto pam pumuy amuńem nāwakinkanw pumuy amuńaqw tukiwhqe, ōmiqatsit aw wıkiwa. ⁵² Noqw puma put pas hihtatotat, pas hinhaqam hahlaykahkańw ahoy Jerusalem awya. ⁵³ Nihqe puma sutsep God kīyat ep hinnumya, God tayawinkahkańw aw hahlaykahkańwo.

LOMATUAWI JOHN AHPIY'O

The Word of Life

¹ Ayáq yayhniwhqat epeq God Lavayiat pay ep'e; pu Lavayi God ámuma; pu pay Lavayi God. ² Pu pay pam hak piw yayhniwhqat epeq God amum yanta. ³ Sohsoy himu put ahpiy yukilti; pu qa himu yukiwtaqa put qa ahpiy yukilti. ⁴ Pam nāp nahpiy qatsit pasiwta; pu pay pam qatsi sinmuy amumi tālat anta. ⁵ Noqw tāla qatālat ep tālawva; noqw qatāla put qa tōka. ⁶ Noqw hak tāqa God ańqw ayatiwa; nihqe John yan mātsiwa. ⁷ Pam hak hihta tuawi'taniqe ōviy pitu, Tālat tuawi'taniqee, sohsoyam put ahpiy tūtuptionsaniqat ōviy'o. ⁸ Pay pam qa pas pas pám himu Tāla; pam put Tālat tuawi'taniqe ayatiwa. ⁹ I' Tāla pas antsanihqa sohsoymuy sinmuy amumi talni'taniqe it tūwaqatsit aw pituto. ¹⁰ Pam as pay tūwaqatsit ep sinmuy amuhpe hinnuma; pu sinom put ahpiy yukiltoti; noqw sinom put qa tuwi'yuńwa. ¹¹ Pam as pas nāp sinomuy amumi pituqw, sinomat put qa kwusuya. ¹² Nikańw hakim hihsa'nihqam put kwusuyaqam put aw tūtuptionsaqam God tımatniqat pam pan pumuy amunem yuku. ¹³ Puma hakim qa sinot ahpiy pu' pas tihtiwya, piw qa tokot tuńlayiyat ahpiy'o, piw qa tāqat tunatyayat ahpiynit pas God ahpiy'o. ¹⁴ Noqw Lavayi sínoniwhitiqe, itamuhsonve qatuptu; noqw itam lolmat qatsiyat aw yórikya, pas Nay sūkw Tıatnihqat pan lolmat qatsiyat aw'i. Pas pam itamuy ōkwatuwa, nihqe itamumi qaatsat lalvaya. ¹⁵ John put hákiynihqat tuawi'taqe, pan tsahtsa'lawu: Ura nu it tāqat hapi lavayhtiye pańqawu: Tāqa ańqw inuńknihqqa inuhpenihqe pas pávani, sam pi pam inuhpenihqe mohtinihqe ōviy'o. ¹⁶ Noqw itam sohsoyam put qarūrumniyat ańqw ōmahtota, pu nānańumo núokwayata. ¹⁷ Pi itamuy hin hinwisniqat God Moses ahpiy itamumi tutapta; noqw Jesus Christ núokwat, lavayit pas antsanihqat enań itamumi kwusiva. ¹⁸ Qa haq hapi hak sino God aw yori. Nay pas sūka Tiat put aw unańwaat hapi put tunvotna.

John the Baptist's Message (Mt 3.1-12; Mr 1.1-8; Lk 3.1-18)

¹⁹ Noqw Jew-sinom hakim God awwat momńwituy, Levit ahpiyviyatuy enań Jerusalem ańqw ayatota. Noqw puma John aw ókihqe yan put tūvińtota: Ya um hak'i? kitota. Noqw John yan nālavayhtiye, ²⁰ Haknihqey súańqawhqe, qa tupki'tat pańqawu: Nu' qa Christ. ²¹ Noqw puma put tūvińtotaqe aw pańqaqwa: Noqw hinta? Ya um Elias? Noqw pam pańqawu: Nu qa pam'i. Noqw ya um God lavay'ayaat pas pávannihqa? Noqw pam lavayhtiye pańqawu: Qae. ²² Pahsat puma put aw pańqaqwa: Noqw um hak'i? taq as itam itamuy ayatotaqamuy amumi soon qa hin tūawvayani. Ya um himunihqey nāmi wūwanta? ²³ Noqw pam pańqawu: Nu hapi Tsahtsa'lawhqa, nihqe qayēsihpuve yan tsa'tinuma: Tutuyqawhqa ańqw pituto. Sońawnen put eńem pōhut súwiptotani. Pan ura God lavay'ayaat Esaias lavayhti. ²⁴ Noqw ima hakim ayatiwyaqam Pharisee-sinmuy amumum tōnawtaqamu. ²⁵ Noqw puma put tūvińtotaqe aw pańqaqwa: Noqw kurs as um qa Christ-nikańw, pu piw qa Elias-nikańw, pu piw qa God lavay'ayaat pas pavannihqat-nikańw, ya um hinoqw sinmuy kūyit akw tuvoylalawu? ²⁶ Noqw John lavayhtiye amumi pańqawu: Nu sinmuy kūyit akw tuvoylalawu; nikańw suhka umuhsonve

wunuwtaqw, uma put qa tuwi'yuñwa. ²⁷ Pam as inuñk pítukañw, inuhpenihqe pas pávani; noqw soon nu yan'ewayníkañw nas'ew put tots-sosompiyat ñahni. ²⁸ Noqw John Bethabarat ep sinmuy kūyit akw tuvoylalawhq, i' yaniwhiti, Jordan pāyut yupqöyveq'a.

The Lamb of God

²⁹ Qavoñvaqw John Jesus put awniqw túwahqe pañqawu: Meh, i' hapi mañat God aw taviwhqat anta, pam sinmuy qaanhtipuyamuy ayo yúkuni. ³⁰ Ura nu it tāqat lavayhtiqe pañqawu: I' tāqa añqw inuñknihq inuhpenihqe pas pávani, pam inuhpenihqe mohtinihqe öviy'o. ³¹ Noqw nu as put qa tuwi'ta; nikañw as pam Israel-sinmuy amumi mātaqtiniqat öviy nu pítuhqe, sinmuy kūyit akw tuvoylalawu. ³² Noqw John hin yórikqey tuawi'taqe pañqawu: Hikwsi höwit antaqa öñaqw hawhqe, put ep qatuptuqw, nu aw yóri. ³³ Noqw nu as put qa tuwi'ta; noqw i' hak nuy sinmuy kūyit akw tuvoylataniqat aw ayataqa inumi yan lavayhti: Hikwsi hawte' hakiy ep qatuptuni. Ason um pan tuwe' navoti'taqw, pam hapi sinmuy Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuvoylalawni. Yan hapi God inumi lavayhti. ³⁴ Noqw nu hapi aw yórikqe, öviy pay pas pam hapi God Tíatnihqat yan tuawi'ta.

The First Disciples of Jesus

³⁵ Pu piw qavoñvaqw John löqmuy put aw nánatuwnaqamuy amumum wunuwkañw, ³⁶ Jesus pañ waymaq, pam aw taytaqe pañqawu: Meh, i' hapi mañat God aw taviwhqat anta. ³⁷ Noqw put aw nánatuwnaqam put pañqawhq navotqe, Jesus añk'i. ³⁸ Pahsat pu Jesus namtökqe, puma put añkniqw túwahqe, amumi pañqawu: Ya uma hihta nāwakna? Noqw puma aw pañqawu: Rabbi, (pam Tutuqaynaqa i'nihqe pam'i) ya um haqam qatu? ³⁹ Noqw pam amumi pañqawu: Uma inumumnen, aw yórikni; noqw öviy puma ep pítuhqe, put haqam qátuhqat aw yórikqe, put amum huruhti, pay tāwa pas atkaqtiqw öviy'o, (tāwa pakwút-sikishaqam añhqe qöniltiq'ö). ⁴⁰ Noqw ima löyöm John hiñqawhq navotqe Jesus añknihqamuy amuñaqw suhka Andrew yan mātsiwa, Simon Peter tupkoata. ⁴¹ Noqw pam mohti pāvay Simon túwahqe, aw pañqawu: Itam Messias tuwa; (pam moñw'asi'taqa, i'nihqe pam'i). ⁴² Nihqe pam put Jesus aw wikva; noqw Jesus put aw tātayhqe aw pañqawu: Um Simon Jonat tíata; um yahpiy haqahpiy Cephas yan túñwantiwñi, pam Owa, i'nihqe pam'i.

Jesus Calls Philip and Nathanael

⁴³ Qavoñvaqw Jesus Galileet aqwniqey unañwtiqe, Philip túwahqe, aw pañqawu: Um inuñkni. ⁴⁴ Noqw Philip pi Bethsaidat añqw sino, imuy Andrew nit pu Peter pumuy kitsókiyamuy añq'ö. ⁴⁵ Noqw Philip Nathanael túwahqe, aw pañqawu: Itam Messias tuwa, hakiy Jesus, Joseph tiyat, Nazareth añqw tāqata. Ura Moses tutavot ep put pēna, pu ima God lavay'aymat lavayiyamuy añ piw put pēnaya. ⁴⁶ Noqw Nathanael put aw pañqawu: Ya sen himu nukñwa Nazareth añqw yámakni? Noqw Philip aw pañqawu: Um inumumnen aw yórikni. ⁴⁷ Noqw Nathanael añqwniqw, Jesus túwahqe put yan lavayhti: I' hapi pas antsa Israel-sino; it ep unatwi sūlawu. ⁴⁸ Noqw Nathanael put aw pañqawu: Ya um haqam nuy tuwi'va? Noqw Jesus lavayhtiqe aw pañqawu: Nāt Philip uñ qa wánwayhq, um nönvospaltsokit atpipniqw, nu uñ tuwa. ⁴⁹ Nathanael lavayhtiqe aw pañqawu: Rabbi, um kurs God Tíata, um Israel-sinmuy moñwiamu. ⁵⁰ Jesus lavayhtiqe aw pañqawu: Um nönvospaltsokit atpipniqw, nu uñ túwahqey pañqawhq, ya um paniqw tuptsiwa? Um nāt it epnihqe pas pávanyaqat aw yórikni. ⁵¹ Pu pam put aw pañqawu: Pas antsa, pas

antsa nu ūmi pañqawni: Yahpiy hapi òveqatsit aw hötsíltiqw, uma aw tāyuñwini. Noqw God hoñviaymat nuy Sinot Tiyat ep òmi yayvantakañw aw hantani.

2

The Wedding at Cana

¹ Ahpiy pāyis talq hakim Galilee-tutskwat ep kitsókit Canat ep nāñuani; noqw Jesus yuat pep nuhtuma. ² Noqw Jesus put aw nānatuwnayaqamuy amumum nāñuiniqat aw tūtsamiwa. ³ Noqw oवालत súlawhtiqw, Jesus yuat put aw pañqawu: Puma okiw oवालत nāstaya. ⁴ Noqw Jesus yuy aw pañqawu: Wuhti, ya um hinoqw hiñqawlawu? Pay ituwaniy nāto qa aw pitu. ⁵ Noqw put yuat tumal'a'yatuy amumi pañqawu: Umumi hiñqawhq, uma anhtotini. ⁶ Noqw pep navay owakuyhpi oyi, nanap lōp sen payhp wukokuyhpi añ ohpokit pan tūtukwa. Sinom kūyit akw nākwañ'ewakwtotaniqat òviy pāvam pep oyi, imuy Jew-sinmuy hapi pam tuwiamu. ⁷ Noqw Jesus tumal'a'yatuy amumi pañqawu: Uma kuyhpi añ kūyit opomnayani. Noqw puma put añ tsīkilaya. ⁸ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Taa, uma añqw kukye', tūnopni'taqat aw kūyi'wisni; noqw puma aw kūyi'wisa. ⁹ Noqw tūnopni'taqat kūyit oवालaniwhtiqat añqw hikwt, put háqamyat qa navoti'ta. Pay tumal'a'yat put kukyaqam-sa navoti'yūñwa. Noqw òviy tūnopni'taqat möönañwuy wánwayhqe, ¹⁰ Aw pañqawu: Pas hapi as soon hak qa nukñwat oवालत tūnopnañwu, nen ason pay sinmuy pavan òöyaqw, pahsat pu pay hin'ewakwñwuy; noqw kurs um tuwat pas nukñwat oवालt waranhta. ¹¹ Yan Jesus Galileet ep Canat ep kātātayhpi pas susmohti tumaltaqe, a'nō hímuniqey pan namtakna; noqw put aw nānatuwnayaqam put aw tūtuptsiwa. ¹² Yantaqat atsve pu' pam Capernaum aqw'a; pam-niqw, pu yuat-niqw, pu tupkomatu, noqw pu put aw nānatuwnayaqamu, nihqe puma pepeq pay qa wūhakis yēse.

Jesus Goes to the Temple

(Mt 21.12-13; Mr 11.15-17; Lk 19.45-46)

¹³ Noqw Jew-sinmuy hintsakpiam amutsva yūmosanihqat ep nōviwhqat aw pitsiwa, noqw Jesus Jerusalem aqw'a. ¹⁴ Nihqe God kiyat ep pakit, wāwakastuy, pu kanelmuy, pu hōwihtuy huhyayaqamuy pepeq tuwa, pu sivat nāhoyñwantotaqamuy pep yesqamuyu. ¹⁵ Nihqe pam sosompihohyat wuvahpitat, pumuy sohsokmuy God kiyat añqw ihpoq lālaya, pu kanelmuyu, pu wāwakastuyu; nit pu sivat nāhoyñwantotaqamuy sīvayamuy siwumnat, huhyanpiyamuy takumna; ¹⁶ Nit hōwihtuy huhyayaqamuy amumi pañqawu: Uma imuy ayo'haqami tsamyani; uma Inay kiyat qa huhyankitotani. ¹⁷ Noqw put aw nānatuwnayaqam u'nayaqw, ura yan pey'ta: Nu uhkiy eñem qanātusi'taqey ep nīnaniwini. ¹⁸ Pahsat pu Jew-sinom lavayhtiqe put aw pañqawu: Noqw um hihta aw yankañw iit hintsaki; um hihta akw uh'òqalay itamumi poñahatani? ¹⁹ Jesus lavayhtiqe amumi pañqawu: Uma it God kiyat sahpuknayaqw, nu pāyis tālat añ put ahoy wunuptsinani. ²⁰ Pahsat pu Jew-sinom pañqawu: Lōp sunat añqw navay sihkay'taqat yahsañwuy añ i' kītiwhq, ya um pāyis tālat añ put aw ahoy wunuptsinani? ²¹ Noqw pay pam nāp tokoy God kiyatnihqat pañqawu. ²² Noqw òviy pam mokiwuy añqw ahoy tātayhq, ura pam yan amumi lavayhtiqat put aw nānatuwnayaqam u'naya; nihqe puma hin pey'taqat tūtuptsiwa, pu Jesus yan amumi hin lavayhtiqata.

Jesus Knows All Men

²³ Noqw Amuhtsva-yūmosanihqat ep nōviwhq, Jesus Jerusalem epniqw, sinom hīhihta kātutmalayat aw yórikyaqe, put aw tūtuptsiwa. ²⁴ Noqw pay

Jesus pumuy amumi qa tuptsiwa, sohsokmuy amumi navoti'taqe òviy'ò.
²⁵ Noqw soon pas piw hak Jesus put āwintani; pi himu sinot unañwpeqniqw pam navoti'tañwu.

3

Jesus and Nicodemus

¹ Pu hak Pharisee-sinmuy amuñaqw tāqa Nicodemus yan mātsiwhqa qatu, Jew-sinmuy amuñaqw moñwi. ² I' hak mihikpuva Jesus aw pítuhqe, aw pañqawu: Rabbi, itam hapi pas suyan uñ God añqw sinmuy tutuqaynaniqe pítuhqat mātsi'yuñwa; ispi kurs God qa úmumniqw, um kātatayhpit hintsakqey kurs hin hintsakniq'ò. ³ Noqw Jesus lavayhtiğe put aw pañqawu: Pas antsa, pas antsa nu ūmi pañqawni: Pas qa piw tihtiwhqa soon God moñwtunatyayat aw yórikni. ⁴ Noqw Nicodemus put aw pañqawu: Noqw hak wuynikañw hin piw tihtiwmantani? Ya sen pam yuy ponoyat aqw pake', piw tihtiwmantani? ⁵ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pas antsa, pas antsa nu ūmi pañqawni: Hak kūyit-nikañw pu piw Qahováriwtaqat Hikwsit qa akw tihtiwhqa pas soon God moñwtunatyayat aw pákini. ⁶ Sinot ahpiy tihtiwhqa sinoniñwu; pu Hikwsit ahpiy tihtiwhqa put ahpiy qatsit himuy'ta. ⁷ Pas uma soon qa pu' piw tihtiwyaniqat nu ūmi pañqawhqat um ep qa pas hin wūwantani. ⁸ Hūkañw haqami hūhuknik pañsoq hūhukñwu, noqw as um sōykitaqw navotñwu; nikañw háqaqwnikañw pu haqaminihqat um qa mātsi'tañwu; noqw pan hapi Qahováriwtaqa Hikwsi put ahpiy tihtiwyaqamuy unañwayamuy ep tumalay'tañwu. ⁹ Noqw Nicodemus lavayhtiğe put aw pañqawu: Noqw īi hin pasiwtani? ¹⁰ Noqw Jesus lavayhtiğe put aw pañqawu: Ya um as Israel-sinmuy tutuqaynaqanikañw īit qa navoti'ta? ¹¹ Pas antsa, pas antsa nu ūmi pañqawni: Itam hihta navoti'yuñqey yuaatota, pu hihta aw yórikyaqey tuawi'yuñwa, noqw uma itahtuawiy qa òmahtota. ¹² Noqw kurs nu pay yep qatsit ep hihta hinyuñqat umuy āwintaqw uma qa tūtuptsiwe', puyaw tis nu òveqatsit ep hihta hinyuñqat umuy āawnaqw uma hin put tūtuptsiwani? ¹³ Qa hak hapi hisat òmiqatsit aw wūvi, pas òveqatsit añqw hawhqa-saa, i' Sinot Tiat òveqatsit ep qátuhqa. ¹⁴ Noqw ura Moses qayēsiwhpuve tsūat himutsokit ep hāyaqw, pan hapi Nu Sinot Tiat pas soon hihta ep qa hāyiwni. ¹⁵ Noqw nāp hak inumi tuptsiwhqa qa hovalniwht qatsit qaso'taqat makiwni. ¹⁶ Pi God sinmuy amumi pas unañway'kañw kahkawnaqe, òviy pas sūkw tiy tavi, nāp hak put aw tuptsiwhqa qa hovalniwht, qatsit qaso'taqat himuy'vani. ¹⁷ Pi God Tiy sinmuy ayo óyaniqat òviy put añqw tavi, sinmuy hin yukunaniqat qa paniq'ò. ¹⁸ Pi God put Tiyat aw tūtuptsiwaqamuy amuñem qa hinwat yukut, pumuy mātavi; nikañw pam put qa aw tūtuptsiwaqamuy sivintoyniwyaniqat pay pan amuñem yuku, puma put sūkw Tiyat qa aw tūtuptsiwhq òviy'ò. ¹⁹ Pay i' Tāla tūwaqatsit aw pituqw, sinom put qa nānawaknat, soq qatālat ep hahlayya, puma qalomáhintsatskaqe òviy'ò. Noqw paniqw hapi òviy God pumuy sivi-toynaniqey amuñem yuku. ²⁰ Pi haqam qalomáhintsakqa tālat qa hahlayñwu, piw tālat qa awniñwu, taq nāphisat ka hintsakpiat suhputsniwniqw òviy'ò. ²¹ Noqw pi i' hak pas qaatsat hinmaqa tālat awniñwu; nihqe pam God òqalayay ahpiy tumaltaqey tunvotnañwu.

Jesus and John

²² Iit atsve pu' Jesus put aw nānatuwnayaqamuy amumum Judea-tutskwat ep pitu; nihqe pep pumuy amumum qátuhqe, sinmuy kūyit akw tuvoylalawu. ²³ Noqw Salem ahayhp Aenon ep a'nò pāhuniqw, òviy John pep piw sinmuy kūyit akw tuvoylalawu, ²⁴ Pam nāt sivikimi qa tūviwhqe òviy'ò. ²⁵ Noqw

John aw nánatuwnayaqam hakiy hin kwañw'ewayhtiniqat ep Jew-sinmuy amumum nānwuy'yuñwa. ²⁶ Noqw puma John aw ökihqe, aw pañqawwa: Rabbi, ura i' Jordan yupqöyve úmumnihqa sinmuy kūyit akw tuvoylalawu; noqw sinom sohsoyam put aw ökiwta. Ura um put hakiy lalvaya. ²⁷ Noqw John lavayhtiqe pañqawu: Kurs hak öqalat makiwhqa kurs hin qa öñaqw put makiwni. ²⁸ Pi uma nāp inumi navoti'yuñqw ura nu pañqawu: Nu' qa Christ, pay ura nu put apyeve ayatiwa. ²⁹ Kwusi'taqqa hapi möönañwniñwu; nopw put kwātsiat wunukañw aw tūqayte', put tönayat ep pas hinhaqam hahlayhtiñwu. Noqw öviy hapi ihahlayhpi pas hin hintaniqey anhti. ³⁰ Pam soon qa suyhtsepñwat öqawi'mani; noqw nu pay soon qa pevewmani.

He who Comes from Heaven

³¹ Pi öñaqw pítuhqa hapi pas sohsokmuy amupyevee, noqw i' tūwaqatsit añqwnihqa yep qatsit tunatyawta, nihqe yep qatsit tunatyayat yuaatañwu. Öñaqw pítuhqa hapi pas sohsokmuy amupyevee. ³² Nihqe pam hihta aw yórikkañw, pu navotqey put yuaata; noqw qa hak put tuawiyat kwusu. ³³ Tuawiyat kwúsuhqa put hapi akw God pas antsanihqat pañqawu. ³⁴ Pi God añqw ayatiwhqa God lavaiyat yuaata; pi God put pas qa tuwanit Hikwsit maki'taq'ö. ³⁵ Pi Naat Tiy aw unañway'taqe, öviy sohsok hihta aw put öqalmaqa. ³⁶ God Tiyat aw tuptsiwhqa hapi pay qatsit qaso'taqat himuy'ta; pu God Tiyat aw qa tuptsiwhqa hapi pas soon qatsit aw yórikni; pánis-sa pi God itsívuat put aw huruiwta.

4

Jesus and the Woman of Samaria

¹ Noqw ima Pharisee-sinom nanaptaqw, yaw Jesus John epnihqe wūhaqnihqamuy sinotakañw, pumuy kūyit akw tuvoylalawu. ² Pay as pi Jesus qa nāp sinmuy kūyit akw tuvoylalawu, pay put aw nánatuwnayaqam pantsatska. ³ Noqw yaw pumuy yan nanaptaqat Jesus navotqe, Judea-tutskwat mātapt, pu Galilee-tutskwat aqw'a. ⁴ Noqw pas pam kurs hin qa Samaria-tutskwat añni. ⁵ Nihqe öviy pam Samariat ep kitsókit Sycaq yan mātsiwhqat aw pitu, ura Jacob tiy Joseph hihsaq tutskwat máqahqat áhayhpnihqat aw'i. ⁶ Noqw Jacob nöñanvatñiat pep'e. Noqw Jesus waynumqe māñuiwkañw, patñive qatuptu tāwanasavehaqamo (tāwa navaysikishaqam añhqe qöniwmaq'ö) ⁷ Noqw hak Samariat ep wuhti kuytoqe ep pitu, noqw Jesus put aw pañqawu: Okiw nuy kuynaa. ⁸ (Put aw nánatuwnayaqam kīmihaqami tunöstuiwisa.) ⁹ Noqw pahsat pu Samariat ep wuhti put aw pañqawu: Ya hintaqw öviy um Jew-sinonikañw inumi kuyhtuviñlawu, susmataqpi nuy Samariat ep wuhtiniqö'? Ima Jew-sinom pi Samariat-sinmuy amumum qa hintsatskaqw öviy'o. ¹⁰ Noqw Jesus lavayhtiqe put aw pañqawu: As um God kuwahtipuyat mātsi'te', pu hak ūmi kuyhtuviñtaqat hákiynihqat tuwi'tani. Nen um put aw tūviñtaqw, soon pam un kūyit taytaqat qa máqani. ¹¹ Noqw wuhti put aw pañqawu: Meh, tāqa, noqw pi um hihta akw kuyniqey nāstaa, noqw patñi hinurs hötsi. Noqw um put kūyit taytaqat háqamnihqe öviy'o? ¹² Ya um itanay Jacob epnihqe hak pas pávani? Pam pi ura itamuy pay hísathaqam it patñit maqa; nihqe ura nāp put añqw hihiko, pu tímatu, pu pokmatu. ¹³ Jesus lavayhtiqe put aw pañqawu: It pāhut añqw hikwqa pay piw pānaqmokmantani. ¹⁴ Nikañw ason nu' hakiy kūyit maqaqw, put añqw hikwqa soon hisat pānaqmokni; noqw nu' hakiy kūyit maqaqw, pam kūyi hakiy ahsonve pāhut yamamataqat antani, nen qatsit qaso'taqat aaniwnani. ¹⁵ Noqw wuhti put aw pañqawu:

Meh, tāqa, himu as um nuy it kūyit maqaq̄w, nu pāpu qa pānaqmokni, piw qa añq̄w kuytomantani. ¹⁶ Noq̄w Jesus put aw pañq̄awu: Yupa uhpuwsuñway wiktoo, noq̄w uma añq̄wni. ¹⁷ Noq̄w wuhti lavayhtiqe put aw pañq̄awu: Nu ñasta puwsuñway'ta. Noq̄w Jesus aw pañq̄awu: Pas um súañq̄awhqe Nu ñasta puwsuñway'ta, kita. ¹⁸ Pi um as tsívotnihqamuy puwsuñwta; noq̄w i' pu' umum qátuhqa pay qa uhpuwsuñwa. Um pañq̄awhqe súañq̄awu. ¹⁹ Noq̄w wuhti put aw pañq̄awu: Meh tāqa, kurs um hak God lavay'ayaata. ²⁰ Noq̄w itanam pi it tūkwit ep God aw nānawakna; noq̄w úmuyniqw pi as sinom soon qa Jerusalem ep God aw nānawaknani. ²¹ Noq̄w Jesus put aw pañq̄awu: Wuhti, um nuy tuptsiwni, pay nāt uma qa it tūkwit, piw qa Jerusalem ep Inay aw nānawaknaniqat aw pituto. ²² Uma hihta aw nānawaknaqey haknihqat qa navoti'yuñwa; itam pi hakiy aw nānawaknaqey navoti'yuñwa, pi God Jew-sinmuy amuhpiy sinmuy ayo òoyaq̄w òviy'o. ²³ Nikañw pay nāt aw pituto, hikispi pas aw pitsiwa, pep pu' hakim añ pas antsa Inay aw nāwakinwisqam unañway añq̄w pas antsay'kahkañw put aw nāwakinwisniqat aw'i. Pi pan hapi hakim Inay aw nāwakinwisnihqamuy pam tuñlay'ta. ²⁴ Pi God hapi Hikwsi; noq̄w put aw nāwakinwisqam pas soon qa unañway añq̄w pas antsay'kahkañw put aw nāwakinwisni. ²⁵ Noq̄w wuhti put aw pañq̄awu: Antsa yaw hak Messias Christ yan tūñwantiwhqa God añq̄w pítuniqat nu navoti'ta; ason yaw pam hak pite', itamuy sohsok hihta āawnani. ²⁶ Noq̄w Jesus put aw pañq̄awu: Pay nu ūmi yuaataqa hapi pam Messias. ²⁷ Noq̄w pahsat pu put aw nānatuwnayaqam òkihqe, pam wuhtit amum yuaataq̄w aw kāwuwaya; noq̄w qa haq̄awa put hihta tūviñtaqat, pu sen pam hinoq̄w put aw yuaataqat put tūviñta. ²⁸ Noq̄w pahsat pu wuhti wikoroy pep mātap̄t, kīminihqe, ep sinmuy amumi pañq̄awu: ²⁹ Kurs huvam inumum pāmiye', it hakiy tāqat nuy añqaq̄w hihta hinhtiqat sohsok nuy āawnaqat aw uma yórikyani; ya sen qa i' hak Christ? ³⁰ Pahsat pu puma kīñaq̄w nõñakqe, put aw òki. ³¹ Noq̄w put ahkwayñap Jesus aw nānatuwnayaqam put aw ò'qalyaqe pañqaq̄wa: Nõsaa, Tutuq̄aynaqa. ³² Noq̄w pam umumi pañq̄awu: Pay nu nōvat nõsniqey himuy'taq̄w, uma put qa tuwi'yuñwa. ³³ Noq̄w òviy put aw nānatuwnayaqam nānami pañqaq̄wa: Ya sen pay hak eñem nōvay'va? ³⁴ Noq̄w Jesus amumi pañq̄awu: Nu hakiy nuy añq̄w távihqat tunatyayat hintsake', put tumalayay yúkiniq̄w pam pantaqa inuñem nõsiwhqat anta. ³⁵ Noq̄w ya uma qa pañqaq̄wa: Pay nāt nālōq̄ mūmuyawhtuy ep pu' natwani tsovalniwni, kitota? Meh, nu umumi pañq̄awu: Kurs huvam kwuhpukye', pāvasat añ yórikyaa; pi pay tukwsiwyuñqe tsovalniwniqat aw pitsiwa. ³⁶ Noq̄w hõhõkqa ahsalawñwu, nihqe soñawnen sinmuy tsovalaq̄w, puma qatsit qa so'taqat himuy'vayani. Noq̄w uyhq̄aniq̄w, pu hõkqa puma nāma hahlayhtiñwu. ³⁷ Noq̄w yep hapi yan yuaatiwhqa pas antsaa: Suhka uyhq̄, pu suhka hõq̄ö, ii. ³⁸ Uma haqe' qa maq̄sontotat añ hõq̄yaniqat nu aw umuy ayata. Pay pētu añ tumaltotaq̄w, uma amumum sumitumalay'yuñwni. ³⁹ Noq̄w kaysiwhqam Samariat ep sinom pep kīve yesqam wuhtit lavayiyat ahpiy Jesus aw tūtuptsiwa, ura pam pañq̄awu: Pas nu añqaq̄w hihta hinhtiqat pam nuy sohsok āawna. ⁴⁰ Noq̄w òviy Samariat ep sinom Jesus aw òkihqe, pam pumuy amumum huruhtiniqat put aw nānawakna; noq̄w pam lōs tāwat añ pep qatu. ⁴¹ Noq̄w piw nāt pētu kaysiwhqam pas nāp lavayiyat ahpiy put aw tūtuptsiwa; ⁴² Nihqe wuhtit aw pañq̄awu: Pu' hapi itam tūtuptsiwa, qa uhlayiy ahpiy'o, pi itam pas nāp aw tūq̄ayyuñqe, pas suyan i' hak sinmuy ayo òoyhqa Christnihqat itam nanapta.

⁴³ Noqw ahpiy lōs talq pam pañqw ahpiynihqe, Galileet aqw'a. ⁴⁴ Pi God lavay'ayaat nāp tutskwat ep qa kaptsiwtañwuqat Jesus nāp pañqawu. ⁴⁵ Noqw pam Galilee-tutskwat ep pituqw, Galilee-sinom put pās taviya, puma pi nuhtum Jerusalem ep nōviwhqat épeqyaqe, put hihta hinhtiqtat sohsok aw yórikyaqe òviy'o. ⁴⁶ Noqw Jesus Galileet ep Canat aw piw pitu; pep ura pam kūyit añqw ovaalat yuku. Noqw hak pas pavan sinot tiat tiyo Capernaum ep tūtuya. ⁴⁷ Noqw yaw Jesus Judeat añqw Galileet ep pítuhqat naat navota; noqw pam as put ámunnen tiyotiyat qalaptsinaniqtat pam aw nāwakna, pam okiw mokíwuy aqw pitsíwtaqw òviy'o. ⁴⁸ Pahsat pu Jesus put aw pañqawu: Pas uma añ kátatayhpit hihta tuawi'yuñqat aw qa yórike' soon tūtuptiwani. ⁴⁹ Noqw pas pavan tāqa put aw pañqawu: Tāqa, um okiw itiy nāt qa mokq aqwni. ⁵⁰ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay um aqwni, pay uhti qatu. Noqw Jesus put aw hin lavayhtiqtat tāqa tuptsiwhqe, pañqw ahpiy'o. ⁵¹ Nihqe òviy pam pahsat atkamiqniqw, tumal'aymat ahsawvayaqe āawnayaqe aw pañqaqwa: Pay uhti qa mokqe qatu. ⁵² Pahsat pu pam hísatniqw añqwtiqat pam pumuy tūviñta; noqw puma pañqaqwa: Tāvok tāwanasaproyaqw (tāwa añhqe tsañe'sikis qōniwmaq) pam mukihoya. ⁵³ Noqw naat navoti'taqw, ura pahsat Jesus put aw pañqawu: Pay uhti qatu, kita. Nihqe òviy pam nāp tuptsiwa, pu kíyat sohsoyam ep yesqamu. ⁵⁴ Noqw Jesus Judeat añqw Galileet ep pitut yan kátatayhpit tumaltaqe pas hímunihqey pahsat lōs namtakna.

5

The Healing at the Pool

¹ It atsve pu Jew-sinmuy nōviwhqayamuy aw pitu; noqw Jesus Jerusalem aqw'a. ² Noqw Jerusalem epeq haqam kanelhōtsiwat yan tūnwantiwhqat aqlap patuphaiwta; pam Hebrew-sinmuy amuhkwa Bethesda yan mātsiwhq; noqw pam tsivót-sikivo tuhöy'ta. ³ Noqw okiw hakim ööyput, pu qa-postalyaqam, qayaktaqam pu amuhpa' sūmokput tūtuyyaqam qaan'ewakw hintaqam pañ qatsya, pāhut poniniykuniqtat maqaptsi'kahkañwo. ⁴ Pi haqe' qalawmaq, òveqatsit añqw hoñviaya pāmiq hāwe', put poniniykinañwuniqw òviy'o; noqw pāhut poniniykuqw, hak aqw mohti pake' tūyay qalaptuñwu. ⁵ Noqw hak tāqa sunat pakwt nanal sihkay'taqat yahsañwuy añ hihta tūtuyhqa okiw pep qatu. ⁶ Noqw pam wáokiwtaqw Jesus túwahqe, pam hisat pantaqw navoti'taqe aw pañqawu: Ya um qa qalaptuniqey nāwakna? ⁷ Noqw tūtuyhqa lavayhtiqtat put aw pañqawu: Tāqa, pi pāhu poniniykuqw, kurs hak okiw nuy aqw pānañwu. Okiw nāt nuy aqw hoytaqw, pay haqawa inupyeve aqw pákiñwu. ⁸ Noqw Jesus put aw pañqawu: Wunuptut, uh'ahpay òmahtat, nakwsuu. ⁹ Noqw pahsat pay tāqa qalaptuqe, ahpay òmahtat, nakwsu. Noqw ép nasuñwintalönwiwta. ¹⁰ Noqw òviy Jew-sinom qalaptuqtat aw pañqaqwa: Pu' hapi nasuñwintalönni, um uh'ahpay kinumniqw pam qa sūanta. ¹¹ Noqw pam lavayhtiqtat amumi pañqawu: Pi hak nuy qalaptsinaqa inumi pañqawu: Uh'ahpay òmahtat, nakwsuu, kita. ¹² Pahsat pu puma put tūviñtotaqe, aw pañqaqwa: Noqw ya hak um uh'ahpay òmahtat nakwsuniqtat ūmi pañqawu? ¹³ Noqw i' hak qalaptuqa put hákiyiniqw qa navoti'ta; sinom pep suhpantaqw Jesus pay ahpiyniqw òviy'o. ¹⁴ Ahpiy pantaqw Jesus God kíyat ep put túwahqe aw pañqawu: Meh, um hapi qalaptu; um pāpu qaanhtiput qaan hinmani, taq nāp hisat ka um hihta pas pāpu qalolmat aw pítuni. ¹⁵ Noqw tāqa ahpiynihqe kurs Jesus put qalaptsinaqat Jew-sinmuy āawna. ¹⁶ Noqw paniqw òviy Jew-sinom Jesus aw wuktota; nihqe aw put haqami hintsanyaniqey tunatyawyuñwa, pam nasuñwintalönnit ep it tumaltaqw òviy'o. ¹⁷ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Nāt Ina pew pahsavo tumalay'ta, noqw òviy nu' piw

tumalay'ta, kita. ¹⁸ Yantaqat ahpiy Jew-sinom Jesus nInayaniqey pas pāpuwat tunatyawyuñwa, pam nasuñwintalönnit qa hihtata; nit qa put-saa, pas piw pam God put náatnihqat pañqawhqe pas God-nihqey pañsoq nātsoka.

The Authority of the Son

¹⁹ Pahsat pu Jesus lavayhtiqe, amumi pañqawu: Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni? Pas soon Tiat hihta nāp nahpiy hintsakñwu, pas Naat hihta hintsakq, aw tayte' pam put hintsakñwu; pi pam hihta hintsakq Tiat piw put an hintsakñwu. ²⁰ Pi Naat Tiy aw unañway'ta, nihqe hihta hintsakqey sohsok put aw mahtakinta; nihqe pam iit tutmalat epnihqe nāt pas pávanyaqat put aw mahtaknaq, uma kātayyuñwini. ²¹ Pi Ina so'pumuy ahoy tātaynañwu, pu qatsihuytañwu; noq, pan hapi piw nu' put Tiat hakiy tātaynanik panhtiñwu. ²² Pi Ina qa hakiy hinwat yuykuna; pam put sohsok pantaqat nuy put Tiy aw mātavi, ²³ Sohsoyam nuy kaptsi'yuñwiniqat öviy'o, pas Inay hin kaptsi'yuñqey pan'i; hak nuy qa kaptsi'taqa piw Inay nuy añq, távihqat qa kaptsi'tañwu. ²⁴ Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Ilavayiy navotqa, pu Inay nuy añq, távihqat aw tuptsiwhqa hapi qatsit qaso'taqat himuy'ta; noq, God pas soon put hinwat yukunani; pi pam mokiwuy añq, qatsit aw yámakiwtaq'ö. ²⁵ Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Ima so'pum God Tiyat tönayat nanaptaniqat aw pituto, hikis pi pay aw pitsi'wta; noq, nanaptaqam yesvani. ²⁶ Pi Ina pas nāp nahpe qatsit pasiwtaqe, pan piw nu put Tiat pas nāp nahpe qatsit pasiwtaniqat pam inuñem yuku. ²⁷ Nihqe nu hin hihta ep yúkumantaniqat nuy öqalmaqa, nu hapi Sinot Tiatniq, öviy'o. ²⁸ Uma it aw qa pas káuwantotani; nāt tūamit añ tañawtaqam sohsoyam itönay nanaptaniqat aw pituto. ²⁹ Noq, puma pañq, nõñakni; ima lolmat tumaltotaqam qatsit aw yesvani; noq, pu qalolmat tumaltotaqam hovalniwyaniqey aw yesvani.

Witnesses to Jesus

³⁰ Soon nu nāp nahpiy hihta hintsakni; nu hin navote', put ahpiy hin yúkuñwu, noq, nu hihta suan yúkuñwu, ispi nu qa itunatyay hinhtiniqey tunatyawtat, pas nuy añq, távihqat Inay tunatyayat nu hinhtiniqey tunatyawtañwuniqu. ³¹ Kurs nu pay nāp nātuawi'taniq, ituawi hapi qa antsani. ³² Pay nuy hákiyiniqat pas suhka tuawi'ta; noq, nu navoti'taq, pam nuy suan tuawi'ta. ³³ Ura uma John aw hakimuy ayatota; noq, pam nuy súan tuawi'ta. ³⁴ Nikañw pay nu sinot nuy hin tuawiyat qa pas antsatañwu; noq, pi as uma ayo nõñakniqat öviy nu yan lavayhti. ³⁵ John pi as pas kopitsoki uwiwitaqa talni'taqat panta; noq, as uma put talniyat ep hahlayyaniqey hihsavo suhtaq'ewya. ³⁶ Nikañw pay John tuawiyat epnihqe himu pas pávannihqa nuy tuwi'ta. Itumala nuy Inay añq, taviwhqat mahtakna. Ina nuy hihta hinhtiniqey yúkuniqat öviy ayataq, nu put hapi tumalay'ta. ³⁷ Ina nuy añq, távihqa pas nāp nuy hákiyiniqat pañqawu: Uma pi qa hisat put tönayat nanapta, piw hin son'iwhqat aw yórikya. ³⁸ Noq, put lavayiat umuh'unañway qa aw tuyqawi'ta, öviy pi pam hapi añq, taviq, uma put aw qa tütuptsiwa. ³⁹ Uma tutuvenit ahpiy qatsit qa so'taqat tuway'yuñqey wūwantotaq, öviy put añ puritota; noq, pi pam nuy hákiyiniqat tuawi'ta. ⁴⁰ Noq, uma inumiye' qatsit makiwyaniqey qa nānawakna. ⁴¹ Nu sinmuy tayawinpiyamuy qa nāwakna. ⁴² Pi nu umumi navoti'taq, uma umuh'unañwpeq God aw qa unañway'yuñwa. ⁴³ Nu Inay tuñwniyat aw yankañw pituq, uma nuy qa kwusuya; pay ason hak pas nāp tuñwniy aw yankañw pituq, uma pay soon put qa kwusayani. ⁴⁴ Ya uma hin tütuptsiwani? Oviypi uma nānañq, tayawinpit tuñlay'kahkañw tayawinpit God-sa añq, nihqat qa tunatyawyuñwa. ⁴⁵ Uma umuh'unañwpeq qa pan wūwantotani: Pam Nay aw

itamuy qaantaqat ep tükopanani. Pay suhka umuy pantsakni, aw umuh-taqa'nañwa, Moses. ⁴⁶ Pi uma as Moses tütuptsiwe', soon nuy qa tütuptsiwani, pi pam nuy pēna. ⁴⁷ Nikañw kurs uma put pēniyat qa tütuptsiwe', ya uma hin ilavayiy tütuptsiwani?

6

Jesus Feeds the Five Thousand

(Mt 14.13-21; Mr 6.30-44; Lk 9.10-17)

¹ Iit atsve pu' Jesus Galileet ep wuhkovatuphat Tiberias yan piw tūnwantiwhqat ayoqwat yama. ² Noqw sinom qaan'ewakw hintaqam put añkya, pam tütuyyaqamuy amuhpa' kätatayhpiy tumaltaqw aw yórikyaqe òviy'o. ³ Noqw Jesus tsomomiq wupqe, put aw nánatuwnayaqamuy amumum pepeq qatuptu. ⁴ Noqw Jew-sinmuy tuiwiam Amutsva-Yūmosanihqat ep nōviwhqat aw hayiñwiwta. ⁵ Noqw Jesus kwuhpukqe, sinmuy qaan'ewakw hintaqamuy put aw ökiwtaqamuy amumi yórikqe, Philip aw pañqawu: Ya itam sen haqam tunöstuiyaqw ima nōnösani? ⁶ Noqw pay pam put aw hin hepqe òviy kita, pay pi as pam hinhtiniqey nāp navoti'taqe òviy'o. ⁷ Noqw Philip put aw pañqawu: Pay as pi kurs itam lõp sunat sivat akw põlavikit tuiye', itam nāto kurs hin pumuy sohsokmuy hiñsakw nopnayani. ⁸ Noqw suhka put aw nánatuwnaqa Andrew, it Simon Peter tupkoat, Jesus aw pañqawu: ⁹ Hak yep tiyohya tsivot sōhövosvölavikit nitkay'va, pu lõqmuy tsākw pākiwhtuyu; noqw ya pam sinmuy kaysiwhqamuy amumi hīmuu? ¹⁰ Noqw Jesus pañqawu: Uma sinmuy yesvanayani. Noqw pep a'nō tūsaqa; noqw òviy sinom pañ yesva, tsivot-sikip sōmorit pahsa'haqam tahtaqtu. ¹¹ Pu Jesus põlavikit ömahtaqe, put ep hihlayhtit, put aw nánatuwnayaqamuy amumi put oya; noqw puma añ yesqamuy amuhpa put o'ya, pu pākiwhtuy piwu, hihsa'haqam nānawaknaqat pahsaa. ¹² Noqw pumuy ööyaqw, pam put aw nánatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Uma yónoyhput akwsiñwqat tsovalayani, noqw qa himu hovalniwni. ¹³ Noqw òviy puma tsivot sōhövosvölavikit añqw yónoyhput nōnösaraqamuy akwsiñwpuyamuy tsovalayaqe, pakwt lõq sihkay'taqat tutsáysivut añ opomnaya. ¹⁴ Noqw Jesus kätatayhpit tumaltaqw, sinom aw yórikyaqe, pañqawu: Pay kurs pas antsa i' tāqa God lavay'ayaat tūwaqatsit aw pitúnika. ¹⁵ Noqw puma put awye', pas öqalay akw put moñwtapyaniqat Jesus māmatsqe pay nāla piw tsomot aqwahaqamii.

Jesus Walks on the Water

(Mt 14.22-33; Mr 6.45-52)

¹⁶ Noqw tapkiqw put aw nánatuwnayaqam wuhkovatuphat aw hanhqe, ¹⁷ Pākihut aqw yuñt pāvaqe Capernaum aqwya; noqw nuñwu qatālawvaqw, nāt Jesus qa pitu. ¹⁸ Noqw pumuy panwisq, a'nō hukvaqw pāhu a'nō hoñvanta. ¹⁹ Noqw òviy puma pāhut añqe' kwetstiwisqe payhp, sen nālöp tutskwatuwanit pahsavohaqami hoyóyoykuyaqw, Jesus pāvaqe waymakañw pākihut aw hayiñwna. Noqw pam panmaq, puma put tutwaqe pas tsātsawna. ²⁰ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Pay nūu, uma qa tsawiniwyuñwni. ²¹ Pahsat pu puma hahlayhtotiqe, put pākihut aqw panaya; noqw pahsat pay pākihu pumuy haqami hoyóyototaqat aqw pitu.

The People Seek Jesus

²² Noqw qavoñvaqw sinom wuhkovatuphat ayaqwat huruhtotiqam ura pay suhka pākihu pápiqniqw put u'naya; noqw ura Jesus aw nánatuwnayaqam put aqw yuñqw, pay ura Jesus pumuy qa amumum put aqw paki, noqw pay puma nanalt ahpiyya. ²³ Noqw pay pētu pākihu Tiberius añqwayaqam pañso öki,

ura Tutuyqawhqa haqam pölavikit ep hahlayhtit tünopnaqat pañsoo. ²⁴ Noqw sinom Jesus-nikañw pu put aw nánatuwnayaqamuy pep qa tutwaqe, pākihut añ yuñt, Jesus hepwisqe Capernaum ep öki.

Jesus the Bread of Life

²⁵ Nihqe puma wuhkovatuphat yupqöyveq put tutwaqe, aw pañqaqwa: Tutuqaynaqa, ya um hisat peqw pitu? ²⁶ Jesus lavayhtiqe pumuy amumi pañqawu: Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Uma kätutmalat aw yórikyaqey qa paniqw nuy hepnumya, pi uma pölavikit nōnōsaqe ööyaye öviy'ö. ²⁷ Uma nōsiwhqat pay súlawhtiñwuqat qa put öviy tumalay'yuñwni. Uma nōsiwhqat qatsit qaso'taqat aniwnaqat öviy tumalay'yuñwni; put hapi nu' Sinot Tiat umuy máqani. Pi Ina God öqalay akw nuy tuvoylata. ²⁸ Noqw puma put aw pañqaqwa: Noqw itam hihta tumalat hintsatske' God tayawnayani? ²⁹ Jesus lavayhtiqe amumi pañqawu: Uma hapi hakiy God añqw távihqat aw tütuptsiwe', yan God tayawnayani. ³⁰ Pahsat pu puma put aw pañqaqwa: Noqw ya um hihta akw put pantaqat itamumi mahtaknaqw itam aw yórikye' ümi tütuptsiwani? Um hihta tumalay'ta? ³¹ Itanam pi ura qayēsiwhpuve hihta mennat nōnova; öviy pi yan pey'ta: Pam öveqatsit añqw pumuy tunösmāqa, yan'i. ³² Pahsat pu Jesus pumuy amumi pañqawu: Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Qa Moses pút pölavikit öveqatsit añqw umuy maqa; noqw Ina hapi pas antsa pölavikit öveqatsit añqwnihqat umuy maqa. ³³ Pi öveqatsit añqw hawhqa hapi God añqw pölavikit anta, pam hapi sinmuy qatsit huylawu. ³⁴ Pahsat pu puma put aw pañqaqwa: Tutuyqawhqa, um okiw sutsep itamuy it pölavikit huylawni. ³⁵ Noqw Jesus amumi pañqawu: Nu hapi pölaviki hakiy qatsit máqañwuqa; inumi pítuhqa soon hisat tsōnmokni, pu inumi tuptsiwhqa soon hisat pānaqmokni. ³⁶ Noqw pi nu ura umumi pañqawu: Uma as inumi yórikyakahkañw qa tütuptsiwa. ³⁷ Sohsoyam Inay añqw inumi noiwyaqam inumiyani, noqw ason hak inuminiqw, soon nu put ayo tūvani. ³⁸ Nu qa nāp itunatyay hintsakniqe öveqatsit añqw hāwi, nu Inay nuy añqw távihqat tunatyayat hintsakniqe öviy'ö. ³⁹ Noqw i' hapi Inay nuy añqw távihqat tunatyaata: Nu sohsokmuy hakimuy put ahpiy inumi noiwyaqamuy qa hihtawat kwayht, nuhtuñk talōñvaqat ep pumuy ahoy tātaynani. ⁴⁰ Noqw i' hapi nuy añqw távihqat tunatyaata: Sohsoyam Tiyat aw yórikyakahkañw, put aw tütuptsiwaqam qatsit qaso'taqat makiwyani; noqw nu nuhtuñk talōñvaqat ep pumuy ahoy tātaynani. ⁴¹ Pahsat pu Jew-sinom put aw qayan unañway hiñqaqwa, pam pölaviki öveqatsit añqw hawhqeý ura pañqawhqa öviy'ö. ⁴² Nihqe puma pañqaqwa: Ya qa i' Jesus, it Joseph tiata? Itam put náyat-nikañw pu yuyat pumuy tuwi'yuñwa. Noqw ya hintaqw öviy pam öveqatsit añqw hawhqeý pañqawlawu? ⁴³ Noqw öviy Jesus lavayhtiqe amumi pañqawu: Uma qa nānahpa' qaán umuh'unañway hiñqaqwani. ⁴⁴ Pas Ina nuy añqw távihqa hakiy pan unañwtoynaqw, pam-sa inumini; noqw nu nuhtuñk talōñvaqat ep put ahoy tātaynani. ⁴⁵ Pi ura God lavay'aymuyatuy pēniyamuy añ yan pey'ta: Pu puma sohsoyam God añqw tutuqayyani, yan'i. Paniqw öviy sohsoyam Inay añqw nanaptakañw pu tūqayyaqam inumi ökiwta. ⁴⁶ Pay ka hak hisat Inay aw yórikqat nu qa pañqawu, hal i' hak God añqw pítuhqa, pam-sa Inay aw yóriki'ta. ⁴⁷ Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Inumi tuptsiwhqa hapi qatsit qaso'taqat pay makiway'ta. ⁴⁸ Nu hapi pölaviki sinmuy qatsit máqañwuqa. ⁴⁹ Pay as pi umanam qayēsiwhpuve hihta mennat nōnōsat, pay qa yēse. ⁵⁰ Nu hapi i' pölaviki öveqatsit añqw hawhqa, it pölavikit añqw nōsqa qa mokniqat öviy'ö. ⁵¹ Nu hapi taytaqa pölaviki öveqatsit añqw hāwi; it pölavikit añqw nōsqa sutsep qátuni. Noqw nu pölavikit lavayhtiqe itokoy pañqawu; put hapi nu

sinmuy amuñem távini, puma yesniqat òviy'ò. ⁵² Noq̄w òviy Jew-sinom put ep nāñwuy'yuñq̄e, pañq̄aq̄wa: Ya sen i' hin itamuy tokoy nopnani? ⁵³ Pahsat pu Jesus amumi pañq̄awu: Pas antsa, pas antsa nu umumi pañq̄awni: Pas uma Sinot Tiyat tokoyat qa nōñōsakañw, pu put uñwáyat qa hikwye' uma umuh'unañwpeq q̄atsit ñastayani. ⁵⁴ Itokoy tūmoytakañw, pu iuñway hīhikwqa hapi q̄atsit qa so'taqat pay himuy'ta, noq̄w nu nuhtuñk talōñvaqat ep put ahoy tātaynani. ⁵⁵ Pi itoko pas antsa nōsiwhqa, pu iuñwa pas antsa hīhikwaqa. ⁵⁶ Itokoy tūmoytakañw pu iuñway hīhikwqa inuhpe q̄atu; noq̄w nu put ep q̄atu. ⁵⁷ Pi Ina q̄átuhqa nuy añq̄w tavi; noq̄w nu put ahpiy q̄atu; noq̄w pay pan hapi hak nuy tūmoytaqa nuy akw q̄átuni. ⁵⁸ I' hapi pám himu pōlaviki òveqatsit añq̄w hāwi; pam it mennat umunamuy amuhpiy nōsiwhqat qa panta; ura puma put añq̄w nōñōsat, pay qa sutsep yēse. It pōlavikit añq̄w nōsq̄a hapi pas sutsep q̄átuni. ⁵⁹ Pam Capernaum ep tsotsvalkive sinmuy tutuq̄aynakañw, yan lavayhti.

The Words of Eternal Life

⁶⁰ Noq̄w òviy kaysiwhqam put aw nánatuwnayaqam it nanaptaqe pañq̄aq̄wa: Pam hihta pas nuhtsel'ewakw itamuy tutuq̄ayna; ya sen hak añ kuytani? kitota. ⁶¹ Noq̄w put aw nánatuwnayaqam it ep qaan'unañway hiñq̄aq̄waq̄w, Jesus unañwpeq navoti'taqe, amumi pañq̄awu: Ya i' umumi qalomátöqti? ⁶² Noq̄w tis kurs ka nu Sinot Tiat òveqatsit ep q̄átuñwuq̄ey aq̄w wuptoq̄w, uma aw yórikye', pahsat uma hin wūwayani? ⁶³ Pi Hikwsi hapi hakiy taytoynañwu; hakiy tokoat qa hihta ápiniñwu; nu umumi hihta lavayhtiqlw, pam pantaqa hikwsit añq̄wnihq̄e sinmuy q̄atsihuylawu. ⁶⁴ Noq̄w pi uma haq̄awat qa tūtuq̄tsiwa. Pi hakim put aw qa tuq̄tsiwni'yuñq̄at Jesus pay navoti'ta, pu hak momñwituy amumi put mātapiñq̄ata. Pam sinmuy tutuq̄aynativaq̄ey añq̄aq̄w pūvut sohsok navoti'ta. ⁶⁵ Pahsat pu pam pañq̄awu: Paniq̄w hapi òviy nu ura umumi pañq̄awu: Pas Ina hakiy qa pan unañwtoynaq̄w, soon pam hak inumini. ⁶⁶ Yantaq̄at atsve put aw nánatuwnayamuy amuñaq̄w wūhaq̄niñq̄am put mātatve; nihq̄e pāpu qa amum hinnumya. ⁶⁷ Noq̄w pahsat pu Jesus imuy pakwt lōq̄ sihkay'taq̄amuy amumi pañq̄awu: Noq̄w ya uma nuhtum inuñaq̄w ahpiyyani? ⁶⁸ Noq̄w pahsat pu Simon Peter lavayhtiqlw pañq̄awu: Tutuyq̄awhqa, noq̄w itam hakiy awyani? Pi um pi lavayit q̄atsit q̄aso'taqat aniwnaq̄at lalvaya. ⁶⁹ Noq̄w pay itam tūtuq̄tsiwaq̄e, um pas pam hak Christ God q̄átuhq̄at Tíatniñq̄at q̄apēvewnaya. ⁷⁰ Noq̄w Jesus amumi pañq̄awu: Ya nu umuy pakwt lōq̄ sihkay'taq̄amuy qa namorsta? Noq̄w uma haq̄awa Nukpanat akw tuyq̄awiwta. ⁷¹ Pam hakiy Simon tiyat Judas Iscariot pañq̄awu. Pam hapi as imuy pakwt lōq̄ sihkay'taq̄amuy amumum tōnawkañw Jesus momñwituy amumi mātapiñiq̄w òviy'ò.

7

Jesus and His Brothers

¹ Yantaq̄at atsve pu' Jesus Galileet ep hinnuma, Jew-sinmuy put nīnayaniq̄ey tunatyawyuñq̄w, òviy pam Judeat ep qa hinnumniq̄ee. ² Noq̄w Jew-sinom hisat nanalt talōñvaqat añ kihsit añ yesñwuq̄at aw pituto. ³ Noq̄w òviy Jesus tupkomat put aw pañq̄aq̄wa: Yupa, Judeat aq̄w'a, noq̄w ūmi nánatuwnayaqam uñ hihta hintsakq̄at aw nuhtum tāyuñwni. ⁴ Qa haq̄ pi hak nātuwiwniq̄ey nāwaknaqa nanauyve tumalay'tañwu. Kurs um pas antsa iit hintsake', um nuhtumi nāmahtaknani. ⁵ Hikis pi put tupkomat put aw qa tuq̄tsiwni'yuñq̄e òviy yan aw lavayhtoti. ⁶ Pahsat pu Jesus pumuy amumi pañq̄awu: Pay nāt

ituwaniy aw qa pitu; nawus pi umuhtuwaniy aw sutsep pitsíwta. ⁷ Pay yep qatsit tunatyayat an hinwisqam soon qa umumi unañway'yuñwni; inumi pi qayan unañway'yuñwa, puma qalomáhintsatskaqat nu pañqawlawhq òviy'ò. ⁸ Pay pi uma nòviwhqat aqwyani, nu' pay nāt qa aqwni, nāt ituwaniy aw qa pas pas pitu. ⁹ Yan pam pumuy amumi lavayhtit, pay hāk Galileet ep huruhti.

Jesus at the Feast of Tabernacles

¹⁰ Nikañw ason put tupkomat pas aqwyaqw, pahsat pu pam tuwat nòviwhqat aqw'a, nikañw pay qa nuhtumnit pay hihin nanauyvee. ¹¹ Noqw òviy Jew-sinom nòviwhqat epeq put hepnumyaqe pañqaqwa: Ya pam háqamo? ¹² Noqw sinom put hihin lavayta; noqw haqawat pañqaqwa: Pas as pam lolma; noqw pētu pañqaqwa: Qae, pam nuhtumi yēlawu. ¹³ Noqw pay puma nanayuve put lavayta, puma Jew-sinmuy mamqasyaqe òviy'ò. ¹⁴ Noqw nòviwhqat nālōs talōñni'maqw, Jesus God kīyat awnihqe, pep sinmuy tutuqayna. ¹⁵ Noqw Jew-sinom kātayyuñqe pañqaqwa: Ya i' qa tutuqayñwunikañw hin tutuvenit tuwi'ta? ¹⁶ Noqw Jesus lavayhtiqe pumuy amumi pañqawu: Pay itutuqayhpi qa inuhpiy'ò, pam nuy añqw távihqat ahpiy'ò. ¹⁷ Put tunatyayat hinmaniqey tunatyawtaqa itutuqayhpiy háqaqwnihqat māmatsni, sen pam God añqwnihqata, sen pay nu nāp nahpiy yuaataqata. ¹⁸ Kurs nu nāyuaate', ka nu tayawniwniqey tuñlay'tani; nikañw kurs nu Inay nuy añqw távihqat tayawniwniqat tunatyawte', pahsat pu nu pas soon atsātani, noqw himu qasuantaga inuhpe sūlawni. ¹⁹ Puyaw umuy hin hinwisniqat Moses umumi qa tutapta? Noqw uma qa haqawa put tutavoyat an hinma. Uma pi nuy nīnayaniqey anyuñwa. ²⁰ Noqw sinom lavayhtotiqe aw pañqaqwa: Kurs um nukpanhikwsit akw tuyqawiwta. Ya hak un nīnaniqey anta? ²¹ Jesus amumi pañqawa: Ura nu sūs nasuñwintalōñnit ep hihta tumaltaqw, uma sohsoyam kātayyuñwa. ²² Pu òviy pi piw tiyohya poñotkiwmantaniqat Moses umumi tutapta. (Pam qa Moses ahpiy panta, pas itanamuy amuhpiy pan yukiwta.) Noqw uma nasuñwintalōñnit ep hakiy poñotkuyanwu. ²³ Noqw uma Moses tutavoyat anhtotiniqey nānawaknaqe, nasuñwintalōñnit ep hakiy poñotkuyanik pantsatsnañwu. Noqw kurs uma pantotiniq, uma hinoqw inumi tu'qawyuñwa, nu nasuñwintalōñnit ep hakiy qalapsinaq'ò? ²⁴ Uma pay hihta hin son'iwhqat pan put hin yukunayañwu, as uma pam hin pas antsa hintaqat pan put yukunayanikahkañwo.

Is He the Messiah?

²⁵ Pahsat pu haqawat Jerusalem ep ki'yuñqam pañqaqwa: Ya puma qa it nīnayaniqey tunatyawyuñwa? ²⁶ Noqw meh, pam qa tuhtuskañw yuaataqw, puma aw qa hiñqaqwa. Ya sen momñwit pay it Christnihqat suyan navoti'yuñwa? ²⁷ Qae. Pi itam it tāqat háqaqwniqw navoti'yuñwa; noqw pi Christ pituqw, qa hak put haqaqw pituqw navoti'tani. ²⁸ Pahsat pu Jesus God kīyat ep sinmuy tutuqaynakañw, kēew pañqawu: Uma nuy tuwi'yuñwa, pu nuy háqaqwnihqat navoti'yuñwa. Noqw nu' hapi qa nāp itunatyay pitu. Pi i' hak pas antsanihqa nuy añqw tavi. Noqw put hakiy uma qa tuwi'yuñwa. ²⁹ Noqw nu' pi put tuwi'ta; pi nu' put añqw pítuhqee; noqw pam nuy añqw tavi. ³⁰ Pahsat puma as put nuayaniqey anhtoti. Noqw pay qa hak aw may'ta, nāt tuwaniyat aw qa pituqw òviy'ò. ³¹ Noqw pay sinmuy amuñaqw kaysiwhqam put aw tūtuptionsiwaqe pañqaqwa: Ya sen Christ hisat pite', it tāqat tutmalayat epnihqe pas pavan kāhintsakni?

Guards Are Sent to Arrest Jesus

³² Noqw yaw sinom nānahpa' nauyhiñqawaqat Pharisee-sinom nanaptaqe, God awwat mohpeq momñwituy amumum hoñviaymuy put aw hōnaya, put nuayaniqat ōviy'o. ³³ Pahsat pu Jesus pumuy amumi pañqawu: Pay nāt nu hihsavo umumum yantat, nuy añqw távihqat awni. ³⁴ Noqw uma as nuy hepyat, soon nuy tutwani; pu nuy haqaminiqw uma kurs hin pañsoyani. ³⁵ Pahsat pu Jew-sinom nānami pañqawa: Ya sen i' haqamini? Ya hintaqw itam kurs hin put tutwani? Ya sen pam pay qa-Jew-sinmuy amuhpa' itahsinmuy ahtsawaliwtaqamuy amuminen, qa-Jew-sinmuy tutuqaynani? ³⁶ Ya sen hiñqawhqe pañqawu: Uma as nuy hepyanikahkañw, soon nuy tutwani; pu piw nuy haqaminiqw uma kurs hin pañsoyani, kita?

Streams of Living Water

³⁷ Noqw nōviwhqat ep nuhtuñk wukotalōñvaqat ep Jesus wunuptut, pas kēew pañqawu: Pānaqmokiwtaqa inuminen hikwni. ³⁸ Inumi tuptsiwni'taqat ahsonñaqw kūyi taytaqa munvamantani; tutuvenit hin lavayhtiqtat pan'i, pam kita. ³⁹ Pam yan lavayhtiqtat it Hikwsit pañqawu, put hapi hakim Jesus aw tuptsiwyaqam ason makiwyani. Qahováriwtaqa Hikwsi nāt nuhtumi qa noiwa, nāt Jesus qa pas pas hímuniwhtiqtat ōviy'o.

Division among the People

⁴⁰ Noqw ōviy kaysiwhqam sinom it yan lavayit nanaptaqe pañqawa: Pay kurs pas antsa i' hapi God lavay'ayaat pas pávannihqa. ⁴¹ Noqw pētu pañqawa: Pay i' pas pam Christ. Noqw haqawat pañqawa: Ya Christ yaw Galileet añqw yámakni? ⁴² Puyaw tutuveni qa pan lalvaya: Ura Christ David ahpiy aniwhitini, pu Bethlehem kitsókit añqw yámakni, ura David haqam qātuñwuqat añqö'? ⁴³ Noqw ōviy sinom Jesus ep nātsiki. ⁴⁴ Noqw haqawat as put nuayaniqey nānawaknaqw, pay qa hak put aw may'ta.

The Unbelief of the Jewish Leaders

⁴⁵ Pahsat pu ima hoñvia'yat God awwat mohpeq momñwituy amumi-nikañw, pu Pharisee-sinmuy amumi ōkiqw, puma pumuy amumi pañqawa: Ya uma hinoqw qa wikvaya? ⁴⁶ Noqw hoñvia'yat pañqawa: Pas qa hak tāqa hisat it tāqat an yuaata. ⁴⁷ Pahsat pu Pharisee-sinom pumuy amumi pañqawa: Noqw ya uma nuhtum ūnatoti? ⁴⁸ Ya hakim momñwituy sen Pharisee-sinmuy amuñaqw put aw tūtuptsiwa? ⁴⁹ Ima sōqavuñwsinom tutavot qa tuwi'yuñqam pi pay qalolmat makiway'yuñwa. ⁵⁰ Noqw Nicodemus, ura Jesus aw mihikq pítuhqa, pumuy amumum sinoiwtāqa amumi pañqawu: ⁵¹ Hakim nāt hakiy aw qa tūqayyuñwt, pu put hihta hinhtiqtat nāt qa nanaptat, pay eñem hin yukuyamantaniqtat ya itahtutavo pan yukiwta? ⁵² Noqw puma lavayhtotiqtat put aw pañqawa: Noqw ya um piw Galileet añqw sino? Tutuvenit añ pupre', um navotni, qa hak God lavay'ayaat Galileet añqw yámakni. ⁵³ Noqw sohsoyam nanap kiy añqe'ya.

8

The Woman Caught in Adultery

¹ Noqw Jesus tsomot Olivet yan mātsiwhqat aw'i. ² Pu suits talavay pam piw God kiyat aw paki, noqw sinom sohsoyam put aw ōkiqw, pam qatuptuqe pumuy tutuqayna. ³ Noqw tutavot tutuqaynayaqam Pharisee-sinmuy amumum hakiy wuhtit qa nāp himuy amum hintsakkañw núansaniwhqat put aw wikvaya; nihqe puma put nāsave taviyat, ⁴ Jesus aw pañqawa: I' wuhti qa nāp himuy amum hintsakkañw núansaniwa, nāt pas hintsakkañwo. ⁵ Noqw Moses hapi tutavot ep itamuy pas ayataqe, hakim hakiy pan hintsakqat tatatupninayaniqtat pañqawu. Noqw uñniqw hintani? ⁶ Pay puma Jesus aw hin

hepyaqe, aw put hihta nēveltoynayaniqey ōviy yan lavayhtoti. Noqw pay Jesus motoltit, malatsiy akw tutskwava penta, suhpan qa navotqey pan'i. ⁷Noqw ōviy puma put pas tūviñlalwaqw, pam kwuhpukqe amumi pañqawu: Pay pi haqawa umuñaqw pas qa hihtakw hintaqa put mohti owat aw tūvani, kitat, ⁸Pu piw motoltiqe, tutskwava penta. ⁹Noqw nanaptaqam qaanhinwisqey unañwpeq sunvoti'kahkañw, nānap pañqw nōñantiva, suswukoqw añqw hoyoyokuyakañw nuhtuñknihqat aqw pahsavoo, noqw Jesus wuhtit nāsawe wūnuhqat amum nāla akwsinwu. ¹⁰Noqw Jesus kwuhpukqe, pay wuhtit nāla epniqw, pam put aw pañqawu: Wuhti, ya uñ hihta nēveltoynayaqam haqamiya? Ya qa hak uñ mokniqat uñem hin yuku? ¹¹Noqw pam put aw pañqawu: Pay qa hak'i, Tutuyqawhqa. Noqw Jesus aw pañqawu: Pay nu piw uñem qa pan yuku; um ahpiynen, pāpu qaanqatsit qe'ni.

Jesus the Light of the World

¹²Pahsat pu Jesus piw pumu amumi pañqawu: Nu hapi sinmuy amumi tāla; inuñk hinmaqa qatalpuva soon hinmani; pam qatsit aw tālat añ hinmani. ¹³Noqw ōviy Pharisee-sinom put aw pañqawu: Um nātuawi'ta; uhtuawi qa súanta. ¹⁴Jesus lavayhtiqe amumi pañqawu: Pay as pi nu nāp nātuawi'taqw, pay ituawi súanta; pi nu haqaww pítukañw pu haqaminiqey navoti'ta. Noqw uma pi nuy haqaww pítuhqat, pu nuy haqaminiqat qa navoti'yuñwa. ¹⁵Uma pay sinmuy amún hihta hin yukuyañwu, nu qa hakiy eñem hin yuyku. ¹⁶Pu nāmahin pi as kurs nu hakiy eñem hin yuke', nu suan yúkuñwu, pi nu qa nālaa, Inay nuy añqw távihqa inumuma. ¹⁷Noqw ura kurs pi löyöm hihta tuawi'taqw, tuawiam súantañwuqat umuhtutavoy añ pan pey'ta. ¹⁸Noqw nu suhka nātuawi'ta, noqw pu Ina nuy añqw távihqat nuy hákiyinihqat tuawi'ta. ¹⁹Pahsat pu puma put aw pañqawu: Noqw una háqamo? Noqw Jesus amumi pañqawu: Uma itamuy qa tuwi'yuñwa-nūyu, pu Inayu; pi as uma nuy tuwi'yuñwe', soon piw Inay qa tuwi'yuñw. ²⁰Yan Jesus sivatatañpit ep yuaayku, God kiyat ep sinmuy tutuqaynakañwo; noqw qa hak put aw may'ta, nāt tuwaniyat aw qa pituqw ōviy'o.

You Cannot Go Where I Am Going

²¹Pahsat pu Jesus piw amumi pañqawu: Nu ahpiyni; noqw uma as nuy hepyani, nikañw uma umuhqaanhtipuy añ hinwiskahkañw so'ni. Nuy haqaminiqat uma kurs hin pañsoyani. ²²Pahsat pu Jew-sinom pañqawu: Ya pam hinoqw itam kurs hin put haqaminiqat pañsoyaniqat pañqawu? Ya sen pam nāninani? kitota. ²³Pu pam amumi pañqawu: Uma yañqw tūwaqatsit añqwy; nu ōñaq'ö; uma yep qatsit ahpiyya, nu qa yep qatsit ahpiy'o. ²⁴Paniqw hapi ōviy nu umumi pañqawu: Uma umuhqaanhtipuy añ hinwiskahkañw so'ni; pi uma nuy hakniqey pañqawhqa qa tütuptsiwe', uma umuhqaanhtipuy añ hinwiskahkañw so'ni. ²⁵Pahsat pu puma put aw pañqawu: Ya um hak hímuu? Noqw Jesus amumi pañqawu: Pay nu ura mohtihq umuy put āawna. ²⁶Nu as nihtiwhtaqaat hihta ep umuy hin lavayhtini, pu umumiq hiñqawni; noqw i' hak nuy añqw távihqa pas qa atsa; noqw nu put añqw hihta navotqey nuhtumi yuaata. ²⁷Pam pumuy amumi Nay lavayhtiqat puma qa māmatsya. ²⁸Pahsat pu Jesus amumi pañqawu: Ason uma nuy Sinot Tiyat nahoyehtsit ep hahye', pep pu' uma nuy hákiyinihqat nanaptani, pu nu qa nāp nahpiy hihta hintsakqata; Ina inumi hin tutaptaqat nu pan hintsaki. ²⁹Pu nuy añqw távihqa inumuma. Ina nuy qa naltavi, nu yūmosa unañwve hinmaqwe ōviy'o. ³⁰Yan pam lavayhtiqw, kaysiwhqam put aw tütuptsiwa.

Free Men and Slaves

³¹ Pahsat pu Jesus Jew-sinmuy put aw tūtuptionsiqamuy amumi pañqawu: Uma ilavayiy añ hinwise', pep pu' uma pas antsa inumi nánatuwnayaqamyani. ³² Nen uma navotit pas antsanihqat tuwi'yuñwni, noqw pam navoti umuy qenivo óyani. ³³ Puma lavayhtotiqe put aw pañqawa: Itam Abraham tímatu; nihqe itam qa hisat hakiy aw tūwik'iwyuñwa; noqw hintaqw òviy itam qenive oyiwyuñwniqat um pañqawu? ³⁴ Jesus lavayhtiqe amumi pañqawu: Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Qaantsakqa hapi qaanhtiput aw tūwikiniñwu. ³⁵ Noqw tūwiki pi qa sutsep kīve ki'tañwu, pi ki'taqat tiat pep pas sutsep ki'tañwu. ³⁶ Noqw òviy kurs Tiat umuy qenivo oyaqw, uma hapi pas antsa qeniveyani. ³⁷ Pas as pi uma Abraham tímatniqw nu navoti'ta; noqw pi uma nuy nīnayaniqey tunatyawyuñwa, ilavayi umuh'unañwpeq qa haqam qeni'taqw òviy'o. ³⁸ Pi nu Inay amum qátuhqe, hihta aw yórikqey umumi yuaata; noqw pu uma umunay amum yeskañw pam hihta hintsakqat uma aw yórikyaqey put tuwat hintsatska. ³⁹ Puma lavayhtotiqe aw pañqawa: Abraham itanaa. Jesus amumi pañqawu: Pi as uma Abraham tímatnen, soon qa Abraham hintsakpiyat hintsatskani. ⁴⁰ Noqw uma soq tuwat nuy nīnayaniqey tunatyawyuñwa, ispi nu God añqw lavayit pas antsanihqat navotqey umuy āawnaq'ó. Abraham pi qa pan hinhti. ⁴¹ Uma umunay hintsakpiyat hintsatska. Pahsat pu pumuy put aw pañqawa: Itam qa tuskapqatsit ahpiy tihtiwyá, itam sūkw nay'yuñwa, it God. ⁴² Noqw Jesus amumi pañqawu: Pi as God umunayniqw soon uma inumi qa unañway'yuñwni, pi nu God añqw yámakqe put añqw pitu; pi nu qa nāp itunatyay añq'ó; pi God nuy añqw tavi. ⁴³ Ya uma hinoqw ilavayiy qa māmatsya? Ispi kurs hin uma ilavayiy aw tuqayvastotaniqee. ⁴⁴ Uma umunay Nukpanat ahpiy aniwhti, nihqe uma umunay tunatyayat hintsatskaniqey nānawakna. Pam yayhniwhqat añqaw tuqwyanta; himu pas antsanihqa put ep súlawniqw, òviy pam antsanihqat ep qa huruhti; pam atsáte', nāp himuy lavayhtiñwu; pam a'nō átsanihqee, pas atsat aaniwnaqa. ⁴⁵ Noqw pay soq pi nu umumi pas qa atsat lavayhtiqw, òviy uma nuy qa tūtuptionsiwa. ⁴⁶ Haqawa uma nuy hihta ep qaanhtiqat pas súañqawni? Noqw kurs nu pas qa atsat umumi lavayhtiqw, ya hinoqw uma nuy qa tūtuptionsiwa? ⁴⁷ God ahpiynihqa God lavayiyat navotñwu', noqw paniqw òviy uma put qa nanapta, uma qa God ahpiy aniwhtiqe òviy'o.

Jesus and Abraham

⁴⁸ Pahsat pu Jew-sinom lavayhtotiqe put aw pañqawa: Noqw pay itam súañqawqae, um Samariat añqw sínonihqe nukpanhikwsit akw tuyqawiwtaqat pañqawa. ⁴⁹ Noqw Jesus lavayhtiqe amumi pañqawu: Nu qa nukpanhikwsit akw tuyqawiwta; nu Inay kaptsi'taqw uma nuy qa kaptsi'yuñwa. ⁵⁰ Pu nu inumi kātayyuñwniqat qa tunatyawta; pay ason pas suhka put tunatyawta; nihqe pam itamuhtsave hinwat yúkuni. ⁵¹ Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Ilavayiy an hinmaqa soon mokiwuy ep pítuni. ⁵² Pahsat pu Jew-sinom put aw pañqawa: Pu' hapi itam pas suyan nanaptaqw um nukpanhikwsit akw tuyqawiwta. Abraham mōki; pu God lavay'aymat piw soa; noqw um piw nāt pañqawu: Ilavayiy an hinmaqa soon mokiwuy ep pítuni. ⁵³ Ya um itanay Abraham epnihqe hak pas pávani? Pam pi pay qa qatu; pu God lavay'aymat piw qa yēse. Ya um hak hímuniqey nāmi wūwanta? ⁵⁴ Noqw Jesus lavayhtiqe pañqawu: Kurs nu pay nāp nātsokananiqw pay pam qa hihta hihkay'tani; noqw pi Ina nuy tsokanañwu; noqw uma put aw yanyuñqey pañqawa. ⁵⁵ Noqw pi uma put qa tuwi'yuñwa; noqw nu put tuwi'ta; nihqe òviy kurs nu put qa tuwi'taqey pañqawe', nu umún átsani; noqw

pi nu put tuwi'taqe, put lavayiyat an hinma. ⁵⁶ Umuna Abraham iqatsiy aw yórikniqey put ep hahlayi; nihqe pam aw yórikqe hahlayhti. ⁵⁷ Pahsat pu Jew-sinom put aw pañqawu: Um nāt qa lōp sunat pakwt sihkay'taqat yahsañwni'kañw, ya pay um Abraham aw yori? ⁵⁸ Jesus amumi pañqawu: Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawu: Nāt Abraham qa háqamniqw pay nu qatu, kita. ⁵⁹ Pahsat pu puma put tatatupyaniqe o'wat ömahtota; noqw pay Jesus nauyhtaqe God kiyat añqw yámakqe pumuy amuhsonñaqw hinmakañw pañqw ahpiy'o.

9

Jesus Heals a Man Born Blind

¹ Noqw Jesus haqaminikañw, hakiy tāqat pas tihtiwhqey añqaw qapostalqat aw tātai. ² Noqw Jesus aw nánatuwnayaqam put tūviñtotaqe aw pañqawu: Tutuqaynaqa, ya hakiy qaanhtiqw, öviy i' qapostalkañw tihtiwa, sen ii, sen náata, sen yúata? ³ Noqw Jesus pañqawu: Pay i' qa hakiy qaanhtipuyat ep pankañw tihtiwa, qa nāp qaanhtiqey ep'e, pu qa nay, yuy qaanhtipuyamuy ep'e; pi pay God tumalaat put ep mātaktiniqw öviy pam pankañw tihtiwa. ⁴ Nāt tälö'niqw nu soon nuy añqw távihqat tumalayay qa tumalay'tani; taq mihikq soon hak tumalay'tañwu. ⁵ Nu nāt tūwaqatsit ep hinnumqe nu hapi sinmuy amumi tāla. ⁶ Yan pam lavayhtit, tutskwami töhakqe, tutsvalay akw tsöqataqe, put qapostalqat pōsiyat añhqe lelwi; ⁷ Nit put aw pañqawu: Yupa, nen um patuphat Siloam aqw posimavaqtani, kita. (Siloam hōniwa, i'nihqe pam'i.) Noqw öviy pam awnihqe, aqw posimavaqtaqe, tālat taykañw ahoy pitu. ⁸ Noqw öviy kisañwamat-niqw pu haqawat put qapostalñwuniqw aw yorstotaqam pañqawu: Ya qa i' haqam qátukañw hihta tuñlay'tañwuqa? ⁹ Noqw haqawat pañqawu: Pay i' pam'i; noqw pētū pañqawu: Pay i' put an sóniwa. Noqw pam tāqa pañqawu: Pay nu' pam'i. ¹⁰ Noqw öviy puma put tūviñtotaqe aw pañqawu: Noqw uhposi hin tālawva? ¹¹ Noqw pam lavayhtiqe pañqawu: Pay hak tāqa Jesus yan māsiwhqa tsöqataqe, ivosvage put lelwit, inumi pañqawu: Um patuphat Siloam awnen, aqw posimavaqtani; noqw öviy nu awnihqe posimavaqtaqe, ivosiy tālawna. ¹² Pahsat puma put aw pañqawu: Noqw pam hak háqamo? Noqw pam pañqawu: Piyi.

The Pharisees Investigate the Healing

¹³ Pahsat pu puma qapostalñwuwat Pharisee-sinmuy amumi wikya. ¹⁴ Noqw piw nasuñwintalōñnit ep Jesus tsöqataqe put pōsiyat tālawna. ¹⁵ Pahsat pu Pharisee-sinom pam hin pōsiy tālawnaqat tuwat put tūviñtota. Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Pam ivosiy añhqe tsöqat lelwi; noqw nu posimavaqtaqe, ivosiy tālawna. ¹⁶ Pahsat pu öviy haqawat Pharisee-sinom pañqawu: Pay pi i' tāqa qa pas God añq'ö, öviy pi nasuñwintalōñnit qa kaptsi'ta. Noqw pētū pañqawu: Pas soon hak qaanhinmakañw yanhaqam kätutmalat hintsakni. Noqw yan puma nātsiki. ¹⁷ Pahsat pu puma qapostalñwuwat aw piw pañqawu: Ya uhposiy tālawnaqa unniqw hak hímuu? Noqw pam amumi pañqawu: Pam God lavay'ayaata. ¹⁸ Noqw as qapostalñwuwat pōsiy tālawnaqat Jew-sinom qa tütuptsiwa. Noqw öviy puma put nayat yuyat enañ wánwayyaqe, ¹⁹ Tūviñtotaqe amumi pañqawu: Ya pas pay i' umuhti qapostalkañw tihtiwhqat uma pañqawlawu? Noqw pam pantañwunikañw hin pu' tālat tayta? ²⁰ Noqw put naat yuyat amum lavayhtiqe amumi pañqawu: Pay pi i' pas itahtinihqat itam navoti'ta, pu i' qapostalkañw tihtiwhqata. ²¹ Nikañw hin pi pam pu' tālat taytaqw itam qa navoti'ta; piw hak put pōsiyat tālawnaqat itam qa navoti'ta; pi wūyoq'a; uma tūviñtotani; pam pi nēnem

hin lavayhtini. ²² Put naat yuyat amum Jew-sinmuy mamqasqe òviy yan lavayhti; yaw kurs hak Jesus pas Christ-nihqat pañqawhq, Jew-sinom aw tònawtaqamuy añqw put ayo tūvayaniqey pasiwni'yuñqw òviy'ò. ²³ Paniqw òviy puma pañqawu: Pay wūyoq'a, uma tūviñtotani, kita. ²⁴ Pahsat pu piw òviy puma qapostalñwuqat wáñwayyaqe aw pañqawu: Um God pas hihtatani; itam navoti'yuñqw, i' tāqa qaanhinma. ²⁵ Noqw pam lavayhtiqe pañqawu: Pay ka pi as sen pam qaánhinma, sen pay qa panmaq, nu put qa navoti'ta; pay it-sa pi pas sūkw nu suyan navoti'ta, nu as ura qapostalñwu, nikañw nu pu' tālat tayta. ²⁶ Pahsat pu puma piw put aw pañqawu: Ya pam uñ hintsana? Hin pam uhposiy tālawna? ²⁷ Noqw pam lavayhtiqe amumi pañqawu: Pay pi nu umuy āawnaqw uma qa nanapta. Ya uma hinoqw pas pu' piw put nanaptaniqey nānawakna? Ya uma tuwat put aw tutuqayyaniqe òviy'ò? ²⁸ Pahsat pu puma pas tutsiw'unañway hiñqawuqat put aw pañqawu: Um pi put aw tutuqayi, itam pi Moses aw tutuqayya. ²⁹ God pi pas suyan Moses aw yuaaykuqat itam navoti'yuñwa; i' pi pay hak tuwat háqaq'ò. ³⁰ Noqw tāqa lavayhtiqe amumi pañqawu: Is uti pas as uma put háqawniqw qa navoti'yuñqw, piw pam ivosiy tālawna. ³¹ Noqw pi itam navoti'yuñqw God qaanhinwisqamuy lavayiyamuy qa navotñwu; pi hak haqam God kaptsi'kañw tunatyayat hinmaq put pam navotñwu. ³² Hisat qatsit yayhniwhqat añqaw qa hak haqam hakiy qapostalkañw tihtiwhqat posiyat tālawniqat itam navoti'yuñwa. ³³ Pi as i' tāqa qa God añqwen soon hihta hintsakni. ³⁴ Puma lavayhtotiqe aw pañqawu: Pas as um qaanhitiput añ tihtiwkañw, ya pas piw um itamuy tutuqayna? kitotaqe put pañqw ayo tūvaya.

Spiritual Blindness

³⁵ Noqw yaw put tūvayaqat Jesus navotqe put tūwahqe aw pañqawu: Ya um God Tiyat aw tuptsiwni'ta? ³⁶ Noqw pam lavayhtiqe aw pañqawu: Ya pam hak'i, tāqa? Nu hakiy aw tuptsiwni? ³⁷ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay um aw yori; noqw pam hapi ūmi yuaata. ³⁸ Noqw pam pañqawu: Tutuyqawhqa, nu tuptsiwa; pam kitat put aw naokiwhta. ³⁹ Noqw Jesus pañqawu: Nu hapi yep hin hintaniqat òviy pew tūwaqatsit aw pitu, ima añ qa tayyuñqam pōsiy tālawnayaniqat òviy'ò, pu añ tālat tayyuñqam pōsiy qatālawnayaniqat òviy'ò. ⁴⁰ Noqw haqawat Pharisee-sinom put ámumyaqam ïit nanaptaqe put aw pañqawu: Noqw itam piw qapostalya? ⁴¹ Noqw Jesus amumi pañqawu: Pay pi as uma qapostalye', soon qaanhitiput hinyuñwani; noqw pi uma postalyaqey kitotaqw, òviy umuhqaanhtipu umuhpe hūsti.

10

The Parable of the Sheepfold

¹ Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawu: Hak qa hōtsíwhpa kanelkimi pakit, pay nāp haqe' aqw pákihqa hapi uyiñwuniñwu, pu hakiy hihta tusoqnawhkiñwaniñwu. ² Hōtsíwhpa pákihqa hapi kanelmuy tumalay'taqaniñwu. ³ Noqw hōtsíwat aw tunatyawtaqa put aw hōtañwu, noqw kanēlom tōnayat nanaptañwu; noqw pam pumuy tūñwniyamuy akw wáñwaylawñwu, nen pumuy pañqw haqami tsamñwu. ⁴ Pu pam pokmuy nōñakne' amupyeve hinmañwu; noqw kanēlom tōnayat tuwi'yuñqe òviy put añkyañwu. ⁵ Nikañw puma a'lōñtuy tōnayamuy qa tuwi'yuñqe òviy hakiy alōñöt qa añkyat, tuwat soq put apyeve watqañwu. ⁶ Yan Jesus tūwutsit añ pumuy amumi hihta mahtakna; noqw puma put hihta lavayhtiqat qa māmatsya.

Jesus the Good Shepherd

⁷ Pahsat pu Jesus piw amumi pañqawu: Nu hapi kanelkimi q hötsíwat anta. ⁸ Inupyeve mohti ökihqam sohsoyam uuyiñwtu, pu hihta tñawhki lalwaqamu; noqw ikanelvohkom pumuy amumi qa tñqayyuñwa. ⁹ Nu hapi hötsíwa; inuhpa' páki hqa hapi ayo yámakni, nen aw papkikañw pu piw añqw yay-makañw nōsiwhqey tuway'numni. ¹⁰ Pi uyiñwu ūuyniksa pítuñwu, pu hihta nñaniksaa, pu hihta hovalaniksaa; noqw nu tuwat pumuy yesniqat öviy pitu, puma nukñwat qatsit qaöwíhinyuñwniqat öviy'ö. ¹¹ Nu hapi kanelmuy amumi suan tunatyawmaqa. Suan kanelmuy amumi tunatyawmaqa hapi pumuy amuñem qatsiy táviñwu. ¹² Náwuspi i' ayaiwtaqa, kanelmuy qa pokmuy'taqe amumi qa suan tumalay'tañwu; nikañw haqaqw kwéwuniqw put tuwe', kanelmuy tatamhtat, wāyañwu; noqw kwewu kanelmuy qöyañwu, pu piw tatslakñañwu. ¹³ Ayaiwtaqa wāyañwu, pam pi pay ahsatiy öviyñwunihqe kanelmuy qa hin amumi tunatyawtañwu. ¹⁴ Nu hapi kanelmuy amumi suan tunatyawmaqa; nihqe nu ikanelvokmuy tuwimuy'ta; noqw ivokom nuy tuwi'yuñwa. ¹⁵ Pas Ina nuy hin tuwi'taqw nu pan piw Inay tuwi'ta, nihqe nu ikanelvokmuy amuñem iqatsiy távini. ¹⁶ Pu nu piw nāt pētuy kanelmuy qa it kanelkit ep yesqamuy pokmuy'ta; pumuy nu soon qa tsamni, noqw puma itōnay nanaptani; noqw puma sūp tōnawtaqw sūka pumuy amumi tunatyawtani. ¹⁷ Noqw nu hapi iqatsiy tave' put ahoy kwúsuniqat öviy Ina inumi unañway'ta. ¹⁸ Soon hak nuy iqatsiy nawhkini, nu nāp put távini; nu put táviniqey aw öqalat pasiwta, pu nu put ahoy kwúsuniqey aw'i; yan hapi Ina imumi tutapta. ¹⁹ Noqw yan it lavayit ep pay piw Jew-sinom nātsiki. ²⁰ Noqw kaysiwhqam pañqaqwa: Pam nukpanhikwsit akw tuyqawiwtaqe öviy pas qa navoti'numa. Ya uma hinoqw aw tñqayyuñwa? ²¹ Noqw pētū pañqaqwa: Nukpanhikwsit akw tuyqawiwtaqe qa yan yuaatañwu. Ya sen nukpanhikwsi qapostalyaqamuy pōsiyamuy tālawnani?

Jesus Is Rejected by the Jews

²² Noqw Jew-sinom Jerusalem epeq ura hisat namat God kíyat powatotaqat éphaqam u'nantota, tōmōhaqamo. ²³ Noqw Jesus God kíyat ep haqam Solomon tuhööyat añ waynuma. ²⁴ Noqw Jew-sinom put aw tsovaltiqe aw pañqaqwa: Taay, ya hihsavohaqam itam ūmi a'nö wūwantotani? Kurs pay um pas Christ-nen itamuy suyan put āawnani. ²⁵ Noqw Jesus amumi pañqawu: Pay pi nu umuy āawnaqw uma qa tütuptsiwa. Nu Inay tuñwniyat aw yankañw iit tutmalat hintsakq, pam nuy hákiyñiqat tuawi'ta. ²⁶ Noqw uma qa tütuptsiwa, ispi uma qa nuhtum ikanelvohkomyaqee; pay pi nu ura umumi pañqawu. ²⁷ Ikanelvohkom itōnay nanaptañwu; noqw nu pumuy tuwimuy'ta; noqw puma inuñk hinwisa. ²⁸ Noqw nu pumuy qatsit qaso'taqat huylawu; noqw soon puma hovalniwyani, piw soon hak pumuy imapqölnaqw tusoq'ipwani. ²⁹ Ina nuy pumuy máqahqa sohsokmuy amuhpenihqe pas pávani; noqw qa hak pumuy Inay mapqölnaqw tusoq'ipwaniqey aw öqala. ³⁰ Ina-niqw pu nūu, itam sūkaa. ³¹ Pahsat pu Jew-sinom put tatatupyaniqe pay piw ö'wat ömahtota. ³² Noqw Jesus lavayhti qe amumi pañqawu: Nu nihtiwtat lolmat tumalat Inay añqw umumi mahtakna. Noqw ya uma hihtawat tumalat ep nuy tatatupyani? ³³ Noqw Jew-sinom put aw pañqaqwa: Pay itam lolmat tumalat qa ép un tatatupyani, pi um God qakaptsi'lavayhti q'ö; pu um pay sínonikañw pas God-nihqey pañqawhqat öviy'ö. ³⁴ Noqw Jesus amumi pañqawu: Puyaw umuhtutavoy ep qa yan pey'ta: Nu pañqawu: Uma pas hihtuya, yan'i? (Noqw pas soon tutuveni alöntini.) ³⁵ Noqw pep hapi pam hakimuy put lavayiyat ömahtotaqamuy pas hihtuyaqat amumi pañqawu. ³⁶ Noqw hintaqw öviy uma nuy qakaptsi'lavayhti qat pañqaqwa,

nu Pas Hímunihqat Tiatnihqey lavayhtiö? Pi Ina pas nāp nuy supwataqe tūwaqatsit aw tavi. ³⁷ Ason pi nuy qa Inay tumalayay hintsakq, uma nuy qa tūtuptionsiwani. ³⁸ Nikañw kurs pay nu pas put hintsakq, nāmahin pi as uma nuy qa tūtuptionsiwanihahkañw uma hīhihta tumaltiwahqat tūtuptionsiwani; nen Ina inuhpeniqw, pu nu put epnihqat uma māmatsye' tūtuptionsiwani. ³⁹ Yantaqat ep pu as ōviy piw puma put nuayanigey antotiqw, pam pumuy māyamuy añqw ayo yāmakqe, ⁴⁰ Jordan yupqōymi pañsonihqe huruhti, ura John pay mohti kūyit akw tūtuvoylalawhqat pañsoo. ⁴¹ Noqw kaysiwahqam put aw ōkiwtaqe nānami lavayta: John pi qa hihta kātumalta; nikañw John pi it tāqat hin lavayhtiöw pas pam sohsoy antsa. ⁴² Noqw pepeq kaysiwahqam put aw tūtuptionsiwa.

11

The Death of Lazarus

¹ Noqw hak tāqa Lazarus yan māsiwhqa Bethany kitsókit ep ki'ta, it Maryt-nikañw pu qōqayat Marthat kitsókiyamuy ep'e; noqw pam hak okiw tūtuyhti. ² (I' Mary hapi put atsve hihta kwanwáhovaqtuqat wihkuyit akw Tutuyqawhqat lelwit, pu hōmiy akw kuyat añ hōna; noqw put tupkoat Lazarus tūtuya.) ³ Paniqw ōviy put qōqamat hakiy Jesus aw ayataqw, pam pañqawu: Tutuyqawhqa, meh, pas aw uh'unañwa okiw tūtuya. ⁴ Noqw Jesus put navotqe pañqawu: I' tūya put mokniqat qa pániq'ō, pi God pas a'nō hímuniwhitiniqat ōviy'o, noqw God Tiat put ahpiy pas pavan hímuniwhitini. ⁵ Noqw Jesus Marthat aw unañway'ta, pu tupkoyat Maryt-nikañw pu Lazarus pumuy amumii. ⁶ Noqw ōviy pam put navotqe pay hāk pepeq lōs talōnna. ⁷ Nit it atsve pu' pam put aw nānatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Tuma piw Judeat aqwyā. ⁸ Noqw puma put aw pañqawu: Tutuqaynaqa, nāt pūnat pu' Jew-sinom un' tatatupninayanigey anhtotiqw, ya um pay piw aqwni? ⁹ Noqw Jesus lavayhtiöw pañqawu: Ya talōnvaqat ep tāwa añhqe qa pakwt lōq sihkay'tasikis qōniltiñwu? Tālō waynumqa qa wíwakñwu, pam qatsit aw tālat aw taymañwunihqe ōviy'o. ¹⁰ Mihikq waynumqa hihta ep wíwakñwu, put ep tāla sūlawniñwunihqe ōviy'o. ¹¹ Yan pam lavayhtit amumi pañqawu: Itahkwatsi Lazarus pūwi, noqw pay nu aqwnen tātaynani. ¹² Pahsat pu put aw nānatuwnayaqam put aw pañqawu: Tutuqaynaqa, pay pi pūwe' soon qa ōqawhtani. ¹³ Noqw pam mokqat Jesus pañqawu, suhpan as pay pam puwhqe nāsuñwi'taqw put pañqawhqat puma wūwaya. ¹⁴ Pahsat pu Jesus pumuy amumi pas suyan pañqawu: Lazarus mōki. ¹⁵ Noqw nu qa épeqniqw pam panhtiqw pas nu put ep umuñem hahlayhti, uma nuy hinhtiniqat aw yórikye' inumi tūtuptionsiwaniqat ōviy'o. Pay itam aqwyani. ¹⁶ Pahsat pu Thomas, Didimus yan tūnwantiwhqa, suñwāmuy amumi pañqawu: Itam amum aqwyē', amum so'ni.

Jesus the Resurrection and the Life

¹⁷ Noqw Jesus pepeq pituqw, pay kurs pam āmiwhqe, nālōs talni'ta. ¹⁸ Noqw Bethany Jerusalem áhayho, sukw añqw nāsamiq tutskwatuwanit pahsaphaqamo. ¹⁹ Noqw Jew-sinom kaysiwahqam Marthat pu Maryt pumuy tupkoyamuy ep pumuy qahahlayhpiyamuy ep amumi unañwtapyanigey kurs ep ōki. ²⁰ Noqw yaw Jesus añqwnihqat Martha navotqe, pañqw nakwsuqe put ahsawva, noqw Mary pay nāt kiy ep qatu. ²¹ Pahsat pu Martha Jesus aw pañqawu: Tutuyqawhqa, pas as um yepniqw soon itupko mokni. ²² Noqw pay nu navoti'taqw nāmahin pi yahsathaqam um God aw hihta tūviñtaqw soon pam un' qa máqani. ²³ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay uhtupko ahoy tātayni. ²⁴ Noqw Martha put aw pañqawu: Antsa nu navoti'taqw nuhtuñk

talönvaqat epeq sinom ahoy yesvaniq w pam nuhtum ahoy tätayni. ²⁵ Noq w Jesus put aw pañqawu: Nu hapi hakiy moki wuy añq w ahoy tätaynañw uqa, pu qatsihuytañw uqa; inumi tuptsiwhqa as nāmahin mokni, nikañ w pay pam qátuni. ²⁶ Pu hak qatukañ w inumi tuptsiwni'taqa pas soon hisat mokni. Ya um it tüptsiwa? ²⁷ Noq w pam put aw pañqawu: Owi, Tutuyqawhqa, pay um pas Christ, God Tíatnihqat nu tuptsiwa; ura kurs pi pam hak tūwaqatsit aw pítuni.

Jesus Weeps

²⁸ Yan pam lavayhtit ahpiynihqe tupkoy Maryt nauywañwayhqe aw pañqawu: Tutuyqawhqa pitu, nihqe un wáñwaylawu. ²⁹ Noq w panis pam put navot suñwnuptut, put aw'i. ³⁰ Noq w Jesus nāt kīmi qa pítuhqe, haqam Martha put ahsawvaqat pay nāt pep'e. ³¹ Noq w Jew-sinom Maryt amum ahpave tañawkahkañ w put aw unañwtavi'yunqam put suñwnuptut yámakmaq w aw tayyuñqe añkya pañqawkahkañwo: Pam sumataq tūamit ep pakmumuyniqe öviy pañsoo, kitota. ³² Pahsat pu Mary nāt Jesus haqam wunuq w tūwahqe aw pitu, nihqe put atpipo tamöts wunuptut aw pañqawu: Tutuyqawhqa, pas as um yepniq w soon itupko mokni. ³³ Noq w pam pakmumuyh q, pu Jew-sinom put amum ökihqam piw tsaykitaq w Jesus amumi yórikqe unañwpeq ökwavakqe, ³⁴ Pañqawu: Uma haqam put taviya? Noq w puma pañqaqwa: Tutuyqawhqa, um awnen aw tätayni. ³⁵ Noq w pahsat pu Jesus paklawu. ³⁶ Pahsat pu Jew-sinom pañqaqwa: Meh, pas kurs aw unañway'ta. ³⁷ Noq w haqawat pañqaqwa: Ya sen i' qapostalqat pōsiyat tälawnaqa soon hinwat yukuq w soon as ka mokni?

Lazarus Brought to Life

³⁸ Pu öviy Jesus nāt qa suyan unañway'kañ w tūamit aw pitu. Noq w tuhsöñaq w tūamiwta, noq w aq w owa uhtsiwta. ³⁹ Noq w Jesus pañqawu: Uma owat ayo taviyani. Noq w mokqat qōqaat Martha put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, pay soon pi okiw qa hovaqtuni; pi pay nālös talönni'ta. ⁴⁰ Noq w Jesus put aw pañqawu: Ya ura um tuptsiwe', God öqalayay lolmat aw yórikniqat nu ūmi qa pañqawu? ⁴¹ Pahsat pu mokpu haqe' qatsqat añq w puma ayo owat taviya. Noq w Jesus ömiq tätayht pañqawu: Inaa, kwakwhay um nuy navota. ⁴² Pay pi as um sutsep nuy navotñwuniq w nu put navoti'ta; nikañ w pay ima sinom yañ hoñqam um nuy añq w távihqat tütuptsiwaniq w öviy nu pañqawu. ⁴³ Yan pam lavayhtit, pahsat pu a'nö pañqawu: Lazarus, yámakuu! ⁴⁴ Noq w i' mokqa pañq w yama; noq w maat kukyay amum masyuwsit akw tōnaniwta, pu taywaat höhönpit akw nōmiwta. Noq w Jesus pumuy amumi pañqawu: Uma ñahyat mātapyani.

The Plot against Jesus

(Mt 26.1-5; Mr 14.1-2; Lk 22.1-2)

⁴⁵ Pahsat pu kaysiwhqam Jew-sinom Maryt aw ökihqam Jesus hihta tumaltaqat aw tätayyaqe put aw tütuptsiwa. ⁴⁶ Noq w pay pumuy amuñaq w haqawat Pharisee-sinmuy amumiyaqe, Jesus hīhihta tumaltaqat pumuy āawnaya. ⁴⁷ Pahsat pu God awwat mohpeq momñwit Pharisee-sinmuy amumum yuaatotaniqe tsovalti, nihqe pañqaqwa: Ya itam hinhtotini? pas hapi i' tāqa hīhihta kātutmalat hintsaki. ⁴⁸ Pas itam qa aw hintsatskaq w, pam pantsakq kurs hin qa sohsoyam put aw tütuptsiwani; noq w Rome añq w sinom öke' itahkiy kiqötotani, pu itamuy sinmuy haqami hintsatsnani. ⁴⁹ Noq w pumuy amuñaq w haqawa Caiphas yan mätsiwhqa put yahsañwuy ep God awwat mohpeq moñw'iwtage pumuy amumi pañqawu: Uma qa hihta navoti'yunwa; ⁵⁰ Piw it añ qa wūwaya: Pay hak sūka tāqa sinmuy amunem mokniniq w

pam itamuñem lomahintani. Noqw pep pu' sinom soon pas sohsoyam súlawhtotini. ⁵¹ Pam qa nāp nahpiy yan lavayhti; nikañw pam ephaqam God awwat mohpeq moñw'iwtaqe hihta nātoniqat pañqawu. Pam yan lavayhtiqe Jesus pep tutskwat ep sohsokmuy sinmuy amuñem mokniqat añwu pay lavayhti; ⁵² Nikañw pep tutskwat ep sinmuy qa púmuy-sa amuñem-nit, pas sohsokmuy God tímuyatuy añqe' ahtsawaliwyuñqamuy piw amuñem mokni, pam pumuy sohsokmuy sūmi tsovalaniqe òviy'o. ⁵³ Pahpiy pu puma put hin nīnayaniqey nanawinya. ⁵⁴ Noqw òviy Jesus Jew-sinmuy amuhpa' pāpu qa pas mātaqpuva hinnuma; nihqe pam pañqw haqami kitsókit Ephraim yan mātsiwhqat aqw'a, tutskwat qayēwiwhpuve qalavoq'a. Nihqe pam put aw nānatuwnayaqamuy amumum pepeq qatu. ⁵⁵ Noqw Jew-sinmuy nōviwhqaam Amutsva Yūmosanihqat yan túñwantiwhqat aw pituto. Noqw nāto nōviwhqat aw qa pituqw, kaysiwhqam añ tutskwava yesqam napwatotaniqe Jerusalem ep òki. ⁵⁶ Nihqe puma Jesus òviy taynumyaqe God kīyat ep hoñkahkañw nānami pañqaqwa: Ya uma hin wūwantota? Ya sen pam nōviwniqat qa awni? ⁵⁷ Noqw ima God awwat mohpeq momñwit Pharisee-sinmuy amumum put ñuayaniqey anhtoti; nihqe òviy kurs hak put háqamnihqat tuway'te' pañqawniqat pan yukuya.

12

Jesus Anointed at Bethany (Mt 26.6-13; Mr 14.3-9)

¹ Noqw pu Amutsva Yūmosanihqat ep nōviwniqat aw navaysikis tālat pētiqw, Jesus Bethany ep pitu; pep Lazarus ura as mokqa qatu; ura Jesus put mokqat ahoy tātayna. ² Noqw Lazarus sinomat pep Jesus eñem tapkiqw nōvatota; noqw Martha tūnopni'ta; noqw Lazarus nuhtum put amum tunösvoñat aw qatu. ³ Pahsat pu qōqaat Mary wihkuyit kwañwáhovaqtuqat sūp tuwanit pan putu kwusut, Jesus kukyat lelwi, nit hōmiy akw put kukyat hōna. Pam wihkuyi nard yan túñwantiwhqe a'nō hihkay'ta. Noqw pam pantsakq kīve wihkuyit hovalañwuat tuyqawva. ⁴ Pahsat pu suhka put aw nānatuwnaqa, momñwituy amumi put mātapniqa, Judas Iscariot, it Simon tiat pañqawu: ⁵ Ya hinoqw tis nāpi kwañwáhovaqtuqa wihkuyi qa payhp sunat sīvat òviy huyiwhqe òkiwyaqamuy amumi qa noiwa? ⁶ Yan pam hiñqawu, qa pas pi pas antsa òkiwyaqamuy tunatyawkañwo, pi pam uyiñwunikañw sivamokit aw tunatyawtaqe, hihta pañsoq tañatiwhq put kīmañwuniqe òviy'o. ⁷ Noqw òviy Jesus pañqawu: Uma qa wuhtit aw hiñqawani; pam nuy hisat tūamiwniqat aw it warani'ta. ⁸ Himu pi añ òkiwyaqam umumum sutsep yanyuñwa; noqw pay nu qa sutsep umumum yantani.

The Plot against Lazarus

⁹ Noqw òviy kaysiwhqam Jew-sinom yaw Jesus pep qátuhqat nanapta; nihqe puma qa Jesus-sa òviy ep òki, puma it Lazarus ura pam mokiwuy añqw ahoy tātaynaqat aw yórikyaniqey òviy pīwu. ¹⁰ Noqw òviy God awwat mohpeq momñwit pay Lazarus piw enañ nīnayaniqey nānami yuaatota, ¹¹ Yaw put atsviy kaysiwhqam Jew-sinom lasyaqe Jesus aw tūtuptionsiwaqw òviy'o.

The Triumphant Entry into Jerusalem (Mt 21.1-11; Mr 11.1-11; Lk 19.28-40)

¹² Noqw qavoñvaqw sinom qaan'ewakw hintaqam nōviwhqat ep òkihqam yaw Jesus Jerusalem aw pitutoqat nanaptaqe, ¹³ Puma palm-tsotskit nantaqayat ūyitotaqe, pankahkañw put ahsawvawisa pañqawkahkañwo:

Öqawmañwu! Israel-sinmuy moñwíam Tutuyqawhqat natñwaniyat añ pitutoqa pas kaptsitiwaa. ¹⁴ Noqw Jesus mōrot puhuwuñwiwtaqat túwahqe, epeq evetskilti; pi ura pan pey'ta: ¹⁵ Uma qa tsawiniwyuñwni, Zion ep sínomu; meh, umuhmoñwi mōrot tiyat akw tsokiwmakañw añqw pituto, yan'i. ¹⁶ Noqw put aw nánatuwnayaqam as mohti ñit qa māmatsya; nīkañw Jesus a'nō hímuniwhtiqa pahsat pu puma ura pam yan pēniwhqat u'naya, pu yan put yukunayaqata. ¹⁷ Noqw sinom put ámumyaqw pam tūamit aqw Lazarus wánwayhqe moki-wuy añqw ahoy tātaynaqw aw tayyuñqam put tuawi'yuñwa. ¹⁸ Paniqw òviy sinom piw put ahsawvawisa, yaw pam it kātumalat tumaltaqat nanaptaqe òviy'o. ¹⁹ Noqw òviy Pharisee-sinom nānami pañqawwa: Meh, itam qa hihta aniwni'wisa; sinom sohsoyam put añkya.

Some Greeks Seek Jesus

²⁰ Noqw hakim Greek-sinom okiwlalwaniqe nuhtum nōviwhqat ep öki. ²¹ Nihqe puma Philip Galileet ep kitsókit Bethsaidat añqwnihqat aw ökihqe pañqawwa: Tāqa, itam as Jesus aw yórikyaniqey nānawakna. ²² Noqw Philip Andrew awnihqe put āawna; noqw Andrew Philip amum Jesus put āawna. ²³ Noqw Jesus lavayhtiqe amumi pañqawu: Nu Sinot Tiat pas hímuniwhtiniqat hapi aw pitu. ²⁴ Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Pas sōhōvosi tutskwami qa pohse', qa hovare', sutsep sūkaniñwu; pas pam hovare', pep-sa a'nō aniwnañwu. ²⁵ Qatsiy kahkawnaqa put kwayhni; pu yep qatsit ep pas nāp qatsiy aw qa suhta'ewnihqa hapi qatsit qaso'taqat himuy'vani. ²⁶ Inuñem tumalay'taniqey nāwaknaqa pas kurs hin qa inuñkni, nen nuy háqamniqw itumal'aya piw pepni. Pu inuñem tumalay'taqa Inay ahpiy kaptsi'tiwni.

Jesus Speaks about His Death

²⁷ Pas nu hin unañwti. Ya sen nu hiñqawni? Inaa, um it tuwanit añqw nuy ayo távini, sen nu kítani? Noqw pi nu yaniqw it tuwanit aw pitu. ²⁸ Inaa, um pas hímuniqey namtaknani, nu kítani. Pahsat pu òveqatsit añqw hakiy tōnaat pañqawu: Nu pas hímuniqey pay namtakna, nihqe nāt nu piw panhtini. ²⁹ Noqw òviy sinom pep hoñqam put nanaptaqe úmukqat pañqawwa; noqw haqawat pañqawwa: God hoñviayaat put aw yuaayku, kitota. ³⁰ Noqw Jesus lavayhtiqe pañqawu: I' hakiy tōnaat qa inuñem tōqti, pi umuñem'i. ³¹ Pu' hapi it qatsit tunatyayat añ hinwisqamuy amuñem hin yukiltini; pu' hapi yep qatsit aw moñwi ayo tūviwni. ³² Noqw nūu, ason nu nahoylehtsit ep hāyiwe', nu sinmuy sohsoqmuy nāmi tsovalani. ³³ Yan pam hin mokniqey lavayhtiqe pañqawu. ³⁴ Noqw sinom lavayhtotiqe put aw pañqawwa: Pi itam tutavot añqw nanaptaqw yaw Christ sutsep qátuni; noqw hinoqw Sinot Tiat pas kurs hin qa nahoylehtsit ep hāyiltiniqat um pañqawu? Ya i' Sinot Tiat hak hímuu? ³⁵ Pahsat pu Jesus pumuy amumi pañqawu: Pay nu tālat ankañw umumum hihsavo yantani; nāt tālat umumum yantaqw uma kwilalatotani, noqw qatāla umuy qa wihkini; taq qatalpuva kwilalataqa haqaminiqey qa navoti'tañwu. ³⁶ Nu nāt umumum yantaqw uma inumi tūtuptionsiwe', talpuva hinwisni; nen uma tālat ep sinoiwyuñwni.

The Unbelief of the Jews

Yan Jesus lavayhtit ahpiynihqe pumuy amuñaqw nātupka. ³⁷ Noqw pay as pi nāmahin pam pumuy amutpik nihtiwtat hihta kātumalat mahtaknaqw puma put aw qa tūtuptionsiwa. ³⁸ Yan God lavay'ayaat Esaias hin lavayhtiqat aw antsaniwa. Ura pam pañqawu: Tutuyqawhqa, ya hak itahtuawiy tuptionsiwa? Ya Tutuyqawhqa hakiy aw öqalay mahtakna. ³⁹ Yanta; noqw

ōviy soon put tūtuṭsiwani, ura Esaias piw pañqawhq ōviy'ō. ⁴⁰ Pam pumuy pōsiyamuy qatālawna, pu pumuy unañwayamuy owata, taq ka puma pōsiy akw tutwakahkañw, pu unañway akw māmatsye', ahoy nānamtōkyaqw, nu pumuy qalaptsinani. ⁴¹ Yan ura Esaias lavayhti God pitsañwayat lolmat aw yōrikqee, nihqe put hakiy lavayhti. ⁴² Noqw pay as pi nāmahin yantaqw pay imuy mohpeq momñwituy amuñaqw kaysiwhqam nuhtum put aw tūtuṭsiwa; nīkañw pay Pharisee-sinmuy amutsviy put qa pañqawqa, hakton sen puma tsotsvakikimi pumuy amumi uhtayaniq'ō. ⁴³ Puma pi sinmuy amuñaqw tayawinpit nānawaknaqe, God añqw tayawinpit qa hihtatota.

Judgment by Jesus' Word

⁴⁴ Noqw pu' Jesus tsa'lawhqe pañqawu: Inumi tuṭsiwani'taqa hapi qa inumi tuṭsiwani'tat, hakiy añqw nuy távihqat aw tuṭsiwani'tañwu. ⁴⁵ Pu inumi taytaqa hapi nuy añqw távihqat aw tayma. ⁴⁶ Nu tāla sinmuy amumi pitu, inumi tuṭsiwani'taqa haqe' qatālat qa añ hinmaniḡat ōviy'ō. ⁴⁷ Nu sinmuy amuñem hin yukunaniqe qa paniqw pew pitu, pi nu sinmuy ayo óyaniqe pitu. Nihqe ōviy nāmahin pi hak ilavaiy navotkañw put qa tuṭsiwhq nu qa put hinwat yúkuñwu. ⁴⁸ Hak nuy qa nakwhakañw ilavaiy qa ōmahtaqa hihta akw hinwat yukuniwani. Ilavayi hapi so'ñwamiq put hin yukunani. ⁴⁹ Pi nu qa nāp nahpiy yuaata. Ina nuy añqw távihqa hapi pas nāp nuy hihta hiñqawniḡat inumi tutapta, pu hihta hin lavayhtiniḡat pīwu. ⁵⁰ Noqw nu navoti'taqw Ina hihta tutaptaqe sinmuy qatsit qaso'taqat himuy'vayaniḡat ōviy put tutapta. Noqw paniqw hapi ōviy pam inumi hin tutaptaqat nu panwat sohsok yuaayku.

13

Jesus Washes His Disciples' Feet

¹ Noqw Amutsva Yūmosaniḡat ep nōviwaniḡat nāt aw qa pituqw, Jesus yep it qatsit añqw Nay awniqey navoti'ta; nihqe sinomat it qatsit ep hinnumyaqamuy amumi unañway'taqe pam yūmosa so'ñwamiq pumuy amumi unañway'ta. ² Noqw tapkiqw pumuy nōñōsaqw, Nukpana Simon tiyat Judas Iscariot Jesus momñwituy amumi mātapniḡat pan unañwtoyina. ³ Noqw Jesus navoti'taqw, Naat sohsok hihta aw ōqalat put aw noa; noqw pam God añqw pītuḡe pīw God aw áhoyniqey navoti'kañw, ⁴ Tunōsvoñat añqw wunuptut, napnay tavi; nit hōhōnpit kwusut, put kwewhta; ⁵ Nit pu tsaqaptat aqw kuyht, pahsat pu put aw nānatuwnayaqamuy kukyamuy pāhomhtivat, nihqe hōhōnpit kwewhtaḡe akw kukyamuy hōnhata. ⁶ Pu ōviy pam Simon Peter aw pituqw, Peter put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, ya pas pay um ikukuy pāhomni? ⁷ Noqw Jesus lavayhtiḡe aw pañqawu: Pay nu hihta hintsakq um nāt qa mātsi'ta; pay ason um soon qa māmatsni. ⁸ Noqw Peter put aw pañqawu: Pay um pas soon hisat ikukuy pāhomni. Noqw Jesus put aw pañqawu: Pas nu uhkukuy qa pāhomqw pay nawus um qa isinoni. ⁹ Simon Peter put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, turs qa ikukuy-sa-nit imay iqōtoy enañ pīw um pāhomni. ¹⁰ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay pāhom'iwhqa soon pas sohsovik pāhom'iwni, pay kuk'at-sani, pi pay sohsovik kwañw'eway'ō. Noqw uma hapi kwañw'e'wayomu, nīkañw pay qa sohsoyamu. ¹¹ Pam hakiy momñwituy amumi put mātapniḡat navoti'taqe ōviy pañqawu: Uma qa sohsoyam kwañw'e'wayomu, kita. ¹² Pu ōviy pam pumuy kukyamuy pāhomt, pu napnay añ pakit, pu qatuptut, amumi pañqawu: Ya nu umuy hintsanqat uma māmatsya? ¹³ Uma nuy Tutuqaynalalwakahkañw pu Tutuyqawhqaqalalwa; nihqe uma súañqawqa, pi nu' pam'i. ¹⁴ Noqw kurs nu

umumi tutuyqawhqa, pu umuy tutuqaynaqa umuhkukuy pāhomqw, soon tis uma umuhkukuy nāhoy qa nāvahomnayamantani. ¹⁵ Pi nu umuy hinyaniqat umumi mahtakna, nu umuy hin yúkunaqw pan uma hinwisni. ¹⁶ Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Pay tūwiki moñwiq epniqqa qa pavan pasniñwu, pu ayatiwhqa put ayataqat epniqqa qa pavan pasniñwu. ¹⁷ Noqw uma iit navoti'kahkañw añ hinwise' hahlayyani. ¹⁸ Nu umuy qa sohsokmuy lavayhti; nu hakimuy namorstaqey tuwimuy'ta. Noqw pay pi tutuvenit anhtiniqw òviy i' hak inumum tūmoytaqa inumi nukpanhtini. ¹⁹ Noqw nāt put qa aw pituqw nu añwu pay umuy āawna. Noqw hisat put paniwhitiqw, nu Christ-nihqat uma tuptsiwyani. ²⁰ Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Ason nu hakiy haqami ayataqw, hak put pās távihqa hapi nuy pās távini; pu nuy pās távihqa hapi nuy añqw távihqat pās távini.

Jesus Predicts His Betrayal

(Mt 26.20-25; Mr 14.17-21; Lk 22.21-23)

²¹ Yan Jesus lavayhtit, qahahlayhtiqa pañqawu: Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Uma haqawa momñwituy amumi nuy mātapni. ²² Pahsat pu put aw nānatuwnayaqam haqawat pa pam pañqawhqa wūwantotaqa nānahpa' yoyrikya. ²³ Noqw suhka put aw nānatuwnaqa pep Jesus tawitsqayat aw tahtsikiwta, pas Jesus aw unañwaata. ²⁴ Noqw Jesus hakiy pañqawhqa pam put tūviñtaniqat Simon Peter put aw māmasa. ²⁵ Pu òviy pam Jesus tawitsqayat aw tahtsikiwkañw put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, ya hakni? ²⁶ Jesus hu'waqa aw pañqawu: Pay nu nōvat mórokna, hakiy put maqawq pamni. Pu pam nōvat móroknaqa, Simon tiyat Judas Iscariot put maqa. ²⁷ Noqw pam panhtiqa, pahsat pu Satan put unañwmiq paki. Noqw pahsat pu Jesus put aw pañqawu: Um hihta hinhtiniqey its panhtini. ²⁸ Noqw qa haqawa tunösvoñat aw qátuhqa put hinoqw pan lavayhtiqa māmatsi. ²⁹ Judas pi sivamokit tavi'ta; noqw suhpan pam pumuy nōviwhqat ep hihta hinhtotiniqat Jesus put aw pañqawhqa haqawat wūwaya, pu sen pam òkiwyaqamuy hihta huytaniqat pañqawhqa. ³⁰ Noqw òviy pam nōvat mórokput sowat, pahsat pay pañqaw yama. Noqw míhikiwta.

The New Commandment

³¹ Pu òviy pam yámakmaq, Jesus pañqawu: Pu' hapi nu' Sinot Tiat pas pavan hímunihwiti; noqw God piw inuhpiy panhtini. ³² Noqw kurs God inuhpiy hímunihwite', pay soon pam tuwat qa nahpiy nuy pas pavan hih-tatani; nihqa soon qa pay put panhtini. ³³ Itimu, nāt nu híhsavo umumum yantani. Noqw uma as nuy hepyani; noqw ura nu Jew-sinmuy amumi hin lavayhtiqa pay nu hapi piw pan umumi lavayhtini: Nuy haqaminiqw soon uma pañsoyani, ura nu kita. ³⁴ Nu umumi pūhut tutaptani: Uma nānami unañway'yuñw; nu umumi hin unañway'taqat pan piw uma nānami unañway'yuñw. ³⁵ Umuy nānami unañway'yuñqw pantaqat ahpiy sinom sohsoyam uma inumi nānatuwnayaqat nanaptani.

Jesus Predicts Peter's Denial

(Mt 26.31-35; Mr 14.27-31; Lk 22.31-34)

³⁶ Simon Peter put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, ya um haqamii? Jesus lavayhtiqa aw pañqawu: Pay nuy haqaminiqw um kurs hin nāt inuñkni; nikañw pay ason um soon qa inuñkni. ³⁷ Peter put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, ya hinoqw nu soon pay pu' uñkni? Nu uñem iqatsiy táviniqey suhta'ewa. ³⁸ Jesus lavayhtiqa aw pañqawu: Haw um inuñem uhqatsiy táviniqey suhta'ewa? Pas antsa, pas antsa nu ūmi pañqawni: Pay ason pas um nuy qa tuwi'taqey pāyis pañqawhqa pu' taqákwāko töqtini.

14

Jesus the Way to the Father

¹ Uma qa hin unañway'yuñwni, uma God aw tuptsiwni'yuñwa; uma piw inumi tuptsiwni'yuñwni. ² Inay kiyat ep yeyespi qaöwiewa, pi as qa pan-taqw soon nu umuy qa āawnani. Nu umuñem qenitato. ³ Noqw nu ahpiy-nen umuñem qenite', nu piw añqwni; nen umuy nāmi ökinani; noqw nuy háqamniqw uma piw pepyani. ⁴ Pu nuy haqaminiqw uma navoti'yuñwa; pu uma aqw pöhut tuwi'yuñwa. ⁵ Thomas put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, um haqaminiqw itam qa navoti'yuñwa; noqw ya itam hin aqw pöhut tuwi'yuñwni. ⁶ Noqw Jesus put aw pañqawu: Nu hapi God aqw pöhu, pu navoti pas antsanihqa, pu qatsi. Soon hak Inay awni, pas inuhpanen-saa. ⁷ Pi as uma nuy tuwi'yuñwe' soon uma Inay piw qa tuwi'yunwni; noqw yahpiy haqahpiy uma put tuwi'yuñwa; nihqe uma aw yórikya. ⁸ Noqw Philip put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, um Unay itamumi mahtaknaqw itam pañso uyiwaltotini. ⁹ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pas as nu wūyavo umumum yantaqw, ya um nāto nuy qa tuwi'ta, Philip? Inumi yórikqa hapi Inay aw yori; noqw piw um nuy umumi Inay mahtaknaniqat inumi pañqawu. ¹⁰ Ya nu Inay amum sūkanihqat um qa tuptsiwa? Soñawnen pi nu put epniqw pu pam inuhpee. Nu umumi hihta lavayhte', qa nāp nahpiy lavayhtiñwu; pi Ina inuhpe qátuhqa tumalat hintsaki. ¹¹ Nu Inay epniqw pu Ina inuhpenihqat uma tūtuptsiwani; hal kurs uma qa pantotini, ñas'ew uma itumalay ahpiy inumi tūtuptsiwani. ¹² Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Inumi tuptsiwhqa nuy hihihta hintsakqat piw hintsakni, pu iit epnihqe pas pávanyaqat pam hintsakni, nu Inay awniniqw öviy'o. ¹³ Pu uma ituñwniy aw yankahkañw nāphihta öviy tūviñtotaqw, nu put panhtimantani; noqw Ina Tiy ahpiy pas pavan hímuniwhtini. ¹⁴ Uma ituñwniy aw yankahkañw nāphihta öviy tūviñtotaqw nu put panhtimantani.

The Promise of the Holy Spirit

¹⁵ Kurs uma inumi unañway'yuñwe', itutavoy añ hinwisni. ¹⁶ Pu nu Inay aw nāwaknani, noqw piw pam sukw umumi unañwtavi'taqat umumi távini, it Qahováriwtaqat Hikwsita. Noqw pam umumum sutsep yante', ¹⁷ Umuy hihta pas antsanihqat tutuqaynani. Put hapi ima yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam kurs hin kwusuyani, puma put qa tuway'yuñqe öviy'o, piw qa tuwi'yuñwa. Noqw uma pi put tuwi'yuñwa, pam umumum yantaqw öviy'o, nihqe nāt pam umuh'unañwpeq qátuni. ¹⁸ Pay nu soon umuy nal'oyni; pay nu nāt piw añqum umumini. ¹⁹ Nāt hihsavoniqw pay yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam inumi qa yórikyani, nīkañw uma inumi yórikyani. Pi nuy qatuqw öviy piw uma yesni. ²⁰ Noqw pep pu' uma nuy Inay epnihqat nanaptani; pu pan piw uma inuhpeyani, pu nu umuhpeni. ²¹ Itutavoy oyi'kañw añ hinmaqa hapi inumi unañway'tani; pu inumi unañway'taqat aw Ina unañway'tani; noqw nu put aw unañway'tani, nen aw namtaknani. ²² Noqw suhka Jesus aw nánatuwnaqa Judas yan mātsiwa. Qa pam momñwituy amumi Jesus mātavi. Noqw pam Jesus aw pañqawu: Tutuyqawhqa, ya hintaqw öviy um itamumi namtaknat, yep qatsit tunatyayat añ hinwisqamuy amumi qa namtaknani? ²³ Noqw Jesus lavayhtiqe put aw pañqawu: Pay inumi unañway'taqa soon ilavayiy qa añ hinmani; noqw Ina put aw unañway'tani; noqw itam put awnen unañwayat ep qátuni. ²⁴ Inumi qa unañway'taqa hapi soon ilavayiy añ hinmani. Noqw nu umumi lavayit yuaataqw pam qa inuhpiy'o, pam nuy añqum távihqat Inay ahpiy'o. ²⁵ Noqw nu nāt umumumnikañw iit umumi yuaayku. ²⁶ Noqw nu pan Inay aw nāwaknaqw, pam umumi unañwtavi'taqat

Qahováriwtaqat Hikwsit umumi távini. Noqw pam umuy sohsok hihta tutaynani; nen nuy hihta umumi lavayhtiqaqat umuy sohsok ahoy u'nanani. ²⁷ Uma suyan unañway'yuñwni, nuy suyan unañway'taqat pan'i. Yep qatsit tunatyayat hinwisqam hakiy suyan unañway'taqat paysoq lavaytañwu; noqw nu qa panwat umumi yuaata. Uma qa hin unañway'yuñwni, piw umuh'unañwa qa tsawiniwyuñwni. ²⁸ Uma nanaptaqw ura nu umumi pañqawu: Nu ahpiynit piw añqw umumini. Pi uma inumi unañway'yuñwe' soon inumum qa hahlayhtotini, nu Inay awniqey pañqawhqat ep'e, pi Ina inuhpenihqe pas pávani. ²⁹ Noqw nāt hapi aw qa pituqw, pay nu añwu umuy āawna, hisat aw pituqw uma tūtuptionsaniqat ōviy'o. ³⁰ Yahpiy hapi nu pāpu soon pas umumi yuaatani, taq Nukpana, yep qatsit ep moñw'iwtaqa añq'ō, noqw pam qahaqam hihta ep inumi tuyqawi'ta. ³¹ Noqw Ina inumi hin tutaptaqw nu pan hinma. Noqw put pantaqat akw yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam nu Inay aw unañway'taqat nanaptani. Huvam hoñvaa; itam yañqw ahpiyyani.

15

Jesus the Real Vine

¹ Nu hapi ovauyit pas antsanihqat anta, Noqw Ina hapi ūyi'taqa. ² Inuhpiy hohtakiwtaqa qa himuy'vañwuqat pam ayo túkuñwu; pu pölöy'vañwuqat pam papsiñwu, noqw pahsat pu pam wūhaq aniwnañwu. ³ Noqw uma hapi it lavayit nu umumi lavayhtiqaqat akw kwanw'e'way'iwyuñwa. ⁴ Uma inumi wiwyuñwni, noqw nu umumi wiwtani; soon ovauyit ahpiy hohtakiwtaqa nāp natsviy hihta himuy'vañwu, pas pam kopölvuy aw wiwte'sa hihta aniwnañwu; noqw pan hapi uma inumi qa wiwyuñwe', soon hihta aniwnayani. ⁵ Nu hapi ovauyi; noqw uma hapi ahpiy hohtakiwyuñqamu. Nu hakiy aw wiwtaqw pam inumi wiwte' a'nō himuy'vamantani; pi uma qa inutsviye', soon hihta apitotini. ⁶ Inumi qa wiwtaqa lakput hohtakiwtaqat an ayo tūviwñwu; noqw sinom put tsovalaye', qōhit aqw maspaye', put taqtsokyañwu. ⁷ Kurs uma inumi wiwyuñwe', piw ilavayiy umuh'unañwpeq pani'yuñwe', pep pu' uma hihta nānawakne', put ōviy tūviñtotamantani; noqw pam umumi antsaniwmantani. ⁸ Uma a'nō aniwnaye', yan Inay pas pavan mātaktotani; pu piw yan uma pas antsa inumi nānatuwnayaqamyani. ⁹ Nu hapi pas Inay inumi hin unañway'taqat pan nu umumi unañway'ta; uma suan hinwisq nu umumi unañway'tani. ¹⁰ Uma itutavoy añ hinwisq pan nu umumi unañway'tani, pas nu Inay tutavoyat añ hinmaqpw pam inumi unañway'taqat pan'i. ¹¹ Noqw uma pas hinhaqam hahlayhtotiniqat ōviy nu umumi yan lavayhti; nu pas hinhaqam hahlayhtiqaqat pan'i. ¹² Noqw nu yan umumi tutaptani: Uma nānami unañway'yuñwni, pas nuy hin umumi unañway'taqat pan'i. ¹³ Kurs hak tāqa kwatsmuy amuñem qatsiy tave' suyan pi pam pumuy amumi pas pavan unañway'taqe ōviy panhtini. Noqw qa hak put tāqat epnihqe pas pavan nuhtumi unañway'ta. ¹⁴ Uma nuy umumi hin tutaptaqat añ hinwise' ikwátsimyani. ¹⁵ Yahpiy hapi nu pāpu umuy qa tūwiktuñwantani, taq tūwiki moñwiy hihta hintsakq put qa navoti'tañwu. Nikañw nu umuy ikwátsimyaqat pan túñwanta; pi nu Inay añqw hihta navotqey umuy sohsok āawna. ¹⁶ Qa uma hapi nuy namorstota, pi nu hapi umuy namorstaqe umuy sinmuy tsovalayaniqat ōviy ayata; noqw tsovalniwyaqam qa hovalniwyani; noqw uma ituñwniy aw yankahkañw Inay aw hihta tūviñtotaqw pam umuy put máqamantani. ¹⁷ Nu umumi yan tutaptani: Uma nānami unañway'yuñwni.

The World's Hatred

¹⁸ Kurs yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam umumi qa suhraq'ewyaq w pay ura puma inumi mohti qa suhraq'ewyaqat uma u'ni'yuñwni. ¹⁹ Pi as uma yep qatsit tunatyayat añ hinwisq, pay put añ hinwisqam soon umuy qa hahlayyani; noqw uma pi yep qatsit tunatyayat qa añ hinwisq nu umuy put añqw namorsta; noqw òviy yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam umumi qa suhraq'ewya. ²⁰ Ura nu umumi lavayhtiqw uma put u'ni'yuñwni; pay tūwiki moñwiy epnihqe qa pavan pasniñwu; noqw kurs sinom nuy okiwsasne' soon umuy piw qa okiwsasnani; kurs ilavayiy añ hinwise' pay soon piw umuhlavayiy qa añ hinwisni. ²¹ Nikañw pay uma isinomniqw òviy puma umuy yan hintsatsnani, nuy añqw távihqat qa tuwi'yuñqe òviy'o. ²² Pay nu pítuhqe pumuy amumi yuaaykuqw puma inumi qa tuptsiwyaqe qaanhtoti. Kurs puma ilavayiy qa nanapte' pay soon pas qaanhtotini. Nihqe pu' hapi puma kurs hihta akw qaanhtipuy tupkayani. ²³ Inumi qa suhraq'ewnihqa hapi piw Inay aw qa suhraq'ewa. ²⁴ Nu pumuy amutpik nihtiwhtaqtat kātutmalat hinhti. Qa hak inuhpenihqe hihta kātumalta. Kurs puma itutmalay aw qa yórikye' pay soon pas qaanhtotini; noqw pi as puma put aw yórikyakahkañw inumi qa suhraq'ewya, pu Inay piw aw'i. ²⁵ Ura pumuy tutuveniyamuy añ yan pey'ta: Nuy qa hinhtiqw puma inumi qa suhraq'ewya, yan'i. Noqw puma hin pey'taqat anhtoti. ²⁶ Nikañw ason nu umumi unañwtavi'taqat Qahováriwtaqtat Hikwsit Inay añqw ayataqw, pam hihta pas antsanihqat umuy tutuqaynat, nuy hákiyinihqat sinmuy āawnani. ²⁷ Pu uma piw pas nāp hihta aw yórikyaqey tuawiyuñwni, uma yayhniwhqat añqaqw inumum hinnumyaqe òviy'o.

16

¹ Uma qa hin unañwtotiniqat òviy nu umumi yan lavayhti. ² Nāt sinom hihta aw tōnawyuñqey añqw umuy ayo ipwayani; tis pi nāt òviy puma umuy qōqyaniqat aw pítuni; noqw panhtiqa God eñem tumaltaqey wūwamantani. ³ Puma hapi Inay nuy enañ qa tuwi'yuñqe òviy umuy panhtotini. ⁴ Nikañw ason hisat aw pítuqw ura nu umuy añwu pay put āawnaqat uma u'nayaniqw òviy nu umumi yan lavayhti, nāwuspi nāt nu umumumnihqe òviy qa mohti-haq umumi iit yuaayku.

The Work of the Holy Spirit

⁵ Noqw pu' hapi nu Inay nuy añqw távihqat ahoy awni. Noqw uma qa haqawat nuy haqaminiqat tūviñta. ⁶ Noqw pay pi nu umumi iit lavayhtiqw òviy umuh'unañwa pas qa hahlayhtoti. ⁷ Noqw pay nu umumi pas qaatsat pañqawni: Pas nuy ahpiyniniqw pam umuñem lomahintani; pi nuy qa ahpiyniqw umumi Unañwtavi'taqa soon umumi pítuni, pi nu ahpiyen añqw put umumi távini. ⁸ Ason pam pite' yep qatsit tunatyayat añ hinwisqamuy qaanhtotiqat pumuy navotnani, pu hakiy hin suan hinmaqat pumuy māmatsnani, pu God sinmuy hin yukunaniqat amumi mahtaknani. ⁹ Pam pumuy inumi qa tuptsiwyaqe qaanhtotiqat pumuy navotnani. ¹⁰ Piw nuy suan hinmaqat pumuy māmatsnani, Inay awnihqat akw'a; noqw uma pāpu inumi qa yórikyani. ¹¹ Piw God sinmuy hin yukunaniqat amumi mahtaknani, pi pam yep qatsit aw moñwit pay eñem yúkuqe pas qahihtata. ¹² Nāt nu nihtiwhtaqtat hihta umumi yuaaykuniqw, uma kurs hin nāt put sohsok òmahtotani. ¹³ Nikañw ason i' Hikwsi pas antsanihqqa pite', pam sohsok antsanihqat umuy māmatsstoynani; pam qa nāp nahpiynihqat yuaataniqee. Pam hihta navote' put yuaaykumantani, pu pam hīhihta nātoyaniqat umuy āwintani. ¹⁴ Ason pam nuy pas pavan hihtatani, pi pam itutuqayhpiy òmahtat,

put umuy āwintani. ¹⁵ Inay tutuqayhpiat sohsoy piw itutuqayhpi, paniqw ōviy nu pañqawu: Pam ason itutuqayhpiy ōmahtat, put umuy āwintani.

Sadness and Gladness

¹⁶ Nāt hihsavoniqw pay uma inumi qa yórikyani, pu piw pay hihsavoniqw uma inumi yórikyani, nu Inay awniniqw ōviy'ō. ¹⁷ Pahsat pu put aw nánatuwnayaqam haqawat nānami pañqaqwa: Ya sen pam hihta itamumi lavayhtiqa pañqawu: Nāt hihsavoniqw pay uma inumi qa yórikyani, pu piw pay hihsavoniqw uma inumi yórikyani, pu Nu Inay awniniqw ōviy'ō, kita? ¹⁸ Noqw ōviy puma pañqaqwa: Ya sen pam hihta pañqawhqa Hih-savoniq'ō, kita? Itam hihta pañqawhqa aw māmatsya. ¹⁹ Noqw puma as put tūviñtotaniqey nānawaknaqw Jesus navoti'taqe amumi pañqawu: Ya nu umumi Pay hihsavoniqw uma inumi qa yórikyani, pu piw pay hihsavoniqw uma inumi yórikyani, kítahqa uma nātuviñlalwa? ²⁰ Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawu: Nāt uma tsaykitani, pu pas hihta ep qahahlayhtotiqey pan hiñqawani; noqw tuwat yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam hahlayyani, noqw úmawat qahahlayyani; nīkañw pay umuhqahahlayhpi hahlayhpiniwhtini. ²¹ Wuhti tihtatutuyne' qahahlayñwu, tuwaniyat aw pítuñwuniqw ōviy'ō; nīkañw ason pam tihte' pahsat kānavotpiy pāpu qa u'ni'tañwu, sino tūwaqatsit aw tihtiwhq put ep hahlayñwunihqa ōviy'ō. ²² Noqw pan uma qahahlayyani; nīkañw pay nu nāt piw umumi pohtani, noqw umuh'unañwa hahlayhtotini, pu umuhhahlayhpiy soon himu sohtapnani. ²³ Pu hisat aw pituqw uma soon pāpu nuy hihta tūviñlawni. Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawu: Uma ituñwniy aw yankahkañw Inay aw nāp hihta ōviy tūviñtotaq pam umuy put máqamantani. ²⁴ Yuk pahsavo hapi uma qa hisat nāt ituñwniy aw yankahkañw hihta ōviy tūviñtota. Uma aw tūviñtote' ōmahtotani, nen pas hinhaqam hahlayhtotini.

Victory over the World

²⁵ Yan nu pay tupkiwtaqat umumi yuaayku; ason hisat aw pituqw pep pu' nu soon pāpu ilavayiy tupkitat, umuy Inay pas suyan āawnani. ²⁶ Ason pep pu' uma ituñwniy aw yankahkañw hihta ōviy tūviñlalwani. Noqw nu umuñem Inay aw tūviñtotaniqey hapi qa pañqawu; ²⁷ Pi Ina pas nāp umumi unañway'taqw ōviy'ō, ispi uma inumi unañway'yuñq'ō, nihqa nu God añqw pítuhqaqat uma tūtuqsiwa. ²⁸ Nu Inay añqw yámakqa, tūwaqatsit aw pitu; nit pu' nu tūwaqatsit māapt, Inay awni. ²⁹ Noqw put aw nánatuwnayaqam put aw pañqaqwa: Meh, pu' hapi um pas suyan yuaaykuqa, pāpu qa sómokit lavayhti. ³⁰ Pu' hapi itam uñ sohsoq hihta navoti'taqat tūtuqsiwa; noqw soon kurs pas hak sōwu hihta tūviñlawni. It akw pu' itam uñ God añqw pítuhqaqat tūtuqsiwa. ³¹ Noqw Jesus lavayhtiqa pumuy amumi pañqawu: Ya uma pu' tūtuqsiwa? ³² Meh, aw hapi pituto, híkis pay aw pitsíwta, uma tatslake', nanāp umuhkiy añhqa nankwuse', nuy nalmatapyaniqat aw'i. Nīkañw pay nu qa nālaa, pi Ina inumuma. ³³ Uma inuhpe kwakwhaiwyuñniqat ōviy nu umumi yan lavayhti. Uma tūwaqatsit ep kānanvotyani; nīkañw pay uma su'qawyuñwni, nu hapi yep qatsit áñwuta.

17

Jesus Prays for His Disciples

¹ Yan Jesus lavayhtit, ōmiq tātayht, pañqawu: Inaa, aw hapi pitu; um Uhtiy pas hímunihqaqat pan nuhtumi māaktani, noqw Uhti tuwat uñ pan māaktani. ² Pi um Uhtiy sohsoqmuy sinmuy amumi ōqalat maqa, nihqa hakimuy hihsa'nihqamuy put aw noaqw, pam qatsit qaso'taqat amumi nóaniqat um

pan put enem yuku. ³ Noqw hak un pas suhka antsa God-nihqat tuwi'te' pu Jesus Christ uhpiy taviwhqat piw tuwi'te' qatsit qaso'taqat himuy'vani. ⁴ Nu tūwaqatsit ep un pas hímunihqat nuhtumi mātakta; um nuy hihta tumalat ayataqat hapi nu yuku. ⁵ Noqw taay, Inaa, ura tūwaqatsit nāt qa háqamniqw nu úmumnihqe lolmat tālawñwat pitsánway'ta. Noqw ōviy nu ūmi pituqw um piw pan nuy lomavitsañwtoynani. ⁶ Um sinmuy amuñaqw hakimuy inumi noaqw nu un hákiyinihqat pumuy āawna; puma as úhimumyaqw um pumuy inumi noa, noqw puma uhlayayiy añ hinwisa. ⁷ Nihqe um hihta inumi noaqw pam sohsoy ūñaqwnihqat puma nanapta. ⁸ Pi um it lavayit inumi mātapiq nu amumi put mātavi; noqw puma put ōmahtota, nihqe nu ūñaqw yámakqat pas suyan nanaptaqe pay um pas nuy añqw távihqat tūtuptsiswa. ⁹ Nu pumuy amuñem okiw nāwakinta; nu yep qatsit tunatyayat añ hinwisqamuy qa pumuy amuñem nāwakinta; um hakimuy inumi noaqw nu pumuy amuñem nāwakinta, puma uhsinomniqw ōviy'o. ¹⁰ Noqw sohsoyam isinom uhsinomu, pu sohsoyam uhsinom isinomu, noqw nu amuhpiy pas hímuniwhiti. ¹¹ Noqw nu hapi pāpu qa tūwaqatsit ep hinnuma, noqw ima nāt tūwaqatsit epya; noqw nu yañqw ūmii. Qahováriwhpu Inaa, um hakimuy inumi nóahqey pumuy pas nāp uhtuñwniy ōqalayay akw oyi'tani, noqw puma sūkayani, itamuni. ¹² Nu nāt tūwaqatsit ep pumuy amumum hinnumqe uhtuñwniy añ pumuy oyi'ta; um hakimuy inumi noaqw nu pumuy pās oyi'taqw qa himuwa haqami hiniwhiti, pay i' sūlawhtiniqey namorstiwhqa-saa, hin pey'taqat anhtiniqat ōviy'o. ¹³ Noqw nu yahsatniqw yañqw ūmii, nihqe okiw pas pay imuy unañwpeq ihahlayhpiy aniwni'yuñwniqat ōviy nu tūwaqatsit ep yan hiñqawlawu. ¹⁴ Nu amumi uhlayayiy mātavi, noqw yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam pumuy amumi qa suhtaq'ewya, puma qa yep sinoiwyuñqw ōviy'o, nuy qa pep sinoiwtaqat pan'i. ¹⁵ Um as tūwaqatsit añqw pumuy ipwaniqat nu qa pan ūmi tūviñlawu, um qalolmat añqw okiw pumuy ayo oyi'taniqat pan'i. ¹⁶ Puma inún qa yep qatsit ep sinoiwyuñwa. ¹⁷ Um uhlayayiy pas antsanihqat akw pumuy nēñem qenivo ōyani; uhlayayi pas antsa. ¹⁸ Um nuy sinmuy amumi tavi, noqw ōviy pay hapi nu piw pan nuhtumi pumuy ayata. ¹⁹ Nihqe nu pumuy tunatyawkañw qenivo nātavi, puma as pas antsa piw qenivo oyiwyuñwniqat ōviy'o. ²⁰ Pu nu qa ímuy-sa amuñem tūviñlawu, nāt hakim pumuy lavayiyamuy ahpiy inumi tūtuptsiwaniqamuy amuñem piwu. ²¹ Okiw as puma sohsoyam sūkayaniqat nu tūviñlawu, um Ina inuhpeniqw pu nu uhpenihqat pan piw itamuhpe sūkayaniqata; noqw pep pu' tūwaqatsit ep sinom um nuy añqw távihqat tūtuptsiwani. ²² Noqw um hin nuy kaptsi'taqw pan piw nuy pumuy kaptsi'ta, puma itamun sūkayaniqat ōviy'o. ²³ Nu pumuy amuhpeniqw pu um inuhpee, noqw puma itamuhpe pās pasiwyuñwni, noqw sinom nanaptaqw um nuy añqw tavi, nihqe pas hin inumi unañway'taqey pan piw amumi unañway'ta. ²⁴ Inaa, um imuy hakimuy nuy maqaqw puma as nuy háqamnihqat pep inumumyaniqat nu nāwakna, nen it lolmat tālawñwat um nuy máqahqat puma aw tayyuñwni, pi um nāt tūwaqatsit qa yukihwq pay pepeq inumi unañway'ta. ²⁵ Súantaqa Inaa, yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam un qa tuwi'yuñwa, noqw nu un tuwi'ta, noqw ima hapi um nuy añqw távihqat navoti'yuñwa. ²⁶ Noqw nu hapi un pumuy āawna. Noqw okiw as um inumi hin unañway'taqw pan hapi pumuy nānami unañway'yuñwniqat ōviy nu soon nāt qa un pumuy āwintani. Nen nu pas antsa amuhpe yantani.

The Arrest of Jesus

(Mt 26.47-56; Mr 14.43-50; Lk 22.47-53)

¹ Yan Jesus lavayhtit put aw nánatuwnayaqamuy tsamkañw pahpiy nakwsuq̄w, puma haqe' sika Cedron yan mātsiwhqat yupq̄öymi nõña; noq̄w pam haqami olive q̄olmi pítuhqe, put aw nánatuwnayaqamuy amumum pañso paki. ² Noq̄w put momñwituy amumi mātapqa Judas piw put háqamnihqat tuwi'ta, Jesus put aw nánatuwnayaqamuy tsamkañw qa sūs pañsoniñwuniq̄w õviy'õ. ³ Noq̄w God awwat mohpeq momñwit Pharisee-sinmuy amumum tuwalan'a'yatuy hoñvia'yatuy enañ Judas aw mātavi; noq̄w puma wi-hq̄öhi'wiskañw, kopitsoki'wiskañw, tunipi'wiskahkañw put amum pañsoya. ⁴ Noq̄w õviy Jesus hin hintsaniwniqey sohsok navoti'tage amumi nakwsuhqe pañqawu: Ya uma hakiy hepnunya? ⁵ Noq̄w puma lavayhtotiqe aw pañqawu: Itam hakiy Nazareth añqw tāqa Jesus hepnunya. Noq̄w Jesus amumi pañqawu: Nu' pam'i. Noq̄w Judas amumi put mātapqa pumuy amumum wunu. ⁶ Noq̄w pam panis pamnihqey amumi pañqawuq̄w pahsat pay puma áhoywat hohyokat, tutskwami patañmunumhti. ⁷ Pahsat pu piw pam pumuy tūviñtaqe amumi pañqawu: Ya uma hakiy hepnunya? Noq̄w puma pañqawu: Itam hakiy Nazareth añqw tāqat Jesus hepnunya. ⁸ Jesus lavayhtiqe pañqawu: Pay pi nu pamnihqey umumi pañqawu; noq̄w õviy kurs uma nuy hepnunye', uma imuy mātapyani. ⁹ Ura pam hiñqawuq̄w put anhtiniq̄w õviy'õ, ura pam pañqawu: Imuy hakimuy um inumi noaq̄w nu qa hihtawat kwahi, it'a. ¹⁰ Pahsat pu Simon Peter sipwuvahpi'tage put hóroknat, God awwat mohpeq moñwit tūwikiyat wuvahtage, putvaq̄w naqvuyat ayo tuku. Noq̄w i' hak tūwiki Malchus yan mātsiwa. ¹¹ Pahsat pu Jesus Peter aw pañqawu: Uhsipwuvahpiy tukpuyat aq̄w pánaa. Ina inuñem okiwsanhpit kuyapkuyhq̄w pay nu soon qa put hikwni.

Jesus before Annas

¹² Pahsat pu sohsoyam tuwalan'a'yam-niq̄w pu moñwíam, hoñviaymuyatuy amumum Jesus nuayaqe put somya; ¹³ Nit mohti Annas aw put wikya, pam pi Caiphas mööñañwuy'ta; noq̄w Caiphas put yahsañwuy ep God awwat mohpeq moñw'iwta. ¹⁴ I' Caiphas hapi ura Jew-sinmuy amumi pañqawu pay ura hak sūka sinmuy amuñem mokq̄w pam ñas'ewniqata.

Peter Denies Jesus

(Mt 26.69-70; Mr 14.66-68; Lk 22.55-57)

¹⁵ Noq̄w Simon Peter Jesus añki, pu suhka put aw nánatuwnaqa; pamwat God awwat mohpeq moñwit tuwi'ta; nihqe pam Jesus amum God awwat mohpeq moñwit kīyat aw paki. ¹⁶ Noq̄w Peter pay hötsíwat ihpaq̄w wunu. Noq̄w pahsat pu suhka Jesus aw nánatuwnaqa God awwat mohpeq moñwit tuwi'taqa yámakqe, hötsíwat aw tunatyawtaqat mānat aw yuaaykuqe Peter pana. ¹⁷ Pahsat pu māna hötsíwat aw tunatyawtaqa Peter aw pañqawu: Ya qa um piw it tāqat aw nánatuwnaqa? Noq̄w pam pañqawu: Qae. ¹⁸ Noq̄w iyohooniq̄w, õviy tūtuwikt hoñvia'yatuy amumum tövumsit hoveyelayaqe aw hoñkahkañw nāmukintota. Noq̄w Peter pumuy amumum aw wunuwkañw nāmukinta.

The High Priest Questions Jesus

(Mt 26.59-66; Mr 14.55-64; Lk 22.66-71)

¹⁹ Pahsat pu God awwat mohpeq moñwi Jesus tūviñtaqe put aw nánatuwnayaqam hákimyaqat put tūviñta, pu hihta pam pumuy tutuqaynaqata. ²⁰ Noq̄w Jesus lavayhtiqe aw pañqawu: Nu nuhtumi susmataq̄w yuaata. Nu tsotsvalkive sutsep tutuqayna, pu God kīyat ep'e, pañso Jew-sinom sutsep

tsotsvalya; nu qa hihta nanauyve lavayhti. ²¹ Noqw um hinoqw nuy tūviñlawu? Nu hihta yuaaykuqat um inumi tūqayyuñqamuy tūviñtanikañwo; meh, puma nuy hiñqawhq navoti'yuñwa. ²² Noqw yan pam lavayhti qw, pu suhka hoñiaya put aqlap wúnuhqa mapqölöy akw Jesus wuvahta, pañqawkañwo: Ya um hinoqw God awwat mohpeq moñwit aw panhaqam hiñqawu? ²³ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay pi kurs nuy qalolmat lavayhti qw um put pañqawni; kurs pay nuy súañqawhq ya um hinoqw nuy wuvahta? ²⁴ Noqw Annas put somt, God awwat mohpeq moñwit Caiphas aw hōna.

Peter Denies Jesus again

(Mt 26.71-75; Mr 14.69-72; Lk 22.58-62)

²⁵ Noqw Simon Peter pep wunuwkañw nāmukinta; noqw haqawat pep hoñqam put aw pañqawu: Ya qa um piw put aw nánatuwnaqa? Noqw pam qa nakwhaqe pañqawu: Qae. ²⁶ Noqw haqawa God awwat mohpeq moñwit tūwikiat Peter aw pañqawu: Puyaw qa um oliveqölpe put ámunniqw nu ūmi qa tātayi? Pam hapi Malchus añqawi, it hakiy naqvuyat Peter ayo tukuqw put'a. ²⁷ Pahsat pu Peter piw nāt qa nakwha, noqw pahsat pay taqakowako töqti.

Jesus before Pilate

(Mt 27.1-2, 11-14; Mr 15.1-5; Lk 23.1-5)

²⁸ Pahsat pu puma Caiphas añqw Jesus haqami Rome añqw moñwit kīyat aw wikya; noqw súitsi; noqw puma pay moñwkimi qa yuña, taq ka Amutsva Yūmosanihqat ep nōviwhqat añqw nōñsaniqey qa hu'waniwyani. ²⁹ Pahsat pu Rome añqw moñwi Pilate yan mātsiwhqa yámakqe amumi pañqawu: Ya uma hihta it nēveltotoynaya? ³⁰ Noqw puma lavayhtotiqe aw pañqawu: Pay pi as i' tāqa qa nukpananiqw soon itam ūmi put wikvayani. ³¹ Pahsat pu Pilate amumi pañqawu: Pay pi uma put wikye' umumi hin tutavot an put yukunayani, kita. Noqw ōviy Jew-sinom put aw pañqawu: Itam hakiy nīnayaniqey mewniwta. ³² Ura Jesus hin mokniqey lavayhti qat anhtiniqw ōviy puma pañqawu. ³³ Pahsat pu Pilate piw pavasiwhkimi pakit, Jesus wánwayhqe aw pañqawu: Ya um Jew-sinmuy moñwiamu? ³⁴ Noqw Jesus lavayhti qe put aw pañqawu: Ya pay um pas nāp it lavayhti? sen pay hakim nuy pamnihqat uñ āawnaya? ³⁵ Noqw Pilate lavayhti qe aw pañqawu: Ya nu Jew-sino? Pi nāp uhsinom God awwat mohpeq momñwituy amumum uñ inumi mātapyā. Ya um hihta hinhti? ³⁶ Jesus lavayhti qe aw pañqawu: Pay imoñwtunatyā qa yep qatsit ahpiy'o, pi as imoñwtunatyā it qatsit ahpiyniqw soon itumal'a'yam as qa rohomhtotini; noqw nu Jew-sinmuy amumi qa noiwni; noqw pi imoñwtunatyā qa yañq'ō. ³⁷ Noqw ōviy Pilate put aw pañqawu: Noqw um moñwi? Jesus lavayhti qe aw pañqawu: Um súañqawu. Pi nu yaniqw tihtiwa; nihqe nu it hihta pas antsanihqat tuawi'taniqe ōviy tūwaqatsit aw pitu. Pas antsanihqat añ hinwisqam sohsoyam itōnay nanaptañwu. ³⁸ Noqw Pilate put aw pañqawu: Ya himu pas antsa?

Jesus Sentenced to Death

(Mt 27.15-31; Mr 15.6-20; Lk 23.13-25)

Pam kitat, piw Jew-sinmuy amumi yámakqe, amumi pañqawu: Pas nu qa haqam qaanhti qat put aw tuwa. ³⁹ Noqw pay pi Amutsva Yūmosanihqat ep nōviwhqat aw pituqw nu hakiy umumi mātapmantaniqat uma pan tuwi'yuñwa. Noqw nu Jew-sinmuy moñwīyamuy umumi mātapniqat uma nānawakna? ⁴⁰ Pahsat pu puma sohsoyam piw nāt sáakmaqe pañqawu: Qa i'ni, Barabbasni. Noqw i' Barabbas pi hihta tūnawhkilawu.

19

¹ Pahsat pu Pilate solāwamuy pan ayataq w puma Jesus haqami wikyaqe wu-
vahpit akw put qa sūs wuvahtota. ² Pahsat pu puma hihta kūtay'taqat kwite-
totaqe put wihkat yukuyat put Jesus qōtōsomtoynaya, nit pu hihta palasak-
wat usimnit put usihtoyneyaqe, ³ Aw pañqawa: Ōqawmañwu, Jew-sinmuy
moñwíamu! Pu puma may akw wuvalalwa. ⁴ Pu ōviy Pilate piw yámakqe
sinmuy amumi pañqawu: Meh, nu hapi qa haqam qaantaqat it aw túwahqe
umuy navotnaniqey ōviy nu umumi put hókna. ⁵ Pahsat pu Jesus kūt
akw qōtōsomiwkañw palasakwat usimnit uskañw pañqw yama. Noqw Pilate
umumi pañqawu: Taa, yep tāqa. ⁶ Noqw ōviy God awwat mohpeq momñwit
hoñvia'yatuy amumum put aw yórikyaqe sáakmaqe pañqawa: Nahoyehtsit
aw múaa! Nahoyehtsit aw múaa! Noqw Pilate amumi pañqawu: Uma pi
wikye' put nahoyehtsit aw muayani, nu pi qa hihta qaantaqat put aw tuwa.
⁷ Noqw Jew-sinom lavayhtotiqe pañqawa: Itam hihta ep yukuyamantaniqey
tutavot pasiwyuñwa; noqw itahtutavoyniqw pi soon pam qa mokni, pam
God Tíatniqey pañqawhqe ōviy'ó. ⁸ Noqw ōviy Pilate pan lavayit navotqe
pu' pas maqasti. ⁹ Nihqe pavasiwhkimi piw pákihqe Jesus aw pañqawu: Ya
um hak háqaqö'? Noqw Jesus aw qa hiñqawu. ¹⁰ Pahsat pu Pilate put aw
pañqawu: Noqw ya um inumi qa hinwat lavayhtini? Nu uñ mātapiqey,
sen nahoyehtsit aw muiwniqat uñem yúkuniqey aw öqalat pasiwta. Ya um
qa it navoti'ta? ¹¹ Noqw Jesus lavayhtiqe aw pañqawu: Pay as öqalat qa
öñaqw ūmi noiwhq soon um inumi öqalani. Pantaqw ōviy i' hak nuy ūmi
mātappa uhpenihqe pas wukoqaanhti. ¹² Pahpiy pu Pilate as put mātapiqey
tunatyalti; noqw Jew-sinom sáakmaqe pañqawa: Um it tāqat mātave' pay
Caesar qa kwātsiatni, hak haqam nāmoñwlawhqa pan Caesar aqw hiñqawñwu.
¹³ Noqw ōviy Pilate it navotqe Jesus wikkañw ihpo yama, nit pu haqam
Owaqantupha yan túñwantiwhqat ep moñw'atsvewat ep qatuptu, haqam He-
brew-sinmuy amuhkwanihqe Gabatha yan mātsiwhqat ep'e. ¹⁴ Noqw Amut-
sava Yūmosanihqat ep nōviwniqat totokay'yuñwa, noqw tāwanasavehaqamo.
Noqw Pilate Jew-sinmuy amumi pañqawu: Taay, yep umuhmoñwi! ¹⁵ Noqw
puma sáakmaqe pañqawa: Tūvaay, tūvaay! Nahoyehtsit aw múaay! Noqw Pi-
late amumi pañqawu: Noqw ya nu umuhmoñwi nahoyehtsit aw muiwniqat
eñem yúkuni? Noqw God awwat mohpeq momñwit pañqawa: Itam qa hakiy
moñwíyuñwa, pas Caesar-saa.

Jesus Nailed to the Cross

(Mt 27.32-44; Mr 15.21-32; Lk 23.26-43)

¹⁶ Pahsat pu puma put nahoyehtsit aw muayaniqat ōviy pam amumi
put mātavi; noqw puma nuayaqe ahpiy wikya. ¹⁷ Noqw pam nahoye-
htsiy ikwiwkañw haqami Masqōtvihka yan túñwantiwhqat aw'i; pam He-
brew-sinmuy amuhkwa Golgotha yan túñwantiwa. ¹⁸ Pep pu' puma hakimuy
lōqmuy put enañ nahoyehtsit aw muaya, nan'ikaqee, noqw Jesus amuh-
savee. ¹⁹ Noqw pam hak hímuniqat Pilate pēnaqe nahoyehtsit atsve mua;
noqw yan pey'ta: JESUS NAZARETH AÑQWNIHQ JEW-SINMUY MOÑWIAMU.
²⁰ Noqw Jesus haqam nahoyehtsit aw muiwhq pam kīnaqw qa yāpo; noqw
ōviy kaysiwhqam Jew-sinom it atsva yan pey'taqat añ tuñwáya. Noqw pam
Hebrew-sinmuy amuhkwa pey'ta, pu Greek-sinmuyu, pu Latin-sinmuyu.
²¹ Pahsat pu Jew-sinmuy amuñaqw God awwat mohpeq momñwit Pilate
aw pañqawa: Jew-sinmuy moñwíamu, um qa yan pēnat, pam Jew-sinmuy
moñwíamniqey pam kítahqat um pēnani. ²² Noqw Pilate lavayhtiqe pañqawu:
Pay pi nu hin pēnaqw pay pi pantani. ²³ Pahsat pu solāwam Jesus nahoyehtsit

aw muayaqe yuwsiyat nälövo o'yaqe nāhuyva; noqw ahtöqö'napnaat qa tūhiwtaqe ahsupoq pöqniwta. ²⁴ Noqw öviy puma nānami pañqawwa: Itam qa tsikayat, put öviy nanavö'yani, mātaqpi hak putni, kitota. Yan puma tutuvenit antsanhtota, ura pan pey'ta: Puma iyuwsiy nāhuyvayaqe inapnay öviy nanavö'ya. Noqw öviy solāwam panhtoti. ²⁵ Noqw pep Jesus nahoylehtsiyat aqlap put yuat wunuwta, pu yuyat tupkoat Mary, hakiy Cleopas nōmaata, noqw pu Mary Magdalene. ²⁶ Noqw Jesus yuy tuwa, pu put aw nānatuwnaqat pas aw unañway pep wūnuwtaqata, nihqe yuy aw pañqawu: Wuhti, ayam uhtii. ²⁷ Pahsat pu pam put aw nānatuwnaqat aw pañqawu: Ayam únuu. Noqw pahpiy put aw nānatuwnaqa put kiy aw wīki.

The Death of Jesus

(Mt 27.45-56; Mr 15.33-41; Lk 23.44-49)

²⁸ Yantaqat atsva pu' Jesus tumalay pay sohsok yúkuhqey navoti'taqe pañqawu: Nu pānaqmoki, kita, hin pey'taqat antaniqw öviy'o. ²⁹ Noqw pep tsaqaptat añqw ovavala a'nö sika kūyiwta; noqw puma hihta söyatkot put aqw móroknyat, pu himu hisop yan mātsiwhqat kohoyat epeq söñnyat put moami itaya. ³⁰ Pu öviy Jesus ovavalat añ yúkuhqe pañqawu: Yukilti, kitat yökoltit sohsok hikwsu.

Jesus' Side Pierced

³¹ Noqw ép nasuñwintalönnit pas kaptsiwhqat ep totokay'yuñwa. Noqw pumuy tokoam nāt nasuñwintalönnit ep nahoylehtsit añ hāyiwyuñwniqat ima Jew-sinom qa nānawakna. Noqw öviy puma Pilate awyaqe aw pañqawwa: Um as solāwamuy ayataqw, puma hokayamuy qöqhitote' pumuy haqami hintsatsnani. ³² Pahsat pu öviy solāwam ökihqe mohti'maqat-nikañw pu mitwat put amum nahoylehtsit aw muiltiqat pumuy lövaq hokayamuy qöqhitota. ³³ Nit puma Jesus aw ökiqw pay kurs pam möki, noqw öviy pay puma put hokayat qa qöhiknaya. ³⁴ Nikañw suhka solāwa lansay akw put suyvaqewat söhkwiknaqw pahsat añqw uñwa kūyit enañ munva. ³⁵ Noqw nu hapi it aw yori, nihqe hihta navoti'taqey pas suyan tuawi'ta; nu qa atsálawu, noqw uma kurs hin qa tūtuptionsiwani. ³⁶ Hin pey'taqat hapi anhtiniqw öviy ii yaniwhti, ura yan pey'ta: Qa himuwa put öqat qöhikiwni, yan'i. ³⁷ Pu piw sutske' yan pey'ta: Puma hakiy söhkwiknayaqey aw yórikyani, yan'i.

The Burial of Jesus

(Mt 27.57-61; Mr 15.42-47; Lk 23.50-56)

³⁸ Yantaqat atsva pu' hak tāqa Aramatheat añqwnihqa Joseph yan mātsiwhqa Pilate awnihqe Jesus tokoyat haqami hintsanniqey put aw maqaptsi'ta; noqw Pilate put hu'wa. Noqw öviy pam pítuhqe Jesus tokoyat haqami yawma. Pam hak as nuhtum Jesus aw tuptsiwa; nikañw Jew-sinmuy mamqasqe öviy qa hakiy put āawna. ³⁹ Noqw pu piw Nicodemus hihta myrrh aloes enañ namiqwriwtaqat tsivót-sikip sunat pututuwanit pahsa'haqam kimakañw ep pitu. Ura pam hak mohtihaqam mihikiwtaqw Jesus aw pitu. ⁴⁰ Pu öviy puma Jesus tokoyat haqami távihqe kwanwáhovaqtuqat tösit atsva put siwuwuykinat tsatsákwmötsaput linen yan mātsiwhqat akw put mokahta, hin Jew-sinom hakiy masyuwsinayanwuat pan'i. ⁴¹ Noqw pam haqam nahoylehtsit ep muiltiqat ep himuqölö; noqw pep puhutuamtusö; noqw nāt pas qa hak hisat pañsoq taviwa. ⁴² Noqw Jew-sinom totokay'yuñqw öviy puma pep Jesus tavi, pam tuamtusö áhayhpniqw öviy'o.

20

The Empty Tomb

(Mt 28.1-8; Mr 16.1-8; Lk 24.1-12)

¹ Noqw Sundayt aw pituqw, suits talavay nāt qa talq, Mary Magdalene tūamit aw'i; noqw kurs owa tūamit aqw ūtsiwtañwuqa ayo taviwa. ² Pahsat pu pam wárikqe, Simon Peter-nit pu nuy, Jesus aw unañwayat yan túnwantiwhqat, itamumi pañqawu: Taq kurs Tutuyqawhqat tūamit añqw hóroknaya; nihqe haqami pi put hintsatsna. ³ Pu ōviy nu Peter amum tūamit aqw wari. ⁴ Noqw nu Peter ehpeqtage pay mohti pañso pitu. ⁵ Nihqe nu motoltiqe ahpamiq tātayhqe tsatsákwmötsaput ep oyiqw tuwa; nīkañw pay nu qa aqw paki. ⁶ Pahsat pu Simon Peter inuñk pitu; nihqe tūamit aqw pákihqe, tsatsákwmötsaput ep oyaqw tuwa. ⁷ Pu hōhōnpi put qōtōyat akw as mōkiwtaqa pay tsatsákwmötsaput qa enañ qatskañw pay nāla suphaqam qātsi. ⁸ Pahsat pu nu tuwat aqw paki, nihqe nu yórikqe tuptsiwa. ⁹ Pam mokiwuy añqw pas soon ahoy qa tātayniqat pan pey'taqat nāt itam qa mātsi'yuñqe ōviy'o. ¹⁰ Pahsat pu itam ahoy pañqw nima.

Jesus Appears to Mary Magdalene

(Mt 28.9-10; Mr 16.9-11)

¹¹ Noqw Mary tūamit ihpaq wunuwkañw okiw pakmumuya; nihqe ōviy pam pan hiñqawkañw, motoltit, tūamit aqw yori; ¹² Nihqe hakimuy lōqmuy hoñviayatuy qōtsat yuwsit'araqamuy pepeq qatuqw tuwa, haqe' Jesus tokoat as qatsqat pep suhka qōtōveniñw, pu suhka kukveq'a. ¹³ Noqw puma hakim put aw pañqawu: Wuhti, ya um hinoqw pakmumuya? Noqw pam amumi pañqawu: Ispi kurs puma Itutuyqawhqaqay haqami hintsatsnaqe, haqam put taviyaqw nu qa navoti'taqe ōviy'o. ¹⁴ Yan pam hiñqawht, ahoy namtōkkañw Jesus pep wunuqw tuwa; nit pam Jesus-niqw qa māmatsi. ¹⁵ Noqw Jesus put aw pañqawu: Wuhti, ya um hinoqw pakmumuya? Ya um hakiy hepnuma? Noqw pay pam ūyit tumalay'taqanihqat pam wūwahqe aw pañqawu: Tāqa, kurs um put haqami hintsane', um haqam put távihqey nuy āawnani; noqw nu haqami hintsanni. ¹⁶ Noqw Jesus put aw pañqawu: Mary. Noqw pam aw namtōkt, put aw pañqawu: Rabboni, kita. (Pam Tūtutuqaynaqa i'niñqe pam'i.) ¹⁷ Jesus put aw pañqawu: Um nuy qa ñuñ'ani, taq nu nāt Inay aw qa wūi. Um itupkomuy amuminen amumi pañqawni: Nu God Inay aw wupni, pu pay pam piw Umunaa, pu Umuhtutuyqawhqa. ¹⁸ Noqw Mary Magdalene Tutuyqawhqat aw yórikqey put aw nánatuwnayaqamuy amumi tūawva, pu pam yan put aw lavayhtiqata.

Jesus Appears to His Disciples

(Mt 28.16-20; Mr 16.14-18; Lk 24.36-49)

¹⁹ Noqw ép Sundayt ep tapkiqw put aw nánatuwnayaqam haqam tsovawtaqe, okiw Jew-sinmuy mamqasyaqe ōviy hōtsiwhpa' uhtsi'yuñqw, Jesus pítuhqe, amuhsonve wunuwkañw pañqawu: Uma kwakwhat unañway'yuñwni. ²⁰ Yan pam lavayhtit, tokoy haqami sōhkwiknayaqat pumuy amumi mahtakna may énaña. Noqw put aw nánatuwnayaqam Tutuyqawhqat aw yórikyaqe hahlayhtoti. ²¹ Pahsat pu Jesus piw amumi pañqawu: Uma kwakwhat unañway'yuñwni. Nu hapi hin Inay nuy ayataqat pan piw tuwat umuy añqe' ayata. ²² Yan pam lavayhtit, amumi hikwsut pañqawu: Huvam Qahováriwtaqat Hikwsit kwusuyaa. ²³ Uma hakiy qaanhtipuyat ayo yukuyaqw pam ayo yukiwñwu; pu uma hakiy qaanhtipuyat qa ayo yukiwñniqat pañqawuqaw pam qa ayo yukiwñwu.

Jesus and Thomas

²⁴ Noqw imuy pakwt lōq sihkay'taqamuy amunaqw hak Thomas, Didimus yan tūnwantiwhqa, qa amumumniqw Jesus pitu. ²⁵ Noqw ōviy mímawat Jesus aw nánatuwnayaqam put aw pañqawwa: Itam Tutuyqawhqat aw yórikya. Noqw pam amumi pañqawu: Pas nu māyat ep muahpit akw pey'vaqat aw qa yórikkañw pu imalatsiy akw put aw qa hintsankañw, pu put tokoyat haqam sōhkwiknayaqat aqw imay qa pane' soon tuptsiwni. ²⁶ Noqw ahpiy nanalsikis talq put aw nánatuwnayaqam piw haqam ahpave tsovawta, noqw Thomas pumuy amumuma. Noqw hōsíwa uhtsiwtaqw Jesus pítuhqe amuhsonve wunukañw pañqawu: Uma kwakwhat unañway'yuiñw. ²⁷ Pahsat pu pam Thomas aw pañqawu: Kurs uhmalatsiy aqw pew hintsanaa, pu imay aw yórikuu; pu pew māvuyalte', itokoy haqam sōhkwiknayaqat aqw uhmey pánaa, nit um pāpu qapēvewnat tuptsiwni'tani. ²⁸ Noqw Thomas put aw pañqawu: God, Itutuyqawhqa. ²⁹ Noqw Jesus put aw pañqawu: Thomas, paysoq pi um inumi yórikqe ōviy tuptsiwa; inumi qa yórikyat tūtuptsiwaqam pas hihlayhpit epyani.

The Purpose of this Book

³⁰ Noqw Jesus put aw nánatuwnayaqamuy amumumnikañw pas qa tsa' kātatayhpit hihta tuawi'taqat tumalta; noqw pāvam qa sohsoy it tutuvenit añ pey'ta. ³¹ Noqw pay hapi pas Jesus Moñw'asi'taqanihqat, pu God Tíatnihqat uma tūtuptsiwaniqw ōviy ñi yantaqa pēniwa, pu uma tūtuptsiwe' put ahpiy qatsit tutwani.

21

Jesus Appears to Seven Disciples

¹ Iit atsve pu Jesus wuhkovatuphat Tiberias yan mātsiwhqat ep put aw nánatuwnayaqamuy amumi piw namtakna; noqw pam hin namtaknaqat nu umuy āawnani. ² Ima yahsa'hakim haqam sūpya: Simon Peter, pu Thomas, Didimus yan tūnwantiwhqa, pu Galileet ep Canat añqw tāqa Nathanael, pu Zebedeet tímat-niqw, pu hakim lōyöm piw put aw nánatuwnayaqamu. ³ Noqw Simon Peter pumuy amumi pañqawu: Nu pakiwmaqto; noqw puma aw pañqawwa: Itam úmumyani. Noqw ōviy puma ahpiyyaqe āpiy pākihut aqw yuñá, nit ep mihikq puma qa hihta kwisnaya. ⁴ Noqw qavoñvaqw talavay Jesus patuphat qalaveq wunu; noqw put aw nánatuwnayaqam put Jesus-niqw qa māmatsya. ⁵ Pahsat pu Jesus pumuy amumi pañqawu: Tōtimu, ya uma qa hihta kwisnaya? Noqw puma put aw pañqawwa. Qae. ⁶ Pu pam amumi pañqawu: Uma pākihut putvaqewat umuhtutsayay pāmiq tūvaye' tutwani. Noqw puma panhtotiqe, pas antsa pāvakiwhtuy qaan'ewakw hintaqamuy intotaqe qa kātoti. ⁷ Paniqw ōviy nu Jesus pas aw unañwayat yan tūnwantiwhqa Peter aw pañqawu: Taq Tutuyqawhqa. Noqw Simon Peter Tutuyqawhqat-nihqat navotqe, napnay añ paki, qa yuwsit'ataqe ōviy'o, nit pu pāmiq tsoo. ⁸ Noqw mímawat put aw nánatuwnayaqam tutsáyat ep pāvakiwhtuy íniwyuñqamuy pay pākihut akw lölökinkahkañw öki, puma tutskwat añqw qa yāpyaqe ōviy'o, pay tsivót-sikip sunat kwílakit pahsaphaqamo. ⁹ Pu ōviy puma panis tutskwami ökit, pep tōvut hoveyeliwtaqat tutwa. Noqw pāvakiwht put añ oyi. Pu pōlavikit piw tutwa. ¹⁰ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Uma pāvakiwhtuy umuhtunimuy añqw pew kiwisni. ¹¹ Noqw Simon Peter put aqw wupqe yañsakoqmuy pāvakiwhtuy tutsáyat ep íniwtaqamuy tutskwami lölökinta, tsañe'sikip sunat-sikañw añqw pakwt payhkomuy sihkay'taqamuyu (153); noqw pas as qaan'ewakw hintaqw piw tutsaya qa tsiki. ¹² Noqw Jesus pumuy

amumi pañqawu: Huvam pewye' nōnōsaa. Noqw soon kurs haqawa put aw nánatuwnayaqam pam haknihqat tūviñtani, suyan pi pam Tutuyqawhqaniqw ōviy'o. ¹³ Pahasat pu Jesus amuminihqe pōlavikit kwusut, pumuy put huyta, pu pāvakiwhtuy piwu. ¹⁴ It akw hapi pu' Jesus put aw nánatuwnayaqamuy amumi pāyis nāmahtakna, mokiwuy añqw ahoy tātayht'a.

Jesus and Peter

¹⁵ Pu ōviy pumuy nōnōsat, Jesus Simon Peter aw pañqawu: Simon Jonas tíata, ya um imuy amuhpenihqe inumi pas unañway'ta? Noqw pam put aw pañqawu: Owi, Tutuyqawhqa, pay nu uñ hahlayhq um navoti'ta. Noqw pam put aw pañqawu: Imamñatuy nopni'taa. ¹⁶ Pu añqw piw pam put aw pañqawu: Simon, Jonas tíata, ya um inumi unañway'ta? Noqw pam pañqawu: Owi Tutuyqawhqa, pay nu uñ hahlayhq um navoti'ta. Noqw pam pañqawu: Ikanelvokmuy amumi tunatyawtaa. ¹⁷ Pu pam pāyisni'makañw put aw pañqawu: Simon, Jonas tíata, ya um nuy hahlayi? Noqw pahasat pu Peter pas qahahlayhti, pam pu' Ya um nuy hahlayi put aw kítaqw ōviy'o. Noqw pam put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, pay pi um sohsok hihta navoti'ta; nu uñ hahlayhq um navoti'ta. Jesus put aw pañqawu: Ikanelvokmuy nopni'taa. ¹⁸ Pas antsa, pas antsa nu ūmi pañqawni: Um tsaynihqe nāyuwsinat haqami unañwte' pañso haqaminiñwu; nikañw pay ason um wúyokte' uhmuy hohtaknani; noqw pu suhka uñ yuwsinani, nit pu uñ haqami qa nāwaknaqw uñ pañso wikni. ¹⁹ Pam yan lavayhtiqe put hin mokniqat pañqawu. Noqw pam mokiwuy akw God pas pavan mātaktani. Pu pam yan lavayhtit put aw pañqawu: Um inuñk hinmani.

Jesus and the Other Disciple

²⁰ Noqw Peter namtökqe nuy pumuy amuñkniqw tuwa. Nu hapi Jesus aw unañwayat tūñwantiwhqe ura tapkiqw nōnovaqw put tawitsqayat aw taht-sikiwkañw aw pañqawu: Ya hak uñ momñwituy amumi mātapni? ²¹ Noqw Peter nuy túwahqe Jesus aw pañqawu: Tutuyqawhqa, noqw i' tuwat hinhtini? ²² Noqw Jesus aw pañqawu: Pay pi as pas nuy hisat pítuniqat aw pahasavo pam qátuniqat nu nāwaknaniqw, ya um put hintsanni? Um inuñk hinmani. ²³ Pantaqat ahpiy pu' yaw nu pay qa mokniqat mímawat nánatuwnayaqam yan lavayta. Noqw pi Jesus put aw qa pañqawu: Pam qa mokni, qa kita; nikañw Pay pi as pas nuy hisat pítuniqat aw pahasavo pam qátuniqat nu nāwaknaniqw, ya um hintsanni? kita. ²⁴ Nu hapi put aw nánatuwnaqa iit tuawi'ta, nihqe iit pēna. Noqw uma navoti'yunqw ituawi pas qaatsa.

Conclusion

²⁵ Pu piw pas as nihtiwtaqat Jesus tumalta; noqw ka as pam sohsoy pēniwniniqw hikis pi ka tūwaqatsit ep soon tutuvenit pēniwniqat eñem qénini. Pas antsa.

Jesus Ayamuyatuy Hiniwhtipuamu

Jesus Promises to Send the Holy Spirit

¹ Ura nu mohtihagam pēna, Theophilus; nihqe ura Jesus sohsok hihta hintsaktivaqat, pu tūtutuqaynativaqat nu yuaata, ² Hisat ōmi wīkiwhqat pah-savoo. Ura pam ayaiwyuñqamuy namorstaqey amumi Qahováriwtaqat Hikwsit añ tutaptat, pañso wīkiwa. ³ Pu piw pam kānavot, put atsve hīhihta qaōwíhintaqat akw pumuy amumi pas suyan taytaqey mahtakna; lōp sunat tālat añ pumuy amumi nāmataqlawu; nihqe God moñwtunatyat hin hintaqat pumuy amumi yuaata. ⁴ Noqw ura pam pumuy amumum tsovawtaqe, puma Jerusalem añqw qa ahpiyyaniqat amumi tutaptaqe, Nayat añqw pumuy amumi hakiy awinit ōviy maqaptsi'yuñwniqat pañqawu. Ura uma inuhpiy put nanapta, pam kita. ⁵ Pay as pi John pas antsa kūyit akw tūtuvoylalawu; nīkañw uma hapi yahpiy qa wūhakis talq Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuvoylatiwyani.

Jesus is Taken up to Heaven

⁶ Noqw ōviy puma tsovaltique, put tūviñtotaqe aw pañqaqwa: Tutuyqawhqa, ya um pu'haqam Israel-sinmuy amumi moñwtunatyat ahoy pitsínani? ⁷ Noqw pam amumi pañqawu: Pay pam hísatniqat, pu haqe' qalawmaqaw aw pítuniqat Ina pas nāp ōqalay akw yuki'taqat pay qa uma put navoti'yuñwni. ⁸ Pay ason uma ōqalat makiwyani, Qahováriwtaqat Hikwsit umumi pítuq'ō; nen uma nuy hin navoti'yuñqey tuawi'yuñwni Jerusalem ep'e, pu sohsovik Judeat añ'a, pu Samariat añ'a, pu ahpiy tūwaqalavoqhaqamii. ⁹ Yan pam lavayhtiqlw, puma aw tāyuñqw, pam ōmi wīkiwa; noqw ōmaw put wikqe, pumuy amutpik tupka. ¹⁰ Noqw pam ōmi wuptoqw, puma añk-sa tāyuñqw, hakim lōyōm tāqat qōtsat yuwsī'kañw pumuy amumi suptuqe, amuqlap wunuptu; ¹¹ Nihqe pañqawu: Uma Galileet añqw tahtaqtu, ya uma hinoqw pas ōmiq-sa taykahkañw hōñi? Pay hapi i' Jesus umuñaqw ōmi wīkiwhqat uma aw tāyuñqw, hin pam ōmi wupqey pan piw ahoy pítuni.

Judas' Successor

¹² Pahsat pu puma tsomot Olivet yan mātsiwhqat añqw ahoy Jerusalem awya. (Pam tsomo Jerusalem añqw hak nasuñwintalōñnit ep haqami pahsavo nakwsumantaniqat pahsaphaqamo.) ¹³ Noqw puma ep ōkihqe, tupatsveq ahpami yuñā; pepeq ima yēse: I' Peter, pu James, pu John, pu Andrew, pu Philip, pu Thomas, pu Bartholomew, pu Matthew, pu James, hakiy Alphaeus tíata, noqw pu Simon Zelotes, noqw pu Judas it James tupkoata. ¹⁴ Ima sohsoyam sun unañway nāwakintota; pu pas okiwlalwa qa qé'iwiskahkañwo, hakimuy momoymuy amumuma, pu Jesus yuyat Maryt-nikañw pu Jesus tupkomuyatuy amumuma. ¹⁵ Noqw ephaqam Peter tuptsiwni'yūñqamuy amuñaqw wunuptu, (ima tsovawtaqam navaysikip sunat pahsa'haqamya) ¹⁶ Nihqe amumi pañqawu: Tahtaqtu, isinomu, ura Qahováriwtaqa Hikwsi David moayat ahpiy tutuvenyukit añ añwu pay hin lavayhtiqlw pas soon pam qa antani; pam Jesus nuawisqamuy put aw tsamqat Judas pañqawu. ¹⁷ Pam as ura itamum tōnawta; nihqe itamum it yan tumalat aw taviwa. ¹⁸ Noqw i' tāqa ura qalomáhinhtique, ahsatiy akw tutskwat tui; nihqe kopañvosqe nāsavaqe pahtokq, sohsoy sīsihuat nōñañayku. ¹⁹ Noqw sohsoyam Jerusalem ep ki'yūñqam put nanapta; noqw ōviy pep tutskwa pumuy amuhkwa Aceldama yan tūñwantiwa; pam tutskwa unwat akw tuiwhpu i'nihqe pam'i. ²⁰ Pay ura

Tātawit añ yan pey'ta: Nam kīat kīqōtiwaa; nam qa hak añ qátuu, yan'i; pu piw yan'i: Nam tumalmakiwaat pas suhka makiwaa. ²¹⁻²² Imuy yep yesqamuy amuñaqw haqawat Jesus qatsiyat añ ahsupoq itamum hinnumya, John hisat Jesus kūyit akw tuvoylataqat ahpiy'o, pu put itamuñaqw ōmiq wīkiwhqat aw pahsavoo. Noqw ōviy itam pumuy amuñaqw haqawat namorstotaqw, pam itamum Jesus mokiwuy añqw ahoy tātayhqat yuaatani. ²³ Noqw ōviy puma hakimuy lōqmuy taviya, hakiy Joseph, Barsabas yan túnwantiwhqat, pam hak piw Justus yan mātsiwhqat, nikañw pu hakiy Matthias pīwu. ²⁴ Nit puma nānawaknaqe pañqaqwa: Taay, Tutuyqawhqa, um sohsokmuy amumi unañwayamuy navoti'ta; um imuy tāqatuy himuwat namorstagey mahtaknani. ²⁵ Noqw pam it tumalat ep wúnupte', itamun añqe' ayaiwtani. Ura Judas qaanhtiqe put añqw ayo yama, pas nāp qeniy awniqee, kitota. ²⁶ Pu puma pumuy amuhpe hihta akw tuwantotaqw, pam Matthias ep yēva. Noqw pam pakwt suk w sihkay'taqamuy ayaiwyuñqamuy amumum pohtoylaniwa.

2

The Coming of the Holy Spirit

¹ Noqw talōnnit Pentecost yan mātsiwhqat aw pituqw, tuptsiwni'yuñqam sohsoyam sun unañway haqam sūp tsovawta. ² Noqw nāt pumuy panyuñqw, pahsat pay himu wukohukañwuy an sōykitaqa ōñaqw pítuhqe, pumuy haqam kīve tañawtaqw, pep pās ohpo. ³ Noqw pep himu ūwiñwuy antaqa amumi mātaqtique, nāhoy tsihtsiktique, leñit anhtiqe nānap amuhpa' kwāvilti. ⁴ Noqw puma sohsoyam Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwyuñqe, pahsat pu hīhihtuy amuhkwa yuaaykuya, hin Hikwsi pumuy lavayhuytaqat pan'i. ⁵ Noqw ephaqam kaysiwhqam Jew-sinom God pas kaptsi'yuñqam Jerusalem ep tsovawta. Puma nānan'ivaqw tutskwat añqw ōki. ⁶ Noqw i' yantaqa añqe' nanaptiwhq, sinom qaan'ewakw hintaqam sūmi tsovaltique, hin kurs wūwaya, puma nanāp amumi tūqayyuñqw, amuhkwa yuaatotaqw ōviy'o. ⁷ Noqw puma sohsoyam pas hin unañwtotique kātayūñqe nānami pañqaqwa: Meh, ya ima yuaatotaqam qa sohsoyam Galileet añqw sinomu? ⁸ Noqw hintaqw ōviy itam nanāp hin lavaymakiway'kahkañw, tihtiwyaqey pan pumuy yuaatotaqw nanvotyā? ⁹ Parthian-sínomu, Mede-sínomu, Elamite-sínomu, pu Mesopotamiat añ yesqamu, pu Judeat añ'a, pu Cappadociat añ'a, pu Pontus añ'a, pu Asiat añ'a, ¹⁰ Pu Phrygiat añ'a, pu Pamphyliat añ'a, pu Egypt añ'a, pu Cyrenet ánan'ik Lybiat añ hāhaqe' yesqamu, pu Rome añqw yaktaqamu, Jew-sínomu, pu Jew-sinmuy amún tuptsiwni'yuñqamu, ¹¹ Crete-sínomu, pu Arabia-sínomu, puma God kātutmalayat itamuhkwa yuaatotaqw, itam sohsoyam nanvotyā, kitota. ¹² Nihqe puma sohsoyam pas hin unañwtotique hin kurs hinhtotiniqe pañqaqwa: Hin pa i' hintani? ¹³ Noqw pētutututsiwyaqe pañqaqwa: Ima puhut wine akw hōnaq'iwyuñwa.

Peter's Message

¹⁴ Noqw Peter pakwt suk w sihkay'taqamuy amumum wunukañw, lavayhtiqe sinmuy amumi pañqawu: Uma Judeat ep yesqamu, pu sohsoyam Jerusalem ep ki'yuñqamu, nu umuy it āawnani; uma ilavayiy aw tuqayvas-totani. ¹⁵ Itam qa hōnaq'iwyuñqw uma pan itamumi wūwantota, nāt pu' tōñva. ¹⁶ Pi i' hapi God lavay'ayayat Joel añ lavayhtiwa, ura pañqawu: ¹⁷ Pu so'ñwamiq hapi yantani, kita God, nu sohsokmuy sinmuy amumi Ihikwsiy wūtani. Noqw umuhtim tōtim pu mamant inuñem yuaatotani; pu umuhtahtaqt su'peyaqam tuawyorstotani, pu umuhwuwuyom tahtaqt tumokyorstotani. ¹⁸ Pu ep nu imuy itutuwihtuy tahtaqtuy pu momoyamuy amumi Ihikwsiy

wūtani. Noqw puma inuñem yuaatotani. ¹⁹ Pu nu òvaqe tokpelat añqe' kātatahpit poñalawni, pu atpik tūwaqatsit añ hihta tuawi'yunqata, únwata, pu ūwiñwuy, pu kwits'ohpokita. ²⁰ Tāwa qatālawvani, pu mūyaw unwat anhtini nāt Tutuyqawhqat wukotalönnyat pas qaōwíhintaqat aw qa pítuq'ò. ²¹ Pep pu' ason hak Tutuyqawhqat aw taqa'nañwtiqa ayo yámakmantani, kita úrai. ²² Uma Israel-sinom tahtaqtu, uma it lavayit aw tuqayvastotani. I' Nazareth añqw tāqa Jesus God añqw hahlaywa. Noqw God òqalay akw put ahpiy kātumalat, pu kātatahpit hihta tuawi'yunqat tumalta. Yan pam put hahlayhqeý umumi mahtakna. Noqw uma hapi pas nāp put navoti'yunwa. ²³ Put hapi uma God pasiwniyat, pu añwu pay hihta navotiyat akw put nuayaqe, qaanhinwisqamuy amumi put mātaveqw, puma nahoylehstis aw put muayaqe, nīnaya. ²⁴ Noqw God put ahoy tātayna, mokiwuy òqalay añqw put mātapee, kurs hin pam put ñui'taniqw òviy'ò. ²⁵ Pi David ura put yan lavayhti: Pas nu sutsep inutpipo Tutuyqawhqat tuway'ta; pi pam iputvaqe wūnuq'ò. Noqw òviy soon nu hin unañway'tani. ²⁶ Paniqw òviy iunañwa hahlayhti, pu ileñi pas hahlayhti, pu òviy piw itoko ūmi yankañw nāsuñwni'tani. ²⁷ Ispi um soon ihikwsiy maskiveq mātapiq'ò; piw um soon uhtumal'ayay Qahováriwtaqat hovahtiniqw nakwhani. ²⁸ Um qatsit haqe' qatsqat nuy āawna; um inumum yantakañw nuy hahlayhtapnani, kita úrai. ²⁹ Tahtaqtu, isinomu, kurs nu pas qatuhtuskañw umumi itahwu'yay David lavayhtini; ura pam mokqe āmilti, noqw put tūamiat nāt itamum yanta. ³⁰ Ura David God lavay'ayaatnihqe navoti'taqw, ura God put aw qaōwívasiwnaqe, pam put aniwniyat añqw Christ wunuptsinat, put moñw'atsvewayat ep qatuptsinaniqey yan lavayhti. ³¹ Noqw pam it yantaqat añwu pay tuway'taqe, Christ ahoy tātayniqat lavayhti, pu put hikwsiat maskiveq qa mātaviwa, piw tokoat qa hovahti. ³² It Jesus hapi God ahoy tātayna, noqw itam hapi pas nāp put aw yóriki'yunwa. ³³ Noqw God hapi put momi távihqe, putvaqe put qatuptsina; nihqe it awinit Hikwsit put aw noa. Noqw pam it wūtaqw, uma put pantaqat hapi pu' aw yóriky, pu nanapta. ³⁴ David pi òmi qa wūvi, nīkañw pam ura pas nāp pañqawu: Tutuyqawhqa Imoñwiý aw pañqawu: Um hāk iputvaqewat qátuni, ³⁵ Nu hisat uhtuwqamuy áñwutaqw, puma ūmi maqaptsi'yunwniqat pahsavoo. ³⁶ Noqw òviy Israel-sinom sohsoyam it pas suyan nanaptani: Uma hapi it Jesus nahoylehstis aw muaya. Noqw God hapi put Tutuyqawhqanihqat pan yuku, piw put Christ, yan tuñwa. (Pam Moñw'asi'taqa i'nihqe pam'i.) ³⁷ Noqw puma it yantaqat nanaptaqe pavan pas unañwmokyaqe, Peter-nikañw pu mimuy ayaiwyunqamuy amumi pañqawu: Tahtaqtu, itahpavamu, noqw itam hinhtotini? ³⁸ Pahsat pu Peter amumi pañqawu: Uma umuhtunatyay añqw lasyani. Nen uma sohsoyam Jesus Christ natñwaniyat añ kūyit akw tuvoylatotini, umuhqaanhtipu ayo yukiltiniqat òviy'ò; nen uma Qahováriwtaqat Hikwsit kuwahtiwHQat makiwyani. ³⁹ Pi awini hapi umuñemi; pu umuhtimuy amuñemi, pu sohsoqmuy yāvaqyaqamuy amuñemi, hihsa'nihqam hakimuy Itahtutuyqawhqa God wánwayniqamuy amuñemi. ⁴⁰ Pu pay wūhaq lavayit akw pam amumi hin hintaqat yuaataqe, amumi ò'qalqe pañqawu: Uma pu' qatsivaptsiwyunqamuy nukusyesqamuy qa amumum hinwisni; taq ka uma amún súlawhtini. ⁴¹ Pahsat pu kaysiwhqam hahlaykahkañw, put lavaiyat kwusuyaqe, kūyit akw tuvoylatoti; noqw put tāwat ep payhp sōmorit pahsa'haqam sinom pumuy amumi tōnalti. ⁴² Nihqe puma su'qawkahkañw, yūmosa ayaiwyunqam pumuy hin tutuqaynayaqat añ tutuqayya, pu sūp hinwiskahkañw, Jesus u'nikahkañw pōlavikit yóñoýlalwa, piw nāwakinwisa.

Life among the Believers

⁴³ Noqw sinom sohsoyam maqastoti; noqw God ayaiwyuñqamuy amuhpiy hihita k̄atayhpit hihta tuawi'yuñqat nihtiwtaqat hintsaki. ⁴⁴ Noqw ima tuptsiwni'yuñqam s̄up hinnumya; nihqe sohsoq hihta s̄umi himuy'yuñwa. ⁴⁵ Nihqe puma hihta himuy huyaye', hihta hihsa' òmahtotaqey n̄ahuytañwu, hin pumuy hihta haqni'yuñqat pan'i. ⁴⁶ Noqw puma n̄aqavo sun tunatyawkahkañw God k̄iyat ep hinnumya, pu haqam hakiy k̄iyat ep p̄olavikit ȳonoyhtotañwu; pu puma hahlaykahkañw n̄osiwhqay n̄onova, sun unañway'kahkañwo. ⁴⁷ Pu puma God tayawinkahkañw sohsokmuy amuhpiy hahlaywa. Pu Tutuyqawhqa ayo n̄onantaqamuy akw n̄aqavo put aw t̄onawtaqamuy amumi h̄oyokinta.

3

The Lame Man Healed

¹ Noqw h̄isatniqw n̄anawaknañwuniqw, t̄awat atvelpeniqw, Peter John amum God k̄iyat aqw'a. ² Noqw hakim hakiy t̄aqat tihtiwhpuy añqawq tuhapiwtaqat ts̄öpwis; puma n̄aqavo God k̄iyat aw h̄öts̄iwat Lomasniwa yan t̄unwantiwhqat epeq put tahtapya, pam God k̄iyat aw yuñtaqamuy amumi okiw hihta tuñlaytaniqat òviy'o. ³ Noqw òviy pam Peter-nikañw pu John pumuy God k̄iyat aw pakitoqw t̄uwahqe, amumi hihta tuhtui. ⁴ Noqw Peter John amum put aw taynumt, aw pañqawu: Kurs itamumi t̄atayii. ⁵ Noqw pam pumuy amuñaqw hihta makiwniqey w̄uwankañw, amumi-sa tayta. ⁶ Pahsat pu Peter pañqawu: Nu s̄ivat n̄astaa; n̄ikañw nu hihta himuy'taqw un̄ m̄aqani; nu Jesus Christ nat̄nwaniyat aw yankañw ūmi pañqawni: Wunuptut nakwsuu, kitat, ⁷ Put putvaqw m̄ayat nuat, wunuptsinaqw, pahsat pay put kuk'at, pu kuktupkage hoñviti. ⁸ Noqw pam suñwnuptut, nakwsuqe, pumuy amumum God k̄iyat aw paki, waymakañw, tso'tikañw, God pas hihtalawkañwo. ⁹ Noqw pam waymakañw God hihtalawhq sinom sohsoyam aw t̄ayunwa. ¹⁰ Noqw puma m̄amatsyaqw, pay as pam God k̄iyat aw h̄öts̄iwat Lomasniwa yan t̄unwantiwhqat epeq qatukañw, nuhtumi hihta tuñlay'tañwu; noqw pam hintsaniwhqat ep puma k̄atayunqe, hin kurs w̄uwaya.

Peter's Message in the Temple

¹¹ Noqw t̄aqa tuhap'iwtañwuqa powatiqa Peter John enañ h̄urs n̄uy'taqw, sinom haqam Solomon Tuh̄öata yan m̄ätsiwhqat aw sohsoyam pumuy amumi yuyutya. ¹² Noqw kurs sinom k̄atayunqw, Peter m̄amatsqe, amumi pañqawu: Uma Israel-sinom tahtaqtu, ya uma hinoqw it ep pas k̄atayunwa? Ya uma hinoqw pas itamumi-sa t̄ayunwa suhpan ka itam pas n̄ap itah'òqalay, pu itahlomaqatsiy ahpiy it nakwsunaqat pan'i. ¹³ I' hapi hak Abraham, pu Isaac, pu Jacob itahwu'yamuy aw yantaqaam, God Tiy Jesus pas pavan sinota. Put hapi uma Pilate aw m̄atatveqe qa putyaniqey atpip pañqaqwa, pas as pam put m̄atapniqey su'qawtaq'ò, ¹⁴ Nihqe uma it hakiy Qahováriwtaqat, pu Súantaqat qa n̄anakwhaqe, tuwat soq hak hakiy n̄inaqat umumi noiwniqat uma n̄anawakna; ¹⁵ Nihqe Qatsit aw T̄ütsamhqat n̄inaya; noqw God put so'pumuy amuñaqw ahoy t̄atayna; noqw itam hapi it pas suyan aw ȳoriki'ta. ¹⁶ Noqw i' t̄aqa put nat̄nwaniyat qap̄evewnaqe, put nat̄nwaniyat aw yankañw hoñvita. Uma hapi put aw t̄ayunwa, piw put tuwi'yuñwa. Pay pas panta. Pam Jesus aw tuptsiwni'kañw sohsokmuy umutpik p̄as powiwkañw wunu. ¹⁷ Noqw taay, isinomu, pay nu navoti'taqw uma hintsatskaqey qa m̄ätsi'yunwa, umuhmomñwituy amun'i. ¹⁸ Noqw pay hapi God sohsokmuy lavay'aymuy

moayamuy ahpiy hin hintaniqat lavaytiqey aw antsana, ura Christ oki-wsaniwniqat pam kita. ¹⁹ Oviy uma umuhtunatyay añqw lasye', God aw lasyani; noqw umuhqaanhtipu umuhpiy ayo hōniwni, noqw Tutuyqawhqa umuy suyan unañwtoynani. ²⁰ Noqw pam Jesus Christ, umumi mohti yuaatiwhqat añqw tavini. ²¹ Put hapi òveqatsit pas pay soon qa kwúsuni, hisat sohsoy himu ahoy pūhutiniqat aw pahsavoo. Put hapi ura God qatsit yayhniwhqat pahpiy sohsoymuy pas hihtuy lavay'aymuy amuhpiy lavayhti. ²² Ura Moses itanamuy amumi pas suyan pañqawu: God Umuhtutuyqawhqa umuhsinomuy amuñaqw umuñem lavay'ayay wunuptsinani, nuy hímuniwhqat pan'i. Ason pam umumi hin lavayhtiqw, uma sohsoy añ aw tūqayyuñwni. ²³ Pu ason hak haqam put lavay'ayat aw qa tuqayvastaqa hapi sinmuy amuñaqw súlawhtimantani. ²⁴ Owí, pi sohsoyam God lavay'aymat, Samuel ahpiy hihsa'nihqam lavayhtotiqam yepehaq hin hintaniqat lavayhtoti. ²⁵ Uma hapi God lavay'aymuyatuy timatu, pu itanamuy amumi God pasiwniyat oyi'yuñqamu; ura pam Abraham aw pañqawu: Pu ason hapi uhnatkoy ep tūwaqatsit añ sopkawtaqam sinom hahlayhpit ep ökini. ²⁶ Noqw God hapi Tiy Jesus ahoy tātaynaqe umumi put mohti hōna, umuhnukpanay añqw umuy lasne', hahlayhpit aw umuy ökinaniqe öviy'o.

4

Peter and John before the Council

¹ Noqw nāto puma sinmuy amumi yuaataqw, pay God awwat momñwit-niqw, pu God kíyat ep tuwalanmoñwi-niqw, pu Sadducee-sinom pumuy amumi pas kipok'unañway öki, ² Ayaiwtaqam nuhtumi yuaataqe, so'pum Jesus ahpiy ahoy tātayyaniqat tūtutuqaynaqw, put ep qa salayhtotiqe öviy'o. ³ Noqw pay nuñwu pas tapkiqw, öviy puma ason qāvo hintaniqat tunatyawkahkañw, pumuy sivikimi panaya. ⁴ Noqw pay kaysiwhqam lavayit nanaptaqam tūtuptsíwa; noqw tahtaqt tsivót-sikip sōmorit pahsa'haqam aw öki. ⁵ Pu öviy qavonvaqw pumuy moñwímat-niqw, wukw'aymat-niqw, tutavot tutuqaynayaqam-niqw, ⁶ Pu God awwat mohpeq moñwi Annas-niqw, pu Caiphas-niqw, John-niqw, pu Alexander-niqw, pu ahpiy hakim hihsa'nihqam God awwat mohpeq moñwit sinomat Jerusalem awwat sūmi tsovalti. ⁷ Pu öviy puma pumuy nāsami taviyaqe tūviñtotage amumi pañqaqwa: Ya uma hihta öqalat akw it yantsaki; hal ya uma hakiy natñwaniyat aw yankañw panhti? ⁸ Noqw pahsat Peter Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwkañw amumi pañqawu: Uma añ sinmuy amuñaqw momñwitu, pu Israel-sinmuy amuñaqw wukw'a'yatu, ⁹ Kurs ka pi itam pu' it tālat ep tūviñtiwni, hin it tāqat qapasiwtaqat ep lolma tumaltíwhqata, pu hin pam qalaptuqat ep'e. ¹⁰ Noqw öviy hapi nu sohsoymuy umumi pañqawni; pu sohsoymuy Israel-sinmuy amumii: Uma hapi it Jesus Christ Nazareth añqw tāqat nahoylehtsit aw muayaqw, God so'pumuy amuñaqw put ahoy tātayna; noqw i' tāqa put ahpiy yep umutpik pasiwkañw wunu. ¹¹ Jesus Christ owat ánkañw, umuy kílalwaqamuy amuhpiy ayo tūviwhqa tuyqaveq paki. ¹² Pi itam put natñwaniyat-sa ahpiy ayo nõñakni, qa hakiy sukw ahpiy'o; pi tūwaqalvoqhaqami qa suhka hak God ahpiy ayo Tūooyhqa yan tūñwantiwa. ¹³ Noqw puma Peter-nikañw pu John pumuy amumi nanaptaqw, kurs pay puma qa haqam pas tutuqaykañw, söqapñatnikañw, pas qa tuhtuskañw yuaataqw, puma kātayuñwa; nihqe amumi māmatsyaqw, kurs puma Jesus amum hinnumñwu. ¹⁴ Pu tāqa qalaptuqa pumuy amumum wunuqw, puma aw tāyuñqe kurs put ep hiñqaqwani. ¹⁵ Noqw puma pumuy tsovawtaqamuy

amuñaqw yámakniqat puma amumi pañqaqwat, pahsat put yuaatotaqe, ¹⁶ Pañqaqwa: Ya sen itam imuy tāqatuy hintsanyani? Suyan pi puma a'nö hihta tumaltaq w pam pantaqa Jerusalem ep ki'yuñqamuy sohsokmuy amumi mātaki. Noqw kurs itam hin pumuy qa panhtiqat pañqaqwani. ¹⁷ Noqw pay i' qa pas sinmuy amuhpa' kúrukniqat öviy itam pumuy pavan tsāwinayaq w, puma pāpu qa hakiy aw it natñwanit añ yuaatani, kitota. ¹⁸ Pu puma pumuy wánwayyaqe mēwaya; nihqe pāpu puma Jesus natñwaniyat añ qa yuaataniqat, pu qa tūtutuqaynaniqat amumi pañqaqwa. ¹⁹ Noqw Peter John amum lavayhtiqe, amumi pañqawu: Huvupatpi úmuyniq w himuwa God atpip súanta, sen itam umumi pas tūqaytani, sen itam it God awwat tūqaytani? ²⁰ Kurs pi hin tis itam hihta aw yórikqey, pu navotqey qa yuaatani, kita. ²¹ Noqw pay puma sinmuy amumi tuhtusyaqe, hin kurs pumuy sisvinayani; nihqe öviy puma piw pumuy tsāwinayat, mātapyā, sinom sohsoyam hin hiniwhtiqat ep God pas hihtalalwaq w öviy'o. ²² Pi it hakiy tāqat ep himu hihta tuawi'taqa tumaltiw hq qalaptuq w, pam hak lōp sunat ep hōyokiwtāqat yahsañwi'ta.

The Believers Pray for Boldness

²³ Noqw puma mātaviwhqe sinomuy amumii; nihqe ima God awwat momñwit wukw'a'yatuy amumum pumuy hintsatsnaqat puma pumuy sohsok āawna. ²⁴ Noqw puma put nanaptaqe, sun unañway God aw lavayhtotiqe pañqaqwa: Tutuyqaw hqa, God, um hapi öveqatsit yuku, pu tūwaqatsita, pu pātuwaqatsita, pu sohsok put añ hihta hinyuñqata. ²⁵ Ura um uhtumal'ayay David moayat ahpiy pañqawu: Ya hīhihtu sinom hinoq w itsívutoti; pu sinom hihta an'e'wakw tunatyaltoti? ²⁶ Tūwaqatsit ep momñwit hoñva, pu nuhtumi momñwit Tutuyqaw hqat ehpewi natsvalaya, pu Moñw'asniyat ehpewii. ²⁷ Pay pas antsa i' Herod, pu Pontus Pilate, puma imuy pay qa-Israel-sinmuy-nikañ w pu pas Israel-sinmuy amumum Jesus Uhtiy Qahováriwtaqat ehpewi sūmi tsovalti, Uhmoñw'asniy ehpewii, ²⁸ Um añwu pay hisat uhmay, pu uhwuwniy akw hin pasiwnaqat anhtotinige öviy'o. ²⁹ Taay, Tutuyqaw hqa, um pumuy tsatsáwinpiyamuy aw yórikni; noq w uhtumal'a'yam qanalmaqasyakahkañ w uhlayayiy yuaatotaniqat um amuñem pan yúkuni. ³⁰ Um uhmay akw nuhtumi unañwtave' tūqalapsintani; pu kātatayhpit hihta tuawi'yuñqat, Jesus Uhtiy Qahováriwtaqat natñwaniyat añ tumalay'tani, kitota. ³¹ Noqw puma nānawaknaqe yukuyaq w, pumuy haqam tsovawtaqat ep tayayayku; noq w puma sohsoyam Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwkahkañ w, qanalmaqasyakahkañ w, God lavayiyat yuaatota.

All Things Together

³² Noqw ima tuptsiwni'yuñqam sohsoyam sun unañway'yuñwa, pu sun tunatyawyuñwa; piw qa hak amuñaq w hihta himuy pas himuy'taqe pañqawlawu; puma sohsok hihta sūmi himuy'yuñwa. ³³ Noqw ayaiwyuñqam Tutuyqaw hqat Jesus ahoy tātayhqat a'nö lay'taqat yuaatota; noq w pumuy sohsokmuy amumi ökwalni qaöwivitsiwa. ³⁴ Piw qa hak pumuy amuñaq w hihta akw okiwhinta; puma hihsa'nihqam añqe' tutskwat, pu kīkihut himuy'yuñqam put huyantivayaq w, huyiw hqat hihkayat kīvantaqe, ³⁵ Ayaiwyuñqamuy amutpipu put öoya; noq w hak hihta nastaniq w puma put maqayañwu. ³⁶ Noqw hak Joses ayaiwyuñqamuy amuhpiy Barnabas yan tūñwantiwhqa (pam Tsākw-ep-suyan-unañwa i'nihqe pam'i) Levi-wuñwa, Cyprus añq w sino, ³⁷ Tútskway'taqe put húyaqe, sīvat kīvahqe ayaiwyuñqamuy amutpipu put oya.

5

Ananias and Sapphira

¹ Noq̄w hak tāqa Ananias yan mātsiwhqa nōmay Sapphirat amum tutskway huya; ² Nit soq hihkayat hihsa' nēnemta; noq̄w nōmaat amum put navoti'ta; nihqe pay qa sohsok kivaḥqe, ayaiwyuñqamuy amutpipo put oya. ³ Noq̄w Peter pañqawu: Ananias, ya um hinoq̄w Qahováriwtaqat Hikwsit aw atsátaniqat, pu tutskwat hihkayat hihsa' nēnemtaniqat Satan un pan unañwtoyna? ⁴ Puyaw pam nāt qa huyiwhqe, qa uhhimu; pu pam huyiwhqe ya qa um hihkayat aw moñwi? Ya um hinoq̄w yanhaqam uh'unañwpeq tunaltyalti? Um qa sinmuy amumi atsáta; pi um God aw atsáta. ⁵ Noq̄w Ananias yan lavayit navotqe, añqe' minukt mōki; noq̄w sohsoyam it nanaptaqam pas maqastoti. ⁶ Noq̄w hakim tōtim hoñvaqe put mokahtotat, ihpo hórknayaqe haqam tavimaya. ⁷ Pu ahpiy ka tāwa añhqe pāyis qōniltiqw, pahsa'haqam nōmaat hiniwhtiqat qa navoti'kañw ep paki. ⁸ Noq̄w Peter lavayhtiqe put aw pañqawu: Kurs nuy āawnaa, ya pay uma pas yahsa' ōviy tutskwat huya? Noq̄w pam pañqawu: Owí, pay pahsa' ōviy'o. ⁹ Pahsat pu Peter put aw pañqawu: Ya hintaqw ōviy uma Tutuyqawhqat Hikwsiyat aw hepniqey sun unañwti? Meh, uhpuwsuñway tavimayaqam hōtsiwmi ōkiwiwta; nihqe puma un yañqw haqami taviwisni. ¹⁰ Noq̄w pahsat pay pam put kukmiq munukt mōki; noq̄w tōtim ōkihqe put mokput tutwa; nihqe pañqw put hórknayaqe, puwsuñwayat ehpeq taviya. ¹¹ Noq̄w sohsoyam Jesus aw tōnawtaqam put ep pas tsātsawna, pu' hakim hihsa'nihqam it nanaptaqam pīwu.

Miracles and Wonders

¹² Noq̄w ayaiwyuñqamuy māyamuy ahpiy kātatayhpi hihta tuawi'yuñqa sinmuy amuhpa' tumalay'tiwa. (Noq̄w puma sun unañway haqam Solomon tuhōoyat ep tsovawta. ¹³ Pu ahpiy mimuy amuñaqw soon hak pumuy amumi tōnaltiniqey kurs suhtaq'ewni; noq̄w sinom pumuy pas hihtay'yuñwa. ¹⁴ Noq̄w tūtuptsiwaqam Tutuyqawhqat aw wūhaq'iwma, kaysiwhqam tah-taqtu, pu momoyamu.) ¹⁵ Noq̄w ōviy sinom tūtuyyaqamuy kiskami tsamvantaqe, ahpat, pu puvuwphit añ ōoyya, hísatniqw Peter pañqe'niqw ñas'ew kih-siwniat hihtawat ep kistamantaniqat ōviy'o. ¹⁶ Pu Jerusalem ahpiy hāhaqe' kitsókit añqw qaan'ewakw hintaqam sinom tūtuyyaqamuy tsamkahkañw ōkiwta, pu hakimuy tuyoy'e'wakw hīhikwsimuy akw qa kwañwáhinyuñqamuy; noq̄w puma sohsoyam qalaptuya.

The Apostles Persecuted

¹⁷ Pahsat pu God awwat mohpeq moñwi wunuptu, pu put an tunatyawyuñqamu, ima Sadducee-sinom tōnawtaqamu, nihqe puma itsívutotiqe, ¹⁸ Ayaiwyuñqamuy amumi may'yuñqe, pumuy sumisivikit aw tañatota. ¹⁹ Noq̄w pay Tutuyqawhqat hoñviayaat mihikq sivikit uutspiyat hōtahtat, pumuy pañqw ipwaqe, amumi pañqawu: ²⁰ Yúpavé, uma God kíyat ep hoñkahkañw, it qatsit hin hintaqat nuhtumi sohsok yuaatotani. ²¹ Noq̄w puma yan nanaptaqe, suits talavay God kíyat aw yuñqe, pep sinmuy tutuqaynaya. Noq̄w God awwat mohpeq moñwi pitu, pu put ámumyaqamu, nihqe wuwan'aymuy tsovala, pu sohsokmuy Israel-sinmuy amuñaqw wukw'a'yamuyu; nihqe sivikimi pumuy tsamwisniqat hakimuy ayatota. ²² Noq̄w ayaiwyaqam ep ōkihqe, pumuy sivikive qa tutwat puma áhoyyaqe tūawvaya; ²³ Nihqe pañqaqwa: Pay as pas sivikimi hūrs uhtsiwta; noq̄w tūtuwalaqam ihkaqe hōtsíwhpa hōñi. Noq̄w itam aw hōtayaqe, ahpave qa hakiy tutwa. ²⁴ Noq̄w God awwat susmohpeq moñwi, pu God kíyat ep tuwalanmoñwi, pu God awwat mohpeq momñwit it nanaptaqe, hin

i' haqami hiniwhtiniqat wūwantota. ²⁵ Noqw pahsat hak pítuhqe pumuy āawnaqe pañqawu: Meh, ura uma imuy tahtaqtuy sivikimi tañatotaqw, puma God kiyat ep hoñkahkañw sinmuy tutuqaynaya. ²⁶ Pahsat pu tuwalanmoñwi, hoñvia'yatuy tsamkañw amuminihqe pumuy pañqw pās tsāma, sinmuy mamqasqe ōviy'o, taq ka puma pumuy tatatupyaniq'o. ²⁷ Pu ōviy puma pumuy moñwtsovawtaqamuy amutpipo tsamvaya. Noqw God awwat susmohpeq moñwi pumuy amumi pañqawu: ²⁸ Ura itam umuy pās mēwayaqe, uma Jesus natñwaniyat qa añ tūtutuqaynayaniqat umumi pañqaqwa, nōqa? Noqw meh, tuwat soq uma Jerusalem ep umuhtutuqayhpiy añqe' kúruknayaqe, it tāqat qatsiyat itamuy tukopnayaniqey anyuñwa. ²⁹ Pahsat pu Peter mímuywatuy ayaiwyuñqamuy amumum lavayhtiye pañqawu: Pay kurs pi hin itam God qa awwat tuqayvastotamantani, qa sinot aw'i. ³⁰ Itanamuy aw yantaqam God as Jesus wunuptsinaqw, uma put himutskit ep hahyaqe nīnaya. ³¹ Noqw God put putvage momi tavi, pam motisinoniqat, pu ayo Tūooyniqat ōviy'o, Israel-sinmuy nāp tunatyay añqw lasne', pumuy qaanhtipuyat ayo yúkuniqe ōviy'o. ³² Noqw itam hapi iit navoti'yuñqe, put tuawi'yuñwa, pu i' Qahováriwtaqat Hikwsit pīwu, put hapi God put tunatyayat añ hinwisqamuy amumi nōañwu. ³³ Noqw puma put nanaptaqw, pavan unañwaam tuyvaqw, puma pumuy qōqyaniqey nānami yuaatota. ³⁴ Pahsat pu hak Pharisee-sino Gamaliel yan mātsiwhqa, tutavot tūtutuqaynaqa pumuy tsovawtaqamuy amuñaqw wunuptu; pam hak sohsokmuy amuhpiy kaptsiwta; nihqe ima ayaiwyuñqam pay hāk hihsavo nōñakniqat pañqawu. ³⁵ Pahsat pu pam tsovawtaqamuy amumi pañqawu: Uma Israel-sinom tahtaqtu, uma imuy hintsatsnaniqey wūwantotaqey ep tunatyaltotini. ³⁶ Taq pay nāt ura qa pew pituqw, hak Theudas mātaktiqe pas himunihqey pañ nāyuaata. Noqw ura put hakiy aw tahtaqt sunát-sikip sunat pahsa'haqam natskaya. Noqw ura pam nīniwhq, sohsoyam put aw tuqayvastotaqam tatslakqe, qa háqamtoti. ³⁷ Pu it tāqat añk ura hak Galileet añqw Judas nāmataqta, nāventiwhqat ep'e, nihqe kaysiwhqamuy nañk wīsila; pamwa piw mokq, sohsoyam put aw tuqayvastotaqam ahtsavala. ³⁸ Noqw ōviy nu umumi pañqawni: Uma imuy sinmuy amumi qa hintsatskani, uma qa amumi may'yuñwni; pay i' yan tunatya, pu tumala kurs pay sinmuy amuhpiynen pay soon aniwhtini; ³⁹ Taq ka pam pantaqa God ahpiy hintaniqw soon uma put sīmoknayani, taq nāphisat ka uma God aw rohomnumyani, kita. ⁴⁰ Noqw puma put lavaiyat kwusuya; nihqe ayaiwyuñqamuy wāñwayyaqe, a'nō wuvahtotat, pāpu puma Jesus natñwaniyat añ qa yuaatotaniqat amumi pañqaqwat mātapya. ⁴¹ Noqw puma hahlaykahkañw moñwtsovawtaqamuy amuñaqw ahpiyya, kurs puma nuhtum put natñwaniyat ep hamanhintsaniwyaniqey hihkay'vayaqe ōviy'o. ⁴² Noqw puma nāqavo God kiyat ep-nikañw pu sohsovik kīnawit Jesus pas Christ-nihqat tūtutuqaynayaqey, pu yuaatotaqey qa qe'iwwisa.

6

The Seven Helpers

¹ Noqw ephaqam tuptsiwni'yunqam wūhaq'iwwaqw, Greek-sinmuy amuhkwa yuaatotaqam Hebrew-sinmuy amumiq qayan unañway hiñqaqwa, puma nāqavo hihta akw tūvaañwankahkañw pumuy amuñaqw koñnanalvutuy tatami'yuñqw ōviy'o. ² Pahsat pu pakwt lōq sihkay'taqam ayaiwyuñqam sohsokmuy tuptsiwni'yunqamuy tsovalayaqe, amumi pañqaqwa: Soon tis pi itam God lavaiyat mātavi'kahkañw tūnopni'yuñqw pam súantani. ³ Oviy uma umuñaqw hakimuy tsañe' tahtaqtuy amumi lomanavotit namorstotani, hakim Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwyuñqamuyu, pu

suan wuwni'yuñqamuyu. Noqw puma it yantaqat aw tunatyawyuñwniqat itam ep pumuy o'yani. ⁴ Nikañw itamwat nāwakinpit, pu lavayit tumalay'yuñwniqey aw-sa yuki'yuñwni. ⁵ Noqw i' yan lavayi sohsokmuy sinmuy amumi lomatöqti. Noqw öviy puma hakiy Stephen qapēvewnit, pu Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwtatqat namorstota, pu Philip, pu Prochorus, pu Nicanor, pu Timon, pu Parmenias, pu Nicolas, pam hak Antioch añqwnihqe qa-Jew-sínonikañw Jew-sinmuy amún tuptsiwni'ta. ⁶ Nihqe puma ayaiwyuñqamuy amutpipo pumuy o'ya. Noqw puma amumi matyawkahkañw, amuñem nānawakna. ⁷ Noqw God lavayiat suytsepnwat öqawi'ma, noqw wūhaqti; noqw God awwat momñwituy amuñaqw kaysiwhqam it tuptsiwnit kwusuyaqe añ hinwisa.

The Arrest of Stephen

⁸ Noqw Stephen qapēvewnit, pu öqalat akw qaöwíhinkañw sinmuy amuhpa' hihihita kätatayhpit hintsaki, pu hihta supsiwyuñqata. ⁹ Noqw tsotsvalki Mätaviwyaqamuy Tsotsvalkiamu yan túñwantiwhqat añqw hakim hoñvage Stephen amum nāñwuy'yuñwa, pu Cyreniat añqw sínomu, pu Alexandriat añq'ö, pu Ciliciat-nikañw Asiat añq'ö. ¹⁰ Noqw Stephen Hikwsit ahpiy suan lavayhtiñwuniqw, puma kurs hin put áñwutotani. ¹¹ Pahsat pu puma hakimuy tahtaqtuy pan unañwtoynayaqw, puma pañqaqwa: Itam aw tūqayyuñqw Moses aqw qalomáhiñqawu, pu God aqw'a. ¹² Kitotaqe sinmuy hin unañwtoynaya, pu wukw'a'yatuyu, pu tutavot tutuqaynayaqamuyu. Noqw puma Stephen aw ökiñqe, nuayaqe, moñwtsovawtaqamuy amumi wikvaya. ¹³ Nihqe hakim put ehpewi hihta atsátotaniqamuy momi o'yaqw puma pañqaqwa: Pas i' tāqa panis tuwat it pas kaptsiwtaqat kíhut, pu hin hinwisniqat tutavot aqw qalomáhiñqawlawu; ¹⁴ Oviy pi itam aw tūqayyuñqw, pañqawu: Yaw i' Jesus Nazareth añqw tāqa it kíhut sahpuknani, pu yaw Moses itamumi itahhintsakpiy tutaptaqat aw alöntani. ¹⁵ Noqw moñwtsovawtaqam sohsoyam Stephen aw tāyuñqw, pas pitsánwaat hakiy God hoñviayayat taywayat anta.

7

Stephen's Speech

¹ Pahsat pu God awwat mohpeq moñwi Stephen aw pañqawu: Ya pas pay ima hiñqaqwaqw panta? ² Noqw pam pañqawu: Tahtaqtu, isinomu, itanamu, kurs huvam tuqayvastotaa! Ura itana Abraham nāt Charran ep qa qátuhqe, Mesopotamiat ep qatuqw, God lolmat tālawñwat pitsánway'taqa put aw mātakti; ³ Nihqe aw pañqawu: Um uhtutskway, pu uhsinomuy amuñaqw ahpiyni; nen nu tutskwat un āawnaniqat um aqwni. ⁴ Pahsat pu pam Chaldia-sinmuy tutskwayamuy añqw ahpiynihqe, Charran-tutskwat ep qatuptu. Noqw put naat mokq pañqw pu God it tutskwat uma ep pu' yesqat aw put nahlakna. ⁵ Nikañw pam pep hihsaqhaqam himuy'taniqat pam put qa maqa; pas qae, qa ñas'ew haqami wuhkukniqat pahsaq'a; nikañw pam put pas máqaniqey aw pañqawu pu' añk put ahpiy sinototiniqamuyu. Noqw puma put himuy'yuñwni, put aw kita, nāt pam qa ti'taq'ö. ⁶ Nihqe God yan lavayhti: Yaw put ahpiy aniwhtotiqam haqam qa nāp tutskway ep hinnumyani; noqw yaw pep sinom pumuy tusoqtuwiktotani; nen súnat-sikip sunat yahsañwuy añ pumuy okiwsahsanyani. ⁷ Pu ason hihtuwat sinom pumuy tusoqtuwiki'yuñqw nu pumuy amuñem hinwat yúkuni, kita God; pu ason pantaqat atsva puma pañqw nóña'ke', yep nuy tumalay'yuñwi. ⁸ Noqw God put aw pasiwnaqe, poñotkituvoyla put tuawi'taniqat pan put aw yuku; noqw öviy Isaac tihtiwhq, Abraham nanalsikis talqat ep put poñotku; noqw

Isaac Jacob pantsana; noqw Jacob pakwt lõq sihkay'taqamuy timuy piw pantsanhta. Noqw puma hapi itahwu'yamu. ⁹ Noqw wūwuyom Joseph atsviy unañtuyvayaqe, Egypt aqw put huyaya; noqw God put amum yantaqe, ¹⁰ Sohsok kānanvotpiyat añqw put ayo tavi'ma; pu Egypt epeq moñwit Pharoht aw put lomamataqta, pu sūanwuwnitoyna. Noqw pam put Egypt aw moñwtavi, pu put amum ki'yuñqamuy sohsokmuy amumii. ¹¹ Noqw Egypt añ ahsupoq tsōñōsti, pu Chanaan añ'a, noqw sinom okiwhtoti; noqw itanam qa tunōstutwa. ¹² Noqw yaw Egypt epeq sōhōvosi óyihqat Jacob navotqe, mohti itanamuy pañsoq hōna. ¹³ Nit pu piw yaw Joseph haknihqey pāvamuy āawna; noqw Joseph sinomat hákimyayey Pharoht āawniwa. ¹⁴ Pahsat pu Joseph nay Jacob wánwayi, pu sohsokmuy sinomuyu, payhp sunat-nikañw añqw pakwt tsivot sihkaytaqamuyu. ¹⁵ Noqw òviy Jacob Egypt aqw'a; nihqe pam pepeq mōki, pam'i pu itanamu. ¹⁶ Noqw pumuy tokoyamuy Sychem aw kiwisqe, pep tuamqōlōt aqw tañatota, ura Abraham Sychem ep hakiy Emmor tímuyatuy amuñaqw sīvat akw put tuihqat pañsoq'a. ¹⁷ Noqw hihta awinit God Abraham aw qaōwívasiwnaqat aw hayiñwtiqw, sinom Egypt epeq natkototaqe suhpanti. ¹⁸ Noqw pas suhka moñwi Joseph qa tuwi'taqa moñwqenit ep wunuptu. ¹⁹ Nihqe pam hak itanamuy amumi tutuhistivaqe pumuy okiwsahsanqw, yaw timat qa yesniqat òviy puma titipostuy ihke tatamlalwaniqat pam nāwakna. ²⁰ Pan yēsiwhq, Moses tihtiwa; nihqe yaw sūhimu; nihqe payhkomuy mūmuyawhtuy añ nay kīyat ep aw unañwtaviwta. ²¹ Noqw pam haqami tūviwhq, Pharoht tiat māna put wikqe, put nēnem wuñwna. ²² Noqw Moses Egypt epeq sinmuy hihta wuwantuwiyamuy añ sohsok tuwi'taqa, a'nō lay'taqat lavayi'ta, pu hintsakpit'a. ²³ Noqw pam lõp sunat yahsañwni'kañw, pas nāp sinomuy, Israel-sinmuy, amumi kurs pohtaniqey unañwti. ²⁴ Noqw suhka qaanhintsahsaniwhq, pam túwahqe eñem lavayhti; nihqe eñem nāoyhqe Egypt-sinot nīna. ²⁵ Suhpan as God put ahpiy put sinomuyatuy ayo óyaniqat puma māmatsyaniqat pam wūwaqe òviy'o. Noqw puma qa māmatsya. ²⁶ Pu qavoñvaqw hakim nāyawhq, pam amumi pítuhqe as piw pumuy nāmi pōhiknaniqey wūwaqe amumi pañqawu: Soh, tāqatu, uma nātupkomu; ya uma hinoqw nāyuyuyhna? ²⁷ Noqw sinosñway qaanhintsahsanqa Moses ayo naatsqōqna pañqawkañwo: Ya hak un itamumi moñwtavi? Puyaw hak un itamuy hin yukunaniqat aw un tavi? ²⁸ Ya um tāvok Egypt-sinot nīnaqe, nuy piw nīnaniqe òviy'o? ²⁹ Yan pam hiñqawhq, pahsat pu Moses Egypt añqw wāyaqe, Madian-tutskwat ep qatuptu; nihqe pam pep lõqmuy tīyotuy tímuy'va. ³⁰ Noqw lõp sunat yahsañwuy añ ruhpakq, pep pu' qayēsiwhpuve tūkwit Sinat ep Tutuyqawhqat hoñviayaat himutskit uwiwitaqat añqw put aw mātakti. ³¹ Noqw Moses put túwahqe, pep himu hintaqat aw wūwantaqe, as aw tātayniqe, òviy aw nakwsuqw, Tutuyqawhqat tōnaat put aw pañqawu: ³² Nu hapi umunamuy aw yantaqaam God, Abraham aw yantaqaata, pu Isaac, pu Jacob aw yantaqaamu. Pahsat pu Moses tsawnaqe tururuykuqe, kurs hin aw tātayni. ³³ Pahsat pu Tutuyqawhqa put aw pañqawu: Um uhtotsiy óyani, taq um pas hihta ep wunu. ³⁴ Pay nu pas Egypt epeq isinmuy okiwhinyuñqat antsa yori; pu nu pumuy eykitotaqw navota. Nihqe nu pumuy put añqw qenivo oyaniqe òviy hāwi. Noqw taa, nu un Egypt aqw hōnani. ³⁵ It Moses hapi ura puma qanānakwhaqe aw pañqawu: Ya hak un itamumi moñwtavi? Puyaw hak un itamuy hin yukunaniqat aw un tavi? Ura kitota. Noqw pay God put moñwtavi; piw pam sinomuyatuy amumi put ayata, pam hoñviayat himutskit añqw put aw mātactiqat māyat ahpiy pumuy ayo òoyniqat òviy'o. ³⁶ Pam hapi Egypt epeq hīhihta kātatayhpit hihta tuawi'yuñqat tumaltat, pumuy pañqw ipwa, pu patuphat Pālañpu yan

mātsiwhqat añqee, pu qayēsiwhpuvee, lōp sunat yahsañwuy añ'a. ³⁷ I' Moses hapi ura Israel-sinmuy amumi pañqawu: God Umuhtutuyqawhqa umuhsinomuy amuñaqwu umuñem lavay'ayat wunuptionsinani, nuy hímunihqat pan'i; uma put aw tūqayyuñwni. ³⁸ I' hapi qayesiwhpuve tsovawtaqamuy amumum hinnuma, pu tūkwit Sinat epeq put aw yuaaykuqat hoñviayat ámuma, pu itanamuy amumuma. I' hapi hak taytaqat lavayit itamumi mātapiñiqey òviy put makiwa. ³⁹ Noqw itanam put aw qa tuqayvastotaniqey nānawaknaqe, put nahpiy ayo tūvayaqe, unañwpeq ahoy Egypt aw namtōkya; ⁴⁰ Nihqe Aaron aw pañqawu: Itamuy hihtuy amumi yanyuñwniqamuy itamuñem yukuhata; noqw puma itamupyeve hinwisni. Pay pi itamuy Egypt añqw nōñaknaqa Moses kurs haqamii, kitota. ⁴¹ Nihqe ép puma wakashoyat yukuyaqe, wutsit aw hom'ooyakahkañw, nāp may akw hihta tumaltotaqey ep hahlayya. ⁴² Pahsat pu God pumuy amuñaqwu ayo namtōkqe, òvaqe hihtuy qaan'ewakw hintaqamuy amumi nāwakinwisniqat aw pumuy mātavi; pay pi ura God lavay'aymuyatuy pēniyamuy añ yan pey'ta: Ya pas antsa pay uma lōp sunat yahsañwuy añ qayēsiwhpuve inumi hihtuy qōyankahkañw, hom'ooyya, uma Israel-sinomu? ⁴³ Qa hin'i; uma Moloch mōtsápkiyat yawnumya, pu aw umuhyantaqay Remphan sōhuyata; uma hihtuy pumuy amún sosniwyaqamuy yukuhata amumi nāwakintotaniqe òviy'ò. Noqw òviy nu umuy Babylon yupqōymiq tsamni, yan'i. ⁴⁴ Itanam pi ura qayēsiwhpuve hihta tuawi'taqat mōtsápkit pasiwyuñwa, hin pam Moses aw tutaptaqat pan'i. Nihqe ura Moses aw pañqawu pam hin yukiwtaqat aw yórikqey pan put yúkuniqata. ⁴⁵ Noqw pu amuñk itanam Joshuat* amum hīhihtuy sinmuy tutskwayamuy kwahanayaqe, ep put kwusivaya, ura God itanamuy amupyeve pumuy haqami lālayi; noqw mōtsápkihu David qatsiyat aw pahsavo pep wunu. ⁴⁶ Noqw pam God añqw paañwaniwhq, as Jacob aw yantaqayat God eñem kītaniqey unañwti. ⁴⁷ Noqw Solomon hapi put eñem kīta. ⁴⁸ Noqw pu pas Sus'oveqnihqā kīkihut sinmuy māyamuy akw yukiltotiqat qa añ qatu; pi ura God lavay'ayay ahpiy pañqawu: ⁴⁹ Oveqatsi imoñw'atsvewa, pu tūwaqatsi iwuwukpi. Ya uma inuñem kīhut yukuyani? kita Tutuyqawhqa. Ya sen nu pep nāsuñwnani? ⁵⁰ Ya īi himu qa sohsoy imay akw yukilti? ⁵¹ Is uma hihtu qa nōyaltotiñwuqamu, a'nō unañway'yuñqamu, pu naqsöp'iwyuñqamu! uma sutsep Qahováriwtaqat Hikwsit aw rohomnumya; uma umunamuy hinyuñqw amunyuñwa. ⁵² Ya umunam God lavay'aymuyatuy hihtawat qa okiwsasna? Pu ura hak Súantaqa pituniqat hakim añwu pay lavayhtotiqamuy puma qōqya; noqw yepehaq uma put nuhtumi mātapyaqe nīnaya. ⁵³ Uma as òveqatsit añqw hoñvia'yatuy amuhpiy tutavot òmahtotakañw, qa añ hinwisa, kita.

The Stoning of Stephen

⁵⁴ Noqw puma it nanaptaqe, pavan pas unañwso'qe, tamay ñuritota. ⁵⁵ Noqw pam Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwkañw òveqatsit aqwhaqami taytaqe, God lolmat tālawñwayat-nikañw pu Jesus God putvaqe wunuqwu tuwa; ⁵⁶ Nihqe pañqawu: Meh, nu òveqatsit aw hōtsíltiqw tuwa; noqw Sinot Tiat God putvaqe wunu. ⁵⁷ Pahsat pu puma a'nō hiñqawkahkañw, naqvuy útatotat, sūsaq put aw yuhtukqe, ⁵⁸ Put kīnaqwu haqami tūvayaqe, tatatupya. Noqw put ehpewi hiñqawqam hakiy puhuwuñwiwtaqat Saul yan mātsiwhqat kukmiq yuwsiy o'ya. ⁵⁹ Noqw puma Stephen tatatupyaqwu, pam God aw okiw taqa'nañwtiqe pañqawu: Tutuyqawhqa Jesus, um okiw ihikwsiy kwusuni, kita. ⁶⁰ Pu pam tamōtswunuptuqe, pas tōnay añqe' pañqawu:

* **7:45** Pam Greek-sinmuy amuhkwa Jesus.

Tutuyqawhqa, um okiw it qaanhtiput pumuy qa tukopnani, kita. Yan pam lavayhtit mōki.

8

Saul Persecutes the Church

¹ Noqw puma put nīnantotaqw, Saul amún unañway'ta. Noqw put tāwat ep Jerusalem epeq Jesus aw tōnawtaqamuy amumi qaan'ewakw hintsaktivayaqe, pumuy okiwsahsantivaya. Noqw puma sohsoyam Judeat, pu Samariat añ ahsupoq hāhaqe' ahtsavalya, pay ima ayaiwyuñqam-sa qe'ya. ² Noqw hakim unañwvastahtaqt Stephen haqami taviwisqe, okiw put ep a'nō tsaykita. ³ Noqw tuwat Saul Jesus aw tōnawtaqamuy amumi hintsaktivayaqe, sohsovik kīnawit papkinuma, nihqe tahtaqtuy, pu momoymuy sivikimi lōlōkinlawhqe, tañatima.

The Gospel Preached in Samaria

⁴ Noqw ōviy añqe' ahtsavalyaqam sohsovik nuhtumi lavayit yuaatota. ⁵ Pahsat pu Philip Samariat ep wuhkokitsokit aqwnihqe, nuhtumi Christ yuaata. ⁶ Noqw pam hihta yuaataqw, sinom aw tūqaykahkañw sun unañway put aw unañwtavi'yuñwa, hihta kātatayhpit supsiwyuñqat hintsakqat aw taykahkañwo, ⁷ Pas qalomáhihikwsim pumuy akw tuyqawiwyuñqamuy kaysiwhqamuy amuñaqw a'nō hiñqawkahkañw, nōñantaqw ōviy'o; pu kaysiwhqam amuhpa' qataytaqat tūtuyyaqam, pu qayaktaqam qalaptuya. ⁸ Noqw pep kitsókit ep sinom pas pavan hinhaqam hahlayya. ⁹ Noqw hak tāqa Simon yan mātsiwhqa pay hisat mohti pep kitsókit ep tuhisay hintsaki; nihqe Samariat ep sinmuy pas hintsani'ta; pas a'nō hímuniqhēy anta. ¹⁰ Noqw sohsoyam put aw tūqayyuñwa, sushin'ewakw añqw suspavannihqat aqw pahsavoo, pañqawkahkañwo: I' tāqa God a'nō ōqalaata, kitota; ¹¹ Nihqe puma put kaptsi'yuñwa, pam hisatñahaqaw tuhisay akw pumuy hintsani'taqw ōviy'o. ¹² Noqw Philip God moñwtunatyayat, pu Jesus Christ yuaataqw puma tūtuptsiwaqe, kūyit akw tuvoylatoti, tahtaqtu, pu momoyamu. ¹³ Noqw Simon tuwat pas nāp tuptsihqē, kūyit akw tuvoylatiwa; nihqe Philip amum hinnuma. Noqw pam hīhihta kātatayhpit hihta tuawi'yuñqat hintsakq aw taytaqe kātayta. ¹⁴ Noqw yaw Samariat ep sinom God lavaiyat kwusuyaqt ayaiwyuñqam Jerusalem epeq yesqam nanaptaqe, Peter John enañ pumuy amumiq hōnaya. ¹⁵ Noqw puma pumuy amumiqñihqe, puma Qahováriwtaqat Hikwsit kwusuyaniqat ōviy amuñem nāwakna, ¹⁶ Pay nāt pam pumuy qa haqawat aw pituqw ōviy'o, pay panis puma Tutuyqawhqat natñwaniyat-sa añ kūyit akw tuvoylatoti. ¹⁷ Pahsat pu puma pumuy amumi may akw toñokq puma Qahováriwtaqat Hikwsit makiwya. ¹⁸ Noqw ayaiwtaqam hakiy aw may akw toñokq Qahováriwtaqat Hikwsit put aw noiwnwuwat Simon pan yórikqe pumuy sīvat āawna, ¹⁹ Pañqawkañwo: Uma piw nuy enañ it ōqalat maqaw, nu hakiy aw imay akw toñokq pam Qahováriwtaqat Hikwsit makiwmantani. ²⁰ Noqw Peter put aw pañqawu: Pay nam uhsiva umum súlawhtii, God kuwahtipuat pay sīvat akw tuiwnwuwat um pan wūwantaqw ōviy'o. ²¹ Um qa haqam it yantaqat ep qeni'ta, piw makiway'ta, pi uh'unañwa God atpip qa súanta. ²² Oviy um it yan uhnukpanay añqw lasni; nen God aw nāwaknani; noqw hisnen uh'unañwpeq uhtunatyay qaantaqat ep ūmi pōhikiwni. ²³ Taq kurs um qanut a'nō tsivot anta; um nukpantunatyat akw sóontsaniwta. ²⁴ Pahsat pu Simon lavayhtiqa pañqawu: Uma okiw inuñem Tutuyqawhqat aw nāwaknani; noqw uma iit hihta lavayhtiqw, okiw pam qa himuwa inumi pítuni. ²⁵ Pu puma pas suyan hin navoti'taqey lavayhtit,

Tutuyqawhqat lavayiyat nuhtumi yuaaykut, ahoy Jerusalem aqw'a; nihqe Samariat ep hāhaqe' sinmuy kitsókiyamuy añ lomatuwawit yuaatima.

Philip and the Ethiopian Official

²⁶ Noqw Tutuyqawhqat hoñviayaat Philip aw pañqawu: Um wunuptut tātöqni, Jerusalem añqw Gazat aqw pöhut aqw'a, kita. Pam pañqe' qayēwiwa. ²⁷⁻²⁸ Noqw pam wunuptut aqw'a. Noqw meh, hak Ethiopiat añqw tāqa okiwlawniqe Jerusalem epeq pitumaqa pañqe' áhoynikañw, karētay añqw tsokiwma. Pam nömaqtsit aw qa awiwa, Ethiopiat epeq sinmuy moñwiyamuy wuhtit Candacet añqw öqalat qaöwíwasiwkañw, put sohsok hihta nukñwayat aw tunatyawta. Pu pam God lavay'ayayat Esaias pēniyat añ tūñwanma. ²⁹ Pahsat pu Hikwsi Philip aw pañqawu: Um pas awnen karētat ámunni, kita. ³⁰ Noqw öviy Philip put aw wárikqe, navotq pam God lavay'ayayat Esaias pēniyat añ tūñwanma. Noqw Philip put aw pañqawu: Ya um hihta añ tūñwanma qey mātsi'ta? ³¹ Noqw pam pañqawu: Pay kurs pi hin'i, hal pay hak pas nuy tutuqaynaqw-saa, pam kitahqe, Philip put aqw wüve', amum tsokiwmaniqat pam nāwakna. ³² Noqw tutuvenit añ haqe' yan pey'taqat pam añ tūñwanma: Kanēlo haqam nīniwniqey aw wīkiwhqat pam pan wīkiwa, pu mañat ārilantaqat pam atpip qa hiñqawñwuniqw pan pam qa hiñqawu. ³³ Pam qa hímuniwhitiqw, eñem suan lavayiniqa ayo yukiwa; noqw hak sen put natkomuyatuy pohtoylani? Pi qatsiāt tūwaqatsit añqw haqami hintsaniwa. ³⁴ Noqw nömaqtsit aw qa awiwa Philip aw pañqawu: Taa, um as okiw nuy āawnani: Ya God lavay'ayaat hakiy yuaata, sen nāyuaata, sen pay hakiy pañqawu? ³⁵ Pahsat pu Philip lavayhtiqe, haqe' pan pey'taqat pahpiy yuaativa; nihqe put aw Jesus yuaata. ³⁶ Noqw puma ahpiy panmakañw haqami pāmi pitu; noqw nömaqtsit aw qa awiwa pañqawu: Meh, yep pāhu; ya nu kūyit akw tuvoylatiwniqw himu nuy put aw uhtsi'tani? ³⁷ Noqw Philip pañqawu: Pay pi um pas sohsok uh'unañway akw tuptsiwe', panhtini, kita. Noqw pam lavayhtiqe pañqawu: Pay Jesus Christ God tíatnihqat nu tuptsiwa. ³⁸ Pahsat pu pay karēta hāk huruhtiniqat pam pañqawu; noqw puma nāma pāmiq paki, Philip-niqw pu nömaqtsit aw qa awiwa; noqw pam put kūyit akw tuyoylata. ³⁹ Noqw puma pānaqw yamakq, pahsat pay Tutuyqawhqat Hikwsiat Philip haqami wīki; noqw nömaqtsit aw qa awiwa pāpu aw qa yori; nikañw pam pahpiy hahlayhkañw, nakwsu. ⁴⁰ Noqw Philip Azotus ep nātuwiwhqe, ahsupoq kitsókit añ lomatuwawit yuaatinumkañw, Caesareat ep pitu.

9

The Conversion of Saul (Acts 22.6-16; 26.12-18)

¹ Noqw Saul nāt pas itsívuhihkwiskañw, Tutuyqawhqat aw tuptsiwni'yuñqamuy pavan pas hintsanniqey, pu pas qöyaniqey tunatyawkañw, God awwat susmohpeq moñwit aw'i; ² Nihqe Damascus ep añqe' tsotsvalkit añ sinmuy amumi put eñem pēnayaniqat nāwakna; noqw kurs pam hakimuy tahtaqtuy, sen momoymuy Jesus aw tuptsiwni'yuñqamuy tuwe', pumuy somhtat, Jerusalem aqw tsamni. ³ Noqw öviy pam pañsoqnihqe, Damascus aw hayiñwnaqw, öñaqw tāla put ánan'ik suhtalawva; ⁴ Noqw pam tutskwami posqe, hakiy tōnayāt navotq, put aw pañqawu: Saul, Saul, ya um hinoqw nuy okiwsahsana? ⁵ Noqw pam pañqawu: Ya um hak'i, Tutuyqawhqa? Noqw Tutuyqawhqa pañqawu: Nu Jesus, um nuy hapi okiwsahsana. Um sökwíkinpit aqw horarataqw, pam unem anahaa. ⁶ Noqw pam tsawnaqe, tururutikañw, pas hin unañway'kañw pañqawu: Tutuyqawhqa, noqw nu hinhtiniqat um

nāwakna? Noqw Tutuyqawhqa put aw pañqawu: Um wunuptut, kīmini; noqw ason um hinhtiniqat uñ pep āawnayani. ⁷ Noqw tahtaqt put ámumyaqam qa hiñqawkahkañw añqe' hōñi; hakiy as tōnayat nanvotyakahkañw hakiy qa tuway'yuñwa. ⁸ Pahsat pu Saul tutskwañaqw wunuptuqe, as pōsiy púruknat, qa hihta tuwa; noqw puma put māyat ñuy'wisqe, Damascus ep wikvaya. ⁹ Noqw pam pāyis tālat añ kurs hin hihta túwani, piw qa nōsa, qa hīko. ¹⁰ Noqw hak tuptsiwni'taqa Ananias yan mātsiwhqa Damascus ep qatu. Noqw pam tuawyorikq, Tutuyqawhqa put aw pañqawu: Ananias, Noqw pam pañqawu: Yep nūu, Tutuyqawhqa. ¹¹ Noqw Tutuyqawhqa put aw pañqawu: Um wunuptut, Sūwipo kiskat yan mātsiwhqat awni; nen Judas kīyat ep hakiy Tarsus añqwnihqat Saul yan mātsiwhqat ōviy tūvintani; taq meh, pam okiwlawu, ¹² Nihqe tuawyorikq hak tāqa Ananias yan mātsiwhqa ep pákihqe, put aw may akw toño pōsiy tālawnanigat ōviy'o. ¹³ Pahsat pu Ananias lavayhtiqe pañqawu: Tutuyqawhqa, pas yaw i' tāqa Jerusalem epeq uhsinmuy okiwsahsanqat nu kaysiwhqamuy amuñaqw navota. ¹⁴ Noqw yaw pam yep uhnatñwaniy aw tatqa'nañwyaqamuy sohsokmuy somhtanigey God awwat mohpeq momñwituy ōqalat pasiwkañw pitu. ¹⁵ Noqw pay Tutuyqawhqa put aw pañqawu: Um awni, taq pam pas inamors'awiwa; pam qa-Jew-sinmuy, pu pas momñwituy-nikañw, pu Israel-sinmuy amumi inatñwaniy tūawmani. ¹⁶ Pu nāt pam inatñwaniy ep hihhihta añ qaan'ewakw okiwsaniwniqat nu put āawnani, kita. ¹⁷ Noqw ōviy Ananias awnihqe, kīmi pákihqe, put aw may akw toñot, pañqawu: Itupko Saul, Tutuyqawhqa Jesus uñ añqawniqw ūmi māaktiqa nuy añqw hōna, umuhposiy tālawnanigat ōviy'o, pu Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwtanigat ōviy'o. ¹⁸ Noqw pahsat pay himu nasiñwput antaqa put pōsiyat añqw lōhōkq, pam pōsiy tālawnaqe wunuptu; nihqe kūyit akw tuvoylatit, nōsqe, ōqawhta.

Saul Preaches in Damascus

¹⁹ Pahsat pu Saul Damascus ep tuptsiwni'yuñqamuy amumum hihsavo qatu, ²⁰ Nihqe āpiy tsotsvalkiva i' Jesus God Tíatnihqat yuaatinuma. ²¹ Noqw sohsoyam put aw tūqayyuñqam hin kurs wūwantotaqe pañqaqwa: Ya qa i' Jerusalem epeq it natñwanit aw tatqa'nañwyaqamuy hovalaqa, hakimiy pañyuñqamuy somhte' God awwat mohpeq momñwituy amumi tsamnigey ōviy pew pitsíwta? kitota. ²² Noqw tuwat Saul pas suyhtsepñwat ōqawi'maqe, Damascus ep Jew-sinmuy yumoñwaltaqe, pay Jesus pas antsa Christ-nihqat amumi mātaqlawu. ²³ Noqw ōviy ahpiy wūyavotiqw, Jew-sinom put nīnayaniqey nanawinya. ²⁴ Nihqe puma put nīnayaniqey ōviy tälö-nikañw, pu tōkilat añ hōhtsiwat aw tunatyawyuñwa. Noqw yaw puma put moqmani'yuñqw Saul navota. ²⁵ Pahsat pu tuptsiwni'yuñqam míhikiwtaqw put tuhpelat añ tutsáyat akw hawnaya.

Saul in Jerusalem

²⁶ Noqw Saul Jerusalem epeq pítuhqe, as tuptsiwni'yuñqamuy amumum-tinigey anhtiqw, puma sohsoyam put mamqasyaqe, pam pas antsa tuptsiwni'taqat qa tūtuptsiwa. ²⁷ Noqw Barnabas put aw unañwtaqpe, ayai-wyuñqamuy amumi put wikva; nihqe hin pam Damascus aqwniqw, Tutuyqawhqa put aw namtaknaqe, put aw yuaaykuqat pam pumuy āawna, pu hin Paul Damascus epeq qa tuhtuskañw, Jesus natñwaniyat añ nuhtumi yuaataqata. (Noqw pep pu' puma put kwusuya.) ²⁸ Noqw Paul Jerusalem epeq pumuy amumum hinnumqe, ²⁹ Qa tuhtuskañw Tutuyqawhqat Jesus natñwaniyat añ nuhtumi yuaata; nihqe Greek-sinmuy amuhkwa yuaatotaqamuy amumum put ep nāñwuy'taqw puma put nīnayaniqey tunatyawyuñwa.

³⁰ Noqw tuptsiwni'yuñqam put nanaptaqe, Caesareat aqw put wikyaqe pañqw put Tarsus aqw taviya. ³¹ Pahsat pu Jesus aw tōnawtaqam Judeat, pu Galileet, pu Samariat añ ahsupoq yesqam suyan unañwtotiqe, öqawhtota; nihqe Tutuyqawhqat kaptsi'kahkañw wūhaq'iwma, Qahováriwtaqa Hikwsi amumi unañwtapq'ö.

Peter in Lydda and Joppa

³² Noqw Peter añqe' sohsovik nakwsuqe, Lyddat epeq God sinomuyatuy amumi hāwi. ³³ Nihqe pepeq pam hakiy tāqat Aeneas yan mātsiwhqat tuwa, put hakiy aha qa taytaqw, pam okiw nanal yahsañwuy añ tuyhqatsi. ³⁴ Noqw Peter put aw pañqawu: Aeneas, Jesus Christ un qalapsina. Wunuptut, uh'ahpay tsovalaa, kita. Noqw pahsat pay pam wunuptu. ³⁵ Noqw sohsoyam Lyddat pu Saron ep ki'yuñqam put aw yórikyaqe Tutuyqawhqat awwat lasya. ³⁶ Noqw hak Joppat ep tuptsiwni'taqa Tabitha yan mātsiwa, pam Dorcas (Tsöviwmana) i'nihqe pam'i. Noqw i' hak wuhti lolmat tumalay'ta, pu hīhihta akw tūvaañwanta. ³⁷ Noqw pam ephaqam tūtuyhtiqe mōki; noqw puma put pāhomyaqe tupatsveq taviya. ³⁸ Noqw pay pi Lydda Joppat áhayhpo; noqw yaw Peter pep qátuhqat tuptsiwni'yuñqam nanaptaqe, hakimuy lōqmuy tāqatuy pañso ayatotaqw, pam qa sōwunit, pumuy amuniqat puma nāwakna. ³⁹ Pahsat pu Peter nakwsuqe, pumuy amumuma. Noqw öviy pam pituqw, puma put tupatsmiq wupnaya; noqw sohsoyam koñnanalvut okiw put aqlap hoñqe, tsaykikahkañw nāt Dorcas pumuy amumum qátuhqe kwakwsat, pu yūyuwsit yukuhtaqtat puma put aw matamintota. ⁴⁰ Noqw pay Peter pumuy sohsoqmuy pañqw ipwat, tamötswunuptut nāwakna; nit pahsat put tokoyat aw namtökt pañqawu: Tabitha, qatuptuu. Noqw pam pōsiy púruknaqe, Peter túwahqe, pahsat qatuptu. ⁴¹ Noqw pam put aw māvuyaltiqe, wunuptsinaqe, God sinomuyatuy koñnanalvutuy enañ wáñwayhqe, pumuy put āawna, kurs pam taytaq'ö. ⁴² Noqw i' yantaqa Joppat añ ahsupoq nanaptiwhq, kaysiwhqam Tutuyqawhqat aw tūtuptsiwa. ⁴³ Noqw Peter Joppat ep hakiy pūvukat pōhiwantaqtat Simon amum wūhakis qatu.

10

Peter and Cornelius

¹ Noqw hak tāqa Cornelius yan mātsiwhqa, tsivót-sikip sunat solāwamuy Italian-sínomu yan tūñwantiwyaqamuy amumi moñwi, Caesareat ep ki'ta. ² Pam hak pās unañway qatu; noqw sohsoyam timat put amum God kaptsi'yuñwa; pu pam hihta himuy akw sinmuy paañwankañw, sutsep God aw nāwakinma. ³ Pam hak tāwat atvelpeniqwhaqam pas suyan tūawtaqw, God hoñviayaat put aw pákihqe, aw pañqawu: Cornelius. ⁴ Noqw pam put aw yórikqe, tsawnaqe, pañqawu: Ya hímuu, Tutuyqawhqa? Noqw pam put aw pañqawu: Uhnawakinpi, pu uhnuoktutmala ömi yayvaniwhq, God put soon suhtokni. ⁵ Noqw öviy um hakimuy tahtaqtuy Joppat aqw ayataqw, hakiy Simon, Peter yan piw mātsiwhqat, wáñwayyani. ⁶ Pam hakiy pūvukat pōhiwantaqtat Simon amum qatuqw, put kīat pātuwaqatsit qalaveq wunu. Ason pam hin hintaniqat ūmi pañqawni. ⁷ Pu öviy hoñviaya Cornelius aw yuaaykuqa ahpiyniqw, pam lōqmuy kiy ep tumal'aymuy wáñwayi, pu solāwam put eñem hihtayaniqe sutsep aw maqaptsi'yuñqamuy amuñaqw hak God kaptsi'taqat solāwa piwu. ⁸ Nihqe pam pumuy sohsoq iit āawnat, Joppat aqw hōna. ⁹ Noqw qavoñvaqw puma aqwyaqe, kīmi hayiñwni'wisq, Peter nāwaknaniqe tāwanasave kits'omiq wūvi. ¹⁰ Noqw pas pam tsönmokqe, as hihta nösniqey

antaqw, nāto novalalwaqw, pam pay sawitoqwihinhti; ¹¹ Nihqe ōmi hōtsíltiqw tuwaqw, añqw himu wuyaqmōtsapueway nālōvaq tsukuveq som'iwkañw put aw hawtoqe, tutskwami hāwi. ¹² Noqw sohsoy hihtu tūwaqatsit añ nālōq hokay'yuñqam put ep íniwyuñwa, pu tūtuvosiptu, pu hihtu hoyoyotinumyaqam pīwu, pu masay'yuñqamu. ¹³ Noqw hakiy tōnaat put aw pañqawu: Wunuptuu, Peter, um qōye' nōsni. ¹⁴ Noqw Peter pañqawu: Sóoni, Tutuyqawhqa; taq nu qa haq hihta pay qa pas hihtanihqat, pu qa powaiwtaqat nōsa. ¹⁵ Noqw hakiy tōnaat piw put aw pañqawu: God hihta powataqw, pam pay qa pas hímunihqat um qa pañqawni. ¹⁶ Noqw i' pāyis panhtiqw, himu mōtsápueway ahoy ōmiq haqami wūvi. ¹⁷ Noqw Peter hihta tuawyorikqey mātaq kurs pam hímunihqat pan wūwantaqw, ima tahtaqt Cornelius añqw ayatiwyaqam Simon haqam ki'taqat hakimuy tūviñtotaqe, ihkaqe nōyaknit aw hōtsíwhpeq hōñi, ¹⁸ Nihqe sen hak Simon, Peter yan piw mātsiwhqat, pep qátuhqat tūviñlawa. ¹⁹ Noqw nāt Peter tuawyorikiy añ wūwantaqw, Qahováriwtaqa Hikwsi put aw pañqawu: Meh, hakim pahyom tahtaqt uñ hepnumya. ²⁰ Oviy um wunuptut hāwe', amumumni qa hin wūwankañwo; pay nu pumuy añqw hōna. ²¹ Pahsat pu Peter hakimuy Cornelius añqw put aw ayatiwyaqamuy amumi hawqe, pañqawu: Taay, pay uma nuy hepnumya; sen hihta ōviy uma ōki. ²² Noqw puma pañqawu: I' Cornelius tsivót-sikip súnatnihqamuy solāwamuy amumi moñwi God añqw hoñviayat pas hímunihqat ahpiy navota, yaw pam uñ kiy aw wánwaye', uñ hin lavayhtiqw, put aw tūqaytaniqat hoñviaya put aw pañqawu. Pam tāqa súanta, pu God kaptsi'ta, pu Jew-sinmuy sohsokmuy amuhpiy aw lomanavotiwta. ²³ Pahsat pu pam pumuy tañataqe pās oya; pu qavoñvaqw pumuy amumum aqw'a; noqw haqawat tuptsiwni'yuñqam Joppat añqw put ámumya. ²⁴ Pu ōviy qavoñvaqw puma Caesareat ep ōki. Noqw Cornelius pumuy nuhtaytaqe, kurs sinomuy-nikañw pu añ pas kwatsmuy tsovala. ²⁵ Noqw Peter aw pakitoqw, Cornelius ahsawvaqe, atpipo tamōtswunuptut, pas put hihtata. ²⁶ Noqw pay Peter put wunuptsina, pañqawkañwo: Wunuptuu, pay nu piw un sino. ²⁷ Pu ōviy pam put amum yuaatakañw, aw pakiqw, sinom kaysiwhqam tsovawta. ²⁸ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Pay pi uma navoti'yuñqw, soon as hak Jew-sínonikañw ayam supwat hihtuy sinmuy amu'puñalñwu, piw amuminiñwu. Noqw pay nu' qa hakiy pay qa hímunihqat, pu qa powaiwtaqat pañqawlawniqat God inumi pañqawu. ²⁹ Noqw ōviy nu qa rohomnumt, panis nuy wiktamayaqw, pay nu añq'ō; noqw hinoqw pi uma nuy wánwayya? ³⁰ Noqw Cornelius pañqawu: Nālōtok nu pew pahsavohaqam napwalni'taqe, tāwat atvelpetiqw nu ikiy ep nāwaknaqw, hak tāqa talqaqsalqat yuwsikañw inutpip wunuptu; ³¹ Nihqe pañqawu: Cornelius, uhnawakinpi navotniwa; noqw God soon uhnuoktutmalay suhtokni. ³² Um ōviy Joppat aqw hakimuy ayataqw, hakiy Simon, Peter yan piw mātsiwhqat, wánwayyani. Pam hakiy pūvukat pōhiwantaqat kíyat ep qatu, pātuwaqatsit qalaveq'a; ason pam pite', ūmi hin lavayhtini, kita. ³³ Noqw ōviy nu qa sōwunit uñ wánwayi; noqw um súanhtiye pitu. Noqw ōviy hapi itam sohsoyam yep God atpip yēse, hin pam ūmi tutaptaqat sohsok nanaptaniqee.

Peter's Speech

³⁴ Pahsat pu Peter lavayhtiye pañqawu: Pay kurs pas suyan God qa sinonuiña. ³⁵ Pay kurs pas sohsokmuy hihtuy sinmuy amuñaqw hak haqam put kaptsi'kañw súanhinmaqa put aw súantañwu. ³⁶ God hapi Israel-sinmuy amumi lavayiy távihqe, Jesus Christ ahpiy namivöhikiwuy yuaata. (Pam hapi sohsokmuy amumi tutuyqawi.) ³⁷ Pay uma put lavayit navoti'yuñwa. Ura John kūyit akw tuvoylatiwyaniqat nuhtumi yuaataqw, pahpiy pam

lavayi Galileet añqw hoyoyoykukañw, Judeat añ ahsupoq yuaatiwa. ³⁸ Ura God Nazareth añqw tāqat Jesus Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuvoylataqe öqalmaqa. Ura pam sinmuy amuhpa' lolmat tumalay'numa, pu Nukpanat ahpiy sóon'iwyuñqamuy sohsokmuy powatima, God put ámunniqw öviy'ö. ³⁹ Noqw pam Jew-sinmuy tutskwayamuy epnikañw, pu Jerusalem epeq hihta tumaltaqat itam hapi sohsok aw yóriki'yuñqe, navoti'yuñwa; noqw pay sinom himutskit ep put hahyaqe nñaya. ⁴⁰ Noqw God pāyis talqat ep put ahoy tātaynaqe, put susmatakpuva mahtakna, ⁴¹ Nikañw pay qa sohsokmuy sinmuy amumii, pay hakimuy añwu pay God namorstagey pumuy amumii, itam put tuawi'yuñwniqat öviy'ö. Noqw itam put mokiwyuy añqw ahoy tātayhقات atsva put amum nōnova, pu hikwya. ⁴² Noqw yaw itam sinmuy amumi put yuaatotaniqat pam itamuy ayata, pay yaw pas pam imuy yesqamuy, pu so'pumuy hinwat yukunaniqey God ahpiy aw taviwhqat itam yuaatotaniqata. ⁴³ Noqw put hapi sohsoyam God lavay'aymat yuaatotaqe pañqaqwa, yaw hak put aw tupsiwhq, put qaanhtipuat Jesus natñwaniyat akw put ahpiy ayo yukiwmantani.

The Gentiles Receive the Holy Spirit

⁴⁴ Noqw nāt Peter yan yuaataqaw, pay Qahováriwtaqa Hikwsi lavayit nanaptaqamuy sohsokmuy amumi pitu. ⁴⁵ Noqw Jew-sinmuy amuñaqw tuptsiwni'yuñqam Peter amum ökihqam hin kurs wūwaya, Qahováriwtaqa Hikwsi qa-Jew-sinmuy amumi enañ noiwhq'ö. ⁴⁶ Puma hīhihtuy sinmuy amuhkwa yuaatotaqe, God pas hihtalalwaqw amumi tūqayyuñqee. Pahsat pu Peter lavayhtiqe pañqawu: ⁴⁷ Ya hak imuy kūyit akw tuvoylatiwyaniqw imuy amumi u'tani? Pay pi puma piw itamun Qahováriwtaqat Hikwsit makiwya. ⁴⁸ Pu puma Tutuyqawhقات natñwaniyat añ kūyit akw tuvoylatotiniqat pam amumi pañqawu. Pahsat pu pam hihsavo pumuy amumum qátuniqat puma put aw nānawakna.

11

Peter's Report to the Church at Jerusalem

¹ Noqw yaw qa-Jew-sinom nuhtum God lavaiyat kwusuyaqat ayaiwyuñqam, tuptsiwni'yuñqamuy amumum Judeat ep yesqam nanapta. ² Noqw Peter Jerusalem aqwniqw, Jew-sinmuy amuñaqw tuptsiwni'yuñqam put aqw hiñqaqwaqe, ³ Pañqaqwa: Yaw um qa-Jew-sinmuy amumi pákihqe, amumum nōsa. ⁴ Noqw Peter pumuy amumi lavayhtiqe, añqaqw hin hiniwhtiqat nānañk pasiwtaqat pumuy amumi tuawi'taqe, pañqawu: ⁵ Ura nu kitsókit Joppat ep qátukañw nāwakna; nihqe nu sawitoqhinhqiye tuawyorikq, himu wuyaqmōtsaput antaqa tsutskuy epeq sómiwkañw òñaqw hawtoqe, pas inumi pitu. ⁶ Noqw nu aw yórikqe, pās tātayhq, pi tūwaqatsit ep hihtu popkot nālōq hokay'yuñqam put ep iniwyuñwa, pu tūtuvostiptu, pu hihtu hoyoyot-inumyaqamu, pu masay'yuñqamu. ⁷ Noqw nu hakiy tōnayay navotq inumi pañqawu: Wunuptuu, Peter, um qöye' nōsni. ⁸ Noqw nu pañqawu: Sóoni, Tutuyqawhقات; taq nu qa haq hihta pay nāp hihta, pu qa powaiwtaqat nōsa. ⁹ Noqw öveqatsit añqw hakiy tōnaat inumi piw pañqawu: God hihta powataqw, pay pam qa pas hímunihqat um qa pañqawni. ¹⁰ Noqw pāyis panhtiqw, pay sohsoy piw ömiq lánakniwa. ¹¹ Noqw pahsat pay kurs hakim pahyom tahtaqt Caesareat añqw inumi ayatiwyaqam nuy haqam kive qátuhqat ep öki. ¹² Noqw pay nu qa hin wūwankañw, pumuy amumumniqat Qahováriwtaqa Hikwsi inumi pañqawu. Noqw ima navay tuptsiwni'yuñqam inumum aqwya; noqw itam tāqat kíyat aw yuña. ¹³ Noqw yaw pam kiy ep hoñviayat aw yorikq, yaw

pam wunukañw, put aw pañqawhqat itamuy āawna. Um hakimuy tahtaqtuy Joppat aqw ayataqw, hakiy Simon, Peter yan piw mātsiwhqat, wáñwayyani. ¹⁴ Ason pam un lavayit āawnaqw, um put akw ayo yámakni, um'i, pu uhtimu, yaw hoñviaya put aw kita. ¹⁵ Noqw nu yuaativaqw, pay Qahováriwtaqa Hikwsi pumuy amumi pitu, ura mohti itamumi pítuhqey pan'i. ¹⁶ Noqw pahsat pu nu Tutuyqawhqat lavayiat u'na, ura itamumi pañqawu: Pay as pi John pas antsa kūyit akw tūtuvoylalawu; nikañw uma hapi nāt it Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuvoylatiwyani. ¹⁷ Noqw puma Tutuyqawhqat Jesus Christ aw tūtuptionsiwaqw, pep God hin itamuy put máqahqey, pay pan piw pumuy put maqa. Noqw ya nu hak hímunihqe God aw rohomnumni? ¹⁸ Noqw puma it nanaptaqe, pay qa hiñqawwaqe, God pas hihtatotaqe, pañqawwa: Noqw yaw kurs qa-Jew-sinom nāp tunatyay añqw lasye' yesniqat God piw amuñem pan yuku.

The Church at Antioch

¹⁹ Noqw hakim Stephen nīniwhqat ahpiy tūokiwsahsantivayaqw añqe' aht-savalyaqam Phenicet aqw pahsavo öki, pu Cyprus aqw'a, pu Antioch aqw'a, nihqe pay Jew-sinmuy-sa amumi lavayit yuaatiwisa. ²⁰ Noqw pumuy amuñaqw haqawat tahtaqt Cyprus añqwaya, pu Cyrenet añq'ö; noqw puma Antioch epeq ökihqe, hakimuy Greek-sinmuy amumi yuaaykuyaqe, Tutuyqawhqat Jesus lavayta. ²¹ Noqw Tutuyqawhqat öqalaat pumuy amumunniqw, öviy kaysiwhqam tūtuptionsiwaqe, Tutuyqawhqat awwat lasya. ²² Noqw Jerusalem epeq Jesus aw tōnawtaqam it nanaptaqe, puma Barnabas Antioch aqw hōnaya. ²³ Noqw pam epeq pituqw, kurs God núokwaat pumuy amuhpa' tumalay'taqw, pam pan yórikqe, hahlayhtiqe, pas puma unañnaqw su'qawkañw Tutuyqawhqat aw hūrs'iwyuñwniqat pumuy öqalanta. ²⁴ Pam hak tāqa lolma, nihqe Qahováriwtaqat Hikwsit akw pās tuyqawiwta, pu qapēvewnit akw'a; noqw kaysiwhqam Tutuyqawhqat awwat sinototi. ²⁵ Pahsat pu Barnabas Saul heptoqe Tarsust aqw'a. ²⁶ Pu öviy pam put túwahqe Antioch ep wikva. Noqw pantaqat atsve puma Jesus aw tōnawtaqamuy amumum sūkw yahsañwuy añ pep tsotsvalqe, kaysiwhqamuy sinmuy tutuqayna. Noqw tuptionsiwni'yunqam Antioch epeq susmohti Christian-sinom yan tūñwantiwya. ²⁷ Noqw ephaqam hakim God lavay'aymat Jerusalem añqwayaqe, Antioch epeq öki. ²⁸ Noqw pumuy amuñaqw haqawa Agabus yan mātsiwhqa wunuptuqe, yaw tūwaqatsit añ ahsupoq wukotsönöstiniqat Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy pañqawu. Noqw pam pantaqa hakiy Claudius Caesar moñw'iwtaqw paniwhti. ²⁹ Pahsat pu tuptionsiwni'yunqam tuptionsiwni'yunqamuy Judeat epeq ki'yunqamuy amumiq paañwnit o'yaniqey unañwtoti; hak hin hihta tuway'nume' pan hihta kuwah-timantani. ³⁰ Nihqe öviy puma panhtotiqe, Barnabas-nikañw, pu Saul pumuy añ pepeq wukw'a'yatuy amumiq put o'ya.

12

More Persecution

¹ Noqw ephaqam moñwi Herod Jesus aw tōnawtaqamuy haqawatuy hintsan-niqe amumi may'ta, ² Nihqe pam John pāvayat James sipwuvahpit akw nīna. ³ Noqw kurs pam panhtiqe, Jew-sinmuy unañwve hinhtiqey navotqe, pahsat piw Peter nuaniqey anhti. (Noqw qapekén'oyiwhput ep nōviwniqat aw pitsíwiwta.) ⁴ Pu öviy pam put núahqe, sivikimi pánahqe, solāwamuy nālöp nānalöqmuy tōnawtaqamuy amumi put mātavi, put tūtuwalaniqat öviy'o, ason pay pas Amutsva Yūmosanihqat ep nóviwniqat yukiltiqw, pep pu sinmuy amumi put hóroknaniqey tunatyawtaqee. ⁵ Noqw öviy puma Peter sivikive

pani'yuñwa. Noqw Jesus aw tōnawtaqam put eñem God aw nāwakintotaqe qa nātusi'yuñwa.

Peter Set Free from Prison

⁶ Pu Herod qāvo put hóroknaniquey ep mihiqw, Peter lōqmuy sivanamiqlölöt akw sómiwkañw lōqmuy solāwatuy amuhtsava pūwi; noqw tuwalan'a'yat ihpaq tūtuwala. ⁷ Noqw meh, Tutuyqawhqtat hoñviayaat pituqw, sivikive sohsovik tālawva; noqw pam Peter sutsñaqwat pálaknaqe, put tātaynat, aw pañqawu: Suqtuptuu. Noqw sivanamiqlölö put māyat añqw löhö. ⁸ Noqw hoñviaya put aw pañqawu: Kwewhtat totsvakii; noqw pam panhti. Pu pam pañqawu: Um usihtat, inuñkni. ⁹ Noqw pam yámakqe put añk'i; nihqe pay pas antsa hoñviaya put pantsanhqtat pam qa suyan navoti'ma; suhpan pay tūawtaqey pam wūwanma. ¹⁰ Noqw puma mohpeq tūwalaqamuy-nikañw pu amuñk tūwalaqamuy amuhpiy ruhpaqke, kīmi hötsíwat aqw sivauutspit aw pituqw, pam nāp amumi hötsílti. Noqw pam pañqw yámakqe, haqe' kiskat añ yamakq, pahsat pu hoñviaya put añqw ahpiy'o. ¹¹ Noqw Peter suyan unañwtiqe pañqawu: Pu' hapi nu pas suyan navoti'taqw, pay kurs pas antsa Tutuyqawhqa hoñviayay ayataqe, nuy Herod māyat añqw ayo tavi, pu Jew-sinom nuy hintsatsnayaniqey tunatyawyuñqat añq'ö. ¹² Pu öviy pam it añ pās wūwaqe, pahsat pu hakiy John, Mark yan piw mātsiwhqtat yuyat Maryt kīyat aw'i, noqw kaysiwhqtam pep tsovawkañw nānawakna. ¹³ Noqw Peter ihkaqe nöyakiwtaqat ep hötsíwat aw pönönöykinaqw, hak māna Rhoda yan mātsiwhqa put aqw kuyvato. ¹⁴ Nihqe pam Peter tōñayat māmatsqe, pas hin unañwtiqe aqw qa hötat, ahpami wárikqe, Peter hötsíwhpeq wúnuhqtat pumuy āawna. ¹⁵ Noqw puma aw pañqaqwa: Um qa navoti'numa. Noqw pam qatūqaykañw, pas antsa Peter pep wúnuhqtat amumi pañqawu. Noqw pahsat puma pañqaqwa: Pay soon qa put tumalay'maqa hoñviayani. ¹⁶ Noqw pas Peter pönönöytoynaqw, öviy puma aqw hötayaqe, put aw tātayyaqe, pas hin unañwtoti. ¹⁷ Noqw pay puma qa hiñqaqwaniqat pam amumi māmasaqw, pahsat pu Tutuyqawhqa hin put sivikiñaqw hóroknaqat pam pumuy amumi lalvaya; nihqe pañqawu: Uma iit yantaqat James aw tūawwisni, pu tuptsiwni'yunqamuy amumii, kita; nit pañqw ahpiynihqe haqamiwat aw'i. ¹⁸ Pu öviy panis tālawvaqw, pas solāwam hin unañwtoti, Peter kurs haqaminiqw öviy'o. ¹⁹ Noqw as Herod put hept, qa túwahqe tūtuwalaqamuy amumi put ep hēva; nihqe pay pas puma so'niqat pañqawu. Panhtit pam Judeat añqw Caesareat aqwnihqe, pepeq huruhti.

The Death of Herod

²⁰ Noqw Herod Tyre-nikañw pu Sidon ep sinmuy amumi hihta ep qayan unañway'ta; noqw puma sun unañway put aw ökihqe, hakiy pas moñwit tumalay'taqat Blastus yan mātsiwhqtat pan unañwtoynayaqe, puma nānami qahin unañway'yuñwniqat moñwit aw nānawakna, puma pep tutskwat ep sinom moñwit tutskwayat añqw nōnovaqe öviy'o. ²¹ Noqw hisat aw talönvaqw, Herod pavan pas moñwyuwsikañw moñw'atsveway ep qatuptuqe, pahsat pu sinmuy amumi pavan pas lavayhtuwiy pan yuaayku. ²² Noqw sinom sáakmaqe pañqaqwa: Pas pam pavan hihta tōnaata, qa sínata. ²³ Noqw pahsat pay Tutuyqawhqtat hoñviayaat put wuvahta, pam God qa hihtataqw öviy'o; noqw pam āvutiqe sūlawhti. ²⁴ Noqw tuwat God lavayiat öqawhtaqe, suyhtsepnwat añqe' kúrukiwma. ²⁵ Noqw Barnabas Saul amum hin ayatiwhqey yúkuhqe, hakiy John, piw Mark yan mātsiwhqtat wikkañw, Jerusalem añqw ahoy pitu.

13

Barnabas and Saul Chosen and Sent

¹ Noqw Antioch epeq Jesus aw tōnawtaqamuy amuñaqw hakim God lavay'aymat yēse, pu tūtutuqaynayaqamu, i' hak Barnabas, pu Simeon Niger yan tūnwantiwhqa, pu Cyrenet añqw hak Lucias; pu Manaen, Moñwi Herod amum wuñwqa; noqw Saul. ² Noqw nāt puma Tutuyqawhqat aw okiwlalwakahkañw, nānapwalaqw, Qahováriwtaqa Hikwsi amumi pañqawu: Nu Barnabas-nikañw pu Saul hihta tumalat aw pumuy wáñwayhq, uma pumuy inuñem ayo taviyani. ³ Noqw puma nānapwalaqe, amuñem nānawaknat, pumuy qötömi matyawyat, pahpiy pumuy lālayya.

In Cyprus

⁴ Noqw öviy puma Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy ayatiwhqe, Seleuciat aw'i, nit pañqw pu pāvaqe Cyprus aqw'a. ⁵ Noqw puma Salamis ep pítuhqe, Jew-sinmuy tsotsvalkiyamuy ep God lavayiyat nuhtumi yuaata. Noqw puma John tu'sawwiknuma. ⁶ Noqw puma it tutskwat pāñaqw kuytaqat añ ahsupoq nankwusaqe, Paphos aw ökihqe, hakiy Jew-sinot Bar-Jesus yan mätsiwhqat tutwa. Pam hak tuhisay akw tühintsakni'ta, pu God lavay'ayaatnihqey pan atsáy'ta. ⁷ Pam hak pep tutskwat aw moñw'iwtaqat, Sergius Paulus, pas qa ūnat amum hinnuma; noqw moñwi Barnabas Saul enañ wáñwayhq, God lavayiyat navotniqey nāwakna. ⁸ Noqw hak Elamus tuhisa (put natñwaniat Tuhisa i'nihqe pam'i) pumuy amumi rohomhtiqe, moñwit lomatuawit aw tuptsiwnit añqw ayo lasnaniqey anhti. ⁹ Pahsat pu Saul (piw Paul yan mätsiwhqa) Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwkañw put aw taynumt, ¹⁰ Aw pañqawu: Is ohi, um hak sohsok unatwit, pu nukpantuwit akw ah-saliwtaqa, Nukpanat tíata, sohsok súantsakpit tuwqaata! Ya pas um soon Tutuyqawhqat haqe' suan pöhtaviyat nukushintsahsanqey qe'tini? ¹¹ Taay, Tutuyqawhqa hapi ūmi may'ta; noqw uhposi qatālawvaqw, um hihsavo tāwat qa tuway'tani. Noqw pahsat pay put añ himu pamös'ohpoqw, pōsiat qatālawva. Noqw as hak put ñuy'maniqat öviy pam añqe' may'numa. ¹² Pahsat pu moñwi hin hiniwhtiqw yórikqe tuptsiwa, hin Paul put Tutuyqawhqat tutuqaynaqat ep kātuqaytaqe öviy'o.

In Antioch of Pisidia

¹³ Noqw Paul suñwámuy amumum Paphos añqw ahpiynihqe, pāvaqe Pamphiliat ep Pergat aw pitu; noqw John pumuy mātapt, ahoy Jerusalem aqwhaqamii. ¹⁴ Noqw puma Pergat añqw ahpiynihqe, Pisidiat ep Antioch aw pítuhqe, nasuñwintalönnit ep tsotsvalkimi pakit, ep qatuptu. ¹⁵ Noqw hak tutavot añ-nikañw pu God lavay'aymuyatuy pēniyamuy añ tūnwantaqe yukuqw, tsotsvalkit ep momñwit pumuy amumi hakiy ayatotaqe pañqaqwa: Uma tāqat itahsinomu, uma sinmuy amumi hihta lavayhte', öqalanik panhtini. ¹⁶ Pahsat pu Paul wunuptut, amumi māmasat, pañqawu: Uma Israel-sinom tahtaqtu, pu uma itamun God aw nāwakinwisqamu, kurs uma inumi tuqayvastotani. ¹⁷ I' hapi Israel-sinmuy aw yantaqaam God hakimuy itanamuy namorstaqe, pumuy pas pavan sinota, nāt puma haqam Egypt epeq hinnumyaq'ö; nihqe öqalay pas qaöwíhintaqat akw pumuy pañqw nõñakna; ¹⁸ Nihqe lõp sunat yahsañwuy pahsavohaqam qayēsihpive pumuy qatsíyamuy añ maqsonlawu. ¹⁹ Nihqe pam Chanaan tutskwat ep tsañe'sikipwat hihtuy sinmuy kīqötaqe, tutskwayamuy sinomuy amumi noa. Noqw puma hihta navöewakw antaqat akw tutskwat nāhuyta. ²⁰ Pantaqat atsve pu' pam pumuy amumi qaqlahtatuy moñw'oya, sunat-sikip sunat-nikañw añqw lõp sunat pakwt

sihkay'taqat (450) yahsañwuy pahsavohaqamii, lavay'ayay Samuel aw pahsavoo. ²¹ Pantaqat ańk pu' puma hakiy pas mońwit mońwí'yuńwniqey tunlayhtoti. Noqw God hakiy Kish tiyat Saul yan mǎtsiwhqat, Benjamin ahpiyvinihqat, pumuy amumi mońwtavi, lōp sunat yahsañwuy pahsavoo. ²² Nit pu pam put mońwqenit ańqw ayo távihqe, hakiy David pumuy amumi mońwtavi; nihqe put pam yan lavayhti: Pas nu Jesset tiyat David iunañwve hintaqat tuwa; noqw pam sohsok itunatyay ań aw antsanni. ²³ It táqat hapi ahpiyviyatuy amuhpiy God Israel-sinmuy Ayo Oyaniqat wunuptsina, it Jesus, hin lavayhtiqey pan'i. ²⁴ Nát pam qa pituqw, hak táqa John yan mǎtsiwhqa sohsokmuy Israel-sinmuy amumi yuaataqe pańqawu: Uma umuh-tunatyay ańqw ayo lasye', kúyit akw tuvoylatotini. ²⁵ Noqw pam ayaway ań kuyvani'maqe pańqawu: Uma ka nu God lavay'ayaat pas hímunihqat pan wūwantota. Nu qa pam'i. Noqw pay nát suhka ańqw inuńki; noqw soon nu yan'ewaynıkańw pay ńas'ew put tōtsiyat ńahni, John amumi kita. ²⁶ Uma tahtaqtu, isinomu, Abraham natkomatu, pu uma itamun God aw nāwakinwisqamu. Nu pu' umuy hin ayo nōńakniqat umuy āawnani. Put lavayit nu umumi mǎtapni. ²⁷ Jerusalem epeq ki'yuńqam mońwímuy amumum Jesus qa mǎmatsya. Nihqe ōviy God lavayiyat aw antsanyaqe put tūvaya, puma pi put lavayit qa mǎtsi'yuńqee, nāmahin pi ańsakis nasuńwintalōńnit ań God lavay'aymuyatuy lavayiyamuy ańqw hak pumuy amumi ań as túńwantańwuniq'ō. ²⁸ Puma put mokniqey hihkay'taqat kurs hin pas antsa pańqaqwani. Nıkańw puma Pilate put nınanıqat aw qatūqayya. ²⁹ Ura tutuvenit ań puma pan put hintsatsnaniqat pan pey'ta. Noqw puma yan tutuvenit an sohsok hinhtotiqw, hakim nahoylehtsit ańqw put hawnayat, tuamhtuhsōmiq put panaya. ³⁰ Noqw God mokiwuy ańqw put ahoy tātayna. ³¹ Noqw hakim tahtaqt put amum hinnumya, Galileet ańqw Jerusalem aqw pahsavoo. Noqw pam ahoy tātayhq, puma wūhakis tǎlat ań put aw yorstota. Nihqe puma hapi hin yórikyaqey sinmuy amumi tuawi'yuńwa. ³² Noqw itam hapi it lomatuawit umuy āawnaniqe ōviy pitu. Ura God itanamuy amumi hin pasiwnaqey ³³ Pu' hapi itamuy pumuy túmuyatuy itamuńem put ań aw antsana, Jesus ahoy tātaynaqee. Ura tǎwit mohti'maqat ańknihqat ań yan pey'ta: Um hapi Itii. It talōńvaqat ep hapi nu únaniwhti, yan'i. ³⁴ Pu God mokiwuy ańqw put ahoy tātaynaqe pāpu qa hovahtiniqat lavayhtiqe, yan hińqawu: Nu David pas suyan ōkwatuwniqey put aw pasiwnaqey pan nu uńem yúkuni. ³⁵ Yantaqw hapi ōviy ura pam piw sukw tǎwit ań pańqawu: Um soon Uhtumal'ayay Qahováriwtaqat hovahtiniqat nakwhanani. ³⁶ David pi God tunatyayat ahpiy qatsıvapsiy ep apitiqe, mokqe, namuy amumum taviwa, nihqe hovahti. ³⁷ Noqw God it táqat hapi ahoy tātaynaqw, pam qa hovahti. ³⁸ Noqw ōviy uma it nanaptani, tahtaqtu, isinomu: It táqat hapi ahpiy God itamumi pōhi, itahqaanhtipuy ep'e. ³⁹ Ura Moses tutavoyaat kurs hin itahqaanhtipuy itamuhpiy ayo yúkuni. Nıkańw kurs itam Jesus aw tūtuptsiwhq, pam sohsok put itamuhpiy ayo yúkuni. ⁴⁰⁻⁴¹ Ura God lavay'aymuyatuy pēniyamuy ań yan pey'ta: Kurs huvam yórikyaa, hihta ań tutsiw'unańway'yuńqamu. Nen uma kǎtayunwt, sұлawhtini. Nu hapi umuhqatsiy ep hihta hintsakni; noqw soon uma put tūtuptsiwani, nāmahin pi as hak umuy put āwintani. Taay, noqw ōviy uma tunatyaltotini; taq nāphisat sen uma put lavayit an sұлawhtini. ⁴² Noqw pam lavayyukuqw, Jew-sinom tsotsvalkińaqw nōńakq, pay ayo'wat nasuńwintalōńnit ep piw Paul amumi yuaataniqat qa-Jew-sinom nānawakna. ⁴³ Noqw tsovawtaqam nāmatatveqw, kaysiwhqam Jew-sinom-niqw pu pumuy amún tuptsiwni'yuńqam Paul-nıkańw, pu Barnabas pumuy amuńkya; noqw puma pumuy amumi yuaaykuqe, God nuokwayat ań yūmosa hinwisniqat

añ öqalanta. ⁴⁴ Pu ayo'wat nasuñwintalöñnit aw pituq̄w, pēp pas sohsoyam kīve ki'yuñqam God lavayiyat aw tūqayyuñwniqe tsovalti. ⁴⁵ Noq̄w Jew-sinom qaan'ewakw hintaqamuy sinmuy amumi yórikyaqe, pay qa tsuyhtiqe, Paul hihta lavayhtiqat ehpewi nānaphin yuaativaya. ⁴⁶ Pahsat pu Paul Barnabas amum a'nö unañwtiqe pañqawu: Pay as pi God lavayiat kurs hin qa umumi mohti yuaatiwni; noq̄w pi uma put nahpiy tūvayaqe, qatsit qa so'taqat qa hihkay'yuñqey pan nāyukunayaq̄w, öviy itam hapi qa-Jew-sinmuy amumiwat yuaatani. ⁴⁷ Pi pan hapi Tutuyqawhqa itamumi tutapta pi pam Jesus yan lavayhtiqe pañqawu: Um hapi qa-Jew-sinmuy amuñem tālaniqat nu uñ ayata, tūwaqalvoqhaqami yesqam sinom uhpiy ayo nōñakiwniqat öviy'o. ⁴⁸ Noq̄w qa-Jew-sinom it nanaptaqe, hahlaykahkañw God lavayiyat pas hihtatota; noq̄w hakim hihsa'nihqam qatsit qa so'taqat aw himuy'vayaniqey namorstiwyaqam tūtuptsiwa. ⁴⁹ Noq̄w Tutuyqawhqa lavayiat pep tutskwat añ ahsupoq yuaatiwa. ⁵⁰ Noq̄w pay Jew-sinom pavansinmuy tahtaqtuy, pu ima momoyam God pas kaptsi'yuñqamuy hin unañtoynayaqe, Paul-nikañw pu Barnabas pumuy okiwsahsantivaya, nihqe tutskwat añq̄w pumuy lālayya. ⁵¹ Noq̄w puma kuhkuy añ qōat pumuy amunkiwakw tsatswit, Iconium aq̄w'a. ⁵² Noq̄w Antioch ep tuptsiwni'yuñqam yūmosa hahlayya, pu Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwyuñwa.

14

In Iconium

¹ Noq̄w puma Iconium ep Jew-sinmuy tsotsvalkiyamuy aw nāma pákihqe, pas pavan yuaataq̄w, öviy kaysiwhqam Jew-sinom Greek-sinmuy amumum tūtuptsiwa. ² Noq̄w pay qa tuptsiwni'yuñqam Jew-sinom qa-Jew-sinmuy hin unañtoynayaqe, añ tuptsiwni'yuñqamuy amuhpewi pumuy qalomáwuwnitoyaya. ³ Noq̄w öviy puma pep wūyavo qátuhqe, Tutuyqawhqa aw yankañw, qa tuhtuskañw yuaata; noq̄w pam lavayi put núokwayat yuaataqa pas antsanihqat Tutuyqawhqa mahtakni'ta, pumuy māyamuy ahpiy kātatayhpit hihta tuawi'yuñqat hintsakqee. ⁴ Noq̄w kīve sinom nātsiki, pētū Jew-sinmuy amumumyaq̄w, pu pētū ayaiwtaqamuy amumumya. ⁵ Noq̄w qa-Jew-sinom-niqw, pu Jew-sinom, moñwímuy amumum pumuy okiwsasnaniqey, pu tatatupninayaniqey pasiwnaya. ⁶ Noq̄w ayaiwtaqam put navotqe Lyconiat ep kitsókituy Lystrat-nit pu Derbyt pumuy aw wāya, pu ahpiy ánan'ik tutskwat aw'i, ⁷ Nihqe pañ puma lomatuawit yuaatinuma.

In Lystra

⁸ Noq̄w hak tāqa Lystrat ep qatu; pam hak kukveq hintaqe qa hisat nakwsu, pay yaw pas pam pankañw tihtiwa. ⁹ Noq̄w Paul yuaataq̄w, i' tāqa put aw tūqayta. Noq̄w Paul put aw-sa taykañw, qalapsiniwniqey qapēvewnaqat put aw túwahqe, ¹⁰ Pahsat put aw a'nö pañqawu: Wunuptuu, kita; noq̄w pam suñwnuptut nakwsu. ¹¹ Noq̄w Paul pep put hintsanq̄w, sinom aw tātayyaqe, pahsat pu Lyconiat ep sinmuy amuhkwa a'nö pañqaq̄wa: Kurs itam hīhihtuy amuhpa' nāwakinwisq, puma sinmuy amún tokoy'kañw itamumi hāwi, kītota. ¹² Nihqe puma Barnabas Jupiter yan tuñwāya, nit Paul Mercurius yan'i, pamwa pas yuaataq̄w öviy'o. ¹³ Pahsat pu kitsókit hötsíwhpeq Jupiter awwat moñwi wakastahtaqtuy tsamkañw, sinnölat hötsíwhpeq kīvahqe, as sinmuy amumum ayaiwtaqamuy amumi hom'oyni. ¹⁴ Noq̄w ayaiwtaqam Barnabas pu Paul puma put navotqe nahpa' yuwsiy tsikat sinmuy amuhpa'

wawarstinumkañw, ¹⁵ A'nö pañqawnuma: Soh, tahtaqtu, Ya uma hinoqw yanhaqam hintsatska? Pay itam piw sínotnikañw umuntaqat unañway'ta, nihqe uma it āan'ewakw añqw it God taytaqat aw lasyaniqat itam umumi yuaata, òveqatsit, pu tūwaqatsit, pu pātuwaqatsit-nikañw pu añhqe sohsokmuy hihtuy yesqamuy yúkuhqat aw'i. ¹⁶ Pay as pi pam hisatñahaqaw an sohsokmuy nanāpwatuy sinmuy tuwiy an hinwisniqat aw noi'ta, ¹⁷ Nikañw pam hak himunihqat himu put tuawi'taniqat pam ayo qa yúkuhqe òviy lolmat hintsaki, nihqe itamuñem òñaqw yoknañwu, pu itamuñem tal'añwnawit hihta aniwnañwu, nen itah'unañway nōsiwhqat, pu hahlayhpit akw hahlaytapnañwu. ¹⁸ Yan puma hiñqawkañw híhinhaqam pumuy áñwutaqw, òviy puma pumuy amumi qa hom'o'ya. ¹⁹ Noqw hakim Jew-sinom Antioch añqw-nikañw pu Iconium añqw òkihqe, sinmuy hin unañwtoynayaqe, Paul tatatupya; nihqe kīñaqw put haqami lölökindota, mokqat wūwayaqe òviy'o. ²⁰ Noqw tuptsiwni'yunqam okiw put aw nōyakiwkahkañw an hoñqw, pam wunuptuqe kīmii. Nihqe qavoñvaqw pam Barnabas amum pañqw Derbet aw'i,

The Return to Antioch in Syria

²¹ Nihqe puma pep kitsókit ep nuhtumi lomatuawit yuaataqe kaysiwhqamuy tutuqaynat, ahoy Lystrat aw'i, pu Iconium aw'i, pu Antioch aqw'a; ²² Nihqe tuptsiwni'yunqamuy unañwayamuy hūrs hōñinmakañw, puma qapēvewnit an yūmosa hinwisniqat pumuy òqalanma, nāmahin pi as puma put ep kānanvotyaniq'ò. Pi pan hapi itam God moñwtunatyayat aw yuñni, amumi kita. ²³ Pu puma Jesus aw tōnawtaqamuy amuhpa' ahsupoq nakwsuqe, hakim pumuy wukw'aymatniqat an pumuy oyahtat, napwalni'kañw, nāwaknaqw, Tutuyqawhqat aw pumuy mātavi, hakiy aw tuptsiwyaqat aw'i. ²⁴ Pu puma Pisidiat an kuyvaqe, Pamphyliat ep pitu. ²⁵ Nit puma Pergat ep lavayit nuhtumi yuaatat, pahpiy Attaliat aqw'a. ²⁶ Nit pañqw pu puma pāvaqe Antioch aqw'a. Pañqw ura puma God nūokwayat aw mātaviwa, it tumalat pu' an kuyvaqe hinhtiniqey òviy'o. ²⁷ Noqw puma pepeq pituhqe, Jesus aw tōnawtaqamuy tsovala; nihqe God pumuy akw hihta tumaltaqat sohsok pumuy amumi tuawi'ta, pu hin pam qa-Jew-sinmuy amuñem tuptsiwnit aw hōtahqata, ²⁸ Nihqe pepeq puma tuptsiwni'yunqamuy amumum wūyavo qatu.

15

The Meeting at Jerusalem

¹ Noqw hakim Judeat añqw òkihqe, tuptsiwni'yunqamuy tutuqaynayaqe pañqaqwa: Pas uma Moses tuwiyat an poñotkit akw qa tuvoylatote', soon ayo nōñakni, kitota. ² Noqw Paul Barnabas amum pumuy pas qa amuhpa'taqe, amumum put ep pas nāmi heptaqw, yaw turs Paul-niqw pu Barnabas, puma pētuy amumum it ep Jerusalem aqwyani, ayaiwyunqamuy-nikañw, pu wukw'a'yatuy amumiq'a. ³ Pu òviy Jesus aw tōnawtaqam pañqw hihsavo pumuy amumumyaqw, puma pahpiy Phenicet an hinwisa, pu Samariat an'a; nihqe qa-Jew-sinom Tutuyqawhqat aw lasyaqat nuhtumi yuaatiwisqe, sohsokmuy tuptsiwni'yunqamuy pas pavan hahlayhtapnaya. ⁴ Noqw puma Jerusalem epeq òkiqw, Jesus aw tōnawtaqam pumuy pās o'ya, pu ayaiwyunqamu, pu wukw'a'yatu; noqw God pumuy amuhpa' hihta tumaltaqat puma sohsok pumuy āawna. ⁵ Noqw haqawat tūtuptsiwyaqam pi Pharisee-sinmuy amuñaqwya. Nihqe puma hoñvaqe, pas kurs hin ima qa-Jew-sinom poñotkit akw qa tuvoylatotiniqat pañqaqwa, pu pay pas puma Moses tutavoyat an hinwisniqat amumi pañqaqwaniqata. ⁶ Noqw ayaiwyunqam-niqw, pu wukw'a'yat it aw hin wūwayaniqe tsovalti. ⁷ Noqw it

yantaqat ep nan'ivaq̄w wūyavo yuaatotaq̄w, pahsat pu Peter wunuptuq̄e, pumuy amumi pañqawu: Uma tahtaqtu, isinomu, pay pi uma navoti'yuñq̄w, ura God itamuñaq̄w nuy namorstaq̄w, pay ahpiy wūyavoti, ura qa-Jew-sinom inuhpiy it lomatuawit nanapte', tūtuptsiwaniqata. ⁸ Noq̄w God añ u'nañwat aw navoti'taqa pumuy hahlayhtiq̄ey mahtaknaq̄e, it Qahováriwtaqat Hikwsit pumuy maqa, put itamuy hin máqahq̄ey pan'i. ⁹ Nihq̄e pam sun nan'ivo itamuy tumaltaq̄e, tuptsiwniyamuy ahpiy pumuy unañwayamuy kwañ'ewakwta. ¹⁰ Taay, noq̄w ya uma hinoq̄w God aw heptota? Soñawnen pi uma tuptsiwni'yuñqamuy hihta a'nö putut ikwiltotoynaya, pay pi itanam, pu itam put añ qa kūyuñq'ö. ¹¹ Pay itam piw pumuy amún Tutuyq̄awhqat Jesus Christ núokwayat ahpiy ayo nõñakniq̄ey tuptsiwni'yuñwa. ¹² Pahsat pu sohsoyam tsovawtaqam qa hinqaq̄waq̄e pās tūqayyuñq̄w, Barnabas Paul amum tuawi'taq̄e, hin God qa-Jew-sinmuy amuhpa' kātatayhpit hihta tuawi'yuñqat tumaltaqat pumuy amumi lalvaya. ¹³ Pu öviy puma yuaataq̄e yukuq̄w, James lavayhtiq̄e pañqawu: Tahtaqtu, isinomu, kurs huvam inumi tuqayvastotaa. ¹⁴ God qa-Jew-sinmuy amuñaq̄w nēnem sinmuy wánwayniq̄e öviy pay mohti amuhpe pítuhqat Simeon pañqawu. ¹⁵ Noq̄w pan hapi God lavay'aymat hin lavayhtotiq̄e, yan pēnaya: ¹⁶ Ason it atsva pu' nu pite', David tímuyatuy kihut sahpukiwtaqat anyuñqamuy aw ahoy yúkuni; pu nu kīq̄oyat aw ahoy kitani; pu nu put ahoy wunuptsinani. ¹⁷ Noq̄w ahpiy mímawat sinom Tutuyq̄awhqat hepyani, pu sohsoyam qa-Jew-sinomu. Pi nu pumuy isinomniwhtotiniqat umuy enañ namorsta, kita Tutuyq̄awhqa sohsok iit hihta hintsakqa. ¹⁸ Pi God hintsakniq̄ey qatsit yayhniwhqat pañqaq̄w sohsok añwu pay tuway'ta. ¹⁹ Noq̄w öviy nuyniq̄w pay itam qa-Jew-sinmuy amuñaq̄w God aw lasyaqamuy qa hin u'nañwnayani. ²⁰ Nikañw pay itam amumi pēnayaq̄w, puma nõsiwhqat nāp yukit aw noiwhq̄ey akw hovarsqat qa aw hintsatskani, pu tokot qa sokoplalwani, pu hihta hikwísmokqat qa añq̄w nõñösani, pu únwat qe'yani. ²¹ Taq̄ hisatñahaq̄aq̄w ahsupoq kitsókit añ hakim Moses tutavoyat yuaatotañwu. Añsakis nasuñwintalönnit ep tsotsvalkiva put pēniyat añ tuñwáyañwu.

The Letter to the Gentile Believers

²² Pahsat pu ima ayaiwyuñqam, wukw'a'yatuy-nikañw pu sohsokmuy Jesus aw tōnawtaqamuy amumum nāñaq̄w hakimuy namorstotaq̄e, puma Barnabas-nikañw pu Paul pumuy amumum Antioch aqwnihqat puma pan yukuya; nihq̄e imuy namorstota: it hakiy Judas, Barsabas yan piw mātsiwhqata, pu piw Silas, hakim tuptsiwni'yuñqamuy amuñaq̄w pávannihqamuyu. ²³ Noq̄w puma yan tutuvenit pumuy amuhpiy yawma: Ima ayaiwyuñqam, pu wukw'a'yat, pu tuptsiwni'yuñqam, Jerusalem ep tsovawtaqam, ayam Antioch, pu Syriat, pu Ciliciat ep qa-Jew-sinmuy amuñaq̄w tuptsiwni'yuñqamuy öqalaya. ²⁴ Itam nanaptaq̄w, yaw hakim itamuñaq̄w nankwusaqam lavayit akw umuy hin u'nañwnayaq̄e, umuh'unañway lahsintota pañqaq̄waq̄e: Pas uma kurs hin poñotkit akw qa tuvoylatiwyani, pu Moses tutavoyat añ hinwisni, kitota. Pay as pi itam amumi qa pan tutaptota. ²⁵ Noq̄w itam tsovalt̄iq̄e, yan sun wūwaya: Itam hakimuy namorstotaq̄e, aw itah'unañwamuy Barnabas-nikañw pu Paul pumuy enañ umumiq̄ taviyaniq̄w pam itamuyniq̄w súanta. ²⁶ Ima tāqat Itahtutuyq̄awhqay Jesus Christ eñem qatsiy tatamhta. ²⁷ Noq̄w öviy itam Judas, Silas enañ umumiq̄ taviya; ason puma pas nāp umuy put pantaqat āawnani. ²⁸ Pay itam it hihta pas soon qe'niqat put-sa umumi tutaptotaniq̄w, pam pantaqa Qahováriwtaqat Hikwsit aw súanta, pu itamumii, ²⁹ It'a:

Uma hihta nōsiwhqat nāp yukit aw noiwhqat qe'yani, pu únwata, pu hihta hikwísmokqata, pu tokot qa sokoplalwani. Uma yan hinwise' suan hinwisni. Hakim ö'qalyañwu. ³⁰ Noqw öviy puma pañqw ayatiwyaqe, Antioch epeq öki; nihqe sinmuy tsovalayaqe, amumi tutuvenit taviya. ³¹ Noqw puma put añ tuñwáyaqe hahlayhtoti, pumuy öqalayaqat ep'e. ³² Noqw Judas, Silas amum, pay piw pas nāp God lavay'aymatnihqe wūhaq lavayit akw tuptsiwni'yuñqamuy u'nanaqe pumuy hūrs hoñna. ³³ Pu öviy puma pepeq hihsavo qatuqw, tuptsiwni'yuñqam pumuy öqalayay, ayaiwyuñqamuy amumiq hōnaya. ³⁴ Noqw pay Silas hāk pep huruhtiniqey nāwakna. ³⁵ Noqw Paul Barnabas amum Antioch epeq piw huruhtiqe, Tutuyqawhqat lavayiyat tūtutuqayna, pu nuhtumi yuaata, hakimuy wūhaqnihqamuy amumuma.

Paul and Barnabas Separate

³⁶ Pu ahpiy pantaqw, Paul Barnabas aw pañqawu: Himu as kurs itam haqe' kitsókiva Tutuyqawhqat lavayiyat yuaaykuqey añqw itahtupkomuy amuhpa' pohtani, hinpi añqe' hinyuñwa. ³⁷ Noqw Barnabas John, Mark yan piw mātsiwhqat, wikniqey pas su'qawta. ³⁸ Noqw Paul u'naqw, ura pam Pamphyliat ep pumuy mātapaqe, ahpiy qa amumum tumalay'ta. Noqw öviy piw puma put wikniniqw putniqw pam qa súanta. ³⁹ Noqw pas puma put ep nāma soon kurs nōyaltini; nihqe pay nawus nāñaqw lahsi; noqw Barnabas Mark wikqe, pāvaqe Cyprus aqw'a. ⁴⁰ Noqw Paul Silas namorsta. Noqw tuptsiwni'yuñqam God núokwayat aw pumuy noayaqw, puma pankañw ahpiy'o. ⁴¹ Nihqe puma Syriat, pu Ciliciat añ ahsupoq nakwsuqe, Jesus aw tōnawtaqamuy öqalanma.

16

Timothy Goes with Paul and Silas

¹ Pahsat pu pam Derbet ep pitu, pu Lystrat ep'e. Noqw hak tuptsiwni'taqa Timotheus yan mātsiwhqa pep qatu, hakiy tuptsiwni'taqat wuhtit Jew-sinot tíata, nikañw hakiy Greek-sinot nay'ta. ² Noqw Lystrat ep-nikañw, pu Iconium ep tuptsiwni'yuñqam put aw lomanavoti'yuñwa. ³ Noqw as pam Paul ámunniqat pam nāwaka. Nikañw pam Jew-sinmuy pañ yesqamuy tuway'taqe, öviy put wikqe, poñotku, put naat Greek-sinoniqw sohsoyam put navoti'yuñqw öviy'o. ⁴ Noqw puma pañ kitsókinawit hinwisqe, Jerusalem epeq ayaiwyuñqam, pu wukw'a'yat yesqam hin yukuyaqat mātaptiwisa, pumuy añ hinwisniqata. ⁵ Noqw öviy Jesus aw tōnawtaqam tuptsiwnit añ öqawhtotaqe, nāqavo aw wūhaq'iwma.

In Troas: Paul's Vision

⁶ Noqw puma tutskwat Phrygiat, pu Galatiat añ ahsupoq kūkuyvat, Asiat ep lavayit yuaaykuyaniqw, Qahováriwtaqa Hikwsi pumuy mēwa. ⁷ Noqw öviy puma Mysiat aw ökihqe, as Bithyniat awyaniqey anhtoti; noqw pay Hikwsi pumuy qa nakwhana. ⁸ Noqw öviy pay puma Mysiat añ yūmosa Troas aqwya. ⁹ Noqw Paul mihikq tuawyorikq, hak Macedoniat añqw tāqa wunukañw okiw put aw pañqawlawu: Um Macedoniat aqwnen itamumi unañwtapni. ¹⁰ Noqw öviy pam pan tuawyorikq, pahsat pay itam Macedoniat aqwyanigey anhtoti, suyan pi itam pumuy amumi lomatuawit yuaaykuyaniqat öviy Tutuyqawhqa itamuy wāñwayhقات itam pan wūwayaqee.

In Philippi: the Conversion of Lydia

¹¹ Pu öviy itam Troas añqw ahpiyyaqe, yūmosa pāvaqe Samothraceat aqwyaqe pep öki; nit qavonvaqw pu itam Neapolis ep öki. ¹² Pañqw pu itam Philippit awya, pam Macedoniat ep pas pavan mohpeq kitsóki Rome

añqw kwihpiwhpu. Nihqe itam pep kitsókive hihsakishaqam yēse. ¹³ Pu itam nasuñwintalönnit ep kīnaqw nōñakqe, mūnat qalavoya, haqam sinom nānawaknañwuqat pañsoo; noqw itam pep yesvaqe, momoymuy pep tsovaltiqamuy amumi yuaatota. ¹⁴ Noqw hak wuhti Lydia yan mātsiwhqa, tsatsákwmötsaput a'nō hihkay'taqat huhyaqā, itamumi tūqayta. Pam Thyatira-kitsókit añqw sino; noqw pam God aw nāwakinma. Noqw Tutuyqawhqa put pan unañwtoynaqw pam Paul lavaiyat aw unañwtavi. ¹⁵ Noqw pam-niqw, pu amum ki'yunqam kūyit akw tuvoylatotiqw, pam itamumi oqaltiqe pañqawu: Kurs nu úmuyniqw pas antsa tuptsiwhqe, Tutuyqawhqa aw pas qa paysoq hintsakq, uma ikiy awye', ep yesni, kítahqe itamumi tuyqawva.

In Prison at Philippi

¹⁶ Noqw itam hisat haqam nānawaknañwuqat awyaqw, hak māna núantuwiki qalomáhikwsit akw tuyqawiwtāqa itamuhsawva; pam hakiy hihta hiniñiqat āawnañwu. Nihqe pantsakqey akw moñwímuy amuñem sivat nihtilawu. ¹⁷ Pam māna Paul-nikañw pu itamuñk tsa'tinumqe a'nō pañqawnuma: Ima tahtaqt God Sus'oveqnihqat tumal'aymatu; nihqe itam hin ayo nōñakniqat itamuy āwintota, kitinuma. ¹⁸ Nihqe pam wūhakis tālat añ yan hiñqawnumq, Paul puhtsemokqe, namtökt, hikwsit aw pañqawu: Nu Jesus Christ natñwaniyat aw yankañw ūmi pañqawni: Put añqw yámakuu, kita. Noqw pahsat pay hikwsi put añqw yama. ¹⁹ Noqw put himuy'yunqam nanaptaqe, kurs hin puma pāpu put atsviy yesni. Nihqe ōviy puma Paul Silas enañ nuayaqe, kisonmi momñwituy amumi pumuy lölökinynuñwa; ²⁰ Nihqe momñwituy amumi wikvayaqe pañqaqwa: Ima tāqat Jew-sínomnikañw itahk-itsokiy ep sinmuy qalomáhintsahsanhqe, sóontsahtsana; ²¹ Nihqe nāp tuwiy tūtutuqayna. Noqw pi itam Rome añqw sínomnihqe, soon put kwusuye', añ hinwisni, ²² Noqw sinom suhpantaqam ayaiwtaqamuy amuhpewi hoñva; noqw momñwit pumuy amuhpa' yuwsiyamuy tsihtsiktotat, pumuy kohot akw wuvahtotaniqat pañqaqwa. ²³ Noqw ōviy puma pumuy wūhakis wuvah-totat, sivikimi tūvayaqe, sivilalwaqamuy oyi'taqa pumuy qaöwítavi'taniqat aw pañqaqwa. ²⁴ Noqw yan put pas qaöwítutaptotaqw, ōviy pam pumuy pas yūmoq pānahqe, siviawiwat añ porom'iwtāqat añ pumuy kukyamuy hūrs tañata. ²⁵ Noqw tōkilnasaveq Paul Silas amum nāwaknaqe, God aw tayawin-pit tawlawu, noqw sivilalwaqam nanapta. ²⁶ Noqw nāt puma panyuñqw, pay tutskwa tayayativa, pu sivikit qaqaqatspiat pīwu. Noqw, pahsat pay sohsovik hötsíwa hötsíltotiqw, sohsokmuy somiam rupamhtoti. ²⁷ Noqw sivilalwaqamuy oyi'taqa tātayhqe, sivikit añ hötsíwyuñqw túwahqe, pahsat as pay nāninaniqe sipwuvahpiy hórokna, sivilalwaqam watqaqat wūwaqe ōviy'o. ²⁸ Noqw Paul aw tsa'lawhqe pañqawu: Um qa nāhintsanni; pay itam sohsoyam yepya. ²⁹ Pahsat pu pam qōhit tuhtuy'qe amumiq supkiqe, tururutikañw, Paul-nit pu Silas pumuy amutpiq nātuva; ³⁰ Nihqe pam pumuy añqw hóroknaqe amumi pañqawu: Tāqatu, ya nu hinhte' ayo yámakni? ³¹ Noqw puma aw pañqawu: Tutuyqawhqa Jesus Christ aw um tuptsiwani; nen um ayo yámakni, pu uhtim pīwu. ³² Pu puma put aw Tutuyqawhqa lavaiyat yuaata, pu sohsokmuy kīyat ep yesqamuy amumii. ³³ Noqw pam ep mihikq, hisatniqw paniwhtiqw, pahsat pay pumuy wikqe haqe' wuvahtiwhtat añ pāhoma, nit pahsat pay kūyit akw tuvoylati, pam'i, pu tīmatu. ³⁴ Noqw pam pumuy kiy ep wikvaqe, amumi tunösvoñhahta; nihqe puma sohsoyam God aw tūtuptsiwaqe hahlayya. ³⁵ Noqw tālawvaqw momñwit sivilalwaqamuy oyi'taqat aw solāwamuy ayatotaqw, pañqaqwa: Pay um tāqatuy mātāpni, kitota. ³⁶ Noqw sivilalwaqamuy oyi'taqa Paul aw pañqawu: Yaw uma

mātaviwniqat ōviy momñwit hakimuy añqw ayatota; ōviy uma yámake', qahin unañway'kañw ahpiyni. ³⁷Noqw Paul pumuy amumi pañqawu: Puma itamuy Rome añqw sinoiwtaqamuy qa tūviwtaqamuy nuhtutpik wuvahtotat, sivikimi tūvayakañw, ya puma yephaqam itamuy nanauyve hóroknayaniqey anyuñwa? Sóoni; nāp añqwe', itamuy hóroknayani. ³⁸Noqw solāwam momñwituy amumi it tūawvayaqw, puma kurs Rome añqw sinoiwtaqatniqw puma nanaptaqe nēnem tusitota. ³⁹Nihqe ōviy puma amumi ōkihqe, pās amumi yuaaykuyaqe, pañqw hóroknaya; nihqe puma kíñaqw ahpiyniqat amumi naokiway'yuñwa. ⁴⁰Noqw puma sivikiñaqw yamakt, Lydiat kíyat aw paki; nihqe pep tuptsiwni'yuñqamuy amumi yórikqe, pumuy ōqalat, amuñaqw ahpiyo.

17

In Thessalonica

¹Noqw puma Amphipolis-nikañw pu Apolloniat añ kuyvaqe, Thessaloniat ep pitu; noqw pep Jew-sinmuy tsotsvalkiam wunu. ²Noqw Paul tuwiq anhtiçe pumuy amumi pákihqe, pāyis nasuñwintalōñnit añ pumuy amumum tutuvenit añqw yuaata. ³Nihqe pas Christ kurs hin qa okiwsaniwniqat, pu mokiwyu añqw ahoy tātayniqat pam amumi yuaataqe pañqawlawu: Nu it Jesus umumi yuaata pam hapi Christ, pam kitalawu. ⁴Noqw haqawat tūtuptsiwaqe, Paul-nikañw pu Silas pumuy amumumtoti, pu Greek-sinom Jew-sinmuy amún tuptsiwni'yuñqam amuñaqw wūhaknihqamu, pu momoymuy pavansinmuy amuñaqw qa tsa'ya. ⁵Noqw Jew-sinom qa tuptsiwni'yuñqam qa tsuyhtiçe, hakimuy qa hihta a'pituy qahopihtuy nāmi tsovalaya. Noqw puma kīve sohsokmuy sinmuy nāwahoyneya, Jason kíyat aw kihpokyaqe as ayaiwyuñqamuy sinmuy amumi ipwayaniqey tuwantota. ⁶Nit puma pumuy qa tutwaqe, Jason-nit pu haqawatuy tuptsiwni'yuñqamuy kīve momñwituy amumi lōlōkinyuñwa tsa'tikahkañwo: Hakim tūwaqatsit ep qatsit tahkuknayaqam kurs pew pu' ōki. ⁷Noqw Jason pumuy pās oya. Ima sohsoyam Caesar tutavoyat ehpewi hintsatska; yaw hak suhka mōñwinihqat pañqawwa, yaw hak Jesus. ⁸Yan puma hiñqawwa, sinom kīve momñwituy amumum it nanaptaqe hin unañwtoti. ⁹Noqw Jason suñwámuy amumum sivaoye', put akw puma mātaviwyaniqat momñwit pumuy amuñem pan yukuya. Noqw puma put ōmahtotat, pumuy mātapyā.

In Berea

¹⁰Noqw pahsat pay tuptsiwni'yuñqam míhikiwtaqw, Paul Silas enañ Bereat aqw hōnaya. Noqw puma epeq pítuhqe, Jew-sinmuy tsotsvalkiyamuy aw paki. ¹¹Noqw ima sinom Thessaloniat ep sinmuy qa amuntotit, nāqavo tutuvenit añ puritota, su'qawkahkañw lavayit kwusuya, mātaqpi kurs īi himu pas antsa pantaqw nanaptaniqe ōviyo. ¹²Noqw ōviy puma wūhaknihqam tūtuptsiwa, pu añ Greek-sinmuy amuñaqw momoyam pavansinom qa tsa'ya, pu tahtaqt pīwu. ¹³Noqw yaw Paul Bereat ep God lavayiyat yuaataqat Thessaloniat ep Jew-sinom nanaptaqe, pay piw pañsoyaqe, sinmuy hin unañwtoynaya. ¹⁴Noqw pahsat pay tuptsiwni'yuñqam Paul pātuwaqatsit añhqe haqami taviya. Noqw pay Silas Timotheus amum hāk pep huruhti. ¹⁵Noqw Paul wikyaqam put Athens epeq wikvaya; noqw yaw Silas Timotheus amum put aqw kaktayniqat Paul pumuy amumi tutaptaqw, puma pañqw ahpiyya.

In Athens

¹⁶Noqw Paul Athens epeq pumuy nuhtaykañw, navotq pas sinom hīhihtuy wutsit aw nāwakinwisqey aw-sa yuki'yuñqw, pas pam unañwpeq qahahlayhti. ¹⁷Nihqe ōviy pam tsotsvalkive Jew-sinmuy amumum hīhihta nātuvīnlawu, pu Jew-sinmuy amún tuptsiwni'yuñqamuy amumuma, pu

nāqavo kisonve put aw ökiwtaqamuy amumuma. ¹⁸ Noqw haqawat hihta añ wuwni'yunqam Epicureas lavaiyat nuy'yunqam-niqw pu Stoic-sinmuy lavaiyamuy nuy'yunqam Paul aw lavayhtoti. Noqw haqawat pañqawa: Ya i' hak himu qalavayhtuwi'taqa as hiñqawlawu? kitota. Noqw haqawat pañqawa: I' sumataq sinom hihta alönöt aw nāwakinwisniqat tütutuqayna, kitota, pam pumuy amumi Jesus yuaataqw öviy'o, pu sinmuy ahoy yesvaniqata. ¹⁹ Noqw puma put nuayaqe, Areopagus epeq wikvayaqe, aw pañqawa: Ya soon itam un hihta puhututuqayhpit yuaataqat aw tūqayyuni? ²⁰ Pas um hihta alönöt itamumi yuaata. Noqw öviy as itam i' hímuniqat nanaptaniqey nānawakna. ²¹ (Pas pi Athens ep sinom, pu hāhaqaw sinom amumi ökiwtaqam, puma qa hihta a'pitu; panis hakiy hihta āawnayaniqey, pu hihta nanaptaniqey-sa tunatyawyuñwa). ²² Pahsat pu Paul Mars tsomoyat epeq nāsaveq wunuptut pañqawu: Uma Athens ep tahtaqtu, pas kurs uma sohsok hihta nāwakintiwñqat kaptsi'yuni. ²³ Oviypi nu añ waynumkañw, uma hin hihta añ nāwakinwisqat añ taymaqe, haqam tütuskat añ yan pey'taqat nu aw yori: IT HAKIY ITAM QA TUWI'KAHKAÑW AW NAWAKINTOTAQAT ENEM'I. Noqw öviy uma hakiy qa tuwi'kahkañw aw nāwakintotaqat nu umuy āawnani. ²⁴ I' hapi God tūwaqatsit yuku, pu put añ sohsok hihta hinyunqata; pam hapi öveqatsit-nikañw pu tūwaqatsit aw mōñwinihqe, kīkihut sinot māyat akw yukiwyunqat qa añ ki'ta. ²⁵ Oviy soon hak may akw hihta ep put paañwani; pi pam qa hihta haqni'ta, piw may akw pi pam sohsokmuy sinmuy qatsit huylawu, pu hikwsita, pu sohsok hihtaa, ²⁶ Nihqe pam sopkawtaqamuy nanapwatuy sinmuy sūkw unwat añqw yuku, ahsupoq tūwaqatsit añ yesniqat öviy'o; nihqe haqam qatsivaptuyaniqat, pu tūwaqatsit añ haqami pahsavo yesniqat añwu pay pās yuku, ²⁷ Puma Tutuyqawñqat hepyaniqat tunatyawkañwo. Hisnen may akw put hepye' tutwani, pay as pi pam sohsokmuy itamuñaqw qa yāpo. ²⁸ Pi itam put atsviy tāyuñwa, pu poninitota, piw yēse. Oviypi haqawat pas nāp umuñaqw yēwalalwaqam ura pañqawa: Pay itam piw put ahpiy aniwhti, kitota. ²⁹ Noqw öviy hapi itam God ahpiy aniwhtiqe, soon pi itam pam hak pas hímuniñkañw, hihta sikavalasivat, sen qōtsásivat, sen owat añqw yukiwhqat antaqat pan wūwantotani. Pam sinot tuhisayat, pu wuwantuwiyat ahpiy yukiwtaqat qa pan wūwantotani. ³⁰ Noqw pay God yūpahaqaw yan nāstanavotit añ hinwisqamuy hintsakpiyamuy qa aw tunatyawta. Nikañw pu' hapi pam sohsokmuy sinmuy sohsovik yesqamuy amumi tutaptaqe, qaantunatyay añqw lasyaniqat amumi pas pañqawu. ³¹ Pi pam hisat sinmuy amuñem hin yūkuniqey pay tokiltaqe, hakiy tāqat put eñem suan yūkuniqat aw pay tavi. Nihqe pay pas pam soon qaantaniqat sohsokmuy navotna, mokiwyu añqw put ahoy tātaynaqee. ³² Noqw puma ahoy yesvaniwniqat nanaptaqw haqawat tutsiwhiñqawa; noqw pētū pañqawa: Pas ason itam it yantaqat ūñaqw piw nanaptani. ³³ Yantaqat atsve pu' Paul pumuy amuñaqw ahpiy'o. ³⁴ Noqw pay haqawat tahtaqt put qa mātapyaqe tūtuptsiwa. Noqw panhtotiqamuy amuñaqw hak Dionysius yan mātsiwa, Areopagus epeq momñwituy amuñaq'ö, noqw hak wuhti Damaris yan mātsiwhqa; noqw pu piw pētū pumuy amumuya.

18

In Corinth

¹ Yantaqat atsve pu' Paul Athens añqw ahpiynihqe, Corinth ep pitu.
² Nihqe pep pam hakiy Jew-sinot Pontus-tutskwat ep tihtiwñqat Aquila yan mātsiwhqat tuwa. Pam hak pūnat nōmay Priscillat amum Italyt añqw pitu, hak Claudius sohsokmuy Jew-sinmuy Rome añqw ahpiyyaniqat amumi

pañqawhq òviy'ò. Noqw Paul pumuy amumi pitu. ³ Nihqe pam pumuy tumaltuwiyamuy tuwi'taqe, amumum huruhtiqe, amumum tumalay'ta; puma mòtsápkít tumaltuwi'yunwa. ⁴ Noqw pam ańsakis nasuńwintalónvaqat ep tsotsvalkive yuaatańwu; nihqe Jew-sinmuy, pu Greek-sinmuy tuptsiwna. ⁵ Noqw Silas Timotheus amum Macedoniat ańqw pituqw, Paul pan unañwtiqe, pay Jesus pas antsa Christ-nihqat Jew-sinmuy amumi pan yuaataqey aw-sa yuki'ta. ⁶ Noqw pay puma ehpewhtotiqe, aqw nānāp hińqaqwaqw, pam yuwsiy tsatswit, amumi pańqawu: Kurs uma súlawhte', uma pas nāp put ep tukopniwyani. Soon God nuy tukopnani, umuhqatsiy ep'e; yahpiy hapi pu' nu qa-Jew-sinmuy amumi yuaatani. ⁷ Pu pam pańqw ahpiynihqe, hakiy Justus yan mātsiwhqat God aw nāwakinmaqat kiyat ep pitu; put hakiy kiat tsotsvalkit aw pikta. ⁸ Noqw hak tsotsvalkive mohpeq mońwi Crispus yan mātsiwhqa, sohsokmuy timuy yankańw, Tutuyqawhqat aw tuptsiwa. Noqw kaysiwhqam Corinth ep ki'yunqam nanaptaqe, tūtuptsiwaqe, kūyit akw tuvoylatoti. ⁹ Pahsat pu Paul mihikq tuawyorikq, Tutuyqawhqa put aw pańqawu: Um qa hihta mamqast yuaatani; um uhlavayiy qa űuy'tani. ¹⁰ Nu űmuma; noqw soon hak un hintsannik űmi may'tani. Pi nu kaysiwhqamuy kive sinomuy'ta. ¹¹ Noqw òviy pam sūkw yahsańwuy-nikańw ańqw navay mūmuyawhtuy aw pahsavo God lavayiyat pumuy tutuqaynatinuma. ¹² Noqw Gallio Achiat ep mońw'iwtaqw, Jew-sinom sun unañwtotiqe, Paul űuayaqe haqam hin yukiltińwuqat kihut pańso put wikya, ¹³ Pańqawkahkańo: I' hin tutaptiwhqat qa panwat God aw nāwakintiwniqat sinmuy amumi ò'qala. ¹⁴ Noqw Paul as lavayhtiniqey anhtiqw, Gallio Jew-sinmuy amumi pańqawu: Pay pi as himu haqam pas qa súantakańw, qahopihintaqw, soon nu umumi qa unañwtapni, uma Jew-sínomu. ¹⁵ Nikańw kurs pay uma lālavayit, pu nānatńwanit, pu umuhutavoy ep hintsatske', pay uma nāp put hin yukuyani; pay nu soon put pantaqat aw hintsakni. ¹⁶ Pam kitat, haqam hin yukiltińwuqat kihut ańqw pumuy lālayi. ¹⁷ Pahsat pu sohsoyam Greek-sinom hakiy tsotsvalkive mońwit Sosthenes űuayaqe, haqam kive hin yukiltińwuqat atpip put wuvahtota. Noqw Gallio iit ep qa hin unañwti.

The Return to Antioch

¹⁸ It atsve pu' Paul pep wūyavo qatut, ań tuptsiwni'yunqamuy mātap, pańqw Syriat aqw'a. Noqw Priscilla-niqw pu Aquila puma put ámuma. Noqw pam pi Cenchreat ep tal'arilti, pay hihta ep God aw pasiwniyat ań ruhpaq òviy'ò. ¹⁹ Noqw pam Ephesus ep pítuhqe, pumuy pep mātavi; nit pam pas nāp tsotsvalkimi pákihqe, pep Jew-sinmuy amumum nātuvińvewat yuaata. ²⁰ Noqw as pam pumuy amumum wūyavo qátuniqat puma nānawaknaqw, pam qa nakwhaqe, ²¹ Pańqw ahpiynikańw, pumuy òqalae pańqawu: Pay nu pas Jerusalem epeq nōviwniqat aw pitutoqat soon qa pepeq hinhtini. Nikańw pay nu ason soon amumi ahoy qa pítuni, God pan inuńem yuki'taniq'ò; pu pam Ephesus ańqw pāvaqe ahpiy'ò ²² Nihqe pam Caesareat ep pitut, Jerusalem aqwnihqe, Jesus aw tōnawtaqamuy amumi yuaaykut, pahpiy Antioch aqw'a. ²³ Pu pam pep hihsavo qatut, pańqw ahpiynihqe Galatiat, pu Phrygiat ań ahsupoq pās nānańumo ań kuyva, sohsokmuy tuptsiwni'yunqamuy òqalanmakańwo.

Apollos in Ephesus and Corinth

²⁴ Noqw hak Jew-sino Apollos yan mātsiwhqa, Alexandriat ep tihtiwhqa, Ephesus ep pitu. Pam hak pās hopi, nihqe tutuvenyukit ań a'nō tuwi'ta; ²⁵ Pu Tutuyqawhqat tunatyayat ań pās tuwi'vaqe, Tutuyqawhqat ańqw hihta hintaqat pas qa nātusi'taqe tūtutuqayna; nikańw pay pam John ahpiy

kūyit akw tuvoylat hintsatskiwhqat-sa navoti'ta. ²⁶ Nihqe pam pas qa nánahtsopkañw tsotsvalkive yuaativa. Noqw Aquila Priscillat amum put aw tūqaytaqe put wikqe, pahsat pu God tunatyayat put pas suan āawna. ²⁷ Noqw pam Achaiat aqwniqey unañwtiqw, Ephesus ep tuptsiwni'yuñqam pepeq tuptsiwni'yuñqamuy amumi pēnayaqe, puma put pās taviyaniqat amumi pañqaqwa. Noqw pam pítuhqe, núokwat ahpiy pumuy amumi a'nō unañwtavi, ²⁸ Pi pam nuhtutpik Jew-sinmuy qaöwítuptsiwna; nihqe pay Jesus pas antsa Christ-nihqat tutuvenyukit añqw pumuy amumi mātaktima.

19

Paul in Ephesus

¹ Noqw Apollos nāt Corinth epniqw, Paul Antioch añqw tutskwava hin-makañw, Ephesus ep pitu; nihqe pep hakimuy tuptsiwni'yuñqamuy túwahqe ² Amumi pañqawu: Uma tūtuptsiwaqe, ya Qahováriwtaqat Hikwsit makiwya? Noqw puma aw pañqaqwa: Itam Qahováriwtaqat Hikwsit hákiyniqw pas put qa ñas'ew nanapta. ³ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Noqw uma hinoqw kūyit akw tuvoylatiwya? Noqw puma pañqaqwa: Ura John sinmuy kūyit akw tuvoylata. Noqw öviy itam pay pan piw tuvoylatoti. ⁴ Pahsat pu Paul pañqawu: Ura John pas antsa sinmuy kūyit akw tuvoylata, puma nāp tunatyay añqw lasyaqat tuawi'taniqee. Nikañw piw puma Jesus Christ put añk pítuniqat aw tūtuptsiwaniqat pam amumi pañqawu. ⁵ Noqw puma it nanaptaqe, Jesus natñwaniyat añ kūyit akw tuvoylatoti. ⁶ Noqw Paul pumuy amumi may akw matyawhq, Qahováriwtaqa Hikwsi amumi pitu; noqw puma himuhkwa yuaativayaqe, God eñem yuaatota. ⁷ Noqw puma tahtaqt pakwt löq sihkay'taqat pahsa'haqamya. ⁸ Noqw Paul tsotsvalkimi pákihqe, payhkomuy múmuyawhtuy añ God moñwtunatyayat qa nánahtsopkañw yuaataqe, pumuy tuptsiwna. ⁹ Noqw haqawat töhsaptotiqe, qa tūtuptsiwa; nihqe it pūhut pōhut nuhtutpik qalomáyuaativayaqw, Paul pumuy amuñaqw ahpiynihqe, tuptsiwni'yuñqamuy tsamkañw, hakiy Tyrannus tutuqayhkiyat ep nāqavo pumuy amumum put yuaata. ¹⁰ Nihqe pam löq yahsañwuy pahsavohaqam pep pantsaki; noqw öviy sohsoyam Asiat añ yesqam Tutuyqawhqat Jesus Christ lavaiyat nanapta, Jew-sínomu, pu Greek-sínomu.

The Sons of Sceva

¹¹ Noqw God Paul māyat ahpiy hihta pas qa paysoq kātatayhpit hintsaki. ¹² Noqw öviy hakiy hihta akw tūtuyhq, hak Paul añqw höhönhpit, sen nanamokpit tūtuyhqat aw taviqw, tūya put mātapñwu. Pu kaysiwhqam qalomáhihikwsim sinmuy amuñaqw nōña. ¹³ Pahsat pu hakim pōvost Jew-sinom yaktaqam qalomáhihikwsimuy akw tuyqawiwuyñqamuy amumi Tutuyqawhqat Jesus natñwaniyat tuñwáyaniqey anhtotiqe pañqaqwa hīhikwsimuy amumii: Itam Jesus Paul ahpiy yuaatiwhqat aw yankañw umuy mēwaya, kitota. ¹⁴ Noqw hak Jew-sino God awwat momñwituy amuñaqw mohpeqniha Sceva yan mātsiwhqa tsañe' tiyotimuy'taqw, puma piw panhtoti. ¹⁵ Noqw qalomáhihikwsi rohomhtiqe pañqawu: Nu Jesus tuwi'ta, pu nu Paul tuwi'ta; noqw ya uma hakim hihtuu? ¹⁶ Noqw tāqa qalomáhihikwsit akw tuyqawiwtaqa pumuy amumi tsoomhtiqe, áñwutaqe, pumuy a'nō hintsana. Noqw puma qa yuwsikahkañw, tūhototikahkañw, put apyeve kīñaqw watqa. ¹⁷ Noqw Ephesus ep Jew-sinom pu Greek-sinom sohsoyam it nanaptaqe maqastoti. Noqw Tutuyqawhqat Jesus natñwaniyat pas kaptsitiwa. ¹⁸ Noqw kaysiwhqam tuptsiwni'yuñqam ökihqe, nātuhtualyaqe hintsakpiy pohtañwnaya. ¹⁹ Pu öviy piw kaysiwhqam pumuy amuñaqw tuhisay

hintsatskaqam tutuveniy tsovalayaqe, sohsokmuy sinmuy amutpik put taqtsokya. Noqw puma hihkayat pohtoylayaqw, kurs lõp sunat ańqw pakwt sihkay'tasikip sōmorit pahsa'haqam sivat hihkay'taqat aqw pitu. ²⁰ Yan God lavayiat a'nō ōqawi'maqe, ańqe' sinmuy amuhpa' kúrukma.

The Riot in Ephesus

²¹ Yantaqat atsva pu' Paul pay ason Macedoniat-nikańw pu Achaiat pumuy ań kuyve', pep pu' Jerusalem aqwniqey Hikwsit ahpiy tunatyalti, pańqawkańwo: Ason nu pepeq pite', put atsve pas pay soon piw Rome qa aqw pohtani. ²² Pu ōviy pam lõqmuy put aw unańwtavi'taqamuy Macedoniat aqw hōna, Timotheus-nit, pu Erastus púmuyu, nit pay pam hāk Asiat ep hihsavo huruhti. ²³ Noqw ephaqam it yań pōhut ep a'nō hintsatskiwa. ²⁴ Hak tāqa Demetrius yan mātsiwhqa, qōtsásivat siplawhqa, Dianat kiyat anyuńqat hińsakwhohyat qōtsásivat ańqw yukulawhqe, put tumaltuwi'yuńqamuy a'nō káhaktotoyna. ²⁵ I' hak pumuy-nikańw, pu amún hintsatskaqamuy sūmi wánwayhqe, amumi pańqawu: Tahtaqtu, uma navoti'yuńwa; itam it yan tumalat ahpiy hihta tuway'numya. ²⁶ Pu uma piw ań taykahkańw navoti'yuńqw, qa Ephesus ep-sa-nit, pas pēp sohsovik Asiat ań ahsupoq i' Paul kaysiwhqamuy tuptsiwnaqe, lasna pańqawkańwo: Yaw hihtuy aw nāwakintiwayaqam sinmuy māyamuy akw yukiwyuńqam pay qa pas antsa hihtuu. ²⁷ Noqw ōviy ka itahtumala qahaqamhtini, pu it Dianat aw nāwakintiwhqat kiat piw qahaqamhtini. Noqw aw itam yanwisqa qahimuniwhtini. Pi Asiat ep sinom-niqw pu sohsoyam tūwaqatsit ań yesqam put hapi aw nāwakintota. ²⁸ Noqw puma put nanaptaqe pavan pas itsivutotiqe pańqaqwa: Pay pas Ephesus ep qátuhqa Diana a'nō hímuu, kitota. ²⁹ Noqw kīve sinom sohsoyam Gaius-nit, pu Aristarchus nuaya, Macedoniat ańqw tāqatuy Paul amum waynumqamuyu; nihqe pumuy wikkańw, wukotsotsvalkimí sun unańway yuhtu. ³⁰ Noqw Paul as sinmuy amumi pákiniqw, tuptsiwni'yuńqam put qa naqwhanaya. ³¹ Noqw hakim Asiat ep pavansinom Paul kwatsmat put aw hakimuy hōnayaqw, pay pam ahpami qa unahintsakniqat pańqaqwa. ³² Noqw haqawat yanwat hińqaqwa, pu pētu panwat sutske'wat hińqaqwa; pas sinom hintsatskaqey qa navoti'numya, noqw suswuhagnihqam hihta ōviy tsovaltiqey qa navoti'yuńwa. ³³ Noqw Jew-sinom hakiy Alexander momi taviyaqe, pam lavayhtiniqat puma aw ōqaltoti. Noqw pam sinmuy amumi māmasaqe, as nēnem hin lavayhtini. ³⁴ Noqw kurs pam Jew-sínoniqw puma māmatsyaqe, pahsat tāwat ańqe lõs qōniltiqat pahsavohaqam sūsaq sáakmaqe pańqaqwa: Pay pas Ephesus ep qátuhqa Diana a'nō hímuu. ³⁵ Noqw kīve tutuven'aya sinmuy uyiwaqe, amumi pańqawu: Ephesus ep tahtaqtu. Ephesus ep sinom it pas pavan Dianat pas hihta'yuńwa, pu put an sóniwhqat Jupiter ańqw posqata. Noqw qa hak qa put navoti'ta. ³⁶ Soon pi hak haqam put aqw hińqawniqat uma navoti'yuńqe, pay uma qa pas hińqaqwanikahkańwo, nen qa hihta pay an'ewakw hinhtotinikańwo. ³⁷ Taq uma imuy tāqatuy pew wikvaya. Noqw puma pas āantsawat kīkihut qa hovalanta, piw aw umuhyantaqay Dianat aqw qa hińqawu. ³⁸ Pay pi ason kurs Demetrius-niqw, pu put amum sūp tumalay'yuńqam hakiy aw hihta ep hinyuńwniqw, pay pi mońwkive himu hin yukiltińwuqat aw hōtsi, pu momńwit eńem hihta ep hońqam yēse; pay ason puma pep hihta ep nēnehpewi hińqaqwani. ³⁹ Ason pi kurs uma hihtawat pas nātuvińlalwaniqw, pay ason hisat tsovaltińwuqey ep tsovaltiqw, pep pam ason hin yukiltini. ⁴⁰ Taq ka itam pu' a'nō hiniwhtiqat ep tūvińtiwyaniqey aw unahinhtoti, kurs itam hihta aw yankahkańw, pu yep yanhaqam hinhtotiqey pańqaqwaniquee. ⁴¹ Yan pam lavayhtit, pep tsovawtaqamuy mātavi.

20

To Macedonia and Greece

¹Noq̄w a'nō hiniwh̄tiq̄at aň ruh̄pakq̄, Paul tupt̄siwni'yũñq̄amuy wáñwayh̄q̄e, öq̄alát, mavoktat, pañq̄w Macedoniat aq̄w nakwsu. ²Pu öviy pam pañ ahsupoq̄ nakwsuq̄e, pumuy pavan öq̄alanmakañw, Greece ep pítuhq̄e, ³Pep payh̄komuy m̄muyawhtuy aň q̄atu. Noq̄w as pam pāvaq̄e Syriat aq̄wniq̄w Jew-sinom put moq̄mani'yũñq̄w, pay pam Macedoniat aň ahoy aq̄wniq̄ey wūwa. ⁴Noq̄w hak Bereat añq̄w t̄aqa Sopater put amum Asiat aw'i, noq̄w Thessalonicat ep sinmuy amuñaq̄w hak Aristarchus, pu Secundus, noq̄w Derbet añq̄w Gaius, pu Timotheus, pu Asiat añq̄w Tychicus-niq̄w pu Trophimus. ⁵Ima pay itamuhsavoyaq̄e Troas ep itamuy nuhtayyuñwa. ⁶Noq̄w q̄apekén'oyiwh̄put nōviwh̄q̄at aň ruh̄pakq̄, itam Philippi añq̄w pāvaq̄e hoyoyokuyaq̄e, tsivot talq̄ Troas ep pumuy amuñk̄ pitu; noq̄w itam pep tsañe' t̄alat aň yēse.

Paul's Last Visit in Troas

⁷Noq̄w Sundayt aw pituq̄w, tupt̄siwni'yũñq̄am pōlavikit yónoyhtotaniq̄e sumitsovalt̄iq̄w, Paul q̄āvo ah̄piynikañw, pumuy amumi yuaataq̄e, tōkilat nāsamiq̄ pahsavo yuaata. ⁸Noq̄w puma tupatsveq̄ tsovawtaq̄w, pepeq̄ q̄ōhiwyuñwa. ⁹Noq̄w hak tiyo Eutychus yan m̄atsiwh̄qa poksöve tsokiwkañw huruvuwva; noq̄w pas Paul sutsépyuaataq̄w, pam qaunánwtalawvaq̄e, payhp natsve kihut añq̄w posq̄, puma put s̄umokq̄ put tsöpahtota. ¹⁰Noq̄w Paul aq̄w hawh̄q̄e, aw suqtuptut, mavoktaq̄e, nuhtumi pañq̄awu: Pay uma qa hin unañway'yũñw, pay pam nāt tayta. ¹¹Pu öviy pam ahoy aq̄w wupq̄e, pōlavikit yónoyhtat, añq̄w nōst, ah̄piy piw n̄ato t̄alawvaniq̄wsavo yuaata; nihq̄e pañq̄w pu ah̄piy'o. ¹²Noq̄w puma tiyot taytaq̄at wikvayaq̄e, suyan unañwtoti.

From Troas to Miletus

¹³Noq̄w itam añwu pay p̄kihut awyaq̄e, pāvaq̄e Assos awya, pay ason itam pep Paul panayaniq̄ey wūwankahkañwo, pan pam yukuq̄w öviy'o, pam aq̄w n̄āpn̄iq̄ey wūwaq̄e. ¹⁴Pu öviy pam Assos ep itamumi pituq̄w, itam panayaq̄e, Mitylene ep öki. ¹⁵Pañq̄w pu itam pāvaq̄e ah̄piyyaq̄e, q̄avönvaq̄w Chios aqlavo öki, nihq̄e Trogyllium ep huruhtoti; nit pu q̄avönvaq̄w itam Miletus ep öki, ¹⁶Paul pay Ephesus ehpeq̄ yūmosaniq̄ey n̄awaknaq̄w öviy'o; pas as Asiat ep söwh̄tiniq̄ey qa n̄awakna, taq̄ as hin pasiwtaniq̄w, pam Pentecost talōñniyat ep Jerusalem épeq̄niq̄ey öviy kaktayi.

Paul's Farewell Speech to the Elders of Ephesus

¹⁷Noq̄w pam Miletus añq̄w Ephesus aw hakimuy ayataq̄e pep Jesus aw tōnawtaq̄amuy wukw'aymuyatuy wáñwayi. ¹⁸Noq̄w puma ökiq̄w pam amumi pañq̄awu: Pay nu hisat Asiat ep pítuhq̄e, pahpiy yūmosa umum hin q̄átuhq̄at uma navoti'yũñwa. ¹⁹Nu qa kwivi'nañway'kañw okiw pakkañw Tutuyq̄awh̄q̄at eñem tumalay'ta, Jew-sinom inumi hepyaq̄e, nuy moq̄mani'yũñq̄'ö. ²⁰Pu uma hihta akw moñvastotiniq̄at nu qa hihta umumi kahkawnat, umuy put āawna; nihq̄e ura nu umuy nuhtutpik tutuq̄ayna, pu k̄inawita. ²¹Nihq̄e nu Jew-sinmuy amuminikañw, pu Greek-sinmuy amumi lalvayh̄q̄e, tunatyay añq̄w lasye' God aw namtökyaniq̄at amumi pañq̄awlawu, pu Itahtutuyq̄awh̄q̄ay Jesus Christ q̄apēvewnayaniq̄ata. ²²Noq̄w meh, Qahováriwtaqa Hikwsi nuy pan unañwtoynaq̄w, nu Jerusalem aq̄w hoyhta, hin pepeq̄ hintsaniwniq̄ey qa navoti'kañwo. ²³Pay panis pi Qahováriwtaqa Hikwsi ahsupoq̄ kitsókinawit nuy āwinma, yaw nu sivih̄pit, pu k̄ānanvotpit aw pítuniq̄ata. ²⁴Nikañw pay qa himuwa i' nuy hin unañwtoyna. Piw nu iq̄atsiy

qa nēnem kahkawna, pas pay nu okiw hahlaykañw inuñem pōhtavit añ kuyvaniqey òviy'ò, Ura Itahtutuyqawhqa Jesus nuy God núokwayat tuawi'taniqat aw ayata. Noqw òviy nu put hintsakniqey pas kwañwtoya. ²⁵ Noqw taa, pew pahsavò nu sohsokmuy umuhpa' God moñwtunatyayat yuaatinuma. Noqw yahpiy haqahpiy uma soon pāpu inumi yórikyaniqat nu navoti'ta. ²⁶ Oviy uma it tālat ep inumi nanaptani: Nu hapi qa hakiy qatsiyat ep tukopniwta. ²⁷ Pi nu qahaqam pay qa suhtaqhinkañw God tunatyayat umuy sohsok āawna. ²⁸ Oviy uma nānami tunatyaltotini, pu sohsokmuy God aw tōnawtaqamuy amumii; uma hapi pumuy amumi tunatyawyuñwniqat òviy Qahováriwtaqa Hikwsi umuy pumuy amumi oya, uma God aw tōnawtaqamuy nopni'yuñwniqat òviy'ò; pam pumuy pas nāp uñway akw tui. ²⁹ Pi nu navoti'taqw, nuy ahpiyniqw, hakim kwēkwewhtuy amún qa nun'okwat umumum namiqwritini; nen kanelmuy qa pētotani. ³⁰ Pu híkspi pas nāp umuñaqw haqawat hoñve', qasuantaqat lavayit akw nāmi sinototani. ³¹ Oviy uma tunatyawyuñwni, nen it u'ni'yuñwni; ura nu payhkomuy yahsañwuy añ mimhikqat pu talōñwintiwhtat añ okiw pakkañw umuy u'nantoynaqe qa qé'iwma. ³² Noqw taa, isinomu, nu hapi umuy God aw mātavi, pu núokwlvayiyat aw'i. Pam hapi umuy wuñwnaniqey aw òqala, pu umuy hihta máqaniqeyu, sohsokmuy sinomuy énañ'a. ³³ Nu hapi qa hakiy sīvayat tuñlay'ta, pu yuwsiyata. ³⁴ Owi, uma nāp navoti'yuñqw, ura nu imay akw tumalay'taqe hihta tuway'numa, nēnem'i, pu inumumyaqamuy amuñem'i. ³⁵ Pi nu sohsok umumi mahtakna, hin uma tumalay'yuñwe', añ òkiwyaqamuy amumi unañwtapyaniqata, pu Tutuyqawhqtat Jesus lavayiyat u'ni'yuñwniqata; ura pam pañqawu: Hak hakiy hihta máqahqa pam hihta òmahtaqat epnihqe pas hahlayni. ³⁶ Yan pam lavayhtit, tamōtswunuptut, pumuy sohsokmuy amumum nāwakna. ³⁷ Noqw puma okiw sohsoyam tsaykuqe, Paul kwapkaqe, mamavokyakahkañw tsōnantota, ³⁸ Soon pāpu puma put aw yórikyaniqey ep pas qa hahlayhtotiqe òviy'ò; nihqe pahpiy puma put amum pākihut awya.

21

Paul Goes to Jerusalem

¹ Pu òviy nawis'ew itam pumuy amuhpiynihqe, itam yūmosa Coos aqwya, pu qavoñvaqw Rhodes aw'i; nit pañqw pu itam Patarat aqwya. ² Noqw itam pākihut Pheniciat aqwnihqtat tutwaqe, put aqw yayvat, pāvaqe hoyoyokuya. ³ Noqw itam Cyprus tutwaqe, suyvaqe ehpeq yūmosaya; nihqe Syria-tutskwat ep Tyre ep huruhtoti, pep pākihu hoiiy óyaniqw òviy'ò. ⁴ Noqw itam hakimuy tuptsiwni'yuñqamuy tutwaqe, tsañe'sikis tālat añ pep yēse. Noqw pay Paul Jerusalem qa aqwniqat puma Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy put aw pañqaqwa. ⁵ Noqw òviy itam pahsavohaqami yest, pahpiy haqamiyaqey aqwya; noqw puma sohsoyam nōmamuy pu timuy amumum kīhut qalavo itamuy tsamya; noqw itam pāhut qalaveq tamōtshoñvaqe, nānawakna. ⁶ Oviy itam nāmatapyaqw, pahsat pu itam pākihut aqw yayva; noqw puma ahoy kīmiya. ⁷ Noqw itam Tyre añqw òkit, Ptolemis aw òkihqe, añ tuptsiwni'yuñqamuy amumi yuaaykuyaqe, sūkw tāwat añ amumum pep yēse. ⁸ Pu qavoñvaqw itam Paul ámumyaqam pañqw ahpiyyaqe, Caesareat ep òki. Nihqe itam hakiy lomatuawit yuaataqat Philip kīyat aw yuñqe, put amum huruhtoti; pam hak imuy tsañe'niñqamuy añ ókiwyaqamuy paañwantotaniqey aw oyiwhqamuy amuñaqw suhkaa. ⁹ Noqw i' hak nālōqmuy mámanhtuy pas qanawhvalni'yuñqamuy tímuy'taqw, puma God enem yuaatota. ¹⁰ Noqw itamuy pep wūyavo yesq, hak God lavay'ayaat Agabus yan mātsiwhtqa Judeat añqw pitu. ¹¹ Nihqe pam itamumi pítuhqe, Paul kwekwéwhpiyat kwusut, put

akw may, pu kuhkuy somt pañqawu: Yan hapi Qahováriwtaqa Hikwsi lavayhti: Jew-sinom Jerusalem epeq yesqam hakiy it kwekwéwhpit himuy'taqat yan somyani; nen qa-Jew-sinmuy amumi mātapyani. ¹² Noqw itam it nanaptaqe, pay pam pas Jerusalem qa aqwniqat itam aw ö'qalya, pu pep yesqamu. ¹³ Pahsat pu Paul lavayhtiqa pañqawu: Ya uma hin wūwantotaqe, tsaykitaqe, nuy hin unañwtoynaya? Pi nu Tutuyqayhqat Jesus natñwaniyat ep Jerusalem epeq sómiltiniqey suhtaq'ewa; pu qa pāniqw-saa; pi nu eñem mokniqey suhtaq'ewa. ¹⁴ Noqw pay kurs pas soon pam tūqayniniqw, itam nōyaltotiqe pañqaqwa: Pay nam Tutuyqawhqat tunatyaat antaa. ¹⁵ Ahpiy pantaqw itam hihta hinnumyaqey ömahtotat, Jerusalem aqwya. ¹⁶ Noqw Caesareat ep tuptsiwni'yuñqamuy amuñaqw haqawat itamumyaqe, hakiy Cyprus añqw sinot Mnason yan mātsiwhqat wikya; pam hak pay wūyavo tuptsiwni'taqw, yaw itam put amum kīyat ep huruhtotini.

Paul Visits James

¹⁷ Noqw itam Jerusalem epeq ökiqw, tuptsiwni'yuñqam itamuy hahlayhtoti. ¹⁸ Qavonvaqw Paul itamum James aw'i. Noqw wukw'a'yam sohsoyam pep yēse. ¹⁹ Noqw pam pumuy amumi hahlayhtit; pahsat pu God hin put tumalayatahpiy qa-Jew-sinmuy amuhpa' hihta tumaltaqat pās nanap hin hiniwhtiqat pam pumuy amumi tuawi'ta. ²⁰ Noqw puma put nanaptaqe, Tutuyqawhqat pas hihtatota; nihqe Paul aw pañqaqwa: Pay pi um navoti'ta, itupko: Jew-sinom qaan'ewakw hintaqam tuptsiwni'yuñwa; noqw puma sohsoyam Moses tutavoyat pas antsay'yuñwa. ²¹ Noqw puma nanaptaqw, yaw um sohsoymuy Jew-sinmuy qa-Jew-sinmuy amuhpa' yesqamuy tutuqaynaqe, pay yaw puma Moses tutavoyat ayo yukuyaniqat yaw um pañqawlawu; yaw timuy poñokit akw qa tuvoylalalwani; pu piw yaw Jew-sinmuy tuwiyamuy añ qa hinwisni. ²² Noqw hintani? Pay kurs pi hin sinom qa tsovaltini, pi un pítuhqat soon qa nanaptaniqee. ²³ Pay öviy itam ūmi hiñqaqwaqw um panhtini. Hakim itamuñaqw nälöyöm tahtaqt Tutuyqawhqat aw hihta pasiwni'yuñwa. ²⁴ Taa. Um pumuy tsāme', amumum napwatani; nen um amuñem sisvini, noqw puma āriltotini. Um panhte', sohsoymuy amumi mahtaknani, un hin lavayhtiwhqa qa antsanihqata, pay kurs um pas nāp pās qatukañw, tutavot añ hinmaqata. ²⁵ Pu imuy qa-Jew-sinmuy tuptsiwni'yuñqamuy itam amumi yanwat pēnayaqe, pay puma put hihta pantaqat qa añ hinwisniqat pan yukuya, pay panis nōsiwhqa nāp yukit aw noiwhqat qe'yanigata, pu úñwata, pu hihta hikwísmokqata, pu tokot qa sokoplalwaniqata. ²⁶ Pahsat pu Paul pumuy tahtaqtuy tsāma; nihqe qavonvaqw pumuy amumum napwataqe, God kīyat aw paki; nihqe hisat puma put añ kūkuyvaqw pumuy nanāp amuñem himu nākwahiwniqat pañqawu.

Paul Arrested in the Temple

²⁷ Noqw tsañe'sikis tālat pas pay sūlawhtiniqw, hakim Asiat añqw Jew-sinom God kīyat ep Paul tutwa; nihqe sohsoymuy sinmuy hin unañwtoynayaqe put aw may'yuñwa, ²⁸ A'nō pañqawkahkañwo: Israel-tahtaqtu, huvam unañwtapyaa! I' tāqa hapi hāhaqe' sohsoymuy sinmuy imuy pas sinmuy amuhpewi tutuqayna, pu tutavot ehpewii, pu it kihut ehpewii. Pu öviy piw pam Greek-sinmuy God kīyat aw tañataqe, it kihut pas hihtanihqat tuyoy'ewakta. ²⁹ Puma pi pūnathaqam hakiy Ephesus añqw tāqat Trophimus yan mātsiwhqat Paul amum kīveniqa aw tātayya; nihqe ka Paul put God kīyat aw pānahqat wūwayaqe, öviy yan lavayta. ³⁰ Noqw kīve sinom sohsoyam hin unañwtotiqe, sūvo yuhtuqe, Paul nuayat, God kīyat añqw ihpoq lölökinuyuñwa; nihqe pahsat pay hötsíwat uhtaya. ³¹ Noqw nāt puma put nīnantotaqw, yaw Jerusalem

ep sinom a'nō hiniwmanayaqat pan mohpeq solāwamoñwit aw tūawvaya. ³² Noqw pahsat pay pam solāwamuy-nikañw, pu tsivót-sikip súnatnihqamuy solāwmuy amumi moñw'wyuñqamuy tsamkañw, pumuy amumiq wari. Noqw puma mohpeq solāwamoñwit solāwamuy enañ tutwage, pahsat pay Paul wuvalalwage qe'toti. ³³ Pahsat pu mohpeq solāwamoñwi awnihqe, put nuat, puma lōqmuy sivanamiqlölöt akw put somyaniqat pañqawu; nit pu pam hak hímuniqat, pu hihta hinhtiqtat tūviñta. ³⁴ Noqw sinmuy qaan'ewakw hintaqamuy amuñaqw pētu yanwat hiñqawwa, pu pētu piw hinwat lavayta. Noqw pas sinom mowawatotaqw, kurs pam hin pas suyan navotniqe, òviy pay put solāwakimiq wikyaniqat pam pañqawu. ³⁵ Noqw puma tutuveñpa wupniniqw, solāwam Paul tsöpwisá, pas sinom a'nōyaqw òviy'o, ³⁶ Sinom pi pumuy amuñk hinwiskahkañw pañqawwisa: Tūvaay! kitota.

Paul Defends Himself

³⁷ Noqw puma Paul solāwakimi wikyaniqw, pam mohpeq solāwamoñwit aw pañqawu: Ya nu soon ūmi hiñqawni? Noqw pam pañqawu: Ya um Greek-lavayit tūqayta? ³⁸ Ya qa um hak Egypt añqw tāqa ura hisat sinmuy hin unañwtoynaqe, nālöp sōmorit pahsa'nihqamuy tuqwyantotaqamuy qayēsiwhpumi tsāma? ³⁹ Noqw Paul pañqawu: Qae. Nu Jew-sino; nu Ciliciat ep qa pay hin'ewakw wuhkokitsokit Tarsus ep tihtiwa. Noqw himu as nu sinmuy amumi lavayhtiniqat um nuy nakwhani. ⁴⁰ Noqw pam hu'waqw, Paul tutuveñat ep wunukañw, sinmuy amumi māmasa. Noqw sinom sutmakmaq, pahsat pu pam pumuy amumi Hebrew-sinmuy amuhkwa yuaata.

22

¹ Nihqe Paul sinmuy amumi pañqawu: Tahtaqtu, isinomu, námatu, nu yahsatniqwhaqam umutpik nēñem hin lavayhtiniqw kurs uma inumi tūqayyuñw. ² (Noqw pam pumuy amumi Hebrew-sinmuy amuhkwa yuaaykuqw, puma nanaptaqe pahsat pu pas qa hiñqawwa; noqw pam pañqawu). ³ Nu pas antsa Jew-sino; nihqe nu Ciliciat ep wuhkokitsokit Tarsus ep tihtiwa. Nikañw nu yep kīve Gamaliel ahpiy itanamuy tutavoyamuy pas añhqe qatsqat tutuqayi; nihqe nu God eñem pas qaatsay'ta, uma pu' it tāwat ep panyuñqat pan'i. ⁴ Nihqe nu it yañ pōhut añ hinwisqamuy pas qa yesniqat òviy tahtaqtuy pu momoymuy okiwsahsanqe, somlawkañw sivikimi tañatima. ⁵ Noqw God awwat mohpeq moñwi sohsokmuy wukw'ayamuy amumum inumi navoti'ta; pu nu piw pumuy amuñaqw itahsinmuy amumi tutuvenit òmahtaqe, Damascus aqw'a, nu Jesus aw tuptsiwini'yuñqamuy pepeq yesqamuy sivintoyne', pumuy somhtat, Jerusalem aqw tsamniqee.

Paul Tells of His Conversion (Acts 9.1-19; 26.12-18)

⁶ Noqw nu pañsoqnikañw, tāwanasavehaqam Damascus aw hayiñwnaqw, òñaqw inunan'ik qaan'ewakw suhtalawva. ⁷ Noqw nu tutskwami posqe, hakiy tōnayát navotq, inumi pañqawu: Saul, Saul, ya um hinoqw nuy okiwsahsana? ⁸ Noqw nu lavayhtiqe pañqawu: Ya um hak'i Tutuyqawhqa? Noqw pam inumi pañqawu: Nu Nazareth añqw Jesus; pi um nuy hapi okiwsahsana. ⁹ Noqw ima inumumyaqam tālat tutwage, tsātsawna; nikañw puma hakiy inumi hiñqawhqat tōnayát qa nanapta. ¹⁰ Noqw nu pañqawu: Noqw nu hinhtini, Tutuyqawhqa? Noqw Tutuyqawhqa inumi pañqawu: Um wunuptut Damascus awni. Noqw ason pep um hihta tumaltaniqat unem yukiwtaqat suhka un sohsok āawnani. ¹¹ Noqw pas tāla a'nō talq,

ivosiy qatālawvaqw, ōviy ima inumumyaqam imay nuy'wiskañw Damascus aw nuy wikya. ¹² Noqw hak hin tutaptiwhqat an God pas kaptsi'taqā Ananias sohsokmuy Jew-sinmuy pep ki'yuñqamuy amuhpiy aw lomanavoti ¹³ Inumi pítuhqe wunukañw inumi pañqawu: Itupko Saul, uhvosiy tālawnaa. Noqw nu pahsat pay ivosiy tālawna. ¹⁴ Noqw pam pañqawu: Itanamuy aw yantaqaam God uñ namorstaqe Tiy pas súantaqat ūmi mātaknaqw, um put moayat añqw lavayit navota, um put tunatyayat mātsi'taniqe ōviy'o. ¹⁵ Pi um hin yórikqey, pu navotqey sohsokmuy sinmuy amumi put enem tuawi'tani. ¹⁶ Taay, um hinoqw sōwuu? Um wunupte', kūyit akw tuvoylatini; nen Tutuyqawhqat natñwaniyat aw taqa'nañway'kañw, uhqaanhtipuy ayo pāhomni.

Paul's Call to Preach to the Gentiles

¹⁷ Noqw ura nu piw Jerusalem ep pítuhqe God kīyat ep nāwaknakañw, tuawyori; ¹⁸ Nihqe Jesus tuwaqw, pam inumi pañqawu: Písoqtii, nen um Jerusalem añqw its ahpiyni, taq puma uñ hin nuy tuawi'taqat soon kwusuyani. ¹⁹ Noqw nu pañqawu: Tutuyqawhqa, puma navoti'yuñqw, nu ura as ūmi tuptsiwni'yuñqamuy sivikimi tañatinuma, pu ahsupoq tsotsvalkiva pumuy wuvahtinuma. ²⁰ Pu uñ tuawi'taqat Stephen uñwáat munvaniwhq, nu nuhtum aqlap wunukañw, nīnantotaqamuy súamun unañwti; nihqe nu nīnantotaqamuy yuwsiyamuy tūwala. ²¹ Noqw pam inumi pañqawu: Um ahpiyni, taq nu uñ yañqw yāvoqhaqami imuy qa-Jew-sinmuy amumi távini. ²² Noqw puma it lavayit aw pahsavo put aw tūqayyuñwt, pu sáakmaqe pañqaqwa: Tūvayaa! Nīnayaa! Pay pi put qa qatuqwlolmani. ²³ Noqw puma kwanonotikahkanw, yuwsiy akw savinumyakañw qōat ōmiq tsaltaynaya. ²⁴ Noqw pahsat pu solāwamoñwi put solāwakimi panayaniqat solāwamuy amumi pañqawu. Uma put wuvahtotat, pās tūviñtotani. Noqw hinoqw sinom pas panhaqam put ehpewi hiñqaqwaqat itam nanaptani, amumi kita. ²⁵ Noqw puma put tuyqat akw sohsomyaqw, Paul solāwamoñwit pep wúnuhqat aw pañqawu: Ya pay um hakiy Roman-sinot qa tūviwtaqat wuvahtaniqaw pay pam súanta? ²⁶ Noqw solāwamoñwi put navotqe ahpiynihqe mohpeq solāwamoñwit aw pañqawu: Um hintsakqey ep tunatyaltini, taq kurs i' Roman-sino. ²⁷ Pahsat pu mohpeq solāwamoñwi pítuhqe put aw pañqawu: Kurs nuy āawnaa, ya um Roman-sino? Noqw pam pañqawu: Owí. ²⁸ Noqw mohpeq solāwamoñwi pañqawu: Nu a'nō sisvit, Rome aqw sinoti. Noqw Paul pañqawu: Noqw pi nu pay pas pamñikañw tihtiwa. ²⁹ Pahsat pay ima as put aw hepyaniqam ahpiyya. Noqw pam Roman-sínonihqat mohpeq solāwamoñwi navotqe tusita, put somqe ōviy'o.

Paul before the Council

³⁰ Noqw Jew-sinom put hihta neveltotoynayaqat pam pas suyan navotniqey nāwaknaqe, qavoñvaqw put nāha; nihqe God awwat mohpeq momñwit sohsokmuy moñwtsovawtaqamuy amumum tsovaltiniqat pam pañqawu; nit Paul hawnaqe, put pumuy amutpipotavi.

23

¹ Pahsat pu Paul moñwtsovawtaqamuy amuhpa' taynumt pañqawu: Tahtaqtu, isinomu, nu pew pahsavohaqami God atpip iunañway pasiwkañw qatu. ² Noqw put aqlap hoñqam put moava wuvahtotaniqat God awwat mohpeq moñwi Ananias pumuy amumi pañqawu. ³ Noqw pahsat pu Paul pañqawu: God uñ wuvahtani, um tumalwiwhput antaqa; pas as um nuy tutavot an yukunaniqe ōviy pep qatukañw, ya um hinhtiqw tutavot hin lavayhtiqtat qa anhtiqe soq nuy wuvahtiwniqat pañqawu? ⁴ Noqw añ hoñqam pañqaqwa: Ya

um hinoqw God awwat mohpeq moñwit aw panhaqam hiñqawu? ⁵ Pahsat pu Paul pañqawu: Nu put God awwat mohpeq mónwitniqw qa navoti'taqe òviy pañqawu isinomu; pi ura yan pey'ta: Um uhsinmuy amumi moñwit qa aqw hiñqawlawni. ⁶ Noqw Paul māmatsq, kurs pētu Sadducee-sínomyaqw, pu pētu Pharisee-sínomyaqw, pahsat pam tsovawtaqamuy amumi kēew pañqawu: Tahtaqtu, isinomu, nu Pharisee-sino, nu Pharisee-sinot tíata; nu hapi hihta ñōyit-nikañw pu so'pum ahoy tātayyaníqat tuptsiwni'taqey ep pu' tūviñtiwa. ⁷ Yan pam hiñqawhq, pahsat ima Pharisee-sinom Sadducee-sinmuy amumum qa súnahpa'totiqw sinom nātsiki. ⁸ Sadducee-sínmuyniqw pi sinom pas soon ahoy yesvani, pu yaw òñaqw hoñviaya qa háqamo, pu yaw hakiy hikwsiat qa háqamo. Noqw Pharisee-sinom put sohsok tuptsiwni'yuñwa. ⁹ Noqw pas sinom a'nō mowawatota; noqw ima tutavot tūtutuqaynayaqam Pharisee-sinmuy amún unañwtotiqam hoñvaqe a'no nāñwuy'yuñqe pañqawu: Pay itamuyniqw i' taqa qa hinta; tis pi kurs ka antsa hikwsi, sen hoñviaya put aw yuaaykuniqw, pay itam God aw qa rohomnumyani. ¹⁰ Noqw pas puma nānami a'nō hiñqawwaqe, sumataq put nāhoy tutkitotaniqat mohpeq solāwamoñwi tusitaqe, pumuy amumi solāwamuy hōna, puma pumuy Paul nawhkiye', solāwakimi wikyaniqat òviy'o. ¹¹ Noqw ep mihikq, Tutuyqawhqa put ehpeq wunukañw aw pañqawu: Pay um qa hin unañway'tani, Paul. Pay um nuy Jerusalem ep hin lavayhtiqey pan nāt piw Rome epeq lavayhtini.

The Plot against Paul's Life

¹² Noqw tālawvaqw, haqawat Jew-sinom nāwinyaqe nankiwakw pasiwnaya, ason pas puma Paul nīnayay, pu' nōñōsaniqey, pu hikwyaniqey pañqawu. ¹³ Noqw hakim lōp sunat epnihqe hóyokiwtaqam pan pasiwnaya. ¹⁴ Pu òviy puma God awwat mohpeq momñwituy-nikañw, pu wukw'a'yatuy amumi òkihqe pañqawu; Itam nēñem pasiwnayaqe kítota: Pas ason itam Paul nīnayay, pu' nōñōsani. ¹⁵ Oviy uma moñwtsovawtaqamuy amumum mohpeq solāwamoñwit aw pañqawwaqw, pam qāvo pew umumi put wikni, suhpan uma put pas pavan hin nanaptaniqey pan hinkahkañwo; noqw pay nāt put pew qa pituqw, itam nīnayaniqey pasiwni'yuñwa. ¹⁶ Noqw puma put moqmani'yuñqat Paul tiw'ayaat navotqe, solāwakimi pákihqe, Paul put āawna. ¹⁷ Pahsat pu Paul solāwamuy amumi moñw'iwyuñqamuy sukwat wáñwayhqe aw pañqawu: Um it tiyot mohpeq solāwamoñwit aw wikni. I' put hihta āawnani. ¹⁸ Pu òviy pam mohpeq solāwamoñwit aw put wikqe pañqawu: Paul, siviñuiwtaqa nuy wáñwayhqe, nu it tiyot ūmi wikniqat inumi pañqawu. Yaw pam nu hihta āawnani. ¹⁹ Pahsat pu mohpeq solāwamoñwi put māyat ñuat, qalavo wikqe, tūviñtaqe aw pañqawu: Ya um hihta nuy āawnani. ²⁰ Noqw pam pañqawu: Um yaw qāvo moñwtsovawtaqamuy amumi Paul wikniqat Jew-sinom ūmi òqaltotiniqey sun unañwtoti, suhpan ka yaw puma put pas pavan hin nanaptaniqey nānawaknaqe òviy'o. ²¹ Noqw um hapi amumi qa ūnatini; taq pumuy amuñaqw lōp sunat epnihqe hóyokiwtaqam tahtaqt nankiwakw pasiwni'yuñqam put moqmani'yuñwa pañqawkahkañwo: Ason pas yaw put nīnayay, pu nōñōsani, pu hikwyani; nihqe òviy pas yukiwkahkañw, un panhtiniqey pañqawniqat òviy maqaptsi'yuñwa, pam aw kita. ²² Noqw òviy mohpeq solāwamoñwi tiyot mātavi pañqawkañwo: Um hapi nuy it āawnaqey qa hakiy aw pañqawni.

Paul Sent to Governor Felix

²³ Pu pam solāwamoñwit aw pañqawu: Uma pakwút-sikip sunat solāwamuy mihikq, Caesareat aqwyaníqat na'sastani, pu kawaymuy akwyaqamuy payhp sunat añqw pakwt sihkay'taqamyuy, pu pakwút-sikip súnat

lansay'yuñqamuyu. ²⁴ Pu puma Paul hihtuy akwniqat na'sastotani, nen uma tutskwat aw moñwit Felix aqw put pās wikyani. ²⁵ Pu pam yan pēna: ²⁶ Nu' Claudius Lysias it pas pavan Felix tutskwat aw moñwit öqala. ²⁷ It tāqat Jew-sinom ñuayaqe, soon as qa nīnayaniqw, nu solāwamuy tsamkañw amuminihqe, it pumuy nawhki, yaw pam Roman-sīnonihqat nu navotqe öviy'o. ²⁸ Noqw puma hihta put nēveltotoynayaqat nu pas suyan navotniqey nāwaknaqe, pumuy amuñaqw moñwtsovawtaqamuy amumi put wikva. ²⁹ Noqw kurs pay puma tutavoy ep hinhtotiqe pay qa hihta mokiwuy, pu sivihipit hihkay'taqat put tsokanaya. ³⁰ Noqw yaw Jew-sinom put moqmani'yuñqat nuy āawnayaqw, pahsat pay nu put ūmiq hōnaqe, put hihta tsotskanayaqam put aw hinyuñqey utpip pañqawu. Hak öqawmañwu. ³¹ Pahsat pu solāwam amumi hin tutaptiwhqat anhtotiqe Paul wikyaqe, míhikpuva Antipatris ep wikvaya. ³² Pu qavoñvaqw ima nāpyaqam Paul mātapyat, pañqw Jerusalem ahoy aqwya. Noqw ima kawaymuy akwyaqam pahpiy put ámumya. ³³ Nihqe puma Caesareat ep ökihqe, tutskwat aw moñwit tutuvenit maqaya, nit put aw Paul noaya. ³⁴ Noqw moñwi tutuvenit añ tūñwahqe, pam haqaqwat tutskwat añqwnihqat put tūviñta. Noqw kurs pam Cilicat añqwnihqat pam navotqe ³⁵ Pañqawu: Ason uñ hin tsokani'yuñqam tuwat ökiqw, nu uñem hin yúkuni, kita. Nihqe pam Herod pavasiwhkiyat ep taviwniqat pam pañqawu.

24

Paul Accused by the Jews

¹ Pu ahpiy tsivot-sikis talq God awwat mohpeq moñwi Ananias wukw'a'yatuy tsamkañw pitu, hakiy lavayhtuwi'taqat Tertullus yan mātsiwhqat wikkañwo; noqw pam tutskwat ep moñwit aw yuaayku Paul ehpeyii. ² Pu öviy Paul tuñwáyaqw, pahsat Tertullus put ehpewi yuaaykuqe pañqawu: Itam hapi uhpiy uyiawtaqat qatsit nāvokawinta, pu sohsovik sutsep uhtunatyay ahpiy himu qaöwíhintaqá imuy sinmuy amuñem hintsatskiwa. ³ Noqw itam put tsúyakiwyuñwa, um hak pas pavan Felix. ⁴ Noqw pay nu ūmi qa sus'itsniqat öviy um as okiw hihsavo itamumi tūqaytani. ⁵ Taq itam it tāqat aw nanaptaqw, i' sokovi. Pam it Nazareth añqw tāqat aw tōnawtaqamuy moñwíamu. Noqw put atsviy tūwaqatsit añ ahsupoq Jew-sinom Caesar ehpewi hoñvanta. ⁶ Pu hikis pi as öviy i' piw God kíyat sokoptaniqey anhti; noqw itam put ñuayaqe, soon as itamumi hin tutaptiwhqat qa anwat put hin yukunayani. ⁷ Noqw pay mohpeq solāwamoñwi Lysias itamumi suptuqe, öqalay akw put itamuy nawhki, ⁸ Nihqe hihta put nēveltotoynayaqam ūmiyaniqat pañqawu. Noqw um nāp put aw pohte', itam hihta put qalománeveltotoynayaqat sohsoq navotni. ⁹ Noqw Jew-sinom put amum sunyaqe, pay pas pantaqat pañqaqwa.

Paul's Defense before Felix

¹⁰ Pahsat pu moñwi Paul yuaaykuniqat aw māmasaqw, pam lavayhtiqe pañqawu: Nu' navoti'taqw um hisatñahaqaqw imuy sinmuy amuñem hihta añ hin wūwanma, noqw öviy nu tuwat hahlaykañw, nēñem hin lavayhtini. ¹¹ Ispi um it navotniq'ö, nu okiwlawniqe Jerusalem aqwniqw, nāt pu' ahpiy pakwt lōq sihkay'tasikis tāla. ¹² Piw nu qa haqam hakiy amum nāñwuy'taqw puma inumi tāyuñwa, pu sinmuy hin u'nañwnaq'ö, sen God kíyat ep'e, sen tsotsvalkivee, sen pay kivee. ¹³ Piw puma hihta nuy tsotskanayaqey soon suyan pañqaqwani. ¹⁴ Nikañw it pay nu ūmi pas súañqawni: Nu hapi púmuyniqw qasuan God aw nāwakinma, iwu'yamuy aw yantaqayamuy aw'i, tutavot añ hin pey'taqat, pu God lavay'aymuyatuy pēniyamuy añ hin pey'taqat sohsoq

tuptsiwni'kañwo. ¹⁵ Nihqe ima súanyuñqam, pu qasanyuñqam so'pum ahoy tātayyaniqat, nu ep God qapēvewna; noqw pay puma piw put pantaqat lavayta. ¹⁶ Paniqw hapi ōviy nu yūmosa suyan unañway'taniqey tuwanlawu, qa hihta ep qaanhti qey navoti'taqee, sen God ep'e, sen sinmuy amuhpee. ¹⁷ Pu ahpiy wūhakis yahsañwvaqw, nu isinmuy amumi ahoy pitu, hihta akw ōkwatuwiwyaniqat kuwahtiwhqat-nikañw, pu Tutuyqawh qat aw himu noiwhqat yankañwo. ¹⁸ Pantaqat atsve hakim Asiat añqw Jew-sinom nuy God kīyat ep napwataqw tutwa, nu qa kaysiwhqamuy sinmuy amumuniq'ō, piw hin qaqtsinayaqamuy amumuma. ¹⁹ Puma pi as yep utpipye', rohomtotinikahkañwo, kurs hihta inuhpewi hinyuñwee. ²⁰ Hal pay pi ima yepyaqam pañqaqwani, nāt nu moñwtsovawtaqamuy amutpip wunuq w hihta inumi qalomátutwee. ²¹ Hal sen pi nu amuhsonve wunukañw it supwat pañqawh qat ep'e: Nu hapi so'pum ahoy tātayyaniqat tuptsiwni'taqey ep pu' it tāwat ep umuhpiy hin tūviñtiwa, kítaqat ep'e. ²² Noqw Felix it navotqe, pañwat pōhut pas suan navoti'taqe pumuy pay hāktaqe amumi pañqawu: Ason mohpeq solāwamoñwi Lysias pituqw, nu uñ hinhti qat pas sōhsok navotni. ²³ Pu tsivot-sikip sunat solāwamuy amumi moñwi Paul tavi'taniqat pam put aw pañqawu. Nikañw pay qa pas pas hūrs tavi'tat, pay tuwimat hihta akw put paañwayaniqw, sen put awyaniqw, pam pumuy qa mēwantani.

Paul before Felix and Drusilla

²⁴ Noqw ahpiy hihsakis talq Felix hakiy Jew-sinot nōmay Drusillat amum pitu; nihqe Paul wáñwayhqe, Christ aw qapēvewn it put ahpiy aw tūqayta. ²⁵ Noqw Paul put aw pañqawu: Itam soon qa suan hinwise', namituyqawi'yūñw. Taq God itamuñem hin yúkuni. Noqw Paul yan yuaataqw, Felix tsawnaqe, tururuyku; nihqe pañqawu: Pay um hāk pu' ahpiy; ason hisat inuñem aw lomahinhti qw, nu uñ wáñwayni, kita Paul aw'i. ²⁶ Noqw as sakiqw Paul put sivat maqaqw pam put mātapniqey wūwanta. Nihqe ōviy pam piép put wáñwaye', amum yuaatañwu. ²⁷ Noqw pay ahpiy lōs yahsañwvaqw, Porcius Festus Felix qeniyat ep paki; noqw Felix Jew-sinmuy tayawnaniqey nāwaknaqe, Paul nāto sómiwtaqw ahpiy'o.

25

Paul Appeals to the Emperor

¹ Noqw Festus tutskwamakway ep pítuhqe, ahpiy pāyis talq Caesareat añqw Jerusalem aqw'a. ² Noqw pahsat pu God awwat mohpeq móñwi-niqw, pu Jew-sinmuy amuñaqw pavansinom put aw Paul lavayta. ³ Nihqe as pam put ehpewi pumuy amuñem hihta hinhtiniqat aw nānawaknaqe pam put wáñwayhq, Jerusalem aqwniqat aw ō'qalya, puma haqam put moqmaye' nīnayaniqey tunatyawkahkañwo. ⁴ Noqw Festus lavayhtiqe, pay Paul Caesareat epeq qátuniqat pañqawu, pay pam soon pas hisat nāp pañsoqniqey pañqawu. ⁵ Oviy amuñaqw haqawat ō'qalt inumumyani, kita. Nen kurs it tāqat ep himu qalomáhintaniqw pañqaqwani. ⁶ Noqw pam pumuy amumum pakwút-sikis haqam talōñnat, Caesareat aqw'a; nihqe qavoñvaqw, pam haqam hin yukiltiñwuqat ep qatuptuqe, Paul wik-wisniqat pañqawu. ⁷ Noqw pam pituqw, Jew-sinom Jerusalem añqw ōkihqam put aqlaq hoñkahkañw, hīhihta nuhtsel'e'wakw nihtiwhtaqat Paul ehpewi yuaatota; nit pay put pas suyan pantaqat kurs hin pañqaqwani. ⁸ Noqw pam nēñem lavayhtiqe pañqawu: Nu qa haqam Jew-sinmuy tutavoyamuy ehpewi hinhti, piw God kīyat ehpewii, pu Caesar ehpewii. ⁹ Noqw tuwat pay Festus Jew-sinmuy unañwve hinhtiniqey nāwaknaqe, Paul aw pañqawu: Ya um qa Jerusalem aqwnen,

pepeq inutpip iit yantaqat ep hin aw pohtiwniqey nāwakna? ¹⁰ Pahsat pu Paul pañqawu: Nu Caesar pavasiwhkiyat ep wunu, pi nu pep hin yukuniwni; pi nu qa haqam hihta ep Jew-sinmuy amumi qalomáhinhtiqw um suyan navoti'ta. ¹¹ Pi as nu haqam hihta ep hinhte', sen mokiwuy hihkay'taqat hinhte' soon nu moknik rohomnumni; nīkañw kurs pay ima nuy hīhihta qalomátsotskanayaqpw pam qa himuwa pas antsaniqw, soon hak nuy pumuy amumi nóani. Nu Caesar aw taqa'nañwti. ¹² Pahsat pu Festus wuwan'ayamuy amumum hin hintaniqat yuaaykuqe put aw lavayhtiye pañqawu: Noqw um Caesar aw taqa'nañwti? Pay um soon Caesar qa aqwni.

Paul before Agrippa and Bernice

¹³ Noqw ahpiy hihsakishaqam talq, Moñwi Agrippa Bernice amum Festus aw hahlayhtiniqe Caesareat ep pitu. ¹⁴ Pu òviy Festus Agrippat aw Paul lalvayhqe pañqawu: Felix ahpiynihqe, hakiy tāqat sómiwtaqat mātavi. ¹⁵ Noqw ura nu Jerusalem épeqniqw, God awwat mohpeq momñwit Jew-sinmuy wukw'aymuyatuy amumum nuy put hin āawnayaqe, eñem qalomáyukiltiniqat nānawakna. ¹⁶ Noqw nu pumuy amumi lavayhtiye pañqawu: Kurs uma hihta ep put qalomátsokanayaqpw, pay pam umuhpewinen nēñem hin lavayhtiniqat put eñem qenitiwni. Noqw kurs pam pas antsa hihta mokiwuy hihkay'taqat hinhte', pep pu' pam mokiwuy aw noiwni. Pu pam nāto qa nēñem hin lavayhtiye, kurs nu hin put tūvani. Pan hapi Rome añqw sinmuy tuwiamu. ¹⁷ Noqw òviy pumuy òkiqw, nu qa sōwunit, qavoñvaqw haqam hin yukiltiñwuqat ep qatuptuqe, put tāqat wik-wisniqat pañqawu. ¹⁸ Noqw ima put hihta qalomátsokanayaqpw hoñvaqe, qa hin iwuwniy an put hihta tsokanaya. ¹⁹ Pay tuwat soq kurs pas nāp tuptsiwniy ep put amum nēñem hinyuñwa, pu hakiy Jesus mokqat ep'e. Noqw pay Paul put pay suyan qátuhqat pañqawlawhqtat ep'e. ²⁰ Noqw nu pūvut pantaqat ep wiwsiqe, sen pam Jerusalem aqwnen pepeq iit hihta ep aw pohtiwniqat put tūvinta. ²¹ Noqw pay ason pas Moñwi Augustus Paul aw hihta ep hin navotniqat pam pañqawhq, òviy nu ason hisat put Caesar aqw táviniqat aw pahsavo pay hāk put pani'yuñwniqat nu pañqawu. ²² Noqw Agrippa Festus aw pañqawu: Is as tuwat aw tūqayta. Um qāvo aw tūqaytani, pam kita. ²³ Qavoñvaqw Agrippa Bernice amum pas pavan kāhinkañw, haqam hihta yuaatotañwuqat aw paki, añ pas pavan solāwmomñwituy-nikañw pu kitsókive pas pavansinmuy tsamkañwo; pu òviy Festus pañqawhq, Paul wikvaya. ²⁴ Noqw Festus pañqawu: Moñwi Agrippa, pu uma sohsoyam tahtaqt itamumyaqamu, uma it tāqat aw tāyuñqw, it hapi ep sohsoyam Jew-sinom inumi òkiwta, Jerusalem epeq'a, pu yep'e; nihqe pay pāpu pas pam qa qátuniqat pañqawu. ²⁵ Noqw nu navotq, kurs pay pam qa haqam hihta mokiwuy hihkay'taqat hinhti. Pu piw pam pas nāp Augustus aw taqa'nañwtiqw, òviy nu put aqw táviniqey pan yuku. ²⁶ Noqw pas nu imoñwiy aqw kurs hin pas suyan hihta put pēnani; nihqe òviy nu paniqw it umutpipo wikva, tis pi òviy pas utpipoo, Moñwi Agrippa; ason put aw pohtiwhq, pep pu' pay ka nu sen hin pēnani. ²⁷ Ispi hak hakiy sivilawhqtat pañsoq távinikañw, hihta ep qaantaqat qa pañqawniqw, pam pay nuyniqw qa wuwni'hinta.

26

Paul Defends Himself before Agrippa

¹ Pahsat pu Agrippa Paul aw pañqawu: Taay, pay pi um nēñem hin lavayhtini. Pahsat pu Paul māvuyaltit, nēñem lavayhtiye pañqawu: ² Pas nu nānapnihqe sakina, Moñwi Agrippa, kurs nu pu'haqam Jew-sinmuy

amuhpiy sohsok hihta tsokaniwhqey ep utpip tuwat hin lavayhtiniqey òviy'ò. ³ Tis pi Jew-sinmuy sohsok hintsakpiyamuy-nikañw, pu hīhihta añ qa súnahpay'yaqw, it um pās navoti'taqw, nu put navoti'ta. Noqw òviy as um okiw inumi pās tūqaytani. ⁴ Pay nu itsákoy añqaqw mohti imuy pas nāp isinmuy amumum Jerusalem epeq hin qatuqw, sohsoyam Jew-sinom put navoti'yuñwa. ⁵ Nihqe puma pañqaqw inumi navoti'yuñqe, as suh-taq'ewye' pañqaqwanikañwo. Ura nu itahtuptsiwniy pas anqe' hinwisqamuy amumum pantaqe, Pharisee-sínoniñwu. ⁶ Noqw God itanamuy hihta āawnaqw, put aw yantaqey ep nu pu' yep tūviñtiwa. ⁷ Noqw put awinit hapi itahsinom pakwt lōq sihkay'tasikip himuñam okiw as aw òkiniqey tunatyawkahkanw añqaqw nāqavo pu tōkilat añ God tumalay'yuñwa. Noqw nu' hapi put ñōyit ep Jew-sinmuy amuhpiy hihta qalomátsokaniwa, Moñwi Agrippa. ⁸ Ya hinoqw God so'pumuy ahoy tātaynaniqw pam pantaqa úmuyniqw qa tuptsiwnieway'ò? ⁹ As pi nu pas antsa hisat nāp pan wūwantañwu, pas Nazareth anqw tāqat Jesus natñwaniyat soon ehpewi hīhihta qa hintsakniqeyu. ¹⁰ Nihqe òviy nu Jerusalem epeq panhtiqe, kaysiwhqamuy put sinomuyatuy sivikimi tañata, awwat mohpeq momñwituy amuñaqw òqalat makiwhqee; nihqe nu pumuy qōqyaniqw amunkiwakw lavayhtiñwu. ¹¹ Nihqe puma as pas qalomáhiñqaqwaniqat òviy nu ahsupoq tsotsvalkiva pumuy sivintotoynatinuma, pu nu pas pumuy amumi itsívuiwtaqe a'lönöt kitsókit añ enañ pumuy okiwsahsana.

Paul Tells of His Conversion
(Acts 9.1-19; 22.6-16)

¹² Pankañw nu God awwat mohpeq momñwituy amuñaqw òqalat pasiwkañw Damascus aqw'a. ¹³ Noqw meh, Moñwi, nu pañsoqniqw, tāwanasave òñaqw tāla tāwat epnihqe pas suyan tālat inuqlap-nikañw, pu inumumyaqamuy amuqlaq tālawvaqw nu tuwa. ¹⁴ Noqw itam sohsoyam tutskwami lōhōkq, nu hakiy inumi hiñqawhqat tōnayat navotq, Hebrew-sinmuy amuhkwa inumi pañqawu: Saul Saul, ya um hinoqw nuy okiwsahsana? Um tsutskuy'yuñqat aqw horarataqw pam uñem anahaa. ¹⁵ Noqw nu pañqawu: Ya um hak'i, Tutuyqawhqa? Noqw pam pañqawu: Nu Jesus; um nuy hapi okiwsahsana. ¹⁶ Nikañw pay um qatuptut, uhkukuy akw wunuwtani; pi nu yaniqw ūmi nāmataqta, um inuñem hintsakniqat nu pan uñ yukuniqey òviy'ò, pu um iit hihta aw yórikqey, pu nāt nu hīhihta añ ūmi mātaktiniqat tuawitaniqat òviy'ò. ¹⁷ Nu uñ imuy pas sinmuy amuñaqw ayo tahtaptimani, pu qa-Jew-sinmuy amuñaq'ò. Nu hapi pumuy amumi uñ pu' ayataqw, ¹⁸ Um pumuy pōsiyamuy tālawnani, pu qatālat anqw tālat aw lasnani, pu Satan òqalayāt anqw God aw'i, pumuy qaanhtipuum amuhpiy ayo yukiwniqat òviy'ò, pu inumi tūtuptsiwe', isinomuy amumum hihta makiwyaniqat òviy'ò.

Paul Tells of His Work

¹⁹ Yaniwhiti, Monwi Agrippa, noqw òviy nu hihta òñaqwnihqat aw yórikqey aw qa rohomnumt, ²⁰ Mohti Damascus ep yesqamuy put āawna, pu Jerusalem epeq yesqamuyu, pu Judeat qaqlavaqe yesqamuyu, nit añk pu qa-Jew-sinmuyu. Puma qaantunatyay anqw lasye', God awwat nánamtökaniqat nu amumi yuaata, nen aw hayawtaqat yesni. ²¹ Yāyantaqat ep Jew-sinom God kīyat ep nuy nuayaqe, as nuy nīnayaniqey anhtoti. ²² Noqw nu God paañwniyat akw yukhaqami pitsíwiwta, añ sōqavuñwsinmuy, pu pavansinmuy amumi nan'ivo put yuaataqe, God lavay'aymat-niqw, pu Moses puma nāt hin hintaniqat lavayhtotiqat nu anqw qa hihta alönöt

yuaata, ²³ Ura kurs pi Christ okiwsaniwniqata, pu pam hakimuy so'pumuy amunaqw pas mohti tātayniqata; nen imuy Jew-sinmuy amumi tālawrani, pu pay qa-Jew-sinmuy amumii. ²⁴ Yan pam nēnem yuaataqw, Festus a'nō pañqawu: Paul, um hōnaq'iwta, um hīhihta navoti'taqe put akw hōnaq'iwta. ²⁵ Noqw pam pañqawu: Nu qa hōnaq'iwta, um pas pavan Festus; pi nu suyan unañway'kañw iit pas qaatsat yuaata. ²⁶ Pi Moñwi Agrippa sohsok iit navoti'ta; noqw nu qa nānahinkinakañw put atpip yuaata; pi nu nātuptionsaqw pas ka i' qa himu put aw tupkiwta; pi i' qa nanauyve hiniwhti. ²⁷ Moñwi Agrippa, ya um God lavay'aymuyatuy lavaiyamuy tuptsiwni'ta? Pay um suyan tuptsiwni'ta. ²⁸ Pahsat pu Agrippa Paul aw pañqawu: Pas nuy Christian-tiniqat um pēp aw nuy ánwuta. ²⁹ Noqw Paul pañqawu: Pas hapi um'i, pu sohsoyam inumi tūqayyunqam añ ahsupoq inunyuñwniqat nu God aw nāwakna, hal qa som'iwtniqat-saa. ³⁰ Yan pam lavayhtiqw, pahsat Moñwi Agrippa wunuptu, pu tutskwat aw moñwi, pu Bernice, pu pumuy amumum yesqamu. ³¹ Nihqe puma qalavoyaqe, pep put yuaatotaqe pañqawu: Pay kurs as i' tāqa qa hihta mokiwy hihkay'taqat hintsaki, pu sivihipita. ³² Pahsat pu Agrippa Festus aw pañqawu: Pas as i' tāqa Caesar aqw qa taqa'nañwte', pay soon qa mātaviwni.

27

Paul Sails for Rome

¹ Noqw itam pāvaqe Italyt aqwyaniqat pan yukiltiqw, puma hakiy Julius yan mātsiwhqat aw Paul pētuy sivilalwaqamuy enañ noaya; pam hak Augustus solāwamuyatuy amunaqw tsivót-sikip sunat amumi moñwi. ² Noqw itam pākihut Adramyttium añqwnihqat aqw yuñqe, Asiat qaqlavaqe hinwisniqey tunatyawkahkañw, pāvaqe hoyoyoykuya; noqw hak Aristarchus, Macedoniat ep Thessaloniat añqw sino, itamuma. ³ Qavoñvaqw itam Sidon ep öki. Noqw Julius Paul aw su'panihqe, pay kwatsmuy amuminen, suyan unañwtiniqat put nakwhana. ⁴ Noqw itam pañqw ahpiyyaqe Cyprus ehpeq hoyoyotota, Cyprus itamuhsa' hukw'uhtsiwtaq'ö. ⁵ Noqw itam Ciliat-nikañw Pamphyliat pumuy qalavaqe pātuwaqatsit añqe' hoyóyototakañw, Lyciat ep wuhkokitsokit Myra yan mātsiwhqat aw öki. ⁶ Noqw pep Alexandriat añqw pākihu Italyt aqwniqat solāwamoñwi túwahqe, itamuy pañsoq tañata. ⁷ Noqw itam wūhakis tālat añ pāvaqe híhin hoyóyototaqe, kānanaptat, Cnidus aqlavo öki; noqw hūkañw itamuy qa nakwhanaqw, öviy itam Crete yoñiyat añhqe Salmonat ehpeqya. ⁸ Nihqe itam híhinhaqam put ruhpakyaqe haqam Lomayoñipsö yan mātsiwhqat aw öki; put aqlap kitsóki Lasea yan mātsiwa. ⁹ Noqw wūyavotiqw, pay napwatalönnit añ ayo ruhpakq, öviy pāvaqe nuhtsel'ewayhinhtiqw, pahsat pu Paul hintaniqat pumuy āawnaqe, ¹⁰ Amumi pañqawu: Tōtimu, sumataq itam yañhqe haqamiyakañw, a'nō hintotini; pas himu a'nō sūlawhtini, qa umuhhoi-saa, pu qa pākihu-saa, pas itahqatsi pīwu. ¹¹ Noqw pay solāwamoñwi pākihut wárikni'maqat aw-nikañw pu put himuy'taqat púmuy-sa amumi tuqayvasta, qa Paul lavaiyat aw'i. ¹² Noqw pep pösö qalomáhintaqw, kurs hin hak pep kwanwátömölaniqw, pay öviy suswuhaqnihqam pañqw ahpiyyaniqey nānawakna, pay sen as puma Phenicet aw öke', pep tömölayaniqey öviy'ö; pam Crete ep hötsiwa, tātöq-tēveñe qātsi, pu kwiniwiq-tēveñe.

The Storm at Sea

¹³ Noqw tatkaqw sūmawvaqw, puma tunatyay aw yórikyaqey wūwayaqe, wiwamniy rupamnayaqe, pahpiy hoyóyoykuyaqe, Crete áhayhke' pāyawwisa.

14 Noqw pay nāt ahpiy qa wūyavotiqw, kwiniñaqw, pu hōpaqw amuhtsava wukohukva itamuhpewii. 15 Noqw pākihu sóonhtiqe, kurs hin hūkañwuy ehpewi yūmo hōyokniqw, itam nāwustotaqw pam huhukhoya. 16 Noqw itam pāñaqw tutskwat kuytaqat Clauda yan matsiwhqat yoñiyat añqe' huhukhoyyaqe kānanaptat, pākihut maskay'wisqey ánwtota. 17 Noqw puma put wupnayaqe, hihta maskay pākihut kwewtoynaya; nāphisat ka sen puma tsivohkat aqw huhukhoyyaniqe, puma mōtsápvuyalnit hawnayaqe pahpiy huhukhoyya. 18 Noqw pas itam hūkañwuy akw paysoq nāhoy tutuptiwayaqw, ōviy qavoñvaqw puma pākihut añqw putuyat pētsañwaya. 19 Pu ank talōnvaqat ep itam nāp itahmay akw pākihut hihta a'wiwayat maspaya. 20 Noqw wūhakis talōnvaqat añ tāwa, pu sōtu pas qa mātsiltotiqw, pas itamumi qaan'ewakw hūhukq, pahsat pu itam pay hin ayo nōñakniqey nañ'eknaya. 21 Noqw pas puma wūhakis qa nōñosaqw, pahsat pu Paul pumuy amuhsonve wunuptuqe pañqawu: Tōtimu, pas as uma inumi tuqayvastote', Crete añqw qa ahpiyyanikañwo, nen qa yanhaqam okiwhinhtotini, pu hihta kwayhyani. 22 Noqw pay nu umumi pañqawni: Uma hahlayyani, pay qa haqawa umuñaqw qatsiy kwayhni; pay pākihu-sa sūlawhtini. 23 Pi nu God sinoatnikañw put eñem tumalay'ta. Noqw put hoñviayaat pu' it tōkilat ep inuhpeq wunukañw, 24 Inumi pañqawu: Pay um qa tsawiniwtani, Paul; pay um pas soon Caesar atpipo qa wīkiwni; noqw meh, God hapi utsviy sohsokmuy umum hoyóyototaqamuy ayo óyani. 25 Noqw ōviy'o, tōtimu, uma qa hin unañway'yuñwni; pi nu God qapēvewnaqw, pas inumi hin lavayhtiqw, soon pam qa antani. 26 Nikañw pay itam haqam pāñaqw tutskwat kuytaqat soon aw qa hukhoyyani. 27 Noqw pakwt nālōq sihkay'tasikis míhikqat ep itam Adriat añqe' nāhoy huhukhoylalwaqw, tōkilnasaveqhaqam ima pākihut tumalay'yuñqam yaw sumataq haqami tutskwat aw hayiñwnayaqey wūwaya; 28 Nihqe pāmiq hōtsítuwantotaqe, sunát-sikip mamkit pan hōtsit nanapta; nit pu ahpiy híhin yūmoyat piw tuwantotaqw, pahsat pay pakwt tsivot sihkay'tasikip mamki. 29 Pahsat pu ka sen itam o'wat aqw ónokyaniqw, puma pākihut ahkwayñavoqw nālōq putuhaynit pāmiq maspayat, tālawvaniqat maqaptsi'yuñwa. 30 Noqw pākihut tumalay'yuñqam watqaniqey tunatyawyuñqe, pākihut moñaqw putuhaynit maspayaniqey atsáy'kahkañw, tsākw pākihut pāmiq hāhawnayaqw, 31 Paul solāwamoñwi aw-nikañw pu solāwamuy amumi pañqawu: Pas ima pākihut ep qa huruhtotiqw, soon uma ayo nōñakni. 32 Pahsat pu solāwam tsākw pākihut somiyat tutkitotaqw, pam pohsi. 33 Noqw tālawiwayaqw, puma sohsoyam nōñosaniqat Paul amumi ōqalti pañqawkañwo: Pu' hapi pakwt nālōq sihkay'taqat tālat añ uma tusiiwyuñqe, nātsōnkwayni'yuñwa, qa hihta nōñosaqee. 34 Noqw ōviy nu umumi pañqawni: Uma nōñosani, nen ōqawi'yuñwni; pay soon umuy haqawat qötöyat añqw sūka hōmi sūlawhtini. 35 Yan pam lavayhtit, pōlavikit kwusuhqe, pumuy sohsokmuy amutpik put ep God aw hahlayhtit, yōhaqe tūmoyva. 36 Pahsat pu puma hahlayhtotiqe tuwat nōnova. 37 Noqw itam pākihut añqw sūmiyaqe (276) pakwt payhkomuy sihkay'tasikip súnatnikañw añqw pakwt nāvay sihkay'yuñwa. 38 Noqw ōviy puma ōōyaqe, pahsat pākihut putuyat pētsañwantotaqe, pāmiq sōhōvosit maspitota.

The Shipwreck

39 Noqw tālawvaqw, puma tutskwat qa māmatsya; noqw haqami pösöy'taqat añ tutskway'taqw, pay ka as hin pasiwtaniqw puma pañsoq pākihut panayaniqey wūwaya. 40 Pu puma putuhaynit yayvanayaqe pāmiq nātatahtotaqe, ponilanpiyat hihta akw sómiwtaqat nāñahtotat, mohpeq

mötsápvuyalnit hūkanwuy aqwwat pūyaknayat, pāhut qalavoq öqaltoti. ⁴¹ Nihqe puma haqam pāhu namiptsiwtaqat aw huhukwhoyyaqe pākihut tsivoktota; noqw móñaqwnihqa hūrstiqe pas qa poninita; noqw yūmoqnihqa pāhut hoñvantaqat a'nö öqalayak akw sakwíiwma. ⁴² Noqw solāwamuy wuwniamniqw as pay puma sivilalwaqamuy qōqyani, taq ka himuwa qalavo momorstime' wāyaniqw öviy'o. ⁴³ Noqw solāwamoñwi as Paul ayo táviniqey nāwaknaqe, pumuy tunatyayamuy añqw ahoy ñuy'ta; nihqe momorstuwi'yunqam mohti pāmiq tsotsó'ye' tutskwami nõñakniqat pañqawu, ⁴⁴ Pu ahpiy haqawat wunavutsit pu pākihut sakwítiqat añqw hiñsaq hihta hinyunqat añ tsokiwwahkañwyaniqata. Noqw pan puma sohsoyam qa hinhtotit tutskwami nõña.

28

In Malta

¹ Noqw puma ayo nõñakqe, nanaptaqw kurs pam tutskwa Melita yan mātsiwa. ² Noqw pep hakim sinom itamuy pās o'ya; nihqe aw qōhyaqe, sohokmuy itamumi unañwtpaya yōyokkañw iyohooniqw öviy'o. ³ Noqw Paul kohot tsovalat, qōhit aqw öoyhq, tsūa qōhit añqw yámakqe, put māyat kūkique, qa mātavi. ⁴ Noqw tsūa put māyat añqw hāyiwtaqw, pep ki'yunqam aw yórikyaqe, nānami pañqaqwa: Pas ka i' tāqa hakiy nõña. Noqw pam pāmiq qa mokq, pas hihtu put aw nāoyyanique put qátuniqat qa nakwhanaya, kitota. ⁵ Noqw Paul tsūat qōhit aqw wipkalat, pay qa hinhti. ⁶ Noqw suhpan as soon pam qa pōstiniqat, sen añqe' múnuke' sūmokniqat, puma wūwankahkañw aw tāyūñwa; nit pay pas wūyavo aw tāyūñqw, pam qa hinhtiqw, pahsat puma wuwniy alöntotaqe, pam pas hímuniqat pañqaqwa. ⁷ Noqw pumuy háqamyaw hak pep tutskwat ep mohpeq sino haqe' hihta himuy'taqa Pulbius yan mātsiwa; noqw pam hak itamuy hahlayhtiqe, pāyis tālat añ itamuy kiy ep pās oyi'ta. ⁸ Noqw kurs Publius naat mukitutuykañw unwat pavakwutsqe, tuyhqatsi. Noqw Paul put aw pákihqe, eñem nāwaknat, may akw aw hintsahqe qalaptisina. ⁹ Panhtiqw, haqawat put tutskwat ep ki'yunqam hihta tūtuyyaqam ökiwtaqe, tūyay qalaptuya. ¹⁰ Nihqe puma tuwat hīhihta akw itamuy tayawnaya. Noqw itamuy ahpiyyaniqw, puma itamuy haqam hihta hinhtotiniqat itamuñem hohtota.

From Malta to Rome

¹¹ Noqw itam pep payhkomuy mūmuyawhtuy añ yest, pākihut Alexandriat añqwnihqat akw pañqw ahpiyya; pam pep pāñaqw kuytaqat tutskwat ep tōmōla, Castor-nikañw pu Pollux pumuy tuvoylay'kañwo. ¹² Noqw itam Syracuse ep ökihqe, pep pāyis yēse, ¹³ Nit pañqw pu itam poniwwiskahkañw, Rhegium ep öki; nihqe ahpiy sūs talq tatkaqw hukvaqw, qavonvaqw itam Puteolit ep öki. ¹⁴ Nihqe pep itam tuptsiwni'yunqamuy tutwa; noqw itam pep pumuy amumum tsañe'sikis yesniqat puma itamumi ö'qalya. Yan itam hinwiskahkañw, Rome epeq öki. ¹⁵ Noqw pepeq tuptsiwni'yunqam yaw itamuy añqwyaaqat nanaptaqe, haqami Appii pihkayat-nikañw pu Payhp Yeyespit aw pahsavo itamuhsawwawisa. Noqw Paul pumuy túwahqe God aw hahlayhtiqe, a'nö unañwiti.

In Rome

¹⁶ Noqw itam Rome epeq ökiqw, solāwamoñwi tuwalan'a'yatuy moñwíyamuy aw sivilalwaqamuy noa; nikañw pay Paul hakiy put tūwalaqat solāwat amum haqam nāla qátuniqat pan yuku. ¹⁷ Pu öviy ahpiy pāyis talq Paul Jew-sinmuy amuñaqw mohpegyaaqamuy sūmi wāñwayhqe, tsovaltiqw, amumi pañqawu:

Tahtaqtu, isinomu, pay as pi nu itahsinmuy-nikañw, pu itanamuy tuwiya-muy ehpewi qa haqam hihta qaanhtit siviñuiwkañw, Jerusalem añqw Rome-sinmuy ôqalayamuy aw mâtaviwa. ¹⁸ Noqw as puma inumi pohtayaqe, pay as nuy mâtapyani, qa haqam himu mokiwuy hihkay'taqa inuhpeniqw ôviy'o. ¹⁹ Noqw Jew-sinom put pantaqat ehpewi hiñqaqwaqw, nu nawus Moñwit Caesar aqw taqa'nañwti, pay as nu qa hihta ep isinmuy amuhpewi hinhtikañwo. ²⁰ Noqw yaniqw nu umuy wáñwayi, nu umumi yórikniqee, pu nu umumi yuaaykuniqee. Pi nu hapi Israel-sinmuy ñôyiyamuy tunatyawtaqey ep it sivanamiqlölöt akw sómiwta. ²¹ Noqw puma put aw pañqaqwa: Itam Judeat añqw tutuvenit uñ hin yuaataqat qa hihta kwusuya; piw itahsinom pañqw ôkihqam qa haqawa uñ itamuy hin āawna, piw qalomáyuaayku. ²² Noqw hin pi um wūwantaqw, itam as put nanaptaniqey nānawakna; pi itam navoti'yuñqw imuy sutsvo tōnawtaqamuy amumi sohsovik qalomáyuaatiwa. ²³ Noqw puma put aw tokiltotaqe, kaysiwhqam put haqam qátuhqat ep ôki. Noqw pam pumuy amumi God moñwtunatyayat pās namtōminkañw āwinta, it Moses tutavoyat añ-nikañw, pu God lavay'aymuyatuy pēniyamuy añ hin Jesus yuaatiwhqat pam aw pumuy áñwulawu, talavayñahaqaw tapkimiq pahsavoo. ²⁴ Noqw haqawat hin lavayhtiqat tūtuptsiwa; noqw pētu pay qa tūtuptsiwa. ²⁵ Noqw puma qa súnahpa'totiqe, ahpiy nankwusta Paul amumi sūkw lavayhtiq'ö: Pay kurs pas i' Qahováriwtaqa Hikwsi God lavay'ayayat Isaias añ itanamuy amumi suan lavayhtiqe, ²⁶ Pañqawu: Um imuy sinmuy amuminen, amumi pañqawni: Uma as tūqaykahkañw, nanaptat, qa māmatsyani, pu aw taykahkañw, tutwat, qa māmatsyani. ²⁷ Pi imuy sinmuy unañwaam tunaiwyuñwa, pu puma naqsöp'iwyuñwa, pu puma pōsiy uhtaya; taq nāphisat ka puma pōsiy akw tutwani, pu naqvuy akw nanaptani, pu unañway akw māmatsyani; nen ahoy namtōkyaqw nu pumuy powatani. ²⁸ Oviy uma it nanaptani: God qa-Jew-sinmuy ayo óyaniqey pumuy āawnani; noqw puma soon qa nanaptani. ²⁹ Yan pam lavayhtiqw, Jew-sinom ahpiyyaqe, nānami a'nö hihta yuaatota. ³⁰ Noqw Paul kīhut nasimokahtaqey ep siviyaqe lōq yahsañwuy añ pep qátuhqe, put aw ôkiwtaqamuy sohsokmuy pās ôoykañw, ³¹ Amumi God moñwtunatyayat yuaata; pu haqe' Tutuyqawhqat Jesus Christ hin yuaataqat qa nānahtsopkañw tūtutuqaynaqw, qa hak put mēwanta.

Paul ROME ep Tuptsiwni'yuñqamuy amumi Pēniata

¹ Nu' Paul, Jesus Christ tūwikipat, it penta. God nuy wáñwayhqe nuy ayata. Noqw òviy nu put añqw lomatuawit yuaatinuma. ² Ura pay hisat pam lavay'aymuy lomatuawit añwu pay āawnaqw puma tutuveniyat añ put pēnaya. ³ Puma God Tiyat Jesus Christ Itahtutuyqawhḡay lavayta. Put Tiat sinot anwat pítuḡqe David ahpiy aniwhti. ⁴ Noqw pay Qahováriwtaqa Hikwsi pam God Tíatnihqe òqalay'taqat nuhtumi tuawi'ta, ispi pam mokiwuy añqw ahoy tātayḡ'ò. ⁵ Noqw pam hapi nuy núokway akw tuaw'ayata. Noqw òviy nu put tuñwniyat aw yankañw sopkawtaqamuy sinmuy amumi lomatuawit yuaate', haḡawatuy tuyḡawvani; noqw pep pu' itahtuptsiwniy añ hinwisni. ⁶ Noqw nu umumi piw ayatiwa; nāmahin pi Jesus Christ umuy pay nāmi wáñwayi. ⁷ Nu umuy Rome epeḡ God sinomuyatuy òqalanta. God umumi unañway'taqe uma put sinomatniḡat òviy umuy wáñwayi. Nam pam umuy núokwat, pu kwakwhat unañwat máqani, Itahtutuyqawhḡay Jesus Christ ámuma.

Prayer of Thanksgiving

⁸ Pas nu sohsokmuy umuhpe hahlayhtima, Itanay God aw'i, Jesus Christ Itahtutuyqawhḡay añ'a. Kwakwhat pi umuhtuptsiwni tūwaḡatsit añ ahsupoḡ lomayuaatiwa. ⁹ Nu yūmosa umuñem tūviñtima. God pas nāp nuy súañḡawhḡat navoti'ta. Put hapi eñem nu iunaññaqw tumalay'ma. Nu put eñem lomatuawit Tiyat yuaataḡat sinmuy āwinta. ¹⁰ Pas as okiw God pan tunatyawtaḡw nāp hisat yepeḡaḡtiḡw nu ḡa haḡam hinhte' umumiq pohtaniḡey òviy nu put aw tūviñtima. ¹¹ Pas nu as umumi yórikniḡey nāwakna, nen hihta Hikwsit añqw tutuḡayhḡey umumi mātapḡ uma òḡawhtotani. ¹² It nu pañḡawu: Nu umumum yantaḡw itam na'ḡalayani-umuhtuptsiwniy añ-nikañw pu ituptsiwniy añ'a. ¹³ Noqw pay nu umuy it navotnaniḡey nāwakna, itupkomu: Nu as piép umumiqniḡey unañwtiñwu; nikañw nu pewhaḡami pahsavo hihta akw sóontiñwu. Nu umuhpa' as hakimuy piw ayo óyaniḡey nāwakna, ayañ haḡe' ḡa-Jew-sinmuy amuhpa' hakimuy ayo óyahḡey pan'i. ¹⁴ Pi nu lomatuawit aw taviwat, aw ayatiwhḡe, òviy nu soon ḡa sohsokmuy sinmuy put āawnani, imuy Greek-sinmuy-nikañw pu ḡa-Greek-sinmuyu, a'nó wuwni'yuñqamuy-nikañw pu piw ḡa wuwni'yuñqamuyu. ¹⁵ Noqw òviy nu suhtaḡ'ewnihḡe kwañwtoynakañw umuy Rome epeḡ sinmuy amumi enañ lomatuawit yuaatani.

The Power of the Gospel

¹⁶ Pi nu lomatuawit Christ yuaataḡat ḡa hahmana, ispi God lavayiat òḡalaniḡe sohsokmuy tuptsiwyaḡamuy ayo óyañwu. Pam imuy Jew-sinmuy amumi mohti yuaatiwa, nit pahsat pu imuy ḡa-Jew-sinmuy amumi piwu. ¹⁷ Pi lomatuawit itamuy āawnaḡw hak hin God aw súantaniḡat itam navoti'yuñwa. Hak ḡapēvewne' put aw súantañwu; piw hak tuptsiwni'kañw suan hinmañwu. Pi ura pan pey'ta: Suan hinmaḡa ḡapēvewnit akw ḡatsítuwani.

The Guilt of Mankind

¹⁸ Pi God sinmuy put ḡa kaptsi'wisḡamuy amuhpewi itsívuat òñaḡw mah-takiwa, pu ḡaanhinwisḡamuy sohsokmuy amuhpewii. Puma hakim ḡaanhinwisḡey akw God añqw navotit pas antsaniḡat ahoy ñuy'yuñwa. ¹⁹ Puma

pi put pas sūkw Godnihqat yūmosa öqalay'taqat unañwpeq navoti'yuñwa, pi God amumi put mātaktaq'ö. ²⁰ Noqw nāmahin pi as pam pantaqa qamātaqpuveniqlw tūwaqatsit hisat yukiltiqat añqaw sinom put māmatsya, yañ himu yukiltiqat ahpiy'o; nihqe öviy kurs hin ayo naymakni'yuñwni. ²¹ Ispi as puma God tuwi'kahkañw put qa kaptsi'tota, piw qa tsúyakyä; nit tuwat soq nānaphin hihta wūwanvaya. Paniqlw öviy unañwaam an'e'wakw akw qatālawva. ²² Puma pas a'nö wuwni'yuñqey namiwuwantota; nikañw pay kurs núanhihtuniwhtoti. ²³ Nihqe puma God pas hímuniqat sutsep qátuhqat aw nānawaknaqey qe'totit, sinot pay sūlawhtiñwuqat an hihta yukihqat aw nāwakintivaya, pu hihtuy masay'yuñqamuy amún yukiwyuñqamuy, pu nālöq hokay'yuñqamuy, pu hihtuy hoyóyotinumyaqamuy. ²⁴ Paniqlw öviy God pumuy tuyoy'ewakw qatsit aw mātavi, nāp unañway tunlayiyat añ hinwisniqat öviy'o, nānami tokoy qahihtatotaniqat aw'i. ²⁵ Ima hapi God pas antsanihqat pay wutsit enañ nāhoyñwaya; nihqe pay hihta God ahpiy yukihqat aw nāwakintivayaqe eñem tumaltivaya, God sohsok hihta yukuhqat tatamtatat'a. Pam hapi sutsep tayawintiwa; pay nam antaa. ²⁶ Yantaqat ahpiy pu' God pumuy tuyoy'ewakw tuskaptunatyat aw mātavi. Öviy hikis pi momoymat tahtaqtuy amumum namitumalat qe'totit nāp nāmi qaantsaktivaya. ²⁷ Pu pay öviy piw amún tahtaqt momoymuy amumum hin tumalay'yuñqey mātavet, pu pas nānami nuvö'nañway akw qau-nañwtalawvaya, tāqa sukw tāqat amum hihta nāmiq tumalay'tañwu, nihqe nāp tokoy ep qaanhtipuy ahpiy sivilalwa; noqw pam pantaqa pay pumuy nāp himuamu. ²⁸ Pu pay puma God navoti'yuñwniqey qa nānawaknaqw, pahsat pu God pumuy an'e'wakw wuwnit aw mātavi; noqw puma as hihta qa hintsatskaniqey hintsaktivaya, God put aw pumuy mātaviq'ö. ²⁹ Puma hihta qaantsatskiwhqat akw ahsaliwyuñwa. Puma tokot sokop-tiwisniqey tunatyawyuñwa; qalomátunatyawyuñwa; kan'ewtunatyawyuñwa; hakiy tūhototaniqey tunatyawyuñwa; unañwtuyat akw ahsaliwyuñwa; tukwyantunatyawyuñwa; nānwuy'tunatyawyuñwa; unatwi'yuñwa; nukpantunatyawyuñwa; kolilitiwi; ³⁰ Tūatsatotoynaya; God aw qa suhtaq'ewya; tūunañwmokintota; kwīkwivitu; hihta kwiviyuaatota; hihta qalolmat yēwalalwa; yumuy, namuy qa kaptsi'yuñwa; ³¹ Hihta qa mātsi'yuñwa; namiyukit tutkilalwa; tūqahahlayya; a'nö unañway'yuñwa; qanun'okwatu. ³² Noqw hakim pan hinwisqam hovalniwyaniqey ep ökiniqat yan God amuñem yuku. Noqw ima it navoti'kahkañw pan hinwisa, piw pan hinwisqamuy amuhpa nāhahlaynaya.

2

God's Judgment

¹ Yantaqw öviy uma hakim nuhtumiql hiñqaqwaqam kurs hin ayo nõñakiwtani; pi uma hakiy aqw hiñqaqwe' napsiwnayañwu; pi uma nuhtumiql hiñqaqwaqam pay piw pan hinwisa. ² Noqw suyan pi God hakimuy panyuñqamuy amuñem suan hin yukuni'maqw itam navoti'yuñwa. ³ Noqw uma hakim nuhtumiql hiñqawkahkañw pay piw amún hinwisqamu, hisat God nuhtuñem suan hin yúkunaqw, ya uma hin ayo nõñakiwtaniqey wūwantota? ⁴ Pi God umuy pas ökwatuwhqe öviy umumi qa suy'tsipti. Ya uma pay pas put paysoqlalwa? Pam umuy umuhnukusqatsiy añqw ayo lasnaniqe öviy umuy pāsi. Ya uma pay pas qa ñas'ew it aw wūwaya? ⁵ Uma umuhnukusqatsiy añqw ayo qa lasyat soq umuh'unañway owatotage soñawnen God itsívuyat nennem waranhtota. Noqw ason God sinmuy amuñem suan yuke' pep pu' pam umuy pas pavan sivintoyani. ⁶ Pi God sinmuy sohsokmuy nānap

hintsakpiyamuy an amumi ahoytani. ⁷ Ima hakim lolmat tunatyawkahkañw añ ahsupoq suan hinwisqamuy pam pumuy qatsit qaso'taqat máqani. Puma pi God añqw tayawinpit, pu kaptsi'tiwhqat, pu qatsit tunatyawyuñwa. ⁸ Nikañw pay hakim nennem-sa hinwist God lavayiyat pas antsanihqat aw qa tuqayvastotat qaanhinwisq pam pumuy amumi itsívuy mahtaknani. ⁹ Sohsoyam qaanhinwisqam kãnanaptani, pas pavan hihta ep okiwhinhtotini, ima Jew-sinom mohtii, pu ima qa-Jew-sinom piwu. ¹⁰ Nikañw sohsoyam suan hinwisqam God tãlayat ep yesni, kaptsi'tiwyani, kwakwhat unañway'vayani, ima Jew-sinom mohtii, pu ima qa-Jew-sinom piwu. ¹¹ Pi God qa sinonuiña. ¹² Pi ima qa-Jew-sinom Moses tutuvoyat qa navoti'yuñwa; nikañw pay nãmahin pi tutavot qa pasiwkahkañw qaanhtote' hovalniwyani; noqw pay Jew-sinom Moses tutavoyat navoti'kahkañw qaanhtote' tutavot an yukuniwyani. ¹³ Pi Moses tutavoyat nanaptaqam qa puma God aw súanyuñwa; pi put añ hinwisqam hapi put aw súanyuñwa. ¹⁴ Pi ima qa-Jew-sinom Moses tutavoyat qa tuwi'yuñwa; nikañw nãp hin tutaptiwhqat añ mamavisya. Yanwisqey akw nãp tutavoy añ hinwisqey namtakni'yuñwa. ¹⁵ Pi pan hinmaqa unañwpeq tutavot pasiwtagey mahtakni'ta; nihqe pam qaanhte' unañwpeq sunvoti'tañwu, pu piw súanhte' navoti'tañwu. ¹⁶ Pi Jesus Christ sinmuy qaanhintsakpiyamuy ep ason amuñem hin yúkuni, hikis pi hihta nanauyve hintsatskaqata, hisat God put eñem tokiltaqat aw pítuq'ö. Nu yan sinmuy áwinta.

The Jews and the Law

¹⁷ Meh, um hapi Jew-sínonihqey pan túñwantiwa, nihqe um Moses tutavoyat navoti'taqe put aw yankañw God sivihpiyat añqw ayo yámakiwtaniqey wūwanta; pu um God tuwi'tagey kwiviyuaata. ¹⁸ Nihqe um put tunatyayat navoti'ta; pu um hihta súantaqat, pu piw qasuantaqat navoti'ta, sam pi um Moses tutavoyat ahpiy put tutuqayhqe. ¹⁹ Nihqe um añ qapostalyaqamuy tsãmi'maqey pas nēñem qa nãnahtsovi; qatalpuveyaqamuy amumi talni'tageyu; ²⁰ Añ an'e'wakw hinwisqamuy tsihkwantaqeyu; tsãtsakwmuy tutuqaynaqeyu; sam pi um Moses tutavoyat ahpiy hihta pas antsanihqat navoti'ta. ²¹ Taa, noqw um ayo sukw tutuqaynaqa, ya um hinoqw qa nãtutuqayna? Hak hihta qa ũuymantaniqat um nuhtumi pañqawlawhqa, ya um hinoqw hihta ũuyñwu? ²² Hak nõmaqtsit qa sokoptamantaniqat nuhtumi pañqawlawhqa, ya um hinoqw nõmaqtsit sokoptañwu? Um nãp yukihput aw nãwakintihqat pas qa hahlayhqa, ya um hinoqw pas áantsawat kihut añqw hihta ũuyñwu? ²³ Um Moses tutavoyat ep tsómokiwtaga, ya um hinoqw put ep qaanhte' God qa hihtatañwu? ²⁴ Pi God natñwaniat umutsviy qa-Jew-sinmuy amunawit õvelaniwa, õviy pi pan pey'ta. ²⁵ Pay as pi pas antsa um Moses tutavoyat an hinmaniqw pep pu' poñotkit akw tuvoyla hihkay'tani; nikañw kurs um put tutavot ep qaanhte' pep hapi pu' um qa pan tuvoylaiwtagey antani. ²⁶ Taa, kurs hak tãqa poñotkit akw qa tuvoylaiwtaga God tutavoyat an hinme' pam as qa poñotkiwkañw God-niqw pay pam tuvoylaiwtagey antani. ²⁷ Nen pam hak tokoy ep qa poñotkiwkañw tutavot an hinme' un tuhtualni, um hak pan tuvoylaiwkañw tutavot tuwi'kañw qaanhinmaqata. ²⁸ Pi pay i' hak Jew-sino pan tihtihwqa God-niqw qa pas antsa Jew-sino; pu hak tókoy-sa ep poñotkit akw tuvoylaiwtaga God-niqw qa pas antsa pan tuvoylaiwta. ²⁹ Pi i' hapi hak pas unañwpeq Jew-sinonihqa hapi putniqw pas antsa Jew-sino; pu i' hak pas unañwpeq tuvoylaiwtaga hapi putniqw pas antsa tuvoylaiwta. Hak tutavot an hinhtiniqey-sa õviy tokoy ep tuvoylaiwte'

qa pas antsa tuvoylaiwtañwu. Pi hak Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy unañwpeq tuvoylaiwñwu. Pam God ahpiy tayawniwni, qa sinmuy amuhpiy'o.

3

¹ Noqw as kurs pantaqw, hal Jew-sínoniniqw ya pam pas sen nukñwa? Hak puyaw poñotkit akw tuvoyla hihta nukñway'ta? ² Qa sūpwata. Mohti yan'i: Pumuy hapi amumi God lavayiy mātavi. ³ Noqw as kurs haqawat qa tūtuptionsiwaniqw pep hintani? Kurs puma God qa tūtuptionsiwaqw ya sen pahsat God a'nō átsani? ⁴ Qae. Pay God pas qa átsani, nāmahin pi sohsoyam a'tsatni. Pi ura yan pey'ta: Nen um hin lavayhte' súañqawhqe pan mātaktimantani; pu ūmi hiñqaqwaqw um put ep yumonwalmartantani, yan'i. ⁵ Noqw kurs itam qaanhinwise' God suan hinmaqat mahtaknaye' itam hiñqaqwani? Sen itam God hihta ep nāoyhqe qa sūantaqat kitotani? (Nu pay sinot an lavayhti.) ⁶ Qae. Pi as pantaniqw, ya God hin sinmuy amuñem qaanhtipuyamuy ep yúkuni? ⁷ Ispi kurs nu iatsay akw God qa hihta atsátaniqat mahtaknaqw ya pam hinoqw pas piw nāt nuy qaanhinmaqat an yukunani, suyan pi pam iatsay akw pas pavan hímunihqey mātaktini? ⁸ Yaw haqawat itamumiq nukushiñqaqwaqe itamuy sinmuy yan tutuqaynayaqat pañqaqwa: Pay itam hihta qaanhintsatskaqw himu lolma put ahpiy aniwhtini. Pan tūtutuqaynayaqam qalomáyukiwyaniqw pam amuñem sūanta.

No Man Is Righteous

⁹ Noqw hintani? Ya Jew-sinom qa-Jew-sinmuy amuhpenihqe pay ñas'ewya? Qae. Pas qa hin'i. Pi itam pay Jew-sinmuy-nikañw, pu qa-Jew-sinmuy pumuy wiñkiyaqw, kurs pay qaanhtipu pumuy sohsoqmuy nāmi tuyqawi'ta. ¹⁰ Pi ura yan pey'ta: Pas qa hak sūanta, qae, qa ñas'ew sūkaa. ¹¹ Qa hak hihta pas antsanihqat mātsi'ta; qa hak God hepnuma. ¹² Puma sohsoyam God pōhuyat añqw lasya; sohsoyam sumiyankahkañw qa hihta apitoti; qa hak haqam lolmat hintsaki; qae, qa ñas'ew sūkaa. ¹³ Tōnaam tūamit aqw hōtsit anyuñwa; leñiy akw tūunatotoyñaya; lavayiam tsūtsu'tuy kelmokiyamuy anyuñwa. ¹⁴ Moayamuy añqw qalomálvayi pu unañwmoklavayi nōñanta. ¹⁵ Tuwat soq hakiy nīnayaniqey aw kaktayaya. ¹⁶ Puma hihta hov-alantiwisa; sinmuy okiwsahsantiwisa. ¹⁷ Puma pasi'nañwat qa tuwi'yuñwa. ¹⁸ Puma God qa kaptsi'yuñwa. Pan pey'ta. ¹⁹ Noqw itam navoti'yuñqw God Jew-sinmuy tutavot añ hinwisniqat ōviy pumuy put maqa, qa hak kwiviyuaataniqat ōviy'o; pahsat pu sinom sopkawtaqam God ep qaanhtotiqey navoti'yuñwani. ²⁰ Paniqw hapi ōviy kurs hin hak Moses tutavoyat an hinmaqey akw God aw sūantani; pi tutavo qaanhtiput hímunihqat nuhtumi mahtaknaniqe ōviy taviwa.

How God Puts Men Right

²¹ Noqw pu' hapi hak tutavot qaanhinmaqat hin God aw sūantaniqat itam navoti'yuñwa. Noqw Moses God lavay'aymuyatuy amumum añwu pay put pēna. ²² Hak Jesus Christ aw tuptionsiwhq God put sūantaqat pañqawu. God sohsoqmuy tuptionsiwayaqamuy pan lalvaya. Pi itam sohsoyam sunyuñwa. ²³ Pi itam sohsoyam qaanhtotiqe God añqw tayawinpit ñastatoti. ²⁴ Noqw pay itam qa sisviyat Christ Jesus atsviy qaanhtiput añqw mātaviwyaqe núokwayat ahpiy qenivo oyiwa. ²⁵ Pi God pan put eñem yukuqw pam mokqe put aw tuptionsiwni'yuñqamuy qaanhtipuyamuy amuhpiy ayo yuku. Noqw God panhtiqe sūanhtiqey nuhtumi mahtakna, ura pam yūpahaqaw qa its puhtsemokqe hakimuy qaanhtipuyamuy aw qa tunatyawtaqee. ²⁶ Nihqe ōviy pam Jesus

Christ aw tuptsiwni'yuñqamuy qenivo óyahqe pam súanhtiqey yepehaq nuhtumi mahtakna. ²⁷ Noqw hak sen it ep kwiviyuaatani? Qa hak'i. Noqw hinhtiqw òviy'o? Qa hak hintsakpiy ahpiy súantat qapēvewnaqw God put súantaqat pañqawhq òviy'o. ²⁸ Noqw òviy nu pañqawu: Pay as sino hin tutap-tiwhq nāmahin qaanhinmat, qapēvewnit ahpiy God aw súanta. ²⁹ Ya pay God pas Jew-sinmuy-sa Tutuyqawhqaamu? Ya pay pam imuy qa-Jew-sinmuy piw qa Tutuyqawhqaamu? As'a. Pay pam piw qa-Jew-sinmuy Tutuyqawhqaamu. ³⁰ Ispi pam sūka Godnihqee. Pam hapi Jew-sinmuy amuñaqw qapēvewni'yuñqamuy súanyuñqat pañqawu, pu imuy qa-Jew-sinmuy amuñaqw qapēvewni'yuñqamuy pīwu. ³¹ Noqw kurs ka itam pahsat Moses tutavoyat pay qa hihkay'toynaya? As'a. Pi itam pu' pas put òqawhtoynaya.

4

The Example of Abraham

¹ Kurs huvam Abraham, yep qatsit ep itanay aw wūwayaa. Pam hin qenivo taviwa? ² Pi kurs Abraham hintsakpiy akw qenivo taviwe' pay soon hihta ep qa tsómokiwtani. Nikañw pam qa panwat qenivo taviwe' kurs pam God aw háqe'wat kwivilvayhtini. ³ Huvupatpi tutuvenit añ hin pey'ta: Abraham God lavayiyat tuptsiwhq God put súantaqat pañqawu. ⁴ Noqw tumalay'taqat hapi aw siviw qa kuwahtipuniñwu; pam put ahsatianiñwu. ⁵ Noqw pay nāmahin pi as hak súantaniqey òviy qa tumaltat, God aw tuptsiwe' qenivo táviwñwu. Hak God aw tuptsiwhq pam súantaqat God pañqawñwu, nāmahin pi pam as put qa kaptsi'tañwuniq'ö. ⁶ Pam hapi hahlayhpit ep'e, ispi pam lolmat qa tumaltaqw God put súantaqat pañqawhq'ö. Noqw David yan put lavayhtiqe ⁷ Ura pañqawu: God hakimuy nukpanayamuy amuhpiy ayo yukuqw puma hahlayhpit epya, hakimuy qaanhtipuyamuy pas sūs suhtokq'ö. ⁸ Pas hakiy aw Tutuyqawhqa qaanhtipuyat qa nono'q pam hahlayhpiy ep'e, kita. ⁹ Noqw ya pay pas poñotkit akw tuvoylaiwyuñqam-sa it hahlayhpit epyani? Sen pay put akw qa tuvoylaiwyuñqam pīwu? Pi itam pañqaqwa: Abraham qapēvewnaqw God put súantaqat pañqawu. ¹⁰ Taay, noqw pam hisat put yan lavayhti? Sen poñotkiwtaqö'? sen qa poñotkiwtaqö'? Pam nāt qa poñotkiwtaq'ö. ¹¹ Noqw pam nāt qa poñotkiwkañw God aw tuptsiwhq pay pam súantaqat God pañqawu; nihqe pahsat pu pan lavayhtiqey tuawi'tanige òviy pam poñotkit akw tuvoylatiniqat put ayata. Pahsat pu Abraham sohsokmuy tuptsiwni'yuñqamuy náamniqat God pañqawu, nāmahin pi as puma qa poñotkiwyuñq'ö; noqw pay puma piw súanyuñqat pam pañqawu. ¹² Pam piw imuy hakimuy poñotkit akw tuvoylaiwyuñqamuy náamni, nikañw qa sohsokmuyu. Pam imuy hakimuy poñotkit akw tuvoylaiwkahkañw qapēvewnit añ hinwisqamuy náamni, itanay Abraham nāt qa poñotkiwkañw hin hinmaqat pan'i.

God's Promise Received through Faith

¹³ Pi God Abraham, pu natkomuyatuy pumuy tūwaqatsit máqaniqey aw pañqawu. Pam qapēvewnakañw God aw súantaqw òviy pam yan put āawna, pam tutavot an hinmaq w qa paniqw òviy'o. ¹⁴ Noqw pay kurs ima Moses tutavoyat an hinwisqam-sa tūwaqatsit makiwyaniqw pep pu' God hihta āawnaqw paysoqtini, piw itahqapevewni paysoqtini. ¹⁵ Pi God sinmuy hin hinwisniqat tutaptaqw, pep pu' pumuy amuñem hin yúkuni; pi as tutavo qa háqamniqw soon pi as sinom tutavot añqw lasyani. ¹⁶ Pi God put aw tuptsiwni'yuñqamuy tūwaqatsit máqaniqey amumi pañqawu, pam núokwat ahpiy put panhtiniqey nāwaknaqe òviy'o. Noqw òviy sohsoyam Abraham timat tūwaqatsit makiwyani, ima hakim Moses tutavoyat makiwyaqamu, pu ima hakim Abraham

an qapēvewnit añ hinwisqam pīwu. Pam hapi sohsokmuy itamuy tuptsiwni'yuñqamuy náamu. ¹⁷ Pi ura yan pey'ta: Nu hapi un kaysiwhqamuy nanāpwatuy sinmuy náamtoynani. Noqw pam God qapēvewnaqe putniqw pay pam pumuy náamu. Pi God qayesqamuy taytoynañwu, piw himu qa háqamniqw put pay háqamniqat an lalvayñwu. ¹⁸ Noqw nāmahin pi pam hihta qatuptsiwni'ewakw unañwvahsi'kañw God qapēvewna; nihqe ōviy pam kaysiwhqamuy sinmuy náamti; ura put ahpiy qaan'ewakw hintaqam sinom aniwhitniqat God pañqawu. ¹⁹ Noqw ōviy pam pas qaōwítuptsiwa, nāmahin pi as putniqw tokoat pay qa taytaq'ō, pam tsivót-sikip súnathaqam yahsañwni'ta; piw Sarah tiylawhqeay añ ruhpa. ²⁰ Noqw pay Sarah Abraham eñem ti'vaniqat God yan put āawnaqw Abraham qapēvewnaqe qa náñeknat tuptsiwniy ep suytsepñwat pas pavan ōqawi'maqe God pas hihtata. ²¹ Pi pam God aw navoti'taqw pam hihta hin yuke' aw antsañwu. Noqw ōviy pam put aw tuptsiwa. ²² Noqw paniqw hapi pam qapēvewnaqey ahpiy suantaqat God pañqawu. ²³ Noqw pam put súantaqat pañqawhq pan tutuvenit añ pey'ta. Nihqe qa Abraham énem-sa pey'ta, ²⁴ Nikañw pay itamuy hakimuy Abraham an God aw tuptsiwni'yuñqamuy amuñem pīwu. Pi pam Jesus Christ Itahtutuyqawhqeay mokiwyuy añqw ahoy tātayna, ²⁵ Pam itahqaanhtipuy ep mokniqe taviwhq'ō. Pam mokqe itamuy qenivo óyaniqe ōviy ahoy tātayi.

5

Right with God

¹ Noqw ōviy itam qapēvewnayaqw Jesus Christ Itahtutuyqawhqa itamuy God enañ namivöhikna. Noqw pan hapi itam God aw súanyuñwa. ² Pu itam qapēvewnayaqe God núokwayat añ hinwisniqat Jesus Christ yan itamuñem yuku, nihqe itam Christ amum kaptsi'tiwyaniqey tunatyawkahkañw hahlayya. ³ Pu itam qa it-sa ep hahlayyat, Christ eñem kānanvotyagey ep hahlayya. Pi itam kānanvotye' nakwhani'yuñwniqey tuwi'vayaniqey navoti'yuñwa. ⁴ Nen itam nakwhani'yuñwniqey tuwi'vaye' tukwsiwyuñqey navoti'yuñwa. Nen itam tukwsiwyuñwe' Christ amum kaptsi'tiwyaniqey tunatyawyuñwni. ⁵ Itam yan tunatyawkahkañw qa hihta ep okiwsaniwyat itahñoyiy aw yórikyani; pi Qahováriwtaqa Hikwsi itamumi God ahpiy noiwhqa itah'unañwpeq qatu; nihqe pam God itamumi unañway'taqat itamuy pas suyan āawna. ⁶ Pi nāt itam God tunatyayat añ qa ōqawi'yuñqw pu put qa kaptsi'yuñqw suhpahsat Christ itamuñem mōki. ⁷ Ispi soon ka hak hakiy súantaqat eñem mokniq'ō; nikañw pay ka hak hakiy su'pat eñem moknik suhtaq'ewni. ⁸ Noqw pi God itamumi unañway'taqey yan mahtaknaqw itamuy nāt qaanhinwisq Christ itamumñem mōki. ⁹ Nihqe Christ itamuñem mokqe itamuy qenivo oya. Noqw itam it navoti'kahkañw pam pas suyan God itsivuyat añqw itamuy ayo óyaniqat qapēvewnaya. ¹⁰ Pi itam pay nāt God tuwqamatniqw put Tiat mokqe itamuy God enañ namivöhikna; noqw soon qa tis pi ōviy itam put qatsiyat ahpiy ayo nõñakiwtani. ¹¹ Nihqe itam qa it-sa ep hahlayyat, Jesus Christ Itahtutuyqawhqeay añ God ep hahlayya; put hapi ahpiy itam God amum namivöhikiwya.

Adam and Christ

¹² Yanta. Ura Adam qaanhtiqw sinom sohsoyam put atsviy qaanhtoti, piw qaanhtotiqe mokiwyuy akw tuyqawiwyuñwa; pi sohsoyam qaanhtotiqee. ¹³ Itam navoti'yuñqw as tutavot qa háqamniqw sinom qaanhinwisq pumuy tutavot añqw lasyaqat God qa pan pumuy pañqawu. Noqw pay God Moses ahpiy sinmuy hin hinwisniqat nāt qa tutaptaqw tūwaqatsit ep sinom pay

qaanhinwisa. ¹⁴ Oviy pi puma mokiwuy aw pohtaya, sohsoyam hakim Adam ańqw Moses aw pahsavo yesqamu. Puma Adam hinhtiqat qa pan qaanhtoti. Pam pi God ańqw mewnit qatuqayvasta. Noqw pam sopkawtaqamuy sinmuy qeniyamuy ep wunu, it hakiy pítuniqat an'í. ¹⁵ Noqw God núokwaat Adam qaanhtipuyat qa anta. Pi Adam qaanhtiqw kaysiwhqam mokiwuy ep öki; nıkańw God sinmuy ökwatuwhq kaysiwhqam kuwahtiput makiwya, Jesus Christ núokwayat ahpiy'ó. ¹⁶ Noqw God kuwahtipuat Adam qaanhtipuyat qa anta. Pi Adam qaanhtiqw sinom sohsoyam so'niqat God pan amuńem yuku. Nıkańw sinom kaysiwhqam qaanhtotiqw God pumuy ökwatuwhqe qa hinwat amuńem yukut pumuy mātavi. ¹⁷ Pi ura Adam qaanhtiqw, öviy sinom so'ni. Noqw pay God itamuy ökwatuwhq Jesus Christ itamuńem sisvit itamuy qenivo oya. Noqw öviy itam yesni, pu put amum mońw'iwyuńwni. ¹⁸ Pi ura Adam hihta ep qaanhtiqw sinom sohsoyam so'niqat God amuńem yuku. Noqw pan hapi Jesus Christ hihta ep súantiqw sinom sohsoyam qenivo oyiwe' yesniqat God amuńem qenit yuku. ¹⁹ Pi Adam qa tuqayvastaqw kaysiwhqam qaanhinyuńqey pan yukiltoti; noqw pay pan hapi Jesus Christ God aw tuqayvastaqw kaysiwhqam súanhinyuńqey pan yukiltoti. ²⁰ Noqw God sinmuy hin hinwisniqat tutaptaqw pahsat pu puma pas pāpu qaanhinwisa. Noqw pay puma pas pāpu qaanhinwisq God tis pas pavan pumuy ökwatuwa. ²¹ Ura as qaanhinwisqam mokiwuy aw öki. Noqw pan hapi God hakimuy ökwatuwhqe pumuy súanyuńqat pańqawhqe qatsit qaso'taqat pumuy huyta, Jesus Christ Itahtutuyqawhğay ahpiy'ó.

6

Dead to Sin but Alive in Christ

¹ Noqw itam hińqaqwani? Ya sen itam yūmosa qaanhinwisni, God núokwayat pas pavan mahtaknayanıqe öviy'ó? ² Pas sóoni. Pi hak mōke' qaanhtiput soon qa qe'tini. Noqw pan piw itam qa hihta ep qaanhtotini. ³ Pi itam Christ amum soa, itam hakim kūyit akw tuvoylatotıqe put aw tōnaltıqamu. Ya uma it qa navoti'yuńwa? ⁴ Nihqe itam kūyit akw tuvoylatotıqe put amum so'qe āmiwya; nihqe itam put amum āmiwyaqe Nayat lolmat öqalayat akw ahoy tātayya, pūhut qatsit ań hinwisniqe öviy'ó, Christ hin tātayhğat pan'ı. ⁵ Pi itam put an soe' āmiwye' kurs pi hin itam piw qa put an tātayyani. ⁶ Pi itam navoti'yuńq w itahhisatqatsi put amum nahoylehtsit aw muiwa, itahtokoy qalomātuńlayiat ayo yukiwniqat öviy'ó; noqw qaanhtıpu pāpu itamumi qa tuyqawi'tani. ⁷ Pi mokqa qaanhtıput ańq w mātaviwńwu. ⁸ Noqw itam Christ amum so'qe pay itam soon piw put amum qa yesniqe y tuptsiwńı'yuńwa. ⁹ Pi itam navoti'yuńq w Christ mokiwuy ańq w ahoy tātayhğe soon pāpu mokni; pi mokiwu pāpu put aw qa tuyqawi'tani. ¹⁰ Pam sūs mokqe qaanhtıput áńwuta; pu pam tātayhğe God eńem qatu. ¹¹ Noqw öviy hapi uma so'qey nāmi wūwantotani, pi mokqa qaanhtıput soon qa qe'tini; nıkańw uma Itahtutuyqawhğay Jesus Christ aw tōnalte' God eńem yesni. ¹² Uma umuhtokoy súlawhtińwuqat qaanhtıput aw qa mātatveni, taq ka qaanhtıpu umumi mońw'ıwtaniq'ö; uma umuhtokoy tuńlayiat qa ań hinwisni. ¹³ Pu uma umuhtokoy qaanhtıput qa aw noayamantani, taq ka uma put akw qaanhtıput tumaltotani. Uma qa panyuńwt God aw nānoi'yuńwni, so'pumuy amuńaqw ahoy yesvaqey pan'ı, pu umuhtokoy God aw noi'yuńwni, suan hinwisniqe öviy'ó. ¹⁴ Pi qaanhtıpu soon pāpu umumi tutuyqawńı; pi itam tutavot qa aw yanyuńwt God núokwayat aw yanyuńwa.

Slaves of Righteousness

¹⁵ Noq̄w hintani? Ya itam pahasat pu qaanhtiput añ hinwisni, itam God núokwayat aw yanyuñqey tunatyawkahkañwo, qa tutavot aw'i? Pas sóoni. ¹⁶ Ason hak hakiy suk̄w tunatyayat aw tūqaytanıqey õviy aw nāmatave' pam put tūwıkiatni? Ya uma it qa navoti'yuñwa? Noq̄w õviy kurs uma qaanqatsit añ hinwise' uma put aw tūtuwiktni, pu umuh'ahsati mokiwuni. Pu kurs uma God aw tuqayvastote' God tūwikimatni, piw súan qatsit put añqw makiwyani. ¹⁷ Nu God aw umuhpe hahlayhtima, itupkomu. Pay as ura uma hisat qaanhtiput tūwikimatu; nıkañw kwakwhat pi hak umuy lomatuawit tutuqaynaq̄w uma put kwusuyaqe umuh'unañwpeq put tūtuptsıwa. ¹⁸ Noq̄w õviy uma qaanhtiput añqw mātaviwyaq̄e God aw tūwıktotıq̄e suan hinwısa. ¹⁹ Nu hapi pay sinot tuwıyat an umumı yuaata; pi umuy māmatsyaniq̄w pam umuñem qatuvosi. Pay ura uma hisat umuhtokoy itséheeqatsit, pu nānañumo qaanhıtsatskaniq̄ey aw nānoi'yuñwa. Nıkañw pay uma pu' hapi umuhtokoy suan qatsit aw noi'yuñwni, uma suan hinwisniq̄e õviy'o. ²⁰ Taq̄ ura uma qaanhtiput aw tūtuwiktnihq̄e uma suan qatsit qa aw tunatyawyuñwa. ²¹ Taay, noq̄w ya uma qaanhtiput añqw hihta nukñwat tutwa? Qa hihtaa. Pi uma pu' put ep hahmanya. Pi qaanhtıpu mokiwuy hıhkay'ta. ²² Noq̄w uma hapi pu' qaanhtiput añqw mātaviwıyuñq̄e God awwat tūwıktoti; nihq̄e uma put añqw súanqatsit makiwyani, pu so'ñwamiq̄ qatsit qaso'taqat himuy'vayani. ²³ Pi mokiwu qaanhtiput ahsatiata; noq̄w pay qatsi qaso'taq̄a God kuwahtıpuata, Itahtutuyq̄awhq̄ay Jesus Christ añ'a.

7

An Illustration from Marriage

¹ Sino hihsavo qátunıq̄ey pahasavo tutavot kaptsi'mani. Ya uma it qa navoti'yuñwa, itupkomu? Nu hapi tutavot tuwi'yuñq̄amuy amumi penta. ² Pi wuhti puwsuñway'taq̄a puwsuñway aw som'ıwtañwu, puwsuñwaat hihsavo qátunıq̄at pahasavoo; nıkañw ason puwsuñwaat mokq̄ pep pu' pam put añqw mātaviwñwu. Tutavot añ yan hapi pey'ta. ³ Noq̄w õviy kurs nāt puwsuñwaat qatuq̄w pam suk̄w amum qatupte' pam yoñaywuhti túnwantıwñwu; nıkañw kurs pay puwsuñwaat mokq̄ pahasat pu pam tutavotniq̄w put añqw mātaviwñwu; nihq̄e õviy pas as pi nāmahin piw hakiy amum qatupte' pay qa yoñaywuhti túnwantıwñwi. ⁴ Panta itupkomu. Noq̄w õviy hapi uma Christ amum so'q̄e tutavot añqw mātaviwıyuñwa, uma Christ ámunıtotıniq̄ee, it hakiy mokiwuy añqw ahoy tātayhq̄at ámuma, nihq̄e uma God eñem tumalay'yuñwni. ⁵ Pi ura itam nāp itahtunatyay añ hinwisq̄ tutavo itamuy mēwantaq̄w itam pas pāpu qaanhinwıskahkañw mokiwuy aw õkiwısa. ⁶ Noq̄w pu' hapi itam Christ amum so'q̄e tutavot itamuy ñuy'taqat añqw mātaviwyaq̄e Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy pūhut qatıst makiwya. Ura as itam hisat tutavot añ hin pey'taqat pan God eñem tumalay'wısa; nıkañw pu' hapi Qahováriwtaq̄a Hikwsi itamumi hin tutaptı'maqat itam pan put eñem tumalay'yuñwa.

Law and Sin

⁷ Noq̄w itam pahasat hiñq̄aq̄wani? Ya tutavo qaanhtiput súaanta? Qae. Pi as tutavot qa háqamniq̄w nu soon qaanhtiput hımunıhq̄at tuwi'tani. Pi tutavot ep yan pey'ta: Um hihta qa uhhımuıy qa tuñlay'tani. Pay kurs as qa pan pey'taq̄w nu soon tuñlayit hımunıhq̄at tuwi'tani. ⁸ Pi as tutavo tuñlayit hımunıhq̄at nuy tutuqaynaq̄w pahasat pu nu pas pāpu hıhihta tuñlay'ta. Pi nu as nāt tutavot qa tuwi'taq̄w soñawnen pi tutavo qa háqamo; noq̄w õviy kurs nu hin tutavot añqw lasni. ⁹ Ura nu hisat mewnit nāt qa tuwi'taq̄e hahlaykañw qatu; nıkañw nu put tuwi'vq̄e qaanhtıniq̄ey pas pāpu nāwaknaq̄e qahahlayhtıq̄e

soñawnen mōki. ¹⁰ Pas as sinom yesniqat ōviy tutavo mātaviwa; noqw pay nu put aw navotq kurs sinom put ahpiy so'ñwu. ¹¹ Pi nu tutavot tuwi'vage qaanhtiput ahpiy ūnatiwq soñawnen mōki. ¹² Noqw ōviy hapi God tutavoat pas qahováriwta, pu mewni qahováriwta, súanta, pu lolma. ¹³ Ya sen tutavo lolmanihqa nuy nīna? Pas qae. Pi nu qaanhinmakañw tutavot añqw lahsi, nihqe nu tutavotniqw mokiwuy hihkay'tani. Pi tutavo qaanhtiput suhputsnanigē taviwa, qaanhtiput pas nuhtsel'ewakw put akw mātaktiniqat ōviy'ō.

The Two Natures in Man

¹⁴ Pi itam navoti'yuñqw God tutavoat Hikwsit ahpiy mātaviwa; noqw pi nu nāp itunatyay añ hinmakañw qaanhtiput aw tūwikiniñwu. ¹⁵ Pi nu hintsakqey qa māsi'ta. Pi nu hinhtiniqey nāwakne' soq qa put panhtiñwu; pu nu as hihta aw qa suhtaq'ewnikañw soq putwat hinhtiñwu. ¹⁶ Noqw ōviy nu as hihta qa nāwaknakañw soq putwat hinhte' pahsat pay God tutavoyat lolmanihqat nu pañqawñwu. ¹⁷ Noqw ōviy hapi pāpu nu qa nahpiy put hinhtiñwu, pi qaanhtipu inuhpe pakiwtaqw ōviy nu pantsakma. ¹⁸ Pi nu navoti'tage kurs hin pas nāp hihta lolmat hintsakni. Pay nu as hihta lolmat tumaltaniqey tunatyaltiñwu; nīkañw hin nu put lolmat hinhtiniqey qa túwañwu. ¹⁹ Pi nu as lolmat hinhtiniqey nāwaknakañw put qa panhtiñwu; pu nu hihta qalolmat as qa hinhtinikañw tuwat soq put panhtiñwu. ²⁰ Noqw ōviy hapi nu hihta as qa nāwaknakañw put panhte' qa nahpiy put panhtiñwu; pi qaanhtipu inuhpe pakiwtaqw ōviy nu pantsakma. ²¹ Noqw nu navoti'taqw kurs panta: Kurs nu as hihta lolmat hinhtiniqey nāwaknaqw pay kurs qalolma piw inumum yanta. ²² Pi nu as pas iunañwpeq God tutavoyat añ nāhahlayna. ²³ Nīkañw nu itokoy túwahqe pay kurs pam hihtawat nāwaknaqw iwuwni sukwat nāwakna; noqw nu itokoy qalomátuñlayiyat aw tūwik'iwta. ²⁴⁻²⁵ Nu iunaññaqw God eñem tumalay'taniqey nāwakna, nīkañw nu itokoy akw qaanhtiput eñem tumalay'ta. Is ohi, okiw himu nūu! Ya sen hak itokoy tuñlayiyat mokiwuy aw nuy wīki'maqat añqw nuy ayo távini? Pas nu God aw hahlayhti, Jesus Christ nuy ayo táviq'ō.

8

Life in the Spirit

¹ Pi God itamuy Christ Jesus aw tōnawtaqamuy qa hinwat yukunani, itamuy hakimuy nāp itahtunatyay añqw lasyaqe Hikwsit tunatyayat añ hinwisqamuy. ² Pi itam Jesus Christ aw tōnaltiye Hikwsit ōqalayay aw nānoi'yuñwa, nihqe qaanhtiput ōqalayay-nīkañw pu mokiwut ōqalayay añqw mātaviwyaqe qatsit himuy'vaya. ³ Pi tutavo kurs hin hakiy qaanhtiput añqw ayo távini, kurs hak put suan hinmani'ō. Noqw pay God pas nāp Tiy taviqw pam sinmuy qaanhtotiñwuqamuy amún tokoy'va, nihqe itahqaanhtipuy ep mokqe qaanhtiput ánwuta, put pāpu itahtokoy aw qa moñw'iwtañw ōviy'ō. ⁴ Noqw pahsat pu itam Hikwsit tunatyayat añ hinwisqam tutavot suan tunatyayat aw antsanyani, nāp itahtunatyay qa añ hinwiskahkañwo. ⁵ Pi nāp tunatyay añ hinwisqam put-sa aw tunatyawyuñwa; pu Hikwsit tunatyayat añ hinwisqam Hikwsit tunatyayat aw tunatyawyuñwa. ⁶ Nāp tunatyay añ hinwisqam mokiwuy aw ōkiwisa; noqw pay Hikwsit tunatyayat aw tunatyawyuñqam kwakwhat unañwat, pu qatsit tutwani. ⁷ Pi nāp tunatyay añ hinwisqam God aw qa suhtaq'ewya. Puma God aw qa tuqayvastota; ōviy puma soon put tunatyayat añ hinwisni. ⁸ Nihqe ōviy nāp tunatyay añ hinwisqam kurs hin God unañwveyani. ⁹ Noqw pi uma nāp umuhtunatyay qa añ hinwist, Hikwsit tunatyayat añ hinwisa, kurs God Hikwsiat pas antsa umuh'unañway

ep pakiwtaq'ö; noqw kurs Christ Hikwsiat hakiy ep qa pakiwtaqw pay hak qa put sinoatniñwu. ¹⁰ Noqw kurs Christ hakiy ep qatuqw God hakiy qenivo táviñwu; noqw öviy hakiy hikwsiat qátuni; noqw pay tokoat qaanhtiput atsviy mokpuni. ¹¹ Noqw kurs put Hikwsiat hakiy ep qatuqw suyan pi pam hin Christ ahoy tātaynaqey pan piw kurs hin hakiy tokoyat mokñwuqat ahoy qa tātaynani, Hikwsiy hakiy ep qátuhqat ahpiy'o. ¹² Noqw öviy'o itupkomu, itam yahpiy haqahpiy nāp itahtunatyay aw qa tūtuwiku; nihqe öviy itam itahtokoy tuñlayiyat qa añ hinwisni. ¹³ Taq hak nāp tunatyay añ hinmaqa mokni; nikañw hak Hikwsit añ nāp tunatyay ayo yuke' qátuni. ¹⁴ Pi hihsa'nihqam God Hikwsiyat akw tsāmiwyaqam hapi God tímatu. ¹⁵ Pi itam God Hikwsiyat makiwyaqe God timatniwhtoti. Itam qa tūtuwikniwhtoti. Ura as itam God pas pavan mamqasya, nikañw itam pu' qa pan put mamqasya, nikañw Hikwsit añ itam Abba, Itanaa, yan God aw hiñqawwisa. ¹⁶ Pi God Hikwsiat itah'unañwpeq itam God timatnihqat itamuy āawna. ¹⁷ Noqw kurs itam God timatnen, itam Christ amum sohsok hihta himuy'vayani, God sohsok hihta itamuy máqaq'ö. Kurs itam Christ amum hihta añ kānavotye' piw put amum kaptsi'tiwyani.

The Future Glory

¹⁸ Pi hisat aw pituqw, itam Christ amum kaptsi'tiwyani. Noqw nu it aw wūwaqe hihta ep kānavotqey pay qahihtata. ¹⁹ Pi yañ sohsoy himu yukiwyuñqa kwañwtoynayakahkañw God tímuyatuy mātaktotiniqat öviy maqaptsi'yuñwa. ²⁰ Pi yañ himu yukiwyuñqa qa nahpiy nukwsiwhti, pi God ahpiy'o; noqw pay pam put pasiwnaniqey tunatyawta. ²¹ Pi yañ himu yukiwyuñqa sūlawhtotiñwu; nikañw ason God timat qatsit qaso'taqat pas suyan himuy'vayani. Noqw pahsat pu yañ himu yukiwyuñqa pumuy amumum alöntote' pāpu qa sūlawhtotini. ²² Pi itam navoti'yuñqw yañ himu yukiwyuñqam sumiyankañw pew pahsavo soñawnen tiylawhqe eykitaqat anta. ²³ Noqw itam nuhtum itah'unañwpeq eykikahkañw hisat itam God tímattotiniqey mātaktotiniqey maqaptsi'wisa, pep pu' itahtoko alöntotini. Pi God itamuñem pan yúkuhqe mahtaknaniqe öviy itamumi Qahováriwtaqat Hikwsit noa. ²⁴ Pi itam pan tunatyawkahkañw ayo nōña; noqw hak hihta tuwe' pāpu qa put öviy maqaptsi'tañwu; ispi hak hihta pay tuwe' ya hinoqw nāto piw put öviy maqaptsi'tañwu? ²⁵ Nikañw itam hihta qa tuway'kahkañw maqaptsi'yuñwa; itam pas suyan alöntotiniqey navoti'yuñqe qa ōnawkahkañw pay öviy maqaptsi'yuññwu. ²⁶ Pu pan hapi öviy pay piw i' Hikwsi itamuy hihta añ qa pasiwyuñqat ep itamumi unañwtavi'ta; pi itam as hin hihta öviy tūviñlalwaniqey qa tuwi'yuñwa; noqw itam kurs hin lavayhtotinihkañw itah'unañwpeq eykitaqw Qahováriwtaqa Hikwsi pas nāp itamuñem God aw okiwhtima. ²⁷ Noqw God u'nañwat añ purimaqa Hikwsit wuwniyat navoti'ta, ispi pam God tunatyayat an put sinomuyatuy amuñem okiwhtima. ²⁸ Noqw itam navoti'yuñqw God sinomuy amuñem sohsok hihta lolmat tumalay'ta, ima hakim put tunatyayat ahpiy wāñwayniwyaqe put aw unañway'yuñqamuy pumuy amuñem'i. ²⁹ Noqw God sohsokmuy sinomuy amumi añwu pay navoti'taqe pumuy namorsta, nihqe puma put Tiyat hin son'iwhqat an yukiltotiniqat amuñem yuku; noqw Christ kaysiwhqamuy nānatupkomuy amuñaqw mohpeq'a. ³⁰ Pu pam hakimuy añwu pay namorstaqe pumuy wāñwayi, pu hakimuy wāñwayhqe pumuy qenivo oya, pu pam pumuy qenivo óyahqe puma put Tiyat amum kaptsi'tiwyaniqat tunatyawta.

God's Love in Christ Jesus

³¹ Noq̄w itam it ep hiñq̄aqwani? Kurs God itamuy paañwantaniq̄w hak sen itamuy án̄wuy'tani? Kurs hak'i. ³² Pi God Tiy q̄a kahkawnat sohsokmuy itamuñem put mokniq̄at òviy añq̄w tavi. Nihq̄e panhtiḡe suyan pi pam sohsok hihta itamuy paysoḡ huytani. ³³ Ya hak sen God namorayamuyatuy amumiḡ hihta tutupni? Pi God pumuy q̄aanhtipuyamuy ayo yuku. ³⁴ Ya hak sen itamuñem q̄alomáyukuni? Sen Christ Jesus panhtini? Pi pam itamuñem mōki, piw mokiwuy añq̄w ahoy tātayhḡe God putvaḡe q̄atu; pam pep itamuñem lavayi'ma. ³⁵ Christ itamumi unañway'taq̄w ya sen hak put añq̄w itamuy tsīkani? Pas kurs hak'i. Itam ka k̄ānanvotpit akw sóon'iwyuñw̄ni, okiwsaniwyani, tsōnsoiwyuñw̄ni, yuwsit ñastayani; hihta nuhtsel'ewakw añ kuyyuñw̄ni, sipwuvahpit akw q̄ōyaniwyani. Nīkañw itam it añ kuhkuyve' Christ añq̄w q̄a ayo tsīkaniwyani. ³⁶ Pi ura yan pey'ta: Pi itam uhsinomniḡe òviy t̄āwanawit q̄ōyaniwya; itam p̄umuyniq̄w kanelmuy q̄ōyaniwyaq̄amuy amunyuñwa. ³⁷ Itam k̄ānanvotpit añ kuhkuyve' q̄a unañwsoe' hahlayyani, Jesus Christ itamumi unañway'taq̄at navoti'kahkañwo. ³⁸ Pi nu pas n̄ātuḡsiwnaq̄w soon himu God añq̄w itamuy ayo tsīkani, sen mokiwu, sen q̄atsi, sen òveq̄atsit añq̄w hoñvia'yatu, sen mohpeḡyaq̄amu, sen òq̄alat pasiwyuñq̄amu, sen himu pu' yañ hinyuñq̄a, sen himu n̄ātoniḡa, ³⁹ Sen òveq̄atsit ep yesq̄amu, sen maskiñaq̄w hoñvia'yatu. Pi God Jesus Christ Itahtutuyq̄awhḡay añ itamumi unañway'ta, noq̄w òviy soon himu yukiwhq̄a put añq̄w itamuy ayo tsīkani.

9

God and His Chosen People

¹ Christ nuy pas s̄uañq̄awhḡat inumi navoti'ta, pu Qahováriwtaḡa Hikwsi nuy q̄a ats̄alawhḡat iunañwpeḡ yan nuy āwinta. ² Pas nu a'nō putuiwkañw sutsep isinomuy amuñem iunañwpeḡ q̄ahahlayi. ³ Pay pi as nu tatam isinomuy, pu inuhpivituy amuñem Christ añq̄w t̄uviwtanikañwo. ⁴ Puma hapi Israel-timatu; puma hapi God timkiwamatu, pu put lolma t̄ālaat as amumum yanta; pu God pumuy amumi hīhihta pasiwna; pu pumuy amuhpiy sinmuy hin hinwisniq̄at tutapta; pu puma hapi hakim hin God eñem tumaltotaniq̄at tuwi'yuñwa; pu pumuy amuñem hīhihta lolmat hintsakniḡey āawna. ⁵ Pu hakim pavansinom pumuy n̄āmatu; pu Israel-sinmuy amuhpiy Christ tokot añ pitu; pam hapi sohsokmuy amupyevenihḡe mohpeḡniḡq̄a. Pam hapi God sutsep tayawintiwa. Nam yantani. ⁶ Nīkañw suhpan pay God lavayiat q̄a aniwhtiḡat q̄a panta; pi q̄a sohsoyam Israel ahpiy nōñakq̄am God timatu. ⁷ Pu God q̄a sohokmuy Abraham tímuyatuy namorsta; pi ura pañq̄awu: Ason hapi Isaac timat Abraham timat t̄uñwantiwyani. ⁸ It hapi nu pañq̄awu: Ima tokot-sa ahpiy aniwhtiḡam q̄a puma God tímatu; pi God awiniyat ahpiy aniwhtiḡam hapi tímatniḡey pan pohtoylaniwyuñwa. ⁹ Yan ura God Abraham aw lavayhti: Yahsañwuy yañḡe q̄alawmaḡw nu p̄ituni; noq̄w Sarah pay tiyohyat ti'tani. ¹⁰ Pu q̄a panis-sa panta: ura Rebecca hakiy itanay Isaac eñem s̄ūs nō'yilti, ¹¹⁻¹² Noq̄w ura ts̄āyom n̄āt q̄a tihtiwhḡe hihta lolmat, piw q̄alolmat q̄a haq̄am hinhtiḡw Rebeccat aw yan lavayhtiwa: W̄ūyoq̄wa hapi ts̄ākwwat eñem tumalay'tani, kita. Pi God hin tunatyawtaḡey pan hakiy namorstañwu, hakiy hintsakpiyat q̄a ahpiynit, pas n̄āp tunatyay ahpiy'o. ¹³ Pi ura yan pey'ta: Nu añq̄aq̄w Jacob aw unañway'kañw Esau nu aw q̄a suhtaḡ'ewa, yan'í. ¹⁴ Noq̄w ya sen itam God hihta ep q̄a s̄uantsakq̄at pañq̄aq̄wani? Qae. ¹⁵ Oviy pi ura pam Moses aw pañq̄awu: Nu hakiy òkwatuwnik put òkwatuwmantani; pu hakiy aw unañwtapnik put aw nu unañwtapmantani, kita. ¹⁶ Noq̄w òviy q̄a hak pas n̄āp tunatyay ahpiy namorstiwnwu, sen òq̄alay ahpiy'o; pas hapi God hakiy

ōkwatuwhq pantañwu. ¹⁷ Oviy pi God tutuvenit añ Pharoah aw pañqawu: Pi nu yaniq̄w uñ wuñwna, nu uhpe iōqalay mātaktaniq̄e ōviy'o, nen inatñwaniy tūwaqatsit añ ahsupoq̄ tunvotnani. ¹⁸ Noq̄w ōviy hapi pam hakiy ōkwatuwnik ōkwatuwñwu, pu hakiy a'nō unañwtoynanik pantsañwu.

God's Wrath and Mercy

¹⁹ Noq̄w ka hak soon inumi qa pañqawni: Noq̄w hinoq̄w pam nāt piw hakiy aq̄w hiñqawlawñwu? Ya hak haqam put tunatyayat aw rohom-tiniq̄ey aw ōqala? ²⁰ Qa panta, tāqa; ya um haknihq̄e ōviy God aw kolilita? Ya sen haqam himu yukiwtaqa put yúkuhq̄at aw pañqawni: Ya um hinoq̄w nuy yanhaqam yuku, kítani? ²¹ Ya tsaqavotlawhqa tsōqat aw qa tuyq̄awi'tañwu? Ya sen pam suk̄w tsōqat añq̄w hihta nukñwat yúkukañw pu pay piw put añq̄w hihta hin'ewakw yúkuniq̄ey aw qa ōqala? ²² Pi haqawat sivuskwit an nawus hovalniwyani. Noq̄w pay God pumuy amumi wuhko maqaptsi'ta. Nikañw ason pam pumuy hovalanik itsívuy mahtaknani, pu ōqalayu. ²³ Nikañw pam hakimuy Chrsit amum kaptsi'tiwyaniq̄at ōviy añwu pay pumuy namorsta. Pam namorayamuy amumi núokway, pu pas hímunihq̄ey mahtaknani, ²⁴ Itamumii, itam put ahpiy wáñwayniwyaqamuy amumii, Jew-sinmuy amumii, pu qa-Jew-sinmuy amumi pīwu. ²⁵ Suyan pi pam qa-Jew-sinmuy enañ wáñwayi; ōviy pi Oseet tutuveniyat añ yan pey'ta: Nu hakimuy qa isinomuy amumi pañqawni: Uma hapi isinomu, amumi kítani; piw nu sinmuy amumi qa unañway'taq̄ey amumi pañqawni: Nu umumi pas unañway'ta, kítani. ²⁶ Piw yan'i: Ura pam haqam puma qa sínomnihq̄at amumi pañqawh̄q̄ pay pep piw puma God q̄átuhq̄at tímatnihq̄at yan amumi lavayhtiwni. ²⁷ Noq̄w Esaias pi pas tsa'lawhq̄e Israel sinmuy lavayhtiq̄e pañqawu: Nāmahin pi as Israel timat pātuwaqatsit qalavaq̄e pisat an qaan'ewakw hintaq̄w pay hapi híkiyom-sa ayo nōñakni. ²⁸ Pi Tutuyq̄awhqa tūwaqatsit ep sinmuy amuñem pay yuku. Ason hisat aw pituq̄w pam suan yuke' supsiwnani. ²⁹ Pu ura pi Esaias pay mohti pañqawu: Pas as qaan'ewakw hintaq̄amuy amumi Tutuyq̄awhqa itamuñem qa poshumtaq̄w soon itam Sodom ep sinmuy qa amún súlawhtini, pu Gomorraht ep sinmuy amún hovalniwyani.

Israel and the Gospel

³⁰ Taa, noq̄w itam it ep hiñq̄aq̄wani? Ima qa-Jew-sinom suan hinyuñwniq̄ey añ qa ō'qalyaq̄w God pumuy suan hinyuñwniq̄at pan amuñem yuku, puma qapēvewnayaq̄w ōviy'o. ³¹ Noq̄w pay Israel-sinom God tutavoyat ahpiy suan hinyuñwniq̄ey añ ō'qalyaq̄am tutavot añ qa kuhkuyva. ³² Noq̄w ya hinoq̄'ō? Puma pi tuptsiwnit qa ahpiy put añ ō'qalya, púmuyniq̄w hak God tutavoyat hintsakpiyat ahpiy put túwañwuniq̄'ō. Soñawnen pi puma owat ep múnukya. ³³ Pi ura pan pey'ta: Meh, nu hapi Sion ep owat távini. Sinom put ep wíwakya' múnukyani; nikañw put aw tuptsiwh̄q̄a pas soon hamanhtini. (I' owa Christ tuawi'ta.)

10

¹ Itupkomu, pas pay okiw Israel-sinom ayo nōñakniq̄at nu amuñem iu-nañnaq̄w nāwakinma, pu amuñem God aw tūviñtima. ² Pi nu amumi navoti'taq̄w puma God eñem qanātusi'yuñwa; nikañw qa suan navoti'yuñwa. ³⁻⁴ Pi hak Christ aw tuptsiwh̄q̄ Christ hakiy q̄enivo tave' tutavot añq̄w hakiy mātapñwu. Yan hapi hak God aw súantañwu. Noq̄w pay puma it qa navoti'yuñq̄e Moses tutavoyat añ hinwisniq̄ey akw God unañwveyaniq̄ey añ ō'qalya, nihq̄e Christ pōhuyat añ hinwisniq̄ey qa nānawakna.

Salvation Is for All

⁵ Noqw hak tutavotniqw hin qenive wúnuhqat Moses pas nāp yan lavayhti: Hak tutavot an suan hinmaqa put akw qatsit túwani, kita. ⁶ Noqw lavayi hakimuy qapēvewnayaqamuy, qenivo oyiwayaqamuy amumi yanwat lalvaya: Uma qa umuh'unanwpeq yan lavayhtotini: Ya sen hak ōñaqw Christ hawnaniqe ōveqatsit aw wupni? ⁷ Piw qa yan'i: Ya sen hak Christ so'pumuy amuñaqw ahoy tātaynaniqe atkamiqhaqami a'nō hōtsit aqw pákini? ⁸ Noqw pay tutuvenit añ yan pey'ta: God lavaiyat umuy āawnaya, noqw pam umuhmoamiq pakiwta, piw umuh'unanway aqw'a, yan'i. Noqw as sinom lavayit aw tuptsiwyaniqat ōviy itam piw yanwat lavayta: ⁹ Ason um Jesus God ahpiy mokiwuy añqw ahoy tātayhقات pas uh'unanwpeq tuptsiwe' piw pam hapi Tutuyqawhqanihqat pañqawe' um ayo yámakiwtani. ¹⁰ Pi sino unanwpeq tuptsiwe' qenivo yámakiwtani, pu Jesus Tutuyqawhqalawe' ayo yámakiwtani. ¹¹ Pi tutuveni ura pañqawu: Aw tuptsiwhqa soon hamanhtini, kita. ¹² Pi Jew-sino, pu Greek-sino qa haqam alōñōt hinta; pi i' hak sohsokmuy amumi Tutuyqawhqa sohsokmuy put aw tatqa'nanwyaqamuy amumi qaōwíunanwtavi'ta. ¹³ Pi Tutuyqawhقات aw taqa'nanwtiqa ayo yámakmantani. ¹⁴ Noqw ya sinom Christ aw qa tūtuptsiwe' hin put aw taqa'nanwtotini? Pu ya puma qa nanapte' hin put aw tūtuptsiwani? Pu qa hak pumuy amumi yuaataqw ya puma hin nanaptani? ¹⁵ Noqw hak qa ayatiwe' hin yuaatani? Pi ura yan pey'ta: Hakim kwakwhat yēsiwhقات tūawvayaqam pas hahlayhpit epya, hakim lomatuawit kwusivayaqamu. ¹⁶ Noqw pi Jew-sinom qa sohsoyam lomatuawit kwusuya. Oviy pi Esaias pañqawu: Tutuyqawhqa, ya hak itahtuawiy tuptsiwa? ¹⁷ Pi hak God lavaiyat yuaataqw sinom nanaptañwu; noqw puma nanapte' haqawat tūtuptsiwani. ¹⁸ Nikañw nu pañqawni: Ya sen puma qa nanapta? As'a. Pi tūawi ahsupoq tūwaqatsit añ tuyqawva, pu lavayi tūwaqalvoqhaqami nanaptiwa. ¹⁹ Noqw pi nu pañqawni: Noqw ya Israel-sinom qa nanapta? As'a. Ura Moses mohti pañqawu: Nu hakimuy qa sūpwatuy sinmuy amuhpiy umuy unanwmoknani; pu nu pay añ hihtuy an'e'wakwmuy sinmuy akw umuy itsívutoynani. ²⁰ Noqw Esaias pas qa tuhtuskañw God eñem yuaataqe pañqawu: Hakim añwu pay nuy qa hepnumyaqam nuy tutwa; pu hakim nuy qa tūviñlalwaqw nu pumuy amumi namtakna. ²¹ Nikañw pam Israel-sinmuy lavayhtiqa pañqawu: Hakim ilavaiy qaanhinwisqamuy, pu ahoy kolilitotaqamuy nu pumuy amumi tēvep māvuyawkañw wánwaylawu.

11

God's Mercy on Israel

¹ Noqw turs nu pañqawni: Noqw ya God sinomuy ayo yuku? Qae. Oviy pi nu Israel-sino, Abraham natkoata, Benjamin ahpiyvi. ² God añwu pay sinomuy tuway'taqey qa ayo yuku. Ya tutuvenit Elias hin lavayhtiqat uma qa navoti'yunwa? Ura pam Israel-sinmuy ōvelaqe God aw yan lavayhti: ³ Tutuyqawhqa, puma uhlayay'aymuy qōqya, pu uhhom'oyvihkay sakwítota, noqw nu nāla akwsinqw puma nuy nīnayaniqey anyunwa, kita. ⁴ Noqw yavul God put aw hin lavayhti? Pay nu tsañe'sikip sōmorit pahsa'nihqamuy sinmuy Baal may akw yukiwhput aw qa naokiwlalwaqamuy nēñem waranta, ura kita. ⁵ Noqw ōviy hapi pay nāt piw pu' haqawat núokwat ahpiy namorsti-wyaqam akwsinwiwyunwa. ⁶ Noqw hak God núokwayat ahpiy namorstiwe' pay hapi pāpu qa nāp hintsakpiy ahpiyni; pi as qa pantaniqw núokwa pay pāpu qa núokwani. Pu kurs pam hintsakpiy akw God ahpiy namorstiwe' pay

hapi pāpu qa núokwat ahpiyni; pi as qa pantaniqw hintsakpi pay pāpu qa hintsakpini. ⁷ Noqw ya hintani? Israel-sinom hapi hihta hepnumyaqey qa tutwa; noqw pay namorstiwayaqam put tutwa; noqw pu pētu owa'nañwtoti. ⁸ Ura hin pey'taqat pan'i: God soñawnen pumuy tokna, noqw òviy puma kurs hihta aw yórikyani, piw kurs hin nanaptani, pew pahsavoo. ⁹ Pu David ura pañqawu: Pay nam hahlayhpiam amumi wivosit, pu huhuwHPit, pu tsaqamit anhtini; nam pam pumuy qaanhtipuyamuy ep amumi ahoytani. ¹⁰ Pay nam unañwaam qatālawvaa; noqw puma hihta qa māmatsyani; nen hakiy hihta putut ikwiwtaqat pan sutsep moto'numyani. ¹¹ Noqw turs nu pañqawni: Noqw ya puma sūs múnukyaniqe òviy wíwakya? Qae. Pi pumuy múnukyaqw pantaqat ahpiy God qa-Jew-sinmuy ayo òoyhtiva, pumuy unañwtuyvayaniqat òviy'ò. ¹² Pi pumuy múnukyaqw sinom put ahpiy kāhaktoti; noqw pumuy áñwutiwayaqw qa-Jew-sinom òqawhtota. Noqw kurs pantaniqw hintani, God pumuy òmahta'ò? Sinom tis pas pavan qaòwíhinyuñwni.

The Salvation of the Gentiles

¹³ Nu umuy qa-Jew-sinmuy umumi penta, pi nu qa-Jew-sinmuy amumi ayatiwhqe òviy'ò. ¹⁴ Nihqe okiw as nu nāp hintaqat akw nāp isinomuy unañwmoknaniqe òviy nu qa nātusita iayaway pas pavan mahtaknaniqee, nen nu pētuy ayo óyani. ¹⁵ Ispi suyan God hihsavo pumuy ayo yukukañw pu qa-Jew-sinmuy amuñaqw put aw tuptsiwni'yuñqamuy amumi pōhi. Noqw kurs as pantaniqw ya pumuy ahoy òmahtiwaniqw hintani? Pay hapi sinom so'pumuy amuñaqw ahoy yesvani. ¹⁶ Pi kurs hak hihsak nōvay añqw God aw noaqw pahsat pay hapi sohsoy nōsiwhqa put himuata; pu kurs himutsokit ñaat pas hímuniqw pay hapi nantaqaat piw pas hímuniñwu. ¹⁷ Pi Jew-sinom ūyiwtaqat olive-tsokit anyuñwa; noqw uma qa-Jew-sinom nanāp unañw kuytaqat olive-tsokit nantaqayat anyuñqw God ūyiwtaqat olive-tsokit nantaqayat ayo túkuhqe pumuy qeniyamuy ep umuy kwihpa; noqw uma nantaqayat amum olive-tsokit nukñwat pālayat tsōnantota. ¹⁸ Nihqe òviy uma nantaqayat amuhpenihqe qa pas hihtunihqey anyuñwni. Nikañw kurs uma pan wūwantote' uma tunatyaltotini, qa uma hapi ñayat taytoynaya, pi ñaat umuy taytoyna. ¹⁹ Noqw ka uma soon qa pañqawani: God itamuy kwihpaniqe òviy nantaqat ayo tutkita, kitotani. ²⁰ Panta. Puma qa tūtuptsiwaqw òviy pam pumuy ayo tutkita; noqw uma pi tuptsiwni'kahkañw hōñi. Oviy uma qa kāwuwantotat tunatyaltotini. ²¹ Susmataqpi God nantaqat ayo qa oya. Noqw kurs uma qa tūtuptsiwaqw pan piw pam soon umuy ayo óyani. ²² Meh, kurs uma añ wūwantotani, God pētuy amumi kwakwha, pu pētuy qa óokwatuwa; pam tuptsiwnit añqw lasyaqamuy qa òkwatuwa; nikañw umumiwat kwakwha, kurs uma tuptsiwni'kahkañw hinwise' put unañwveyaniq'ò; taq uma qa panwise' pay uma soon qa piw ayo tutkitiwyani. ²³ Pu òviy piw puma kurs qatuptsiwniy añ pāpu qa hinwise' pay soon piw aw qa kwihpiwyani; pi God pumuy ahoy kwihpaniqey tuwi'ta. ²⁴ Pi God nanāp unañw kuytaqat olive-tsokit añqw umuy túkuhqe it pas ūyiwHQat olive-tsokit aw umuy kwihpa. (Pay as pi sinom qa panwat hintsatskañwu.) Nihqe kurs puma qatuptsiwniy añ pāpu qa hinwisq pam pas pavan pumuy piw nāp olive-tsokit aw ahoy kwihpani.

God's Mercy on All

²⁵ Noqw òviy'ò itupkomu, nu umuy it hihta tupkiwtañwuqat navoti'yuñwniqat nāwakna, taq nāp hisat sen uma pas pavan wuwni'yuñqey pan nātsokanayani. Pay Israel-sinom haqami yantaqam unañwpeq qatālawnaya, hisat qa-Jew-sinmuy amuñaqw sohsoyam namorstiwayaqam pay

Jesus aw tōnaltiniqat pahsavoo. ²⁶ Noq̄w pahsat pu Israel-sinom sohsoyam ayo nõñakni, pi pan pey'ta: Ason hak sinmuy ayo Oyaniqa Sion añqw wunuptuni, nen Jacob tímuyatuy qakaptsiunañwayamuy alōntani. ²⁷ Hisat nu pumuy qaanhtipuyamuy ayo yukuq̄w pep pu' puma nanaptani pan nu amumi pasiwni'taqata. ²⁸ Pi umuy lomatuawit kwusuyaq̄w God pumuy tuwqamuy pan pohtoylanta; nīkañw pam wu'yamuyatuy namorstagey tunatyawkañw pumuy tímuyatuy amumi unañway'ta. ²⁹ Pi God hakiy hihta maqe' pu sen hakiy wánwaye' pas qa ahoy alōntañwu. ³⁰ Pay ura uma hisat hin God qa kaptsi'yuñqw pan puma pu' hapi put qa kaptsi'yuñwa; noq̄w uma put pantaqat ahpiy òkwatuwiwya. ³¹ Noq̄w pay òviy hapi pan piw ima qa kaptsi'yuñqe puma umumum God núokwayat makiwyani. ³² Pi God qakaptsiunañwat aw sinmuy sohsoymuy mātavi, sohsoymuy òkwatuwniqey tunatyawkañwo.

Praise to God

³³ Istáthihi God hihta añ suan wuwniat, pu navotiat qa haqami òwihinta! Kurs pi hin put navotiyat wihki'ta, piw tuwiyat mātsi'ta! ³⁴ Ispi puyaw hak haqam Tutuyqawhqat wuwniyat mātsi'ta? Hal ya hak put wuwan'ayaata? ³⁵ Hal ya hak put mohti hihta maqaq̄w pam put aw ep ahoytani? ³⁶ Pi pam hapi sohsoy hihta yúkuhq̄e poniniytoyni'ta, pu put akw pas hímuniqh̄ey namtakni'ta. Nam pam sutsep tayawintiwa. Nam antaa.

12

Life in God's Service

¹ Oviy'o itupkomu, nu umumi okiwhiñqawni: Uma God núokwayat u'ni'kahkañw hom'oyvihkat an soñawnen nāo'ye', umuhtokoy taytaqat God aw noayani. Yan uma put eñem sūpwaiwyuñwe', put unañwveyani. Yan hapi uma umuh'unañwpeq put eñem tumalay'yuñwni. ² Piw uma yep qatsit tunatyayat qa añ hinwist puhutunatyay'kahkañw alōñót qatsit himuy'yuñqey pan hinwisni. Nen uma God tunatyaat hímuniqh̄at navoti'yuñwni. Put tunatyaat lolma, súanta, piw pasiwta. ³ Pi nu God núokwayat makiwhq̄e sohsoymuy umumi pañqawni: Pay qa hak pas hímuniqh̄ey namiwuwantamantani; nīkañw hak hin God añqw òqalat makiwhq̄ey pan nāmi pās wūwamantani. ⁴ Pi hakiy tokoat qötöy'kañw, may'kañw, piw kuhkuy'tañwu; noq̄w qötöat nāp tumalay'ta; pu maat nāp tumalay'ta, pu kuk'at piw nāp tumalay'ta. ⁵ Pan hapi itam as kaysiwhkahkañw Christ tokoyat anyuñwa, piw nāvaañwantota. ⁶ God hapi núokway ahpiy itamuy nanāp òqalhuyta. Noq̄w òviy itam nanāp put akw moñwvasyani. Hak God eñem yuaataniqey tuwi'te' hin qapēvewnaqey pan yuaatani. ⁷ Hak sinmuy paañwaniqey tuwi'te' put hintsakmantani; hak sinmuy tutuqaynaniqey tuwi'te' tūtutuqaynamantani. ⁸ Pu tūòkwantaniqey tuwi'te' tūòkwantani; pu hihta kuwaiwtaniqa piw su'qawkañw pantsakni; pu nuhtumi moñw'iwtaga piw tunatyawkañw moñw'iwtani; pu hihta ep hakiy òkwatuwhqa piw hahlaykañw panhtimantani. ⁹ Pu uma qa suo-vaam nānami unañway'yuñwni; uma hihta qalolmat aw qa suhtaq̄ewyani; uma lolmat aw hūrs tsöpölöwyuñwni. ¹⁰ Uma nāvāsiani; nānatupkomuy pan nānami unañway'yuñwni; hak ayo sukwat tsokanamantani; nit qa nāp nātsotskanani. ¹¹ Qaōñakahkañw hihta hintsatskani; su'qawkahkañw Tutuyqawhqat eñem tumalay'yuñwni. ¹² Uma Christ amum kaptsi'tiwyaniqey aw tunatyawkahkañw hahlayyani; kānanvotyayey añ nakwhani'yuñwni; yūmosa uma nāwakinwisni. ¹³ God sinomat hihta haqni'yuñqw pumuy uma añ paañwayamantani. Hak kiy ep sinmuy pās òoymantani. ¹⁴ Umuy

okiwsahsanyaqamuy uma amuñem lolmat tūviñtotamantani. Uma nuhtumi pās kwakwhat yuaatotamantani, nen amumiq qa hiñqaqamantani. ¹⁵ Uma hihta ep hahlayhtotiqamuy amumum hahlayhtotimantani; tsaykitaqamuy amumum piw tsaykitamantani. ¹⁶ Uma sun'unañwat hinwisni; qa kwivi'nañway'yuñwt añ ókiwyaqamuy amumi unañwtavi'yuñwni. Uma pas pavan wuwni'yuñqey qa pan umuhkwivi'nañway hinyuñwni. ¹⁷ Hakiy umuhpewi qalomáhinhtiqlw qa aw ahoy nāooyyamantani. Sohsokmuy sinmuy amutpik uma suan hinwisni. ¹⁸ Kurs pay hin pasiwtaniqlw uma añ hin kuyyuñwe' pan sohsokmuy sinmuy amumum pās yesni. ¹⁹ Aw iunañwamu, uma hihta ep qa nāooyyamantani, pay uma God itsivuyat qenitoynayamantani; pi pan pey'ta: Ason nu hapi hakiy eñem nāoyni, ason nu hihta ep hakiy aw ahoytamantani, kita Tutuyqawhqa. ²⁰ Paniqlw òviy kurs uhtuwqa tsönmokiwtaqw um nopnani, pānaqmokiwtaqw um hikwnani; pan pam hamanhtini. Um panhte' soñawnen put qötömi tōvut páñalani. ²¹ Uma hihta qalolmat akw qa áñwutiwyat, lolmat akw uma qalolmat áñwuy'yuñwmantani.

13

Duties toward the State Authorities

¹ Uma sohsoyam añ momñwituy amumi tūqaykahkañw yesni; taq qa haqam hak öqalat pasiwtaga qa God añqw put makiwa. Pi sohsoy moñwqeqni God ahpiy pasiwyuñwa. ² Paniqlw òviy moñwit aw rohomnumqa God yukiyat aw rohomnumñwu; noqw rohomnumyaqam nankiwakw pantsatska. ³ Pi lomahinwisqam añ momñwituy qa mamqasyañwu, qalomáhinwisqam pi pumuy mamqasya. Noqw ya um hinoqw nāt moñw'iwyuñqamuy mamqasni? Um lomahinme' put ahpiy tayawniwni. ⁴ Pi pam God añqw uñem lolmat òviy tumal'aya. Nikañw kurs um hihta qaantsake' pay um maqas'iwtani; taq pam qa paysoq tunipi'ta. Taq pam God eñem hakiy qalomáhintsakqat aw nāoyniqey ep wunu. ⁵ Paniqlw òviy uma soon aw qa tūqayyuñwi, nen uma itsivuyat añqw ayo nõñakiwtani, piw umuh'unañwa pasiwyuñwni. ⁶ Pi yantaqw òviy uma hihta añ momñwituy amumi siviwisni; pi puma God tumal'aymat it yantaqat yūmosa tumalay'yuñwa. ⁷ Paniqlw òviy uma añ sohsokmuy hakimuy amumi put òoyyani; hakiy moñwit eñem sivat ömalawhqat aw pammantani; pu pay hīhihta añ sivat ömalawhqat aw pammantani; hakiy kaptsiwtaniqat kaptsi'yuñwmantani; pu hakiy tayawniwniqat uma tayawnayamantani.

Duties toward One Another

⁸ Uma qa hakiy aw hihta pöiwyuñwni, hal pay nānami unañway'yuñwniqey-saa, pi nuhtumi unañway'taga hapi God tutavoyat anmañwu. ⁹ Pi yanta: Um nõmaqtsit qa sokoplawni, um hakiy qa nīnani, um hihta qa ūuyuni, um hakiy hihta qa atsátoynani, um hihta qa uhhimuy qa tuñlay'tani, pu sen pay piw himuwa tutavoniqlw pay hapi pam sohsoy it yanwat lavayit ep tañawta, it'a: Um pas nāmi hin unañway'taqey pan uhsinosñway aw unañway'tani, it ep'e. ¹⁰ Nuhtumi unañway'taga sinosñway qa yūyuyhnañwu; paniqlw òviy nuhtumi unañway'taga God tutavoyat aw antsani'ta. ¹¹⁻¹² Itam navoti'yuñqw hisat God itamuy ayo oye' itahtokoy alöntaniqat aw hayiñwiwta. Pay as qa pas itamuhaypniqlw itam tūtuqtsiwa. Soñawnen pi tōkila haqruhpa pay talhayiñwti. Noqw òviy itam soon qa havivokalyani, nen qatalpuve hintsatskiwhqat ayo yúkuyani, piw talpuve hintsatskiwhqat God tunipiyat antaqat ömahtotani. ¹³ Itam pās unañwat yesni, tälö'nihqat pan'i; haqam hihta qaunáñwtahintsatskiwhqat ep qe'yani, honaqkuyit akw qa hōnaq'iwyuñwni; nuvö'qatsit pu qaunáñwtaqatsit añ qa hinwisni; qa nānwuy'yuñwni; qa nānami unañwtutuyyani. ¹⁴ Itam qa panyuñwt

Tutuyqawhqat Jesus Christ qatsiyat tututskanayani, nen itahtunatyay enem qa hihta hintsatskani, nen itam itahtokoy tunlayiyat qa an hinwisni.

14

Do Not Judge Your Brother

¹ Uma hakiy tuptsiwnit an qa oqalat pas taviyamantani, nikanw hihta tuptsiwniyat ep qa amum nanwuy'yunwini. ² Pay suhka sohsok hihta tumoytaniqey tuptsiwni'tanwu; noqw pu suhka qa oqala sikwit qa tumoytanwu. ³ Tumoytaqa it qa tumoytaqat aw qa ye'tay'tani; pu i' qa tumoytaqa it tumoytaqat aqw qa hinqawlawni, taq God pay put kwusu. ⁴ Ya um haknihqe God tumal'ayayat aqw hinqawlawu? Ason pi pam God-niqw sen suan hinmanwu, sen qa suan hinmanwu. Noqw nu natuptsiwni'taqw pam soon qa suan hinmani; pi pam pan hinmaniqat God put enem yukuniqey aw oqala. ⁵ Suhka hihtawat talonnit pas hihtay'tanwu; pu sukwniqw pay sohsoy suntanwu. Uma nanap umuhwuwniy an qa wiwsiyani. ⁶ Talonnit kaptsi'taqa Tutuyqawhqat enem put kaptsi'tanwu, pu piw put qa kaptsi'taqa pay Tutuyqawhqat enem put qa kaptsi'tanwu. Sikwit tumoytaqa Tutuyqawhqat enem put tumoytanwu, God aw put ep hahlayhtimaqee; pu i' put qa tumoytaqa piw pay Tutuyqawhqat enem put qa tumoytanwu, nihqe God aw hahlayhtima. ⁷ Pi qa hak sunenem qatu, piw qa hak sunenem moki. ⁸ Pi itam yesqe Tutuyqawhqat enem yese; pu itam soe' Tutuyqawhqat aw yankahkanw so'ni. Noqw oviy namahin pi itam yesni, sen so'ni, itam Tutuyqawhqat himumatu. ⁹ Pi yantaniqw oviy Christ moki, pu ahoy tatayi, pam so'pumuy amumi-nikanw pu yesqamuy amumi tutuyqawniqe oviy'o. ¹⁰ Noqw ya um hinoqw uhtupkoy aqw hinqawlawu? Hal ya um hinoqw uhtupkoy qahihtalawu? Pi itam sohsoyam Christ haqam sinmuy hin yukunaniqat atpip honvani. ¹¹ Pi ura yan pey'ta: Nu hapi suyan qatu, kita Tutuyqawhqa; noqw pan hapi pas suyan sohsoyam inumi tamotshonvani, noqw sohsoyam God aw natuhtualyani. ¹² Noqw oviy itam hapi sohsoyam God aw nalavaytani.

Do Not Make Your Brother Fall

¹³ Oviy itam papu nanamiq hihta an qa hinqaqwani; itam qa panyunwt yanwat wuwantotani, qa hak tupkoy atpik hihta ep munukniqat hintsakni, sen hihta ep munuke' qaanhtiniqata. ¹⁴ Pi nu navoti'ta, nu Tutuyqawhqat Jesus anqw pan tuptsiwa; pas qa himu nosiwhqa nap nahpe itsehee; nikanw himu hakiyiniqw itseheenen pam put enem itseheeniwu. ¹⁵ Noqw kurs uhtupko uhnosiwhqay akw unanwmokq pahsat pay kurs um put aw qa unanway'taqat antani; um Christ hakiy enem mokqat uhnosiwhqay akw qa hovalani. ¹⁶ Oviy hapi unniqw himu lolmanihqat qa hak put qalomayuaatani. ¹⁷ Pi hak sikwit nosqa, sen ovavalat hikwqa qa pam hapi God tunatyayat an hinma, piw hak put qa nosqa, sen qa hikwqa qa pam'i; nikanw hak suan hinme' piw kwakwhat unanway'te' put tunatyayat an hinmani. Pam hapi Qahovariwtaqat Hikwsit ahpiy hahlayhpit pasiwtani. ¹⁸ Pam hapi Christ enem tumalay'me' God unanwveni, pu sinmuy amumi lomahintani. ¹⁹ Noqw oviy itam hin yep pas unanwat yesniqey an o'qalyani, pu hihta akw nanuwunwyananiqeyu. ²⁰ Um qa sikwit oviy God tumalayyat sakwitani. Pay as pas sohsoy himu nosiwhqa kwanw'eway'o; nikanw hak hihta tumoytaqey akw hakiy unanwmoknaniqw pam qa suanta. ²¹ Pay hak tupkoy tunatyawkanw qa sikwinosat pu sen ovavalat qa hikwe' sen nap hintsakpiy mew'e' sanhtini. Noqw pep pu' put tupkoat put hintsakpiyat qa akw munukni, piw qa unanwmokni, piw qa tutsakwiwtani. ²² Kurs um sikwit tumoytaniqey qapevewne' um God atpip

nāla pantani. Ya um sikwit tūmoytaniqey nānakwhantoyna? Kurs um put akw qa nāsoontsane' um hahlayhpit epni. ²³ Pu i' wiwsikañw nösqa hapi pay qalomáhinhtiñwu, pam qatuptsiwni'kañw panhtiñwuniqe öviy'o; pi hak qatuptsiwni'kañw hihta hintsake' qaanhtiñwu.

15

Please Others, Not Yourselfes

¹ Noqw öviy itam tuptsinwit an ö'qalt qaöqáwi'yuñqamuy amumi maqaptsi'yuñwani, qa paysoq-sa nāp itahtunatyay hinhtotini. ² Itam sohsoyam itahsinosñwamuy öqawhtotaniqat öviy tunatyawyuñwani. ³ Pi Christ pas nāp tunatyay hinhtiniqey qa pan tunatyawta, pi ura yan pey'ta: Umumiq hiñqaqwaqamuy lavayiam inuhpe yēvaya. (Ura Christ Nay aw yan lavayhti.) ⁴ Pi hisat himu pēniwhqa itamuñem pēniwa, itam put ahpiy hihta tutuqayyaniqat öviy'o; noqw itam tutuvenit ahpiy öqalantiwye' hürs hoñvani, nen God aw yanyuñwani. ⁵ Nam God hakiy hihta an kuyvanañwukañw pu hakiy öqalañwuqa umuy sun unañwtoynani, Jesus Christ hin tunatyay'taqat pan'i. ⁶ Noqw uma sunwuwnit, pu sunlavayit akw God, Itahtutuyqawhqaq Jesus Christ Nayat tayawnayani.

The Gospel to the Gentiles

⁷ Piw uma pās nāooyyani, Christ itamuy pās óyahqat pan'i, God pas hímunihqat öviy'o. ⁸ Noqw nu umumi pañqawni: Jesus Christ Jew-sinmuy amumi lavay'aya, God pas qa atsátaqat mahtaknaniqee, pu itahwu'yamuy amumi hin pasiwhtaqat aw an antsantaniqee. ⁹ Noqw ima qa-Jew-sinom God núokwayat ep put pas hihtatotani, pi ura yan pey'ta: Yaniqw öviy nu qa-Jew-sinmuy amumi un pañqawni; nu uhnatñwaniy aw tawlawni, yan'i. ¹⁰ Pu piw pam pañqawu: Uma qa-Jew-sinom put sinomuyatuy amumum hahlayyani. ¹¹ Pu piw yanwata: Uma Tutuyqawhqaq tayawnayani, sohsoyam qa-Jew-sínomu; uma put aw hahlayyani, sinom sohsoyamu. ¹² Pu piw Esaias yan lavayhti: Pay nāt Jesset ahpiy aniwhtiga wunuptuni; nen pam qa-Jew-sinmuy amumi moñw'iwatani; noqw qa-Jew-sinom put aw yanyuñwani. ¹³ Nam God hakiy unañwvastoynañwuqa umuy hinhaqam hahlaytoyne' umuy kwakwhat unañwtoynani, umuy put aw tütuptsiwaq'ö. Nam pam umuy pās unañwvahsit huytani, Qahováriwtaqat Hiksit ahpiy'o.

Paul's Reason for Writing So Boldly

¹⁴ Itupkomu, pas nu umuy qapēvewnaqw uma lolmat pas pasiwyuñwa, pu itahtuptsiwniy sohsoq tuwi'yuñwa, pu uma nāö'qawnayaniqey pasiwyuñwa. ¹⁵ Nikañwo itupkomu, nu hihin qatuhtuskañw umumi penta, umuy ahoy hihhihta u'nananiqey tunatyawkañwo. ¹⁶ God nuy ökwatuwhqe nuy qa-Jew-sinmuy Jesus Christ āawnaniqat ayata, nu God añqw lomat-uawit yuaataniqat öviy'o. Okiw as nu qa-Jew-sinmuyy put aw noaqw Qahováriwtaqa Hikwsi pumuy put aw sūpwataqw God put pantaqat ep hahlayni. ¹⁷ Noqw öviy nu Jesus Christ amum God enem hihta tumaltaqey ep tsúyakiwtani. ¹⁸ Nen Christ inuhpiy hihta hintsakqat-sa yuaatani; pam inuhpiy qa-Jew-sinmuy put aw tuqayvastotaniqat tumaltaq'ö. Pam lavayiy akw tumalta, pu hintsakpiy akw'a, ¹⁹ Pu kätutmalat hihta tuawi'yuñqat akw'a, God Hikwsiyat öqalayit ahpiy'o. Noqw öviy nu Jerusalem-kitsókit añqw Illyricum-tutskwat aqw pahsavo lomat-uawit Christ tuawi'taqat sohsoq yuaayku. ²⁰ Pu nu yan tunatyawta: Nu haqam Christ pay yuaatiwhqat qa pep lomat-uawit yuaataniqeyu, taq ka nu pay hakiy kiyayhniyat ahpiy tukwtani.

²¹ Pay pi ura yan pey'ta: Hakimuy amumi qa āawnayaqw puma put nanaptani; pu put qa hisat nanaptaqam māmatsyani.

Paul's Plan to Visit Rome

²² Yantaqw ōviy nu as piép umumiqniqey unañwtikañw itumalay akw sóontsaniwñwu. ²³ Noqw nu yepeq kurs pāpu haqaminiqey, pu nu as wūhaq yahsañwuy añ umumiqniqey tunatyawtaqe ²⁴ Oviy ason nu hisat Spain aqwnen umumiqni; pay hisnen nu aqwnikañw umumi as yórikniqey wūwanta; nen nu umumum hihsavo hahlayhq, pu nu pañsoqniqw, uma nuy paañwayani. ²⁵ Nikañw nu nāt pay pu' Jerusalem aqw hoyta, God sinomuyatuy hihta haqni'yuñqat amuñem yawmaniqey ōviy'o. ²⁶ Pi ima Macedoniat pu Achaiat ep tuptsiwñi'yuñqam hihta o'yaniqey ep hahlaykahkañw kuwah-toti, Jerusalem epeq God sinomuyatuy amuñaqw añ okiwhinyuñqamuy amuñemi. ²⁷ Puma hahlayhtoti, amumi yoniwyuñqee, pi God Jew-sinmuy amuhpiy qa-Jew-sinmuy lomatuawit āawnaqe pumuy ayo oya, soñawnen pumuy kuwahtiput huyta; noqw ōviy qa-Jew-sinom soon it qatsit ep hihta himuy'yuñqey akw qa pumuy amumi unañwtapyani. ²⁸ Noqw ōviy ason nu yan it iayaway an hinhte' hihta oyiwhqat pumuy amumi noe' pep pu' nu umuhpa hinmakañw Spain aqwni. ²⁹ Noqw it nu navoti'ta: Pas nu umumiq pite' umuy Christ āawnaqw pam inuhpiy umuy pas pavan öqaltoynani. ³⁰ Aw iunañwamu itupkomu, uma Jesus Christ aw tütuptsiwhqe nānami unañway'yuñwa, pan Hikwsit ahpiy tutuqayyaqee. Noqw ōviy nu umumi okiw pañqawni: Uma qa nātusi'kahkañw inuñem God aw tūviñtotani. ³¹ Noqw nu Judeat ep qatuptsiwñi'yuñqamuy amuñaqw ayo taviwñiqat uma inumum nāwakintotani, pu nu Jerusalem epeq sinmuy amuñem hihta hinmaqat God sinomat pas pay okiw ömahtotani. ³² Noqw God pan tunatyawtaqw nu hahlaykañw umumiq pituni, nen umumum suyan unañwtini. ³³ Taay, nam hakiy kwakwhat unañwtoynañwuqa God sohsokmuy umumum yantaa. Nam antani.

16

Personal Greetings

¹ I' hapi Phebe, itahsiwa, Cenchreat ep Jesus aw tōnawtaqamuy ayaamu, aw itahlomanavoti. ² Noqw ōviy God sinomuyatuy hin hinyuññwuniqw uma pan put pās taviyani; nen uma aw unañwtavi'yuñwñi, sen hakton ókiwa. Ura pam kaysiwhqamuy a'nö paañwa, pu nuy piwu. ³ Uma Priscilla pu Aquila, Christ Jesus ep inumi unañwtavi'taqamuy öqalayani. ⁴ Taq puma iqatsiy ayo táviniqe ōviy pēp mōki, noqw nu put ep pumuy amumi hahlayhti, piw qa nu'-saa, pas sohsoyam qa-Jew-sinmuy amuhpa Jesus aw tōnawtaqam piwu. ⁵ Pu uma piw pumuy kīyamuy ep tsotsvalyaqamuy öqalayani. Uma aw iunañway Epenetus öqalayani, Achaiat ep Christ aw mohti tuptsiwhqata. ⁶ Uma itamuy maqsontaqat Maryt öqalayani. ⁷ Pu uma inuñaqwvituy Andronicus, pu Juniāt pumuy öqalayani. Ura puma inumum sivilawhqamu; puma inupyeve Christ kwusut ayaiwyuñqamuy amuhpiy pavan mātaqñihqa amumi navotiwa. ⁸ Uma Tutuyqawhqat ep aw iunañway Amphias öqalayani. ⁹ Uma Christ ep itahtumalsuñway Urbanet öqalayani, pu aw iunañway Stachys piwu. ¹⁰ Uma Apelles öqalayani. Pam pas antsa Christ aw tuptsiwñi'ta. Pu uma Aristobolus ep kīvituy öqalayani. ¹¹ Uma inuñaqwviy Herodian öqalayani, pu sohsokmuy Narcissus ep kīvituy amuñaqw Tutuyqawhqat aw tuptsiwñi'yuñqamuy piwu. ¹² Pu uma Tutuyqawhqat enem tumalay'taqamuy Tryphenat-nikañw pu Tryphosat pumuy öqalayani. Pu uma aw iunañway

Persis, Tutuyqawhqat eñem a'nö tumaltaqat öqalayani. ¹³ Uma Tutuyqawhqat ep namorstiwhqat Rufus öqalayani, pu yúyata; pam inuy an nuy pás tavi'ta. ¹⁴ Pu uma Asyncritus, Phlegon, Hermas, Patrobas, pu Hermes, pumuy öqalayani, pu tuptsiwni'yuñqamuy pumuy amumum yesqamuyu. ¹⁵ Uma Philologus, pu Juliat, Nereus, pu siwayat, pu Olympus-nikañw pu sohsokmuy tuptsiwni'yuñqamuy pumuy amumum yesqamuy öqalayani. ¹⁶ Uma nānatupkomnihqey pan na'qalantotani. Hāhaqe' Christ aw tōnawtaqam umuy öqalaya.

Final Instructions

¹⁷ Noqw nu umumi pañqawni, itupkomu: Uma tunatyaltotini; taq hakim alönöt tutuqayhpit uma qa tuwi'yuñqat umuhpa tutuqaynayani. Puma umuy tsikaye' umuy lasnayani. Noqw öviy uma qa nāunay'yuñwni; uma pumuy qa amu'puñalyani. ¹⁸ Taq pantsatskaqam Jesus Christ qa eñem tumalay'yuñwa, soq nāp tuñlayiy énem-saa. Puma kwañwálvaiy pu nukwáñwlvaiy akw añ ūunatuy ūnatoyni'wisa. ¹⁹ Sinom sohsoyam umuy nanaptaqw yaw uma God lavaiyat añ hinwisa, noqw öviy nu umumum put ep hahlayi. Nu umuy hihta lolmat añ qaöwíhinyuñwniqat umuñem nāwakna, nikañw pay uma qalolmat qa eñem hintsatskaniqata. ²⁰ Noqw God hakiy kwakwhat unañwtoynañwuqa soon pas hisat umuhpiy Satan añwutani. Nam Jesus Christ Itahtutuyqawhqay núokwaat umumum yantani. Nam antani. ²¹ Itumalsuñwa Timotheus-niqw, pu Lucius-niqw, pu Jason-niqw, pu Sosipater inuñaqwvi puma umuy öqalaya. ²² Pu nu Tertius it pēnaqa Tutuyqawhqat añ umuy öqala. ²³ Gaius umuy öqala; pam hapi nuy-nikañw pu sohsokmuy Jesus aw tōnawtaqamuy kiy ep oyi'ta. Pu kitsókit sīvayat aw tunatyawtaqa Erastus umuy öqala, pu itahtupko Quartus pīwu. ²⁴ Nam Jesus Christ Itahtutuyqawhqay núokwaat sohsokmuy umumum yantani.

Concluding Prayer of Praise

²⁵ Nam God tayawintiwni. Pam hapi umuy hurs hoñnaniqey aw öqalay'ta, nu nuhtumi Jesus Christ hin lomayuaataqat pan'i. God tūwaqatsit yúkuhqey añqaqw it lavayit tupka. ²⁶ Noqw sopkawtaqam sinom tuptsiwnit añ hinwisniqat öviy God sutsep qátuhqa yan tutaptaqe lavay'aymuy pēniyamuy ahpiy put pantaqat tunvotna. ²⁷ Noqw nam nāla suyan unañwtalwuwni'taqa God yūmosa tayawintiwni, Jesus Christ añ'a. Nam antaa.

Paul CORINTH ep Tuptsiwni'yuñqamuy amumi mohti Pēniata

¹ Nu' Paul, God tunatyayat ahpiy Jesus Christ ayaatnihqey aw wánwayniwhqa it penta, itahtupkoy Sosthenes ámuma. ² Itam Corinth ep God aw tōnawtaqamuy, Jesus Christ ahpiy sutsvo oyiwyuñqamuy, put sinomatniqey ōviy wánwayniwyaqamuy öqalanta, pu sohsokmuy sohsovik Jesus Christ aw taqa'nañwtotiqamuy pīwu. Pam hapi pumuy Tutuyqawhqaamu, pu Itahtutuyqawhqa. ³ Nam núokwa, pu kwakwhaunañwa Itanay God añqw umumi pitsíwtaa, pu Tutuyqawhqtat Jesus Christ añq'ö.

Blessings in Christ

⁴ Pay nu yūmosa Inay God aw kwakwhatima umuhpee. Kwakwhat pi pam Jesus Christ ahpiy umumi núokway noa, ⁵ Umuy sohsok hihta qaōwíhintaqtat máqahqee. Kwakwhat pi pam umuy lavayhtuwit maqa, piw umuy suyan unañwtalwuwnitoyna. ⁶ Pi lavayi Christ yuaataqa umuhpe hūrs'iwma. ⁷ Noqw ōviy uma Itahtutuyqawhqaay Jesus hisat mātaqtiniqtat maqaptsi'kahkañw qa hihta kuwahtiput ep rūumnaya. ⁸ Pam hapi so'ñwamiq aw pahsavo umuy hūrs hoñnaqw, uma put talōñniyat ep qa hihta akw qalomáhinyuñwni. ⁹ God hapi pas qaatsáy'ma. Noqw uma put Tiyat Jesus Christ amum yanyuñwniqat ōviy umuy wánwayi.

Divisions in the Church

¹⁰ Noqw taa, itupkomu, nu Itahtutuyqawhqaay Jesus Christ natñwaniyat aw yankañw umumi okiwhiñqawlawni: Okiw uma sohsoyam sun yuaatotani; uma qa nātsikiwtani. Uma qa panyuñwt, sun wuwni'kahkañw, sun tunatyawkahkañw, sūp hinwisni. ¹¹ Taq ima Chloet sinomat inumi umuy hin tūawvaya, itupkomu, yaw uma nātsikiwyuñwa. ¹² Noqw it nu pañqawu: Yaw uma nānap pañqaqwa: Nu Paul ámuma; noqw Nu'wa Apollos ámuma; noqw Nu'wa Cephas ámuma; noqw Nu'wa Christ ámuma, yaw uma kitota. ¹³ Noqw nu umuy hihta tūviñtani: Ya Christ qa sūpwa? Ya Paul umuñem nahoylehtsit aw muilti? Ya uma Paul natñwaniyat aw kūyit akw tuvoylatoti? ¹⁴ Pas nu God aw hahlayhti. Kwakwhat pi nu qa haqawat umuy kūyit akw tuvoylata, hal pay Crispus-nit pu Gaius púmuy-saa. ¹⁵ Taq nāp hisat pi sen haqawa nu nāp inatñwaniyat aw tūtuvoylataqtat pañqawni. ¹⁶ Pu piw nu Stephanas ep kīvituy kūyit akw tuvoylata. Pu ahpiy pay nu suhpan qa hakiy piw kūyit akw tuvoylata. ¹⁷ Pi nu kūyit akw tūtuvoylalawniqtat nuy Christ qa pan ayata; pi nu lomatuawit yuaataniqtat nuy ayata. Noqw nu lavayhtuwit qa akw yuaata, taq nāp hisat ka Christ nahoylehtsiyat öqalaat qa hímuniwhtini.

Christ the Power and the Wisdom of God

¹⁸ Pi nahoylehtsi yuaatiwhqa añ só'iwwisqamuyniqw pay an'eway hímuu; nīkañw itamuy ayo nōñakiwtaqamuyniqw pam God öqalaata. ¹⁹ Pi ura yan pey'ta: Nu a'nō wuwni'yuñqamuy wuwantuwiyamuy sūlawhtani, pu nu qaūunatuy matstuwiyamuy sóontsanhtani, yan'i. ²⁰ Taay, noqw hak hihta añ suan wuwni'tañwuqa haqam hak hímuu? Ya hak tutuventuwi'tañwuqa haqam hak hímuu? Ya hak yep qatsit ep hihta añ hiñqawmaqa haqam hak hímuu? Ya God yep qatsit ep wuwantuwit qa hamanhintsana? ²¹ Pi God súanwuwni'kañw yan yukuqw, ima yep qatsit añ hinwisqam nāp wuwniy qa ahpiy put tutwa. Noqw pahsat pu pam yan unañwti: Pam lavay'aymuy

amuhpiy yuaate', hakimuy put aw tūtuptionsiqamuy ayo óyaniquey pan'i, nāmahin pi as haqawatuyuniqw pam lavayi pas an'ewayniq'ö. ²² Pi Jew-sinom kātatayhpit hihta tuawi'taqat tunlay'yuñwa, noqw Greek-sinom súanwuwnit hepnumya. ²³ Noqw pi itam Christ nahoylehtsit aw muiwhqat yuaatota; imuy Jew-sinmuy amumi tönökpit anta, pu imuy Greek-sinmuyniqw pam an'eway hímuu. ²⁴ Nikañw imuy Jew-sinmuy pu Greek-sinmuy amuñaqw wánwayniwyaqamuy amumiwat Christ hapi God öqalaata, piw God súanwuwniata. ²⁵ Pi nāmahin pi God wuwniat hihta ep an'ewakwniquey mātataqtiqw, pam sinmuy amuhpenihqe pas pavan wuwni'ta; noqw nāmahin pi pam hihta añ qa öqalaniquey mātataqe' pam sinmuy amuhpenihqe pas pavan öqala. ²⁶ Pi uma hakim wánwayniwyaqey navoti'yuñwa, itupkomu, qa wūhaqnihqam yep qatsit ep pas pavan wuwni'yuñqam wánwaniwya, qa wūhaqnihqam ö'qaltu, qa wūhaqnihqam pavansinomu. ²⁷ Pi God hihta sinmuyniqw yep qatsit ep an'ewakwnihqat namorsta, imuy a'nö wuwni'yuñqamuy hamantoynanique öviy'o; pu pam sinmuy amuñaqw yep qatsit ep hihta qaöqálat namorsta, añ hīhihta öqalat hamantoynanique öviy'o. ²⁸ Pu God yep qatsit ep hīhihta hin'e'wakw, hīhihta susqahimunihqat enañ namorsta, pu hikispi pam hīhihta qahaqamyaraqat namorsta, hīhihta pasiwyuñqat qahaqamtanique öviy'o. ²⁹ Noqw öviy kurs hak put atpip kwiviyuaatani. ³⁰ Noqw pi uma hapi put ahpiy Christ Jesus ep hinwisa. Noqw God put ahpiy itamuy súanwuwnitoyna, itamuy súanyuñwniqat yukuna, itamuy nāmi lasna, itamuy qenivo oya. ³¹ Hin pey'taqat antani: I' hak himuiwtaqa Tutuyqawhqat ep himuiwtani.

2

The Message about Christ on the Cross

¹ Pu nūu, itupkomu, ura nu umumi pítuhqe, lavayhtuwit, pu wuwantuwit ayo yukut, okiwhinkañw umuy God tunatyayat āawna. ² Nu umumum yankañw yan na'qala: Pas Jesus Christ nahoylehtsit ep nīniwhqat put-sa tuwi'taniqueyu, qa hihta piwu. ³ Nihqe nu umuhpa' hinmakañw, pas qaöqálaninwu; hin unañway'kañw, pas tururutima. ⁴ Ura nu lavayit yuaatage, sen tūaawnaqe tuhislavayit qa akw yuaata. Pi tuhislavayi pay sinmuy amuhpiy'o. Noqw nu qa pan yuaatat, Hikwsit öqalayakw umuy tuptionsiwna. ⁵ Noqw yan umuhtuptionsiwni qa sinot wuwantuwiyat ep wunut, pas God öqalayakw ep wunu.

God's Wisdom

⁶ Pay as pi itam añ tukwsiwyuñqamuy amuhpa' pas wuwantuwit yuaatota. Noqw pam wuwantuwit qa yep qatsit ahpiy'o, piw qa yep qatsit ep mohpeqyaqamuy amuhpiy'o. Pi puma tūwayawisa. ⁷ Itam pi God wuwantuwiyat tupkiwtañwuwat yuaatota, it'a: God hisatñahaqaw itamuy pas momi óyaniquey pasiwna. ⁸ Noqw yep qatsit ep moñw'iwyuñqam qa haqawa it navoti'ta. Kurs puma put navoti'yuñwe', soon Tutuyqawhqat lolmat tälawnway'taqat nahoylehtsit aw muayani. ⁹ Noqw God hihta qaöwihintaqat put aw unañway'yuñqamuy amuñem na'sasta. Noqw qa hak put pantaqat posiy akw aw yori, pu piw naqvuy akw put qa navota, pu piw qa hisat unañwmiq paki. ¹⁰ Nikañw God Hikwsiy ahpiy itamumi put mahtakna. Pi Hikwsi sohsok hihta añ purima, hikis God suyan unañwtalwuwniyat pas qa mātasiwtaqata. ¹¹ Puyaw hak sino sukw sinot unañwayat aw navoti'ta? Pay pas nāp hikwsiat ahsonvenihqa put navoti'ta. Noqw pan piw qa hak sino God unañwayat aw navoti'ta, pas put Hikwsiat-saa. ¹² Noqw pi it Hikwsit

itam makiwyaq w pam qa yep qatsit ahpiynit God ahpiy'o. Noq w yan itam God itamuy hihta paysoq máqahqat mátsi'yuñwa. ¹³ Nihqe itam put pantaqat piw yuaatota. Itam hihta yuaatotaqe, sinot wuwantuwiyat qa ahpiy put tutuqayya; noq w pay Qahováriwtaqa Hikwsi itamuy put tutuqaynaq w, itam Hikwsit añ hinwisqamuy amumum yuaatotaqe, hīhihta Hikwsit añ qatsqat namimahtakintota. ¹⁴ Noq w i' hak nāp tunatyay añ hinmaqa hihta God Hikwsiyat añqwnihqat pas qa ömahtañwu, putniq w pi pam an'eway'o. Noq w pam pas hikwsit ahpiy māmatsniwñwuniq w, öviy kurs hin pam put māmatsni. ¹⁵ Noq w pay i' hak Hikwsit añ hinmaqa sohsok hihta añ tuwantima; noq w soon hak sino put aw tuwanlawni. ¹⁶ Puyaw hak Tutuyqawh qat tunatyayat mátsi'taqe put aw tutaplawni? Pi itam Christ wuwniyat pasiwyuñwa.

3

Servants of God

¹ Pu nūu, itupkomu, kurs nu hin umuy Hikwsit añ hinwisqat pan umumi yuaatani. Pay nu umuy nāp tunatyay añ hinwisqat pan umumi yuaata, umuy Christ ahpiy qatsit aw pu' pas tihtiwyaqat pan'i. ² Nu umuy pihut nopna, qa hurut nōvata, ispi uma pew pahsavohaqami kurs hin kātotiniq'ö. Híkispi nāt uma kurs hin put kātotini. ³ Taq uma nāt umuhtunatyay añ hinwisa. Pi yaw umuñaq w haqawat nānami unañwtutuyyakañw, pu nāñwuy'kahkañw, nātsikiwta. Ya uma qa nāp umuhtunatyay añ hinwisa? Ya uma yep qatsit ep sinmuy qa amún hinwisa? ⁴ Oviypi haqawa, Nu' Paul ámuma, yaw kitalawh q, pu suhka, Nu' Apollos ámuma, yaw kitalawh q, ya uma panyuñqe, qa nāp umuhtunatyay añ hinwisa? ⁵ Puyaw Paul hak hímuniq w öviy'o? Puyaw Apollos hak hímuniq w öviy'o? Pi uma pay pumuy ayaiwtaqamuy amuhpiy tütuptsiwa. Pay Tutuyqawh q hapi itamuy nanāp tumalhuyta. ⁶ Noq w öviy soñawnen nu ūya; noq w Apollos añ hikwna. Noq w pay God put wuñwna. ⁷ Noq w öviy pay i' uylawh q qa hímuu; pu piw añ hīhikwnaqa. Pi God put wuñwnaqa pam pas'i. ⁸ Noq w i' uylawh q, pu añ hīhikwnaqa puma sun tumalay'ta. Nihqe puma nan'ik hin tumaltaqey ahsatiy ömahtani. ⁹ Pi itam God amum sumitumalay'ta. Noq w uma God ūiyat anyuñwa. Uma God kīyat anyuñwa. ¹⁰ God núokwanikañw inuñem pan yukuq w, nu pas wuwni'taqat kītuwi'taqat pan yayhniyat yuku. Noq w pu suhka put atsve tukwlawu. Nīkañw hak put ep hin tukwlawh qey ep tunatyaltimantani. ¹¹ Pam tukwyayhni pay yukiwa. Noq w kurs hin hak piw suk w tukwyayhnani. Pi Jesus Christ hapi pam tukwyayhni. ¹² Noq w kurs haqawa it tukwyayhni ep sikavalasivat, qötsásivat, a'nö hihkay'yuñqat o'wat, kohot, tūsaqat, sen söhövosqatuñwut akw tukwtaq w, ¹³ Sohsokmuy sinmuy añ nanāp tumalaam mātaktini, pi talöñnit ep pam qöhit akw suhputsniwni. Noq w qöhi sohsokmuy sinmuy tumalayamuy aw pohte', put hin hintaqat susmataqtani. ¹⁴ Kurs haqawat tumalaat put tukwyayhni ep tukwtiwh q qa hinhti q w pam put ep hihta ahsatiy ömahtamantani. ¹⁵ Pu haqawat tumalaat ūwik q pam pas sohsok kwayhmantani. Nīkañw pay as pam ayo yámakiwtani; nīkañw pay hakiy qöhit añq w ayo yámakqat pantamantani. ¹⁶ Uma hapi God kīyat anyuñwa; noq w God Hikwsiat umuhpe ki'ta. Ya uma it qa navoti'yuñwa? ¹⁷ God kīyat hovalaqat God hapi put hovalani, pi God kīat pas hímuniq'ö; noq w uma hapi put kīmatu. ¹⁸ Uma hapi qa haqawa nāmi yētani. Kurs umuñaq w haqawa yep qatsit ep a'nö wuwni'taqey pan nāmi wūwante' pam núanhimuniwhtini, nen pu' pas antsa wuwni'vani. ¹⁹ Pi yep qatsit añq w wuwantuwi God-niq w an'eway'o. Pi ura yan pey'ta: Pam a'nö unatwi'yuñqamuy nāp unatwiyamuy akw pumuy

kwihkwisna. ²⁰ Pu piw yan'i: Tutuyqawhqa a'nö wuwni'yuñqamuy wuwniya-muy navoti'taqw pam haktonsaa. ²¹ Paniqw öviy qa hak sukw sinot pas hímunihqat yuaatamantani. Pi sohsoy himu umuhhimu, ²² Sen Paul, sen Apollos, sen Cephas, sen tūwaqatsi, sen qatsi, sen mokiwu, sen himu pu'yaqa, sen himu nātoniqa. Pas sohsoy himu umuhhimu. ²³ Noqw uma Christ himumatu. Noqw Christ God himuata.

4

Apostles of Christ

¹ Itam Christ ayamatu, pu God tunatyayat tupkiwtañwuqat aw tunatyawta. Hak pay pan itamuy tuway'tamantani. ² Noqw sam pi i' hak hihta aw tunatyawtaqa soon tumalay qa añ súanmaniqat aw tuñlayiwtañwu. ³ Noqw kurs uma inumi tuwantotaq, sen sinom hisat inumi tuwantotaniqey tok-iltotaq, pay nu soon put ep hin unañway'tani. Owi, híkspi nu qa nāp nāmi tuwanlawu. ⁴ Pay as pi nu qa hihta nāmi tuway'ta. Nikañw pay nu qa put akw qenive wunu. Pi Tutuyqawhqa hapi inumi tuwanlawni. ⁵ Paniqw öviy uma hihta ep qa āpiy pay súyukuyamantani, hisat Tutuyqawhqaqat pítuniqat aw pahsavoo. Ason pi pam hihta qatālat ep tupkiwyuñqat aw tālawnani, pu u'nañwpa' tutnatyat mātaqtani. Noqw pep pu' qa hak qa God añqw nāp ahsatiy ömahtamantani. ⁶ Nu umumi nālavayhti, pu Apollos piwu, uma itamuhpa' hihta tuwi'vayaniqat öviy'o. Noqw pep pu' uma hakiy pās aw wūwaye', qa haqawat aw qa kwañwátayuwñt, súkwat-sa tsokanayamantani. Uma hin pey'taqat qa yuhke'yani. ⁷ Ya hak uñ sukw hakiy añqw alönta? Puyaw um hihta himuy'taqey put qa makiwa? Noqw kurs God uñ hihta maqaq, ya um hinoqw piw put ep pas nāhihtay'ta, pam qa kuwahtiput pan'i? ⁸ Núwupa uma nānasna. Núwupa uma kāhaktoti. Pas uma momñwituy amún moñw'iwyuñwa qa itamum yankahkañwo. Is as uma pas antsa moñw'iwyuñqw itam umumum moñw'iwtani. ⁹ Pi nuy wūwaq God itamuy ayaiwyuñqamuy pas nuhtuñk oya, itamuy mokiwuy aw oyiwyuñqat pan'i. Pi God hoñviaymat-niqw, pu sinom sohsoyam itamuy-sa pās piptsantotaniqat pan itamuy yuku. ¹⁰ Itam Christ tunatyawyuñqey put ep núanhihtuu; noqw úmawat Christ añ a'nö wuwni'yuñwa. Itam qaöqáwi'yuñwa; noqw úmawat a'nö ö'qaltu. Uma kaptsiwya; noqw ítamwat pevewinhinyuñwa. ¹¹ Itam pewhaqami pahsavo tsöñsowiwa, pu pānaqsowiwa, pu qa yuwsí'yuñwa. Noqw sinom itamuy wuvatinumya. Itam haqam yesniqey qa suyan tuway'numya. ¹² Pu itam maqsonlalwa, nāp itahmay akw tumalay'yuñqee. Sinom itamuy qalomásavitotaq, itam hahlayhpit akw tūöqalantota. Itamuy okiwsahsanyaq, itam nānakwhani'yuñwa. ¹³ Itamumiq hiñqaqwaq, itam amumi pās kwakwhavewat yuaatota. Pas itam tūwaqatsit ep hihta tuyoy'ewakw panyuñwa. Nihqe pewhaqami pahsavo itam sohsok hihta añqw maspiwhqat panyuñwa. ¹⁴ Nu umuy hamantoyaniqey qa pan tunatyawkañw íit penta. Pi uma pas aw iunañwam itimniqw, öviy nu umuy u'nana. ¹⁵ Pay as pi qaan'ewakw hintaqam tahtaqt Christ ep umuy tutuqaynayaq, pay uma sūkw nay'yuñwa. Pi nu lomatuawit ahpiy Christ Jesus añ umuy aniwna. ¹⁶ Paniqw öviy nu umumi okiwhiñqawlawni: Uma inumi nanawinyani. ¹⁷ Pi nu yaniqw Timotheus, pas aw iunañway itiy, Tutuyqawhqaqat añ suan hinmaqat umumiq tavi. Ason pam nuy Christ ep hin hinmaqat umuy añ ahoy u'nani, piw nu hāhaqe' Jesus aw tōnawtaqamuy hihta tutuqaynaqata. ¹⁸ Noqw yaw uma haqawat a'nö unañwtoti, suhpan ka nu pay qa pítuniqat paniq'ö. ¹⁹ Noqw pi nu qa sōwunit umumiq pítuni kurs Tutuyqawhqa pan tunatyawtaq'ö. Nen nu imuy a'nö unañway'yuñqamuy lavayiyamuy qa

aw unañwtapni, panis pumuy öqalayamuy-saa. ²⁰ Pi God moñwtunatyat qa lavayit añ pasiwta. Pi pam öqalat-sa añ pasiwta. ²¹ Noq̄w ya hintani? Nu umumiqnen sen wuvahpi'kañwni? sen nami'nañwat himuy'kañw, pu pās unañway'kañwni? Ya uma hihtawat nānawakna?

5

Immorality in the Church

¹ Pay pas antsa lavaytaq̄w yaw umuñaq̄w haq̄awa qahopq̄atu. Yaw uma haq̄awa nay nōmayat amum q̄atu. Noq̄w hīkispī ima añ q̄atuptsiwni'yuñq̄am qa pan hinwisa. ² Noq̄w tuwat soq̄ uma himuiwyuñwa, as uma put ep q̄a-hahlayhtotinikahkañwo; nihq̄e it hakiy panhaq̄am hinhtiqāt umuñaq̄w ayo hōroknayani. ³ Noq̄w nāmahin pi as nu qa pep umumum yankañw, nu yūmosa umuy u'ni'ta. Nihq̄e nu hakiy yanhaq̄am hinhtiqāt añwu pay eñem yuku, pas antsa umumum yantaq̄ey pan'i. ⁴ Noq̄w öviy uma ihikwsiy amum Itah-tutuyq̄awhqāy Jesus Christ natñwaniyat añ sūvo tsovalte', Itah-tutuyq̄awhqāy Jesus Christ öq̄alayāt yankahkañw, ⁵ Hakiy put panhaq̄am hintsakq̄at Satan aw noayani, tokoat sūlawhtiniqāt öviy'o; noq̄w hikwsiat Tutuyq̄awhqāt Jesus talōnniyat ep ayo yāmakiwtani. ⁶ Uma put ep himuiwyuñq̄e qa sūanhtoti. Ya hihsayhoya pēkeni sohsok paq̄writ pēkenañwuq̄at uma put qa navoti'yuñwa? ⁷ Oviy uma hisatvekenit ayo q̄enitote', puhuvaq̄writ panyuñwni, pi uma pas antsa q̄apekén'oyiwyuñwa. Pi ura Christ Amutsva Yūmosanihq̄at ep mañat an itamuñem taviwa. ⁸ Noq̄w öviy itam soñawnen hisatvekenit qa yankahkañw nōviwhq̄at hintsatskani. Pam pēkeni qaunañwtalq̄atsit, pu nukpanq̄atsit tu-awi'ta. Nikañw uma pōlavikit q̄apekén'oyiwhput, unañwat antsanihq̄at, piw qaatsanihq̄at tuawi'taq̄at yankahkañw put hintsatskani. ⁹ Ura nu umumi pēnaq̄e, uma q̄ahopíyesq̄amuy qa amu'puñalyaniqāt nu umumi pañq̄awu. ¹⁰ Nikañw nu pay q̄atuptsiwni'yuñq̄amuy q̄ahopíyesq̄amuy qa pumuy pañq̄awu, pu kan'ewtunatyay'yuñq̄amuy, pu hihta tukwhantotaq̄amuy, piw nāp yukit aw nāwakintotaq̄amuy. Pantaniq̄w soon uma nawus it q̄atsit añq̄w qa ahpiyyani. ¹¹ Noq̄w nu hapi pu' piw yanwat umumi penta: Sen haq̄awa tuptsiwni'taq̄ey pañq̄awhqā q̄ahopíhinsakni, sen kan'ewtunatyay'tani, sen nāp yukit aw nāwakintani, sen nuhtumiq̄ hiñq̄awni, sen honaq̄kuyit hīhikwni, sen hihta tukwhantaniq̄w, uma put hakiy pantaq̄at qa a'puñalyani. Uma hakiy pantaq̄at qa amum nōñösamantani. ¹² Pi nu Jesus qa aw tōnawtaq̄amuy amuñem pas piw hin yuykuniq̄ey qa pan ayaiwta. Puyaw qa uma umumi tōnawtaq̄amuy amuñem hin yuykuya? ¹³ Ason pi imuy qa aw tōnawtaq̄amuy God hapi hin yukunani. Paniq̄w öviy uma put hakiy nukpanat umuhpiy ayo hōroknayani.

6

Lawsuits against Brothers

¹ Is uti, kurs umuñaq̄w haq̄awa suk̄w amum hihta ep hinhte', momñwituy qaanhinwisq̄amuy amutpip put hin hepnigey suhtaq̄'ewni? as pam God sinomuyatuy amutpip put mohti hepnikañwo? ² God sinomat tūwaq̄atsit ep sinmuy amuñem hinwat yukuni'wisni. Ya uma put qa navoti'yuñwa? Noq̄w kurs pantaniq̄w, ya uma hinoq̄w añ hihta susq̄ahinyuñq̄at qa nāp hin yuykuya? ³ Itam hoñvia'yatuy hinwat yukunayani. Ya uma put qa navoti'yuñwa? Noq̄w tis pi öviy itam yep q̄atsit ep hihta hinyuñq̄at aw suan wūwayani. ⁴ Noq̄w ason uma hihta pay yep q̄atsit ep hinyuñq̄at ep

hin yukunayanik, ya uma God aw tōnawtaqamuy amuñaqw haqawatuy sus-pevewinhinyuñqamuy put aw o'yani? ⁵ Nu umuy hamantoyanige òviy yan lavayhti. Puyaw pas qa haqawa umuñaqw pavan wuwni'ta? Puyaw pas qa haqawa nātupkomuy amutsve hihta aw hin wūwaniqey tuwi'ta? ⁶ Noqw òviy soq tuwat nātupkom haqam hin yukiltiñwuqat aw nāwikvañwu, hikis piw qatuptsiwni'yuñqamuy amumii. ⁷ Pay òviy pas suyan uma it ep qaanhinwisa, ispi uma haqam hin yukiltiñwuqat aw nātsamvantagee. Ya hinoqw tis nāpi uma hihta ep qaantsaniwye', put ep nakwhani'yuñwani? Ason hak umuy hihta nawhkinigw uma put ep qa unañwtuyvayamantani. ⁸ Noqw uma soq qa suan hinwisa. Hikis pi uma pas umuhsinomuy hihta nawhkilalwa. ⁹ Añ qa suan hinwisqam soon God moñwtunatyayat ep amuñem qe'nini. Ya uma it qa navoti'yuñwa? Uma qa nāunay'yuñwani. Soon tokot sokoptotaqam God moñwtunatyayat aw yuñni, pu nāp yukit aw nāwakinwisqamu, pu qa nāp himuy amum hintsatskaqamu, pu wutihinyuñqamu, pu tahtaqt tahtaqtuy amuhpa' nāhahlaynayaqamu, ¹⁰ Pu uuyiñwtu, pu hihta kan'ewtunatyay'yuñqamuyu, pu honaqkuyit hīhikwyaqamu, pu nuhtumiq hiñqaqwaqamu, pu hihta tusoqtuk-whantotaqamu. Pan hinwisqam soon God moñwtunatyayat ep amuñem qe'nini. ¹¹ Noqw ura as uma haqawat panhaqam hinwisa. Noqw pay God Itana Hikwsiy ahpiy umuy pāhoma, umuy nēnem sinota, umuy súanyuñqat yuku, Itahtutuyqawhqay Jesus natñwaniyat añ'a.

Use Your Bodies for God's Glory

¹² Haqawa ka pañqawni: Pas as sohsoy himu inuñem súanta. Antsaa; nīkañw pay qa sohsoy lomahinta. Pas as sohsoy himu inuñem súanta; nīkañw pay nu qa hihtawat akw áñwutiwniqey nakwhani. ¹³ Nōsiwhqa hakiy ponoyat eñem yukiwtañwu; pu hakiy ponoat nōsiwhqat eñem yukiwta; nīkañw pay God pumuy lōpwatuy súlawhtani. Noqw hakiy tokoat hapi nuvöt qa eñem yukiwta; pam Tutuyqawhqat eñem yukiwta; noqw Tutuyqawhqat tokoy eñem qatu. ¹⁴ Noqw God hapi Tutuyqawhqat ahoy tātayna; nihqe piw nāt itamuy ahoy tātaynani, nāp öqalay akw'a. ¹⁵ Puyaw umuhtoko Christ tokoyat aw wiwyuñqat uma put qa navoti'yuñwa? Noqw ya sen nu Christ tokoyat aw wiwyuñqat ayo oyat, tokoy huhyaqat aw put awiwhtoyanani? Sóoni. ¹⁶ Soh! Puyaw i' tokoy huhyaqat amum hintsakqa put amum sūka tókoniñwuqat uma put qa navoti'yuñwa? Pi puma lōyöm sūkamantaniqat ura God pañqawu. ¹⁷ Noqw pi Tutuyqawhqat aw hūrs'iwtaqa put amum sūka hikwsiniñwu. ¹⁸ Huvam nuvöqatsit añqw watqaa. Sohsoy qaanhtipu sinot ahpiy hintsatskiwhqa qa tokoyat ep hintsatskiwa. Noqw pay nuvöhinmaqa hapi nāp tokoy ep qaantsakñwu. ¹⁹ Soh! Ya uma it qa navoti'yuñwa? Qahováriwtaqa Hikwsi God ahpiy umumi noiwhqa umuhpe pakiwtaqw, umuhtoko put kīata? Noqw òviy uma qa nāp nāhimuy'yuñwa. ²⁰ Pi uma pas pavan hihta hihkay'taqat akw tuiwya. Oviy uma umhtokoy, pu umuhhikwsiy God himuyat añ put tayawni'yuñwani.

7

Questions about Marriage

¹ Taay, noqw ura uma hīhihta ep inumiq pēnayaqw pam pu'ni. Pay tāqa qa nōmataniqw, pam put eñem lolma. ² Nīkañw pay nāphisat sen sinom nuvöhinwisq, òviy pay uma añ nanāp tahtaqt nōmay'yuñwani, pu momoyam añ nanāp puwsuñwani'yuñwani. ³ Tāqa nōmay makiwayat aw put noi'tamantani; pu pay piw an wuhti puwsuñway tavi'tamantani. ⁴ Hakiy nōmaat tokoy

aw qa nāp mónwiniñwu, put puwsuñwaat put aw mónwiniñwu. Pu pay piw an hakiy puwsuñwaat tokoy aw qa nāp mónwiniñwu, pi nōmaat put aw mónwiniñwu. ⁵ Hakim nāmi qa nākawintimantani, ason pay hakim pas nāmi pan yuke', pu' hihsavo panhtimantani, hakim napwalni'kañw, nāwakinpit aw yuki'taniqey ōviy'o; nit pu ason hakim piw nāmimantani, taq ka Satan hakimuy qa namituyqawi'taqat ep pumuy amumi unahepmantani. ⁶ Nikañw hapi pay nu yan pēnaqe it umuy nakwhana, qa ayata. ⁷ Nuyniqw pi as sohsoyam inunyuñwniqw pam amuñen lomahintani. Noqw pay pi sohsoyam God añqw nanāp hin makiway'yuñwa, suhka yanwatniqw, pu mi'wa piw tuwat panwata. ⁸ Noqw ōviy nu añ imuy qa nōmay'yuñqamuy, pu qa puwsuñway'yuñqamuy-nikañw pu koñnanalvutuy amumi pañqawni: Pay uma pas inún hinyuñwniqw as pam umuñem lolma. ⁹ Nikañw kurs pay uma qa namituyqawyuñwniqw, pay hak hakiy ámumtini. Pi hakiy ámumtiniqw pam pantaqa nuvömokiwuy añ kānavoti'taniqat epnihqe pavan lolma. ¹⁰ Pu añ hakim ámum'iwyuñqamuy nu amumi tutapta, nikañw pay qa nūu, i' Tutuyqawhqa: Wuhti puwsuñway qa mātapmantani. ¹¹ Nikañw kurs pam put mātave', pay pam nalqatmantani; sen pay ahoy puwsuñway amum namivōhiknik panhtimantani. Pu i' tāqa nōmay qa mātapmantani. ¹² Pu ahpiy mímuwatuy nu' amumi pañqawni, qa Tutuyqawhqa: Kurs hakiy tuptsiwni'taqat nōmaat qa tuptsiwni'te' nāt put amum qátuniqey nāwaknaqw pay pam put qa mātapmantani. ¹³ Pu kurs wuhtit puwsuñwaat qatuptsiwni'te' nāt put amum qátuniqey nāwaknaqw pay pam put qa mātapmantani. ¹⁴ Pi i' qatuptsiwni'taqa tāqa nōmay atsviy God awwat sutsvo taviwta. Pu i' qatuptsiwni'taqa wuhti puwsuñway atsviy God awwat taviwta. Pi as qa pantaniqw umuhtim hovariwyuñwni; noqw pay hapi puma God awwat oyiwyuñwa. ¹⁵ Nikañw kurs i' qatuptsiwni'taqa ahpiyninik, pay pi ahpiymantani. Pay i' tuptsiwni'taqa tāqa, sen wuhti, pantaqat ep qa sómiwtañwu. Pi God itamuy uyiwwatqat qatsit aw wánwayi. ¹⁶ Ispi yantaq'ö, wuhti, ya sen um uhpuwsuñway Christ aw tuyqawvaniqey hin navoti'ta? Pu um'i, tāqa, ya sen um uhnōmay Christ aw tuyqawvaniqey hin navoti'ta?

Live as God Called You

¹⁷ Noqw pay pi God añ sohsokmuy nanāp hin qatsihuytaqw, pu hakiy hin hintaqat Tutuyqawhqa put wánwayhq, hak pan hinmamantani. Yan hapi nu sohsovik Jesus aw tōnawtaqamuy amunawit yuki'ma. ¹⁸ Sen haqawa poñotkit akw tuvoylaiwkañw wánwayniwe', pay pam put tuvoylat qa ayo yúkuni. Sen haqawa qa poñotkiwkañw wánwayniwe' pay pam qa poñotkiwni. ¹⁹ I' poñotki pay qa hímuu, pu i' qa poñotki pay piw qa hímuu; pi God tutavoyat añ hinmaqw pam'i. ²⁰ Uma añ nanāp hin hinkahkañw wánwayniwe' pay panyuñwni. ²¹ Um sen núantuwikinikañw wánwayniwa; pay um put ep qa hin unañway'tani. Nikañw kurs pay um hin mātaviwninik, um akw moñwvastini. ²² Pi núantuwikinikañw Tutuyqawhqa atahpiy wánwayniwhqa Tutuyqawhqa atahpiy mātaviwa. Pu piw pay an i' qa núantuwikinikañw wánwayniwhqa Christ núantuwikiatniñwu. ²³ Uma hapi hihta hihkay'taqat akw tuiwya. Oviy uma qa sinmuy amumi nātuwiktotani. ²⁴ Itupkomu, pay uma añ nanāp hin hinkahkañw wánwayniwyaqey pan God amum yesni.

Questions about the Unmarried and the Widows

25 Pu nu imuy añ nāt pas mámanhtuy pay qa hinwat Tutuyqawhقات añqw tutavot pasiwta. Nikañw pay nu hin wūwaqey pañqawni. Pi nu Tutuyqawhقات añqw ōkwatuwiwa, pas qa atsat hinmagee. 26 Itam pay hih-savo pas sóontsaniwyuñwni. Noqw ōviy nuyniqw hak hin makiway'te' pan qátumantaniqw pam eñem lomahinta. 27 Um hak nōmay'taqa, pay um añqw mātaviwniqey qa tunatyawtani. Noqw um nāsta nōmay'taqa, pay um qa nōmawuwantani. 28 Nikañw kurs um piw nōmate', um pay qa hin qaantini. Pu kurs i' nāt pas māna puwsuñwte', pay pam piw qa hin qaantini. Nikañw panhtotiqam hapi yep qatsit ep kānanvotyani. Noqw nu as put añqw umuy ayo óyaniqey nāwakna. 29 Nikañw it nu pañqawni. itupkomu: Tuwani tsāva. Noqw ōviy yahpiy hapi yantani: Añ nōmay'yuñqam pay qa nōmay'yuñqey panyuñwni; 30 Pu añ tsaykitaqam pay qa tsaykitaqey panyuñwni; pu añ hahlayyaqam suhpan pay qa hahlayyaqey panyuñwni; pu hihta tuhtuy'yaqam pay hihta qa himuy'yuñqey panyuñwni; 31 Pu yep qatsit akw moñwvasyaqam qa nukushintsahsanyani; pi yep qatsit tunatyat tūwayato. 32 Noqw nu as umuy qa nānaphin wuwanvisoq'iwyuñwniqat umuñem nāwakna. I' hak qa nōmay'taqa Tutuyqawhقات hihmuyat tunatyawtañwu, hin pam Tutuyqawhقات unañwveni qey ōviy'o. 33 Noqw pu i' nōmay'taqa yep qatsit ep hihhihta hinyuñqat tunatyawtañwu, hin pam nōmay unañwveni qey ōviy'o; nihqe lōqmuy wuwni'ta. 34 Noqw māna nāt qa puwsuñway'taqa Tutuyqawhقات hihmuyat tunatyawtañwu, pam hin tokoy, pu hikwsiy ep qahováriwtani qey ōviy'o. Noqw pu i' puwsuñway'taqa yep qatsit ep hihhihta hinyuñqat tunatyawtañwu, pam hin puwsuñway unañwveni qey ōviy'o. 35 Noqw uma it akw moñwvasyaniqat ōviy nu yan lavayhti. Nu umuy qa aw u'ta. Noqw yan uma lomahinwise', qa hihta sos'onkahkañw Tutuyqawhقات aw unañwtavi'yuñwni. 36 Nikañw kurs hak tiyo manhtuway ka qa súantsahsanhqey wūwante', kurs pay pam tukwsiwtaqw, soon as qa panhtiniqw, pay pi pam hin tunatyawte' panhtini; pay pam qa hin qaantini, pay pi puma nāmatini. 37 Nikañw pay hak unañwpeq tunatyay qa wílōkni'taqa, qa hihta akw sóon'iwkañw tunatyay aw tuyqawi'taqa manhtuway nāt pas mānat tavi'tani qey unañwpeq yuki'taqa hapi súanhtini. 38 Noqw ōviy i' hak put ámumtiqa hapi súanhtini, nikañw i' hak put qa ámumtiqa put epnihqe pas pavan súanhtini. 39 Wuhti hin yukiwtaqat tutavot ahpiy puwsuñway aw sómiwtañwu hihsavohaqami qátuniqat pahsavoo. Nikañw ason kurs put puwsuñwaat mokq pam mātaviwñwu. Pay pi hakiy ámumtinik ámumtimantani; nikañw hapi pas Tutuyqawhقات sinoyat-sa ámumtimantani. 40 Nikañw pam hintaqey pan hinmaniqw pam pantaqa nuyniqw put eñem lomahintani. Noqw nu wūwantaqw God Hikwsiat iunañwpeq qátuhqa piw pan unañwti.

8

The Question about Food Offered to Idols

1 Nu pu' nōsiwhqat nāp yukit aw noiwhqat yuaatani. Pay pas antsa itam sohsoyam navotit pasiwyuñwa. Navoti hakiy kwivi'nañwtoynañwu; noqw nami'nañwa hapi hakiy ōqalañwu. 2 Noqw kurs pay hak hihta navoti'taqey wūwante', pam piw it aw wūwantani: Pam as pas pasiwtaqat put navoti'tani; nikañw pam qa nāt pan put navoti'ta. 3 Hak haqam God aw unañway'taqw God put tuwi'tañwu. 4 Taay, hak hihta nāp yukit aw noiwhqat tūmoytaqat nu lavayhtini. Pay pi itam navoti'yuñqw pay tūwaqatsit ep nāp yukit pi qa hímuu; pu pay pas qa haqam hak himu piw suhkaa, pay pas God-saa.

5 Pay pi as sinmuyniqw amuhpa' nāwakintiwayaqam kasta, ōveqatsit ep'e, pu tūwaqatsit ep'e. Pi pas antsa amuhpa' nāwakintiwayaqam suhpanta, pu momñwit suhpanta. 6 Noqw itamuyniqw pay sūkw aw nāwakintiwhqa, God Itanaa, put hapi ahpiy sohsoy himu pasiwyuñwa, pu itam put eñem yukiwyuñwa; pu sūka Moñwi, Jesus Christ, put hapi ahpiy sohsoy himu yukiltoti, pu itam put ahpiyya. 7 Nikañw pay qa sohsoyam it navoti'yuñwa. Oviypi haqawat nāp yukit pew pahsavo kaptsi'yuñwa. Noqw nāmahin pi as pūmuyniqw nōsiwhqa pas antsa nāp yukit aw noiwhq puma put nōnova; noqw puma tuptsiwniy añ qaōqáwi'yuñqw, uñwáam hovarsni. 8 Pi itam soon nōsiwhqat ahpiy God aw lomahinyuñqey nāmahtakni'yuñwni. Oviypi itam nōnōse' put ahpiy qa ñas'ewhtotiñwu; pu pay piw an itam qa nōnōse' qa hin'ewaytotiñwu. 9 Nikañw pay uma tunatyaltotini, taq nāphisat ka uma yan qenive hoñkahkañw soñawnen tuptsiwniy añ qaō'qaltuy amutpik hihta ep tōnōkyaniqat taviyani. 10 Kurs um hihta navoti'taqa nāp yukit eñem kīyat ep tunōsvoñat aw qatuqw, hak tuptsiwniy qa añ öqala uñ pep tuwani. Ya pam unañwpeq qatusite', qa tuwat nōsiwhqat nāp yukit aw noiwhqat nōsni? 11 Nen pam hak uhtupko qaōqálanihqe uhnavotiy atsviy hovalniwni, Christ put eñem enañ mokq'ö. 12 Noqw pan hapi uma umuhtupkomuy ep qaanhtote' unañwayamuy qaō'qaltuy tūhotote', Christ ep qaanhtotini. 13 Yanta hapi, noqw öviy kurs sikwi itupkoy múnuknaniqw, pay pas tūwaqatsit nāt wunuqw nu soon sikwit nōsni, taq nāphisat ka nu itupkoy múnuknaniqee.

9

Rights and Duties of an Apostle

1 Ya pay nu' qa ayaiwtaqa? Ya nu qa qenive wunu? Ya nu' Jesus Christ Itahtutuyqawhqay qa aw yori? Puyaw qa uma Tutuyqawhqat ep itumaltipumu? 2 Kurs nu pay haqawatuyyniqw qa ayaiwtaqanik pay úmuyniqw pi nu suyan panta. Pi Tutuyqawhqat ahpiy uma hapi nuy pas antsa ayaiwtaqat mahtakni'yuñwa. 3 Hakimuy inumi tuwantotaqw nu amumi yan lavayhtiñwu. 4 Ya itam nōsniqey pu hikwniqey qa makiway'ta? 5 Ya itam haqawat tuptsiwni'taqat nōmay'te', put wiknumniqey qa makiway'ta añ pētuy ayaiwyuñqamuy amun'i, pu Tutuyqawhqat tupkomuyatuy-nikañw pu Cephas pumuy amun'i? 6 Hal pay sen nu'-niqw pu Barnabas, ya ítam-sa pay qa tumalay'tanik pam itamumi uhtsiwta? 7 Ya hak hisat haqami tuwvöhtaqa nāp hihta himuy aw tūkway'ta? Ya hak övat uyht, aniwnit qa añqw tūmoyta? Ya hak pokmuy tumalay'kañw pñhuyamuy qa añqw hñhikö? 8 Ya nu pay sinot an lavayhti? Hal ya Moses tutavoyat añ piw qa pan lalvaya? 9 Oviypi Moses tutavoyat añ yan pey'ta: Um wākasit söhövosit muritaqat motsóvuyat qa sommantani. Ya God pas pay wākasit-sa tunatyawkañw öviy pañqawu? 10 Hal sen pi pam itamuy tunatyawkañw pañqawu? Pay kurs pi hin qa itamuñem i' yan pēniwa. Noqw öviy uylawhqa okiw hihta túwaniqey tunatyawkañw uylawñwu; piw muritaqa okiw aniwnit añqw hihta himuy'vaniqey tunatyawkañw muritañwu. 11 Itam soñawnen hihta it Hikwsit ahpiynihqat umuy huyta. Noqw kurs itam yep qatsit ep umuhhimuy ömahte', ya itam pas qaanhtini? 12 Noqw kurs uma haqawatuy umuhhimuy añqw maqaye', tis pi öviy uma soon itamuñem qa piw panhtotini. Pay as pi panta; noqw pay itam it yantaqat qa akw moñwvasi. Itam hñhihta añ nakwhani'ta, taq nāp hisat ka itam lomatuawit Christ yuaataqat aw sóontsanni. 13 Imuy Jew-sinmuy amuñaqw hihta pas kaptsiwyuñqat tumalay'yuñqam God kīyat ep hihta oyiwqhāt akw yēse. Ya uma put qa navoti'yuñwa? Pu ima hom'oyvihkat

ep hintsatskaqam hihta God aw noiwhqat akw yēse. ¹⁴ Noqw Tutuyqawhqa hapi pay piw pan yuku: Ima lomatuawit yuaatotaqam lomatuawit ahpiy hihta akw yesniqata. ¹⁵ Nikañw pay nu'wa it yantaqat qa akw moñwvasi; pu piw nu qa pan umumi tuñlay'kañw paniqw it yan pēna. Pi nu qa hihta aw tūkway'kañw lomatuawit yuaataqey ep himuiwta. Noqw kurs hak put pisviwnaniqw pay pi nu tatam mokni. ¹⁶ Pay as pi nu lomatuawit yuaatakañw pay kurs nu hihta ep nātsotskanani. Pay nu pas put aw tusoq'ayatiwa. Pay panta. Pas nu lomatuawit qa yuaataqw pam inuñem pas is óhini. ¹⁷ Pi nu suhtaq'ewnikañw it hintsake' hihta ahsatani. Pu kurs as pay nu qa suhtaq'ewnikañw put hintsakq, pas pi suyan i' tumala inumi noiwtaq'ö. ¹⁸ Noqw peppu' nu hihta ahsatani? Pay hapi nu Christ añqw lomatuawit añqw yuaate', qa hakiy aw hihta tūkway'kañw pantsakni; nen nu lomatuawit yuaataqey ahpiy imakiway soon akw moñwvasni. ¹⁹ Pay nāmahin pi as nu qa hakiy aw tūwikinikañw pay nu sohsokmuy amumi nānuantuwiki'ta, pas pay nu as okiw wūhaqnihqamuy Jesus aw tuyqawvaniqe öviy'ö. ²⁰ Nihqe nu Jew-sinmuy amumiwat Jew-sinoniwhti, pas pay nu Jew-sinmuy tuyqawvaniqe öviy'ö. Pu tutavot añ hinwisqamuy nu amumiwat tutavot añ hinmaqey panhti, pas pay nu tutavot añ hinwisqamuy tuyqawvaniqe öviy'ö. ²¹ Pu imuy tutavot qa añ hinwisqamuy nu amumiwat pay tutavot qa añ hinmaqey panhti, pas pay nu as okiw tutavot qa añ hinwisqamuy tuyqawvaniqe öviy'ö. Pay as pi nu God tutavoyat qa hin qa aw tunatyawkañw, nu Christ tutavoyat añ hinma. ²² Pu nu añ qaö'qaltuy amumiwat pay qaöqáwi'taqey panhti, pas pay nu as okiw qaö'qaltuy tuyqawvaniqe öviy'ö. Nu sohsokmuy amumi sohsoy hímuniwhti, pas pay nu as okiw nāp hintaqat akw haqawatuy tuyqawvaniqee. ²³ Nu lomatuawit tunatyayat öviy yanhaqam hinma, pas pay nu as okiw put hahlayhpiyat añ umumum hinmaniqee. ²⁴ Ya sohsoyam nanamunwaqam yuhtukq pay sūka hihta ahsataniqat uma put qa navoti'yuñwa? Pay uma yuhtuke' uma hihta ahsatotaniqey öviyyañwu. ²⁵ Noqw sohsoyam nanamunlalwaqam pās nāmitunatyawwisñwu, hóhoñvitniqe öviy'ö. Noqw puma pay wihkat sūlawhtiñwuqat öviy panhtotiñwu. Noqw itam pi hihta pas qa sūlawhtiñwuqat makiwyani. ²⁶ Noqw nu pas suyan hihta ahsataniqey öviy pan warikiwta. Nu qa tusoqnayawhqe, paniqw öviy hapi nu qa nanāp haqe' savinuma. ²⁷ Nu qa pan hintsakt itokoy wuvahtinumqe aw tuyqawi'ta, taq nāphisat as ka nu nuhtumi lomatuawit yuaatat, nu hihta ep öwihiniwhti, God nuy ayo tūvani.

10

Warning against Idols

¹ Pu piwu, itupkomu, pay uma it navoti'yuñwniqat nu nāwakna: Ura itanam sohsoyam ömawuy atpikaqeya; pu sohsoyam wuhkovatuphat añqe' nōña. ² Pu puma sohsoyam ömawuy akw Moses aw tuvoylatoti, pu wuhkovatuphat akw'a. ³ Nihqe puma sohsoyam nōsiwhqat God añqwnihqat añqw nōnōsa. ⁴ Pu sohsoyam kūyit God añqwnihqat añqw hikwya. Pi puma owat hihta tuawi'taqat añqw hikwya. Pam owa Christ tuawi'ta. Noqw pam suyan pumuy amumum hinma. ⁵ Noqw pi ura God pumuy amuñaqw kaysiwhqamuy amuhpe qa salayhti; öviypi ura puma qayēsiwhpuvehaqam wuhko soa. ⁶ Noqw i' yantaqa hapi itamuy u'nantoyna, itam añ hihta qalomáhinyuñqat qa aw kwañwátayyuñwniqat öviy'ö, panhtotiqaqamuy qa amun hinhtotini. ⁷ Piw ura pumuy amuñaqw haqawat nāp yukit aw nāwakintotaqw, uma qa pumuy amún hintsatskani. Taq ura yan pey'ta: Sinom añ yesvat nōnova, pu piw hihikwya,

pu pahasat hoñvaqe tivantiva. ⁸ Pu itam qa amún nuvöqatsit tumalay'yuñwni. Ura pumuy amuñaqw haqawat pantsatskaqe sükw tawat ep sunat añqw payhkomuy sihkay'tasikip sōmorit pahsa'nihqam súlawhti. ⁹ Pu itam qa Christ puhtsemokintotani, ura pumuy amuñaqw haqawat panhtotiqamuy qa amunhtotini. Taq puma panhtotiqe tsütsu'tuy amuhpiy soa. ¹⁰ Pu uma piw pay qa yan umuh'unañway hiñqawani, ura pumuy amuñaqw haqawat panhtotiqamuy qa amunhtotini; taq puma panhtotiqw, God hoñviayay ayataqw, pam pumuy qöya. ¹¹ Noqw as sinom pumuy amuhpiy hihta tuwi'vayaniqat öviy puma it sohsok hihta añ kükuyva. Noqw itamuy so'ñwamiq ökiwisqamuy u'nantoyanigē öviy pāvam pēniwa. ¹² Paniqw öviy pay hürs wúnuhqey namiwuwantaqa tunatyaltimantani; taq nāp hisat ūnate', pam múnukni. ¹³ Pay qa hak hihta alōñōt akw unaheviwhqey wūwantani, ispi wūhaknihqam pay pan hapi unaheviwyaq'ö. Pi God soon lavayiy qa an hinmani; nihqe pam hakiy öqaltaqw, soon unaheppi hakiy epnihqe öqalay'tani. Pi God hin ayo yámakniqat hakiy āawnaqw, hak unaheppit añ kuyvani. ¹⁴ Noqw öviy'o aw iunañwamu, uma nāp yukit aw nāwakintiwhqat pas qe'yani. ¹⁵ Nu hapi pās wuwni'yuñqamuy amumi yuaata. Uma nuy hiñqawhqat aw wūwayani. ¹⁶ It kuyapkuyit añqw hahlayhpit kūyiwtaqat itam hahlayhtote', itam soñawnen Christ unwáyat añqw sūp hikwyañwu. Pu itam pölavikit yónoyhtote', itam Christ tokoyat añqw sūp nōnōsañwu. ¹⁷ Pay as pi itam kaysiwhqamyakahkañw sükw pölavikit anyuñwa, piw sükw tokot anyuñwa. Pi itam sohsoyam put sükw pölavikit añqw nōnova. ¹⁸ Kurs uma yep qatsit ep Israel-sinmuy amumi wūwayani. Ya ima hom'oyit añqw nōnovaqam God hom'oyvihkayat qa amum God aw nāwakintiwiisa? ¹⁹ Ya nu hihta pañqawu: Sen pi nāp yuki pas antsa hímunihqat, sen nāp yukit aw himu noiwhqa pas antsa hímunihqat nu pañqawu? Qae. ²⁰ Nu hapi pañqawu: Ima qa-Jew-sinom hihta hom'o'ye', puma nukpanhihikwsimuy amumi put hom'o'yañwu, qa God aw'i. Noqw uma nukpanhihikwsimuy amumum hintsatskaniqat nu qa nāwakna. ²¹ Soon uma Tutuyqawhqat kuyapkuyiyat nukpanhihikwsimuy kuyapkuyiyamuy enañ hihikwyani. Soon uma Tutuyqawhqat tunösvoñayat nukpanhihikwsimuy tunösvoñayamuy enañ nōnovani. ²² Ya sen itam Tutuyqawhqat puvuhtsemoqnayani? Ya sen itam put epnihqe ö'qaltu? ²³ Pay as nu hihta hinhtiniqw pam sohsoy ka inumi súaanta, nikañw pay qa sohsoy nukñwa. Pay as nu hihta hinhtiniqw pam sohsoy ka inumi súaanta, nikañw pay qa sohsoy hakiy öqalañwu. ²⁴ Qa hak hapi nēnem-sa hihta öviy tunatyawtat, ayo suk w eñem hihta lolmat tunatyawtani. ²⁵ Uma huhyankiva hihta huhyaniwhqat nōnovani, nen umuh'unañwpeq umuhsunvotiy tunatyawkahkañw qa pas hihta tūviñlalwani. ²⁶ Pi tūwaqatsi Tutuyqawhqat himuata, pu añ himu hinyuñqa. ²⁷ Kurs qatuptsiwni'yuñqamuy amuñaqw haqawa umuy tūtsamhq, uma ámumyaniqey unañwtote', himu umutpip poñahtiwhqat uma nōnovamantani, qa tūviñlalwakahkañw umuh'unañwpeq umuhsunvotiy tunatyawkahkañwo. ²⁸ Nikañw ason kurs haqawa put nāp yukit aw noiwhqat umumi kitaqw, pay uma qa añqw nōnōsamantani, umuy āawanaqat kaptsi'totaniqē öviy'o, put unañwpeq sunvotiyat tunatyawkahkañwo. Pi tūwaqatsi Tutuyqawhqat himuata, pu añ himu hinyuñqa. ²⁹ Nu uh'unañwpeq uhsunvotiy qa kitat, ayam sukwat unañwpeq sunvotiyat nu kita. Noqw hak ka inumi pañqawni: Pi nu qenive wunukañw hihta tūmoytaqw, ya hinoqw ayam suka pas nāp unañwpeq sunvotiy ahpiy nuy övelantani? ³⁰ Pi nu put ep God aw hahlayhtit, put añqw nōsñwu. Noqw ya hinhtiqw öviy nu put ep hahlayhtiqw ayam suhka pas nāt piw put ep inumiq qalomáhiñqawni? kítani. ³¹ Ka pi panta. Nikañw um

as God tayawniwniqat òviy sohsok hintsakmantani, sen um tùmoytani, sen um hikwni, sen pay nāp hihta hintsakni. ³² Uma qa hakiy unañwmoknayani, imuy Jew-sinmuyu, pu pay qa-Jew-sinmuyu, pu imuy God aw tōnawtaqamuyu. ³³ Nu tuwat sohsokmuy hihta añ ahsupoq unañwve mamavisqe qa nēnem hihta tunatyawtat, as kaysiwhqamuy hihta akw moñwvasye' ayo nõñakniqat òviy amuñem tunatyawta.

11

¹ Uma inumi nanawinyani; pi nu piw Christ aw nanawini.

Covering the Head in Worship

² Pas nu umumi hahlayhti itupkomu, ispi uma sohsok hihta añ nuy u'ni'yuñq'o. Pu nu umumi hin tutaptaqw uma añ ahsupoq pan hinwisa. ³ Noqw it hapi uma navoti'yuñwniqat nu nāwakna: Christ hapi sohsokmuy tahtaqtuy qõtöam'iwtaqat anta; pu tāqa nõmay qõtöat'iwtaqat anta; noqw pu God hapi Christ qõtöyat anta. ⁴ Haqam tāqa nākwapkañw God aw nāwaknaqa, sen God eñem yuaataqa hapi qõtöy qahihtalawñwu. ⁵ Pu haqam wuhti qa nākwapkañw God aw nāwaknaqa, sen God eñem yuaataqa hapi qõtöy qahihtalawñwu; soñawnen pi pam āriwtañwunihqee. ⁶ Pay pi wuhti qa nākwapte' piw āriwtani. Pu kurs wuhti āriwte', sen sipniwe', put hahmane', turs pam piw nākwaptani. ⁷ Noqw pay as soon tāqa nākwaptamantani, pi pam God an yukiwkañw pu put pihniatnihqee. Pu wuhti hapi tāqat pihniata. ⁸ Pi tāqa qa wuhtit añqw yukiwta; pi wuhti tāqat añqw yukilti. ⁹ Piw tāqa qa wuhtit eñem yukilti; pi wuhti tāqat eñem yukilti. ¹⁰ Yantaqw hapi òviy wuhti soon qa nākwaptamantani, hakiy put aw moñwtaviwhqat mātaktaniqee, hoñvia'yatuy tunatyawkañwo. ¹¹ Nikañw Tutuyqawhqa pan yukuqw, pay qa hak tāqa wuhtit qa ahpiy qátuni; piw qa hak wuhti tāqat qa ahpiy qátuni. ¹² Wuhti tāqat añqw aniwhtiqw, pay òviy piw pan tāqa wuhtit ahpiy aniwhti. Nikañw pay hapi sohsoyam God ahpiy aniwhtoti. ¹³ Kurs aw nāp wūwayaa. Ya wuhti qa nākwapkañw God aw nāwaknaniqw pay lomahinta? ¹⁴ Ya tāqa hin hintañwuniqw pam pantaqa umuy qa tutuqayna, haqam tāqa wupaañay'taqw pam put eñem haman'ewayniñwuniqata? ¹⁵ Nāwuspi wuhti wupaañay'taqw pam put pihniatniñwu. Pi put hōmiat put aqw nākwaptaniqat òviy pam put aw noiwta. ¹⁶ Noqw pay pi kurs hak it ep hiñqawlawniqey antaniqw pay hapi itam God aw tōnawtaqam qa pan tuwi'yuñwa.

The Lord's Supper

¹⁷ Nu pu' hapi lavayhtiniqe umuy qa tayawnani. Uma soq tsovalte' qa nukñwat òviyyat, soq nankiwakw òviyyañwu. ¹⁸ Meh, i' mohti'ma: Yaw uma sūvo tsovaltiqw haqawat nātsikiwtañwuqat nu navota. Nihqe pay nu pēp pas tuptsiwa, ¹⁹ Ispi pay kurs hin haqawat umuñaqw qa sutskeyaq'ö. Noqw put pantaqat ahpiy ima añ hakim pas qaatsat hinyuñqam umuhpe mātaktotini. ²⁰ Noqw òviy ason uma sūmi tsovalte', uma qa pas pas antsa Tutuyqawhqat tunösvoñayat nõnōsañwu. ²¹ Oviy pi umuy nõnovaqw, himuwa qa sōwu maqaptsi'tat, pay nāp nõvay tùmoytañwu. Noqw suhka tsōnmokiwtawq, haqawa honaqkuyit akw hōnaq'iwtañwu. ²² Soh! Ya uma ñasta ki'yuñwa? Pep hapi as uma nõnovakañw hīhikwyani. Hal ya uma God aw tōnawtaqamuy qahihtatote', ñasta nõvay'yuñqamuy hamantoynayani? Ya nu umumi hiñqawni? Ya nu it ep umuy tayawnani? Sóni. ²³ Pi Tutuyqawhqa hapi inumi it posnaqw, nu tuwat umumi put mātavi: Ura Tutuyqawhqa Jesus put tōkilat

ep momñwituy amumi mātaviwniqe pōlavikit kwusu; ²⁴ Nihqe put ep kwak-whatat, put yōhat, pañqawu: Huvam it ōmahtotat, nōnōsaa. I' hapi itoko umuñem yōñoyhtiwa. Uma nuy u'ni'yuñwniqe ōviy it yantsak-wisni. ²⁵ Pu pumuy nōnōsaqw, pam pay án piw kuyapkuyit kwusut pañqawu: I' kuyapkuyi hapi iuñway ahpiy puhuvasiwni. Yan hapi uma hinwisni. Uma añsakis put añqw hikwye', nuy u'nayamantani. ²⁶ Pi uma añsakis it pōlavikit añqw nōnōsakañw, pu it kuyapkuyit añqw hikwye', uma Tutuyqawhqat mokiwyuyat tuawi'yuñwmantani, hisat pítuniqat pahsavoo. ²⁷ Paniqw ōviy hak qa tunatyawkañw, it pōlavikit añqw nōsqa, pu Tutuyqawhqat kuyapkuyiyat añqw hikwqa Tutuyqawhqat tokoyat-nikañw pu uñwáyat ep qaantimantani. ²⁸ Oviy hak namivupre', pankañw put pōlavikit añqw nōsmantani, pu kuyapkuyit añqw hikwmantani. ²⁹ Taq qa tunatyawkañw nōsqa, pu hikwqa nawus tūviwmantani, Tutuyqawhqat tokoyat qa mātsi'tañwunihqee. ³⁰ Pi yantaqw ōviy kaysiwhqam umuñaqw qaōqáwi'yuñwa, pu ōpuiwyuñwa, pu kaysiwhqam pay soa. ³¹ Pi itam namivupriwise', pay soon hin yukuniwyani. ³² Taq Tutuyqawhqa itamumi pohte', itamuy ōkwhañwu; taq ka itam yep qatsit ep hinwisqamuy amumum tūviwyani. ³³ Yanta itupkomu, ōviy uma nōnovanik tsovalte', hāk nānuhtayyuñwmantani. ³⁴ Ason pi kurs haqawa tsōnmokiwte', pay kiy ep nōsmantani. Noqw uma qa tūviwyaniqey ōviy tsovaltimantani. Pu ason nu hisat pite', hin hintaniqat umumi tutaptani.

12

Spiritual Gifts

¹ Noqw uma kuwahtiput Hikwsit ahpiynihqat navoti'yuñwniqat nu nāwakna. ² Pay pi uma navoti'yuñwa, ura pay uma nāt qatuptsiwni'yuñqe añ hihtuy nāp yukit qayuaatotaqamuy amuhpa' hinnumya, haqe' umuh'unañway qatsqat pañ'a. ³ Noqw ōviy nu umuy māmatsnani, soon hapi hak God Hikwsiyat ahpiy yuaatakañw Jesus qalomáyukiwtaqat pañqawni. Pu soon hak Jesus Tutuyqawhqatnihqat pañqawni, hal pas Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy-nen-saa. ⁴ Qahováriwtaqa Hikwsi hīhihta kuwahtiput tūhuytañwu; nīkañw pam pas sūkaa. ⁵ Pu itam nanāp tumalat makiwyaqe, sūkw Tutuyqawhqat eñem tumalay'yuñwa. ⁶ Itam nanāp hin makiwyaqey pan hihta hintsatskañwu. Noqw pay God itamuhpa', itahhintsakpiy sohsok akw nāp tunatyay tumalay'ta. ⁷ Pi sohsoyam Hikwsit makiwyaqw, pam amuhpe namtaknañwu. Noqw put ahpiy itam sohsoyam moñwvastotini. ⁸ Pi Hikwsi wuwanlavayit sukwat aw nóañwu; pu pay pam Hikwsi piw súannavotit lavayit sukwat aw nóañwu. ⁹ Pu pay pam Hikwsi piw qapēvewnit sukwat aw nóañwu; pu pay pam Hikwsi piw sukwat aw tūqalapsintaniqey ōqalat nóañwu. ¹⁰ Noqw sūka kātutmalat hintsaki; piw sūka God eñem yuaata; piw sūka hīhihtuy hikwsimuy māmatsñwu; piw sūka ōñaqw lavayit yuaata; piw sūka ōñaqw lavayit namtöknañwu. ¹¹ Noqw hapi pay pam Hikwsi iit sohsok hintsaki; hakiy aw hihtawat nōanik panhtiñwu.

One Body with Many Parts

¹² Pay as pi hakiy tokoat sūkanikañw wūhaq a'wiway'taqw, pu put tokoyat añ sohsoy a'wisa wūhaqnikañw pay sūka tókoniñwu. Noqw Christ hapi pan hinta. ¹³ Pi itam sohsoyam sūkw Hikwsit ahpiy tuvoylatotiqe, soñawnen sūka tókoniwhtoti, sen itam Jew-sínomu, sen qa-Jew-sínomu, sen nūantutuwiktu, sen qa tūtuwiktu. Pi itam sohsoyam sūkw Hikwsit makiwya. ¹⁴ Pi hakiy tokoat qa sūkw awiwaniñwu. Pam hapi wūhaq'a. ¹⁵ Noqw ōviy kurs hakiy kuk'at sen

kítani: Nu qa māatnihqe ōviy pay nu tokot qa ańqwwi, kite', ya pam pay paniqw tokot qa ańqwwini? ¹⁶ Pu kurs hakiy naqvuat sen kítani: Nu qa pōsiatnihqe ōviy nu tokot qa ańqwwi, kite', ya pam pay paniqw tokot qa ańqwwini? ¹⁷ Kurs as hakiy tokoat sohsoy pōsiniqw hak hin navotmantani? Pu kurs pam sohsoy naqvusaniqw hak hin hihta hovaikmantani? ¹⁸ Noqw pay pi God hin aw wūwaqey pan hakiy tokoyat ań a'wiwayat yukuhtańwu. ¹⁹ Noqw kurs as puma pay sohsoy sūka awiwasaniqw ya hakiy tokoat háqamni? ²⁰ Níkańw pay hapi hak wūhaq a'wiway'kańw pay sūka tokoy'tańwu. ²¹ Noqw ōviy soon hakiy pōsiat māyat aw pańqawni: Nu un qa haqni'ta, kítani. Pu piw soon qōtōat kukyat aw pańqawni: Nu un qa haqni'ta, kítani. ²² Qae, pi hakiy tokoyat ań himu suhpan pay ōwihinyuńqa pas soon qe'yańwu. ²³ Pi hakiy tokoyat ań hahqe' itamuyniqw pay hin'ewakwyaqat itamuy pumuy pas kaptsi'yuńńwu; pu itamuhpa' qason'iwyaqat itam pās tunatyawkahkańw yuwsinaya. ²⁴ Itamhpa' sōniwyaqa pi pay qa hihta haqni'yuńwa. Pi God hakiy tokoyat namikwaptaqe ań haqe' hihta qa pasiwyuńqat aw pas pavan unańwtavi, ²⁵ Hakiy tokoyat ep qa haqam nehpewi hintaqat ōviy'o; noqw ań a'wiwa nāmi unańwtavi'yuńwni. ²⁶ Noqw kurs himuwa awiwa nātuhotaqw, sohsoyam a'wiwat put amum nātuhototańwu. Pu kurs sūka awiwa kaptsiwhq, sohsoyam a'wiwat put amum hahlayyańwu. ²⁷ Noqw uma hapi sumiyankańw Christ tokoyat anyuńwa; nihqe nanāp ań a'wiwatu. ²⁸ Noqw God hapi Jesus aw tōnawtaqamuy amuhpe haqawatuy hihta ań oyahta, imuy ayaiwyuńqamuy mohtii, amúńk pu' put eńem yuaatotaqamuyu, amúńk pu' tūtutuqaynayaqamuyu, atsve pu' kātatayhpit hintsatskaqamuyu, pep pu' tūqalapsintotaqamuyu, pu tūvaańwantotaqamuyu, pu ań mońw'iwyuńqamuyu, pu qa supwat himuhkwa yuaatotaqamuyu. ²⁹ Ya sohsoyam ayaiwyuńwa? Ya sohsoyam God eńem yuaatota? Ya sohsoyam tūtutuqaynaya? Ya sohsoyam kātatayhpit hintsatska? ³⁰ Ya sohsoyam tūqalapsintotaniqey ōqalay'yuńwa? Ya sohsoyam ōńaqw lavayit yuaatota? Ya sohsoyam tuqay'a'yatu? ³¹ Níkańw pay uma pas ań núnukńwat kuwahtiput tuńlay'yuńwni. Níkańw nu it epnihqe háqe'wat pas nukńwat umuy āawnani.

13

Love

¹ Nāmahin pi as nu sinmuy, pu God hońviaymuyatuy amún pās hópinikańw nuhtumi qa unańway'te', nu sońawnen sikasivat qalalataqat antani, sen sivavutsqat an eyoyotaqata. ² Pu nāmahin pi as nu God eńem yuaataniqey makiway'takańw, pu hīhihta āmiwtańwuqat sohsoq mātsi'kańw, pu sohsoq hihta navoti'tani, pu nāmahin pi as nu pas qapēvewni'kańw tuhtukwit nahlamintanikańw nuhtumi qa unańway'te', nu qahimuu. ³ Pu nāmahin pi as nu ań ōokiwyaqamuy nopnaniqe ōviy sohsoq hihta ihmuy amumi nōanikańw, pu itokoy taqsokiwniqat aw put mātapnikańw nuhtumi qa unańway'te' soon nu put akw mońwvastini. ⁴ Nami'nańwa qa ĩts hin unańwtińwu; hakiy pāsnińwu. Nami'nańwa qa unańwtuyvańwu. Nami'nańwa qa kwiviyuaatańwu; pu qa nātsotskanańwu. ⁵ Hakiy qa hintsanńwu; qa nēnem hihta tunatyawtańwu; pu qa suy'tsiptińwu; qalomáhintsaniwe' put ep qa hin unańwtińwu; ⁶ Qaantsatskiwhqat ep qa hahlayhtińwu; níkańw súantsatskiwhqat ep hahlayhtińwu. ⁷ Sohsoq hihta ań nānakwhani'tańwu; sohsoq hihta tuptsiwńwu; sohsoq hihta ep qa nań'eknańwu; sohsoq hihta ań kuytańwu. ⁸ Nami'nańwa qa haqami sohtani. Níkańw God ańqw nātoniqa lavayi hapi pay yukiltini;

pu himuhkwa yuaatiwhqa pay sohtini, pu i' navoti pay tūwayani. ⁹ Pi itam qa pasiwtaqat navoti'yuñwa; pu itam qa pasiwtaqat God eñem yuaatota. ¹⁰ Nikañw ason hisat himu pas pasiwtaqat pituq̄w, pep pu' himu pay qa pasiwtaqa ayo yukiltini. ¹¹ Ura nu tsāynihqe tsakoyuaatañwu; nu tsākw an hihta māmatsñwu, pu nu tsakowuwni'tañwu. Nit nu tāqatiqe pep pu' nu hihta tsakoe'wakw ayo yuku. ¹² Pay itam pi nāt pu' soñawnen panaptsat akw qa suyan nāviptسانی'yuñwa. Nikañw ep pu' itam pas suyan nānami yoyrikyani. Pu' hapi nu qa pasiwtaqat tuwi'ta; nikañw ason pep pu' nu pas pasiwtaqat navoti'tani, God pas pasiwtaqat inumi navoti'taqat pan'i. ¹³ Taay, noq̄w òviy hapi ima pahyom pētoti-i' qapēvewni, pu unañwvahsi, pu nami'nañwa. Noq̄w imuy amuñaqw nami'nañwa hapi pas mohpeq'a.

14

More about Spiritual Gifts

¹ Uma nuhtumi unañway'yuñwniqey añ ò'qalyani; pu uma hīhihta kuwahtiput Hikwsit añqwnihqat tuñlay'yuñwni, tis òviy uma God eñem yuaatotaniqeyu. ² Pi òñaq̄w lavayit yuaataqa qa sinmuy amumi yuaatat, God awniñwu, pi qa hak put hihta yuaataqat mātsi'tañwuniq'ò; pi pam hihta āmiwyuñqat Hikwsit ahpiy yuaatañwu. ³ Noq̄w pu God eñem yuaataqa hapi sinmuy amumi yuaatañwu òqawhtotaniqat òviy'ò, pu òkwhaniwyaniqata, pu suyan unañwtotiniqata. ⁴ I' òñaq̄w lavayit yuaataqa pi nāòqawhtotoyñañwu. Noq̄w pu God eñem yuaataqa God aw tōnawtaqamuy òqawhtotoyñañwu. ⁵ Is as uma sohsoyam òñaq̄w lavayit yuaatotani, tis òviy God eñem yuaatotani; ispi God eñem yuaataqa òñaq̄w lavayit yuaataqat epnihqe pas pāvaniq'ò, hal pas òñaq̄w yuaataqa hihta lavayhtiqey namtōmintaa-saa; noq̄w Jesus aw tōnawtaqam òqawhtotani. ⁶ Noq̄w taay itupkomu, kurs nu umumi pitut òñaq̄w lavayit-sa yuaate', ya nu hin umuy moñwvastapnani? Kurs nu God añq̄w hihta navotqey qa umumi yuaate', piw umuy qa hihta navotne', piw God lavayiyat umumi qa yuaate', piw umuy qa hihta tutuqaynaq̄w, ya uma hin ilavayiy akw moñwvastotini? ⁷ Híkispi lēna qa taytaqa soon qa suyan tōqtini, sen pas lēna, sen sivatonlena. Taq sen hak lēlent hihta qa suyan tōqtapnaq̄w, ya hak hihta lēlenqat māmatsni? ⁸ Pi tōtōppi qa suan tōqtiq̄w, ya hak kipokyuwsini? ⁹ Noq̄w pay hapi pan piw umuhpe hinta. Pas uma umuhleñiy akw lavayit susmataq̄nihqat qa yuaaykuyaq̄w, ya hak umuy pep hiñqawwaqat māmatsni? Uma pi haktonsa yuaatotani. ¹⁰ Pay as pi soon tūwaqatsit ep hīhihtuy qa nānan'ik lavayi'yuñwa. Noq̄w qa himuwa qa hihta tuawi'ta. ¹¹ Noq̄w òviy nu yuaataqat lavayiyat qa tūqayte' putniq̄w pay nu himusinoni; noq̄w i' yuaataqa pay nuyniq̄w himusinoni. ¹² Noq̄w pay hapi piw umuhpe panta, pi uma Hikwsit ahpiy kuwahtiput pas nānawakna. Oviy uma Jesus aw tōnawtaqamuy òqawhtoyñayaniqey òviy pas ò'qalyani. ¹³ Noq̄w òviy i' hak òñaq̄w lavayit yuaataqa put namtōmintamantaniqey òviy tūviñlawni. ¹⁴ Pi nu òñaq̄w lavayit akw God aw nāwaknaq̄w, pas as pi ihikwsi nāwaknani, noq̄w iwuwni qa hihta apiiwtani. ¹⁵ Taay, noq̄w pep hintani? Nu ihikwsiy ahpiy nāwaknani, pu piw iwuwniy ahpiy'ò; nu ihikwsiy ahpiy tawlawni, pu piw iwuwniy ahpiy'ò. ¹⁶ As qa pantaniq̄w, um uhhikwsiy akw hihta ep hahlayhtiq̄w ya i' qa mātsi'taq̄a hin Antsaa, kitani, ispi pam un hiñqawhqat qa mātsi'taq̄ee. ¹⁷ Pay as pi um ka suan hihta ep hahlayhtiñwu; noq̄w mi'wa qa put akw òqawhtañwu. ¹⁸ Pas nu Inay God aw hahlayhti. Kwakwhat pi nu sohsokmuy umuhpenihqe pas pavan òñaq̄w lavayit yuaata. ¹⁹ Nikañw pay nu tuwat Jesus aw tōnawtaqamuy amuhpe panis híkiyom lavayit iwuwniy ahpiy lavayhtiniqey

nāwakna; nen nu hakimuy hihta tutuqaynani; nen qa haktonsa pakwút-sikip sōmorit ōñaqw lavayit yuaaykuni. ²⁰ Itupkomu, uma qa tsakowuwni'yuñwni; nikañw qalomátunatyat awwat titipostuy amunyuñwni; nikañw uma añ pās pasiwyuñqamuy amún wuwni'yuñwni. ²¹ Pi tutavot añ yan pey'ta: Nu alōñōt lavayi'yuñqamuy lavaiyamuy-nikañw pu a'lōntuy moayamuy ahpiy imuy sinmuy amumi yuaaykuni. Noqw nāmahin pi nu as panhtiniqw soon puma inumi tūqayyuñwni, kita Tutuyqawhqa. ²² Noqw ōviy ōñaqw lavayi pay hapi qatuptsiwni'yuñqamuy amumi hihta tuawi'ta, ima tuptsiwni'yuñqamuy qa pumuy amumii; nikañw God añqw lavayi qatuptsiwni'yuñqamuy qa pumuy amuñem-nit, imuy añ tuptsiwni'yuñqamuy amuñemi. ²³ Noqw ōviy kurs uma Jesus aw tōnawtaqam haqam sūvo tsovaltiqw, uma sohsoyam ōñaqw lavayit yuaatotaqw, pu hakim qatūqayyuñqam, sen qatuptsiwni'yuñqam pañso yuñe', ya puma umuy hōnaq'iwyuñqat qa pañqaqwani? ²⁴ Noqw kurs uma sohsoyam God lavaiyat yuaatotaqw, hak qatuptsiwni'taqa, sen qatūqaytaqa pañso pake', sohsokmuy umuhpiy sóontsaniwni, pu sohsokmuy umuhpiy aw pohtiwni. ²⁵ Noqw pantaqat ahpiy put unañwpeq himu tupkiwyuñqa mātaktini; noqw ōviy pam yōkoltit, God pas hihtate', put pas antsa umuhpenihqat tūawvani.

Order in the Church

²⁶ Taay, noqw hintani itupkomu? Pi uma sūvo tsovalte', uma añ nanāp hihta tāwi'yuññwu, hihta tutuqaynayañwu; ōñaqw lavayit yuaatotañwu; God añqw hihta navoti'yuñqey yuaatotañwu; ōñaqw lavayit tuqay'ayhtotiñwu. Hakimuy ōqawhtotoynayaniqey ōviy uma sohso hihta hintsatskamantani. ²⁷ Kurs haqawat ōñaqw lavayit yuaaykuyaniqw, pay lōyōmmantani, sen pahyomyamantani, pay pahsa'mantani; pu puma nānañk qeni'yuñwmantani; noqw suhka lavaiyamuy namtōmintani. ²⁸ Nikañw kurs pay qa hak hakiy lavaiyat namtōmintaniqw, pay pam hāk tsovawtaqamuy ep qa hiñqawlawht, nāmi yuaatamantani, pu God aw'i. ²⁹ Pay God eñem yuaatotaqam lōyōm, sen pahyom-haqam yuaaykuyamantani; noqw mīmawat lavaiyamuy aw wūwantotamantani. ³⁰ Ason kurs aqlap qátuhqat aw himu mātakti, pay mohti yuaataqa hāk qa hiñqawlawmantani. ³¹ Pay ason uma soon qa sohsoyam nānañk God lavaiyat yuaaykuyamantani; noqw sohsoyam tutuqayyani; nen sohsoyam ōkwhaniwyuñwni. ³² Noqw God lavay'aymat nāp hikwsiy aw tuyqawi'yuñwa. ³³ Pi God nānaphin qatsit qa yuki'tat, uyiwwaqatsit tumalay'ta. Pas añ ahsupoq God sinomat tsovawtaqe hin hintsatskaqw, ³⁴ Pan hapi hakim tsovawtaqw momoyam as qa hiñqaqwamantani, taq puma yuaatotaniqey ep qa qeni'yuñwa. Puma maqaptsiy hinyuñwni. Ura tutavo pan yuaata. ³⁵ Pu ason pi puma hihta tutuqayyaniqey nānawakne', kiy añ puwsuñwmuy put tūviñtotamantani. Taq momoyam haqam tsovawtaqat ep yuaaykuyaniqw pam pumuy amuñem haman'eway'o. ³⁶ Ya God lavaiyat umuhpiy aniwhti? Hal ya pay pas pam umumi-sa pitu? ³⁷ Hak tāqa God lavay'ayaatnihqey namiwuwante', sen Hikwsit añ hinmaqey namiwuwante', it aw nakwhani-nu umumi hihta pentaqw pam Tutuyqawhqaqat tutavoata. ³⁸ Pu ason kurs hak haqam it qa tuway'te', tatam pi pam qa nātuwiwtani. ³⁹ Yanta itupkomu, noqw ōviy uma God lavaiyat yuaatotaniqey pas tuñlay'yuñwni; pu uma hakiy ōñaqw lavayit yuaataniqat qa mēwantotani. ⁴⁰ Pay sohsoy himu pās unañwat, qa nānaphin yukiwmantani.

¹ Taay itupkomu, ura nu hapi lomatuawit umuy yuaaykuqey umuy u'nana. Put hapi uma kwusuya; pu uma put ep hōñi. ² Pu uma hapi piw put akw ayo nōña, kurs uma nuy hihta umumi yuaaykuqat u'ni'yuñwee, hal kurs uma paysoq tuptsiwye'-saa. ³ Pi nu pay piw hihta kwúsuhqey ura put umumi mohti mātavi, i' Christ hin pey'taqat itahqaanhtipuy ep mokqata. ⁴ Pu ura pam hin pey'taqat an tūamiwhqe pu pāyis talq ahoy tātayi. ⁵ Pu ura pam Cephas aw namtakna, nit pu pakwt lōq sihkay'taqamuy ayaiwyuñqamuy amumii. ⁶ Pantaqat atsve pu' pam tuptsiwni'yuñqamuy tsivot tsivot-sikip súnatnihqamuy amuhpe hóyokiwtaqamuy sūsnikañw amumi namtakna. Noqw pumuy amuñaqw suswuhagñiqam nāt yēse; nikañw haqawat pi pay soa. ⁷ Pantaqat atsve pu' pam James aw namtakna, nit pep pu' sohsokmuy ayaiwyuñqamuy amumii. ⁸ Pu nuhtuñk pam inumi piw namtakna, soñawnen nāt aw qa pituqw pay nu tihtiwhqat an'i. ⁹ Pi nu ayaiwyuñqamuy amuñaqw susqahimuu. Soon pi as nu yan'ewaynikañw ayaiwtaqey pan tūñwantiwni; pi nu God aw tōnawtaqamuy okiwsana. ¹⁰ Nikañw kurs nu hímunen, nu God núokwayat ahpiy pam'i. Nihqe nu qa paysoq put núokwayat makiwa; pi nu pumuy sohsokmuy amuhpenihqe pas pavan maqsonta, nikañw pay qa nūu, pi God núokwaat inumum tumalay'ta. ¹¹ Noqw itam yan yuaatota, sen púmaa, sen nūu. Noqw òviy uma yan tūtuptsiwa.

Our Resurrection

¹² Taay, noqw kurs itam Christ mokiwuy añqw ahoy tātayhqat yuaatotaqw, ya hintaqw òviy umuñaqw haqawat so'pum soon ahoy tātayyaníqat pañqaqwa? ¹³ Pi kurs so'pum pay qa ahoy tātayyaníqw, pahsat kurs Christ pay qa ahoy tātayi. ¹⁴ Noqw kurs Christ pay qa ahoy tātayhq, pep pu' itam haktonsa yuaatota; noqw piw uma kurs haktonsa aw tuptsiwni'yuñwa. ¹⁵ Noqw híkspi itam God qa súanyuaatotaqey pan núansaniwya. Oviypi pam Christ ahoy tātaynaqat pañqaqwa. Noqw pay kurs ima so'pum qa ahoy tātayyaníqw, pep pu' piw Christ qa ahoy tātayniwa. ¹⁶ Ispi kurs so'qam pay qa ahoy tātayyaníqw, pahsat hapi God Christ pay qa ahoy tātayna. ¹⁷ Pu kurs Christ pay qa ahoy tātayniwhq, uma haktonsa tuptsiwni'yuñwa; uma nāt umuhqaanhtipuy añ hinwisa. ¹⁸ Pu òviy piw ima Christ ep so'qam kurs pay pas súlawhti. ¹⁹ Kurs pay itam yep-sa qatsit ep Christ aw yanyuñwnik, pas hapi itam sohsokmuy sinmuy amuñaqw sus'okiwhinyuñwni. ²⁰ Noqw pi pas antsa Christ hapi mokiwuy añqw ahoy tātayi; nihqe imuy so'qamuy piw ahoy tātayniqat mahtakna. ²¹ Pi sinom sūkw sinot atsviy so'ñwu. Noqw pan hapi piw puma sūkw sinot atsviy ahoy yesvani. ²² Pi Adam añ sohsoyam só'iwmaq, pay òviy piw pan Christ añ sohsoyam mokiwuy añqw ahoy tātayyani. ²³ Nikañw nanāp qeni'yuñwni, Christ mohtini, añk pu' Christ hisat pituqw put sinomat túwatyani. ²⁴ Pep pu' so'ñwamiq pituqw, pam Nay God aw moñwtunatyat mātapni, pam ahsupoq moñwqeqnit ayo yúkut'a, pu sohsokmuy añ moñw'iwyuñqamuyu, pu añ öqalay'yuñqamuyu. ²⁵ Ispi pam soon qa moñw'iwtani, pas hisat God sohsokmuy tuwqamuy añwutaqw, puma put aw maqaptsi'yuñwniqat pahsavoo. ²⁶ Noqw nuhtuñk mokiwu, itahtuwqanihqa, piw súlawhtini. ²⁷ Pi God Christ pas sohsok hihta aw öqalmaqa. Nikañw pam put sohsok hihta aw öqalmaqahqey kítaq, pas nāp qa put aw maqaptsiy qatu, òviy pi pam hapi put sohsok hihta aw öqalmaqahqee. ²⁸ Nikañw ason pam sohsok hihta áñwutaqw, pep pu' Tiat piw put aw maqaptsiy qátuni, it hakiy put sohsok hihta aw öqalmaqahqat aw'i. Noqw God hapi sohsokmuy amuhpenihqe suspavanni. ²⁹ Taay, noqw kurs as

so'qam pay ahoy qa tātayyaniqw, ya ima so'qamuy amuñem kūyit akw tuvoylatotiqam hintsatska? Noqw pas piw puma hinoqw so'qamuy amuñem kūyit akw tuvoylatoti? ³⁰ Noqw hinoqw pas piw itam yūmosa unahintaqat yēse? ³¹ Nu Jesus Christ Itahtutuyqawhqay ep umuy pihni'taqey ahpiy umumi pas súañqawni, itupkomu, Nu nāqavo mómoki. ³² Kurs nu Ephesus ep hakimuy i'tsivutuy popkotuy amunyuñqamuy qananahtsopkañw nāyawve', ya sen nu hin put akw moñwvasni, kurs so'qam pay qa ahoy tātayyaniq'ö? Pay pi itam tatam nōnovani, piw hihikwyani; taq itam qāvo so'ni. ³³ Uma nāmi qa yētotani, hak qahopit a'puñalqw, pam hapi hakiy qatsiyat nukñwat nukushintsanñwu. ³⁴ Uma suan hinwisniqey aw havivokalyani, nen qaanhtiput qe'yani; taq haqawat God qa tuwi'yuñwa. Nu umuy hamantoynaniqe kita.

The Resurrection Body

³⁵ Noqw haqawa soon qa pañqawni: Noqw ya so'pum hin hinkahkañw tātayyani? Puma hihta tokoy'kahkañw ökini? ³⁶ Um hak qa wuwni'taqa, pi um hihta uyhq pu pam mokq, pu put añqw uyiwhqa wúñwiwmañwu. ³⁷ Pi um hihta ūye' hintaqat tokoy'taniqat qa pantaqat uyñwu. Um pay sivosiyat uyñwu, sen söhövosita, sen himuvoshumita. ³⁸ Noqw ason God put hintaniqat nāwakne' pan put tokotoynañwu. Pu sohsok hihta sivosiyat hintaqat tokoy'taniqat pam eñem yúkuñwu. ³⁹ Sohsok sikwi qa sunyuñwa. Sinom pas nāp sikwí'yuñwa; pu hihtu popkot piw pas nāp sikwí'yuñwa; pu pāvakiwht piw pas nāp sikwí'yuñwa; pu masay'yuñqam piw pas nāp sikwí'yuñwa. ⁴⁰ Pu öveqatsit ep yesqam piw nāp tokoy'yuñwa, pu tūwaqatsit ep yesqam nāp tokoy'yuñwa. Öveqatsit ep yesqam nāp lomavitsañway'yuñwa; pu tūwaqatsit ep yesqam piw sukw lomavitsañway'yuñwa. ⁴¹ Tāwa pas nāp tālawñway'tañwu; pu müyaw piw pas nāp tālawñway'tañwu; pu sōtu piw pas nāp tālawñway'yuññwu. Noqw qa sohsoy sōtu sun tālawñway'yuññwu. ⁴² Noqw pan hapi i' hak makt ahoy tātayhqa hintañwu. Pam as hovariwkañw āmiwht, qahováriwkañw ahoy tātayni. ⁴³ Pam as hin'eway āmiwht, lolmat pitsañway'kañw tātayni; pam qaöqalay'kañw āmiwht, a'nö öqalay'kañw tātayni. ⁴⁴ Pam yep qatsit añqw tokoy'kañw āmiwht, Hikwsit añqw tokoy'kañw tātayni. Itam pu' yep qatsit añqw tokot pasiwyuñwa. Noqw pep pu' itam pas antsa Hikwsit añqw tokot pasiwyuñwani. ⁴⁵ Öviy pi ura yan pey'ta: I' Adam mohti'maqa tātayñwuqey pan yukiwta, yan'i. Noqw pay i' Adam nuhtuñknihqqa hikwsi hakiy tātaynaniqey pan yukiwta. ⁴⁶ Nikañw Hikwsit añqwnihqa qa mohtii, pi yep qatsit añqwnihqa; pu Hikwsit añqwnihqa pay ason añkti. ⁴⁷ I' mohti sino tutskwat añqw yukilti; nihqe pam yep qatsit tunatyawta. Noqw añknihqqa sino hapi Tutuyqawhqqa, öveqatsit añq'ö. ⁴⁸ Pay pi tutskwat añqw yukiwtaqa hin hintaqw ima tutskwat añqw yukiwyuñqam hapi pay piw panyuñwa; pu öveqatsit añqwnihqa hin hintaqw pay öviy hapi öveqatsit añqwyaqam piw panyuñwa. ⁴⁹ Noqw pay pi itam tutskwat añqw yukiwtaqat an yukiwyuñqey pan hapi öviy itam piw öveqatsit añqwnihqat an yukiwyuñwani. ⁵⁰ Noqw it nu pañqawni itupkomu: Pas kurs hin hak tokoy'kañw piw uñwáy'kañw God moñwtunatyayat himuy'vani; piw pas soon hak hovariwkañw qatsit qahováriwtaqat himuy'vani. ⁵¹ Meh, nu hihta tupkiwtañwuqat umuy āawnani. Itam qa sohsoyam so'ni; nikañw itam sohsoyam alöntotini. ⁵² Nāt yankahkañwo, hakiy pōsiyat uhpukqat pan halayvita, nuhtuñk tötöqpit tötqi'ö. Pi tötöppi tötqiw, pu so'pum qahinkahkañw ahoy tātayyani, noqw itam alöntotini. ⁵³ Pi itam itahtokoy sakwítinwuqat hihta pas qa sakwítinwuqat enañ nāhoyñwayani; pu mokñwuqat hihta pas qa mokñwuqat énañ'a. ⁵⁴ Noqw öviy i' sakwítinwuqa pas qa sakwítinwuqat yuwsiqw, pu i' pay mokñwuqa pas qa mokñwuqat yuwsiqw, pahsat pu i'

yan lavayi pey'taqa aw antsaniwni: Mokiwu ánwutiwhqe súlawhti. ⁵⁵ Taay, mokiwu, ya um hihta akw hakiy ánwutani? Taay, mokiwu, ya um hihta akw hakiy múani, yan'i. ⁵⁶ Pi qaanhtipu hapi mokiwuy hōyat antañwu. Noqw hin hinwisniqa tutavo hapi qaanhtiput öqaltoynañwu. ⁵⁷ Noqw pay kwakwhat pi God Itahtutuyqawhqay Jesus Christ añ itam hihta añ kūyuñwñiqat pan yuki'ta. ⁵⁸ Yanta aw iunañwam itupkomu, öviy uma hūrs hoñni; pas qa wayayatotani; sutsep Tutuyqawhqat añ qaöwihinyuñwñi; pi uma qa paysoq Tutuyqawhqat enem tumalay'yuñqey navoti'yuñwa.

16

The Offering for Fellow Believers

¹ Pu' imuy God sinomuyatuy amuñem himu oyiwniqat nu pañqawni. Pay nu Galatiat ep Jesus aw tōnawtaqamuy amumi hin tutaptaqw uma piw panhtotini. ² Ason Sundayt aw pituqw, uma añ nanāp hihta ayo warantotamantani, God hakiy hin hihta tuwanaqat pan'i. Noqw nuy pituqw uma hihta qa sumiooyani. ³ Noqw uma umuhtutuveniy akw hakimuy hu'wanayaqw, ason nu pite' pumuy ayatani; noqw puma umuhkuwahtipuy Jerusalem aqw kiwisni. ⁴ Pu ason kurs nuy aqwniqw, pam lomahintaniqw puma inumumyani.

Paul's Plans

⁵ Noqw nu hapi Macedoniat añnen umumini, pi nu Macedoniat añni. ⁶ Noqw sen nu umumum huruhtini, hikis sen nu umumum tōmōlani; nen nu haqamininiqw uma nuy hihta akw paañwayani. ⁷ Nikañw nu pu' yañ haqami hoytaqe pay hāk umumi qa yórikni, nikañw pay hisnen nu umumum hihsavo huruhtini, kurs Tutuyqawhqa nuy nakwhanaq'ö. ⁸ Nikañw nu hapi Pentecost aw pahsavo Ephesus ep qátuni. ⁹ Pi nu pas pavan öqalat tumaltaniqw, put aw inuñem wuhkoew hötsilti; noqw ehpewi hintsatskaqam wūhaqya. ¹⁰ Pu ason kurs Timotheus umumiq pituqw, uma tunatyaltotiqw, pam qañutsúwkañw umumum qátuni, taq pam inún it Tutuyqawhqat tumalayay hintsaki. ¹¹ Oviy hapi qa hak put pēvewnani, uma qa panyuñwt, put hahlayhqat umuhpiy hōnayaqw, pam peqw inumini, taq nu put enañ añ tuptsiwñi'yuñqamuy nuhtayta. ¹² Pu i'wa itahtupko Apollos pay as pas añ tuptsiwñi'yuñqamuy amumum umumiqniqat nu aw ö'qala. Noqw pay nāt pam qa pu'haqam umuminiqey nāwakna; nikañw pay ason pam hisat enem lomahintaniqw soon qa umumini.

Final Words

¹³ Uma qa nāunay'yuñwñi; qapēvewnit ep hūrs hoñni; pas tahtaqtñihqey pan hinyuñwñi; a'nö ö'qaltni. ¹⁴ Uma nānami unañway'kahkañw, sohsok hihta hintsatskani. ¹⁵ Noqw uma Stephanas ep kīvituy navoti'yuñqaw puma Achaiat ep mohti tuptsiwya, nihqe puma God sinomuyatuy tumalay'yuñwñiqey aw nānoi'yuñwa. ¹⁶ Noqw öviy nu umumi naokiyaw'tani: Uma hakimuy pan hinyuñqamuy amumi tūqayyuñwñi, pu sohsokmuy itamuy hintsatskaqamuy amumii, pu itamum tumalay'yuñqamuy amumii. ¹⁷ Pas nu it Stephanus, pu Fortunatus, pu Achaius pumuy ökiqw hahlayhti, puma umuy kurs hinyaniqat ep aw antsatsnaqaw öviy'o. ¹⁸ Pas pi puma nuy suyan unañwtoynaya, pu úmuyu; öviy uma añ panyuñqamuy pan tuway'yuñwñi. ¹⁹ Ima Asiat ep hāhaqe' Jesus aw tōnawtaqam umuy öqalaya; Aquila Priscillat amum umuy Tutuyqawhqat añ a'nö öqala, kīyamuy ep tsovawtaqamuy amumuma. ²⁰ Sohsoyam tuptsiwñi'yuñqam umuy öqalaya. Uma nānatupkomñihqey pan na'qalantotani. ²¹ Nu' Paul hapi it yan öqalnit pas nāp imay akw

penta. ²² Tutuyqawhqat Jesus Christ aw qa unañway'taqa hapi pas pay ayo tūviwmantani. Itahutuyqawhqa hapi nāt pítuni. ²³ Nam Itahutuyqawhqay Jesus Christ núokwaat umumi pitsíwtaa. ²⁴ Nu Christ Jesus añ umumi pas unañway'ta. Nam antaa.

Paul CORINTH ep Tuptsiwni'yuñqamuy amumi ańk Pēniata

¹ Nu' Paul, God tunatyayat ahpiy Jesus Christ ayaatnihqa it penta, itah-tupkoy Timothyt ámuma. Itam Corinth epeq God aw tōnawtaqamuy Ōqalanta, pu sohsokmuy God sinomuyatuy ań ahsupoq Achaia-tutskwat ep yesqamuy pīwu. ² Nam núokwa, pu kwakwha unańwa God Itanay ańqw umumi pitsíwiwtaa, pu Jesus Christ Itahtutuyqawhqay ańq'ō.

Paul Gives Thanks to God

³ Nu God, Itahtutuyqawhqay Jesus Christ Náyatnihqat aw hahlayhtima. Kwakwhat pi pam Itananihqe itamuy ōkwatuwa, pu itamumi unańwtavi'ma. ⁴ Itamuy hīhihta ań kānanvotq, ahsupoq put ań pam itamumi unańwtavi'ma; noqw ōviy itam piw tuwat hakimuy hīhihta ań kānanvotyqaqamuy amumi unańwtapyaniqey tuwi'yuńwa, God itamumi hin unańwtapqat pan'i. ⁵ Pi kurs itam Christ amum hīhihta ań kānanvotq, pu' pas pavan pam itamumi soon qa unańwtavi'tani. ⁶ Pu kurs itam haqam hihta ań kānavote', pay hapi umuy suyan unańwtotiniqat, pu ayo nõńakniqat ōviy itam put ań kuyvańwu. Noqw ason God itamumi unańwtaviqw, itam umumi unańwtapniqey tuwi'vaniqat ōviy panta; noqw itam umumi unańwtapq, uma itamun kānanapte' qa nań'eknaye', ań kūkuyvani. ⁷ Itam qanánatsopkańw God aw yanta, it navoti'taqee: Kurs uma itamun hihta ań kānanaptaqw, God umumi unańwtapni, itamumi hin unańwtapqey pan'i. ⁸ Pi itam Asiat ep hin kānavotqat uma navoti'yuńwniqat itam nāwakna, itahtupkomu. Pas pi itam as soon ań kuytani, itah'ōqalay yupqöyva putuhti'ö. Noqw ōviy itam okiw itahqatsiy ań nánahtsopti. ⁹ Panta, nihqe ōviy itam qa qátuniqey pańso pitu, itam nāp itah'ōqalay qa aw yantat, God aw yantaniqe ōviy'o, it hakiy so'pumuy ahoy tātaynańwuqat aw'i. ¹⁰ Pam hapi mokiwy ańqw itamuy ayo távihqe, nāt itamuy ayo tahtaptima; nihqe pay nāt soon pam itamuy ayo qa táviniqat itam aw tuptsiwni'ta. ¹¹ Okiw as uma God itamuy nāt ayo táviniqat ōviy itamuńem nāwakinwisni, ań kaysiwhqamuy amumuma; noqw ason pam panhtiqw, pep pu' uma pumuy amumum put ep God aw hahlayhtiwisni.

The Change in Paul's Plans

¹² Itam it ep hahlayhti, itahtupkomu. Itam súańqawniqey itah'unawpeq navoti'ta. Itam qa atsáy'makańw, suan hinma, qa nāp itahwuwniy ań'a, panis God núokwayat-sa ań'a. Pan itam hinma sinmuy amuhpaa, pu umuhpa' pīwu. ¹³ Pay nu umuy hihta mātsi'yuńwniqat pan umumi pēna. Pay hisnen uma yūmosa put mātsi'wisni. ¹⁴ Pay uma itamuy qa pas tuwi'yuńwa. Pay as uma itamuy suyan tuwi'yuńwe', Itahtutuyqawhqay Jesus pítuhqat ep uma itamuy hahlaytotini, itam umuy hin hahlayhti'at pan'i. ¹⁵⁻¹⁶ Noqw it yantaqat nu qapēvewnaqe as ōviy pay mohti umumiqniqey pan unańwti, pu umuhpiy Macedoniat awnit, Macedoniat ańqw umumi piw áhoyniqeyu; nen nu lōs umuy paańwani. Noqw nu umuńaqw Judeat aqwniqw uma nuy paańwayani. ¹⁷ Nu umumiqniqey qa paysoq nanawini. Nu yep qatsit ep haqawatuy qa amún lōq lavayi'ta-Kurs antsa, it'a, pu piw Qae, itwata. ¹⁸ God pas qa átsanihqa inumi navoti'taqw, nu súańqawu. Nu qa lōq layayi'ta. ¹⁹ Ura Sylvanus, pu Timotheus, pu nūu, itam umuy it Jesus Christ God Tiyat āawnaya. Noqw pam hapi pas antsa. Pam pas qa hihta ep wińwhinta. ²⁰ Pi God sinmuy

hihta āawnaq̄w, Christ hapi amumi put antsaniw̄u. Noq̄w paniq̄w hapi ōviy itam put tuñwniyat aw yankahkañw, Nam antani, kitotañw̄u, God tayawin-tiwniqat ōviy'o. ²¹ God hapi itamuy, pu umuy Christ aw sinotaq̄e itamuy asna; ²² Piw itah'unañwpeq̄ Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuvoylata. Yan pam hin itamuy āawnaq̄ey pan itamuñem yúkuniq̄ey itamumi mahtakna. ²³ God inumi navoti'taq̄w nu umumi súañqawni: Nu hapi umuy óokwatuwhq̄e ōviy pay hāk Corinth qa aq̄w'a. ²⁴ Nu umuhtuptionsiwniy ep umumi tuyq̄awi'taq̄ey qa pañqawu; pi uma tuptionsiwnit ep hōñi; nikañw okiw as umuy hahlayhtotiniqat ōviy itam umumum tumalay'ta.

2

¹ Yan nu it wūwaq̄e pay nu pāpu qa putuiwkañw umumi pítuni. ² Ispi kurs nu umuy unañwmoknaq̄w, ya hak nuy hahlaytapnani? Sen i' inuhpiy qahahlayhtiqa panhtini? ³ Noq̄w nu paniq̄w ōviy umumi pēna, taq̄ nāp hisat nu umumiq̄ pite', unañwmokni, añw as nu umumum hahlaynikañwo; pi nu umumi navoti'taq̄e, nu hihta ep hahlayhq̄, uma piw put ep hahlayyani. ⁴ Pi nu kānanvotkañw iunañway tūtuyhq̄ okiw pakkañw umumi pēna; uma qahahlayhtotiniqat qa paniq̄'ō, pi nu umumi pas unañway'taq̄ey umuy navotnaniq̄e.

Forgiveness for the Offender

⁵ Noq̄w pay pi hak itamuy unañwmoknaq̄a pay qa nuy-sa pantsant, pay umuy pīwu; pay nu qa pas umuy sohsokmuy tukopnaniq̄e ōviy kita. ⁶ Noq̄w pay pi pam tāqa wūhaq̄nihq̄amuy amuhpe yan sisviq̄w pay pam a'nöö. ⁷ Noq̄w ōviy uma qa panwat aw wūwantotat, uma put hiniwhitipuyat ep aw pōhikye', aw unañwtapyani; taq̄ nāp hisat pam qahahlayhpit akw nāwihkini. ⁸ Noq̄w uma put aw unañway'yuñq̄ey pas piw put aw mahtaknayanigat ōviy nu umumi okiwhiñqawlawu. ⁹ Pay nu pi yan tunatyawkañw umumi pēna, umumi pohtaniq̄e, mātaq̄ pi uma pas sohsok hihta añ inumi tūqayyuñwa. ¹⁰ Pay uma hakiy aw hihta ep pōhikye', put ahpiy ayo yukuyaq̄w, pay nu soon qa piw aw pōhikni, sen pam inuhpewi qaanhti'ō. Nu umuy tunatyawtaq̄e Christ aw yankañw put ep aw pōhikni. ¹¹ Taq̄ nāp hisat Satan itamuy ūnatoynani; pi itam put hin tunatyawkañw hintsakqat mātsi'yuñwa.

Paul's Anxiety in Troas

¹² Pu piw ura nu Christ añq̄w lomatuawit yuaataniq̄e Troas ep pituq̄w, Tutuyq̄awhqa inuñem nukwáñw'ew qenita, ¹³ Nikañw nu itupkoy Titus pepeq̄ qa tuwaq̄w, kurs pas iunañwa soon uyiwaltini; nihq̄e ōviy nu pay pumuy mātap̄, pahpiy Macedoniat aq̄w'a.

Victory through Christ

¹⁴ Noq̄w pay kwakwhat pi God Christ añ itamuy áñwutaq̄e it nāq̄öyiwuy añq̄w tūwiktiwyaqat pan itamuy tsamnuma; nihq̄e itamuhpiy put añq̄w lomatuawit hihta kwanwáhovaqtuqat antaqat sohsovik añ kúrukinta. ¹⁵ Pi soñawnen itam Christ ahpiy hihta kwanwáhovaqtuqat God eñem tataqtsoq̄waqat anyuñwa, piw put unañwveya. Noq̄w sinom itamuqlapyaqam itamuy hovaikwya, ima mokiwyuy aw ökiwisqamu, pu put añq̄w ayo nõñakiwyuñqam pīwu. ¹⁶ Mokiwyuy aw ökiwisqamuyniqw, itam hihta nuhtsel'ewakwnihqat mokiwyuy āawnaqat anyuñwa; noq̄w pay ayo nõñakiwtaqamuyyniqw, itam hihta kwanwáhovaqtuqat qatsit āawnaqat anyuñwa. Noq̄w hak sen it tumalat añ aptsiwta? ¹⁷ Pi wūhaknihqam God lavayiyat nukushintsatsnaq̄w, itam qa pumuy amunyunt, God atpip qaatsáy'kahkañw, put lavayiyat Christ añ yuaatota, God ahpiy put aw ayatiwyaq̄e.

3

Servants of the New Covenant

¹ Ya sen itam nāt pas pu' piw hákimmihqey umuy āwintani? Hal sen pi itam añ hakimuy amún umumi pan tutuvenit hintaniqat uma nānawakna? Ya sen itam umuñaqaw pan tutuvenit tuñlay'ta? ² Qae; itam pan tutuvenit qa nāwakna, pi uma pas nāp tutuvenit anyuñwa, itah'unañwpeq pey'taqata; noqaw sohsoyam put añ tūnwayaqam itamuy hakimuynihqat pu hihta tumal-taqat navoti'yunwa. ³ Uma tutuvenit Christ tuawi'taqat anyuñwa. Pi itam umumi lomatuawit taviqaw, qátuhqat God Hikwsiat soñawnen put pēna, qa tutuvenkuyit akw tutuvenit añ'a, pu qa owavutsqat añ'a. Pam umuh'nañway taytaqat añ put pēna. ⁴⁻⁵ Itam qa nāmi yantat, God aw yankañw Christ añ yan yuaata. Pi itam nahpiy qa hihta añ aptsiwta, pas God ōqalay-at-sa ahpiy'o. ⁶ Pam hapi itamuy it puhuvasiwnit eñem hintsatsnaniqey añ aptsiwtañiqat itamuñem yuku. Noqaw i' pasiwni Hikwsit ahpiy mātaviwa, hísatwat tutuvenit añ pey'taqat qa pan'i. Pi sinom mokiwuy hihkay'yunqat pan hisatvasiwnit añ pey'ta; noqaw pay puhuvasiwni Hikwsit ahpiy mātaviwhqa sinmuy qatsímqañwu. ⁷ Ura i' tutavo owat añ pey'taqa sinmuy so'niqat pan amumñem yuku; nikañw pam God lolmat tālawñwayat mahtakna; ōviy pi Moses taywaat put tālat akw tālawva, pam tutavot makiwhq'ō. Noqaw Israel-sinom kurs hin put taywayat aw tātayyani, nāmahin pi pay tāla as apha' sūlaw'iwmaq'ō. ⁸ Noqaw ōviy i' pasiwni Hikwsit ahpiy makiwhqa tis pas pavan put lolmat tālawñwayat mahtaknani. ⁹ Pi kurs lolma tālawñwa hisatvasiwnit amum yante', tis pas pavan pam piw puhuvasiwnit amum yantani. Pi hisatvasiwni sinmuy mokiwuy hihkay'yunqat pañqawu, noqaw puhuvasiwni pumuy suan qatsit aw tsāmi'ma. ¹⁰ Noqaw ōviy hisatvasiwnit añqaw tāla pēvewma, puhuvasiwnit añqaw tāla put epnihqe pas suyan tālawvaqaw ōviy'o. ¹¹ Noqaw kurs i' pasiwni tūwayatoqa tālat amum mātaviwhq, tis pas pavan i' qa tūwayaniqa tālawvani. ¹² Noqaw ōviy itam it puhuvasiwnit aw yanyunqe pas qa tuhtuskahkañw yuaa-tota. ¹³ Pu itam Moses hihta akw pitsañway nōmaqaw qa panyuñwa; ura pam panhtiaw Israel-sinom tālat pay sūlaw'iwmaqat qa pas aw tayyuñwa. ¹⁴ Noqaw pay pumuy wuwniyam qatālawvaya; ōviy pi hikis nāt pu' puma mohtiwat pasiwnit añ tūñwantotaqaw pumuy unañwaam soñawnen hihta akw nōmiwyunwa. Noqaw pi pay Christ itamuñem nōmiwtaqat ayo hōlōkna. ¹⁵ Hikis pi nāt pu' it talōnvaqat ep pumuy Moses tutuveniyat añ tūñwantotaqaw unañwaam nākwapta. ¹⁶ Noqaw pay ason hisat puma Tutuyqawhqa aw nānamtōke', puma suyan māmatsyani, ispi nākwapnit ayo yukiwhq'ō. ¹⁷ Noqaw i' Tutuyqawhqa hapi Qahováriwtaqa Hikwsi. Puma put aw nānamtōkq, Tutuyqawhqa Hikwsiat pumuy qenivo óyani. ¹⁸ Noqaw itam qa nākwapkahkañw soñawnen panaptsat aqaw Tutuyqawhqa lomavitsañwayat tuway'yunwa; nihqe pañqaw kuytaqat añ suytsepñwat nānañumo lomavitsañwayat aw alōn'iwwisa, Tutuyqawhqa Hikwsiyat ahpiy'o.

4

Spiritual Treasure in Clay Pots

¹ Itam God núokwayat akw it tumalat aw taviwhqe, ōviy qa tsako'nañway'kañw put hintsaki. ² Itam qa nanauyve it hintsaki; itam qa tūunatotoyna; piw God lavaiyat aw qa yēwalawu; itam qa pankañw, God lavaiyat pas suan yuaata. Noqaw pahsat pu sinom sohsoyam nanāp unañway ep itamuy hihta tutuqaynaqat añ pupriyañwu, ispi itam God atpiw wúnuq'ō. ³ Noqaw kurs itahlomatuawi hakimuy amumi tupkiwtaniqaw,

pay hapi pam an qatuptsiwni'yuñqamuy amumi tupkiwta. ⁴ Pi yep qatsit aw moñwiwtaqa qatuptsiwni'yuñqamuy unañwayamuy aw qatālawna, taq nāp hisat pumuy unañwaam tālawvaqw, puma Christ God an son'iwhqat, lolmat tālawñway'taqat añqw lomatuawit aw tuptsiwyani. ⁵ Pi itam qa nāyuaatat, Christ Jesus Itahtutuyqawhqay put itam yuaata, pu itam umumi tūwiku, Christ Jesus éñemi. ⁶ Pi God tāla qatālat añqw tālawvaniqat pañqawhqa itah'unañway aw tālawna; noqw òviy itam Jesus Christ an God lolmat tālawñwayat tuway'kahkañw sinmuy amuhpa' put kúrukintota. ⁷ Noqw itam soñawnen it tālat pas hihkay'taqat tsöqasivut an tañay'yuñwa, itahtokoy súlawtotiñwuqat an'a; noqw òviy sohsoyam nanaptani it öqalat pas pávannihqat God ahpiynihqata, pam hapi qa nāp itamuhpiy'o. ⁸ Itam nānan'ivaq sóontsaniwyaqw, God itamuñem qeni'ta; itam as kurs hinhtotinikañw pay qa nan'eknaya. ⁹ Itam okiwsahsanwakañw, pay qa tatamhtiwyaya; tūviwkahkañw pay itam qa súlawhti. ¹⁰ Itam nāqavo Itahtutuyqawhqay Jesus hin mokqat pay pan piw so'niqey pepya, Jesus qatsiat itahtokoy akw namtaknaniqat òviy'o. ¹¹ Pi itam nāt yesq mokiwu soñawnen itamuy nõynuma, itam Jesus sinomatniqw òviy'o; noqw pay pam itamuy yūmosa taytoynaqw, itam itahtokoy súlawhtiñwuqat akw put öqalayay nuhtumi mahtakni'yuñwa. ¹² Noqw òviy hapi mokiwu itamuhpe tumalay'ta, noqw qatsit sūtsepnihqa umuhpa'wat tumalay'ta. ¹³ Ura yan hapi pey'ta: Nu tuptsiwhqe òviy yuaayku, yan'i. Noqw itam òviy itah'unañway ep qapēvewnayaqe qatuhtuskahkañw yuaatota, ¹⁴ It navoti'yuñqee: God Tutuyqawhqat Jesus ahoy tātaynaqa soon piw itamuy qa enañ ahoy tātaynaniqata. Pam itamuy tātaynat itamuy-nikañw, pu umuy put aw tsamvani. ¹⁵ Pi itam umuñem sohsok hihta an kuhkuyva umuy ayo nõñakniqat òviy'o. Noqw pep pu' God kaysiwhqamuy amumi núokway pas pāpu qaöwímahtaknani, pu put kwakwhatiwiskahkañw put pas hihtatotaqam suyhtsepnwat wūhaq'iwwisni.

Living by Faith

¹⁶ Noqw òviy itam soon nan'eknayani. Pay as pi nāmahin itahtoko nuksiw'iwmaq, itahhikwsi nāqavo pūhuiwma. ¹⁷ Itam yep qatsit ep pay hīhiñwsaqw hihta an kānanvotyaya, pay nāt hihsavoo. Nikañw put an itam pas pavan hihtuyaniqey aw ökini. Nen itam hihta an kānanaptaqey qahihtatotani. ¹⁸ Pi itam hihta mātaqyaqat qa aw tunatyawwist, hihta qa mātaqyaqat aqw taywisa. Pi himu mātaqyaqa pay súlawhtiñwu; noqw pu i' himu qa mātaqyaqa pam pas soon súlawhtini.

5

¹ Pi itam it navoti'yuñwa: Hisat itam yep qatsit ep itahtokoy kihsit antaqat mātapye', òveqatsit ep kihut sūtsepnihqat God añqw makiwyani, God ahpiy yukiwtaqata, qa sinot māyat ahpiy'o. ² Pi itam yep qatsit kihut kihsit ep nāt yesqe öykita. Pi itam òveqatsit ep itahkiy aw yuñniqey kwañwtotoya. ³ Pi itam òveqatsit aqw öke', pas antsa tokot qa sakwitiñwuqat itam yūyahni; put itam soon haqami nāstatotini. ⁴ Pi itam yep qatsit ep itahtokoy ep nāt yesqam hīhihta an kānanvotyakahkañw nāwalalwa, itam it tokot ayo yukuyaniqey qa put nānawaknat, pūhut tokot makiwyaniqey nānawaknaqee. Pi pep pu' God itahtokoy pay súlawhtiñwuqat tokot qa súlawhtiñwuqat enañ nāhoyñwani. ⁵ Nihqe pam itamuy Qahováriwtaqat Hikwsit máqahqe pas suyan itamuñem panhtiniqey mahtakna. ⁶⁻⁷ Pi itam qa hihta tuway'kahkañw, qapēvewniti an hinwisa. Nihqe òviy itam wuko'nanway'yuñwa, it navoti'yuñqee: Tutuyqawhqat haqam qátuhqat itam qa pep amum yēse, ispi itam nāto itahtokoy

añ tanawtaqee. ⁸ Nihqe òviy itam God qapēvewnayakahkañw yep qatsit ep itahtokoy mātatveniyeq nānawakna, Itahtutuyqawhqay amum yesniqe òviy'ò. ⁹ Nihqe òviy itam yūmosa put unañwveyaniyeq añ qa nātusi'yuñwa, sen itam qa put amum yeskahkañwo, sen pay put amum yeskahkañwo. ¹⁰ Pi hisat Christ sinmuy amuñem hin yukuqw, pep itam sohsoyam put atpip hoñvani, nen itam nāt itahtokoy añ yesqey hihta hintsatskaqey ep itah'ahsatiy òmahtotani, sen itam lolmat hintsatskaqey ep'e, sen qalolmat hintsatskaqey ep'e.

Friendship with God through Christ

¹¹ Oviy itam sinmuy hin as God mamqasyaniqat navoti'kahkañw pumuy tuptsiwyaniqat añ ò'qalnaya. God itamumi itah'unañway aw pay navoti'ta; noqw pay hisnen uma piw umuh'unañway ep put navoti'yuñwni. ¹² Itam qa nātsotskanayaniyeq òviy yan pēnaya. Noqw haqawat hihta suovaamnihqat aw taywisa, nihqe pan puma hakiy tsokanayañwu; pu himu hakiy unañwayat ep lolmatnihqat qa tuway'wisa. Noqw as uma itamuhpe hahlaykahkañw pumuy amumi hin lavayhtotiniyeq navoti'yuñwniqat òviy itam yan pēnaya. ¹³ Noqw òviy kurs itam qanavoti'numye' itam God eñem panyuñwni; pu kurs itam suyan wuwni'yuñwe' itam umuñem panyuñwni. ¹⁴ Pi Christ itamumi unañway'taqat itam navoti'yuñqe soon qa put eñem tumalay'yuñwni, yan wūwantotaqee: Sūka tāqa sinmuy sohsokmuy amuñem mōki; noqw pep pu' soñawnen pi puma sohsoyam put amum soa. ¹⁵ Noqw as hakim yesqam pahpiy haqahpiy nāp tunatyay qa añ hinwist, Christ amuñem mokqe piw ahoy tātayhqat tunatyayat añ hinwisniqat òviy pam sohsokmuy amuñem mōki. ¹⁶ Noqw òviy itam yahpiy qa hakiy sinot pitsánwayat aw wūwantotani. Ura as itamuñaqw haqawat Christ tuwi'yuñwa. Noqw pu' hapi itam put sínotnihqat qa pan put aw taywisa. ¹⁷ Pi sino Christ amum sūpwatiqw, God put pūhutañwu; Put hisatqatsiat sūlawhtiñwu; añ ahsupoq pam pūhutiñwu. ¹⁸ God hapi sohsok iit tumalay'ta; nihqe Jesus Christ ahpiy itamuy namivōhikna; nihqe itamuy pōhiknaqe itam put pantaqat yuaatotaniqat òviy itamuy ayata. ¹⁹ Yan itam yuaatota: God Christ añ sinmuy nāmiwat pōhikna, nihqe pumuy qaanhtipuyamuy pumuy amumi qa noi'ta. Pam itamuy put pantaqat tu-awitaniqat ayata. ²⁰ Noqw itam soñawnen Christ qeniyat ep put eñem sinmuy amumi yuaatotaqe put aw yankahkañw umumi okiwhiñqaqwa; uma God aw nānamtōkaniqat òviy'ò. ²¹ Pi Christ qaanhtiput qa tuwi'ta. Noqw pay God itahqaanhtipuy put aw noa. Noqw put ahpiy itam God añqw suan qatsit makiwya.

6

¹ Noqw òviy itam God amum tumalay'kahkañw, umumi okiwhiñqaqwa: Uma God núokwayat qa paysoq kwusuyat uma put akw moñwvastotini. ² Ura pam tutuvenit añ yan lavayhti: Nu pan unañway'taqw uñ hiñqawhq nu navota; nihqe ayo nõñantiwhqat aw pituqw nu ūmi unañwtavi, ura kita. Noqw pi meh, pu' hapi pam itamumi tuqayvastaniyeq pan unañwti; pu' hapi hak ayo yámakniqat eñem qeni. ³ Itam qa hakiy unañwmoknayaniyeq òviy suan hinwisa; taq ka sinom itahtumalay tukopnayani. ⁴ Itam kānanaptaqey añ nakwhani'yuñwa. Noqw òviy sinom sohsoyam itam God eñem tumalay'yuñqat navoti'yuñwni. Itam hihta hakni'yuñwa, pu itam hihita añ sóonhtoti. ⁵ Sinom itamuy wuvinumya, itamuy sivikimi tañatota, itamumi kikihpogya. Itam maqsontota; itam qa tohtoka, pu tsõñsoiwyuñwa. ⁶ Itam sohsok hihta añ kuhkuyvaqe qa nañ'eknayat, añ ahsupoq qaat-say'kahkañw hinwisa, God lavayiyat navoti'yuñqee; itam tūvāsya, itam nuhtumi unañway'yuñwa, Qahováriwtaqat Hikwsit òqalay at ahpiy'ò. ⁷ Itam sutsep

qaatsay'kahkañw yuaatota. Itam God öqalayay an hinwiskahkañw, suan tumalay'yuñwa. Pam pantaqa putvaqe itahmay an sipwuvahpit anta, pu suyvaqe itahmay an tuwvohtat an'i. ⁸ Haqawat itamuy kaptsi'yuñwa, noqw pu pëtu itamuy pas qa hihtalalwa; haqawat itamuy qalomáyuaatota, noqw pu pëtu itamuy lomayuaatota; haqawatuyniqw itam qa a'tsatu, noqw pëtuyniqw itam a'nö a'tsatu. ⁹ Haqawat itamuy qa tuway'numya, noqw pu pëtu pay itamuy tuway'numya. Mokiwu nāqavo itamum yannuma, noqw pay itam nāto tayyuñwa; itamuy a'nö wuvinumyaqw, pay itam hihinhaqam nāto yēse. ¹⁰ Itam unañwmokiwkahkañw pay yūmosa hahlayya; itam okiwhinnumyakañw kaysiwhqamuy kāhaktotoynaya, as nāsta sīvay'kahkañw Christ atsviy itam sohsok hihta himuy'yuñwa. ¹¹ Is uma Corinth ep sínomu, itam qa hihta tupkiwtaqat umumi yuaatota; itam umutpipo itah'unañway púruknaaya. ¹² Itam umumi itah'unañway aw qa uhtaya; noqw sumataq úmawat umuh'unañway itamumi uhtaya. ¹³ Hakimuy naam timuy amumi hin lavayhtiqat pan hapi nu umumi lavayhtini: Uma tuwat itamumi umuh'unañway wūyak hōtayani.

Warning against Pagan Influences

¹⁴ Uma qatuptsiwni'yuñqamuy qa suñwálalwani, pi uma pumuy amumum qa súnahpeya. Puyaw suan hinmaqa qasuanhinmaqat amum haqam súanhtini? Puyaw tāla qatālat amum haqam súnahpee? ¹⁵ Puyaw Christ Nukpanat amum haqam súnahpee? Hal ya tuptsiwni'taqa qatuptsiwni'taqat amum haqam súnahpee? ¹⁶ Puyaw God kiat nāp yukit aw nāwakintiwayaqamuy amum haqam hihta ep súnahpee? Pi uma hapi God qátuhqat kīyat anyuñwa; pi ura God pañqawu: Nu pumuy amuhsonve qátuni, nen amuhpe hinnumni. Nu pumuy Tutuyqawhqaamni, noqw puma isinomni. ¹⁷ Oviy uma pumuy amuñaqw lasye', ayam pas supyani, kita Tutuyqawhqa; nen uma hihta qa powaiwtaqat qa aw hintsatskani; noqw nu umuy ömahtani. ¹⁸ Nihqe umunaiwtani, noqw uma itiyotimni, pu imanhtimni, kita Sus'öqaltutuyqawhqa.

7

¹ God itamuy yan āawna, aw iunañwamu. Noqw öviy sen itahtokoy, pu sen itah'unañway hihta akw tuyoy'ewakwtiqw, itam put anq nākwañw'ewakwtotani. Nen itam God pas kaptsi'kahkañw, put aw nānoi'yuñwni.

Paul's Joy

² Uma itamumi pas unañway'yuñwni, itupkomu, itam qa hakiy hintsatsna; itam qa hakiy hovalaya; itam qa hakiy hihta paysoq kwahanaya. ³ Nu umuy qa hihtataniqey qa pan wūwankañw yan pēna. Nu umumi pas unañway'taqey ura umumi pay lavayhti; noqw öviy sen itam soe', sen yēse' itam nāto sūpwatini. ⁴ Nu qatuhtuskañw umumi yan lavayhti, itupkomu; nu umuhpe pas hahlayi; noqw nāma hin pi nu hihhihta an kānanvotima, nikañw nu suyan unañwte' pas hinhaqam hahlayhtiñwu. ⁵ Itam Macedoniat ep ökihqe, kurs hin nāsuñwnayani; nānan'ivakw itamuy sóontsatsnaya. Itam lomatuawit enem nuhtumi rohomnumya; pu itah'nañwa tsawiniwyuñwa. ⁶ Noqw God an sóonhtotiqamuy öqalañwuqa itamuy suyan unañwtoyna, Titus pítuhqat akw'a. ⁷ Piw qa put pantaqat akw-saa, pam itamumi umuy lavayhtiqat put akw piwu. Pam umuhpe pas hahlayi. Yaw uma inumi yórikyaniqey nānawaknaqat itamuy āawna, piw yaw uma hakiy qaanhintsakqat atsviy tsaykitaqata, piw yaw uma inuñem su'qawyuñqata. Nu iit navotqe pu' pas hahlayhti. ⁸ Pay as pi nu itu-tuveniy akw umuy qahahlayhtapnakañw, pay nu put ep iwuwniy qa alönta;

pay as pi nu mohtiniqw nāpi kurs nu pēnaqey pan wūwa, ispi nu navotq, yaw pam tutuveni umuy qahahlayhtapnaq'ö, pas as pi pay hihsavoo. ⁹ Noqw nu pu' put ep hahlayhti, uma qahahlayhtotiqat qa epnit, uma qahahlayhtotiqe umuhhinsakpiy añqw ayo lasyaqat put ep'e; uma pan qahahlayhtotiqe God unañwveya; noqw öviy itam umuy qa unañwmoknaya. ¹⁰ Pi ason hak God tunatyayat an qaanhtipuy ep qahahlayhte', put añqw lasq, God put ayo távini. Noqw pam soon put ep qahahlayhtini. Náwuspi yep qatsit tunatyayat ahpiy qahahlayhpi mokiwuy tumalay'ta. ¹¹ Kurs uma namiwuwayani, uma qahahlayhtotiqw ya God umuhpa' hin tumalay'ta? Uma pās wuwni'vaya; uma put pantaqat ep nennem qenitotaniqey tunatyaltoti; uma qaanhtiqat aw pas kwanwáy'tsivutoti nīkañw uma piw tusi'tota; uma inumi yórikyaniqey pas pāpu kwanwtoynaya; piw uma qaanhtiqat sivintoynayaniqey pas suhtaq'ewya. Uma panhtotiqe it ep nennem qenitota. ¹² Ura nu umumiq pēnaqe hakiy qaanhtiqat qa put tunatyawkañw pēna, piw hakiy ep qaanhtiqat qa put tunatyawkañwo. Nu úmuywat tunatyawkañw öviy yan pēna, mātaq pí uma God atpip inumi pas unañway'yuñqey nanaptaniqat öviy'o. ¹³ Noqw umuy panhtotiqw nu pas suyan unañwti, tis pi öviy Titus umuhpe hahlayhti, uma sohsoyam put suyan unañwtoynayaqw öviy'o; noqw nu put amum hahlayhti. ¹⁴ Nu umuy tsuyakqe, Titus aw umuy pihni'ta. Nihqe nu put ep qa hahmana. Ura itam umumi sohso hihta suan lavayhtoti. Nihqe öviy piw pan nu Titus aw umuhpe himuiwtaqe pas súañqawu. ¹⁵ Noqw pam piw pas pavan umumi unañway'ta, uma put hin kwusuyaqat u'ni'taqee. Yaw pam umumi hihta lavayhtiqw uma put anhtoti; yaw uma tsawiniwkahkañw put pas kaptsi'yuñwa. ¹⁶ Noqw öviy nu umumi pas hahlayi, itupkomu, nu umumi tuptsiwhqee.

8

Christian Giving

¹ Taa, God Macedoniat ep put aw tōnawtaqamuy amuhpa' hihta tumalay'taqat nu pu' umuy āawnani. ² Pay as pi nāmahin okiw puma hīhihta añ kānanvotkahkañw put ep pas hahlayya; nihqe puma hihta hakni'kahkañw himuy qa kahkawayat, ayám hakim hihta hakni'yuñqamuy paañwantotaniqey öviy hihta tsovalaya. ³ Nu pumuy amumi navoti'taqw puma qa paysoq tusoq'ayatiwyaqe kwanwtoynayakañw hihta himuy'yuñqey kuwahtoti; piw put pas yuhke' hihta kuwahtotiniqey unañwtoti. ⁴ Nihqe puma God sinomuyatuy hihta hakni'yuñqamuy amuñem hihta tsovalayat, itam put ömahtotat, amumi put kiwisniqat itamumi ö'qalyaqe itamuy pas qaöwiayatota. ⁵ Nihqe puma itahwuwniy yuhke' it piw hinhtoti: Puma mohti Tutuyqawhqat aw nānoayat, pu God tunatyayat ahpiy itamumiwat piw nānoaya. ⁶ Noqw öviy itam Titus umumi ayataqw, pam umuñaqw hihta tsovalani; pay yaw pam umuñaqw it tumalat yayhna. ⁷ Uma hapi sohso hihta añ qaöwihinyuñwa; uma qapēvewnit pasiwyuñwa, uma put yuaatotaniqey tuwi'yuñwa; uma God lavaiyat navoti'yuñwa; piw put ep qanātusi'yuñwa; uma itamumi pas unañway'yuñwa. Noqw öviy uma piw tūvaañwayaniqey ep qaöwihiniwhtotini. ⁸ Pay hapi nu it umuy qa pas tusoq'ayata; mātaqpi kurs uma pas antsa nuhtumi unañway'yuñqat nu navotniqe öviy ayé' hintsatskaqat nu umuy āwinta. ⁹ Pi Itahtutuyqawhqa Jesus Christ umuy hin ökwatuwhqat uma pay navoti'yuñwa. Ura as pam kāhakanikañw umuñem ökiwhti, pam ökiwhtiqw uma kāhaktotiniqat öviy'o. ¹⁰ Noqw it nu añ wūwaqe pañqawni: Pay yaw ura uma sūkw yahsañwuy

ephaqam hihta tsovalayaniqey añ suhtaq'ewya. Taay, uma hihta yayh-nayaqey aw antsatsnaniqw, pam umuñem lomahintani. ¹¹ Uma hihta hinhtotiniqey suhtaq'ewyaqey put aw antsanyani, umuy hihta himuy'yuñqey ahpiy'o. ¹² Pi hak su'qawkañw God hihta maqaqw, God put ep hahlayhtiñwu; hak hihta qa himuy'taqw, God pay navoti'taqe, hakiy aw qa hihta tuñlay'tañwu. ¹³ Pi pay añ haqawat qa a'pitniqw úmawat-sa añ hihta maqsonlalwaqat nu qa put pañqawu. ¹⁴ Pay hapi nan'ivo súnantaniqat òviy nu pañqawu; Puma pu' hihta hakni'yuñwa, noqw uma qarürumnaya; as uma pumuy paañwayaniqat nu umuy tūviñta; noqw uma tuwat hihta hakni'yuñqw puma tuwat umuy paañwayani, noqw yan nan'ivo súnantani. ¹⁵ Pay pi ura yan pey'ta: I' hak wūhak tsovalaqa qa hihta akwsiñwnañwu; noqw i' qa wūhak hihta tsovalaqa pay qa hihta rūrumnañwu. ¹⁶ Noqw kwakwhat pi God Titus pan unañwtoynaqw pam umumi pas unañway'ta, itamuy hin umumi pas unañway'yuñqat pan'i. ¹⁷ Pi itam put aw pañqaqwaqw, pam súnakwha; nihqe pay pam pas su'qawtaqe òviy nanāp'unañw umumiq'a. ¹⁸ Noqw itam Titus enañ sukw tuptsiwni'taqat umumiq hōnaya. Pam God aw tsotsvalyaqamuy amuhpa' lomatuawit yuaatinuma, nihqe put ep pas aw lomanavotiwa. ¹⁹⁻²⁰ Piw God aw tōnawtaqam put namorstaqw, pam itamum hinnumqe, itam hihta tsovalayaqat kima. Pi itam añ ahsupoq suan hinwisniqey nānawakna. Taq ka hak itamuy hihta tsovalayaqat ep itamuy òvelani, as pam put ep God pas hihtatanikañwo, itamuy hin nāvaañwantotaniqey suhtaq'ewyaqat aw yórikqee. ²¹ Itam Tutuyqawhqat atpip suan hinwisniqey tunatyawyuñwa, piw sinmuy amuhpewii. ²² Pu mitwat itam piw aw lomanavoti'yuñqat pumuy enañ hōnaya. Pam hīhihta añ qanātusi'maqey itamumi mahtakna. Nihqe pam pu' umumi yórikniqey pas kwañwtoyna, pam umumi pas tuptsiwni'taqe òviy'o. ²³ Noqw sen Titus hákiynihqat haqawa tūviñlawniqw, pay pam hapi itumalsuñwa, pi inumum pam umumi unañwtavi'ta: noqw sen haqawa imuy tuptsiwni'taqamuy hákimnihqat tūviñlawniqw pay puma God aw tōnawtaqamuy tuaw'aymatu, puma Christ pas himuniwhtiniqat òviy añqe' ayatiwa. ²⁴ Noqw òviy uma nuhtumi unañway'yuñqey pumuy amumi mahtaknayani, pu añqe' God aw tōnawtaqamuy amumi piwu; noqw pahsat pu sohsoyam nanaptani itam pumuy amumi umuy lomavaytaqe pas súañqaqwaqata.

9

Help for Fellow Christian

¹ Pu uma God sinomuyatuy hihta akw paañwantotaniqat pay soon pas nu umumi pentani, pu umuy ayalawni. ² Pi nu umumi navoti'taqw uma su'qawyuñwa; noqw òviy nu pan Macedoniat ep sinmuy amumi umuhpe himuiwta; nihqe pay Achaiat ep tuptsiwni'yuñqam yas hihta akw tūvaañwantotaniqey añ sun suhtaq'ewyaqat nu amumi pañqawu; noqw pas pan umuhtunaty kaysiwhqamuy pan unañwtoyna. ³ Nikañw pay nu inuh-savo imuy tuptsiwni'yuñqamuy umumiq hōna, nāp hisat pi itam yan umuy hiñqaqwaqe kurs a'tsatnihqey pan sinmuy amumi mahtaktotini; noqw pay pi nu pañqawu: Uma pās yuki'yuñwniqat òviy'o. ⁴ Taq nāp hisat pi sen haqawat Macedoniat ep tuptsiwni'yuñqam inumum òkiqw kurs nāt uma qa yuki'yuñqw itam hamanhtotini, tis pi òviy úmaa, pas qananahtsopyaqat umuy itam kwiviyuaatotaqat ep'e. ⁵ Noqw òviy nu añ wūwaqe imuy tuptsiwni'yuñqamuy amumi pañqawhq, puma añwu pay inuhsavo umumiqye', hihta uma kuwahtotiniqey pañqaqwaqw tsovalayani; noqw uma sohsoq hihta añwu pay tsovalayaqw, sohsoyam uma nanāp'unañw put kuwahtotiqat nanaptani, itam umuy tusoq'ayatotaqat qa paniq'ö. ⁶ Noqw it nu

pañqawni: Öwiuyhqa pay öviy piw öwihöqmantani; pu i' hak qaöwiuyhqa piw öviy qaöwihöqmantani. ⁷ Hak hin nāp wūwante', pan hihta kuwahtimantani, qa kahkawnakañwo, piw paysoq pi aw pañqaqwaqw öviy'o; pi God haqam su'qawkañw hihta kuwahtiñwuqat hahlayi. ⁸ Pi God umuy hihta hakni'yuñqat epnihqe hóyokput umuy öqala; noqw pahsat pu uma qa hihta rūrumnayakahkañw añ öokiwyaqamuy paañwayaniqey hihta pasiwyuñwni. ⁹ Pi ura yan pey'ta: Pam añqe' ahsupoq añ öokiwyaqamuy hihta huyta; pam sutsép-sa núokwa. ¹⁰ God hapi sinmuy poshumit huyta, piw pumuy amumi nõsiwhqat nóañwu; nihqe pam umuy hihta hakni'yuñqat umuy huytani; noqw kurs uma soñawnen put uyyaqw pam wuñwe' natkotote' lolmat tumalat aniwnani. ¹¹ Noqw pahsat pu uma sohsok hihta qaöwihinkahkañw pas pāpu añ öokiwyaqamuy paañwayaniqey pasiwyuñwni, noqw itam God sinomuyatuy amumi it kuwahtiput maqayaqw puma pas pavan God aw hahlayyani. ¹² Pi uma it kuwahtiput God sinomuyatuy amumi maqaye' pumuy hihta hakni'yuñqat ep pumuy paañwayani. Noqw uma panhtotiqw puma God pas pavan aw hahlayyani. ¹³ Puma umuñaqw kuwahtiput ömahtote' pas antsa uma Christ añqw lomatuawit kwusuyaqt aw yórikyani, piw put kwusuyaqe put añ hinwisniqata; noqw puma God pas hihtatotani; uma qa hihta kahkawnayat pumuy amumi hihta kuwahtotiqat ep'e, pu qa púmuy-sa amuminit, sohsokmuy sinmuy amumii. ¹⁴ Nen puma umuñem God aw nānawaknani, as umumi yórikyaniqey tunlay'kahkañwo, God umumi pas unañway'taqat nanaptee. ¹⁵ Istathihi God qaöwihikay'taqat itamumi kuwahti! Pas kurs hin put súañqawu. Itam put ep God aw hahlayhtiwisni.

10

Paul Defends His Ministry

¹ Noqw nu' Paul umumi pañqawni: Yaw haqawat nuy umumumnen okiw'unañway'tañwuqat pañqaqwa, nikañw nu yaw umuñaqw ahpiynen pas qatuhtuskañw yuaatañwu. Noqw ura Christ pas nāp yep qatsit ep hinnumkañw pas qa a'nö unañway'kañw, sinmuy pāsi. ² Noqw öviy nu umumi okiwhiñqawlawni: Nu umumumniqw, uma nuy qa tuhtuskañw yuaataniqat qa aw nuy öqawnayani. Taq yaw nu nāp itunatyay añ hinmaqat pan inumi wuwantota. Noqw pumuy amumi nu qatuhtuskañw yuaataniqey pan nātuptsiwni'ta. ³ Pay as pi itam yep qatsit ep yeskahkañw, qa nāp itah'öqalay ahpiy Nukpanat aw rohomhtiwisa. ⁴ Itam qa yep qatsit ahpiy tunipit akw put aw rohomhtiwisa, pi God tunipiyat akw'a. Noqw put akw itam Nukpanat öqalay qat hihtatota. ⁵ Itam sinmuy wuwniyamuy qa hihtalalwa; puma kwiviunañway akw God añqw navotit aw rohomnumyaqw itam pumuy ánwulalwa; pu sinmuy nāp tunatyay añqw lasye', sohsok Christ aw-sa maqaptsi'yuñwniqat pan itam pumuy unañwtotoynaya. ⁶ Noqw uma itamumi maqaptsi'yuñqw, pahsat pu itam hakimuy qa tuqayvahsi'wisqamuy hinwat öqwhayani. ⁷ Ya uma haqawat suovaamnihqat pitsañwayat-sa aw taywisa? Uma it piw aw wūwayani: Kurs haqawa Christ lavay'ayaatnihqey namiwuwantaqw, pay itam piw put lavay'aymatu. ⁸ Pi Christ nu umuy öqalaniqat pan nuy ayata, nu umuy hovalaniqat qa panwat nuy ayata. Noqw pas as pi nu it öqalat yuaataniqw pay pam inuñem qa haman'ewayni. ⁹ Nu itutuveniy akw umuy tsatsáwinaniqey qa nāwakna. Uma qa pan inumi wūwayani. ¹⁰ Oviy pi yaw haqawat pañqaqwa: Put tutuveniat as qaöwihinkañw pu a'nö öqala; noqw pi hakimuy amumumnen pay öwiewniñwu, pu lavaiyat qa pas lay'tañwu. ¹¹ Noqw pay nu pan hiñqaqwaqamuy amumi pañqawni:

Uma it añ wūwayani: Pay nu yāvahaqaqw umumi öqalat penta, nihqe öviy nu umumi pite' pay nu soon qa piw pañqe' umumi yuaatani. ¹² Piw nu kurs hin nākwiviyuaatotaqamuy amumumnihqey, piw amunnihqey pañqawni. Puma pi nānami namituwanlalwakahkañw, pu ayám hakiy hintaqw pay qa pas antaqey namiwuwantotaqe qa suan wuwni'yuñwa. ¹³ Itam soon ayam sukw tumalayay yuaatotani, pay pas nāp itahtumal'ayaway-saa. God itamuy tumal'ayataqw Itam Corinth aqw pahsavo hinnumya. ¹⁴ Noqw uma itamuhpiy mohti Christ añqw lomatuawit nanapta. Noqw öviy itam umuhpa' hihta lomatumaltotaqey put-sa yuaatotani; kurs itam qa umumi öke', soon pan yuaatotani. ¹⁵ Ura nu pañqawu: Itam ayám supwatuy tumalayamuy qa put yuaatotani. Is as okiw umuhtuptsiwniy añ uma öqawhtotaqw, pep pu' God umuyupqöymi itamuñem qenitani. ¹⁶ Pi itam umuyupqöyva lomatuawit yuaatinumyanigey nānawakna; nīkañw ayám piw sukw tumalayay qa sokoplalwani. ¹⁷ Noqw i' hak hihta ep hahlayhtiqtat hapi Tutuyqawhqat núokwayat ep hahlayhtimantani. ¹⁸ Pi hak nālomalalvayhq pam qa hímuu; nīkañw ason Tutuyqawhqa hakiy lomalvayhtiqtaw pam pantaqa pas hímuu.

11

Paul and the False Apostles

¹ Is as uma inumi hihsavo tūqayyuñwni, noqw nu tuwat an'e'wakw nāyuaatani. Hal owi, uma inumi tūqayyuñwni. ² Nu God añqw pan unañwtiqe umuy kahkawnage, umuy qahováriwyuñniqtat nāwakna. Hak tāqa tiy mānat qahovalniwtaqtat sūkw tiyot aw nóahqtat pan nu umuy Christ aw noa. ³ Nīkañw nu tusiiwta, taq ka uma Christ qaatsay'kahkañw aw unañway'yuñwnigey qe'totini, hak umuy ūnatoynaq'ö, ura tsūa unatwiw akw Eve hin ūnatoynaqtat pan'i. ⁴ Uma itamuñaqw lomatuawit hímunihqtat pay kwusuya. Noqw öviy kurs piw hak pite', alöñöt tutuqayhpit umumi mātapq, sen piw sukw ayo tūooyhqat itam qa yuaatotaqtat umumi yuaataqw, sen sukw hikwsit uma qa kwusuyaqtat umumi kwusivaqw, uma ka put aw súunañwtapyani. ⁵ Ima ayai-wyuñqamnihqey pan nātsokani'yuñqam pas puma pāsyayey yuaatota; noqw nu pay nāpnihqe qa pumuy amuñk pitsíwta. ⁶ Yaw uma nuy qa lavayhtuwi'taqat pañqaqwa. Ka pi nu panta. Nīkañw nu navotit pasiwta. Oviy pi itam hihta umuhpa' tumaltotaqey akw itahnavotiy añ ahsupoq tunvotnaya. ⁷ Ura nu umumi pítuhqe lomatuawit umumi yuaataqe umuñaqw qa hihta tūkwata. Nu umuy hihtataniqe öviy nāqahihtata. Ya nu it ep umuhpewi qaanhti? ⁸ Nu umumum tumalay'taniqe öviy aye' God aw tōnawtaqamuy amumi tūkway'ta, puma sīvay akw nuy paañwantotaqw öviy'o. ⁹ Nihqe ura nu umumum yankañw hihta haktaqe qa hakiy aw put ep tūkway'ta; pi ima tuptsiwni'yuñqam Macedoniat añqw ökihqam nu hihta hakni'taqw put ep nuy paañwaya; noqw öviy uma nuy qa maqsontota. Noqw pay nu ka sutsep panmani. ¹⁰ Christ iunañway ep qatuqw nu sutsep qaatsay'kañw it yuaatani: Nu qa hakiy aw hihta ep tūkway'tat, sinmuy amumi lomatuawit yuaatinigey ep hahlayhtimani. Noqw soon hak nuy put ep sóontsanni. Nu Achaiat añ ahsupoq pan yuaatinumni. ¹¹ Noqw ya nu hinoqw panhti? Sen nu pay umumi qa unañway'taqe öviy'o? As'a. God inumi pas suyan navoti'ta. ¹² Haqawat sūitamun God eñem tumalay'yuñqey pañqaqwa. Noqw as pumuy a'tsatnihqtat mahtaktotiniqw öviy nu God lavayiyat qa hihta öviy yuaatinuma; pay piw nu nāto pan yuaatinumni. ¹³ Puma Christ eñem ayai-wyuñqamnihqey pañqaqwa, nīkañw unatwit hintsatska, pi puma qa pas pas antsa God eñem tumalay'yuñwa. ¹⁴ Noqw pay soon qae, pi Satan pas nāp tālat

ep hoñviayanihqey pan namtakni'ta. ¹⁵ Paniq̄w òviy put eñem hintsatskaqam hihta suan hintsatskaqey pan namtaknayaq̄w, pay uma qa aw k̄awuwantotani. Noq̄w pay pumuy hin tumaltotaq̄w, God pan hapi pumuy amumi ahoytani.

Paul's Sufferings as an Apostle

¹⁶ Noq̄w nu piw pañqawni: Qa hak hapi nuy pay núanhimunihqat pan inumi w̄uwantani, hal kurs pantanik pay nu núanhimunihqat pan inumi tuqayvastotani; noq̄w nu hihsavo kwiviyuaatani. ¹⁷ Nu pu' pay sinot an lavayhtini, qa Tutuyqawhqat wuwniyat ahpiy'o; nu hakiy núanhimunihqat an kwiviyuaatani. ¹⁸ Ima hakim Christ eñem ayaiwyuñqamnihqey yuaato-taqam yep qatsit ep hímuyaqey, piw hihta hintsatskaqey ep kwiviyuaatota; noq̄w òviy nu tuwat kwiviyuaatani. ¹⁹ Uma hakimuy añ núanhihtuy amumi suhta'ewyakahkañw tūqayyuñwa, sam pi uma pas n̄ap súanwuwni'yuñqee. ²⁰ Ima n̄atsotskanayaqam umuy núantuwiwtota, umuy hihta kwahantota; umuy nukwánwhintsatska; pu n̄ahihtatota, umuhtayway wuvahtota. Puma umuy pan hintsatsnaq̄w uma añ kūyuñwa. ²¹ Is uti! Puma a'nō ò'qaltu, noq̄w nu okiw qaòqála; ispi nu umuy qa pan hintsahtsanhqe òviy'o. Nikañw kurs puma hihta ep kwivilavayhtotiq̄w pay nu piw panhtini. (Nu pay hakiy núanhimunihqat an yuaata.) ²² Ya puma Hebrew sinom, Israel tímatu? Pay nu piw pam'i. Ya puma Abraham natkomatu? Pay nu piw pam'i. ²³ Ya puma Christ eñem tumalay'yuñwa? Piw nūu. Nu pas a'nō tumalay'ta. (Nu núanhimunihqey pan lalvaya.) Sinom hihsakishaqam nuy wuvahtota; piép sivikimiq nuy panayañwu; pu nu qa sūs pēp mōki. ²⁴ Tsivot-sikis ima Jew-sinom nuy sūkw akw qa lōp sunát-sikis wuvahtota. ²⁵ Sinom pāyis nuy murikhot akw wuvahtota; sūs nuy tatatupya; pāyis pātuwaqatsit ep pākihut itamuneñ sakwíti; sūs nu tōkilnawit-nikañw pu t̄alō' pātuwaqatsit a'nō hōtsit añqe' pāyawnuma. ²⁶ Nu wuhkonakwsu; pāvaqe nu unahinnuma, piw uuyiñwtuy amuhpaa, n̄ap isinomuy amuhpaa, piw añqe' h̄ihihtuy sinmuy amuhpaa; nu wuhkokitsokit añ unahinnuma, pu qayēsiwhpuvaa, pu pātuwaqatsit añ'a; piw añ tuptsiwni'yuñqamuy atsáy'kahkañw pañqaqwaqamuy amuhpaa. ²⁷ Okiw nu maq̄sonte' mañwúiwtañwu, qa sūs nu qa pūwi; pu nu tsōnmokiwtañwu, pānaqawuy nu añ k̄ananvotyā; nu qa sūs napwala; tūsūñw'iwtañwu; nu ephaqam qa yuwsitañwu. ²⁸ Noq̄w nu iit sohsok añ kuyvaqe nawus nu n̄aqavo Jesus aw tōnawtaqamuy amumi tunatyawtani. Nihqe nu put akw putuiwta. ²⁹ Kurs hak haqam qaòqáwi'taq̄w nu put amum qaòqáwi'ta. Kurs hak haqam tuptsiwnit añq̄w lasq, nu put ep pas unañwmokiwtañwu. ³⁰ Nikañw pay kurs nu hihta ep kwivihinqawlawnik, pay nu tatam qaòqálanihqey pan namtakni'tani. ³¹ God Jesus Christ ItahtutuyqawhGay Naat inumi navoti'taq̄w nu súañqawu. (Okiw nam pam yūmosa tayawintiwa!) ³² Ura nu Damascus-kitsókit epniq̄w, pep tutskwat ep moñwi Aretas yan m̄atsiwhqa nuy ñuaniqey n̄awakna; nihqe òviy pam pan tutaptaq̄w pep kikmoñwi Damascus-sinmuy kitsókiyamuy ep tukw'uhtsit ep aw hōtsíwat ep solāwamuy tūwalayaniqat òviy oya. ³³ Noq̄w nu tutsáysivut añq̄w pakiwtaq̄w, hakim ikwátsim tuhpelva' nuy hawnayaq̄w nu moñwit māyat añq̄w ayo yama.

12

Paul's Visions and Revelations

¹ Pas ka nu hihta kwivilalvaye' soon put akw moñwvastini. Kurs nu hihta tuawyorikqey, pu Tutuyqawhqa inumi m̄ataktiqat yuaatani. ² Nu hakiy Christ aw tuptsiwni'taqat tuwi'ta. Noq̄w pam pakwt n̄alōq sihkay'taqat yahsañwuy ephaqam tokpelat yūmoq paki; sen tokoy'kañwo, sen pay qa

tokoy'kañwo, nu put qa navoti'ta, pay God-sa put navoti'ta. ³ Ura nu pañqawu: Pam hak lomaqatsit aw ōmi wīkiwa, sen tokoy'kañwo, sen pay qa tokoy'kañwo, nu put qa navoti'ta, pay God-sa put navoti'ta. ⁴ Noqw pam pañso wīkiwhqe, lavayit pas kurs hin pañqawiwhqat navota; noqw put hak yuaataniqw pam mewniwta. ⁵ Nu hakiy pantaqat tsokanani, nīkañw pay nu qa nātsokanani; nu qaōqáwi'taqey yuaatani. ⁶ Kurs nu as hímuiwtaniqey nāwaknanikañw, nu qa núanhimuniwhtini; pi nu hihta yuaataqey suyan navoti'ta, Nīkañw pay nu soon panhtini. Taq hak inumi hin yórikqey, pu nuy hin navotqey pan inumi wūwantaniqat nu nāwakna. Noqw pep pu' pam soon put pantaqat yuhke' nuy tsokanani. ⁷ Noqw nu hihta pas pavan yórikqey qa ep pas kwivi'nañwtiniqw, hihta tūya Satan ahpiy inumi noiwa, kūtāt antaqa, nuy tūholawniqee. Noqw put atsviy nu qa pas kwivi'nañway'ta. ⁸ Noqw as pam pantaqa nuy mātapniqat nu pāyis Tutuyqawhqat aw okiw tūviñta. ⁹ Noqw pam inumi pañqawu: Pay inuokwa ūmi aptsiwta, pi um qaōqáwi'taqw pahsat pu nu uhpiy a'nō ōqalay'taqey nuhtumi mahtakinta. Paniqw ōviy nu hahlaykañw hihta añ qa pasiwkañw put ep himuiwtani; nen nu Christ ōqalayāt añ put amum hinmani. ¹⁰ Nihqe ōviy nu Christ atsviy hihta añ kānanvotqey ep hahlayhtima. Nu put lavay'ayaatnihqe ōviy ōpuiwta; sinom nuy ōvelantota; pu nu hihta hakni'ta; sinom nuy okiwsahsanya. Pi nu qaōqáwi'te' pahsat pu nu Christ ahpiy a'nō hoñviiwtani.

Paul's Concern for the Corinthians

¹¹ Nu yan kwiviyuaataqe núanhimuniwhti, uma nuy put aw lālayyaq'ō, pi as pi uma nuy lomalavaytanikañwo. Umuyniqw ima nāpnihqe Christ lavay'aymatnihqam pas pavan hihtuya. Noqw nu umumi súañqawni: Puma nālomatsokani'yunqw pay piw nu súamunta, nāmahin pi as nu pas antsa God-niqw pay qa hímuu. ¹² Ura nu umuhpa' tumaltaqe pas antsa Christ lavay'ayaatnihqey pan umumi namtakna; nu qa hihta ep nañ'eknat, umuhpa' kātumalat hihta tuawi'taqat tumalta, pu kātatayhpit piwu. ¹³ Ya nu aye' God aw tōnawtaqamuy-sa lomahintsant, umuy qalomáhintsana? Qae. Ka uma hihta ep inumi hin unañway'yunwa, nu umumi lomatuawit yuaatat qa hihta umumi tuñlay'taqat ep'e. Okiw uma inumi put ep pōhikyani. ¹⁴ Meh, pu' hapi nu pāyis umumiqniqey aw pitsini'ta; pay nu soon hihta ep umumi tūkway'tani; nu umuhhimuy hihta tuñlay'taniqey qa put ōviy umumini, pi nu umumi unañway'taqey ōviy'o. Pi qa tsātsayom yumuy, namuy amuñem hihta na'sastotañwu, pi pumuy namat, yumat timuy amuñem hihta na'sastotañwu. ¹⁵ Pu tatam pi nu umumi hihta nāvoswani, pu piw nukwsiwhtini, nāmahin pi nu umumi pavan pas unañway'taqw, uma tuwat pahsat inumi qa pas unañway'yunwani. ¹⁶ Noqw pay pi; pay pi nu qa hihta ep umumi tūkway'ta as'a; noqw yaw uma pañqaqwa: Pam tuhisanihqe ōviy unatwiw akw itamuy nukwáñwhinhti. ¹⁷ Ura nu umumi hakimuy ayata. Noqw puma haqawa sen umuy hihta kwahana? ¹⁸ Ura nu Titus umumi ayata, piw pu sukwat tuptsiwñi'taqata. Noqw ya Titus umuy hihta kwahana? Ya itam qa sun tunatyawta? Ya itam qa sun hinma? ¹⁹ Uma ka wūwantotaqw nu umumi nēnem qenitanige ōviy pan penta. Noqw pay qa panta. Pi nu God atpip Christ aw yankañw umumi penta, uma ōqawhtotaniqat ōviy'o, aw iunañwamu. ²⁰ Pas nu tusiiwta ka nu umumi pite' umumi yorikq umuy suan hinwisniqat nu nāwaknaqw, uma qa pan hinwisni. Noqw pay uma as ka nu umumi pās yuaataniqat nānawaknaqw nu umuy tuwat qōhqōyni. Nāp hisat pi uma hihta ep nānwuy'yunwani; nānami unañwtutuyyani, nānami itsívuiwuyunwani, nānamiq hiñqaqwayey akw nātsikiwtani, nehpewi sawiwitotani, pu pas hihtunihqey

panyuñwni, tsotsvalqey añ qanamítuqayveyani. ²¹ Pu nāp hisat nu piw umumi pituq̄w, God Ina umutsva nuy hamanhtoynani, taq̄ ka nu kaysiwhqamuy qaanhtipuy añq̄w qa lasyaqamuy tuwe' unañwmokni, puma itséhe'qatsiy, pu qahopqatsiy, pu qaunánwtalqatsiy qa qe'totiq'ö.

13

Final Warnings and Greetings

¹ Pu' hapi nu pāyis umumiq pohtani. Noq̄w hakim löyöm sen pahyom pas suyan hakiy qaanhtiqat navoti'kahkañw inumi put tuhtualyaq̄w, pahsat nawus nu hakiy eñem hin yúkuni. ² Ura nu umumumnikañw hin pañqawhqey pan piw qa umumumnikañw umumi pēnani: Nu hisat umumi pite' soon hakiy ökwatuwni; nu sohsokmuy qaanhinwisqamuy amuñem hin yúkuni; ura nu pay nuhtuñk umuhpeq̄ pohtaq̄w pay pan haqawat yēse, noq̄w pu' atsve piw nāt pēt̄u pay amunhtoti. Noq̄w öviy nu soon hakiy ayo yámaknani, imuy hakimuy qaanhtotiqamuy. ³ Noq̄w pahsat pu uma pas suyan nanaptani Christ pas suyan inuhpe yuaataq'ö; put pantaqat uma navoti'yuñwniqey nānawakna. Pam hapi umumi qaöwíhinta, piw a'nö öqala umuhpaa. ⁴ Pay pi put tokoat qaöqáwitaq̄w, sinom nahoylehtsit aw put muaya; noq̄w pam ahoy tātayhq̄e, God öqalayāt ahpiy qatu. Noq̄w ítamwat piw put an qaöqáwi'yuñwa; nīkañw itam piw put amum yeskahkañw, God öqalayāt ahpiy put eñem tumalay'yuñwa umuhpaa. ⁵ Kurs uma nānami wūwayaa. Ya uma pas antsa Christ aw tuptsiwni'yuñwa? Kurs namiwūwayaa. Ya Christ pas antsa umuh'unañway ep qátuhqat uma navoti'yuñwa? Kurs uma qaatsáy'wisq̄ pam pepeq̄ qatu. ⁶ Is as uma itamuy qaatsáy'wisqat nanaptani! ⁷ Uma qa hihta ep qaanhtotiniqat nu God aw umuñem nāwakna. Nu qaatsáy'maqey mātāqtiniqey qa paniq̄w tūviñtima, pi nu umuy tunatyawtaq̄e öviy'ö, umuy suan hinwisniqata, nāmahin pi sumataq̄ nu atsáy'maqey mātāqtini. ⁸ Noq̄w itam soon hihta pas antsanihqat aw rohomnumyani; itam soon qa put eñem tumalay'yuñwni. ⁹ Nihq̄e öviy itam hahlayhtoti, umuy öqawhtotiq'ö, nāmahin pi itam pay as sen qaöqáwi'yuñwa. Okiw as uma pas pasiwyuñwniqat itam umuñem nānawakna. ¹⁰ Nu umuy u'nananique öviy añwu pay it tutuvenit umumi pēna, nu nāt qa umumiq pitut'a; taq̄ ka nu umumi pite' nawus umuñem hin yúkuni. Pi nu sinmuy öqawhtoynaniqu öviy ayatiwa; nu qa pumuy hinwat yukunaniqey aw taviwkañw, pay nu panhtiniqey aw öqalay'ta. ¹¹ Taay, yantani itupkomu. Hakim ö'qalyañwu. Uma suan hinwisni; qa hin unañway'kahkañw nānami unañway'yuñwni; uma kwakwhat yesni; noq̄w God nuhtumi unañway'taqa piw hakimuy kwakwhat unañwtoynañwuqa umumum hinnumni. ¹² Uma nānatupkomnihqey pan nāö'qawnayani. ¹³ Sohsoyam God sinomat umuy öqalaya. ¹⁴ Nam uma Itahtutuyqawhqay Jesus Christ núokwayat navoti'yuñwni, piw God umumi unañway'taqata. Nam uma Qahováriwtaqat Hikwsit añ sun hinwsini. Nam antaa.

Paul GALATIAT ep Tuptsiwni'yuñqamuy amumi Pēniata

¹ Nu' Paul, lomatuawit yuaataniqey aw ayatiwhqa, it penta. Nu qa sinmuy amuhpiy ayatiwht, Jesus Christ ahpiy ayatiwa, pu God Itanay ahpiy pīwu, it Jesus Christ mokiwuy añqw ahoy tātaynaqat ahpiy'o. ² Nu sohsokmuy tuptsiwni'yuñqamuy inumumyaqamuy amumum God aw tōnawtaqamuy Galatiat ep yesqamuy öqalanta. ³ Nam núokwa, pu kwakwha unañwa Itanay God añqw umumi pitsíwiwtani, pu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ añq'ö. ⁴ Ura pam itahqaanhtipuy ep nātapqe, yep nukusqatsit añqw itamuy ayo oya, Itanay God tunatyayat añ'a. ⁵ Nam pam sutsép-sa tayawintiwa. Pay nam antaa.

The One Gospel

⁶ Is ohi! Pas nu umumi qaan unañwiti. Yaw uma Christ súmatatve, umuy núokway aw wáñwayhqata; nihqe sukwat alönöt tūawit aw lasya. ⁷ Noqw pay pam qa pas pas antsa lomatuawi. Pi hakim Christ añqw lomatuawit nukushintsatsna, umuy ūnatoynayaniqe öviy'o. ⁸ Ura nu lomatuawit umumi suan yuaata. Noqw öviy kurs nūu, sen öñaqw hoñviaya umumi hihta alönöt yuaataqw, God put eñem qalomáyukuni. ⁹ Nu piw pañqawni: Kurs haqawa umumi hihta alönöt yuaataqw umuy hihta kwusuyaqaqat qa amum súnantaqw, God put eñem qalomáyukuni. ¹⁰ Pas suyan nu qa sinmuy unañwvniqey anta, pas God-saa. Nu qa sinmuy amuhpiy tayawintiwniqey tuñlay'ta. Taq kurs nu sinmuy unañwvniqey tunatyalte', soon nu Christ eñem tumalay'tani.

How Paul Became an Apostle

¹¹ Nu umuy it navotnaniqey nāwakna, itupkomu: Nu umumi lomatuawit mātapqey qa sinmuy amuhpiy put kwusu. ¹² Qa hak inumi put mātavi, pu nu qa hakiy ahpiy put tutuqayi; noqw pay Jesus Christ pas nāp inumi put mātakta. ¹³ Pi ura nu hisat Jew-sinmuy wīmiyamuy añ hinmañwuqat uma pay nanapta. Ura nu God aw tōnawtaqamuy qaan'ewakw okiwsanhqe, hova. ¹⁴ Nihqe nu isinmuy amuhpiy inuñsakwmuy amuhpenihqe Jew-sinmuy wīmiyamuy ep pas hak mohpeq'a, itanamuy navotiyamuy pas antsay'taqe öviy'o. ¹⁵ Noqw pay God nuy nāt qa tihtiwhq tunatyay ahpiy nuy namorstaqe, núokway ahpiy nuy wáñwayi. ¹⁶ Noqw aw pituqw, pam Tiy inumi mahtakna, nuy imuy qa-Jew-sinmuy amumi lomatuawit yuaataniqat öviy'o. Noqw pam nuy wañwayhq, nu pay sinmuy qa amumi put ep hin wuwanheplawu. ¹⁷ Piw nu inupyeve mohti ayaiwyuñqamuy qa amumi Jerusalem aqw'a. Nu qa panhtit, tuwat Arabia-tutskwat aw'i; nit pu ahoy Damascus aqw nu pitu. ¹⁸ Pu ahpiy payhkomuy yahsañwvaqw, nu Jerusalem aqwnit, Peter aw kuyvatoqe, pakwt tsivot sihkay'tasikis tālat añ put amum qatu. ¹⁹ Nīkañw mímuwatuay ayaiwyuñqamuy qa haqawat nu aw yori, hal pay it James, Itahtutuyqawhqay tupkoyat-sa aw'i. ²⁰ Nu hapi hihta pentaqe, God atpip qa a'tsalawu. ²¹ Pu ahpiy pantaqw, nu Syriat-nīkañw pu Ciliciat añ tutskwat aqw pitu. ²² Noqw Judeat ep haqe' Christ aw tōnawtaqam nuy qa tuwi'yuñwa. ²³ Pay puma yaw yan-sa nanapta: Yaw i' hak hisat itamuy okiwsahsanqa qapēvewnit ayo yuykuqey pu' nuhtumi put yuaata. ²⁴ Yan kurs puma nanaptat, God inuhpiy pas hihtatota.

2

Paul and the Other Apostles

¹⁻² Pu ahpiy pakwt nālōq sihkay'taqat yahsañwuy añ ruhpaq, pañqw nu piw Jerusalem aqw'a, Barnabas ámuma, God pas nāp nuy pañsoqniqat nuy ayataq'ō. Nihqe nu Titus enañ wīki. Noqw pepeq itam hakimuy pávanyaqamuy amumum tsovaltiqw, nu imuy qa-Jew-sinmuy amumi hihta yuaataqey pumuy āawna, taq ka nu hihta pay hintsakq, sen nāto hintsakniqw pay haktonsaniniq'ō. ³ Noqw Titus inumumnihqa Greek-sínonihqe qa poñotkiwtaqw, puma put pan tuvoylatiniqat pay qa ö'qalya. ⁴ Noqw pay haqawat tuptsiwni'yuñqey atsáy'yuñqam put aw ö'qalya. Puma pi itamuy Jesus Christ ahpiy hin qenive hoñqat ep itamuy núansasnaniqe öviy itamumi tōnalti, puma Jew-sinmuy tutavoyamuy akw itamuy sóontsatsnaniqe öviy'ō. ⁵ Noqw itam pumuy amumi qa ūnatoti; qae, qa ñas'ew hihsavoo, taq ka puma umumi lomatuawit pas antsanihqat uhtayaniq'ō. ⁶ Noqw tuptsiwni'yuñqamuy amuñaqw mohpeqyaqam nuy hihta tuawi'taqey aw hihta hōyoknaniqat inumi qa pañqaqwa. Noqw pay sen puma pavansinomniqw, sen sōqavuñwsinomniqw pay nuyniqw pam qa hímuu; pi God qa sinonuiña. ⁷⁻⁹ Noqw pay James, pu Cephas-niqw, pu John, puma sumataq God aw tōnawtaqamuy amuñaqw mohpeqyaqam nuy qa tumalmewaya. Qa panhtotit, puma tumalsuñwamuy amún itamuy pās taviya, Barnabus-nikañw, pu nūyu, Nihqe puma māmatsyaqw, kurs God nuy imuy qa-Jew-sinmuy amumi lomatuawit yuaataniqat aw nuy ayataqey, inuhpiy pumuy amuhpa' qaöwítumalta, pam Peter imuy Jew-sinmuy amumi yuaataniqat aw put ayataqey pan'i. Piw pam Peter ahpiy Jew-sinmuy amuhpa' a'nō tumalay'ta. Noqw öviy puma kurs yan yukuya: Itam imuy qa-Jew-sinmuy amumi yuaataniqw, puma Jew-sinmuy amumi yuaatotaniqeyu. ¹⁰ Pay pánis-sa pi yaw itam añ okiwhinyuñqamuy paañwantaniqat puma nānawakna. Noqw nu pi pay nāp piw pan su'qawta.

Paul Rebukes Peter at Antioch

¹¹ Noqw Peter Antioch ep pituqw, nu nuhtutpik put qōhqōya, ispi pam qaanhti'ō. ¹² Pay nāt pi haqawat James añqw qa ökiqw, pam as imuy qa-Jew-sinmuy amumum tūmoy'ta. Nit pumuy ökiqw, pam qa-Jew-sinmuy amuñaqw ahoy lahsi, Jew-sinmuy amumi tusitaqee. ¹³ Noqw pu pay pētū piw put anhtoti; pas panhtotiqw, öviy Barnabas pumuy nātsikaqw amún unañwti. ¹⁴ Noqw pay puma lomatuawit pas antsanihqat añqw lasyaqw, nu amumi put túwahqe, pumuy sohsokmuy amutpip Peter aw pañqawu: Pas um as Jew-sínonikañw, Jew-sinmuy qa amún qátukañw, soq imuy qa-Jew-sinmuy amún hinma. Noqw ya um hinoqw qa-Jew-sinom as Jew-sinmuy amún yesniqat amumi ö'qala?

Jews and Gentiles are Saved by Faith

¹⁵ Núwupi itam Jew-sinom tihtiwyā. Itam qa-Jew-sinmuy qaanhinwisqamuy qa pankahkañw tihtiwyā. ¹⁶ Nikañw itam navoti'yuñqw, suyan pi hak Moses tutavoyat an hinmaqey qa put ahpiy God aw súanta, pas Jesus Christ qapēvewnaqey ahpiy-saa; noqw öviy itam hapi put aw tūtuptsiwa, itam Christ qapēvewnayaqey ahpiy God aw súanyuñwniqey öviy'ō, Moses tutavoyat añ hinwisqey qa put ahpiy'ō. Pi Moses tutavoyat añ hinmaqa soon God-niqw súantani. ¹⁷ Nikañw kurs itam as Christ ahpiy God aw súanyuñwniqey tunatyawkahkañw tutavot ehpewi qaanhtote', ya sen itam Christ qaanhtiput aw itamuy tsamhqat pañqaqwani? Pas sóon'i. ¹⁸ Qa hak tutavot añ hinmaqey akw God-niqw súantaniqat ura nu pay sinmuy tutuqayna. Nihqe öviy kurs nu

pu' tutavot öqawhtoyne' sumataq nu qaanhintsakqey pan nāmataktani. ¹⁹ Pi nu tutavotniq̄w pay mokqe, put añq̄w mātaviwa; nit yahpiy haqahpiy God eñem qátuni. ²⁰ Nu Christ amum nahoylehtsit aw muiwa; nihqe hapi öviy pāpu nu qa nēñem qatu; pi Christ inuhpe qatu. Nihqe nu yep qatsit ep hinmakañw, God Tiyat aw yankañw pan hinma, inumi unañway'taqe inuñem nātapqat aw'i. ²¹ Nihqe öviy nu soon God núokwayat ayo yúkuni. Pi kurs as hak Moses tutavoyat añ hinmaqey akw God aw súantaniq̄w, pahsat hapi Christ pay kurs haqtonsa mōki.

3

Law or Faith

¹ Is uma ñasta navoti'yunqam Galatiat ep sínomu; ya hak umuy ūnatoyna? Ura nu as Jesus Christ nahoylehtsit aw multiqat pas suyan umuy āawna. Noq̄w uma hinoq̄w lomatuawit pas antsanihqat añq̄w lasya? ² Pay it-sa nu umuy tūviñtani: Ya uma Moses tutavoyat añ hinwisqey ahpiy Qahováriwtaqat Hikwsit makiwya, sen lomatuawit nanaptaqe qapēvevnayaqey ahpiy'o? ³ Ya uma ñasta wuwni'yunwa? Pas as uma Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy yay-hnayakañw, ya pas uma nāp umuhtunatyay ahpiy pasiwyunwini? ⁴ Ya pay uma haktonsa lomatuawit öviy hihita añ kānanapta? Sen i' kānavotpi pay pas qa hímuniwhtini? ⁵ Ura God umuy Hikwsit huytaqe, kātatayhpit umuhpa' hintsaki. Ya uma tutavot añ hinwisq, öviy pam panta? Sen uma lomatuawit nanaptaqe, qapēvevnayaq̄w öviy'o? ⁶ Ura kurs pi Abraham God tuptsiwhq, pam súantaqat God lavayhti. ⁷ Noq̄w öviy uma it navoti'yunwini: Ima hakim qapēvevniñt añ hinwisqam puma hapi Abraham timatu. ⁸ Noq̄w God qa-Jew-sinmuy qapēvevnayaqamuy súanyunwqat pañqawniqey añwu pay tuway'ta; nihqe Abraham aw lomatuawit añwu pay yuaaykuqe, tutuvenit añ yan lavayhti: Uhpiy hapi sopkawtaqam sinom hahlayhpit epyani. ⁹ Noq̄w öviy sohsoyam qapēvevniñt añ hinwisqam Abraham pas qapēvevnaqat amum hahlayhpit epya. ¹⁰ Noq̄w pay sohsoyam Moses tutavoyat añ ö'qalyaqamuy amuñem qalomáyukiltini; pi yan pey'taq'ö: I' hak hin hinwisniqat tutavot pey'taqat añ ahsupoq qa añ hinmaqat eñem qalomáyukiltini, yan'i. ¹¹ Pu qa hak Moses tutavoyat añ hinmaqey ahpiy God aw súantaniq̄w, pam pantaqa susmataq'a. ispi yan ura pey'taq'ö: Suan hinmaqa qapēvevniñt akw qatsit túwani, yan'i. ¹² Pi Moses tutavoyat añ hinmaqa qapēvevniñt qa ahpiy pasiwta. Oviy pi ura yan pey'ta: Tutavot añ ahsupoq añ hinmaqa hapi put akw qátumantani. ¹³ Ura as tutavotniq̄w itamuñem qalomáyukilti. Noq̄w pay Christ itamuy put añq̄w mātavi, itahqeni ep qalomáyukuniwhqee; pi ura yan pey'ta: Sohsoyam himutskit ep hāyiltotiqamuy amuñem so'niqat pan yukilti. ¹⁴ Noqe öviy ima qa-Jew-sinom Jesus Christ ahpiy Abraham amum hahlayhpit epyani. Noq̄w itam God qapēvevnayaq̄w pam Qahováriwtaqat Hikwsit itamumi nóani, pam hin lavayhtiqey pan'i.

The Law and the Promise

¹⁵ Itupkomu, kurs nu pay sinmuy tuwiyamuy anwat umumi lavayhtini. Ason hakim sinot hihta nāmi huruvasiwnaq̄w, soon hak put ayo qe'watani, piw aw hóyoknani. ¹⁶ Noq̄w God ura Abraham aw-nikañw pu natkoyat aw hihta pasiwna. Pam qa pañqawu: Uhnatkomuy amumii, qa kita. Pay pam qa wūhaknihqamuy pañqawht, pi pam pay sūkw pañqawu. Ura pam Uhnatkoy aw'i kítahqe, Christ hapi pañqawu. ¹⁷ Noq̄w it hapi nu pañqawu: God Christ añ Abraham amum hihta nāmi huruvasiwna. Noq̄w sunát-sikip sunat yahsañwuy-nikañw añq̄w sunat pakwt sihkay'taqat yahsañwuy añ ruhpaq̄, pahsat Moses tutavoat mātaviwa. Nikañw pam tutavo kurs hin God awiniyat

alöntani; soon pam put ayo yúkuni. ¹⁸ Noq̄w kurs God añq̄w kuwahtipu Moses tutavoyat ahpiynen, pay hapi qa awinini. Nikañw God hapi Abraham put maqa, it awinit ahpiy'ó. ¹⁹ Noq̄w ya tutavo hihta öviy'ó? Qaanhtiput himunihqat mātaktaniqe öviy'ó. Pam pay hāk mātaviwa, ason hisat Abraham natkoat God ahpiy awinit makiwniqa pītuniqat pahsavoo. Ura tutavo God hoñviaymuyatuy amuhpiy mātaviwa; noq̄w i' tāqa Moses pūmuy-nikañw pu sinmuy amuhtsave wunu. ²⁰ Noq̄w pay God pas nāp Abraham aw pasiwna, qa suk̄w hakiy añ'a.

The Purpose of the Law

²¹ Noq̄w ya Moses tutavoat God awiniyat ehpewi hinta? Qae. Pi as hak kurs Moses tutavoyat añ hinmaniqey akw qatsit túwanik, suyan pi hak pan hinmakañw God aw súantani. ²² Noq̄w pi God tutuveniat pañqawu: Sinom sohsoyam qaanhinwisa. Noq̄w öviy Jesus Christ aw tuptsiwni'yuñqam hapi awinit makiwyani; pi God put qapēvevnayaqamuy awiniy huylawu. ²³ Noq̄w pay ura as itam qapēvevni akw God aw súanyuñqey nāt qa nanaptaqe, Moses tutavoyat akw sóontsaniwyuñwa, hisat God itamuy Jesus Christ aw tuptsiwyaniqat pan itamuy unañwtoynaniqat pahsavoo. ²⁴ Noq̄w öviy hapi hin hinwisniqa tutavo itamumi tunatyawmaqat anta, pu itamuy tutuqayna, itamuy Christ aw tsamvaniqee, itam qapēvevni ahpiy súanhtotiniqat öviy'ó. ²⁵ Nikañw itam hisat God qapēvevnayaq̄w, pep hapi pu' tutavo pay pāpu itamumi qa tutuyqawi. ²⁶ Pi uma sohsoyam Christ Jesus qapēvevnayaqe, God tímatniwhtoti. ²⁷ Pi uma hihsa'nihqam Christ aw kūyit akw tuvoylatoti qam hapi Christ aw tututskaynativaya. ²⁸ Pi Christ sinomuyatuy amuñaq̄w qa hak Jew-sínonihqey pan túñwantiwa, piw Greek-sino; pu qa hak tūwiki, pu piw mātaviwhqa; pu qa hak tāqa, piw wuhti. Pi puma sohsoyam Christ ep sūkw tokot anyuñwa. ²⁹ Noq̄w kurs uma Christ sinomatnen, uma hapi Abraham natkomatni, piw put amum God añq̄w awinit makiwyani.

4

¹ Noq̄w it nu pañqawu: Pay hakiy tiat nāt tsāynen, pay piw tūwikit antañwu, nāmahin pi as sohsoq hihta himuy'kañwo. ² Nikañw pam put tutuqaynayaqamuy, pu aw tunatyawyuñqamuy amumi maqaptsiy qātuñwu, haqami naat eñem tuwani'maqat pahsavoo. ³ Noq̄w pay hapi pan itam nāt tsātsakwmuy amunyuñqe, ura tutavot ahpiy hintsakpit aw tūwik'iwyuñwa. ⁴ Nikañw ason pas hisat aw pituq̄w, pep pu' God tiy añq̄w taviq̄w, pam wuhtit ahpiy aniwhitiqe, Moses tutavoyat aw maqaptsiy qatu. ⁵ Pam hakimuy put aw maqaptsiy yesqamuy put añq̄w mātapniqe öviy pitu; nihqe pahsat pu puma God tímatniwhtotiniqat amuñem yuku. ⁶ Noq̄w uma hapi tímatniq̄w, öviy God Tiy Hikwsiyat umuh'unañway aw panaq̄w, pam pañqawlawu: Abba, Inaa. ⁷ Noq̄w öviy hapi uma pāpu qa tūtuwikt̄u, uma hapi timatu. Noq̄w kurs uma tímatnen, pep hapi uma Christ ahpiy God añq̄w hihta qaöwíömahtotani.

Paul's Concern for the Galatians

⁸ Nikañw pay ura uma nāt God qa tuwi'yuñqe, nāp yukiw̄hput uma aw-sa nānoi'yuñwa. ⁹ Nit pu' hapi uma God tuwi'vaya, hal pay put ahpiy nātuwiwya. Noq̄w uma hinoq̄w pay piw pu' tutavot ahpiy hintsakpit nukwsiw'iwtaqat, pu öwihintaqat aw ahoy namtökya, nihqe put aw tūwik'iwyuñwniqey nānawakna? ¹⁰ Uma talöñwintiw̄hqaqat aw tunatyawwisa, pu mūmuyawhtuy aw'i, pu haqe' qalawmaqat aw'i, pu yahsañwintiw̄hqaqat aw'i. ¹¹ Pas nu umuñem tusiiwta, taq nāp hisat sen nu okiw umuy haktonsa maqsontaqe öviy'ó. ¹² Itupkomu, pay uma okiw inún hinyuñwni, pi nu pay umún sino. Pay uma

nuy qa tūhotota. ¹³ Pi uma inumi navoti'yuñqw, ura nu okiw itokoy añ pas õpuiwkañw, mohti umumiqnihqe, umumi lomatuawit yuaayku. ¹⁴ Noqw nāmahin pi as nu ituyay akw nukushintaqw, uma nuy qa ayo yukuyat, God hoñviayayatnihqat pan nuy kwusuya. Uma Jesus Christ hin pās taviyaniqey pan nuy taviya. ¹⁵ Noqw nu umumi navoti'taqw, pi as hin pasiwtaniqw, pas kurs hin as uma umuhposiy qa ipwayat, nuy put maqayani. Ura uma nuy mohtiniqw pas hahlayhtoti. Noqw hinhtiqw õviy uma pu' alõntoti? ¹⁶ Ya nu umumi súañqawhqe, umuhtuwqaniwhiti? ¹⁷ Noqw ima tūtutuqaynayaqam hinoqw umuy tayawintiwisa? Ya puma pas antsa umumi unañway'yuñqe õviy'o? Qae. Puma umuy inuñaqw ayo lasnayaniqey nānawaknaqe õviy'o; noqw pep pu' uma pumuy amumi-sa maqaptsi'yuñwni. ¹⁸ Noqw pay pi hak yūmosa qa atsálawkañw, umuy tayawinmaqa hapi suan hinhtini, kurs put akw uma lomahintsaktivayaniq'õ, qa pas nuy umumumniqw-sa pam pantani. ¹⁹ Itimu, nu umutsviy pas putuiwta, soñawnen nu tihta'tutuyna. Okiw as uma Christ anhtotiniqat nu umuñem pas nāwakna. ²⁰ Pas nu as pu' pay umumumniqey nāwakna, nen umumi hin yuaataniqey navoti'tani. Pi nu qa umumumnihqe kurs hihta lalvayni.

The Example of Hagar and Sarah

²¹ Kurs huvam nuy āawnayaa, uma hakim Moses tutavoyat añ hinwisniqey aw yanyuñqamu. Ya uma pas antsa tutuvenit hihta hiñqawhقات mātsi'yuñwa? ²² Pi ura yan pey'ta: Abraham lōqmuy tiyotimuy'ta, suhka hakiy tūwikit ahpiyiniqw, pu suhka pay qa tūwikit ahpiy'o. ²³ I' tūwikit ahpiy tihtiwhqa ura pay tokot ahpiy tihtiwa; noqw i' qa tūwikit ahpiy tihtiwhqa hapi pas God awiniyat ahpiy'o. ²⁴⁻²⁵ Noqw ima lōyõm hapi lōqmuy pasiwnit tuawi'ta. I' tūwiki, Hagar yan mātsiwhqa, Moses tutavoyat tuawi'ta. Pam tutavo Arabia-tutskat ep tūkwit Sinaít añqw mātaviwhqa sinmuy tūwikmuy'ta. Pam wuhti piw yep qatsit ep Jerusalem tuawi'ta; noqw put timat tūtuwiku. ²⁶ Noqw wuhti qa tūwikinihqa Jerusalem õvenihqat tuawi'ta, nihqe pam hapi sohsokmuy tuptsiwni'yuñqamuy yúamu. ²⁷ Pi ura hapi yan pey'ta: Hahlayhtii, um qa tiylawhqa, um hahlaytsa'lawni, um hak qa tihta'tuyvanaqa; pi as qatiylawñwuqa puwsuñway'taqat epnihqe wūhak timuy'ta. ²⁸ Noqw itam hapi, itupkomu, itam hapi Isaac an awinit ahpiy tíoysiya. ²⁹ Noqw pay pi ura pephaqam i' hak tokot ahpiy tihtiwhqa Hikwsit ahpiy tihtiwhqat yūyuyhnaqw, pay õviy hapi nāt piw panta. ³⁰ Noqw ya tutuveni hin lavayhti? Um wuhtit tūwikit, tiyat enañ haqami hõnani. Taq soon put tiat hihta umuhhimuy makiwni; pay qa tūwikit tiat-sa put makiwni. (Ura God Abraham aw kita.) ³¹ Yanta, itupkomu. Noqw õviy hapi itam tuwikwuhtit qa ahpiy tihtiwiyat, qa tūwikitwat itam tímatu.

5

Preserve Your Freedom

¹ Christ tutavot añqw itamuy mātavi. Noqw õviy uma qenive hūrs hoñni, nen Moses tutavoyat pāpu qa akw nātuwiki'yuñwni. ² Meh, nu Paul hapi umumi pas pañqawni: Kurs uma poñotkit akw tuvoylatoti qw, pay Christ umumi qa hihkay'vani. ³ Pi nu piw nāt umuy haqawat poñotkit akw tuvoylatoti qamuy amumi pañqawni: Panhtiqa hapi pas pay soon Moses tutavoyat añ qa ahsupoq hinmani. ⁴ Pi Christ umumi qa hihkay'va, uma hakim Moses tutavoyat añ hinwisqey akw God awwat súanhtotiniqey anyuñqamu. Uma God núokwayat añqw lasya. ⁵ Pi itam hapi Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy Christ aw tuptsiwyaqe God atpip suan hoñvaniqey unañwvahi'yuñwa. ⁶ Pi Jesus Christ

aw tōnaltiqaṃuy amuñem poñotkit akw tuvoyla qa hihta apiti, piw put akw qa tuvoyla. Noqw pay qapēvewni nami'nañwat ahpiy lolmat tumalay'taqa hapi-sa pas'i. ⁷ Pas as uma suan hinwisa. Noqw ya hak umuy soontsanhq, ōviy uma lomatuawit pas antsanihqat añ hinwisqey qe'toti. ⁸ God umuy wánwayhqa qa pan hapi umuy unañwtoyna. ⁹ Hihsay pēkeni sohsok paqwrit pēkenañwu. ¹⁰ Pas nu Tutuyqawhqat ep umuy qapēvewna, pas uma soon alōñōt wuwni'yuñwniqata. Noqw pay ason God it hakiy umuy yūyuyhnaqat aw tuwat nāoyini, hak pi pam'i. ¹¹ Pu nūu, itupkomu, kurs nu as nāt sinmuy soon poñotkit akw qa tuvoylatotiniqat yuaatanik, ya nu hinoqw pas piw nāt hihta ep okiwsahsaniwa? Pep hapi pu' nu nahoylehtsit yuaataqey ep soon okiwsaniwni. ¹² Is pas as umuy yūyuyhnayaqam tatam pi umuñaqw ayo natkuyanikañwo. ¹³ God umuy wañwayhqa, uma qenive hōñi, itupkomu. Nikañw uma tutavot añqw mātaviwyaqey qa aw yankahkañw pay umuhtokoy tuñlayiyat añ hinwisni. Uma qa pan hinwist nānami unañway'yuñwe' nāhoy nātumalay'yuñwni. ¹⁴ Pi hin hinwisniqa tutavo sūkw lavayit ep yan lavayhti; it'a: Um pas hin nāmi unañway'taqey pan uhsinosñway aw unañway'tani, it ep'e. ¹⁵ Nikañw kurs uma nāñwuy'kahkañw, nānaywe', uma tunatyaltotini; taq ka uma nāhoy hoyalayani.

The Spirit and Human Nature

¹⁶ Noqw ōviy nu pañqawni: Uma Hikwsit tunatyayat añ hinwise', pep pu' umuhtokoy tuñlayiyat qa añ hinwisni. ¹⁷ Pi Qahováriwtaqat Hikwsit tunatyat hakiy tokoyat tunatyayat amum qa sūnahpaniq'ō, puma neh-pew'iwta. Noqw ōviy uma as hihta hinhtotini kurs hin put panhtotini. ¹⁸ Nikañw kurs uma Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy tsāmiwye', uma soon Moses tutavoyat aw umuhmaqaptsiy yesni. ¹⁹ Itam navoti'yuñqw, hak nāp tunatyayat añ hinmaqa hapi iit hintsaki: Nōmaqtsit sokoplawu; tokot sokoplawu; itséhee qatsit, pu qaunañwtaqatsit añ hinmañwu; ²⁰ Nāp yukit aw nāwakinta; powaqhintsaki; nuhtumi qa suhtaq'ewa; nāñwuy'tañwu; kan'ewhtunatyawta; suy'tsiptiñwu; nanaqastunatyawta; nātsiktunatyawta; pu pas sutske tuptsiwnit aw lasñwu; ²¹ Hihta aw kwañwáy'tusyañwu; tukwyan-tunatyawta; honaqkuyit akw hōnaq'iwtañwu; qaunánwta lawvañwu; pu ahpiy yantaqat añ hinmañwu. Noqw ura nu mohtihaqam umuy put āawnagey umumi pañqawu: Pan hinwisqam hapi pas pay soon God moñwtunatyayat aw yuñni. ²² Noqw pay Qahováriwtaqa Hikwsi hakiy qatsiyat ep yan aniwnani: Hak nuhtumi unañway'tani; yūmosa hahlayni; kwakwhat unañway'kañw qátuni; wuhko maqaptsi'tani; hakiy pāsniñwu; lomahintsakni; hihta añ pas antsay'mani. ²³ Okiw unañway'kañw qátuni, namitutuyqawni. Noqw qa haqam himu tutavo it yantaqat tūmewanta. ²⁴ Noqw Christ sinomat hapi tokoy tunatyayat-nikañw pu tuñlayiyat nahoylehtsit aw muaya. ²⁵ Kurs itam Qahováriwtaqat Hikwsit añ yēse' pay itam piw put añ hinwisni. ²⁶ Itam qa nāhohimuyani; qa nāvuhsemokintotani; qa nāhoy nāismamqasyani.

6

Bear One Another's Burdens

¹ Kurs uma haqawat qaanhtiqaqat núansasnaqw, haqawat tuptsiwnit añ ō'qalt pās unañway'kahkañw lomavōhut añ put ahoy nakwsunayani. Hak nāmi tunatyawkañwmantani, taq nāp hisat pi hak tuwat unaheviwñwu. ² Uma umuh-namañ'iwuy añ nāvaañwayani; yan uma Christ tutavoyat anwisni. ³ Taq hak qa hímuniikañw pas hímunihqey namiwuwante' nāmi yētañwu. ⁴ Pay hak nāp tumalay aw pohtamantani. Kurs pam lomahintaqw pam put ep tsúyakiwtani;

nen ayam sukw qa amum namituwanlawni. ⁵ Pi hak nāp tumalmakiway, pu maqsoniy nawus yanmamantani. ⁶ Hak lomatuawit tutuqayhqa put tutuqaynaqat sohsok hihta nukñwat himuy akw tuwat paañwantani. ⁷ Uma nāmi qa yētotani; kurs hin hak God aw tututsiwnwu. Pi hak hihta ūye', piw put aniwnañwu. ⁸ Tokoy tuñlayiyat eñem hihta uyhqa hapi put ahpiy mokiwuy aniwnañwu; pu i' hak Hikwsit eñem hihta uyhqa hapi Hikwsit ahpiy qatsit qa so'taqat aniwnañwu. ⁹ Itam hihta lolmat hintsatskaqey añ qa nañ'eknayani; pay itam soon hisat qa höqyani, qa ókiwhtotee. ¹⁰ Noqw öviy pay itam sohsokmuy sinmuy haqam nukwán'ew paañwayaniqey tutwe', itam panhtotimantani, tis öviy imuy añ tuptsiwni'yuñqamuyu.

Final Warning and Greeting

¹¹ Meh, nu okiw hapi pas nāp imay akw yañwsaqwahaqam wukovena umumii. ¹² Pay ima pas pavan mātaktotiniqey nānawaknaqam hapi uma poñotkit akw tuvoylatiwyaniqat umumi ö'qalya; taq ka puma Christ nahoylehtsiyat yuaatotaniqey ep okiwsahsaniwyani. ¹³ Noqw hikis pi poñotkit akw tuvoylaiwyuñqam Moses tutavoyat añ qa ahsupoq hinwisa. Nikañw puma umuy poñotkit akw tuvoylatiwyaniqat nānawakna. Noqw uma pumuy amumi tuqayvastotaqw, puma umuy pihni'yuñwni. ¹⁴ Noqw nu hapi soon hihta pihni'tani, hal pay Jesus Christ nahoylehtsiyat-saa. Nu put aw tunatyawkañw, yep qatsit pay pāpu aw qa tunatyawta; noqw yep qatsi qa inumi tunatyawta. ¹⁵ Pi poñotkit akw tuvoylaiwtaqa qa pam hapi Christ Jesus sinoata, piw i' qa put akw tuvoylaiwtaqa qa pam'i. Pi i' hak puhuyukiwhqa hapi put sinoata. ¹⁶ Noqw nam sohsoyam it aw nānakwahaqam, pan hinwisqamuy amumi kwakwha unañwa, pu núokwa pitsíwiwtaa, pu God sinomuyatuy pas antsa Israel-sínomnihqamuy amumii. ¹⁷ Yahpiy haqahpiy qa hak nuy yūyuyhnani; pi itoko tuvoylaiwta, Itahtutuyqawhqay Jesus tuvoylayat akw'a. ¹⁸ Itupkomu, nam Itahtutuyqawhqay Jesus Christ núokwaat umuh'unañway añ ahsalni. Nam antaa.

Paul EPHESUS ep Tuptsiwni'yuñqamuy amumi Pēniata

¹ Nu' Paul, God tunatyayat ahpiy Jesus Christ lavay'ayaat it penta. Nu Ephesus ep God sinomuyatuy, Jesus Christ aw tuptsiwni'yuñqamuy ōqalanta. ² Nam núokwa, pu kwakwaha unañwa God Itanay añqw umumi pitsíwtaa, pu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ añq'ö.

Spiritual Blessings in Christ

³ Nam God Itahtutuyqawhqay Jesus Christ Naat tayawintiwa. Kwakwhat pi pam Hikwsit kuwahtipuyat ōñaqwnihqat sohsok itamumi noa, Christ añ'a. ⁴ Ura pam nāt tūwaqatsit qa yúkuhqe, pay pepeq itamumi unañway'taqe, Christ añ itamuy namorsta, itam súankahkañw, qahováriwkahkañw, put atpip hoñniqat ōviy'o. ⁵ Pam Jesus Christ añ itamuy tíoyniqey tunatyawtaqey, ōviy añwu pay itamuy namorsta. ⁶ Nihqe Tiy pas aw unañway'taqey añ pam itamuy pās oya, núokway qaöwíhintaqat ahpiy'o, itam put pas hihtatotaniqat ōviy'o. ⁷ Pu itam hapi Tiyat uñwáyat ahpiy qenivo oyiwyuñwa, God qaan'ewakw núokway ahpiy itahqaanhtipuy ayo yúkuq'ö, ⁸ Qaöwíhinkañw itamuy ōkwatuwhqee. ⁹ Pi pam sohsok hihta suan wuwni'kañw, suyan mātisi'kañw, put tunatyay as tupkiwtañwuqat itamumi matakna. Kurs pam yan hapi nahpe tunatyawta: ¹⁰ Ason tuwanit pās aw pituqw, pep pu' sohsok hihta nāmi tsovalaniqeyu, ōveqatsit epyaqata, pu tūwaqatsit epyaqata; nit sohsok hihta Christ aw nóani. ¹¹ God hapi hin tunatyawtaqey pan yúkuñwu. Noqw pam hapi tunatyay ahpiy Christ añ itamuy añwu pay namorstaqe, put enañ sun itamuy hihta huýtawñwu, ¹² Itam mohti Christ aw taqa'nañwtotiqamuyu, itam put pas hihtatotaniqat ōviy'o, pam pas hímuniqat ep'e. ¹³ Noqw uma lomatuawit qaatsatniqat nanaptaqey, nuhtum Christ aw taqa'nañwtoti, it lomatuawit hakiy hin ayo yámakniqat umuy āawnaqata. Uma put aw tūtuptsiwaq, pahsat pu God Qahováriwtaqat Hikwsit akw umuy tuvoylata; pi put hapi awinit pam sinmuy āawna. ¹⁴ God itamuy hin āawnaqey aw antsanniqey itamumi mahtakna, Hikwsiy itamumi nóahqee, hisat nāp himuy ahoy pas nāptiniqey pahsavoo. Noqw ōviy itam put pas hímuniqat ep put pas hihtatotani.

Paul's Prayer

¹⁵ Yaw uma Itahtutuyqawhqay Jesus Christ qapēvewnayakahkañw, God sinomuyatuy sohsokmuy amumi unañway'yuñwa. ¹⁶ Noqw nu it navotqey, ōviy umuhpe God aw hahlayhtima; nihqe inawakinpiy añ umuy túñwanma, qa qe'iwmakeñwo. ¹⁷ Okiw as God Itahtutuyqawhqay Naat pas lolmat tālawñway'taqa Hikwsiy añ umuy unañwtalawnaniqat nu umuñem nāwakinma. Okiw as pam umuy suan wuwnitoyne', pam hak hímuniqey umumi nam-taknani, uma put pās tuwi'vayaniqat ōviy'o. ¹⁸ Pam umuhwuwniy tālawne', pam it nōyit aw umuy wánwayhqey umuy māmatsnani. Itam put sinomat Christ amum hihta pas hihkay'taqat makiwyaniqey aw wánwayniwya. ¹⁹ God ōqalay pas qaöwíhintaqat itamuy tuptsiwni'yuñqamuy amuhpa' tumalay'taqey umuy māmatsnani. ²⁰ Ura pam ōqalay akw Christ eñem a'nō tumaltaqey, mokiwuy añqw ahoy put tātayna; nihqe ōveqatsit ep pas nāp putvaqey put qenitoya; ²¹ Nihqe sohsokmuy momñwituy amumi put moñwtavi, pu nuhtumi tutuyqawhqayamuy amumii, pu ōqalat pasiwyuñqamuyu, pu añ

tūayalawaqamuyu. Panta. Noq̄w ōviy Christ hapi sohsokmuy amuhpenihq̄e pas pavan kaptsi'tiwa, yep qatsit epyaqamuy amuhpenihq̄ee, pu qatsit nātoniqat epyaqamuy amuhpenihq̄e pīwu. ²² Noq̄w sohsoy hihtu put aw maqaptsi'yuñwni. Noq̄w ōviy pam God aw tōnawtaqamuy amumi moñwtaviwa, sohsok hihta añ'a. ²³ Pi itam put aw tōnawtaqam put tokoyat anyuñwa; nihq̄e sumiyankañw put ahpiy pasiwyuñwa, ispi pam hapi sohsok hihta pasiwnañwuniq'ō.

2

From Death to Life

¹ Ura as hisat uma soñawnen so'pumuy amunyuñwa. Pi uma qaanhinwisq̄e God aw qa tuqayvahsi'kahkañw, ² Yep qatsit tunatyayat añ hinwisa. Ura as uma Nukpanat aw tuqayvastotañwu, imuy hīhikwsimuy qamātaqpuveyaqamuy moñwiyamuy aw'i. Pam nāto God aw qa tuqayvahsi'yuñqamuy amuhpa' tumalay'ta. ³ Ura as itam nuhtum yēse; nihq̄e nāp itahtunatyayat añ hinwisa. Ura as itam itahtokoy tuñlayiyat añ hinwisa, pu itahtunatyayat tuñlayiyat añ'a. As itam God itsívuyat akw sóontsaniwyuñwa, ayam mímawat hin nāt put akw sóontsaniwyuñqat pan'i. ⁴ Noq̄w pay God itamumi pas unañway'taqe, núokway pas qaōwíhintaqat akw itamuy ōkwatuwhq̄e, ⁵ Itamuy nāt so'pumniq̄w, itamuy Christ enañ ahoy yesvana. (Uma put núokwayat akw ayo nõña.) ⁶ Pam Christ enañ itamuy ahoy tātaynat, put enañ itamuy ōveqatsit ep yesvana, Christ Jesus añ'a. ⁷ God qatsit nātoniqat epeq put núokway pas qaōwíhintaqat nuhtumi mahtaknani, Christ Jesus añ itamumi pas unañway'taqee. ⁸ Pi uma qapēvewnayaq̄e, God núokwayat ahpiy ayo nõñakiwta. Uma qa natsviy ayo nõña. God hapi soñawnen kuwahtiput umuy maqa. ⁹ Kurs hak nāp hintsakpiy akw ayo nātapni; pantaniq̄w pam put ep kwiviyuaatani. ¹⁰ Pi itam hapi God tumalyukimatu. Itam hihta lolmat hintsatskaniqat ōviy God hapi pay añwu pan tunatyawtaq̄e, Christ Jesus ahpiy itamuy suan hinwisniqat itamuñem pan yuku.

One in Christ

¹¹ Noq̄w ōviy uma it u'ni'yuñwni: Ura uma qa-Jew-sínomnikañw pan tihtiwyaya. Noq̄w ima Jew-sinom poñotkit akw tuvoylaiwyuñqam qapoñótkiwyuñqamuy yan umuy túñwantotañwu; nāmahin pi as puma pay suovaam-sa tuvoylaiwyuñwa. ¹² Noq̄w ephaqam uma Christ aw qa tōnawtaq̄e, qa God sinomatu, Israel-sinmuy amun'i; qa haqam hisat God umumum awinit pasiwna. Pi uma put qa tuwi'yuñq̄e, qa put aw yankahkañw yēse. ¹³ Ura as uma hisat God añq̄w yāvahaq hinnumya. Noq̄w pu' hapi pam Christ Jesus añ umuy namihayhpota, Christ mokiwyuyat ahpiy'o. ¹⁴⁻¹⁵ Pi Christ hapi Jew-sinmuy, imuy qa-Jew-sinmuy enañ namivōhikna. Ura as hin hinwisniq̄a tutavo pey'taq̄a tuhpelat an pumuy amuhtsave wunu. Noq̄w pay Christ God aw nātapq̄e, tutavot ayo yúkuhq̄e, soñawnen tuhpelat sahpukna. Ura as itam lōyōm sinoiwtaqamu. Noq̄w pam itamuy namivōhiknat itamuy sūka sinoiwtaqat itamuñem pan yuku. ¹⁶ Pam panhtit itamuy sohsokmuy God enañ namivōhikna, nahoylehtsit ep mokq̄ee. Noq̄w ōviy itam sūp sinoiwtaq̄e, soon pāpu nānatuwqamni. ¹⁷ Pi Christ pituhq̄e umuy qa-Jew-sinmuy yāvahaqyaqamuy amumi-nikañw pu imuy Jew-sinmuy hayhke'yaqamuy amumi hihta lolmat yuaayku, puma pāpu qa nānami hihta ep hinyuñwniqata. ¹⁸ Pi itam sohsoyam sun put ahpiy sūkw Hikwsit añ Itanay aw ōkiwta. ¹⁹ Taay, noq̄w ōviy hapi uma pāpu qa pas hákimu, qa haqaq̄w sínomu. Pi uma tuptsiwni'yuñqamuy amumum sūp sínomu, pu

God tímatu. ²⁰ Uma hapi God kīyat anyuñwa, God ayamat-niqw, pu put lavay'aymat tukwyayhnayaqw, uma put ep kīwyuñwa. Noqw Jesus Christ pas nāp kituyqayatniqey pepeq pakiwta. ²¹ Put hapi ep sohsoy kīhu pās namivipkaiwkahkañw, God eñem pas qahováriwtaqa kīhu yukiwma. ²² Noqw uma hapi nuhtum put ep kīwyuñwa; noqw God pas nāp put añ ki'ta, Hikwsiy añ'a.

3

Paul's Work for the Gentiles

¹ Pi yaniqw hapi nu Paul, umuy qa-Jew-sinmuy amuñem Jesus Christ tunatyayat ep sivilawhqa umuñem tūviñtima. ² Pay God nuy núokway máqahqe, nuy qa-Jew-sinmuy amumi lomatuawit yuaataniqat aw ayata. Uma soon qa it pay nanapta. ³ Ura pam hihta as tupkiwtañwuqat inumi mātaktaqe, put nuy māmatsna. Pay nu mohtihaqam pan umumiq hihsavat pēna. ⁴ Noqw ason uma it añ tūnwaye', pahsat pu uma nuy hihta tupkiwtañwuqat hin mātsi'taqat pay soon qa nanaptani. Pam himu tupkiwtañwuqa hapi Christ pas nāpa. ⁵ Pam navoti as añqaqw sinmuy nānañk yesqamuy amumi tupkiwta. Noqw pu' hapi God put aw nānoi'yūñqamuy ayamuy, pu put eñem yuaatotaqamuy amumi Hikwsit ahpiy put mātakta. ⁶ It hapi nu pañqawu: Ima qa-Jew-sinom, Jew-sinmuy amumum God añqw hihta makiway'yūñwni; pu puma pumuy amumum sūkw tokot anyuñwni. Noqw God, lomatuawit ahpiy, hin sinomuy amumi awini'taqey, pan imuy qa-Jew-sinmuy amuñem hinhtini, Christ añ'a. ⁷ Noqw pam nuy núokway máqahqe, nuy lomatuawit sinmuy āawnaniqat aw nuy távihqe, nuy put aw öqalmaqa. ⁸ Nāmahin pi as nu God sinomuyatuy amuñaqw pas susqahimuniqw, God nuy namorstaqe nuy ayata qa-Jew-sinmuy amuhpa' Christ tunatyayat qaöwíhintaqat yuaataniqata. ⁹ Ura God, Jesus Christ añ sohsoy hihta yúkuhqa hisatñahaqaqw tunatyay tupki'ta; nihqe nuy put tunvotnaniqat aw nuy ayata, nu Christ añqw hihta pas qahaqámi sohtaqat, pas qaöwíhintaqat makiwyaniqat yuaatinumniqata. ¹⁰⁻¹¹ Pam öveqatsit ep añ öqalay'yūñqamuy amumi-nikañw, pu nuhtumi moñw'iwyuñqamuy amumi put suan wuwniy qaöwíhintaqat poñahaniqey nāwakna; nihqe öviy pam tunatyay sūs yúkuhqe mahtaknaqe, Itahtutuyqawhqaqay Christ Jesus añ itamuy sohsoymuy sumitsovala. ¹² Noqw itam hapi Jesus qapēvewnayaqe, put aw yanyuñwa; nihqe öviy itam qa tuhtusyat, qa nānahtsopkahkañw, God aw ökiwta, Christ Jesus añ'a. ¹³ Paniqw hapi öviy nu umuñem hihta añ kānavotqat uma qa ep hin unañwtotiniqat nu nāwakna. Pi uma inumi pas hihtuniñqey put akw navoti'yūñwni.

The Love of Christ

¹⁴ Yaniqw hapi öviy nu Itahtutuyqawhqaqay Christ Jesus Nayat aw naokiwlawu. ¹⁵ Pam hapi öveqatsit ep yesqamuy, pu tūwaqatsit ep yesqamuy sohsoymuy sinomuy náamu. ¹⁶ Pas pay okiw pam Hikwsiy añ umuy umuh'unañwpeq öqaltoynani, pas pavan nukñwat öqalay ahpiy'o. ¹⁷ Pas pay uma Christ umuh'unañwpeq qátuhqat qapēvewnayakahkañw, pas suyan put navoti'yūñwni. Pas pay okiw uma put aw unañway'kahkañw, soñawnen put ep hūrs ñapkiwkahkañw hūrs hoñni. ¹⁸ Pas pay okiw uma sohsoymuy God sinomuyatuy amumum Christ umumi pas pavan unañway'taqat māmatsyani. Put nami'nañwaat a'nö pūtsi, pu qa tsāva, pu a'nö hötsi, pu ömiqhaqami qa tuwáni. ¹⁹ Kurs hak put nami'nañwayat pas suyan mātsi'tani. Pas pay okiw God pas nāp umuhtunatyay añ ahsupoq tuyqawi'tani. ²⁰ Taay. God hapi itamuhsonva

öqalay akw tumalay'ta; nihqe pam itamuñem qaan'ewakw hihta hinhtiniqey tuwi'ta, itahnawakinpiy, pu itahwuwniy epnihqe yupqöyvee. ²¹ Nam pam yūmosa nānañumo yēsiwniqat aqwhaqami tayawintiwa, Christ Jesus añ put aw tōnawtaqamuy amuhpiy'o. Pay nam antaa.

4

The Unity of the Body

¹ Noqw öviy hapi nu Itahtutuyqawhqay eñem sivilawhqa umumi pañqawni: Uma God sinomatniqey aw wānwayniwya; öviy uma put sinomatnihqey pan hinwisni. ² Uma okiw'unañway'yuñwni; uma pās unañway'kahkañw, hihta ep qa its puhtsemokyamantani; nānami unañway'kahkañw, uma nānami qa hin unañway'yuñwni. ³ Uma Qahováriwtaqat Hikwsit añ sun tunatyawyuñwniqey añ ö'qalyani, nānami qa hihta ep hinkahkañwo. ⁴ Pi itam sumiyankañw Christ tokoyat anyuñwa; piw sūka Hikwsi itamuhsonva pakiwta. Itam sohsoyam sūkw ñöyit aw wānwayniwya. ⁵ Itam sohsoyam sūkw moñwí'yuñwa, sūn qapēvewni'yuñwa, sūn kūyit akw tuvoylatoti. ⁶ God Itana pas sūkaa. Pam hapi sohsokmuy amumi moñw'iwta, pu sohsokmuy amuhpa' tumalay'ta, pu umuy sohsokmuy umuhpe qatu. ⁷ Noqw itam hapi nānap hihta itah'ayaway makiwya, hin Christ itamuy öqalhuytaqat pan'i. ⁸ Paniqw hapi öviy tutuvenit añ yan pey'ta: Pam tuwqamuy ánwutat, ömi wūvi; nihqe hihta kuwahtiput sinmuy huyta, yan'i. ⁹ Noqw pi pam wupqe, suyan pi pam tūwaqatsit atkamiq pakit pahsat ömi wūvi. ¹⁰ Pi pam hawhqe piw tokpelat yupqöymi q wūvi, sohsoq hihta aw tutuyqawniqe öviy'o. ¹¹ Pam wupqe, sinomuy amuñaqw hakimuy ayaiwyuñniqat pumuy öqalmaqa, pētu lavay'a'yatniqata, pu haqawat lomatuawit yuaatotaniqata, pu añ hakimuy tuptsiwni'yuñqamuy amumi tunatyawyuñwe', pumuy tutuqaynayaniqata. ¹² Noqw God sinomat pumuy tumalayamuy ahpiy tukwsiwwiskahkañw lomatuawit tumal-totaniqey tuwi'wisa; noqw Christ sinomat suyhtsepñwat wūhaq'iwmakañw, öqawi'wisni. ¹³ Itam pan hinwiskahkañw sun qapevēwnayani; pu itam sun God Tiyat tuwi'vayani, itam pās pasiwyuñwniqey pahsavoo, Christ hin pās pasiwtaqat pan'i. ¹⁴ Itam hapi yahpiy qa tsātsakwmuy amun-yuñwe', itahtuptionsiwniy añ hūrs hoñni. Noqw pep pu' hīhihta pūhu tu-tuqayhpi itamuy soon táyaknani. Taq hakim tuhisay akw lomatuawit nukushintsatsnat, sínmu y ūnatoynayaniqey öviy mokmani'yuñwa. ¹⁵ Itam pas nānami unañway'kahkañw, nānami qa hihta atsálalwani. Noqw Christ hin hintaqw itam añ ahsupoq put anhtotiniqey aw ökiniqey añ ö'qalyani. Pi pam hapi sinomuy qötöamu. ¹⁶ Noqw itam sumiyankahkanw put tokoyat anyuñqe pās namivipkaiwyuñwa, put aw maqaptsi'kahkañwo. Hakiy tokoat ööqay, pu tathuy akw öqawi'tañwuqat pan hapi itam nāö'qawnayani. Itam pankahkañw, suyhtsepñwat öqawi'wiskahkañw, nāvaañwantotakahkañw, nānami pas unañway'yuñwniqey tuwi'vayani.

The New Life in Christ

¹⁷ Noqw öviy nu it pas pañqawni; Tutuyqawhqat qeniyat ep nu umumi put lavayhtini: Uma yahpiy haqahpiy añ qatuptsiwni'yuñqamuy qa amún hinwisni. Taq puma hihta an'e'wakwnihqat-sa wūwantota, pumuy wuwniyam qatālawvaq'ö. ¹⁸ Puma qa hihta navoti'yuñqe, qatsit God añqwnihqat ñastaya, pi puma a'nö unañway'yuñqe öviy'o. ¹⁹ Pas töhsap'iwyuñwa; qahopqatsit aw nātahkukni'yuñwa; hihta tuyoy'ewakw hintsatskaqey aw-sa nānoi'yuñwa. ²⁰ Noqw uma hapi Christ añqw qa pan nanapta. ²¹ Uma soon Jesus hin hinmaqat qa nanapta, ura pam hin hihta pas antsanihqat tütutuqaynaqata.

22 Nihqe òviy uma umuhhisattunatyay qa ań hinwist, umuhhisatqatsiy ayo yukuyani. Taq hakiy tunatyaat hakiy ũnatoyne', hovalañwu. 23 Uma puhuwuwni'vaye', puhu'nańway'kahkańw, pũhut qatsit yesni. 24 Uma panhtote' sońawnen pũhut yũyahni. Uma God tunatyayat ań puhutotini. Nen uma pas antsa put eńem sutsvo oyiwyuńwe', sũanyuńwni. 25 Noqw òviy uma umuh'a'tsay qe'totit, nānami hihta pas antsanihqat yuaatiwisni; taq itam sohsoyam namiwiwyuńwa. 26 Ason uma hihta ep itsívutote' qa put akw qaanhtotini. Hak qa tēvep hihta ep nākay'tamantani. 27 Pu uma Nukpanat qa haqam qenitoynayamantani. 28 Uyińwu qa hihta pāpu úuyińwt, nāp tumalay'te' hihta lolmat ahsatit, hakiy hihta hakni'taqat paańwamantani. 29 Qalomálavayi umuhmoañaqwa qa nōńantani, pay lomavayi-saa. Uma panwise' tũo'qawnayani; nen ań umumi tũqayyuńqamuy uma paańwantotani. 30 Pu uma God Hikwsiyat Qahováriwtaqat qa unańwmokintotani. Ura God put akw umuy tuvoylata, hisat umuy ahoy nāptiniqey aw pahsavoo. 31 Uma nuhtumi hihta ep tũtuynayaniqey qe'yani, pu qa suy'tsiptotimantani. Uma qa hihta ep nānami nākay'yuńwmantani; uma qa hihta ep nāqōhqōylalwani; pu qalomálavayit qe'yani. Uma qa nukpan'unańway'yuńwni. 32 Pu uma nāvāsiani; pu nun'okwatni; nānami hihta ep pōhikiwyuńwni, God Christ tunatyawkańw umumi pōhikqat pan'i.

5

Living in the Light

1 Paniqwa òviy uma God aw nanawinyani, pas aw unańwamat tímatnihqey pan'i. 2 Pu uma nānami unańway'yuńqey qa qe'totit, Christ itamumi hin unańway'taqat pan uma nānami unańway'yuńwni. Ura pam itamuńem mokqey God aw nātavi. Noqw God put ep nahyońwa. Pi Christ qatsiy távihqe sońawnen God aw hihta kwańwáhovaktuqat noa. 3 Uma tokot sokoptiwiwniqey, pu qahopqatsit ań hinwisniqey qe'yani; pu hihta qa umuhhimuy uma qa tuńlay'yuńwni. Uma iit yantaqat qa yuaatotani; pi pam pantaqa lavayi God sinomuyatuy qa sũamuhpee. 4 Uma itséheelavayit, pu an'e'wakw lavayit, pu honaqlavayit ayo yukuyani; taq pam pantaqa qa sũumuhpee. Uma qa pan yuaatotat, hihta ań God aw hahlayhtiwiwni. 5 Pi uma it navoti'yuńwa: I' hak tokot sokoplawhqa, pu tuyoy'ewakw tunatyay'taqa, pu kan'ewtunatyay'taqa, nāp yukiwhput aw nāwakinmaqat antaqa soon Christ mońwtunatyayat ep qeni'tani, God mońwtunatyayat ep'e. 6 Put pantaqat ep hapi qatuqáyvastotaqamuy amumi God itsívuat pitsíwta. Noqw òviy uma tunatyaltotini, taq ka hak haqam an'ewakw lavayit akw umuy ũnatoynani. 7 Oviy uma pan hinwisqamuy qa umu'puńalyani. 8 Nāwuspi ura hisat as uma qaunáńwtalqatsit ań hinwisa. Nikańw pu' hapi uma Tutuyqawhqat tálayat tayyuńwa; òviy uma tálát tayyuńqey pan hinwisni. 9 Pi God Hikwsiat hakiy unańwayat aw tálawnańwu; nihqe pam hapi lomaqatsit, pu sũanqatsit, pu hihta pas antsanihqat aw hakiy wikvańwu. 10 Noqw òviy uma Tutuyqawhqat unańwveyaniqey tuwi'vayani. 11 Pu uma it qatálat ahpiy hintsatskiwhqat qa hihta nukńway'taqat ep qa nuhtumyani. Uma qa panyuńwt, pumuy tuhtualyani. 12 Taq puma qamātaqpuve hihta hintsatskaqwa, put yuaataniqwa pam haman'eway'o. 13 Pi tála put sohsoq mātaqtani; noqw pep pu' pam hímuniqey mātaqtini. 14 Pi tála hapi hihta hímunihqat mātaktańwu. Paniqwa hapi òviy tutuvenit ań yan pey'ta: Um puwhqa tātayii; nen um so'pumuy amuńaqwa qatuptuqwa Christ ũmi tálawnani. 15 Noqw òviy hapi uma tunatyaltote' pás umuh'unańway yesni; uma nāsta wuwni'yuńqey qa pan hinwist,

pās wuwni'yuñqey panyuñwni. ¹⁶ Uma qa paysoq yest, hihta apiiwuyñwni, taq qalomátalöñwintiwa. ¹⁷ Paniqw öviy uma hihta añ pās wuwni'yuñwe', Tutuyqawhqat tunatyayat haqe' qatsqat mātsi'yuñwni. ¹⁸ Uma honaqkuyit akw qa hōnaq'iwuyñwni, taq put akw hak nāhovañwu. Uma qa panyuñwt Hikwsit akw ahsaliwuyñwni. ¹⁹ Uma God lavaiyat nānami yuaatotani, pu tātawit God tawsomi'taqata, pu unañwvahsit tātawita. Uma umuh'unañwpeq Tutuyqawhqat aw tātawlalwe', sasonkiwyani. ²⁰ Uma yūmosa sohsok hihta añ God Itanay aw kwakwhatiwisni, Itahtutuyqawhqay Jesus Christ natñwayiyat añ'a.

Wives and Husbands

²¹ Uma nānami maqaptsi'yuñwni, God kaptsi'kahkañwo. ²² Uma momoyamu, uma pas nāp umuhpuwsuñwmuy amumi maqaptsi'yuñwni, pas Tutuyqawhqat aw hin maqaptsi'yuñqey pan'i. ²³ Pi tāqa hapi nōmay qötöata, pas Christ put aw tōnawtaqamuy qötöamnihqat pan'i; pu pam hapi sinomuy put tokoyat anyuñqamuy ayo oya. ²⁴ Noqw Christ aw tōnawtaqam put aw maqaptsiy yesq, pan ima momoyam añ pas nāp puwsuñwmuy amumi sohsok hihta añ maqaptsi'yuñwni. ²⁵ Pu uma tahtaqtu, uma umuhnōmamuy amumi unañway'yuñwni, pas Christ put aw tōnawtaqamuy amumi hin unañway'taqat pan'i. ²⁶ Ura pam amuñem nātapqe, pumuy nēnem sutsvo óyahqe, lavaiy kūyit antaqat akw pumuy pāhoma. ²⁷ Pam sinomuy qa hihta akw hinyuñqat pas hihtunihqat nāmi ökinaniqey nāwakna, pas qa hihta akw tuyoy'ewak'iwtaqata, qa tsokviiwuyñqata, pas qa hihta akw hovañniwuyñqata. ²⁸ Noqw pan hapi as tahtaqt nōmamuy amumi unañway'yuñwni, nāp tokoy aw hin pas unañway'yuñqey pan'i. Pas nōmay aw unañway'taqa hapi nāp nāmi unañway'tañwu. ²⁹ Qa hisat pi hak haqam nāp tokoy aw qa suhtaq'ewa; pam put nōnopnañwu, pu aw unañwtavi'tañwu, hin Tutuyqawhqa put aw tōnawtaqamuy amumi unañwtavi'taqat pan'i. ³⁰ Itam pi put öqayat pu tokoyat anyuñwa. ³¹ Ura yan pey'ta: Yaniqw hapi öviy tāqa nay, pu yuy pumuy mātapt nōmay aw hūrstimantani; noqw puma löyöm sūka tókoniwhtimantani. ³² I' hapi himu pas pavan tupkiwtañwuqa; noqw nu Christ-nikañw pu put aw tōnawtaqamuy hapi lavayhti. ³³ Noqw pan hapi hak nōmay aw unañway'tamantani, pas nāmi hin unañway'taqey pan'i; noqw pu wuhti kōñay kaptsi'tani.

6

Children and Parents

¹ Tsātsayomu, uma umunamuy, umuñumuy amumi tuqayvahsit yesni. Nen uma Tutuyqawhqat tunatyayat añ suan hinwisni. ² Ura yan hapi pey'ta: Um unay, pu unuy pumuy kaptsi'tani. I' tutavo mohti'maqa áwinit enañ nuhtumi mātaviwa. ³ Yan'i: Um panmaq wñem lolmani; noqw um tūwaqatsit ep wūpatqatsit nāvokawnani. ⁴ Pu uma námatu, uma umuhtimuy qa itsívulalwat, Tutuyqawhqat añ pumuy tutuwnayakañw pumuy ökwphantotani. Pan hapi uma pumuy wúñwintotani.

Slaves and Masters

⁵ Noqw uma tūtuwiktu, pay uma qa atsáy'kahkañw yep qatsit ep umuhmomñwituy amumi tūqayyuñwni, kaptsi'yuñwni, mamqaskahkañwo. Pay uma hin Christ eñem tumalay'yuñqey pan pumuy amuñem tumalay'yuñwni. ⁶ Uma yūmosa qanātusi'kahkañw tumalay'yuñwni, qa pas umuhmomñwit umumi tayyuñqw-saa. Yan uma pas antsa Christ tumal'aymatnen, umuh'unañnaqw God eñem tumalay'yuñwni. ⁷ Uma

qanātusi'kahkañw sohsok hihta hintsatskani, Tutuyqawhqat eñem tumalay'yuñqey pan tunatyawkahkañwo, qa sinmuy amuñemyaqey pan'i, ⁸ It navoti'yuñqee: Pi pay hak hihta lolmat hintsake', put ep Tutuyqawhqat añqw hihta ömahtamantani, nāmahin pi sen hak tūwikinikañwo, pu piw qa pamnikañwo. ⁹ Pu uma añ tūwiki'yuñqamu, pay uma piw pan pumuy oyi'yuñwni, qa tsatsáwinayani. Pi uma navoti'yuñqw Umuhtutuyqawhqa öveqatsit ep qatu. Noqw pam piw pumuy Tutuyqawhqaamu. Pi pam qa sinonuiña.

The Whole Armor of God

¹⁰ Taa, itupkomu, uma Tutuyqawhqat añ hoñvitotini, put pavan öqalayay añ'a. ¹¹ Uma God añqw tuwvotat yūyahni, nen uma Nukpanat unatwiyat aw rohomhtotiniqey aw öqalay'yuñwni. ¹² Pi itam qa sinmuy amumi nānaywa; itam öva qataymataqpuva nukpanhihikwsimuy amumi nānaywa, mohpeqyaqamuy amumii, pu nuhtumi moñw'iwyuñqamuy amumii, pu yep qatsit ep qatalpuve moñw'iwyuñqamuy amumii. ¹³ Paniqw öviy uma God añqw tuwvotat yuwsit sohsok yūyahni, nen qalomátalöñvaqw uma añ hin kuyyuñwni; pu uma sohsok panwise' hūrs hoñni. ¹⁴ Paniqw öviy uma hūrs hoñni, God lavayiyat pas qaatsatnihqat kwewhtotat, God añqw suan qatsit umuhtawitsqay aqw tupki'yuñwni. ¹⁵ Pu uma soñawnen lomatuawit totsvaqyat, kwakwhat lavayit tuawi'yuñwiniqey na'sas'iwyuñwni. ¹⁶ Pu tis öviy uma qapëvewnit, tuwvotat antaqat hūrs ñuy'yuñwni. Put akw uma Nukpanat hōyat uwiwitaqat tōkayamantani. ¹⁷ Pu uma ayo nõñakpit hūrs ñuy'yuñwni. Pam sivavitañaqtsit anta; pu uma God lavayiyat yawyuñwni. Pam hapi Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy sipwuvahpit anta. ¹⁸ Yūmosa uma nāwakinwisni, pu naokiwtiwisni, Qahováriwtaqat Hikwsit añ'a. Uma qa nañ'ekni'kahkañw tunatyawwisni, pu sohsokmuy tuptsiwini'yuñqamuy amuñem tūviñtiwisni, ¹⁹ Pu inuñem pīwu. Noqw nu hin yuaaykuniqey okiw navoti'tani; nen nu qa nānahtsopkañw lavayhte' lomatuawit tupkiwtañwuqat tunvotnani. ²⁰ Pi nu soñawnen Christ qeniyat ep lomatuawit yuaata, nāmahin pi nu sivikive pakiwta. Nihqe nu put ep qa nānahtsopkañw yuaaykuniqey nāwakna, hinhaqam pas nu as lavayhtiniqey pan'i.

Final Greetings

²¹⁻²² Nu pas aw iunañway itupkoy Tychicus, God eñem qaatsáy'makañw tumalay'taqat, umumi távini. Noqw pam nuy hin hintaqat, piw nuy hihta hintsakqat sohsok umuy āawnani. Noqw ason uma put nanapte' suyan unañwtotini. ²³ Noqw nam i' kwakwha unañwa tuptsiwini'yuñqamuy amumi pitsíwtaa. Nam God Itana, Itahtutuyqawhqay Jesus Christ amum umumi nami'nañwat, qapevewnit enañ nóani. ²⁴ Noqw nam Itahtutuyqawhqay Jesus Christ pas antsa aw unañway'yuñqam sohsoyam put núokwayat makiwyani. Nam antaa.

Paul PHILIPPIT ep Tuptsiwni'yuñqamuy amumi Pēniata

¹ Nu' Paul, Timotheus amum it penta. Itam Jesus Christ tūwikimatu. Noqw itam sohsokmuy Christ Jesus sinomuyatuy Philippi ep yesqamuy öqalanta, pumuy amumi tunatyawyuñqamuy-nikañw pu imuy ökiwyaqamuy tumalay'yuñqamuy énañ'a. ² Nam núokwa, pu kwakwa unañwa Itanay God añqw umumi pitsiwtāa, pu Jesus Christ Itahtutuyqawhqay añq'ö.

Paul's Prayer for His Readers

³ Nu añsakis umuy u'ne' God Inay aw hahlayhtiñwu. ⁴ Ahsupoq inawakinpiy añ nu sohsokmuy umuñem nāwakinma, hahlayhtimakañwo. ⁵ Kwakwhat pi uma mohtihagaqaw pew inumi unañwtavi'yuñwa, nuy lomatuawit yuaataqat añ'a. ⁶ Noqw it nu navoti'taqw, God umuhpe lolmat tumaltivaqe, pas kurs hin Jesus Christ talöñniyat aw qa pitsiwtāqat umuhpe pās añ antsani'mani, ⁷ Pay kurs pi nu hin qa yan sohsokmuy umumi wūwantanīqee, pi nu umumi pas unañway'ta. Pi uma God añqw umumi kuwahtiput ahpiy nuy akw paañwaya, nu sivikive pakiwkañw, lomatuawit eñem rohommaq'ö, pu piw nu qa sivikive pakiwkañw lomatuawit nuhtumi yuaatinumq'ö. ⁸ Pi God pas nāp inumi navoti'taqw, Jesus Christ nuy pan unañwtoynaqaw, nu umuminīqey pas kwañwtoya. ⁹ Okiw as uma nānami unañway'kahkañw öqawi'wise', itahtuptsiwniy añ nānañumo hihta pūhut tuwi'vaye', suyhtsepñwat suan wuwnit añ öqawi'wisniqat nu umuñem nāwakinma. ¹⁰ Noqw pep pu' uma hihta nukñwat māmatsyani. Uma yan qa atsáy'kahkañw, Christ hisat pītuniqat aw pahsavo suan hinwisni, qa hakiy unañwmokni'kahkañwo. ¹¹ Uma Jesus Christ öqalayāt akw suan hintsakpit añ qaöwíhinwisniqat nu pan umuñem nāwakna. Noqw God put ahpiy pas kaptsi'tiwe', tayawintiwni.

To Live is Christ

¹² Noqw nu umuy it nāvotnani, itupkomu: Nu kānavotpit añ kuyvaqaw, lomatuawi put ahpiy pas pavan öqalani. ¹³ Noqw öviy moñwit kīyat ep tuwalan'a'yat-nikañw pu ahpiy pētū inumi navoti'yuñwa, nu Christ añqw lomatuawit yuaataqey ep sivikive pakiwtaqata. ¹⁴ Piw kaysiwhqam Tutuyqawhqat aw tuptsiwni'yuñqam nuy sivilawhqat ahpiy a'nö unañwtotiqe qa tuhtusyakañw, qa hakiy mamqasyakahkañw, lavayit yuaatota. ¹⁵ Haqawat pi pas öviy qa tsutsúyaqe, pu nanaqas'unañway ahpiy yuaatota, noqw pu haqawat pay pas lolmat tunatyawkahkañwo. ¹⁶ Ima pētū Christ nanaqasyuaatota, pay qa pas antsay'kahkañwo, hin pas pavan nu kānavotniqat tunatyawkahkañwo. ¹⁷ Noqw pu mīmawat Christ aw unañway'yuñqe, öviy lavayit yuaatota, it navoti'yuñqee, nu lomatuawit eñem rohomnumniqey aw taviwtaqata. ¹⁸ Noqw hintani? Pay pi nāp hinwata, sen haqawat paysoq hintsatska, sen haqawat-sa pas qa atsáy'kahkañw Christ yuaatinumya. Noqw nu put ep hahlayhti; nihqe soon nu nāt qa hahlayni. ¹⁹ Pi nu navoti'taqe put pantaqat ahpiy nu sivikiñaqw ayo yámakni, umuh-nawakinpiy ahpiy'ö, Jesus Christ Hikwsiat inumi unañwtapq'ö. ²⁰ Pi nu yan tunatyawkañw hinma, nu qa haqam Christ ep hamantiniqeyu. Nu put eñem qananahtsopkañw yuaataniqey añ suhtaq'ewniqey nāwakna, piw yūmosa put pas hihtataniqeyu, sen nu nāt qátee, sen nu mōkee. ²¹ Pi nu qátunik Christ eñem qátuni; nīkañw nu mokq, pam inuñem pas pavan nukñwani.

²² Noq̄w ōviy kurs nu hihsavo qate', nu pas pāpu Christ eñem tumalay'tani. Nikañw nu hihta namorstaniqey qa navoti'ta. ²³ Nu lōk wuwni'ta. Nu as yañq̄w ahpiyñen Christ ámunniqey nāwakna; pam inuñem pas pavan nukñwa. ²⁴ Nikañw pay nu as hāk yepnen, hihta añ umumi unañwtavi'maniq̄w, pam pantaqa umuñem lomahintani. ²⁵ Nihqe ōviy nu God aw tuptsiwni'taqe, nu hāk qe'nen sohsokmuy umumum hinnumni, umuy ōqawhtotaniqat ōviy'o; piw uma umuhtuptionsiwniy ep pas pāpu hahlayyanigata. ²⁶ Noq̄w nu kurs nāt qa mōke' umumi ahoy pituq̄w, uma put ep Christ aw hahlayhtotini. ²⁷ Noq̄w Christ añq̄w lomatuawit aw tuptsiwni'yuñqam hin hinwisqat pan uma hinwisni. Uma sun tunatyawkahkañw, sun wuwni'kahkañw lomatuawit ep tuptionsiwnit eñem rohomhtiwisni. Noq̄w pep pu' sen nu umumumnikañw umuhlomaqatsiy tuway'tani, pu qa umumumnikañw umuy hin hinwisqat soon qa navotni. ²⁸ Uma umuhtuwqamuy qa mamqasyani. Pay pam pantaqa pas suyan pumuy hihta qalomáhintaqat aq̄w ōkiwiwtaqat tuawi'ta, pu uma God ahpiy ayo nōñakiwtaqata. ²⁹ Pi uma hapi Christ aw tūtuptionsiwniqey qa put-sa aw wāñwayniwyat, piw put eñem hihta añ kānavotyaniqey aw wāñwayniwya. ³⁰ Pi itam sohsoyam lomatuawit eñem sun rohomhtiwisa. Uma navoti'yuñq̄w nu pay put ep hīhihta añ kānavota, pu nāto nu kānavoti'mani.

2

Christ's Humility and Greatness

¹ Ya uma Christ ahpiy hakiy ōqalayaniqey tuwi'vaya? Ya uma inumi unañway'yuñwa? Ya uma inūn Qahováriwtaqat Hikwsit makiwya? Ya uma nun'okwatu? piw tūvāsyā? ² Kurs uma panyuñwe', nuy pas hinhaqam hahlayhtapnaye', sun wuwni'yuñwñi, nānami unañway'yuñwñi, sun tunatyawyuñwñi. ³ Uma nanaqastunatyat, pu kwivi'nañwat qe'yani. Uma okiw'unañway'yuñwñi. Hak ayam suhka hakiy epnihqe pavan ñas'ewnihqat pan aw wūwantamantani. ⁴ Qa hak nēnem-sa hihta tunatyawtani; pay hak ayo' sukw eñem piw hihta tunatyawtamantani. ⁵ Uma Christ Jesus an okiw'unañway'yuñwñi. ⁶ Ura pam as pas God ankañw, put amum pas suntaqey qa kahkawnat, ⁷ Qa nāhihtataqey, tūwikit an yukilti, pu sinot an tokoy'va. ⁸ Pu sinot an tokoy'vaqey, piw nāt nāqahihtata; nihqe pas hisat mokniqey aq̄w pahsavo Nay tunatyayat añ qa rohomma, nāmahin as nahoylehtsit ep mokniqeyu. ⁹ Paniq̄w hapi ōviy God put pas pavan ōmiq tsoka; nihqe put pas mohpeq tavi sohsokmuy sinmuy amuhpee. ¹⁰ Noq̄w ōviy sinom sohsoyam Jesus aw naokiwlalwani, ōveqatsit ep yesqamu, pu tūwaqatsit epyaqamu, pu maskiveyaqamu. ¹¹ Nihqe sohsoyam pam Tutuyqawhqañniqat tōnay akw pañqaqwani, put Nayat God pas hihtatotani.

Shining as Lights in the World

¹² Noq̄w ōviy'o, aw iunañwamu, uma yūmosa ilavayiy añ hinwisqamu, nu umuy it u'nanani, qa umumumnikañwo: Uma qaanhtiput añq̄w nōñakqamuy amūn lomatumalay'yuñwe', pas antsa ayo nōñakqey nuhtumi mahtaknayani, tunatyawkahkañw, God pas kaptsi'kahkañwo. ¹³ Pi God pas nāp umuh'unañwpeq tumalay'ta. Pam hapi umuy put tunatyayat añ hinwisniqat pan umuy unañwtoynat, umuy pan hinwisniqat aw ōqalmaqa. ¹⁴ Uma qa kolilitikahkañw, qa nāñwuy'kahkañw yesni. ¹⁵ Uma qa hihta ep tukopniwye', qa atsáy'kahkañw God tīmatnikañw suan hinwisni. Nen uma yep nukpansinmuy qaunāñwtalyesqamuy amunawit soñawnen talni'yuñwñi. ¹⁶ Uma lavayit hakiy taytoynañwuqat sinmuy āawnayani. Noq̄w ason Christ pituq̄w nu hahlayhtini, kurs nu qa paysoq tumaltaqey navotee. ¹⁷ Uma pi umuhqapevewniy God aw

noaya. Noqw kurs nu iqatsiy akw put aw antsanniqat God pan nāwaknaqw nu put ep tsúyake', umumum hahlayhtini. ¹⁸ Noqw paniqw ōviy uma piw inumum hahlayhtotini.

Timothy and Epaphroditus

¹⁹ Pay nu Tutuyqawhqat Jesus aw yankañw, soon pas hisat umumiq Timotheus távini, nen nu umuy hin hinyuñqat navote', suyan unañwtini. ²⁰ Pi inumumyaqamuy amuñaqw qa haqawa put an umumi pas antsa tunatyawma. ²¹ Pi sohsoyam pas nenñem-sa hihta tunatyawyuñwa, nit Jesus Christ tumalay at qa aw tunatyawyuñwa. ²² Noqw pay uma Timothy hin tumaltaqat navoti'yuñwa. Ura pam inumum lomatuawit yuaatinuma. Hakiy tiat nay amum hin tumaltaqat pan hapi pam inumum itumalay añ nuy paañwanta. ²³ Noqw ōviy ason inuñem hin yukiltiniqat nu navote' pep pu' nu umumiq put hōnani. ²⁴ Nikañw nu Tutuyqawhqat qapēvewnaqe, pas soon pas hisat umumiq pohtani. ²⁵ Nu umumiq itupkoy Epaphroditus hōnaniqw pay pam nuyniqw súanta. Ura uma inumiq put ayatotaqw, nuy hihta hakni'taqw, pam inumi put ep unañwtavi. Itam nāma tumaltaqe, lomatuawit eñem nāma rohomma. ²⁶ Noqw pay pam umumi yórikniqey pas nāwakna, yaw uma put tūtuyhtiqat nanaptaqw put ep pam pas qahahlayhti, navotqee. ²⁷ Pay pas antsa pam tūtuyhtiqe pēp mōki. Noqw God put ōkwatuwhqe, put qalapsina. Yan pam nuy piw ōkwatuwa, pi as pam mokq, nu nānañumo kānanvotpit akw māñuy'ni. ²⁸ Noqw ōviy nu umumiq put hōnaniqey pas kwañwtoyna, uma put aw yórikye', hahlayhtotiniqat ōviy'o. Nen nu umuy hahlayyaqat navote', qa umuy akw soon unañway'tani. ²⁹ Taay. Noqw ōviy uma Tutuyqawhqat añ hahlaykahkañw, put pās taviyani, piw pan hinyuñqamuy kaptsi'yuñwni. ³⁰ Taq pam Christ tumalay at eñem pēp mōki, qatsiy qa kahkawnaqee. Pam umuhqeniy ep inumi unañwtavi, ispi uma yāvahaq yesqe, kurs hin inumi unañwtapyaniq'ō.

3

The True Righteousness

¹ Taay, itupkomu, uma Tutuyqawhqat ep hahlayyani. Pay nu nāt piw umumiq put pēnaniqw pam nuyniqw qa maqsonhinkañw, umuñem lomahintani. ² Hakim qalolmat hintsatskaqam umuy poñotkit akw tuvoylatotiniqat umumi ō'qalya. Puma popkotuy amunuñwa. Uma pumuy ep nāmi tunaltotini. ³ Pi itam Hikwsit añ God aw nāwakinwisqe, Christ ep hahlayyakahkañw, nāp itahhintsakpiy akw ayo nōñakniqey qa aw yanyuñwa. Noqw Godniqw itam hapi pas antsa poñotkit akw tuvoylaiwyuñwa. ⁴ Pay ka as nu tatam piw nāp ihintsakpiy aw yantanikañwo. Sen hak haqam hintsakpiy aw yantaniqey antaniqw, tis soon qa nu' pas'i. ⁵ Nanalsikis talqat ep nu poñotkit akw tuvoylatiwa; nu Israel ahpiy aniwhti, Benjamin ahpiyviynikañwo. Nu Hebrew-sínonikañw tihtiwhqe, Hebrew-sinmuy tuwiyamuy tuwi'va. Ura nu Pharisee-sinmuy amumum tōnaltiqe, Moses tutavoyat añ ahsupoq nu añ hinma. ⁶ Pu nu pas qa nātusitaqe God aw tōnawtaqamuy okiwsahsana. Tutavotniqw nu pas suan hinma. ⁷ Ura as nu it yantaqat ep pas himuiwtañwu; nikañw nu Christ tuwi'vaqe put sohsok qahihtata. ⁸ Owi, pay nu pas suyan sohsok ayo yuku, pi nu pay Itahtutuyqawhqay Jesus Christ tuwi'ta; noqw pam pantaqa sohsok epnihqe pas pavan nukñwa. Nu Jesus ōviy sohsok hihta tatamhtat, put pay mömtsikvut pan nu aw wūwanta, okiw as nu Christ tuyqawvaniqe ōviy'o. ⁹ Nu put tuyqawve', put aw yankañw nātuwiwni, nāp ihintsakpiy-nikañw pu tutavot añ suan hinmaqey qa aw yankañwo, it

navoti'tagee: Hak Christ aw tuptsiwhq, pam súantaqat God pañqawñwu. ¹⁰ Pas pay nu okiw put pās tuwi'vaniqey nāwakna, piw pam hin ahoy tātayhqat pan God öqalayaw aw pohtaniqeyu. Nu put amum hihta añ kānavotkañw, put an mokniqey nāwakna. ¹¹ Kurs hin pasiwtaniqw nu so'pumuy amuñaqw ahoy tātayni.

Running Toward the Goal

¹² Nu it yantaqat tuyqawvaqey pay qa pan nāmi wūwanta; nu pās pasiw-tagey qa pan nāmi tayta. Nikañw pay nu put tuyqawvaniqey ö'qala, Christ Jesus nuy tuyqawvaqw öviy'o. ¹³ Itupkomu, nu hapi pay put tuyqawvaqey qa pan nāmi wūwanta; nikañw it hapi nu sūkw hinma; Nu pay hihta añ kuyvaqey ayo yúkuhqe, nāt hihta inupyevenihqat aqw ö'qala, ¹⁴ Pi nu nana-munwaqamuy amún so'nwamiq ö'qala. Nihqe nuy añ kuyvaqw, God pas nāp hihta nuy ahsataqat inumi nóani; pi pam inumi put nóaniqe öviy Christ Jesus añ nuy wānwayi. ¹⁵ Noqw öviy itam hihsa'nihqam añ tukwsiwyuñqam pan wuwni'yuñw; pu ason kurs uma hihta ep piw hinwat wūwayaniqw, pay ason God soon put piw umumi qa mahtaknani. ¹⁶ Noqw pay pi itam haqami pahsavo ökiwte', pay pan hinwisni; pay itam sun tunatyawwisni. ¹⁷ Itupkomu, uma sohsoyam inumi nanawinyani; pi umuy hin yesniqat nu umumi mahtakna. Nen añ hakimuy pan hinwisqamuy amumi taywisni. ¹⁸ Taq pay nu ura qa sūs umumi pañqawhqe, nāt piw nu okiw pakkañw umumi pañqawni: Pas kaysiwhqam Christ nahoylehtsiyat aw qa suhtaq'ewyaqam añqe' hinnumya. ¹⁹ Puma hovalniwyaniqey aqw ökiwisa. Pumuy tuñlayiam pumuy amumi tutuyqawi. Puma hihta haman'ewakwnihqat ep himui-wyuñwa; yep qatsit-sa ep hihta tunatyawyuñwa. ²⁰ Noqw itam hapi öveqatsit aw sinoiwta. Noqw ason Itahtutuyqawhqat Jesus Christ itamuy ayo óyaniqa pañqwniqat itam nuhtayyuñwa. ²¹ Pam ason itahtokoy hin'ewakw alöntani, nen öqalay akw nāp tokoy pas pavan lolmat an put yukunani. Pi pam sohok hihta aw tuyqawvaniqey öqalay'ta.

4

Instructions

¹ Pas aw iunañwam itupkomu, nu umumi yórikniqey pas nāwakna; pas nu umuy pihni'ta; pi umutsviy nu pas kaptsitiwa. Noqw öviy aw iunañwamu, uma Tutuyqawhqat ep hūrs hoñni. ² Nu Euodias ayatani, pu Syntychet piwu, uma Tutuyqawhqat ep sun wuwni'tani. ³ Pu piw nu ūmi pañqawni, pas suyan itumalsuñwa: Um imuy wuhtituy amumi unañwtavi'tani, Clement énañ'a, pu pētuy itumalsuñwamuy amumii; taq puma inumum lomatuawit ep a'nö tumaltota. Pumuy tuñwniam qatsítutuveñit ep pēniwyuñwa. ⁴ Uma yūmosa Tutuyqawhqat ep hahlayhtiwiñni; noqw nu piw nāt pañqawni: Uma hahlayyani. ⁵ Uma sohokmuy sinmuy amuhsonve pās unañwat yesni. Tutuyqawhqat soon pas hisat pítuni. ⁶ Uma qa hihta añ nānap hin wūwantotat, God aw nāwakinwisni. Uma hihta nānawakne' put öviy God aw tūviñtotani, tsúyakiwkahkañwo. ⁷ Noqw God umuh'unañway, pu umuhwuwniy uyi-waltoynani, umuy Christ Jesus aw yanyuñq'ö. Kurs hak put pantaqat mātisi'tani. ⁸ Taay itupkomu, uma lomawuwni'yuñw. Uma hihta pas antsanihqat wūwayamantani, piw hihta kaptsitiwhqata, pu hihta súantaqata. Uma hihta kwan'ewakwnihqat wūwantotani, pu hihta lomahintaqata, pu añ lomalayayhtiwhqata. Uma hihta pasiwyuñqat, pu tayawintiwhqat wūwayamantani. ⁹ Uma hintsakpit, pu lavayit añ inún hinwisni. Nu umuy

hin tutuqaynaqw, piw umumi hin tutaptaqw, pan uma hinwisni; noqw God hakiy kwakwhat unañwtoynañwuqa umumum hinmani.

Thanks for the Gift

¹⁰ Noqw pas nu Tutuyqawhqat aw hahlayhti, uma yepehaq piw nuy hihta akw paañwayaqw õviy'o. Pay as pi uma pan tunatyawkahkañw, hin panhtotiniqey as qa tuway'yuñwa. ¹¹ Ka nu hihta hakni'taqey kítahqat qa panwat hapi. Pi nu nāp hin qatukañw pay pāpu nakwhani'tamantaniqey tuwi'va. ¹² Pay nu hin hihta rūrumnaniqey natuwta, pu hin hihta qarūrumnaniqeyu; nu sohsok hihta añ õyiwaniqey, pu tsõnmokiwtaniqey tuwi'va, hihta qarūrumnaniqeyu, pu hihta ñastatiniqeyu. ¹³ Pay nu sohsok hihta añ kuyvani, Christ õqalayay akw'a. ¹⁴ Noqw pay pi uma súanhtotiqe, nuy okiwhintaqw inumi unañwtapya. ¹⁵ Noqw uma Philippi ep sinom navoti'yuñqw, ura nu lomatuawit nāt pu' Macedoniat ep yuaataqe, nu pañqw ahpiyniqw, pay úma-sa itumalay añ inumi unañwtapya. Ura uma umuhhimuy añqw hihta God aw noayaqw, pu nu put añqw put makiwa. Qa haqam God aw tōnawtaqam inumi hihta kuwahtoti, pay pas úma-saa. ¹⁶ Oviy ura nu Thessalonicat épeqniqw, uma sūs, pu añk inumi hihta o'ya, nuy hihta haqtaq'ö. ¹⁷ Ka nu kuwahtiput tuñlay'taqat uma qa pan wūwayamantani. Pi uma God añqw put ep hihta makiwyaniqat nu umuñem tuñlay'ta. ¹⁸ Pay nu sohsok õmahta, nihqe qa hihta haqni'ta: Nu pay uyiwalti, uma hihta Epaphroditas añ inumi o'yaqat õmahtaqee. Umuhkuwahtipu hihta kwañwáhovaqtuqat God aw noiwhqat anta. Noqw pam put ep tayawintiwa. ¹⁹ Noqw pay ason Ina God sohsok hihta umuhhaqniy añ aw antsani'mani, pas nāp himuy qaõwihintaqat akw'a, Christ Jesus añ'a. ²⁰ Noqw nam God Itana yūmosa aqwhaqami kaptsiwaa. Nam antaa.

Final Greetings

²¹ Uma inuñem Christ Jesus sinomuyatuy sohsokmuy õqalayani. Ima tuptsiwni'yuñqam inumumyaqam umuy õqalaya. ²² Sohsoyam God sinomat umuy õqalaya, tis õviy Caesar ep kīvitu. ²³ Nam Itahtutuyqawhqay Jesus Christ núokwaat sohsokmuy umumi pitsíwtaa. Nam antaa.

Paul COLOSSET ep Tuptsiwni'yuñqamuy amumi Pēniata

¹ Nu' Paul, God tunatyayat ahpiy Jesus Christ lavay'ayaat it penta. ² Nu' itahtupkoy Timotheus amum ayam Colosset ep God sinomuyatuy, Christ aw tuptsiwni'yuñqamuy öqalanta. Nam núokwa, pu kwakwha unañwa God Itanay añqw umumi pítsíwiwtaa, pu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ añq'ö.

Prayer of Thanksgiving

³ Itam God Itahtutuyqawhqay Jesus Christ Nayat aw sutsep umuhpe hahlayhtima, yūmosa umuñem nāwakikañwo. ⁴ Kwakwhat pi uma lomayuaatiwya. Yaw uma Christ Jesus qapēvewnayaqe sohsokmuy God sinomuyatuy amumi unañway'yuñwa, ⁵ Itahnöyiy öveqatsit ep itamuñem waraniwtaqat aw-sa taywiskahkañwo, lomatuawit pas antsanihqat ahpiy put hímunihqat tuwi'vayaqee. ⁶ I' lomatuawi suyhtsepñwat öqawi'makañw ahsupoq tūwaqatsit añ kúrukiwmakañw sopkawtaqamuy sinmuy amuhpa' a'nö hihta tumalay'ma. Noqw ura Epaphras mohti umumi lomatuawit, pu God núokwayat yuaataqw, uma put pas antsanihqat tuptsiwyaqee put kwusuya. Noqw pahpiy haqahpiy pam lavayi umuhpa' enañ tumalay'ta. ⁷ Epaphras umuy lomatuawit āawnaqat ura nu pañqawu. Pam hapi aw itah'unañwa itah-tumalsuñwa, Christ eñem umuhpa' tumalay'kañw qaatsá'makañwo. ⁸ Noqw pam hapi itamuy umuy āawna, yaw uma Qahováriwtaqat Hikwsit añ nuhtumi unañway'yuñwniqata. ⁹ Paniqw öviy itam hisat put nanaptaqe pahpiy qa qé'iw'makañw umuñem nāwakinma. Okiw as Qahováriwtaqa Hikwsi navotit, pu suyan unañwtalwuwnit umumi noe', God tunatyayat umuy māmatsnani. ¹⁰ Okiw as uma Tutuyqawhqat sinomatnihqey pan suan hinwise' añ ahsupoq umuhhintsakpiy akw put unañwveyani. Okiw as uma lomahintsakpit añ qaöwíhinyuñwe' suyhtsepñwat God tuwi'yuñqey pas pavan añ öqawi'wisni. ¹¹ Okiw as uma God a'nö öqalayay akw öqawhtote', hihta kānanvotpit aw öke' nakwhani'kahkañw, hahlaykahkañw put añ kuyyuñwni, ¹² Itanay aw hahlayhtiwickahkañwo, it navoti'yuñwee: Itam put sinomuyatuy amumum moñwtunatyayat tālanihqat aw yuñniqat Itana pan itamuñem yuki'ta. ¹³ Pi pam yep qatsit qatālat aw moñw'iwtaqat öqalayay añqw itamuy ayo óyahqe, pas aw unañway Tiy moñwtunatyayat aw itamuy nahlakna. ¹⁴ Ura pam Tiy mokiwyuyat akw itahqaanhtipuy ayo yúkuhqe itamuy qenivo oya.

The Person and Work of Christ

¹⁵ God Tiat hapi Nay qamātaqpivenihqat amum súnanta, put tímuyatuy amuñaqw mohti'maqanihqee, pu piw mohpeqnihqee. ¹⁶ Pi put ahpiy God sohsok hihta yuku, öveqatsit ep'e, piw tūwaqatsit ep'e, mātaqyaqamuyu, pu qamātaqyaqamuyu, sen moñwyesqamuyu, sen añ öqalay'yuñqamuyu, sen añ mohpeqyaqamuyu, sen pávanyaqamuyu. Sohsoy himu put ahpiy yukiltoti, pu put énem'i. ¹⁷ Pam hapi sohsok hihta amupyevee; noqw put öqalayay ahpiy sohsoy himu hūrs hōñi. ¹⁸ Put aw tōnawtaqam put tokoyat anyuñqw, pam qötōamu; öviy pi pam hapi pumuy pūhuta, mokiwyuy añqw mohti ahoy tātayhqe. Pam hapi sohsok hihta ep mohpeq'a. ¹⁹ Pi God hin pasiwtaqw pan piw Tiat añ ahsupoq put an pasiwta. Pi pam pantaqa Náyat-niqw lomahinta. ²⁰ Pi God Tiy ahpiy sohsok hihta yukiltiqat nāptiniqey tunatyawta, hihta tūwaqatsit epnihqata, pu öveqatsit epnihqata. Noqw öviy Tiat nahoylehtsit

ep mokq, God itamumi pöhi. ²¹ Ura as uma hisat qalomáwuwni'yuñqe, qalomáhinwiskahkañw, God añqw haqtotiqe put tuwqamatu. ²² Noqw God Tiat tokoy'vage, mokq God umumi pöhi. Nihqe put akw uma qa hihta akw hinkahkañw, qahováriwkahkañw, qa hihta ep tukopniwyuñqw, God umuy nāmi ökinani. ²³ Kurs uma qapēvewnit añ yūmosa hinwist, hūrs'iwkahkañw, qa nañ'ekni'wise', lomatuwit ahpiy nōyit uma nanaptaqey aw taywiskahkañw qa añqw lasye', uma qa hihta akw hinkahkañw put atpip hoñni. Pam lomatuwawi sinmuy sohsovik yesqamuy amumi yuaatiwa. Noqw nu' Paul hapi put ep lavayhtaviwa.

Paul's Ministry to the Church

²⁴ Noqw nu hapi umuñem hīhihta añ kānanvotqey añ hahlayhtima. Pi Christ nāt put aw tōnawtaqamuy, put tokoyat anyuñqamuy, amuñem kānanvota. Noqw nu itokoy ep put amum kānanvotniqey ep hahlayi. ²⁵ Pi God put aw tōnawtaqamuy amumi nuy ayataqw, nu pumuy tūwikiamu. Nu umumi put lavayiyat añ ahsupoq navotnaniqat aw pam nuy tavi. ²⁶ It hapi nu pañqawu: Ura God yūpahaqaqw nānañk qatsīniwmaqat, pu nānañk qatsívaptsi'wisqamuy amumi it navotit tupka; nikañw yepehaq pu' pam sinomuy amumi put mātakna. ²⁷ Pi God sopkawtaqamuy sinmuy amuñem hihta tunatyawta. Nikañw pam tunatyay pas pavan qaöwíhintaqat as hisat tupkat, yepehaq sinomuy amumi put mātaktaniqey nāwakna, it'a: Christ umuh'unañwpeq qatuqw, uma put amum kaptsi'yuñw. ²⁸ Put hapi itam tūawinta, sohsokmuy u'nantoyna; put hin navoti'taqey añ ahsupoq put tutuqayna. Pas as itam Christ Jesus ep sohsokmuy pās pasiwyuñqamuy God atpipo ökinaniqey nāwakna. ²⁹ Put öviy nu a'nö tumalay'makañw maqsonlawu. Noqw God öqalaat inumum hinmakañw, inuhpiy a'nö tumalay'ta.

2

¹ Nu umuy it navotnaniqey nāwakna, itupkomu. Pas nu umuñem inawakinpiy añ qa nātusi'ta, pu Laodicea-kitsókit ep tuptsiwñi'yuñqamuy amuñem'i, pu hāhaqe' añ tuptsiwñi'yuñqamuy nuy qa tuwi'yuñqamuy sohsokmuy amuñem'i. ² Okiw as uma wuhko unañwtote' nami'nañwat akw sun unañway'yuñw. Pan hapi uma Itanay God añqw navotit as tupkiwtañwuqat tuwi'vaye' pās mātsi'yuñw. Pam navoti Christ añ tupkiwta. ³ Pi pam hapi God añqw suyan unañwtalwuwñit, piw navotit qaöwíhintaqat añ ahsupoq tuwi'ta. ⁴ Nu añwu pay umuy it āawna; taq ka hak kwañwálvayit akw umuy unatoyñani. ⁵ Pay nu qa umumum yankañw, yūmosa umuy wūwanta. Kwakwhat pi uma Christ pas antsa tuptsiwñi'yuñwt, sunkahkañw, qa nānaphin hinwisa.

Fulness of Life in Christ

⁶ Uma Itahtutuyqawhqay Jesus Christ aw tuptsiwya. Nihqe öviy uma put aw yankahkañw yesni. ⁷ Uma hin tutuqayyaqey pan qapēvewnit akw Christ hūrs nuy'kahkañw, öqawhtote', hūrs hoñni, sohsok hihta añ kwakwhatiwiskahkañwo. ⁸ Uma tunatyaltotini; taq nāphisat pi hak wuwantuwiy, pu an'ewakw unatwiy akw umumi tuyqawvani. Pan hinyuñqam pi pay yep qatsit tunatyayat ahpiy sinmuy tutavoyamuy-sa yuaatota, puma pi Christ navotiyat qa tuwi'yuñqee. ⁹ Pi God hímunihqat Christ añ ahsupoq pan hinta, nāmahin pi pam sínoniwhti. ¹⁰ Noqw put añ uma pās pasiwyuñwa. Pam hapi añ mohpeqyaqamuy, pu añ moñwí'iwyuñqamuy amuñaqw mohpeq'a. ¹¹ Noqw put amum uma soñawnen poñotkit akw tuvoylatiwya, qa umuh-tokoy epyat, umuh'unañway ep'e, Christ tuvoylayat akw tuvoylatotiqee,

pam umuhqaanhqatsiy ayo yúkukq'ö. ¹² Noqw uma kúyit akw tuvoylatotiqe, soñawnen Christ amum āmiwyat, ahoy tātayya, uma God öqalay akw mokiwyuy añqw put ahoy tātaynaqat aw tuptsiwyaqe öviy'o. ¹³ Ura as uma hisat God qa aw tuqayvahsi'yuñqe qalomáqatsit aw nānoi'yuñqe, soñawnen so'pumu. Noqw pay God Christ enañ umuy yesvana, umuhqaanhtipuy ayo yúkut'a. ¹⁴ Itam pi as God tutavoyat qa kaptsi'totaqe soñawnen hihta put aw pöiwyuñwa. Noqw pay pam sohsok itahpöiy súlawhta, Christ itamuñem nahoylehtsit ep mokq'ö. ¹⁵ Pu pan hapi pam añ mohpeqyaqamuy, pu qamātaqpuveyaqamuy öqalat pasiwyuñqamuy kíqötaqe, pumuy áñwutaqe nuhtumi poñahta. ¹⁶ Paniqw hapi öviy qa hak Jew-sinmuy tutavoyamuy ep umumiq hiñqawlawni-uma hihta nōnovaqat ep'e, sen hihta hihikwyaqat ep'e, pu sen hihta añ nōviwhqat ep'e, pu sen müyawuy qātsiptuqat ep nōviwhqat ep'e, pu sen nasuñwintalöñnit ep'e. ¹⁷ Taq pam pantaqa pay kihsit an hakiy nātoniqat sinmuy amumi tuawi'ta, Christ Jesus hapi. ¹⁸ Uma tunatyaltotini; taq ka hak umuy ūnatoynaqw, uma umuh'ahsatiy kwayhyani. Taq nāt haqawat paysoq nātsotskanaye', hihta tuawyorikyaqey pañqaqwani; nen umuy nāqahihtatote', öñaqw hoñvia'yamuy amumi nāwakintotaniqat umumi pañqaqwani. Nikañw puma pay nāp wuwniy-sa ahpuy yuaatotani. ¹⁹ Puma pi Christ qa aw tōnalti. Pi pam hapi sinomuy qötöyamuy antaqw, puma soñawnen put aw wiwyuñwa, tathut akw namiwiwyuñqee. Nihqe Christ añqw puma öqalat makiwya; nihqe put aw tōnaltiqe God tunatyayat añ wūhak'iwwisa.

Dying and Living with Christ

²⁰ Uma Christ amum so'qe yep qatsit tunatyayat añqw mātaviwya. Noqw ya uma hinoqw nāt yep qatsit ep sinmuy amún hinwisa? ²¹ Ya uma hinoqw sinmuy lavaiyamuy aw tunatyawyuñwa? It'a: Uma it qa aw tónokyamantani, uma añqw qa yukuyamantani, uma qa aw hintsatskani, yan lavayita? ²² Ii' pay sinmuy amuhpiy tutaptiwa. Noqw pay sohsoy nōsiwhqa itamuñem yukilti, itam put soswaniqat öviy'o. ²³ Pay pas antsa pan lavayi sinmuyniqw nāp wuwniewakw hinta. Pi hak panme' nawus pās unañway hinme', nāqahihtate', tokoy tatamhtani. Nikañw pam pay kurs hin put akw tuñlayiy nāp tuyqawi'tani.

3

¹ Kurs uma pas antsa Christ amum tātayye', hihta öveqatsit ep hinyuñqat tunatyawwisni. Pi pep hapi Christ God putvage qatu. ² Uma hihta öveyaqat tunatyawyuñwani, qa tūwaqatsit epyaqata. ³ Pi uma soñawnen Christ amum so'qe, put amum God añqw qatsit makiwya. Noqw qa aw tuptsiwñi'yuñqam kurs hin put qatsit māmatsyani. ⁴ Noqw öviy ason Christ itah'unañwpeq qátuhqa mātaktiqw, pep pu' uma piw put amum mātaktote', put amum kaptsiwiyuñwani.

The Old Life and the New

⁵ Noqw öviy uma yep qatsit añqw tuñlayit ayo yukuyani. Uma tokot sokoplalwaniqey qe'yani, pu itséheet qátsita, pu nuvöqatsita, pu qalomátuñlayita. Uma yep qatsit ep hinyuñqat qa kwañwáy'tutuswani. Taq hak panme' soñawnen nāp yukiwput aw nāwakintimañwu. ⁶ Pi put pantaqat atsviy God itsívuat put aw qa tuqayvastotaqamuy amumi pitsíwta. ⁷ Pay ura uma as hisat pan yēse, uma nāt umuhtunatyay añ hinwisqee. ⁸ Nikañw uma pu' hapi umuhhisathintsakpiy ayo yukuyani. Uma suy'tsiptotiniqey qe'yani. Uma qa hihta ep nākay'yuñwmantani; uma qa nukpan'unañway'yuñwani; nānami qalomálvayhtotiniqey qe'yani; pu tuyoy'ewakw lavayita. ⁹ Pu uma

nānami hihta qa a'tsalalwani; pi uma umuhhisatqatsiy, hintsakpiyat enañ ańqw ayo lasyaqee. ¹⁰ Pu' hapi uma pūhut qatsit añ hinwiskahkańw, umuy yúkuhqat suyhtsepńwat pas pavan tuwi'wiskahkańw, pam hin hin-taqw, uma pan alóntiwisni. ¹¹ Pi put sinomuyatuy amuñaqw hak hímuniqw pay pam qa hímuu-sen hak Greek-sino, sen Scythian-sino, sen Jew-sino, sen qa-Jew-sino; sen hak pońotkit akw tuvoylaiwta, sen qa pan tuvoy-laiwta, sen tūwiki, sen pay qa tūwiki. Hak Christ aw tuptsiwni'taniqw pam hapi pas hímuu. Pi Christ sohsokmuy put aw tuptsiwni'yuńqamuy unañwayamuy ep qatu. ¹² Noqw óviy'o, uma God sinomat namorstiwyuńqamu, pas aw unañwamatu, uma yan hinwisni: Uma núokwat wuwni'yuńwni; nāvāsiani, okiw'unañway'kahkańw qa kwiviunañway'yuńwni; hakiy aw wuhko maqaptsi'yuńwni. ¹³ Uma nēnehpewi hihta añ kuyyuńwni; pu namivöhikiwyuńwni, sen haqawa hihta ep hakiy ehpewi hinhtiniq'ö. Christ hin umumi pöhikqat uma pan hinwisni. ¹⁴ It yantaqat ep uma pas pavan tis nānami unañway'yuńwni. Pi lomahintsakpi nami'nańwat akw namiwi-wyuńwa. ¹⁵ Nam God ańqw kwakwha unañwa umuh'unañwpeq tuyqaw-vani; pi uma kwakwhat qatsit aw wánwayniwya. Uma sumiyankahkańw Christ tokoyat anyuńwe' qa hihta akw nānami hinyuńwniqey óviy'o. Pu uma tsúyakiwyuńwni. ¹⁶ Uma Christ lavayiyat umuh'unañwpeq panaye', pas pavan unañwtalwuwni'vayani. Uma nātutuqaynayakahkańw, nāókwantotani. Uma God lavayiyat nānami yuaatotani, pu tātawit God tawsomi'taqata, pu unañwvahsit tātawita. Uma hahlaykahkańw Tutuyqawhqat tayawintiwisni. ¹⁷ Uma Itahtutuyqawhqay Jesus aw yankahkańw, ahsupoq umuhqatsiy añ hinwisni, sen uma yuaatotaniqeyu, sen tumalay'yuńwniqeyu. Uma sohsok hihta put eńem hintsatskamantani. Uma put aw yankahkańw, yūmosa Itanay God aw kwakwhatiwisni.

Personal Relations in the New Life

¹⁸ Uma momoyamu, uma umuhpuwsuńwmuy amumi tūqaykahkańw yesni; pi pan hapi Tutuyqawhqat umuńem tunatyawta. ¹⁹ Pu uma tahtaqtu, uma umuhnömamuy amumi unañway'yuńwt, pumuy qa qöhqöylalwani. ²⁰ Tsātsayomu, uma umunamuy, umuńumuy amumi sohsok hihta añ tūqayyuńwni. Uma panwise', Tutuyqawhqat unañwveyani. ²¹ Pu uma námatu, uma umuhtimuy qa itsíwulalwani, taq amumi ka puhtsekmokyani. ²² Pu uma añ tūtuwiku, uma yep qatsit ep umuhmomńwituy amumi sohsok hihta añ tūqayyuńwni. Qa pas umuhmomńwituy umumi tayyuńqw, pahsat uma qa nātusi'kahkańw tumalay'yuńwni. Uma yūmosa pan tumalay'wisni. Uma qa atsáy'wiskahkanw, Tutuyqawhqat kaptsi'kahkańw, pan tumalay'yuńwni. ²³ Pu uma hihta hintsatske' uma qa nātusi'kahkańw, tumalay'yuńwni, Tutuyqawhqat eńem tumalay'yuńqey pan tunatyawkahkańwo, qa sinmuy amuńemi. ²⁴ Pi uma it navoti'yuńwa: Uma Tutuyqawhqat Christ eńem tumalay'yuńwa. Noqw pam umuy hihta awini'taqey umumi sisvini. ²⁵ Noqw pay ason hihta qaantsakqa hapi put ep pay piw panwat aw ahoytiwmantani. Pi God qa sinonuiña.

4

¹ Noqw uma añ tūwiki'yuńqamu, uma umuhtutuwikmuy pás oyi'yuńwni, it navoti'yuńqee, Umuhtutuyqawhqat óveqatsit ep qátuhqata.

Instructions

² Uma sohsoyam nāwakinwisqey qa pevewwist, yūmosa tunatyawwisni. Uma yūmosa God aw kwakwhatiwisni. ³ Okiw uma itamuńem tūvińtiwisni. Noqw itam haqam yuaaykuniqat God itamuńem hótani; noqw itam Christ

tunatyayat as tupkiwtañwuqat yuaaykuni; pi nu hapi put òviy sivilawu. ⁴ Noqw nu hin yuaayke' put pas mātaktaniqey panhtini. ⁵ Uma añ qa tuptsiwni'yuñqamuy amumi pās tunatyawkahkañw hinwisni. Uma qa paysoq hintsatske', hihta apiiwyuñwni. ⁶ Nam umuhlavayi sutsep lolmani. Uma qa nānaphin yuaatotani. Uma hakiy aw ahoy hin lavayhtotiniqey tuway'numyani.

Final Greetings

⁷ Pay ason Tychicus nuy hin hintaniqat umuy sohsok āawnani. Pam hapi pas aw iunañwa itupko, pas qaatsat unañwtavi'taqa, inumum Tutuyqawhqat eñem tumalay'ta. ⁸ Pam itamuy hin hintaniqat umuy navotnaniqat òviy nu put umumiq hōna, pu umuh'unañway òqawhtaniqat òviy'o. ⁹ Nu piw Onesimus pas qaatsat hinmaqat, pu pas aw itah'unañway itahtupkoy put enañ hōna. Pam piw Colosset añqw sino. Ason puma yepeq hin hiniwmaqat umuy sohsok āawnani. ¹⁰ I' Aristarchus inumum sivilawhqa umuy òqalanta, pu Marcus, it Barnabas tiw'ayaata. Ura pay put hákiyniqw itam umuy āawna. Noqw òviy kurs put pituqw, uma pās taviyani. ¹¹ Pu i' Jesus, Justus piw yan túñwantiwhqa, umuy òqalanta. Pay íma-sa God tumalay'at ep inumum tumalay'yuñwa, Jew-sinmuy tuptsiwni'yuñqamuy amuñaq'ò. Kwakwhat pi puma nuy a'nò unañwtoyni'yuñwa. ¹² Pu Epaphras, umuhkitsokiy añqwnihqa umuy òqalanta. Pam sutsep umuñem nāwakinpit añ qa nātusi'ta. Pam umuñem tūviñtima, pay okiw uma tukwsiwye', God tunatyayat pās aw antsanyaniqata. Uma panwise', hūrs hoñni. ¹³ Pi nu put aw navoti'taqw, pas pam umuñem qa nātusi'ta, pu imuy Laodicea-kitsókit epyaqamuy amuñemi, pu Hierapolis-kitsókit epyaqamuy amuñem pīwu. ¹⁴ Pu pas aw itah'unañwa ñatwi'taqa Luke-niqw, pu Demas puma umuy òqalanta. ¹⁵ Uma Laodiceat ep tuptsiwni'yuñqamuy òqalayani, pu Nymphas pīwu, pu put kīyat ep tsotsvalyaqamuy. ¹⁶ Pu ason uma it tutuvenit añ túñwaye', pay Laodiceat ep Christ aw tōnawtaqamuy amumi put taviyaq, puma tuwat put añ túñwayani. Noqw puma tuwat umumi suk w tutuvenit taviyaq, uma putwat añ túñwayani. ¹⁷ Pu uma Archippus aw pañqaqwani: Um tunatyalte', Tutuyqawhqat eñem hihta hintsakniqey aw táviwhqey qaatsáy'makañw aw antsanni. ¹⁸ Nu Paul hapi nāp imay akw it umuy òqalantaqey pēna. Uma nuy sivilawhqat qa suhtokiyani. Nam núokwa umumi pitsíwtaa. Nam antaa.

Paul THESSALONICAT ep Tuptsiwni'yuñqamuy amumi mohti Pēniata

¹ Nu' Paul it penta. Nu Thessalonicat ep God Itanay aw-nikañw pu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ aw tōnawtaqamuy öqalanta, Silvanus-nikañw pu Timotheus pumuy amumuma. Nam núokwa, pu kwakwha unañwa God Itanay añqw umumi pitsíwtani, pu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ añq'ö.

The Life and Faith of the Thessalonians

² Itam sutsep sohsokmuy umuhpe God aw kwakwhatiwisa, itahnawakinpiy añ umuñem yūmosa tūviñtiwiskahkañwo. ³ Uma Itanay God qapēvewnayakahkañw, put aw unañway'yuñqe, put eñem tumalay'yuñqat itam sutsep God atpip put u'nantoyñaya, pu uma Itahtutuyqawhqay Jesus Christ aw yankahkañw qa nañ'ekñayaqata. ⁴ Pi God umuy namorstaqat uma navoti'yuñwa, aw itah'unañwam itahtupkomu. ⁵ Ura itam umumi lomatuawit yuaatotaqe, qa paysoq lavayhtoti. Oviy pi itam umumi Qahováriwtaqat Hikwsit öqalayay mahtakñayaqe umuy tuyqawvaya. Noqw itam umumumyaye, umuy tunatyawkahkañw hin yesq, uma itamumi nanapta. ⁶ Noqw ura uma itamumi nanawintivaya, pu Itahtutuyqawhqay aw'i. Ura uma pas pavan kñanavotyakahkañw, lavayit kwusuya. Nikañw Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy uma pas hinhaqam hahlayhtoti. ⁷ Nihqe öviy sohsoyam Macedoniat pu Achaiat ep tuptsiwni'yuñqam hin yesniqat uma pas nahpe amumi mahtakni'yuñwa. ⁸ Pi Tutuyqawhqat lavayiat umuñaqw pālönawhti, qa Macedoniat ep-sa-nit, Achaiat ep'e. Pi yaw uma God qapēvewnayaqw, pam pantaqa sohsovik nanaptiwa. Noqw ya itam pas nāto piw hiñqawwani? ⁹ Pi pay yaw uma itamuy hin pās öoyyaqat sinom pas nāp yuaatota. Yaw uma añ hihta pay wutsit tatamhtotat, God pas antsanihqat, qátuhqat aw lasyat, put eñem tumaltivayaqw, pam pantaqa añ ahsupoq yuaatiwa. ¹⁰ Pep pu' uma Jesus, God Tiyat öveqatsit aw nuhtayyuñwniqey yayhnaya. Put hapi God mokiwuy añqw ahoy tātaynaqw, pam itsívut nātoniqat añqw itamuy ayo oya.

2

Paul's Work in Thessalonica

¹ Itahtupkomu, uma navoti'yuñqw, ura itam umumiq ökiñqe, qa paysoq tumaltota. ² Pi itam Philippi ep hihta añ kükuyvaqat uma pay navoti'yuñwa. Ura pep sinom itamuy haman'ewakw okiwsasna. Noqw itam God aw yankahkañw, put añqw lomatuawit qatuhtusyakahkañw umumi yuaaykuya. Noqw pep hapi piw hakim itamumi rohomhtoti. ³ Ura itam umumi lomatuawit yuaatotaqe, umumi qa atsátota. Itam suyan unañway'kahkañw, umuy qa ūnay'totoynaya. ⁴ God itah'unañway añ purimaqa itamumi lomanavoti'ta, itam qaatsáy'wiskahkañw tumalay'wisq'ö. Nihqe pam itamuy lomatuawit yuaatotaniqat aw itamuy oya. Noqw öviy itam put-sa unañwveyanique lavayit yuaatota, nikañw qa sinmuy unañwveyanique. ⁵ Pi uma navoti'yuñqw, itam qa hisat haqam hakiy paysoq tayawintota, piw hihta tuñlay'kahkañw nawip'ew hintsatska. God navoti'taqw itam súañqawwa. ⁶ Pu itam tsokaniwyanique umumi qa tuñlay'yuñwa, sen haqawatuy piw amumii. Pay ka as itam Christ ayamatnihqey aw yankahkañw umumi hihta tūviñtotanikahkañw, itam qa

panhtoti. ⁷ Itam pās unañway'kahkañw umuhpa' hinnumya, tsāk w tu-natyawtaqat hin put pāsniñwuqat pan'i. ⁸ Pu itam umuy tunatyawyuñqe, pay God lavayiyat qa put-sa umumi mātatvet, pas nāp umumi nāo'ya, itam umuy pas kahkawnayaqe ōviy'o. ⁹ Pi uma u'ni'yuñwa itahtupkomu, ura itam maqsonlalwa, kānanvotyā; pas pay itam qa haqawat umumi hihta aw tūkwaiwyuñwniqe ōviy mimhikqat, pu talōnvaqat añ tumalay'kahkañw, God añqw lomatuawit umumi yuaatota. ¹⁰ Pi uma navoti'yuñwa, pu God pīwu, ura itam umuy tuptsiwni'yuñqamuy amuhpa' pās unañway'kahkañw, suan hinnumya, pu qa hihta akw tukopanhinnumya. ¹¹ Uma pi navoti'yuñqw, ura itam umuy sohsokmuy u'nantoyñaya, pu umuy ōkwhantota, hakiy naat timuy pantsakñwuqat pan'i. ¹² Nihqe uma as God sinomatnihqey pan hinwisniqat itam umuy ayatiwisa. Pi uma put moñwtunatyayat aw yuñwt, put amum kaptsi'tiwyaniqat pan pam umuñem tunatyawta. ¹³ Noqw ōviy itam God aw yūmosa hahlayhtiwiya. Kwakwhat pi uma God lavayiyat itamuhpiy nanaptaqe, kwusuya. Pay pam sinot lavayiyatnihqat qa pan uma put kwusuyat, pas pam God lavayiyatnihqat pan uma kwusuya. Pi pam pas antsa God lavayiata. Nihqe pam lavayi umuy añ tuptsiwni'yuñqamuy amuhpa' a'nō tumalta. ¹⁴ Pi ūmaa, itahtupkomu, uma hakimuy Judeat ep Christ Jesus añ God aw tōnawtaqamuy amunhtoti. Pi uma nāp umuhsinmuy amuhpiy hihta añ kānanapta, puma ura Jew-sinmuy amuhpiy panhtoti qat pan'i. ¹⁵ Pi Jew-sinom Itahtutuyqawhqay Jesus nīnaya, pu pumuy amuñaqw God lavay'aymuyatuyū, pu itamuy okiwsasna; nihqe puma God qa unañwve hintsatska, piw sinmuy sohsokmuy amuhpewi hōñi. ¹⁶ Pi puma umuy qa-Jew-sinmuy ayo nōñakniqat qa nānawakna. Oviy pi itam umumi lomatuawit yuaatotaqw, itamuy mēwantota. Yan puma qalomáhintsatskaqey aw antsatsna. Is ohi! God itsívuat pumuy amumi pituto; noqw puma sūs hovalniwyani.

Paul's Desire to Visit Them Again

¹⁷ Itupkomu, nu hihsavo umuñaqw wīkiwa; nīkañw nu umuy qa suhtoki; nihqe pas nu as okiw umumiqniqey tuwanta. ¹⁸ Panta. Pay as nu qa sūs umumiqniqey unañwti, nūu, Paul. Noqw pay Satan hihta akw nuy uhtañwu. ¹⁹ Ya nu hihta aw unañwvahsi'ta? Nu hihta ep himuiwta? Ya nu hihta pihni'ta? Nu umuhpiy hapi Jesus Christ atpip hahlayhtini, hisat pam pítuniq'ō. ²⁰ Pi nu umuy hapi pihni'ta. Uma hapi ihahlayhpimu.

3

¹ Noqw nu qa añ kuytaqe, ōviy pahsat pay hāk nāla Athens ep huruh-tiniqey wūwa. ² Nihqe ōviy itahtupkoy Timotheus, God tumal'ayayat, Christ añqw lomatuawit ep itamum tumalay'taqat nu umumiq hōna, pam umuy hūrs hoñne', umuhqapevewniy añ umuy ōqalaniqat ōviy'o. ³ Pi uma qa haqawa it yan kānanvotpit ep unañwmokniqat itam umuñem nānawakna. Pay pi uma navoti'yuñqw, pay nuñwu itam pan makiway'yuñwa. ⁴ Pay ura itam umumumyaye, suyan añ tuptsiwni'yuñqam kānanvotyaniqat itam umuy añwu pay āawnaya. Noqw uma nanapta aw antsaniwhq'ō. ⁵ Yaniqw ōviy pas nu qa sōwunit, Timotheus umumiq tavi, hinhaqam umuhqapevewniy hintaqat navotniqey ōviy'o, nāp hisat pi tūnatotoynaqa sen pay hinwat umuy ūnatoyñaqw, itam haktonsa tumaltotaniqw ōviy'o. ⁶ Noqw Timotheus umuñaqw pituhqe, umuhqapevewniy, pu umuhnami'nañway lomatuawva, pu yaw uma sutsep itamuy lomau'ni'yuñqe, as itamumi yórikyaniqey pas nānawaknaqata. Pay itam piw pan umumi yórikyaniqey nānawakna. ⁷ Noqw paniqw ōviy'o itahtupkomu, itam hīhihta añ okiwhinwisqey, pu sóon'iwyuñqey añ suyan unañwtoti, umuhqapevewniy ahpiy'o. ⁸ Pi pu'

hapi pas itam suyan yēse, kurs uma Tutuyqawhqat ep hūrs hoñniniq'ō. ⁹ Itam God aw hinhaqam umuhpe hahlayhtiwisa, itam put aw nānawaknaqw, uma itamuy hinhaqam hahlayhtapnayaqat ōviy'o. ¹⁰ Itam mimhikqat, pu talōnwintiwihqat añ qanātusi'kahkañw, tūviñtiwisa, umumi yórikyaniquey ōviy'o; nen umuhqapevewniy ep himu qa pasiwtaqat aw antsatsnani. ¹¹ Noqw nam God Itanay, pu Itahtutuyqawhqa Jesus Christ itamuy umumiq pās tsamni. ¹² Itam umumi pas pavan unañway'yuñwa; nihqe uma pan nānami, pu sohsokmuy sinmuy amumi unañway'yuñwniqat itam nānawakna, piw Itahtutuyqawhqa umuy pan unañwtoynaniqat umuñem tūviñtiwisa. ¹³ Nam Itahtutuyqawhqa Jesus Christ umuñem pan yukugw, uma Itana God atpip umuh'unañway qa hihta akw hintaqat, pu qahováriwtaqat pan hūrs hoñni, hisat Itahtutuyqawhqa sohsokmuy sinomuy tsamkañw pítuq'ō.

4

A Life that Pleases God

¹ Taay, itahtupkomu, umuy hin hinwise', God unañwveyaniqat itam pay umumi tutaptota. Nihqe ōviy itam Itahtutuyqawhqay Jesus aw yankahkañw, umumi pas pañqaqwani: Uma hin hinwisqey pan suyhtsepñwat aw hoytoy-nayani. ² Pi itam Tutuyqawhqat Jesus ahpiy umumi hin tutaptotaqat uma navoti'yuñwa. ³ Pi yan hapi God umuñem tunatyawta: Uma qahovársqatsit yesniqata, pu uma tokot sokoptotaniqey qe'yaniqata. ⁴ Pu uma nānap añ umuhtokoy aw tuyqawvaye', put qa hovalayat, hihtay'yuñwni. ⁵ Uma qa nuvōiwyuñwni, añ qatuptsiwni'yuñqam God qa tuwi'yuñqam pan hinwisqat qa pan'i. ⁶ Noqw qa hak it ep pāvay, sen tupkoy ehpewi qaanhtini; taq Tutuyqawhqa pan hinwisqamuy sohsokmuy amumi nánaoyhtima. Pay ura itam mohtihq umumi pañqaqwa; nihqe pan lavayhtoti. ⁷ Pi God itséhee'qatsit qa aw itamuy wáñwayi, pi qahovársqatsit aw'i. ⁸ Paniqw hapi ōviy it tutavot qahihtataqa qa sinot tutavoyat qahihtata. Pi God itamuy Qahováriwtaqat Hikwsit máqahqa hapi pas nāp itamumi pan tutapta. ⁹ Pu uma pas nānatupkomnihqey pan nānami unañway'yuñwniqat soon pas nu piw ōviy umuy āawnani. Pi pay uma nānami unañway'yuñqey God ahpiy tutuqayya. ¹⁰ Pu pay suyan pi uma Macedoniat ep tuptsiwni'yuñqamuy sohsokmuy amumi unañway'yuñwa. Noqw uma pas suyhtsepñwat put añ ōqawi'wisniqat itam umuñem nānawakna, itahtupkomu. ¹¹ Uma pās yesniqey añ ō'qalyani; nāp umuhtumalay ep namitunatyawwiskañw, umuhmay akw tumalay'yuñwni. Ura pay itam umumi pan tutaptota. ¹² Nen uma qa itamum tōnawtaqamuy amutpik suan hinwisni; pu qa hakiy aw hihta maqaptsi'yuñwni.

The Lord's Coming

¹³ Nikañwo itupkomu, imuy añ tuptsiwni'yuñqamuy so'qamuy amumi hin hiniwhtiniqat nu umuy navotnani, taq ka uma ayam God qa aw yanyuñqamuy amún qahahlayhpit akw māmañuy'ni. ¹⁴ Itam God aw tuptsiwni'yuñwa, Jesus mokq pam put ahoy tātaynaqata. Noqw pan hapi piw pam Jesus ahpiy imuy so'qamuy ahoy yesvanani. ¹⁵ Yan hapi Tutuyqawhqa itamumi lavayhtiqw, itam tuwat umuy āawnayani: Ason Tutuyqawhqa pituqw, itam nāt añ yesqam pas soon so'qamuy amupyeve put ahsawvayani. ¹⁶ Pi God mohpeq hoñviayaat a'nō hiñqawhq, God tōtōqpiat tōqtiqw, Tutuyqawhqa a'nō tsa'lawht pas nāp ōñaqw hawni. Noqw pahsat pay mohti ima so'qam Christ aw tuptsiwni'yuñqam ahoy yesvani. ¹⁷ Noqw pu itam nāt yesqam pumuy amumum ōmiq yayve', tokpelat ep Tutuyqawhqat ahsawvayani. Nen

itam pahpiy haqahpiy put amum sutsep yesni. ¹⁸ Noqw òviy uma it yan lavayte', umuhqahahlayhpiy an nānami unañwtavi'yuñwe', na'qalantotani.

5

Be Ready for the Lord's Coming

¹ Nikañw hisatniqat, pu haqe' qalawmaniqat uma pay navoti'yuñwa, itupkomu. Noqw òviy kurs nu hin hihta umuy piw āawnani, pēnee. ² Pi uma pay navoti'yuñqw, hak qa pan tunatyawtaqw, pep hapi pu' Tutuyqawhqat talōnniyat aw suptuni, uyiñwu mihikq ūuytoqat pan'i. ³ Pi sinom pañqaqwani: Pay kwakwhat yēsiwa, qa haqam hinta, kitotani. Nikañw suhpahsat pay sūlawhtotini, wuhti tihta'niga tūyay suptsinañwuqat pan'i. Nen puma soon ayo nōñakni. ⁴ Noqw uma pi qatālat an qa hinnumyaqw, òviy soon pam talōnni uyiñwut an umumi suptuni, itupkomu. ⁵ Pi uma sohsoyam tālat ep sinoiwta. Itam qa tōkilat ep sinoiwta, piw qa qōmawnit ep'e. ⁶ Oviy itam an tokqamuy qa amún tokni. Itam havivokaliwkahkañw yesni. ⁷ Pi tokqam mihikq tokñwu; pu honaqkuyit akw hōnaq'iwyuñqam mihikq hōnaq'iwyuññwu. ⁸ Itam qa pan hinnumyat, tālat ep sinoiwtaqey pan yesni; qapēvewnit, pu nami'nañwat akw itahtawitsqay tupki'yuñwani; pu ayo nōñakniqey tunatyawyuñqey qa nañ'ekni'yuñwani. Pam tunatya itamuñem sivavitanaqtsit anta. ⁹ Pi God itamuy qa itsívut aw ökinaniqe òviy itamuy namorsta, pi itam Itahtutuyqawhqay Jesus Christ ahpiy ayo nōñakniqat òviy'o, ¹⁰ Itamuñem mokqat ahpiy'o. Noqw òviy sen itam tayyuñwani, sen toknikañw, itam sutsep put amum yesni. ¹¹ Noqw òviy uma nānami unañwtavi'yuñwani; na'qalantotani; pay uma hinwisqey panyuñwani.

Final Instructions and Greetings

¹² Pu úmaa, itahtupkomu, uma hakimuy umuhpa' tumalay'yuñqam Tutuyqawhqat ep umumi moñw'iwyuñqe, umuy u'nantoyneyaqamuy kaptsi'yuñwani. ¹³ Pu uma pumuy amumi unañway'kahkañw, tumalayamuy ep pas pavan hihtay'yuñwani. Uma qa nānami hinyuñwani. ¹⁴ Noqw itam umumi pañqaqwani, itahtupkomu: Uma an nanaōnhtuy u'nantoyneyani; an unañwmokiwyuñqamuy amumi unañwtavi'yuñwani; an qaō'qaltuy öqalayani; sohsokmuy sinmuy amumi wuhkomaqaptsi'yuñwani. ¹⁵ Uma tunatyaltotiqw, qa hak haqam hihta qalolmat ep tuwat hakiy qalomáhintsanni. Pay uma sutsep hihta lolmat an hinwisni, nānahpaa, pu sinmuy sohsokmuy amuhpaa. ¹⁶ Uma sutsep hahlayyani. ¹⁷ Yūmosa nāwakinwisni. ¹⁸ Sohsok hihta an kwakwhatiwisni, pi pan God umuñem tunatyawta, Christ Jesus an'a. ¹⁹ Uma Qahováriwtaqat Hikwsit ūwiwuy antaqat qa tōkayani. ²⁰ Hak Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy yuaataqw, uma qa aw ye'tuqayyuñwani. ²¹ Uma sohsok hihta aw tuwantiwisni; hihta lolmat hūrs ñuy'yuñwani; ²² Pu hīhihta qalolma'e'wakwnihqat qe'yani. ²³ Noqw nam God hakiy kwakwhat unañwtoynañwuqa pas nāp umuy nēñem-sa sutsvo öyahtani. Noqw nam umuhhikwsi, pu umuh'unañwa, pu umuhtoko qa hihta akw hinkahkañw qa hihta ep tukopniwyuñwani, hisat Tutuyqawhqay Jesus Christ pituniq'ö. ²⁴ Noqw God umuy wáñwayhqa pan umuñem yúkuni. Pi pam soon qa lavayiy aw antsanni. ²⁵ Itahtupkomu, uma itamuñem nāwakinwisni. ²⁶ Uma nānatupkomnihqey pan sohsokmuy tuptsiwani'yuñqamuy öqalantotani. ²⁷ Nu hapi Tutuyqawhqat aw yankañw umumi pañqawani: Uma it tutuvenit pas sohsokmuy God sinomuyatuy amumi an túñwantotani. ²⁸ Nam Itahtutuyqawhqay Jesus Christ núokwaat umumum yantaa. Nam antaa.

Paul
THESSALONICAT
ep Tuptsiwni'yuñqamuy amumi ańk Pēniata

¹ Nu' Paul it penta. Nu Thessalonicat ep God Itanay aw-nikańw pu Itah-tutuyqawhqay Jesus Christ aw tōnawtaqamuy ōqalanta, Silvanus-nikańw pu Timotheus pumuy amumuma. ² Nam núokwa, pu kwakwha unańwa God Itanay ańqw umumi pitsíwtaa, pu Tutuyqawhqat Jesus Christ ańq'ō.

The Judgment at Christ's Coming

³ Pay kurs pi itam hin God aw umuhpe qa hahlayhtiwisni, itahtupkomu, pi pam súantaq'ō. Pi umuhqapevewni a'nō ōqawi'wisa. ⁴ Noqw ōviy itam ańqe' God aw tōnawtaqamuy amunawit umuy pihni'yuńwa, uma nānakwhani'yuńqat ep'e; ōviy pi uma hīhihta ań kānanvotye' qa nań'eknayańwu. ⁵ Noqw pas suyan God sinmuy amuńem suan yúkuńwu. Pi uma put mońwtunatyayat hihkay'yuńqey mahtakni'yuńwniqe ōviy put ep kānanvoty. ⁶ Pi God hapi suan tumalay'ma. Noqw hakim umuy okiwsahsanyaqamuy pam tuwat amumi nāoyni, ⁷ Ason hisat Tutuyqawhqay Jesus Christ a'nō hōhōńvituy hońvia'yatuy tsamkańw ōnaqw mātaktiq'ō. Pep hapi pu' pam umuy kānanvotyqamuy ita-muy enań nānasuńwnanani. ⁸ Nikańw imuy put qa tuwi'yuńqamuy amumi pam qōhit uwiwitaqat akw nāoyni, imuy Itahtutuyqawhqay Jesus Christ ańqw lomatuawit qa aw tuqayvastotaqamuy amumii. ⁹ Puma soon hisat Tutuyqawhqat aw yórikyani, pu qaan'ewakw ōqalayay aw'i. Yan hapi puma sutsep sivintoyniwyani, ¹⁰ Hisat pam pítuniq'ō. Pep hapi pu' put sinomat put pas hihtatotani; pu sohsoyam put aw tuptsiwni'yuńqam put aw kātayyuńwni. Noqw uma nuhtum pep hońni. Pi itam umumi lomatuawit yuaatotaqaw, uma tuptsiwya. ¹¹ Paniqw ōviy itam yūmosa umuńem nāwakintiwiya. Pay nam Itana God umuy namorstaqa umuy put tımatnihqey hihkay'yuńqat pan umuy yúkuni. Nam pam ōqalay ahpiy umuhlomatunatyay ań ahsupoq aw antsanni, pu umuhqapevewniy ahpiy umuhtumalay. ¹² Pahsat pu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ natńwaniat umuhpe pas pavan mātaktini; noqw úmawat put amum pas pavan mātaktotini, Itanay God-nikańw pu Tutuyqawhqat Jesus Christ pumuy núokwayat ań'a.

2

The Wicked One

¹ Noqw Itahtutuyqawhqay Jesus Christ hin pituqw, itam put aw tsovaltiniqat itam put umuy āawnaya, itahtupkomu. ² Noqw uma qa āpiy pay umuh-wuwniy ep wińwhinyuńwniqat itam umumi okiwhińqaqwani. Kurs hak Tutuyqawhqat talōńniat aw pay pitsíwtaqat umumi pańqawhq, uma qa nānaphin wūwantotani, sen hak God Hikwsiyat ahpiy put yuaataqey pańqawniq'ō, sen pam God eńem yuaataqey pańqawni, sen itamuńaqw put pēnit kwúsuhqey pańqawni. ³ Noqw pay qa hak hapi umuy hihta akw ūnatoynani. Pay ason sinom God navotiyat aw a'nō rohomhtivayaqaw, hak tāqa qaanhtiput akw tuyqawiwtāqa, maskimiq tūviwniqey ōviy tihtiwhqa mātaktiqw, pep pu' Tutuyqawhqat talōńniyat aw pítuni. ⁴ Pam tāqa hapi pas ań sohsokmuy pas hihtunihqey pan tūńwantiwyaqamuy amuhpa' nāwakintiwiyaqamuy amuhpe sus'oveqnihqe nātsotskanani. Nihqe pam God eńem kīhut ep qatuptut, pam God-nihqey pańqawni. ⁵ Ura nu nāt umumumnihqe, umuy iit āawnaqat ya uma pay suhtokya? ⁶ Noqw pay ason pas pam tāqa nāp paptsiy ep mātaktiqey

aw pahsavoo ahoy ñuy'taqat pay uma navoti'yuñwa. ⁷ Taq i' hak Nukpana pay nanauyve tumalay'ta, it tāqat hisat pítuniqat aw pahsavoo. Noqw pay put ahoy ñuy'taqa pay soon nāt qa ñuy'tani, hisat pam áyoniqey pahsavoo ⁸ Ason pam áyoniqw, pep pu' i' hak himu qalomátaqa mātaktini. Noqw pay Tutuyqawhqa moañaqw hikwsiy akw put nīnani. Pam qaan'ewakw tālawñway'kañw pite', put haqami hintsanni. ⁹ I' qalomáhintsakqa Satan öqalayay pasiwkañw mātaktini. Nihqe pam hīhihta kātumalay'tani, pu sohsok hihta wutsit hintsakni. ¹⁰ Pam sohsok hihta qaantsatskiwhqat akw hakimuy sūlawhtiniqamuy ūnatoynani. Puma as pi navotit pas antsanihqat qa tsúyaka, pu ayo nõnakniqey qa nānawakna. ¹¹ Yaniqw hapi öviy God puma hihta pay a'tsat tūtuptionsaniqat pan pumuy unañwtoynani. ¹² Noqw puma sohsoyam maskimiq maspiwyani. Puma pi navotit pas antsanihqat qa tūtuptionsat, tuwat soq qaanhintsatskiwhqat añ nāhahlaynaya.

You Are Chosen for Salvation

¹³ Noqw kwakwhat pi uma God lavayiyat pas antsanihqat aw tuptionsiwyaqe, Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy kwanw'ewayhtotiqe ayo nõña, pi God pas yayhniwhqat añqaw pay umumi unañway'taqe umuy namorstaq'ö. Noqw öviy itam yūmosa put aw kurs hin qa hahlayhtiwisni umuhpee. ¹⁴ Kwakwhat pi pam itamuhpiy umuy lomatuawit āawna; nihqe umuy wāñwayhqe, umuy Itahtutuyqawhqaqay Jesus Christ amum kaptsi'tiwyaniqat umuñem tunatyawta. ¹⁵ Yanta itahtupkomu; öviy uma hūrs hoñni. Nen itam umumi hin lavayhtotiqat, pu itahtutuvēniy akw umumi tutaptotaqat uma hūrs ñuy'yuñwani. ¹⁶ Itahtutuyqawhqaqay Jesus, God Itanay amum itamumi unañway'taqa, núokway ahpiy itamuy yūmosa wuko'-nañway'yuñwaniqat itamuñem pan yuku; piw itamuy hihta lolmat unañwvaxsi'yuñwaniqat pan itamuy unañwtoyna. ¹⁷ Nam pam umuy wuko'-nañwtoyni'tani, uma qanánahtsopkahkañw lolmat yuaatotakañw, lolmat tumalay'yuñwaniqat öviy'o.

3

Pray for Us

¹ Yantani itahtupkomu. Uma itamuñem nāwakinwisni; noqw Tutuyqawhqaqat lavayiat añqe' kúrukiwme', sohsovik tuyqawvani, hin umuhpa' tuyqawvaqey pan'i. ² Noqw itam qahopihtuy nukpansinmuy amuñaqw ayo oyiwtani. Taq qa sohsoyam sinom God qapēvewni'yuñwa. ³ Noqw pay pi Tutuyqawhqaqat hihta añ pas qaatsáy'maqa soon umuy qa hūrs hoñnani, pu qalolmat añqw umuy ayo óyani. ⁴ Ura itam umumi hin tutaptotaqat uma añ hinwisqey soon qa yūmosa panwisniqat itam Tutuyqawhqaqat ep umuy qapēvewnaya. ⁵ Noqw nam uma God aw pas pavan unañway'yuñwe', nakwhani'kahkañw, Jesus Christ nuhtay'yuñwani, Tutuyqawhqaqat umuy pan unañwtoyna'ö.

The Obligation to Work

⁶ Itam Itahtutuyqawhqaqay Jesus Christ aw yankahkañw umuy ayalalwani itahtupkomu: Kurs haqawa tuptionsiwni'taqey pañqawkañw, itamuñaqw hin lavayit ömahtaqey qa añ hinmat, soq naöñhquatuqw, uma qa put a'puñalyani. ⁷ Pi uma itamuy hinyaqw panyaniqey navoti'yuñwa, ispi itam umumum yesqe, qa paysoq hinwisq'ö. ⁸ Piw itam qa haqam hakiy nõvayat paysoq nõnova. Itam qa pan hinyuñwt, tōkilat añ-nikañw pu tālö' tumalat añ maqsonlalwañwu, pas pay qa haqawat umumi tūkwaiwyuñwaniqey öviy'o. ⁹ Yantsak-wisa ítamu. Itam qa paysoq umumi tunöstuñlay'yuññwu, pay as pi itam put makiway'kahkañwo. Nikañw itam hinwisq, pay uma piw itamun yesniqat öviy

itam pay apiiwyuñwa. ¹⁰ Suhpan ura itam nāt umumumyaqey yan umumi tutaptota: Pay qa tumalay'taqa piw qa nōsmantani. ¹¹ Taq itam nanaptaqw, yaw haqawat umuhpe qa hihta hintsatskañwu, qa tumalay'yuñwu; nihqe qa nāp hihta himuy añ sus'itsyañwu. ¹² Noqw òviy itam Itahtutuyqawhqaqay Jesus Christ aw yankahkañw, hakimuy añ panyuñqamuy ayatote', u'nanayani: Uma pās yeskahkañw, tumalay'yuñwe', nāp umuhnovay nōnovayani. ¹³ Noqw úmawat itahtupkomu, uma lolmat hintsatskaqey añ qa õõnani. ¹⁴ Ason kurs haqawa it tutuvenit ahpiy itahlavayiy aw qa tūqaytaqw, uma aw tunatyaltote', qa a'puñalyani, noqw pam hamanhtini. ¹⁵ Nikañw uma put qa tuwqay'yuñwt, pas umuhtupkoynihqat pan u'nanayani.

Final Words

¹⁶ Noqw nam Tutuyqawhqa hakiy kwakwhat unañwtoynañwuqa pas nāp yūmosa umuy kwakwhat unañwat maki'tani, añ ahsupoq'a. Nam pam sohsokmuy umumum hinmani. ¹⁷ Nu' Paul hapi pas nāp imay akw umuy õqalage, pēna. Yan hapi nu sohsok itutuveniy tuvoylata. Nihqe òviy hapi nu pēna. ¹⁸ Nam Itahtutuyqawhqaqay Jesus Christ núokwaat sohsokmuy umumum yantaa. Nam antaa.

Paul TIMOTHYT aw mohti Pēniata

¹ Nu Paul Jesus Christ ayaatnihqa it penta. God itamuy ayo ōoyhqa hapi nuy ayata, pu Jesus Christ Itahtutuyqawhqa aw itahtaqa'nañwa pīwu. ² Nu Timothy ōqalanta. Um qapēvewnit ahpiy ítii. Okiw nam Itana uñ ōkwalnit, núokwat, piw kwakwhat unañwat máqani, Jesus Christ Itahtutuyqawhqa ayámuma.

Warnings against False Teaching

³ Ura nu Macedoniat aqwniqe pay um hāk Ephesus ep huruhtiniqat ūmi pañqawu. Nen um haqawatuy mēwaqw, puma qa hihta alōñōt sinmuy tutuqaynayani. ⁴ Pu hīhihta tūtuwutsit qa aw unañwtavi'yuñwni, pu haqaw sinototiqat qa haqami so'taqat lavayit aw'i; taq soq pam nānap hin wuwnit tumalay'kañw, añwu qapēvewnit ahpiy pās unañwat yēsihqat qa put tumalay'ta. Noqw ōviy um pumuy mēwani. ⁵ Um añ tuptsiwni'yuñqamuy ōqawhtoyaniqat ōviy nu uñ pan ayata. Um pantsakq, pumuy unañwaam qa hihta akw itséheewyuñwni; piw qa hihta qalomáhintsakpit navoti'yuñwni. Puma pas antsa God aw tuptsiwni'kahkañw, pas antsa put aw unañway'yuñwni. ⁶ Taq haqawat as íit tūtutuqaynayay, put añqw lasya, pu pay hihta an'ewakw yuaativaya. ⁷ Puma God tutavoyat sinmuy tutuqaynayaniqey tuñlay'yuñwa; piw pas qananahtsopkahkañw yuaatota; nikañw hihta tutuqaynayaqey qa pas antsa mātsi'yuñwa. ⁸ Noqw pay pi itam navoti'yuñqw, God tutavoat lolma, hak suan akw moñwvasniq'ō, ⁹ It navoti'yuñqee: Pi pam himu mewnitutavo haqam suan hinwisqamuy qa pumuy amuñem taviwa, pi qaanhinwisqamuy amuñemi-hakimuy qa tuqayvastotaqamuy amuñemi, piw hihta qa kaptsi'yuñqamuyu, pu qalomáhintsatskaqamuyu, pu God aw qa tunatyaltotiqamuyu, piw hihta pas āantsawat hovalantotaqamuyu, namuy, sen yumuy qōyantotaqamuyu, pu tuqwyantotaqamuyu, ¹⁰ Pu tuskapqatsit añ hinwisqamuyu, pu tahtaqt tahtaqtuy amumum nāhahlayyaqamuyu, piw tūuuyiñwyaqamuyu, pu a'tsatuyu, pu pas qaatsátotaniqey pañqawat atsátotaqamuy amuñemi. Noqw hak suan tutuqayhpit qa an hinmaqat pay mewni piw put eñem taviwa. ¹¹ Pam tutuqayhpi lomatuwawit qaōwíhintaqat amum súnanta, it lomatuwawit God ahpiy inumi mātaviwhqat ámuma. Nam pam sútsep tayawintiwa.

Gratitude for God's Mercy

¹² Nu Itahtutuyqawhqa Jesus Christ pas hahlayi. Kwakwhat pi pam nuy qa atsat hinmaqat pan inumi tuptsiwhqe, nu put eñem tumalay'taniqat aw nuy ayata, pu piw nuy ōqalmaqa. ¹³ Ura nu hisat put aqw hiñqawlawhqe, put sinomuyatuy okiwsahsana, pu nu pumuy qalomáyuaatañwu. Nikañw nu nāto qa tuptsiwni'taqe ōviy hihta hintsakqey qa navoti'ta. Noqw ōviy Tutuyqawhqa nuy ōkwatuwhqe, ¹⁴ Núokway nuy qaōwímaqa; nihqe nuy pan unañwtoynaqaw, nu Jesus Christ aw tuptsiwe' pas pavan put aw unañway'tani. ¹⁵ Noqw i' yan lavayi pas antsaniqw, tatam sinom sohsoyam put kwusuyani: I' Christ Jesus qaanhinwisqamuy ayo óyanique tūwaqatsit aw pituhqata. Noqw nu' hapi qaanhinwisqamuy amuñaqw pas mohpeq'a. ¹⁶ Nikañw pay Jesus Christ yaniqw nuy ōkwatuwa, pam inuhpiy mohti wuhkomaqaptsiy

mahtaknaniqe òviy'ò. Noqw yahpiy haqahpiy sohsoyam put aw tuptsiwyaqam qatsit qa so'taqat himuy'vayaniqey navoti'yuñwni. ¹⁷ God hapi sutsep Moñwi, qa mokñwuqa, qa taymataqniha, piw pam-sa hapi sūka suyan unañwtalwuwni'ta. Nam pam sutsep aqwhaqami kaptsi'tiwaa, piw tayawintiwa. Nam antaa. ¹⁸ Taa, ítii Timothy, ura hakim tuptsiwni'yuñqam un hinhtiniqat añwu pay yuaatota. Noqw òviy nu un it ayatani: Um God eñem hihta qalolmat aw rohommani. ¹⁹ Um qapēvewnit añ hinmani; kurs himu haqam qalomáhintaqw um uh'unañway ep navote', qa pantsakni. Taq haqawat qa pan hinwisqe, tuptsiwniy ayo yukuya. ²⁰ Ura Hymenaeus piw Alexander panhti. Noqw òviy nu pumuy Satan aw mātavi, puma pāpu God aqw qa hiñqawniqey tuwi'vaniqat òviy'ò.

2

Church Worship

¹ Noqw òviy nu yan ūmi lavayhtini: Itam sohsoymuy sinmuy amuñem mohti pas okiwhtiwisni, nāwakinwisni, pu amuñem aw hihta tūviñlalwani, amuñem aw kwakwhalalwani, ² Tis òviy añ pas momñwituy, pu añ òqalat pasiwyuñqamuy amuñemi. Nen itam sutmakiwtaqat pās uyiwawtaqat qatsíyesni, pās tunatyawkahkañw, qa atsáy'kahkañwo. ³ Pi yan itam suan hinwise', God itamuy ayo òoyhqat unañwveyani. ⁴ Pam sohsoymuy sinmuy ayo nõñakniqat nāwakna, pu put lavayiyat pas antsanihqat tuwi'vayaniqata. ⁵ Pi God hapi pas sūkaa. Noqw God pu sinmuy amuhtsave wúnuhqa pas sūkaa, i' taqa, Christ Jesus. ⁶ Ura pam sohsoymuy sinmuy mātapniqe òviy nātavi. Piw tuwaniyat aw pituqw, pam nuhtuhpa' navotniwa. ⁷ Noqw òviy nu put aw lavaytaviwa, pu ayaiwtaniqeyu. (Nu hapi Christ atpip pas súañqawu; nu qa atsálawu.) Nu imuy qa-Jew-sinmuy amumi ayatiwa, pumuy lomatuawit aw tuptsiwye', lavayit pas antsanihqat añ hinwisniqat pan pumuy tutuqaynaniqe òviy'ò. ⁸ Paniqw òviy sohsovik tahtaqt may qahováriwtaqat akw òmi māvuyawkahkañw, God aw nāwakintotaniqat nu nāwakna, qa itsívuiwkahkañw, pu piw qa pēvewni'kahkañwo. ⁹ Pu pay amún piw ima momoyam hamanay'kahkañw, pās unañway'kahkañw, yūyahiwani; pu hihta pas a'nõ hihkay'taqat yūyahniqey qa pan tunatyawyuñwni-sikavalasivata, pu pearls pīwu; pu qa hihin hõmiy aw yuykuyani, pas pay pumuy pipt-santotaniqat òviy'ò. ¹⁰ Puma qa panyuñwt, lomahintsakpiy akw nam-takni'yuñwni. Pi pam pantaqa momoymuy God pas kaptsi'yuñqamuy súamuhpee. ¹¹ Pay wuhti qahiñqawkañw, okiw unañway'kañw, God lavayiyat nanatuwnamantani. ¹² Pu wuhti tūtutuqaynaniqat nu qa nakwha, pu tāqat aw moñw'iwtamantaniqata; pay pam qa hiñqawlawmantani. ¹³ Pi Adam mohti yukiwa; noqw añk pu' Eve yukiwa. ¹⁴ Pu Adam atsatsat qa tuptsiwa; pi wuhti ūnatoyniwhqe, mewnit ep qaanhti. ¹⁵ Nikañw pay kurs pam puwsuñway amum namiyukit qa hovale', nāmi unañway'te', suan qatsit añ pās hinme', pam tiylawhqey añ ayo yámakmantani.

3

Leaders in the Church

¹ I' hapi pas antsa: Hak God sinomuyatuy amumi tunatyawtaniqey tuñlay'taqa lolmat tumalat tuñlay'ta. ² Taay, noqw i' hapi hak God sinomuyatuy amumi tunatyawtaqa pas qa hihta ep tukopniwtamantani; sūkw wuhtit kōñaatmantani; nāmi tunatyaltimantani; pasi'nañway'tamantani; lomahintsakmantani; kiy ep sinmuy òoyhtimantani; sinmuy tutuqaynaniqey

tuwi'tamantani. ³ Honaqkuyit qa hihikwni; qa a'nö unañway'tamantani; sivat qa nanaqashintamantani; qa suy'tsiptimantani; qa a'nö hiñqawnummantani; qa nāp hihta himuy qa tunlay'tamantani; ⁴ Kiy ep yesqamuy suan oyi'tamantani; timuy amumi tuyqawi'tamantani; pu timat nay kaptsi'yuñwmantani. ⁵ Puyaw hak haqam kiy ep yesqamuy suan oyi'taniqey qa tuwi'taqa tis pam hin God sinomuyatuy oyi'tani? ⁶ Qa puhutuptsiwhqamantani; taq nāp hisat ka pam kwivi'nañwtiqw, God put eñem qalolmat yúkuni, pam Nukpanat eñem hin yúkuhqey pan'i. ⁷ Pu òviy piw pam qatuptsiwni'yuñqamuy amuhpiy aw lomanavotiw tamantani; taq nāp hisat sen hak hihta ep put òvelantaniqw, pam Nukpanat hūwiyat aqw pákini.

Helpers in the Church

⁸ Pu ima añ tu'sawni'yuñqam piw amún pasi'nañway'yuñwni; qa neveyyuaatotani; honaqkuyit qa hihikwyani; sivat qa nanaqashinyuñwni. ⁹ Unañway pasiwkahkañw, hihta as tupkiwtañwuqat itam tutuqayyaqw tuptsiwyaqey ñuy'yuñwni. ¹⁰ Pu ason piw ima mohti aw pohtiwamantani; nen kurs qa hihta akw hinyuñwe', pahsat pu tu'sawni'taqat qeniyat ep hoñvamantani. ¹¹ Pu òviy pay nōmamat piw amún pasi'nañway'kahkañw yesni; qa kokoliyawhtni; suyan unañway'yuñwni; sohsok hihta añ qa atsáy'wiskahkañw hinwisni. ¹² Pu tu'sawni'taqa sūkw wuhtit kōñaatmantani; timuy, pu kiy ep yesqamuy suan pās oyi'tamantani. ¹³ Pi ima suan tu'sawni'yuñqam pas kaptsi'tiwayañwu; piw Christ Jesus aw tuptsiwnit qananahtsopakahkañw yuaatotani.

The Great Secret

¹⁴ Noqw pay hisnen nu qa pas hisattiqw ūmiqniqey wūwankañw, iit ūmi penta. ¹⁵ Nikañw kurs nuy qa itsniqw um God sinomuyatuy amuhpa' hin hinnumniqey navoti'tani; puma hapi God qátuhqat aw tōnawtaqamu. Puma God lavaiyat pas antsanihqat makiway'yuñqe, put òmi ñuy'yuñwa. ¹⁶ Pi itam God pas kaptsi'yuñwa, hihta as tupkiwtañwuqat pas antsa qa òwihintaqat ñuy'kahkañwo, it'a:

Sus'òqaltutuyqawhqa tokoy'vaqe namtakna;
 God Hikwsiat put qahováriwtaqat pan nuhtumi mahtakna;
 God hoñviaymat put tuway'numya.
 Sopkawtaqamuy sinmuy amumi pam yuaatiwa;
 Pu tūwaqatsit ep sinom put aw tūtuptsiwa.
 Pam òmiqatsit aw wīkiwhqe, pep kaptsi'tiwa.

4

False Teachers

¹ Noqw Qahováriwtaqa Hikwsi hapi pas suyan pañqawu, yaw haqami so'ñwamiq haqawat tuptsiwnit añqw lasyaniqata. Nen hakimuy nukpanhihikwsimuy akw tuyqawiwkahkañw, tūunatotoy nayaqamuy amumi puma tuqayvastotani, pu qasuan tutuqayhpiyamuy aw'i. ² Ima pan tūtutuqaynayaqam God aw tuptsiwni'yuñqey atsáy'kahkañw pañqaqwani; nihqe soon puma qaantotiqey unañwpeq navoti'yuñwni. ³ Piw puma hak haqam nōmataniqat, piw puwsuñwtaniqat tūmewantotani, pu hihta nōsiwhqat nōnovaniqata. Noqw pay God hapi nōsiwhqat yuku. Noqw ima tuptsiwni'yuñqam, pu God tunatyayat pas antsanihqat navoti'yuñqam hahlaykahkañw put òmalalwani. ⁴ Pi sohsoy himu God ahpiy yukiwtaqa hapi lolma; noqw òviy soon himu ayo yukiwni, hak put tsúyakininiq'ö. ⁵ Pi pam God lavaiyat akw pas hímuniwhtiñwu, pu nāwakinpit akw'a.

A Good Servant of Christ Jesus

⁶ Pay um iit yantaqat tuptsiwni'yuñqamuy u'nantoyne', um Jesus Christ eñem suan tumalay'tani, itahtuptsiwniy ahpiy lavayit akw òqawi'kañwo, pu suan tutuqayhpit añ hinmaqey akw'a. ⁷ Nikañw um añ an'ewakw tütuwutsit, pu momoymuy lavaysaskwiyamuy qa aw unañwtavi'tani. Lolmat qatsit añ um nāō'qawnani. ⁸ Hak wáriktuwanlawhqa pay hihsavo put akw moñwvastiñwu. Noqw pay hak God pas kaptsi'taqa hapi put sutsep akw a'nō moñwvasiñwu, it qatsit ep'e, pu qatsit nātoniqat ep pīwu. ⁹ I' lavayi pas antsaniqw, tatam sinom sohsoyam put kwusuyani. ¹⁰ Pi itam paniqw maqsonlalwakañw, itamumiq hīhiñqaqwaqat ep nakwhani'yuñwa, ispi itam God qátuhqat aw yanyuñqe òviy'o. Pam hapi sohsoymuy sinmuy ayo òoya, tis pi òviy imuy tuptsiwni'yuñqamuyu. ¹¹ Iit um nuhtumi tutaplawni, put tütutuqaynani. ¹² Qa hak hapi ūmi qa kwañwátaytani, um nāto tsākwnihqat ep'e. Noqw um hapi nahpe imuy tuptsiwni'yuñqamuy hin hinyuñwniqat amumi namtakni'tani. Um pās yuaatani; um pās hinmani; um nuhtumi unañway'tani; um pasi'nañway'tani; um tuptsiwnit añ hinmani, pu kwañw'ewakw qatsit añ'a. ¹³ Um nuy hisat aw pītuniqat aw pahsavo nuhtuni tutuvenit añ tūñwantaniqey aw unañwtavi'tani, pu tūòkwhaniqeyu, pu tütutuqaynaniqeyu. ¹⁴ Um hihta nahpe uhmakiway qa tatami'tani; pam hapi pantaqa ura wukw'a'yat ūmi matyawkahkañw, hin hintaniqat lavayhtotiqat ahpiy ūmi noiwa. ¹⁵ Um iit aw wūwantamantani; um awsa yuki'tani; noqw un òqawi'maqw, pam sohsoymuy amumi mātaktini. ¹⁶ Um nāmi tunatyawtani, pu tutuqayhpit aw'i. Um yūmosa panme' hapi ayo nātavi'mani; pu ūmi tūqayyuñqamuy piw ayo óyani.

5

Responsibilities toward Believers

¹ Hak wūkw qa qòhqöyat, naynihqat pan aw pās yuaatamantani; pu pay añ qa wūwukwmuy uhtupkomnihqat pan'i, ² Pu añ wūwukwmuy momoymuy únumnihqat pan'i, pu pay qa wūwukwmuy uhsiwamnihqat pan'i, qanānaphin wūwankañwo. ³ Pu um añ koñnalvutuy pas antsa nanalvutuy kaptsi'tani. ⁴ Kurs haqawa koñnalavu tímuy'taqw, sen mómuy'taqw, pay puma tuwat put pāsye', kiy aw wikye', pep tavi'yuñwmantani. Yan puma God unañwveyani. Pi pam añ tuptsiwni'yuñqamuy amumi put tuñlay'ta. ⁵ Noqw i' hapi pas antsa nalqatqa God aw yankañw, mimhikqat, pu talönwiwmaqat añ yūmosa put aw okiwhtimañwu, pu nāwakinmañwu. ⁶ Nawus pi koñnalavu kwañwáewhqatqa nāt as taykañw pay soñawnen mokpuniñwu. ⁷ Yan um pumuy amumi hiñqawmaqw, puma qa hihta akw hinyuñwni. ⁸ Kurs haqawa sinomuy hihta akw yesniqat amuñem qa hintsake', tis pi òviy pas amum ki'yuñqamuy amuñem pam qa pantsake', pam hapi tuptsiwniy ayo yuki'tani; nihqe qatuptsiwni'taqat epnihqe pas qa súantani. ⁹ Pu i' hak koñnalavu payhp sunat yahsañwni'taqa pas sūs puwsuñwtaqw, pay um púmuy-sa koñnalvutuy pan pohtoylani'tani. ¹⁰ I' hak pan pohtoylaniwhqa hapi hihta lolmat hintsakqey akw aw navotiwatamantani, timuy suan wuñwnaqa pīwu, hakimuy kiy ep pās òoyhquee, pu God sinomuyatuy kukyamuy pāhomhquee, pu hihta akw okiwhinyuñqamuy ep amumi unañwtaqqee, pu hihta lomahintsatskiwhqat añ ahsupoq añ hinmaqee. ¹¹ Nikañw um añ momoyhoymuy koñnalvutuy pay qa nakwhani, taq puma Christ qa hihtatote', pahsat puwsuñwtotaniqey unañwtotiñwu; ¹² Nen qaanhtotiñwu, motivasiwniy ayo yukuyañwuniqee. ¹³ Puma pantote', qa hihta hintsatskat, panis tuwat kīnawit yuñtinumyañwu.

Pu puma qa panis panyuñwt, hīhihta yuaatotañwu; qa nāp hihta himuy añ sus'itsyañwu, pay as hihta qa yuaatotanikañw soq pantsatskañwu. ¹⁴ Paniqw òviy nuyniqw puma puwsuñwtote' tiy'ooyyani; nen kiy, pu timuy amumi tunatyawyuñwni. Noqw sinom amumiq hiñqaqwaqam pāpu qa hiñqaqwani. ¹⁵ Taq haqawat pay Satan aw lasya. ¹⁶ Kurs haqawat tāqat sen wuhtit tuptsiwni'taqat ahpiyviat koñnalvutiqw, pay pam put aw unañwtavi'tani; noqw God aw tōnawtaqam qa pumuy amumi enañ tūkwaiwyuñwni. Nen puma añ pas qa atsats nanalvutuy amumi unañwtavi'yuñwni. ¹⁷ Pu ima añ wukw'a'yat pas suan nuhtumi tunatyawyuñqam pas pavan kaptsiwiyani, tis òviy God lavaiyat yuaatotaqamu, pu tūtutuqaynayaqamu. ¹⁸ Pi ura tutuvenit añ yan pey'ta: Um wākasit sōhōvosit muritaqat motsóvuat qa sommantani, kita; pu piw yanwata: Pay tumalay'taqa ahsatiy hihkay'tañwu, yan'i. ¹⁹ Pu um wukw'ayat hihta qalománeveltoynayaqaw, put qa kwúsumantani, ason pas lōyōm sen pahyomhaqam put pas suyan navoti'yuñqey pañqaqwaqaw, pu' um aw tuwantamantani. ²⁰ Pu añ qaanhintsatskaqamuy sinmuy sohsokmuy amutpip u'nanamantani; noqw ahpiy sinom tsātsawnamantani. ²¹ Nu hapi God, pu Itahtutuyqawhqaqay Jesus Christ, pu pas namorstiwayaqamuy hoñvia'yatuy amutpik ūmi pas pañqawni: Um hapi qa hakiy sūkw-sa pas hihtay'kañw, yan hinmani, qa sūkw-sa eñem tunatyawkañwo. ²² Pay um qa pas hakiy God tumalayay aw suhpanamantani, sen um qa pas aw hin suyan navoti'tee. Taq ka pam qaanhinmaqaw, sinom uñ añvaiwtaqat wūwayani. Um nāmi tunatyawte', suan hinmani. ²³ Pay um pāpu qa kūyit-sa hīhikwt, pay hisaq wine hikwmantani, uhponoy qa kwañwáhintañwuniqw òviy'o; pi um piép hinhtiñwu. ²⁴ Haqawatuy qaantsakpiam yep qatsit ep susmataqtiqw God amuñem qalolmat yúkuniqw, pam pay navotiwtā. Noqw pay haqawatuy qaanhintsakpiam tupkiwyuñwa; nikañw ason hin yukiltiniqat aw pituqw pep pu' sohsoy mātaqtini. ²⁵ Pu pay òviy piw pan haqawatuy lomahintsakpiam añwu pay mātaqya, pu ahpiy pay qa mātaqyaqa soon qa nāto mātaqtini.

6

¹ Pu ima añ tūtuwikt, moñwímuy hapi ahsupoq hihta añ kaptsi'yuñwni; noqw qa hak God, pu put tutuqayhpiyat hinwat òvelani. ² Pu ima añ tuptsiwni'yuñqamuy moñwi'muy'yuñqam pay soq pi pumuy tuptsiwni'yuñqaw pumuy qa hihtay'yuñwniqey qe'yani. Puma qa panyuñwt, amuñem suhta'ewkahkañw, tumalay'yuñwni, it añ wūwankahkañwo: Ima pumuy akw moñwvasyaqam pay pumuy amún God aw tuptsiwni'yuñqey put aw unañwamatu.

False Teaching and True Riches

Iit yantaqat um tūtutuqaynakañw, añ òkwhantani. ³ Haqawat ka it tutuqayhpit súantaqat qa nānawaknani. Noqw it tutuqayhpi Itahtutuyqawhqaqay Jesus Christ lavaiyat ahpiynihqey itamuy hin Christ an yesniqat itamuy tutuqayna. Noqw puma put tutuqayhpit ayo yukuyat, hihta alōñōt tūtutuqaynayani. ⁴ Puma pi kwīkwivitnihqey qa hihta navoti'yuñwa. Panis tuwat haqam nānwuy'yuñwniqey, pu lavayit pas hin lavaytaniquy-sa tunatyawyuñwni. Noqw put ahpiy hakim hihta ep qa tsuyhtiñwu; pu nānwuy'yuññwu; nānamiq hiñqaqwañwu; nāismaqas'iwyuññwu. ⁵ Puma qalomáwuwni'yuñqey, put ép nānwuy'yuññwu; piw hihta pas antsanihqat qa navoti'yuñwa. Púmuyniqw hak God pas kaptsi'taqa qa hihta rūrumnaniqey ep hahlayni. Pumuy panyuñqamuy um añqw áyoni. ⁶ Noqw hak God pas kaptsi'taqa hihta himuy'taqey ep nakwhani'taqa pas antsa hahlayni.

⁷ Pi itam qa hihta yankahkañw, it qatsit aw öki; nihqe öviy itam qa hihta hinkahkañw, yañqw ahpiyyani. ⁸ Pay itam nōsiwhqay'kahkañw yuwsiyuñwe', put ep nakwhani'yuñw. ⁹ Taq ima añ kähaktotiniqey nānawaknaqam unaheppit hūwit antaqat aw ökiñwu; pu hīhihta an'ewakw qalomátunatyawyuñwa. Noqw put akw sinom nāhoyalaye', sūlawhtiñwu. ¹⁰ Pi hak sīvat pas hih-tay'te' sohsok hihta qalomáhintsakpit aw unaheviwñwu. Put hapi haqawat nānawaknaqe, qapēvewnit añqw lasya; nihqe hīhihta qahahlayhpit akw nāsöskwiyaqe, nātuhotota.

Personal Instructions

¹¹ Noqw ūm'i, um God tumal'ayaata, pay um iit yantaqat ayo yuki'tani. Um Christ an suan hinmaqey añ ö'qalni, qapēvewnit añ hinmaniqeyu, nuhtumi unañway'taniqeyu, qa its hin unañwtiniqeyu, okiw'unañway'taniqeyu. ¹² Um itahtuptsiwniy öviy hihta qalolmat aw rohommani. Um qatsit qa so'taqat ñuy'tani; put aw um wánwayniwa, um wūhakhniqamuy sinmuy amutpip God aw tuptsiwni'taqey pañqawhqe. ¹³ God hapi sohsok taytoynañwuqa ūmi tayma, Christ Jesus ámuma. Ura pam Pontius Pilate atpik suan namtakna. Noqw öviy pumuy amutpip nu ūmi pas pañqawni: ¹⁴ Um uhtumalmakiway suan hinhtini. Hisat Itahtutuyqawhqa Jesus Christ mātaktiniqat aw pahsavo qa hak uñ hihta ep tukopnani. ¹⁵ Pi hisat aw pituqw, pam namtaknani, God put eñem tokiltaq'ö. Pam hapi Sus'öqalanihqe, pas kaptsitiwhqat sohsoyam navoti'yuñw. Pi pam hapi sinmuy moñwímuyatuy amumi Moñwi, piw pumuy tutuyqawhqayamuy amumi Tutuyqawhqa. ¹⁶ Pam sūka pas qa mokñwu, pas suyan tālat ep ki'ta; noqw soon hak put aw pītuni; kurs hin hak haqam put aw yórikni. Nam sohsoyam yūmosa put kaptsi'yuñwt, put-sa öqalay'taqat pañqawani. Nam antaa. ¹⁷ Um yep qatsit ep hihta a'nö himuy'yuñqamuy amumi pañqawhqa, puma qa pas hihtunihqey nami-wuwantotani; pu kähakiwuy pay kurs hintaniqat qa aw yanyuñwt, God qátuhqat aw yanyuñwi, itamuy hihta añ nāvokawintaniqat öviy itamuy sohsok hihta qaöwíhuylawhqa aw'i. ¹⁸ Nen puma hihta lolmat hintsatske', hihta qa kahkawnayat, tūhuytotaniqey suhtaq'ewyani; nen lomatumalay ahpiy kähak'iwyuñw. ¹⁹ Nen hisat aw talōñvaniqat añwu aw hihta qa hinhtiñwuqat nenñem waranhtote', qatsit qaso'taqat himuy'vayani. ²⁰ Pas aw iunañwa Timothy, um hapi hihta ūmi noiwhqat aw tunatyaltini. Nen nukuslavayit, pu an'e'wakw lavayit qa aw unañwtavi'tani. Piw himu navoti itahtuptsiwniy amum qa súnantaqat um qa aw hintsakni, pam pi pay qa pas antsa navoti. ²¹ Noqw haqawat put aw lasyat, itahtuptsiwniy tatamhtota. Nam Jesus Christ núokwaat umum yantaa. Nam antaa.

Paul TIMOTHYT aw añk Pēniata

¹ Nu' Paul, God tunatyayat ahpiy Jesus Christ ayaatnihqa it penta, it qatsit itamumi awiniwtaqat Christ Jesus ahpiynihqat tūaawnaniqe ōviy ayaiwtaqa. ² Nu itiy pas aw iunañway Timothy ōqalanta. Nam okwálni, núokwa, pu kwakwaha unañwa God Itanay añqw ūmi pítsíwtaa, pu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ añq'ö.

Thanksgiving and Encouragement

³ Pas nu God aw hahlayhtima ítii. Put hapi nu pas suyan unañway'kañw tumalay'ta, inamuy hin hinhtotiqtat pan'i. Nu yūmosa inawakinpiy añ uñ u'nantima, mimhikqat, pu talōñwintiwhqat añ'a. ⁴ Okiw ura um pakmu-muñwuniqw, nu put u'ni'taqe pas nu as ūmi yórike' hahlayhtiniqey okiw nāwakna, ⁵ Pas ura um pas antsa qapēvewni'taqw nu put u'ni'taqe ōviy'o. Pay ura uhso Lois piw qaōwítuptsiwni'ta, pu uñu Eunice pīwu; noqw pay ōviy um soon piw qa pantani. ⁶ Noqw ōviy nu nāt piw uñ u'nanani. Ura nu ūmi matyawhq, um God añqw hihta kuwahtiput makiwa. Taay, um put kuwahtiput apitoyni'te' put akw moñwvasni. ⁷ Pi God Hikwsiy itamuy máqahqe, itamuy maqaswuwni'yūñwniqat qa pan itamuy unañwtoyna. Pi Hikwsi itamuy ōqalat, nami'nañwat, pu pas suyan wuwnit maqa. ⁸ Noqw ōviy um Itahtutuyqawhqay nuhtumi yuaataniqey qa hahmanni, pu piw nuy put eñem sivilawhqata. Um lomatuawit yuaataniqey ep kānanvotqey añ nakwhani'tani; sam pi um God ōqalayay akw put añ kuyvani. ⁹ Pi pam hapi itamuy ayo oya; nihqe itamuy suan hinwisniqtat ōviy itamuy wánwayi, itahhintsakpiy qa ōviynit, nāp tunatyay, pu núokway ahpiy'o. Pi pam tūwaqatsit nāt qa yukut, pay pepeq it Christ Jesus añ itamuy núokway máqaniqey yuku. ¹⁰ Nikañw pas yepehaq pu' itamuy ayo óyahqa Jesus Christ pítuhqe mokiwuy ōqalayay súlawtaqw, God itamuy hin ayo óyaniqey tunvotna, lomatuawit ahpiy'o; ¹¹ Nihqe nuy ayataqe, put lavaiyat yuaataniqtat aw nuy tavi, imuy qa-Jew-sinmuy tutuqaynaniqata. ¹² Noqw put pantaqat ōviy nu yāyan hihta añ kānanvota. Nikañw pay nu qa hahmana; pi nu hakiy aw tuptsiwhqey suyan navoti'ta; nihqe nu put aw hihta mātapq, pas kurs hin pam hisat pítuniqey qa aqw pahsavo put aw tunatyaltiniqtat nu qapēvewna. ¹³ Nuy hin lavayit suan tūtutuqaynaqat um u'ni'kañw, pan tūtutuqaynani Christ Jesus qapēvewnakañw, put aw unañway'kañwo. ¹⁴ Pi Qahováriwtaqa Hikwsi itah'unañwpeq qátuhqa ūmi hihta pas hihkay'taqat kuwahti. Taay, um put pās aw tunatyawkañw tavi'tani. ¹⁵ Noqw it pay um navoti'ta: Ima Asiat añqwyaqam sohsoyam nuy mātatvet, nuy tatamhtota. Noqw i' Phygellus, pu Hermogenes puma nuhtuma. ¹⁶ Pas pay Tutuyqawhqay okiw Onesiphorus ep kīvituy ōkwatuwni. Kwakwhat pi pam qa sūs inumi unañwtavi; nihqe nuy qa hahmana, nāmahin pi nuy sivikive pakiwtaq'ö. ¹⁷ Nihqe ōviy ura pam Rome epnihqe, nuy pās hepqe tuwa. ¹⁸ Pu ahpiy pay Ephesus epeq hihsa'haqam hihta añ inumi unañwtapqat pay um put pās navoti'ta. Okiw nam Tutuyqawhqay pite', put ōkwatuwni.

2

A Loyal Soldier of Christ Jesus

¹ Noqw òviy'ò ítii, um núokwat Christ Jesus ahpiynihqat akw ò'qalni.
² Ura nu kaysiwhqamuy tutuqaynaqw, um pep inumi tūqayta. Um put hapi tuwat hakimuy qa paysoq hintsatskaqamuy amumi mātapq, puma put tuwat tūtutuqaynayani. ³ Um Christ Jesus enem kānavotpit añ kuytani, solāwat qa hihta tusi'taqat an'i. ⁴ Qa haq pi hak tuwvöhtinumqa yep qatsit ep hīhihta hintsatskiwhqat akw nāsoontsahtsana. Taq pam panhte' soon moñwi y unañwveni. ⁵ Wawarsqa a'nō hoñvinen hihta ahsate', put kwúsuñwu. Pam nawus sohsok kaptsi'tiwhqat añ hinme' put ahsatañwu. ⁶ Pasva tumalay'taqa soon qa mohti aniwnit nōsñwu. ⁷ Nu ūmi hihta lavayhtiḡw um aw wūwani. Pay ason Tutuyqawhqa soon uñ qa māmatsnani. ⁸ Ura Jesus Christ, David natkoat, mokiwyuy añqw ahoy tātayi. It lomatuwawit hapi nu sinmuy āwinta. ⁹ Nihqe put ep nu hīhihta añ kānanvota, qaanhintsakqat an'i. Hikis pi nu pas som'iwta. Nīkañw pay God lavayiat qa som'iwta. ¹⁰ Paniḡw pi nu òviy añ hakimuy namorstiwyaqamuy amuñem iit hihta añ kuyta, pas pay okiw puma Christ Jesus ahpiy ayo nōñakiwte', put amum sutsep kaptsi'tiwyaniqat òviy'ò. ¹¹ Pay i' lavayi pas antsa: Kurs itam Christ amum soe' piw amum yesni. ¹² Itam kānavotpit añ nakwhani'yuñwe', put amum moñw'iwyuñwani. Itam put qa tuwi'yuñqey pañqawaqw, pay pam piw itamuy qa tuwi'taqey pañqawni. ¹³ Nīkañw pam soon hihta ep nāatsatoynani; nihqe òviy soon atsáy'mani; nāmahin pi as itam atsáy'wisq'ò.

An Approved Worker

¹⁴ Iit yantaqat um pumuy añ ahoy u'nantoynani. Tutuyqawhqat aw yankañw pumuy amumi pañqawhḡ, puma lavayit ep qa nāñwuy'yuñwani. Taq pam pantaqa lavayi soon hihta apitini, pay soq aw tūqayyuñqamuy wuwniyamuy nukushintsanni. ¹⁵ Um God unañwveniḡey añ ò'qalni. Um it lavayit pas antsanihqat suan tūtutuqayne', uhtumalay qa hahmanni. ¹⁶ Nīkañw hapi um pay añ hihta an'e'wakw nukuslavayit qe'ni. Pan lavayi'yuñqam soq sinmuy God añqw lasnayañwu. ¹⁷ Noqw pumuy lavayiam ankituyat an ep wūyak'iwmañwu. Pumuy panyuñqamuy hapi amuñaqw i' Hymenaeus-niḡw pu Philetus puma nuhtuma. ¹⁸ Puma it lavayit pas antsanihqat añqw lasqe, pay yaw ahoy yesvaniwniqa añ ruhpaqat pañqawlawhqe pētuy qapēwewniyamuy hovala. ¹⁹ Noqw pay pi God kīyat tukwyayhniat hūrs yukiwta, it yantaqat akw tuvoylay'kañwo: Tutuyqawhqa nāp sinomuy tuwimuy'ta, it akw'a, pu piw Sohsoyam Christ natñwaniyat tuñwani'yuñqam qaanhintsatskiwhqat añqw ayo'yani, it akw'a. ²⁰ Pay pi haqam kahaksinot kīyat ep hīhinyuñqa tsatsqapta. Pēhu palasivat añqw yukiwyuññwu, pu pēhu qōtsásivat añq'ò, pu pēhu kohot añq'ò, pu pēhu tsōqat añq'ò. Sinom pēhut añ nōnovañwu, pu pēhut aḡw novaakwsinwput maspayañwu. ²¹ Noqw òviy hak haqam qaanhitiḡw añqw nākwañw'ewakwte', pam hihta nukñwat aw ápini. Pam Tutuyqawhqat aw nānoi'te', sohsok hihta lolmat tumalay'taniḡey aw moñwvas'iwatani. ²² Oviy um nuvö'nañwat pay aw qa unañwtavi'tani; ayam tōtimuy hin hinyuñqat um qa panmat suan hinmaniḡey añ ò'qalni, qapēwewnaniḡeyu, nuhtumi unañway'taniḡeyu, kwakwhat qátuniḡeyu, añ hakim suan unañway'kañw Tutuyqawhqat aw nāwakinwisqamuy hin hinwisqat pan'i. ²³ Nīkañw um pay an'e'wakw lavayit, nāsta navotit ahpiynihqat qa aw unañwtavi'tani; taq put pantaqat ahpiy hakim nāñwuy'totañwu. ²⁴ Pi Tutuyqawhqat tumal'ayaat hakiy amum qa nāñwuy'tamantani. Pay pam sohsokmuy pāsmantani; tūtutuqaynaniḡey tuwi'tamantani; qa suy'tsivuni; ²⁵ Pās unañway'kañw, put aw rohomnumyaqamuy amumi yuaatani; pay hisnen God amuñem pan yukuqw, puma nāp tunatyay añqw lasye', it navotit

pas antsanihqat nānakwhani. ²⁶ Nen Nukpanat huhuwihpiyat añqw ayo nõnakni, puma as kwisyaqe, put-sa aw tuqayvasi'yuñwa.

3

The Last Days

¹ Pu it um piw navoti'tani: Nāt qatsíso'ñwamiq qatuvostini. ² Nāt sinom nennem-sa hihta tunatyawyuñwni; qa nāp hihta himuy tuñlay'yuñwni; hihta kwiviyuaatotani; kwivi'nañway'yuñwni; nuhtumiq tutsíwyuaatotani; yumuy, namuy qa amumi tūqayyuñwni; hihta qa tsúyakyamantani; God qa kaptsi'yuñwni; ³ Tūqahahlayyani; namiyukiy tutkilalwani, hihta tūatsatotoynayani; qa namituyqawi'yuñwni; a'nō unañway'yuñwni; añ lomayesqamuy amumi qa suhtaq'ewyani; ⁴ Nānamiq nukpanhtotini; hihta ep qa tunatyaltotimantani; nātsotskanayamantani; God aw qa unañway'kahkañw, kwañwáewhpit-sa añ nāhahlayyani. ⁵ Pay as God aw tuptsiwni'yuñqey pan hiñqaqwakahkañw, put öqalayay qa nānawaknani. Um pan hinyuñqamuy qa amu'puñalni. ⁶ Ima hapi hakim kīnawit yuñtinumyaye tuskapmomoymuy, qaanhtipuy akw mañwúwyuñqamuy, hīhihta tuñlayiy akw ūnaiwwisqamuy áñwutiwisa. ⁷ Momoyam pan hinyuñqam as sutsep hihta tutuqayyakahkañw, pas soon hihta pas antsanihqat tuwi'vayani. ⁸ Noqw pay pi ura Jannes-niqw pu Jambres puma Moses ehpewi wunuptuqw, pay öviy hapi pan ima it tutuqayhpit pas antsanihqat aw rohomnumya, nukuswuwni'yuñqamu, God aw tuptsiwnit añqw lasyaqamu. ⁹ Nīkañw kurs hin puma haqami ökini. Pi pumuy an'e'wakw hintsakpīam susmataqtini, pumuy tāqatuy hintsakpīam hin mātaqtiqat pan'i.

Last Instructions

¹⁰ Noqw pay pi um nuy hin hinmaqat pās navoti'ta, nuy hihta tūtutuqaynaqata, nu hin qatsi'taqata, nu hihta añ ö'qalqata, nu hin God qapēvewnaqata, hihta añ wuhko maqaptsi'taqata, nuhtumi unañway'taqata, qa súokiwhtiñwuqata. ¹¹ Ura nu Antioch ep hihta añ okiwsahsaniwa, pu Iconiam ep'e, pu Lystrat ep'e. Ura nu hīhihta añ kānanvota; noqw pay Tutuyqawhqa nuy put sohsok añqw ayo tavi. ¹² Nīkañwo, pay sohsoyam Christ Jesus aw tōnalte', God unañwveyaniqey nānawaknaqam pas kurs hin qa okiwsahsaniwyani. ¹³ Nīkañw ima añ nūnukpanht, hihta añ tūunaheptiwisqam suyhtsepñwat qalomáhinwisni; tūunatotoyayani, piw nāp ūnatotini. ¹⁴ Noqw um hapi hihta tūqayhqey, pu nātuptsiwnaqey añ yūmosa hinmani, um hakiy añqw kwúsuhqey put u'ni'kañwo. ¹⁵ Pi um uhtsakoy añqaqw tutuvenit tuwi'ta. Nihqe put akw um suan unañwtalwuwni'vaqe, Jesus Christ aw tuptsiwhqe, ayo yama. ¹⁶ Sohsoy God lavayiat hapi put Hikwsiyat ahpiy pan pēniwa; nihqe hihta tutuqaynaniqey aw apiiwta, hakiy hihta ep öwihiniwhti qw put ep u'nananiqey aw'i, pu hakiy suwip táviniqey aw'i, pu hakiy hin súan hinmani qat put tutuwnaniqey aw'i. ¹⁷ God tumal'ayaat put ahpiy pās pasiwta; pu sohsok lolmat tumalat aw pās na'sas'iwta.

4

¹ Paniqw hapi öviy nu God aw yankañw uñ ayatani, pu Tutuyqawhqa Jesus Christ aw yankañwo; pam hapi mātake', moñwtaviwe', añ yesqamuy, pu pay so'pumuy hinwat yukunani. ² Nu ūmi pas pañqawni: Um lavayit yuaatani, nāp hísat nukwánw'ewhti qw, pu pay nāmahin sen qa nukwánw'ewhti qw, um hakiy aw put ep písomantani. Hakiy hihta ep öwihiniwhti qw, um hakiy u'nanamantani, mēwamantani, pu qa nañ'ekni'kañw

sinmuy öqawhtoynani, pu God lavayiyat tütutuqaynani. ³ Taq pay nāt haqah-piy sinom hihta suan tutuqayhpit soon aw tūqayyuñwe', kwanwálvayit-sa nanaptaniqey nānawakne', öviy haqe' unañwaam qatsqat pañ pumuy tutuqay-nayaniqamuy nāmi wāñwayyani. ⁴ Nen puma it lavayit pas antsanihqat qa aw tuqayvastotat, soq tuwat tütuwutsit aw unañwtapyani. ⁵ Noqw um hapi sohsok hihta añ pās tunatyaltini, nen kānavotpit añ kuytani; lomatuawit yuaatani; uhtumalmakiway sohsok suan tumalay'tani. ⁶ Taq nu God eñem nīniwniqat aw pitsiwa; pay ka nu tsāvotiqw yañqw ahpiyni. ⁷ Nu itahtuptsiwniy aw pās tunatyawtaqe, put eñem rohomnuma, qanātusi'kañwo. Soñawnen inuñem pōhtavit nu añ kuyva. ⁸ Noqw öviy Tutuyqawhqa iahtsiy inuñem warani'ta, nuy suan qatsi'taqat ep'e. Nihqe ason pam pite', sinmuy amuñem suan yuke', pep pu' pam inumi put nóani, pu hakim kwanwtoynayakahkañw put nuhtay'yuñqamuy amumi piwu.

Personal Words

⁹ Um qa nātusi'te' its peqw inumini. ¹⁰ Taq Demas nuy tatamhta, yep qatsit pas hihtataqee; nihqe Thessalonicat aqwhaqamii. Noqw Crescens Galatiat aw'i. Noqw Titus Dalmatiat aw'i. ¹¹ Pay Luke-sa inumuma. Um Mark wikte', peqw inumini taq pam tumalat añ nuy a'nö paañwanta. ¹² Pu nu Tychicus Ephesus aw hōna. ¹³ Pu nu Troas ep ivösālay Carpus aw taviqw, um ason peqw put yawmani, pu hīhihta tutuvenita. Tis öviy himuvukat añ pey'yuñqat um soon añqw qa kīmani. ¹⁴ I' palasivat siplawhqa Alexander nuy a'nö qalomáhintsana. Pay ason Tutuyqawhqa put tumalayt añ aw ahoytani. ¹⁵ Noqw put hapi um ep nāmi tunatyaltini; taq pam itahlavayiy ep itamumi a'nö rohomhti. ¹⁶ Nāt nu sūs nēñem lavayhtiqw, qa hak inumum wunu; sohsoyam nuy tatamhtota. Pay hisnen i' yantaqa qa amunkiwakw hintani. ¹⁷ Noqw pay pi as pantotiqw, Tutuyqawhqa inumum wunuwkañw nuy öqalantat, wukotohowuy moañaqw nuy ayo tavi, nu lomatuawit añ ahsupoq tunvotnaqw, sohsoyam qa-Jew-sinom nanaptaniqat öviy'o. ¹⁸ Nihqe pam nāt piw sohsok hihta qalomáhintsatskiwhqat añqw nuy soon qa ayo távini, nen öveqatsit ep moñwtunatyay aw nuy pās wikni. Nam pam sutsep aqwhaqami tayawintiwa.

Final Greetings

¹⁹ Um inuñem Priscat-nikañw pu Aquilat pumuy öqalani, pu Onesiphorus ep kīvituyu. ²⁰ Erastus pay Corinth ep huruhti; noqw nu Trophimus tütuyhqat Miletum ep tavi. ²¹ Um qa nātusi'te', nāt qa tömö'tiqw peqwni. I' Eubulus un öqala, pu Pudens, pu Linus, pu Claudia, pu ahpiy pay sohsoyam Christ aw tuptsiwni'yuñqamu. ²² Nam Tutuyqawhqa Jesus Christ umum yantani. Núokwa umumum yantaa. Nam antaa.

Paul TITUS aw Pēniata

¹ Nu' Paul, God tūwikipat, pu Jesus Christ ayaatnihqa it penta. God nuy namorstaqe, nuy ayataqw, nu put sinomuyatuy qapēvewniyamuy aň pumuy öqawhtotoynani; piw itahtuptsiwniy ahpiy navotit pumuy tutuqaynani. ² Itam itahtuptsiwniy ahpiy qatsit qaso'taqat himuy'vayanigey tunatyawyuñwa. Ura God pas qa atsátañwuqa itamuy pan awini'ta, pam nāt tūwaqatsit qa yúkut'a, ³ Nihqe pas aw pituqw, lavayiy ahpiy itamuy put navotna. God itamuy ayo Ooyhqa hapi nuy ayataqe, nuy lomatuawit nuhtumi yuaataniqat aw nuy tavi. ⁴ Titus, it sumituptsiwnit ahpiy itiy nu öqalanta. Nam okwálni, núokwa, pu kwakwha unañwa God Itanay aňqw ūmi pitsíwtani, pu itamuy ayo Ooyhqa Christ Jesus aňq'ö.

Titus' Work in Crete

⁵ Ura nu Crete ep un mātapqe, ūmi tutapta, um tumalat aň aw antsaniqata. Nen um kitsókinawit God sinomuyatuy amumi wukw'a'yatuy óyani. ⁶ Yan hapi wukw'aya hinmani: Haqam qa hihta akw hintaqa, sūkw nōmay'taqa. Timat God aw tuptsiwni'yuñwni; qa haqami hihta nukushintsatskani; nay, pu yuy pumuy amumi tūqayyuñwni. ⁷ Taq nuhtumi tunatyawtaqa pas nawus qa hihta akw hintamantani, ispi pam God sinomuyatuy amumi tunatyaw-tañwunihqee. Pam qa nāp tunatyay qátuniqey antani; qa suy'tsiptimantani; honaqkuyit qa hīhikwni; qa a'nō unañway'tamantani; sivat qa nanaqashintani; ⁸ Hahlaykañw, kiy ep sinmuy pās öoyni; aň hihta lolmat ep hahlaymantani; pās unañway'tani; suan hinme', God unañwveni; namituyqawi'tani. ⁹ Pankañw pam it lavayit pas antsanihqat tutuqayhqe hūrs nuy'tani; nen pam suan tūtutuqaynakañw tūökwhantaniqey tuwi'tani, piw put aqw hiñqaqwaqamuy amumi hin lavayhtiniqey navoti'tani. ¹⁰ Taq kaysiwhqam qa tuqayvahsi'yuñqam paysoq hihta yuaatotaqam, pu tūunatotoyñayaqam yēse, tis öviy imuy Jew-sinmuy amuñaq'ö. ¹¹ Noqw soon as puma qa moauhtsiwyani. Puma pi kīnawit yuñtinumyaqe tūsoontsahtsanya, pay as hihta qa yuaatotanikañw soq put tūtutuqaynayaqee, pas pay sivat öviy'o. ¹² Pay ura pumuy amuñaqw haqawa pas nāp amuñem yuaataqa pañqawu: Pay Crete ep sinom pas a'nō a'tsatu, núanvopkotu, nanaönht-nikañw huhunuktu, kita. ¹³ Nihqe pay súañqawu. Paniqw öviy um pumuy qa óokwatuwht, pumuy qöhqöyni. Noqw puma tuptsiwniy aň ö'qalyani. ¹⁴ Nen Jew-sinmuy tūtuwutsiyamuy aw qa unañwtavi'yuñwni. Pu ason hak it navotit pas antsanihqat aňqw lasqa amumi hihta tutaptaqw, puma put aw qa tuqayvastotani. ¹⁵ Pay kwañw'e'wakw wuwni'yuñqamuyniqw sohsoy himu kwañw'eway'o; nikañw aň qa kwañw'e'wakwmuyniqw pu qatuptsiwni'yuñqamuyniqw qa himuy kwañw'eway'o. Hikis pi wuwniam, pu unañwaam itséheeiwta. ¹⁶ Puma as God tuwi'yuñqey pañqaqwa; noqw pay pumuy qatsiam qa put aw hayawta. Taq puma tuyoy'e'wayomu; God aw qa tuqayvastotañwu. Kurs hisat puma hihta lolmat tumaltotani.

2

Sound Doctrine

¹ Noqw um hapi hakimuy suan tutuqayyaqamuy hin as yesniqat tūtutaqaynani. ² Aň su'pe'yaqam-niqw, pu wūwuyom tahtaqt

pasi'nañway'yuñwni; hihta añ namitunatyawkahkañw namituyqawi'yuñwni; tuptsiwniy añ ö'qalyani; nuhtumi unañway'yuñwni; pu wuhkomaqapsiy yesni. ³ Pu añ wūwuyom momoyam piw amunyuñwni; nen God sinomatnihqey pan yesni; qa kokoliyawhtni; nuhtumiq qa atsátoynayani; honaqkuyit qa hīhikwyani; añ hihta lolmat tūtutuqaynayani. ⁴ Pu momoyhoymuy tutuwnayaqw puma pās unañwat yesni; puwsuñwmuy amumi unañway'yuñwni, pu timuy amumii. ⁵ Hihta añ pās wūwankahkañw hintsatskani; qa nāhovalayaniqey anyuñwni; qa kīkinumtinumyani; sūsu'pamni; puwsuñwmuy kaptsi'yuñwni. Kurs puma pan hinwisq, sinom soon God lavaiyat aqw hiñqawani. ⁶ Pu añ tōtimuy um piw u'nanaqw, puma namituyqawi'yuñwni. ⁷ Pu um pas nāp lolmat tumalay'tani. Um panme' pumuy hin yesniqat amumi mahtakni'tani. Um qa paysoq hintsakkañw pās unañway'kañw, pan sinmuy tutuqaynani. ⁸ Um pas qa atsáy'kañw hihta súantaqat yuaatani. Noqw pep pu' kurs hak lavayit aqw hiñqawni; noqw i' hak put ehpewinihqa hamanhtini, kurs haqam hihta ep uñ övelantaniqey öviy'ö. ⁹ Pu añ tūtuwikt moñwímuy amumi tūqayyuñwniqat um tutuqaynani, pu sohsok hihta añ pumuy unañwveyaniqata; qa amumi kolilitotani. ¹⁰ Puma qa hihta moñwímuy uuyiñwnayani; puma yūmosa qaatsáy'kahkañw, tumalay'wisni. Puma panwise', God itamuy ayo öoyhqat tutuqayhpiyat pas hihtatotani sohsok hihta añ'a. ¹¹ Pi God núokway sinmuy sohsokmuy amumi mahtakna, itamuy ayo nõñakniqat öviy'ö; ¹² Nihqe pan itamuy tutuqayna: Itam God qa kaptsi'yuñwniqey qe'yat, yep qatsit ahpiy hīhihta tuñlayit ayo yúkuniqata. Itam put ayo yukuyat, namituyqawi'kahkañw, God pas kaptsi'kahkañw, suan hinwisni yep qatsit ep'e. ¹³ Hisat itam itah'unañwvahsiy hahlaykahkañw aw yórikyaniqey maqaptsi'kahkañw yēse. Pep hapi pu' God pas pávannihqa, Jesus Christ itamuy ayo óyahqa lolmat tālawñway'kañw mātaktini. ¹⁴ Pam hapi itamuñem nātavi; nihqe sohsok qaanhintsatskiwhqat añqw itamuy mātappqe, itamuy kwan'ewakwtat, nēnem sinota, itam hihta lolmat tumaltotaniqey kwanwtoynayaniqat öviy'ö. ¹⁵ Iit hapi um nuhtumi yuaatani; tūökwhantani; pas qa nānahtsopkañw öqalat pas pasiwtaqey pan tūmewantani. Qa hak hapi ūmi qa kwanwátaytani.

3

Christian Conduct

¹ Um sinmuy u'nanaqw, puma añ mohpeq hoñqamuy, pu öqalat pasiwyuñqamuy amumi qa rohomnumyani; pu momñwituy lavaiyamuy añ hinwisni; sohsok hihta lolmat hintsatskaniqey aw pās moñwvas'iwyuñwni. ² Qa hakiy aqw qalomáhiñqawani; qa nāñwuy'yuñwni; hakiy pāsyamantani; qa a'nö unañway sohsokmuy amumum hinwisni. ³ Pi pay itam pas nāp ura hisat piw an'ewakw hinyuñwa; God aw qa tūqayyuñwa; ūnatoyniwya; hīhihta tuñlayit, pu kwanwáewhpit aw tūwik'iwyuñwa; nukpantunatyawyuñwa; kan'ewtunatyawyuñwa; sinom itamumi qa suhtaq'ewya; noqw pu itam nānami qa suhtaq'ewya. ⁴ Noqw pay God itamumi unañway'taqey, pu itamuy ökwatuwhqey itamumi mahtaknat, itahhisatqatsiy añqw itamuy ayo oya. ⁵⁻⁶ Pam qa itahlomahintsakpiy ahpiy itamuy ayo oya, pas nāp núokway ahpiy'ö. Noqw itam put tīmatniwhtoti, pam Qahováriwtaqat Hikwsit itamuy qaöwíhuytaq'ö, Jesus Christ añ'a. Noqw Hikwsiy añ pam itamuy kwan'ewakwtat, itamuy pūhuta. ⁷ Noqw öviy God núokwayat ahpiy itam put aw súanyuñwa; nihqe it qatsit qaso'taqat makiwyaniqey tunatyawyuñwa. ⁸ I' yan lavayi pas antsa. Noqw öviy pay um it yūmosa yuaataniqat nu nāwakna, ima God aw tuptsiwni'yuñqam lolmat hintsatskaniqey pās

tunatyawwisniqata. Pi yan puma suan hinwise', tūvaañwantotani. ⁹ Nikañw pay um añ hihta āan'e'wakw lavayit qa aw unañwtavi'tani pu hakiy ahpiy sinotiwtaqata, pu tutavot ep nānaqasyaqata, sen put ep nānwuy'tiwhqata. Pay pam lavayi qa hihkay'ta; pu piw qahimuu. ¹⁰ Um hakiy tūlahsintaqat sūs, sen lōshaqam u'nanat, pay qa a'puñalni, ¹¹ Um it navoti'taqee: Pam pantaqa lomavöhut añqw lasqe qaanhinma; nihqe unañwpeq put navoti'ta.

Final Instructions

¹² Ason nu Artemas, sen Tychicus ūmi hōnaqw, um qa nātusi'tat, qa sōwunit Nicopolis aw inumini. Pay nu pep tōmōlaniqey yuki'ta. ¹³ Um tutavot aw tuvoti'taqat Zenas-nit, put Apollos pumuy haqaminiqat aqw távini; noqw kurs pumuy hihta haqni'taqw um pumuy paañwani. ¹⁴ Pu itahsinom hihta lolmat hintsatske', añ hakimuy hihta haqni'yuñqamuy paañwayaniqey tuwi'vayani; nen qa paysoq yesni. ¹⁵ Sohsoyam inumumyaqam uñ öqalaya. Itahtuptsiwniy añ itamumi unañway'yuñqamuy um inuñem öqalani. Nam núokwa sohsokmuy umumum yantani. Nam antaa.

Paul PHILEMON aw Pēniata

¹ Nu Paul, Jesus Christ eñem sivilawhqa itahtupkoy Timothyt amum it penta. Itam pas aw itah'unañway, itahtumalsuñway Philemon öqalanta, ² Pu aw itah'unañway Apphiat-nikañw pu Archippus itahnaqöysuñway pumuy pīwu, pu God aw tōnawtaqamuy umuhkiy ep tsotsvalyaqamuyu. ³ Nam núokwa, pu kwakwha unañwa God Itanay añqw umumi pitsiwtani, pu ItahtutuyqawhGay Jesus Christ añq'ö.

Philemon's Love and Faith

⁴ Pas nu yūmosa Inay God aw nāwakinkañw uhpe hahlayhtimakañw uñem tūviñtima, itupko, ⁵ Yaw um TutuyqawhQat Jesus Christ aw-nikañw, pu sohsokmuy put aw tuptsiwni'yunqamuy amumi unañway'kañw, qapēvewnaqat nu navotqee. ⁶ Okiw as sinom uhqapevewniy akw tuwat tuptsiwni'vaye', itam hihta Christ añqw qaōwímakiwyaqat okiw puma māmatsyaniqat nu pan amuñem tūviñtima. ⁷ Pi itam uñ nuhtumi unañway'taqw pas put ep hahlayhtiqa, wuko'nañwti, ispi tuptsiwni'yunqam uhpiy suyan unañwtotiq'ö.

A Request for Onesimus

⁸ Pay ka nu Christ ep pas qatusi'kañw uñ tusoq'ayataniqey aw öqalay'ta. ⁹ Nikañw nu ūmi unañway'taqe öviy pay nu uñ qa ayatani. Nu Paul wuh-taqanikañw, pu piw nāt Christ Jesus eñem sivilawkañw ūmi okiwhiñqawni. ¹⁰ Nu itiy Onesimus ūmi nunuiñni. Nu siviñuiwtaqw pam qapēvewnit akw ítiniwhti. ¹¹ Pay as pi ura pam hisat uñniqw qaápiynikañw, pu' hapi ūmi ápini, pu inumii. ¹² Noqw nu put piw ūmi ahoy tavi; noqw öviy um put pās távini, pas hapi pam aw iunañwa. ¹³ Pay nu as lomatuawit hintsakqey ep sivilawhkañw put tavi'taniqey nāwakna, uhqeniye ep inumi unañwtavi'taniqat öviy'ö. ¹⁴ Pay nu qa ūmi maqaptsi'tat put tavi'taniqey qa nāwakna; um qa nawus inumi unañwtapniqey antat, pay um pas suhtaq'ewnikañwniqw pam súantani. ¹⁵ Pay sen pi yantaniqw öviy pam hihsavo ūñaqw ahpiy'ö, pu' yahpiy pam sutsep umum hinmani. ¹⁶ Um pu' hapi qa tūwíkit an put kwúsut, pay uhtupkoy pas aw uh'unañway pan put um kwúsuni. Nu itupkoy an put aw pas unañway'ta; noqw öviy um as tuwat panhtini, pam pi uhtuwiki, piw TutuyqawhQat ep uhtupko. ¹⁷ Noqw kurs öviy nu uhsuñwaynihqat um pan inumi wūwante', pas um nuyniqey pan put kwúsuni. ¹⁸ Ason pi kurs pam hihta ep ūmi qaanhtiqa, sen hihta ūmi pöiwtaqw, pay um inumi put pēnani. ¹⁹ Nu Paul hapi pas nāp imay akw it pēna, pay nu soon ūmi qa sisvini. Pay nu uñ soon u'nanani, um soñawnen pas nāp inumi nāvöiwta. ²⁰ Taay, itupko, um TutuyqawhQat añ nuy hahlaytoyne', put pās távini. Yan um wūkok nuy unañwtoynani. ²¹ Nu ūmi hin nāwaknaqat um soon qa anhtiniqat nu ep uñ qapēvewnaqe öviy ūmi pēna, ūmi navoti'taqee, nu ūmi hiñqawhQat um soon qa hóyokput hinhtini. ²² Nikañw pay um piw haqami inuñem qenitani, pay hisnen nu umuhnawakinpiy ahpiy mātaviwe', umumi pítuni.

Final Greetings

²³ Inumum Christ eñem sivilawhqa Epaphras uñ öqala, ²⁴ Pu Marcus, Aristarchus, Demas, pu Lucas itumalsuñwamu. ²⁵ Nam ItahtutuyqawhGay Jesus Christ núokwaat umumum yantaa. Nam antaa.

HEBREW sinmuy amuñaqw Tuptsiwni'yuñqamuy amumi Pēni

God's Word through His Son

¹ Ura God pay hisatñahaqaw qa sūs haqam, piw qa supwat akw itanamuy amumi lavayhti, hakimuy lavay'aymuy amuhpiy'o. ² Nikañw pam yepahaq so'nwamiq pituqaw itamumi lavayhtikañw, pu' pahsat Tiy ahpiy'o. Ura pam put hapi aw sohsok hihta nóaniqey put āawna; pi put ahpiy pam sohsok hihta yuku. ³ Noqaw pam öqallavayiy akw sohsok hihta poniniytoyna. Pam nay lomatalawñwayat akw talni'ta, piw Nay hin hintañwuqat nuhtumi mahtakna. Pam pas nāp itahqaanhtipuy ayo yuku. Pu panhtiye pam öveqatsit ep Kaptsiwtaqat putvaqe qatuptu.

The Son Greater than the Angels

⁴ Nihqe God hoñviaymuyatuy amuhpenihqe pas pavan nukñwat namtakna, sam pi pam God Tiatnihqey pan tñwantiwa, noqaw God hoñviaymat qa put tímatsu. ⁵ Ura God Tiy aw yan lavayhti: Um hapi Itii, it talöñvaqat ep nu Unaniwhti, ura kita. Piw yan'i: Nu put náatni, noqaw pam ítini, yan'i. Puyaw sen pam hisat hoñviaymuy himuwat aw pan lavayhti? Qae. ⁶ Nikañw pam hoñviaymuy amumi yanwat lavayhti Tiy tñwaqatsit aw távihqee: Uma put pas hihtay'yuñwni, ihoñvia'yam sohsoyamu, yan'i. ⁷ Pu pam púmuywat yan lavayhti: Pam hoñviaymuy hñhukañwtuy pan yúkuñwu, pu tumal'aymuy qōhit wupa'leletaqat pan'i. ⁸ Nikañw pam Tiy aw yan lavayhti: Um hapi God-nihqe yūmosa moñw'iwtani. Um moñwkoy'kañw nuhtumi tuyqawi'kañw súanhinmani. ⁹ Um hapi pas suan hinwisqamuy ep hahlayhti, pu qaanhinwisqamuy aw qa suhtaq'ewa; paniqaw hapi öviy God Una uñ moñw'asnage, uñ uhsinosñwamuy amuhpenihqe pas pavan hahlaytavinma. ¹⁰ Pu piw yan lavayhti: Pu ūm'i, Tutuyqawhqa, um yayhniwhqat epeq tñwaqatsit yayhniyat wunuptsina. Um uhmuy akw tokpelat yukuhta. ¹¹ Pam pay sūlawhtini, noqaw umwa qa hinwat hinhtini; pu pam pay yuwsit an sakwítini. ¹² Noqaw um put usimnit an nōmōmnat ayo távini, noqaw pam nāhoyñwaniwni; nikañw um hapi pas qa alöntini, pu uhqatsi pas qa haqami sohtini. ¹³ Yanta, piw pam Tiy aw yan lavayhti: Um hāk iputvaqe qátuni, nu uhtuwqamuy ánwutaqaw puma ūmi maqaptsi'yuñwniqat aw pahsavoo. Noqaw ya sen pam hoñvia'yatuy himuwat aw hísathaqam yan lavayhti? ¹⁴ Puma pi sohsoyam hikwsiniñwunihqe nuhtumi unañwtavi'yuñwniqe ayatiwya, imuy ayo nōñakniqamuy amumi tumalay'yuñwniqe öviy'o.

2

The Great Salvation

¹ Yaniqaw öviy itam hihta nanaptaqey pas kurs hin aw qa pās tunatyaltotini, nāp hisat pi itam put añqaw lasyani. ² Taq God hoñviaymuy amuhpiy tutavot nuhtumi mātapaqe pas öqalay akw put aw antsana; nihqe añsakis hak mewnit aw qa tuqayvastaqaw, pu sen tutavot añqaw lasq, God hakiy suan put ep hinwat yukunañwu. ³ Nikañw pam yepahaq Tiy ahpiy itamuy hin ayo nōñakniqat itamuy āawna. Noqaw itam it lavayit qaöwíhintaqat aw qa unañwtapye' hin ayo nōñakni? Pi ura Tutuyqawhqa pas nāp itamuy mohti put āawna, noqaw put aw tuqayvastotaqam pu' tuwat itamumi put mātapyā. ⁴ Noqaw God piw pumuy amumum tumalay'kañw pumuy amuhpiy kätumalta. Pam put akw

pumuy suan lavayhtotiqat tuawi'ta. Pi pam Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy kuwahtiput hin tunatyawtaqey pan sinmuy nanāp huyta.

The Leader of Salvation

⁵ God qa hoñvia'yatuy tūwaqatsit nātoniqat aw moñw'oya. Pi tūwaqatsit nātoniqat nu yuaata. ⁶ Nikañw hak God aw tāwit añ tūviñtaqe aw pañqawu: Ya sino hak hímuniqw òviy um put u'ni'ta? Ya sino himu hakniqw òviy um put aw kikinumvohta? ⁷ Pi um put pay hihsavo hoñvia'yatuy qa amuñk pitsíwtaqat pan yuku. Nikañw it atsve pu' pam pas hímuniwhtikañw piw kaptsitiwniqat um put eñem yuku; piw um uhtumaltipuy aw put moñwtavi. ⁸ Nihqe sohsok himu put aw maqaptsiwtaqat um put aw noa, yan'i. Pi pam sohsok hihta put aw maqaptsiy yantaniqat òviy put atpikaqe tañataqe qa hihta pēta. Noqw pay pi itam qa sohsok hihta put aw maqaptsiy yantaqat aw yórikya. ⁹ Noqw itam Jesus pas hímuniqat, pu piw kaptsitiwhqat aw tāyyuñwa. Ura pam hapi hihsavo hoñvia'yatuy qa amuñk pitsíwtaqat yukiltiqe, sinmuy sohsokmuy amuñem kānavot, mokniqat God pan put eñem yuku, itamuy òkwatuwhqee. ¹⁰ Noqw Jesus Christ ayo nõñakqamuy tsamqa pas pasiwtaqat òviy nawus kānavotpit añ kuyva, ispi God sohsok hihta nēñen yukuhqa kaysiwhtamuy timuy lomaqatsit aw tsamniqey nāwaknakañw, Tiy eñem pan tunatyawtaq'ò; pi putniqw pam lomahinta. ¹¹ Pi hakim God tímatsiwhtotiqam hapi Jesus Christ atsviy put tímatsu. Nihqe òviy put amum sūkw nay'yuñwa. Noqw òviy God Tiat pumuy tupkolawniqey qa hahmana, nikañw pañqawu: ¹² Nu uñ itupkomuy āawnani; nu uhsinomuy amuhsonve ūmi tayawinpit tātawlawni, kita. ¹³ Pu piw yan'i: Nu put hapi aw yantani. Pu piw yan'i: Yep nūu, God timuy inumi nõahqamuy nu pumuy amumuma. ¹⁴ Noqw hakiy tímatsūn tokoy'yuñqw, piw uñwáam suntañwu. Noqw pay òviy piw Jesus nāp itamun yukilti, pam mōke' it Nukpanat símoknaniqe òviy'ò, it hakiy tukwyantaniqey aw òqalat as pasiwtaqata. ¹⁵ Nen itamuy yahpiy haqahpiy mokiwuy qa mamqasyaniqat itamuñem yúkuni, itamuy itahqatsiy añ ahsupoq put mamqasyaqamuyu. ¹⁶ Pi suyan pi pam qa hoñvia'yatuy amún tokoy'vat, Abraham tímuyatuy amún tokoy'va. ¹⁷ Yaniqw òviy pam pas nawus sohsok hihta añ tupkomuy amún yukilti, pumuy amuñem God awwat mohpeq moñwiniqe òviy'ò. Nihqe pam tumalay ep súanhinmaqe pumuy òkwatuwhqee, nāp nātapqe pumuy qaanhtipuyamuy ayo yuku. ¹⁸ Pi pam pas nāp aw unaheviwhqey ep kānavotqe, òviy pam unaheviwyaqamuy amumi anañwtaqat aw pasiwta.

3

Jesus Greater than Moses

¹ Noqw òviy'ò itupkomu, uma God tímatsu, piw put tímatsihqey pan hinwisniqey aw wánwayniwya. Kurs uma Jesus Christ itahtuptsiwniy itamumi kwusivaniqe òviy ayaiwtaqat aw wūwayani, itamuñem God awwat mohpeq moñw'iwtaqat aw'i. ² God hihta aw put taviqw, añ ahsupoq pam suan hinma, ura hin Moses God tímuyatuy amumi pās tunatyawmaqat pan'i. ³ Pi Jesus hapi Moses epnihqe pas pavan kaptsiwtaqat hihkay'ta, pi kīvituy mohpeqniha put amum yesqamuy amuhpenihqe pas pavan kaptsitiwa. ⁴ Pi sohsokmuy kīvituy amuñaqw suhka mohpeqniñwu. Noqw sohsok hihta aw mohpeqniha hapi i' God. ⁵ Noqw Moses tumal'ayat an God tímuyatuy amumi mohpeq wúnuhqe súan tumalay'ta; nihqe God itamumi hin lavayhtiniqat pam añwu pay tuawi'ta. ⁶ Noqw pay Christ God tīatnikañw tímuyatuy amumi mohpeq wunu, nihqe suan tumalay'ta. Noqw itam God tímatsu, kurs yūmosa

put qapēvewnayee, pu hahlaykahkañw hihta aw yórikyaniqey tunatyayat qa wílekni'yuñwee.

A Rest for God's People

⁷ Yanta hápiniqw, òviy ura Qahováriwtaqa Hikwsi pañqawu: Kurs uma pu' tawat ep put tónayat nanapte' ⁸ Uma qa nāwuko'nañwtotani. Ura umunam qayēsiwhpuvehaqam inumi rohomhtotiqe nuy puhtsemoknaya. ⁹ Ura puma inumi hepya, piw inumi tuwantota, lōp sunat yahsañwuy añ itu-malay aw taywiskahkañwo; noqww uma qa amún hinhtotini. ¹⁰ Paniqw òviy nu ephaqam qatsívaptsiwyuñqamuy amuhpe qahahlayhtiqe pañqawu: Puma yūmosa unañwpeq inuñaqw lahsiwyuñwa, pu puma haqe' itunatyay qa tuwi'yuñwa. ¹¹ Noqww òviy nu itsívutiqe pas öqalat pan lavayhti: Pay puma pas nawus soon haqam nāsuñwnayaniqey aw ökini. Ura pan pey'ta. ¹² Noqww òviy'o itupkomu, uma nānami tunatyaltotini, taq nāp hisat sen hak God pas qátuhqat añqw lahse', qalomá'nañway akw God pēvewintini. ¹³ Uma nāqavo nāökwhantani, nāt umuñem qénitniq'ö, taq sen umuñaqw haqawa qaanhtiput unatwiyat ahpiy a'nö unañwtini. ¹⁴ Ura itam Christ aw tütuptsiwa. Nihqe kurs itam qa haqami nañ'eknaye', yūmosa itahtuptsiwniy añ hinwise', itam put amum sohsok hihta makiwyani. ¹⁵ Ura nu pañqawhq tutuvenit ep yan pey'ta: Kurs uma pu' tawat ep put tónayat nanapte' uma qa nāwuko'nañwtotani. Ura umunam inumi rohomhtoti. Noqww uma qa amún hinhtotini, yan'i. ¹⁶ Taq ura haqawat as nanaptat, put puhtsemoknaya, nīkañw pay qa sohsoyam Moses amum Egypt añqw nõñakqam panhtoti. ¹⁷ Noqww ya hakim lōp sunat yahsañwuy añ put unañwmoknaya? Pay ima hakim piw qaanhtotiqe, qayēsiwhpuvehaqam sūlawhti. ¹⁸ Noqww ya pam hakimuy amumi pas qa öwílwayhtiqe pas soon haqam nāsuñwnayaniqey aw ökiniqat pañqawu? Imuy añ qatuptsiwni'yuñqamuy amumii. ¹⁹ Noqww òviy pay hapi puma pas qa tuptsiwyaqe soon pañso yuñni.

4

¹ Noqww òviy'o, itupkomu. Itam haqam nāsuñwnayaniqey aw ökininiqw itamuñem nāt qeni. Nīkañw itam tunatyaltotini, taq ka umuñaqw haqawa pañsoq qa pítuni. ² Pi lomatuawi pumuy amumi yuaatiwhqa piw itamumi yuaatiwa; noqww pay put lavayit akw puma qa moñwvastoti, pi puma as nanaptat qa tütuptsiwa. ³ Pi itam añ tütuptsiwaqam haqam nāsuñwnayaniqey aw öki, hin pam lavayhtiqat pan'i: Nu itsívutiqe pas pañqawu: Pay puma pas soon haqam nāsuñwnayaniqey aw ökini, nu kita. Pi pam pas nāp tūwaqatsit yayhniwhqat pepeq tumaltaqey yuku. ⁴ Oviypi ura pam háqe'wat tsañe'sikis talöñnit yanwat lavayhti: Pu God tsañe'sikis talöñnit ep sohsok tutmalay añqw nāsuñwna. ⁵ Nit pu yep piw nāt pañqawu: Pay puma pas soon haqam nāsuñwnayaniqey aw ökini, nu kita. ⁶ Noqww pay haqawat pas nāt soon pañsoq aw qa ökini, pu imuy hakimuy amumi pam mohti yuaatiwhq puma qa tütuptsiwhqe òviy aw qa öki. ⁷ Pu piw nāt pam sukww talöñnit tuwantaqe, David ahpiy pañqawu: Pūu, kita, pay hísattiq'ö; pi ura pañqawu: Kurs uma pu' talöñnit ep put tónayat nanapte', uma qa nāwuko'nañwtotani. ⁸ Pi as Joshua pumuy nāsuñwnanaqww soon God put atswa piw nāt itamuy pañsoq ökiniqat tokiltoy-naniqey pañqawni. ⁹ Noqww òviy hapi God sinomuyatuy nāsuñwnayaniniqw amuñem nāt qeni. ¹⁰ Pi nasuñwpiyat aw pákihqa piw òviy nāp hintsakpiy pahsavo hintsakñwu, God hintsakpiy panhtiqat pan'i. ¹¹ Noqww òviy God itamuy haqam nāsuñwnayaniqat itamuñem qeni'taqw, itam pañsoq ökiniqey qanātusi'yuñwni; taq nāphisat sen uma haqawa pumuy amún qatuptsiwni'te',

pañsoq qa pítuni. ¹² Pi God lavayiat tayta, piw a'nö lay'ta. Pam sipwuvahpit an nan'ikaqe añ qalay'ta; nihqe hakiy unañwayat hikwsiyat añqw nāhoy túkuniqey öqalay'ta, piw hakiy öqawiyat öqayat añqw nāhoy túkuniqeyu. Pam hakiy tutnatyayat piw wuwniyat hímunihqat hakiy aw susmataqtañwu. ¹³ Pi itam nawus God aw nātuhtuallyani, sohsok hihta navoti'taqat aw'i. Noqw sohsoy himu yukiwtaqa put aw susmataq'a; qahimu put aw tupkiwta.

Jesus the Great High Priest

¹⁴ Noqw itam itahtuptsiwniy ep hürs hoñni; pi God Tiat, Jesus Christ ömiqatsit aw pákihqe God awwat mohpeq moñw'iwta; nihqe pepeq itamuñem nāwakinma. ¹⁵ Pi itamuy qaöqawi'yunqw, itamuñem nāwakinmaqa sohsok mātsi'taqe itamuy ökwatuwa; pi pām pay itamun sohsok hihta añ unaheviiwkañw, pay qa haqam qaanhti. ¹⁶ Noqw öviy itam qamaqásneveq God moñw'atsvewayat aw ökini, nen itam pep núokwayat kwusuyani; pu itam sóonhtote' núokwayat akw paañwniwyani.

5

¹ Pi uma navoti'yunqw, God Jew-sinmuy amuñaqw hakiy namorste', put awwat mohpeq put moñwtaviñwu. Noqw pahsat pu pam sinmuy amuñem God aw okiwlawnwu; nihqe pumuy amuñem hom'oyiyamuy God aw nóañwu; piw qaanhtipuyamuy ep hihtuy qöyañwu. ² Nikañw pam pay pumuy amún sínonihqe öviy qa pasiwta; nihqe öviy pam tutavot qa navoti'yunqamuy, piw put añqw lasyaqamuy ökwatuwniqey tuwi'ta. ³ Pam sínonihqe nawus nāp qaanhtipuy ep hihtuy ninañwu; pu pahsat sinmuy qaanhtipuyamuy ep piw amuñem hihta ninañwu. ⁴ Noqw soon hak God awwat nāmoñwtapñwu; nikañw God hapi hakiy moñwtapñwu; ura pam Aaron put aw tavi; pu put añkyaqamuy pīwu. ⁵ Noqw öviy Christ God awwat mohpeq moñwtaviwhqe pay qa nāp nātsökana, nikañw pay God put naat pan put yukuna. Ura pam put aw pañqawu: Um hapi ítii, it tāwat ep nu Unaniwhiti. ⁶ Pay ura pi pam piw haqam pañqawu: Um hapi pas sūs God awwat moñwi, Melchisedec tuwiyat an'i. ⁷ Ura Christ nāt tūwaqatsit ep qátuhqe, God aw okiw nāwaknaqe, a'nö pakkañw pas naokiwlawu, hakiy mokiwuy añqw put ayo táviniqey aw öqalat pasiwtaqat aw'i; noqw nāwakinpiat hu'waniwa, pam Nay aw tuqayvahsi'maqw öviy'o. ⁸ Pay as pi pam God tíatnikañw hīhihta añ kānavotqe put aw tuqayvahsi'maniqey tuwi'va. ⁹ Pu pam hin hintaniqey an yukiltiqe pep pu' pam aw tūqayyūqamuy sūs ayo óyaniqat pan Naat put eñem yuku. ¹⁰ Pi God hapi put awwat mohpeq moñwtavi, Melchisedec tuwiyat an'i.

Warning against Falling Away

¹¹ Noqw itam as Melchisedec wūhak hin lavayhtotiniqw put pañqawniqw qatuvosi, uma qa its nanaptañwuniqw öviy'o. ¹² Uma wūyavo Christ aw tuptsiwni'yunwa, añwu as uma sinmuy tutuqaynayanikañwo, pay nāt hak pas God lavayiyat pas pu' pas umuy tutuqaynaniqat uma pepya. Uma titipostuy amunyuñqe pihut-sa nānawakna; nihqe uma kurs hin hurut nōsiwhqat kātotini. ¹³ Pihut-sa akw qátuhqa súantaqat qatsit, pu qasuantaqat qa mātsi'taqey antañwu; pi pam qaöqáwi'tañwunihqee. ¹⁴ Noqw pay tukwsiwyunqam hurut nōsiwhqat soon qa kātotini, pi puma yūmosa put nōnovaqe hihta lolmatnihqat, pu qalolmatnihqat mātsi'yunwa.

6

¹ Noqw itam hihta pay tutuqayyaqey qa pūvut-sa yuaatotat, momi hóyokye' tukwsiwwisni. Itam pay itahhintsakpiy itamumi qahimuniwhitiqat añqw

lasyaqe God qapēvevwnaya. ² Pu itam pay kūyit akw tuvoylatiwhqat hihta tuawi'taqat nanapta; pu Hikwsi hakiy hin öqalmaqañwuqat itam pay navoti'yuñwa. Pu so'pum ahoy yesvaniqat hak itamuy pay tutuqayna. Pu God sohsokmuy itamuñem sūs hin yúkuniqat itam pay tuwi'vaya. ³ Noqw yahpiy pu' itam hihta akw öqawhtotaniqey putwatyani, kurs God pan itamuñem yuki'taniq'ö. ⁴ Pi uma sūs unañwtalawvaya, pu öveqatsit añqw hihta kuwahtiput añqw yukuya, pu Qahováriwtaqat Hikwsit nuhtum makiwya, ⁵ Pu soñawnen God lavayiyat lolmat añqw yukuya, pu qatsit nātoniqat ep hīhihta öqalat añq'ö. ⁶ Nikañw kurs uma God pöhuyat añqw lasyaqw, kurs hak umuy God aw ahoy tsamvani. Soñawnen pi uma nankiwakw God Tiyat piw nahoylehtsit aw muayat, nuhtutpik put hamantoynayani. ⁷ Pi tutskwat aw qa sūs yokvaqw, pam mowaiwkañw, piw put tumalay'yuñqamuy amuñem hihta aniwnañwunihqa God unañwveniñwu. ⁸ Nikañw i' himu tsutskuy'yuñqa pu kütay'yuñqa pay ayo yukiwñwu, nihqe pāpu pay maspiwniqe, öviy taqtsokiwñwu. ⁹ Nikañwo, aw iunañwam itupkomu, nāmahin pi as nu yan hiñqawkañw qa pas pas umuy tuawi'ta, nikañw nu umuy qapēvevwna, pi hak ayo yámakqey hin qátuñwuqat uma pan yēse. ¹⁰ Noqw God qa hihta ep qasuantage umuhtumalay soon qa tunatyawtani. Pi uma put aw unañway'yuñqe öviy sinomuyatuy amumi unañwtavi'yuñwa, piw nāt amumi unañwtavi'wisa. ¹¹ Noqw uma yūmosa nānani unañway'yuñwniqat nu okiw as nāwakna, nen uma umuh'ahsatiy sohsok ömahtotani, pu umuh'unañwvahsiy aw yórikyani. ¹² Ura hakim God awiniyat qapēvevwnayaqe qa nañ'eknayat, pas antsa unañwvahsiy aw yórikyana. Noqw pan piw uma qapēvevwnayakahkañw qa nañ'eknayani.

God's Sure Promise

¹³ Pi ura God Abraham aw hihta pasiwnaqe kurs hakiy pas pávannihqat aw yankañw öqalat lavayhtiniqe nāp tuñwniy aw yankañw lavayhtiqe, ¹⁴ Pañqawu: Pay nu pas nāp soon uñ qa hahlayhtapne', öqawhtoytani, pu uñ natkotoytani, kita. ¹⁵ Noqw öviy pam qa yāvaiwkañw añ kuyvage put aw awinit aw yori. ¹⁶ Pi sino hakiy pávannihqat aw yankañw qaöwílvayhtiniqw pahsat pay puma lavayiy sohtapnayañwu. ¹⁷ Noqw öviy God itamuy paañwaniqey itamuy āawnaqe nāp natñwaniy aw yankañw qaöwílvayhti. Noqw öviy pam tunatyay pas soon qa alóntaniqat itam navoti'yuñwni. ¹⁸ Pam awiniy, piw lavayiy soon alóntani, pu pas soon atsátani; noqw öviy itam put aw taqa'nañwtotiqe watqaqam wūkoq unañwtote' God hin itamuy āawnaqey pan itamuy ayo óyaniqat itam navoti'yuñwa. ¹⁹ It yan unañwvahsit itam pasiwyuñwa, pu put aw yankahkañw itam hūrs hoñni; pi pam pas qa hinwat hinhtiñwu. Christ hapi aw itam yanyuñwa, hakiy öveqatsit ep qátuhqat aw'i. ²⁰ Pam itamuhsavo pañsoq pákihqe, itamuñem Nay aw naokiwlawu. Pi pam Melchisedec tuwiyat ahpiy God awwat susmohpeq sūs moñwtaviwa.

7

The Priest Melchizedek

¹ Pi i' hapi hak Melchisedec Salem ep moñwi, pas Sus'oveqnihqat God awwat wimmoñwi. Ura pam Abraham ahsawvage, aw öqala, pam momñwituy haqam súlawhtiqat añqw ahoy pitutoq'ö. ² Noqw Abraham sohsok hihta sun pakwút-sikivo oyiwyuñqat añqw sūkw oyiwhqat put maqa. (Melchisedec tuñwniyat namtökiwhqe moñwi súan hinmaqa i'nihqe pam'i; nikañw pay pam piw Salem ep mónw'iwtage öviy moñwi kwakwhat unañway'taqa yan túñwantiwa, pi Salem kwakwhat qatsi i'nihqe pam'i. ³ Hak náatnihqat, pu yúatnihqat qa haqe' pey'ta, pu hakim put kwámatnihqam qa

navotiwta, sen tímatnihqam qa navotiwta. Pam hisat tihtiwhqat, pu hisat mokqat pam qa pey'ta. Pam yan God Tiyat an yukiwta; pam yūmosa God awwat moñw'iwta.) ⁴ Meh, i' hak pas pavan a'nö hímuu. Ura Abraham itahwu'ya hakimuy momñwituy kīqōtaqe pumuy poswa; nihqe tukwhaniy pakwút-sikivo oyahtaqe, sūkw oyiwhqat Melchisedec aw noa. ⁵ Noqw Moses pan tutaptaqw, imuy Jew-sinmuy amuñaqw God awwat momñwit, Levit ahpiyvimat pan tuwí'yuñwa. Puma sinomuy amuñaqw hihta pakwút-sikivo oyiwyuñqat añqw sūkw oyiwhqat ömalalwañwu, nāmahin pi as puma sinomuy amún Abraham tímatu. ⁶ Noqw Melchisedec as qa Levit-sinomuy amuhpiynikañw, Abraham añqw put ömahtat, pu Abraham öqala, pay pi ura God Abraham öqalaniqey āawna. ⁷ Noqw itam navoti'yuñqw, hak pavansino hapi söqavunwsinot öqalaniñwu. ⁸ Noqw ima Levit ahpiyvimat sinomuy amuñaqw sivit ömahtotaqam pay soa; noqw pay i' Melchisedec itanay Abraham añqw put ömahtaqa pam mokqat i' qa haqam tutuvenit an pey'ta. ⁹ Pu as nu piw pañqawniqw i' Levi sivit ömalawhqa soñawnen Abraham ahpiy put pan oyiwtaqat Melchisedec aw mātavi. ¹⁰ Ispi Melchisedec Abraham ahsawvaqw, soñawnen pam Levit qeniyat ep wunu, öviy pi Levi put ahpiyviyniq'ö. ¹¹ Ima Jew-sinom God awwat momñwituy, Levit ahpiyvimuyatuy amuhpiy tutavot makiwya. Noqw pay pumuy tumalaam qa pasiwtaqw, öviy nawus God sukwat moñwtavi-it Jesus Christ. Pam hapi qa Aaron ahpiy'o, nīkañw pam Melchisedec an moñwtaviwa, God ahpiy'o. ¹² Noqw ason God hakiy Judat ahpiyviyat moñwtave', nawus pahsat pam tutavot alöntani. ¹³⁻¹⁴ Pi itam navoti'yuñqw, Jesus qa Levit ahpiynit, Judat ahpiy'o. Puma hapi as qa wimmoñwnamorstiwyä; pu Moses qa pumuy put tumalmaqa.

Another Priest, like Melchizedek

¹⁵ Pu nāt pas i' piw susmataq'a: Pas hapi Christ Melchisedec antaqa God awwat moñwtaviwa. ¹⁶ Pam nāitniwniqat tutavot qa put ahpiynit, pas qatsit qaso'taqat öqalayāt ahpiy put aw taviwa. ¹⁷ Pi pam put pan lalvaya: Um hapi Melchisedec tuwiyat an pas sūs God awwat moñw'iwta. ¹⁸ Suyan pi mohti hin tutaptiwhqa qa öqalaniqe, pu qa apitiqe öviy ayo yukiwa. ¹⁹ Pi pam pep hin tutavo qa hakiy pas suyan hin hintaniqat antsana; noqw pay tutavo ayo yukiwhq, itam pu' hapi hihta pas pavan nukñwat aw yanyuñwa, it Jesus aw'i; nihqe put hapi ahpiy itam God aw ökiwta. ²⁰ Meh, God Jesus put awwat moñwtapqe pas pavan put aw lavayvasiwna. ²¹ Ura pam hisat Aaron ahpiyvituy moñw'oyhqe, qa hihta pumuy amumi pas suyan pasiwna. Nīkañw pam Jesus moñwtapqe, put aw pasiwnaqe aw pañqawu: Tutuyqawhqa hapi pas öqalat lavayhtiye soon alöntani; nihqe pam ūmi yan lavayhti: Um hapi pas Melchisedec tuwiyat anwat God awwat pas sūs moñwtaviwa. ²² Noqw öviy God itamumi hihta nukñwat pasiwnaqw, Christ pas nāp put aw antsanhtani. ²³ Pu pay pas pi antsa Aaron ahpiyvit kaysiwhqam God awwat moñw'iwyuñwa, pi himuwa möke', pañso pahsavoniñwuniqw öviy'o. ²⁴ Noqw Christ hapi pas sutsep qátuhqe, öviy qa nahlakñwuqat God awwat moñwqenit makiway'ta. ²⁵ Pantaqw hapi öviy pam put an God aw ökiwtaqamuy pas sūs ayo öyaniqey aw öqalat pasiwta, suyan pi sutsep qátukañw, amuñem lavayi'maniqey öviy'o. ²⁶ Pi pantaqa God awwat susmohpeq moñwi sūitamuhpee, qahováriwtaqa, qa nukpana, qa hihta akw hintaqa, qaanhinwisqamuy amuñaqw lahsiwtaqa, pas öveqatsit yupqövaqe pákiha. ²⁷ God awwat momñwit pi nāqavo put aw hihtuy qöyantotañwu, mohti nanāp qaanhtipuy epnit, ank pu sinmuy qaanhtipuyamuy ep'e. Noqw Christ pi qa pumuy amún hinhtiye, sūs nātavi. ²⁸ Tutavo pi pay sinmuy

qa pasiwyuñqamuy God awwat moñwtañalawu. Noqw pay God tutavot ayo yúkuhqe, öqalvasiwnit akw pas nāp Tiy pas suyan pasiwtaqat put aw sūs pana.

8

Jesus Our High Priest

¹ Pu' hapi nu pas pávannihqat lavayhtini: Jesus hin hintaniqey pasiwtaqa itamuñem God awwat moñwtaviwa; nihqe öveqatsit ep Kaptsitiwhqat moñw'atsvewayat putvaqewat qatuptu. ² Pam God kīyat ep yeyespit pas āantsawat ep tumalay'ta, God kīyat pas antsanihqat ep'e. Tutuyqawhqa pas nāp hapi put kīhut kīta, qa sino. ³ Pi God awwat moñw'iwtaqa hihta kuwahtiput put aw öoyniqey pu aw hihtuy qöyantaniqey ep pan taviwñwu; noqw öviy Christ hapi pas pay soon tuwat hihta qa távini. ⁴ Pi as pam tūwaqatsit ep hinnume', soon God awwat mónwini, pi God awwat momñwit hihta kuwahtiput nāt öoyhtiwisa, tutavot an'i. ⁵ Ima pi God kīyat pas antsanihqat öveqatsit epnihqat qa pan tumalay'yuñwa, soñawnen pi pam öveqatsit kihsiwniyat anta; pi God kīyat tūwaqatsit epnihqa pas antsanihqat tuawi'ta. Ura Moses haqam God eñem hintsatskiwhqat mötsápkit wunuptsinaniqw, God put aw pañqawu: Nu tūkwit epeq ūmi hin mātaknaqw, um pan sohsok hihta yúkuni, aw kita. ⁶ Ura Aaron ahpiyvit namivasiwnit pas nukñwat añ hintsak-wisa, pam pi God tutavot aw tōñaniwtañwu; noqw tis pi Christ hapi namivasiwnit put epnihqe pas pavan nukñwat añ hintsakñwu, ispi pam God awiniyat aw tōñaniwtañwuniq'ö. ⁷ Noqw pay mohtiwat pasiwni qa pasiwta; pay as pam qa pantaniqw soon pas piw nāt añk himuwani. ⁸ Noqw pi God put aw hihta qa pasiwtaqat túwahqe pañqawu: Meh, pay hapi nāt aw pítuni, kita Tutuyqawhqa; noqw ep pu' nu Israel-sinmuy-nikañw pu Judah-sinmuy amumi pūhut pasiwnani, ⁹ Ura nu námuyatuy amumi hin pasiwnaqey qa pan'i. Ura nu hisat pumuy māyamuy nuy'kañw, tutskwat Egypt añqw pumuy ipwat, amumi hihta pasiwna. Noqw pay puma ivasiwniy añ qa yūmosa hinwisq, öviy nu pumuy amumi qa unañwtavi, kita Tutuyqawhqa. ¹⁰ Noqw pep pu' atsve nu Israel-sinmuy amumi yan pasiwnani, kita Tutuyqawhqa: Nu ilavayiy pumuy wuwniyamuy aw tañatani, pu nu soñawnen itutavoy unañwayamuy añ pēnani; noqw nu pumuy Tutuyqawhqaamni; noqw puma isinomni. ¹¹ Pu soon hak sinosñway, sen tupkoy tutuqayne' aw pañqawni: Um Tutuyqawhqat tuwi'tani, kitani; pi sohsoyam nuy tuwi'yuñwniq'ö, sushin'ewakw-nikañw pu suspavannihqat aqw pahsavoo, ¹² Pi nu pumuy qaantipuyamuy ep ökwatuwi'taniqee, pu qaanhintsakpiyamuy, pu nukpanhtuwiyamuy nu soon pāpu u'ni'tani. ¹³ Noqw pam pumuy amumi pūhut pasiwnaniqey pañqawhqa, suyan pi mohti pasiwni putniqw pay hin'ewayhti. Noqw himu hin'ewayhtiqa, pu hisattiqa pi pāpu pay súlawhtiñwu.

9

Earthly and Heavenly Worship

¹ Ura God Israel-sinmuy amumi pasiwnaqe, hin put eñem hintsatskaniqat amumi tutapta. Noqw öviy puma put eñem mötsápkit pas āantsawat wunuptsinaya. ² Noqw ura mötsápkit ihpovewat ep wihqöhi wunu, pu nönöspi; noqw put ep nōva poñaiwta; pam yeyespi ura pas Aantsawa yan tūñwantiwa. ³ Noqw pu ura mötsáp'uhtist yupqöymiq piw yeyespi Susqahovariwtaqa yan tūñwantiwa. ⁴ Pep ura sikavalasivat añqw tataqtsokpi qātsi, noqw pu pasiwnit ep tatañpi, sikavalasivat akw ahsupoq nōmiwtaqa; noqw ura put ahsonve sīvut añqw mēna tañawtaqa pakiwta; pam sīvu sikavalasivat añqw yukiwta; pu ura Aaron murikhoat tsīyakqa piw ep pakiwta, noqw pu ura

owavutsqat añ pasiwni pey'taqa. ⁵ Noqw ima hihtu Cherubim God lolmat tälawnwayat akw nōmiwtaqam tatañpit atsvenihqat nākwapni'ta; noqw ura tatañpit nākwapniat nūokwavihka yan tūñwantiwa. Noqw pay itam kurs hin yep put pas hin hintaqat pasiwtaqat yuaatotani. ⁶ Noqw i' yantaqa pās panwat yukiltiqw, ima God awwat momñwit pay sutsep ihpove yeyespit aw yuñte', God eñem himu hintsatskiwhqat hintsatskañwu. ⁷ Nikañw yūmowat pay i' God awwat pas mohpeq moñwi pas nāla añsakis yahsañwuy ep sūs pákiñwu, pas unwat yankañw-saa; nen put nēñem God aw mātapñwu, pu sinmuy öwihiniwhtipuyamuy ep'e. ⁸ Noqw Qahováriwtaqa Hikwsi it akw itamuy it tutuqayna: Nāt mohtiwat kihut wunuqpw, pas susqahovariwuy yeyespit aw nāt uhtsiwta. ⁹ Noqw pep hintsakpi yep qatsit tuawi'ta. Puma pi God aw hīhihta kuwahtiput öoyya; piw put eñem hihtuy qöyantota. Noqw nāmahin pi as hak pantsakq, pam pantaqa kurs hin put unañwayat añqw qaanhtipuyat ayo hōnani. ¹⁰ Pi pam tutavo hihta suovaamnihqat-sa yuaatañwu-puma hihta nōñsaniqata, pu hihta hīhikwyaniqata, pu hin napwatotaniqata. Noqw pam tutavo pay hāk hihkay'ta, hisat pam sūlawhtiniqey aw pahsavoo. ¹¹⁻¹² Noqw pay God itamumi hihta lolmat pasiwnaqw, Christ itamuñem God awwat mōñwiniqey öviy wunuptu; nihqey soñawnen mötsápkit añ kuyvaqey sūs haqam susqahováriwhput aw pañso paki. Pam mötsápkit hin hintaniqey pasiwtaqey, mohtiwat epnihqey pas pavan nukñwa, öviy pi pam qa tūwaqatsit ep wunu, piw qa sinmuy māyamuy ahpiy yukiwa. Noqw Christ nāp unway yankañw pañso paki, hīhihtuy unwáyamuy qa put yankañwo, sen kapīrat unwáyata, sen wakashoyat unwáyata. Pam pañso pákihqey itamuy sūs qenivo oya. ¹³ Ura mohti pasiwni yan yukuqpw kurs haqawa hihta akw tuyoy'ewayhtiqw, God awwat moñwi wākasit unwáyat, sen kapīrat unwáyat akw put mahkwañwu. Pu piw pam wakasmanat taqtsokiwhqat qötsviyat kūyit akw namiqwrwitaqat akw put mahkwañwu. ¹⁴ Noqw kurs pam pantaqa hakiy tuyoy'ewakwnihqat kwañ'ewakwtaniqey aw öqalay'taqw, Christ pas nāp unwáat tis pi öviy kurs hin itah'unaway qa kwañ'ewakwtani, ispi pam Hikwsit sūtsepnihqat añ God aw nātapqey itamuñem mokq'ö. Noqw pi itam kwañ'ewayhtotiqey soon pāpu hisat hin yesqey pan yesni; nikañw itam God sutsep qátuhqat eñem apiwiyuñw. ¹⁵ Yantaqpw hapi öviy pam puhuvasiwnit God-nikañw pu sinmuy amuhtsave hintsaki. Ura ima hakim mohti pasiwnit aw yanyuñqam tutavot ep qaanhtoti. Noqw pay Christ mokqey mohti pasiwnit añqw pumuy mātavi; nihqey sohsokmuy wāñwayniwyaqamuy amuñem qenit yukuqpw, God amumi hin āawnaqpw, puma makiwyaqey sutsep himuy'yuñw. ¹⁶ Noqw itam navoti'yuñqw, haqam hakiy ahkwayñap himu hin hintaniqey yukiwtaqpw, pay kurs pi hin pan put yuki'taqa qa mokq, pam aw antañwu. ¹⁷ Pi hin hintaniqey yuki sinot mokq, pep pu' hihkay'tañwu; qa pantaqpw pay nāt put pasiwnaqqa qatuqpw, pam qa öqalaniñwu. ¹⁸ Noqw öviy pay piw i' mohti pasiwni pas unwat-sa akw pan yukilti. ¹⁹ Noqw öviy ura Moses tutavot eq hin ayatiwyaqat sohsokmuy sinmuy āawnat, pahsat pu pam wakasmamñatuy pu kakapirstuy unwáyamuy kūyit enañ kuyhta; nit palaphöt-nikañw pu hihta tūsaqat hyssop akw pam tutuvenit-nikañw pu sohsokmuy sinmuy put akw mahkwa; ²⁰ Nihqey pañqawu: It unwat akw hapi God umumi pasiwna. ²¹ Pu pam piw öviy pan God eñem mötsápkit unwat akw mahkwa, pu pep hīhihta akw hintsatskiwhqat sohsok piwu. ²² Pu pay pas ka pēp sohsoy himu unwat akw powaiwtaniqat pan yukiwta; pu unwat qa munvaniwhq, pay qaanhtipu pas soon ayo yukiw.

Christ's Sacrifice Takes Away Sins

²³ Noqw òviy hapi pay himu tūwaqatsit epnihqa kurs hin qa hihtuy unwáyamuy akw kwañw'ewayhtiwni, pam pi òveqatsit epnihqat tuawi'taqee. Nikañw pay himu òveqatsit epnihqa hakiy unwáyat hihtuy unwáyamuy epnihqe pas pavan nukñwat kurs hin qa kwañw'ewayhtiwni, it Christ pas nāp unwáyat akw'a. ²⁴ Pi pam haqam kihut pas āantsawat sinot māyat akw yukiwtaqat qa pañso paki, pas antsanihqat tuawi'taqat aw'i; pam qa pañsonit pas hapi òmiqatsit aw paki, pāpu pas God atpipo itamuñem mātaqtiniqe òviy'o. ²⁵ Piw soon pas pam piép nātapmantani, God awwat mohpeq moñwi añsakis yahsañwuy ep pay hihtuy unwáyamuy yankañw pañso pákiñwuqat pan'i. ²⁶ Pi as kurs pantaqaw, soon pam tūwaqatsit yayhniwhqat pahpiy qa piép kānavotmantani; noqw pi yepahaq pam so'nwaveq sūs mātaktiqe, pas nāp nātapqe, sinmuy qaanhtipuyamuy ayo yuku. ²⁷ Noqw pay hapi sinom sūs so'niqat pan amuñem yukiwta. Noqw atsva pu' God pumuy amuñem hinwat yúkuni. ²⁸ Noqw òviy hapi Christ pay sūs taviwa, kaysiwhqamuy amuñem qaanhtipuyamuy nahpe haqami hintsakniqe òviy'o; nihqe pam nāt piw mātaqtini, qaanhtiput ayo yúkuniqe qa òviynit, put aw tunatyawyuñqamuy ayo óyaniqe òviy'o.

10

¹ Pi pep hin tutavo kihsit an hihta lolmat nātoniqat tuawi'ta; pam qa pas pas antsa pam'i; kurs pi hin pep hihtuy qóyantiwyaqamuy añsakis yahsañwuy añ yūmosa pantsakiwhqa pañso òkiwtaqamuy sūs lolmatani. ² Pi as pantaniqaw ya pam qa pañso pay yukiwtani. Ispi pep okiwlalwaqam sūs powatote', soon pāpu hīhihta qaanhtiput unañwpeq sunvoti'yuñwani. ³ Noqw pi pep put pantsakiwhqat ep añsakis yahsañwuy ep qaanhtipu ahoy u'naniwñwu, ⁴ Ispi soon wakastahtaqtuy pu kakapirstuy unwáam qaanhtiput haqami hintsanniq'ö. ⁵ Paniqaw hapi òviy Christ tūwaqatsit aw pitutoqe pañqawu: Um hihtuy qóyantiwyaqamuy-nikañw pu ūmi òoywaqat qa tuñlay'ta; nihqe um inuñem tokot na'sasta. ⁶ Um hihta ūmi tataqtsokwaqat pu qaanhtiput ep ūmi himu òoywaqat ep qa nāhahlaytapna. ⁷ Pahsat pu nu pañqawu: Meh, God, nu hapi uhtunatyay hinhtiniqey òviy pitu; pay ura tutuvenit mupipitaqat ep nuy pan pēniwta. ⁸ Ura pam mohti pañqawu: Um hihtuy tutavot an qóyantiwyaqamuy-nikañw pu ūmi òoywaqat qa tuñlay'ta; um hakiy qaanhtipuyat ep ūmi hihtuy tataqtsokwaqat ep qa nāhahlaytapna. ⁹ Pam pan lavayhtiye pep pu' piw pañqawu: Meh God, nu hapi uhtunatyay hinhtiniqe òviy pitu. Pam kítahe mohtiwat ayo qenitat, añknihqat wunuptsina. ¹⁰ Noqw òviy God tunatyayat ahpiy itam put eñem sutsvo oyiwya, Christ itamuñem tokoy sūs táviq'ö. ¹¹ Ura God awwat momñwit nāqavo put kíyat ep hoñkahkañw hihta hintsatskañwu; pu pay nāt piw God eñem hihtuy qóyantotañwu, soon pi puma qaanhtiput haqami hintsanyaniq'ö. ¹² Noqw pay Christ tuwat sinmuy qaanhtipuyamuy ep sūs nātapqe, pep pu' pam God putvagewat qatuptu; ¹³ Nihqe pahpiy put tuwqamat put aw maqaptsi'yuñwniqat pam nuhtay'ta. ¹⁴ Pi pam pas sūs nātapqe God eñem sutsvo oyiwyuñqamuy pās hin hinyuñwniqat pan sūs yuku. ¹⁵ Pi Qahováriwtaqa Hikwsi piw pas nāp put pantaqat itamuy āawna; òviy pi ura as pay mohti pañqawu: ¹⁶ It atsva pu' nu yan amumi pasiwnani, kita Tutuyqawhqa: Nu unañwayamuy añ ilavaiy tañatani, pu nu wuwniyamuy añ itutavoy pēnani. ¹⁷ Pu nu pumuy qaanhtipuyamuy-nikañw pu nukpantuwiyamuy pāpu qa u'ni'tani, kita. ¹⁸ Noqw God hakiy qaanhtipuyat put añqw yukuqaw, pep pāpu qaanhtiput ep himu nīniwhqa súlawni.

Let Us Come Near to God

19 Yanta hapi, itupkomu; noqw òviy itam Jesus unwáyat aw yankahkañw qa tuhtuskahkañw haqam susqahovariwhput aw yuñniniqw itamuñem qeni. 20 Pi Jesus Christ pas nāp tokoy ahpiy soñawnen itamuñem pōhut taytaqat yuku; noqw put tokoyat mötsáp'uhtsit antaqat añ itam God aw yuñta. 21 Pi Christ itamuy God tímuyatuy amuñem put awwat mohpeq moñw'iwtagey ep wunu. 22 Noqw òviy itam suan unañway'kahkañw, qa hin pēvewnayakahkañw, God aw tuptsiwni'kahkañw put aw òkini, itah'unañway Christ unwáyat akw pāhomiyuñqat navoti'kahkañwo, hakiy kūyit akw tokoy pāhomhqat pan'i. 23 Pas itam qa wiwsiyakahkañw God aw tuptsiwni'yuñqey qa qe'totini. Pi i' hak hin hintaniqat lavayhtiqa pas soon qa āantsani. 24 Pu itam hin nānami unañway'yuñwñiqey pu lolmat hintsatskaniqey nāu'nāñwnayani. 25 Itam sūvo tsotsvalyaniqey qa qe'totini, haqawatuy amun'i; itam qa pumuy amún hinwist nāu'nantoyñayani, tis òviy'o, talōñnit aw pitutoq̄w itam navoti'yuñqee. 26 Ispi itam as hihta pas suyan pantaqat nanaptakañw, tuwat nāp itah-tunatyay añ hinwise' qaanhtotiqw, pay ahpiy pas qa himu haqam pāpu itahqaanhtipuy ep nīniwni. 27 Pánis-sa hak pan hintsakqa navoti'taqw, God sinmuy sohsokmuy amuñem hinwat yukune', tuwqamuy amuhpewi itsívuy mahtakne', qōhit akw pumuy hovalani. Noqw hak it navoti'te', tsaw-iniwkañw maqaptsi'tañwu. 28 Ura pi hak Moses tutavoyat qa kaptsi'taqw, hakim lōyöm sen pahyom put navoti'yuñqam pan lavayhtotiqw, momñwit put qa òkwatutwat nīnayañwu. 29 Noqw hak God Tiyat pēvewnaqa hin tis pas pavan nuhtsel'ewakw sivihpit hihkay'vani. Pam pi Qahováriwtaqat Hikwsit God núokwayat hakiy aw nóahqat qahihtata, piw Christ unwáyat aw wukukuyku, nāmahin pi as God put unwat akw put aw pasiwnat, nēñem put sutsvo tavi. 30 Pi itam God yan hiñqawhqat tuwi'yuñwa: Ason nu hapi hakiy eñem nāoyni; ason nu hihta ep hakiy aw ahoytamantani, kita Tutuyqawhqa; pu piw yanwata: Tutuyqawhqa sinomuy hin yukunani. 31 Pi pas God qátuhqat mapqōlmiq posnaniq̄w, pam nuhtsel'eway'o. 32 Nikañw pay kurs uma umuhhisatqatsiy añ wūwayani. Ura umuh'unañway tālawvaqw, uma qaan'ewakw hihta añ kānanvotyakahkañw añ kūkuyva. 33 Umuñaqw haqawat sinmuy amutpik kānanvotya, piw okiwhinyuñwa; noqw umuhsuñwamuy pan okiwsahsanyaqw, uma pumuy amumum kānanvotya. 34 Oviy pi ura uma sivihpit añ tañawtaqamuy òkwatutwa; pu hihta umuhhimuy hovalayaqw, uma put ep qa hin unañwtoti, suyan pi uma òveqatsit ep hihta pavan nukñwa, pu pas qa hinhtiñwuqat himuy'yuñqey navoti'yuñqey òviy'o. 35 Oviy uma umuhqapevewniy qa añqw lasyani. Pi kurs uma yūmosa put añ hinwise', hihta a'nō hihkay'taqat òmahtotani. 36 Pay uma kurs hin sohsok hihta añ qa nakwhani'yuñwni; nen uma God tunatyayat añ hinwisq, pam umuy hin āawnaqat uma put makiwyani. 37 Pay nāt hihsavoniqw i' hak pítuniqa soon qa añqwni, nen soon sōwuni. 38 Noqw i' hapi súantaqa qapēvewniy akw qatsit tuwani; nikañw kurs hakiy pay ahoy tu'qaltiqw, soon nu put ep hahlayni. 39 Noqw pay itam añ hakimuy tuptsiwnit añqw ahoy tu'qaltotiqe ayo maspiwhqamuy qa amunyūñwa. Pi itam hapi tuptsiwnit añ ahsupoq hinwisq, itahhikwsi ayo yámakni.

11

Faith

1 Itam qapēvewnit akw hihta itahñöyiy aw yórikyaniqey navoti'yuñwa, pu put ahpiy hihta qa mātakqat pas suyan māmatsya. 2 Pi hisatsinom qapēvewniy ahpiy lomayuaatiwya. 3 Itam qapēvewnayaqey aw tutwaqw kurs tūwaqatsi God

lavayiyat akw yukilti; noqw òviy himu yañ mātakyaqa pay hihta mātakyaqat qa put añqw yukilti. ⁴ Ura Abel qapēvevnaqe Cain epnihqe pavan nukñwat God aw hihta tavi; nihqe put ahpiy pay kurs pam súantaqey panwat mātakti; God put kuwahtipuyat òmahtaqey akw put pañqawu; noqw pay as Abel mokpu-nikañw nāt put tuawi'ta. ⁵ Ura Enoch qapēvevnaqe mokiwuy añqw qa yuku, nīkañw òmiqatsit aw nahlakiwa. Nihqe pam qa nātuwiwa, God pañsoq put nahlaknaqw òviy'o. Pi pam nāt qa nahlakniwht, pam aw lomanavot-niwta, pam God unañwve hinmaqe òviy'o. ⁶ Noqw pay hak qa tuptsiwe' kurs hin God unañwveni; pi God awnihqa pay pam pas suyan qátuhqe put hepnumyaqamuy kuwahtiput máqañwuqat kurs hin qa tuptsiwñ'tani. ⁷ God nāt hihta qe'yaqat añwu pay Noah āawnaqw, pam qapēvevnaqe put kaptisita; nihqe pākihut maskataqe timuy ayo nõñakna. Put hapi akw pam yep qatsit tunatyayat añ hinwisqamuy qalomáhinwisqat mahtakna; noqw pam súantaniqat God yan put lavayhti, hak God aw tuptsiwhqa hin súantaqat pan'i. ⁸ Ura God Abraham wáñwayhqe, put haqam tutskwat ason makiwniqey aqwniqat aw tutapta. Noqw òviy pam qapēvevnaqe God aw tuqayvastaqe nāp tutskway añqw nakwsu, haqaminihqe qe'yaqat navoti'kañwo. ⁹ Ura pam qapēvevnaqe haqam tutskwat aw awiniwtaqat qa ep sínonihqe pan hinnuma; ura pam mötsápkit añ ki'tinuma. Noqw ura Isaac-niqw pu Jacob puma piw put an hinnuma; ura God pumuy tutskwat máqaniqey piw āawnaq'ò. ¹⁰ Abraham pi wuhkokitsokit huruwunuhqat God ahpiy yayhniwhqat piw yukiwhqat aw tayma. ¹¹ Ura God Sarah Abraham nõmayat ti'vaniqat put aw pañqawu. Noqw pam put hinhtiniqat qapēvevnaqe nõ'yiltiqe tsákw tavi, nāmahin pi as pam pāpu pas añ ruhpaikiwkañwo. ¹² Paniqw hapi òviy i' hak pay mokput antaqat ahpiy tokpelat añhqe sòtuy amún qaan'ewakw hintaqam aniwhti, pu pātuwaqatsit qalavaqe tūwat soon hak pohtoylaniqat pan'i. ¹³ Ima sohsoyam qapēvevnaqahkañw qatsiy kükuyva, himu amumi awiniwtaqat qa ep òkit'a, pay pánis-sa yávoq put tutwaqee; nihqe pas suyan put pantaqat pās nātuptsiwnaya, nihqe òmahtota, pay puma qa pep tūwaqatsit ep sínomnikañw pay pañqe hāk hinnumyaqey pañqaqwa. ¹⁴ Pi pan lavayi'yunqam súyan pi haqam kiy hepnumya. ¹⁵ Kurs pi hin as puma haqaw nõñakqey aqwhaqami tunatyawyuñwe', qa hisat pay ahoy aqwe' qenitutwani. ¹⁶ Noqw puma hapi haqam pas nukñwat qatsit òveqatsit añqwnihqat tunatyawyuñwa. Paniqw hapi òviy God pumuy Tutuyqawhqaamnihqe pan tūnwantiwniqey suhta'ewa, pam pumuy amunem wuhkokitsokit na'sastaqe òviy'o. ¹⁷ God Abraham aw tuwantaqw, pam qapēvevnaqe Isaac God aw tavi, nihqe i' hak tiy put aw awinit pasiwtaqa pas sūkw tiy kuwahti. ¹⁸ Ura God put aw pañqawu: Ason Isaac timat uhsinomni, yan'i. ¹⁹ Pay kurs pi hin God put ahoy tātaynaniqey qa panhtiniqat pam wūwa nāmahinpi as mokni; noqw òviy pañqawniqw pay soñawnen pi pam pañqw put kwusu. ²⁰ Ura Isaac qapēvevnaqe timuy Jacob-nikañw pu Esaut pumuy nāt hihta hintaniqat ep pumuy òqala. ²¹ Jacob qapēvevnaqe ura mokiwuy aqw hayiñwnaqe, Joseph tímuyatuy lōqmuy òqala, nihqe natõñpiy akw moto'kañw God aw okiwlawu. ²² Joseph qapēvevnaqe qatsiso'ñwamiq pítuhqe, Israel tímuyatuy haqamiyaniqat mahtsikna; nihqe òqayat hin hinhtotiniqat pās tutapta. ²³ Moses tihtiwhq, naat-niqw pu yuat puma God qapēvevnaqe payhkomuy mūmuyawhtuy añ put tupki'ta, yaw pam sūhimuniqw òviy'o, puma moñwit hin yukiyat qa mamqasqee. ²⁴ Moses wuñwqe qapēvevnaqe Pharaoh tiyat mānat tīatnihqe pan tūnwantiwniqey qa nāwakna. ²⁵ Tatam pay God sinomuyatuy amumum hīhihta añ kānanvotniqey namorsta, qaantaqat hahlayhpit ep hihsavo hahlayniqey epnihqee, ²⁶ Christ tutukpanhqatsiat Egypt epeq

hīhihta núnukñwat epnihqe pas pávannihqat pan aw wūwaqee, pi pam pan put tunatyat ep hihta akw tayawinpit pas antsay'taqe ōviy'o. ²⁷ Pam qapēvevnaqe ōviy Egypt-tutskwat tatamhta, moñwit itsívuyat qa mamqast'a; pas pam hakiy qataymataqpuvannihqat tuway'taqe pan hihta añ kuyta. ²⁸ Pam qapēvevnaqe mañat unwáyat hōtsíwat ōvaqe pu ánan'ik wiwtsi, piw mañat sik-wit tuhpet nōsa; noqw ōviy motitihiwyaqamuy tōtimuy qōyatoqa qa pumuy amumi may'tat, amutsva yūmosa ahpiy'o. ²⁹ Ura Israel-sinom qapēvevnaqae Palavatuphat añqe' tutskwat lakput añ ayo nōña; noqw as Egypt añqw sinom put tuwantotat, paōysoa. ³⁰ Israel-sinom qapēvevnaqae tsañe'sikis tālat añ Jericho-kitsókit qōqōnyaqw, ép kīhut tuhkwaat sapumhti. ³¹ Noqw ura tokoy huhyaqa, Rahab, qapēvevnaqe qatuptsiwni'yunqamuy amumum qa súlawhti, pi hakim kitsókimi nanauyve pohtamaqam put aw pituqw, pam pumuy amumi unañwtapqee. ³² Noqw ya sen nu nāto piw hiñqawni? Pi nu haqawatuy tuawi'taniqw soon añ tuwaniy imuy amuptsiwtani: Gideon, pu Barak, pu Samson, pu Jephthah, pu David pīwu, pu Samuel, pu God lavay'aymuyatuyu. ³³ Ima qapēvevniñ ahpiy haqe' momñwituy sinomuyatuy ánwutota; súan yēsiwniqat aniwnaya; hihta awiniwyunqat ep ōki; pu wukotohohtuy moayamuy útatota; ³⁴ Uwiñwuy a'nō mukiyat tōkaya; sipwuvahpit qalayatañqw ayo ipwaniwya; qa ōqawi'kahkañw a'nō hoñvitoti; nānaywaqe a'nō ōqaltoti; tuwqamuy taq'oyiyamuy tatslakna. ³⁵ Momoyam timuy so'qe ahoy tātayyaqw amumi yórikya. Pētu mātaviwyaniqey qa nānakwhaqe, hihta qaan'ewakw añ okiwsaniwya; puma hisat ahoy yesvaniwniqat epeq pavan nukñwat qatsit aw-sa taywisqe ōviy'o. ³⁶ Pu pētu amumi qaan'ewakw tututsiwya, pu wu-vahtinumya; hikis pas sómiwya, pu sivikiva tañatiwya. ³⁷ Puma tatatupniwya; siyarat akw nāhoy tutkitiwya; unaheviwya; sipwuvahpit akw qōyantiwya; okiw kanelvuhkat, pu kapirsvuhkat yuwsí'kahkañw añqe' hinnumya; hihta ñastayakahkañwo; hihta akw okiwhinyunqae kānanapta. ³⁸ Yep qatsi pumuy qa hihkay'ta, puma okiw haqe' qayēsiwhpuve hinnumya, tuhtukwivaa, pu tuhsövaa, pu tutskwat añ koroiwyunqat añ'a. ³⁹ Ima sohsoyam qapēvevniñ ahpiy lomanavotniwya; noqw pay God pumuy hihta āawnaqe pumuy nāt qa maqa. ⁴⁰ Nikañw itamuñem hihta pavan nukñwat pasiwnaqe, puma itamum sumiyankahkañw pasiwnayaniqat pan yuku.

12

God Our Father

¹ Noqw itam it akw moñwvastotiqamuy akw nōyakiwtaqe, ōviy itam qa nán'ekni'kahkañw nanamunwani; nen a'nō yuhtukni. Itam sohsoq hihta puptut o'yani, pu sohsoq qaanhtiput itamuy ñuy'yunqata. ² Itam Jesus aw-sa taywisni, itahqapevevniñ yayhnaqat pu yúkuhqat aw'i. Pam hapi hahlayhpit makiwniqey tunatyawkañw nahoylehtsit ep mokqey añ kuyva, nahaman'ewakw qa hihtatat'a, nihqe God moñw'atsvewayat putvaqe qatuptu. ³ Noqw ōviy uma put añ wūwayani, hin pam nakwhani'taqata, hakim qaanhinwisqam put aw rohomhtotiq'ō. Uma put añ wūwaye', soon wuwanmamañwuy'yani, pu ókiwhtotini. ⁴ Uma qa haqawa qaanhtiput aw rohomnumhqe ep mōki. ⁵ Ya tutuveni umuy God tímatnihqat pan ökwhantaqat uma pay suhtokya? Ura yan pey'ta: Itii, Tutuyqawhqa un ökwhantaqw, um put qa paysoqtani, pu pam un sivintoynaqw, um put ep qa pas unañwmokmantani. ⁶ Pi Tutuyqawhqa hakiy aw unañway'te', hakiy ökwhañwu, pu qa hakiy tiy kwúsuhqe qa wuvahtañwu. ⁷ Kurs uma ökwhaniwyaqey añ kuyyūñqw, pep hapi pu' God umuy tímuy'taniqey pan tumaltani. Puyaw haqam hakiy tiat nayat ahpiy qa ökwhaniwa? ⁸ Pi itam sohsoyam hīhihta ep ökwhaniwya;

noq̄w kurs hak qa hihta ep ökwhaniwe', pep pu' soñawnen pam pay hakiy qa puwsuñway'kañw tihtaqtat tiyat antani, nihqe pay qa God tíatni. ⁹Yep qatsit ep itanam itamuy ökwphantotaq̄w, itam pumuy kaptsi'yuña. Noq̄w ya sen itam tis hihikwsimuy yúkuhqat aw túqayyuñwe', soon qa yesni? ¹⁰Itanam pi pay as antsa pan unañwtote', hihsavo itamuy ökwphantotañwu. Noq̄w God hapi itamuy akw moñwvastotiniqat öviy panhtiñwu, itam put an qahováriwyuñwniqat öviy'o. ¹¹Noq̄w nāp hak ökwhaniwhqey ep soon hahlayhtimantani; nikañw pay atsva hak put añ kuyve' kwakwhat unañway'vañwu, piw suan hinmañwuniqey tuwi'vañwu.

Instructions and Warnings

¹²Oviy hakiy unañwmokq, maat sùhayiwtaq̄w uma öqalayani; pu hakiy tamöat qaöqáwi'taq̄w uma put hoñvitotani. ¹³Nen uma soñawnen hakimuy kukyamuy eñem suwip pöhtotani; nāp hisat hakiy kuk'at qa pasiwtaqat öqaat ruhpaq̄ni; pam qa panhtit qalaptuni. ¹⁴Uma sohsokmuy amumum kwakwhat qatsit añ ö'qalyani, pu qahovársqatsit añ'a. Put uma ñastaye', soon Tutuyqawhqat aw yórikyani. ¹⁵Uma pās tunatyawwisni, taq̄ sen haqawa God núokwayat qa akw moñwvastini, taq̄ nāp hisat hak tūsaqat a'nö tsivot anhte' wūhaknihqamuy hovalani. ¹⁶Uma tunatyaltotini, taq̄ nāp hisat haqawa tokot sokoplawni; sen yep qatsit-sa aw tunatyawtani, Esaut an'i. Ura pam motitinihqe makiway sūs nösniqey aw aptsiwtaqat öviy put nāhoyñwa. ¹⁷Noq̄w ura ahpiy pantaq̄w, put naat put öqalaníqat pam nāwakna. Noq̄w pay ayo noiwa, soon kurs pam hiniwhitiqat alóntaniq̄w öviy'o, nāmahin pi as ura okiw pas pakkañw hin put alóntaniqey hepta. ¹⁸Pi uma tūkwit Sinaít qa aw öki, imuy Israel-sinmuy amún'i. Ura pam tūkwí uwiwikañw pamesit akw nömseekiwañw, qatāla, pu piw huk'ohpokiwta. ¹⁹Pu pañq̄w hak tötökq̄e hiñqawlawhq, puma put tónayat nanapta; nihqe puma put nanaptaqe, as pam pāpu qa pumuy amumi yuaataniqat okiw yan tūviñtota, ²⁰Pas kurs puma soon hin tutaptiwhqat añ kuyyuñwniqe öviy'o, pi ura pañqawu: Nikañw híkspi pay himuvohko tūkiwt aw toñokq, pay tatam uma put tatatupninayamantani, sen lansat akw nīnayamantani. ²¹Noq̄w ura kurs pi pas nuhtsel'ewakw soniwhq, öviy Moses pañqawu: Pas nu pavan tsawnaqe, tururuyku. ²²Pi uma hapi tūkwit Zion aw öki, pu pas qátuhqat God wuhkokitsokiyat, öveqatsit ep Jerusalem aw'i; God hoñviaymuyatuy qaan'ewakw hintaqamuy amumii; ²³Pu sūmi tsovawtaqamuy mohti tihtiwhqat aw tōnawtaqamuy tūñwniam öveqatsit ep pey'yuña pumuy amumii; pu sohsokmuy amuñem hin yuki'maqat God aw'i; pu añ suan hinyuñqamuy sinmuy hikwsiam hinyuñwniqey añ pās pasiwh-totiqamuy amumii: ²⁴It puhuvasiwnit ep God-nikañw pu sinmuy amuhtsave hintsakqat Jesus aw'i; pu put unwáyat wiwtsiniwyaníqat Abel unwáyat epnihqe pavan hihta núnukñwat tuawi'taqat aw'i. ²⁵Uma tunatyaltote' hakiy öñaq̄w yuaataqat aw túqayyuñwni. Susmataq̄pi ima hakiy túwaqatsit ep yuaaykuqat aw qa túqayyuñqam pas ayo qa nōña. Noq̄w pay tis itam hakiy öñaq̄w yuaaykuqat aw qa túqayyuñwe', kurs hin ayo nōñakni. ²⁶Ura hakiy tōnaat ephaqam pas túwaqatsit tayayaykina; noq̄w pu' hapi pam hintiniqey lavayhtiqe pañqawu: Sūs piw nāt nu qa túwaqatsit-sanit pay öveqatsit enañ tayayaykinani. ²⁷Noq̄w pam sūs piw sohsok hihta tayayaykinaniqey pañqawhqe, hihta tayayaykuqat sohsok súlawhtiniqat pañqawu; pay añ hihta yukiwhqat hapi; noq̄w añ himu soon wayayaykuniqa hūrs hoñvani. ²⁸Noq̄w öviy hapi itam moñwtunatyat pas soon wayayaykuniqat makiwyaqe, itam put ep God tsúyakyani; nen itam kaptsi'kahkañw pas hihtay'kahkañw put

aw okiwlalwe', put unañwveyani. ²⁹ Taq aw itahyantaqa God qōhi hihta tsohtso'nañwuqat anta.

13

How to Please God

¹ Uma nānatupkomuy amún nānami unañway'yuñwniqey qa haqami qe'totini. ² Uma hakimuy qa umuhtuwimuy pāsyaniqey qa ayo yuykuyani, taq haqawat panyuñqe qa navoti'kahkañw kurs God hoñviaymuyatuy pāsya. ³ Añ sivilalwaqamuy uma u'ni'yuñwni, pas amumum panyuñqey pan'i; pu uma qa-hahlayhpit añ kānanvotyagamuy u'ni'yuñwni, pay uma piw amún tokoy'yuñqe ōviy'o. ⁴ I' nōmaqtsi sohsokmuy amuhpiy kaptsiwtani, pu put qa hak tuyoy'ewakwtani; nīkañw hapi imuy añ nāhuhyayaqamuy amuhpa' hinnumyaqamuy pu tokot sokoplalwaqamuy pay ason God hin yukunani. ⁵ Uma hihta tunlay'taqat qa pan qatsi'yuñwni, pay uma hihta himuy'yuñwe' put ep nakwhani'yuñwni; pi ura pam pañqawu: Soon nu un tatamhtani, kita. ⁶ Noqw ōviy pay itam tatam qa nānahtsopyakahkañw pañqawani: Tutuyqawhqa nuy paañwni'ta; noqw sinom nuy hintsatsnaniq, nu soon amuhpe tsawiniwtani. ⁷ Umumi tunatyawyuñqam God lavayiyat umumi yuaaykuyaqamuy uma u'ni'yuñwni; uma pumuy hin hinwisqat aw wūwantote' amún qapēvewnit an hinwisni. ⁸ Jesus Christ hin tāvoq hintaqey nāt panta pūu, pu yahpiy sūtsepi. ⁹ Uma hihintaqat alōnōt tutuqayhpit qa akw itahqapevewniy añqw lasyani. Pay hakiy unañwaat God núokwayat akw hūrs'iwtaqw pam put enem lolma, i' nōsiwhqa put hintsatskaqamuy qa moñwvastapnaqat qa put akw'a. ¹⁰ Pi itam nāp itahtuwiy an God aw nāwakintota. Noqw ima Jerusalem ep God kīyat ep tumalay'yuñqam soon put ep itamum hintsatskani. ¹¹ God awwat mohpeq moñwi qaanhtiput ep kapīrat nīnat, unwáyat yankañw, haqami pas āantsawat aw pákiñwu. Noqw pay hoñviayaat put tokoyat haqam hākyesqat kwayñavohaqami yawme', pep put taqtsokñwu. ¹² Noqw ōviy piw Jesus pas nāp unway akw sinmuy kwañw'ewakwtanige ōviy kitsókit kwayñavehaqam kānavotqe mōki. ¹³ Noqw ōviy itam haqam hākyesiwhqat ihpo put awyani; nen itam put amún qalomálvayhtiwani. ¹⁴ Pi itam kitsókit sūtsepihqat yep nāstaya, pi itam suk w pītuniqat tunatyawyuñwa. ¹⁵ Noqw ōviy itam God aw nānoayani, it nu pañqawu: Itam itahmoay akw put tayawnayani, piw put aw kwakwhatiwisni, Jesus Christ añ'a. ¹⁶ Nīkañw uma lolmat hinhtotiniqey, pu hihta akw hakiy paañwayanigey qa suhtok'iwyuñwni, pi put pāvantaqat God aw noiwwisqat ep pam hahlayi. ¹⁷ Uma umumi moñw'iwyuñqamuy amumi tūqayyuñwe', amumi nānakwhani'yuñwni, taq puma umuhhikwsiy aw tunatyawwisa. Noqw soon puma tumalay ep God aw qa lavayhtotini. Noqw uma pumuy amumi pās tūqayyuñqw, puma hahlaykahkañw lavayhtotini. Nīkañw putuiwkahkañw lavayhtotini kurs uma amumi qa tūqayyuñq'ō. Noqw pam pantaqa umuñem qalomáhintani. ¹⁸ Uma itamuñem nāwakinwisni, pay itam itah'unañway pasiwyuñqey as qa nānahtsopya, sohsok hihta añ pas qaatsat hinwisniqey suhtaq'ewyakahkañwo. ¹⁹ Nīkañw nu as tis pas its umumi ahoy mātaviwniqat ōviy uma yan hinwisniqat nu okiw umumi yan nāwakna.

Prayer

²⁰ God hapi hakiy kwakwhat unañwtoynañwuqa; pam hapi Itahtuyqawhqaqay Jesus Christ, kanelmuy amumi suan tunatyawmaqat, mokiwyu añqw ahoy tātayna, ura pam nāp unway akw itamuñem sūs namivasiwnaq'ō. ²¹ Okiw nam pam umuy hin hinyuñwniqey pasiwyuñwniqat umuñem pan

yúkuni, uma sohsok hihta añ put tunatyayat añ hinwisniqat õviy'o. Nam pam umuhpiy tayawniwniqey put tumalay'taa, Jesus Christ añ'a. Nam pam yūmosa aqwhaqami tayawintiwa. Nam antaa.

Final Words

²² Noqw nu okiw umumi pañqawni, itupkomu: Uma ökwhanpit lavayit aw qa rohomwisni. Pay nu hikiqw lavayit umumi pēna. ²³ Uma itahtupko Timothy sivikiñaqw mātaviwhqat navoti'yuñwni. Noqw ason pam its pituqw nu put amum umumi yórikni. ²⁴ Uma umumi moñw'iwyuñqamuy sohsokmuy inuñem öqalanwisni, pu sohsokmuy God sinomuyatuyu. Ima Italyt añqw sinom umuy öqalaya. ²⁵ Nam God núokwaat sohsokmuy amumum yantaa. Nam antaa.

JAMES

God Sinomuyatuy amumi Pēniata

¹ Nu' James, God-nikañw pu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ pumuy tūwikipmihqa it penta, God sinomuyatuy añqe' ahtsaval'iwtaqamuy amumii. Hakim öqawyuññwu.

Faith and Wisdom

² Itupkomu, ason uma hīhihta akw unaheviwye', put ep hinhaqam hahlayhtotini, ³ It navoti'yuñwee: Ason uma umuhtuptsiwniy añqw lasyaniqey unaheviwye', uma put pantaqat ahpiy qaīts hin unañwtotiniqey tuwi'vayani. ⁴ Nikañw hak hihta ep nakwhani'kañw, pay yūmosa put añ kuyvamantani. Nen hak pas tukwsiwñwu, pasiwtañwu, qa hihta akw hintañwu. ⁵ Kurs uma haqawa suyan unañwtalwuwnit ñastanen, pay pam God aw put öviy tūviñtani. Noqw pam hakiy qa qöhqöyat, aw put nóani. Pi pam qa hihta kahkawnakañw sohsokmuy hihta huylawñwu. ⁶ Noqw pay hak pas qapēvewnakañw put öviy tūviñtani, qa wiwsikañwo. Taq wiwsiqqa pāhut hoñvantaqat anta. Pam hūkañwuy akw nāhoy tutuptiwnwu. ⁷ Noqw öviy hak pantaqa God añqw pay hihta ömahtaniqey qa pan wūwamantani. ⁸ Lōq wuwni'taqa ahsupoq tunatyay añ qa hūrs'iwtañwu.

Poverty and Riches

⁹ Pay añ tuptsiwni'taqa okiwsinonikañw a'nö hímuniwhti qey ep hahlayni. ¹⁰ Pu i' hak kahaktaqa qahimuniwhti qey ep piw tuwat hahlayhtini. Pi pam tūsaqat siyat an tūwayani. ¹¹ Taq tāwa yamakq, kohsiwuy akw pay pahsat tūsaqa tsakñwu; noqw put siat posñwu; noqw put lomavitsañwaat sūlawhtiñwu. Noqw pan hapi kahaktaqa nāt panmaq w himuat sūlawhtini.

Testing and Tempting

¹² Pas sino unaheppit añ kuytaqa hahlayhpit ep'e. Pi ason Tutuyqawhqay put aw tuwante', put hihta ahsataqat aw nóani-it qatsit qaso'taqata. Pan hapi pam sohsokmuy put aw unañway'yuñqamuy amumi awini'ta. ¹³ Qa hak hapi unaheviwe' pañqawni: God hapi inumi unahepta, kítani. Pi God pas qa hihta qaan hinhtiniqey nāwakna. Piw pam qa hakiy aw unahepta. ¹⁴ Pay sino hihta tuñlayiy ahpiy pan ūnatoyniwe' unaheviwñwu. ¹⁵ Pu tuñlayiy añ hinme' qaanhtiñwu. Nen pam qaanhtipuy añ ahsupoq hinme' so'ñwamiq mokni. ¹⁶ Uma qaöwíhiniwhtotini, pas aw iunañwam itupkomu. ¹⁷ Sohsoy lolma kuwahtipu, pu sohsoy makiwa qa hihta akw hintañwuqa hapi öñaq'ö. God tālawñwat yúkuhqqa hapi itamumi sohsok hihta nukñwat noi'ma. Pam soon hisat alöntini. Pam tālanihqe soon hisat namtöke' haqam qatālawnani. ¹⁸ Noqw pam kurs yan tunatyawtaqe, itamuy lavayiy pas antsanihqat akw aniwna, itam put yukimuyatuy ahpiy sus mohpeqyaniqata.

Hearing and Doing

¹⁹ Noqw öviy'o, aw iunañwam itupkomu, uma sohsoyam pās tūqayyuñwini; qa sulvayhtotimantani; qa suyhtiptotimantani. ²⁰ Taq hak tāqa itsívuy akw qa súanhinme' soon God unañwveni. ²¹ Paniqw öviy uma it tuyoy'ewakwtunatyat ayo yukuyani, pu nukpantunatyat a'nö hoyoyotaqata. Nen uma okiw'una-ñway'kahkañw God lavayiyat umuh'nañwmi panayani. Pi pam umuhhikwsiy ayo óyaniqey aw öqalay'ta. ²² Uma qa nāmi yētotat, God lavayiyat añ hinwisni; qa pānis-sa paysoq aw tūqayyuñwini. ²³ Taq lavayit

aw paysoq tūqaytaqa pay qa añ hinmaqa hakiy panaptsat akw nātuway'taqat pantañwu. ²⁴ Pam nāviptsat, ahpiyniñwu; nen pahsat pay hin sóniwhqey suhtokñwu. ²⁵ Nikañw hak it tutavot pās pasiwtaqat, hakiy qenivo táviñwuqat añ purime', put qa suhtoke', añ hinmaq, God put hintsakpiyat añ put paañwani. ²⁶ Kurs hak haqam God pas kaptsi'taqey pan namiuwante', leñiy qa aw tuyqawi'te', pam paysoq nāyuyuyhnani. Pam pi haktonsa pās unañway qatu. ²⁷ Noqw pay yan hapi hak God Itanay-niqw pas antsa put kaptsi'taqa hinmani kwañw'ewakw unañway'kañwo. Hak imuy nanalvutuy, pu koñnanalvutuy hihta añ kñanvotyay amumi pohtamantani. Pu yep qatsit ep qa nātuyoy'ewakwtani.

2

Warning against Prejudice

¹ Itupkomu, uma qa sinonunuiñhtni, kurs uma Itahtutuyqawhqay Jesus Christ pas kaptsitiwhqat aw tuptsiwni'yuñwee. ² Kurs hak tāqa sikavalasivat tañapsomkañw, lomayuysi'taqa umuhtsotsvalkimi pakiqw, pu piw hak tāqa hin'ewakw yuysi'taqa ep pákini. ³ Noqw kurs uma it lomayuysi'taqat-sa aw unañwtapye' haqam nukñwat ep qatuptuniqat put aw pañqaqwat, it ōkiwhqat aw pañqaqwani: Pay um pep wúnuni, sen, Pay um yep iwuwukpiy aqlap qatuptuni, kitotani. ⁴ Kurs uma panhtote' pay qa suan wūwantotani. Soq uma sinmuy tsikantotani; nihqe qalomá'nañway'kahkañw, hakiy enem hin yuykuyañwu. ⁵ Kurs inumi tuqayvastotaa, aw iunañwam itupkomu. God yep qatsit ep añ okiwyaqamuy namorstaqe, pumuy moñwtunatyay máqaniqey tunatyawta. Pay qa panta? Sam pi pan hapi pam put aw unañway'yuñqamuy awini'ta. ⁶ Noqw uma soq it ōkiwhqat qa hihtatota. Puyaw qa kahaksinom umuy sóontsahtsanyakañw momñwituy amumi umuy lölökinlalwa? ⁷ Puyaw qa puma umuhnatñwaniy qa hihtalalwa, it natñwanit pas hihkay'taqat akw uma túñwantiwyaqata? ⁸ Ura i' pas pavan tutavo tutuvenit añ pey'ta: Um hin pas nāmi unañway'taqey pan uhsinosñway aw unañway'tani, yan'i. Noqw ōviy kurs uma put anhtote' súanhtotini. ⁹ Nikañw kurs uma qa sohsokmuy sun ōoyye', pay pan hapi uma qaanhtotini; nihqe mewnit qa tuqayvastote', panwat hin hinwisniqat tutavot ahpiy hin yukuniwyani. ¹⁰ Pi hak pay as sohsok tutavot añ hinmakañw, sūp haqam put ep qaanhte', pay hapi sohsok ep qaanhtiñwu. ¹¹ Pi i' hak hakiy tokot qa sokoptaniqat kítahqa piw hak hakiy qa nñaniqat kita. Noqw ōviy pay as kurs um tokot qa sokoptakañw hakiy nñe', pay hapi um tutavot qa kaptsi'ta. ¹² God it tutavot hakiy qenivo táviñwuqat añwat itamuy hin yukunani. Noqw ōviy uma put-sa aw taywiskahkañw hihta yuaatotani, piw hihta hintsatskani. ¹³ Pi ason hin yukiltiniqat aw pituqw, God núokwaat put itsívuyat añwuy'tani. Noqw God añ qa núokwat tuwat soon ōkwatuwni.

Faith and Actions

¹⁴ Itupkomu, sen hak pas qapēvewni'taqey pañqawkañw qa put aw hayawtaqat hinme', ya pam hin put akw moñwvásttini? Ya sen pam qapēvewniy akw ayo yámakni? ¹⁵ Noqw kurs haqawat tuptsiwni'yuñqam qa yuysi'kahkañw, nōsiwhqat nastayaqw, ¹⁶ Uma haqawa amumi pañqawni: Pay uma qa hin unañway'kahkañw ninmani. Uma mukihtotit, ōōyyani, kitat, puma hihta haqni'yuñqat pumuy qa huytaqw, ya hin puma put akw moñwvástotini? ¹⁷ Noqw ōviy hak qapēvewni'taqey pañqawhqa put qa aw hayawtaqat hinme', pam haktonsa qapēvewni'tani. ¹⁸ Haqawa ka hakiy aw pañqawni: Yaw um qapēvewni'ta; noqw nu'wa hihta tumalay'ta. Taa, um uhqapēvewniy

inumi mahtaknani qa hihta uhtumalay akw'a. Noqw nu'wa ihintsakpiy akw ituptsiwniy ūmi mahtaknani, kítani. ¹⁹ Pay God pas sūkanihqat um tuptsiwni'ta. Pay um súan wuwni'ta. Ima nukpanhihikwsimuy piw pan tuptsiwni'yuñqe maqasneve tururutoti. ²⁰ Noqw puyaw um soon it navotni um hak an'ewakw wuwni'taqa sino? Sen hak qapēvewniat qa hihta apitiqw, pam haktonsa qapēvewni'tañwu. ²¹ Ura Abraham itana hom'oyvihkat ep tiy Isaac hom'oyhq God put súantaqat pañqawu. Pay qa panta? ²² Pam God aw tuptsiwni'taqe ōviy pan hinhti. Noqw put qapēvewniat hintsakpiyat akw aw antsaniwa. ²³ Noqw tutuveni hin lavayhtiqat hapi anhti: Abraham God tuptsiwhq, God put súantaqat pañqawu, ii. Noqw pam God kwātsiatnihqey pan tūnwantiwa. ²⁴ Noqw ōviy hapi sino hintsakpiy ahpiy qenive wūnuñwu, qa pas qapēvewnit akw-saa. ²⁵ Pu i' hak tokoy huhyaqa, Rahab hakimuy tuaw'ayhtuy pās tavit pu pay sutsvoqwat pumuy hōna. Nihqe pam hintsakpiy akw qenive wunuptu. ²⁶ Pi hakiy tokoat qa hikwsi'te' mokpuniñwuniqw, pay hapi pan piw qapēvewni hintsakpit nāstanen mokpuniñwu.

3

The Tongue

¹ Itupkomu, pay uma qa sohsoyam tūtutuqaynayaniquey anyuñwini, it navoti'yuñwee: Itam tūtutuqaynayaqam pas pavan qaōwíyukuniwyani. ² Itam sohsoyam hīhihta añ ōwihinwisa. Haqam hapi lavayiy ep pas qa ōwihiniwhitiqa pās pasiwtañwu; nihqe sohsok tokoy tuyqawi'taniquey tuwi'tañwu. ³ Meh, hak kawayot sipmoyhtotoyna, put aw tūqaytaniqat ōviy'o. Nihqe pan hak put tokoyat sohsok ponilañwu. ⁴ Pu uma kurs piw pākihut aw wūwayani. Nāmahin pi as puma qaan'ewakw yañsayoqw-nikañw, pu wukohukañwuy akw hukhoyiwisa. Nikañw pay hihsakhoyat ponilanpit akw ponilantiwya, wárikni'maqa haqami ponilaniquey nāwaknaqw pañsoq'a. ⁵ Noqw pan hapi hakiy leñiat pas as tokoyat ep hihsayhoyanikañw hīhihta kwiviyuaatañwu. Meh, qōhi as hihsaynikañw hihta wukotaqtsokñwu! ⁶ Noqw hakiy leñiat ūwiñwuy anta. Itahtokoy ep pam yep nukpanhqatsit anta. Nihqe pam itahtokoy añ ahsupoq tuyoy'ewakwlawu. Pam maskiveq qōhit akw taqt-sokiwkañw itahtunatyay tataqtsokñwu. ⁷ Pay as pi sinom sohsokmuy hihtuy popkotuy, pu masay'yuñqamuy, pu hihtuy hoyóyotinumyaqamuy tsūtsu'tuy, pu pātuwaqatsit añqe' ki'yuñqamuy amumi tuyqawi'yuñwa. Puma pumuy sohso-muy amumi tuyqawi'yuñwniquey tuwi'yuñwa. ⁸ Nikañw pay pas kurs hak leñiy aw tuyqawi'tani. Pas pam qalolmanikañw, qatuqayvahsi'ta; pas kelmokiat hakiy nīnañwuqa-saa. ⁹ Itam put akw God Itanay lomayuaatota; pu pay put akw itam sinmuy God an yukiwyuñqamuy qalomáyuaatota. ¹⁰ Lomalavayi, pu qalomálavayi sūkw moat añqw nōñanta. Itupkomu, pas hapi soon yantani. ¹¹ Puyaw sen haqam pāhut nōñañataqat ep kwañwa, pu tsīvo sūvaqw nōñantañwu? ¹² Itupkomu, ya sen nōnvospaltsoki olive-sipalat pölöy'vani? Ya sen ovauyi nōnvospalat himuy'vani? Qae. Noqw pay pan hapi haqam pāhu nōñantaqa kurs hin suhut, kwañwat enañ nōñantoynani.

The Wisdom from Above

¹³ Hak sen umuñaqw suan unañwtalwuwni'ta, pu hihta tuwi'ta? Pay pi pam suan hinme', hihta lolmat hintsakni, qa kwivi'nañway'kañwo, súanwuwni'kañwo. ¹⁴ Nikañw kurs uma umu'nañwpeq pas pavan unañwtutuyyakañw, nanaqastunatyawyuñwe' pay uma umuhsuanwuwniy ep qa himuiwyuñwini. Pu uma it suan wuwnit pas antsanihqat ehpewi

qa atsálawani. ¹⁵ Taq pan hinmaqa qa ónaqw wuwnit añ hinma, soq yep qatsit añqw wuwnit ánwata. Pam pantaqa wuwni hakiy tunatyayat ahpiyniñwu, it Nukpanat ahpiy'ó. ¹⁶ Haqam pi hakim unañwtutuykañw nanaqastunatyawyuñwe' puma piw qa unañwtalyañwu, pu hihta qalomátumalay'yuñwu. ¹⁷ Nikañw ónaqw suan unañwtalwuwni'taqa mohti suan unañway'ta; kwakwhat unañway'ta; qa a'nó unañway'ta; pás suyan tūqaytañwu; pas núokwa; lolmat tumalay'ta; qa sinonuiña; piw qa nawip'ew hinma. ¹⁸ Noqw hak haqam pasi'nañway'taqa soñawnen pasi'nañwat qatsit eñem hihta uylawe' pam suan qatsit aniwnañwu.

4

Friendship with the World

¹ Ya uma hinoqw nānaywa, pu nānwuy'yuñwa? Umuhtokoy ep umuhtuñlayi umuy hin unañwtotoyna. Sen qa panta? ² Uma as hihta tuñlay'kahkañw kurs hin put tutwani. Uma as tuqwyantota, hihta himuy'vayaniqey tuñlay'kahkañwo. Uma nānaywakañw nāqóytota. Nikañw uma hihta qa tūviñtotaqey óviy qa himuy'yuñwa. ³ Uma as hihta óviy tūviñlalwakañw qa ómalalwa; uma qalomátunatyawkahkañw put óviy tūviñtotañwuniqué, paysoq pi uma umuhtuñlayiy añ put akw nāhahlaynayaniqey óviy'ó. ⁴ Is ohi, uma nuvótahtaqtu, pu yoñaymomoyamu, yep qatsit ep uma nāhahlaynayaniqey nānawaknaqamu! Kurs uma pan hinwise', God tuwqamatniwhtotini. Taq hak yep qatsit ep nāhahlaynañwuqa God tuwqaata. Ya uma it qa navoti'yuñwa? ⁵ Ura tutuvenit añ yan pey'ta: Pam hikwsit itamuhsonmi pānahqey tuñlay'ta, pu nēñem kahkawna, yan'i. Noqw ya úmuyniqw paysoq i' pey'ta? ⁶ Pi pas pam hakiy pāsniñwu. Paniqw pi óviy pam pañqawu: God añ kwivi'nañway'yuñqamuy amuhpewi wunuptuñwu; nikañw añ okiw'unañway'yuñqamuy pam paañwañwu. ⁷ Paniqw óviy uma God aw nānakwhani'yuñwani. Uma Nukpanat aw rohomwisq, pam umupyeye wāyamantani. ⁸ Uma God aw hohyokyaqw, pam piw tuwat umumi hóyokni. Uma soñawnen umuhmay pāhomyani, uma añ qaanhinwisqamu, pu uma umuh'unañway kwan'ewakwtotani, uma lōq wuwni'yuñqamu. ⁹ Uma nāókhayani; pu qahahlayyani; pu tsaykitani. Uma tsutsúyyaniqey qe'totit, qahahlayhtote', putuiwyuñwani. ¹⁰ Uma Tutuyqawhqat ehpewi nāqahihtatotaqw, pam umuy tsokanani.

Warning against Judging a Brother

¹¹ Uma qa nānamiq hiñqaqwani, itupkomu. Taq pāvay, sen tupkoy aqw hiñqawlawhqa tutavot qahihtalawhqe aqw hiñqawlawñwu. Nikañw kurs um tutavot aqw hiñqawlawe', qa put añ hinme', um sinmuy amuñem hin yúkuniqey nātsotskanañwu. ¹² Pay hapi pas sūka nuhtumi tutaptima, piw amuñem hin yuyku, (pas God-saa). Pam hapi hakiy ayo táviniqey, pu ayo hintsanniqey aw óqala. Noqw ya um haknihqe pas piw ayo sukwa aqw hiñqawlawñwu?

Warning against Boasting

¹³ Taay, uma pañqaqwaqamu, Itam pu', sen qāvo ayo wuhkokitsokimiye', pep yahsañwnayani; nen pep hihta tuhtuy'yakahkañw huhyaye', hihta nihtotini. ¹⁴ Susmataqpi qāvo hintaniqat uma qa navoti'kahkañwo. Puyaw umuhqatsi himuu? Pay pam söviwañwuy anta. Hihsavo māsiltit, pay kurs haqaminiñwu. ¹⁵ Uma qa pañqaqwat, yan hiñqaqwanikahkañwo: Ason kurs Tutuyqawhqa pan nāwaknaqw itam yesni, nen yanhtotini, sen panhtotini, kitotanikañwo.

- ¹⁶Noq̄w tuwat soq̄ uma umuhkwivi'nañway ep himuiwyuñqe qaanhtotiñwu.
¹⁷Noq̄w lolmat hinhtiniqey navoti'kañw put qa panhtiqa qaanhtiñwu.

5

Warning to the Rich

¹Taay, uma añ kahaksinomu, uma pas umuhtönay añqe' tsaykitani. Taq uma nāt qahahlayhqatsit aw ökini. ²Umuhkahakhimu kwanw̄tipti; umuhyuws̄i kwahyatoti. ³Umuh̄siva sohsoy sikañputi. Nihqe pam umuy tuhtualni; nen qōhit an umuhtokoy tsohtso'nani. Uma so'n̄waveq talönw̄intiwhqat ep nennem nihtiwhqat waranhtota. ⁴Meh ayam hakim umuñem hōqyaq̄w uma pumuy ahsatiamuy kwahanayañwu. Noq̄w Qaan'ewakw Hintaqamuy amumi Tutuyqawh̄qat naqvumiq̄ tōnaam tōqtiq̄w, pumuy ahsatiamuy tuhtualni. ⁵Uma yep qatsit ep kwanw̄aewhpit yēse, qaunañwtalya. Pas uma nāwihtotoynaya, pas hisat qōyaniw̄yaniqey an'i. ⁶Uma hakiy sūantaqat tūvayat n̄naya. Noq̄w pam umumi qa rohomhti.

Patience and Prayer

⁷Noq̄w öviy'o, itupkomu, uma Tutuyqawh̄qat p̄ituniqat aw p̄ahsavo wuhko-maqaptsi'yuñw̄ni. Meh, ūyi'taqa tutskwan̄aqw hihta nukñwat aniwnit öviy maqaptsi'tañwu; nen qa nañ'ekni'taqw, its uyis yokvañwu, pu tuhoos p̄iwu. ⁸Oviy uma qap̄ēvew̄nayakahkañw qa nañ'eknayani. Taq Tutuyqawh̄qat p̄ituniqat aw hayiñw̄iw̄ma. ⁹Uma qa n̄nami hinyuñw̄ni, itupkomu; taq n̄āphisat sen uma sóontsaniwyani. Meh, hakiy hin yukunañwuqat hōtsīw̄mi wunu. ¹⁰Itupkomu, uma God lavay'aymuyatuy Tutuyqawh̄qat nat̄ñw̄aniyat aw yankahkañw yuaaykuyaqamuy amumi taywise', amumi nanawinyani. Pumuy hin k̄ānavot̄pit añ nakwhani'yuñqat pan piw uma hinwisni. ¹¹Meh, itamuyniqw k̄ānavot̄pit añ nakwhani'yuñqam hapi pas hahlayhpit epya. Ura Job hin qa nañ'eknaqat uma pay nanapta; nihqe Tutuyqawh̄qat hin put eñem yúkuh̄qat uma navoti'yuñwa. Pi pas Tutuyqawh̄qat hakiy ökwatuw̄ñwu, pu núokwa. ¹²Nikañwo, itupkomu, uma hapi pas tis pavan öqalat lavayit akw hihta pasiwnayaniqey qe'yani. Uma qa öveqatsit akw öqallavayhtotini, piw qa tūwaqatsit akw'a, pu pay pas n̄āp hinwat lavayit akw'a. Uma qa panyat, pay uma Ow̄i, kitotaq̄w pantamantani, piw Qae, kitotaq̄w pantamantani. Taq n̄āphisat pi uma sóontsaniwyani. ¹³Sen haqawa uma hihta ep okiwhinhte', pam n̄āwaknani. Sen haqawa hahlayi, pam hahlaytataw̄law̄ni. ¹⁴Sen haqawa umuñaqw tūtuye', pam God sinomuyatuy amuñaqw wukw'aymuy w̄ánwayni. Noq̄w puma Tutuyqawh̄qat nat̄ñw̄aniyat aw yankahkañw wihkuyit akw put lelwiyat, put eñem n̄ānawaknani. ¹⁵Noq̄w puma qap̄ēvew̄nayakahkañw, put öviy tūviñtotaq̄w, pam qalaptuni; noq̄w Tutuyqawh̄qat put qatuptsinani, pu put qaanhtipuyat put ahpiy ayo yúkuni, kurs pam hihta ep qaanhtiq'ö. ¹⁶Uma umuh'öwihiniw̄htipuy n̄nami nahostiw̄isni, pu uma n̄āhoy nennem n̄āwakinwisni; nen uma qalaptuyani. Pas haqam suan hinmaqat okiwnawakinpiat a'nö hihta aw tuyqawi'ta. ¹⁷Ura God lavay'ayaat Elias itamun sínonikañw itamun unañway'ta. Nit pay ura pas qa yokvaniqat öviy pam pas qa atsáy'kañw n̄āwakna. Noq̄w ura payhkomuy yahsañwuy-nikañw añq̄w n̄āvay m̄ūmuyawhtuy p̄ahsavo tūwaqatsit añ qa yokva. ¹⁸Nit pu piw pam n̄āwaknaq̄w, öñaq̄w yokvaq̄w, tutskwa hihta aniwna. ¹⁹Itupkomu, kurs haqawa it pōhut pas antsanih̄qat añq̄w ayo lasq, hak put aw ahoy put wikve', ²⁰It navoti'tani: I' hak qaanhinmaqat qasuyan tunatyayat añq̄w lasnaqa hapi mokiwyuy añq̄w hakiy hikwsiyat ayo t̄ávini; nen nihtiwhqat qaanhtipuyat n̄ākwapnani.

PETER

God Sinomuyatuy amumi mohti Pēniata

¹ Nu' Peter, Jesus Christ ayaatnihqa, it penta. Nu' añ ahtsaval'iwtaqamuy Pontus, Galatiat, Cappadociat, Asiat, pu Bithyniat añqe' hinnumyaqamuy öqalanta. ² Ura Itana God añwu pay umuy tuwi'taqe, umuy namorstat, Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy umuy sutsvo oya, uma Jesus Christ uñwáyat akw kwanw'ewayhtote', put aw tuqayvastotaniqat öviy'o. Nam núokwa, pu kwakwhaunañwa qaöwíhintaqqa umumi pitsíwtaa.

A Living Hope

³ Nam Jesus Christ Itahtutuyqawhqay aw yantaqaat i' Naat God pas kaptsiwaa. Kwakwhat pi pam hapi pas núokwanihqe itamuy tímuy'vaqe, nõyit qaso'taqat itamumi noa, Jesus Christ mokiwuy añqw ahoy tātaynaqee. ⁴ Pam itamuñem pas qahinhitiñwuqat, pu qahováriwtaqat, pu qasulawhtiñwuqat hihta öveqatsit ep warani'ta. Put öviy uma unañwvahsi'yuñwa, ⁵ God qapēvewnayakahkañwo. Pi pam umuy ayo óyahqe, umumi so'ñwamiq pahsavó tunatyawtanigey öqalay'ta. Noqw so'ñwaveq pu' pam umuhmakiway umumi nóani. ⁶ Noqw öviy uma pas hinhaqam hahlayya, pay nāmahin pi as uma ka pu' hihsavo hihita añ kānanvotyaye putuiwyuñwa. ⁷ Hak sikavalasivat aw pohtanik, qöhit akw put aw tuwantañwu. Noqw tis pi öviy God umuhqapevewniy sikavalasivat pay súlawhtiñwuqat epnihqe pas pavan hihkay'taqat aw pohtani. Nihqe pam put aw pohtaqw, uma tayawniwyani, pu kaptsiwiwyani, pu lomayuaatiwyani, hisat Jesus Christ pítuniq'ö. ⁸ Put uma hakiy aw qa yóriki'kahkañw put aw unañway'yuñwa. Uma as pu' put aw qa taykahkañw aw tütuptsiwaqe hahlayhtiwiisa. Hahlayhpit pas kurs hin pañqawiwniqat pas pavan nukñwat pasiwtaqat pan uma hahlayya. ⁹ Pi umuhqapevewniy ahpiy aniwnit uma himuy'vayani, umuhhikwsi ayo nõñakniqat put'a. ¹⁰ Noqw God lavay'aymat put umuy ökwatuwe' ayo óyaniqat añwu pay yuaaykuyat, put pantaqat añ pās heptotaqe, pu añ pupriya. ¹¹ Pi Christ Hikwsiat pumuy amuhpe pakiwtaqa Christ soon qa hihita añ kānavotat, pep pu' momiq taviwniqat añwu pay pumuy āawna. Noqw öviy puma put hakiy yuaaykuqat, pu haqe' qalawmaqat añ pupriya. ¹² Noqw pay puma qa nenñemyat, umeñem ïit pēnayaqat pan amumi mātakti. Noqw hikis pi öñaqw hoñvia'yam it aw pupriyaniqey nānawakna. Noqw umumi hapi i' lomatuawi yuaatiwa, hakimuy lavay'a'yatuy amuhpiy'o, Qahováriwtaqat Hikwsit öñaqw taviwhqat öqalayt añq'ö.

A Call to Holy Living

¹³ Noqw öviy uma rohomhtotiniqe umuhwuwniy moñwvas'iwyuñwni; pās umu'nañway yeskahkañw, hisat Jesus Christ māaktiniqat aw taywiskahkañw, it kuwahtiput pep makiwyanigey öviy yūmosa unañwvahsi'wisni. ¹⁴ Uma God aw tūqayyuñwni, put tímattiniqee. Ura as uma hisat God tunatyayat qa navoti'yuñqe nāp umuhtuñlayiy añ hinwisa. Noqw pu' hapi uma qa pan hinwist, ¹⁵ Añ ahsupoq suan hinyuñwni, i' hak umuy wānwayhqa hin suan hintaqat pan'i. ¹⁶ Ispi yan ura pey'taq'ö: Uma qahováriwyuñwni; pi nu qahováriwta. ¹⁷ Noqw ason uma Itanay qa sinonuiñanihqat aw nānawakne' it u'ni'yuñwni: Pam hapi sohsokmuy amuñem hin yúkuni; hak hin tumalay'taqat pan put enem yúkuni. Noqw öviy uma yep qatsit ep yeskahkañw, put kaptsi'kahkañw hinwisni, ¹⁸ It navoti'yuñwee: God umuhhisatqatsiy

an'ewakwnihqat añqw umuy mātavihqata, it qatsit umunamuy navotiyamuy ahpiy umumi mātaviwhqat añq'ö. Ura pam hihta pas hihkay'taqat qahinhtiñwuqat akw umuy mātavi, sikavalasivat, sen qötsásivat qa put akw'a, ¹⁹ Nit Christ unwáyat akw'a. Ura pam mañat pas qa hihta akw hovariwkañw qa hihta akw hintaqat ankañw umuñem taviwa. ²⁰ Pas hisatñahaqaqw God tūwaqatsit nāt qa yukut, pepeq pay pan put eñem yuku; nit yepehaq so'nwaveq pu' umuñem tūwaqatsit aw put tavi. ²¹ Noqw put ahpiy uma God aw tūtuptsywa, put mokiwyuy añqw ahoy tātaynaqe, pas pavan sinotaqat aw'i. Nihqe öviy uma God qapēvewnayakahkañw, put ahpiy hihta unañwvahsi'wisa. ²² Noqw uma hapi Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy lavayit pas antsanihqat aw tuqayvastotaqe, umuh'unañway kwan'ewakwtotat, añ tuptsiwni'yunqamuy amumi pas antsa unañway'yunwñiqey tuwi'vaya. Taa, uma pan hinwise', pas suyan unañway'kahkañw pas pavan nānami unañway'yunwñi. ²³ Pi uma hapi pu' pas puhutihtiwya, qa sinmuy súlawhtiñwuqat amuhpiynit, hakiy qasulawhtiñwuqat ahpiy'o, God lavayiyat pas taytaqat, sūtsepnihqat akw'a. ²⁴ (Pi tutuvenit añ yan pey'ta.) Sinom sohsoyam tūsaqat anyuñwa; pu pumuy lomavitsañwaam tūsaqat siyat anta. Tūsaqa tsakq, siat ayo posñwu; ²⁵ Noqw Tutuyqawhqat lavayiat hapi pas qa haqami sōta, yan'i. Noqw i' lavayi hapi lomatuawi, umumi mātaviwa.

2

The Living Stone and the Holy Nation

¹ Paniqw öviy uma nukpan'unañwat sohsoq ayo yukuyani, pu sohsoq unatwita, pu nawip'ew hintsatskiwhqata, pu kan'ewhtunatyata; pu nuhtumiq hiñqaqwaniqey qe'totini. ² Nen uma titipostuy puhunöñakqamuy amún pñhut hin pas tuñlay'yunqat pan it lavayit pas antsanihqat tuñlay'yunwñi; nen uma put akw wuñwyani, ³ Pi uma Tutuyqawhqat núokwayat pay añqw yukuyaqee. ⁴ Put hapi aw uma ökini, owat taytaqat antaqat aw'i. Ura as sinom put ayo tūvayaqw, God put namorsta, ispi pas hihkay'taq'ö. ⁵ Noqw uma piw pas tayyuñqat o'wat anyuñqw, put akw God nēñem kītani. Pep uma God eñem hihta hintsatskani; piw Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy put aw hahlayhtiwisniqey aw nānoi'yunwe', Jesus Christ ahpiy put unañwveyani. ⁶ Ura tutuvenit ep yan pey'ta: Meh, nu hapi it owat pas hihkay'taqat namorstaqe, Zion ep ikiy ep tuyqaveq tāvini. Noqw put aw tuptsiwñqa hapi soon hamantini. ⁷⁻⁸ Noqw öviy uma tuptsiwyaqw, pam úmuyniqw pas hihkay'ta. Nikañw hakim añ qa tuptsiwyaqam, pu God lavayiyat aw qa tuqayvastotaqam put aqw múnukya. Sam pi pan amuñem yúkiwhq'ö, öviy pi yan hapi pey'ta: I' owa kīlalwaqamuy amuhpiy ayo tūviwhqa kñhut ep tuyqaveq páki, yan'i. Pu piw yan'i: Puma it owat ep tönökyat, put aqw múnukyani, yan'i. ⁹ Noqw uma hapi pas namorstiwyaqam sínomu, pas Moñwit God awwat wimmoñw'iwyuñwa, sinom qahováriwyuñqamu. God pas nāp umuy nēñem sinota, uma put qaan'ewakw hintsakpiyat tunvotnayaniqat öviy'o. Ura as uma qatalpuve yesq, pam qaan'ewakw tālat ep qátuhqey añqw umuy wánwayi. ¹⁰ Ura as uma qa sūp sínomu; nikañw pu' hapi uma God sínomatu. Ura as qa hak umuy ökwatuwa; noqw pu' hapi God umuy ökwatuwa.

Slaves of God

¹¹ Pas aw iunañwamu, uma hapi pay qa yep sínomnikañw, pay hāk hinnumyaqat nu panwat umumi okiw pañqawni: Uma umuhtokoy tuñlayiyat qa añ hinwisni; taq pam hakiy hikwsiyat aw nāyawñwu. ¹² Añ qa tuptsiwñi'yunqamuy amunawit uma suan yesni. Noqw puma

as umuy qalomáovelayat, umuhlomahintsakpiy aw tayyuñwe' God pas hihtatotani, hisat pam pumuy amumi pohtaq'ö. ¹³ Uma sinmuy amuñem hin hintaqat yukit añ ahsupoq kaptsi'yuñwni, Tutuyqawhqat tunatyayat éñemi. Uma moñwit pas susmohpeqnihqat aw tūqayyuñwni, ¹⁴ Pu imuy moñw'oyiwyuñqamuy put ahpiy ayatiwyaqamuy amumii. Puma pi qalomáhintsatskaqamuy sivintoynayanique öviy ayatiwya, pu añ súanhinwisqamuy tayawintiwisniqee. ¹⁵ Pi uma lomayesniqat pan God umuñem tunatyawta. Noqw pan hapi añ an'ewakw wuwni'yuñqam, ñasta navoti'yuñqam kurs hihta ep umuy övelantotani. ¹⁶ Uma qenive hoñkahkañw yesni. Nikañw uma qa put aw yankahkañw haqam qalomáhintsatskaniqey wūwantotat, God tumal'aymatnihqey pan tunatyawyuñwni. ¹⁷ Uma sohsokmuy kaptsi'yuñwni; God tímuyatuy sohsokmuy amumi unañway'yuñwni; pi uma nuhtum put tímatu. Uma God mamqasyani; moñwit kaptsi'yuñwni.

The Example of Christ's Suffering

¹⁸ Uma añ tūtuwiktu, uma umuhmoñwimuy kaptsi'kahkañw amumi tūqayyuñwni, añ lololmatuy, pu hakiy pāsyañwuqamuy qa pūmuy-sa amumii, añ a'nö unañway'yuñqamuy amumi pīwu. ¹⁹ Pi hak qa hihta ep qaanhtit, okiwsaniwe', God aw-sa taykañw añ kuyve', pam hapi God unañwveni. ²⁰ Nikañw kurs pam hihta ep öwihiniwhite', put ep wuvahtiwe', pas piw nakwhani'taqw, ya hak sen put ep aw kātaytani? Nikañw kurs pam aw súanhte', put ep okiwsaniwe', ep nakwhani'te', pam God unañwveni. ²¹ Pi pay núñwupi uma nakwhani'yuñwniqey aw wáñwayniwya. Pi pay Christ piw itamuñem kānavotpit añ kuyvaqe, itam hinyuñwniqat itamumi mahtakna, uma put an hinwisniqat öviy'o. ²² Pam qa haqam hihta ep qaanhti, piw qa himu atsálvayi put moñaqaw nõña. ²³ Sinom put aqw hiñqawqaw, pam qa tuwat pumuy amumiq hiñqawu. Pam okiwsaniwkañw nāoyniqey qa pañqawu. Pay panis pam God hihta añ pas suan yúkuñwuqat aw nāmatavi. ²⁴ Pam pas nāp itahqaanhtipuy tokoy ep yankañw nahoylehtsit ep hāyilti; nihqe tūhotiwhqe umuy qalapsina. Noqw öviy itam put amum so'qe qaanhtotiniqey qe'tote', put amum yeskahkañw suan hinwisni. ²⁵ Pi uma as kanelmuy amún nāp haqami lasya. Nikañw pu' hapi uma umuhhikwsiy tumalay'maqat, pu umumi tunatyawmaqat aw ahoy öki.

3

Wives and Husbands

¹ Pu úmaa, momoyamu, pay uma piw pan nāp umuhpuwsuñwmuy amumi maqaptsi'kahkañw yesni. Noqw kurs haqawat God lavaiyat aw qa tuqayvahsi' yēse', puma umuy pās yeskahkanw pumuy kaptsi'yuñqat aw tayyuñwe', ² God lavaiyat aw tūtuptsiwani, nāmahin as puma qa hisat put aw tūqaykahkañwo. ³ Uma qa suovaamnihqat lomayuyahiwtani, umuhhōmiy aw hihin yuykuyaniqeyu, pu sikavalasivat yuwsu'yuñwniqeyu, pu lomayuwsita. ⁴ Uma qa panyuñwt, umuh'nanway qamātaqpuvenihqat nasitoynayani. Uma okiw'unañway'kahkañw kwakwhat yesni. Pam pantaqat God-niqw hihta a'nö hihkay'taqat pas qa hinhtiñwuqat anta. ⁵ Pi yan hapi hisat ima momoyam qahovárstunatyat hinwisqam God aw yanyuñqam nāyuyuwsinaya, puwsuñwmuy amumi maqaptsi'kahkañwo. ⁶ Oviy pi ura Sara Abraham aw tūqaytaqe put moñwílawu. Noqw uma hapi súan hinwise' put timatni, nen soon hihta ep tusiiwyuñwni. ⁷ Pu úmaa, añ tahtaqtu, uma pahsi'kwa pumuy amumum yesni, pumuy kaptsi'kahkañwo; pi puma qa umún ö'qaltu. Noqw

umuhnewakinpi qa haqami hihta akw sóonhtotini. Pi uma pumuy amumum qatsit, God kuwahtipuyat, makiway'yuñwa.

Suffering for Righteousness' Sake

⁸ Taa, noqw öviy uma sun tunatyawkahkañw, tükwatuwi'yuñwni. Uma nānatupkomnihqey pan nānami unañway'yuñwni. Uma nun'okwatni; nāvāsyani. ⁹ Ason uma qalomáhintsaniwye', sen nāphinsasviwye', qa túwatyamantani. Uma qa panyuñwt umuhpew'iwyuñqamuy amuñem lolmat tunatyaltotimantani. Pi God umuñem lolmat tunatyaltiqe öviy umuy wáñwayi. ¹⁰ Pi yantaq'ö: Qatsit nāvokawinkañw, lomatalöñnit añ taymaniqey nāwaknaqa hihta qalolmat aw leñiy ñuy'tani; noqw himu atsa soon moañaqw nōñantani. ¹¹ Hihta qalolmat qa hintsakt, lolmat hintsakni. Pam uyiwawqatsit tunatyawkañw, put aqwhaqam ñöyi'mani. ¹² Pi Tutuyqawhqa añ suan hinwisqamuy amumi tayma, piw pumuy nāwakinpiyamuy aw tūqaytañwu. Nikañw pam añ qaanhinwisqamuy amumi qa kwañwátayta. ¹³ Noqw puyaw uma hihta lolmat añ ö'qalyaqw, hak umuy hintsanni? ¹⁴ Noqw kurs uma suan hinwise', put ep hihta añ kānavotye', uma hapi hahlayhpit epyani. Oviy uma pumuy qa mamqasyani; piw uma qa hin unañway'yuñwni. ¹⁵ Uma qa panyuñwt umu'nañwpeq God Tutuyqawhqalalwe', kaptsi'yuñwni. Pu ason hak umuy hinoqw umuh'nañwpeq God aw unañwvahi'yuñqat umuy tūviñtaqw, uma put aw hin lavayhtotiniqey sutsep pás pasiwyuñwni. Nikañw uma pahsi'kwa tükaptsi'kahkañw, yuaatotamantani, ¹⁶ Suyan unañway'kahkañwo. Noqw umuy qaanhinwisqat pañqawqam hamanhtotini, umuy Christ eñem lomahinwisqat qalománeveltoynayaqey ep'e. ¹⁷ Ispi kurs God pan tunatyawtaniqw pay pi uma tatam hihta lolmat hintsatskaqey ep okiwsaniwyani, nen hihta qalomáhintsatskaqey qa put epyani. ¹⁸ Pi pay ura Christ súantaqanikañw añ qa súanhinwisqamuy qaanhtipuyamuy ep sūs kānavota, itamuy God aw ökinaniqe öviy'ö. Ura put tokoat mokiwyu añ kuyvaqw, God put hikwsiyat taytoyna. ¹⁹ Noqw pam pankañw hihikwsimuy sivikive tañawtaqamuy amumi lomatuawit yuaata. ²⁰ Ura puma hisat qa tuqayvastota, Noah qatsiyat ep'e, ephaqam ura God sinmuy amumi wuhko maqaptsi'taq'ö, nāto Noah pākihut yuykuq'ö. Noqw ura híkiyom, pay nānalnihqam, put añqw tañawtaqe pātsikqat añ kükuyva. ²¹ Noqw pu' hapi itam pumuy amún ayo nōñakiwta, kūyit akw tuvoylatotiqee, Jesus Christ mokiwyu añqw ahoy tātayhqat ahpiy'ö. Hak tokoy pāhomhtaqtat nu qa put pañqawht, hakiy unañway kwañw'ewakwtat, God atpip suan hinmaqat hapi nu pañqawu. ²² Ura Jesus Christ öveqatsit aw pákihqe, God putvaqe qatuptu. Noqw God hoñviaymat, pu hihta añ moñw'iwyuñqam, pu öqalat pasiwyuñqam, puma sohsoyam put aw maqaptsi'yuñwa.

4

Changed Lives

¹ Noqw öviy hapi Christ tokoy akw itamuñem kānavotqe, mōki. Noqw uma pan piw tunatyawkahkañw, so'niqey añ suhtaq'ewyani, pi mokqa qaanhtiput qe'tiñwuniq'ö. ² Noqw öviy uma hihsavo yep qatsit ep hinnumye', nāp umuhtuñlayiy qa añ hinwist, God tunatyayat añ hinwisni. ³ Ura itam pay añqaw itahqatsiy añ qa tsa' hihta ep qaanhtoti, añ qatuptsiwni'yuñqamuy amuni. Noqw pay nam pahsa'ni. Ura itam tuskapqatsit añ qa unañwtalya; nuvö'nañway'yuñwa; honaqkuyit akw hōnaq'iwyuñwa; haqam nōviwhqat ep nanaqasnonovañwu; qaunañwtalqatsit añ hinnumyañwu; pu hihta wutsit

tuyoy'ewakwnihqat aw nāwakintiwiisa. Noqw pu' uma qa pan hinwisa. ⁴ Pi añ qatuptsiwni'yuñqamuyniqw hinhtiqw kurs uma pumuy qa amumum pas panhaqam qa unañwtalqatsit añ hintsatska. Noqw òviy puma umuy nānaphin yuaatota. ⁵ Nikañw puma soon qa God aw nālavaytani, hakiy añ yesqamuy pu so'pumuy amuñem hinwat yúkuniqey aw moñwvasiwtaqat aw'i. ⁶ Yaniqw hapi òviy imuy so'niqamuy amumi ura lomatuawi yuaatiwa, puma as sinom-nikañw tokoy ep hin yukuniwyaqw, pumuy hikwsiam God an yesniqat òviy'o.

Good Managers of God's Gifts

⁷ Sohsoy himu so'ñwamiq òkiwsia. Oviy uma pās unañwat yesni. Uma namituyqawi'yuñwe', nāwakinwisni. ⁸ Nikañw uma hapi nānami unañway'yuñqey pas qa qe'totini, pi nami'nañwa qaantaqat nihtiwtaqat nākwapnañwuniq'ò. ⁹ Uma kwanwtotoynayakahkañw umuhkiy añ pās nāooyyani. ¹⁰ God qa sun-yuñqat hihta sinomuy huylawu. Noqw òviy hak hihta makiwhqey akw tūmoñwvasnani, God tumal'ayaat qa atsáy'maqat pan'i. ¹¹ Haqawa yuaate' God añqw lavayit yuaatamantani. Nuhtuñem hihta hintsakqa pay God añqw òqalay makiwhqey tunvotnani. Uma sohsok hihta añ God momiq tavi'wisni, Jesus Christ ahpiy'o. Nam sohsoyam put pas hihtatostat, moñwílalwani, sutsep aqwhaqamii. Nam antaa.

Suffering as a Christian

¹² Aw iunañwamu, kurs uma soñawnen qòhit akw aw pohtiwye', pay uma put ep qa pas hin wūwantotani, suhpan pas soon hisat uma put aw òkiniqey pan'i. ¹³ Qa panyat, uma tuwat hahlayhtotini, tsáñawpi uma Christ amum kānanvotyaniqee. Taq ason pam pas hímuniqey pan nam-taknaqw uma piw put amum pas hinhaqam hahlayhtotini. ¹⁴ Kurs uma Christ ep qalomásasviwye', pep hapi uma hahlayhpit epyani, ispi Hikwsi pas hímuniqqa umumi pitsíwtaniq'ò, God Hikwsiata. Ayam hakim hapi as God qalomáyuaatotañwu; noqw uma hapi put pas pavan hihtatotañwu. ¹⁵ Nikañw uma qa haqawa hakiy ninaqey ep kānavotni, sen uyiñwuniqey ep'e sen hihta qalomáhintsakqey ep'e, sen aye' sinmuy hintsakpiyamuy ep nātsurstoynaqey ep'e. ¹⁶ Nikañw kurs hak Christ sinoatniqey òviy okiwsaniwe', pay pam qa hahmanht, it yantaqat ep God pas hihtatani. ¹⁷ Taq aw hapi pitu; noqw God mohti sinomuy amuñem hin yúkuni. Nikañw kurs pam itamuñem mohti hin yúkuniqw, ya sen ima God añqw lomatuawit aw qa tuqayvastotaqamuy amuñem hin yukiltini? ¹⁸ Noqw kurs i' hak súantaqa pēp qa ayo yamakq, ya sen imuy God qa kaptsi'yuñqamuy, pu qaanhinwisqamuy pumuy amumñem hin yukiwani? ¹⁹ Yanta. Noqw òviy ima hakim God tunatyayat anwat hihta añ kānanvotyayam súanhinwise' God aw taqanañwtotit, hikwsiy put aw noi'yuñwani, pumuy yúkuhqat, pas soon hisat pumuy ayo yúkuniqat put aw'i.

5

The Flock of God

¹ Nu umuhpa' hakimuy wukw'a'yatuy u'nanani, pay nu piw wukw'ayanikañwo, pu Christ okiwsaniwhq aw yóriki'taqa; pu ason pam mātaktiqw, nu nuhtum put amum kaptsi'tiwni. ² Uma God sinomuyatuy amumi tunatyawyuñwani. Oviy uma qa tusoqtumalay'yuñwt, su'qawkahkañw amumi tunatyawyuñwani. Uma qa sivat òviy tumalay'yuñwt, pas kwanwtotoynayakahkañw God eñem tumalay'yuñwani. ³ Pam umuy put sinomuyatuy amumi tunatyawyuñwaniqat aw oyaqw, uma pumuy amumi qa tutuyqawyaqey qa pan hinyuñwani. Uma qa panyuñwt,

pumuy hin hinwisniqat amumi hin nāmahtakni'yuñwni. ⁴ Noq̄w ason Christ sohsokmuy itamumi tunatyawtaqa mātake', pam hihta pas pavan nukñwat, qa hinhtiñwuqat ahsatit umumi nóani. ⁵ Piw uma añ tsāsayomu, uma umuhpe wūwukwmuy amumi maqaptsi'yuñwni. Uma sohsoyam nānami maqaptsi'yuñwni, okiw'unañway'kahkañwo. Taq God añ kwivi'nāñway'yuñqamuy amumi rohomhtiñwu; nīkañw pam haqam okiw'unañway'yuñqamuy núokway máqañwu. ⁶ Paniq̄w ōviy uma God öqalayay ehpewi nāqahihtatotani. Noq̄w hisat aw pituq̄w, pam soon qa umuy hihtatani. ⁷ Uma umuhtusiwuwniy sohsok God aw noi'yuñwni; pi pam umumi tunatyawma. ⁸ Uma namituyqawi'yuñwe', tunatyaltotini; taq umuhtuw̄hqa, Nukpana, wukotohot hōykinumqat an hakiy hovalaniqe hepnuma. ⁹ Put aw uma rohomhtotimantani, umuhtuptionsiwniy añ hūrs hoñkahkañwo, it navoti'yuñwee: Pay ahsupoq̄ tūwaqatsit añ umún tuptionsiwni'yuñqam piw umún hihta añ kānanvotyā. ¹⁰ Noq̄w uma hihsavo hihta añ kānanvotyāq̄w, God umuy pās pasiwani; umuy öqaltoyne', hūrs hoñnani. Pi pam umuy ökwatuwhq̄e, umuy wāñwayi, uma aq̄whaq̄ami Christ Jesus amum kaptsi'tiwyaniqat ōviy'o. ¹¹ Nam sinom aq̄whaq̄ami sutsep put pas hihtatotat, Moñwílalwaa. Nam antaa.

Final Greetings

¹² Nu pay tsāvat umumi pēna, Silvanus nuy paañwaq'ö. Nuyniq̄w pam itupkoy anta, piw sohsok hihta añ qa atsat hinma. Nu umuy öqawhtoynaniqey nāwaknaqe ōviy yan pēna, God núokwaat hímuniqat umuy suan āawnaniqee. Put akw uma hūrs hoñni. ¹³ Añ tuptionsiwni'yuñqam Babylon ep yesqam, umún God namoramat, umuy öqalantota, pu iti Mark pīwu. ¹⁴ Uma nānatupkomnihqey pan nānami unañway'kahkañw na'qalantotamantani. Nam God sohsokmuy Christ Jesus sinomuyatuy kwakwhat unañwat máqani. Nam antaa.

PETER God Sinomuyatuy amumi ańk Pēniata

¹ Nu' Simon Peter, Jesus Christ tūwikiatnikańw, pu lavay'ayaat it penta. God aw-nikańw, pu Jesus Christ itamuy ayo Oyahqat aw tuptsiwni'yuńqamuy nu öqalanta. God hapi súankańw umuy tuptsiwnit a'nö hihkay'taqat huyta, itamuy hin huytaqey pan'i. ² Nam núokwa, pu kwakwha unańwa umumi wūhaq noiwtāa, uma God tuwi'yuńq'ö, pu Jesus Itahtutuyqawhqay pīwu.

God's Call and Choice

³ Kwakwhat pi pam pas pavan öqalay akw itamuy qatsit qaso'taqat, pu sohsok hihta enañ huyta, itam put tuwi'yuńwe', suan hinwise', lolmat yesniqat öviy'o. ⁴ Piw pam hihta pas hihtanihqat a'nö hihkay'taqat itamuy awini'ta, yan'i: Itam yep qatsit ep qalomātuńlayit ahpiy tuyoy'ewakw qatsit ańqw mātaviwye', God ańqw qatsit himuy'vayani. ⁵ Noqw öviy uma qapēvewnayakahkańw, qa nātusitote' lomatumalay'yuńwni; piw lomatumalay'kahkańw God tunatyayat tuwi'vayani; ⁶ Piw God tunatyayat tuwi'kahkańw nāmi tuyqawi'yuńwni; piw nāmi tuyqawi'kahkańw nakwhani'yuńwniqey tuwi'vayani; piw nakwhani'kahkańw, God kaptsi'yuńwniqey tuwi'vayani. ⁷ Piw uma God pas kaptsi'kahkańw nānatupkomuy amún nāvāsyamantani. Piw nāvāsyakahkańw uma nānami unańway'yuńwni. ⁸ Noqw kurs uma it añ qaöwihinkahkańw ahsupoq añ hinwise', uma Jesus Christ Itahtutuyqawhqay tuwi'kahkańw qa paysoq tumalay'yuńwe', hihta nihtiwtāqat aniwnayani. ⁹ Noqw pay qa pan hinmaqa qapostalqat anta; nihqe kurs hin yāvo hihta tuway'tani, qaanhinmaqey ańqw kwańw'ewayhti qey suhtokqee. ¹⁰ Noqw öviy'o itupkomu, uma tunatyaltote', pas suyan wāńwayniwyaqey, pu namorstiwyaqey namtaknayani. Pi uma pan hinwise', soon God pöhuyat ańqw lasyani. ¹¹ Noqw pan hapi uma Itahtutuyqawhqay Jesus Christ itamuy ayo Oyahqat mońwtunatyayat sūtsepnihqat aw yuńqw, pam hahlaykańw umuy ökinani. ¹² Paniqw hapi öviy nu iit yantaqat umuy u'nantoynaniqey soon tatami'mani; pay as pi uma put navoti'yuńwa, nihqe it tuptsiwnit pas antsanihqat pasiwyuńqey ep hūrs'iwyuńwa. ¹³ Owi, pay ka nu hihsavohaqam itokoy ep qátuniqey pahsavohaqami umuy it u'nantoyne' umuy öqalantaniqw pam nuyniqw súanta. ¹⁴ Suyan pi nu navoti'taqe soon pas hisat pay yep qatsit ańqw ahpiyni, Itahtutuyqawhqay Jesus Christ nuy hin āawnaqat pan'i. ¹⁵ Pu öviy piw nuy hisat ahpiyniqw uma iit yantaqat sutsep u'ni'yuńwniqat öviy nu umumi qanātsui'ta.

Eyewitnesses of Christ's Glory

¹⁶ Ura itam Itahtutuyqawhqay Jesus Christ öqalayat umumi mahtaknaya, piw put pítuniqat umuy āawnaya. Nikańw itam tuhislavayit qa pan umumi lavayhtoti. Pi Christ pas pavan lomavitsañway'vaqw, itam pas nāp put aw yórikya. ¹⁷ Noqw God put Naat hapi put pas hihtatat, lolmat tālawńwat pitsánwtoyna. Noqw ura pas pavan lolmat tālawńwat ańqw hakiy tōnaat pańqawu: I' hapi pas aw iunańwa Itii. Put hapi nu pas hahlayi. ¹⁸ Noqw it hakiy tōnayāt ōńaqw tōqtiqu, itam tūkwit pas kaptsiwtaqat epeq Jesus ámumyakańw put nanapta. ¹⁹ Pi itam as hihta nanaptaqey pēvewnaye', kurs hin itam God lavay'aymuyatuy lavayiyamuy pēvewnayani. Pumuy lavayiam wihqōhit qatalpuve talni'taqat anta. Noqw hisatniqw tālawvaqw, umu'nańwpeq

talawsohu yámakniqat pahsavo uma lavayit aw tunatyawwisq, pam umuñem lolmani. ²⁰ Nikañw uma it navoti'yuñwni: Kurs hak haqam pas nahpiy tutuvenit ep lavayit tūmamatsnani. ²¹ Pi ura hisatsinom qa nāp nahpiy himu nātoniqat lavayhtotiqw, Qahováriwtaqa Hikwsi God sinomuyatuy pās unañwat yesqamuy pan unañwtoynaq w puma God lavayiyat yuaaykuya.

2

False Teachers

¹ Nikañw pay ura Israel-sinmuy amuhpa' hakim God lavay'aymatnihqey atsáy'yuñqam hoñva. Noqw pan piw hakim umuhpa' hoñve' hihta átsatnihqat hakiy hovalañwuqat sinmuy tutuqaynayani; nikañw sohsok hihta nanauyve hintsatskani. Híkispi puma Tutuyqawhqat pumuy túihqat ayo yuykuyani. Nikañw nāp nāhovalayaniqey aw suy'kini. ² Puma qaunánwtaqatsit añ hinwisq, kaysiwhqam pumuy amumi nanawinyani. Noqw pumuy amutsviy Jesus pōhuat pas antsanihqa qalomáyuaatiwni. ³ Puma sīvat tuñlay'yuñqey ōviy kwanwálvayiy akw umuy ūnatoynayani, umutsviy kāhaktotiniqey ōviy'ō. Noqw pay hisatñahaqaw pumuy qalomáyukuniwyaniqat pan amuñem yukiwta; noqw pumuy qōyantaniqa pumuy pas pay wihkini. ⁴ Pi ura God hoñvia'yatuy qaantotiqamuy qa ayo nõñaknat, pumuy maskimi q maspaqe, hisat pam hin yúkuniqey aw pahsavo pumuy somhtaqe, tupqat qatālat epeq pumuy tañay'ta. ⁵ Pu piw ura pam hisatsinmuy qa ayo nõñaknat, put qa kaptsi'yuñqamuy pātsikiwuy akw kīqōta. Nikañw pam it hakiy Noaht, sinmuy as suan hinwisniqat yuaataqat ayo tavi, pu tsáne'nihqamuy sinomuyatuy pīwu. ⁶ Pu ura pam Sodom-nikañw pu Gomorrhath wuhkokitsokit qōhtsaptaqe kīqōta. Pan pumuy hintsanhqe, hakim ahpiy put qa kaptsi'yuñqamuy amuñem hin hintaniqat amumi put akw mātakta. ⁷ Nikañw pam it suan qátuhqat Lot nukpansinmuy tuskapqatsiyamuy ep amumi puhtsemokiwtaqat ayo tavi. ⁸ Pi pam tāqa súantaqa pumuy amumum qátuhqe, pumuy qaanhintsakpiyamuy añ taykañw, pu nanvotqe put akw nāqavo nāunañwmokinta. ⁹ Noqw ōviy Tutuyqawhqa suyan pi put kaptsi'taqat kānavotpit añqw hin ayo táviniqey tuwi'ta, pu qaanhinwisqamuy oyi'taniqeyu, hisat hin amuñem yuke' pumuy sivintoyvaniqey aw pahsavoo. ¹⁰ Nihqe tis pi ōviy pam añ hakimuy nāp tuyoy'ewakw tuñlayiy añ hinwisqamuy pan hintsanni, pu añ momñwituy qa hihtay'yuñqamuy pīwu. Puma pi kwīkwivitu; nāp tunatyay hinwisniqey anyuñwa. Puma ōñaqw hihtuy kaptsiwiyaqamuy amumi q qalomáhiñqaqwaniqey qatuhtusya. ¹¹ Noqw hikispi God hoñviaymat pumuy amuhpenihqe pavan pas ō'qalt-nikañw, pu hóhoñvit, Tutuyqawhqat atpip pumuy amumi q qa nānap hin hiñqaqwakañw hihta aqw tsotskanaya. ¹² Noqw ima sinom hihtuy popkotuy hihta aw qa wūwayañwuqamuy amunkahkañw, hin unañwtote' pan yukuyañwu; ñuiwye', nīniwyaniqey ōviy aniwhtoti. Noqw puma hihta as qa mātsi'kahkañw qalomáhiñqaqwañwu; nihqe nāp qaanhinwisqey ep súlawhtini, ¹³ Nen qaanhintsakpiy añqw ahsatit ōmahtotani. Tālō' puma qaunánwtaqatsit ep hahlayya. Ima hihta itséheet panyuñwa, himu hihta akw qa pasiwtaqat pankahkañwo; qaantunatyay ep himuiwkahkañw haqam umumum nophomikiwtañwu; ¹⁴ Novōwuy-sa taynumya; piw soon pōsiam qaanhtiput qe'tini. Puma tuptsiwnit añ qa ō'qaltuy ūnatotoynaya. Puma hihta tuñlayiy himuy'vayaniqey tuwi'yuñwa. Oviy puma God itsívuyat akw so'niqw pan amuñem yukiwta. ¹⁵ Ima hakim pōhut súantaqat añqw lasyat nāp súhaqamiyaqe, hakiy Bosor tiyat Balaam kuyat añqe' hinwisa. Ura pam hihta qaantsatskiwhqat añqw hihta himuy'vaniqey unañwti. ¹⁶ Noqw

ura himu pohko put qaantunatyayat ep put mēwa. Mōro qayuáataqa tāqat tōnayát akw God lavay'ayayat qaunánwtalqat mēwa. ¹⁷ Ima hapi nōñanvatñit añqw pāhut súlawhtiqat anyuñwa, wisioomawht huhukwhoyaqat an'i. Noqw pumuy amuñem God pas haqam qatālat na'sasta. ¹⁸ Puma hihta an'ewakw kwiviyuaatotaqe, tuptsiwnit añ qa ö'qaltuy tuskapqatsit akw ūnatotoynaya, hakimuy qaanhinwisqamuy amuñaqw híhin ayo nōñakqamuyu. ¹⁹ Puma as pumuy qenivo öoyyaniquey pañqaqwat, nāp hihta tuyoy'ewakw hintsatskiwhqat aw tūwik'iwyuñwa. Pi hak hihta akw ánwutiwe', pay put aw tūwik'iwtañwu. ²⁰ Ispi kurs pay as hak Jesus Christ Itahtutuyqawhqay, ayo Tūooyhqat tuwi've', yep qatsit ep hihta qalomáhintsatskiwhqat añqw mātaviwe', pay piw put ap ahoy kwise' ánwutiwhq, pay pep pu' so'nwamiq qatsiat pas qalomáhintañwu, mohtiwat qatsiyat epnihqee. ²¹ Pay tatam pi as puma hin suan hinwisniqat qa nanaptani. Ispi puma as suan tutavot nanaptat, kwusuyat, añqw ahoy lasyaqw pam pas qalomáhinta. ²² Noqw pay pi it yan lavayit puma súanhtoti: Pohko nāyöiy aw ahoy pitu; piw pitsötít as pāhomyaqw, pay piw tsöqakuyit aqw waöökuniqey aqw ahoy paki.

3

The Promise of the Lord's coming

¹ It hapi akw nu pu' lōs umumi pēna, aw iunañwamu. Nihqe nu put akw umuy ahoy u'nantoynaqe umuhwuwniy súantaqat pavan öqalaniquey unañwti, ² Uma imuy pās unañway yesqamuy God lavay'aymuyatuy pay hisat hin lavayhtotiqat u'ni'yuñwniqat öviy'ö, pu Itahtutuyqawhqay, itamuy ayo Oyahqat tutavoyata, itam put ayamat umumi hin put mātapyaqat pan'i. ³ It yantaqat uma mohti navoti'yuñwni: Pay nāt so'nwamiq hakim tututsiwyaqam nāp tunatyay añ hinwisqam hoñvani; ⁴ Nen pañqaqwani: Yaw pam pítuniqey pañqawu. Noqw pan lavayi hisat aw antsaniwni? Taq itahwu'yamuy hisat so'q, hisat sohsoy himu yukiltiqa pay nāto panyuñwa, kitotani. ⁵ Noqw pay i' navoti susmataq'a: Pay i' yañ tokpela God lavayiyat ahpiy hisat yukilti. Noqw tūwaqatsi pāñaqw wunuwkañw pāhut añqw yukiwta. ⁶ Noqw pu pay ura i' tūwaqatsi ephaqam yukiltiqat put akw pātsikq súlawhti. Noqw puma put navotit qa aw tunatyawyuñwa. ⁷ Noqw God it yañ tokpelat, pu tūwaqatsit, pu'nihqat lavayiy akw warani'ta. Nikañw ason pam imuy put qa kaptsi'yuñqamuy hinwat amuñem yukut, hovalani. Nen pep pu' i' yañ tūwaqatsi taqtiniqat pan put enem yuku. ⁸ Nikañwo aw iunañwamu, it hapi uma qa suhtokyani: Sūs tāla Tutuyqawhqatniqw sōmorit yahsañwuy anta, pu sōmorit yahsañw sūkw tālat anta. ⁹ Pay Tutuyqawhqa lavayiy aw antsanniqey ep qa sōwuniñwu, nāmahin pi sinmuyniqw pam pantañwu. Pi pam itamumi wuhko maqaptsi'ta, hakiy súlawhtiniqat qa suhtaq'ewñwunihqee. Nikañw pas as sohsoyam nāp tunatyay añqw lasyaniqat pam nāwakna. ¹⁰ Nikañw hapi Tutuyqawhqat talöñniyat aw suptuni, uyiñwu mihikq pítuñwuqat pan'i. Noqw ep pu' tokpela a'nö umumutat, haqami tūwayani. Noqw pu' añ himu hin yukiwyuñqa qöhit akw pātini. Noqw tūwaqatsi, pu añ himu hinyuñqa taqtini. ¹¹ Noqw suyan hapi sohsoy himu pātiniqat uma navoti'kahkañw, ya uma hin as hinwisni? Soon uma qa ahsupoq qatsit añ suan hinwise' God enem-sa yesni, ¹² Hisat God talöñniyat aw pítuniqat maqaptsi'kahkañw, kwanwtotoynayakahkañwo. Pi put talöñniyat ep yañ tokpela taqte', pātini; pu añ himu hin yukiwyuñqa qaan'ewakw mukit akw súlawhtini. ¹³ Noqw pay as pi panta. Noqw itam pi pūhut tokpelat, pu pūhut tūwaqatsit itamuy āawnaqat öviy maqaptsi'yuñwa; pep hapi himu súantaqa-sa pasiwtani.

¹⁴ Noqw uma hapi iit yantaqat ōviy maqaptsi'yuñwa, aw iunañwamu. Ni-hqe ōviy uma tunatyawyuñqw, ason pam pite' umuy kwakwhaiwyuñqat umuy túwani, qa haqam hihta akw itséheiwuñq'ö, kurs hak umuy hihta ep tukopnaniq'ö. ¹⁵ Itahtutuyqawhqa umuy ayo nõñakniqat ōviy umumi maqaptsi'taqat uma pan wūwantotani. Pay ura aw ita'nañwa Paul piw pan umumi pēna, suan wuwniy put aw noiwhqat ahpiy'o. ¹⁶ Pay pi añsakis pēne' it yuaaykuñwu. Noqw tutuveniyat añ pēhu māmatsniqw qatūvosi. Noqw ima añ qanavóti'yuñqam, qa hūrs hoñqam put hīhin namtökintotaqe nukushintsahsanya; nihqe nankiwakw panhtoti, pay ahpiy pēhut tutuvenit pantsatskaqey pan'i. ¹⁷ Noqw ōviy'o, aw iunañwamu, uma hapi añwu pay it navoti'yuñqe ōviy qanāunay'yuñwani; taq nāp hisat sen hakim qaanhinwisqam it pōhut pas antsanihqat añqw umuy lasnayaqw, uma hūrs hoñqey mātatve', añqw ruh-pakyani. ¹⁸ Uma qa panhtotit, God añqw núokwat makiwye', put añ wuñwyani, Itahtutuyqawhqaqay Jesus Christ itamuy ayo Oyahqat tuwi'yuñqey añ suyhtsepñwat öqawi'wiskahkañwo. Nam pam kaptsitiwaa, pay pūu-nikañw pu yūmosa aqwhaqamii. Nam antaa.

JOHN mohti Pēniata

The Word of Life

¹ It lavayit ahpiy yēsiwhqat yayhniwhqat aṅqaqwnihqat hapi itam aw tūqaykahkañw, itahposiy akw aw yórikya. Put hapi itam aw tātayyat itahmay akw aw hintsatsna. ² Pi qatsi pas mātakti. Noq̄w itam aw yórikya. Nihqe put pantaqat suyan navoti'yuñqe put tuawi'yuñwa. I' qatsi qaso'taqa as Nayat ámumnikañw itamumi mātaktiqat itam umuy āwintota. ³ Itam hapi hihta aw yórikyaqey, pu aw tūqayyaqey umuy āwintota, uma itamum sūpwatniqat ōviy'o. Noq̄w itam hapi pas suyan Nayat amum sūpwatu, pu Tiyat Jesus Christ ámuma. ⁴ Noq̄w uma pas hahlayyaniqat ōviy itam yan umumi pentota.

God Is Light

⁵ Noq̄w itam hapi yan lavayit put aṅq̄w nanaptaqe umuy āwintota: God tālanihqata; noq̄w qatāla hapi pas put ep sūlawu. ⁶ Kurs itam put amum sūpyaqey pañqawkahkañw qatalpuva hinwise' itam hapi atsálawani; nihqe hihta pas qa átsanihqat qa hintsatskani. ⁷ Nikañw pam tālat epniq̄w ōviy itam put an tālat aṅ hinwise' itam sūp hinnumyani. Noq̄w put Tiyat Jesus Christ uñwáat itamuy sohsok qaanhtiput aṅq̄w kwan'ewakwtani. ⁸ Kurs itam qaanhtiput itamuhpe sūlawhqat pañqaqwe', itam nāmi yētotani. Noq̄w God lavayiat pas antsanihqa hapi itamuhpe sūlawni. ⁹ God sūankañw, pu lavayiy an hinhtiñwu. Noq̄w ōviy itam put aw itahqaanhtipuy nahostotaq̄w, pam soon itahqaanhtipuy itamuhpiy qa ayo yúkuni, pu sohsok qasuantsakpit aṅq̄w itamuy kwan'ewakwtani. ¹⁰ Itam qa haqam hihta ep qaanhtotiqey pañqaqwe', pam átsanihqat itam pan put yukunayani. Noq̄w put lavayiat hapi itamuhpe sūlawni.

2

Christ Our Helper

¹ Itimhohyamu, uma hapi qa haqam qaanhtotiniqat ōviy nu umumi yan penta. Noq̄w sen haqawa qaanhtiq̄w, pay Jesus Christ, pas sūka súantaqa, itamuñem Itanay aw lavayi'ma. ² Pu pam itahqaanhtipuy ep mokqe, itamuy Nay enañ namivöhikna. Pu pam qa itahqaanhtipuy-sa ep mōki, pas hapi sohsokmuy qaanhtipuyamuy ep'e. ³ Noq̄w itam put tutavoyat aṅ hiwisqey akw put tuwi'yuñqey navoti'yuñwa. ⁴ Hak haqam put tuwi'taqey lalvaykañw put tutavoyat qa aṅ hinme' hapi átsani. Noq̄w himu pas antsanihqa put hapi ep sūlawni. ⁵ Nikañw kurs hak haqam put lavayiat aṅ hinmaqa pam hapi pas antsa God aw unañway'tani. It hapi yantaqat akw itam God aṅ yesqey navoti'yuñwa. ⁶ I' hak Tiyat amum hinnumqey pañqawlawhqa pas put hinmaq̄w soon piw qa pan hinmani.

The New Command

⁷ Itupkomu, pay hapi nu qa hihta pas pūhut tutavot umumi penta, nikañw pay hisattutavota. Ura uma yayhniwhqat aṅqaq̄w put oyi'yuñwa. Noq̄w uma yayhniwhqat aṅqaq̄w lavayit nanvotyaq̄w, pam hapi hisattutavo. ⁸ Nikañw pu' piw nāt nu pas pūhut tutavot umumi penta; ispi qatāla ayo ruhpaq'ō; noq̄w tāla pas antsanihqa pu' tāla. Noq̄w pam tutavo Tiyat qatsíyat akw aw antsaniwa, pu umuhqatsiy akw piwu. ⁹ I' hak tālat aṅ hinmaqey

pañqawkañw sinosñway aw qa suhraq'ewnihqa hapi nāt qatālat añ hinma. ¹⁰ I' hak sinosñway aw unañway'taqa hapi tālat añ hinma; nihqe sinmuy qa unañwmoknani. ¹¹ Pu i' hak sinosñway qa aw suhraq'ewnihqa hapi qatālat añ hinma; nihqe qatalpuva hinmakañw, haqami hoyoyotaqey qa navoti'numa, pi qatāla put pōsiyat qatālawnaq'ō. ¹² Nu hapi umumi penta tsatsáyhohyamu, God Tiy tuñwniyat aw umuy túñwantaqey, umuhqaanhtipuy umuhpiy ayo yúkuqw òviy'ō. ¹³ Nu umumi penta námatu, uma put hakiy yayhniwhqat añqaqwnihqat tuwi'yuñqw òviy'ō. Nu umumi penta tōtimu, uma it hakiy qalolmat añwutotaqw òviy'ō. Nu umumi penta tsatsáyhohyamu, uma Itanay tuwi'yuñqw òviy'ō. ¹⁴ Nu umumi pēna námatu, uma put hakiy yayhniwhqat añqaqwnihqat tuwi'yuñqw òviy'ō. Nu umumi pēna tōtimu, uma hóhoñvitniqw òviy'ō, pu God lavaiyat umuhpe huruiwtaq'ō. Nihqe uma it hakiy qalolmat añwutota. ¹⁵ Uma yep qatsit tunatyayat qa kwanwátayyuñw, piw ep hihta hinyuñqata. Kurs haqawa yep qatsit tunatyayat hahlaye' pam Itanay qa aw unañway'tani. ¹⁶ Pi íi himu sohsoy yep qatsit ahpiy'ō: itahtokoy ahpiy tuñlayi, pu itahposiy ahpiy'ō, pu kwivi'nañwat ahpiy'ō. Pam qa Itanay ahpiynit, yep qatsit ahpiy'ō. ¹⁷ Noqw yep qatsi hapi tūwayato, pu put ep himu tuñlayi. Nikañw i' hapi God tunatyayat añ hinmaqa pas sūtsepni.

The Enemy of Christ

¹⁸ Itimhohyamu, so'ñwamiq hapi pitsíwta. Noqw ura hak Christ eh-pew'iwtaqa pítuniqat uma nanaptaqw, pay hapi kaysiwhqam Christ eh-pewyaqam pu' pay yēse. Noqw it yantaqat hapi akw itam so'ñwamiq pitsíwtaqat mātsi'yuñwa. ¹⁹ Puma as itamuhpiy añqe' nankwusakañw pay puma qa itamum tōnawta. Pi as puma itamum tōnawte', soon as ka qa itamum yūmosa hinwisni. Pay qa sohsoyam itamumyaqey mātaktotiniqey òviy panhtoti. ²⁰ Noqw pay uma hapi hakiy Qahováriwtaqat akw tuvoylatoti. Nihqe uma sohsoy hihta navoti'yuñwa. ²¹ Pay uma hihta pas antsanihqat qa navoti'yuñqat nu qa panwat umumi pēna, pi uma put navoti'yuñqw òviy'ō. Pu qa haqam himu atsa it pas qaatsat ahpiynihqat uma navoti'yuñwa. ²² Noqw ya hak átsani? I' hak Jesus qa Moñw'asi'taqat pañqawlawhqa. I' hak Nayat-nikañw pu Tiyat pumuy ayo yuykuqa hapi Christ ehpewnihqa. ²³ Hak hapi haqam Tiyat ayo yuykuqa pay Nayat qa tuwi'ta. Nikañw i' hak God Tiyat Moñw'asi'taqat pañqawhqa hapi Nayat tuwi'ta. ²⁴ Noqw òviy hapi uma yayhniwhqat añqaqw hihta nanaptaqey aw tunatyawwisni. Kurs uma añ ahsupoq put añ hinwise', pay uma soon piw Tiyat ep qa yūmosa hinwisni, pu Nayat ep'e. ²⁵ Noqw yan hapi pam itamuy āawna: Itamuy qatsit qaso'taqat máqaniqeyu. ²⁶ Nu umuy qa súaqwat lahsintotaqamuy lavayhti qey umumiq yan pēna. ²⁷ Nikañw pay uma Itanay ahpiy Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuvoylatiwyaqw, pam umu'nañwpeq qatu. Noqw soon pas hak piw umuy hihta tutuqaynani. Pi Hikwsi hapi umuy sohsoy hihta tutuqayna. Pam hapi pas antsa, pu pas qaatsa; nihqe hin pas umuy tutuqaynaqw pan uma put ep hinwisni. ²⁸ Noqw taa ítimhohyamu, uma Tiyat ep huruiwyuñw. Noqw hisat pam mātaktiqw, itam qa ókiwyani; nen put pituqw, itam qa hihta ep hamanhtotini. ²⁹ Uma put sūantaqat pan aw navoti'yuñwa. Noqw òviy suyan hapi hak suan hinmaqa God tíyatnihqat uma navoti'yuñwa.

3

Children of God

¹ Meh, kurs huvam aw wūwayaa: Itana pas pavan itamumi unañway'ta! Oviy pi itam God timatnihqey pan túñwantiwya. Paniqw hapi òviy yep

qatsit tunatyayat hinwisqam itamuy qa tuwi'yuñwa, puma put Tiyat qa tuwi'yuñqe òviy'ò. ² Aw iunañwamu, pu' hapi itam God tímatu. Noqw itam hin yukiltotiniqw pam pantaqa pay nāt qa mātakti. Nikañw ason hisat Tiat mātaktiqw itam put anyuñwniqey navoti'yuñwa; ispi itam put hin hintaqat aw yórikyaniqee. ³ Noqw haqam it yantaqat unañwvahsit ñöyi'taqa nākwañw'ewakwlawñwu, pas pam hin kwañw'ewakwnihqat pan'i. ⁴ Qaanhtiput hintsakqa piw tutavot ehpewi hintsakñwu; pi qaanhtipu tutavot ehpewi hintsatskiwhqa. ⁵ Noqw uma navoti'yuñqw, ura God Tiat itahqaanhtipuy ayo yúkuniqe òviy mātakti. Noqw qaanhtipu put ep súlawu. ⁶ Noqw put ep huruiwtaqa hapi qaanhtiput añ qa hinma. Qaanhinmaqa hapi put aw qa yóriki'ta; piw qa tuwi'ta. ⁷ Itimhohyamu, qa hak hapi umuy ūnatoyrani. Suan hinmaqa hapi súantañwu, God Tiat suan hintaqat pan'i. ⁸ Qaanhinmaqa hapi Nukpanat añqwniñwu. Pi Nukpana yayhniwhqat añqaqw qaanhinma. Noqw God Tiat Nukpanat tutmalayat símoknaniqe òviy mātakti. ⁹ God añqw tihtiwhqa qaanhtiput añ qa hinma, pi God tunatyaat put apqölpenniñwuniqw òviy'ò. Pu soon pam hihta ep qaanhtiñwu, pi pam God añqw tihtiwiñwuniñqee. ¹⁰ Yantaqat hapi akw God timat mātakya, pu Nukpanat tímatu: Súantaqat qa hintsakqa hapi qa God añqwniñwu, pu i' hak sinosñway aw qa unañway'taqa piwu.

Love One Another

¹¹ Pi ura uma yayhniwhqat añqaqw it hapi yan tūawit aw tūqayyuñwa: Itam nānami unañway'yuñwniqata; ¹² Ura i' hak Cain Nukpanat ahpiynihqe tupkoy nīnaqat qa panhtotini. Noqw ya hinoqw pam put nīna? Ispi put tumalaat qalolmaniq'ö, noqw tupkoyat tumalaat súanta. ¹³ Pay uma qa pas pas hin wūwantotani, itupkomu, kurs yep qatsit tunatyayat hinwisqam umumi qa suhtaq'ewyaq'ö. ¹⁴ Itam hapi mokiwuy añqw qatsit aw nōñakqey navoti'yuñwa, òviy pi itam itahsinosñwamuy amumi unañway'yuñwa. Nohtumi qa unañway'taqa hapi mokiwuy ep hinnuma. ¹⁵ Sinosñway aw qa suhtaq'ewnihqa hapi sinmuy qōyantaqaniñwu. Noqw uma navoti'yuñqw qa hak tuqwyantaqa qatsit qaso'taqat pasiwta. ¹⁶ Pi God Tiat itamuñem qatsiy tavi. Put pantaqat akw God itamumi unañway'taqat itam māmatsya. Noqw soon as itam tuwat itahqatsiy qa itahsinomuy amuñem o'yaniqey suhtaq'ewyani. ¹⁷ Noqw sen haqawa yep qatsiy ep hihta himuy'tiwhqat himuy'kañw, sinosñway hihta haqni'taqw, tuway'kañw put qa òkwatuwe', ya sen hin pam God añqw nuhtumi unañway'taniqey tuwi'vaqey pañqawni? ¹⁸ Itimhohyamu, itam qa itahlavayiy-sa akw nānami unañway'yuñwni, piw itahleñiy akw'a. Itam qa panyuñwt, itahhinsakpiy akw pas antsa panyuñwni.

Courage before God

¹⁹ Pu it hapi akw itam pas antsa God tímatnihqey navoti'yuñwni; nihqe qa hin unañway'kahkañw put aw òkiwtani. ²⁰ Ispi kurs pay itah'unañwa itamuy sóontsani'taniqw, tis pi God itah'unañwa epnihqe pas sohsok hihta navoti'ta. ²¹ Aw iunañwamu, kurs itah'unañwa itamuy qa sóontsani'taniqw pep hapi pu' itam God aw qa òkiwyani. ²² Pu itam hihta òviy tūviñtote' put añqw put òmahtotamantani, ispi itam put tutavoyat añ hinwisqee, nihqe put tayawintiwisa. ²³ Noqw yan hapi pam tutapta: Itam put Tiyat Jesus Christ aw tūtuptsiwe', nānami unañway'yuñwniqata. ²⁴ Noqw i' hak God tutavoyat añ hinmaqa hapi put ep qátuni; noqw God put ep qátuni. Noqw pam itamuy Hikwsit máqahqat akw itam put itamuhpe huruiwtaqat navoti'yuñwa.

4

The True and the False Spirit

¹ Aw iunañwamu, pay uma qa pas sohsokmuy Qahováriwtaqat Hikwsit akw yuaatotaqey pañqaqwaqamuy amumi tuptsiwyamantani. Nikañw uma pumuy amumi pohtayamantani, sen puma pas antsa God añqwyaqata. Taq kaysiwhqam God lavay'aymatnihqey atsáy'yuñqam tūwaqatsit añqe' nankwusa. ² Noq w it akw hapi uma God Hikwsiyat māmatsyamantani: Haqawa Jesus Christ tokoy'kañw pítuhqat pañqawlawhqa hapi God Hikwsiyat ahpiy yuaatani. ³ Pu haqawa Jesus Christ tokoy'kañw pítuhqat ayo yuykuqa hapi qa God Hikwsiyat ahpiy yuaatani, soq it hakiy Christ ehpe w'iwtaqat hikwsiyat ahpiy'o. Ura nāt Christ ehpe w'iwtaqat pítuniqat uma nanapta. Noq w pu' hapi pay pam yep qatsit ep hinnuma. ⁴ Noq w pay Christ umuh'nañwpeq qátuhqa put epnihqe pas pavan hoñvi. Noq w òviy uma pumuy áñwutota, pi uma God ahpiy tihtiwyaqee, itimhohyamu. ⁵ Christ ehpe w'iwyuñqam yep qatsit tunatyayat ahpiyya; nihqe òviy yep qatsit tunatyayat yuaatota. Noq w yep qatsit tunatyayat hinwisqam umumi tūqayyuñwa. ⁶ Itam hapi God ahpiy tihtiwya. Noq w God tuwi'taqa itamumi tūqaytañwu. Pu God qa ahpiy tihtiw hqa itamumi qa tuqayvastañwu. It akw hapi itam it Hikwsit pas qa atsats mātsi'yuñwa, pu piw it atsats hikwsita.

God Is Love

⁷ Aw iunañwamu, itam nānami unañway'yuñwni. Pi God hapi itamuy nuhtumi unañway'yuñwniqat tutuwnañwu. Noq w haqam nuhtumi unañway'taqa hapi suyan God ahpiy tihtiwnwu, nihqe God tuwi'tañwu. ⁸ Haqam nuhtumi qa unañway'taqa hapi God qa tuwi'tañwu, pi God nami'nañwaniq'ò. ⁹ Noq w God nuhtumi unañway'taqey itamumi mahtaknanigē pas sūkw Tiy tūwaqatsit aw tavi, itam put atsviy yesniqat òviy'o. ¹⁰ Noq w it akw itam God itamumi unañway'taqat māmatsya. Qa itam hapi God aw unañway'yuñqw, pay pam itamumi unañway'taqe òviy Tiy tavi. Noq w pam itahqaanhtipuy ep mokqe itamuy God enañ namivöhikna. ¹¹ Aw iunañwamu, God pas panhaqam itamumi unañway'ta. Noq w òviy pas hapi itam soon as tuwat nānami qa unañway'yuñwni. ¹² Qa haq hapi hak God aw yori. Kurs itam nānami unañway'yuñqw, pep hapi pu' God ita'nañwpeq qátuni; nihqe itamuy nānami pas unañway'yuñwniqat itamuy tutuqaynatima, itam put an nuhtumi unañway'yuñwniqat aw pahsavoo. ¹³ Noq w itam put añ yesq pam ita'nañwpeq qátuqw itam navoti'yuñwa, pi pam Hikwsiy itamumi nóaqw òviy'o. ¹⁴ Noq w itam hapi aw yórikya, piw Naat itamumi unañway'taqat itam tuawi'yuñwa; ispi pam Tiy añqw pew taviq w pam sinmuy ayo oya. ¹⁵ Hak hapi haqam Jesus God Tíyatnihqat pañqawhqa God añ qatu; noq w God put unañwpeq qatu. ¹⁶ Noq w itam hapi God itamumi unañway'taqat nanaptakañw tūtuptsiwa. God hapi pas nami'nañwa. Noq w nuhtumi unañway'taqa hapi God añ qatu, noq w God put ep qatu. ¹⁷ Aw iunañwamu, kurs itam hin as nānami unañway'yuñwniqey pan nānami unañway'yuñwe' pep pu' ason hin yukil-tiniqat aw pituq w itam qa ókiwyani. Pi Tiat yep qatsit ep hin hintaq w pay itam piw an yep hinyuñwa. ¹⁸ Hak hakiy aw unañway'te' qa put mamqasñwu; maqaswuwni sūlawñwu. Taq maqaswuwni'taqa hapi qa sun yantañwu. Noq w òviy God mamqasqa hapi soon pas put aw unañway'tani, pam as put aw unañway'tanikañwo. ¹⁹ Itam put aw unañway'yuñwa, ispi pam mohti itamumi unañway'taq'ò. ²⁰ Kurs hak haqam God aw unañway'taqey yan lalvaykañw sinosñway aw qa suhtaq'ewnihqa hapi atsātani. Ispi puyaw hak sinosñway aw yóriki'taqey aw qa unañway'te' hin tis God aw qa yóriki'kañw

put aw unañway'tani? ²¹ Noqw yan hapi pam itamumi tutapta: God aw unañway'taqa piw sinosñway aw unañway'taqata.

5

Our Victory over the World

¹ I' hak Jesus Christ-nihqat tuptsiwhqa hapi God añqw tihtiwnwu. Pu hak haqam God Itanay aw unañway'taqa piw put tímuyatuy amumi unañway'tani. ² Itam God aw unañway'kahkañw put tutavoyat añ hinwise' pep pu' itam put tímuyatuy amumi unañway'yuñqey navoti'yuñwni. ³ Kurs itam God aw unañway'yuñwe' itam put tutavoyat añ hinwisni. Noqw put tutavoat qa maqsonhinta. ⁴ I' hak God ahpiy tihtiwhqa yep qatsit tunatyayat áñwuy'tañwu. Noqw yan hapi itam yep qatsit áñwuy'yuñwni-God aw tütuptsiwee. ⁵ Noqw ya hak yep qatsit tunatyayat áñwuy'tani? I' hak Jesus God Tíyatnihqat tuptsiwhqa hapi.

The Witness about Jesus Christ

⁶ Ura Jesus Christ pítuhqe kūyit akw-nikañw pu unwat akw tuvoylati, qa kūyit akw-sanit, pi kūyit akw-nikañw pu unwat akw'a. Noqw Hikwsi hapi put pantaqat tuawi'ta. Noqw pam hapi pas qa atsa. ⁷ Pi pahyom òveqatsit ep Jesus Christ tuawi'yuñwa-i' Náata, pu Lavayiat, pu Hikwsi Qahováriwtaqa. Noqw ima pahyom pay suhkaa. ⁸ Pu pahyom tūwaqatsit ep Jesus Christ tuawi'yuñwa-i' Hikwsi, pu kūyi, pu unwa. Noqw ima pahyom sun lavayi'yuñwa. ⁹ Itam pay sinmuy tuawiyamuy kwusuya. Nihqe tis òviy itam God tuawiyat kwusuyani. Noqw pam hapi Jesus Christ put Tiatnihqat pañqawu. ¹⁰ Ason hak God Tiyat aw tuptsiwhq God Hikwsiat put unañwpeq qátu, nihqe put pantaqat tuawi'ta. Noqw pay God qa tuptsiwhqa hapi pam átsanihqat pan put yukuna, ispi God Tiy hin tuawi'taqat pam qa tuptsiwhqee. ¹¹ Noqw yan hapi God itamuy āawna: Pam itamuy qatsit qaso'taqat huyta, it qatsit put Tiyat epnihqata. ¹² Tiyat kwusi'taqa hapi qatsit kwusi'ta. Pu i' hak God Tiyat qa kwusi'taqa hapi qatsit ñastaa.

Eternal Life

¹³ Nu hapi umuy God Tiyat aw tuptsiwni'yuñqamuy amumi iit penta. Noqw uma put añ tūñwantote', uma God Tiyat aw tütuptsiwaqe qatsit qaso'taqat himuy'vayaqey navoti'yuñwni. ¹⁴ Noqw itam put aw tuptsiwni'yuñqw, put tunatyayat añ hihta òviy itam put tūviñtotaqw, pam itahnawakinpiy navotni. ¹⁵ Noqw itam put itahnawakinpiy aw tuqayvastaqat navoti'yuñqw, itam put aw nāp hihta tūviñtotaqw pam itamuy put máqani. ¹⁶ Kurs uhsinosñwa qaanhtiput pay mokiwuy aqw qa pitsíwtaqat hintsakq um put aw tayte' pay um put eñem tūviñtani. Noqw God put qatsit máqamantani, kurs pam mokiwuy aqw qa pitsíwtaqat qaanhtiput hintsakniq'ò. Pas antsa kurs hin hak qa mokiwuy aqw pitsíwtaqat qaanhtiput hinhtini. Noqw kurs hak pan qaanhtiqw, um put eñem tūviñtaniqat qa putwat nu pañqawu. ¹⁷ Sohsoy qaantsatskiwhqa hapi qaanhtipu. Noqw soon sohsoy qaanhtipu mokiwuy aqw pitsíwtani. ¹⁸ Itam navoti'yuñqw i' God ahpiy tihtiwhqa qaanhtiput añ qa hinma, pi God Tiat put aw tunatyawtañwuniq'ò. Noqw Nukpana put aw qa hintsakñwu. ¹⁹ Noqw itam hapi God tímatnihqey navoti'yuñwa. Noqw yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam sohsoyam it hakiy qalolmat akw tuyqawiwuyñwa. ²⁰ Itam navoti'yuñqw God Tiat pítuhqe itamuy suyan unañwtalwuwnitoyna. Noqw òviy itam God pas antsanihqat tuwi'yuñwa. Noqw itam it hakiy pas antsanihqat añ yēse, pu Tiyat Jesus Christ añ'a. Pam hapi pas antsa God. Noqw itam put

añ yeskahkañw qatsit qaso'taqat himuy'yuñwa. ²¹ Itimhohyamu, uma hihta wutsit aw nāwakintihqat qa aw may'yuñwni. Pas antsaa.

JOHN ańk Pēniata

¹ Nu' wukw'aya, itahsiway pas namorstiwhqat aw penta, pu tímuyatuy amumii. Nu umumi pas antsa unańway'ta; pu pay qa nu'saa, pay pas sohsoyam it hakiy pas antsanihqat tuwi'yuńqam piwu, ²I' hak pas antsanihqata itamuhpe pakiwkańw, itamum yūmosa hinmaniqat tunatyayat ōviy itam umumi unańway'kahkańw, pas antsa yan umuńem nāwakinwisa. ³ Nam ōkwalni, núokwa, pu kwakwhaunańwa umumum yantani, Itanay God ańq'ō, piw Tiyat Tutuyqawhqat Jesus Christ ańq'ō.

Truth and Love

⁴ Pas haqawat uhtim Itanay lavayiyat pas antsanihqat ań hinwisq, nu amumi navotqe, put ep pas hahlayti, ura Itanay ańqw itamumi hin tutaptiwhqat pan hinwisq'ō. ⁵ Noqw taay isiwa, nu okiw ūmi pańqawni: Itam nānami unańway'yuńwni. Nu hihta qa pūhut tutavot ūmi penta, nikańw pay ura yayhniwhqat ańqaqw itamumi hin tutaptiwhqata. ⁶ Noqw itam put tutavoyat ań hinwise' pan nānami unańway'yuńwni; noqw yan hapi tutavo, ura uma yayhniwhqat pahpiy hihta nanaptaqey ań hinwisniqata. ⁷ Taq kaysiwhqam tūunatotoynaqam tūwaqatsit ań nankwusa, nihqe i' Jesus Christ tokoy'kańw pítuhqat ayo yuykuya. I' hapi tūunatotoynaqa; pu Christ ehpew'iwtaqa. ⁸ Uma nāmi tunatyaltotini; noqw itam hihta tumaltotaqey qa kwayhyat, ań ahsupoq ahsatotani. ⁹ Mewnit yūmo kwílakqa, pu Christ tutaqayhpiyat qa ań hinmaq, God put qa amum hinma. Pu hak Christ tutaqayhpiyat ań hinmaq, Itanay-nikańw pu Tiat puma put amum hinma. ¹⁰ Hak umumi pite', qa yan umuy tutuqaynaqw, uma umuhkiy qa aw put panayamantani, piw uma qa ōqalayamantani. ¹¹ Taq put ōqalaqa qaanhtipuyat ep suńwáatni.

Final Words

¹² Pas nu as nāt nihtiwtat hihta umumi pēnanikańw, pay nu qa tutuvenit ań pēnani, piw qa tutuvenkuyit akw'a. Nikańw pay hisnen nu umumi pítuni; noqw itam pas nānami taykahkańw, yuaatotani; nen pas hinhaqam hahlayhtotini. ¹³ Namortihqat uhqōqay timat uń ōqalaya. Nam antaa.

JOHN

Pēniat payisni'maqa

¹ Nu' wukw'aya, it pas aw iunañway Gaius aw penta. Nu pas antsa ūmi unañway'ta. ² Aw iunañwa, pas sohsoy himu uñem lolmaniqtat nu uñem nāwakinma, um suphelawtaniqtat pas uhhikwsi suphelawtaqtat pan'i. ³ Pi tuptsiwni'yuñqam ökihqe, inumi uñ tūawvayaq, yaw um itahtuptionsiwniy pas antsanihqat hūrs ñuy'kañw put añ hinma. ⁴ Pi yaw itim Itanay lavayiyat pas antsanihqat añ hinwisq, nu put pantaqtat navotqe, pas hahlayhti. Qa himu put epnihqe inumi pas pavan hahlayhpi.

Gaius is Praised

⁵ Aw iunañwa, pay um añ tuptionsiwni'yuñqamuy-nikañw, pu a'löntuy hin tumalay'taqey ep súantsaki. ⁶ Yaw um nuhtumi unañway'taqat puma God aw tōnawtaqamuy amumi tūawvaya, noq, w um God kaptsi'kañw, pumuy haqamiyaq, w amumi unañwtave', súanhtini. ⁷ Pi puma put tuñwniyat tunvotnayaniqe añqe' nankwusa; nihqe imuy qatptionsiwni'yuñqamuy amuñaq, w qa hihta ömahtiwisa. ⁸ Noq, w paniq, w hapi öviy itam pumuy panyuñqamuy soon qa pāsyani; nen pumuy tumalsuñwamatni, puma Itanay lavayiyat pas antsanihqat yuaatiwisq'ö.

Diotrophes and Demetrius

⁹ Ura nu as God aw tōnawtaqamuy amumi pēna; noq, w i' Diotrophes pumuy amuñaq, w pas hímuniqey nāwaknaqa itamuy qa ömahta. ¹⁰ Noq, w öviy kurs nu umumiq pite', soon nu put hiniwhitipuyat aw qa pónaknani, itamumiq nánaphin qalomáhiñqawlawhqata; pu pas qa nöyaltiqe, pam añ tuptionsiwni'yuñqamuy qa ömahta; nit pu pumuy ömahtotaniqey nānawaknaqamuy mēwanta; nihqe God aw tōnawtaqamuy amuñaq, w pumuy ayo maspita. ¹¹ Aw iunañwa, um hihta qalolmat aw qa nanawinht, lolmatni. Lolmat añ hinmaqa hapi God tíata; pu i' hak hihta qalolmat añ hinmaqa hapi God aw qa yóriki'ta. ¹² I' Demetrius sohsokmuy amuhpiy aw lomanavotiwta. Noq, w i' pas antsa. Owi, pu itam pas piw nāp aw navoti'yuñwa; noq, w uma navoti'yuñq, w itahtu-awi pas qa atsa.

Final Greetings

¹³ Pas nu as nāt nihtiwtaqtat hihta pēnanikañw, pay nu qa tutuvenkuyit pu qa tutuvenkohot akw ūmi pēnani; ¹⁴⁻¹⁵ Nikañw pay hisnen nu qa pas wūyavotiq, w ūmi yórikni; noq, w itam pas nāmi taykañw yuaatani. Nam kwakwhaunañwa umum yantaa. Ima itahkwatsim uñ öqalaya. Um itahkwatsmuy nanāpwat öqalantani.

JUDE

God Sinomuyatuy amumi Pēniata

¹ Nu' Jude, Jesus Christ tūwīkiat, pu James tupkoat it penta. Nu umuy Itanay God ahpiy sutsvo oyiwyuñqamuy öqalanta. Ura pam umuy wánwayhqe, Jesus Christ eñem umumi tunatyawma. ² Nam núokwa, kwakwhaunañwa, pu nami'nañwa qaöwíhinkañw umumi pitsíwtaa.

False Teachers

³ Aw iunañwamu, nu as itamuy hin sun ayo nōñakqat umumi pēnaniqey unañwti. Níkañw pay kurs nu soon umumi qa pēne', uma itahtuptsiwniy eñem pas rohomnumyaniqat umuy u'nanani, itahtuptsiwniy God sinomuyatuy amumi sūs mātaviwhqat éñemi. ⁴ Taq haqawat God qa kaptsi'yuñqam nanauyve itamumi yuñña. Yaw puma God aw yankahkañw qahopíyese; nihqe God sūkw Moñwit ayo yuykuya, pu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ piwu. Nihqe öviy añwu pay hisat puma qalomáyukiltiniqat aw oyiwyuñwa. ⁵ Noqw öviy nu umuy it ep ahoy u'nananiqey nāwakna; pay as pi uma hisat it yantaqat pās nanapta. Ura hin Tutuyqawhqa haqaww tutskwat Egypt añqw sinomuy nōñaknat, put pantaqat atsve pu' haqawatuy qa tuptsiwni'yuñqamuy haqami hintsana. ⁶ Pu ima öñaqw hoñvia'yat tumalay tatamhtotat, pas nāp qeniy mātatveyaqamuy sūs somhtaqe, qatalpumi tañata, hisat aw wukotalönvaqat ep pumuy hin yukunaniqey aw pahsavoo. ⁷ Noqw ura Sodom-niqw, pu Gomorrha-niqw, pu amunan'ik kitsókit an sinom piw pumuy amún tuskapqatsit aw tahkukq, tahtaqt nāp nānami tokoy an písogya. Noqw God qōhit qa tokñwuqat akw pumuy sivintoyna, sinmuy ökwhaniqe öviy'o. ⁸ Noqw piw nāt ima pumuy amún hihta itséheet an kwañwáwuwantotaqe, tokoy tuyoy'ewakwtotañwu; an moñw'iwyuñqamuy qa hihtay'yuñwa, pu an öqalat pasiwyuñqamuy amumiq nānap hin qalomáhiñqawwa. ⁹ Noqw híkspi God pas sushoñviayaat Michael Nukpanat amum nāñwuy'ta, Moses tokoyat öviy'o. Nihqe nānaqasqe soon pay nanāp'unañw put aw qalomáhiñqawniqe, ura put aw pañqawu: Nam Tutuyqawhqa un mēwaa. ¹⁰ Noqw ima hihta aw qa mātsi'kahkañw, soq tuwat put ep qalomáhiñqawwañwu; pu pay hīhihtuy popkotuy amún hīhihta nāp tuwi'yuñqey akw nāhovalayañwu. ¹¹ Is okiw púmaa! Puma Cain kukyat añqe' hinwisa; pu Balaam an hihta súantaqat añqw lasya, hihta as himuy'vayaniqe öviy'o; pu Core an God aqw kolilitotat, put an súlawhtini. ¹² Ason uma sūp haqam nōnove', Tutuyqawhqtat u'ni'kahkañw pōlavikit yónoyhtotaqw, puma umumum nōnove', pep hihta itséheet anyuññwu; nānami-sa tunatyawyuñwt, qa hihta tuhtusyakahkañw nōnovañwu. Puma wisioomahwt huhukwhoyaqat anyuñwa. Puma himutskit tal'añwnawit an qa hihta sipalay'vañwuqat anyuñwa, náipwaniwyuñqee; soñawnen lōs soa. ¹³ Pātuwaqatsit añqe' a'nō walalataqat anyuñwa. Pumuy hintsakpiam pāhut walalataqat qōtōyat anta. Puma sōtuy nānahoy yuyutyaqat anyuñwa; nihqe puma haqami mīhikqat an pas qatālat aqw sūs yuñni. Pep puma nawus aqwhaqami yesni. ¹⁴ Noqw Adam añqw tsañe'sikis nānañumo qatsívaptsiwyuñqat pep Enoch tihtiwa. Nit pam añwu pay imuy ura lavayhtiqe pañqawu: Meh, Tutuyqawhqa pas qaan'ewakw hintaqamuy qahováriwyuñqamuy tsamkañw añq'ö, ¹⁵ Sinmuy sohsokmuy amuñem hin yúkuniqee. Pam sohsokmuy qa kaptsi'yuñqamuy qalomáhintakpiyamuy sohsok ep pumuy hin yúkuni. Taq puma God qa kaptsi'kahkañw put ehpewi qaanhtoti, piw anahaat lavayit akw put aqw

hiñqawwa. ¹⁶ Ima hapi pas sutsép-sa hihta añ hiñqawwisa; panis tuwat tūovelanhiñqawwisa; nāp tuñlayiy-sa añ hinwisa; hihta a'nō kwiviyuaatotañwu; hihta nukwáñw'ewyaniqey ōviy sinmuy amumi kwanwáyuaatotañwu.

Warnings and Instructions

¹⁷ Nikañwo aw iunañwamu, pay ura Itahtutuyqawhqay Jesus Christ ayamat hin hintaniqat yuaatotaqat uma u'ni'yuñwani. ¹⁸ Pay so'nwamiq ima hakim tututsiwayaqam hoñvani. Puma God qa kaptsi'yuñwani; nāp tuñlayiy añ hinwisni, ura kitota. ¹⁹ Ima hapi añ sinmuy tsikantotani; nāp tunatyay añ hinwisa, Qahováriwtaqa' Hikwsi pumuy unañwayamuy qa aw pákiq'ō. ²⁰ Noqw ūmaa, aw iunañwamu, uma umuhtuptsiwniy God añqwnihqat añ nāwuñwintani; Qahováriwtaqat Hikwsit añ nāwakinwisni. ²¹ Itahtutuyqawhqa Jesus Christ núokway ahpiy umuy qatsit qaso'taqat máqani. Noqw put talónvaqat aw pahsave uma maqaptsi'kahkañw, God añqw nāmi'nañwat añ hinwisni. ²² Añ qa súyanyaqamuy uma ókwatutwani; ²³ Qōhit añqw pumuy ayo lañamintotani. Pu añ pētuy piw uma maqasneveq ayo ōoyyani. Nikañw piw yuwsiyamuy tuskapqatsit akw tuyoy'ewakwtiwhqat uma aw qa suhtaq'ewyani.

Prayer of Praise

²⁴ Taay. Kwakwhat pi God umuy qa lasyaniqat aw ōqalat pasiwta. Pan hapi umuy hahlaykahkañw, qa hihta akw hinyuñqat pam natpipo lomaqatsit aw umuy ōkínani. ²⁵ Pam-sa hapi nāla suan unañwtalwuwni'ta, pu itamuy ayo oya. Nam sinom sohsoyam put pas hihtatostat, kaptsi'yuñwani. Nam puma put Moñwílalwani; pam-sa hapi ōqalat pasiwtaqat pañqaqwani. Nam pu' yantani, pu yūmosa aqwhaqamii. Nam antaa.

Jesus Christ HIHTA NATONIQT MAHTAKNA Ayay John aw'i

¹ I' tutuveni Jesus Christ añq'ö. God soon pas hisat hin hiniwhtiniqat put aw mātakta, pam lavay'aymuy umumi put mahtaknaniqat öviy'o. Noqw pam hoñviayay ayataqw, pam nuy John, put lavay'ayayat, put āawna. ² Noqw nu God lavaiyat, Jesus Christ inumi mātaktaqat umuy āawnani. Pu nu hihta aw yórikqey umumi pēnani. ³ I' hak it tutuvenit añ hin hiniwhtiniqa pey'taqat añ túñwantaqa hahlayhpit epni. Pu put nanaptat, aw tuqayvasi'yuñqam piw pas hahlayhpit epyani. Pi aw hapi pituto.

Greetings to the Seven Churches

⁴ Nu' John Asiat ep tsañe' kitsókit añ God aw tōnawtaqamuy öqalanta. Nam núokwa, pu kwakwhaunañwa umumi pitsíwtani, it hakiy pu'nihqat, pu pay hísatnihqat, pu nātoniqat añq'ö, pu tsañe'nihqamuy hihikwsimuy put moñw'atsvewayat ehpewiyaqamuy amuñaq'ö, ⁵ Pu Jesus Christ añq'ö. Pam hapi pas suyan navoti'kañw súañqawu; so'pumuy amuñaqw tātayhqe nuhtuñaqw susmohpeq'a; pu tūwaqatsit ep momñwituy amumi moñw'iwta. Pam itamumi unañway'taqe, nāp uñway akw itamuhpa' itahqaanhtipuy ayo pāhoma. ⁶ Nihqe itamuy moñw'oyhqe, Nay God awwat itamuy wimmoñw'oya. Nam sinom put kaptisitotat, put moñwlalwani sutsép-saa. Nam antaa. ⁷ Meh, pam ðomawhtuy aqw hawni. Noqw sohsoyam pōsiy akw put aw yórikyani, pu ima put söhkwiknayaqam piwu. Noqw tūwaqatsit ep sohsoy hihtu nanāpwat sinom put atsviy tsaykitani. Pas antsa. Nam antani. ⁸ Nu hapi Alpha, pu Omega; nu hapi sohsoy hihta yayhnaqa pu sohsoy hihta aw pās yúkuniqa, kita Sus'öqaltutuyqawhqa, pu'nihqa pu pay hísatnihqa, pu nātoniqa.

A Vision of Christ

⁹ Nu' John, umuhpava, pu umuhsuñwa, umún Jesus Christ eñem hihta añ kānavota; put eñem hihta añ nakwhani'ta; piw umún put amum moñw'iwtani. Nu pānaqw tutskwat kuytaqat Patmos yan mātsiwhqat ep qatu, God lavaiyat ep'e, pu Jesus Christ yuaataqey ep'e. ¹⁰ Noqw Tutuyqawhqat talōñniyat ep nu Hikwsit akw tuyqawiwkañw, inuhkwayñave hakiy a'nö tōnayat navota, pas tötöqpit an tōnay'taqata. ¹¹ Noqw inumi pañqawu: Nu hapi Alpha pu Omega, mohti'maqa pu nuhtuñknihq, kita; pu piw yan'i: Um hin yórike', tutuvenit añ put pēnat, Asiat ep tsañe' kitsókit ep inumi tōnawtaqamuy amumi távini, ayo Ephesus ep yesqamuy amumii, pu Smyrnat epyaqamuyu, pu Pergamos epyaqamuyu, pu Thyatirat epyaqamuyu, pu Sardis epyaqamuyu, pu Philadelphiat epyaqamuyu, pu Laodiceat epyaqamuyu, inumi kita. ¹² Noqw nu hakiy inumi hiñqawhqat aw yórikniqe ahoy namtö. Nihqe öviy nu namtökqe, pay tsañe' wihqöhít tsotsókpiyat sikavalasivat añqw yukiwyuñqat tuwa. ¹³ Noqw ima tsañe' tsotsókpit amuhsonve hak Sinot Tiyat an son'iwhqa waynuma; wupaknapnat kukmiq pitsíwtaqat yuwsí'kañw, tawitsqay añ sikavalasivat kwewta. ¹⁴ Noqw qötöyat añ hōmiat qötsáphöt anta, pas nuvat an qötsa. Noqw pōsiat pavan pas ūwiñwuy anta. ¹⁵ Noqw kuk'at pas kwañ'ewakw sikasivat qöpqömiq pātiqat an talqaqsala. Pu tōnaat mūmunañwtuy wukosöykitaqat panta. ¹⁶ Noqw pam putvaqw tsañe' sötuy matsvoñta. Noqw moañaqw sipwuvahpi nan'ivak a'nö qalay'taqa yayma.

Noqw taywaat tawat pas pavan talat anta. ¹⁷Noqw nu aw taytaqe pahsat kukmiq munu, sümokpunikañwo. Noqw pam putvaqw may akw inumi matyawht pañqawu: Pay um qa tsawiniwtani; nu hapi mohtimaqa pu nuhtuñkniha. ¹⁸Nu hapi qatu. Ura as nu mokt, pu ahoy tātayi. Noqw meh, nu hapi sutsep qátuhqa. Pas antsa. Nihqe nu maskimi, pu mokiwuy aw öqalay'ta. ¹⁹Um hihta aw yórikqey pēnani, yañ hihta hintaqata, pu hihta nātoniqata. ²⁰Ura nu putvaqw tsañe' sötuy matsvoñkañw tsañe' wihqöhít tsotsókipiyat amuhsonva waynumqw um inumi yori. Taa. Put hímunihqat nu uñ āawnani. Ima tsañe' sōtu hapi tsañe' kitsókit ep inumi tōnawtaqamuy amumi hoñvia'yatu. Noqw pu tsañe' wihqöhít tsotsókipiat hapi tsañe' kitsókit ep inumi tōnawtaqamu.

2

The Message to Ephesus

¹Um Ephesus ep inumi tōnawtaqamuy amumi hoñviayat aw yan pēnani: I' hak putvaqw tsañe' sötuy matsvoñtaqa, tsañe' wihqöhít tsotsókipiyat sikavalasivat añqw yukiwyuñqat amuhsonva waynumqa yan ūmi lavayhti: ²Pay nu ūmi navoti'taqw, um inuñem tumalay'taqe maqsoni'ta. Piw um qa nañ'ekni'ta. Pu um añ qalomáhinyuñqamuy amumi qa suhtaqa'ewa. Nihqe hakim inuhpiy ayatiwyaqey pañqaqwaqamuy um amumi pohtaqa, amumi navotq, pay kurs puma a'tsatu. ³Nihqe um hihta añ kuykañw nakwhani'ta. Nihqe um inatñwaniy tunatyawkañw hihta maqsonlawkañw qa ókiwhiti. ⁴Nikañw pay nu hihta ūmi qaantaqat tuway'ta. Ura as um mohtihagam inumi pas unañway'tat, pu' hapi qa pan um inumi unañway'ta. ⁵Nihqe öviy um tunatyaltini. Taq um inuñaqw yāvoq'iwma. Um ahoy namtökt, inuminen, mohti hinmaqey hintsakni. Taq um qa panhti, nu ūmi supte' uhwiqhöhiy tsotsókipiyat qeniyat añqw ayo távini, um qa ahoy namtökq'ö. ⁶Nikañw it ep nu uñ hahlayi: Um imuy Nicolaitan-sinmuy hintsakpiyamuy pas qa hahlayi, inún'i. ⁷Naqvuy'taqa navotni Hikwsi Christ aw tōnawtaqamuy amumi hin lavayhtiqa. Nukpanat ánwuy'taqat nu pan nakwhanaqw, pam himutsokit hakiy taytoynañwuqat God üyiyat nāsaveq wúnuhqat añqw nösni.

The Message to Smyrna

⁸Pu um Smyrnat ep inumi tōnawtaqamuy amumi hoñviayat aw yan pēnani: I' hak mohtiniñqa, pu nuhtuñkniha, ura as mokt, pu' qátuhqa yan ūmi lavayhti: ⁹Pay um hihta hintsakqat nu navoti'ta. Um hihhihta añ kānanvota, pu okiwhinta; nikañw um pas antsa kāhak'i. Pu hakim Jew-sinomniqey a'tsalalwaqam ūmiq qalomáhiñqaqwaqat nu navoti'ta. Puma qa Jew-sinomnikañw soq Satan aw tōnawta. ¹⁰Um hapi hihta nāt añ kānavotniqey qa mamqasni. Meh, pay nāt Nukpana uhsinomuy amuñaqw haqawatuy sivikimi maspani, amumi tuwantaniqe öviy'o. Noqw uma pakwút-sikis talat añ kānanvotyani. Nikañw uma hapi qa nañ'eknayani; nāmahin pi uma so'ni. Pi nu hihta ahsatit umuy máqani. Uma aqwhaqami yeskañw put añ nāvokawintotani. ¹¹Naqvuy'taqa navotni Hikwsi Christ aw tōnawtaqamuy amumi hin lavayhtiqa. Nukpanat ánwutaqa hapi soon mokiwuy añqw lōs yúkuni.

The Message to Pergamum

¹²Pu Pergamos ep inumi tōnawtaqamuy amumi hoñviayat um aw yan pēnani: I' hak sipwuvahpit nan'ikaqa qalay'taqat himuy'taqa yan ūmi lavayhti: ¹³Pay um hihta hintsakqat nu navoti'ta, pu um haqam qátuhqata. Pep hapi Satan

moñw'iwta. Um inatñwaniy hürs ñuy'ta. Ura nuy yuaataqa Antipas umuh-sonve nñiwa, haqam Satan qátuhqat ep'e. Noqw nāmahin pi pantaqw, um inumi tuptsiwni'taqey qa qe'ti. ¹⁴Noqw pay nu qa sūkw hihta ūmi qaantaqat tuway'ta. Soq um Balaam tutuqayhpiyat ñuy'yuñqamuy oyi'ta. Ura pam Balac tutuqaynaqw, pam Israel-sinmuy ūnatoyna. Noqw puma hihta wutsit pay nāp yukiwyuñqamuy amuñem hihtuy qōyantotat, sikwíyat añqw nōñösa; pu tokot sokoptota. ¹⁵Pu pan piw um inuy Nicolaitan-sinmuy tutuqayhpiyamuy ñuy'yuñqamuy oyi'ta. Noqw nu put aw qa suhtaq'ewa. ¹⁶Noqw öviy um put añqw lasni. Taq um qa panhtiqw, nu ūmi supte' imoñaqw sipwuvahpit akw pumuy amumi kihpokni. ¹⁷Naqvuy'taqa navotni Hikwsi Christ aw tōnawtaqamuy amumi hin lavayhtiqata. Nukpanat áñwutaqat nu mennat it öñaqw pölavikit tupkiwtaqat nopnani; nen put qōtsat owat máqani. Noqw put añ puhutuñwni pey'tani. Qa hak put navoti'taqw pas put kwúsuhqa-sani.

The Message to Thyatira

¹⁸Pu um Thyatirat ep inumi tōnawtaqamuy amumi hoñviayat aw yan pēnani: God Tiat ūwiñwuy antaqat pōsi'taqa, pu kwañw'ewakw sikasivat antaqat kuhkuy'taqa yan ūmi lavayhti: ¹⁹Um hihta hintsakqat nu pay navoti'ta, pu um hin inumi unañway'taqata, pu um hihta tumaltaqata, pu nuy qapēvewnaqata, pu hihta añ pās nakwhani'taqata. Nu uhtumalay nuhtuñknihqat aw tayta, puma mohti'maqat tumalat epnihqe pas hoyokiwtaqata. ²⁰Nikañw pay nu qa sūkw hihta ūmi qaantaqat tuway'ta. Um it wuhtit Jezebel, God lavay'ayaatnihqey pañqawlawhqat tavi'ta. Pam soq itumal'aymuy tutuqaynakañw, pumuy ūnatoynaqw, puma tokot sokoplalwa, pu nōsiwhqat añ hihta nāp yukiwyuñqamuy amumi noiwhqat añqw nōñösañwu. ²¹Noqw pam tuskapqatsiy añqw lasniqat nu as aw qenitoyaqw, pam qa panhti. ²²Noqw meh, nu put aw toñokq, pam tütuyhtini, pu put amum nāhahlaynayaqam piwu. Noqw puma qaan'ewakw kānanvotyani, kurs puma hintsakpiy añqw qa lasyee. ²³Pu nu put tímuyatuy qōyani. Noqw pep pu' sohsovik inumi tōnawtaqam navoti'yuñwni, nu hapi sohsokmuy tunatyayamuy, pu unañwayamuy añ purimaqata. Pi nu hapi sohsokmuy umuy nanāp umuhhintsakpiy an umumi ahoytani. ²⁴Nikañw nu ūmi pañqawni, pu ahpiy Thyatirat ep it yan tutuqayhpit qa ñuy'yuñqamuy amumii, pu añ hakim Satan hihta tuwiyat qa toñtaqat pan tūñwantiwhqat qa tuwi'yuñqamuy amumii: Pay nu soon piw nāt pas hihta umuy ikwiltotoynani. ²⁵Pay uma hihta himuy'yuñqey hürs ñuy'yuñwni, nuy pítuniqat aw pahsavoo. ²⁶Nukpanat áñwutat pas so'ñwamiqhaqami itunatyay añ hinmaqat nu hīhihtuy nanāpwatuy sinoiwtaqamuy amumi öqalmaqani. ²⁷Noqw pam sivakohot akw pumuy amumi moñw'iwtani, nen sivuskwit an pumuy piñani. Pan hapi Ina nuy öqalmaqa. ²⁸Pu nu put talsohut máqani. ²⁹Naqvuy'taqa navotni Hikwsi Christ aw tōnawtaqamuy amumi hin lavayhtiqata.

3

The Message to Sardis

¹Pu um Sardis ep inumi tōnawtaqamuy amumi hoñviayat aw yan pēnani: I' hak God añqw tsañe' hīhikwsimuy himuy'taqa, pu tsañe, sötuy matsvoñtaqa yan ūmi lavayhti: Um hihta hintsakqat pay nu navoti'ta. Um as sinmuyniqw tayta; nikañw um pas antsa mokpu. ²Taa, um havivokalni; nen uhtumalay nātonihqat aw unañtapni, taq pam pas pay sohtini. Taq nu God atpip uhtumalay qa pasiwtaqat tuwa. ³Oviy um hihta navotqe, ömahtaqey hürs ñuy'tani; nen hin hinmaqey añqw lasni. Nikañw um kurs qa tātayniqw, um hisat qa

pan wūwantaqw nu ūmi suptuni, uyiñwu hin pítuhqat pan'i. ⁴ Nikañw hikis pi Sardis ep híkiyom itséheeqatsit akw yuwsiy qa tuyoy'ewakwtota. Noqw puma qōtsat yuwsí'kahkañw inumum hinnumyani, pi puma hihkay'yuñwa. ⁵ Nukpanat áñwutaqa qōtsat yuwsini. Noqw nu put tuñwniyat qatsítutuvenit añ pēne', qa ayo súlawhtani. Noqw pam isinonihqat nu Inay aw pañqawni, pu hoñviaymuyatuy amumii. ⁶ Naqvuy'taqa navotni, Hikwsi Christ aw tōnawtaqamuy amumi hin lavayhtiqata.

The Message to Philadelphia

⁷ Pu um Philadelphiat ep inumi tōnawtaqamuy amumi hoñviayat aw yan pēnani: I' hak pas Qahováriwtaqa, pas antsanihqa, David hōtahpiyat himuy'ta. Nihqe pam aw hōtaqw, soon hak uhtañwu; pu uhtaqw, soon hak hōtañwu. Noqw pam hapi ūmi yan lavayhti: ⁸ Um hihta hintsakqat pay nu navoti'ta. Meh, nu' hapi unem uutspit wūyak hōtani. Noqw soon hak put uhtani, pay as pi um híhin öqawi'kañw ilavayiy aw tuqayvastaqw öviy'o; nihqe um nuy qa tuwi'taqey qa hisat pañqawu. ⁹ Meh, nu hapi imuy hakimuy Satan aw tōnawtaqamuy as Jew-sinomnihqey atsálalwaqamuy amuñem pan yukuqw, puma uhkuktupoq munumhtini; nen nu ūmi unañway'taqat nanaptani. ¹⁰ Um hapi ilavayiy qa mātapt, hūrs wunu. Noqw öviy ason tūwaqatsit añ sokawtaqamuy sinmuy amumi tuwantiwHQ, nu tuwat soon un mātapt, un put añqw ayo távini. ¹¹ Meh, nu hapi suptuni. Um hihta himuy'taqey hūrs ñuy'taqw, qa hak uh'ahsatiy un nawhkini. ¹² Nukpanat áñwutaqat nu soñawnen Inay God kíyat ep tötön-wunuptsinani. Noqw pam pāpu pañqw qa yámakni. Pu nu Inay God natñwaniyat put añ pēnani, pu ivuhutuñwniyu, pu Inay God kitsókiyat tuñwniyata. Pam kitsóki pūhunikañw önaqw hawni Inay God añq'ö. Noqw Jerusalem yan túñwantiwni. ¹³ Naqvuy'taqa navotni Hikwsi Christ aw tōnawtaqamuy amumi hin lavayhtiqata.

The Message to Laodicea

¹⁴ Pu um Laodiceat ep inumi tōnawtaqamuy amumi hoñviayat aw yan pēnani: I' hak pas antsanihqa yan ūmi lavayhti: Nu pas qaatsat hinma; piw lavayit pas antsanihqat tuawi'ta. Noqw God inuhpiy sohsok hihta yuku. ¹⁵ Pay um hihta hintsakqat nu navoti'ta. Um qa suhsuñwa, piw qa muki. Himu as um suhsuñwanikañwo, sen múkinikañwo. ¹⁶ Noqw pi um híhin mukinihqe qa suhsuñwa, piw qa múkiniqw nu öviy un pavoyani. ¹⁷ Um pi pañqawlawu: Nu káhak'i; nu hihta nihti'ta; nu qa hihta rūrumsa. Susmataq pi um okiwhinkañw qa navoti'ta, qahahlaykañwo, öokiwnikañwo, qapostalkañwo, qa yuwsí'kañwo. ¹⁸ Öviy nu ūmi pañqawni: Um sikavalasivat qōhit akw kwanw'ewayhtiqat nuy túinikañwo, nen káhakni; pu um qōtsat yuwsit tue' yuwsini; nen um put akw nātupke', qa hihta hahmanni. Pu um uhposvage wilelwe', tālat taytani. ¹⁹ Nu hakiy aw unañway'te' u'nanañwu, wuvahtañwu. Um öviy qa nātusite', uhhintsakpiy añqw lasni. ²⁰ Meh, nu hōtsíwhpeq wúnukañw pönönötoyna. Itōnay navotqa uutspit hōtaqw nu aw pake', amum nösni; pu pam inumumni. ²¹ Nukpanat áñwutaqat nu imoñw'atsveway ep qatuptsinani. Noqw pam inumum pep qatuptuni, nu put áñwutaqe Inay amum moñw'atsvewayat ep qatuptuqat pan'i. ²² Naqvuy'taqa navotni Hikwsi Christ aw tōnawtaqamuy amumi hin lavayhtiqata.

4

Worship in Heaven

1 It atsve pu' nu yorikq pi meh, òveqatsit aw hòtsílti. Noqw nu mohti hakiy tónayat navotq, pas tòtòqpit an tónay'taqa inumi yuaataqe pañqawu: Um peqw wupni. Noqw yahpiy hin hintaniqat nu ùmi mātaktani. 2 Noqw pahsat pay nu Hikwsit akw tuyqawiwkañw òveqatsit ep moñw'atsvewat aw yori. Noqw hak ep tsokiwta. 3 Noqw pep tsokiwtaqa jasper-owat, pu sardius-owat, an sóniwa. Noqw moñw'atsvewa tañaqwunut emerald-owat an sóniwhqat akw ñöyakiwta. 4 Pu moñw'atsvewa nánan'ikage sunat-nikañw añqw nālòq sihkay'taqat tsotsòkpit akw ñöyakiwta. Noqw hakim sunat añqw nālòq sihkay'taqam wūwuyom pañ tsokiwyuñwa, qòtsat yuwsí'kahkañwo; nihqe sikavalasivat añqw yukiwyuñqat wihkat akw qòtòsomiwyuñwa. 5 Noqw moñw'atsvewat añqw talwiptakañw pu umhta; pu mowawatiwa. Noqw moñw'atsvewat atpip tsañe' wihqöhi uwiwitota. Puma hapi God tsañe' Hikwsimatu. 6 Noqw moñw'atsvewat atpip himu panaptsat an suyan tālay'taqa patuphaiwta. Pu moñw'atsvewat aqlavo nālöyöm hihtu tayyuñqam hòñi; mónaqw-nikañw pu ahkwayñañaqw pòvosi'yuñwa. 7 Noqw tayyuñqamuy amuñaqw i' himu mohti taytaqa tóhowuy anta; noqw añknihq wakashoyat anta; noqw amuñknihq tāqat an tayway'ta; noqw pu put añknihq kwāhu pūyawmaqat anta. 8 Noqw ima hihtu tayyuñqam nanāp navay masay'yuñwa; noqw puma pas sohsovik pòvosi'yuñwa. Nihqe puma tālò'nikañw pu tókilat añ qa nānasuñwnayañwu pañqawkahkañwo: Qahováriwtaqa, qahováriwtaqa, qahováriwtaqa, God Sus'òqaltutuyqawhqa, pay hísatnikañw, pu'nikañw, pu nātoniqa. 9 Noqw ima hihtu tayyuñqam Hakiy Sutsep Qátuhqat moñw'atsvewat ep tsokiwtaqat pas kaptsitotakañw, tayawnayakañw, pu aw kwakwhatota. 10 Noqw pahsat pu ima sunat nālòq sihkay'taqam wūwuyom moñw'atsvewat ep qátuhqat atpip munumhtiñwu; nen put Hakiy Sutsep Qátuhqat pas hihtatote', moñw'atsvewayat atpipo wihkay maspayañwu pañqawkahkañwo: 11 Tutuyqawhqa, sinom un pas hihtatotat, un kaptsi'tote', um-sa òqalay'taqat pañqawaqw, put hapi um hihkay'ta. Pi um hapi sohsoq hihta yuku. Noqw uhtunatyay ahpiy pam yukilti.

5

The Scroll and the Lamb

1 Noqw nu moñw'atsvewat ep qátuhqat aw tātayhq, putvaqwat may akw tutuvenit mupipitaqat yawta. Noqw tutuveni apqòlñaqw-nikañw pu ihkaqewat pey'kañw tsañe'sikip tuvoylat akw namihurs'iwta. 2 Noqw hoñviaya a'nò òqalat pas tónay añqe' pañqawlawhqa nu aw tātayi. Ya hak tutuvenit tuvoylatat tsítsikte', tutuvenit púruknaniquey aw aptsiwta? kita. 3 Noqw soon kurs hak òveqatsit, pu tūwaqatsit, pu piw tūwaqatsit atpikaqe qátuhqa tutuvenit púruknaní, piw pēnit aw tātayni. 4 Noqw nu okiw nāvak'öyna, soon kurs hak put púrukne' añ túnwaniquey aw aptsiwtaqw öviy'o. Piw hikis soon kurs hak aw tātayni. 5 Noqw haqawa wuy inumi pañqawu: Pay um qa tsaátani. Pay imuy Judat sinomuyatuy amuñaqw wukotóhowuy antaqa, David natkoat tutuvenit púruknaní; pu tsañe'sikip tuvoylat akw namihurs'iwtaqat tsítsiktani. 6 Noqw nu yorikq pi moñw'atsvewat-nikañw pu nālòq tayyuñqamuy-nikañw pu wūwukwmuy amuhsonve Maña wunu, kurs nīniwa; nihqe pan sóniwa. Noqw pam tsañe' ālay'ta, pu tsañe' pòvosi'ta. Noqw ima hapi God añqw tsañe' Hihikwsim ahsupoq tūwaqatsit añ ayatiwyaqamu. 7 Noqw pahsat pu Maña moñw'atsvewat ep qátuhqat awnihqe, putvaqwat māyat añqw tutuvenit kwusu. 8 Noqw pam put kwusuqw, pahsat pu ima nālöyöm hihtu tayyuñqam-niqw, pu sunat añqw nālòq sihkay'taqam wūwuyom Mañat atpipo munumhti. Puma

sohsoyam sivatonlenay'kahkañw nānan'ik tsaqaptat yawyuñwa. Tsaqapta sikavalasivat añqw yukiwkañw, añ himu kwañwáhovaqtuhqat opom'iwyuñwa. Pam himu kwañwáhovaqtuhqqa hapi God sinomuyatuy nāwakinpiamu. ⁹ Noqw puma hihta puhutawit tawlalwaqe pañqaqwa: Um tutuvenit kwuse', tuvoylayat tsitsiktaniqey aw aptsiwta, ispi um nīniwhqee; nihqe uh'uñway akw um itamuy God eñem tui, sohsokmuy hihtuy nanāpwatuy sinoiwtagamuy amuñaq'ö, pu nānap lavaymakiway'yuñgamuy amuñaq'ö, pu tūwaqatsit añ ahsupoq yesqamuy amuñaq'ö, pu sohsokmuy hihtuy ñamuy añq'ö. ¹⁰ Nihqe um God Itahtutuyqawhqay aw itamuy moñw'oya, pu piw put awwat wimmoñw'oya. Noqw itam tūwaqatsit ep moñw'iwyuñwni, kitota. ¹¹ Noqw nu aw taykañw navotq, kaysiwhqam hoñvia'yat moñw'atsvewat ñöyakiwta, imuy hihtuy tayyuñgamuy amumum-nikañw pu wūwukmuy amumuma. Noqw pas puma kaysiwa; pas qaan'ewakw hinta; ¹² Nihqe a'nö pañqaqwa: Ason sinom Mañat as nīniwhqat öqalanihqat pañqaqwaniqw pam sūanta. Pay nam pam kāhakiwuy makiwni. Pay nam sinom put-sa hapi suan unañwtalwuwni'taqat, pu sus'öqalanihqat pañqaqwe', put kaptisitotat, pas hihtatote' tayawnayani, ispi pam put hihkay'taq'ö. ¹³ Noqw nu navotq sohsoy hihtu öveqatsit ep yesqam, pu tūwaqatsit añ'a, pu tūwaqatsit atpikaqee, pu pātuwaqatsit añqe'yaqam, pu sohsoy hihtu pañqe' tañawtaqam pañqaqwa: Itam God moñw'atsvewat ep qátuhqat, pu Mañat, pumuy tayawintota, pas kaptsilalwa, piw pas hihtalalwa. Puma hapi-sa öqalat pasiwta, yūmosa aqwhaqamii. ¹⁴ Noqw ima hihtu nālöyöm tayyuñgam pañqaqwa: Pas antsa. Noqw ima sunat añqw nālöq sihkay'taqam wūwuyom tamötshoñvaqe, it hakiy sutsép-sa qátuhqat pas hihtatota.

6

The Seals

¹ Noqw nu aw taytaqw, Maña sukwat tuvoylat tsikaqw, pahsat pu imuy hihtuy tayyuñgamuy suhkawa yōyañwuy úmukqat pan hiñqawhq nu navota. Noqw pañqawu: Um pewnen yórikni. ² Noqw nu tātayhq ep qōtsa kawayo. Noqw epeq tsokiwtaqa awtat yawta. Noqw haqawa put moñwwihkatoyna. Noqw pam pahpiy tūañwutimakañw aqwhaqami hihtuy áñwutimani. ³ Pu Maña añk piw tuvoylat tsikaqw, pahsat pu mohti'maqat añknihqqa himu taytaqa pañqawhq nu navota. Um pewnen yórikni, kita. ⁴ Noqw pahsat pu piw suhka kawayo yámakkañw pamwa pālañwpu. Noqw put ep tsokiwtaqa koyanisqatsit aw tūlalayniqey öqalmakiwa. Noqw sinom nāqöyanvayani. Noqw haqawa wukosipwuvahpit put maqa. ⁵ Pu pam payhkomuytiqat tuvoylat tsikaqw, pahsat pu amuñknihqqa himu taytaqa pañqawhq nu navota. Um pewnen yórikni, kita. Noqw nu aw tātayhq pi sōqōmkawayo. Noqw put epeq tsokiwtaqa hihta pututuwanpit yawta. ⁶ Noqw nu navotq, nālöqmuy hihtuy tayyuñgamuy amuhsonñaqw hakiy tōnaat pañqawu: Pay sōhövosi sūp tuwani pakwt sivat hihkay'tamantani; pu kawaysōhövosi payhp tuwani pakwt sivat hihkay'tamantani. Nikañw um hapi pay wihkuyit, övat pālayat enañ qa aw hintsanni. ⁷ Noqw pam nālöqtiaq tuvoylat tsikaqw, pu imuy hihtuy tayyuñgamuy amuñaqw suhka nālöq epnihqqa pañqawhq nu navota. Um pewnen yórikni, pam kita. ⁸ Noqw nu yorikq pi hin'ewaykawayo. Noqw put epeq tsokiwtaqa Mokiwu yan mātsiwa. Noqw Maski put añk hinma. Noqw tūwaqatsi nālövo tukiwyuñqat amuñaqw sūkw aw öqala pumuy amumi noiwa. Noqw puma sipwuvahpit akw sinmuy qöqyani, pu tsóñawuy akw'a, pu hihta tūyat akw'a, pu tūwaqatsit ep hihtuy tūtuvosiptuy akw'a. ⁹ Pu pam tsivotnihqat

tuvoylat tsikaq, nu yorikq pi kwanwáhovaqtuqat enem tataqtsokpit atpipaq hakimuy hikwsiam tanawta. Puma hapi hakim God lavaiyat ep niniwya; puma hihta pas suyan navoti'yuñqey qatuhtuskahkanw yuaatotaqe öviy'o. ¹⁰ Noqw puma a'nö hiñqawaqe pañqawa: Ya um tūwaqatsit ep yesqamuy itah'unway ep hinwat yūkuni. Amumi um nāoyniqey hisat panhtini, Tutuyqawhqa Qahováriwtaqa, pas qa atsa, kitota. ¹¹ Noqw puma sohsoyam qōtsat usimnit makiwya. Noqw pay hāk puma hihsavo nāsuñwni'yuñwniqat amumi pañqawu. Pay ason pas pumuy tumalsuñwamat pu tupkomat piw tuwat pumuy amún qōyaniwyaniqat pantaniqat amumi pañqawu. ¹² Noqw nu tātayhq, pam nāvaynihqat tuvoylat hōtaq, pahsat tutskwa a'nö tayayayku. Noqw tāwa anaha'mōtsaput an qōmviti. Noqw mūyaw unwat an pālañwputi. ¹³ Noqw tokpelat añqw sōtu tūwaqatsit aw lōhōhōtiva, sipaltsokit pōlōat pay lāke', qa kwanwtit, wukohukwvaq w lōhōknwuqat pan'i. ¹⁴ Noqw tokpela hihta mupipitaqat an mupipiyku. Pu sohsoy tuhtukwi, pu pānaq w tutskwa kūyuñqa nahlamhti. ¹⁵ Noqw tūwaqatsit ep pas momñwit, pu pavansinom, pu kahaksinom, pu solāwamuy amumi mohpeq momñwit, pu a'nö öqalat pasiwyuñqam, pu tūtuwikt, pu pay qa tūtuwikt, puma sohsoyam tuhtukwit an hage' o'wat an tuhtusöva nauyhtota; ¹⁶ Nihqe tuhtukwit, pu o'wat aw pañqawa: Uma moñw'atsvewat ep qátuhqat pitsánwayat añqw itamuy tupkayani, pu Mañat itsívuyat añq'ö. ¹⁷ Taq itsívuyat aw wukotalōnva. Noqw ya hak sen put an kuytani?

7

The 144,000 People of Israel

¹ Yantaqat atsve pu' nu yorikq, pi nälöyöm hoñvia'yat tūwaqatsit nälövaq nānan'ivaq hoñkahkanw, tūwaqatsit an nälövaq hūkanwuy ahoy ñuy'yuñwa, tūwaqatsit an qa hūhukniqat öviy'o, pu pātuwaqatsit añqee, pu himutsotskit añ'a. ² Noqw pu piw suhka hoñviaya God taytaqat penhpiyat yawkanw hōpaq wuptoqw nu tuwa. Noqw pam imuy nälöqmuy hoñvia'yatuy tūwaqatsit-nikanw pu pātuwaqatsit hintsanyaniqamuy amumi a'nö tsa'lawhqe, ³ Pañqawu: Pay hāk uma tūwaqatsit qa hintsanyani, piw pātuwaqatsita, pu hīhihta himuqlōta. Ason itam mohti God tumal'aymuyatuy qalpeq tuvoylatotaq, pu' pantani. ⁴ Noqw hihsa'nihqam tuvoylatotiqw nu navota. Noqw Israel-sinmuy nanāp ñamuy amuñaqw sumiyanhti qe tsañe'sikip sunat-nikanw añqw nälöq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya. ⁵ It Judat añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, pu Reuben añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, pu Gad añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, ⁶ Pu Aser añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, pu Nephtalim añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, pu Manasses añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, ⁷ Pu Simeon añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, pu Levit añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, pu Issachar añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, ⁸ Pu Zabulon añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, pu Joseph añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, pu Benjamin añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya.

The Great Crowd

⁹ Yantaqat atsve pu' nu yorikq pas sinom qaan'ewakw hintaqam moñw'atsvewat-nikanw pu Mañat atpip hōñi; pas kurs hin hak pohtoylaniqat pahsaa, sohsokmuy nanāpwatuy sinoiwtaqamuy, pu himuñam'iwtaqamuy-nikanw, pu tūwaqatsit an ahsupoq yesqamuy-nikanw,

pu nanāp lavaymakiway'yuñqamuy amuñaq'ö. Noqw puma qōtsat yuwsikahkañw hihta palm-tsokit nahpiyat yawyuñwa; ¹⁰ Nihqe a'nö hiñqaqwaqe pañqaqwa: Kwakwhay God aw itahyantaqa moñw'atsvewat ep qátuhqa! Kwakwhay um Maña! Pi uma itamuy ayo oya. ¹¹ Noqw sohsoyam hoñvia'yat moñw'atsvewat nõyakiwta, pu wūwuyomu, pu nālōyöm hihtu tayyuñqamu. Nihqe puma moñw'atsvewat atpipo munumhtiqe, God pas hihtalalwaqe ¹² Pañqaqwa: Pas antsa. Nam sohsoyam aqwhaqami God aw itahyantaqay tayawintiwisni, pu pas hihtatotani, pu kwakwhatiwisni, pu kaptisi'tiwisni. Pi pam-sa suan unañwtalwuwni'ta, sus'öqala, pu hoñvi'ta. Pay nam sohsoyam aqwhaqami pan put yuaatiwisni. Nam antani, kitota. ¹³ Noqw suhka wuy inumi pañqawu: Ya ima qōtsat yuwsiyuñqam hákimu? Ya puma háqaqwya? ¹⁴ Noqw nu put aw pañqawu: Tāqa, pi um navoti'ta. Noqw pam inumi pañqawu: Ima hapi qaan'ewakw kānavotpit añqw nõña; nihqe yuwsiy tūvahomyaqe, Mañat uñwáyat akw put qōtsatota. ¹⁵ Paniqw öviy puma God moñw'atsvewayat atpip hōñi; nihqe nāqavo, tälö', pu mimhikqat añ kiyat ep put eñem tumalay'yuñwa. Noqw i' moñw'atsvewat ep qátuhqa pumuy amumum qátuni. ¹⁶ Soon puma pāpu tsōñso'ni, piw pānakso'ni. Soon pumuy amumi tōñvani, piw utuhuutini, ¹⁷ Pi Maña moñw'atsvewat nāsava qátuhqa pumuy amumi tunatyawmaniqw öviy'o. Nen pāhut hakiy taytoynañwuqat nõñañataqat añ tsamni. Noqw ason God pumuy posvalayamuy sohsok ayo hōñani.

8

The Seventh Seal

¹ Noqw pam tsáñe'nihqat tuvoylat tsíkaqw, pahsat öveqatsit ep sutmaqma, pahantawat nāsamiq pahsavohaqamii. ² Noqw nu yorikq tsáñe'nihqam hoñvia'yat God atpip hōñi. Noqw puma tsáñe' tötöqpit makiwya. ³ Noqw suhka hoñviaya pítuhqe, kwanwáhovaqtuqat eñem tataqtsoqpit aw wunuptu, sikavalasivat añqw yukiwhqat qōqōhpit yawkañwo. Noqw himu kwanwáhovaqtuqat taqtsokiwniqat nihtiwtatqat pam makiwa. Nihqe pam sohsokmuy God sinomuyatuy nāwakinpiyamuy enañ tataqtsoqpit sikavalasivat añqw yukiwhqat aqw put taqtsoka, moñw'atsvewat atpipo. ⁴ Noqw hihta kwanwáhovaqtuqat kwītsiñwuat hoñviayat māyat añqw God aw wunuptu, put sinomuyatuy nāwakinpiyamuy enañ namiqwriwkañwo. ⁵ Noqw hoñviaya qōqōhpit kwusut, tataqtsokpit añqw tōvut put aw oyat, pahsat pu tūwaqatsit aw put tūva. Noqw pahsat pu himu a'nö tötöqa talwiptikañw umhta; pu tutskwa tayayayku.

The Trumpets

⁶ Noqw ima tsáñe'nihqam hoñvia'yat tsáñe' tötöqpit himuy'yuñqam pahsat töqtotiniqey anhtoti. ⁷ Pahsat pu mohti hoñviaya töqti. Noqw pahsat pu lömowa-niqw pu qōhi uñwat enañ namiqwriwtaqa mātaktiqe, tūwaqatsit aw maspiwa. Noqw tūwaqatsit añ himuy wupatsotski payhp oyit añqw sūkw oyit pahsa' taqti. Pu sohsoy saksátusaqa taqti. ⁸ Pu añknihqa hoñviaya töqti. Noqw pahsat pu himu wukotukwit antaqa pātuwaqatsit aqw tūwiwa, uwiwitikañwo. Noqw pātuwaqatsit pahyp oyit añqw sūkw oyit pahsaqhaqam úñwaniwhtiqey anhti. ⁹ Noqw hihtu pāvaqe tayyuñqam payhp oyit añqw sūp oyit pahsa'nihqam soa. Pu pākihu payhp oyit añqw sūp oyit pahsa'nihqam sapumhti. ¹⁰ Pu payhkomuy pepnihqa hoñviaya töqti. Noqw wukosohu kopitsokit an uwiwitaqa ññaqwa löhö; nihqe mūmunañwtuy payhp oyit añqw sūp oyit pahsa'nihqat añ yēva, pu pāhut nõñantotaqat añ'a. ¹¹ Noqw söhu A'nö

Tsivo yan mātsiwa. Noqw pāvahu payhp oyit aṅqw sūp oyit pahsaq a'nō tsiptoti. Noqw kaysiwhqam sinom put akw soa, a'nō tsivoniqw ōviy'o. ¹² Pu nālōq epnihqa hoñviaya töqti. Noqw pahsat pu tāwa híhin qa nāsamiq pitsíwtaqa hinhtiḡe qatālawva, pu mūyawu pīwu, pu sōtuu. Noqw ōviy puma híhin qa nāsamiq pitsíwyuñqa qa tālawvaya. Noqw tālō' tāla qa pas nāsamiq pahsavo qa tāla, pu tōkilat piw pay anta. ¹³ Noqw nu taykañw navotq suhka hoñviaya ōvaqe pūyawmakañw a'nō hiñqawnuma: Is ohi, is ohi, is ohi tūwaqatsit ep yesqamuy amuñemi! Taq pahyom hoñvia'yat nāto töqtini.

9

¹ Pahsat pu tsivotnihqa hoñviaya töqti. Noqw pu sōhu ōñaqw tūwaqatsit aw posq nu aw yori. Noqw haqami koysöt pas qa toñtaqat aqw hōtahpi put aw taviwa. ² Noqw pam koysöt qatoñtaqat aqw hōta. Noqw pahsat put aṅqw kwītsiñw wunuptu, pas haqam wukokoysōñaqw hurukwitsiñw wunuptuqat pan'i. Noqw pañqw hurukwitsiñwuy akw tāwa sūmawuy enañ qātalawva. ³ Noqw kwītsiñwuy aṅqw tōtōlt nōñakqe tūwaqatsit añ kúrukma. Nihqe puma ōqalmakiwya, putskohmokyūñqamuy amún sinmuy tūhototaniqe ōviy'o. ⁴ Pay puma tutskwat añ tūsaqat qa hintsatsnaniqat, pan puma mewniwa, piw añ himutsotskita. Pay imuy hakimuy God tuvoylayat akw qalpeq qa tuvoylay'yuñqamuy púmuy-sa puma tūhototani. ⁵ Noqw pay puma sinmuy qa qōqyaniqat pan amuñem yukilti. Pay puma tsivot mūmuyawhtuy añ pumuy okiwsahsanyani. Noqw putskohmoktaqa hakiy muaqw hin tuyvañwuqat, pay pan tūtuyni, hakiy múaq'ō. ⁶ Noqw ep hapi pu' as sinom so'niqey hepyanikañw, hin panhtotiniqey qa tutwamantani; pu as so'niqey nānawaknaniqw, mokiwu amuñaqw haqami kursni. ⁷ Noqw kawāyom kihpoknik hin hinyuññwuniqw, pan tōtōlt hinyuñwñi. Suhpan wihkat sikavalasivat aṅqw yukiwtaqat puma wihkay'yuñwñi. Pu taywaam sinmuy taywayamuy anyuñwñi. ⁸ Pu puma momoymuy amún hōmi'kahkañw, tóhowuy an tamay'yuñwñi. ⁹ Pu sivavutsqat antaqat tawitsqave púhikni'yuñwñi. Noqw pumuy pūyaltotiqw, pas masaam kaysiwhqamuy kawaymuy kipókkarētamuy lölökinkahkañw, kihpokqat an sōykitani. ¹⁰ Pu puma putskohmokyūñqamuy amún suruy'yuñwñi, nihqe suruve howi'yuñwñi. Nihqe puma tsivot mūmuyawhtuy añ sinmuy mumu'yaniqey makiway'yuñwñi. ¹¹ Noqw hak koysöt qatoñtaqat aṅqw hoñviaya pumuy amumi moñw'iwatani. Noqw pam hak Hebrew-sinmuy amuhkwa Abaddon yan mātsiwñi, nīkañw Greek-sinmuy amuhkwa Apollyon yan'i. ¹² Sūpwat kānavotpit hapi añ ruhpa; noqw meh, nāt hapi piw lōsni. ¹³ Pahsat pu návaynihqa hoñviaya töqti. Noqw God atpip kwañwáhovaqtuqat eñem tataqtsokpit sikavalasivat aṅqw yukiwtaqa nālōvaq ālayat aṅqw hakiy hiñqawhq nu navota. ¹⁴ Noqw pam návaynihqat hoñviayat tōtōqpit yawtaqat aw pañqawu: Um wukomunat Euphrates ep nālōqmuy hoñvia'yatuy sómiwtaqamuy ñahni. ¹⁵ Noqw ima nālōyōm hoñvia'yat ñahiwyā. Puma put tuwanit, talōñnit, mūyawuy, yahsañwuy aw maskaiwyuñwa, sinmuy payhp oyit aṅqw sūp oyit pahsa'nihqamuy qōqyaniqe ōviy'o. ¹⁶ Noqw kawaymuy aqwyaqam sūmiyaqe pas hihsakip kurs sōmorit pahsa'ya (200,000,000). Noqw nu pumuy hihsa'yaqat navota. ¹⁷ Noqw yan kawaymuy hinyuñqamuy nu tuawuyori: Ima pumuy epeq tsokiwyuñqam ūwiwuy an kuwan'iwtaqat tawitsqava sivanavanyuñwa, pu hihta owat jacinth antaqata, pu sikapik'owat antaqata. Noqw kawayom tóhohtuy an qōtōy'yuñwa. Noqw moañaqw ūwiñw, pu kwītsiñw, pu sikapik'owa a'nō muki nōñanta. ¹⁸ Noqw imuy payhkomuy akw sinom payhp aṅqw sūp oyit pahsa'nihqam soa, it qōhit,

pu kwĩtsiñwuy, pu sikapik'owat pumuy moañaqw nōñantaqat akw'a, ¹⁹ Puma moañaqw öqalay'yuñqw öviy'o, pu suruveq'a. Pi pumuy suruam tsũtsu'tuy anyuñwa, nihqe qötöy'yuñqe, put akw hakiy tũhototañwu. ²⁰ Pu ahpiy sinom it yan tũyat akw qa sũlawhtişam hintsakpiy qa añqw lasyat, soq pas pāpu nāp yukiwhput aw nāwakintiwiša, piw nukpanhihikwsimuy amumii. Hihta wutsit sikavalasivat, sen qötsāsivat, sen sikasivat, sen owat, sen kohot añqw yukiwyuñqat aw puma nāwakintiwiša, nāmahin pi as puma kurs hin hihta tutwaniq'ö, kurs hin nanaptaniq'ö, piw kurs hin nankwusaniq'ö. ²¹ Pu piw puma tukwyantotaniqey qa añqw lasya, pu hihta nuhtumi wutsĩlalwaniqeyu, pu tokot sokoplalwaniqeyu, pu hihta uuyiñwyaniqeyu.

10

The Angel and the Little Scroll

¹ Pu nu piw sukw hoñviayat a'nö öqalay'taqat aw yori. Pam ömawuy yuwsikañw tañaqwunut akw qötösomiwkañw öñaqw hāwi, tutuvenit pũrukiwtaqat yawkañwo. Put taywaat pas tāwat an tāla; noqw hokaat ũwiñwuy wupa'leletaqat panta. ² Noqw pam putvaqw kuhkuy akw pātuwaqatsit aqw wuhku, pu suyvaqw tutskwat aw'i. ³ Pu wukotohowuy höykuqat an a'nö hiñqawu. Noqw put hiñqawhq, pahsat pu tsañe'sikip yoy'umuki hihta lavayhtoti. ⁴ Noqw tsañe'sikip yoy'umuki lavayhtotiqw, nu as pēnaniqey anhti. Noqw pay hakiy tōnaat öñaqw inumi pañqawu: Pay um tsañe'sikip yoy'umuki hin lavayhtotiqw put tupke', qa pēnani. ⁵ Pahsat pu i' hoñviaya ura nu tuwaqw, pātuwaqatsit aqwnikañw pu tũwaqatsit aqw wuhkukiwtaqa ömiq may itat, ⁶ Pas qaöwĩlvayhtiye, pas soon pāpu sōwuniqat pañqawu, God aw yankañwo, God pas sutsep qātuhqat sohsok hihta yũkuhqat aw'i, öveqatsit-nikañw pu añ himu hinyuñqata, pu pātuwaqatsit-nikañw añqe' himu hinyuñqat yũkuhqata. ⁷ Noqw tsañe'nihqat hoñviayat töqtıqat aw pitu. Noqw pep pu' God tunatyaat as tupkiwtaqa aw antsaniwni, pam lavay'aymuy amumi hin lavayhtiqtat pan'i. ⁸ Noqw nu hakiy öñaqw tōnayay navotq, pam inumi pañqawu: Um hoñviayat pātuwaqatsit aqwnikañw pu tũwaqatsit aqw wuhkukqat awnen, tutuvenhoyat pũruk'iwtaqat yawtaqat put añqw kwũsuni. ⁹ Noqw öviy nu put awnihqe aw pañqawu: Um as nuy tutuvenhoyat māvani. Noqw pam inumi pañqawu: Kwũsuu, nen um sōwani. Pam soon uhponoy qa a'nö tsiptani; nikañw uhmoañaqw momospalat an kwāñwni. ¹⁰ Noqw öviy nu put māyat añqw tutuvenhoyat kwũsuhqe put sowa. Noqw antsa imoañaqw momospalat an kwañwiti. Nikañw panis nuy put sowaqw, pahsat pay ivonoveq tsipti. ¹¹ Noqw pam inumi pañqawu: Pay um nāt piw pas hĩhihtuy sinmuy amumi yuaatani, pu añqe' nanāpwatuy sinoiwyuñqamuy amumii, pu lavaymakiway'yuñqamuy, pu pas momñwituy.

11

The Two Witnesses

¹ Pahsat pu inumi tuwanpi natönpit antaqa taviwa. Noqw hoñviaya inumi pañqawu: Um wunuptut, God kiyat tuwantani, pu hom'oyvikhkata; pu pep ahpave nānawaknaqamuy pohtoylani. ² Nikañw it kihut ihkaqe nöyakiwtaqat pay um qa énañni, nen put qa tuwantani. Taq pam qa-Jew-sinmuy amumi noiwni. Noqw puma löp sunat añqw löq sihkay'taqat mũmuyawhtuy añ it kitsókit pas kaptsitiwhqat aw wukukutotani. ³ Noqw nu löqmuy inuñem yuaataqamuy öqalmaqani. Noqw puma (1260) sũp sōmorit-nikañw añqw pakwt-payhkomuy sihkay'tasikip sunat tālat añ yuaatani, anaha'mötsaput

yuwsi'kañwo. ⁴ Ima hapi löyöm olive-tsokit, pu wihqöhít tsotsókpimat tūwaqatsit aw Tutuyqawhqat atpip wúnuhqamu. ⁵ Noqw ason hak pumuy hintsanniqey antiniqw, pahsat pu pumuy moañaqw ūwiñw yámake', hakiy nīnamantani. Noqw ōviy kurs haqawa pumuy hintsanniqey anhte' pan nīniwmantani. ⁶ Ima hapi yōyañwuy ahoy ñuy'taniqey ōqalat pasiwtaniqw, ōviy puma hihsavohaqami yuaataniqat pahsavo qa yokvani. Pu pāvahut aw ōqalat pasiwtaniqe put únwat yúkumantani; pu hīhihta tūyat akw sinmuy okiwsahsanniqey ōqalay'tani, hihsakis panhtiniqey nāwaknaqey pan'i. ⁷ Pu ason puma hin yuaataniqey yukuqw, pep pu' hak tāqa himuvohkot antaqa koysöt qatoñtaqat añqw yámake', pumuy amumi kihpokni; nen ánwute' pumuy nīnani. ⁸ Noqw pumuy tokoam mokpu put wuhkokitsokit ep kitpik qatsni. Noqw hakim Hikwsit añ tunatyay'yuñqam put kitsókit Sodom-nikañw pu Egypt yan tuñwáya. Ura pep hapi Itahtutuyqawhqā nīniwa, nahoylehtsit ep'e. ⁹ Noqw sohsoyam tūwaqatsit añ yesqam, pu hīhihtu himuñam, pu nanāp lavaymakiway'yuñqam, pu nanāpwat sinoiwtāqam pāyis-nikañw añqw nāsamiq pahsavo tālat añ tokoyamuy mokput aw tayyuñwñi; nen hakiy pumuy tūamniqw qa nānakwhani. ¹⁰ Noqw ima tūwaqatsit ep yesqam hahlayhtote' nāhahlaynayani; nen hihta nāhoy nāhuylalwani, ispi ima löyöm lavay'ayat tūwaqatsit ep yesqamuy ura yūyuyhnaqam mokpuniq'ō. ¹¹ Noqw ahpiy pāyis-nikañw añqw nāsamiq pahsakis talq, pahsat pu God añqw Hikwsi hakiy taytoynañwuqa pumuy amuhsonmi pake', pumuy wunuptsinani. Noqw amumi tayyuñqam tsātsawnani. ¹² Noqw nu navotq, hak ōñaqw pumuy lavay'ayatuy amumi a'nō pañqawu: Uma peqw wupni, kita. Noqw puma hakiy tōnayāt navotqe, ōmawuy aqw ōmiq wūvi, tuwqamat amumi tayyuñq'ō. ¹³ Noqw pahsat tutskwa a'nō tayayayku. Noqw wuhkokitsoki pakwút-sikip tukiwhput añqw sūp tukiwtaqat pahsaq pam sahpu. Noqw sinom tsañe'sikip sōmorit pahsa'nihqam sūlwahti. Noqw akwsiñwyaqam tsātsawnaqe, ōveqatsit ep God pas hihtatota. ¹⁴ It hapi akw lōs kānavotpit añ ayo ruhpa. Noqw meh, amuñkñihqat hapi aw suptuni.

The Seventh Trumpet

¹⁵ Pu i' tsāñe'nihqa hoñviaya töqti. Noqw pahsat pu ōveqatsit ep mowawatiwhq hakim pañqāqwa: Itahtutuyqawhqā, hakiy moñw'asnaqey amum yep qatsit ep moñwtunatyat tuyqawvaqe, sutsep aqwhaqami moñw'iwtani. ¹⁶ Noqw ima sunat nālōq sihkay'taqam wūwuyom God atpip yesqam tutskwamiq munumtiqe, put pas hihtatotaqe, ¹⁷ Pañqāqwa: Itam ūmi hahlayhtoti, God, Sus'ōqaltutuyqawhqā, pu'-nikañw, pay hísatnikañw, pu nātoniqa, Um qaan'ewakw uh'ōqalay mahtaknat moñwqatuptuqw ōviy'ō. ¹⁸ Noqw hīhihtu sinom itsívutoti. Noqw, um uh'itsivuy mahtakne' so'pumuy amuñen hin yúkuniqat aw pitu. Pu um uhlayay'aymuy hihta akw tayawnani, pu uhsinomuy, pu uñ kaptsi'yuñqamuy, añ sōqavuñwsinmuy-nikañw pu pavansinmuy. Nen imuy hakimuy tūwaqatsit hovalayañwuqamuy um tuwat hovalani. ¹⁹ Noqw ōve God kīyat aw hōtsílti. Noqw kīyat ahsonve tatañpi God tutavoyāt añqw tañawtaqa mātakti. Noqw pahsat talwipta, mowawatiwa, umhta, tutskwa tayayata, pu qaan'eway yañsāyoqw lemowa yokva.

12

The Woman and the Dragon

¹ Noqw pahsat pu tokpelat añ a'nō hihta tuawi'taqa mātakti. Hak wuhti tāwat yuwsí'ta; noqw mūyaw kuckyat atpikaqe pakiwta; noqw qötöveq wihkayat añqe' pakwt lōq sihkay'taqa sōtu kwāpya. ² Noqw pam nō'yiwta;

nihqe tihtaniqey tūtuynaqe, a'nō pakmumuya. ³ Pu piw suhka hihta tu-awī'taqa tokpelat aň mātakti-himu qaan'eway palalölöqañw'eway'o. Pam tsañe' qötö'kañw pakwt ālay'ta; noqw qöqtöyat aňqe' tsañe' wihka kwapya. ⁴ Noqw suruat tokpelat aňqe' sötuy payhp oyit aňqw sūp oyit pahsa'nihqamuy lánaknaqe, tūwaqatsit aw maspa. Noqw i' himu palalölöqañwu wuhtit pas pay tihtaniqat aw wunu, tiyat pay panis yamakq, pay sówaniqe öviy'o. ⁵ Noqw pam tiyohyat tihta. Noqw Tiat ömi God aw wīkiwa, put moñw'asvewayat aw'i; pi pam sohsokmuy sinmuy amumi sivakohot akw moñw'iwtaniqat pan put eñem yukiwta. ⁶ Noqw wuhti qayēsiwhpumihaqami wāya, pep God put eñem qeni'taqat aw'i. Noqw pep hak (1260) sūp sōmorit aňqw pakwt payhkomuy sihkay'tasikip sunat tālat aň put aw tunatyawtani. ⁷ Noqw öve nāqöyta; Michael hoñviaymuy amumum palalölöqañwuy aw nāyawī; noqw palalölöqañwuy amum hoñviaymat nāyawī. ⁸ Nikañw puma qa áñwutota; piw qa haqam öveqatsit ep amuñem qenitiwa. ⁹ Noqw wukolölöqañw öñaqw tūviwa. Pam piw Nukpana yan mātsiwa, pu Satan pīwu. Pam hísat-tsua yan piw tūñwantiwa. Pam hapi sopkawtaqamuy sinmuy amumi yēlawu. Noqw pam-niqw, pu hoñviaymat puma tūwaqatsit aw maspiwa. ¹⁰ Noqw nu hakiy tōnayāt övaqe navotq, a'nō pañqawu: Pu' hapi God Itahtutuyqawhqa tuwqay añwutaqe, moñw'iwkañw öqalay'taqey mātakta. Nihqe pam Christ asniy öqalmaqat, put moñwtavi. Pi itahtupkomuy hīhin nēveltotoynaqa tūviwa. Pam pi nāqavo pu tōkilnawit God Itahtutuyqawhqa aw pumuy hīhin nēveltotoyna. ¹¹ Noqw puma Mañat unwáyat akw-nikañw, pu hin navoti'yuñqey yuaato-taqey akw put áñwutota. Nihqe puma qatsiy qa kahkawnayat, so'niqey suh-taq'ewya. ¹² Oviy um hahlayhtini öveqatsi; hahlayhtotini uma ep yesqamu. Noqw is ohi uma tūwaqatsit aň-nikañw, pu pātuwaqatsit aňqe' yesqamu! Pi Nukpana pas pavan hinhaqam itsívuiwkañw umumi hāwi, suyan pi hih-savo eñem pētiqw navoti'taqe öviy'o. ¹³ Noqw wukolölöqañw tūwaqatsit aw tūviwhqey navotqe, pahsat pu pam tiyohyat tihtaqat wuhtit aw kikihpok-tiva. ¹⁴ Noqw wuhti löqmuy himumasayat makiwa, wukokwahut masayat an'i, pam lölöqañwuy apyeve haqami qayēsiwhpumi eñem qeniwtatqat aw pūyaltiniqe öviy'o. Noqw payhkomuy-nikañw aňqw nāsamiq yahsañwuy pah-savo pep hak put aw tunatyawtani. ¹⁵ Pahsat pu lölöqañwuy moañaqw pāhu nōñañayku, pāyut an'i, wuhtit paöyninaniqe öviy'o. ¹⁶ Noqw pay tutskwa wuhtit paañwaniqe hōtsíltiqe, pāhut lölöqañwuy moañaqw nōñakqat sohsok hīko. ¹⁷⁻¹⁸ Noqw öviy lölöqañw wuhtit aw tuyvanaqe a'nō itsívutiqe, aňqw ahpiynihqe, put tímuyatuy amumi kikihpoktiva, hakimuy God tutavoyat aň hinwisqe, Jesus Christ pumuy hin amuñen hihta hinhtiqtat nuhtumi yuaato-taqamuy amumii.

13

The Two Beasts

¹ Noqw nu pātuwaqatsit qalave wunukañw yorikq, pi himu hihta pohkot antaqa pātuwaqatsit aňqw yámakto; tsañe' qötöy'kañw pakwt ālay'ta. Noqw āalayāt aňqe' pakwt pas moñwit wihkaat söñniwyuñwa. Noqw qötöyat aň tuñwni God qa kaptsiwyuñqa pey'yuñwa. ² Noqw nu it hihta pohkot aw yorikq, pam tóhuwuy pīvintot anta, pu hōnawuy kuckyat antaqat kuhkuy'ta; pu wukotohowuy moayat antaqat moay'ta. Noqw lölöqañw öqalay put maqa, pu moñwqeniyu, aň ahsupoq nuhtumi moñw'iwtaniqat öviy'o. ³ Noqw nu yorikq, pi suhka qötöy aqw pam hihta akw tūhotiwhqe sumataq pam mokni. Nikañw pay pam qa makt, haqe' tūhoiwtaqey aň qalaptu. Noqw sinom sohsoyam put hihta pohkoewakw aw kātayyuñwa. ⁴ Noqw lölöqañw it pohkot öqalay

máqahqat puma pas hihtatota. Pu puma it hihta pohkot pas hihtalalwaqe pañqawwa: Ya hak haqam it hihta pohkot antani? Hak sen amum nāyawvaniqey aw öqala? ⁵ Noqw i' himu pohko lavaymakiwhqe, a'nö hihta kwiviyuaativa; piw God aqw qalomáyuaativa. Noqw pam löp sunat añqw löq sihkay'taqat mūmuyawhtuy añ nuhtumi moñw'iwtniqat pan put eñem yukiwa. ⁶ Noqw pam yuaaykuqe God nāp hin sasvi; pu tuñwniyat aqw a'nö hiñqawlawu, pu kīyat aqw'a, pu öveqatsit ep yesqamuy amumiq'a. ⁷ Pu pam God sinomuy-atuy amumi kohpoke' pumuy añwutaniqat pan put eñem yukiwa. Pu pam sohsokmuy sinmuy himuñamuy, nanāpwat lavaymakiway'yuñqamuy, pu pas nanāpwat sinoiwtaqamuy amumi moñw'iwtniqat pan put eñem yukiwa. ⁸ Noqw sohsoyam tūwaqatsit ep yesqam put aw nānawaknani. Noqw pay hakimuy tuñwniam Mañat qatsitutuveniyat añ pey'yuñqw, puma put qa aw nānawakna. Ura pam Maña tūwaqatsit hisat nāt qa yukiwhqat ephaqam pay nīniwniqat pan God put eñem tunatyawta. ⁹ Naqvuy'taqa nam navotni. ¹⁰ Hak hakiy tūwiktaqa hapi tuwat nāp tūwiktiwni. Pu sipwuvahpit akw hak hakiy nīnaqa piw tuwat sipwuvahpit akw sūlawhtini. Pep hapi pu' God sinomat tuptsiwni'yuñwe', qa nañ'ekni'yuñwni. ¹¹ Pu piw nu sukw pohkot antaqat tuwaqw, pam tūwaqatsit añqw yámakto. Noqw pam mañat an löq ālay'ta; nihqe wukolölöqañwuy an yuaata. ¹² Noqw pam put apyevenihqat pohkot öqalayay sohsok pasiwta. Nihqe pam sohsokmuy tūwaqatsit añ yesqamuy amumi tuyqawvaqw, puma mohtiwat pohkot aw nānawakna, ura as mokniewakw tūhotiwht, ahoy qalaptuqat put aw'i. ¹³ Noqw pam qaan'ewakw hihta kātatayhpit tumalay'va; nihqe sinmuy amutpik tokpelat añqw ūwiñwuy haw-nañwu. ¹⁴ Noqw God pan put nakwhanaqw, pam mohtiwat it hihta pohkot atpip kātatayhpit hintsanhqe, tūwaqatsit ep yesqamuy ūnatotoyna; nihqe pumuy amumi tuyqawvaqw, puma mohtiwat hihta pohkot an son'iwhtaqat yukuya, i' pohko as sipwuvahpit akw tūhotiwkañw pay qátuhqat put an'i. ¹⁵ Pu God piw pan put nakwhanaqw, pam it pohkot an yukiwhput qatsit máqa. Noqw öviy it hihta pohkot an yukiwhpu pas antsa yuaayku. Noqw pu hakim hihsa'nihqam it pohkot an yukiwhput aw qa nānawaknaqamuy qöqyaniqat i' himu pohko pañqawu. ¹⁶ Pu añ söqavuñwsinom, pu pavansinom, pu kahaksinom, pu añ öokiwayaqam, añ tūtuwikt pu qa tūtuwikt, puma sohsoyam hihta akw tuvoylatiwyaniqat pañqawu, sen putvaqw may ep'e, sen qalpeq'a. ¹⁷ Noqw öviy soon hak hihta túini, piw húyani, hal pas i' hak pohkot tuvoylayat akw tuvoylaiwtaqa-saa, sen put tuñwniyat akw'a, sen put pohtoylaniyat akw'a. ¹⁸ Taay, uma aw wūwayani: Wuwni'taqa pohkot pohtoylaniyat māmatsni. Pam sinot pohtoylaniata; nihqe sunát-sikip sunat añqw pakwt payhkomuy sihkay'tasikip sunat-nikañw añqw navay sihkay'ta (666).

14

The Song of the Redeemed

¹ Pu nu yorikq pi Maña tsomot Zion ep wunu. Noqw tsañé'sikip sunat añqw nālöp sihkay'tasikip sōmorit pahsa'nihqam pep put amum hōñi, Nayat tuñwniyat akw qalpeq pey'kahkañwo. ² Noqw hakiy tōnaat öñaqw töqtiqw nu navota. Pas mūmunañwtuy an tōki'ta, pu pas a'nö umhtaqat pan'i. Noqw lēlenyaqam sivatonlenay añ lēlenyaqw nu navota. ³ Noqw puma moñw'atsvewat atpip puhutawit tawlalwa, pu nālöqmuy hihtuy tayyuñqamuy amutpipo, pu wūwukwmuy amutpipo. Noqw put tāwit pas soon hak tāwi'vani, hal pas ima tsañé'sikip sunat añqw nālöq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'nihqam tūwaqatsit añqw tuiwyaqam-saa. ⁴ Ima hapi nāto tōtimu,

qa hisat hakiy nōmatota; nihqe ōviy qa hisat tokoy hovalaya. Ima Mañat haqaminiqw ańkyańwu. Pumuy hapi God sinmuy amuhsonńaqw tui, puma nuhtuńaqw mohti God sinomatiniqat ōviy'o, pu Mañat sinomatiniqata. ⁵ Noqw moayamuy ep himu unatwi sұлawu, puma God atpip qa hihtakw hinyuńqw ōviy'o.

The Three Angels

⁶ Pu nu piw sukw hońviayat ōva pūyawmaqwu tuwa. Pam lomatuawit qaso'taqat pasiwkańw, tūwaqatsit ań yesqamuy sopkawtaqamuy amumi yuaatima, nanāp himuńamuyu, pu nanāp wat lavaymakiway'yuńqamuyu, pu nanāp sinmuy amumii; ⁷ Nihqe yan a'nō tsa'timaqe pańqawma: Uma God kaptisitotani, pu pas hihtay'yuńwni. Taq pam nuhtuńem hin yúkuniqat aw pitsiwiwta. Uma God ōveqatsit, pu tūwaqatsit, pu pātuwaqatsit, pu haqe' pāhu nōńańatotaqat yúkuhqat aw naokiwhtotani. ⁸ Pu piw suhka hońviaya ańknihqe pańqawma: Wuhkokitsoki Babylon sahpu! Kitsóki Babylon sahpu! Taq sohsoyam nanāp wat sinom sońawnen pep yesqamuy amumum qahopiyese. Nihqe ōviy nawus puma soon qa pumuy amumum God itsívuyat ańqw yukuyani. ⁹ Pu piw suhka hońviaya amuńknihqe a'nō pańqawma: Ima pohkot antaqat aw nānawaknaqam, pu qalpeq, sen may ep tuvoylayat akw pey'vayaqam ¹⁰ Nawus God itsívuyat wine antaqat ańqw hikwyani, God itsívuyat qa hihta enań namiqwriwkańw kuyapkuyiwhtaqat ańq'ō. Noqw puma qōhit-nikańw pu sikatōvu'wat akw okiwsaniwyani, imuy qahováriwyuńqamuy hońvia'yatuy-nikańw pu Mañat pumuy amut-pipo. ¹¹ Noqw pumuy okiwsaniwyaqwu, kwĩtsińw'am ōmiq sūs wunuptuni. Noqw hakim pohkot an yukiwtaqat aw nānawaknaqam, pu hakim tuńwniyat akw pey'vayaqam pas qa haqami nānasuńwnayani, tālō, pu tōkilat ań'a. ¹² Noqw ōviy God sinomat put tutavoyat ań hinwiskahkańw Jesus aw tuptsiwni'yuńqey qa nan'eknayani. ¹³ Noqw nu navotq hak ōńaqw inumi pańqawu: Um yan pēnani: Yahpiy haqahpiy ima Tutuyqawhqat aw yankahkańw sóiwmaqam hahlayhpit epyani. Owi, kita i' Hikwsi Qahováriwtaqa. Puma panhtote' maqsoniy ańqw nānasuńwnani. Noqw pumuy hintsakpiyamuy ahpiy aniwni pay pumuy amumumni.

The Harvest of the Earth

¹⁴ Noqw nu ōmawuy qōtsat aw yori. Noqw hak Sinot Tiyat antaqa ōmawuy ep tsokiwta, sikavalasivat ańqw yukiwhput wihkat akw qōtōsomiwkańwo; nihqe tsaqanhpit a'nō qalay'taqat yawta. ¹⁵ Pu piw suhka hońviaya God kiyat ańqw yámakqe, ōmawuy ep tsokiwtaqat aw a'nō pańqawu: Um uhtsaqanhpit akw tsahqani, nen hōqni; ispi pay hōqsatiq'ō. Pi tūwaqatsit ep natwani pās tukwsiwta. ¹⁶ Noqw i' hak ōmawuy ep tsokiwtaqa tsaqanhpit akw tūwaqatsit ep natwanit tsahqa. Noqw tūwaqatsit ep natwani tsovalniwa. ¹⁷ Pu piw suhka hońviaya ōveqatsit ep God kiyat ańqw yámakqe, piw a'nō qalay'taqat tsaqanhpit yawta. ¹⁸ Pu suhka hońviaya qōhit aw ōqalat pasiwtaqa kwanwáhovaqtuqat eńem tataqtsokpit ańqw yama. Nihqe pam tsaqanhpit'atqat aw a'nō pańqawu: Um uhtsaqanhpit a'nō qalay'taqat akw tsahqani. Nen um tūwaqatsit ep ovauyit pōlōyat tsovalani. Pi ōvaat pās kwanw'iwta. ¹⁹ Pahsat pu hońviaya tūwaqatsit aw tsaqanhpit akw tsahqaqat panhtiqe, tūwaqatsit ep ovauyit tsovala; pu haqam qōlōt qaan'ewakw yahsakoq God itsívuyat tuawi'taqat aqw put maspa. Pep hapi ōvat pālayat ōviy mumtsiyańwu. ²⁰ Noqw pep ōvat aqw wukukuykuya, wuhkokitsokit ihpovee. Noqw pālaat únwaniwhtiqe ańqw nōńakqe, pas kawaymuy sipmoyiyamuy aw pahsavo pāti, pakwút-sikip sunat tutskwa-tuwanit pahsavoo.

15

The Angels with the Last Plagues

¹ Pu piw nu sukw hihta tuawi'taqat qaan'ewakw a'nö hihtaniqat ömi tuwa. Tsáñe'nihqam hoñvia'yat tsañe' kãnanvotpit yawyuñwa. Pam nuhtuñki, put atsve pu' God itsívuat yukiltini. ² Pu nu piw suhpan wuhkovatuphat panaptsat antaqat ūwiñwuy enañ namiqwwriwtaqat aw yori. Noqw hakim patuphat qalavaqe hõñi. Puma hapi it hihta pohko'ewakw áñwutota, pu put an yukihwputa, pu tuvoylayata, pu túñwniyata, pu pohtoylaniyata. Nihqe puma God añqw sivatonlenat mákiwyaqey yawyuñwa. ³ Nihqe puma God tumal'ayayat Moses táwiyat tãtawlalwa, pu Mañat táwiyata; nihqe pañqaqwa: Pas uhtutmala qaan'ewakw kãhinyuñwa, God Sus'öqaltutuyqawhqa. Pas um hapi qaatsat suan hihta hinma. Um hisatñahaqaqaw hñihtuy sinmuy amumi moñwi. ⁴ Puyaw hak haqam un qa kaptsi'tani, Tutuyqawhqa? Sen hak uhnatñwaney qa pas hihtalawni? Pi um hapi nãla qahováriwta. Sohsoy hihtu nanãpwat sinom ökiwkahkañw utpip nãwakintani. Pu um sinmuy amuñem hin yuki'maqw pam susmataq'a, kitota. ⁵ It atsve pu' nu yorikq, pi mötsápmi God pep ki'taqat tuawi'taqa öveqatsit ep'e. Noqw kihut ep yūpaq haqam pas Aantsawat aw hötsílti. ⁶ Noqw tsáñe'nihqam hoñvia'yat pañqw nõña, tsañe' kãnanvotpit yankahkañwo; pas suhqötsat tusaqtonsatsaqmötsaput añqw yukiwyuñqat yuwsí'kahkañw, kwekwéwhpit sikavalasivat añqw yukiwyuñqat tawitsqay añ kwewyuñwa. ⁷ Noqw nãlöqmuy hihtuy tayyuñqamuy amuñaqw suhka imuy tsañe'nihqamuy hoñvia'yatuy nãnan'ik hihta huyta. Kurs pam kuyapkuyit sikavalasivat añqw yukihwqat pumuy huyta. Put añqw aqwhaqami sutsep qátuhqat, God itsívuat opom'iwyuñwa. ⁸ Noqw haqam pas Aantsawat kihut ep kwĩtsiñw ohpo, God lolmat tãlawñwayat, pu öqalayay añq'ö. Noqw soon kurs hak haqam pas Aantsawat kihut aw pákini, pas ason tsáñe'nihqam hoñvia'yat tsañe'sikipwat kãnanvotpit hintsatskaqey yukuyaniqat pahsavoo.

16

The Bowls of God's Wrath

¹ Noqw hak kihut pas Aantsawat añqw tsañe' hoñvia'yatuy amumi a'nö pañqawhq nu navota. Yupavé, uma tūwaqatsit aw God itsívuyat kuyapkuyiwyuñqat wūtayani, kita. ² Noqw mohti'maqa nakwsuqe tūwaqatsit aw kuyapkuyiy wūta. Noqw pahsat pu hakim it hihta pohkot tuvoylayat akw pey'kahkañw, put an himu yukihwput aw nãnawaknaqamuy amuhpa' uya nuhtsel'eway itséhee nõña. ³ Pu hoñviaya añkñihqa pãtuwaqatsit aqw kuyapkuyiy wūta. Noqw pahsat pu pãhu hakiy mokput unwáyat anhti. Noqw sohsoy hihtu tayyuñqam pãtuwaqatsit añqe' soa. ⁴ Pu amuñkñihqa hoñviaya hãhaqe' mūnat, pu pãhu nõñantaqat añ kuyapkuyiy wūtaqw pam únwaniwhiti. ⁵ Noqw nu navotq hoñviaya pãhut aw öqalay'taqa pañqawu: Um sũanta Tutuyqawhqa, pu'nihqa, pu hisatñihqa, pu nãtoniqa. Um yan yúkuhqe sũanhti. ⁶ Puma pi uhsinomuy, pu uhlaya'aymuy unwáyamuy munvanaya. Noqw um pumuy unwat hikwna, ispi puma put hihkay'yuñq'ö. ⁷ Pu nu piw sukw navotq pam kwañwáhovaqtuqat eñem tataqtsokpit añqw pañqawu: Pas antsa, God Sus'öqaltutuyqawhqa, pay um pas qaatsat sinmuy amuñem suan yuki'ma. ⁸ Pu i' nãlöq epñihqa hoñviaya tãwat aw kuyapkuyiy wūtaqe eñem pan yukuwq pam ūwiñwuy akw sinmuy taqtsoka. ⁹ Noqw sinom qaan'ewakw tõñit akw taqtotiqe, God iit kãnanvotpit aw öqalat pasiwtaqat nãnap hin sasviya. Nihqe puma tunatyay añqw qa lasyat, piw nãt God qa kaptsitota. ¹⁰ Noqw pu tsivot epñihqa hoñviaya it himuvohkot moñw'atsvewayat aw kuyapkuyiy

wūta. Noqw moñwtunatyayat añ qömseekma. Noqw sinom hihta akw a'nö tütuyhtotiqe lēñiy mötstota. ¹¹ Nihqe puma òveqatsit ep God nānap hin sasviya, amuhpa' uya a'nö tütuyhq òviy'o; nīkañw hihta hintsakpiy añqw qa lasya. ¹² Noqw navay epnihqa hoñviaya wukovayut Euphrates aqw kuyapkuyiy wuhtaqw, pāyu lāki. Noqw hōpaq momñwituy amuñem kurs pōhtiwa. ¹³ Noqw nu tuwaqw, pahyom tuyoy'eway hīhikwsim pāvaqwtuy amunyuñqam imuy moayamuy añqw nōña-it wukolōlōqañwuy moayat añq'ō, pu it himuvohkot moayat añq'ō, pu i' hak God lavay'ayaatnihqey atsáy'taqat moayat añqw pīwu. ¹⁴ Ima hapi nukpanhikwsimu. Noqw puma hīhihta kātatayhpit hintsaktivayaqe, ahsupoq tūwaqatsit añ momñwituy amuhpa' nankwusaqe haqami tuwvōhtayaniqat òviy tsovalaya, Sus'ōqalat God wukotalōñniyat aw pítuq'ō. ¹⁵ Meh, nu' hapi uyiñwut an pítuni, (kita Tutuyqawhqa). Yuwsi'kañw pās tunatyawmaqa hahlaypit epni. Taq ka pam qayuwsi'kañw waynumqw, sinom put aw yórikyaqw, put eñem haman'ewayni. ¹⁶ Noqw hīhikwsim haqami Hebrew-sinmuy amuhkwa Armageddon yan mātsiwhqat aw momñwituy tsovalaya. ¹⁷ Pahsat pu tsañe' epnihqa hoñviaya sūmawuy aw kuyapkuyiy wūta. Noqw òveqatsit ep kīhut pas Aantsawat ep moñw'atsvewat añqw hakiy a'nö tōnaat hiñqawhqe pañqawu: Yukilti hapi, kita. ¹⁸ Noqw pahsat mowawatota; pu umhta; pu talwipta; noqw tūwaqatsi a'nö tayayayku, pas hisatñahaqaw sinom tūwaqatsit añ yesq pañqaw qa hisat pan hiniwhtiqat pan'i. Pi pas qaan'ewakw tutskwa tayayayku. ¹⁹ Noqw qaan'ewakw kitsóki pāyivo tsihtsikti. Noqw añqe' hīhihtuy sinmuy wuhkokitsokiam sapumhti. Noqw God wuhkokitsokit Babylon u'nage, qaan'ewakw itsívuy wine kūyiwtaqat antaqat put hikwna. ²⁰ Noqw sohsovik pāñaqw tutskwa kūyyuñqa kurs haqamiya; pu tuhtukwi pīwu. ²¹ Noqw qaan'ewakw yañsayo lemowa sinmuy amumi òñaqw lōhō; sohsoy nanāp tsivót-sikip sunat pututuwanit pan puptu. Noqw sinom God nānap hin sasviya, lemowat kānavotpit ep'e, pas kānavotpi qaan'ewakw nuhtsel'ewayniqw òviy'o.

17

The Great Prostitute

¹ Noqw ima tsañe'nihqam hoñvia'yat ura kuyapi'yuñqw, pumuy amuñaqw suhka inuminihqe inumi pañqawu: Um inumum pewni. Noqw God it qaan'ewakw kitsókit tokoy huhyaqat antaqat eñem hin yúkuniqat nu ūmi mah-taknani. Pam kitsóki hāhaqe' pāvahut añ qātsi. ² Put hapi amum ima tūwaqatsit añ momñwit nākwañway'ya. Noqw tūwaqatsit añ yesqam soñawnen hōnaqtoti, put amum nākwañway'yaqee. ³ Noqw nuy Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwtaqw, hoñviaya haqami qayēwiwhpumi nuy wīki. Noqw nu hakiy wuhtit hihta pālañwput pohkot epeq tsokiwtaqat tuwa. Noqw himuvohko pas qalománanatñwanit akw pēvey'kañw, tsañe' qötöy'kañw pakwt ālay'ta. ⁴ Noqw wuhti palasakwawsat-nikañw pu pas pālañwput yuwsi'kañw, pu sikavalasivat, pu a'nö hihkay'yuñqat o'wat-nikañw, pu pearl enañ yuwsi'ta; noqw kuyapit sikavalasivat añqw yukiwhput put tuyoy'ewakw qahopqatsiyat añqw kūyiwtaqat yawta. ⁵ Noqw qalpeq tuñwni pey'ta. Noqw yan hapi pey'ta: I' HAPI BABYLON PAS PAVANNIHQQA, TOKOY HUHAYAYAQAMUY YUAMU, PU TUWAQATSIT EP HIHTA TUYOY'EWAKWNIHQAT ANIWNQAQA. Noqw kurs hak put tuñwniyat mātsi'tani. ⁶ Noqw nu it wuhtit aw tātayhq, pam God sinomuyatuy uñwáyamuy akw hōnaq'iwta, pu Jesus eñem so'qamuy uñwáyamuy akw'a. Noqw nu aw yórikqe pas pavan aw wūwanta. ⁷ Noqw hoñviaya inumi pañqawu: Ya um hinoqw pas kātayta? Nu wuhtit hihta tuawi'taqat uñ āawnani, pu i' himuvohko tsañe' qötöy'kañw, pakwt ālay'taqa

put ikwiwtaqat piwu. ⁸ It pohkot um aw yorikq, pam pay as qatut mōki. Nikañw pam koysōt qa toñtaqat añqw wupni. Nen pahsat pu haqami hovalniwniqat aqw pákini. Noqw tūwaqatsit ep yesqam qatsit qaso'taqat qa pasiwyuñqam pohkot aw kātayyuñwini, hakim tuñwniam tūwaqatsit yayhniwhqat pañqaw Mañat qatsitutuveniyat ep qa pey'yuñqam, pūmaa. Pi i' pohko ura as qatut, haqamii; nikañw nāt piw qátuni. ⁹ Noqw ōviy hak suan wuwni'taqa it aw wūwamantani. I' tsañe' qōqtō hapi tsañe' tsotsmo. Noqw wuhti pumuy epeq tsokiwta. ¹⁰ Puma piw tsañe'nihqamuy momñwituy tuawi'yuñwa; tsivotnihqam pay súlawhti; noqw suhka pu' qatu; pu suhka pay nātoni. Noqw ason pam pite' pay hihsavoni. ¹¹ Noqw i' himovohko, as úranikañw, pay pu' qa háqamnihqa, pam hapi nanalt épeqnihqani. Nihqe pam imuy tsáñe'nihqamuy amuñaqw suhkani; nihqe pam haqami hovalniwniqat aqwni. ¹² Noqw pu pakwt álat um aw yorikq, ima hapi pakwt momñwituy tuawi'yuñwa. Nikañw pay puma moñwtunatyay nāt qa makiwya. Puma pay hihsavo it himuvohkot amum moñw'iwyuñwniqat pan amuñem yukiwa. ¹³ Noqw puma sun wuwni'yuñwe' it hihta pohkot ōqalay, pu moñwqeqniy maqayani. ¹⁴ Noqw ima hapi Mañat aw kihpokyani. Noqw pay pam pumuy áñwutani. Pi pam hapi nuhtumi tutuyqawyaqamuy amumi Tutuyqawhqa, pu momñwituy amumi Moñw'iwta. Noqw ima put ámumyaqam hapi wánwayniwyaqamu, namorsti-wyaqamu, nihqe pas ántsay'wisqamu. ¹⁵ Pu hoñviaya inumi pañqawu: Pu it pāhut um aw tātayhq, ura tokoy huhyaqa wuhti put añqw qatuq, pam hapi hīhihtuy sinmuy tuawi'ta, kaysiwhqamuyu, nanāpwatuy hihtuy sínmuuy, pu nānapwat lavaymakiway'yuñqamuyu. ¹⁶ Pu it pakwt álat um aw yorikq, puma it wuhtit tokoy huhyaqat aw pas qa suhtaq'ewyani; nen put kīqōtotat, yuwsiyat put añqw poswayat, tokoyat soswani; nen qōhit akw put taqt-sokyani. ¹⁷ Pi God pumuy pan unañwtoynaqw puma put tunatyayat aw antsanye', sun'unañway'kahkañw, it hihta pohkot aw moñwtunatyay noayani, haqami God lavayiat añ ahsupoq anhtiniqat aw pahsavoo. ¹⁸ Pu it wuhtit um aw yorikq, pam hapi qaan'ewakw wuhkokitsókit tuawi'ta, tūwaqatsit añ momñwituy amumi tuyqawi'taqata.

18

The Fall of Babylon

¹ Yantaqat atsve pu' nu yorikq, pi suhka hoñviaya ōveqatsit añqw hawto, a'nō ōqalat pasiwkañwo. Noqw tūwaqatsit añ suyan tālawva, tālañwayat akw'a. ² Noqw pam a'nō tōnay añqe' tsa'timaqe pañqawu: Babylon pas pávannihqa sahpu; Babylon-kitsóki sahpu. Noqw nukpanhihikwsim pep ki'vayani, pu sohsoyam hihtu tuyoy'e'way hīhikwsimu, pu sohsoyam hihtu i'tseheet, pu tuyoy'e'wayom masay'yuñqam piwu. ³ Pi sopkawtaqam sinom put amum qahopihintsatskage soñawnen wine akw hōnaqtoti. Noqw tūwaqatsit añ momñwit put amum nākwañway'ya. Pu tūwaqatsit ep huhyayaqam put kwañwáewhqatsiyat atsviy kāhaktoti. ⁴ Pu nu piw hakiy ōñaqw tōnayavotq pañqawu: Uma put añqw nōñakni, isinomu; nen uma qaanhtipuyat ep qa ámum hintsatskani. Taq ka uma piw put amum hīhihta añ kānanvotyani. ⁵ Taq put qaanhtipuat ōveqatsit aw pitu. Noqw God put nukpanayat aw pónakna. ⁶ Pam umuy hintsanhq, pan uma tuwat put hintsanyani; pu hin hinhtiqat uma navitañw'iwtaqat tuwat yukunayani. Pu pam umuñem kuyapit aqw ohpoknaqw, uma eñem put navitañwtotani. ⁷ Ura as pam nāhihtay'taqe kwañwáqtu. Noqw ōviy uma okiwsasne' qahahlayhtapnayani. Himu pam unañwpeq pañqawu: Pi nu moñwi; nu qa koñnalavu. Nihqe soon nu hihta

qahahlayhpit aw yórikni. ⁸ Paniqw óviy sūkw tāwat ep hīhimu kānavotpit put aw pítuni-tūya, qahahlayhpi, pu tsóñawu. Noqw pam qōhit akw pās tsohtso'ni. Pi Tutuyqawhqa God put hin yukunaniqa a'nō öqala. ⁹ Noqw tūwaqatsit añ momñwit put amum nākwañway'yaqam, pu amum hihta nasani'yuñqam put ep is óhilalwani, tsaykitani, put uwiwitaqw kwītsiñwyat aw taykahkañwo. ¹⁰ Pas okiwhintaqw tsātsawnaniqe, yāvaqw hoñkahkañw pañqawani: Is ohi, is ohi, qaan'ewakw wuhkokitsoki Babylon! Um sūs tāwat añqe' qōniltiqat ep pay kīqōti. ¹¹ Pu tūwaqatsit ep huhyayaqam put ep tsaykitani, pu qahahlayyani, pāpu qa hak pumuy huhyanpiyamuy túniqw óviy'o. ¹² Puma iit hihta huhyaya: Sikavalasivata, qōtsāsivata, o'wat a'nō hihkay'yuñqata, pu pearls, pu tusaqtontsatsakwmötsaput suphiñputa, pu palasakwat tsatsákwmötsaputa, pu wishöptsatsakwmötsaputa, pu palatsatsakwmötsaputa, pu sohsok hihta kwanwáhovaqtuqat kokhota, pu sohsok hihta ivoryt añqw yukiwyuñqata, pu sohsok hihta a'nō hihkay'yuñqat kohot añqw yukiwyuñqata, pu sikasivata, pu pay sīvata, pu marble owat añq'ö, ¹³ Pu cinnamon, pu hihta hovaqtuyaqata, pu hihta akw nalwitotaqata, pu himu kwanwáhovaqtuqat tataqtsokiwhqata, pu wine, pu wihkuyita, pu a'nō pinput numnita, pu söhövosita, pu wāwakastuyu, kanelmuyu, pu kawaymuyu, pu karētamuyu, pu tūtuwiktuyu, pu sinmuy qatsíyamuyu. ¹⁴ Ura as um sohsok iit hihta ep nāhahlaynañwu. Noqw meh, pam sohsoy tūwaya. Noqw sohsoy himu nukñwa, pu lolma ūñaqw ahpiyya. Noqw soon um pāpu pūvut pantaqat túwani. ¹⁵ Noqw iit huhyayaqam put wuhtit atsviy kāhaktotiqam, put okiwhintaqw, mamqasyaqe yāvahaqaqw hoñkahkañw, tsaykikahkañw a'nō hiñqawwat, ¹⁶ Pañqawani: Is ohi, is ohi, um qaan'ewakw wuhkokitsoki! Ura as um suphiñput tusaqtontsatsakwmötsaput, pu palasakwawsat, pu pas pālañwput yuwsitañwu, pu sikavalasivat, pu a'nō hihkay'yuñqat o'wat-nikañw pu pearl enañ ura as yuwsita. ¹⁷ Noqw sūs tāwat añqe' qōniltiqat ep i' kahahkimu qaan'ewakw sūlawhti. Noqw sohsoyam pākihut añqe' momñwit, pu pākihut akw yaktañwuqam, pu pākihut tumalay'yuñqam, pu hihsa'nihqam pāvaqe nānahoy huhyayaqam yāvaqw hoñni. ¹⁸ Nihqe put uwiwitaqw kwītsiñwyat tutwaqe sáakmaqe pañqawwa: Ya haqam wuhkokitsoki it qaan'ewakw wuhkokitsokit anta? ¹⁹ Nihqe puma qōtōmi qōat tsálakinkahkañw, sáakiwtaqe tsaykikahkañw a'nō hiñqawwat pañqawwa: Is ohi, is ohi, wuhkokitsoki! Pas as pam qaan'ewakw hihta hihkay'taqat hintsakq, óviy sohsoyam pāvaqe pākihut akw hintsatskaqam put atsviy kāhak'iwwisa. Noqw sūs tāwat añqe' qōniltiqat ep pam kīqōti, yan lavayhtoti. ²⁰ Oviy uma hahlayhtotini, öveqatsit ep yesqamu, God sínomatu, piw put lavay'aymatu; pi God umuñem put aw nāoya. ²¹ Noqw hoñviaya a'nō hoñvi owat wukomatat antaqat kwusut, pātuwaqatsit aqw put tūva pañqawkañwo: Yan hapi qaan'ewakw wuhkokitsoki Babylon tūviwini; nen pas qa nātuwiwini. ²² Noqw sivatonlenat añ lēlenyaqamuy tōkiam soon pāpu uhsonve nanaptiwini, um Babylon-kitsóki; pu tātawlalwaqamuy tōnaam soon nanaptiwini, pu muriñput lēnat añ lēlenyaqamuyu, pu sivatötöqpit añ lēlenyaqamuyu. Piw soon hak tumaltuwi'taqa pay nāp hihta tuwi'taqa pāpu uhsonve nātuwiwini. Piw soon pāpu uhsonve hisat haqam númantotani. ²³ Piw wihqōhi soon pāpu hisat qōhi'yuñwini. Pu möönañwuy, pu mö'wit tōnaam soon pāpu uhsonve nanaptiwini. Pi um powaqat an sopkawtaqamuy sinmuy tuhisat akw ūnatoynaqw, uñaqw huhyayaqam tūwaqatsit ep pas pavansinomniwhtoti. ²⁴ Noqw put ep God lavay'aymuyatuy uñwáam nātuwiwa, pu God sínomuyatuy uñwáamu, pu sohsokmuy tūwaqatsit ep hakimuy qōqyaqamuy uñwáamu.

19

¹ Yantaqat atsve pu' nu navotq, hakim kaysiwhqam òveqatsit añ a'nö hinqaqwaqe pañqaqwa: Alleluia! Kwakwhay God Itahtutuyqawhqa! Um hapi itamuy ayo oya. Um hapi pas hímuu, òviy itam un kaptsi'lalwa. Um-sa nāla òqalay'ta. ² Um hapi qaatsay'makañw nuhtuñem suan hin yúkuñwu. Pi um wuhtit tokoy huhyaqat qaan'ewakw hinhtiqat eñem hin yuku, it wuhti tuskapqatsiy akw tūwaqatsit ep sinmuy qalomáhintsanhqat éñemi; nihqe uhtumal'aymuy ep put aw nāoya. ³ Pu piw puma pañqaqwa: Alleluia! Noqw put kwĩtsiñw'at sūs òmiq wunuptu. ⁴ Noqw ima sunat nālòq sikhay'taqam wūwuyom, nālòqmuy hihtuy tayyuñqamuy amumum tutskwami munumhtotige, God moñw'atsvewat ep qátuhqat pas hihtatotage pañqaqwa: Pas antsa, Alleluia!

The Wedding Feast of the Lamb

⁵ Noqw moñw'atsvewat añqw hakiy tōnaat pañqawu: Uma God Itah-tutuyqawhqaqay tayawnayani, uma sohsoyam tumal'aymatu, pu uma put kaptsi'yunqamu, añ sòqavuñwsinomou, pu pavansinomou. ⁶ Noqw nu navotq pas hakimuy qaan'ewakw hintaqamuy tōnaam tōtòqa, haqe' pāhu sòykitotaqat pan'i, pu pavan a'nö úmukqat pan'i, noqw pañqaqwa: Alleluia! Pi God Sus'òqaltutuyqawhqa hapi moñw'iwta. ⁷ Itam hahlayhtotini. Owi, itam pas hinhaqam hahlayyani; nen pas kaptsitotani. Tsañaw pi Mañat nōmataniqat aw pitu. Noqw nōmaatniqa pās moñwvasiwta. ⁸ Nihqe pam tusaqtontsatsakwmōtsaput suphiñput kwañw'ewakw suhqōtsat yuwsitaniqat pan put eñem yukiwa; pi tusaqtontsatsakwmōtsapu suphiñpu God sinomuyatuy súantsakpiyamuy tuawi'ta. ⁹ Noqw hoñviaya inumi pañqawu: Um yan pēnani: Pas hapi Maña nōmataqwa put ep nōviwhqat aw tūtsamiwyaqam hahlayhpit epyani. Pu pam inumi pañqawu: I' hapi God lavayiatnihqe pas antsa. ¹⁰ Noqw nu kukmiq nātuvat, as put pas hihtataniqw, pam inumi pañqawu: Soh, pay um qa panhtini. Pay nu umún God eñem tumalay'ta, pu uhtupkomuy Jesus tuawi'yunqamuy amun'i. Um God pas hihtalawni. Pi Jesus tuawi'yunqam God lavay'aymuyatuy amún God Hikwsiyat akw tuyqawiwuyunwa.

The Rider on the White Horse

¹¹ Noqw òmi hòtsiltiqw, nu qōtsákawayot aw yori. Noqw aqw tsokiwmaqa Pas Antsay'maqa Pas Qaatsay'maqa yan mātsiwa. Nihqe pam suan hihta añ wūwañwu, piw suan kihpokñwu. ¹² Noqw pōsiat ūwiñwuy anta; noqw qōtōyat anqe' wūhaq wihka kwapya. Noqw pam tuñwniy akw tuvoylaiwtaqwa, qa hak put tuwi'ta, pas pam-saa. ¹³ Noqw pam usimnit unwat akw mórokput yuwsit'a. Nihqe pam God Lavayiata yan mātsiwa. ¹⁴ Noqw tuwvöh'aymat qōtsákawaymuy añ tsokiwkahkañw ònaqwa put ankyatusaqtontsatsakwmōtsaput suphiñput kwañw'ewakw suhqōtsat yuwsikahkañwo. ¹⁵ Noqw moañaqwa sipwuvahpi a'nö qalay'taqa yayma. Noqw put akw pam hihtuy nanāpwatuy sinoiwtaqamuy wuvahtani. Nen pam pumuy sivamoñwkohot akw amumi moñw'iwatani. Pi pam hapi Sus'òqalat God nuhtsel'ewakw itsívuyat sinmuy amuñem na'sastani, hak haqam òvat mumtse', pālayat na'sastañwuqat pan'i. ¹⁶ Noqw pam usimniy añ-nikañw pu qahsiy añ tuñwniy pēni'taqwa yan pey'ta: MOMÑWITUY AMUMI MOÑW'IWTAQA, PU TUTUYQAWHQAQAMUY AMUMI PAS TUTUYQAWHQA. ¹⁷ Noqw nu sukw hoñviayat tuwaqwa, tāvit ep wunu. Nihqe pam a'nö tōnay anqe' tsahtsa'lawhqe, òva sohsoqmuy masay'yunqamuy pūyawnumyaqamuy amumi pañqawu: Uma pew tsovawmaqwa, God umuñem wukonovat na'sasta. ¹⁸ Noqw uma añ pas

momñwituy tokoyamuy nōnōsani, pu solāwamuy amumi momñwituy tokoyamuy, pu añ a'nō ö'qaltuy tokoyamuyu, pu kawaymuy tokoyamuyu, añ qa tütuwiktuyu, pu tütuwiktuyu, añ söqavuñwsinmuyu, pu pas pávansinmuyu. ¹⁹Noqw nu yorikqw, i' himuvohko-niqw, pu tūwaqatsit añ pas momñwit-niqw, pu tuwvöh'aymat sūmi tsovalti. Nihqe puma qōtsákawayot epeq tsokiwtaqat, tuwvöh'aymuyatuy enañ amumi kihpokya. ²⁰Noqw i' himuvohko ñuiwa, pu God lavay'ayaatnihqey atsáy'taqa pīwu. Ura pam it himuvohkot atpip kātatayhpit tumalay'taqa, hakimuy put tuvoylayat akw tuvoylaiwuyunqamuy ūnatoya piw put an hihta yukiwhput aw nānawaknaqamuyu. Puma nāto taykañw, qōhit patuphaiwtaqat tövu'wat akw uwiwitaqat aqw tūviwa. ²¹Noqw ahpiy akwsinwyaqam kawāyot epeq tsokiwtaqat sipwuvahpit put moañaqw yaymakqat akw sūlawhti. Noqw masay'yuñqam tokoyamuy nānasna.

20

The Thousand Years

¹ Pahsat pu nu sukw hoñviayat aw yori. Pam ōñaqw hawhqe, koysöt qatoñtaqat aqw hōtahpit, pu wupasivanamiqlölöt yawta. ² Nihqe pam wukolölöqañwuy, pay hisat qátuhqat tsūat, Nukpana, pu Satan yan piw mātsiwhqat ñúahqe, sūp sōmorit yahsañwuy pahsavo put soma; ³ Nit koysöt qatoñtaqat aqw put tūvat aqw uhta, nit pu ep tuvoylata. Noqw öviy kurs hin pam pāpu sinmuy ūnatotoynani, sūp sōmorit yahsañwuy añ kuyvaniqey aw pahsavoo. Nit ason put atsve pam hihsavo mātaviwni. ⁴ Noqw nu moñw'aatsvewat aw yori. Noqw hakim añ yēse. Puma hapi nuhtumi moñw'iwyuñwniqat pan pumuy amuñem yukiwa. Pu hakim God lavaiyat yuaatotakahkañw Jesus tuawi'yuñqey ep qōyaniwyaqamuy nu amumi yori. Puma hapi himuvohkot aw qa naokiwlalwa, pu put an hihta yukiwhput qa aw nānawakna; pu qalpeq, pu may ep put tuvoylayat qa akw tuvoylatoti. Puma mokiwyu añqw ahoy tātayyaqe, sūp sōmorit yahsañwuy añ Christ amum moñw'iwyuñwa. ⁵⁻⁶ Ima hapi mohti ahoy yesva. Pas i' hak mohti ahoy yesvaniqamuy amumum ahoy tātayhqa hahlayhpit epni. Pi mokiwu qa lōs put aw öqalay'tani. Pi mohti ahoy yesvaniqam hapi God awwat-nikañw pu Christ awwat wimmomñwitni; nen sūp sōmorit yahsañwuy añ put amum moñw'iwyuñwni. Noqw pay ahpiy mímawat so'pum pay ason pas sūp sōmorit yahsañwuy sūlawhtiniqat pahsavo pay hāk qa yesvani.

The Defeat of Satan

⁷ Pu ason sūp sōmorit yahsañwu sūlawhti, pepeq pu' Satan sivikiñaqw mātaviwe', ⁸ Tūwaqatsit ep nalōnan'ivaqw sinmuy yesqamuy ūnatoyani, it Gog añqw sinmuyu, pu Magog añqw sinmuyu; nen pumuy sūmi tsovalaqw, puma God aw nāqōytani. Noqw puma pātuwaqatsit qalavaqe tūwat an qaan'ewakw hintani. ⁹ Pu puma tutskwat añ ahsupoq kúrukme', God sinomuyatuy haqam hāk yesqat póñokyani, pu God kitsókiyat put aw unañwayat pīwu. Noqw öviy pam ōñaqw ūwiñwuy tūve', pumuy taqtsokni. ¹⁰ Pahsat pu Nukpana pumuy ūnatoyaniqa ūwiñwuy patuphat antaqat tövu'wat akw uwiwitaqat aqw tūviwni, ura i' himuvohko-niqw, pu God lavay'ayaatnihqey atsáy'taqa pañsoq tūviwhqat pañsoq'a. Noqw puma sutsép-sa pepeq kānavoti'yuñwni, talōnvaqat añ'a, pu mimhikpuvaa.

The Final Judgment

¹¹ Pahsat pu nu qaan'ewakw qōtsat moñw'atsvewat aw yori, pu hakiy put ep tsokiwtaqata. Noqw put pitsañwayat apyeve tūwaqatsi, pu tokpela haqami

hiniwhitige qa nātuwiwa. ¹² Noqw nu yorikq pi ima so'pum añ sōqavuñwsinom, pu pavansinom God atpip hōñi. Noqw tutuveni purumhtoti. Noqw pu piw suhka tutuveni puru. Pamwa qatsitutuveni yan tūnwantiwa. Noqw ima so'pum it wūhak tutuvenit añ hin pey'yuñqat put ahpiy hin yukuniwya, hinhaqam hintsatskaqey pan'i. ¹³ Pu pātuwaqatsi put añqe' so'pumuy mātavi; pu mokiwu maskit amum pepeq so'pumuy mātavi. Noqw puma sohsoyam nanāp hin hintsatskaqey ahpiy yukuniwya. ¹⁴ Noqw mokiwuniqw pu maski, puma ūwiñwuy patuphat antaqat aqw tūwiwa. Pam hapi lōs mokiwu. ¹⁵ Pu hakiy tuñwniat qatsitutuvenit ep qa pey'taqw, pam ūwiñwuy patuphat antaqat aqw tūwiñwu.

21

The New Heaven and the New Earth

¹ Noqw nu puhutokpelat aw yori, pu puhutuwaqatsit aw'i, i' mohtiwa tokpela, pu mohtiwa tūwaqatsit haqami tūwayaqw ōviy'o. Noqw pātuwaqatsit pāpu qa háqamo. ² Noqw nu' John, wuhkokitsokit pas pavan hímunihqe qahováriwtaqat ōnaqw God añqw hawtoqw aw tātayi. Noqw pam Jerusalem Pūhuniqqa yan mātsiwa. Pam mōmō'wiqa puwsuñwayniqat aw hin yuwsitāñwuqat pan sóniwa. ³ Noqw hakiy a'nō tōnaat ōnaqw pañqawhq nu navota; noqw yan lavayhti: Meh, God kīat sinmuy amumum yanta; noqw pam pumuy amumum qátuni; noqw puma put sinomatni; noqw God pas nāp pumuy amumum yantani; nen pumuy Tutuyqawhqaamni. ⁴ Pu God pumuy posvalayamuy sohsok ayo hōnani. Pu mokiwu pāpu qa háqamni; pu qahahlayhpi, pu pahki súlawhtini; piw soon haqam pāpu himu tūyani, pi hisatqatsi pay tūwayaq'ō. ⁵ Noqw i' moñw'atsvewat epeq tsokiwtaqa pañqawu: Meh, nu hapi sohsok hihta pūhulawu. Noqw pam inumi pañqawu: Um it pēnani, i' lavayi pas antsa, pas qa paysoq'a. ⁶ Noqw pam inumi pañqawu: Yukilti hapi! Nu hapi Alpha pu Omega. Nu hapi sohsok hihta yayhnaqa, pu sohsok hihta aw pās yúkuniqa. Nu pāhut nōñañataqat hakiy taytoynañwuqat pānaqmokiwtaqat paysoq máqani. ⁷ Añ kuytaqa hapi sohsok hihta makiwni; noqw nu put Tutuyqawhqaatni; noqw pam ítini. ⁸ Pu ima añ tūmamqasyaqam, pu qatuptsiwni'yuñqam, pu tuyoy'ewakw hinyuñqam, pu tuqwyantotaqam, pu qahopiyesqam, pu tuhisay akw hintsatskaqam, pu nāp yukiwhtuput aw nāwakintotaqam, pu sohsoyam a'tsat, it qōhit patuphat antaqat tövu'wat akw uwiwitaqat pañsoq nuhtumyani. I' hapi lōs mokiwu.

The New Jerusalem

⁹ Pahsat pu ima tsañe' hoñvia'yat ura nuhtuñk tsañe'sikip kānavotpit kuyapkuyi'yuñqamuy amuñaqw suhka inuminihqe inumi pañqawu: Kurs um pewni. Noqw nu it mö'wit Mañat nōmayat ūmi mahtaknani. ¹⁰ Pahsat pu nu Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwtaqw, pam haqami qaan'ewakw wupatukwit aqw nuy wiki. Nihqe pepeq pam qaan'ewakw wuhkokitsokit pas pavan hímunihqe qahováriwtaqat Jerusalem yan mātsiwhqat inumi mahtakna. Pam ōnaqw God añqw hawto ¹¹ God lolmat tālawñwayat tālawñway'kañwo. Noqw tālawñwaat hihta owat pas a'nō hihkay'taqat an talqaqsala, it jasper-owat an'i; hihta suyantalqat an suyan tāla. ¹² Noqw kitsóki qaan'ewakw wupatuhpelat akw nōyakiwta. Noqw tuhpelat añ pakwt lōq sihkay'tasikip hōtsíwa. Noqw hōtsíwat añqe' pakwt lōq sihkay'taqam hoñvia'yat hōñi. Noqw put añ natñwani pey'yuñwa. Nihqe pañ Israel tímuyatuy pakwt lōq sihkay'taqamuy tuñwniam pey'yuñwa. ¹³ Hopkaqe payhk hōtsíwa, pu kwiniñaqe piw payhk hōtsíwa, pu tātōqe payhk hōtsíwa, pu tēveñeqe payhk hōtsíwa. ¹⁴ Noqw wuhkokitsokit aw nōyakiwtaqa tuhkwa

pakwt lōq sihkay'taqat qaqatspi'ta. Noqw pumuy añ it Mañat aya-muyatuy pakwt lōq sihkay'taqamuy tuñwniam pey'yuñwa. ¹⁵ Noqw i' hak inumi yuaataqa sikavalasivat tuwanpit yawta, akw wuhkokitsokit tuwantaniqee, pu höhtsiwayata, pu tuhpelat put nöyakni'taqata. ¹⁶ Noqw kitsóki sutsñakiwta, wuupalwat-nikañw pu puhtsilwat pay súnanta. Noqw pam hopaqat tuwanpiy akw put tuwanta; noqw kurs pam sūp nāsamiq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'haqam tutskwatuwanit tuwanta. Wuupalwat-nikañw pu puhtsilwat-nikañw pu ōmiqwat pay sunyuñwa. ¹⁷ Pu pam tuhpelat kitsókit aw nöyakni'taqat tuwantaqw, kurs pam pakwt-sikip sunat pakwt navay sihkay'taqat (216) kukuwanit pahsavo tuhpela. (Hoñviaya sinmuy tuwaniamuy akw put tuwanta.) ¹⁸ Noqw tuhpela jasper-owat añqw yukiwta; noqw kitsóki it sikavalasivat pas kwañw'ewakw añqw yukiwta, pas panaptsat an suyan tālat añq'ō. ¹⁹ Noqw kitsókit tuhkwayat qaqatspiat sohsok hinyuñqat o'wat a'nō hihkay'yuñqat akw lomasniwa. I' mohti'maqa jasper-owat añqw yukiwta, añkniha sapphire-owat añq'ō, pu amuñkniha chalcedony-owat añq'ō, noqw pu nālōq epniha emerald-owat añq'ō, ²⁰ Noqw tsivot epniha sardonyx-owat añq'ō, pu navay epniha sardius-owat añq'ō, noqw tsañe' epniha chrysolite-owat añq'ō, noqw nanalt epniha beryl-owat añq'ō, noqw pēve' epniha topaz-owat añq'ō, noqw pakwt epniha chrysoprasus-owat añq'ō, noqw peveest epniha jacinth-owat añq'ō, noqw ōsat epniha amethyst-owat añq'ō. ²¹ Noqw pakwt lōq sihkay'tasikip utspi piw pakwt lōq sihkay'taqat hihta pearl añqw yukiwyuñwa. Nanāp utspi sūkw pearl añqw yukiwtañwu. Noqw kitsókit ep kitpik pas sikavalasivat kwañw'ewakw añqw yukiwta, pas pay suyan talqat panaptsat panyuñwa. ²² Noqw nu ep qa haqam God enem nāwakinkit tuwa, pi sinom God Sus'ōqaltutuyqawhqat, pu it Mañat, pumuy amutpip nāwakintotaqw ōviy'o. ²³ Pu kitsóki pay tāwat qa hakni'ta, piw mūyawuy, aw talni'taniqata. Pi God lolmat tālawñwaat aw talni'ta, pu i' Maña pep put aw tāla. ²⁴ Noqw ima nanāpwat hihtu ayo nōnakqam put talniyat añ hinwisni. Pu tūwaqatsit añ pas momñwit piw kāhakiwuy, pu hihta hihkay'taqat pañso ōoyyani. ²⁵ Pu pep hōtsiwa tālō pas qa uhtsiltimantani. Noqw tōkila pep sūlawni. ²⁶ Noqw hīhihtu nanāpwat sinom kāhakiwuy pu hihta hihkay'taqat pañso ōoyyani. ²⁷ Pu pas soon himu hihta itséhe'tañwuqa pañso pákini, pu piw hihta tuyoy'ewakw tumalay'taqa, pu atsátañwuqa. Pay pas ima Mañat qatsítutuveniyat añ tūñwniam pey'yuñqam-sa hapi pañso yuñni.

22

¹ Pu hoñviaya kwañw'ewakw mūnat hakiy taytoynañwuqat inumi mah-taknaqw, pas ruhpit an suyan talni'ta. Pam God-nikañw pu Mañat, pumuy moñw'atsvewayat añqw mūna, ² Wuhkokitsokit ep kitpik nahsavaqee. Noqw mūnat nan'ivaq sipaltsoki akw yēsihqa wunu, nihqe pakwt lōq sihkay'ta-sikip alōñōt sipalay'vañwu; noqw añsakis mūyawuy ep himuy'vañwu. Noqw hīhihtu nanāpwat sinom put nahpiyat akw powaiwwisa. ³ Noqw God hihta aw qa suhta'ewniqw, pam pep sūlawni, ispi God-nikañw pu Mañat, pumuy moñw'atsvewaam ep wūnuniq'ō. Noqw God tumal'aymat put tayaw-intotani. ⁴ Pu puma put pitsánwayat aw yorstotani. Noqw put tuñwniat pumuy qalkaqe pey'yuñwni. ⁵ Pu pep qa mihikmantani; piw puma wihqōhit pāpu kurs hintsatskani, piw tāwat añqw tālata, pi Tutuyqawhqat God pumuy amumi talni'taniqw ōviy'o. Noqw puma aqwhaqami sutsép-sa moñw'iwyuñwni.

⁶Noqw pam inumi pañqawu: I' hapi yan lavayi pas qa paysoq'a, pas antsa. Noqw i' Tutuyqawhqa God imuy pas hihtuy lavay'aymuy amuhpa' yuaataqa tumal'aymuy amumi hoñviayay hōna, pam soon pas hisat himu hintaniqat pumuy āawnaniqata. ⁷Meh, nu hapi qa sōwunit pítuni, (kita Tutuyqawhqa). Noqw i' hapi hak it nāto hin hintaniqat lavayit it tutuvenit ep pey'taqat aw tuqayvahsi'maqa hahlayhpit epni. ⁸Nu John hapi iit aw yori; nihqe nu put navota. Nihqe nu navotkañw yórikqe, pahsat pu nu it hoñviayay inumi iit mahtaknaqat kukmiq nātuva, put pas hihtataniqee. ⁹Noqw pam pahsat inumi pañqawu: Soh, um qa panhtini. Pay nu uhtumalsuñwa, pu uhpavamuy lavay'a'yatuy suñwáamu, pu it tutuvenit añ lavayit pey'taqat aw tuqayvahsi'yuñqamuy suñwáamu. Um God hapi pas hihtatani. ¹⁰Pu pam inumi pañqawu: Um it tutuvenit añ himu nātoniqat pey'taqat qa tupki'tani; taq pay aw pitsíwta. ¹¹Pay pi qasuan hintaqa qasuan hintani; pu i' hak itséhee itséheeni; pu i' hak súantaqa súantani; pu i' hak qahováriwhpu qahováriwtani. ¹²Noqw meh, nu hapi qa sōwunit pítuni (kita Tutuyqawhqa). Noqw nu hapi hihta ahsatit yankañw pítuni; nen sohsokmuy sinmuy añ nanāp tumaltipuyamuy an amumi ahoytani. ¹³Nu hapi Alpha, pu Omega. Nu hapi sohsok hihta yayhnaqa pu sohsok hihta aw pās yúkuhqa; mohti'maqa, pu nuhtuñkniqa. ¹⁴Ima hakim hapi tutavoyat añ hinwisqam pas hahlayhpit epyani. Puma himutskit akw yēsiwhqat añqw nōnōsaniqey makiway'yuñwni, pu kitsókit aw hōtsíwhpa' yuñniqeyu. ¹⁵Pi popkotuy amunyuñqam pay ihke'ya, pu tuhisay akw hintsatskaqamu, pu qahopqatsit hintsatskaqamu, pu tuqwyantotaqamu, pu nāp yukiwhput aw nāwakintotaqamu, pu hak atsat hintsakqey ep hahlayhqa piwu. ¹⁶Noqw nu' Jesus hapi ihoñviayay ayata, añqe' hāhaqe' inumi tōnawtaqamuy iit āawnaniqat ōviy'o. Nu hapi David náata, pu ahpiy tsíyakpu, suyan tālawñway'taqa talsohu. ¹⁷Noqw Hikwsi Mō'wit amum pañqawu: Pewyaa. Pu i' hak navotqa Pewyaa, kítani. Pu i' hak pānaqmokiwtqa pewni. Pu pay nāp hak nāwaknaqa it kūyit akw yēsiwhqat qa sisvit añqw hikwni.

Conclusion

¹⁸Pu nu sohsokmuy it nāto hin hintaniqat lavayit it tutuvenit añ pey'taqat nanaptaqamuy amumi pañqawni: Kurs hak haqam it lavayit aw hihta hōyoknaniqw, pay God hīhihta kanavotpit it tutuvenit ep pey'taqat hapi aw nāoyni. ¹⁹Pu kurs hak haqam it nāto hin hintaniqat lavayit it tutuvenit añ pey'taqat hihtawat ayo yúkuniqw, pay God qatsítutuvenit añqw put natñwaniyat ayo yúkuni, pu pas hímunihqat kitsókit ep qeniyata. Pu sohsok himu lolma it tutuvenit ep pey'taqat put aw uhtani. ²⁰Noqw iit lavayhtiqa yan hiñqawu: Meh, nu pas antsa qa sōwunit pítuni, kita. Nam antaa, Jesus Tutuyqawhqa, pay um qa sōwunit añqwni. ²¹Nam Itahtutuyqawhqaqay Jesus Christ núokwaat sohsokmuy umumi pítsiwtāa. Nam antaa.